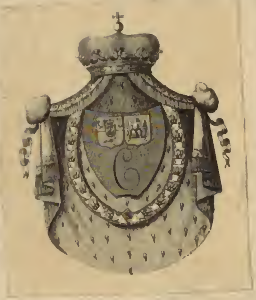
Digitized by Google

BIBL. NAZ.
Vitt. Emanuele III
II
SUPPL.
PALATINA
C
17
NAPOLI

II Suppl. Palat. C 17

650879

CORNELII IANSENII LEERDAMENSIS,

S.T.D. ET PROF. LOVANIENSIS, EPISCOPI IPRENSIS,

TETRATEVCHVS, SIVE COMMENTARIVS IN SANCTA IESV CHRISTI EVANGELIA.

PARISIIS,
Apud IACOBVM COTINET, viâ Carmelitanâ, ſub ſigno ſancti Ioannis in Inſula.

M. DC. LX.
CVM APPROBATIONE DOCTORVM.

AD LECTOREM.

TETRATEVCHVM Euangelicum Reuerendiſſimi Dom. CORNELII IANSENII, quem DEVS nuper ineffabili conſilio, vt terris eum tantùm oſtenderet, ad Epiſcopatum Iprenſem euexit, & ſubito retraxit, tibi Lector, damus.

Opus, fateor, non in typos ab Auctore deſtinatum, ſed Scholaſticis tantùm dictatis concinnatum. Verùm diſcipulorum ardor, & incomparabilis Viri eruditio, tot aliis iam ſcriptis probata, & hîc ſibi par, expreſſit, vt typis euulgarem. Aliorum Commentarij mole fortaſſis ampliores, ſed fallor, ſi doctrinâ & veræ pietatis fructu: quem illi cum cortice ſuo, multiſque ad ornatum magis quàm ad guſtum foliis, totámque arborem præbent, noſter purumputum nucleum, ſine putaminum ſuperuacuis. Inſpice, ipſe etiam mecum dices, & aſtrictam breuitatem tam opulentam, & (quod rariſſimum) luculentam admiraberis.

APPROBATIO CENSORIS.

COmmentarius hic Reuerendiſſimi & Eximij D. CORNELII IANSENII in ſancta IESV CHRISTI Euangelia genuinum Scripturæ Sacræ ſenſum exponit, & ſummam eruditionem, doctrinamque ſolidiſſimam, ex Sanctorum Patrum ſcriptis potiſſimùm depromptam complectitur. Quamobrem prælo digniſſimum cenſeo. Dat. Louanij anno 1639. die 10. Maij.

IACOBVS PONTANVS, *Sacræ Theol. Doctor, Apoſtolicus, ac Regius Librorum Cenſor.*

INDEX EVANGELIORVM,

QVÆ TVM DOMINICIS, TVM Feſtis, tum aliis diebus ferialibus leguntur per annum tam in Eccleſia Romana, quam in Pariſienſi.

Nota quod ſi littera R. ad marginem adſcribatur, Euangelium illud in Romana tantum Eccleſia legitur: Si verò littera P. legitur tantum in Pariſienſi: Si neutra erit, legitur in vtraque Eccleſia.

Dominica prima Aduentus.

ERunt ſigna in ſole. Luc. 21.

Dom. 2. Aduent.

Cùm audiſſet Ioannes in vinculis. Matth. 11.

Dom. 3. Aduent.

Miſerunt Iudæi ab Hieroſolymis. Ioan. 1.

Feria 4 quat. temp. Aduent.

Miſſus eſt Angelus Gabriel. Luc. 1.

Feria 6.

Exurgens Maria. Luc. 1.

Sabbato.

Anno quintodecimo Imperij Tiberij. Luc. 3.

Dom. 4. Aduent.

Anno quintodecimo Imperij Tiberij. Luc. 3.

In Vigil. Nat. Dom.

Cùm eſſet deſponſata. Matth. 1.

In Nat. Dom. in Miſſa 1.

Exiit edictum à Cæſare Auguſto. Luc. 2.

In Miſſa 2.

Paſtores loquebantur ad inuicem. Luc. 2.

In Miſſa 3.

In principio erat Verbum. Ioan. 1.

In feſto S. Stephani.

Ecce mitto ad vos. Matth. 23.

In feſto S. Ioan. Euang.

Dixit Ieſus Petro, ſequere me. Ioan. 21.

In feſto SS. Innocent.

Angelus Domini apparuit in ſomnis Ioſeph. Matth. 2.

Dom. infra oct. Nat.

Erant Ioſeph & Maria mater Ieſu. Luc. 2.

In feſto Circonc. Dom.

Poſtquam conſummati ſunt dies octo. Luc. 2.

In Vigil. Epiphan.

Defuncto Herode. Matth. 2.

In feſto Epiph.

Cùm natus eſſet Ieſus. Matth. 2.

Dom. infra oct. Epiphan.

Cùm factus eſſet Ieſus. Luc. 2.

Dom. 2. poſt Epiphan.

Nuptiæ factæ ſunt. Ioan. 2.

Dom. 3.

Cùm deſcendiſſet Ieſus. Matth. 8.

Dom. 4.

Aſcendente Ieſu in nauiculam. Matth. 8.

Dom. 5.

Simile factum eſt regnum cœlorum. Matth. 13.

Dom. 6.

Simile eſt regnum cœlorum. Matth. 13.

Dom. in Septuag.

Simile eſt regnum cœlorum homini. Matth. 20.

Dom. in Sexag.

Cùm turba plurima. Luc. 8.

Dom. in Quinquag.

Aſſumpſit Ieſus duodecim. Luc. 18.

Feria 4. Cinerum.

Cùm ieiunatis. Matth. 6.

Feria 5.

Cùm introiſſet Ieſus. Matth. 8.

Feria 6.
Audiſtis quia dictum eſt. Matth. 5.
Sabbato.
Cùm ſerò eſſet factum. Marc. 6.
Dom. 1. Quadrag.
Ductus eſt Ieſus in deſertum. Matth. 4.
Feria 2.
Cùm venerit filius hominis. Matth. 25.
Feria 3.
Cùm intraſſet Ieſus. Matth. 21.
Feria 4. quat. temp.
Magiſter volumus à te. Matth. 12.
Feria 5.
Egreſſus Ieſus ſeceſſit. Matth. 15.
Feria 6. quat. temp.
Erat dies feſtus Iudæorum. Ioan. 5.
Sabbato quatuor temp.
Aſſumpſit Ieſus Petrum. Matth. 17.
Dom. 2. Quadrag.
Aſſumpſit Ieſus Petrum. Matth. 17.
Feria 2.
Ego vado, & quæretis me. Ioan. 8.
Feria 3.
Super Cathedram Moyſi. Matth. 23.
Feria 4.
Aſcendens Ieſus Hieroſolymam. Matth. 20.
Feria 5.
Homo quidam erat diues. Luc. 16.
Feria 6.
Homo erat paterfamilias. Matth. 21.
Sabbato.
Homo quidam habuit duos filios. Luc. 15.
Eodem die in Feſt. quinque plagarum Chriſti.
P. Sciens Ieſus quia omnia. Ioan. 19.
Dom. 3.
Erat Ieſus eiiciens dæmonium. Luc. 11.
Feria 2.
Vtique dicetis mihi. Luc. 4.
Feria 3.
Si peccauerit in te frater tuus. Matth. 18.
Feria 4.
Quare diſcipuli tui. Matth. 15.
Feria 5.
Surgens Ieſus de Synagoga. Luc. 4.
Feria 6.
Venit Ieſus in ciuitatem Samariæ. Ioan. 4.
Sabbato.
Perrexit Ieſus in Montem Oliueti. Ioan. 8.
Dom. 4.
Abiit Ieſus trans mare Galileæ. Ioan. 6.
Feria 2.
Propè erat Paſcha Iudæorum. Ioan. 2.
Feria 3.
Iam die feſto mediante. Ioan. 7.
Feria 4.
Præteriens Ieſus vidit hominem. Ioan. 9.
Feria 5.
Ibat Ieſus in ciuitatem. Luc. 7.

Feria 6.
Erat quidam languens Lazarus. Ioan. 11.
Sabbato.
Ego ſum lux mundi. Ioan. 8.
Dom. de Paſſione.
Quis ex vobis arguet me de peccato? Ioan. 8.
Feria 2.
Miſerunt principes & Phariſæi. Ioan. 7.
Feria 3.
Ambulabat Ieſus in Galilæam. Ioan. 7.
Feria 4.
Facta ſunt encœnia. Ioan. 10.
Feria 5.
Rogabat Ieſum quidam Phariſæus Luc. 7.
Feria 6.
Collegerunt Pontifices & Phariſæi. Ioan. 11.
Eodem die in feſt. Compaſſionis Beatæ Mariæ Virginis.
P. Erant Ioſeph & Maria Mater Ieſu. Luc. 2.
Sabbato.
Cogitauerunt Principes Sacerdotum. Ioan. 12.
Dom. Palmarum.
Pro Bened. Palmarum.
Cùm appropinquaſſet Ieſus. Matth. 21.
Ad Miſſam.
Scitis quia poſt biduum Paſcha fiet. Matth. 26.
Feria 2.
Ante ſex dies Paſchæ. Ioan. 12.
Feria 3.
Erat Paſcha & azyma. Marc. 14.
Feria 4.
Appropinquabat dies feſtus Azymorum. Luc. 22.
Feria 5.
Ante diem feſtum Paſchæ Ioan. 13.
Feria 6.
Egreſſus eſt Ieſus cum diſcipulis ſuis. Ioan. 18.
Sabbato Sancto.
Veſpere autem Sabbati. Matth. 28.
Dom. Reſurrectionis.
Maria Magdalene & Maria Iacobi. Marc. 16.
Feria 2.
Duo ex diſcipulis Ieſu. Luc. 24.
Feria 3.
Stetit Ieſus in medio diſcipulorum. Luc. 24.
Feria 4.
Manifeſtauit ſe iterum. Ioan. 21.
Feria 5.
Maria ſtabat ad monumentum. Ioan. 20.
Feria 6.
Vndecim diſcipuli. Matth. 28.
Sabbato.
Vna Sabbati Maria. Ioan. 20.
Dom. in Albis.
Cùm eſſet ſero die illa. Ioan. 20.
Dom. 2. poſt Paſch.
Ego ſum Paſtor bonus. Ioan. 10.
Dom. 3.
Modicum & iam non videbitis me. Ioan. 16.

Dom. 4.

Vado ad eum qui me miſit. Ioan. 16.

Dom. 5.

Amen, amen dico vobis. Ioan. 16.

Fer. 2. & 3. in Rogat.

Quis veſtrûm habet amicum. Luc. 11.

In Vigil. Aſcenſ.

Subleuatis Ieſus oculis. Ioan. 17.

In Aſcenſ. Dom.

Recumbentibus vndecim diſcipulis. Marc. 16.

Dom. infra Oct. Aſcenſ.

Cùm venerit Paraclitus. Ioan. 15.

In Vigil. Pentec.

Si diligitis me. Ioan. 14.

In Dom. Pentec.

Si quis diligit me. Ioan. 14.

Feria 2.

Sic Deus dilexit mundum. Ioan. 3.

Feria 3.

Amen, amen dico vobis. Ioan. 10.

Feria 4. Quat. temp.

Nemo poteſt venire ad me. Ioan. 6.

Feria 6. Quat. temp.

Factum eſt in vna dierum. Luc. 5.

Sabbato. Quat. temp.

Surgens Ieſus de Synagoga. Luc. 4.

Dom. Trinitatis.

Data eſt mihi omnis poteſtas. Matth. 28.

Eadem Dominica.

Eſtote miſericordes. Luc. 6.

In feſt. Corp. Chriſti.

Caro mea verè eſt cibus. Ioan. 6.

Dom. 2. poſt Pentec.

Homo quidam fecit cœnam magnam. Luc. 14.

In Oct. Corp. Chriſti.

Caro mea verè eſt cibus. Ioan. 6.

Dom. 3. poſt Pentec.

Erant appropinquantes ad Ieſum. Luc. 15.

Dom. 4.

Cùm turbæ irruerent in Ieſum. Luc. 5.

Dom. 5.

Amen dico vobis, niſi abundauerit. Matth. 5.

Dom. 6.

Cùm turba multa eſſet. Marc. 8.

Dom. 7.

Attendite à falſis Prophetis. Matth. 7.

Dom. 8.

Homo quidam erat diues. Luc. 16.

Dom. 9.

Cùm appropinquaret Ieſus. Luc. 19.

Dom. 10.

Dixit Ieſus ad quoſdam. Luc. 18.

Dom. 11.

Exiens Ieſus de finibus Tyri. Marc. 7.

Dom. 12.

Beati oculi qui vident. Luc. 10.

Dom. 13.

Dum iret Ieſus in Hieruſalem. Luc. 17.

Dom. 14.

Nemo poteſt duobus dominis ſeruire. Matth. 6.

Dom. 15.

Ibat Ieſus in ciuitatem. Luc. 7.

Dom. 16.

Cùm intraret Ieſus in domum. Luc. 14.

Dom. 17.

Acceſſerunt ad Ieſum Phariſæi. Matth. 22.

Feria 4. quatuor temp.

Reſpondens vnus de turba. Marc. 9.

Feria 6. quat. temp.

Rogabat Ieſum quidam Phariſæus. Luc. 7.

Sabbato quat. temp.

Dicebat Ieſus turbis. Luc. 13.

Dom. 18.

Aſcendens Ieſus in nauiculam. Matth. 9.

Dom. 19.

Simile factum eſt regnum cœlorum. Matth. 22.

Dom. 20.

Erat quidam regulus. Ioan. 4.

Dom. 21.

Simile eſt regnum cœlorum homini. Matth. 18.

Dom. 22.

Abeuntes Phariſæi. Matth. 22.

Dom. 23.

Loquente Ieſu ad turbas. Matth. 9.

Dom. 24.

R. Cùm videritis abominationem. Matth. 24.

P. Cùm deſcendiſſet Ieſus de monte. Matth. 8.

Dom. 25.

R. Cùm deſcendiſſet Ieſus de monte. Matth. 8.

P. Aſcendente Ieſu in nauiculam. Matth. 8.

Dom. 26.

R. Aſcendente Ieſu in nauiculam. Matth. 8.

P. Simile factum eſt regnum cœlorum. Matth. 13.

Dom. 27.

R. Simile factum eſt regnum cœlorum. Matt. 13.

P. Simile eſt regnum cœlorum. Matth. 13.

Dom. 28. & vlt.

R. Simile eſt regnum cœlorum. Matth. 13.

P. Cùm videritis abominationem. Matth. 24.

Proprium Sanctorum.

In Vigil. ſancti Andreæ.

Stabat Ioannes, & ex diſcipulis eius. Ioan. 1.

In feſto ſancti Andreæ.

Ambulans Ieſus iuxta mare. Matth. 4.

In Suſcept. SS. Reliquiarum.

P. Simile eſt regnum cœlorum. Matth. 13.

In feſto S. Nicolai.

Homo quidam peregre proficiſcens. Matth. 25.

In feſto Concept. B. Mariæ.

Liber generationis Ieſu Chriſti. Matth. 1.

In feſto S. Thomæ.

Thomas vnus ex duodecim. Ioan. 20.

In feſto S. Geneuefæ.

Simile eſt regnum cœlorum decem. Matth. 25.

In feſto S. Antonij.

Sint lumbi veſtri præcincti. Luc. 12.

In feſt. Cathedræ S. Petri.
Venit Ieſus in partes Cæſareæ. Matth.16.

In Conuerſ. S. Pauli.
Dixit Simon Petrus ad Ieſum. Matth. 19.

In feſt. Purif. B. Mariæ Virginis.
Poſtquam impleti ſunt dies. Luc. 2.

In feſt. S. Matthiæ.
Reſpondens Ieſus dixit : Confiteor tibi Pater. Matth. 11.

In feſt. S. Thomæ de Aquino.
Vos eſtis ſal terræ. Matth.5.

In feſt. S. Gregorij Papæ.
Vos eſtis ſal terræ. Matth.5.

In feſto S. Ioſeph.
Cùm eſſet deſponſata mater Ieſu. Matth.1.

In feſto S. Ioachim.
Liber generationis Ieſu Chriſti. Matth.1.

In feſto S. Benedicti.
Ecce nos reliquimus omnia. Matth. 19.

In feſto Annuntiat. B. Mariæ Virginis.
Miſſus eſt Angelus Gabriel. Luc.1.

In feſto Franciſci de Paula.
Nolite timere puſillus grex. Luc.12.

In feſto S. Leonis Papæ.
Venit Ieſus in partes Cæſareæ. Matth.16.

In Inuentione Corporis S. Dionyſij & Sociorum.
P. Simile eſt regnum cœlorum. Matth.13.

In feſto S. Marci Euang.
Deſignauit Dominus. Luc. 10.

In feſto SS. Philippi & Iacobi.
Non turbetur cor veſtrum. Ioan.14.

In feſto Inuent. S. Crucis.
Erat homo ex Phariſæis Nicodemus. Ioan.3.

In feſto S. Ioann. ante Portam Latinam.
Acceſſit ad Ieſum Mater. Matth.2.

In feſto S. Barnabæ.
Ecce ego mitto vos ſicut oues. Matth.10.

In Vigil. S. Ioannis Baptiſtæ.
Fuit in diebus Herodis. Luc.1.

In Nat. S. Ioannis Bapt.
Elizabeth impletum eſt tempus. Luc.1.

In Vigil. SS. Petri & Pauli.
Dixit Ieſus Simoni Petro. Ioan.21.

In feſto SS. Petri & Pauli.
Venit Ieſus in partes Cæſareæ. Matth.16.

In Comm. S. Pauli.
Ecce ego mitto vos ſicut oues. Matth. 10.

In feſto Viſitat. Beatæ Mariæ Virginis.
Exurgens Maria, abiit in montana. Luc. 1.

In feſto S. Mariæ Magdalenæ.
Rogabat Ieſum quidam Phariſæus. Luc. 7.

In feſt. SS. Iacobi & Chriſtophori.
Acceſſit ad Ieſum Mater filiorum. Matth.20.

In feſto S. Annæ.
Simile eſt regnum cœlorum. Matth.13.

In feſt. vinculorum S. Petri.
Venit Ieſus in partes Cæſareæ. Matth.16.

In feſt Inuent. Corp. S. Stephani.
Ecce ego mitto ad vos Prophetas. Matth. 23.

In feſto S. Dominici.
Sint lumbi veſtri præcincti. Luc.12.

In feſto Suſcept. S. Crucis.
P. Nunc iudicium eſt mundi. Ioan.12.

In feſto Transfigurationis Domini.
Aſſumpſit Ieſus Petrum. Matth.17.

In Tranſlatione S. Benedicti.
P. Ecce nos reliquimus omnia. Matth.19.

In feſto S. Ignatij.
P. Sint lumbi veſtri præcincti. Luc.12.

In vigil. S. Laurentij.
Si quis vult venire poſt me. Matth.16.

In feſto S. Laurentij.
Amen, amen dico vobis, niſi granum. Ioan.12.

In feſto Suſcept. S. Coronæ.
P. Apprehendit Pilatus Ieſum. Ioan.19.

In vigil. Aſſumpt. B. Mariæ Virginis.
Loquente Ieſu ad turbas. Luc.11.

In feſto Aſſumpt. B. Mariæ Virginis.
Intrauit Ieſus in quoddam caſtellum. Luc.10.

In feſto S. Rochi.
Sint lumbi veſtri præcincti. Luc.12.

In feſto S. Bartholomæi.
Exiit Ieſus in montem orare. Luc. 6.

In feſto S. Ludouici.
Homo quidam nobilis abiit. Luc.19.

In feſto S. Bernardi.
Ecce nos reliquimus omnia. Matth.19.

In feſto S. Auguſtini.
Vos eſtis ſal terræ. Matth. 5.

In Decol. S. Ioannis Bapt.
Miſit Herodes, ac tenuit Ioannem. Marc.9.

In Nat. Beatæ Mariæ Virginis.
Liber generationis Ieſu Chriſti. Matth. 1.

In feſto Exalt. S. Crucis.
Nunc iudicium eſt mundi. Ioan.12.

In vigil. S. Matthæi.
Vidit Ieſus publicanum. Luc. 5.

In feſto S. Matthæi.
Vidit Ieſus Hominem ſedentem. Matth.9.

In feſto Dedicat. S. Michaëlis Arch.
Acceſſerunt Diſcipuli ad Ieſum. Matth. 18.

In feſto S. Hieronymi.
Vos eſtis ſal terræ. Matth. 5.

In feſto S. Franciſci.
Reſpondens Ieſus dixit, Confiteor tibi. Matthæi 11.

In feſto S. Brunonis.
Sint lumbi veſtri præcincti. Luc.12.

In feſto SS. Dionyſij & Sociorum.
P. Deſcendens Ieſus de monte. Luc.6.
R. Attendite à fermento Phariſæorum. Luc.12.

In feſto S. Lucæ Euang.
Deſignauit Dominus & alios. Luc.10.

In vigil. SS. Simonis & Iudæ.
Ego ſum vitis vera. Ioan. 15.

In feſto SS. Simonis & Iudæ.
Hæc mando vobis, vt diligatis. Ioan. 15.
In vigil. Omnium Sanctorum.
Deſcendens Ieſus de monte. Luc. 6.
In feſto Omnium Sanctorum.
Videns Ieſus turbas. Matth. 5.
In die Comm. Omnium Fid. Defunct.
Amen, amen dico vobis, quia venit. Ioan. 5.
In feſto S. Marcelli.
P. Sint lumbi veſtri præcincti. Luc. 12.
In feſto S. Martini.
Nemo accendit lucernam. Luc. 11.
In feſto Præſent. B. Mariæ Virginis.
Loquente Ieſu ad turbas. Luc. 11.
In feſto S. Catharinæ.
Simile eſt regnum cœlorum decem virginibus. Matth. 25.

Commune Sanctorum.

Commune Apoſtolorum.
In Vigil. & feſto Apoſtolorum.
Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis. Ioan. 15.
Ecce nos reliquimus omnia. Matth. 19.
Commune Euangeliſtarum.
Deſignauit Dominus & alios. Luc. 10.
Commune vnius Martyris.
Si quis venit ad me, & non odit. Luc. 14.
Si quis vult venire poſt me. Matth. 16.
Nolite arbitrari, quia venerim pacem. Matth. 10.
Nihil opertum, quod non reuelabitur. Matth. 10.
Amen, amen dico vobis, niſi granum. Ioan. 12.
Ego ſum vitis vera. Ioan 15. tempore Paſchali.
Commune plurimorum Martyrum.
Ego ſum vitis, vos palmites. Ioan. 15.
Amen, amen dico vobis, quia plorabitis. Ioan. 16.
Cùm audieritis prælia. Luc. 21.
Deſcendens Ieſus de monte. Luc. 6.
Sedente Ieſu ſuper montem Oliueti. Matth. 24.
Videns Ieſus turbas aſcendit. Matth. 5.
Reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi. Matt. 11.
Væ vobis qui ædificatis. Luc. 11.
Qui vos audit, me audit. Luc. 10.
Attendite à fermento Phariſæorum. Luc. 1. 2.
Commune Confeſſoris Pontificis.
Homo quidam peregrè proficiſcens. Matth. 25.
Vigilate quia neſcitis qua hora. Matth. 24.
Nemo accendit lucernam. Luc. 11.
Videte, vigilate, orate. Matth. 13.
Commune Doctorum.
Vos eſtis ſal terræ. Matth. 5.
Commune Confeſſoris non Pontificis.
Sint lumbi veſtri præcincti. Luc. 12.
Nolite timere puſillus grex. Luc. 12.

Homo quidam nobilis abiit. Luc. 19.
Commune Abbatum.
Ecce nos reliquimus omnia. Matth. 19.
Commune Virginum & Martyrum.
Simile eſt regnum cœlorum decem. Matth. 25.
Simile eſt regnum cœlorum theſauro. Matth. 13.
Commune Virginum non Martyrum.
Simile eſt regnum cœlorum decem. Matth. 25.
Simile eſt regnum cœlorum theſauro. Matth. 13.
Acceſſerunt ad Ieſum Phariſæi, tentantes. Matthæi 19.
Commune Sanctarum nec Virginum nec Martyrum.
Simile eſt regnum cœlorum theſauro. Matth. 13.
In Dedicatione Eccleſiæ.
Ingreſſus Ieſus perambulabat Iericho. Luc. 19.
Dom. infra Octauam Dedicationis.
Facta ſunt Encænia in Hieroſolymis. Ioan. 10.
Pro eligendo ſummo Pontifice.
Dixit Ieſus: diſcipulis ſuis: ſi diligitis me. Ioa. 14.
Ad tollendum Schiſma.
Subleuatis Ieſus oculis. Ioan. 17.
Pro quacumque neceſſitate.
Habete fidem Dei. Marc. 11.
Pro Remiſſione Peccatorum.
Petite & dabitur vobis. Luc. 11.
Contra paganos.
Quis veſtrum habet amicum. Luc. 11.
Tempore belli.
Acceſſerunt ad Ieſum diſcipuli ſecreto. Matt. 24.
Pro pace.
Cùm ſerò eſſet die illa. Ioan. 20.
Pro vitanda mortalitate vel tempore peſtilentiæ.
Surgens Ieſus de Synagoga. Luc. 4.
Pro infirmis.
Cùm introiſſet Capharnaum. Matth. 8.
Pro peregrinantibus.
Euntes prædicate, dicentes. Matth. 10.
Pro ſponſalibus.
Acceſſerunt ad Ieſum Phariſæi tentantes. Mat. 19
Venit in fines Iudeæ. Marc. 10.
P. Exurgens venit in fines Iudeæ. Marc. 10.
Pro Defunctis.
Dixit Martha ad Ieſum. Ioan. 11.
Omne quod dat mihi Pater. Ioan. 9.
Ego ſum panis viuus. Ioan. 6.
Amen, amen dico vobis, quia venit hora. Ioan. 5.
Pro mulieribus in partu laborantibus.
Mulier cùm parit. Ioan. 6.
Pro infirmo in agonia.
Amen, amen dico vobis, quia plorabitis. Ioan. 6.

CORNELII

CORNELII IANSENII IN SANCTA IESV CHRISTI EVANGELIA, COMMENTARIVS.

PRÆFATIO.

EVANGELIVM Græca vox eſt, lætum, fauſtúmque nuntium ſignificans. Apud Homerum, & alios, etiam pro præmio, quod lætum adferenti nuntium, dari ſolet, vſurpatur: apud Xenophontem pro ſacrificio ob lætum nuntium oblato. Verùm ſignificationis iſtius primæ generalitas vſu Eccleſiaſtico ita contracta eſt, vt per excellentiam tantùm vſurpetur pro illo nuntio, quo nullum lætius, optabilius, ac jucundius humano generi adferri potuit, de incarnato Dei Filio & nato Saluatore mundi, qui damnatam humanam naturam ab æterna morte liberando, ſalutem æternam ei ſuâ morte procurauit. Sæpè tamen non pro ipſa re, ſed pro doctrina ſeu hiſtoria, tale nuntium complectente, ſumitur: quæ vſurpatio huic loco propria eſt. Vt meritò Euſebius, l.1. Præparat. Euangel. cap.1. dixerit, *Euangelium* vocari, quod fauſtam cæleſtium, maximorúmque bonorum, amicitiæ ſcilicet diuinæ, omniumque cæterorum inde dependentium præſentiam per Chriſtum allatam humani generis vniuerſitati annuntiat. Vnde ſuauiſſimis epithetis paſſim dicitur *Euangelium regni*, Matth. 4. v. 23. *Euangelium gratiæ*, Act. 20. v. 24. *Euangelium pacis*, ad Rom. 10. v. 15. *Euangelium gloriæ beati Dei*, 1. ad Timoth. 1. v. 11.

EVANGELISTA verò quamuis dicatur ab *Euangelio*, vſus tamen Eccleſiaſticus obtinuit, vt qui in Scripturis *Euangeliſtæ* dicuntur, ij vulgò numquam, & contrà, qui in Scripturis numquam, ij vulgò ſemper *Euan-*

geliſtæ nominentur. Scriptura quippè *Euangeliſtas* vocat eos, qui Euangelium iſtud ſupradictum prædicando nuntiàrunt: vnde Act. 81. v. 8. Philippus Euangeliſta dicitur, & Paulus hortatur Timotheum 2. Tim. 4. v. 5. *opus fac Euangeliſtæ*. Vulgò verò eos Euangeliſtas tantùm vocamus, qui Euangelicam hiſtoriam, Spiritu ſancto calamum dirigente, ſcripſerunt.

Multi quidem, vt Lucas initio Euangelij ſui teſtis eſt, olim conati ſunt res à Chriſto Domino geſtas, & Euangelium iſtud ſcripto hominibus patefacere: hinc eſt enim Euangelium ſecundùm Apoſtolos, apud Auguſt. lib. 1. contra Adimantum c. 17. Manichæis familiare, & aliud Nazaræorũ, ſecundùm Petrum, apud Theodoret. l. 2. Hæretic. fabularum: itemque ſecundùm Andræam, ſecundùm Iacobum, ſecundùm Thomam, ſecundùm Matthiam, de quibus Innocentius Epiſt. 3. & Ambroſ. Præf. in Lucam: nec non ſecundùm Ægyptios, quo Clemens Alexādrinus vſus eſt, vt ipſemet teſtatur lib. 3. Stromat. cap. 6. item ſecundùm Hebræos, apud Theodoretum ſuprà: ſecundùm Iudam Iſcariotem, apud eumdem lib. 1. Hæreticar. fabul. denique ſecundùm Philippum, ſecundùm Bartholomæum, &c. Scripſit & Baſilides Euangelium, apud Ambroſ. ſuprà. Sed ex tanto Euangeliorum numero, Eccleſia non niſi quatuor probauit, quia non niſi quatuor diuino ſpiritu ſcripta reperit: nam, vt Auguſt. ait lib. 1. de conſenſu Euangeliſt. cap. 1. Scriptores illi ſuis temporibus non tales erant, quibus narrantibus credi oporteret. Quædam etiam ſcriptis ſuis fallaciter indiderunt, quæ Catholica atque Apoſtolica regula fidei & ſana doctrina condemnat. Vt idcirco meritò dixerit Ambr. *Eccleſia, cùm quatuor Euangelij libros habeat, per vniuerſum mundum Euangeliis redundat: hæreſes, cùm multa habeant, vnum non habent.*

Atque huius quidem quaternarij numeri ratio tametſi à diuina voluntate præcipuè pendeat, quia tamen naturas ipſas rerum in myſteriorum diſpenſatione ſolet attendere, hinc eſt, quòd appoſitè numerum iſtum obſeruatum fuiſſe notet Irenæus lib. 3 c. 11. & poſt ipſum Aug. c. 2. lib. citat. Cùm enim quatuor ſint partes orbis terræ, per huius vniuerſitatem, Euangelij gloriam & Chriſti Eccleſiam dilatandam eſſe ipſo ſui numeri ſacramento quodammodò declararunt. Hinc eſt, quòd illuſtris ille currus gloriæ Dei, quo diuina Majeſtas apud Ezechielem vehebatur, à quatuor animalibus tractus fuit, & ab iiſdem illis quatuor animalibus Dei gloria Apoc. c. 4. celebratur. Quæ ad hoc ipſum à Deo oſtenſa & adhibita fuiſſe, vt quatuor iſtos Euangeliſtas, tamquam quadrigam Dei, Verbi incarnati gloriam per vniuerſum orbem venturos eſſe ſignificarent, à pleriſque antiquis patribus vnanimi cõſenſu animaduerſum eſt, vt videre licet apud Irenæum, loco cit. Aug. lib. 1. De conſenſu Euangel. cap. 6. Hieron. Prolog. in Matth. Gregorium Homil. 3. in Ezech & alios.

Et quamuis ferè Græçi per aquilam velint ſignificatum eſſe Marcum; &

per leonem, Ioannem, quia hæreticis timorem incutit: veriſimilior tamen Gregorij & aliorum ſenſus eſt, qui hominem tribuunt Matthæo, quia ab humana Chriſti generatione cœpit; leonem Marco, quia per clamorem Ioannis in deſerto rugientis, exorſus eſt; Lucæ vitulum, quia à ſacrificio Zachariæ; aquilam Ioanni, quia à diuinitate Verbi. Meritò tamen Aug. lib.1. De conſenſu Euang. c.6 notat, in hac animalium & Euangeliſtarum comparatione non tam initia librorum, ſicut hic factum cernimus, quàm totam ſcribentium intentionem ac ſcopum fuiſſe ponderandum. Itaque longè rectiùs ſentit, per leonem, tamquam regiæ dignitatis indicem, Matthæum ſignificatum eſſe, quia regiam Chriſti perſonam maximè commendauit. Nam & leonis de tribu Iuda ſtatim generationem texit, & Magi eum tamquam Regem quæſierunt, & Herodes tamquam Regem occidere voluit: per vitulum, Lucam; nam & à ſacerdote Zacharia incipit; & cognationem Mariæ atque Eliſabeth commemorat, & ſacerdotij primi ſacramenta, circa infantem impleta deſcribit: per hominem, Marcum, quia cùm neque ſtirpem regiam, neque ſacerdotalem operationem, cognationem, aut conſecrationem enarrauerit, tamen in humanis Chriſti operibus recenſendis occupatus fuit: per aquilam, Ioannem, quia totus pænè in inculcanda Chriſti diuinitate verſatur, & ſuper nubila, inquit, humanæ infirmitatis volans, lucem incommutabilis veritatis acutiſſimis ac firmiſſimis oculis intuetur.

Ex his duo tantùm fuerunt Apoſtoli, primus & vltimus, qui ſcripſerunt ea, quæ viderunt; duo Apoſtolorum diſcipuli, & ideo tamquam filij amplectendi, vt velut in medio conſtituti vtroque ab iis latere munirentur, vt Auguſt. ibid. c.2. qui eis propterea ſcribendi Euangelij auctoritatem diuinâ prouidentiâ tributam eſſe notat, cùm non niſi audita ſcripſerint; vt intelligeremus, ad percipiendum, annuntiandùmque Euangelium nihil intereſſe, vtrùm Dominum in carne apparentem diſcipulatu famulante ſecuti ſint, an ex alijs comperta crediderint.

Cauſas autem ſcribendi alias alij habuerunt. Generales fuerunt omnibus. Vna, vt auditoribus eſſet quaſi commonitorium eorum, quæ viuâ voce perceperant, ne vel à bonis obliuioni traderentur, vel à malis corrumperentur, aut ſecus quàm dicta fuerant, exponerentur. Hanc adfert Lucas c.1. verſ.4. *Vt cognoſcas eorum verborum, de quibus eruditus es, veritatem.* Nam ſicut neceſſe fuit ad confirmationem fidei, Euangelium prædicari, ita contra hæreticos ſcribi, inquit D. Thomas, Præfat. Catenæ. Altera fuit, vt non tantùm præſentibus viui, ſed & abſentibus mortui, maximéque poſteris, ſcripto prædicarent. Singulorum proprias cauſas in ſingulis daturi ſumus, ſicut & annos, quibus ſcripſerunt. Hic noſſe ſatis eſt, eo ſcripſiſſe eos ordine temporis, quo collocati ſunt, primùm Matthæum, mox Marcum, inde Lucam, vltimò Ioannem.

IN EVANGELIVM IESV CHRISTI SECVNDVM MATTHÆVM.

PRÆFATIO.

MATTHÆVS, ex Publicano Apoſtolus, Euangelium ſcripſit ſermone Hebraico: ſic enim tradidit Papias, Apoſtolicis temporibus viciniſſimus, apud Euſeb. lib. 3. Hiſtoriæ Eccleſ. cap. vlt. & mox Irenæus l. 3. cap. 1. & poſt illos plerique alij, Athanaſ. in Synopſi, Cyrillus Catecheſi 14. Aug lib. 1. De conſ. Euang. cap. 2. Hier. multis in locis: nam libro de Scriptoribus Eccleſiaſticis, poſt Euſeb. lib. 5. c. 10. teſtatur Pantænum, Stoicæ ſectæ Philoſophum, in Indiam prædicandi cauſâ profectum, reperiſſe Euangelium ſecundùm Matthæum, Hebraicis litteris ſcriptum, & Alexandriam ſecum detuliſſe: & ibidem, in Matthæo, aſſerit ipſum Hebraicum haberi vſque ad ſuam ætatem in Cæſarienſi bibliotheca, quam Pamphilus martyr ſtudioſiſſimè confecerat, & ſibi ipſi à Nazaræis, qui in Beræa vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, deſcribendi facultatem fuiſſe conceſſam. De quibus Nazareis & Epiphanius in fine Hæreſis 29. Eſt, *inquit*, penes Nazaræos Euangelium ſecundùm Matthæum Hebraicè ſcriptum, & quidem abſolutiſſimum: hoc enim certiſſimè prout Hebraicis litteris initio ſcriptum eſt, in hodiernum tempus vſque conſeruant. *Hæc Epiphanius. Ex qua cōſtanti veterum ſententia conſtat, quàm immeritò hoc nonnulli recentiores in dubium reuocent, eo potiſſimùm argumento nixi, quòd ipſa nomina Hebraica hic exponantur, vt* Emanuel, *ideſt*, nobiſcum Deus: Eli, Eli, lama ſabachtani, *ideſt*, Deus meus, &c. *Idem enim videmus factum in veteri Teſtamento, vt Geneſis 35 v. 18. & Exodi 16. v. 15. nec tamen propterea negandum eſt illa eſſe ſcripta Hebraicè: nam non auctoris ſcribentis, ſed interpretis, huiuſmodi interpretationes eſſe ſolent: nec vllum abſurdum eſt, vnum verbum obſcurū aliis clarioribus etiam in eadem lingua explicari. Prodiit præcedenti ſeculo idem Euangelium Hebraicè à Sebaſtiano Munſtero, tamquam à Iudæis acceptum, itemque aliud à Ioan Tilio, Epiſc. Briocenſi, ſed apud peritos meritò ſu-*

ſpecta ſunt. Tertium edidit Elias Hutterus in ſuo nouo Teſtamento dodecaglotto, ſed ab ipſomet ex Græco verſum fuit, ſicut & Euangelium ſecundùm Marcum. Quis autem Euangeliũ Matthæi in Græcam linguam verterit, non conſtat. Athanaſius in Synopſi putat Apoſtolum Iacobum verſionis illius auctorem. Theophylactus Præfat. in Matth. authorem facit Ioannem; ſed Auguſt. lib. 1. De conſenſu c. 2. rectiùs iſtud incertum eſſe tradit:

Scripſit illud Matthæus ante omnes alios Euangeliſtas, vt apud omnes in confeſſo eſt, ſuis potiſſimum popularibus, Iudæis videlicet, non ſolùm expoſcentibus, vt Chryſoſtom. in Matthæum tradit, ſed etiam iniungentibus eidem ipſum Apoſtolis, vt Epiphan Hæreſi 51. cùm ſcilicet iam breui profecturus eſſet ad gentes Euangelio imbuendas: quod anno 8. poſt Chriſti Aſcenſionem contigiſſe volunt.

CAPVT PRIMVM.

EVANGELIVM IESV CHRISTI SECVNDVM MATTHÆVM. Id eſt Hiſtoria Euangelica, ſeu de Euangelio per Chriſtum annuntiato, prout à Matthæo ſcripta eſt. Non enim per huiuſmodi verba ſignificatur, aliud eſſe Euangelium quod à Matthæo; aliud, quod à Marco ſcriptum eſt: ſed alium ſcriptionis ſeu contextus hiſtorici auctorem eiuſdem Euangelij. Deus enim à pluribus rem tanti momenti ſcribi voluit, vt hoc ipſum, quòd plures diuerſis temporibus atque locis, non congregati, neque mutuò colloquentes, vno quaſi ore cuncta pronuntiant; ſit maxima veritatis demonſtratio, vt ait Chryſoſt. Homil. 1. in Matth. Neque eam impedit nonnulla in paruis quaſi diſſonantia, ſed maximè iuuat. Nam ſi ex toto & in omnibus conſonarent, & cum nimia diligentia atque cura, vſque ad tempus & locum, & ſingula æqualiter verba concurrerent, nemo inimicus credidiſſet vmquam, quin communi ad decipiendum conſilio congregati, Euangelium quaſi ex humana quadam conſpiratione condidiſſent. Porrò titulos iſtos non ab auctoribus, ſed ab Eccleſia appoſitos eſſe, indicat tum ſimilitudo titulorum in omnibus quatuor, tum diſſimilitudo in lingua Græca ac Latina, tum quòd ſacri Scriptores non ſoleant extra textum titulos apponere, ſed textui ſubinde per modum præfationis aliquid ſimile affigere, vt videmus factum in Iſaia, Marco, & Apocalypſi: præter quæ tamen alij tituli adiecti ſunt. Nec verò hoc auctoritatem Euangeliis detrahit: nam neque ſcribentibus ſe hoc diuinitus ſcripſiſſe crederemus, niſi nos Eccleſiæ atteſtantis moueret auctoritas, de quo videte Auguſt. aduerſus Manichæos lib. contra Epiſtolam fundamenti cap. 3 & 4. & De vtilitate credendi cap. 14.

V. 1. LIBER GENERATIONIS, id eſt catalogus, ſeu enarratio genealogiæ aut ſeriei majorum Chriſti. *Liber* enim Hebræis generaliter ſignificat ſcripturam, quâ quid enarratur. Vnde tribuitur epiſtolis, 3. Reg. 21. v. 8. libello repudij Deuter. 24. v. 1. & inſtrumento emptionis, Ierem. 10. quorum nullus eſt liber. Eſt itaque hæc breuis epigraphe ſeu inſcriptio non totius Euangelij, quaſi ab initio hiſtoriæ totum librum ita nominaſſet, ſed eius tantùm, quod proximè dicturus eſt, præfatiuncula, cui ſimilis eſt Gen. 5. v. 1.

IESV: eſt proprium nomen Verbi Incarnati: CHRISTI, cognomen eſt, non dignitatis, Græcè idem planè ſignificans quod Hebraïcè משיח, *Meſſias*, & Latinè *Vnctus*: quo cognomine vocatus eſt, tum

vt diſtingueretur ab aliis, eodem nomine *Ieſu* olim vocatis; tum vt ſignificaretur eſſe ille antonomaſticè *Chriſtus* dictus, ſeu *Vnctus*, quem & Reges, & Sacerdotes, & nonnulli Prophetæ ſuâ vnctione, veluti quadam dedicatione, ad ſua officia, tamquam ſummum Regem, Sacerdotem atq; Prophetam præfigurarunt. Vnde factum eſt, vt illud cognomen *Chriſti* noſtro *Ieſu*, qui oleo iuſtitiæ & Spiritu ſancto præ omnibus participibus ſuis ſingulariter vnctus eſt, ita ſoli competat, vt nemo niſi ille intelligatur, quando nudè exprimitur.

Filii David, Filii Abraham. Id eſt nepotis, Hebraïſmo vſitatiſſimo. Maluit tamen *filium* quàm *nepotem* dicere, quia propter Dauid & Abraham Chriſtus ex aliis natus eſt, non contrà. Vnde etiam illorum duorum dumtaxat meminit, quòd his potiſſimum duobus promiſſio eſſet facta de Chriſto ex ipſis naſcituro. Dauidem præpoſuit, quòd recentior, & honorificentior, celebrior, Iudæiſque gratior eſſet Dauidicæ promiſſionis memoria, vt Chryſoſt. & eius diſcipuli. Regni enim perpetuitas Chriſto, tamquam ſucceſſori Dauidis erat addicta. Vnde paſſim, & cæcorum, & vulgi & puerorum acclamantium more, filius Dauid vocabatur, vt patet Matthæi 12. & 21. & alibi. Illud autem *filij* ſecundo loco referri poteſt, vel ad Chriſtum, vt ſignificetur vtriuſque eſſe filius; vel ad Dauidem, vt ſignificetur Dauid, & conſequenter etiam Chriſtus, eſſe filius Abrahæ. Quod poſterius Hebræorum conſuetudini congruit, qui in texendis genealogiis ſolēt nomen *filij* ad proximum referre. Vide 1. Reg. v. 1. & paſſim.

2. Abraham genvit Isaac. Ab Abraham incepit, prætermiſſis anterioribus, quia Abrahæ primò promiſſiones de poſteritate gentis Iſraëliticæ, & de Chriſto datæ ſunt. Vnde prætermittit Iſmaël, cæteroſque filios Abrahæ, ſicut & Eſau, filium Iſaac: & tamen dicit Iacob genuiſſe Ivdam et fratres eivs, quia fratres erant ſimul parentes totius populi Iſraëlitici, & capita populi Dei, & columnæ regni Chriſti.

3. Ivdas genvit Phares et Zaram. Meminit vtriuſque, eo quòd illuſtriorem duorum populorum figuram gererent, Iudaïci & gentilis, ex quibus regnum Chriſti coaleſceret, de quo vide dicta ad c. 38. Gen. quod in Eſau locum non habuit: nam ille venditis primogenitis ſe vltrò à populo Dei ſegregauit, & potiùs carnalium, ac reproborum figuram geſſit.

4. De Thamar. Exceptâ Mariâ Virgine, quæ prætermitti non poterat, quatuor tantùm fæminas intexuit huic genealogiæ, quæ vel meretrices, vel adulteræ, vel inceſtæ vel alienigenæ erant, idque tum ne populus gentilis & peccatores cuiquam contemnendi & à Chriſti populo alieni viderentur, ex quibus ipſe naſci voluiſſet; tum quia illas tantùm tangendas iudicauit, quæ nouo accidente, ideoque figurâ ad aſſumptionem populi gentilis & peccatoris pertinente, viris ſuis fuiſſent coniunctæ, omiſſis matrimoniis ordinariis: quas figuras breuiter explicatas vide apud Theophylactum.

5. Salmon avtem genvit Booz de Rhaab. Illa ipſa ſcilicet, quæ antè meretrix fuerat, etſi tum deſiiſſet. Nam quòd quidam Rabbini, quos etiam aliqui nouatores ſtudio contradictionis imitati ſunt, pro meretrice vertunt hoſpitam ſeu cauponariam, contra proprietatem linguæ Hebraïcæ faciunt, vbi זונה *Zonach* ſemper meretricem ſignificat: & ita verterunt Septuag. & Apoſtolus ad Hebr. 11. v. 31.

Obed genvit Iesse: aliàs Isai, vt alibi vocatur; eſt enim idem nomen. Ita abiectæ conditionis fuit, vt Dauid filius eius ex contemptu vocaretur à Saüle filius Iſai, 1. Reg. 28.

Iesse genvit David Regem. Emphaticè bis conſequenter Regem vocat, & quidem inter omnes ſolum, quia ſcopus eius erat oſtendere Chriſtum, iuxta promiſſa Prophetarum & Gabriëlis Archangeli, eſſe heredem Regni illius perpetui, quòd primò omnium Dauidi pro-

miſſum fuerat. Porrò inter Salomonem & Dauid non intercedunt niſi tres perſonæ, Booz, Obed, Ieſſe: ſic enim numerantur quoque libro Ruth cap. vlt. & 1. Paralip. 2. ac denique Lucæ 3. Vt meritò reprehendendus videatur Liranus qui hîc interſerit tres Booz eiuſdem nominis, eo motus argumento, quòd à capta Iericho vſq; ad natiuitatem Dauidis fluxerint anni 366. vt liquet ex 3. Regum 3. verſ. 1. vbi dicuntur fluxiſſe quadringenti octoginta anni ab egreſſu ex Ægypto vſque ad quartum annum Salomonis. Detrahe enim ab initio quadraginta annos vagationis in deſerto, & quatuor annos Regni Salomonis, & ſeptuaginta vitæ Dauid; reſtabunt 366. anni, quos putat Liranus nimis multos eſſe, quàm vt à quatuor illis viris conficerentur. Sed in iſta longæuitate quoniam Moiſes, Aaron, Maria viuebant vſque 120. annos, Caleb anno 80. vitæ ita vegetus erat, vt in iuuentute; nihil mirum, eos ſerò generare potuiſſe.

6. DAVID AVTEM REX GENVIT SALOMONEM, EX EA, QVÆ FVIT VRIÆ. Fuerat antè Vriæ vxor, tunc autem ſua. Quod quidem ita duabus de cauſis expreſſit: vnà, ne Salomon ex adulterio natus crederetur: alterâ, ne propter adulterium Dauidis & homicidium Vriæ ſuſpicaretur quis reſciſſam eſſe promiſſionem Dauidi factam.

IORAM GENVIT OZIAM: Qui *Ozias* & *Azarias* dictus eſt. Verum iſtud quidem eſt, ſed eo ſenſu, quo Chriſtus dicitur Filius Dauid, multis ſcilicet interjectis. Nam iſte Ioram genuit immediatè Ochoſiam, Ochozias Ioam, Ioas Amaziam, Amazias denique genuit hunc Oziam, ſeu Azariam, vt ex diuerſis locis libri 4. Regum patet, & breuiter 1. Paralip. 3. v. 11. & ſeqq. Tres itaque prætermiſſi ſunt, non quòd cæteros hîc expreſſos impietate ſuperauerint: peiores enim fuerunt Salomon & Manaſſe, imò Ioas & Amazias inter bonos numerantur: ſed partim quòd Euangeliſtæ certi myſterij cauſa propoſitum fuerit tres generationum teſſeradecades texere, vt Hieron. & Auctor operis imperfecti apud Chryſoſt. tetigerunt; partim quòd Ioram vxorem duxiſſet, filiam Achab, cui Deus per Eliam prædixerat omnem eius poſteritatem eſſe delendam. Vnde filij eius, ex ſemine Achab nati, vſque ad quartam generationem, non quidem morte naturali, ſed ciuili condemnati, ex ſerie parẽtum Chriſti ejiciuntur. Purgatâ verò labe familiæ gentilis & maledictæ ad interitum, inquit Hilarius, in quarta generatione conſequenter origo numeratur.

11. IOSIAS GENVIT IECHONIAM. Confuſio aliqua eſt in nominibus huius *Iechoniæ* & fratrum eius. Sciendum igitur, *Iechoniam* iſtum vocatum fuiſſe vero nomine à parentibus *Eliacim*; ſed cùm Pharao Nechao Ioſiam, patrem eius in Mageddo occidiſſet, & reperiſſet Ioachaz, fratrem iuniorem huius Eliacim, eſſe à populo conſtitutum Regem loco Ioſiæ, depoſuit eum, & loco illius conſtituit Regem hunc Eliacim, tanquam ſeniorem, & vocauit nomen eius *Ioakim* (per ק K & מ M) vt hæc patent 4. Reg. 23. in fine, & 2. Paral. 36. in principio. Habuit itaque varia nomina, *Eliacim, Ioakim,* & *Iechonias,* quod tamen non poteſt inueniri niſi hoc loco. Hic igitur Eliacim, Ioakim ſeu Iechonias (rectiùs Iekonias) habuit filium nomine Ioachim (per כ CH & נ N) qui patri poſt vndecim annos ſucceſsit in regnum. Quòd cùm ipſe tenuiſſet per tres menſes ac decem dies, abductus eſt à Nabuchodonoſor in Babylonem. Hic vocatur etiam Iekonias, 1. Paralip. 3. verſ. 16. & aliquoties in Ieremia.

ET FRATRES EIVS. Fratres iſtius primi Iechoniæ ſeu Eliacim fuerunt *Ioachaz*, qui alio nomine dictus eſt *Sellum*, vt Hieronym. in Trad. Hebraïcis ſuper Paralip. ac ductus eſt à Pharaone captiuus in Ægyptum; regnauítque vt diximus, pro Ioſia, patre ſuo. Alter fuit *Mathanias* qui 4. Regnum 24. v. 17. vocatus eſt *Sedecias,* ac regnauit poſt Eliacim ſeu Ioakim, & filium eius Ioachin. Tertius denique

omnium primò genitus *Iohanam*, qui videtur eſſe mortuus ante Ioſiam, patrē omnium, & non regnaſſe, de quo 1. Par. 3. v. 15.

IN TRANSMIGRATIONE, id eſt ſub, ſeu circiter tranſmigrationem BABYLONIS. Nam omnes ante tranſmigrationem nati ſunt & adulti, ſiue primam intelligas, poſt occiſum Ioakim; ſiue ſecundam ſub filio eius Ioachin; tribus menſibus poſt; ſiue tertiam, ſub Sedecia poſt vndecim annos: quæ tres tranſmigrationes indicantur 2. Paralip. 36. v. 6. 10. & 18.

12. ET POST TRANSMIGRATIONEM BABYLONIS, id eſt poſtquam tranſmigraſſent, IECHONIAS GENVIT SALATHIEL. Salathiel enim in ipſa captiuitate, non poſt illam ſolutam, genitus eſt. Porrò Iechonias qui hîc ſecundo loco nominatur, non eſt idem ille, qui primo loco, ſed filius prioris, vt ſentit Ambroſ. in Lucam & Hieron. Vocatuſque fuit, vt diximus, Ioacin, ac per tres menſes tantùm ante tranſmigrationem regnauit: ſed abductus in Babylonem poſt annos triginta ſeptem ex carcere eductus & honorificè habitus eſt, teſte Ieremia cap. vlt. v. 31. quo tempore Salathielem gignere potuit. Ex his conſtat ſuppreſſam hîc eſſe vnam generationem: debuiſſet enim interſeri Iechonias, vel rectiùs Iekonias (id eſt Eliacim ſeu Ioakim, genuit Iechoniam (id eſt Ioachim) quod Epiph. hær. 5. quæ eſt Epicureorum, n. 8. putat eſſe factum ſcriptorum vitio, Aug. verò libro 2. De conſ. Euang. cap. 4. certi myſterij cauſa.

SALATHIEL AVTEM GENVIT ZOROBABEL. Idem aſſeritur Eſdræ 3. v. 2. & 8. itemque Aggæi 1. v. 1. & 12. Vnde quod 1. Paralip. 3. v. 19. Zorobabel dicitur eſſe natus ex Phadaia fratre Salathielis, de alio Zorobabel intelligi debet, qui ibidem habet alios & patrem, & filios, quâm ille, de quo hîc agitur. Quod ſanè verius eſt: quàm id, quod Hieronymus in traditione ſuper Paralip. dicit Phadaia & Salathiel ibi eſſe idem nomen: nam Phadaia expreſsè numeratur, tamquam perſona diſtincta à Salathiele. Vnde non eſt mirum, quod vterque habuerit filium nomine Zorobabel.

16. IACOB GENVIT IOSEPH VIRVM MARIÆ: id eſt maritum, non concubitu, ſed nexu matrimonij, ſeu affectu, vt Auguſt. 23. contra Fauſtum cap. octauo. DE QVA, ſeu ex qua, NATVS EST IESVS, QVI VOCATVR, ſeu cognominatur, CHRISTVS, ſeu Meſſias: nempè non quilibet, ſed qui antonomaſticè & ſimpliciter Meſſias ſeu Chriſtus dicitur, tamquam proprio cognomine.

Sed hinc emergit grauis difficultas, quomodo rectè executus ſit Euangeliſta id, quod ſibi propoſuerat, librum ſeu catalogum generationis Chriſti, cùm genealogia Ioſeph ad ipſum non pertineat, ſed MARIÆ. Reſpondet Hieronym. hîc & Ambroſ. initio libri 3. in Lucam, & ferè omnes veteres, eo ipſo, quo Ioſephi genealogia texitur, etiam B. MARIÆ Virginis ſtirpem, & conſequenter Chriſti, ſufficienter indicari: cogebatur enim ex lege viro de eadem tribu nubere. Quod intelligendum eſt non de lege generali coniugij in populo Iudaico; manifeſtum eſt enim viros etiam iuſtos ſæpiùs duxiſſe vxores alterius tribus, quo modo Dauid duxit Michol, filiam Saül, de tribu Benjamin, & Ioiada Pontifex duxit Ioſabeth filiam Regis de tribu Iuda, 2. Paralip. 2. & omnes tribus Iſraël iurarunt, Iudic. 21. ſe non daturos filias ſuas Benjamin, quaſi antè fuiſſet hoc vſitatum: ſed intelligendum eſt de ſpeciali lege, quæ ſtatuit Num. vltimo, vt fœminæ heredes, hoc eſt quæ carent fratribus, de eadem tribu maritos accipiant, vt ſic hereditates tribuum non permiſcerentur. Iam verò B. Virginem caruiſſe fratribus, & heredem patris fuiſſe, etſi ex nulla canonica Scriptura conſtet, tunc tamen notum vulgatumque eſſe potuit. Cui quidem reſponſioni multi acquieſcunt, ſed reuera non plenè ſoluit nodum. Eſto enim, non potuerit extra ſuam tribum virgo nubere, hinc non concluditur, eam, vel prolem eius Chriſtum, eſſe filium Dauid, quod ſibi Matthæus initio propoſuerat: nam potuit nubere

nubere in eadem quidem tribu, ſed in alia familia, quàm Dauid. Itaque dicendum eſt, B. Virginem vi legis, Num. vlt. nubere coactam fuiſſe viro non tantùm eiuſdem tribus, ſed & familiæ, hoc eſt cognato eiuſdem tribus: ſic enim lex iſta expreſſa eſt in textu Hebraïco, Num. vlt. v.7. *Omnis filia hereditans hereditatem*, id eſt heres patris, propter defectum fratrum, *vni de familia tribus patris ſui erit in vxorem*. Ratio quoque legis adjuncta, v.8. *vt hereditas permaneat in familiis*, idem apertè conficit. Nam in prima terræ promiſsæ diſtributione, quam Ioſue fecit, hereditates non ſolùm ſecundùm tribus, ſed etiam ſecundũ familias diſtributæ fuerunt. Hinc enim toties repetitur in libro Ioſue, quòd hæc ſit promiſſio cuiuſque tribus per cognationes & familias ſuas, vt videre licet c.15.v.1.& 2. & ſeqq. capitib. paſſim. Vnde & filiæ Salphaad nupſerunt filiis patrui ſui, id eſt, propinquiſſimis cognatis, *& manſit*, inquit Scriptura, *poſſeſſio, quæ erat illis attributa, in tribu & familia patris earum*. Cum ergo Matthæus profitetur ſe catalogum generationis IESV texere, & perducit eam vſq; ad Ioſeph, eumque nominat virum Mariæ, de qua natus ſit Ieſus, & non tamen ex Ioſeph: ſatis inſinuat Ioſephum iure propinquitatis fuiſse maritum Virginis, adeoque cognatum ex eadem tribu atque familia Dauid, provt apertê aſſerit Theophilus; imò ſe non amplius recedere à majoribus Ieſu, quàm neceſsè ſit ad hoc, vt ex iuſtis cauſis loco Mariæ recenſeat Ioſeph, hoc eſt ſolum patrem Ioſeph, ſcilicèt Iacob, eſse diuerſum. Neque enim poterant Ioſeph & Maria eſse frater & ſoror, lege vetante tale matrimonium: auum autem Mathan eundem eſse vtriuſque, hoc eſt eſse cognatos proximos ſeu patrueles, nepotem & neptem.

Cur ergò, inquies, non recenſuit apertè majores matris eius, cùm propter ipſam ſolam Chriſtus dicendus ſit ex ſemine Dauid? Cauſæ iuſtæ fuerunt: vna, quia, vt Hieronym. ait, non eſt conſuetudinis Scripturarum vt mulierum in generationibus ordo texatur: vnde, vt Aug. 23. contra Fauſtum, c.8. propter virilem ſexum erat mariti honoranda perſona: ſed quia extant exempla, etſi rara in contrarium, vt patet 1. Par. 2. v.15. & 16. de genealogia Ioab & fratrum eius, hinc alia ratio fuit, ne iuſta daretur cauſa rejiciendi Chriſtum, dum putarent eum, quem publicâ opinione patrem eius credebant, non eſse de familia Dauid, ex qua Chriſtus erat naſciturus. Denique vt conſtaret Ieſum non ſolùm Dei promiſſione aut donatione, ſed iure ſucceſsionis eſse legitimum Regni Daui-dici heredem. Chriſtus enim erat proles Ioſeph, non quidem ex eo genita, vel adoptata, vel ſolâ vulgi opinione, ſed reuera, vtpote ex propria vxore, tanquam carne ſuâ & proprio fundo, virtute Spiritus ſancti nata.

17. OMNES ITAQVE GENERATIONES, id eſt, omnes perſonæ generantes ac genitæ, ab Abraham, VSQVE AD DAVID, incluſiuè, QVATVORDECIM. Nam generationes ſeu actus generandi non ſunt niſi tredecim, vt ex repetitione verbi *genuit* patet. ET A DAVID, excluſiuè (iam enim ſemel numeratus fuerat) VSQVE AD TRANSMIGRATIONEM BABYLONIS, id eſt, Iechoniam patrem, ſeu Ioakim, incluſiuè, GENERATIONES ſeu perſonæ QVATVORDECIM: ET A TRANSMIGRATIONE BABYLONIS, id eſt à Iechonia filio, ſeu Ioachin, patre Salathielis (nam pater eius iam numeratus fuerat in 2. teſſaradecade) VSQVE AD CHRISTVM, incluſiuè, GENERATIONES ſeu perſonæ QVATVORDECIM. Subduxit tam accuratè ſummam generationum, vt ſignificet ſe non obliuione, ſed deſtinato conſilio aliquos excluſiſſe ex iſta ſerie, neq; quidquam à quoquam eſse addendum vel detrahendum, ſimulque, iuxta Chryſ. Hom. 4. initio, & Theophylactum, vt triplicem populi Iudaici ſtatum indicaret, ſub Iudicibus, ſub Regibus, & ſub Ducibus ſeu Sacerdotibus: ſub quibus omnibus cùm nihil profecerit in virtute, opportunè poſt omnes filium Dei venisse, ad alium populi ſtatum in-

choandum, idque congruenter ad ipſas naturas rerum decima quarta generatione quia decimus quartus dies eſt Medicis maximè criticus, ad magnas mutationes indicandas.

18. CHRISTI AVTEM GENERATIO, ſeu conceptio, SIC ERAT. Non eſt epilogus precedentium, vt quidam, ſed præfatio ſequentium, ne quis ratione Ioſeph putaret Chriſtum eſſe filium Dauid.

CVM ESSET DESPONSATA MARIA EIVS: id eſt promiſſa tanquam ſponſa, inquiunt quidam, quibus fauet proprietas verbi Græci *μνηστευθείσης*, & acceptio coniugis de qua verſ. 20. Sed rectiùs *deſponſata* dicitur tanquam ſponſa tradita & recenter nupta: nam & Lucæ ſecundo verſ. 5. dicitur Ioſeph iuiſſe *cum Maria deſponſata ſibi vxore* in Bethleem, & hic verſ. 20 vocatur *coniux*, pro vt hoc vrget Auguſt. lib. 1. De nuptiis cap. 11. Et ſanè niſi eo tempore, quo iam grauida noſci poterat, fuiſſet vera coniux, atque ita tradita viro, vt ſine infamiæ nota cognoſci potuiſſet, non ſatis fuiſſet conſultum honori & famæ Virginis, ne ſtupri, in domo patris perpetrati rea putaretur, & iuxta legem Deuter. 12. v. 12. lapidaretur; nec authoritati Chriſti, ne tanquam ſpurius à Iudæis reiiceretur; nec Ioſeph idoneus fuiſſet cuſtos, ac teſtis integritatis Virginis, cui tanquàm marito, adeoque zelotypo in cauſis iſtis, pro vxore maximè creditur. Nam præter adiutorium in educanda prole, iſtæ præcipuæ erant illius coniugij cauſæ, ab Hieron. & Ambroſ. initio lib. 2. in Lucam, & aliis paſſim, notatæ. Vnde pulchrè Ambroſ. Maluit Chriſtus, inquit, aliquos de ſuo ortu, quàm de matris pudore, dubitare, ſciebat enim teneram eſſe Virginis & lubricam famam, nec putauit ortus ſui fidem matris iniuriis adſtruendam. Satius quippe erat Ioſephi filium, quàm inhoneſtæ mulieris videri. Alia ab iiſdem cauſa & pene ab omnibus tangitur: Orig. Homil. 1. in diuerſos. Baſil. Hom. De humana Chriſti generat. vt myſterium conceptus & partus diabolum lateret: quæ deſumpta eſt ex Ignatio epiſtola ad Epheſios, quomodo autem vera ſit, non ſatis liquet.

ANTEQVAM CONVENIRENT: non in domum propter cauſas iam dictas, ſed conuentione maritali, quæ ſic honeſtè & verecundè denotata eſt. Datur enim ratio cur dimittere voluerit. Ergò, inquit Heluidius apud Hieronym. poſteà conuenerunt, & hinc illi, qui dicuntur fratres Chriſti, ſed imperitè. Nihil aliud ſignificat Euangeliſta, quàm grauidam fuiſſe ante conuentionem ſeu concubitum, qui more naturali præcedere ſolet: vt ſic indicaret nouitatem myſterii, intactum interim relinquens, quid poſteà conſecutum ſit. Ita rectè dicitur virga Aaronis ante plantationem floruiſſe, cùm tamen poſteà plantata non fuerit. Nam vt Ambroſ. libro De inſtitut. virginis cap. 5. conſuetudo Scripturæ eſt, vt cauſam quæ ſuſcepta eſt adſtruat, incidentem differat.

INVENTA EST, id eſt, inopinatè reperta eſt à Ioſepho, qui maritali curâ omnia obſeruabat.

INVTERO HABENS, id eſt eſſe grauida, Græcâ phraſi: quòd cùm obſeruari non poſſit, niſi aliquot menſibus poſt conceptum, omninò manifeſtum eſt, poſt reditum ex domo Elizabeth hoc contigiſſe.

DE SPIRITV SANCTO, id eſt non viri, ſed Spiritus ſancti operâ. Quod referendum eſt ad ſolum verbum *habens*, non ad, *inuenta eſt*: nondum enim Ioſeph hoc inuenerat. Tribuitur autem Spiritui ſancto ille conceptus, non Patri aut Filio, etſi non minùs cooperati fuerint, quia fuit ingens bonitatis, beneficentiæ, & fœcunditatis, ſeu viuificationis opus, cuiuſmodi Spiritui ſancto appropriari ſolent.

19. IOSEPH AVTEM VIR EIVS CVM ESSET IVSTVS: id eſt quia erat iuſtus, non illa iuſtitiâ vulgari, quæ quarta virtus eſt cardinalis, nam illâ ſaluâ traducere potuiſſet: ſed illâ iuſtitiâ, quæ virtutes omnes maximéque charitatem, benignitatem, & manſuetudinem comprehendit.

ET NOLLET EAM TRADVCERE, non è parentum domo in ſuam, vt quidam hoc enim ſuprà reiecimus, ſed *traducere* Græcè παραδειγματίσαι, ideſt, in exemplum ſtatuere, publicæ ſcilicet infamiæ per accuſationem vel criminis diuulgationem.

VOLVIT OCCVLTE DIMITTERE EAM, id eſt à ſuo conſortio ac domo ablegare. Cauſam reddunt Orig. homil. 1. in diuerſos, Baſil. & alii nonnulli poſt illos, quòd ſe eius conſortio cenſeret indignum, quàm de Spiritu ſancto concepiſſe inuenerat. Rectiùs dicerent, dimittere voluiſſe, quòd hinc propter ſanctiſſimos Virginis mores, inde propter indubitate prægnantis indicia hæſitaret de re, cuius myſterium neſciebat, vt inſinuat Hieron. & apertè docet Auctor operis imperfecti. Sed longè verius eſt dimittere voluiſſe, quòd nihil aliud quàm adulteram crederet, vel certè oppreſſam, cui ſe nouerat non eſſe commixtum, vt loquitur Auguſt. epiſt. 45. & repetit Serm. 10. de verbis Domini: quod idem apertè ſentit Chryſoſt. Dimittere ergò talem voluit, ne fortè adulteram fouendo, vel criminis particeps, vel certè nimis ſtultè patiens videretur: occultè tamen, vt eius famæ conſuleret: quamuis enim accuſare licuiſſet, non tamen tenebatur. Nam vt Ambroſ. Ser. 7. in Pſalm. 118. etiam ab accuſationis ſeueritate iuſti perſona aliena eſt, & ideo commendatur eius iuſtitia, quòd nihil penitùs ex furioſâ illâ paſſione zelotypiæ mobilis ſit, vt pulchrè expendit Chriſoſtomus.

20. HÆC AVTEM EO COGITANTE, id eſt, cùm hæc animo ſolùm volueret curarum pleno, quo ipſo indicatur magnitudo virtutis eius, quod ne quidem cuiquam mœroris cauſam indicauerit, nec aduerſus vxorem in verba querelâſque vel facta proruperit. Nec vero virgo ipſa ſuſpicionem diſſipat, quia quis maritus de tali innocentia vxoris, niſi Deo mouente, crediſſet? Itaque ecce rem, ſcilicet nouam, quod fere illa voce in Scripturis indicari ſolet. ECCE ANGELVS DOMINI APPARVIT: ſignificari videtur per ſpecies imaginationi impreſſas, quaſi modo corporeo colloquentem, apparuiſſe. IN SOMNIS: tunc enim mens ab externarum rerum tumultu ac diſtractione libera magis idonea eſt ad celeſtes reuelationes accipiendas. Hoc autem Deus ita facit, vt ſimul homo intelligat, eſſe non ſatagentis animi cogitationem, ſed diuinam illuminationem, quod ſapore quodam, qui verbis explicari non poteſt, diſcerni teſtatur S. Monica libro 6. Confeſſ. cap. 13.

DICENS, colloquendo ſcilicet cum eo more hominum, inquit Aug. in Enchiridio c. 59. hoc eſt non vocibus in aure, ſed vocũ ſimilitudinibus in imaginatione formatis.

IOSEPH FILI DAVID. Blandientis eſt & conſolantis, quia ſuſpicio iuſta fuerat: & ſimul Dauidis meminit, vt attentior fieret ad id quod de Meſſia ex familia Dauid naſcituro diceretur, NOLI TIMERE, Timuerat enim, ne adulteram retinendo, Deum vel ſapientum iudicia offenderet.

ACCIPERE MARIAM CONIVGEM. Græcè παραλαβεῖν, aſſumere, ſcilicet conſtanter, ac retinere in vitæ ſocietate: iam enim, vt Chryſoſt., ait, eam mente repudiauerat.

QVOD ENIM IN EA NATVM EST, id eſt quod conceptum atque formatum eſt. Per id tamen, quod *natum* dicit, Baſilius inſinuatum putat, quòd Chriſti caro non, vt cæterorum, paulatim fingendo formata, ſed ſtatim abſoluta fuerat.

DE SPIRITV SANCTO EST. Græcè *ex Spiritu ſancto eſt*, id eſt non de ſubſtantia Spiritus ſancti, ſed ex operatione poteſtatis eius: qui proindè non eius pater ſed creator eſt, vt latiùs Auguſt. in Enchiridio cap. 38. & 39. Et propterea cùm *natum in ea* dicit, virginem id egiſſe in ordine naturæ ſignificat, quod matris eſt: cùm *de*, vel, *ex Spiritu ſancto*, miraculo ſuppletum eſſet, quod patris eſt, atque adeò non timendum ſibi eſſe, ſed gratulandum. Et hæc de præteritis: mox autem prædicit futura, vt ex eorum

euentu præterita vera eſſe credat.

21. Pariet autem Filium. Vera mater non vt canalis, per quem tranſeat, ſicuti aliqui heretici noſtri, & olim Valētinus apud Tertul. libro de carne Chriſti, c. 20. ex eo colligebant, quòd diceretur in eâ natus. Sed naſci in aliquâ ſignificat veram conceptionem; ex aliquâ, verum partum.

Et vocabis nomen eius Iesvm: cælitùs impoſitum, vt etiam cælitùs conceptum & mirabilem futurum intelligas, inquit Chryſoſt. Nam quibus à Deo nomen ante Natiuitatem impoſitum fuit, ſemper admirabiles inuenti ſunt, vt Iſâac, Salomon, Cyrus, Baptiſta.

Ipse enim salvvm faciet popvlvm svvm: nempe omnes predeſtinatos in vitam æternam, ſeu omnes filios promiſſionis, qui ipſum fide & charitate tamquàm Regem ac Dominum complexuri ſunt. Saluabit autem non ab imperio gentium, & ab hoſtibus viſibilibus, ſed a peccatis eorvm, tam quæ fecerant, quàm quæ facturi eſſent, ne faciant, & conſequenter ab omnibus cauſis peccatorum, diabolo & concupiſcentiâ eis dominante, & effectis eorum morte, mortalitate, omnique miſeriâ. Per hæc ergò verba ſignificat filium iſtum non tantùm hominem, ſed & Deum futurum, qui ſolus talem ſalutem à peccatis adferre poteſt. Ex qua nominis iſtius Iesvs etymologia, quam ipſe Angelus tradit, manifeſtum eſt, nomen illud ſignificare *ſalutem* vel *ſaluationem*, ac proinde falſum eſſe commentum Oſiandri, qui voluit nomen Iesvs eſſe idem cum nomine Dei tetragrammato, inſertâ litterâ ש Schin, & ſcribendum eſſe יהשוה *Iehesckon*: nomen enim iſtud fictitium eſt, neque prorſus quidquam ſignificat. Nomen ergò Iesvs idem eſt cum nomine יהושע *Iehoſchuagh*, quod Græci Septuag. Philo, Ioſephus per *Ieſu* tradiderunt, Latini *Ioſue*, & Saluatorem ſignificat. Sed poſt Babylonicam captiuitatem, quando lingua Hebraica in vſu vulgari eſſe deſiit, & Syriaca inoleuit, pronunciatio eius mutata fuit, & loco יהושע Hebraicè, dici vulgò cœpit ישוע. Quod ex eo apertiſſimum eſt, quòd Ieſus ille, filius Ioſedech, typus veri noſtri Ieſu, cùm ab Aggæo c. 1. v. 1. & Zacharia ſemper vocetur יהושע, tamen in lib. Eſdræ & Nehemiæ, qui eodē vixerunt ſæculo, ſemper vocatur ישוע, vt patet Eſdræ 2. v. 2. & c. 3. v. 2. 8. & 6. item Nehemiæ 7. v. 1. & in eodem lib. ſæpiùs. Imò & Ioſue, filius Nun, alter clariſſimus typus Saluatoris, qui ſexcenties vocatur in Scriptura יהושע, tamen Nehemiæ 8. verſ. 17. dicitur ישוע. Nimirum hi libri poſt captiuitatem Babylonicam ſcripti ſunt. Ex quo vſu Syriaco factum eſt, vt Saluator noſter etiam vulgò non יהושע ſed ישוע vocaretur: ſic enim etiam in titulo Crucis, qui Romę adſeruatur, etiamnum ſcriptum eſt, vt oculatus teſtis Pagninus tradit. Quod ergò Iudæi Saluatorem noſtrum nominant ישו ſine ע in fine, duabus ex cauſis fit partim: ex cōtemptu, ne Saluatorem ipſo nomine fateantur, vt declarat Elias in Thiſbi: partim ex vſu linguæ Thalmudicæ, in qua, ע, pronunciatu difficillima ſæpè facilitatis causâ abſorbetur: partim denique fit à recentioribus Iudæis ad blaſphemandum Saluatorem. Nam iſti tres caracteres ישו per abbreuiationem apud ipſos ſignificant ימח שמו וזכרו, *ſchemo ijmmach vezichro: Deleatur nomen eius & memoria eius.*

22. Hoc avtem totvm factvm est. Verba ſunt non Angeli, vt vult ſcola Græcorum, ſed Euangeliſtæ. Vt adimpleretvr qvod, &c. non quaſi res iſtæ contigerint propter prophetias, cùm prophetiæ potiùs præmiſſæ fuerint, quia Deus res iſtas facere conſtituerat, ſed quia poſtquam Deus eaſdem res per Prophetas prędixerat, ſimul fidem ſuam ipſo rerum euentu volebat liberare.

23. Ecce Virgo In vtero habebit, ideſt, vterum geret ſeu concipiet. Virgo autem hîc in Hebræo vocatur emphaticè duplici titulo, tum quòd עלמה ſignificet non ſolam virginitatem, ſed ſimul ætatem, quæ ſcilicet & virgo ſit & viris abſcondita, & non modò corpore, ſed &

aſpectu caſta ſit,vt latiùs oſtendit Hier. in Tradit. Hebr. ſuper Geneſ. & in c. 7. Iſaiæ, tum quòd ה demonſtratiuum præfixum gerat, quo ſignificetur illa ſingularis Virgo, quam vniuerſæ generationes reſpiciunt. Conantur quidem hunc locum eludere Iudæi, quòd ſcilicet Virgo ex viri congreſſu conceptura dicatur, & quòd loquatur de filio Achaz naſcituro, Ezechia ſcilicet, ſed abſurdè. Cùm enim Propheta ſignum liberationis Achaz ſe daturum promittat, adeoque nouum & inauditum, hic tamquam ridiculum hoc exploſerunt antiqui Patres Hieronym. & Chryſoſt. tum hìc, tum in Iſaiam. Ezechias autem filius Achaz iam tum natus erat, cùm Iſaias hoc prędiceret, vt ex ætate, quâ regnare cœpit, & annis, quibus, regnauit pater, facilè colligitur, 4. Reg. 16. verſ. 2. & ibid. c. 18. v. 2. Prædicit ergò promittitque Iſaias non tam ſoli Achaz, quàm domui Dauid, quæ hoc expertura erat ſuo tempore, & tunc tamquam à Deo veraciſſimo & immutabili promiſſum, certum tenere & credere debebat, non minùs ac ſi ſignum fuiſſet oculis præſens, virginem ſcilicet manendo virginem eſſe concepturam filium.

Et vocabvnt. Hebraicè וקרת, *& vocabis*, tu ſcilicet Virgo, vel domus Dauid, quæ quia vniuerſam Chriſti Eccleſiā comprehendit, meritò mutauit Matthæus numerum: nam, vt ibidem Hieron. non tam verborum ordinem, quàm ſenſum, Scriptores ſacri in citando ſequi ſolent.

Nomen eivs Emanvel, id eſt nobiscvm Devs, quo ſignificatur, filium iſtum non ſolùm beneuolum nobis, & propitium futurum peccatis noſtris, neque etiam in vmbris tantùm arcæ ac tabernaculi aut templi adfuturum, vt olim, ſed per incarnationis myſterium Deum in humana carne appariturum, & cum hominibus conuerſaturum, vt notat Chryſoſt. *Vocari* ergò vſitatâ Scripturæ phraſi vſurpatur pro eſſe: quomodo Iſaiæ 9. verſ. 6. dicitur: *Vocabitur nomen eius admirabilis, conſiliarius, Deus*, &c. vt ſignificet, quòd re verâ talis. Et de Eccleſia dicitur Iſaiæ 62. v. 4. *Non vocaberis derelicta ſed vocaberis voluntas mea in ea.*

24. Exvrgens avtem Ioseph, &c. id eſt mox paruit Angelo. Significatur ergò directè prompta Ioſephi obedientia, ad ſolam monitionem in ſomnis factam, indirectè magnitudo virtutis Virginis, de quâ tam citò crederet rem tam incredibilem, quòd concepiſſet ex Deo.

25. Et non cognoscebat eam. Hebraica eſt & honeſta phraſis, carnalem commixtionem ab eis remouens, cuiuſmodi eſt Geneſ. 4. verſ. 1. 17. 25. & alibi paſſim. Vt aliena ſit expoſitio Epiphanij Hæreſi 78. reiecta à D. Hieron. qui putauit, quòd non cognoſcebat ſanctitatem Virginis.

Donec peperit Filivm svvm. Ergò, inquit Heluidius, cognouit eum, poſtquam peperit: ſed benè & ex profeſſo oſtendit Hieron. libro aduerſus eum condito, & Chryſoſt. hìc, huiuſmodi aduerbia, *donec*, *vſque*, & ſimilia, id quod dubium eſt, exprimere, id quod certum, relinquere, quia ad propoſitum non pertinent. Dubium enim eſſe poterat, vtrùm cognouiſſet ſtatim à deſponſatione, quando coniugum feruet amor. Hoc negat, per illud inſinuans, multò minùs poſtea virum iuſtum attigiſſe templum Dei, Spiritus ſancti ſedem, Domini ſui matrem, Sic Iſaiæ 46. v. 4. *vſque ad canos ego portabo*, & c. 22. v. 14. *Si* hoc eſt *non dimittetur iniquitas hæc vobis*, *donec moriamini.* Vide ad Corinth. 25. & 2. Reg. 6. v. vlt.

Primogenitvm: id eſt qui primò ei natus fuit, ſeu ante quem nullus alius, etſi ſimul ſit vnigenitus, id eſt etſi nulli alii ſubnaſcantur: nam ex primogenito non ſequitur, alios eſſe ſecundò vel tertiò genitos, vt volebat idem Heluidius, & manifeſtum eſt ex lege de primogenitis Deo offerendis: nec enim vſque ad ſecundò genitos exſpectabant: de quo latiùs ibidem Hier. Primogenitum autem dicere maluit, quàm Vnigenitum, vt ex hoc ipſo conſecratus eſſe Deo intelligeretur.

CAPVT II.

1. CVM ERGO NATVS ESSET IESVS IN BETHLEEM IVDA. Græcè Ἰουδαίας Iudææ. Vtrumque accipiendum propriè & ſtrictè, ſicut v.22. eſt enim & alia Bethleem in tribu Zabulon, Ioſue 19. v. 13.

IN DIEBVS HERODIS: illius, qui dictus eſt Herodes primus, magnus, Aſcalonita, Antipatri ſcilicet filius, natione Idumæus, religione proſelytus.

REGIS: fuit enim & alius Herodes, non Rex, ſed Tetrarcha Galilææ, huius filius, Antipas dictus, occiſor Baptiſtæ, & irriſor Chriſti in Paſſione, de quo & infrà c. 13. v. 1. & Lucæ 3. v. 1. Vocat autem abſolutè Regem. ſcil. non ſolùm Iudææ, ſed & omnium regionum ei adjacentium; quia fuit & tertius Herodes, Agrippa dictus, nepos huius, Rex tantùm Traconitidis, Galilææ & Ituræ, qui Iacobum Apoſtolum occidit, Actor. 13. Accuratè igitur loci natiuitatis Chriſti ac temporis meminit, vt indicet impletas eſſe prophetias Micheæ de loco, de quo v. 6. & Patriarchæ Iacob de tempore, cùm ſcilicet ablatum eſſet ſceptrum de Iuda, & tranſlatum ad Herodem alienigenam, de quo diximus Geneſ. 49.

ECCE MAGI VENERVNT: quâ connexione & voce, ECCE, indicat ſtatim ab ortu Saluatoris Magos aduenîſſe: vnde etiam adhuc in Bethleem eum inuenerunt. Vt mirum ſit, Epiphanium Hæreſi 30. n. 29. ſtatuere aduentum eorum poſt biennium à natali. Porrò *Magus* ex propria vocabuli ſignificatione diſtinguitur à *Malefico*. *Magi* enim ſunt, vt Hieron. in c. 2. Danielis, qui de ſingulis philoſophantur. *Malefici*, qui ſanguine vtuntur, & victimis, & ſæpè contingunt corpora mortuorum. Qui igitur naturalis Philoſophiæ apicem aſſecuti erant, *Magi* dicebantur. Sed paulatim gliſcente curioſitate, & ad vanitates ſuperſtitionéſq; delabente, nomen *Magi* in malam partem accipi cœpit: ſicut etiam contigit in nomine Sophiſtæ, Aſtrologi, Tyranni. Fuit autem ſapientibus Perſis peculiare, vt *Magi* dicerentur; ſicut apud Græcos dicebantur *Philoſophi*; apud Indos *Brachmanes* aut *Gymnoſophiſtæ*; apud Babylonios *Chaldæi*; apud Ægyptios *Hierophantæ*; apud Gallos *Druidæ*. Hinc, teſte Cicerone lib. 1. De Diuinat. apud Perſas Rex eſſe nemo poterat, niſi qui Magorum diſciplinam, ſcientiamque antè percepiſſet. Quia igitur ſtellâ duce vſi ſunt, & honoris causâ videntur Magi vocari, hinc verius eſt, non fuiſſe ex infami illo maleficorum genere, vt videntur voluiſſe quidam: ſed, vt Hieron. ſup. ſuæ gentis philoſophiæ maximéque Aſtrologiæ dediti.

Vnde autem venerint magna diſceptatio eſt. Euangelium dicit veniſſe *ex Oriente*. Hinc tota Græcorum ſchola, Clemens Alexandrinus libro 1. Stromat. Baſilius hom. De Humana Chriſti generat. Chryſoſtomus & Theophilactus hîc, Cyrillus lib. 4. in Iſaiam, & alij, ſentiunt ex Perſide veniſſe; quibus fauet nomen Magi, quod Perſis proprium, & modus adorandi cum muneribus: valde autem repugnat regionis diſtantia ad trecenta circiter milliaria, & temporis breuitas. Hinc alij veriſimilius tradunt ex Arabia veniſſe, Iuſtin. contra Triphonem, Tertullian. contra Iudæos cap. 9. & Epiph. in doctrina compendiaria: quidquid rideat hîc Caluinus, qui dicit eos ex Occidente & Meridie feciſſe Orientem. Nam Tacitus & Chorographi paſſim ſtatuunt Iudæam ab Oriente reſpicere Arabiam: & Scriptura teſtis eſt Geneſ. 25. Abraham ſeparaſſe filios concubinarum ad plagam Orientalem, qui tamen in Arabia habitarunt. Nec multùm abierunt ab hac ſententia, qui ex Chaldæa veniſſe volunt. Moti ſunt partim loci propinquitate, & muneribus illis thure, myrrha & auro, quibus abundat Arabia, partim loco Pſalmi: *Reges Arabum & Saba dona adducent.* Vbi Reges Arabum videntur indicare Orientem, Inſulæ Occidentem, Æthyopes Meridiem, Tharſis Septentrionem. Ex quo eodem loco videtur manaſſe communis multorum Patrum ſententia, quòd

Reges, hoc eſt Reguli ſeu principes & primores gẽtis ſuæ fuerint. Ita enim ſentiunt Theophil. Baſil. locis cit. & alii poſteriores multi. Quò faciunt theſauri & adoratio noui Regis, quaſi legatio ad ipſum, hæc enim Principum tantùm eſſe ſolent. 2. VBI EST, QVI NATVS EST REX IVDÆORVM? id eſt qui non factitius ex hominum electione, ſed natiuitate ipſâ Rex eſt. Ita multi. Simpliciùs videtur: vbi eſt ille celeberrimus & ex vaticiniis exſpectatus Meſſias Rex (vt patet ex v. 4.) qui iam natus eſt? Non enim vt dubij, ſed de re certa loquuntur: neque ignarum hoc nuntium fore ſuſpicabantur.

Cauſam autem ſuæ ſcientiæ indicant: VIDIMVS ENIM STELLAM EIVS, hoc eſt certum indicem natiuitatis eius. Cùm ergò ex ea iam natum eſſe colligant, certè non apparuit, niſi ipſo natali eius die. Cumque non dicant, *Vidimus ſtellam quandam nouam* &c. ſed, *Vidimus ſtellam eius*, colligitur eos loqui de aſtro aliquo noto, quod ex antiqua traditione Iudaici Regis naſcituri vel nati, eſſet inſigne. Vnde Græcè ſignificantiſſimè eſt αὐτοῦ τὸν ἀστέρα, *illud aſtrum eius*: quod videtur ſupponere, non eſſe Iudæis ignotum, quod ſibi innotuerat. Itaque meritò plerique veteres ſenſerunt, eos fuiſſe inſtructos ex prophetia Balaam, quæ non ſolùm in Iudæa, ſed in Oriente, vnde ipſe oriundus erat, traditione percrebuerat, imò, vt Orig. etiam ſcripto ab ipſo tradita perſeuerauerat. Prædixerat enim Num. 24. v. 17. *Orietur ſtella ex Iacob*, &c. Ita docet Orig. hom. 13. & 15. in Num. Ambr. lib. 2. in Luc. Euſeb. lib. 9. De demonſtrat. Euang. c. 1. Baſil. ſup. & alii non pauci. Cùm ergò aſtrorum contemplationi, tamquam Philoſophi eſſent dediti, ſtellâque, vt ait Leo Sermone primo de Epiphania, illuſtrior cæteris, pulchriorque ſideribus, intuentium in ſe oculos animoſque converteret, & quemadmodum ſupra Bethleem, ita tunc iuxta Euſebium, perpendiculariter Iudææ immineret, Deo intellectum iuuante intellexerũt, hanc eſſe ſtellam illam celebrem, quam prædicari audiuerant.

IN ORIENTE: non quòd ſtella fuiſſet fixa in Oriente ſed nos in Oriente conſtituti vidimus eam, & propterea, de natiuitate certiſſimi, VENIMVS ADORARE EVM id eſt vt honoremus eum cum gratulatione, ſubmiſſione, muneribus, ſicut erga tantum Regem decet, qui, iuxta prophetiam de iſta ſtella, ſaluabit omnes filios Seth, id eſt vniverſum orbem.

AVDIENS AVTEM HERODES, talem aduentus cauſam, TVRBATVS EST, ſuſpicatus regnum à ſe inuaſum periclitari. Fuit enim zeloſiſſimus pro regno ſuæ familiæ ſeruando; vt quem Ioſephus teſtatur, omnes de ſtirpe regia, id eſt Machabæorum ſuſtuliſſe. ET OMNIS HIEROSOLYMA, maxima ſcilicet pars, CVM ILLO. Quo indicari videtur, eam non lætitiâ, vt par erat, aut rei tantùm nouitate turbatam, ſed ſimili turbatione atque Herodes, vt ſcilicet carnali adulatione ei complacerent, quia recenter eum in legitimum Regem acceptauerant.

4. ET CONGREGANS OMNES PRINCIPES SACERDOTVM. Ita vocantur etiam 2. Par. 36. v. 14. qui tamen 1. Par. 24. vocantur *Principes ſanctuarij*, & *Principes familiarum ſacerdotalium*, ſcilicet viginti quatuor, ſecundùm numerum familiarum: & Num. 3. v. 32. Eleazar ſimplex Sacerdos vocatur *Princeps Principum Leuitarum*. Quod ſignum eſt, non ideò hîc vocari Principes ſacerdotum, quòd tempore Herodis penè annui eſſent Pontifices, & ita eſſent plures functi ſummo Pontificatu.

ET SCRIBAS. Iſtos ſubinde vocare ſolent legis-peritos: nam quem Marcus c. 12. v. 28. *Scribam* nominat, Matthæus cap. 22. v. 35. vocat *legis Doctorem*, ſeu legis peritum. Græcè νομικόν. Et Eſdras, qui ſæpiſſimè dicitur Scriba, idem libro 1. c. 7. v. 6. vocatur *Scriba velox*, id eſt exercitatus & promptus in lege Dei: & v. 11. *Scriba eruditus in ſermonibus & præceptis Domini, & ceremoniis eius in Iſrael*; adeóq; *Scriba legis Dei cœli doctiſſimus*. Ex quo patet, *Scribas* iſtos dictos eſſe, non à ſcribendo, quòd

eſsent ſcriptores, ſeu Notarii publici, ſeu potiùs à Scripturis ſacris, quòd eorum eſſet profeſſio Scripturas, aliáq; ſcripta Eccleſiaſtica adſeruare, ſcrutari, populo lectitare, exponere, dubia ſoluere, Vnde Eſdræ Scribæ officium ibidem explicatur v. 10. quòd paraſſet cor ſuum, vt faceret & doceret in Iſraël præceptum & iudicium: & Math. 17. v. 20. ac Marci 12. v. 35. attribuitur Scribis, quòd docerent Eliam venturum, & Chriſtum eſſe filium Dauid: Chriſtuſque ipſe ad eorum officium alludens, vocat Matth. 13. verſ. 52. *Scribam doctum in regno cælorum.* Ex quo liquet, cur dicat hîc *Scribas populi*; quia populum docebant legem Dei. Vnde eâdem de causâ Herodes SCISCITABATVR AB EIS, VBI CHRISVS NASCERETVR, id eſt naſci deberet iuxta Scripturarum oracula: & ipſi reſpondent, IN BETHLEEM IVDÆ, eo quòd Micheas Propheta diceret.

6. ET TV BETHLEEM, &c. Magna eſt diſſentio Prophetæ & Euangeliſtæ in hoc teſtimonio recitando. Quam enim Propheta vocat *Bethleem Ephrata & paruulam*, Matthæus nominat *terram Iuda* & *nequaquam minimam* inter duces, quos ille nominat. Hieron. in Michæam accuſat ignorantiam & negligentiā Scribarum & Euangeliſtam vult poſuiſſe, vt illi recitarant. Alij volunt memoriâ lapſos eſſe ſubinde Euangeliſtas in teſtimoniis allegandis. Sed Euangeliſtæ accuſatio impia eſt, Scribarum ſuperuacanea. Itaque rectiùs dixerimus, quòd Euangeliſta Scribarum verba recitet, qui Regi imperito non verba Prophetæ obſcuriuſcula protulerint ſed ſenſum. Propheta enim dixit, *Et tu Bethleem Ephrata*, quia alio nomine *Ephrata* vocabatur, vt clarè dicitur Geneſ. 48. v. 7. Scribæ verò explicationis causâ. ET TV BETHLEEM TERRA IVDA, quia erat & alia Bethleem in tribu Zabulon, vt ſuprà. Propheta dixit, *Paruula ſeu minima es*, quod Scribæ intelligentes vel per interrogationem eſſe dictum, vel per ironiam, clariſſimo ſenſu expreſſerunt, NEQVAQVAM MINIMA ES. Pro *in millibus*, hoc eſt chiliadibus, in quas diuiſa erat quæque tribus iam à temporibus Moyſis iuxta conſilium Iethro, Exod. 18. Scribæ poſuerunt IN PRINCIPIBVS, quia vox Hebraica vtrumque ſignificat, inquit Ianſenius & Maldonatus. Sed vterque fallitur: Numquam enim אלף *Eleph*, ideſt *Mille*, ſignificat Principem, ſed אלוף *Alluph*. Alij Principes ciuitatis intelligunt, ſed genus maſculinum in Græco repugnat. Itaque Scribæ reddiderunt Principes ſeu Chiliarchas pro chiliâdibus, ſeu millibus, quibus præſunt, claritatis ſcilicet causâ per metonymiam, vt ita tangerent radicem cur non ſit minima, nempe natalibus Principum, ſeu Chiliarcharum, qui iam ex ipſa prodierant multi, Abeſan, Booz, Iſaï, Dauid, ſed maximè ipſe Meſſias. Vnde hoc explicantes Propheta & Scribæ, addunt, EX TE ENIM EXIET DVX, ille videlicet expectatus, quem Meſſiam expreſſit Chaldæus, QVI REGAT, Græcè ποιμανεῖ, nempe vti Paſtor gregem, non modò cum benignitate, ſed & poteſtate: quod Propheta dixerat, מושל, *Moſchel*, dominator, ſeu qui dominatur. POPVLVM MEVM ISRAEL, ſcilicet vniuerſum, non tantùm carnalem Iſraël, ſed maximè ſpiritualem ſeu omnes electos.

7. TVNC HERODES CLAM VOCATIS MAGIS: clam, ne quiſquam conſcius eſſet, quid ex eis quæreret, & ſic inſidiæ pateſcerent, ac puer abſconderetur.

DILIGENTER DIDICIT TEMPVS STELLÆ, QVÆ APPARVIT, id eſt perquiſiuit, quo tempore apparere cœpiſſet, vt Syrus explicat, vt ſcilicet ita ex notitia tam loci, quàm temporis puerum deprehenderet, ſi fortè à Magis falleretur.

8. ET MITTENS IPSOS IN BETHLEEM, Comites è ſuis nullos addidit, tum quòd perfectè Magorum ſinceritati ſimplicitatique fideret: tum ne qua fraudibus ſuſpicio orietur parentibus pueri (paſſim enim tamquam tyrannus timebatur) & fidentiùs cum peregrinis proderent.

ET ECCE STELLA, QVAM VIDERANT.

IN ORIENTE: id eſt, quam ipſi in Oriente conſtituti viderant. Ex quo colligitur, in reliquo itinere non apparuiſſe, multò minùs itineris fuiſſe ducem: hoc enim in primis fuiſſet, vel ſuprà Herodi, vel hîc lectori inſinuatum. Chryſoſt. tamen & Baſilius, locis ſuprà citatis, & plures veteres, ſtellam toto itinere præceſſiſſe, volunt, & Hieroſolymis diſparuiſſe, vt Iudæos conſulere cogerentur, & conſulendo res publicè innoteſceret.

ANTECEDEBAT EOS: tanquã viæ dux à Septentrione in Auſtrum progrediendo.

VSQVE DVM VENIENS STARET SVPRA, VBI ERAT PVER: loco natiuitatis imminens, & immobili ſuo ſtatu eum indicans, nè in ipſo loco operosè inquirere, & rem omnibus propalare cogerentur. Ex quibus apertè ſequitur, non fuiſſe aſtrum iſtud vnum ex cæteris aſtris, in cœlo conſtitutis, cõtra Nyſſen. hom. 1. de Chriſti Incar. non fuiſſe cometam communem: fuiſſe terræ valdè vicinum, habuiſſe motum valdè irregularem. Vnde Theophylact. ſtellam vocat virtutem diuinam: alii Angelum fuiſſe putant. Credibile eſt habuiſſe formam ſtellæ, & ab Angelo motum & ſtatum ei inditum.

10. Itaque GAVISI SVNT GAVDIO MAGNO VALDE, id eſt maximo, quòd repenè deſperatâ itineris labor non eſſet irritus.

11. ET INTRANTES DOMVM: nempè ſpeluncam ſeu ſtabulum. Nam in eodem illo terræ foramine, vt Hier. epiſt. 17. cœlorum conditor natus eſt, viſus à paſtoribus, demonſtratus à ſtella, adoratus à Magis, & hæc communior eſt antiquorum doctrina, etſi Theophyl. diſſentiat.

INVENERVNT PVERVM CVM MARIA MATRE EIVS. Quo indicari videtur nullos præterea adfuiſſe, neque Ioſeph quidem ne fortè eum Chriſti patrem putarent, Chriſtum omni ſatellitio fuiſſe deſtitutum, Virginémque, tamquam quæ ſine infirmitate pepererat, nutricis aut alterius ope domi non indiguiſſe. Itaque, nonobſtante tantâ omnium rerum abiectione & ſolitudine, PROCIDENTES, id eſt humi proſtrati, vt mos eſt Orientalibus, ADORAVERVNT EVM. Neque hoc honore contenti, APERTIS THESAVRIS SVIS, ſeu theſaurorum thecis, quos de induſtria hanc ob cauſam ſecum tulerant, OBTVLERVNT EI MVNERA, quia Orientales ſine muneribus accedere aut adorare Reges non ſolent, ſicut etiamnum apud nonnullas gentes in vſu eſt, AVRVM, THVS ET MYRRHAM. Singuli omnia, & quidem dona, quibus patria eorum affluebat: nam vt Poëta, Georgic. 2. *ſolis eſt thurea virga Sabæis.*

Idem teſtatur Plinius, lib. 12. Natur. Hiſtor. qui tantam in Arabia aromatum vbertatem tradit, vt vix alia ibi ligni genera in vſu ſint, quàm odorata, quibus & ignem vulgò foueant. De auri argentique copiâ res notiſſima eſt, quæ confirmatur ab Ezechiele cap. 27. verſ. 22. Non ſine myſterio tamen iſta munera fuiſſe oblata quidquid rideat ſolitâ impudentiâ hoc loco Caluinus, vnanimi conſenſu à veteribus omnibus animaduerſum eſt, ſiue Magi hoc diuinitùs illuſtrati intellexerint, vt veriſimile eſt, ſiue non. Breuiter id expreſſit Iuuencus à S. Hieron. commendatus.

Thus, aurum, myrrham, Regique, hominique Deoque
Dona ferunt.

Aurum enim quod Regibus tributum penditur, Regiæ dignitati conuenit: *thus* apud omnes gentes (exceptis hæreticis noſtris) adoletur Deo: *myrrhâ* condiuntur corpora mortuorum, ne putreſcant, vnde humanitatem mortis participem, corruptionis expertem indicabat. Tropologicè, *Aurum* offerimus, opes omnes pro Chriſto calcando; *Myrrham*, membra, paſſionéſque mortificando, *Thus*, ea quæ ſurſum ſunt, ſapiendo, vt Bernardus ſerm. 3. de Epiphan. Gregorius verò homil. 10. in Euangel. *auro* ſapientiam, *thure* orationem, *myrrhâ* mortificationem ſignificari tradit.

12. ET RESPONSO ACCEPTO: nempè diuino oraculo, vt ex Græco patet. Ne

que enim ex reſponſo ſequi putes, quod Magi antè dubitantes ſimile quid petierint. Vnde pulchro ordine paulatim ad altiora prouecti ſunt. Nam dum ſpectandis ſideribus vacabant, ſidere ad cognitionem Chriſti manu ducti ſunt:mox Prophetarũ inſtructi vaticiniis per homines; denique poſt oblata munera, eruditi ſunt ab ipſo Deo. NE REDIRENT AD HERODEM; vt & ſe ipſos & puerum periculo eximerent. PER ALIAM VIAM REVERSI SVNT IN REGIONEM SVAM. Non enim propter itineris commoditatem, ſed ex promiſſo rediiſſent Ieroſolymam. Vbi plerique veteres ſignificatum notant, per aliam diſciplinam, quàm qua venimus, redeundum eſſe ad patriam cœleſtem: de quo Gregor. homil.citata. Latè verò & appoſitè ad mores diſſerit de tota hac hiſtoria, Adamus Saſboldus in quadam Homilia, ſeu Concione de hac re.

13. QVI CVM RECESSISSENT, ECCE ANGELVS DOMINI, &c. Non ſtatim à diſceſſu apparuit, ſed interiecta tota hiſtoria purificationis, imò reuerſionis in Nazareth, vt videtur indicare Lucas c.2. verſ. 39. Vnde rectè notat D. Aug.lib.2. De Conſ.Euangel cap. 5.ſic vnumquemque Euangeliſtam contexere narrationem ſuam, vt tamquam nihil prætermittentis ſeries digeſta videatur. Tacitis enim iis, quæ non vult dicere, ſic ea quæ vult dicere, illis,quæ dicebat, adiungit, vt continuò ſequi videantur. Non tamen negat alia interceſſiſſe.

SVRGE ET FVGE IN ÆGYPTVM: vt ibi eſſet extra Herodis imperium, & vt per Chriſti præſentiam Ægyptus, diis falſis deditiſſima & in ea tota gentilitas,iam tum ad veram pietatem præpararetur. Et ſic intelligendum videtur,quod ait Cyrillus Cathech. 10.& Athanaſ. ſerm.contra omnes hæreſes, Chriſtum in Ægypto idola manu facta diſſoluiſſe, & demolitum idololatriam: non autem quòd idola caſu corruerint, vt multi fabulantur: de quo Hieron. initio c.19. in Iſaiam. Significatur autem hac fuga regnum Dei à Iudæis ad gentes transferendum,& in fine mũdi à gentibus ad Iudæos reuerſurum. FVTVRVM EST ENIM, &c. Fuga igitur periculum declinare vult,non omnipotentia diſſipare, vt ſic oſtenderetur aſſumptæ naturæ veritas,vt ſeruaretur decretæ diſpenſationis ordo, quo venerat cedere,non reſiſtere malo:vt exemplum & authoritatem fugæ præberet iuſtis. Fugit itaque,inquit Fulgentius ſermone quinto,non fortitudine humana,ſed diſpenſatione diuina: non neceſſitate, ſed poteſtate, vt cedat tẽpori, non Herodi.

14. QVI SVRGENS ACCEPIT PVERVM NOCTE: eadem ſcilicet, qua oraculum acceperat. Vt ex eo doceretur, quanta promptitudo & obedientia ac ſimplicitas diuinis mandatis, cum de illis conſtat, præſtanda ſit:& quanta paupertas eorum fuerit,quibus nec ſarcinæ multæ componendæ, nec repetenda debita, nec opes aut res familiaris committenda, vt pote qui omnibus iſtis oneribus erant liberi.

15. ET ERAT IBI:habitans vt traditur, intra Heliopolim & Babylonem Ægyptiam, hoc eſt Cairum:vbi locus etiamnum apud Saracenos celebris eſt. De cuius fonte & arbuſculis balſami,& cæteris, vide Brocardum in fine deſcript. Terræ ſanctæ & Adrichomium fol.47. in deſcriptione Engaddi.

VSQVE AD OBITVM HERODIS. Quot annos, valdè incertum, aliis quinque, aliis ſex, aliis nouem, aut penè decem tribuentibus: ſed hæc pendent ab anno natiuitatis eius, de quo alibi.

VT ADIMPLERETVR. Vt, euentum, non cauſam ſignificat: nec enim in Ægyptum fugit, vt prophetia impleretur, ſed ex fuga euenit, vt impleretur prophetia Oſeæ 11.

EX ÆGYPTO VOCAVI FILIVM MEVM. Tribus modis Prophetia impleri dicitur: Primò, cum fit id,quod ad literã ſignificatur, qui modus non habet hîc locum:certum eſt enim Prophetã litteraliter loqui de populo Iſrael,quem Deus

eduxit ex Ægypto. Secundò, quando fit id, quod ſenſu myſtico per literam ſeu hiſtoriam figuratur: ſicut ea, quæ literaliter dicuntur de Salomone 2. Reg. 7. v. 14. & de agno Exodi 12. *Os non comminuetur, &c.* implentur verè in Chriſto, allegoricè per illa ſignificato. Tertiò, quãdo fit aliquid planè ſimile, de quo non minùs apte Prophetia dicitur, quàm de quo reuera dicta fuit: ſicut diceremus in patre filiũ diligẽte, impleri illud Maronis

Omnis in Aſcanio chari ſtat cura parentis.

Hunc vltimum modum putant aliqui hîc maximè locum habere: ſed reuera ſecundus non minùs propriè locum habet, vt Hieron. latè in illum locum Oſeæ. Fuit enim populus Iſrael, tamquam filius primogenitus dilectus à Deo, verus typus filii naturalis Chriſti Domini, non ſolùm filiatione, patriſque dilectione, ſed & natiuitate in terra Chanaam, fuga in Ægyptum, peregrinatione & educatione in Ægypto, reditu in Iudæam: vt immeritò Iulianus Auguſtus fraudis arguerit Euangeliſtam, quaſi Chriſto tribuentẽ, quòd de Iſrael dictum fuerat.

16. TVNC HERODES, poſt purificationem & fugam in Ægyptum, VIDENS, QVONIAM ILLVSVS ESSET A MAGIS: per nouos ſcilicet rumores de nato Meſſia, & iis quæ in die purificationis Hieroſolymis contigerant, forſan excitatus. Antè enim non aduertit ſibi impoſitum, ſiue quod aliis implicaretur negotiis, ſiue quòd huc vſq; credidiſſet, ipſos ſpe fruſtratos, præ pudore non fuiſſe auſos regredi. Itaque fraude deprehẽsa, ſimulata pietas in apertã erupit crudelitatem. OCCIDITQVE OMNES PVEROS, nempe maſculos, neque omnes omninò, ſed A BIMATV, id eſt à pueris duorum annorum, vt Syrus transfert, incipiendo, ET INFRA, qui ſcilicet minoris eſſent ætatis, quàm duorum annorum, eóſque non omnes iterum, ſed, SECVNDVM TEMPVS QVOD EXQVISIERAT A MAGIS, hoc eſt natos vſque ad diem apparitionis ſtellæ, quàm Magi expreſſerant. Quo indicat, non eſſe occiſos illos, qui recenter à triginta vel quadraginta diebus eſſent nati. Stella enim indiciũ erat Meſſiæ iam nati, vt etiam Magi dixerãt, non naſcituri. Itaque per hanc expoſitionẽ euaneſcit difficultas quæ multos torſit. Putauerunt enim illud, (*ſecundùm tempus*) referendum eſſe ad bimatum, & inde compulſi ſunt dicere, ſtellam ante biennium circiter apparuiſſe Magis, vel Magos poſt biennium à Chriſto nato veniſſe, quod videtur placuiſſe Epiphanio. Sed vtrumque eſt inconueniens: referendum eſt enim ad verba, *& infra*

Cur ergò, inquies, occidit bimulos, ſi ſtella à quinque aut ſex ſeptimanis tantùm apparuerat? Reſponſ. maioris cautionis & ſeueritatis causâ tẽpus extendit ne forte ante exortum ſtellæ eſſet natus Meſſias, vel grandior eſſet cæteris. Nam eadem de cauſa etiam locum extendit, occidendo omnes, qui erant IN OMNIBVS FINIBVS BETHLEEM.

17. TVNC ADIMPLETVM EST, QVOD DICTVM EST, &c. Multi hoc impletum volunt iuxta tertium modum ſuprà poſitum, ſcilicet quia tunc hoc apte dici potuit de iſtis pueris, quod ad litteram dictum erat de decem tribubus vel certe de duabus Iudæ & Benjamin, in captiuitatem abducendis. Sed rectiùs dixerimus ſecundum adimpletionis modum hîc indicari, quia calamitas illa figura fuerit illius calamitatis, quæ pueris iſtis, imò quæ omnibus Chriſti Martyribus euenit, quos Rachel, id eſt, Eccleſia mater deplorat. Itaque

18. Vox, ſcilicet plorãtus & vlulatus magni, AVDITA EST IN RAMA. Interpres Græcus & Latinus iuxta Septuaginta accepit, vt nomen proprium: eſt enim ciuitas in tribu Benjamin, iuxta Gabaa, in cõfinio tribus Iudæ & Benjamin, Iudic. 19. verſ. 13. vt ſignificetur luctum vtrique tribui, quæ poſtea confuſæ fuerunt, fuiſſe communem, & eo vſque auditum vlulatum. Hier. accepit vt appellatiuum, ſignificans, *in excelſo*

id eſt, vox alta audita eſt, ſicut clamor ire in cœlum dicitur.

Rachel plorans filios svos. Rachel mater fuit Benjamin, & in Bethleem ſepulta. Termini autem tribus Iudæ & Benjamin circa Bethleem concurrunt, & vtraque illa tribus poſt captiuitatem mixtim habitauit, vt patet 2. Eſdr. c 11. Itaque metonymicè per Rachel, prolium ſuarum amantiſſimam, ſignificatur tota regio Bethleem, ſeu matres Bethleemiticæ & Benjaminiticæ, Quod autē mortua mater plorans inducitur, proſopopœia eſt, Prophetis & Poëtis familiaris, & ad effectus mouendos efficaciſſima, qui in Tragœdiis ſuis mortuorum aut diuerſarum vrbium manes lamentantes inducunt.

Et nolvit consolari, id eſt, conſolationem accipere ſuper filiis ſuis, propter doloris magnitudinem: qvia non svnt, id eſt, quia non inueniuntur, hinc ſcilicet ſiue captiuitate in exteras regiones, ſiue morte tranſlati in ſinum Abrahę. Nam veteres omnes, qui de iſtis infantibus tractant, ſummo conſenſu eos Martyres Chriſti faciunt, Iren. lib. 3. c. 18. Gregor. Homil. 4. in Pſal. 36. circa med. & Homil. 3. in diuerſos, Hilar. Theoph. & alii in Commentariis, & ita ſentit Eccleſia, quæ eos *flores Martyrum* nuncupat. Fuiſſe numero quatuordecim millia legunt Æthyopes in Miſſa, quam ſibi relictam à S. Matthæo dicunt, & Græci notant in Calendario

Defuncto avtem Herode, interna febri, voracitate, inteſtinorum exulceratione, prurigine corporis intolerabili, colica, podagra, ventriculi inflammatione, verendorum putredine, vermibus, fœdiſſima lentigine, neruorum contractione, aſthmate, fœtore denique intolerando, vt teſtis eſt Ioſephus lib. 1. de bello Iud. cap. 21 & maximè 17. Antiquit. c. 18. Apparvit Angelvs: aliquot menſibus tamen à morte Herodis. Nam Archelaus, qui hîc dicitur regnaſſe in Iudæa, non obtinuit Iudęæ Prefecturam, niſi poſtquam Cæſar de teſtamento Herodis conſtituiſſet, & ipſe Româ eſſet reuerſus.

20. Defvncti svnt enim. Pluralis pro ſingulari, nam de ſolo Herode loquitur, vt patet ex v. 19. Qvi qværebant animam pveri, id eſt, vitam eius auferre, Itaque Ioſeph, accepto puero & matre eius,

21. Venit in terram Israel: in eius ſcilicet limites, ſeu in fines tribus Simeonis ac Dan, qui Ægypto proximi ſunt.

22. Avdiens avtem qvod Archelavs regnaret in ivdæa, id eſt, in ſorte tribus Iuda & Benjamin, in qua eſt Bethleem: diſtinguitur enim à Galilæa & à terra Iſrael. Regnaſſe porrò dicitur, id eſt præfuiſſe regia poteſtate, non tamen regio nomine, & quia ſtatim à morte Herodis à militibus ſaltem Rex ſaluatus fuit. Nam Herodes teſtamento quidem reliquerat Archelao regnum, ſed Cæſar Auguſtus, cuius beneplacito teſtamentum ſubiecerat, conſtituit eum Ethnarcham, (id eſt gentis Principem) dimidiæ partis Regni Herodis, hoc eſt Iudęæ, Idumęæ, & Samariæ, Regnum etiam pollicitus, quàm primùm tali honore ſe dignum redderet. Alterum dimidium regni in reliquos duos filios Herodis partitus eſt, Antipam ſcil. qui & poſtea Herodes cognominatus eſt, creans Tetrarcham Galilęæ & Petrææ: Philippum verò Batamęæ, Traconitidis, & Auranitidis, cum parte domus Zenodori, vt vocabatur, quemadmodum horum teſtis eſt Ioſephus 17. Antiquitat. cap. 3. Itaque Ioſeph

Timvit eo ire: in Iudæam ſcilicet ac Bethleem, territus, vt videtur regio nomine, quod Archelaus affectabat, & crudelitatis eius, propter quam Viennam Galliæ à Cæſare relegatus fuit, vt Ioſeph ibid. c. vltimo: denique ne ex habitatione Bethleem refricaretur Archelao facti memoria. Itaque secessit in partes Galilææ, inferioris in qua eſt Nazareth, quia Antipas, cui illa ceſſerat, mitioris erat ingenii.

23. Et veniens habitavit.

Pleonaſmi ſunt, Hebræis familiares, vt cùm dicunt, *ſurgens abiit, reſpondit dicens*, & ſimilia. IN NAZARETH. Oppidum in monte ſitum; Luc. 4. v. 29. in tribu Zabulon, propè montem Thabor, ad occidentem, vbi Chriſtus conceptus & educatus eſt. VT ADIMPLERETVR, id eſt, ex quo factum eſt, vt adimpleretur. QVOD DICTVM EST PER PROPHETAS. Pluraliter loquitur, vt Hieron. obſeruat, quia apud nullum Prophetam reperitur hoc teſtimonium, QVONIAM NAZARÆVS VOCABITVR; ſed tantum res illo teſtimonio ſignificata, hoc eſt, ſicut idem Hieron. hoc nomen exponit, quia ſanctus Dñs futurus, & ab omni pollutione ſeparatus, prædictus eſt, quod ſignificatur nomine *Nazaræi* ſeu *Nazir*, vt expoſuimus Nu. 6. Sed difficultatē adfert, quòd Chriſtus *Nazarens* vulgò dictus eſt, pro vt in medio ſcribitur, per צ *Tzade*, non per ז *Zaim*, hoc eſt נצרי *Notzeri*, vt teſtatū facit titulus Crucis, teſte Pagnino; & ita nomen *Nazareth* debere ſcribi ex veterū Hebr. Cōmentariis probat: vnde & Græcè ſcribitur Ναζωραῖος, non Ναζα-ρῖος. Itaq; rectiùs dixerimus *Nazareum* vocandū Chriſtum, quia prędictus ęſt ab Iſaia futurus flos ſeu germen, c. 11. v. 1. Hebraïcè נצר *Netzer*, vnde ciuitas vocatur נצרת *Nethzáreth*, Syriacè נצרת *Natzerath*. Ex quo loco Iſaiæ, teſte Hieron. ibidem, eruditi Hebræorū teſtimonium illud deſumptum putant: vel etiam quia Chriſtus paſſim humani generis cuſtos, & ſeruator prædictus eſt, à נצר *Natzar*, *cuſtodire*. Vnde & illud נצר, *Nétzer*, de quo ſuprà, id eſt, flos ſeu germē aut planta tenera quæ ita vocatur, quòd accuratè ab injuriis cuſtodiatur. Itaq; Euangeliſta voluit odiū iſtius nominis, propter quod Chriſtus, Ioan. 1. v. 46. & Ioan. 7. v. 41. & Chriſtiani poſtea contempti ſunt, in honorem conuertere. Nec impedire debere., quò minus Meſſias crederetur, etiamſi à Galilæa & Nazareth, tanquam habitationis loco, venerit, eò quòd hoc ipſum ſit Prophetis maximè conſonum.

CAPVT III.

1. IN DIEBVS AVTEM ILLIS, quibus habitabat adhuc Chriſtus in Nazareth. Contigit autem hoc facilè viginti, & ampliùs annis poſt hiſtoriam proximè narratam, reditum ſcil. ex Ægypto. VENIT IOANNES BAPTISTA: ita dictus ab officio diuinitus delegato baptizandi pœnitentes, & præparandi ad Chriſtum Dominum, vt eſſet eius præcurſor, ne, ſi ſubitò Chriſtus & inexpectatus populo imparato ſe obiecilſet, facilè repudiaretur. PRÆDICANS, pœnitentiam ſcilicet & baptiſmum: IN DESERTO IVDÆÆ, id eſt, in regione ſaltuoſa, in qua habitabat Zacharias, inquit Beza in hunc locum, vt ita odio Eremitarum deſertum Ioannis in locum habitatum conuertat. Sed errat: tum quia deſertum hoc erat circa Iordanem, vt Euangeliſtæ indicant: habitatio autem Zachariæ erat in montanis, in ciuitate Iudæ, Lucæ 1. quæ montana à Iordane remotiſſima ſunt. Vnde Ierem. 33. verſ. 13. opponuntur montana Iudææ campeſtribus, ſcilicet circa Iordanem, vt occidens orienti: tum quia tota antiquitas tradidit, Ioannem in vera eremo ſolitariam duxiſſe vitam, & prædicaſſe, ideóque Eremitarum eſſe Principem, de quo Chryſoſt. Hom. de Ioanne Baptiſta, & Hom. 1. in Marcum, & Hieron. Epiſt. ad Euſtoch. & ex ſolo victu ac veſtitu eius ſatis manifeſtum eſt.

2. ET DICENS, id eſt, componens prædicationem ſuam in hanc ſummam totius Euangelij ſecuturi: vnde & Chriſtus idem prædicauit. POENITENTIAM AGITE, Græcè μετανοεῖτε, quod Beza vertit *reſipiſcite*, vt ſignificet dolorem tantum quo corrigatur, quod perperam factum eſt, & excludatur omnis pœnalis actio pro delendis omnibus peccatis. Sed contrarium indicat paſſim Scriptura, vt infrà cap. 11. verſ. 21. in cinere & cilicio *pœnitentiam egiſſet*. Vide 1. ad Corinth. 9. verſ. 10. & 11. Iudæ. 1. Vnde & hîc præter dolorem & vitæ mutationem, etiam con-

fitentur peccata & baptizantur.

Appropinqvavit enim regnvm cælorvm, id eſt, in proximo iam eſt non regnum terrenum: quod hactenus affectatis & exſpectatis, ſed feliciſſimum regnum cælorum, ſeu cœleſte, cuius nemo ſine pœnitentia particeps fit. hoc regnum eſt idem, quod regnum Dei, ſeu Chriſti vel Meſſiæ in homines: nec eſt aliud, quàm quo Deus, ſeu Meſſias per doctrinam Euangelij, & Spiritum ſanctum cordibus infuſum, hoc eſt per cognitionem & amorem deſtructo diaboli dominio, perfectè regnat in animis omnium electorum. Itaque vnum & idem eſt huius vitæ & futuræ, ſed ibi per felicitatem æternã completur, quòd hîc inchoatum eſt. Noua igitur atque hactenus inaudita fuit hæc prædicatio, & prædicationi veteris Teſtamẽti prorſus oppoſitã. Ibi enim veſtimentorũ mutatione & lotione iubentur ſe præparare, Exodi 19. hîc animi mutatione, & pœnitentiã: ibi omnia terrorem, mortiſque comminationem ſpirant, hîc amorem & rei feliciſſimæ promiſſionem: ibi bona carnalia, regnumque terrenum, hîc ſpiritualia & regnum cæleſte. Nam quamuis & vetus Scriptura præceptis morũ ſanctiſſimis plena ſit, finis tamen, quò referãtur occultus eſt, inquit Aug. 19. contra Fauſtum cap. vlt. hoc eſt, vt ibidem explicat quamuis, & ibi non ſolùm ſanctitatis, ſed & præmii eius, reſurrectionis ſcilicet mortuorum, & æternæ vitæ fiat mentio, hoc tamen non ſolùm non fuit præmium veteris teſtamenti, ſed potius noui. Quod etiam non fuit apertè reuelatum, & prædicatum, niſi in nouo: nam ori illius, & præcurſoris eius nominandum ſeruabatur, quem Regem ad regendos, & ſacerdotem ad ſanctificandos fideles ſuos vniuerſus ille apparatus veteris Teſtamẽti parturiebat eſſe venturum, vt ibidem Auguſt. Idem aperte docet Hieron. Epiſt. 129. ad Dardanum & Chryſ. hîc.

Hic est enim, qui non ſuopte impetu, & præſumptione ad prædicationem illam proſiliit, ſed, qvi dictvs est, ſeu prædictus, per Isaiam dicentem: Vox clamantis, ſcilicet Dei, auditur in deserto: ita ſcilicet, vt Ioannes ſit ipſa vox clamantis Dei. Nam ipſe Ioan. 1. v. 23. dicit: *Ego vox clamantis*, &c. Et ita communiter obſeruant antiqui, Ioãnem eſſe vocem Dei, verbi ſcilicet prænunciam, ſicut ipſe Chriſtus eſt Verbum Dei, vt Epiph. Hæreſi 69. & Ambroſ. in Lucã. Poſſet tamen intelligi *vox clamantis*, ſcilicet præconis, auditur, vel etiam iuxta Hebræa, *Vox clamans*, palam ſcilicet & liberrimè auditur. Adfert hoc Iſaias, velut probationẽ, ac ſignum, quòd tẽpus conſolationis Ieruſalem iam aduenisſet, quia ſcilicet iã auditur vox præconis, qui Regem conſolatorem præcedit.

Parate viam Domini, id eſt, expeditam reddite, omnia tollendo impedimenta, ne quid aduentum eius impediat. Rectas facite semitas eivs, viarum ſcilicet obliquitates, & aſperitates ad rectitudinem, æqualitatemque redigendo, vt Regibus aduentantibus fieri ſolet. Eſt enim continua metaphora ab humano more ſumpta, quo ſicut paratur Regibus via, auferendo ſaltus, & impedimenta, & ſordes, & ornando tapetibus, ita Chriſto paranda dicitur, tollendo veteris vitæ peccata, ac vitia, & nouæ vitæ virtutibus abſque hypocriſi animũ imbuendo. Eò enim tendit tota prædicatio Ioannis: Pœnitentiam agite, & facite fructus dignos pœnitentiã, tamquam quibus paretur via Chriſto venienti. Quod & non ſolũm voce, ſed & factis, totaque vitæ compoſitione prædicaret, vt verum Chriſti præconem decet.

4. Habebat vestimentvm, non pellem cameli, ſed de pilis camelorvm contextam, adeoque vilem, aſperam & rudem, pœnitentiæ congruam: quam Anſelmus hîc vocat *cilicium camelinum*. A quo, ſicut ab omnis auſterioris vitæ inſtituto, cum hæretici tamquam à colubro abhorreant, nolunt hîc aliquid particulare Ioãni adſcribi: ſed Magdebur-

genſes volunt fuiſſe vſitatũ veſtiméti genus hominis montani: Dauid Chytræus fuiſſe vndulatam veſtem, ſimilem ei quã dicimus à camelis *Camelot*. Sed eos refutat Chriſtus ipſe, minime delicatum & mollem veſtitum eius cõmendans Mat. 11. v. 8. 9. ET ZONAM PELLICEAM, id eſt, non pretioſam, ſed coriaceam, vt ſpiritu ita & habitũ Eliam referens. CIRCA LVMBOS SVOS. Quo ſignificatur partim libidinis refrænatio, partim accinctio, ſeu præparatio ad opus, iuxta illud, *Sint lumbi veſtri præcincti*. Vnde & apud Ethnicos diſcinctũ eſſe, mollis, ignaui, ſolutique hominis indicium erat.

ESCA AVTEM EIVS LOCVSTÆ. Græcè *ἀκρίδες*, quas aliqui olim apud Theophilactũ nuces, aut poma ſilueſtria eſſe voluerunt: probabilius alii eſſe ſummitates herbarum, Græcis etiam *ἀκρίδας* dictas, quod acriter tuetur Iſidorus Peluſiota lib. 1. Epiſt. 132 Sed longè eſt verius id quod veteres tradũt, fuiſſe veras locuſtas ſcilicet inſecta illa nota, quæ niſi fuiſsẽt in cibos vſurpata, non ponerentur inter animalia munda, Leuit. c. 11. Vnde Hier. lib. 2. contra Iouinianum, *Orientales* inquit, *& Libyæ populos, quia per deſertum & calidam eremi vaſtitatem locuſtarum nubes reperiuntur, locuſtis veſci moris eſt.* Et Plinius lib. 6. cap. 30. addit Æthiopes quoſdam locuſtis tantùm viuere, fumo & ſale duratis in ãnnua alimenta. Vt abſurda meritò videri debeat quorumdam hæreticorum audacia, qui ex locuſtis cãcros marinos fabricant, quibus, licet cõtra legẽ, euangelicâ libertate vteretur.

ET MEL SILVESTRE, id eſt, quod in ſiluis, in arborum truncis, & rupibus ab apibus agreſtibus fieri ſolet, & ſatis magna fuiſſe Sãſonis & Ionathæ exempla, Iud. 14. v. 8. & 1. Reg. 14. v. 26. probant. Amariſſimum fuiſſe tradit Iſidorus loco citato, ſed qui probauerunt veriſimiliùs hoc negant: eſt enim inſipidius quidem, dulce tamẽ vt mel. Veſtitus ergo aſperrimus, & victus erat viliſſimus, pænitentię cœleſtiſq; regni prędicatori cõgruus.

5. TVNC EXIBAT AD EVM IEROSOLYMA; mirâ iſtâ vitæ ſanctitate, pœnitẽtiæ exẽplo, promiſſionis nouitate, & miraculis in natiuitate eius in memoriã reuocatis, excitata: plus enim, vt Chryſ. reſonabat eius conuerſatio, quàm vox. ET OMNIS, id eſt tota, IVDÆA, magna ſcilicet eius pars. ET BAPTIZABANTVR AB EO, tãquam profitẽtes hoc ſigno ſe ſimiliter intus à peccatis ablui velle per pœnitentiã, quam prædicabat. Vnde diſponebantur hoc ſigno quodam præcurſorio ad baptiſmũ Chriſti facilè recipiendum, CONFITENTES PECCATA SVA, id eſt, non tantùm confitentes ſe eſſe peccatores, vt ferè hæretici volunt, ſed exponentes ſigillatim peccata ſua: hoc eſt enim confiteri peccata, ſicut & Actor. 19. v. 18. feciſſe leguntur, nempè in ſignum veræ pœnitẽtiæ, quæ ſigillatim dãnat crimen, & dãnando quaſi exſpuit, & animum reuelat. Vnde ritus ille particularis huiuſmodi confeſſionis, fuit etiam in veteri lege vſitat[illegible], vt clarè colligitur ex Num. 5. verſ. 7. & Leuit. quinto v. 5. & 18. vt illis locis notauimus.

VIDENS AVTEM MVLTOS PHARISÆORVM ET SADDVCÆORVM. Tres erant præcipuæ ſectæ apud Iudæos, vt Ioſephus lib. 2. de Bello Iudaico cap. 7. *Eſſeni*. omnium probiſſimi, *Phariſæi* & *Sadducæi*. *Phariſæos* dictos quidam volunt quaſi פורשים, *Poreſcim*, id eſt Interpretes legis. Sed illi potiùs dicuntur Scribæ, qui non omnes erant Phariſæi. Dicuntur ergò Phariſæi, quaſi diuiſi à cæteris, propter vitæ ſanctimoniam aſcititiam & ſuperſtitionem, ſiue hoc deducas à, פרץ, *Paratz*, vt Hier. in Quæſt. Hebraicis in cap. 38. Geneſ. ſiue potiùs à פרש, *Paraſhe*. vt Epiph. initio Panarii, dicũtur enim Hebraicè פרושים, *Peruſcim*, Hieronym. in cap. 8. v. 11. Iſaiæ auctorem *Phariſæorum* facit Hillel., ſicut Scribarum Sammai, qui, inquit, non multò priùs quàm Chriſtus Dominus naſceretur, orti ſunt in Iudæa. Sed de Scribis res certa eſt, lõgè fuiſſe antiquiores, imò

iam ab Eſdræ temporibus viguiſſe, vt ſuprà dictum eſt *Phariſeos* autem & *Sadducæos* conſtat iam inde à tempore Machabæorum fuiſſe ſectás formatas, ex Ioſepho 13. Antiquit. c. 9. & 18. Dicti ſunt autem, ſiue à Tſadoc, ſectæ principe, ſiue quaſi צדיקים *Tzaddikeim*, idest, *iuſti*, quòd de iuſtitiæ perfectione gloriarentur. Inter eos hæc erat erat differentia, teſte Ioſepho, locis citat. & 18. Antiquit. c. 2. quòd *Phariſæi* certiorem legalium rituum notitiam profiterentur, traditionibus viuerent, fatum admitterent, ita tamen, vt libertatem in pleriſque non deſtruerent: animam ſentirent eſſe immortalem: bonas in alia migrare corpora, malas perpetuis plecti pœnis. *Sadducæi* contrà nihil fato tribuebant, omnia hominis libertati, animarum præmia & pœnas, corporum reſurrectionem, ac ſpiritus omnes, itemque traditiones negabant. Sadducæi pauci erant, ſed ferè ditiores. Vnde & diuites Sadducæis adhærebant, populus Phariſæis, apud quem tanta erat eorum authoritas, vt quamuis obloquerentur Pontifici, aut Regi, fidem tamen iis haberet. Nam quidquid ad ſolemnes precationes & cultum diuinum pertinebat, iuxta eorum præſcriptum fieri ſolebat: vſque adeò, vt cùm Sadducæi magiſtratum, licet inuiti ſuſciperent, mox Phariſæorum decretis aſſentirentur, niſi facerent, non ferendi à populo. Iſtæ igitur ſectæ confluebant ad baptiſmum Ioannis; magis fortaſsè, vt populo ſuum ſanctitatis ſtudium probarent, quàm Deo. Ita enim ſolent hypocritæ ſe ſanctis adiungere: quibus proinde Ioannes dicebat.

Progenies viperarvm. Vipera ſerpentum nocentiſſima eſt, vt ex Act. 28. liquet, de cuius natura multi multa philoſophantur. Plinius lib. 10. c. 62. Ariſt. lib. 5. cap. vlt. Hiſt. animal. miſcent & fabuloſa quædam. Ambroſ. li. 5. in Hexaem. cap. 7. ex Baſil. homil. 17. in Hexaem. Vnde alii reſpici putant ad inuidiam, & calliditatem, vt Auguſt. & Gregor. alii ad animum homicidam eò quòd viperæ fœtus matres ſuas, ventrem rerumpendo, occidant, vt faciunt mali Doctores, maximè hæretici. Generaliter itaque *progeniem viperarum*, vocat Hier. in c. 30. Iſaiæ peſſimorum parentum peſſimos filios, homicidarum ſcilicet homicidas, inuidorum inuidos. Non enim eſt hæc laus à pœnitendi prudentiâ petita, vt putauit Ambroſ. l. 2. in Lucam, ſed grauiſſima eſt increpatio. Qvis demonstravit vobis, &c. id eſt, Quomodo fieri poteſt, cùm viperæ potiùs quàm homines ſitis iuſtorumque perſecutores, & iuſtitiæ ſimulatores, vt aliquis vobis monſtrauerit, ſeu perſuaſerit, ad remedium à pœnis æternis, quas vel non creditis, vel iuſtitię pręſumptione non timetis, huc eſſe vobis recurrendum? Admirantis enim verba ſunt rei nouitatem, ac difficultatem. Sed ſi tamen vero pœnitentiæ dolore tacti ſitis,

Facite frvctvm dignvm pœnitentiæ ſeu pœnitentia, hoc eſt qui decet veram pœnitentiam, ſeu animi reſipiſcentiam. Fructus illi ſunt peccatorum deteſtatio, lachrymæ ex corde expreſſæ, affectuum malorum, morumque correctio, & in primis virtutum ſtudia peccatis contraria, vt Greg. hom. 20. in Euang.

9. Et ne velitis dicere intra vos, id eſt, Nolite cogitare & ſtultâ iſtâ cogitatione, ac fiduciâ vos ſeducere: Patrem habemvs Abraham, id eſt, vt Ioan. 8. dicunt, v. 32. *Semen Abrahæ ſumus* & verſ. 39. *Pater noſter Abraham eſt* cui ſcilicet à Deo promiſſio facta eſt, & hereditas ſalutis filiis danda: hoc enim adfertur velut cauſa ſecuritatis contra venturam iram, cùm Deus non frangat fidem ſuam. Errabant eò quòd de carnalibus filiis hoc intelligerent, cùm filii Abrahæ fiant imitatione fidei, contra cuiuſmodi cogitationes etiam agit Apoſt. ad Rom. 9. verſ. 6. & ſeqq.

Dico enim vobis, qvoniam Devs est potens de lapidibvs istis, quos coram cernitis, svscitare filios: ſicut olim Adamum ex terra, Euam ex eius latere, Iſaac ex emortuis corporibus Abra-

hæ & Saræ, qui ratione ſterilitatis, Iſaiæ 51 v.1. comparantur Petræ, vnde Iudæi exciſi ſint. ABRAHÆ, Datiuus eſt, id eſt, quòs Abrahæ promiſit, vt iis conferendo promiſſam benedictionē, liberet fidem ſuam vobis pereuntibus. Veriſimile tamen eſt alludi ſimul ad vocationē gentium, quæ duræ erant inſtar lapidum, & colendo lapides lapidibus factæ erant ſimiles: ſic enim intellexerunt magno conſenſu veteres, Hier. Ambr. Theoph. in hunc locū, poſt Iren. l. 4. c. 16. Clem. Alex. ſerm. ad Gentes, Orig. hom. 6. in Exo. & 4. in Ier.

10. IAM ENIM SECVRIS. Securim intelligit Hieron. prædicationem Euangelicam, Gregor. Chriſtum, qui conſtet ex humanitate, velut manubrio; diuinitate, vt ferro. Sed cū tota oratio ſit tropica, totus potiùs contextus intuendus eſt, quàm ſingulæ partes. Itaq; excludit alterum emendationis impedimentum, ſpem ſcil. differendi ſupplicij. Iam enim ſecuris poſita eſt, non ad ramos, vt ſuperflua decidendo leuiùs caſtigētur, ſed ad ipſam RADICEM arborū, vt funditùs excidantur & pereant. Significat .n. iam imminere ceruicibus extremum & irreparabile excidium, non ſolum Iudæis inferēdum per Titum & Veſpaſianum, vel per tranſlationem Euangelij ad Gentes, vt quidam intelligunt, ſed etiam ſingulis hominibus infligendū per ęternam damnationem. Hoc enim eſt, quòd ſequitur:

OMNIS ERGO ARBOR, ſeu homo, etiāſi nepos, aut filius carnalis fuerit Abrahæ, ſi ſterilis bonorum operum, EXCIDETVR, jamiam (Græcè eſt ἐκκόπτεται, *excidetur*) ex hac vita ſcilicet per mortem. ET IN IGNEM MITTETVR inextinguibilem, verſ. 12. ſeu ſupplicij æterni. Dicitur hoc iam poſt aduentum Chriſti fieri magis, quàm ante; quia nunc palàm cœpit in toto mundo prædicari. Scripturæ autem phraſi res tunc fieri dicitur, cùm palàm innoteſcit. Hinc antea ignorantia & infirmitas magis veniam, ſupplicijq; diminutionē, ac dilationem merebātur.

11. EGO QVIDEM BAPTIZO, &c. Non cohærent hæc immediatè præcedentibus, ſed dicta ſunt à Ioanne, vt reſponderet populo cogitanti eum eſſe Chriſtum, vt patet Lucæ 3. verſ. 15. & 16. negat enim hîc ſe eſſe Chriſtum, aſſerendo ſe tantùm eſſe præcurſorem eius, qui ei paret viam.

EGO ENIM BAPTIZO VOS IN AQVA: id eſt, nudo elemento tantùm corpus, nec ad animum penetro, vt remiſſionem peccatorum conferam: non tamen profanâ lotione, ſed, IN PŒNITENTIAM, id eſt, in profeſſionem pœnitentiæ, quòd ſcilicet pœnitemini de peccatis veſtris & ablutionem eorum deſideratis.

QVI AVTEM POST ME VENTVRVS EST. Græcè ἐρχόμενος, *venit*, tempore præſenti, vt etiam eſt Latinè apud Marcū: id eſt, Ille, cui vt Lucifer Orientali ſoli viam paro, & qui jamiam poſt me in proximo adeſt, FORTIOR ME EST; id eſt, virtute & efficaciâ me longè præſtantior, vtpotè qui ipſa corda penetrabit, & auferendo peccata, ſalutem dabit. Diſtantiæ verò magnitudinem indicans, addit: CVIVS NON SVM DIGNVS, ſi ſcilicet naturæ conditionem ſpectes, CALCEAMENTA PORTARE. Sanctiorem enim locum ingreſſuri ſolebant Iudæi calceamenta deponere. Exodi 3 v. 5. & Ioſue 5. v. 15. ſicut & hodie Turcæ; Græcè eſt ὑποδήματα, quod multi *ſandalia*, ſeu *ſoleas* interpretantur, plantis ſubligari ſolitas. Alij Euang. dixerunt *corrigiam calceamentorum ſoluere*. Sed idem exprimunt diuerſa comparatione; nempè indignum eſſe, cui vel extremum & viliſſimum miniſterium eius committatur. Nam vt ſæpiſſimè inculcat Aug. in libris de Conſenſu Euang. apicibus verborum non eſt liganda veritas, quaſi iiſdem omninò verbis, quo res dicta fuerit, narrari debeat; cùm in omnibus ſignis verborum non ſit niſi ipſe animus inquirendus. Nam ex hac ipſa Euangeliſtarum diuerſitate ſalubriter diſcimus, nihil aliud eſſe quærendum, quàm quid velit ille, qui loquitur, vt ait lib. 2. cap. 12.

Ipse vos baptizabit: id eſt, tinget largiter, non ſolùm corpus, ſed animam; nec ſolâ aquâ, ſed ipso Spiritv sancto, cordibus infuſo. Cùm autem ſit bonorum omnium fons Spiritus ſanctus, hoc nomine, vt Chryſoſt. hîc notat, inſinuantur omnes illi magnifici effectus eius, peccatorum remiſſio, regeneratio, renouatio, iuſtificatio, adoptio, ius cœleſtis hereditatis: vt ita intelligamus, quanta eſt differentia inter corpus & animam, aquam & Spiritum ſanctum, apparatum rei & ipſam, tantum eſſe diſcrimen inter baptiſmum Ioannis & Chriſti.

Et igni. Illud, *&*, videtur eſſe exegeticum, ſeu explicatiuum, non copulatiuum, quaſi dicat, hoc eſt igni, ſiue Spiritu ſancto, qui igni ſimilis eſt vi & efficaciâ, conſumens peccata, illuminans tenebras, accendens amore charitatis, & ſurſum rapiens. Vnde Chriſtus: *Ignem veni mittere in terram, & quid volo, niſi vt accendatur?* Simul tamen alludit ad viſibilem eius apparitionem, in Pentecoſte futuram, vt Cyril. Catech. 17. Hieron. hîc, & alij communiter: imò vt ſatis indicat ipſe Chriſtus, Act. 1. verſ. 5. Proinde qui per *ignem* intelligunt ignem iudicij, ſeu examinis diuini, vt Hilarius, vel gehennæ futuræ, vt Theophyl. Antioch. lib. 1. & Baſil. lib. 5. contra Eunom. vel purgatorium, vt Hieron. hîc & Greg. vel tribulationem, minùs videntur textui congruere.

12. Cvivs ventilabrvm in manv sva. Promiſerat Chriſtum fore Saluatorem, nunc prædicit & Iudicem. *Ventilabrum* eſt vannus. Auguſt. in Pſalm. 92. vocat *Palam*, inſtrumentum ſcilicet, quo, vi agitationis & venti, paleæ à frumentis ſecernuntur. Hinc Iren. libro 3. cap. 28. & Tertull. libro de fuga in perſecut. capite 1. volunt ſignificari perſecutionem, quæ aream Dominicam, id eſt, Eccleſiam, ſeu confuſum aceruum fidelium euentilat & purgat, non faciens, ſed indicans paleas, id eſt eos, qui inſtar palearum leues ſunt, & ex Eccleſia vi huiuſmodi tempeſtatis euolant. Sed rectiùs per *ventilabrum*, intelligas diſcretionem illam extremi iudicij, vt Auguſt. in Pſal. citat. & alibi ſæpiùs, quâ ſeparabuntur etiam corporali loco boni & mali. Et congregabit triticvm, id eſt eos, qui fuerint humilitate depreſſi, ſinceritate candidi, virtutibus fœcundi, pietate & conſtantiâ contra ventos tentationum & perſecutionum graues, in horrevm, ſiue regnum cœlorum. Paleas avtem, id eſt, malos Eccleſiæ, ex eodem ſcilicet ſemine verbi & baptiſmo natos, eâdem pluuiâ doctrinæ alitos, iiſdem Sacramentis colligatos, ſed virtutis inanes, operibus bonis ſteriles, quique, vt aptè Baſil. in Regulis breuioribus reſp. 257. inſtar palearum non ſibi, ſed frumento Domini vtiles ſunt, combvret igni inextingvibili, hoc eſt æterno: quo indicat ſimul & pœnarum, & punitorum æternitatem.

13. Tvnc, cùm ſcilicet ita Ioannes homines ſuâ prædicatione & baptiſmo ad pœnitentiam & ad ipſum Chriſtum, iamiam propinquum, præparaſſet, venit Iesvs a Galilæa, nimirum Nazareth, natali loco, vbi hactenus priuatus vixerat, in Iordanem, id eſt, eam regionem Iordanis ac Iudææ, vbi baptizabat Ioannes; Vt baptizaretvr ab eo, & hac occaſione ipſe Chriſtus manifeſtaretur in Iſraël, in tanta hominum affluentia (quam cauſam dat ipſe Ioannes ſui baptiſmi Ioan. 1. v. 31.) & vt magiſterium eius erga genus humanum coram tanta turba cæleſti voce declararetur.

14. Ioannes avtem prohibebat evm: id eſt arcebat, vel baptizare renuebat, idque tum propter perſonæ excellentiam, tum ne putaretur indigere pœnitentiâ, ſicut cæteri. Dicens, Ego a te debeo baptizari: non debito præcepti, ſed intelligentiæ. Græcè eſt enim χρείαν ἔχω, id eſt indigeo, opus eſt mihi baptizari, non baptiſmo aquæ, quem needum temporis ratio poſtulabat, ſed Spiritus ſancti & ignis, quem ſuprà prædicauerat, idque quia ill•

baptiſmo ab originali labe ablui indiguerat, & à quotidianis ablui indigebat. ET TV VENIS AD ME. Emphaticè legendum, TV AD ME? nempè Dominus ad præcurſorem? Agnus ſine macula ad peccatorem?

15. IESVS AVTEM DIXIT, &c. SINE MODO: id eſt, permitte me baptizari: quo verbo, *ſine*, non tam improbat, quàm approbat recuſationem Ioannis: ſed addens *modo*, ſignificat hoc fieri debere temporaria quadam diſpenſatione, vt obſeruat Nazianzen. Orat. 39. Cauſam autem ſubiecit: SIC ENIM, cedendo ſcilicet delatis honoribus, inferioribus nos ſubmittendo, & in ſimilitudine ſignorum ſimilitudinem carnis peccati magis magiſque adimplendo, DECET NOS, Græcè πρέπον ἐστίν, *decorum eſt*, ſeu conuenit nobis iuſtitiæ ſcilicet magiſtris (ſe enim & Ioannem videtur comprehendere, niſi malis de ſe ſolo pluraliter loqui) ADIMPLERE, non ſolùm docendo, ſed in primis faciendo, OMNEM IVSTITIAM, id eſt, quidquid iuſtum, virtuti conſentaneum, Deoque gratum; etiamſi non debeat, id eſt, non neceſſe ſit fieri. Fuit autem hoc iuſtum, ſeu iuſtitiæ virtutique conſentaneum, multis ex capitibus. Primò, vt ſic exemplo ſuo humilitatem quàm efficaciſſimè commendaret, quòd paſſim à Patribus notatum eſt, vt aquas purificatione ſua purificaret, inquit Nazianzen. Oration. 34. & eis vim regenerandi daret, ad baptiſmum ſcilicet eas deſtinando, vt medicus ægris ſimilis factus, ægrotis eo eſſet gratior, quo familiarior; vt homines ad ſuum baptiſmum inuitaret: vt Ioannis baptiſma tamquàm à Deo inſtitutum comprobaret: vt teſtimonium de cœlo in baptiſmo ei redderetur; denique vt per deſcenſum columbæ, Spiritus ſancti aduentum in baptiſmo fidelium ſignificaret, inquit Hieron.

16. BAPTIZATVS AVTEM IESVS CONFESTIM ASCENDIT DE AQVA. Illud *confeſtim*, referendum eſt magis ad illud, *& ecce aperti*, &c. quàm ad *aſcendit*: vt ſit ſenſus, ſtatim, cùm à baptiſmo aſcendit, vidit cœlos apertos. Indicat id Marcus, cùm dicit. *Statim aſcendens de aqua vidit.*

ET ECCE, rem ſcilicet admiratione dignam, APERTI SVNT EI CÆLI. Ei, ſcilicet Chriſto, tum quia propter ipſum, tum quia ipſe Chriſtus eſt, qui vidit cælos apertos, vt aperte dicit Marcus. Ipſe quoque eſt, qui vidit Spiritum deſcendentem, vt hîc Matth. iuxta Interpretem noſtrum, qui vertit, SVPER SE: nimirùm vt ipſe Chriſtus redderetur certus ſigno externo de ſua ad munus Euangelicum vocatione. Cæli ergò ei aperti ſunt, id eſt, ſciſſi, σχιζομένους, vt eſt Græcè apud Marcum, non reuera, quia fuiſſet ſuperfluum, nec ſola intellectuali viſione, vt latè Origen. lib. 1. contra Celſum, nec ſola imaginaria, ſicut iuxta Hieron. hîc, Ezechiel cœlos apertos vidit, ſed ſenſibili viſione, ſicut columba, & vox fuerunt ſenſibiles, quia ſcilicet in ſupremo aëre, vel æthere ſimilitudo profundi hiatus viſa eſt, idque vt è cœlo omnia proliciſci viderentur.

ET VIDIT, Chriſtus ſcilicet, vt ex Marco diſcimus. Non tamen negatur etiam vidiſſe alios. Nam & Ioannes vidit, quia hoc ei ſignum datum fuerat, Ioan. 1. verſ. 33. & cæteri etiam adſtantes, vt illo ſigno auctoritas Chriſti & magiſterii eius propalaretur. SPIRITVM DEI DESCENDENTEM SICVT COLVMBAM: id eſt, corporali ſpecie columbæ, vt ait Lucas. Quo potiùs videtur ſignificari corporalis ſimilitudo columbæ, quantum ad figuram ac deſcenſum, vt communiter auctores ſentiunt, quàm veram columbam, vt videtur putaſſe Auguſt. lib. De agone Chriſti c. 22. tametſi aliis locis docere videatur fuiſſe columbę ſpeciem. Nam adhibita tantummodo fuit ad ſignificandum (ad quod ſufficit columbæ ſpecies) ſicut & linguæ igneæ in Pentecoſte. Vnde ſimili phraſi dicuntur apparuiſſe non veræ linguę igneæ, ſed linguæ tamquam ignis. Deſcendit ergò Spiritus, ſicut columba, non quòd loco motus fuerit,

qui eſt vbique, vel Chriſtum tunc tantùm inhabitare cœperit, qui eo ſemper plenus ſit: ſed vt eo ſymbolo præſentia Spiritus ſancti in Chriſto & in baptiſmo fidelium ſignificaretur. Per columbam autem ad exprimendas columbinas proprietates ipſius Spiritus ſancti, quas in Chriſto & baptiſatis operatur. Exprimit eas Cyril. latè Catech. 17. breuiter Tert. lib. de baptiſmo c. 8. quia animal eſt ſimplicitatis & innocentiæ, quod etiàm corporali, inquit, felle caret. Latiùs hæc deducit Cyprian. lib. De vnitate Eccleſiæ. Adde quia mundum, benignum, manſuetum, fœcundum, ſummo affectu pullos proſequens. Denique ſicut in figura olim in aquis diluuii per columbā reconciliatio humano generi annunciata eſt, ita & nunc in aquis baptiſmi eamdem ob cauſam apparuit, vt obſeruauit ibidem Tert. & Ambroſ. hîc.

17. ET ECCE VOX DE CÆLIS. Vnde & columba: vt vtrumque ſymbolum alterius ſignificationem iuuaret: vox quidem indicando, quid ſibi vellet columba, columba verò, ad quem ſpectaret vox: vnū oculis, alterum auribus, vt Filius Dei auditu conſpectuque monſtraretur (inquit Hilarius can. 2.) quia fide digniſſimus, qui adiuit & vidit. Adde, vt hic Trinitatis myſterium inciperet in baptiſmo aperiri: Pater in voce, tamquam Verbi genitor, Filius in carne, Spiritus ſanctus in columba, vt annotarunt Ambr. & alii, qui contra Arrianos ſcripſerunt.

DICENS, HIC EST FILIVS MEVS DILECTVS: Græcè per articulos emphaticos, ille filius meus, ille dilectus. Nam primò ſignificat ſe loqui de filio, non quouis, ſed naturali, vnico, æterno, coæquali, vt expendit S. Leo Serm de Transfigur. Secundò verò eſſe dilectum, tamquam vnigenitum, hoc eſt chariſſimum, vt vertitur Marci 9. verſ. IN QVO MIHI COMPLACVI. Græcè *ἐν ᾧ εὐδόκησα, in quo complacui*. Phraſis eſt Scripturæ propria & frequens ex Hebræo רצה, *ratzáh*, orta. Nec aliud ſignificat quàm affectum benignum ac propenſum erga alium: quaſi dicat clariùs, qui mihi ſingulariter placet & acceptus eſt in quo nihil diſplicet; ita ſcilicet, vt amor meus ab ipſo, & propter ipſum, etiam in alios diffundatur, vt potè per quem mihi alii placere poterunt, & ego aliis placari.

CAPVT IV.

1. TVNC IESVS DVCTVS EST. Marcus *expulſum*, Lucas *actum* dicit, quo indicatur impetus & efficacia Spiritus agentis Filios Dei. A SPIRITV, ſācto ſcilicet vt addit Syrus, quia ille præceſſerat, & quia cum articulo & abſolutè Spiritus dicitur. IN DESERTVM, tamquam locum tentationi cōmodiſſimum ac deſtitutum humano ſubſidio, quò machinæ tentationum diſſipentur. Fuit autem deſertum Iudææ, quod poſtea hinc *Quarentana* dictum eſt à Chriſtianis. VT TENTARETVR A DIABOLO. *Tentare* propriè eſt experiendi causâ explorare, vt ſciat vel ipſe, qui tentat, vel qui tentatur vel alij. Ita tētare ſolet Deus, vt aliquoties ex Aug. diximus. Diabolus vlteriùs habet ſcopū inducendi ad peccatum: vnde ipſius tentatio eſt ſollicitatio ad peccandū. Vtroque modo Chriſtus tentari voluit, qui ſciebat ſe ſuperari non poſſe. Cauſæ non ipſum, ſed nos ſpectabant. Primò, vt nobis diabolū vinceret, & diſcipulis conculcandum traderet, inquit Hier. Epiſt. 8. ad Demetriadem. Vnde Aug. in Pſal. 90. p. 2. Ideo tentatus eſt Chriſtus, ne vincatur à tentatore Chriſtianus: & Chriſtus ipſe hac de cauſa dicit, *Confidite, ego vici mundum*. Secundò, vt modum vincendi traderet ieiunio, oratione, Scripturarum meditatione. Tertiò, vt oſtenderet, inquit Ambr. 4. in Lucam, diabolum ad meliora tendentibus inuidere, & tunc magis eſt cauendū, ne myſterij gratiam deleat mentis infirmitas. Quartò vt doceret eos, qui alios debent inſtituere, ſibi à tumultu conuerſationis carnalis eſſe recedendum, & precibus vitæque puritati inſiſtendum.

2. Et cvm ieiunasset qvadraginta diebvs et xl. noctibvs, hoc eſt quadraginta dies integros & naturales. *Noctium* fit mentio, vt à Iudæorum ieiunio diſtingueret, qui illud noctu ſoluebant: *quadraginta* autem, ne noui Teſtamenti legiſlator Moyſe, & reipublicæ collapſæ renouatore Elia eſſet inferior, quorũ vterque quadraginta dies ieiunauerat. Non exceſſit quadragenarium numerum, eò quòd numerus ille ſeruiat pœnitentiæ & afflictioni præſentis vitæ, vt declarat Aug. l. 2. De conſenſu Euang. c. 4. & myſticum aliquid continere tradit Ambr. l. 4. in Luc. Vnde & quadraginta dies pluit ſub Noë, quadraginta annos Iſraëlitæ pœnas luerunt in deſerto, quadraginta dies exploratur terra promiſſionis, Num. 13. quadraginta dies à reſurrectione Chriſtus in terra manet. Plura vide apud Ambroſ. Hinc eſt quod ex Apoſtolica traditione Eccleſia etiam hunc numerum ieiunio conſecrauit, non quidem, vt totos quadraginta dies omni cibo abſtineamus, ſed iuxta Nazianz. Or. in ſanctum lauacrum ad virtutum noſtrarum modulum ieiunium attemperando.

Et postea esvriit. Non igitur antea, diuinitate naturæ humanæ infirmitatem ſuſtentãte. Poſtea verò eſurit, non neceſſitate, ſed voluntate eadem, qua & paſſus eſt: idque vt hominem verum & infirmum intelligamus, inquit Iren. lib. 5. c. 21. Deinde, inquit, eſurit, vt haberet diabolus, vbi congrederetur obiecta infirmitate naturæ. Sic enim & nos non ſolùm per concupiſcentias, ſed & per naturales neceſſitates tentare ſolet. Fames itaque Domini pia fraus fuit, vt in quo diabolus maiora metuens iam cauebat, famis ſpecie lactatus tentaret vt hominem, inquit Ambr. l. 4. in Lucam.

3. Et accedens tentator. Ille ſcilicet, cuius officium eſt tentare. Acceſſiſſe autem corporeâ formâ, eâque humanâ, ſuadẽt tum verbum *accedendi*, tum illa cum Chriſto colloquia. Indicatur conſequenter, foris non intus illas fuiſſe Chriſti tẽtationes, ſicut & primi hominis.

Dixit, Si filivs Dei es. Notant communiter antiqui, dubitaſſe diabolum vtrùm iſte eſſet Chriſtus Filius Dei. Chryſ. cum ſuis putat alluſiſſe ad vocẽ, quam audiſſet ſupra in baptiſmo, *Hic eſt filius meus, &c.* Alij aliunde ſuſpicatum hoc eſſe, vt ex vitæ ſanctitate, ex prodigioſo ieiunio, Ioannis teſtimonio, vocibus Prophetarum; ſed quia ſuperbiſſimus erat, quidquid de eius diuinitate opinatus fuerat, ipſo faſtu ſuperbiæ, in dubium venit ex tanta naturæ infirmitate. Itaque quaſi conſulens eius neceſſitati, & ſimul adulando pungens, Si Filivs Dei es, cur ſic tamen affligeris, cùm ſit remedium ad manum? Dic, id eſt, iube ſolo imperio tuo omnipotenti, non precibus, Vt lapides isti panes fiant conuertendo eos ſcilicet non in cibum delicatum; ſed in panes, vt neceſſitati ſuccurras. Quod ſi feciſſet, certum putabat indicium, eum eſſe Deum: ſi in tanta neceſſitate non feciſſet, ſive nolendo, ſiue quia non poſſet, nõn eſſe Deum. Vbi pulchrè Ambr. Artificem diaboli diſce aſtutiam: ſic tentat, vt exploret, ſic explorat, vt tentet. E contrà Dominus ſic fallit, vt vincat, ſic vincit, vt fallat. Nam ſi conuertiſſet creaturam, proderet creatorem, & ſimul in varia peccata laberetur. Nam propter famem diffidere diuinæ prouidentiæ, & ita morem gerere diabolo, vt potentiam ſuam intempeſtiuè oſtentet, nulla Dei gloria vel proximi vtilitate id poſtulante, gulæ ſimul & vanitatis vitium eſt. Nihil enim, inquit Ambr. pro diaboli arbitrio nec contemplatione panis faciendum eſt. Quod Chriſtus ſignificare volens reſpondit.

Scriptvm est: nempe Scriptura illa diuinitus inſpirata, quæ per excellentiam intelligitur in ſimilibus locutionibus. Non in solo pane vivit homo: id eſt, non ſolo pane vitam ſuſtinere poteſt homo quilibet, multóque magis Filius Dei, Sed in omni verbo,

QVOD PROCEDIT DE ORE DEI; id eſt, ſed quacumq; tandem re Deus voluerit ac iuſſerit ſuſtentari, vt pote cuius voluntate & iuſſu etiam ipſe panis alit. Alii enim ſine pane, vt Moyſes & Elias, alii nouo cibo, vt mannâ, alii aliter à Deo ſuſtentati ſunt. Itaque his verbis Chriſtus eludit dæmonem, neque aſſerens, neque negans ſe Filium Dei, vicitque eum non potentiâ, ſed prudentiâ, non vt Filius Dei, ſibi ſuccurrendo, ſed vt homo infirmus, fiduciam in Deo collocando; tentationi non cedens, ſed ei velut clypeum Scripturas obiiciens: Simulque docet ita domitam eſſe oportere cupiditatem voluptatis, vt nec fami credendum ſit, inquit Auguſt. lib. de vera religione, cap.38.

5. TVNC ASSVMPSIT EVM DIABOLVS IN SANCTAM CIVITATEM, id eſt, Ieruſalem, vt Lucas, quæ propter templum, & olim arcam, & verum Dei cultum ibi vigentem, *ſancta* dicitur.

ET STATVIT EVM SVPER PINNACVLVM TEMPLI: id eſt, ſuper faſtigium, quod erat peribolus quidam, ſeu lorica circumdans tectum ſuperiùs planum, ne quis decideret, quemadmodum de omnibus tectis præſcribitur Deuter. 22. v. 8. Græcè dicitur πτερύγιον, id eſt, pinna, ſeu ala, quia ab ædificiis extabat inſtar alæ.

6. ET DIXIT EI, SI FILIVS DEI ES MITTE TE DEORSVM.: vt ſcilicet non ſolùm ſic pateat te eſſe Filium Dei, ſed etiam in populoſa ciuitate homines te videntes ſine caſu volare, credant eſſe Filium Dei ſibi promiſſum. Vbi obſeruant Hieronym. & Ambroſ. ſemper diaboli voces eò tandem tendere, vt ſicut ipſe ſuperbiâ cecidit, etiam homo deorſum præcipitetur. SCRIPTVM ENIM EST. Quia Scripturis & fiduciâ in Deum, ſe Chriſtus defenderat, ex vtroque capite laqueum ei ſtruit: q.d. Quia ita pendes à Dei prouidentiâ ex Scripturis conceptâ, vt ne fame quidem vrgente te adiuuandum dubites ſine pane, ecce præcipita te hinc, vt oſtendas te Dei prouidentiæ & verbis fidere. Ipſe enim dixit: QVIA ANGELIS SVIS MANDAVIT DE TE, id eſt, præcepit cuſtodiam tui. ET IN MANIBVS TOLLENT TE: quaſi geſtando manibus, quemadmodum rem caram, ne fortè impingas, in aliquem lapidem & cadas. Abutitur Scriptura: promittit enim Spiritus ſanctus ſecuritatem & cuſtodiam à malo iuſtis, hoc eſt in iuſtitia ambulantibus, non autem tentantibus Deum, & ipſa mala ſibi accerſentibus. Itaque rurſum Chriſtus, diſſimulans ſe eſſe Filium Dei, peruerſamque Scripturę interpretationem (quam, vt Ambr. lib. 4. in Lucam, Auguſt. & alij Patres paſſim notant, hæretici à diabolo didicerunt) vera redarguens, ait,

7. NON TENTABIS DOMINVM DEVM TVVM: Experimentum volendo capere potentię, bonitatis, fidelitatis, ſapientiæ, aut alterius attributi diuini, non vt in neceſſitate, proſis alicui, ſed inde vt ſcias. Contingit hoc, cùm quis ſine neceſſitate, præſumendo de Dei auxilio, ſe periculo exponit, vel ex periculo per miraculum educi cupit, quando aliter poteſt. Oritur hoc peccatum ex radice curioſitatis: tentare enim, eſt velle experiri ſeu cognoſcere; quamuis ſimul poſſit adeſſe effectus vanæ gloriæ, vel alius malus finis. Vnde hæc ſecunda tentatio Chriſti, non propriè vanitatis, aut oſtentationis, aut ambitionis, tametſi multi recentiores hoc velint, ſed curioſitatis, vt Auguſt. lib. De vera relig. cap.38. Non enim inquit, vt ſe de faſtigio templi præcipitaret, vrgebat, niſi cauſa tantùm aliquid experiendi, ſcilicet an Deus eſſet habiturus curam eius,

8. ITERVM ASSVMPSIT EVM DIABOLVS IN MONTEM EXCELSVM VALDE. Montem Quarentanæ, non multùm à Ieroſolymis diſſitum, nonnulli fuiſſe aſſerunt, qui inde *Mons diaboli* dictus ſit. Porrò Auctor Serm. de tentationibus Chriſti & ieiunio apud Cypr. putat hanc aſſumptionem, ſicut & ſecundam, contigiſſe in ſpiritu, ſicut Ezechiel fuit in Ieruſalem: ſed veriùs alii communiter vo-

ſunt corporaliter contigiſſe,non quaſi pedibus Chriſtus iuerit,vt nonnulli ſentiunt, ſed quod verè corporaliter tranſlatus fuerit,ad eum modū, quo Habacuc in Chaldæam,Philippus in Azotum. Qui enim ſe crucifigi voluit à membris diaboli,non eſt mirum,ſi ſe ab ipſo diabolo permiſit transferri,vt Greg. Hom.16. in Euang. Et hoc poſtulat verbum *aſſumendi* & *ſtatuendi*.

ET OSTENDIT EI OMNIA REGNA MVNDI : non in imaginaria viſione : indignum enim videtur, quod diabolus ſenſus internos Chriſti commouerit : ſed viſione corporali, ad hoc enim delectus fuit mons excelſus valdè, vt latiſſimè pateret proſpectus. Oſtendit ergò digito demonſtrando pleráque regna & ſingulas mundi plagas, vt auctor operis imperfecti. Et quia Lucas addit, *In momento temporis*, videtur indicari ſimul fuiſſe modum oſtēdendi diabolo proprium, vt ſcil. arte quadam ſpecies diſtantiſſimarum rerum apparere fecerit,quod & homines inſtrumētis quibuſdam faciunt,vel præſtigio oculis repræſentauerit. Nam ſimul etiam oſtendit GLORIAM EORVM : id eſt, quâ re vnumquodq; regnum excelleret,objiciendo ſcil. quaſi in theatro opes & magnificentiam vniuſcuiuſque, vires, populorum frequentiam, Regnum, pompas & faſtum adorantium obſequia, & ſimilia.

9. ET DIXIT EI : HÆC OMNIA TIBI DABO. Addit Lucas, *quia mihi tradita ſunt, & cui volo do illa*. Qui enim extorquere non poterat,an eſſet filius Dei, ſeipſum fingit filium Dei, ideóque tamquam hominem iam vtcumque deprehenſum impudentiùs tentat. Vnde nec addit apertè ; *ſi filius Dei es*, tametſi occultè eodem tendat, nempe vt, ſi fortè filius Dei ſit, rei abſurditate percuſſus ſe prodat; ſin autem non ſit, grauiſſimâ omnium tentatione ſuperbiæ ad peccatum grauiſſimum idololatriæ perducatur. SI CADENS, in faciem ſcilicet, adorantis ritu, ADORAVERIS ME, veluti tantorum regnorum & gloriæ largitorem.

10. TVNC, cùm apertè diuinitatem cum Dei Patris injuria affectaret, DICIT EI : VADE SATANA ; id eſt, apage hinc aduerſarie omnis juſtitiæ : ſimul enim imperat & increpat,declarando apertè, quis ſit. Eſt autem Hebraicè שטן, *Satan*, Syriacè סטנא *Satana*, Græcè Σατανᾶ, idem quod aduerſarius : quo nomine antonomaſticè vocatur ſpiritus malignus,quando palàm oppugnat ; quando autem fraude ac dolis, ferè vocatur *diabolus*.

SCRIPTVM EST ENIM : DOMINVM DEVM TVVM ADORABIS : nempè gurruatione, vel caſu corporis ; ſicuti petis. Hoc enim ſibi propriè vult hæc adoratio verbo Hebraico : ſed quando Deo tribuitur, inuoluit ſimul interiorem adorationem Deo dignam. In Deuter. cap.6. v.5. eſt תירא, *tira*, *timebis* : vnde ſenſum, non verba citat, quia poſtulabat Satanæ petitio. Adde, quòd timoris & reuerentiæ pars magna ſit adoratio : & in Scripturis ſub timore Dei omnis eius cultus comprehenditur. ET ILLI SOLI SERVIES : Græcè λατρεύσεις, ſeruitute ſcilicet, quâ Deus ſolus colitur, & quam tu flagitas : hoc enim ſignificat Græca vox, ſi non ſignificatione, ſaltem vſu Scripturæ, vt notauit Auguſt.15. contra Fauſtum cap.9. & lib.10. de Ciuitate cap.1.

11. TVNC RELIQVIT EVM DIABOLVS : repulſus illo imperio, & detectis inſidiis cognitus tamquam Satan. Reliquit autem, magis ambiguus ex illa reſponſionum moderatione, quàm antè.

ET ECCE ANGELI ACCESSERVNT, viſibili ſpecie, ET MINISTRABANT EI : cibum ſuppeditando, aliaque exhibendo miniſteria, quæ à ſeruis domino, in magna rerum neceſſitate, & locis inuiis conſtituto adferri poterant. *Angeli* autem dicit, non *Angelus*, quia miniſterio ſuffeciſſet, ad excellentiam Chriſti indicandam, cui Angeli ſeruiunt.

Porrò in hiſce Chriſti tentationibus notanda ſunt, Primò, illas eo ordine contigiſſe, quo Matthæus recenſet, non quo Lucas, qui tentationem præcipitij ponit tertiam. Nam Matth. vtitur parti-

culis ordinem indicantibus, *Iterum, &c. Tunc reliquit eum:* & ipſe ordo tentationum diaboli talis eſſe ſolet, vt leuioribus grauiores ſuccedant; iiſq; verbis, *Vade Satana*, veriſimile eſt diabolum diſceſſiſſe, quæ tamen non niſi in monte dicta ſunt. Secundò, tribus iſtis tentationibus omnium criminum fontes; hoc eſt, omne tentationum genus comprehendi. Vnde Lucas ait, conſummatam fuiſſe omnem tentationem, vt notauit Ambroſius: fines enim tentationum ſunt fines cupiditatũ, quia cauſæ tentationum, inquit, cauſæ cupiditatũ ſunt. Sed non omnes eodem modo hoc explicant. Ambr. lib. 4. in Lucam, putat his tribus tentationibus indicari concupiſcentiam carnis, iactantiam & ambitionem. Alij communiùs concupiſcentiam carnis, ambitionem, & auaritiam. Sed rectiùs Aug. lib. de vera Relig. c. 38. & alibi ſæpiùs, vult indicari tres vitiorum omnium fontes, concupiſcẽtiam carnis, id eſt, quæ in carne, ſeu quinque ſenſibus carnis perficitur, curioſitatem, quæ in intelligentia, & ſuperbiam, quæ in voluntate: quibus iiſdem & primi parentes tentati & deiecti ſunt; & indicantur breuiter ab Apoſtolo Ioanne, dum illam generalitatẽ exprimens dicit: *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt, aut concupiſcentia oculorum* (qui principatum habent in cognoſcendo) *aut ſuperbia vitæ.* Tertiò, datur hîc in capite typus tentationum & modi reſiſtẽdi membris: nam, iuxta Apoſtolũ, Iacobum 4. ſi reſiſtunt diabolo, fugiet ab eis, vt mox aſperis læta ſuccedant. Ne autem torpeſcant ſecuritate, rectè addit Lucas, RECESSIT VSQVE AD TEMPVS, quia diabolus ſemel victus, inſtaurata pugna redire ſolet.

12. CVM AVTEM AVDISSET IESVS, QVOD IOANNES TRADITVS ESSET: non ab Herode in carcerem, ſed ipſi Herodi à Phariſæis. Signũ huius eſt, quòd Chriſtus hac cauſâ SECESSIT, ſcil. ex Iudæa, vbi Phariſæi magna præſtabant auctoritate, IN GALILÆAM; quæ erat ditionis Herodis, tam ſuperior ſc. Galilæa quàm inferior, vt ex Ioſepho conſtat. Non ergò fugit Herodem, cùm potiùs ad ipſum magis acceſſerit, ſed Phariſæos. Illi enim inuidia ſtimulati gloriæ eius, videntur ſuggeſſiſſe Herodi, iam contra Ioannem exacerbato, vt eum extra ditionem ſuam caperet, prætextu perturbationis Reipublicæ, vt Ioſephus 18. Antiquit. cap. 7. Nam Phariſ. cooperatos eſſe neci Ioannis indicat clarè Chriſtus infr. c. 17. v. 12.

13. ET HABITAVIT IN CAPHERNAVM: ſæpiùs ibi conuerſando. Fuit autem *Capharnaum* emporium celeberrimum, ab Oriente cinctum Iordane; à meridie mari, ſeu lacu Geneſaret; vnde vocatur MARITIMA: hominibus affluentiſſimũ, luxu diffluens; IN FINIBVS ZABVLON ET NEPHTALIM. Non quòd pertineret ad vtrámque tribum, ſed quia apud mare illud Galilææ concurrebat terminus meridionalis tribus Nephtalim, in qua ſita erat Caphernaum, & Orientalis tribus Zabulon.

14. VT ADIMPLERETVR, per prædicationem eius, PROPHETIA ISAIÆ.

15. TERRA ZABVLON, ET TERRA NEPHTALIM VIA MARIS: id eſt, quæ eſt via, ſeu in qua eſt via, iuxta mare Galilææ, & verſus mare Mediterraneum. Refertur enim hoc ad tribum Zabulon, quæ tota terminabatur, ab Oriente mari Galilææ, & ab Occidente Mediterraneo. TRANS IORDANEM: reſpectu ſcilicet Orientalium populorum Arabum, & Chaldæorum, adeóque reſpectu tribus Ruben & Gad: nam reſpectu Palæſtinæ potiùs erat cis Iordanẽm GALILÆA GENTIVM. Refertur hoc ad tribum Nephtalim, quæ Galilæa Superior, itémque Gentium dicta fuit, quia in ea Hiram Regi Tyri Salomon viginti ciuitates dederat: ſiue, vt indicat Ioſephus l. 3. De bello Iudaïco cap. 2. quòd multis alienigenis gentibus eſſet cincta, tamquam extrema terræ promiſſæ.

16. POPVLVS, ſcilicet ille iam dictus vtriuſque Galilææ, ſuperioris & inferioris; omnia enim iſta per appoſitionem, tanquam

tanquam vnus nominatiuus ſunt: QVI SEDEBAT IN TENEBRIS, ignorantiæ rerum diuinarum & peccatorum: VIDIT LVCEM MAGNAM, ipſum Deum in carne verſantem, & prædicationem Euangelij, inde radios incipientem ſpargere per totam Iudæam, vt Iudæi conqueruntur, Luc. 23. v. 5. Idem autem Hebraico more repetit ſequenti hemiſtichio, in quo VMBRA MORTIS, Hebraicè vno verbo צלמות, *ghalmáueth*, ſignificat triſtiſſimam rerum, & quaſi impendentis mortis imaginem.

17. EXINDE, à tempore ſcil. Ioannis traditi, cum præcurſor iam ſuo eſſet functus officio, CŒPIT IESVS PRÆDICARE, palã ſc. aſſiduè, vbiq;: nã & ante per interualla nonnihil prædicauerat. PŒNITENTIAM AGITE, &c. de quo ſuprà. Vtitur autem eadem formula, vt confirmaret prędicationem Ioannis, vtpote qui tanquam legatus non ſuo, ſed alieno nomine prædicauerat.

18. AMBVLANS AVTEM IESVS, &c. VIDIT DVOS FRATRES. Ter vocatos eſſe Petrum & Andream nonnulli volunt: primò quidem Ioan. 1. verſ. 39. & 42. Vbi non ad inhærendum Chriſto, ſed tantum ad videndum vbi habitaret, vocati ſunt, vt Auguſt. Tract. 7. in Ioannem. Deinde vocati ſunt, Lucæ 5. v. 10. & 11. vbi tamen nolunt aliqui eſſe vocatos propriè, ſed tantum eos, *relictis omnibus*, id eſt non abdicatis, ſed deſertis, quemadmodum mulier Samaritana reliquit hydriam, poſtea reditura, ſecutos fuiſſe Chriſtum reuerentiæ causâ ad certum ſpatium. Sed hoc durius videtur: vnde rectiùs dixerimus, hanc tertiam vocationem Matthæi eſſe eandem cum ea, quam deſcribit Lucas: ſic tamen, vt Matthæus, itemque Marcus omittant miraculum captorum piſcium, Petrumque & Andream attonitos vocauerit Chriſtus poſt diſceſſum filiorum Zebedæi. Itaque Ieſus VIDIT EOS MITTENTES RETE IN MARE. Non vidit inter ambulandum, ſed poſtquam in naui Petri docuiſſet, vt narrat Lucas. Pro *Reti* autem Græcè eſt ἀμφίβληστρον quod eſt rete, jaculum, ſeu jaculatorium, quod ſcil. ſe in jactu circumquaque in rotundum ſpargit.

19. ET AIT ILLIS, attonitis de captura piſcium: VENITE POST ME, id eſt, ſequimini me; ita ſcilicet, vt relicto piſcationis officio, ad quod ſubinde reuerti ſoletis, ad ſuſtentationem vitæ, indiuulsè diſciplinatui meo inhæreatis. Iam enim ante crediderant, Ioan. 1. ſed in Apoſtolos formandi erant.

ET FACIAM VOS FIERI PISCATORES HOMINVM: id eſt, formabo vos quantumvis rudes & impolitos, vt idonei ſitis piſcandis hominibus, vt ſcilicet è mundo procelloſo veluti mari, qui per affectus immerſi ſunt, doctrina velut reti, in Eccleſiam velut nauem, & inde in cælum cuſtodiendi transferantur, vt latiùs explicat hanc allegoriam Chriſtus Matt. 13. v. 43. Solet enim Saluator, occaſione captata à corporalibus rebus ad ſpiritales, à terrenis ad cœleſtia ſermonem, & mentes hominum attollere, vt in Samaritana quoque contigit.

20. AT ILLI CONTINVO: ad auditam vocantis vocem. Nam ante miracula quidem viderant, docentem audiuerant, ſed non vocantem, RELICTIS RETIBVS, ſub quibus comprehenduntur omnia, quæ officij ſunt piſcatorij, vtpotè ad quæ, & quorum vſum reliqua omnia inſtrumenta referuntur, SECVTI SVNT EVM, indiuulsè ei adhærendo, vt ex eius præſcripto viuerent.

21. ET PROCEDENS INDE: puſillum ſcilicet, vt Marcus: nam paululum Iacobus & Ioannes diſceſſerant à Petro & Andrea, à quibus vocati fuerant ad adjuuandum, vt narrat Lucas: VIDIT ALIOS DVOS FRATRES REFICIENTES RETIA SVA, vel vſu trita, vel ex illa quoque captura piſcium rupta: quamquam illa potiùs videantur fuiſſe retia Petri. Quia autem allegorica fuit iſta piſcatio, ſic & hæc refectio retium: ſignificatur enim, primùm quidem fuiſſe miſſum rete Euangelicum in mare à Petro, vt totus orbis fide CHRISTI caperetur: ſed quia

E

ex piſcium copia hæreſes & ſciſſuræ erant ſecuturæ, alios fuiſſe neceſſarios, qui retia reficerent, & contra hæreſes Eccleſiam defenderent. Vnde & Ioannes ad farciendam Eccleſiæ integritatē Euangelium ſuum ſcripſit.

23. ET CIRCVIBAT IESVS TOTAM GALILÆAM: quia hominibus frequentiſſima erat, vt Ioſephus lib. 3. de bello Iud. cap. 2. dicit: Ciuitates in Galilæa crebræ ſunt, & vbique multitudo vicorum propter opulentiam populoſa, vt, qui ſit minimus, ſupra quindecim millia colonorum habeat. DOCENS IN SYNAGOGIS EORVM, id eſt, locis ad circumciſionem, legis explanationem, concionem, preceſque deſtinatis. Vnde diſtinguuntur à *Templo*, quod ſacrificiis dedicatum, & vnicum tantum erat Ieroſolymis; *Synagogæ* verò in ſingulis ciuitatibus, vt eſt Act. 15 v. 21. Imò in vna erant plures, ita vt quidam dicant Ieroſolymis, propter populi affluentiam, fuiſſe quadringentas octoginta. Hinc Iudæi, deſtructo Templo, & conſequenter ablatis ſacrificiis, nunc non habent niſi Synagogas, ſicut & hæretici.

23. PRÆDICANS EVANGELIVM REGNI, tanquam fauſtum appropinquātis Regni nuntium, vt dictum eſt c. 3. v. 2. ET SANANS OMNEM LANGVOREM, ET OMNEM INFIRMITATEM: Græcè eſt πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, hoc eſt, *omnem morbum & languorem*: μαλακία enim, quam noſter vertit *infirmitatem*, ſignificat ægritudinem, quâ aliquis ſubinfirmus eſt, languendo potiùs quàm decumbendo. Sanauit igitur omnia Chriſtus, vt ita ſimul corporibus & animis mederetur, & maximè vt, quemadmodum Chryſoſt. ait, Euangelium & legem nouam adferens, auctoritatem ſibi legationique ſuæ conciliaret claritate ſignorum. Hinc igitur

24. ABIIT OPINIO EIVS. Græcè ἡ ἀκοὴ, auditio ſeu fama eius, vulgata eſt, IN TOTAM SYRIAM, quæ comprehendit multas vaſtas regiones, Idumæam, Palæſtinam, Cœleſyriam, Phœniciam, Syriam Damaſci, Syriam Antiochiæ, Meſopotamiam, & alias, vt latiùs Plinius. Nam termini eius ſunt ab oriente Babylonia, ab occidente mare Mediterraneum, ab Aquilone Cilicia, à meridie Ægyptus. Vnde OBTVLERVNT EI, vndiq; ſcil. ex tota Syria, exciti famâ, TORMENTIS COMPREHENSOS, id eſt, torminibus ſeu maximis cruciatibus obnoxios: vnde indicant ſæuiſſimos illos morbos, qui maximis affligunt doloribus: ET LVNATICOS, id eſt, qui certis Lunæ mutationibus malè habent, quales ferè epileptici, cui morbo ſubinde ſe dæmones miſcent: ET PARALYTICOS, id eſt, qui membrorum paralyſi, ſeu diſſolutione laborant. Tangit Euangeliſta non omnes morbos ſigillatim, ſed aliquos eorum, qui ferè incurabiles ſunt.

25. SEQVEBANTVR EVM TVRBÆ DE GALILÆA, ET DECAPOLI. Regio eſt decem comprehendens ciuitates, quarum maximam vocat Ioſeph. l. 3. de bello Iudaico c. 10. Scythopol. ſeu Bethſan. Partim autem vltra, & maximè cis Iordanem ſita erat, quia præcipuæ eius vrbes erant in Galilæa. ET DE IVDÆA, ſtrictè acceptâ, provt comprehendit terram tribus Iudæ & Benjamin: ET DE TRANS IORDANEM, regionibus, ſcil. tribus Ruben, Gad, & dimidiæ tribus Manaſſis trans Iordanē ſitis. Itaq; enumeratione deſignat vniuerſam terrā, quæ filiis Iſraël à Ioſue tradita fuit.

CAPVT V.

1. VIDENS AVTEM IESVS TVRBAS, ASCENDIT IN MONTEM. Multi putant diuerſum eſſe ſermonem iſtum ab eô, quem c. 6. deſcribit Lucas, propter apparentem multarum circunſtantiarum differentiam: ſed rectiùs Amb. in Lucam, Chryſ. Theoph. & alij, eumdem fuiſſe putant, à quo non abhorret Aug. l. 2. De conſenſu Euang. c. 19. in fine. Itaq; hîc videtur ordo fuiſſe rei geſtæ, vt ſcil. iuxta Matthæum Chriſtus videns turbas, vt eas declinarēt, in montem aſcenderit, & ibi noctem orando tranſegerit; mane verò facto multos diſcipulos ad ſe vocauerit, & ex

eis duodecim Apoſtolos conſtituerit, prout narrat hæc Lucas dicto capite 6. v.12. & ſequentibus. Deinde deſcendens cum illis è vertice montis, ſtetit in loco eiuſdem montis *campeſtri*, vt Lucas, hoc aliquanto inferiori & magis æquabili, turbarum capaci, vbi poſt edita rurſus ſigna curationum quidem ſedit, vt Matth. & partim ad diſcipulos, vt hîc initio dicitur, partim ad turbas concionem iſtam habuit, vt ex cap. 7. v.28. patet. Itaque ASCENDIT IN MONTEM, turbas vitandi, orandi, Apoſtolos creandi causâ, ac denique vt altiſſimam perfectionem vitæ Chriſtianæ traderet. ET CVM SEDISSET, pro dignitate magiſtri, ACCESSERVNT AD EVM DISCIPVLI, id eſt, propiùs cinxerunt, quàm cæteri.

2. ET APERIENS OS SVVM, quaſi recluſis ſapientiæ cœleſtis fontibus, tamquã magna & ſeria, & diuina myſteria, quæ hactenus tacuerat, prolixè traditurus. Hæc enim omnia inſumat iſta phraſis; DOCEBAT EOS, quidquid ſcilicet ad perfectum Chriſtianæ vitæ modum pertinet, vt Aug. lib.1. De ſermone Domini in monte. Eſt enim hic ſermo ſumma perfectionis Euangelicæ ſeu nouæ legis.

3. BEATI. Aptiſſimum exordium Doctori ſapientiæ, tradere, in quo ſita ſit beatitudo. Hanc enim velut finem omnium omnes omninò appetunt, ſed in quo ſit ſita, & quibus medijs obtineatur, miſerrimè hallucinantur. Porrò beati hîc infrà pronunciantur, non qui re ipſa, ſed ſpe beati ſunt, quia rectiſſima via ad beatitudinẽ tendunt. Qua de cauſa ratio ſingulis ſubiecta futuram vitam ſpectat: quamuis verum ſit, quòd pręmia ſingularum beatitudinum etiam in hac vita inchoentur.

PAVPERES SPIRITV. Duæ interpretationes hîc celebres ſunt. Vna per *pauperes ſpiritu* intelligit humiles, qui non habent inflatum ſpiritum, quaſi vacui & inopes præſumptione atque inflatione: ſuperbi enim dicuntur inflati, quaſi vento ſeu ſpiritu diſtenti. Ita Auguſtin. l.1. De ſermone Domini in monte c.1 & alibi ſæpiùs, & ante ipſum Tertullian. lib. De patientia, c.11. Hilar. can.2. Chryſ. Theophylact. in Matth. & alij non pauci. Secunda exponit Pauperes, vt ſonant, inopes ſcilicet diuitiarum, non tamen quoſlibet: non enim pauperes ſola neceſſitate, vel etiam qualibet voluntate, qua & Crates Philoſophus abiecit diuitias: ſed *Spiritu*, id eſt voluntate à ſancto Spiritu afflata, ſeu voluntate ſpirituali, non carnali. Ita S. Bernardus Serm. De feſto omnium Sanctorum. Vnde Baſil. in Reg. breuiorib. reſp.205. *Pauperes Spiritu* dicit eſſe, qui pauperes facti ſunt propter doctrinam Domini, dicentis: *vade, vende omnia*, &c. vel qui paupertatẽ quomodocumque oblatam ex voluntate Dei moderantur. Quibus addi poteſt & tertium genus pauperum, qui, etſi affluant diuitiæ, cor iis non apponunt: ſed affectu pauperes diuitias non amant, ſed adminiſtrant, parati omnibus exui propter Dominum. Hęc interpretatio magis textui congruit, tum quia vox Græca πτωχοὶ propriè *Mendicos* ſignificat: tum quia Lucas eis opponit *diuites habentes conſolationem ſuam*. Vtraque tamen ſibi valdè vicina eſt: nam vt Aug. proprius vermis diuitiarum eſt ſuperbia, quæ ex iis ferè oriri ſolet. Ex quo fit, vt meritò tales pauperes Spiritu, etiam ſimul humiles eſſe intelligantur. Et hinc eſt, quòd Hieronym. & Hilar. vtramque expoſitionem coniunxerunt. Qui enim ex animo & profundè imbibit ſe pauperem eſſe, hoc eſt vt Hilarius, nihil penitùs, non ſolùm externas diuitias, ſed nec corpus, nec animum eſſe ſuum, ſed Dei, ille profectò ſimul ſpiritu pauper ſeu humilis eſt. QVONIAM IPSORVM EST: ſcilicet etiam nunc in præſenti, eo quòd certâ ſpe iure quodammodo ac debito mox perſoluendo poſſident. REGNVM COELORVM: quod pręter diuitias quandam eminentiam glorioſam omnium & abundantiam complectitur: & ideo rectè opponitur depreſſioni & paupertati. Nam quamuis regnum cœlorum comprehen-

dat præmia omnium beatitudinũ, diuerſis tamen nominibus exprimitur pro exigentia cuiuſque beatitudinis.

4. BEATI MITES : id eſt, manſueti, ſeu alieni à vindicta, rixis, & contentionibus, quæ ex iactura bonorum huius mundi concitari ſolent. Beati ergò pronunciantur mites, ita ſcilicet, vt in iudiciis diuinis ſuſtinendis non obmurmurent Deo, & placita morũm ſuauitate hominum improbitatibus cedant, vt Aug. QVONIAM IPSI POSSIDEBVNT TERRAM. Chryſoſt. terram huius vitæ intelligit, quæ contentionibus amitti ſolet : ſed quia futuram vitam ſpectant hæc omnia, rectiùs intelligas cum Auguſt. ſtabilitatem hereditatis perpetuę, ſeu terram nouam futuræ vitæ: quæ quidem eadem eſt cum regno cœlorum, ſed hîc terra vocatur varietatis causâ, & quia congruit mitibus qui hâc terrâ excludi ſolent. Terra verò cœleſtis non eſt bellatorum ſpolium, ſed longanimiter & manſuetè omnia tolerantium ſperata hereditas, vt Baſil. Pſal. 23.

5. BEATI QVI LVGENT : Poſſet & hîc addi, Spiritu, id eſt luctu ſancto, non carnali deflendo ſua & aliena peccata, contemptum Dei, fratrũ periculum, vt Baſil. in Regulis breuioribus reſp. 194, vel etiam & maximè QVI LVGENT, id eſt qui non in proſperis, vel voluptatibus, ſed in calamitatibus huius mundi patienter viuunt, egentes, anguſtiati, afflicti, quemadmodum Paulus ſe vixiſſe dicit *in labore & ærumna, in vigilijs multis, in frigore, & nuditate, &c.* QVONIAM IPSI CONSOLABVNTVR : nempe in futuro, quando abſterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum, & fugiet dolor, ac gemitus. Luctuoſus enim ille rerum præſentium ſtatus, non tam eſt beatitudo, quàm via ad beatitudinem, quia proſperis plures quàm aduerſis franguntur.

6. BEATI QVI ESVRIVNT ET SITIVNT IVSTITIAM. Lucas dicit ſimpliciter *Beati qui nunc eſuritis*; & mox; *Væ vobis qui ſaturati eſtis.* Quæ omninò intelligenda videntur de eſurie & ſatietate corporali. Et tamen Matth. addendo IVSTITIAM, intelligit eſuriem metaphoricam, id eſt, ardens deſiderium omnis iuſtitiæ & virtutis. Et ita intelligunt Matthæum omnes veteres Interpretes huius loci, Hilar. Ambroſ. Hieron. Aug. Vnde vero ſenſu videtur vtrumque poſſe coniungi, vt Luc. eſuriem, Matth. cauſam eius expreſſerit, quaſi Chriſtus dixiſſet: Beati, qui propter iuſtitiam veram famē & ſitim tolerant, ſiue voluntariis ſe ieiuniis macerando, ſiue ab aliis illatam amore iuſtitiæ tolerando. Vnde Paulus 2. ad Corinth. 11. c. 12 de fame, & ſiti, & ieiuniis multis ſe commendat, ſicut & 1. ad Corinth. v. 4. v. 11. QVONIAM IPSI, in futuro, SATVRABVNTVR; expleta fame ac ſiti corporali, quam paſſi ſunt, & expleta illa eſurie, ac ſiti iuſtitiæ, propter quam paſſi ſunt, quia in cœlo plena ex omni parte iuſtitia donabuntur. Hanc ſaturitatem pulchrè deſcribit Iſaias c. 65. v. 17.

BEATI MISERICORDES : id eſt, qui ex animo miſeriis alienis, ſiue corporalibus, ſiue ſpiritalibus, condolent & ſubueniũt: quaſi diceret: Contra mundi opinionem beatius eſt magis dare, quàm accipere. QVONIAM IPSI MISERICORDIAM CONSEQVENTVR : gratuita ſcilicet Dei bonitate, ab omnibus viciſſim miſeriis, ac malis in cœlo liberati.

8. BEATI MVNDO CORDE: Græcè Chryſ. ac Theophil. & alii ferè intelligũt commendari puritatem à venereis, quæ cor maximè hebetant & inquinant : Hil. & Aug. aptiùs omnem ab omnibus vitiis puritatem, atque ſimplicitatem, vt pote quibus purgatur oculus cordis ſeu mẽtis, vt puriſſimum illud lumen æternæ veritatis contemplari poſſit. Hoc enim tamquam præmium promittitur.

QVIA IPSI DEVM VIDEBVNT. Vnde Aug. tam in hanc quàm ſequentem beatitudinem, putat eſſe effectum virtutum præcedentiũ, quia & mundant cor ad videndum Deum, & tumultus concupiſcentiarum ſedando reddunt pacificum.

9. BEATI PACIFICI; Græcè εἰρηνοποιοὶ, id

eſt, pacem facientes, non ſolùm in ſeipſis, qui ſcil. omnes animi motus rationi ſubiectos habent, & edomitas carnales concupiſcentias, vt exponit Aug. ſed etiam, & in primis alios, hoc eſt, eos qui à ſe, vel inter ſe vel à Deo diſſident, ſibi, aliis, Deo conciliare ſtudent: q.d. qui paci conciliandæ operam dant. QVONIAM FILII DEI VOCABVNTVR. Non enim Deus diſſentionis ſed pacis, vt potè qui per Chriſtum pacificauit ſibi omnia. Vnde peculiariter Deus dicitur ab Apoſtolo *Deus pacis*, Chriſtus ab Iſaia *Princeps pacis*. Duplex autem Hebraiſmus eſt, *filii* pro *ſimiles*, vt patet infrà v.5. & *vocabuntur*, pro *erunt* non tamen ſimpliciter erunt, ſed ita manifeſtè vt hoc etiam ab omnibus cognoſcatur, & prædicetur, quod propriè eſt futuri ſæculi. Sumus enim nunc quidem Filii Dei, ſed nondum apparuit quid erimus, Ioan. 3. v. 2. Quia verò is, qui moribus ita diſſimilis eſt alus, hoc eſt, mundo, ferè in eorum offenſionem incidit, hinc vltimò addit Chriſtus.

10. BEATI QVI PERSECVTIONEM PATIVNTVR: non quomodolibet: nam & latrones, & hæretici grauiſſimam patiuntur: ſed PROPTER IVSTITIAM. Cum enim faciat Martyrem non pœna, ſed cauſa, mors ſceleratorum non eſt fidei gloria, ſed pœna perfidiæ, vt Auguſtin. Pręcedentes itaque beatitudines in actione, hæc in paſſione conſiſtit, ideoque perfectiſſima eſt. Faciliùs eſt quippe iuſta agere, quàm propter iuſtitiam etiam perſecutionem pati. Hoc enim præter malorum tolerantiam, etiam conſtantiſſimam iuſtitiæ perſecutionem denotat. QVONIAM IPSORVM EST REGNVM CÆLORVM. Nihil enim aptius, quàm vt iis qui inſtar peripſematis conculcati ſunt, detur regni, & quidem cœleſtis exaltatio. Idem autem regnum promittitur primis & vltimis: ſed primis, hoc eſt, pauperibus, propter diuitias regni: vltimis, propter exaltationem & gloriam. Aug. autem idcirco in octaua beatitudine ad caput rediri putat, per iteratam promiſſionem regni cœleſtis, quia perſecutio conſummatum perfectumque oſtendit & probat. Breuiter itaque & claré omnes iſtæ beatitudines ita in ſummam contrahi poſsēt: Beati qui ſpretis mundi diuitiis, honoribus, voluptatibus, atque commoditatibus mundi, iuſtitiam, miſericordiam, cordis munditiam, ac pacem cum Deo & hominibus ſectantur & faciunt, tanto animi ardore, vt omnes perſecutiones hac de cauſa toleratas æquanimiter ferant: conſequenter enim, ac iure hęreditatis ſtabiliter poſſidebunt regnum cœlorum, perfuſi gaudio, pleni ac ſaturi omnibus bonis, liberi ab omnibus malis, facie ad faciem videntes Deum, tamquam filii eius cum Patre ſuo regnantes. Ex his patet, ſicut paulatim creſcunt virtutes beatitudinibus deſignatæ, ita & creſcere præmia: omnes eſſe concatenatas, omnes quoque ad ſalutem neceſſarias, atque ita eſſe omnes in certo gradu præcepti, & non tantùm conſilii: idem denique præmium pro diuerſis gradibus variè nominari. Quomodo autem reſpondeant donis Spiritus ſancti, vide latè Auguſtin. lib. 1. De ſermone Domini in monte c. 3. & 4.

11. BEATI ESTIS. Non eſt noua hîc beatitudo, ſed applicatio ſuperiorum ad præſentes diſcipulos. CVM MALEDIXERINT: Gręcè ὀνειδίσωσιν, id eſt probris, conuitiis, & contumelia præſentes affecerint. ET PERSECVTI VOS FVERINT: non verbis, ſed factis inferendo vim. ET DIXERINT OMNE MALVM ADVERSVM VOS: abſentium famæ & honori detrahendo. Ita hæc tria membra diſtinguit Auguſtin. lib. 1. cap. 5. MENTIENTES: ſi enim vera dicantur, non ſunt beati, ſed dupliciter miſeri: PROPTER ME. Referendum non eſt ad, mentientes, ſed ad tria perſecutionum genera iam dicta. Vtrumque autem &, mentientes, & propter me, addi propter hęreticos, notat ibid. Auguſtin. vt potè qui volunt de perſecutionibus & famæ turpitudine gloriari, cùm & vera dicantur, quando de illorum errore dicuntur, nec propter Chriſtum iſta

patiantur, non enim,inquit: ſequitur, Chriſtum, qui non ſecundùm veram fidem & Catholicam diſciplinam Chriſtianus vocatur.

12. GAVDETE ET EXVLTATE, &c. id eſt non ſolùm animo non frāgamini, ſed etiā ita gaudete, vt etiam exteriùs per exultationē erumpat. QVONIAM MERCES VESTRA COPIOSA EST: quia ſicut fides omnē rationem ſuperat, ita merces pro perſecutionibus fidei reddēda omnem captum rationis excedit. Sic enim tribus ſcil. modis ſuprà dictis, PERSECVTI SVNT PROPHETAS, QVI FVERVNT ANTE VOS. Hoc addit, vt ne nouum quid ſibi accidere putent: vt ſe talibus viris præmio, ſicut & perſecutione, æquandos intelligant: ac denique, vt in eorum locum ſe ſucceſſuros in prædicanda veritate ſciant: quorum officium, vt proinde explicet, adiungit.

13. VOS ESTIS, ſeu eſſe debetis, quemadmodum Prophetæ, SAL TERRÆ, id eſt vice ſalis orti orbi. Salis autem eſt rebus inſipidis ſaporem dare, & à corruptione ſeruare, abſumendo humores noxios. Vnde eſt ſymbolum, ſapientiæ, quæ partim in intelligentia, partim in affectu, ſeu moribus ſita eſt. Itaque ſignificat eos totius orbis inſulſam corruptiſſimamque vitam condire debere doctrinæ, ſapientiæ, & maximè morum exemplo. QVOD SI SAL, cuius eſt condire omnia, EVANVERIT, id eſt, fatuum factum fuerit, amiſſa illa acrimonia, IN QVO SALIETVR? id eſt, quo alio ſale ſal condietur? non enim datur ſal ſalis, q. d. Si vos totius humani generis magiſtri erroribus mundi & cupiditatibus rerum ſecularium infatuati fueritis, amiſſa illa ignea ſapientiæ & charitatis vi, qua inſtar ſalis vrere debetis, per quos tandem alios poterit vobis doctrinæ veritas & morum integritas reparari? AD NIHILVM VALET VLTRA: hoc eſt vt clariùs Lucas, nec in terram, nec in ſterquilinium vtile eſt, quia ſal corrumpit ſterquilinium, & terram reddit ſterilem, cùm aliæ res corruptæ ad vltimum valere ſoleant. NISI VT MITTATVR FORAS, ſcilicet in plateas: ET CONCVLCETVR AB HOMINIBVS, quibuſuis prætereuntibus. Optimi enim corruptio peſſima, prout optimè & ſimili ſenſu declaratur Ezech. 15. de ligno vitis. Vnde Aug. DD. hæreticos, qui maximè omnium ſunt ſal infatuatū, cimicibus cōparat, quia viui pungunt, mortui fœtent.

14. VOS ESTIS LVX MVNDI. Eodem tendit comparatio *Lucis* & *Salis*. More enim Syrorum, vt à S. Hieronymo in cap. 18. Matth. notatur, & ex c. 13. Matth. manifeſtius eſt, multas eiuſdem rei ſimilitudines congerit. Vtraque verò reſpicit doctrinam & mores: Sal tamen præcipuè mores, *Lux* doctrinam. Vos ergò ESTIS LVX MVNDI: ad diſpellendas, vt Hilar. ignorantiæ tenebras, & ad ſcientiæ diuinæque cognitionis lumen inuehendum. *Lux* autem *eſtis*, non natura ſua lucens, quomodo Chriſtus ſe Lucem mundi vocat, Ioan. 8. v. 12. & Ioannes negatur eſſe lux, Ioan. 1. v. 8. ſed lux ab alio accenſa, inſtar lucernæ, vt hîc ſtatim ſequitur.

NON POTEST CIVITAS ABSCONDI SVPRA MONTEM POSITA. Tertia ſimilitudo, Scripturis frequens, qua Eccleſia, cuius præcipua & lucidiſſima pars Apoſtoli ſunt & præpoſiti eius, comparatur ciuitati conſtructæ in monte: de qua vide Iſaiæ 60. v. 14. & maximè Ezech. 40. v. 2. & ſequentibus. Itaque deeſt hîc prima pars ſimilitudinis, videlicet, Vos eſtis, ſeu eſſe debetis ſimiles ciuitati ſupra montem poſitæ. QVÆ ABSCONDI NON POTEST: hoc eſt, quæ occultari non debet: imò etiam ſi velit, non poteſt. Non enim tam laudat diſcipulos hiſce cōparationibus, quàm eos ſui officij admonet, vt declarat Hil. in Pſ. 118. Significat itaq; eos non debere, ſiue deſidia ſiue perſecutionum metu, ſuo deeſſe officio, veritatis prædicationem ſubſtrahendo tenebris huius mundi, ſed doctrina, prædicatione, & morum exemplo hominibus ita debere prælucere, vt ab eis doctrinæ veritatem & morum integritatem hauriant: propterea quod eo fine in tam

alto ſtatu collocati ſint, vt omnium oculi in eos conjiciantur. Explicant & applicant iſtas ſimilitudines accuratiùs duo verſus ſequentes.

15. NEQVE ACCENDVNT LVCERNAM. Declarat hîc, cuiuſmodi lux ſint. Sancti enim maximéque prædicatores, *Lucerna* dicuntur, quia non ex ſeipſis lucent, vti Deus, ſed aliunde, à Deo ſcilicet, accenduntur,& extingui poſſunt,inquit Auguſt. Epiſt.120. c.3. Non accendunt autem lucernam, ET PONVNT EAM, id eſt, vt ponatur, SVB MODIO, ſeu vaſe occultanda, & nemini luceat, SED potiùs SVPER CANDELABRVM,in edito ſcilicet loco, vt omnibus lucem præbeat. Proinde cùm vos huiuſmodi lux mundi & lucerna ſitis, & huiuſmodi ciuitas in monte conſpicua :

16. SIC LVCEAT LVX VESTRA,doctrina ſcilicet Euangelij à vobis diuulgandâ, vt non tantummodo voces ſonantes audiant,ſed VT VIDEANT OPERA VESTRA BONA : doctrinæ conſona, id eſt, vt cernant vos ſibi prælucere non tantùm verbo & linguâ, ſed opere & veritate. Proinde illud, *vt*, euentum vel conſequentiam, non finem intentionis ſignificat; vel ſi finem,certè non vltimum (hoc enim vetatur cap. 6. v. 1.) ſed per quem tranſeatur vlteriùs. Nam ne videretur finem conſtituiſſe in laudibus hominum, vt gloriam ab eis captent, addit vlteriùs, ET GLORIFICENT PATREM VESTRVM,&c. vt hoc ipſum, inquit Auguſt. quòd homo per bona opera placeat hominibus, non ibi finem conſtituat, vt hominibus placeat, ſed referat hoc ad laudem Dei: vt propterea placeat hominibus, vt in illo glorificetur Deus, qui auctor eſt bonorum operum. Itaque hiſce duobus verſibus condemnantur tria hominum genera: primò otioſi, qui abſcondunt talentum ſuum : ſecundò qui verbis,non factis prædicant : deniq; qui ſuam ex prædicatione gloriam quærunt. Vt autem eos doceat, quid debeant docere, & quomodo moribus prælucere, ſuperando ſcilicet Scribas & Phariſæos tam legis obſeruatione, vt v.20. & paſſim toto capite, quàm interpretatione,vt v.21. & 27.31. & alibi, hinc vtitur aptâ præoccupatione exempli ſui.

17. NOLITE PVTARE, QVONIAM VENI SOLVERE LEGEM AVT PROPHETAS, id eſt, vt eos ſoluam; ſiue tranſgrediendo mandata, ſiue prorſus abolendo doctrinam legis. Sumitur autem lex pro quinque libris Moyſis, maximéque pro lege morali, quam toto hoc capite explicat. NON VENI SOLVERE,SED ADIMPLERE. Adimpleuit autem eam quadrupliciter. Primò,non ſolùm eam docêdo,vt Phariſæi, ſed etiam faciendo. Tangitur hîc modus v.19. Secundò,legem interpretando,& quod minus habet addendo : vnde toties dicit. *Ego autem dico vobis,&c.* Vtrumq; modum adimplendi tradit hîc Aug. & Baſil. in Moral. Reg.43. Tertiò, adimpleuit legem,gratiam adimplendi legem hominibus dando : plenitudo enim legis eſt dilectio,ſine qua impleri nullo modo poteſt. Dilectionem autem ſeu charitatem Chriſtus diffudit per Spiritum ſanctû in cordibus noſtris. Tradit hunc modum ſæpiùs Aug. maximè l.17 contra Fauſtum c.vlt. Quartò,adimpleuit legem & Prophetas, exhibendo per aduentum ſuum ea quæ per vtroſq; figurata & prophetata fuerant. Lex enim ceremonialis tota erat figura futurorum : vnde futura exhibendo,præſentia non tam aboleuit, quàm impleuit. Ita hîc Hilar. & Aug. lib.19. contra Fauſtum c.7. & vterque hic adimplendi modus breuiter indicatur à Chriſto, Ioan.1. *Gratia & veritas per Chriſtum facta eſt.* Gratia enim pertinet ad charitatem, veritas ad prophetiarum impletionem.

18. AMEN QVIPPE DICO VOBIS, id eſt, verè ſeu in veritate dico. *Amen* enim eſt vox Hebræa, ſignificans *Verè*, hoc eſt non iurationem, ſed affirmationem ſimplicem, ſeu aſſeuerationem eorum, quæ dicenda ſunt, quando præponitur orationi, ſicut hîc & alibi frequentiſſimè : vel confirmationem eorum, quæ dicta ſunt, quando poſtponitur, idq; ſiue ſimpliciter,

ſiue per modum optantis, vt cap.6.v.13. Vnde Sept. pro eo dicunt ſubinde γένοιτο, id eſt, *fiat*. Euangeliſtæ Græcè ſcribentes, & omnes Interpretes, Syriacus, Latinus, Arabs eam vocem retinuerunt. Ob ſanctiorem enim authoritatem ſeruata eſt antiquitas, inquit Auguſt.2. De doctrina Chriſtiana cap.11. Vide plura in cap.27. Deuter.v.15. ex Hier.epiſt.137. DONEC TRANSEAT, id eſt, pereant ſeu diſſoluantur in conſummatione ſæculi firmiſſimæ orbis partes, COELVM ET TERRA, IOTA VNVM, quæ minima eſt alphabeti littera, AVT VNVS APEX, id eſt, vnum punctum ſeu etiam ſummum litteræ alicuius faſtigium, NON PRÆTERIBIT A LEGE, id eſt, neglectum & infectum non peribit ex lege, DONEC, id eſt, quin, OMNIA FIANT, & impleantur, quæ ſcil. ante mundi conſummationem adimpleri debent. Quo tropico loquendi modo oſtendit, inquit Auguſt. ad effectum etiam minima quæque perduci, ſiue promiſſa, ſiue prædicta; ſiue figurata, ſiue præcepta. Et quod de Lege, idem de Prophetis intelligi debet.

19. QVI ERGO SOLVERIT, id eſt, tranſgreſſus fuerit perfectâ tranſgreſſione mandati, VNVM DE MANDATIS ISTIS MINIMIS, id eſt, etiamſi minimum fuerit. Auguſt. refert ad ſuperiora mandata, ſcilicet legis: Chryſoſt. & alij commodiùs ad inferiora, quæ ſcilicet mox ex lege traditurus & perfecturus eſt: hoc enim probat ratio verſu 20. ſubjecta: ſub illis tamen & alia ſimilia intelligi debent. ET DOCVERIT SIC HOMINES, ſicut ipſe ſoluit, inquit hîc Auguſt. hoc eſt, qui ſoluendum docuerit, exemplo ſcilicet & verbo alios tranſgreſſionē docens, quemadmodum Phariſæi docebant; MINIMVS VOCABITVR IN REGNO COELORVM: id eſt, nullius pretij erit in Eccleſia, ſiue potiùs in cœlo, quia ab eo excludendus eſt. QVI AVTEM FECERIT, non addit *vnum de iſtis minimis*, ſed *fecerit*, mandata ſcilicet omnia, quæ traditurus ſum, ET ſimul ea DOCVERIT; hic non ſolùm in regno erit, ſed in eo MAGNVS VOCABITVR, ſeu erit, quia major eo, qui docet, & non facit, vel qui facit & non docet, vel qui nec facit, nec docet.

20. DICO ENIM VOBIS, QVIA NISI ABVNDAVERIT IVSTITIA VESTRA: id eſt, niſi veſtra mandatorũ obſeruatio, accuratior fuerit ea, quã ſiue docent, ſiue præſtant Scribæ & Phariſæi, etſi habeantur illi DD. peritiſſimi legiſq; obſeruantiſſimi, non poteritis eſſe ſalui. Exceſſus autē iſte iuſtitiæ ad tria ferè capita reuocari poteſt: primò, vt non tantùm opus externum, ſed & affectus internus conformetur legi. Nam, vt Iren.l.4.c.27. Lex per corporalia erudiebat animam, conſequenter ſcilicet docens etiam interna reformanda: Chriſtus autem contrà, per interna etiam corpus emendari docuit: ſecundò, vt etiam ea, quæ lex neceſſitate permiſit, v. g. repudium, caueamus: tertiò, vt lex non tantùm ſecundùm verborum corticem, ſed ſecundùm legiſlatoris intentionem obſeruetur: quæ tria ex ſubjecta Chriſti interpretatione colliguntur.

21. AVDISTIS QVIA DICTVM EST, id eſt, quòd præceptum fuerit, ANTIQVIS Patribus, legem accipientibus à DEO: NON OCCIDES, quo nihil amplius vetari intelligebant Phariſæi, quàm verum externũmque homicidium; & hæc erat Scribarum & Phariſæorum iuſtitia.

QVI AVTEM OCCIDERIT, REVS ERIT IVDICIO. Vt totus hic locus plenè intelligatur, ſciendum eſt, tria genera iudiciorum ſeu tribunalium fuiſſe apud Hebr. vnum trium virûm, ſeu trium Iudicum, alterum viginti-trium, tertium ſeptuaginta virorum, quod hîc dicitur Græcè *Synedrion*, & voce in Syriacam deflexa, *Sanedrin* Primum de cauſis minoribus iudicabat, vt de furtis, rapinis, &c ſecundum de capitalibus: tertium de rebus grauiſſimis, vt de Republ. de falſa doctrina, de Summo Pontifice. Ita diſtinguunt Iudæi in libro Sanedrin cap.1. atq; eius rei veſtigia extant apud Ioſeph. 14. Antiquit. cap.17. & alibi. Ad hæc duo poſtrema membra iudiciorum Chriſtum

alludere

alludere manifeſtum eſt. Itaque REVS ERIT IVDICIO, id eſt, reus erit, vt in iudicio cauſa eius diſcutiatur, inquiunt multi, vtrum ſcilicet ſciens, aut caſu perpetrauerit. Illi enim volunt hanc eſſe differentiam *Iudicij*, & *Concilij*, & *Gehennæ*, quòd in Iudicio daretur locus defenſioni, ideóq; incerta eſſet tam damnatio, quàm damnati pœna: in Concilio, quia majoribus cauſis reſeruatur, certam volunt ſignificari damnationem; etſi incertum adhuc ſupplicium: in Gehenna verò damnationem & ſupplicium eſſe certa. Ita ferè Aug. & multi poſt ipſum. Sed certum eſt hæc tribunalia non fuiſſe diſtincta certitudine reatus, aut pœnarum, ſed vtriuſque grauitate. In omnibus ſi quidem tribunalibus diſcuſſio criminis neceſſaria eſt, eoq; accuratior, quo cauſa eſt major: non enim accuſatio dari nando reo ſufficit. Rectiùs ergò, *reus erit iudicio*, i. reus erit, vt iudicetur, ſeu condemnetur. Pœna quippè mortis certiſſima multis legibus homicidæ, Exod. 21. & Leuit. 24. conſtituta eſt, quæ à iudicibus mutari non poterat.

22. EGO AVTEM DICO VOBIS. Non minori auctoritate quàm Moyſes, dico vobis, tamquam legiſlator nouæ legis, & verus Interpres veteris. Non enim ſe opponit hîc, vel Moyſi, vel Deo, ſed Scribis & Phariſæis, legem interpretantibus, quorum interpretationem hîc rejicit non tanquam falſam, ſed tanquam imperfectam. Nam, vt Aug. 19. contra Fauſtum cap. 23. quia non intelligebant homicidium niſi peremptione corporis humani, per quam vitâ priuaretur, aperuit Dominus, omnem iniquum motum ad nocendum fratri, in homicidij genere putari, quod clarè patet ex verſ. 27. & verſ. 28. vbi ſimili planè modo declarat etiam concupiſcentiam mulieris eſſe mœchiam. Itaque ego dico vobis: QVIA OMNIS, ſiue læſus, ſiue non læſus, QVI IRASCITVR FRATRI SVO, irâ ſcilicet illâ vulgari, quæ nudè tendit in vindictam, ex maleuolentia expetendam, REVS ERIT IVDICIO, id eſt, capitis erit reus, iudicio non humano, ſed diuino. Vult enim ſignificare, etiam iram, ſeu ſolam voluntatem nocendi, ſeu occidendi eſſe tantum crimen, tantáque dignum pœnâ, quantâ Phariſæi putabãt homicidium. Itaque nihil opus eſt addere id quod Græcus & multi Interpretes addunt ad, *iraſcitur*, ſcil. εἰκῆ, id eſt, *ſine cauſa*. Nam quantacúmq; fuerit iraſcendi cauſa, ſeu injuria, numquam licet iraſci fratri, ſeu homini, hoc eſt ei malè velle; ſicut nec licet vmquam velle mœchari. Non enim agitur hîc, vel de primis motibus iræ, ſed de deliberata, vel de irâ, quâ quis iraſcitur vitio fratris: hæc enim dilectionis eſt, non acerbitatis, ad corrigendum, non ad nocendum, ab omnibus Sanctis, Apoſtolis, ipſóque Chriſto adhibita.

QVI AVTEM DIXERIT, ſupple iratus irâ iam dictâ. Explicat enim Chriſtus gradus iræ, ſeu motuum tendentium ad homicidium. RACA: nonnulli apud Auguſtin. putant deduci à Græco ῥάκος, id eſt, *pannus*, vt ſignificet pannoſum. Ipſe Auguſt. veriſimilius putat eſſe interjectionem, quâ indignantis animi motus exprimatur. Sed *Raca* vox eſt Syriaca, quæ in Thalmud ſcribitur per Iod & pronuntiatur, ריקא, *Rica*, vel *Reca*, deducta ab Hebraico ריק, *Rick*, id eſt, *vacuus*, inanis ſcilicet fortunarum, vel cerebri. Vnde eſt genus conuitij leuioris, quo exprobratur alicui, vel inanitas, ſeu leuitas morum, vt vult Baſil. in Regulis breuioribus 31. vel potiùs fortunarum. Et ideo Iudic. 11. verſu 3. ריקים, *Recim*, vocantur inopes, &c. 2. Reg. 6. v. 20. ſcurræ. Ita ſentit Angelus Caninius & Hieron. hîc. Hanc vocem Euangeliſtæ noluerunt vertere, non tam quod eſſet interjectio, quàm quod vel eſſet vſitatiſſima, vel gratiam vertendo amitteret. REVS ERIT CONCILIO. Græcè τῷ συνεδρίῳ, id eſt, Concilio Sanedrin, ſeptuaginta ſcilicet Senatorum, ſeu maximo. Loquitur accommodatè ad conſuetudinem iuris Iudaici & Scribarum, ſignificans tantum eſſe crimen diuino iudicio, vt à tribunali grauiſſimo & pœnâ inuſitatâ caſtigari mereatur.

QVI AVTEM DIXERIT, iratus, FATVE, fatuitate illâ naturali, ſed maximè morali: quo modo in Scripturis omnes peccatores vocantur *fatui*, & ſal ſuprà dicitur *infatuari*. Et hoc magis propriè eſt eſſe fatuum, & Græcè *μωρὸν*, vt patet 1. ad Corinth. 1. v. 20. Significatur ergò conuitium grauiſſimum in moribus. REVS ERIT, diuino iudicio, GEHENNÆ IGNIS, id eſt, ſupplicij æterni, cui pœnæ nullam æqualem infligit vllum Concilium humanum. Porrò *Gehenna* dicitur Hebraicè גי הנם *Ge Hinnom*, vel plenè, vt eſt Ioſue 15. verſ. 8. & ibidem c. 18. verſ. 16. גי בן הנם *Ge ben Hinnóm*, id eſt, *Vallis filij Ennon*, à poſſeſſore ſc. contractè verò Gehenna. Vallis .n. erat, vt ſcribit Hier. in v. 28. c. 10. Mat. propè Hieruſalem, ad radices montis Moria, aquis Siloë irrigua, & nemoroſa, in qua erat idolũ Baal, ſeu Moloch, cui filios ſuos comburendo immolabant. Ne autem vagitus exaudiretur, pulſabant tympanum, quod Heb. dicitur תף, *Thoph*, vnde locus eſt etiam dictus *Tophet*, Iſa. 30. v. vlt. Hinc propter dirum illud puerorũ ſupplicium, & quia locus erat abominabilis, & iam à temporibus Ioſiæ contaminatus, vt eſt 4. Reg. 23. v. 10. pro pœnis æternis vſurpari cœpit, vel primùm à Chriſto Dño, vt videtur velle Hieron. vel potiùs etiam antè: jam .n. tempore Chriſti videtur appellatio iſta fuiſſe vſitata. Ex hac ergò peccatorũ pœnarumq; gradatione manifeſtum relinquit Chriſtus, quantum delictum ſit, quantáq; pœnâ dignum homicidium re ipsâ perpetratum, verbera & minæ: & quantopere Chriſtianorum juſtitia pluſquam juſtitia Scribarum & Phariſæorum abundare debeat. Hoc vt pleniùs exequatur, non ſolùm non iraſcendum fratri, ſed nec vllã animi ægritudinem aduersùs fratrem, id eſt proximum, ſeruandam tradit, idque ex vi eiuſdem præcepti, *Non occides*. Addit itaque.

23. SI ERGO OFFERS MVNVS TVVM: quaſi dicat. Cùm tanta ſit habenda cura fraternæ dilectionis, vt neque verbulo, neque vllo interno motu violanda ſit, ſi contingat te eſſe offerendo ſacrificio accinctum (neque enim ſacrificium jam inchoatum abrumpi iubet:) ET IBI, etiam ſtans coram Deo, & proximus altari, RECORDATVS FVERIS, QVIA FRATER TVVS HABET ALIQVID ADVERSVM TE, cauſam ſcilicet iuſtam conquerendi & expoſtulandi tecum, hoc eſt quòd fratrem in aliquo offenderis, dicendo ei, vel *Raca*, vel *fatue*, vel ſimile quid: nam ſi ipſe te offendit, iam non frater habet aliquid aduerſum te, ſed tu aliquid habes aduerſus fratrem, vbi non eſt opus ab eo veniam poſtulare, ſed tantùm dimittere. Ita Auguſtinus.

24. RELINQVE IBI MVNVS TVVM ANTE ALTARE: id eſt, abrumpe omnem moram, etiam ante oblationem ſacrificij, multò magis ante omnia alia negotia. VADE PRIVS RECONCILIARI, &c. id eſt cura, vt priùs in gratiam cum fratre redeas, & eo facto offer ſacrificium tuum Deo, quia jam ei gratum erit. Intellige hæc quidem præſtanda re ipſa, ſed iuxta naturam præcepti affirmatiui, cùm ſcilicet prudentiæ ratio, tempus & locus ita permittunt. Alioquin cùm ita fieri, vel non expedit, vel non poteſt, tunc animi præparatione ſcilicet non motu corporis, ſed dilectionis affectu idipſum præſtandum eſt, vt latiùs Auguſtinus.

25. ESTO CONSENTIENS ADVERSARIO TVO. *Aduerſarius* iſte multis modis exponitur. Pleríque antiqui, vt Clemens Alexandr. 4. Stromat. Tertull. lib. De anima cap. 25. & alij intelligunt diabolum: idem Tertull. ibidem ethnicum, Baſil. in Regg. breuioribus reſponſ. 222. eum, qui nobis conatur aliquid tollere: alij conſcientiam, alij carnẽ, alij Deum, alij legem Dei, quod Auguſt. eſt & multorum aliorum. Spectando ſcopum præſentis loci, veriſimillimè videtur dici cũ S. Hilario & Hieronymo, quòd Chriſtus pergat in inculcando concordiæ ſtudio, adhibendo parabolam hominum coram

iudice litigantium. Vbi expeditiſſimum eſt, maximéque conſultum, vt qui offendat alterum, cum eo ſtatim etiam in via ad iudicem pergendo tranſigat, antequã ad eum veniat: nam ille ex officio nullâ eſt vſurus miſericordiâ, ſed tantùm iuſtitiâ. Itaque ESTO CONSENTIENS, ſeu compone, tranſige CVM ADVERSARIO, Græcè ἀντιδίκῳ, id eſt, cum collitigatore tuo, quem offendiſti, & qui habet aliquid aduersùm te, DVM ES IN VIA CVM EO, id eſt, dum res adhuc in hac vita pendet: NE FORTE, vitæ ſcilicet curſu finito, TRADAT TE ADVERSARIVS IVDICI, Deo ſcilicet, hoc eſt ne propter ipſum in manus Dei viuentis incidas; ET IVDEX TRADAT TE MINISTRO executori ſententiæ diabolo, & Angelis eius, ET IN CARCEREM MITTARIS, locum ſupplicij, ſiue infernum ſiue purgatorium, pro qualitate delicti.

26. NON EXIES INDE DONEC SOLVAS NOVISSIMVM QVADRANTEM. Quadrãs dicitur quarta pars aſſis: Lucas autem c. 12. v. vlt. vocat *nouiſſimum minutum*, cùm tamen minutum ſit dimidia pars quadrantis, quia quadrans continet duo minuta, vt eſt Marci 12. v. 42. Senſus tamen eodem redit: Parabolicè enim ſignificat, quòd ibi ſummo iuris rigore ſit agendũ, & vt Aug. quod nihil relinquetur impunitum, ſiue culpa illa pœnas æternas poſtulet, de quibus explicat hoc Aug. ſiue tantùm temporales, de quibus Cyprian. Epiſtol. 52. Neque enim aſſerit Chriſtus vltimum illum quadrantem vmquam perſolui poſſe, nec etiam negat.

27. AVDISTIS, &c. NON MOECHABERIS. Quo præcepto mœchiam, hoc eſt illegitimum concubitum tantùm opere perpetratum vetari, non deſiderium eius putabant Scribæ & Phariſæi. Apertè enim dicit Ioſephus 12 Antiquit. c. 13. loquens de Antiocho Epiphane: Voluiſſe tantùm, ac non etiam perfeciſſe ſacrilegium, non videtur res digna ſupplicio. Hæc ergo erat iuſtitia Phariſæorum minor: perfecit eã Chriſtus, declarando etiã internos motus eo præcepto prohiberi.

28. Quia OMNIS, QVI VIDERIT MVLIEREM, quamcunque, nõ ſuam, ſiue vxorem alterius: ſiue non. Sub viſu autem tãquam frequentiore peccati illius porta (quia vt Græcè ἐκ τοῦ ὁρᾶν τὸ ἐρᾶν) omnis ſenſus intelligitur. Nam vt Clemens Alexand. l. 3. Pædag. c. 11. ante totum corpus corrumpuntur oculi. Laſciuis enim aſpectibus & verſatilibus ac tamquam conniuentibus oculis intueri nihil eſt aliud, quàm oculis mœchari, cùm per eos cupiditas prima ineat pugnæ præludia. Nec tamẽ ſimpliciter vidiſſe culpa eſt, ſed AD CONCVPISCENDVM EAM, id eſt, inquit Aug. hoc fine, hoc animo, vt eam concupiſcas: quod iam non eſt vel videre, vel titillari delectatione carnis, ſiue in anima, ſiue etiam in corpore, ſed plenè conſentire libidini: talis enim concupiſcentia deliberata, affectata, & procurata eſt. Vnde IAM MOECHATVS EST EAM IN CORDE SVO, id eſt, iam animo commiſit adulterium ſeu flagitium (ſpecies enim pro genere ponitur) coram Deo, vbi voluiſſe eſt feciſſe, ſtupri reus eſt. Et quaſi auditor quæreret, quid ergò de oculis faciendum, quorum aſpectu tam facilis ad concupiſcendum lapſus eſt? Reſpondet Chriſtus.

29. QVOD SI OCVLVS TVVS DEXTER, eóque charior, magiſque neceſſarius, SCANDALIZAT TE, id eſt, offendiculo tibi fuerit, ſeu occaſio, vt impingas & cadas in peccatum, ſcandalum enim eſt propriè impedimentum in via, quo impingitur: ERVE EVM, etiam erue, ſi neceſſe fuerit, potiùs, quàm te in peccatum pertrahat. Eſt enim elegans exaggeratio à Chirurgis deſumpta, qui vnum membrum malunt præſcindere, quàm totum corpus perire. Sed ſcandalum aliter ſemper vitari poteſt, membra ſcilicet non eruendo vel abſcindendo, ſed à ſuis operibus continendo. Hac igitur parabolicá exaggeratione docet, nihil homini ita delectabile, charum, ac neceſſariũ eſſe debere, quin ſi occaſio ruinæ fuerit,

abiici & contemni debeat, ſiue fuerint ipſi vſus oculorum ac manus dexteræ, vt quidã recentiores ſignificari volunt, ſiue conſiliarius monſtrans eſſe iter in rebus diuinis,tamquã oculus,& adiuuans tamquam manus, vt Aug.ſiue quicũque nos arctiſſimâ familiaritate contingunt,quãuis vtiliſſimi & maximè neceſſarii,amici, parentes,liberi, vxor,&c.vt Hier. in Cõment.Hilar.Can.4.in Matth. Athan. & alii cõmuniter: cuius abſciſſionis doctrina pulchrè traditur Deut.13.v.9.& ſeqq.

31. DICTVM EST AVTEM; Non addit ANTIQVIS, quia in eodem præcepto mœchiæ explicando pergit,quatenus reſpicit etiam vxorem propriam. QVICVMQVE DIMISERIT VXOREM. Quo loquendi modo indicat, legem nemini præcepiſſe, ſed potiùs permiſiſſe dimiſſionem. Præcipit autem, vt in illo caſu DET ILLI LIBELLVM REPVDII, id eſt: ſcedulam, ſeu inſtrumentum, quo teſtetur ſe eam repudiaſſe, & dimiſiſſe, vt conſequenter alteri poſſet nubere. Formula apud Romanos erat, *Res tuas tibi habeto, Res tuas tibi agito, Conditione tua non vtar.* Apud Iudæos ferè talis *Ego N. ex animi mei conſenſu, & ſine vlla coactione repudiaui, vt fiat libera, & domina ſui ipſius, ad abeundum & nubendum omni viro, cui voluerit,* &c. Cauſa permittendi hanc dimiſſionem erat, ne alioquin vxores occiderent, libelli verò, vt in diſſidium animus præceps libelli conſcriptione refractus abſiſteret. Hæc enim mora tẽperabat furorem viri, dum cogitaret, eam iam liberè poſſe alteri nubere, nec ad ſe poſſe reuerti. Deinde vt hac occaſione illi, qui libellum ſcriberet,concordiam ſuaderet: quas cauſas dat Aug.19. contra Fauſt. c. 26.& l. 1. de ſerm. Domini in monte. Alia cauſa fuit, vt petulantia mulierum frænaretur,& libertas virorum, ne vel illæ fugientes ſe dimiſſas dicerent, vel hi paſſim dimitterent,& mox reciperent.

32. EGO AVTEM DICO: QVIA OMNIS QVI DIMISERIT VXOREM, id eſt à thoro & habitatione in perpetuum ſeparauerit, ſiue aliam duxerit, ſiue non, FACIT EAM MOECHARI. Non ait, mœchatur, quia nuda talis dimiſſio non eſt mœchia, ſed eſt vxori cauſa, quantum in ſe eſt, vt mœchetur, quòd dimiſſæ ſit facilis in mœchiam lapſus,quia manet vxor dimittentis. Excepta FORNICATIONIS CAVSA. Nam fornicariam dimittens, non facit eam mœchari, ſed ipſa ſe fecit mœcham & priuauit iure coniugij. Et quamuis aliæ nonnullæ repudij cauſæ ſint, rectè tamen Chriſtus ſolam excepit fornicationis cauſam, quia illa eſt propria cauſa diuortij reſpectu matrimonij: reliquæ ſunt generales,& Chriſtianum à quauis ſocietate liberant. Illa ſemel perpetrata cauſa perpetua eſt etiã poſt pœnitentiam: (fit enim repudium in pœnam, & non tantùm in correctionem vxoris:) hæ ſunt tantùm temporales, quamdiu durant.

ET QVI DIMISSAM DVXERIT. Repetendum hîc putant id, quod præceſſit, *excepta fornicationis cauſa:* quaſi illa, quæ iuſtè propter fornicationem dimiſſa fuerit,poſſit ab altero viro duci. Sed abſurdum hoc eſt: ſic enim eius conditio eſſet melior, quàm quæ iniuſte eſſet dimiſſa. Itaque hoc nullo modo repetendum eſt, ſed generaliter ſenſus eſt: Qui quacumque ex cauſa ſiue iuſta,ſiue iniuſta,duxerit dimiſſam, ADVLTERAT, quia permanet vxor illius,qui dimiſit. Hac ergò lege perfecit Chriſtus veterem: primò, quod omni tempore repudium, quo ſiue poteſtas,ſiue permiſſio, nubendi alteri traditur, prorſus tollat: ſecundò,quòd vxorem adulteram non occidi iubeat,vt lex vetus, ſed dimitti ſinat: tertiò; quòd dimiſſio permittatur non qualibet vulgari ex cauſa,ſi quoquo modo diſpliceret viro, vt olim, ſed ſola cauſa fornicationis.

33. ITERVM AVDISTIS, &c. Non PERIVRABIS: ſiue falſum iurando, ſiue non complendo quod iuraueris. Aliud præceptum perficit, quod illis verbis in Decalogo non habetur, ſed videtur reſpicere ad verſum 12. cap. 19. Leuitici. Ad ſenſum verò etiam in Decalogo compre-

henſum eſt, vbi generaliter vetatur ne aſſumant nomen Dñi Dei ſui in vanum: quo pręcepto videntur Scribæ cenſuiſſe, quod nihil niſi periurium vetaretur. REDDES AVTEM DOMINO IVRAMENTA TVA: id eſt, id quod iuramento promiſeris, ſiue homini, ſiue Deo, REDDES DOMINO, id eſt, in honorem Domini, tamquam Domino debitum, cui fidem tunc obſtrinxiſti. Putant aliqui eſſe deuteroſin Scribarum & Phariſæorum, ſed ſatis apertè habetur ſenſus huius mãdati Num. 3. v. 3.

34. EGO AVTEM DICO VOBIS, NON IVRARE OMNINO, nempè neque falſum, neque verũ, ſupple, quantum in te fuerit, ſeu ſine neceſſitate, aſſumendo ſcil. nomen Dei per iuramentum in vanum. Videtur enim explicare ſenſum iſtius ſecundi præcepti Decalogi, declarando per illud non ſolũ periurium, ſed & ſuperfluum iuramentum prohiberi. Et ita præcepti eſt ipſa explicatio: non enim eſt iuramentum aliquod ex ſe bonum, quaſi ad honorandum Deum, ſed aſſumendo duntaxat, vt neceſſarium, vt Aug. hoc loco. Vnde idem libr. de mendacio, cap. 5. Intelligendum eſt, inquit, illud, quod poſitum eſt, omnino ad hoc poſitum, vt, quantum in te eſt, non affectes, non ames, vt quaſi pro bono cum aliqua delectatione appetas iuſiurandum, ſcilicet nullis aliis circumſtantiis id veſtiendo. Sic enim nudè per ſe iurare velle, etiam verum, malum eſt. Rationem idem reddit hoc loco & alibi ſæpiùs, ne aſſiduitate iurandi ad iurandum per conſuetudinem delabaris. Ita & Ambroſ. Serm. 14. in Pſalm. 181. Voluit te non iurare, ne periures: & Baſilius in Pſalm. 14. Sed hæc ratio cautelæ conuincit potiùs eſſe conſilij quàm præcepti. Quomodo autem etiam præceptum ſit, & tamen non incidatur in errorem Anabaptiſtarum, & Pelagij apud Auguſt. Epiſtola 88. & 89. qui iuramentum omninò illicitum putabant, iam ſuprà indicauimus.

NEQVE PER CŒLVM: ſupple *iuraueris*, vt ſequitur. Hæc ęſt explicatio illius omninò, ſcil. nullo genere iuramenti, non tantùm per Deum, ſed neque per creaturas. Vnde Hilarius can. 4. Hieronym. Theophyl. & alii hoc loco, putant etiam præcedentibus verbis iuramenta per creaturas, tamquam ſuperſtitioſa, ac Deo iniurioſa, prohiberi: ſed oppoſitio v. 37, aliud poſtulat. Itaque verius eſt, aliã Phariſęorum corruptelam hîc referri, contemnentium iuramenta per creaturas, vt patet infrà c. 23. v. 16. 18. & 22. & ex rationibus, quæ tum hîc, tum illo capite adferuntur à Chriſto: omnes enim eò tendunt, vt oſtendant non ſuperſtitionem talium iuramentorum, ſed potiùs religionem eorum, quòd ſcilicet iurando per creaturas, etiam per Deum iuretur: Itaque NEQVE PER CÆLVM. QVIA THRONVS DEI EST, id eſt, veluti thronus gloriæ eius, ET TERRA SCABELLVM, id eſt, veluti ſcabellum pedum eius. Atque ita refertur ad Deum iuramentum, & per Deum illi inſidentem fit, quod declarat Chriſtus infrà cit. c. 23. Locus autem, quẽ hîc citat Chriſtus, eſt Iſaiæ 66. verſ. 1. quo ſignificatur non ſeſſio Dei corporalis, ſed metaphoricâ iſta locutione ſignificatur immenſa eius, & incomprehenſibilis magnitudo ac præſentia, implens cœlum & terram, & regens omnia.

35. NEQVE PER IEROSOLYMAM. QVIA CIVITAS EST MAGNI REGIS, qui illam ſibi peculiariter in locum adorationis, & cultus ſui delegit.

36. NEQVE PER CAPVT TVVM IVRAVERIS: quaſi hoc magis eſſet tuum, quàm cœlũ & terra, aut Ieroſolyma. Hoc iuramenti genus forſan à Latinis & Græcis, inter quos verſabantur Iudæi, didicerant: nam apud nos vſitatiſſima iurandi formula, eſt per caput, Μοῦ τὴν κεφαλὴν. *Per caput hoc iuro*, vt eſt apud Virgil. Æneid. 9. Quibus formulis caput in pignus fidei deponitur, in quod Deus vindictam exerceat, ſi fallat, tamquam in rem, quæ maximè ſit ipſius iurantis. Hanc falſam opinionem tollit, dicendo: QVIA NON POTES VNVM CA-

PILLVM FACERE ALBVM AVT NIGRVM, producendo ſcil. capillum album aut nigrum, vel rectiùs, vt Hilar. & Chryſoſt. mutando album in nigrum, aut contrà. Hoc enim quamuis artificio, & applicãdo actiua paſſiuis ab homine fieri poſſit, non tamen nuda hominis poteſtate aut arbitrio, ſed ſubſidio creaturarũ, & maximè ipſius Dei: quaſi diceret, quia caput nullomodo tuum eſt: ſed Dei, vt potè qui ſummã in eo habet poteſtatem creãdi, viuificandi, mutandi colores capillorum per ætates: vnde rem alienam in pignus deponere, & deuouere non potes,

37. SIT AVTEM SERMO VESTER; EST EST, NON, NON. Multis modis hæc verba exponuntur. Alii enim volunt hîc cõmendari, vt ſemper vera loquamur, vt Aug. in Enchir. c.17. & 22. nimir. vt ſic iurãtib⁹ credatur: q.d. Sermo veſter EST id eſt, affirmatiuus, ſit EST, ſeu verus, & negatiuus ſit, NON, ſeu talis, qualis negatur. Alij intelligunt de promiſſionibus: q.d. Cùm aliquid affirmaueritis, non fiat & ſic dedocebitur, vel mendacium, vel inconſtantia. Sed certum eſt, improbari hîc iuramenta. Itaque veriſimilius eſt præſcribi, vt cùm aliquid aſſerendum eſt ſimpliciter dicatur, *Eſt, eſt,* id eſt etiam etiam, & cum negandum, *Non, non,* ſine adiectione vllius iuramenti, vt duplicatio ſeruiat ſolùm pro maiori aſſertionis, vel negationis fide. Vel certè iuxta Apoſtolum Iacob. c.5. v.12. hæc verba intelligenda ſunt. Ille enim hanc Chriſti doctrinam iiſdem penè verbis inculcat ſed hoc modo iuxta textum Græcum. *Sit veſtrum Etiam, etiam, & veſtrum, Non, non,* hoc eſt veſter ſermo affirmatiuus, ſit ſeu exprimatur ſimpliciter, ſine iuramẽto per *Etiam*, & veſter negatiuus per, *Non*: vt ſic, quemadmodum ait Aug. hîc ſe non iurationibus crebris, ſed morum probitate commendet, & ſermo noſter omni iuramento credibilior habeatur.

QVOD AVTEM HIS ABVNDANTIVS EST: id eſt, iuramentum, quod ſimplici affirmationi, & negationi adiicitur. Non enim agit hîc de verbis ferè æquiualentibus, *Verè, Certè, In veritate, Amen, &c.* A MALO EST. Non dicit *malum eſt*, quia vt Auguſt. notat, iuramenti bonus vſus eſſe poteſt: ſed *à malo*, ſcilicet infirmitate eius, cui cogimur iurare, vel generalius, *à malo* id eſt à vitiis hominũ originem habet, qui mendaces experti, vel ſine iuratione non credunt, vel iurandi conſuetudine ſe volunt fide dignos reddere. Si enim defuiſſent mendacia & fallaciæ, nullo opus eſſet iuramento in hominibus. Per hoc ergò, quòd à malo eſt iuramentum, inſinuatum voluit, ne quiſquam, inquit Aug. ſicut bonũ (ſeu per ſe) appetat iuramentum, ſed refrenet ſe, quantum poteſt, vt non eo vtatur, niſi neceſſitate. Itaque legẽ hîc Chriſtus nõ ſoluit, ſed adimplet, quia admonitio non iurandi, conſeruatio eſt à peccato periurii, inquit idẽ 19. contra Fauſt. c.25.

38. AVDISTIS, QVIA DICTVM EST, OCVLVM PRO OCVLO, ſupple, erues, &c Lex talionis hæc eſt, omnium gentium iudicio ęqua, quia per eam ſtatuitur iuſta vindicta. Fuit enim, vt Auguſt. ait lex iſta non fomes, ſed limes furoris, ne quis ſcilicet ampliorem vindictam expeteret, quàm iure deberetur: ita vt ſenſus quodammodo legis eſſet: Non iniuſtè vindicabis: Itaque Phariſæorum iuſtitia minor erat, & pacis quædam inchoatio, non excedere vindictæ modum, vt plerumque fieri ſolet. Siue autem Phariſæi hoc ita intellexerint, vt quidã volunt, quaſi liceret cuique priuato homini huiuſmodi vindictam lege moderatam animo vlciſcendi ſe expetere(cùm tamen prohibitũ eſſet, Leuit. 19. v.18.) ſiue quòd nihil de pacifica iniuriarum perpeſſione docerent, perficit hanc legem Chriſtus ipſas radices omnis omninò vindictæ, & diſſoluendæ concordiæ exſcindendo.

39. EGO AVTEM DICO VOBIS, NON RESISTERE MALO: id eſt, animo tam eſſe alieno à vindicta etiam iuſta expetenda, vt ne quidem reſiſtatis malo, ſcil. homini inferenti iniuriam, vel vt Aug.

malo, quod infertur, quo minùs aliud irrogetur. Hoc eſt enim, quod ſequitur, vt idem notat: SED SI QVIS TE PERCVSSERIT, Græcè ῥαπίσει, id eſt, palmâ ſeu apertâ manu percuſſerit. IN DEXTERAM MAXILLAM, id eſt, *in alteram*, vt habet Lucas: nulla eſt enim vis in dextera, niſi quòd ſequatur conſuetudinem loquendi, non cædendi, cùm ſiniſtra ſit magis ictui expoſita. Niſi fortè per dexteram, quæ ictu auerſo, ideóque magis contemptibili percuti ſolet, majorem injuriæ grauitatem indicet. PRÆBE ILLI ET ALTERAM; id eſt, animo paratus ſis etiam alteram potiùs obuertere, quàm alapam reddere aut vindicare. Ita legem patientiæ legi talionis opponit, vt hæc injuriam pro injuria illata reddat, illa accipiat.

40. ET EI, QVI VVLT TECVM IVDICIO CONTENDERE, ET TVNICAM TOLLERE: id eſt, qui tibi litem intentat, vt veſtem interiorem tollat. DIMITTE EI ET PALLIVM, id eſt, exteriorem, Lucas commodiori ordine dicit: *Qui aufert tibi veſtimentum* (Græcè pallium) *etiam tunicam noli prohibere.* Quo indicatur, ſenſum hîc & ibi eſſe, qui vnam veſtem tibi vult tollere, dimitte ei & alteram. Sub quo membro intelliguntur omnia, de quibus iudicio contendi poteſt, vt à noſtro iure in ius illius trâſeant, qui contendit. Docet enim, vt quidlibet temporale, etiam neceſſariũ, vt ſunt veſtes, potiùs auferri nobis ſinamus, quàm pro eo lite contendamus. Quod idem tradidit apertiſſimè Paulus 1. ad Cor. 6. v. 7. *Quare non magis injuriam accipitis? Quare non magis patimini?* Ratio eſt, quia jactura têporis, tranquillitatis animi, pacis, & charitatis, quę litibus amariſſimis amitti ſolet, omni detrimento temporali grauior eſt.

41. ET QVICVMQVE TE ANGARIAVERIT MILLE PASSVS: id eſt, qui coëgerit te ire ſecum vnum milliare. *Angariare* enim à Perſis manaſſe dicitur, apud quos Poſtæ ſeu Curſores *Angari* dicebantur quibus ius erat, ſicut & nunc Turcis, quoſlibet ſiue equos ſiue homines ad curſum rapere, perſolutâ mercede. Vnde *Angariare* eſt cogere ad currendum, vel ferendum. VADE CVM ILLO ET ALIA DVO, ſcilicet millia paſſuum, ſeu milliaria, duplum nimirum pro ſimplo reddendo. Nam vt obſeruat Auguſt. Chriſtus in his exemplis gradatim videtur progredi. Minus eſt enim in ſiniſtra quàm dextra percuti: æquale, vnam veſtem tollenti alteram dimittere: grauius, cum cogente ad vnum milliare, duplum ire. Quo indicatur, ſiue aliquanto minùs quàm iam fuit, ſiue tantumdem, ſiue amplius quiſque improbus in te eſſe voluerit, æquo eſſe animo tolerandum.

Porrò ſub his tribus injuriæ generibus omnes omninò comprehenduntur. Sub primo omnia, quæ corpori ignominiosè inferuntur, adeoque etiam omnes contumeliæ, & honorum jacturæ: ſub ſecundo omnia opum diſpendia: ſub tertio omne genus tyrannicæ coactionis & ſeruitutis. Ex his quædam reſtitui poſſunt, quæ Chriſtus negligenda præſcripſit; alia non poſſunt, ſed in his vindictæ ſolatium quæri ſolet. Alapam enim reddendo nihil homini reſtituitur; ſed, vt hîc Auguſt. tumidus animus talia fomenta deſiderat; ſanum autem firmúmque iſta non iuuant. Itaque hâc doctrinâ ſuâ vult Chriſtus animum hominis eſſe infractum, & omnibus incommodis temporalibus ſuperiorem: idque eo fine, vt in dilectione fraterna immobilis manens nullis injuriis vel jacturis ab ea diuellatur. Ex hac ergò regula metienda ſunt exempla hîc prolata, vt videlicet hæc præcepta patientiæ ſemper in præparatione cordis ſeruentur, non ſemper in facto. Sic enim animo præparati & compoſiti eſſe debemus, vt non ſolùm nullam vindictam expetamus, ſed hæc omnia, imò longè grauiora æquanimiter patiamur, ſi proximi tamquam infirmi ſalus ita poſtulet: exteriùs autem id fiat, quod eis videtur prodeſſe poſſe, quibus bene velle debemus, ad operandum in eis correctionem atque concordiam, vt loquitur,

& latiùs docet Aug. epiſtola quinta ad Marcellinum. Hinc nec Chriſtus, nec Paulus in maxilla percuſſi præbuerunt alteram, ſed potiùs prohibuerunt. Seruarunt enim iſta præcepta in corde, non opere; eorum ſcopum, non litteram: ſicut & ſeruat pater caſtigans filium, & Reſpublica occidens malos. Multi enim mali benignâ aſperitate plectendi ſunt, vt fiant boni, & velut ægroti etiam inuiti dolore ſanandi ſunt. Vnde hîc locum habere poſſet generaliter illud Auguſtini. Dilige, & fac quod vis. Et hactenus quidem præcepta innocentiæ: nunc ſequitur beneficentiæ. Nam, vt Auguſt. libro. De moribus Eccleſ. cap. 6. iuſtitia erga proximum duobus perficitur, ſi nemini noceas, & quibuſcumque potueris, conſulas. Itaque,

42. QVI PETIT A TE, DA EI: hoc eſt, quiſquis ille fuerit, qui petit, vt patet ex Luca, qui dicit: *Omni petenti te tribue*, id eſt, omni verè indigenti, ſiue amicus fuerit, ſiue inimicus; ſiue cognatus, ſiue alienus, ſiue ſtudio ſcrutandi, vt eſt apud Clementem Romanum in Conſtit. Apoſtolicis libro 3. cap. 4. Vetat itaque perſonarum, non vetat paupertatis & charitatis haberi rationem: nam & charitas non eſt inordinata. Vnde & hoc præceptum ex ſcopo charitatis, cuius promptitudo petitur, metiendum eſt, vt ſcilicet detur, cùm vel neceſſarium proximo vel expediens fuerit, & iuſtum id, quod petitur. Vnde Auguſt. Omni petenti te dabis, quamuis non ſemper id, quod petit, dabis, ſed aliquando aliquid melius dabis, cùm petentem injuſtè correxeris. ET VOLENTI MVTVARI A TE, id eſt, à volente mutuum petere, etſi fortè præ verecundia nondum audeat petere. NE AVERTARIS, id eſt, ne te auertas, voluntate aut vultu tetricum aut difficilem te exhibendo: benignitatem enim ſaltem & facilitatem poſtulat, ſi fortè re ipſa mutuum dare non poſſis.

43. AVDISTIS QVIA DICTVM EST, DILIGES PROXIMVM TVVM. Præceptum hoc habetur Leuit. 19. vbi Hebr. רע, *Réagh*, transfertur *amicus*. Vnde Iudæi videntur ſub eo ſolum intellexiſſe Iudæum, tamquam ſanguine proximum, & cum quo eis erat eiuſdem Reipub. legum & religionis communicatio, & eſſe debebat amicitia. Hinc à contrario inferebant, ET ODIO HABEBIS INIMICVM TVVM. Sub quo vel quemlibet inimicum intelligebant, vel, vt aliqui malunt, alienigenam, eò quòd inimicos Iudæos ſatis expreſsè iuberentur diligere, Exodi 23. verſu 4. Vnde hîc verſu 47. indicatur eos fratribus, id eſt, Iudæis, ſigna dilectionis exhibuiſſe. Vtrouis modo Phariſæi hoc intelligerent, hoc nuſquam lex dicit, inimicos generaliter, vel etiam alienigenas eſſe habendos odio, tametſi erga illos nominatim ſigna amicitiæ non poſtularet. Corrigit itaque hunc intellectum Chriſtus, præſcribens etiam inimicos quoſcumque diligendos: & Lucæ 10. verſ. 29. & 37. declarat etiam alienigenas ſub proximis comprehendi, de quo vide dicta Leuit. 19. verſ. 18. Auguſt. tamen paſſim vult etiam poſteriorem partem, de habendis odio inimicis, verè in lege contineri. Et iuxta hunc ſenſum dicendum erit, hanc eſſe vocem non iubentis iuſto, ſed permittentis infirmo, vt reſpondet libro 1. De Serm. Domini in monte capite 21. Et ita Chriſtus adimpleſſet legem, addendo præceptum de diligendis inimicis: vel potiùs dicitur tunc, ſicut & nunc, præceptum fuiſſe, vt imitando Deum, cui quidam odibiles ſunt, odio habeamus inimicos, nempe quatenus tales, hoc eſt odio habeamus id, quod in eis malum eſt & iniquum, ſeu iniquitatem eius. Hoc cùm Phariſæi malè intelligerẽt, ferebantur in odium hominis, non vitij. Vnde Chriſtus intulit id, quod omninò non nouerant.

44. EGO AVTEM DICO VOBIS, DILIGITE INIMICOS VESTROS: vt ſcilicet ſic eos cogeret intelligere, quomodo poſſent vnum eundemque hominem & odiſſe, propter culpam, & diligere, propter naturam: vt ſcilicet illud, quod in eo rectè odimus, arguamus, id eſt, vitium, quo

poſſit

poſſit illud, quod in eo rectè diligimus, id eſt, humanâ naturâ, emendato vitio liberari, vt latiùs Aug. 19. contra Fauſtum c. 24. Et hoc eſt, quod Pſ. 138. v. 22. dicit, *Perfecto odio oderam illos*: quod odium eſt, inquit ibid. Aug. vt nec propter vitia homines oderis, nec vitia propter homines diligas. Tali ergò dilectione DILIGITE INIMICOS VESTROS, nempe quia & illi proximi ſunt, eiuſdem ſcil. naturæ rationalis ſocietate, & beatitudine ſeu ſocietatis æternæ capacitate. Nec ſatis eſt animo diligere, ſed BENEFACITE HIS, QVI ODERVNT VOS: opere ea beneficia præſtando, quæ in veſtra ſunt poteſtate. Neque hoc ſatis adhuc, ſed ORATE PRO PERSEQVENTIBVS ET CALVMNIANTIBVS VOS: linguâ ſcil. & precibus conferendo ea beneficia, quæ in aliena ſunt poteſtate. Ita perfectè implebitur illud 1. Ioan. 3. *Non diligamus verbo neque linguâ*, tantùm ſcil. *ſed opere & veritate.*

45. VT SITIS FILII PATRIS VESTRI: id eſt, vt hîc operibus declaretis, vos eſſe filios non degeneres: nemo enim inimicos diligit, niſi iam adoptione ſit filius; vel certè Hebraiſmus eſt, VT SITIS FILII, id eſt, vt ſitis ſimiles operibus, ſicut ſtatim declaratur. Et hæc eſt filiatio imitationis, qua & nos dicimur filij Abrahæ. QVI SOLEM SVVM ORIRI FACIT SVPER BONOS ET MALOS, ET PLVIT SVPER IVSTOS ET INIVSTOS: Id eſt, amicos & inimicos ſuos, maximis illos afficiens beneficiis, quæ omnium temporalium beneficiorũ fontes ſunt. Vt hinc admoneamur, inquit hîc Aug. quanta liberalitate inimicis ex præcepto eius ea præſtare debeamus, quæ nos non creauimus, ſicut ipſe, ſed de munerib. eius accepimus

46. SI ENIM DILIGITIS EOS, QVI VOS DILIGVNT: id eſt, amicos tantùm, quæ particula exprimitur verſu ſequenti: QVAM MERCEDEM HABEBITIS? id eſt, quid præclari facitis, vt mercedem habeatis? ſc. apud Deum; ille enim vtróſq; diligendos præcipit. Vnde qui inimicos excipit, declarat ſe non genuino charitatis amore diligere etiam amicos, ſed ſicut publicani ſe diligunt, ex naturali ſcil. in diligentes propenſione, vel propter ſeipſos, quia ſe ſentiũt ab iis diligi. Vnde addit: NONNE ET PVBLICANI HOC FACIVNT? Genus hominum lucri proprijq; commodi ita ſtudioſum, vt omnem exuiſſe videatur humanitatem, adeóq; à promerenda ſc. à Deo, mercede omnium iudicio alieniſſimum. Erant autem *Publicani* conductores publicorũ vectigalium: apud Romanos ſimiles equitum Romanorum, & ornamentum Reipubl. vt loquitur Cicero, Orat. pro Plancio; apud Iudæos verò infames, auari, populo inuiſi, & pro publicis perditíſq; peccatoribus paſſim habiti, eo quòd nulla religionis habita ratione ſuam operam locarent alienigenis Romanis, non tam conducendo ab eis vectigalia, quàm colligendo ea quæ Romani conduxerant: atque ita tyrannicè illius oppreſſionis erant adjutores, cùm Iudæi ſe liberos prorſus putarent. Vnde CHRISTO propoſuerunt, odioſiſſimam illam quæſtionem, Vtrùm liceret Cæſari tributum ſoluere.

47. ET SI SALVTAVERITIS; verbo, complexu, oſculo, vt erat moris: quæ omnia verbo Græco ἀσπάσησθε ſignificantur, & ſub illis ſynecdochicè omnia officioſæ humanitatis ſigna comprehenduntur. FRATRES VESTROS TANTVM, id eſt, conſanguineos: nam *Fratrum* nomine omnes Hebræos vocabant, vt patet Rom. 9. v. 3. QVID AMPLIVS FACITIS? Quàm ſcilicet cæteri, quibus præſtare debetis, vel quid amplius, id eſt, quid eximium præſtatis? NONNE ET ETHNICI, Gentes à Dei cultu & legibus alienæ, HOC FACIVNT? Non ex charitate quidem, ſed ex naturæ bonæ nondum extinctæ penitus reliquiis: per quæ indicat, legem Dei à filiis Dei aliquid amplius poſtulare.

48. ESTOTE ERGO VOS, à Gentibus ſcil. à Deo ſelecti, vt ſitis gens ſancta, & qui Publicanis virtute & mercede præ-

ſtare debetis, PERFECTI, iſtâ dilectionis & beneficentiæ amplitudine, quæ amicos & inimicos, gratos & ingratos, fratres & alienos, complectitur. Non enim agit de conſiliis Euangelicis, ſed de illa perfectione charitatis iam dicta, quæ magna ex parte præcepti eſt. SICVT ET PATER VESTER PERFECTVS EST. *Sicut*, ſimilitudinem ſignificat, non ęqualitatem. Neq; enim Dei perfectio præſcribitur homini, ſed tanta, quantam meditatione & exercitatione bonorum operum aſſequi poſſunt homines, inquit Baſil. lib. 1. contra Eunomium.

CAPVT VI.

HActenùs de ipſis operibus iuſtitiæ: nunc de fine operum, vt in vtróque abundet iuſtitia diſcipulorum Chriſti, pluſquam iuſtitia Phariſæorum, qui peſte humanæ laudis corrupti, omnium bonorum operum fructum & mercedem amittebant. Itaque,

1. ATTENDITE, id eſt, meritò attendite, quia homini iam benè viuenti difficile eſt, inquit hîc Auguſt. non ſurrepere ſordes aliquas de his rebus, quæ ipſas noſtras bonas actiones comitari ſolent, velut eſt laus humana. NE IVSTITIAM VESTRAM FACIATIS, id eſt, opera iuſtitiæ: Græcè *eleemoſynam*. Sed rectiùs cum Auguſt. lib. De perfect. iuſtitiæ cap. 17. acceperis generaliter, vt deinde tres iuſtitiæ illius generalis partes, Ieiunium, Eleemoſynam & Orationem exequatur. CORAM HOMINIBVS, VT VIDEAMINI AB EIS; id eſt, hoc animo, hoc fine, vt ab eis videamini, ſeu vt hominibus placeatis, ibi ſcilicet finem propoſiti veſtri collocando. Nam benè viuere, vt homines videant opera noſtra bona, & inde glorificent Patrem noſtrum, qui in cælis eſt, ipſemet Chriſtus præcepit capite præcedenti verſu 16. Quo ſenſu & Paulus, qui dixerat: *Si adhuc hominibus placerem, Chriſti ſeruus non eſſem:* idem prima ad Cor. c. 16. dicit: *Ego per omnia omnibus placeo, ſed vt ſalui fiant*, hoc eſt, inquit Auguſtinus loco citato, in hac opera, quâ hominibus placeo, non hominibus, ſed Deo placeo: quia hoc non appeto, vt hominibus placeam, ſed ad id refero, vt me imitentur, quos ſaluos fieri volo. Nam ipſe Deo placere, non poſſet, qui non ſe iis, quos ſaluos fieri vellet, præberet imitandum. Imitari autem illum, qui ſibi non placuerit, nullo pacto quiſquam poteſt. Itaq; vetat hîc, ne humanam laudem, velut finem, ſeu velut pro operum noſtrorum mercede quæramus. Hinc enim addit, ALIOQVIN MERCEDEM NON HABEBITIS APVD PATREM: tum quia Patri non placet niſi vera iuſtitia. Iuſtitia autem tali inanitate vitiata, non eſt iuſtitia, ſed vanitas. Tum quia propter illum non laboraſtis: æquum eſt autem, vt cui quiſque laborat, ab eo mercedem accipiat. Itáque huiuſmodi opera non dicit eſſe damnatione plectenda, ſed fructu caritura, quia, vt Auguſt. alia quæcumque iniquitas in malis operibus exercetur, vt fiant; ſuperbia verò etiam bonis operibus inſidiatur, vt pereant.

2. CVM ERGO FACIS ELEEMOSYNAM. Sub qua comprehendit omnem beneuolentiam vel dandi vel cognoſcendi; ſicut ſub Ieiunio vniuerſam corporis caſtigationem, & ſub Oratione omnes regulas ſancti deſiderij, vt Auguſt. libro De perfect. iuſtitiæ, capite octauo. NOLI TVBA CANERE ANTE TE: id eſt, noli ſic velle innoteſcere. Siue quòd ille tunc eſſet mos Phariſaicus, tuba pauperes conuocare; quòd cùm rectè fieri poſſet, ipſi oſtentationis cauſa faciebant: ſiue quòd alludat generaliter ad morem congregādi tubis populum, cùm aliquid publicè faciendum eſt, aut ad comœdias, cùm in theatrum prodeundum. Vnde addit, SICVT HYPOCRITÆ FACIVNT. *Hypocritæ* enim dicuntur propriè, qui in theatro alienam perſonam ſimulando, exprimunt quod non ſunt. Vnde in vita humana, quiſquis ſe vult videri id, quod non eſt, hypocrita eſt, inquit Auguſt. Simulat enim iuſtitiam, & non exhibet, hiſtrioni ſimilis. IN VICIS, ſeu plateis pu-

blicis, ET IN SYNAGOGIS. Intellige vel conuenticula generaliter, vel ſynagogas propriè dictas: ſic tamen, vt non intelligatur tuba in ipſis ſynagogis cani, ſed in areis, quibus cingi ſolent. Notat enim tantùm loca populi cõcurſu frequentata. AMEN DICO VOBIS, RECEPERVNT MERCEDEM SVAM, nempè quam ſpectauerũt laudem humanam. Illa enim non appeti à rectè faciente, ſed ſubſequi debet rectè facientem: vt illi proficiant, qui etiam imitari poſſunt, quod laudant, non vt hic putet aliquis eum ſibi prodeſſe, quem laudant, inquit Aug. hic l. 2. c. 2. Quo pacto igitur facienda eleemoſina, ſi non ſic?

3. VT NESCIAT SINISTRA TVA, QVID FACIAT DEXTERA TVA. Tropum eſſe manifeſtum eſt, ſed diuerſiſſimè explicatur. Alij enim apud Aug. per ſiniſtram intellexerunt infideles: alij inimicum, alij vxorem, quæ tenacior eſſe ſolet in dandis eleemoſinis. Auguſt. ipſe intelligit appetitionem laudis humanæ, quæ nõ debeat ſe miſcere dexteræ, id eſt, conatui implendi præceptum Dei. Satis enim indicat Chriſtus in operibus hypocritarum, qui laudem venabantur, ſiniſtram fuiſſe conſciam operis dexteræ. Chryſoſtomi tamen expoſitio Hom. 19. & Theophylacti videtur valde opportuna, vt non tam metaphorica, quàm hyperbolica ſit locutio: q. d. Vſque adeo eleemoſynarum veſtrarum teſtes effugite, vt ſi ſiniſtra manus haberet oculos, videre tamen non poſſet, quid dextera faceret. Cum qua conuenit interpretatio Amb. l. 1. de Offic. c. 30. qui vetari tradit, ne etiam propinquiſſimi conſcij ſint, ne, dum hic mercedem quæris iactantiæ, illic remunerationis fructum amittas.

4. VT ELEEMOSINA TVA IN ABSCONDITO, id eſt, prorſus occulta, Deo ſoli & conſcientiæ tuæ cognita. Quo ſenſu cautela iſta humanę eſt. infirmitatis, vt videlicet, quantum in ſe eſt, homo ſecretum quærat, non publicum, ne titillatio humanæ laudis obrepat. Intellige tamen, niſi Dei gloria, fratrum ædificatio, aut neceſſitas aliud poſtulet. Præceptum eſt autem vt nunquam eleemoſynam, etiam quando fieri debet, aut vllum omninò opus beneficentiæ appetitu humanæ laudis operemur. Non enim eſt culpa, benefacientem videri, ſed velle videri. ET PATER TVVS, QVI VIDET IN ABSCONDITO, REDDET TIBI: ſupple ex præcedentibus, mercedem tuam: vbi addunt Græca, ἐν τῷ φανερῷ, *in propatulo*, ſeu *palàm*, quod Lucas dicit, *in reſurrectione mortuorum*, id eſt, in vltimo iudicio. Vt hac oppoſitione indicet eos, qui humanam fugiunt gloriam, non ſolùm cumulatiſſimam illam mercedem & gloriam à Deo, ſed & humanam ab hominibus quam hypocritæ venantur, longè auctiorem, ſpectante totâ coronâ humani generis, conſecuturos. Et hæc de primo iuſtitiæ genere.

5. ET CVM ORATIS. Hoc eſt ſecundum iuſtítiæ genus, quod ſpectat Deum. A quo ſimiliter excludit appetitum laudis humanæ, quam affectant hypocritæ, qui AMANT IN SYNAGOGIS, quo populus maximè confluit, ET IN ANGVLIS PLATEARVM, vbi propter platearũ concurſum à multis & à diuerſis partibus ſpectari poſſunt, STANTES ORARE; quia iſte ſitus magis ſpectabilis eſt, vel Stantes, quaſi immobiles & mente rapti in Deum. VT VIDEANTVR AB HOMINIBVS. Nec enim videri nefas eſt, inquit Aug. ſed ideò hoc agere, vt videaris, & conſequenter lauderis. Nam & Apoſtolus 1. ad Timoth. 1. v. 3. vult nos orare in omni loco, multò magis in loco ad hoc dedicato, & Publicanus orabat ſtans, & Salomon coram vniuerſo populo: ſed amare iſta, id eſt, affectato ſtudio frequentiam quærere, id que vt per hoc hominibus placeas, hoc vetatur, quia tales RECEPERVNT MERCEDEM SVAM. Vnde non eſt, quòd de iuſtitia Dei conquerantur, ſi non detur eis alia à Deo: hoc enim eis datum eſt, quod quæſierunt. Quo pacto ergo orandum?

6. TV AVTEM CVM ORAVERIS IN

TRA IN CVBICVLVM TVVM: id eſt, locum ſecretiorem. Nam de corporali loco hîc agi, patet ex oppoſitione cum *Synagogis* & *angulis platearum*. Qui tamen ipſe locus ne hominum oculis pateat, CLAVSO OSTIO ORA PATREM IN ABSCONDITO, id eſt, fuge omninò conſpectũ hominum inter orandum, id que animo & intentione magis quàm corpore. Non enim hîc damnari putes preces publicas, quas vniuerſa cõmendat Eccleſ. & Scriptura: ſed ex intentione Chriſti præceptum iſtud, ſicut & præcedentia moderãda ſunt. Quid enim iuuat ſecretum quærere, ſi ideò quæras, vt hominibus ſecretò orare videaris? Itaque ſcopus orationis corrigitur, ne fiat inanis gloriæ ab hominibus aſſequendæ cupiditate, & vt ab illis videaris, ſed vt ſoli placeas Deo. Et hinc eſt, quod Aug. hic & Ambroſ. De inſtitut. ad Virgines cap. 1. per cubiculum metaphoricè intelligunt ſecretum conſcientiæ, quo homo iubetur coram Deo eſſe contentus, nihil ab hominibus vlteriùs affectando, etiam tunc, quando in publico orat. ET PATER TVVS, QVI VIDET IN ABSCONDITO, REDDET TIBI, id ſcilicet, quod poſtulaſti, inquit Ambroſ. in Pſalm. 40. in fine: ſed rectiùs intelligas cum Chryſoſt. mercedem, quæ orationi rependitur in vita futura. Hoc enim poſtulat conformitas huius locutionis cum verſ 1. & maximè 4. vnde idẽ ipſe notat, non dicit donabit, ſed reddet. Debitorem ſe tibi quippe, inquit, conſtituit: merces enim ex iuſtitia debetur merito, cuius correlatiuum eſt. Ex quo patet, quàm perperam Caluinus hoc loco, ex mercede precibus promiſſa colligat, quidquid mercedis paſſim Scriptura promittit, id non tamquam debitum ſolui, ſed gratuitum eſſe.

7. ORANTES AVTEM NOLITE MVLTVM LOQVI. Græcè βαττολογεῖν, quod eſt non ſimplicirer multum loqui, ſed nugaciter & futiliter verba profundere, idem, quaſi necdum dictum eſſet, ſine cauſa repetendo, more Batti illius Poëtæ: quamquam, hîc pro inani multiloquio vſurpetur. SICVT ETHNICI FACIVNT, tamquã vtile ſcil. ad exauditionem. Putabant enim, quod affectatâ illa verborum copiâ & cultu partim Deus velut ignarus inſtrueretur, vt indicat v. 8 partim vt tamquam iudex homo verbis adduceretur in ſententiã, vt inquit hic Aug. Cùm enim Ethnici linguę potiùs, quàm animo mundando ſtuderent, nugatorij hoc ſtudij genus etiam ad Deum prece flectendum transferre conabantur. Non ergò improbat preces quãtumuis longas, cùm ipſemet in oratione pernoctauerit, & ſemper orare iuſſerit: nec quamtumuis repetitas, cùm ipſe ter eundem ſermonem dixerit: ſed fiduciam in iſta inani Ethnicorum garrulitate: hoc eſt enim quod ſequitur, PVTANT ENIM QVOD MVLTILOQVIO SVO, id eſt per iſtam futilem affectatamque multiloquentiam, EXAVDIANTVR: cùm opus ſit pietate, non verboſitate, inquit Auguſtin. Serm. De diuerſis, nec docendus Deus, ſed feruido deſiderantis, ac diligentis affectu inuadendus eſt: qui quo ſæpiùs & prolixiùs in Deum, ſiue gemitus, ſiue verba, etiam eadem, & ſæpiſſimè repetita, eructauerit, tantò oratio fructuoſior eſt.

8. NOLITE ERGO, &c. SCIT ENIM PATER VESTER, QVID OPVS SIT VOBIS ANTEQVAM PETATIS EVM, id eſt, antequã explicetis, qnibus verbis vtrumque vitium Ethnic. excludit. Nam & bonitate Pater noſter eſt, ne putetur, vt iudex multiloquio eſſe flectendus, vt velit, & ſcit omnia, antequam ipſi dicamus, imò ſciamus, ne putetur docendus, vt ſciat.

Cur igitur oramus, inquies, ſi Deus neceſſitatem noſtram ſciat? Vt te rogatorem eſſe memineris, inquit Hieronym. non narratorem. Aliud eſt enim inſtruere ignorantem, aliud rogare ſcientem, ſiue ſolo gemitu cordis, ſiue etiam additis verbis.

Sed cur etiam rogatur, ſi tamquam Pater etiam dare velit? Reſpondet optimè Auguſtin, quia oratio reddit homi-

nem capacem ad accipiendum. Oratio enim eſt conuerſio mentis in Deum, quâ conuerſione ſerenatur & purgatur ab inclinatione & cupiditate rerum temporalium: & ita fit capacior ſpiritualium. Excitatur enim orando, & exercetur, & augetur animi deſiderium. Tantò autem cœleſtia dona ſumimus capaciùs, quantò ea & fideliùs credimus, & ſperamus firmius, & deſideramus ardentius, inquit idem Epiſt. 121. c. 8. Atque hæc eſt cauſa, cur Deus nolit multa niſi rogatus & rogantibus dare. Poſtulando enim, indigentia noſtra ſuadet humilitatem, accipiendo, Dei beneficentia gratitudinem.

9. SIC ERGO VOS ORABITIS. Non ait, his verbis, nam nec Chriſtus vnquã his verbis oraſſe legitur, ſed aliis, Matth. 26. Ioan. 17. &c. & Apoſtoli Actor. 1. v. 24. Actor. 4. v. 24. & ſeqq. ſed, SIC, id eſt, hac formula, primò ſcil. quantum ad res petendas, quia omnia omninò petenda complectitur, vt Cypr. lib. De orat Dominica. Vt idcircò Tert. l. de orat. c. 1. vocauerit *totius Euangelii Breuiarium*. Hinc Auguſtinus Epiſtol. citatæ cap. 22. Liberum eſt aliis, atque aliis verbis, eadem tamen orando, dicere, ſed non debet eſſe liberum alia dicere. Secundò, quantum ad ordinem petendi: ordine enim pulcherrimo id, quod ſupremum in affectu hominum eſſe debet, hoc præcedit, inferiora ſequuntur. Tertio quia nulla in eo battologia, ſed breuitas incomparabilis, vt ſcil. non agmine verborum, vt ibid. Tertull. Deum adeundum putemus, ſicut Ethnici faciebant.

PATER NOSTER QVI ES IN COELIS. Procemium eſt, non petitio, in quo latet diuina quædam Rhetorica ad conciliãdam Dei beneuolentiam: eſt enim appellatio extremæ bonitatis, pietatis, & poteſtatis, vt Tertull. ſuprà. Nam Pater vocatur, tamquam fons omnium beneficiorum, creationis, regenerationis, & maximè adoptionis per baptiſmum, quæ comprehendunt omnia reliqua. Eſt enim hæc oratio renatorum propria, non Iudæorum, aut infidelium, vt notauit Tertullian. & Cyprian. l. de orat. Dominica & Auguſtin. Sermon. 48. de diuerſis. Et quamuis Chriſtus ferè ſoleat Patrem vocare primam perſonam, nihil tamen incommodi eſt, ſi etiam tota Trinitas, vt potè æqualiter omnium beneficiorum fons, intelligatur à nobis. Vnde virtute eſt ſummæ laudis, atque dignationis Dei, ſummæ gratiarum actionis, & ſummæ fiduciæ compellatio. Qua de cauſa Cyprian. Hoc nomine, inquit, nemo noſtrũ auderet attingere niſi dignationis eius, & bonitatis vbertas id permiſiſſet. Eſt enim hæc vox, Pater, noui teſtamenti & amoris Dei propria, ſicut Dominus, Teſtamenti veteris & timoris. Vnde ſimul his verbis & charitas erga Deum excitatur, quid enim charius filiis quàm Pater, & ſupplex affectus, & impetrandi præſumptio, & cura, ne tanto Patre indigni ſimus, quæ notauit Auguſtin. hic. NOSTER dicitur, vt moneamur mutuæ fraternęque charitatis, in qua, vt Ambr. l. 1. De Cain & Abel c. 9. & humilitas maior & fructus vberior, dum diues & pauper ſe ſub eodem patre fratres eſſe cognoſcunt, & qui ſinguli orant pro omnibus, etiam omnes orant pro ſingulis. IN COELIS. Non quòd non vbique ſit, ſed quòd ibi majeſtas eius elucet & gloria. Vnde omnium gentiũ opinio quaſi à natura inſita eſt, quòd Deus in cœlo habitet, inquit Ariſtot. 1. De cœlo. Itaque cœlis præſidens omnia etiam ſubiecta ſignificatur ſuo imperio regere & prouidentia continere. Atque ita verbis iſtis ſummam Patris poteſtatem refricat, ad præſtandum poſtulata, reuerentiam ingerit, mentemque à terrenis eleuatam cœlis affigit, inquit Chryſoſt. Per cœlos Aug. intelligit corda iuſtorum, ſed ſenſu, vt videtur, myſtico.

SANCTIFICETVR NOMEN TVVM. Prima petitio & filiorum cura eſt gloria Patris. Nam nomẽ Dei eſt Deus ipſe, qui nominatur, maieſtas & auctoritas eius. Petimus, vt illud ſanctificetur, non quaſi

in ſe ipſo non ſit ſemper ſanctum, ſed, inquit hic Aug. vt ſanctum habeatur ab hominibus, hoc eſt, vt illis innoteſcat Deus; vt non exiſtiment aliquid ſanctius, quod magis offendere timeant. Fit hoc autem nos ſolùm Deum cognoſcendo, & voce celebrando, ſed & vitæ integritate velut ſanctum habendo. Sic enim è contrario nomen Dei blaſphemari & pollui dicitur, cùm ſine reuerentia tractatur, & velut ſordidum contemnitur, ſiue vita, ſiue voce. Suſpenſiuâ autem enunciatione non dicentes, ſanctificetur in nobis, in omnibus dicimus, inquit Tertul. hoc eſt petimus illud, non à nobis, vel Chriſtianis tantùm, ſed in omnibus gentibus ſanctificari, ſeu gloriam eius in vniuerſo mundo clareſcere & celebrari.

10. ADVENIAT REGNVM TVVM: non illud, quo dominatur Deus vniuerſæ creaturæ; hoc enim habuit à conſtitutione mundi: nec aliud regnum ſpirituale, quo in cordibus credentium & Sanctorũ regnat in mundo, de quo Lucæ 17. dicitur *Regnum Dei intra vos eſt*, nam hoc petitur petitione primâ, & ex parte etiam tertiâ: ſed regnum intelligitur illud perfectiſſimum, de quo dicit: *Venite benedicti, percipite regnum, &c.* quo ſcilicet poſt reſurrectionem deſtructo peccato, morte, diabolo, omnibuſque aduerſarijs, Deus tranquilliſſimè in corpore & animo glorioſiſſime regnaturus eſt. Itaque hic quaſi apprecantur filij patri ſuo regnum pacificum, & victoriam aduerſus omnes inimicos. Et quamuis hoc omninò aduenturum ſit, voluit tamen Chriſtus, vt iſtud peteremus: partim vt tamquam filij affectum noſtrum oſtenderemus, vt, quod ſemel venturum eſt, citò veniat, velut optantes maturiùs regnare, & quaſi feſtinantes ad ſpei noſtræ complexum, inquit Tertullian. lib. de Orat. c. 2. partim vt deſideria noſtra ad illud excitando nobis adueniat, atque in eo nos quoque regnare mereamur, vt Auguſtin. Epiſt. 121. Itaque ſicut olim Sancti poſtulabant aduentum Chriſti in carnem, ita nunc in regnum ſuum, & conſequentèr in iudicium. Vnde Tertull. ibid. Votum Chriſtianorum confuſio nationum, exultatio Angelorum. Tacitè itaque monemur tam ſanctæ eſſe conuerſationis, vt digni ſimus ſtare ante conſpectum Iudicis Dei, venientis in regnum ſuum. Vt itaque non temerè hoc petiiſſe videremur, ſtatim ſubiungitur modus parandi ſe aduentui & regno eius.

FIAT VOLVNTAS TVA, non ea, quâ omnia, quæcumque voluit, Dominus fecit in cœlo & in terra: hæc enim efficax voluntas Dei ſemper impletur: ſed ea voluntas intelligitur, quę in præceptis Dei, ac conſiliis declaratur. Fiat ergò illa voluntas tua, ſcil. in, & à nobis, vt nos obediamus præceptis tuis, faciendo non voluntatem noſtram, aut carnis, aut mundi, aut diaboli, ſed tuam. Ita hic Aug. & ſæpè alibi. Petitur itaque hic lux & gratia noſcendi & adimplendi omnia præcepta Dei, ſine quâ fieri nullo modo poſſunt, & conſequenter petitur id, quod Tertullian. ſignificatum putat: vt etiam voluntatem noſtram diuinæ voluntati cõformare poſſimus in aduerſitatibus perferendis, quę nobis à diuina voluntate accidunt: hoc eſt enim vnum ex præceptis Dei. SICVT IN COELO ET IN TERRA: id eſt, quemadmodum ab Angelis, in cœlo, ita etiam ab hominibus hic in terra. Ita Chryſoſt. & Auguſt. hoc loco, qui tamen plures alios ſenſus adfert, vt ſcilicet petatur impleri illam voluntatem Dei, ita in carne noſtra, quæ adhuc legi peccati ſeruit, ſicut iam fit in ſpiritu: vel ita à peccatoribus, ſicut à Sanctis: vel ita ab Eccleſia, ſicut à Chriſto: quorum aliquos etiam tetigerunt Cyprian. & Tertullian. ſed videntur magis eſſe myſtici, quàm literales. Et hactenùs petiuimus ea, quæ ſpectant gloriam Dei, & conſequenter noſtram: nunc quæ directè ſpectant nos, tametſi conſequenter gloriam Dei, tamquam finem vltimum, qui à nullis votis noſtris excludi debeat.

11. PANEM NOSTRVM SVPERSVBSTAN-

TIALEM DA NOBIS HODIE. Per *Panem* nonnulli veteres intellexerunt ſolũ Chriſti corpus, quia ſuperſubſtantialis vocatur, vt Hier. & ex profeſſo Ambr. l. 5. de Sacramentis cap. vlt. Sed non excludi cibum corporis, ſuadet, tum genuina vocis ſignificatio; tum quòd corpus Chriſti nondum eſſet in Sacramento inſtitutũ, quando hæc oratio tradebatur. Vnde alij volunt panem corporalem tantùm peti: ſed quia oratio iſta perfectiſſima eſt, non eſt veriſimile ea eſſe prætermiſſa, quæ animæ ſuſtentandæ neceſſaria ſunt. Itaq; veriſimilius videtur, nomine *Panis* Hebr. ſynecdoche primariò omnem cibum corpori neceſſarium ſignificari, à parte, quæ excellit, inquit Auguſt. totum ſignificando. Sed ſicut ſub cibo corporis intelliguntur omnia corpori ſuſtentando neceſſaria, vt pleriq; notant, ita valde congruum videtur, vt ſub eodem intelligatur omnis cibus, qui ad animam in hac peregrinatione ſuſtentandã requiritur, maximéq; corpus Chriſti, quia eodem *Panis* nomine vſitatiſſimè vocatur, & ſpeciebus eius tegitur: vt ita ſit, quaſi duplex ſenſus, vnus litteralis, & alter quaſi myſticus, ſed æquè principaliter intentus. Et hinc eſt, quòd vix vllus veterum corpus Chriſti excluſerit, vtpotè qui verè ſit panis filiorum: ſicut & hæc oratio filiis propria eſt. Pleriq; autem vtrámque expoſitionem conjunxerunt, vt Tertull. lib. de Orat. Cypr. de orat. Dominica, Theoph. hîc, Auguſt. ſępiſſimè, vt Serm. 9. De diuerſis, vbi dicit: Sanè duobus modis, intelligenda eſt iſta petitio, ſiue pro neceſſitate carnalis victus, ſiue etiã pro neceſſitate ſpiritualis alimoniæ: item ſerm. 48. de diuerſis, Epiſt. 121. c. 11. Libro verò 2. de ſermone in Monte c. 7. expreſsè dicit: Si quis etiam de victu corporis neceſſario, vel Sacramento Dominici corporis iſtam ſententiam vult accipere, oportet, vt conjunctè accipiantur omnia tria, vt ſcil. quotidianum panem ſimul petamus, & neceſſarium corpori, & Sacramentum viſibile, & inuiſibile verbum Dei. Dicitur autem *noſter*, id eſt, nobis neceſſarius, non ſolùm pauperibus, ſed & diuitibus; illis, vt habeant; his, vt non amittant. Quod enim eis non deeſt, miſericordiæ Dei eſt, non potentiæ ipſorum, inquit Auguſtinus ſermone 48. SVPERSVBSTANTIALEM: Græcè, ἐπιούσιον, de quo verbo magna contentio eſt. Videtur autem deriuati ab οὐσία, id eſt *ſubſtantia*, ſicut περιούσιος ὁμοούσιος, & ſimiles deriuationes: vt ſit panis ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ ἁρμόζων, id eſt, ſubſtantiæ noſtræ conſeruandæ idoneus, vel ſufficiens, vel neceſſarius, prout interpretati ſunt plerique Græci: Suidas, Theophyl. hîc, & Baſil. quæſt. 252. inter breuiores. Vnde Syrus tranſtulit *panem ſufficientiæ noſtræ*, vel, vt alij vertunt, *indigentiæ*, ſeu *neceſſitatis noſtræ*, id eſt, panem non voluptatis aut luxus, ſed neceſſitatis. Nam, vt Auguſtinus citato ſermone 48. impudentia eſt, vt ab eo petas diuitias: non eſt impudentia, vt petas panem quotidianum. Aliud eſt, vnde ſuperbias, aliud vnde viuas. Et hinc eſt, quòd ille panis vocatur Lucæ 11. *quotidianus*, id eſt, quo ſubſtantia noſtra indiget quotidiè; nam eius explicatio eſt, DA NOBIS HODIE. Hoc autem Aug. ſolet exponere pro toto præſentis vitæ tempore: ſed nihil obeſt, quin pro præſenti etiam die accipiatur, vt ita Chriſtus doceat, in Cyprian. diurnum cibum petere, nec in longum deſideria petitionis extendere, iuxta id, quod expreſsè infrà cap. vlt. prohibet, ſollicitum eſſe de craſtino.

12. ET DIMITTE NOBIS DEBITA NOSTRA. *Peccata* dixit Lucas. Vnde & infrà c. 18. v. 14. & ſeq. per debita illa pecuniaria ſignificata ſunt peccata, ſeu offenſæ, quia hominem apud Deum reum, & pœnæ debitorem conſtituunt. Hæc ergò dimitti nobis petimus, hoc eſt, eorum culpas deleri, ita vt Deus nobis propterea non ampliùs offenſus maneat: ſicut hoc patet ex conditione ſequenti, quæ non de caſtigationis, ſed offenſarum remiſſione loquitur. Et ita exponit Auguſt. tum hîc, tum alibi paſſim: nam pro pœnæ remiſſione potiùs vltima petitione deprecamur.

Itaque hæc oratio eſt quotidiana quædam mundatio baptizatorum à peccatis leuioribus, vt ita ſemper memores viuant & infirmitatis ſuæ, quâ peccatis obnoxij ſunt, ne in ſuperbiam efferantur, & paternæ miſericordiæ, ne deſperent.

SICVT ET NOS DIMITTIMVS DEBITORIBVS NOSTRIS: id eſt, illis, qui in nos offenderunt: non enim agitur, vel de pecuniæ, vel pœnæ remiſſione, ſed injuriarum. Nam qui dimiſsâ peccati offensâ, quâ læſus eſt, tamen emendat verberibus eum, in quem poteſtas datur, vel coërcet aliqua diſciplina, eleemoſynam præſtat: non ſolùm injuriam dimittẽdo, ſed etiam eamdem pœna plectendo, vt Aug. in Enchirid. c.72. Non enim ordo vel charitatis, vel iuſtitiæ hac ratione tollitur, ſed odium & vindictæ cupiditas; vt ſcil. ſuauitas animi erga fratrem in quotcumq; & quantiſcumq; delictis ſemper ſalua maneat, ſine vindictę amaritudine, etiam aduerſus inimicos: Illud autem, *ſicut*, non habet hîc vim accuratæ ſimilitudinis, nec eſt regula dimiſſionis (non enim Deus nos, ſed nos Deum in dimittendo imitari debemus, cùm nobis ille incomparabiliter plura dimittat, iuxta parabolam Matt. 18.) ſed eſt conditio quædam præparatoria, & æquiſſima, vt patet hîc ex verſ.14. Vnde Lucas dixit: *quidem & nos dimittimus*, id eſt, quandoquidem & nos dimittimus, æquum eſt, vt & tu dimittas nobis. Vnde Cyprian. Certa nos conditione & ſponſione conſtrinxit, vt ſciremus impetrari non poſſe quod pro peccatis petimus, niſi & ipſi paria faciamus. Similia habet Aug. Serm.48. de diuerſ. c.9. Itaq; ſtatuit hanc legem Chriſtus, vt, quia nos quotidiana peccatorum remiſſione indigemus, eſſet quaſi fortiſſimum quoddam vinculum: imò neceſſitas conſeruandæ fraternæ dilectionis, quandoquidem pro humana infirmitate prorſus ſine offenſis aliquibus intercurrẽtibus eſſe non poſſumus. Vnde qui non dimittũt, & mentiuntur Deo, & ſuam de ſe ſentẽtiam dicunt.

13. ET NE NOS INDVCAS IN TENTATIONEM: id eſt, ne nos induci ſinas, efficiendo ſcilicet ne tentationi ſuccumbamus. Non ergò petitur, ne tentemur, ſed ne tentationi conſentiamus. Tentari enim plerumque vtile eſt, vt probemur, vt exerceamur, vt nos ipſos cognoſcamus, vt in humilitate contineamur: *qui enim non eſt tentatus, quid ſcit?* Eccl.34.v.9. Efficit hoc Deus duobus modis: partim tentationes iuxta vires hominis moderando, vt poſſit ſuſtinere; partim ſua noua gratia animum roborando, vt reſiſtat. Inducit autem Deus in tentationem, id eſt, induci patitur eum, quem ſuo auxilio deſeruerit. Itaque hoc petimus, inquit Auguſt. Epiſt.121. c.11 ne deſerti Dei adiutorio alicui tentationi, vel conſentiamus decepti, vel cedamus afflicti, nempe aut luce carendo, qua peccatum tentationiſve fallaciam cognoſcamus, aut dilectione iuſtitiæ, qua peccati blãditiis, aut cruciatibus reſiſtamus: de quo Aug. 2. de peccatorũ meritis c.19.

SED LIBERA NOS A MALO: eadem illa tentatione, inquit Auguſt. cit. Serm.48. c.13. vt ſic aduerſatiua particula repetat idem affirmatiuè, quod præceſſerat negatiuè: quo modo intellexit & Tertull. Et hoc ſenſu non erunt niſi ſex petitiones. Sed Cyprianus, & idem Aug. tum l.2. de ſermone Domini in monte, tum alibi ſæpius, ſtatuit ſeptem petitiones. Nec enim vllomodo neceſſe eſt, vt aduerſatiua ſemper idem repetat, quod præceſſit.

Porrò malum reſtrictè alij intelligunt diabolum, velut præſidem & artificem tentationum, vt eum Tertull. vocat: incertum eſt enim, an *malum* ſit neutrum, an maſculinum. Aug. lib. 2. de peccat. meritis c.4. intelligit ipſam concupiſcẽtiam, internum omnium tentationum fontem: vbi pulchrè tres vltimas petitiones diſtinguit: quaſi diceremus, dimitte nobis ea, in quibus ſumus abſtracti à concupiſcentia: adiuua, ne abſtrahamur à concupiſcentia: aufer à nobis concupiſcentiam. Rectiùs cum eod. Aug.

malum

malum generaliter intellexerimus, ſiue diabolum, ne infeſtet; ſiue concupiſcentiam, ne titillet; ſiue mortalitatem vniuerſam, ne nos affligat. Nam vt idẽ epiſt. illa 121. illud vltimum *libera nos,&c.* tam latè tamq; euidenter patet, vt homo Chriſtianus in qualibet tribulatione conſtitutus in hoc gemitus edat, in hoc lachrymas fundat, hinc exordiatur, in hoc immoretur, ad hoc terminet orationem. Comprehendimus enim, vt loquitur Cypr. aduerſa cuncta, quæ contra nos in hoc mundo molitur inimicus: quod vbi diximus, nihil remanet, quod vltra adhuc debeat poſtulari. Vnde non complebitur plenè hæc petitio, niſi in reſurrectione mortuorum.

Ex his patet, cùm oratio ſit interpres deſiderij, hac oratione omnia omninò deſideranda poſtulari, idque prorſus eo ordine, quo deſideranda, non quo exequenda ſunt. In deſiderando autem primum eſt finis, deinde media. Finis omnium eſt Deus, in quem fertur affectus noſter dupliciter, vel ipſius gloriam in ſeipſa diligendo, vel nos in ipſo Deo. Primò itaque petitur ſanctificatio nominis eius, vt ſcilicet gloria eius in vniuerſo mundo clareſcat: deinde vt regnum eius adueniat, id eſt, gloria eius completa, & ad gloriam iſtam perueniendo, nos in ipſo, & cum ipſo regnemus. Ad iſtum vero finem aptamur, per ſe quidem bonis velut mediis, ad conſecutionem eius vtilibus; per accidens verò carendo malis, velut à beatitudine nos prohibentibus. Itaque inter media primum & proximum eſt gratia Dei, & meritum hominis, quæ petuntur eo ipſo, quo petitur, vt fiat voluntas Dei: ſubſeruiunt illis omnia, quæ ad ſuſtentationem, ſiue corporis, ſiue animæ pertinent: & in pane quotidiano poſtulantur. Mala verò, quæ nos à conſecutione finis prohibent, tria ſunt: primum & maximè omnium, peccatum; deinde peccati tentatio: denique vniuerſa vitæ præſentis pœnalitas, velut omnium tentationum & peccatorum ſeminarium. Hæc tria prohibentia eodem planè ordine remoueri petimus tribus vltimis petitionibus. Nam in illis tribus deprecamur mala, ſicut in quatuor primis precamur bona: ita tamen, vt ea tria, quæ in æternũ permanſura ſunt, præmittantur, vltimum verò ſit panis quotidianus, qui ſoli temporali vitæ competit. Vide de illis Auguſt. lib. 2. de Serm. in monte c.10. & D.Thom.2.2.q 83.art.9.

14. SI ENIM DIMISERITIS HOMINIBVS, id eſt, æqualibus, conſeruis, longè minora in vos peccantibus, DIMITTET ET VOBIS PATER, nempè ſi adſint, &c. neceſſaria: ſic enim affirmatiuæ promiſſiones & propoſitiones intelligi debẽt. Redditur autem illis verbis ratio iſtius modi orandi, *Sicut & nos dimittimus,&c.* vt indicaret nullum eſſe promptiorem dimiſſionis conſequendæ modum, quàm dimittendo, & contrà, nulla re arctiùs peccata retineri, quàm iræ atque odij reſeruatione. Imò, vt Auguſt. hîc, ſi in iſta pactione mentimur, totius orationis nullus eſt fructus. Vnde adjicit:

15. SI AVTEM NON DIMISERITIS, &c. NEC PATER DIMITTET VOBIS PECCATA VESTRA.

16. CVM AVTEM IEIVNATIS. Præmiſit orationi eleemoſynam, nunc ei velut alteram alam, quâ in cœlum volet, adjungit Ieiunium, ſub quo omnem corporis afflictionem comprehende. Excludit ab eo ſimiliter omnem jactantiam, quæ in ſordibus luctuoſis eo periculoſior eſt, quòd ſub nomine ſeruitutis Dei decipit. Itaque NOLITE FIERI TRISTES, id eſt, tetrici vultu, ſeueritatis ſanctitatiſque ſimulatione ſcilicet, SICVT HYPOCRITÆ: qui videntur exteriùs agere, quæ temperantiæ ſunt, cùm tamen inani gloriæ ſtudeant. EXTERMINANT ENIM FACIES SVAS. Græcè ἀφανίζουσι, quod Chryſoſt. exponit *corrumpunt*, meliùs Syrus *deturpant*, Hilar. *conficiunt*, id eſt, natiuum & vegetum colorem obſcurant, ac perdunt affectato pallore triſtique vultus ſeueritate. VT APPAREANT HOMINIBVS IEIVNANTES: id eſt, vt omnibus cõſpicuum ſit, & conſtet eos ieiunare. Non enim tam

arguit hic ſimulationem ieiunij, quàm oſtentationem. Hanc ergò vt caueas, cum ieiunas,

19. VNGE CAPVT TVVM, ET FACIEM LAVA: .i. ſtudiosè diſſimula te ieiunare, hilaritatem potiùs præferendo, quemadmodum qui ſe vngunt & lauant. Eſt enim locutio metaphorica ab vſu Orientalium & Palæſtinæ ſumpta: vbi, ſicut hîc notat Hier. diebus feſtis vngebant caput; in luctu verò vnguentis & lotione abſtinebãt, cuius vſus exempla videre licet in Ruth. c.3. v.3. & clariſſimè in Iudith c.10. v.3. Vnde Dauid 2. Reg.12. v.20. poſt luctum lotus vnctúſq; dicitur. Itaque qui per *vnctionem* intelligunt Chriſma, per *lotionem* baptiſmum, vt Baſil. Ser.1. de ieiunio, vel vnctionem Chriſti, qui caput eſt, & ablutionem à peccatis, vt Ambr. lib. de Elia & ieiunio, cap.10. myſticos ſenſus adferunt.

19. NOLITE THESAVRIZARE VOBIS THESAVROS, id eſt, opes terrenas congerere, IN TERRA, ſeu ſuper terram, ſcil. in hoc mundo perituro: VBI ÆRVGO (Græcè, *comeſtura*, quæ latiùs patet ærugine) ET TINEA DEMOLITVR, quia illa erodit metalla, hæc abſumit veſtes, in quibus magna pars diuitiarum poſita eſt. Quòd ſi quid forſan iſtas corruptiones euadat, tamen FVRES EFFODIVNT, ſeu perfodiunt, terram & parietes, quibus occultantur, ET FVRANTVR.

20. THESAVRIZATE AVTEM VOBIS THESAVROS, non perituros, vel periculis obnoxios, IN CÆLO & apud Deum, ſcil. per bonorum operum frequentationem, maximéq; eleemoſynarum elargitionem. Dat enim hîc rationem tutò collocandi & adſeruandi theſauros etiam terrenos, ſi quos habuerint, ne eos largiendo perdere viderentur.

21. VBI ENIM EST THESAVRVS TVVS, id ſcil. quod maximè inſtar theſauri tibi charum eſt, IBI EST, ET COR TVVM; hoc eſt eò totus cordis affectus confluit, ſeu in eo tota cordis cogitatio, omnis amor, timor, ſpes, metus, ira, triſtitia occupabitur. Nam, vt Aug.13. Conf. c.9. Põdus meum, amor meus, eò feror, quocumq; feror. Quá prouerbiali locutione ſignificatum Chriſtus voluit, indignum eſſe, vt cœleſtis animus, qui Patrem inuocat Deum, ac cœli heres eſt, curis terrenis in terrã deprimatur, & cum auro ibi defoſſo etiam cor defodiatur, vt Baſil. Hom. in diuites auaros.

LVCERNA CORPORIS TVI EST OCVLVS: id eſt, oculus corporalis toti corpori eſt inſtar lucernæ, quâ illuſtratum corpus, omniáque membra ritè fungantur officio ſuo. SI OCVLVS FVERIT SIMPLEX, id eſt, purus & ſanus, nullis humoribus perturbatus, TOTVM CORPVS TVVM LVCIDVM ERIT; quia ſingula membra ſua fruentur luce, vt munia ſua ritè peragant.

23. SI AVTEM FVERIT NEQVAM (Græcè πονηρὸς, id eſt, malus ſeu vitioſus, cœcitate ſcilicet, lippitudine, aliiſve ſordibus obſcuratus:) TOTVM CORPVS TVVM TENEBROSVM ERIT, quia ſingula membra velut in tenebris palpantia, erunt erroribus obnoxia.

SI ERGO LVMEN QVOD IN TE EST, ſcilicet ipſe oculus, qui corpori eſt inſtar luminis, TENEBRÆ ſunt, ſeu in tenebras verſus fuerit, IPSE TENEBRÆ QVANTÆ ERVNT? id eſt, quanta erit caligo reliqui totius corporis, omni omnino alio lumine deſtituti? Hic eſt cortex ſermonis iſtius parabolici, in quo *Oculus* ſignificat, iuxta Ambr. ſerm.14. in Pſalm.118. conſcientiam: vel, quod ferè idem eſt, iuxta Chryſoſt. mentem hominis, quam paulò antè cor vocauerat, ex intellectu ſcilicet & voluntate conſtantem. Quæ ſi munda fuerit, à terrenorum cupiditatibus libera, & in cœlum tantùm erecta, totum corpus reliquorum affectuum, & actionum erit iuſtitiæ luce fulgens: ſin fuerit auaritia, aliiſve terrenis cupiditatibus excœcata, omnia tenebris peccatorum inuoluentur. Auguſtin. per *Oculum* intelligit intentionem, quæ ſi ſimplex & recta fuerit, ſoli Deo, non temporalibus theſauris aut bonis intenta, quidquid ex ea, & ſecundùm eam operamur, bonum eſſe neceſſe eſt, & malum, ſi

mala eſt. Intellige, ſi aliunde non ſit defectus.

24. Nemo potest dvobvs Dominis servire, Prouerbium eſt vulgò tritum, & experientiâ plerumq; verum, quo indicatur, fieri non poſſe, vt quis pari affectu duobus dominis ſeruiat, quia ferè moribus & indole diſcrepant, & contraria imperare ſolent. Et hinc fit, quòd amor ſerui nō poſſit in eos diuidi: ſed vnvm ex his odio habebit, et altervm diliget: & conſequenter illi moroſè, huic promptè obſequetur: aut ſi neutrum diligat, quemadmodum ferè ſerui, ſeu mancipia ſolent, Vnvm eorum svstinebit, id eſt; imperium eius patienter feret, ei tamquam domino adhærens, vt legunt Græca, et altervm contemnet. Hac ergò prouerbiali locutione occurrit tacitæ & communi auarorum cogitationi, qui putant ſe cœlum & terram ſimul poſſe lucrari, cordis partem in cæleſtia & terrena diuidendo. Itaque applicans ad propoſitum Chriſtus, Non potestis Deo servire et Mammonæ. Vox eſt Syriaca ſignificans omnia, quæ ad rem pecuniariam pertinent, & nomine diuitiarum continentur, vt Hieron. hîc & Epiſt. 22. ad Euſtochium. Vox autem ſine interpretatione relicta eſt, vt magis conueniret proſopopeiæ, quaſi dominus eſſet aliquis, cui auari tamquam Deo ſuo ſeruiunt, cuiuſmodi Poëtæ Plutum fingunt. Vnde & Apoſtolus ad Epheſ. 5. verſ. auaritiam idolorum ſeruitutem vocat. Non dicit autem; Non poteſtis habere Deum ac Mammonam, ſeu diuitias, ſed non poteſtis vtriſque ſeruire. Habere enim diuitias, ſi eis imperes, ac domineris, vtendo eis, vt Deus iubet, ſine vitio eſt: ſed ſeruire eis, hoc eſt eis cor apponere & toto affectu animi ita ſubiectum eſſe, vt quidquid ad eas accumulandas & conſeruandas cupiditas iubeat, hoc fiat, iſtud verè vitioſum eſt, & impoſſibile, vt cum Dei ſeruitute conſiſtat, quia hæc prorſus oppoſita iubet, vt ſcilicet erogentur & contemnantur.

25. Ideo, quia ſc. [illegible] cor non eſt in theſauris figendum, [illegible]ammonæque ſeruiendum, ſed ſoli Deo. Dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ, qvid mandvcetis: non quaſi anima māducet, ſed quòd manducādo in corpore conſeruetur: vel certè Anima more Hebraico pro vita tēporali ſumitur, vt Iob 2. v. 6. quæ ſcil. manducando producitur, & fame extinguitur. Itaque Chriſtus cùm ſeruitutem diuitiarum excluſiſſet, ſimul excludit ſollicitudinem pro rebus neceſſariis, qua auaritia plerumque velari ſolet & cor terrenis curis implicari, atque à Dei ſeruitute diuelli, & ad auaritiam diſponi, Non vetat autem laborem pro neceſſariis, vel etiam diligentiam, quæ laudabilia ſunt, ſed ſollicitudinem, Græcè μεριμνᾷ, id eſt, anxiam illam ſollicitudinem, quâ animus in diuerſa diſtractus ſe vexat, & cum quodam metu non aſſequendi totus in eo poſitus eſt, vt ſibi de neceſſariis proſpiciat, nihil pendens à diuina prouidentia. Talis ſollicitudo plerumque plura congerit, quàm neceſſe ſit, & præpoſtera eſt, tempus præoccupans. vt indicatur v. vlt. & ſoli ſibi, ſeu diligentiæ, atque induſtriæ ſuæ fidit, nihil Deo, vt verſ. 31. &

32. Et quia hęc pro neceſſariis ſollicitudo corruptis hominū moribus maximè vſitata eſt, hinc in toto Euang. nullus animi affectus tāto ſtudio, ac tot argumentorum machinis à Chriſto oppugnatur & euellitur.

Nonne anima plvs est qvam esca? Hæc prima ratio eſt à maiori: q.d. Nonne vita eſt præſtantior, quàm id, quo alitur vita? & corpus quàm id, quo tegitur corpus? Supplendum eſt autem: Deus vero dedit illa maiora, ergò dabit & minora, quibus ipſemet vitam ſuſtentari & corpus tegi voluit.

26. Respicite volatilia, quæ longè minorem, quàm terreſtria videntur victui quærendo diligentiam adhibere. Addit autem coeli, vt diſtinguat à domeſticis, quæ ab hominibus aluntur, Qvoniam non servnt, &c. id eſt,

non adhibent ne quidem illum laborem ac diligentiam, quam vos ex Dei inſtituto adhibetis, & tamen PATER VESTER, cum volatiliũ non ſit niſi creator ac dominus, CÆLESTIS. qui ſcil. omnia terrena ſicut & ipſum cœlũ ac terram, habet in poteſtate, PASCIT ILLA, prouidentiam ſuam ad illa etiam minuta protendens. NONNE VOS PLVRIS ESTIS ILLIS? id eſt, Nonne vos, qui ad imaginem illius creati eſtis, in filios adoptati, & propter quos creauit reliqua, præcellitis volatilibus, & conſequenter fidere debetis vos ab eo eſſe paſcendos, cùm ex inſtituto eius ſeratis, & metatis? Eſt enim hæc ſecunda ratio efficaciſſima à minori.

27. QVIS AVTEM VESTRVM COGITANS, id eſt, anxia illa ſollicitudine ſe excrucians: eſt enim idem verbum Græcè, quod ſuprà verterat ſollicitum eſſe: POTEST ADIICERE AD STATVRAM SVAM CVBITVM VNVM? Cũ potiùs ſollicitudo ſtaturã rodendo minuat. Perficit argumentationẽ hanc Lucas, *Si ergo neq; quod minimum eſt, poteſtis, quid de cæteris ſolliciti eſtis?* Ex quo patet, tertiã hanc rationem peti à minori ad maius, & conſequenter non poſſe referri ad id, quod ſequitur de veſtimento, ſicut Aug. retulit, quia veſtimenta multò minora ſunt. Sed potiùs referri debet ad id quod præceſſit v. 25. de totius vitæ conſeruatione in corpore per victum, q.d. cùm id, quod minimum eſt, vno ſcilicet cubito maiores fieri veſtra anxietate non poſſitis, multò minùs vitã veſtram ſuſtentabitis tali veſtra ſollicitudine. Sic ergò à victu generatim tractato deſcendit iam ad veſtimenta.

28. ET DE VESTIMENTO QVID SOLLICITI ESTIS? cùm longè minoris neceſſitatis ſit quàm victus. Porrò quemadmodum ſuprà à volucribus, ita nunc à floribus exemplum diuinæ ſollicitudinis petit, vt iſta quarta ratione velut à minori ad maius efficaciùs eorum excutiat ſollicitudinem. Itaque CONSIDERATE LILIA, in quibus ſingularis eſt pulchritudo ac decor, & in primus foliorum ordinatiſſimè aſſurgentium quaſi amictus, quo veſtiuntur. Addit autem AGRI, quia illa totum debent diuinæ prouidentiæ; hortenſia verò aliquid humanæ curæ. QVOMODO creſcunt: id eſt, qua pulchritudine floris, qua foliorum gratia, velut veſtium aſſurgunt? Non enim de incremento magnitudinis loquitur, quod potius victui reſponderet. NON LABORANT ad aſſequendum indumentum, vt ſolent viri: NEQVE NENT, vt ſolent mulieres: hoc eſt ſollicitudine prorſus vacua ſunt. Non enim, vt Chryſoſt. Homil. 25. opus prohibuit, ſed ſollicitudinem, ſicut & ſuprà de ſatione.

29. DICO AVTEM VOBIS, QVONIAM NEC SALOMON, pulchritudinis, ac decoris ſtudioſiſſimus, potentiâ, ſapientiâ, opibus præcellens omnibus, quibus excogitantur ea quæ ad veſtitum pertinent, IN OMNI GLORIA SVA, id eſt, etiam tum cùm in faſtigio gloriæ ſuæ fuit, COOPERTVS EST, ſeu amictus, SICVT VNVM EX ISTIS, tanta ſcilicet veſtium pulchritudine & gratia. Quod enim ſericum, inquit Hieron. quæ Regum purpura, quæ pictura textricum poteſt floribus comparari? Quanta veritatis & falſitatis, tanta veſtimentorum & florum differentia eſt, inquit Chryſoſt. Homil. cit. quia ſcilicet naturam diuinæ prouidentiæ artificum hominum cura & induſtria imitatur & non aſſequitur.

30. SI AVTEM FOENVM AGRI, id eſt, herbã agreſtem, rem ſcil. abiectiſſimam, QVOD HODIE EST, in rerũ natura, CRAS, ſeu tantillo poſt, IN CLIBANVM MITTITVR, ad ſuccendendum furnũ, DEVS SIC VESTIT, tanto ſcil. pulchritudinis exceſſu: QVANTO MAGIS VOS, propter quos & flores, & mundum vniuerſum condidit, & quos in æternum ſecum viuere voluit, MODICÆ FIDEI? Quia increpatione radicem anxiæ illius ſollicitudinis ſuccidit: diffidentia enim iſta ex parua fide oriri ſolet. Nam vt magna fiducia in Deum ex magna fide de prouidentia ipſius naſcitur, ita diffidentia ex eius defectu.

31. Nolite ergo talium ſcil. exemplorum cogitatione de diuina prouidentia muniti, ac ſtabiles, ſolliciti eſſe, æſtibus cogitationum diſcruciari & iactari, ita vt penuriæ timor in huiuſmodi anxias cogitationes vos coniiciat, dicentes: Qvid mandvcabimvs? &c.

32. Hæc omnia gentes quæ vel Deum rebus humanis præeſſe non credunt, ideoque, inquit Chryſ. meritò timent & deſperant, quaſi neminem habeant gubernantem, vel ſublimiora eius bona neſciunt, Inquirunt, id eſt, hoc vnum agunt, vt tamquam propria induſtria, toto animi ſtudio & ſollicitudine res iſti vitæ neceſſarias parent. Hæc eſt ratio ab iis petita, à quorum moribus Dei filios conuenit eſſe diſſimillimos. Scit enim, tamquam omniſcius, Pater veſter, ideoque benigniſſimus, & affectu in filios ſuos tenerrimo: cælestis, ideoque ad præſtandum potentiſſimus. Tangit enim breuiter tres cauſas ex quarum defectu oriri ſolet diffidentia de aliquo, ſcientiam, voluntatem, & poteſtatem: Qvia his omnibvs, cibo, veſtitu, potu, habitatione, & ſimilibus, indigetis, vt ita, iuxta Chryſoſt. quam ob cauſam pleriq; maximè anxij eſſe ſolent, vos è contrario magis ſollicitudinem abiiciatis, quia nempè neceſſaria ſunt, ſeu quia his indigetis.

33. Qværite ergo. Græcè eſt ζητεῖτε, *Quærite autem*, quia eſt oppoſitio reſpectu illius, *Hæc enim omnia gentes inquirunt*, q. d. Sed vos è contrario qværite primvm, id eſt ante omnia, ita ſcilicet vt illa prima cura ſit idque finis conſtituatur, propter quem omnia faciamus, quæcumque facimus. Non enim vetat omninò quæri temporalia neceſſaria, cùm ipſemet dici iuſſerit, *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, ſed potius dicendo, *primùm*, ſignificauit, quòd hæc poſteriùs quærenda ſint, non tempore inquit Aug. ſed dignitate, hoc propter aliud, nempè ſcilicet regnvm Dei: illud ſcilicet quod in Oratione Dominica petimus, vt adueniat: q. d. Illud vnicum ſtudete, vt participes poſſitis eſſe illius beatiſſimi regni Dei. Et ivstitiam eivs, non regni, ſeu βασιλείας, quia eſt fœmininum Græcè, ſed αὐτοῦ, id eſt, Dei: hoc eſt quærite iuſtitiam, quâ non coram hominibus, ſed coram Deo iuſti ſitis per fidem & obſeruationem mandatorum eius, quia iuſtitiam idcirco cum regno quærendam docet: quia non alia ratione regnum Dei quæri debet, aut obtineri poteſt. Et hæc omnia, temporaliter neceſſaria, adiicientvr vobis, ſine veſtra ſollicitudine, non velut merces, ſed inſtar auctuarij, quod rebus pretioſis, dum emuntur, adiici ſolet; ſicut luculentè in Salomone patuit 3. Reg. 3. verſ. 13. Idcirco ergò non dixit: Quærite ſecundò illa tametſi propter aliud quæri poſſint, ſed dixit, adiicientur, ne, inquit Auguſtin. cùm iſta quærimus, illinc auertamur: vel ne duos fines conſtituamus, vt regnum & iſta neceſſaria propter ſeipſa quæramus. Hoc enim propriè quæritur, quod propter ſe quæritur. Qui autem neceſſaria propter regnum quærit, non illa, ſed regnum quærit. Iubet itaque, vt iſta non quæras, iſto ſenſu, non vt non accipias, ſed potiùs, vt abundantius accipias, quemadmodum obſeruauit Chryſoſt.

34. Nolite ergo ſolliciti esse. Concluſio eſt ex omnibus præcedentibus: q. d. Propter hæc omnia, quæ dicta ſunt, de cura Dei circa iſta neceſſaria, nolite ſolliciti eſſe, in crastinvm, ſeu de craſtino. Per quod intelligit Chryſ. ſuperflua: ſed craſtinum, vt notat Hier. ſumitur Hebraicâ Phraſi pro futuro tempore. Non quaſi vetaretur omnis prouiſio in futurum, ſicut humano more fieri ſolet, vt hic Auguſtin. latiùs diſputat; nam & Chriſtus loculos, videlicet ad ſeruandum in futurum, habuit, & Ioſeph frumenta in ſeptennium prouidit: ſed vetatur, ne præſenti tempore carum rerum curâ & ſollicitudine torqueamur, quæ iuxta, rectam rationem in futurum differenda eſt. Crastinvs enim dies

SOLLICITVS ERIT SIBI IPSI, ſeu de ſeipſo. Eſt proſopopœia, quâ diei tribuitur, quòd hominibus conuenit, vt obſeruat Chryſoſt. Homil. 23. Significat autem futurum tẽpus opportunũ fore, vt ea quæ pro illo curari debent, procurentur: vetat enim ne inutiliter miſeri ſimus ante diem, & ideò bis miſeri. Illa quippe prępoſtera cura ex eo naſci ſolet, quod homo non cogitet eſſe Deum, qui ſingula ſuis temporibus curet, ideoque vult ſua ſollicitudine anteuertere, totumque quaſi ex induſtria ſua ſuſpendere, vt in iis clarè patuit, qui ex ſimili diffidentia, manna ſeruare volebant in aliquot ſequentes dies, Exodi 16. v. 20. SVFFICIT DIEI vnicuique MALITIA SVA: id eſt afflictio, quàm vltrò ſecum fert, & quæ ei in procurandis rebus neceſſariis debetur: ideoque nõ eſt opus eam anticipatis futuri temporis moleſtiis augere.

Ex quibus patet, nolle Chriſtum hominibus excutere omnem diligentiam, vel prouiſionem rerum futurarum, quaſi vellet nos alitum more viuere. Nam Prou. 6. v. mittit nos ad formicas, vt de futuro diſcamus eſſe ſolliciti, & alioquin nec ſerere, nec plantare liceret: ſed tantùm tollit ſollicitudinem illam timidam diffidentem Deo, ac diſcruciantem animos, adeoque anticipatam ac præpoſteram, qualis eſt gentium & hominum, qui non credunt, aut fidunt quicquam paternæ Dei prouidentiæ.

CAPVT VII.

POſt interpoſitam toto præcedenti capite doctrinam de vitanda laudis humanæ cupiditate, rerum terrenarum anxiâ ſollicitudine, redit hîc ad doctrinã de dilectione proximi, & ad reſecandum aliud vitium Phariſaicum, quo ſolent homines ſiniſtrè interpretari dubia, calumniari recta, exaggerare leuia, ſibi peccantibus parcere, alios ſeuerè condemnare, excolantes verè culicem & camelum glutientes. Itaque.

1. NOLITE IVDICARE. Non prohibet quodlibet iudicium, quo peccata aperta vel condemnantur, vel caſtigantur, vel corripiuntur, vel vituperantur. Hoc enim iudicium & exercuit Petrus aduersùs Ananiam, & Paulus, in fornicarium, & Chriſtus erga Phariſæos, dum toties eos obiurgat: & væ minatur, vnde & Ioan. 7. v. 14. dicit, IVSTVM IVDICIVM IVDICATE: ſed vetat iudicium malignum, ac temerarium. Vnde Hieron. hîc, non prohibuit iudicare, ſed docuit. Itaque vetamur malignum, hoc eſt condemnationis iudicium proferre de dubiis. Iudicium enim pro ſententia, & iudicare pro condemnare ſumitur. Dubia autem illa Auguſt. reuocat ad duo capita. Primum cùm incertum eſt, quo animo quidque factum eſt: ſunt enim quædam facta media, quæ ignoramus quo animo fiant, cum bono & malo fieri poſſint: de quibus temerarium eſt iudicare, maximè condemnando. Alterum, cùm incertum eſt, qualis futurus ſit, qui nunc malus apparet, & ita reprehendimus, quaſi ſanitatem eius deſperemus. Vnde & Paulus ſimile iudiciũ de rebus dubiis vetans, ait: *Nolite iudicare ante tempus*: quia ſcilicet dubia, ſuo tempore, quando erunt certa & manifeſtata, iudicabuntur. VT NON IVDICEMINI, ab hominibus, inquiunt aliqui, id eſt, vt non contingat vobis idem ab aliis. Sic enim plerumque fieri ſolet, vt ſeueri aliorum cenſores ſeuerè ab aliis cenſeantur: IN QVO ENIM IVDICIO IVDICAVERITIS, &c. Generalior tamen & etiam verior erit ſententia, ſi de iudicio Dei intelligatur, vt ferè intelligunt veteres, Auguſtin. Chryſoſt. & alij. Itaque, VT NON IVDICEMINI, id eſt, vt non incidatis in ſeueriſſimum iudicium Dei.

2. IN QVO ENIM IVDICIO IVDICAVERITIS, IVDICABIMINI. An ergò temerè & iniquè iudicabimur à Deo, ſi temerè & iniqué iudicauerimus? Reſpondet Aug. tum hîc, tum Epiſt. 49. quæſt. 4. nos eodem iudicio iudicari, quia temeritas, qua punimus alium, eadem ipſa nos punit, quia ſcilicet illa ipſa eſt cauſa

punitionis. Sed quia Chriſtus non tam identitatem cauſæ iudicij noſtri quã comparationem vtriuſq; iudicij inſtituit, vulgari loquendi modo ad vulgum vſurpato magis congruere videtur, vt eodem iudicio iudicari dicamur, quo iudicauimus, nempè vel excuſationis vel condemnationis: vt ſcilicet ſi candidè benignéq; alios cenſuerimus, Deus viciſſim benignè de nobis iudicet; ſin ſeuerè condemnauerimus, Deus nos condemnet, & ſeuerè tractet: Vnde ſimiliter intellige, quod ſequitur: ET IN QVA MENSVRA MENSI FVERITIS, REMETIETVR VOBIS. Hinc Auguſt. lib. 21. De Ciuit. c. 11. objicientibus, pro peccato temporali pœnam non debere eſſe æternam, reſpondet: *eamdem dictam eſſe menſuram*, non propter æquale temporis ſpatium, ſed propter viciſſitudinem mali, hoc eſt, vt qui mala fecerit, mala patiatur. Significat enim quòd talem ſe Deus exhibebit, qualem ſe alijs exhibuerint, aut benignum, aut ſeuerum.

3. QVID AVTEM VIDES FESTVCAM, &c. *Feſtuca* minima ligni particula eſt, *Trabs* magna: vnde *Feſtuca* minora vitia ſignificat, *Trabs* ingentia. Tota enim locutio, ſicut & præcedens, adagialis eſt, tempore Chriſti vſitata; ſicuti ex eo patet, quòd vtráque crebró in antiquorum Iudæorum libris occurrat. Itaque reprehendit hîc aliquod vitioſiſſimum iudicij & Iudicum genus, qui oculatiſſimi ſunt, vt in aliis delicta leuia videant, grauiſſima in ſeipſis non videant: Neque tantùm ea vident, ſed etiam corrigere & corripere volunt, quibus ait:

4. AVT QVOMODO, id eſt, quâ fronte dicis: SINE EIICIAM FESTVCAM, &c. id eſt, permitte à me ſanari vitium tuum. Qui enim corripit alterum, ſimilis eſt ejicienti feſtucam ex oculo: hic enim corpus, ille animum corrigere ſtudet. ET ECCE TRABS, id eſt, cùm tamen tu grauioribus labores. Quod genus hominum rectè vocat *Hypocritas*, id eſt, ſimulatores, ſiue quia prætextu emendationis condemnationem tantùm & confuſionem alterius quærunt (ſi enim ex dilectione correctionem quærerent, priùs grauiora in ſe corrigerent:) ſiue, vt Auguſt. quia accuſare vitia, officium eſt bonorum virorum & beneuolorum; quod cùm mali faciunt, alienas partes agunt, ſicut hypocritæ: ſiue denique quia ex aliena reprehenſione ſanctitatis opinionem venari ſtudent, cùm minime ſancti ſint.

5. EIICE PRIMVM TRABEM DE OCVLO TVO, id eſt, corrige priùs in te ipſo grauiora. ET TVNC VIDEBIS, ſeu videre poteris, EIICERE FESTVCAM, &c. id eſt, tunc purgatus omninò idoneus eris, qui aliorum peccata corripias & corrigas: quia, vt Auguſt. videbis ea oculis columbæ, id eſt, cum animi ſimplicitate ac dilectione. Multa enim diſſimulabis, bene interpretaberis, excuſabis, tolerabis: denique ex propriæ infirmitatis conſideratione cum humilitate & fructu argues. Sed ne quis putaret hoc dilectionis beneficium quibuſlibet vitioſis eſſe præſtandum, prudentiam ſimplicitati miſcendam eſſe docet. Itaque,

6. NOLITE DARE SANCTVM CANIBVS, &c. Multi operoſè diſtinguere conantur *Sanctum* & *Margaritas*, *Canes* & *Porcos*: atque inde ſententia iſta in diuerſos ſenſus trahitur. Verior & ſimplicior videtur ſenſus Auguſt. lib. 2. De ſermone Domini in monte, vt vna eadémque res & *Sanctum* & *Margarita* dicatur, doctrina ſcilicet Euangelica & cœleſtium myſteriorum theſaurus: *ſanctum* quidem, quia diuina ſunt, quæ non debent corrumpi; *Margaritæ* verò, quia pretioſa, quæ non debent contemni. Similiter iidem dicuntur *Canes* & *Porci*, immundi ſcilicet homines, non tamen quilibet, ſed qui vel latrando, vt canes, oppugnant & lacerant veritatem, vel conculcando, vt porci, eam contemnunt. Canis enim præterquam quòd ſit immundiſſimus, vtporè etiam voraciſſimus, putidiſſimorum cadauerum turpiſſimè ſalax, reſorbens vomitũ ſuum, inſuper præ coleræ magnitudine in quoſlibet latrat: porci verò, præter ſordes,

quamuis immitis & malus. Opponit enim hominem naturâ iam deprauatum, benigniſſimo & omnis malitiæ experti Deo, vt impetrandi facilitatem probet non ſolùm à minori, ſed etiam à contrario, vt ex verſ. 11. patet. QVAM SI PETIERIT FILIVS SVVS PANEM, ſuſtentationi vtilem, NVMQVID LAPIDEM PORRIGET EI? rem ſcilicet vitæ ſuſtentandæ noxiam? Idem iudicium de piſce & ſerpente. Pulchrè autem lapidem pani, piſcem ſerpenti opponit. Colore .n. & figurâ nihil ſimilius, naturâ & vſu nihil diſſimilius: & plus probat, quàm propoſitum poſtulabat, nempè non ſolùm Deum petentibus opem laturum, ſed etiam bona daturum, ſicut mox verſu 11. concludit.

12. OMNIA ERGO. Vnde hoc inferatur, non omninò patet. Lucas c. 6. verſ. 31. ſubiungit hoc illi ſententiæ, quæ præceſſit hîc cap. 5. v. 42. *Qui petit à te, da ei*, & reliquis de dilectione proximi, cum quibus optimè cohæret: vt ſcilicet Lucas hîc ordinem dictorum Chriſti ſeruauerit, non Matth. Auguſtinus verò vult hoc orationi ſubnecti, quaſi Chriſtus traderet modum impetrandi, nempè faciendo aliis, quod nobis fieri volumus. Poſſet tamen non ineptè dici cum Chryſoſtomo & diſcipulis eius, eſſe epilogum & compendium omnium, quæ hiſce tribus Capitibus dicta ſunt: QVÆCVMQVE VVLTIS. Propriè hîc, *Velle*, accipiendum eſt, non vulgariter. *Voluntas* namque propriè, inquit Aug. l. 2. c. 22. De Serm. Dñi in monte, non eſt niſi in bonis: nam in malis, flagitioſiſq; factis *Cupiditas* propriè dicitur, non *voluntas*. Hoc vt ſignificarent aliqui, addiderunt olim textui Latino, *bona*, ſed non eſt opus. Senſus eſt enim: Omnia, quę rectâ & rationabili voluntate vultis ab aliis præſtari, ET VOS FACITE ILLIS: quia hoc eſt diligere proximum, ſicut ſeipſum. Græcè & Syriacè, *Sic & vos*: nam propter diſparitatem perſonarum patris & filij, mariti & vxoris, &c. ſæpè non eadem, ſed ſimilia cum proportione aliis præſtanda ſunt. Hanc regulam in veteri lege Tobias cap. 4. v. 16. præſcribit filio: quam & Philoſophi agnouerunt. Propter cuius obſeruationem Alexander Imperator dicere ſolebat, ſibi placere Chriſtianos. Tradit eam Chriſtus velut legis compendium, tum quia facillima eſt: quod enim erga ſe rectum & æquum ſit, fieri homo facillimè videt; quod verò erga alium, propter obſcurationem cupiditatum & philautiæ, non ita facilè videt: tum verò QVIA HÆC EST LEX ET PROPHETÆ, id eſt, hæc eſt ſumma & velut compendium doctrinæ, quam Lex Moyſis & Prophetæ per valde varia præcepta de proximo diligendo tradunt. Quo ſenſu non repugnat ei, quòd infrà c. 22. v. 40. ad duo præcepta dilectionis Dei & proximi Lex & Prophetæ referuntur, quia ibi additur, *vniuerſa Lex*, quod hîc non additur, vt obſeruat Auguſtinus.

13. INTRATE PER ANGVSTAM PORTAM. Hîc ſequuntur non tam præcepta noua, quàm exhortatio generalis ad ſeruanda ſuperiora præcepta, vſque ad finem Capitis. Per *Portam* autem & *Viam* idem intelligit, non quidem hanc vitam, vt Baſil. quæſtione 241. inter breuiores, ſed rationem inſtituendæ vitæ cuiuſque. Arcta quidem & anguſta porta intelligitur via virtutis, tum quia terminis diuinæ legis, maximéque Chriſtianæ, hactenus traditæ circumſcripta eſt, ita vt neque ad dexteram neque ad ſiniſtram vagari hominem ſinat, vt vlli omninò cupiditati ſatisfaciat: tum quia inceſſu difficilis eſt, non propter ſe, cùm ſit maximè connaturalis, ſed propter pronitatem corruptæ naturæ in omnia ſenſibilia, à quibus difficillimè refrænatur: tum denique quia vnica omninò eſt, à qua ne quidem latum vnguem fas eſt deflectere. Quia verò omnes cupiditates per diuerſiſſima genera vitiorum in corruptelas feruntur, ſiue per exceſſum ſiue per defectum, hinc dicitur: LATA PORTA ET SPATIOSA VIA EST, QVÆ DVCIT AD PERDITIONEM, id eſt via iniquitatis, ET MVLTI SVNT, QVI

nam. Hoc autẽ maximè apparet, cùm cœperint aliquibus tentationibus ea ipſa vel ſubſtrahi, vel negari, quæ iſto velamine conſecuti ſunt, vel conſequi cupierunt. Tunc enim neceſſe eſt, vt appareat, vtrùm lupus in ouina pelle ſit, an ouis in ſua, inquit, Aug. l. 2. c. 12. De Ser. Dñi in monte

17. Sic quemadmodum ſcil. de tribulo & ficu dictum eſt, OMNIS ARBOR BONA: intellige fructiferam: quædam enim arbor nec bonos nec malos fructus profert. Sub arbore etiam frutices accipiẽdi ſunt Hebraico more, qui illa omnia vno nomine vocant: nam tribulus propriè non eſt arbor. Itaque omnis arbor bona non ex foliis, ſed ex fructibus cognoſcitur: quia ſi bona eſt, FRVCTVS BONOS FACIT? ſi MALA, MALOS. Nec enim aliter in rebus naturalibus fieri vllo modo poteſt vt vel bona malos, vel mala bonos, vel vtranis vtroſque promiſcuè ferat. Applicatio ſimilitudinis iſtius difficilis eſt: ſi enim ſimbolicè per arborem bonã & malam intelligas hominem bonum & malum, poteſt bonus mala opera, malus bona proferre: ſin doctorem verũ & falſum, poteſt hæreticus etiam docere vera. Auguſt. rem facilè expedit, plerumque per arborem bonam & malam, intelligens voluntatem bonam & malã, à quibus opera tamquam fructus procedunt, numquam enim illa malos, hæc bonos fructus facit. Ita ipſe l. De gratia Chriſti c. 10. l. 2. De nuptiis & concupiſcentia c. 26. li. 1. contra Iulianum, c. 8. & latè l. 4. c. 3. & ſæpiùs alibi. Quibus locis ferè refutat Manichæos, qui arborem bonam & malam vocabant naturas bonas & malas: Itemque Pelagianos, qui coniugium intelligebant arborem malã vnde non poſſet homo naſci cum peccato originali, tamquã fructus malus. Quæ Auguſtini interpretatio, licet vniuerſaliter veriſſima ſit, non tamen ſatis apparet, quomodo Chriſti propoſitum ſpectet, qui vult ſignum dare, vnde cognoſcantur, non voluntas bona aut mala, ſed Pſeudoprophetæ à veris Prophetis, vt patet ex concluſione v. 20. & tamen vtrique poſſunt eſſe voluntatis malæ, Itaque ſequendo filium ſermonis Chriſti, arbor bona videtur eſſe Propheta ſeu doctor verus, mala falſus. Dat ergò ſignum dignoſcendi eos, non mathematicũ, ſed vulgare, neque de ſingulis operibus, ſed de pleriſque loquitur. Nam propter duplicẽ in homine voluntatem, non eſt in omnibus arborũ & hominum quærenda ſimilitudo, quod Chriſtus ipſe declarauit in Phariſæis c. 23. v. 2. & 3. qui vera docebãt malè viuebant. Vel ergò ſignificat, ita ferè fieri ſolere, vt falſi Prophetæ non diu ſub ouina pelle lateant, ſed fructibus ſe ſe prodant, contraque naturam fieri, ſi veri doctores malè viuant, ſed certa intelligẽda ſunt hæc formaliter, vt loqui ſolent, hoc eſt de doctoribus veræ & falſæ doctrinæ, vt talibus. Nullo enim modo fieri poteſt, vt vera & caſta doctrina malos fructus proferat, vel falſa bonos, ſiue in ipſo prædicante, ſiue in auditoribus, ſi doctrinę conformiter viuant. Monet ergò. non ad folia, verborum ornatum, ſpeciem ſanctitatis, &c. ſed ad fructus, quos docendo & doctrinæ conformiter viuendo proferunt, eſſe reſpiciendum. Sic enim omnes hæreſes, maximè noſtri temporis, etiam à vulgo deprehendi poterunt.

Sed quaſi quęreret aliquis, qui ſunt ergò illi fructus boni? Subiungit Chriſtus.

21. NON OMNIS, QVI DICIT MIHI, DOMINE, DOMINE, id eſt qui me Dominum honorificè compellat, & verbis me & Euangelium meum crepat: nam iſta ſępè ad arborum folia & ad ouium veſtimenta pertinent, INTRABIT IN REGNVM CÆLORVM, quia vt Hilar. regnum cœlorum ſola verborum officia non obtinent. SED QVI FECERIT VOLVNTATEM PATRIS MEI, & conſequenter meam, id eſt qui obſeruat mandata, quæ partim in recta fide, partim in operibus iuſtitiæ poſita ſunt. Dicuntur ergò hęc aduersùs eos, qui nomen Chriſti habent, facta non habent, inquit Auguſt. ſiue recta credant ſiue non credant. Nunc contra eos, qui

etiam in mirabilibus quibuſdam factis fiduciam collocant.

22. MVLTI DICENT MIHI IN ILLA DIE, ſingulari, terribili, & quæ nemini ignota erit, quâ ſcil. erit intrandum in regnū cœlorum. Significatur enim dies iudicij, quæ antonomaſticè illa dies vocari ſolet, vt patet 2. ad Timoth. 1. v. 12. & ibid. c. 4. v. 8. DOMINE, DOMINE. Hîc repetitio iſta vehementiam ſignificat ex terrore venientē, v. verò præcedenti tantùm frequentiam. NONNE IN NOMINE TVO, .i. auctoritate, commiſſione, & virtute tuâ, PROPHETAVIMVS, id eſt docuimus, in quiunt aliqui: ſic enim *Prophetare* ſubinde ſumitur. Vnde tali ſenſu hæretici vocantur falſi Prophetæ. Sed hîc videtur ſumi propriè pro futura prædiximus, vel ex afflatu ſpiritus tui myſteria protulimus? Nam adfertur hîc tamquam miraculum, quod in nomine ſeu virtute Chriſti fieri ſolet, ſicuti ſunt & reliqua, quæ hîc ſequuntur, DÆMONIA EIICERE, VIRTVTES MVLTAS FACERE, id eſt multa effecta virtutis ſeu poteſtatis diuinæ, quæ non ſunt alia quàm multiplicia miracula, quod enim per partes dixerat, generaliter concludit. Intelligi autem debent veræ prophetiæ, veræ dæmonum eiectiones, veræ virtutes, & miracula. Non enim neceſſe eſt, vt mentiri intelligantur, qui iſta ſiue voce ſiue cogitatione dicturi ſunt: nam omnia iſta ab improbis fieri poſſe, exemplo Balaam & Caiphæ & filiorum Sceuę, & aliorum, patuit. Vnde Baſil. in Moralibus, reg. 7. vocat ea dona ſpiritualia quibus occulto Dei conſilio ornari ſinuntur improbi. Sed vanam iſtorum fiduciam eſſe, ſi fidei non adſit vita proba, declarat Chriſtus.

23. ET TVNC, quod antè patientiâ diſſimulaueram, CONFITEBOR ILLIS, id eſt diſertè ac palā profitebor: QVIA NVNQVAM ne tunc quidem, cum illa ſigna faceretis: meamque causā agere, videremini, NOVI VOS: vt meos ſeu pro meis. Pleriq; enim veteres obſeruant Noſcendi verbū in Scripturis ſæpè pro dilectione & approbatione vſurpari: atque ita cōpetit vel ſolis prędeſtinatis quo pacto dicitur 2. ad Timoth. 2. v. 19. *Cognouit Dominus, qui ſunt eius*: vel omnibus iuſtis, quos Deus ex regula ſuæ iuſtitiæ iuſtos facit, iuxta illud Pſal. 1. *Quoniam nouit Dominus viam iuſtorum*: nempè quia approbat, diligit & facit eam. Vnde Auguſtin. Serm. 23. de verbis Domini c. 10. Non nouit illos, qui omnia nouit? Quid eſt ergò, *Non noui vos*? Improbo vos, reprobo vos, in arte mea non vos agnoſco, ars mea neſcit vitia, & iudicat vitia: neſcit faciendo, iudicat arguendo. DISCEDITE A ME, in ignem ſcilicet æternum, quibuſcumque tandem gratiis & quantiſcumque miraculis fulſeritis. Eſt enim eadem ſententia cum illa terribili voce, *Ite maledicti in ignem æternum*: quæ tamquam turbo Dominicæ indignationis & velut tempeſtas erumpens ſuper caput, impiorum veniet, Ierem. 23. v. 20. & 29. QVI OPERAMINI INIQVITATEM, id eſt *operarij iniquitatis*, vt habet Lucas c. 13. qui ſcilicet in vita iniquitatibus addicti fuiſtis, & adhuc voluntatem addictam geritis. Non enim ſignificat eos adhuc tunc iniquitatem operari. Hæc eſt ergò ratio, cur non nouerit eos, quia auerſatur eos.

24. OMNIS ERGO: q. d. Cùm ergó tanta ſit neceſſitas fructuum, non foliorum; factorum, non verborum, vt ab illa vltima tempeſtate illæſi eſſe poſſitis. Eſt enim velut epilogus totius concionis, apta, nexaque ex præcedenti ſimilitudine, exhortans ad præcepta ſua facienda, non audienda vel credenda tantùm. OMNIS ERGO, QVI AVDIT ET FACIT VERBA MEA HÆC, id eſt doctrinam hanc: quo ſignificat iſtum ſermonem omnibus præceptis, quibus Chriſtiana vita formatur, eſſe perfectum, vt & Auguſtin. obſeruat initio lib. 1. De ſermon. Domini in monte. SIMILIS EST VIRO SAPIENTI, id eſt prudenti, prudenterque rebus ſuis proſpicienti in eo, quòd ÆDIFICAT DOMVM SVAM SVPER PETRAM, id eſt in ſolidiſſimo & immobili fundamento, ita vt inde domus etiam fiat immobilis cōtra omnis

generis tempeſtates, quæ vel deſuper irruant, VT PLVVIA, vel tentent fundamēta, VT FLVMINA inundantia, vel in latus ingruant, VT VENTI: à quibus impulſa talis domus NON CECIDIT, id eſt euerti tēpeſtatibus iſtis non potuit. FVNDATA ENIM ERAT SVPER PETRAM, veluti ſuper firmiſſimum fundamentum. Quæ ſimilitudo ſic reddenda eſt, vt *audire* & *facere* ſit quaſi ædificare ſuper petrā. Non enim inquit Aug. quiſque firmat quod audit vel percipit, niſi faciendo. Nam perfectà non auribus aut labiis, aut intellectu tenus, ſed mirabili modo profundiſſimè ipſi animo incorporatur veritas & doctrina: ita vt poſtea homo aduerſus omnis generis tentationes ac tempeſtates vndecumque irruentes ſit inſuperabilis. Audire verò (ſub quo & credere tantùm intelligitur) & non facere, ſeu nō obedire mandatis Dei, eſt quaſi ædificare domū ſuper arenam, hoc eſt, fluxo fallacique fundamento niti: quod nullā hominu poteſtatem dare poteſt aduersùs irruentes tentationes ac perſecutiones, maximèque illam poſtremā nouiſſimi diei tempeſtatē: Nam ad illam etiam reſpici ſuadet id, quod ſequitur, ET FVIT RVINA ILLIVS MAGNA, quia æterna, & abſque vlla ſpe redintegrationis. Hic videtur maximè obuius & ſimplex ſimilitudinis iſtius ſenſus, quem eleganter & latè proſequitur Homil. 25. Quamuis plerique alij antiqui magis particulatim, ſed valde diuerſis modis, ſingulas parabolæ iſtius partes applicuerint. Nam Auguſtino *petra* eſt Chriſtus, *pluuia*, caliginoſæ ſuperſtitiones: *venti*, rumores hominum; *flumina*, carnales concupiſcētiæ: Hilario *petra* ſimiliter Chriſtus eſt; *pluuia*, blandæ voluptatum illecebræ, quibus primùm fides timis patentibus immadeſcit, *flumina*, grauiorum cupiditatum motus, *venti*, tota diabolicæ poteſtatis vis. Theophyl. & alij aliter.

28. ET FACTVM EST, &c. ADMIRABANTVR TVRBÆ Gr. ἐξεπλήσσοντο obſtupeſcebant. SVPER DOCTRINA EIVS: tum quia doctrina tam noua, clara, ſublimis, diuina, rationi conſentanea, atque auditoribus ſatisfaciens: tum quia modus docendi tam inuſitatus, vt ſequitur.

ERAT ENIM DOCENS EOS SICVT POTESTATEM HABENS. Græcè *ἐξουσίαν auctoritatem*, id eſt poteſtatem & ius dicendi. Non enim quaſi ex alterius præſcripto, ſicut Moyſes & Prophetæ, loquebatur, *Hæc dicit Dominus*: ſed velut αὐτοκράτωρ ſeu legiſlator de pœnis & præmiis, de vita & morte decernebat, *Ego dico vobis*. Ita Chryſoſt. Adde, quia intrepidè loquebatur, quia magna ſpiritus efficacia dicendique grauitate pollebat, vt non tam dicere quàm dicta pectoribus, & cum dictis terrorem atque amorem imprimere videretur. Et non ſicut Scribæ eorum & Phariſæi: quorum doctrina erat de cultu tantùm externo, non interno, de rebus minutiſſimis, plerumque ſuperuacaneis, vt infrà c. 23. & Marci 7. de quæſtionibus ſcrupuloſis & ſtultis, de genealogiis interminatis, de argumentis ſæpè fabuloſis. Modus docendi ſine vlla maieſtatis, ſiue ſpiritus efficacia, torpidus, elumbis, ieiunus, ac frigidus, ita vt ſi quis etiam-num eorum dicta audiat, vel ſcripta legat, ſomniantes vel nugantes audire videatur, aut legere.

CAPVT VIII.

CVM AVTEM DESCENDISSET DE MONTE, &c. ECCE LEPROSVS VENIENS. Commodè poſt prædicationem, ac doctrinam ſignorum offertur occaſio, vt per virtutum miracula, præteritus apud audientes ſermo firmaretur, vt notat Hieron. maximè quia dixerat Euangeliſta quòd erat docens, quaſi poteſtatem habens: iſte enim erat præcipuus miraculorum Chriſti ſcopus. Vt propterea præclarè dixerit Auguſtin. lib. De vtilitate credendi cap. 14. Ille adferens medicinam, quæ corruptiſſimos mores ſanatura eſſet, miraculis conciliauit auctoritatem, auctoritate meruit fidem, fide contraxit multitudinem, &c. Lepra autem pertinaciſſimæ ſcabiei

genus eſt : ſed Iudaica in nonnullis erat diſtincta à lepra noſtrate, de quibus diximus ad c.13. Leuit. Adorabat eum, accidendo ſcil. ad genua, vt Marcus & Luc. notant : quamquam & Deum agnouiſſe Chriſoſt. & Auctor imperfecti velint, & ſatis clamant verba eius.

2. DOMINE, SI VIS, POTES ME MVNDARE: id eſt non eſt opus, vt roges, vt cuiuſquam ſiue hominis ſiue medicaminis opẽ adhibeas. Poteſtas curandi in ſolâ tuâ voluntate ſita eſt, cui totum negotium ſubmitto. Quæ ſanè oratio & breuiſſima eſt, & modeſtiſſima, & maximè fidei, & ideò.

3. EXTENDENS IESVS MANVM, vt virtus viuificæ carnis eius oſtenderetur : nã, vt ait Victor Antiochenus in Marcum, Verbum indiuulſam cum carne ſocietatem ſe habere perſuaſum volens, pleraque miracula & ſigna per corporis miniſterium edidit, quam doctrinam & Cyril. Alexandr. & alij poſt ipſum tradiderunt. TETIGIT EVM, vt oſtenderet ſe tamquam legiſlatorem non eſſe ſubiectũ legi, quæ leproſum tangi vetabat, vt Homil. 26. Chryſoſt. in hoc ipſo tamen ſcopum legis, non litteram ſpectabat. Nam vetabat hoc lex, non vt leproſi non ſanarentur, ſed vt tangentes non inquinarentur. Ipſe autem contactu ſuo non fiebat immundus à lepra, ſed maculam abſtergebat. Quia ergo dixerat leproſus, SI VIS, reſpondit Chriſtus, VOLO : quia dixerat, POTES ME MVNDARE, reſpondet ei, MVNDARE, id eſt eſto mundus: eſt enim Imperatiuus, vt ex Græco patet. ET CONFESTIM, quia nihil eſt medium inter opus Dei & præceptum. Voluntas enim Dei poteſtas eſt, inquit Ambr. initio l. 5. in Luc. qui pulchrè notat tres hæreſes in paucis verbis refutari : Volo enim dixit, propter Photinum, Imperat propter Arium, Tangit propter Manich.

4. ET AIT ILLI IESVS : Vide, ſeu caue, NEMINI DIXERIS. Ita oſtendens inquit Chryſ. Homil. 28. quàm eſſet alienus ab aura gloriæ, pompaque iactantiæ : ſimul docens nos, vt Ambr. loco cit. non vulganda noſtra beneficia, ſed premenda, vt non ſolùm à mercede abſtineamus pecuniæ, ſed etiã gratiæ ſeu fauoris. SED OSTENDE TE SACERDOTI : vt per eum cõmunioni hominum reſtituaris, iuxta legẽ Leuit. 14. v. 2. ET OFFER MVNVS QVOD PRÆCEPIT MOYSES: id eſt ſacrificiũ ibidem præſcriptũ, ſub quo totus purificationis ritus cõprehenditur. IN TESTIMONIVM ILLIS. Iungendum videtur non cũ præcepit, ſed cum, offer, & oſtende: q. d. vt hæc oſtenſio & oblatio illis teſtimoniũ dicant tum innocentię meæ, quem calũniantur legis aduerſarium, tum poteſtatis meæ, quâ leproſus mundatus eſt : vt ita vel in me credant, vel iſto ipſo teſtimonio ſint inexcuſabiles, munus velut mundati accipiendo, & tamen non credendo in eũ, cuius miraculũ probauerint: quas rationes tangit Hieron. & Chryſoſt.

5. CVM AVTEM INTROISSET CAPHARNAVM, ACCESSIT AD EVM CENTVRIO : id eſt centum militum pręfectus. Vnde Gentilem fuiſſe vult Aug. Ser. de verbis Dom. c. 2. iam enim erat ea Gẽs ſub Romanis, quod & Auctor imperfecti ſentit Homil. 22. & ſatis colligitur ex v. 10. & magis Lucæ 7. verſ. 5. Quo pulchrè adumbratum fuit, gratiam ex Iudęis velut leproſis, id eſt partim ſanis, partim languidis, ad gentes paralyſi decumbentes & morti proximas cumulatiore fructu eſſe transferendam Chriſto corpore abſente, maieſtate præſente, vt Auguſt. ibid. Nam quòd hîc dicitur: acceſſit rogans & dicens, intellige non per ſeipſum, ſed primò per ſeniores Iudæorum, deinde per amicos, vt ex Lucæ 7. exponit Aug. l. 2. Dę conſenſu Euang. c. 20. & lib. 33. contra Fauſtum c. 7. & 8.

6. DOMINE PVER MEVS, id eſt ſeruus, vt Lucas, ne filium intelligeremus, IACET IN DOMO PARALYTICVS, omnibus ſcilicet vndique artubus fluidis, & ad conſiſtendi officium agendique corruptis, vt ſolent eſſe Paralytici. ET MALE TORQVETVR, quod fieri ſolet in

paralyſi ſubita, nam lenta dolore caret.

7. ET AIT ILLIS IESVS, id eſt Iudæis, eius nomine venientib⁹: EGO VENIAM, ſcil. etiã ad ſeruum, vt nos doceat non magnos colere & preterire mendicos. Cùm verò hoc fuiſſet renuntiatum Centurioni.

8. RESPONDENS CENTVRIO, nempè rurſum non per ſe, ſed per amicos, quos ſubmiſit, cùm non longè abeſſet Chriſtus à domo, vt clarum eſt ex Luca, ait: DOMINE NON SVM DIGNVS, VT INTRES SVB TECTVM MEVM, id eſt vel domum intres. Dicendo autem ſe indignum, præſtitit dignum, non in cuius parietes, ſed in cuius cor Chriſtus intraret, inquit Aug. ſermone cit. SED TANTVM DIC VERBO, id eſt impera, dic vnicum verbulum. Quâ phraſi agnoſcit ſummum eius imperium, ſummámque ſolius iuſſus efficaciam, vt meritò putari poſſit, Chriſtum non ſolùm vt Meſſiam Iudæorum, ſed vt verum Deum agnouiſſe.

9. NAM ET EGO, quamuis HOMO SVM non Deus, vti tu, ET SVB POTESTATE CONSTITVTVS, id eſt alteri ſubiectus, Tribuno aut Cæſari, non omnibus imperans, ſicut tu, tamen quia ſum HABENS SVB ME MILITES, id eſt quia nonnullã in quoſdam milites poteſtatem habeo, DICO HVIC: VADE, ET VADIT: id eſt multa ſolo iuſſu facio. Argumentum enim petit à minori, quaſi diceret, inquit Auguſt. loco cit. homo ſub poteſtate, iubendi habeo poteſtatem, quid tu non poſſis, cui omnes ſeruiunt poteſtates? Ex quibus verbis patet incomparabilis fides iſtius Gentilis, ſicut profundiſſima humilitas ex v. 8. & humilitas erga ſeruum, modeſtiáque ſupplicandi, ex v. 6.

10. AVDIENS IESVS MIRATVS EST, id eſt, in modum mirantis ſe vultu habuit, & locutus eſt: quemadmodum iratus dicitur Deus, effectu ſcil. non affectu, quia tranquillo iudicio fecit id quod irati ſolent. Nam vt Aug. lib. primo contra aduerſarium Legis & Prophetarum cap. ſeptimo. quiſquis miratur, inopinatum atque improuiſum ſibi eſſe ſignificat quod miratur: Ieſu autem nihil erat inopinatum, vt potè qui ipſam Centurionis fidem in ipſo fecerat. Itaque, inquit Auguſtin. id, quod mirandum aliis commendat, mirando (id eſt mirantis modo ſe habendo) laudabat. Nam, vt idem ait lib. 1. De Geneſi contra Manichæos cap. 8. tales motus eius non perturbati animi ſunt ſigna, ſed docentis magiſtri.

ET DIXIT; AMEN DICO VOBIS, NON INVENI TANTAM FIDEM IN ISRAEL: ex quo ſcil. & cui ego prædicaui. Non enim agitur de Patriarchis, Ioanne Baptiſta, B. Virgine, ſed de populo, in quo verſabatur. Græcè expreſſius, οὐδὲ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, *nec in Iſraël*, hoc eſt nequidem in Iſrael qui ſcil. ab infantia Scripturas de Chriſto edoctus eſt, ideòque fide debebat antecellere. Quæ oppoſito apertè probat, Centurionem fuiſſe Gentilem: vnde ex tanta eius fide, veluti ſpecimine & præludio quodam, tranſit hìc ad prænuntiandam vocationem Gentium.

11. DICO AVTEM VOBIS QVOD MVLTI, qui erant ſine Chriſto hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes: AB ORIENTE ET OCCIDENTE VENIENT, id eſt ab omnibus mundi plagis: ſub præcipuis enim comprehendit reliquas. ET RECVMBENT, ſcilicet ad menſam cœleſtem, vbi cibus iuſtitia, vbi potus ſapientia, inquit Auguſt. illo Sermone 6. capite 4. Nam Chriſtus more Scripturæ vſitato quietem & gaudium æternæ beatitudinis ſub conuiuii typo exprimit, vt clarè Lucæ 22. verſ. 29. & 30. CVM ABRAHAM, ISAAC ET IACOB, quibus promiſſio regni cœleſtis ſub typo terræ Chanaan facta eſt, IN REGNO COELORVM: vt cum illis, tamquam Patribus ſuis eiuſdem conſortes fiant beatitudinis, quia fidei imitatio faciet eos filios.

12. FILII AVTEM REGNI: id eſt, indigenæ, quia in regno Iudaico quod erat typus regni cœleſtis, nati & conſequenter ad ipſum regnum cœlorum primi vocati, & quodammodo deſtinati:

quia, vt Apoſtolus ad Rom. 9. v. 5. illorum adoptio erat filiorum, & gloria, & teſtamentum & legiſlatio, & obſequium, & promiſſa. EIICIENTVR, ſeu expellentur, IN TENEBRAS EXTERIORES, Infernum intelligi non eſt dubium. Vocatur *Tenebræ*, quia locus tenebroſiſſimus: tum reſpectu lucis corporalis, quia vel vis illuminandi ab igne inferni penitus abeſt, vt vult Baſil. in Pſal. 28. vel certè, ſi ad aliquid lucet, hoc eis tormento eſt, non ſolatio, vt Greg. 9. Moral. cap. 39. aliàs 48. tum etiam reſpectu lucis Spiritualis, quia, vt Auguſt. in Pſal. ſextum, eſt ibi ſumma mentis cæcitas, in quam qui traditur, ab interiori Dei luce penitùs ſecluditur: quod nondum fit, dum in hac vita eſt. Et hâc de causâ putat Aug. vocari infernum *tenebras exteriores*, quaſi dicas extimas, ſeu extremas, id eſt profundiſſimas, tamquam à regni cœleſtis luce remotiſſimas. Quamquam veri ſit valde ſimile, ſimul ad hoc reſpici, quod paſſim in Scripturis cœleſte regnum ſub typo cœnæ deſcribatur, Luc. 14. v. 16. Apoc. 19. verſ. 9. Cœna autem multo lumine celebrari ſolet: vt meritò inde pulſi, in tenebras exteriores pelli dicantur, tamquam extra cœnam regni poſitas, vt ſic opponantur luci domeſticæ, ex qua ejiciuntur. Ne verò ſuaues aliquas veluti nocturnas tenebras ſuſpicaremur, addit: IBI ERIT FLETVS, qui ſignum eſt ſummi doloris, triſtitiæ ac perturbationis: ET STRIDOR DENTIVM, ſignum maximi horroris, vel certè furoris & iracundiæ. Nam Græcum βρυγμὸς etiam *fremitus* transferri poteſt, vt patet Act. 7. v. 54. vbi dicitur ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας, id eſt, ſtupebant, ſeu frendebant dentibus, nempe ex rabie. Non deſunt tamen, qui hîc duplex Gehennæ tormentum indicari volunt: fletûs ex calore; ſtridoris dentium ex frigore, idq; ex Iob. 29. v. 19. vbi Commentar. Hieronymo attributus hoc docet. Sed res iſta incerta eſt.

13. ET DIXT IESVS CENTVRIONI, in amicis, quos ad Ieſum miſerat: VADE. Hebraïſmus eſt quo conceditur id, quod petitur, Iud. c. 11. v. 38. 1. Reg. 17. v. 37. & alibi paſſim. ET SICVT CREDIDISTI, me abſentem ſolo verbo puerum ſanare poſſe, FIAT TIBI. ET SANATVS EST PVER IN ILLA HORA, hoc eſt, protinus, illo tẽporis momento, vt clariùs expreſſit Syrus.

14. ET CVM VENISSET IESVS. Non dicit *poſt hæc, &c.* nam iſta tota hiſtoria & cætera vſque ad finem Capititis 9. contigiſſe videntur ante ſermonem Domini in Monte, vtpote qui habitus fuit ad duodecim Apoſtolos iam electos, vt patet Lucæ 6. cùm tamen Matthæus hic tantùm capite 9. eligatur. Eſt igitur omiſſorum recapitulatio. Cùm veniſſet ergò IN DOMVM PETRI, quæ Marci 1. v. 29. dicitur *Simonis & Andreæ*: vel quia eorum fuerat, iam enim reliquerant omnia, vel quia patris eorum erat; vel denique, quia ſpectaret ad ſocrum Petri & in ea ſolerent hoſpitari. VIDIT SOCRVM EIVS IACENTEM ET FEBRICITANTEM, id eſt ita grauiter febricitantem, vt decumberet. Et cùm rogaſſent eum pro ea, vt narrant alij,

15. TETIGIT MANVM EIVS ET SVRREXIT, id eſt, vt Marcus, *eleuauit eam apprehenſa manu eius*: ET DIMISIT EAM FEBRIS: ipſo ſcil. carnis contactu viuificæ, & imperio, vt Lucas addit, fugata. ET MINISTRABAT EIS: prandium ſcilicet Ieſu & diſcipulis à Synagoga redeuntibus. Quo ſignificat non ſolùm liberatam à febri, ſed præter morem vulgaris medicinæ, ſubitò etiã vires ei fuiſſe reſtitutas.

16. VESPERE AVTEM FACTO. Addit Marcus c. 1. v. 32. *Cùm occidiſſet ſol*, videlicet quia erat ſabbatum ibidem v. 2. vt ita indicaret eos ipſo die abſtinuiſſe à ferendis ægrotis, quod propter feſtiuitatem non licere ſibi crederent. Veſpere autem ſabbatum finiebatur, Leuit. 23. v. 32. OMNES MALE HABENTES CVRAVIT, ſingulis ſcilicet imponens manus ſuas, vt Lucas addidit.

17 VT ADIMPLERETVR QVOD DICTVM EST, &c. id eſt itavt adimpleretur. Euentus enim ex ſanatione conſecutus, non

ſuis ſanandi indicatur. IPSE INFIRMITATES NOSTRAS ACCEPIT, id eſt, abſtulit. ET ÆGROTATIONES, ſeu morbos noſtros, IPSE PORTAVIT, id eſt, aſportauit. Plerique putant ea, quæ de peccatis dixit Iſaias, tamquam quæ Chriſtus in cruce tulit, Matthæum ſenſu accommodato ad corporis infirmitates tranſtuliſſe. Sed nihil obſtat, quo minùs Iſaias de vtriſque, id eſt, tam de peccatis quàm corporis morbis, intelligatur, cùm hi ſint illorum effectus: vt hic ſit Prophetæ ſenſus: IPSE INFIRMITATES NOSTRAS, tam corporis quàm animi, tota vita & maximè in cruce TVLIT, pro nobis patiendo, & conſequenter ABSTVLIT, ET ÆGROTATIONES, ſeu dolores noſtros IPSE eodem modo PORTAVIT, & conſequenter aſportauit. Neque enim aliâ de causâ ſatisfaciendo tulit, quàm vt auferret; quod pleniſſimè in Sanctis ſuis in ipſa etiam corporum reſurrectione præſtabit.

18. VIDENS AVTEM TVRBAS MVLTAS. Et tacitè cauſa trajectûs redditur, vt nempe multitudinem, humanámque laudem, tot miraculis adhærentem, fugeret. Cúmque eum abire paratum videret Scriba quidam, ait,

19. SEQVAR TE, QVOCVMQVE IERIS, id eſt, paratus ſum inſtar diſcipuli tibi adhærere, & quocumque volueris ſequi. Ad cuius non tam verba quàm animum, DICIT IESVS: VVLPES, animalia licet hominibus inuiſa & noxia, FOVEAS HABENT, in quibus commodè lateant, dormiant, foueãtur ab aëris iniuriis, & iiſdem de cauſis, VOLVCRES CÆLI NIDOS; Gr. *κατασκηνώσεις, vmbracula*, propriè ex frondibus & ramis, vt ſunt auium nidi. FILIVS AVTEM HOMINIS, id eſt, ego, ſeu Chriſtus, Græcè eſt τοῦ ἀνθρώπου, genere maſculino. Vnde apud Iuſtinum quæſt. 66. inferebant, Chriſtum ex hominis concubitu natum. Verùm, eſt Hebraïſmus ſeu phraſis Hebraïca, quá ſimpliciter indicare ſolent hominem, vt patet Pſ. 8. v. 5. & Iob. 25. v. 6. *filius hominis vermis*. Sed tamen cum quadam efficaciori expreſſione humanæ miſeriæ, vtpote cui magis obnoxius eſt, qui longâ ſerie ex homine miſero miſer naſcitur. Et hâc de causâ nemo in Euangeliis vocauit Chriſtum filium hominis, niſi ipſe ſeipſum: commendans nobis, tum quid miſericorditer dignatus ſit eſſe pro nobis, inquit Aug. lib. 2. De conſenſu Euang. cap. 1. nempè magnum illud incarnationis & exinanitionis ſuæ beneficium: tum etiam ſe eſſe illum, quem Prophetæ carnem aſſumpturum prædixerant, eóque ipſo nomine, Dan. 7. verſ. 13. filium hominis appellauerant, vt notat Theodoret. in illum locum, & Epiphan. Hæreſi 57. numer. 8. NON HABET, ne tantillum quidem commodi aut proprij, VBI CAPVT RECLINET: ex itineribus laſſus, aut ſomno oppreſſus: quaſi dicat, inquit Hieron. Quid me propter diuitias & ſæculi lucra ſequi cupis, putans me miraculis quæſtum facere, cùm tantæ ſim paupertatis, vt ne hoſpitiolum quidem habeam, nec proprio vtar tecto? Auguſt. tamen quæſt. 5. in Matth. putat eum miraculis commotum voluiſſe ſequi Chriſtum, propter jactãtiam, quam ſignificauit Chriſtus per volucres cæli: finxiſſe autem diſcipuli obſequium, quem dolum ſignificauerint vulpes. Vtrumuis verum ſit, hac reſponſione tacitè eum taxat, & à propoſito deterret, nempe vt ſe mutatis moribus ſequeretur.

21. ALIVS AVTEM DE DISCIPVLIS, id eſt, iam vocatus ad diſcipulatum eius, AIT ILLI: PERMITTE ME PRIMVM SEPELIRE PATREM MEVM: id eſt, ſenectuti eius inſeruire vſque ad ſepulturam, inquiunt aliqui, quaſi pater adhuc vixiſſet. Sed rectiùs Chryſoſt. & Auguſt. Serm. 7. de verbis Dom. intelligunt verè mortuum fuiſſe, & à ſepeliendo hunc prohibitum, quia Chriſtus, inquit Aug. quando parat homines Euangelio, nullam excuſationem vult interponi carnalis huius temporaliſque pietatis. Amandus eſt enim generator, ſed præponendus creator. Nam ideò Lucas adjecit: TV AVTEM VADE, ET ANNVN-

TIA REGNVM DEI. Quaſi diceret Chriſtus, Ego ad Euangelium te voco, quod maius eſt, quàm id, quod parentibus vis impendere, cùm non deſint alij, qui opportuniùs id officium parenti impendent. Itaque

23. SEQVERE ME, omnibus poſtpoſitis mihi indiuiduus adhære, ET DIMITTE MORTVOS, quantum ad animam, SEPELIRE MORTVOS SVOS, id eſt, ſibi ſimiles, corpore ſcil. mortuos: quaſi dicat, Tu cœleſti vitæ dedicatus vitam annuntia, mortui animâ mortuorũ curam gerãt.

34. ET ECCE MOTVS MAGNVS FACTVS EST IN MARI, id eſt, lacu Galilææ, idque non fortuitò, ſed ipſo Chriſto faciente, vt ita diſcipuli compellerentur ad inuocandam opem Dei, ad Chriſti potentiam, ſuæq; fidei infirmitatem agnoſcendam. His .n. de cauſis ſolet Deus etiam tentationes iuſtis probandi cauſâ excitare. IPSE VERO DORMIEBAT: vero quidem ſomno, ad probandã naturæ ſuſceptæ veritatem, ſed tamen voluntario: ne, ſi eo vigilante contigiſſet tempeſtas, vel non timerent diſcipuli; vel eo inuito contigiſſe, vel ab eo non poſſe ſedari ſuſpicarentur. Ipſis verò immodicè trepidantibus dicit:

26. QVID TIMIDI ESTIS? id eſt, quid tanto timore, cõſternati eſtis? Vnde Marci 4. v. vlt. additur Græcè, *quid ſit*, vel *adeò timidi eſtis?* Arguit enim non quemlibet timorem, ſed eum, qui fidem opprimit, pacem turbat, fiduciam in Deo minuit: ex quo clamabant, vt habet Lucas Græcè, *Præceptor, præceptor*, itemque, *perimus*, id eſt, actum eſt de nobis. Vnde cauſam tanti timoris taxans, vocat eos MODICÆ FIDEI: qua vel non crederent, vel non fiderent ſe à dormiente poſſe liberari. Fides enim hîc, vel credulitatem, vel fiduciam poteſt ſignificare, & in vtraque infirmi erant.

TVNC SVRGENS IMPERAVIT VENTIS ET MARI. Græcum ἐπετίμησεν ſignificat *increpauit*, vt eſt apud Lucam, quod apud Marcum dicitur *comminatus eſt*: quæ omnia propriè in creaturis ratione præditis locum habent. Hîc autem tantùm ſignificant vocem eius, quâ quaſi imperando & increpando dixerat: *Tace & obmuteſce*, fuiſſe efficacem, ita vt ventus & mare authoritati & voluntati eius obediuerint, vt ſequitur, non quidem ſentiendo, ſed motum ex imperio impreſſum ſuſcipiendo & ſequendo. ET FACTA EST TRANQVILLITAS MAGNA, ne veſtigio quidem turbationis reliquo, vt poſt tempeſtatem fieri ſolet.

27. PORRO HOMINES MIRATI SVNT: tam diſcipuli, vt Luc. quam ij, qui erant in aliis nauibus, quas Marc. adfuiſſe dicit c. 5. 36. DICENTES: QVALIS EST HIC? quaſi dicerent, Profectò longè alius eſt, & major, quàm hactenùs eum exiſtimauimus, nempe dominus ventorum & marium, vt potè quæ arbitrio eius ſubjacent. Præclarus typus eſt hæc hiſtoria rerum futurarum, quem Auguſt. tum alibi ſæpiùs, tum in Pſal. 25. expoſuit. Tropologicè enim ſtagnum hæc vita eſt; tempeſtas, tentatio, Ieſus dormiens, fides ſopita; euigilatio, inuocatio; tranquillitas, liberatio. Allegoricè Tertull. lib. De baptiſmo c. 12. nauicula eſt Eccleſia, mare ſæculum, fluctus perſecutiones & tentationes, ſomnus Domini patientia. In fine Sanctorum precibus excitatus ſæculum compeſcet, & ſuis reddet tranquillitatem.

28. ET CVM VENISSET IN REGIONEM GERASENORVM. Græcus hîc legit Γεργεσηνῶν, id eſt, *Gergeſenorum*, ſeu *Gergeſæorum*, qui fuerunt populi à quinto filio Chanaan procreati, Gen. 10. v. 16. *Gergeſa* verò, vt Hieron. de locis Hebraicis, ciuitas fuit trans Iordanem, juncta monti Galaad, quam tenuit tribus Manaſſe. Hæc, inquit, eſſe nunc dicitur *Geraſa*, vrbs inſignis Arabiæ, quam ſuo tempore dicit fuiſſe viculum ſupra mare Tiberiadis. Idem confirmat in Abdiam ſub finem. Syrus hîc, & Græcus apud Marcum & Lucam, legunt *Gadarenorum*, à ciuitate *Gadara*, quam propterea multi eamdem cum *Garaſa* eſſe putant.

Sed falluntur: nam & Hieron. ibid. & Ioſephus l.2. De bello Iud. cap. 19. apertè diſtinguunt. Vtraq; tamen erat trans amnem Iordanem, & non procul ab inuicem diſſita. Vnde ab vtraque eadem regio nunc *Geragenorum*, nunc, *Gadarenorum* dicitur. OCCVRRERVNT EI DVO HABENTES DÆMONIA, ſeu Dæmoniaci. Marcus & Luc. non niſi vnius meminerunt, nempè quia vnus erat vel ſæuior cæteris, vel vt Aug. lib.2. De conſenſu Euang. cap.24. perſonæ alicuius famoſioris, de quo facti huius fama latiùs præclariùſque vagauerat.

DE MONVMENTIS EXEVNTES: in quibus habitabant. Monumenta enim Iudæorum erant extra ciuitatem, ne præſentiâ eorum polluerentur, ac ferè in montibus & deſertis locis, 4. Reg. 23. ℣. 16. Idque vel in ſpeluncis, vt ſepulchrum Abrahæ fuit: vel inſtar cubiculorum ſpatioſorum in rupibus exciſa, vt Chriſti Domini. Eò loci Dæmoniacos illos dæmones adegerant, vt ſcilicet dignum eſſet principe mortis habitaculum; vt tanto maior eſſet horroris ac ſæuitiæ ſpecies, vt denique errorem illum perniciosum hominibus perſuaderent, animas hominum in dęmones commutari, vt notat Chryſoſt. Homil. 28. Nam hoc ſenſiſſe Plotinum & Platonicos tradit Aug. l. 9. de Ciuit. cap. 11. & Origeni adſcribit Hieron. Epiſt. 59. & Tertull. idem Aug. Hæreſi 86. SÆVI NIMIS, id eſt, valde. Sæuitiam eorum latiùs deſcribit Luc. c. 8. & Marci c.5. Quomodo verò tropologicè peccatores in ſepulchris habitent, & ſæuiant, vide latè tractantem Chryſoſt. Homil. 29. in fine.

29. ET ECCE CLAMAVERVNT, DICENTES: QVID NOBIS ET TIBI? id eſt, Quid tibi nobiſcum rei aut negotij eſt? Quid tibi moleſti ſumus, vt rebus noſtris te interponas, aut nobis moleſtus ſis? Sunt enim verba expoſtulantium & conquerentium cum eo, quem non lædebant, ſed venerabantur, quia præcipiebat eis exire, vt Luc. & Marc. Phraſis eſt vſitata Hebræis, & ſcripturis frequens, vt infrà c. 27. verſ. 19. & 2. Reg. 16. v. 10. & alibi. IESV FILI DEI. Nam vt alibi dicit Lucas, c. 4. verſ. 41. dæmones ſciebant eum eſſe Chriſtum, tametſi antea in deſerto ieiunantem non cognouiſſent. Sciebant autem eum per quædam temporalia diuinæ virtutis effecta, & occultiſſimæ ſigna preſentiæ, quæ angelicis ſenſibus etiam malignorum ſpirituum potiùs, quàm infirmitati hominum poſſunt eſſe conſpicua: quæ quando paululum ſupprimenda iudicauit Chriſtus, & aliquanto altiùs latuit, dubitauit de illo dęmonũ princeps, vt explicat Aug. 9. de ciuitate, c. 21. Chriſtus enim tantùm eis innotuit, inquit, quantum voluit: tantum autem voluit, quantum oportuit. VENISTI HVC ANTE TEMPVS TORQVERE NOS? Tum quia tormentum eſt dęmonibus, eos relinquere quos affligunt: tum quia metuebant, ne in abyſſum relegarentur, vt Luc. ait, vbi præter ſupplicium, quod vbique circumferunt, priuarentur graſſandi in homines licentia. Ideoque dicunt, ANTE TEMPVS id eſt, magnum iudicij diem, vt Aug. 8. de Ciuitat. cap. 23. quo æternâ damnatione vnà cum hominibus puniendi ſunt.

30. ERAT AVTEM NON LONGE AB ILLIS, nempè partim circa montẽ, vt Marcus, partim in ipſo monte, vt Luc. GREX MVLTORVM PORCORVM PASCENS: ſiue ſpectaret ad Gentiles; erat enim Gadara vrbs Græcanici inſtituti, vt teſtatur Ioſephus 7. Antiquit. cap. 13. ſiue etiam ad Iudæos. Porcos autem & ſimilia immunda animalia comedere quidem Iudęis vetitum fuit, non autem alere, Gentibus vel exercitui Romano vendere, lardo ad vnctiones plauſtrorum, &c. vti, ſicut ſatis colligitur ex Deuteron. 14. verſ. 21. & in mulis atque aſinis manifeſtum eſt.

31. DÆMONES AVTEM ROGABANT EVM, vt conſtaret illos ne tantillum quidem poſſe, niſi permittente Deo: SI EIICIS NOS HINC, MITTE NOS, non extra regionem, vt Marc. hoc eſt extra illum di-

ſtrictum, vbi hominibus, ſibi longâ conſuetudine notis, maximè nocere poſſent, nec etiam in abyſſū, vt Luc. ſed IN GREGEM PORCORVM: tum vt vel ſic odium ac rabiem ſuam in homines effunderent: tū verò vt homines porcorum iacturâ cōſternati, vel exaſperati, vt colligitur ex v. vlt. prædicationem Chriſti reſpuerent.

32. ET AIT ILLIS: ITE, ſicut petitis. Eſt enim permittentis, vt ex Græco conſtat, quamquam alioquin & iubentis eſſe poſſet. Annuit itaque petitioni dæmonum, non vt pœnas homines darent neglectæ legis, quòd porcos alerent, vt putat Ianſenius in Concordia; nam ſuprà patuit eſſe falſum: ſed vt eſſet teſtimonium, verè dæmones egreſſos eſſe, vt cōſtaret ipſis liberalis beneficij magnitudo, tum liberationis ex tanta multitudine dæmonum, tum conſeruationis ex illo furore & ſtrage, qui ſimilē in ſe exercuiſſent, niſi Deus vetuiſſet; vt fama miraculi latiùs ſpargeretur in gloriam Chriſti; vt conuincerentur Sadducæi, negantes eſſe ſpiritus, quod Hilar. notauit, denique vt Aug. Tractat. 9 in Epiſtol. Ioan. vt oſtenderet diabolum eis dominari, qui vitam porcorum gerunt. ET ECCE IMPETV ABIIT TOTVS GREX PER PRÆCEPS, Græcè κτ̄ τ̄ κρημνοῦ, *è præcipitio*, id eſt, ex abrupto loco præcipitarunt: quem ſenſum Syrus indicat vertendo, *totus grex iſte rectè contendit ſurſum in rupem, & corruerunt* IN MARE, videlicet ex ſcopulis, mari Geneſareth imminentibus, ſe præcipitantes.

33. PASTORES AVTEM FVGERVNT: ſpectaculo territi, & vt rem dominis & ciuitati nuntiarent, quò conſtaret ſe eſſe extra damni culpam.

34. ET ECCE TOTA CIVITAS, miraculo & damno inexſpectatò excita, ABIIT OBVIAM IESV, quem ex paſtoribus intellexiſſe videntur verſus ciuitatem tendere. Cauſa verò adiungitur, ET VISO EO ROGABANT EVM, VT TRANSIRET ſeu diſcederet, A FINIBVS EORVM. Huius petitionis rationem petit Hieron. ex humilitate, qua ſe præſentia Dñi indignos iudicabant, ſicut & Petrus, quando dixit, *Exi à me*, &c. Sed veram cauſam indicat Luc. *Quia magno timore tenebantur*, ne ſcil. grauioribus forſan afficerentur damnis, ſiue aliorum animaliū, ſiue etiam ipſius vitæ ſuæ, ad præſentiam tantæ ſanctitatis & poteſtatis. Similem timorem indicabat Sareptana 3. reg. 18. v. 18. Timor igitur iſte etſi reuerentiam quamdam & ſubmiſſionem erga Chriſtū haberet coniunctam, carnalis tamē fuit, cui amor agnoſcendæ ab eo veritatis præualere debuiſſet. Myſticè tractat hāc hiſtoriam latè Hilar. can. 8. in Matth. & Ambr. l. 6. in Luc. in fine.

CAPVT IX.

ET ASCENDENS IN NAVICVLAM TRANSFRETAVIT, ſcilicet lacum Geneſareth, rediens in oppoſitam ripam, vnde venerat. Itaque Geraſenis facilè acquieſcit, docens reipſa id quod verbis præſcribit c. 10. non eſſe prædicandum inuitis, & nolentibus prædicationem recipere. ET VENIT IN CIVITATEM SVAM: non Bethleem, vt putauit Sedulius, nec Nazareth, vt Hier. ſed Capharnaum, vbi paralyticum iſtum ſanatum fuiſſe clarè indicat Marc. cap. 2. v. 1. & conſentit Chryſ. quæ vocatur SVA, quia in ea frequentiùs commoratus eſt.

2. ET ECCE OFFEREBANT EI PARALYTICVM. Cauſam & modum Matthæus tacet, ſed exprimit Marcus. Cùm enim non poſſent eum offerre illi prę turba, quæ ad ianuam ſtabat, per tectum ſupernè apertum eum demiſerunt. Itaque VIDENS IESVS, ex iſto conatu, & facto tam inuſitato, FIDEM ILLORVM, offerentium, vt Hieron. & ex narratione omniū Euangeliſtarum, maximè Lucæ, videtur colligi. Hæc enim tum ad plenam ſanitatem corporalem, tum ad pœnitentiam peccatori impetrandam, prodeſſe poteſt. Fidem tamen ipſius paralytici etiam adfuiſſe colligit Chryſoſt. ex eo, quòd ita ſe ſe offerri paſſus eſt. Porrò Fi-

des hîc videtur non ſolùm aſſenſum in id quod de Chriſto credendum erat, ſed ſimul fiduciam impetrandi, quæ ex fidei firmitate ſolet naſci, comprehendere. Cui potiùs, quàm charitati offerentium, aut patientiæ paralytici, tribuitur hîc & alibi ſanitas, non quod excludantur, ſed partim quia fides prima eſt ordine, partim quia ei proprium eſt impetrare id, quod credit & ſperat, partim denique vt ita fides in Chriſtum commendaretur. DIXIT PARALYTICO: CONFIDE FILI, id eſt, bono animo, & magna fiducia eſto: id enim quod petis impetrabis. REMITTVNTVR TIBI PECCATA TVA, hoc ipſo dicto, quo ea remitti pronunciatio. Vnde Græcus dictum factum indicans legit ἀφέωνται, *remiſſa ſunt tibi peccata tua*, hoc eſt, cauſa ſublata eſt, per quam morbus inflictus fuerat. Ex quo ſatis colligitur paralyticum iſtum, cùm ſanitatem à Chriſto tamquam pœnitentiæ publico præcone ambiret, concepiſſe ſimul anteactæ vitæ pœnitentiam, ſiue ei propter fidem offerentium, aut propriam data fuerit.

3. ET ECCE QVIDAM DE SCRIBIS, de Legis & Scripturarum peritia ſibi placentibus, quæ peccatorum remiſſionem paſſim Deo tribuunt, DIXERVNT INTRA ſe, in corde ſcil. id eſt, cogitabant: Hic blaſphemat, nempè in Deum, contumelioſè in Deum loquitur, ſibi arrogando, quod Deo proprium eſt, & ideò eius maieſtati derogando. Liuor & maleuolentia in deteriorem partem verba Chriſti rapiebant. Non enim dixerat, *remitto*, ſed *remittuntur*; quod intelligi poterat, à Deo, vt eſſet non efficientis, ſed aſſerentis.

4. ET CVM VIDISSET IESVS, non coniecturis, ſed quaſi oculis perſpexiſſet cogitationes eorum; ita facto ipſo ſuam diuinitatē, & ſe non blaſphemare probās, DIXIT, VT QVID, &c. QVID EST FACILIVS DICERE, &c. Si nuda verba ſpectes, æquè facilè eſt vtrumvis dicere: ſin rem, longè difficilius eſt dimittere peccata, quàm corpori etiam propria auctoritate ſanitatem dare, iuxta illud Aug. Tractat. 72. in Ioan. Iuſtificatio impij maius eſt opus, quàm cœlum & terra, Itaque, Quid facilius eſt dicere; ita ſcilicet vt dicentis auctoritas non periclitetur, neque mendacij argui poſſit. Nam dicere, DIMITTVNTVR TIBI PECCATA, obſcuræ veritatis eſt, quæ credi debeat, vt videri non poſſit, etiam tum quando verè dimittuntur. Dicere verò, SVRGE ET AMBVLA, mox palpabilem requirit probationem ſanitatis cōſequentis: alioquin temeritatis, ac mendacij confeſtim ex re ipſa arguetur. Non ergò Chriſtus hîc aſſerit aut probat ſanationem corporalem eſſe difficiliorē remiſſione peccatorum: ſed ex veritate aſſertionis de re viſibili, vbi effectus mox adeſſe debet, probat ſibi etiam eſſe credendum, aſſerenti inuiſibilē remiſſionē, quam quiuis facilè iactare poſſet ſine periculo conuincendæ falſitatis. Nam, vt Chryſ. Hom. 3 alterum horū latet, alterū patet. Quod quāuis minus ſit in ſe, eſt tamen manifeſtius, vt illud maius, ac inuiſibile reddatur certius & confirmatius. Hunc ſenſum poſtulat id quod ſequitur.

6. VT AVTEM SCIATIS, &c. id eſt, vt id, quod latet, ac temerè dictum à me arbitramini, ex eo, quod oculis patet etiam verum eſſe intelligatis, TVNC AIT PARALYTICO. Verba ſunt non Chriſti, ſed Euangeliſtæ, quibus ſignificat Chriſtum ſubitò, relictis quaſi Scribis, ad paralyticum ſe conuertiſſe. Vnde quamuis deeſſent, ſenſus perfectè conſtaret. SVRGE ET TOLLE LECTVM TVVM: vt quod erat teſtimonium infirmitatis, fiat probatio ſanitatis, ET VADE IN DOMVM TVAM ne phantaſticum putetur id quod factum. Vnde ad faciendā teſtatiſſimam fidem,

7. SVRREXIT ET ABIIT IN Domū ſuam.

8. VIDENTES AVTEM TVRBÆ TIMVERVNT, Græcè ἐθαύμασαν, *admiratæ ſunt*, ſed admiratione timori adiuncta. Nam, vt Lucas c. 5. v. 26. *ſtupor apprehendit omnes, & repleti ſunt timore*: quod

fieri ſolet, quando ſubitò maxima opinio, & reuerentia de aliquo concipitur, ſicut ſimili de cauſa 3.Reg.3. v. 28. dicuntur timuiſſe Salomonem. ET GLORIFICAVERVNT DEVM, eius benignitatem laudibus celebrando, QVI, ſeu quia DEDIT POTESTATEM TALEM, remittendi ſcilicet peccata, & viſibilibus iſtis miraculis confirmandi HOMINIBVS, homini per enallagen numeri. Vnde non videtur quicquam ſublimius homine, ſeu occultum illud incarnationis Dei myſterium agnouiſſe.

9. ET CVM TRANSIRET INDE IESVS, verſus mare ſcil. vt indicat Marc.2.v.14. VIDET HOMINEM SEDENTEM IN TELONIO, id eſt, in domo, quò adferũtur vectigalia, occupatum ſcil. negotiis officij Publicanorum. Nam τελώνης ad verbum ſignificat emptorẽ, ſeu redemptorẽ publicorum vectigalium, & τελώνιον locum vel etiam menſam, vbi colliguntur, MATTHÆVM NOMINE. Marc. & Luc. vocant *Leui*, binominis enim fuit: ſic tamẽ, vt poſt Chriſti diſcipulatũ vſitatius fuiſſe videatur *Matthæus*, antè *Leui*; illud fortaſſe à Chriſto impoſitum, hoc à parentibus. Vnde Hier. notat cæteros Euangeliſtas, propter verecundiam & honorem Matthæi, noluiſſe eum nomine appellare vulgato: quod Matthæus ipſe ex humilitate fecit, ſicut cap.10. ſe Publicanum vocat, vt nomen ſuum, & infame officium indicando perpetuum relinqueret ſuæ gratitudinis diuinæque benignitatis, & gratiæ, ac poteſtatis monumentum. ET AIT ILLI, cui iam tot miraculis innotuerat: SEQVERE ME, meo diſcipulatui indiuulsè inhærendo, qui, vt Chryſoſt. miraculorum iam fama perdomitus, & vt Hieron. maieſtate diuinitatis occultè in humana facie relucente tractus, potenti denique gratiâ perſuaſus, & proinde non irrationabiliter, ſicut Iulianus Auguſtus & Porphyrius calumniabatur. ET SVRGENS, SECVTVS EST EVM, ſpretis & lucris & periculis, quæ ipſi totique familiæ imminebant, quò rationes vectigalium non confectas relinqueret, inquit Baſil. in Regulis fuſiùs diſputatis, reſponſ. 8. Vnde promptiſſimæ obedientiæ exemplum extollit Chryſ. Et quantum ad animum. Antequam tamen omnibus reipſa ſe abdicaret, Chriſtũ domo & ſplendidis epulis excepit, quaſi ſic ſuis valediceret. Nam

10. DISCVMBENTE EO IN DOMO, ipſius Matthæi, qui, vt Luc. fecit ei conuiuium magnum, quod modeſtiæ causâ Matth. tacet. Hoc autem ſicuti de bonis ſuis fecit, ita & potuit rationes adminiſtrationis ſuæ Dño permittẽte reddere. ECCE MVLTI PVBLICANI ET PECCATORES DISCVMBEBANT CVM IESV, ſiue inuitati à Matthæo, ſiue vltrò, exemplo ſequentis Matthæi, & Chriſti humanitate tracti, quia Marcus ait, *Erant enim multi, qui ſequebantur.* Peccatores autem quia diſtinguuntur á Publicanis, videntur homines fuiſſe vitæ apertè improbæ & infamis.

11. ET VIDENTES PHARISÆI, id eſt, cùm intellexiſſent poſt conuiuiũ (patet enim Phariſæos nõ interfuiſſe, DICEBANT DISCIPVLIS EIVS, tamquam minùs inſtructis ad ſubornandam accuſationis malitiam, reddendámque ſui facti, & magiſtri rationem. Accuſandi enim nõ admonendi causâ iſta dicebant, non ad inſtruẽdos, ſed alienandos à Magiſtro diſcipulos. QVARE CVM PVBLICANIS ET PECCATORIBVS MANDVCAT MAGISTER VESTER? & vos cum illo? hoc enim addit Luc. Magiſtrum tamen prçipuè impetebant, tamquã qui perperam ſuos verbis & factis inſtrueret, nec habendũ eſſe virum ſanctum, qui peccatorum conſortio gauderet. Quos ipſi Phariſæi videntur vitaſſe, non eo animo, quo vitari debent, nimirum ne communicans ſuperbo induat ſuperbiam, & tangens picem inquinetur ab ea, hoc eſt, ne mores eorum familiaritate addiſcantur, vel etiam ne ipſi peccatores in improbitate roborẽtur: ſed ex faſtu & errore, ne ſicuti iuxta legem contactu rei immundæ, ita etiam peccatis inquinarentur. Vnde Dñs veram conuerſationis ſuæ cum illis causã aperiens,

12. NON EST OPVS, inquit, VALENTIBVS MEDICVS, quatenus ſcilicet rectè valent: & ideo vos, tamquam qui ſanos vos eſſe creditis, non frequento: quaſi dicat, Medicus ſum peccatorum, non ſocius, non vt foueam peccata, ſed ſanem; atque ita laude, non reprehenſione dignus. Niſi fortè quis eo nomine medicum accuſet, inquit Nazianz. Orat. 36. quòd morbo ſe inclinet, fœtoremque ſuſtineat, vt ægrotis ſanitatem donet. Vnde ex Scriptura factum ſuum probans,

13. EVNTES DICITE, id eſt ite, ac diſcite, non tam ſcientiâ quàm affectu & opere, quid ſibi velit illa Dei per Prophetã ſententia, & tunc ſc. accuſate me. MISERICORDIAM VOLO ET NON SACRIFICIVM: id eſt, magis volo, quàm ſacrificiũ, vt legit Aug. l. 20. contra Fauſt. c. 16. idq; eo quod ſequitur, *& ſcientiam Dei pluſquam holocauſta*. Ex quo etiam patet, per *Sacrificium* intelligi holocauſta, id eſt, externa ſacrificia. Nam, vt Auguſt. lib. 10. de Ciuit. c. 5. nihil aliud hîc, niſi ſacrificio ſacrificium prælatum oportet intelligi; ſcilicet externo religionis ſacrificio internum miſericordiæ, iuxta illud Apoſtol. ad Hebræos 13. verſ. 16. *Talibus enim hoſtiis promeretur*, id eſt placatur, aut delectatur, *Deus*. NON ENIM VENI. Ratio datur verſus duodecimi, non decimitertij: q. d. Proprium officium meum eſt, eſſe medicum: non ergò miremini, ſi cum ægrotis verſer. Non enim in mundum miſſus ſum, ac VENI VOCARE IVSTOS, SED PECCATORES, vbi exponit, vt antè iuſtos, vtique ſanos; peccatores autem appellauit ægrotos, inquit Auguſt. De Natura & Gratia cap. 19. Græcus hîc, atque etiam Latinus apud Lucam addit, *ad pœnitentiam*: quod tamen ſatis indicatur per verbum, *vocare*, ſi propriè ſumatur. Vocatio enim iuxta Apoſt. ad Rom. 8. verſ. 3. præcedit iuſtificationem. Eſtque illud primum beneficium, quo homo inuitatur à tenebris ad lucem, à peccatis ad Deum, id eſt, ab ægritudine ad ſanitatem, propter quod Chriſtus in mundum venit, aliàs non venturus, & quo iam iuſti non indigent.

14. TVNC ACCESSERVNT AD EVM DISCIPVLI IOANNIS, à Phariſæis ſubornati, vt per os eorum, iam æmulatiuncula aliquâ aduerſus Chriſti diſcipulos laborantium, reſponſum Chriſti refellerent: nam Marcus & Lucas indicãt Phariſæos ſimul acceſſiſſe DICENTES: QVARE NOS ET PHARISÆI IEIVNAMVS FREQVENTER? Ieiuniis non ipſius Legis, quæ ab omnibus obſeruabantur, ſed ſpecialibus, magiſtrorũ iuſſu, vel inſtituto ſuſcepus. Vnde Phariſæus ille: *Ieiuno bis in ſabbato*, id eſt, in quacumq; hebdomadâ. DISCIPVLI AVTEM TVI NON IEIVNANT? Plus ſignificare volunt, quàm dicunt, quod Lucas expreſſit, cùm eos dixiſſe notat, *Diſcipuli tui edunt, & bibunt*, id eſt, indulgent genio, cum Publicanis & peccatoribus manducando. Nam hac de cauſa vocatus fuit ipſe Chriſtus *homo vorax*, & *potator vini*, infrà c. 11. v. 19. Itaq; ſenſus calũniæ eſt: Conuiuia tua cum peccatoribus excuſas, prætextu miſericordiæ; cur ſaltẽ diſcipulos tuos non doces perfectionem, quàm nos profitemur? Sperabant. n. Phariſæi ſic fore, vel vt diſciplinam Ioannis omnibus probatam damnare cogeretur, vel ſuam, quibus vrbaniſſimè reſpondet:

15. NVNQVID POSSVNT FILII SPONSI LVGERE? Sponſum ſe opportunè vocat, quia ſic ab eorum magiſtro vocatus fuerat, Ioan. 3. verſ. 29. Filij autem ſponſi, Græcè υἱοὶ τ̃ νυμφῶνος, *filij thalami nuptialis*, dicuntur phraſi Hebraicâ (ſicut *filij lucis, tenebrarum, regni, &c.*) qui ad thalamum nuptialem pertinent, id eſt, qui ſponſo velut comites honoris gratiâ dati familiariſſimè adhærent; cuiuſmodi triginta dati fuerunt Samſoni, Iudic. 14. & vocantur *amici*, ac *pronubi*, verſ. vlt. Hi ergò non poſſunt LVGERE, id eſt, indecens eſt, vt in ſordibus ac luctu, ſeu in actionibus triſtitiæ verſentur, quamdiu durant tẽpora nuptialia, quæ lætitiæ plena ſunt: quaſi diceret, hæc indulgentia diſcipulorum meorum tempori congruit.

VENIENT AVTEM DIES, CVM AVFERETVR AB EIS SPONSVS, per mortem ſcil. vel aſſumptionem in cœlos: ET TVNC IEIVNABVNT, id eſt lugebũt, ſeu luctuoſis incumbent actionibus, ſicut factum indicant Acta Apoſtolorum. Et hinc eſt, quòd cõmodè ante dies ablationis Sponſi noſtri Quadrageſimam ieiunamus, vt notat Aug. Serm. 74. de diuerſis c. 3. Eademq; de cauſa Feriâ 6. & Sabbato olim ieiunare ſolebant, vt idem Epiſt. 86. & Clemens Romanus l. 5. Conſtit. Apoſtolic. c. 17. Vt autẽ non ſolùm ex temporis ratione, ſed etiam ex magno artificio, ſic cum ſuis diſcipulis agendũ intelligerent, duas addit ſimilitudines ex veſte & vtrib.

16. NEMO AVTEM, niſi inſipienter agere velit, IMMITTIT COMMISSVRAM PANNI RVDIS, id eſt, inſuit fruſtũ panni adhuc impexi, & impoliti prout à fullonibus prodit, IN VESTIMENTVM VETVS, id eſt, ad reparandam detritam veſtem, ac laceram. Nam illa talis commiſſura, ſeu pannus ille rudis TOLLIT PLENITVDINEM A VESTIMENTO, ſcil. veteri, id eſt, tollit integritatem, ſeu id, quod adhuc plenum & integrum erat in veſte veteri, ET PEIOR, ſeu major, ac reſtauratu difficilior, SCISSVRA FIT. Cùm enim pannus ille rudis ſit, durus, ac fortis, veſtimentum autem vetus tritum, ac penè putridum, mox laceratur. Addit Lucas aliud incommodum, *Alioquin & nouum rumpit*, ſcil. veſtimentũ, quia Lucas præmiſerat, hanc commiſſuram, ſeu hoc fruſtum panni noui vulſum fuiſſe ex veſtimẽto nouo. Huic omninò ſimilis eſt comparatio de vino, & vtribus: nam vini noui & bullientis violentia diſrumpit vtres vetuſtate infirmos, & penè putridos, & vtraq; pereunt. Iſte eſt cortex vtriuſque parabolæ, quã ſignificat iuxta Chryſ. Homil. 30. & Theoph. etiam ſe imprudenter facturum, ſi diſcipulis ſuis adhuc infirmis, & veteri aſſuetis homini, graue & rigidum vitæ genus imponeret: periculum enim fore, ne & huiuſmodi inſtitutum ſine fructu periret, & tyrones nouæ vitæ auſteritate territi deſperatione quadam reſilirent à virtutis perfectioris via, quam ſectari cœperant, & ita peiores fierent ex eo ipſo, quo meliores fieri debuerant.

17. SED VINVM NOVVM IN VTRES NOVOS MITTVNT, qui vim vini ferant, ne ferueſcente muſto rumpantur. ET AMBO CONSERVANTVR, vinum & vtres: quaſi dicat, Simili modo, cùm innouati fuerint diſcipuli mei Spiritus ſancti gratiâ, vis rigidioris diſciplinæ eis committenda erit, eamque cum fructu ferent: nam, vt Auguſt. Serm. 186. De tempore, carnalitas vetuſtas eſt, gratia nouitas, ſpiritualia non capit carnalis, quantò homo meliùs fuerit innouatus, tantò ampliùs capit, quod verum ſapit.

18. HÆC ILLO LOQVENTE AD EOS, ECCE PRINCEPS VNVS ACCESSIT. Marcus cap. 8. *Archiſynagogum*, Lucas cap. 8. *Principem Synagogæ*, quod idem eſt, vocat, nomine Iairum. Erant huiuſmodi præfecti Synagogæ, ad quos ſpectabat populi conuenientis, lectionis Scripturarum, prædicationis, &c. moderatio, vt patet Act. 13. v. 15. & Luc. 13. v. 14. ET ADORABAT EVM, genuflexione, vel corporis proſtratione, vt Marc. & Lucas. DICENS: DOMINE FILIA MEA MODO DEFVNCTA EST. Marcus ait, *in extremis eſt*; Lucas, *& hæc moriebatur*, id eſt, animam agebat: quo ſignificat vterq; nondum fuiſſe modò defunctam, poſtea enim defuncta nuntiabatur. Itaque, vel vtrumq; dixit Iairus ſub disjunctione, & Matt. ſolùm alterũ expreſſit, vel, vt Aug. 2. de conſen. Euang. c. 28. alij poſuerunt, quid dixerit Iairus, Matt. verò breuitatis cauſâ quid voluerit, atque cogitauerit: illi verba, hîc voluntatem, cui debent verba ſeruire, eò quòd certum ſit, eum ſaltem audito ſuorum nuntio de morte eius hoc cogitaſſe & voluiſſe.

20. ET ECCE. Interponitur hic alia hiſtoria, quâ cõfirmaretur fides vacillantis Iairi, & oſtenderetur, nunquam à benefaciendo otioſum fuiſſe Chriſtum, quæ quia accuratiùs tractatur à Marco, eò explicationem

pſicationem eius remittimus.

23. ET CVM VIDISSET IESVS TIBICINES, quia, vt Ambr. lib. 8. in Lucam, mos erat Gentilium ad luctum tibicines adhibere, ad quorum modos hiſtriones canebant funebria carmina, tundebant pectora, & eiulabant, vt Lucanus in Dialogo de luctu. Vnde Ouidius 4. Faſt.

Cantabat mœſtis tibia funeribus.

Hoc autem à Gentibus ad Iudæos videtur fluxiſſe: vide Ier. 9. v. 17. & 18. Vnde hîc addit, ET TVRBAM TVMVLTVANTEM, id eſt, multitudinem miſerabili lamentatione deplorantem puellæ mortem. Nam Marcus dicit *tumultum, &* (hoc eſt) *flentes, & eiulantes multùm*: & Luc. *Flebant autem omnes, & plangebant illam.* Turbis igitur illis DICEBAT,

24. RECEDITE, cum toto illo luctus & planctus apparatu: NON EST ENIM MORTVA PVELLA: ſcilicet, ſicut vos putatis, vt in morte maneat, ſicut cæteri mortui, neque ſit ſpes reuiuiſcendi. SED DORMIT, quia mox expergefactam videbitis, quam lugetis, vt mortuam: ſomnus igitur eſt, non mors. Vnde quod multi dicunt, *Non eſt mortua*, quia omnia viuunt Deo, non videtur huic loco conuenire: ſic .n. nullus mortuus diceretur, cùm tamen aliquid peculiare videatur Chriſtus de hac puella dicere, quod non de omnibus. Vnde nec illo modo dicitur hîc puella *dormire*, quo omnes mortui, Dan. 12. v. 2. vel peculiariter Sancti dicuntur in morte dormientes, propter ſpem futuræ reſurrectionis; ſed potiùs ad illum planè modum, quo Ioan. 11. v. 11. dicit Chriſtus: *Lazarus amicus noſter dormit, ſed vado, vt à ſomno excitem eum.* Quod cũ non intellexiſſent, addit, *mortuus eſt*, indicans ſe eum à mortuis velle ſuſcitare. Vſus eſt autem hîc iſto loquendi modo eadem de cauſa, quâ mox præcepit, vt nemo ſciret, videlic. vt hâc vrbanâ ambiguitate minus miraculum turbis innoteſceret: ET DERIDEBANT EVM; quia ignari iſtius conſilij diuini, & apud quos de vera morte puellæ nulla erat dubitatio.

ET CVM EIECTA ESSET TVRBA. Vt pompam & inanem gloriam declinaret apud turbam, ſecreti continendi neſciam, patrem tamen, & matrẽ puellæ, vt Marc. *& eos, qui ſecum erant,* id eſt, vt explicat Luc. Petrum, & Iacobum, & Ioannem tamquam teſtes adſumpſit ſecum. ET TENVIT MANVM EIVS. Addunt alij, eũm dixiſſe, *Puella ſurge*, vt ipſo quodammodò geſtu, & voce ageret tamquam cum dormiente, quem manu & voce excitare ſolemus. Vnde eadem facilitate, qua è ſomno excitata SVRREXIT, vt Marcus, *ambulabat, & iuſſit illi dari manducare*, ne phantaſma putaretur. Quamuis autem, eod. teſte, vehemẽter illis præciperet, vt nemo id ſciret, calcandæ ſc. inanis gloriæ ſtudio, & documẽto: tamẽ, quia fugiẽtes ſequi ſolet,

26. EXIIT FAMA HÆC IN VNIVERSAM TERRAM ILLAM, Galilæam ſcilicet, vbi contigit, omnibus rem tam ſtupendam & inexpectatam eò magis certam diuulgantibus. Addit hoc; ne quis à ſe miraculum confictum putet, cuius teſtis fuit tota regio.

27. ET TRANSEVNTE INDE IESV, SECVTI SVNT EVM DVO CÆCI, accepto miraculi iſtius rumore in ſpem ſanitatis erecti, DICENTES: MISERERE NOSTRI: qua voce indicant ſe de poteſtate eius non dubitare, ſed tantùm gratuitam poſcere voluntatem: q. d. Velis tantùm, quia potes, FILI DAVID, ille ſcilicet Dauidi ex Dauide promiſſus & expectatus. Nam quamuis eo tempore multi eſſent ex Dauide procreati, hoc tamen peculiariter Meſſiæ cognomen & periphraſis fuit: atque ita eſt hæc lucidenta fidei & fiduciæ profeſſio. Diſtulit eos tamen, donec,

28. VENISSET DOMVM, ſcilicet in Capharnaum, vbi domicilium elegerat: idque tum, vt fides eorum augeretur, vel probaretur, tum vt oſtentationem fugeret, doceretque fugiendam. ET DICIT EIS, vt examinaret naturam fidei illorum, & imitandam proponeret tamquam ſanitatis eorum cauſam, qua magis quàm eorum miſeria permotus fuiſſet: CRE-

DITIS QVIA HOC POSSVM, non precibus meis impetrare, vt Prophetæ, ſed FACERE VOBIS? id eſt, mea auctoritate & poteſtate præſtare? hanc enim penes ſe eſſe ſignificat. Fides igitur, quam poſtulat, non eſt de voluntate faciendi, multò minùs de facto iam exhibito; non enim dicit: Creditis me hoc velle facere, vel me facturum, vel me feciſſe, qualem fidem hæretici poſtulant de remiſſione peccatorum: ſed, Creditis, quia hoc poſſum facere? Eſt enim fides de diuina virtute ſua, quæ fides non eſt fiducia, ſed verus mentis aſſenſus, qui tamen per fiduciam conjunctam ſolet operari. Vnde cùm dixiſſent, VTIQVE, id eſt, indubitanter credimus, reſpondit eis:

29. SECVNDVM FIDEM VESTRAM FIAT VOBIS: id eſt, Si ſic creditis, habeat hæc fides per fiduciam, quam clamando & ſequendo profeſſi eſtis, effectum ſuum.

30. ET APERTI SVNT OCVLI EORVM: quantum ad effectum videndi, hoc eſt, viderunt. Periphraſis eſt videndi Hebræis familiaris, etiam cùm oculi non ſolùm patent, ſed neq; viſu carent: ſic enim primorum parentum, & Agar, Geneſ. 20. verſ. 19. oculi aperti dicuntur, quando aduertebant. Vide infrà cap. 20. verſ. 33. & Ioan. 9. v. 10. & ſeqq. ſæpiùs. Sic & aures dicuntur aperiri, vel patere, quando ſurdi audiunt, vt Marci 7. verſ. 35. Vtriuſque exemplum Iſaiæ 35. verſ. 5. ET COMMINATVS EST ILLIS, DICENS: VIDETE NE QVIS SCIAT: Græcè *ἐνεβριμήσατο*, acriter & cum fremitu quodam interminatus eſt. Vnde Ioan. 11. v. 33. exponitur, *infremuit*.

31. ILLI AVTEM EXEVNTES DIFFAMAVERVNT EVM IN TOTA TERRA ILLA, id eſt, factum diuulgarunt, & famam ſparſerunt. Vbi obſeruat S. Greg. 19 Moral. c. 14. aliàs 18. hac in re Chriſtum ſeruis ſe ſequentibus exemplum præbuiſſe, vt ipſi quidem virtutes ſuas occultare deſiderent, & tamen, vt aliis proficiant, prodantur inuiti. Occultentur ergò bono ſtudio, inquit, neceſſitate publicentur: vt eorum occultatio ſit cuſtodia propria: publicatio ſit vtilitas aliena. Huiuſmodi igitur præcepta Chriſti non videntur fuiſſe vera præcepta, ad ſeriò obligandum impoſita, ſed efficax tantùm deſiderij ſui declaratio, quòd ſcilicet nullo inanis gloriæ ſtudio teneretur. Vnde alij non peccarunt, virtutem eius ex gratitudine debitâ laude proſequendo.

32. EGRESSIS AVTEM ILLIS, ECCE OBTVLERVNT EI HOMINEM MVTVM DÆMONIVM HABENTEM: id eſt, mutum à dæmone poſſeſſum. Non enim illud, *mutum*, referendum eſt ad dæmonium, ſed ad hominem, cuius lingua non naturaliter, ſed dæmonis maleficio ligata ſignificatur ex eo, quòd ejecto dæmone loquebatur. Lucas tamen ipſum dæmonium vocat mutum, c. 11. v. 14. ſcil. effectiuè, quia faciebat mutum: nam varij dæmones tardis nocumentis, & vitiis delectantur. Loco, *mutum*, Græcè eſt *κωφὸς*, quod vulgò magis ſurdum, quàm mutum ſignificare notat Hier. ſed in Scripturis indifferenter vſurpari. Hîc mutus ab aliis offertur, quia mutus eum verbis orare non poterat, vt Chryſoſt. nec ab eo fidem exigit, quia muti ſimul & ſurdi eſſe ſolent. Tractat allegoricè quatuor iſta miracula S. Hilarius can. 9. juxta quem Filia Principis ſignificat Synagogam, Hæmorroïſſa Gentes, ſicut intelligit & Hieron. Rurſum aliâ figurâ duo cæci ſignificant Scribas & Phariſæos, inquit Hilarius, dæmoniacus Gentes. Vide eum latiùs. Senſu tropologico Hæmorroiſſa eſt anima, multo tempore cõcupiſcentiis & vitiis diffluens, quam ſanare non poſſunt Medici, lex Moyſis, aut Philoſophi, ſed tactus fimbriæ, ſeu fides Incarnationis. Filia Principis duodennis eſt anima initio conuerſionis peccans, quæ facilè ſanatur, ſi Princeps, id eſt, Paſtor Eccleſiæ, pro ea ſatagat. Duo cæci & mutus totius humani generis ſignificant ſtatum, cum primò oculi per fidem aperiri debent, vt deinde in Dei laudes lingua ſoluatur.

33. ET MIRATÆ SVNT TVRBÆ, quia

videlicet nunquam apparuit ſic in Iſrael, id eſt, nemo vmquam in Iſrael fuit, qui tantâ imperandi auctoritate, tantâ celeritate & facilitate, tam varia & immedicabilia morborum genera ſanaret, non enim ad ſolum eiecti dæmonij miraculum, ſed ad præcedentia reſpiciunt. Atque hæc erat ſimplex & candida turbæ, nullis inuidiæ ſtimulis agitatæ confeſſio.

34. PHARISÆI AVTEM, liuore cæci, cùm facta negare non poſſent, malitioſè calumniando dicebant: IN PRINCIPE DÆMONIORVM, id eſt, ope principis ac præcipui dæmonum, hoc eſt, non diuinâ virtute, ſed pacto & arte magicâ cum ſūmo dæmone, EIICIT DÆMONES, inferiores. Calumniam iſtam acerbiſſimam accuratè refellit Chriſtus c.12. Nunc autem eâ contemptâ pertranſit benefaciendo & exercendo legationem Euangelicam ſuſceptam, circuitque OMNES CIVITATES ET CASTELLA. Græcè *κώμας*, *Pagos*, id eſt, erga magnos & paruos nemine neglecto. In quo circuitu

36. VIDENS TVRBAS id eſt, miſeriam turbæ non modò corporalem, ſed maximè ſpiritualē, MISERTVS EST EIS: Græcè ἐσπλαγχνίσθη, id eſt, internis viſceribus ſummo affectu & commiſeratione ſuper malis eorum indoluit, QVIA ERANT VEXATI, id eſt, variis afflicti malis, ET IACENTES, SICVT OVES NON HABENTES PASTOREM: quæ hac illac oberrando temerè vagātur, nec paſtorem, nec caulam, nec gregem ſciunt quærere. Significat ergò Iudaicū populum per diuerſa vitiorum & errorū genera oberraſſe, ideòque diuerſis malis à dæmonibus afflictū, nemine curam gerente ſalutis eorum. Itaque

37. TVNC DICIT DISCIPVLIS: MESSIS QVIDEM MVLTA, ſcilicet populi Iudaici; nam in illis à Prophetis ſeminatum fuerat inquit Auguſt. Serm. 42. de ſanctis cap. 1. Vnde Ioan. 4. v. 35. de eodem populo dicit, *regiones iam albas eſſe ad meſſem*, id eſt, eos maturos eſſe, qui doctrinam ſalutis & Euangelicam accipiendo, incorporarentur Chriſto, & ex ſynagoga in Eccleſiam velut horreum transferrentur, quia finis legis Chriſtus. Et hinc eſt, quòd reſpectu Iudæorum non dicuntur Apoſtoli ſeminare (vt potè quòd reſpectu Gentium eis magis competebat) ſed metere, Ioan. 4. v. 38. OPERARII AVTEM PAVCI: id eſt meſſores, qui operam ſuam collocent, vt meſſis in aream Eccleſiæ deuehatur, id eſt, qui eis Euangelium regni, à Lege adumbratum, prædicent: ſolus enim erat Chriſtus & Ioannes, quia necdum Apoſtoli miſſi erant.

38. ROGATE ERGO DOMINVM MESSIS. Se ipſum tacitè indicat, inquit Chryſoſt. quamquam veriſſimilius eſt indicari Patrem, cui ſua Chriſtus tranſcribere ſolet. VT MITTAT. Ipſius eſt enim mittere: nam qui ſe ingerunt, non legitimè ab ipſo miſſi, falcem in alienam meſſem mittunt, & ſacrilegij rei ſunt, vt omnes hæretici. OPERARIOS IN MESSEM SVAM qui reipſa ſcil. non nomine tenus, tales ſint, fideles & idoneos, quia ipſe tales non ſolùm mittit, ſed & facit.

CAPVT X.

QVòd igitur Dominum rogandum eſſe dixerat, mox Chriſtus vltrò, non exſpectatis precibus, ex profuſione ingenitæ pietatis ipſe facit, mittendo ſcilicet operarios in meſſem ſuam. Nam

1. CONVOCATIS DVODECIM DISCIPVLIS, qui hactenùs nonniſi diſcipuli fuerunt, continui auditores doctrinæ, & ſpectatores operum, nunc eos mittere incipit ad colligendam meſſem, ad quod verbo & exemplo formauerat, atque ita hac miſſione, eos Apoſtolos fecit, &, vt Luc. cap. 6. verſ. 13. etiam Apoſtolos nominauit; q.d. Miſſos, quia generaliter in vniuerſum miſſi ſunt: quamuis ex etymologia etiam aliis competat, ſicut cæteris ſeptuaginta duobus diſcipulis hoc tribuunt nonnunquam veteres. Vt autem hæc miſſio non eſſet poteſtate vacua, vel eorum doctrina nouitate contemptibilis, vel prædicationis, tamquam legationis diuinæ, poteſtas arrogata videretur,

miracula velut ſigilla cõmiſſionis & auctoritatis appendit. Nam DEDIT ILLIS POTESTATEM SPIRITVVM IMMVNDORVM, id eſt, ſuper ſpiritus immundos, nẽpè VT EIICERENT EOS. Vocantur *immũdi*, non naturâ, ſed vitiis, quia omni immunditia delectantur, horrent & inſectãtur ſanctimoniam, ex quo à diuina puritate ceciderunt. Hæc autem poteſtas eiiciendi ſpiritus, curandi infirmitates non erat inhærens Apoſtolis, ſicut Chriſto, ſed ſtabiliter addicta, & aſſiſtens ex diuina voluntate, quo conciliaretur eis, tamquã Legatis, reuerentia, auctoritas, fides ex miraculis, quæ deerat ex ingenio, eloquentiâ, opibus,, pompa, comitatu.

2. DVODECIM AVTEM APOSTOLORVM. Duodecim non caſu, ſed diuino cõſilio electi ſunt, vt ſatis indicatur Act. 1. v. 27. 21. & vlt. Rationes tangunt veteres: primam, vt, quia duodecim tribus typus erant Eccleſiæ, ex omnibus Gentibus colligendæ, duodecim etiam Apoſtoli, quaſi alij duodecim Patriarchæ, & Patres eam generarent, vt indicat Iren. libro 4. cap. 38. & Theophyl. hîc, imò ipſe Chriſtus infrà cap. 19. verſ. 26. Alteram ſæpiùs tangit Auguſtin. vt in Pſalm. 56. & alibi, quia duodenarius conſtat ternario, quaternariùm ducto: Apoſtoli autem Trinitatem in quatuor orbis partes erant prædicaturi. NOMINA HÆC SVNT. Nominatim recenſentur, vt conſtaret tum diuinæ electionis ratio infirma mundi eligentis, tum firmitas teſtimonij ipſorum, quod de rebus maximis toti orbi reddere debebant.

PRIMVS SIMON: non ætate, quia ſenior erat Andræas, vt Epiphan. Hæreſi 51. numer. 19. nec vocatione, quia idem Andræas imperfecta vocatione, ſcilicet ad credendum, prior vocatus fuit, Ioan. 1. v. 40. & 41. perfecta verò ad Apoſtolatum ſimul cum Petro, Matth. 4. verſ. 18. Nec etiam ſola neceſſitate numerandi primus ponitur; ſic enim qui ſequ tur, ſecundus dici debuiſſet: neque caſu, quia vtique ponitur Petrus in Euangeliis primus, cæterorum verò ordo mutatur. Itaque primus auctoritate, & electionis dignitate ſicut Iudas ſemper collocatur vltimus: q. d. & omnium Apoſtolorum primus, id eſt, præcipuus & quaſi vertex Simon, inquit Chryſoſtom. in caput 1. Act. Et ex hoc loco deſumpta videtur vox *Primatus Petri*, quam vſurpat Aug. Tract. vltim. in Ioan. & alij veteres. Vnde Beza cæteris impudentior, hac voce perſtrictus, audet ſuſpicari ab aliquo Primatus Papæ fautore vocem *Primus* fuiſſe additam, QVI DICITVR PETRVS, vt diſtinguatur à Simone Chananæo, ET Andræas FRATER EIVS. Matth. Apoſtolos recenſendo ſex binarios per copulatiuam efficit: vnde videtur eos ita binos enumerare, ſicut à Chriſto coniugati & bini miſſi fuerant ad prædicandum, Marci 6. verſu 7. Hinc fratres coniungit, ad ſignificationem concordiæ.

3. IACOBVS ZEBEDÆI: ſupple filius, vt ab alio Iacobo diſtinguatur. Dictus eſt etiam *Major*, propter ætatem, occiſus eſt ab Herode Actor. 12. ET IOANNES FRATER EIVS. PHILIPPVS, nomen Græcũ ſicut & *Andræas*, à Iudæis vſurpatum fuit: eo quòd Gentibus per multas annorum centurias fuiſſent mixti: ET BARTHOLOMÆVS, quaſi dicas *filius Ptolomei*, vel potiùs *Thomæi*, quod habetur 2. Reg. 3. v. 3. THOMAS, Syriacum eſt ab Hebraica radice, ſignificante gemellum, nam תאם *Taam*, ſignificat *geminare*: Græcè dicitur *Didimus* Ioan. 20. v. 24. ET MATTHÆVS PVBLICANVS, quondam ſcil. nam humilitatis causâ ſuperabundantem Chriſti gratiam prędicat, vbi peccatum abundauerat. Eadem de cauſa ſe Thomæ poſtpoſuit, cùm alij præponant. IACOBVS ALPHÆI, ſcilicet filius. Dictus eſt Minor, Marci 15. verſ. 40. quia iunior, cuius mater erat, vt ibid. & Ioan. 19. v. 25. Maria Cleophę, ſoror matris Domini: vnde & à Paulo ad Galat. 1. *Frater Domini* vocatur. Vita fuit ſanctiſſimus, Ieroſolymorum Epiſcopus, auctor vnius ex Epiſtolis Catholicis. Huius fra-

ter THADÆVS vocatus eſt etiam proprio nomine *Iudas*, vt vtrumque conſtat ex initio Epiſtolæ, quam ſcripſit: vnde à Luc. vocatur *Iudas Iacobi*. Dictus eſt etiam à Græcis hîc *Lebbæus*, quaſi dicas corculū, ita vt trinominis fuerit; iuxta Hieronym.

4. SIMON CHANANÆVS: non à terra *Chanaan* ſeu *Chananæa*, repugnat enim orthographia, tam Latina, Hebraica, quàm Syriaca; ſed à *Cana*, oppido vel vico Galileæ, vt Hieron. vnde rectiùs fortaſſe *Cannæus* diceretur. Hoc autem nomen quia ſecundùm etymologiam Hebraicam denotat zelum, nam קנא, *kanne* ſignificat *Zelari*, hinc à Luca cap. 6. & Act. 1. vocatur *Simon Zelotes*: quamuis Scaliger velit Zelotem eſſe dictū, quia à ſecta Zelatarum, de quibus apud Ioſephum, ad Chriſtum conuerſus fuit. ET IVDAS ISCARIOTES. Ita vocatum volunt Hebraicè, alij à marſupio, alij à mercede venditi Chriſti, alij à ſtrangulatione per anticipationem, alij à tribu Iſſachar: ſed horum pleraque meræ chimeræ ſunt. Veriſſima videtur illa & ſimpliciſſima opinio, quæ, vt Hier. ab vrbe deducit, nempè Carioth, in tribu Iuda, Ioſue 15. v. 24. & Ierem. 48. v. 24. & 41. quaſi dicas איש קריות *Iſch keriòth*, *virum Charioth*, id eſt, Cariothenſem: nam hac forma exprimunt Hebræi ſępè ſua patronymica, vt *viri Bethleem Anathoth*, pro Bethleemitis, Anathothitis, Eſdrę v. 22. & ſeqq.

5. HOS DVODECIM MISIT IESVS, tamquam Legatos altiſſimæ legationis annūtiandi regni cœlorum, PRÆCIPIENS EIS & DICENS, hoc eſt & mandata, tamquam inſtructionem legationis, dedit in hæc verba: IN VIAM GENTIVM, id eſt, ad Gentes ducentem, NE ABIERITIS, prædicandi ſcilicet cauſa, quia nondum ſalutis omnibus publicandæ tempus erat: quod tamen poſt reſurrectionem eis præceptum eſt, infrà cap. 28. v. 19. quia iuxta ſapientiſſimam Dei ordinationem oportebat Iudæis, tamquam filiis regni, & ad quos Meſſiæ promiſſio facta erat, primùm loqui verbum Dei, cùm verò repellerent illud, & ſe indignos iudicarent æternæ vitæ, iuſtiſſimo iudicio, oportebat conuerti ad Gentes, vt explicat Paulus Act. 13. v. 46. ET IN CIVITATES SAMARITANORVM NE INTRAVERITIS: eadem de cauſa. Nam, & illi verè Gentiles erant, vt potè in Iudęam ex Chaldæa tranſlati, vt patet 4. Reg. 17 v. 24. & ſeqq. ſed quia propter cultum nonnullum veri Dei, & Meſſiæ expectationem, Ioan. 4. v. 20. & 25. medij videbantur inter Iudæos & Gentes, hinc diſtincta fit eorum mentio.

6. SED POTIVS ITE AD OVES, QVÆ PERIERVNT DOMVS ISRAEL: id eſt, Gentis Iſraeliticæ, ſub qua totam illam nationem comprehendit, quæ vocantur *oues paſcuæ Dei*, Pſalm. 73. verſu 1. quia populus à Deo peculiariter electus: *perdita* autem, quia vniuerſum genus humanum in Adam perditum fuit, & ſicut ouis errauerat. Iſa. 53. & peculiariter illo tempore Iudæi erant vexati & iacentes, ſicut oues non habentes paſtorem, vt ſuprà c. 9. Hic ergò diſtrictus figitur iſti legationi. Vnde eadē ex cauſa & ſenſu Chriſtus à Paulo ad Roman. 13. v. 8. vocatùr *miniſter circumciſionis*: & ipſemet infrà c. 15. v. 24. ſe non veniſſe profitetur, niſi ad oues domus Iſraël.

7. EVNTES AVTEM PRÆDICATE. Hîc explicatur ſumma legationis, QVIA APPROPINQVAVIT REGNVM CÆLORVM, vt ſcilicet per pœnitentiam ad illud vos præparetis, vt ſupplet Marcus c. 6. v. 12. Hoc autem comprehendit veteris vitæ deteſtationem, & aſſumptionem nouæ. Vide de hoc ſuprà dicta c. 3. v. 2.

8. INFIRMOS CVRATE: &c. His verbis actum iubendo, ſimul dat poteſtatem confirmandi miraculis, tamquam ſigillis, legationem ſeu miſſionem ſuam: nec non ipſa quoque mandata legationis, hoc eſt prædicationem ſuam: vtraque enim erat valde noua. Simul autem indicat, miracula eſſe debere non tam curioſa vel terribilia, vt Moyſis, quàm benefica, vt ita prędicatio eorum fieret non

tremenda, vel oneroſa, ſed beneficiis, tam ſpiritualibus, quàm corporalibus gratiſſima. Itaque GRATIS, id eſt, nullis meritis veſtris aut pretio, ſed mera Dei gratia, ACCEPISTIS, poteſtatem illam, ideoque GRATIS DATE: non poteſtatem ipſam, quæ ab eis dari non poterat, ſed effectus illius poteſtatis, ſanitatem, &c. His ergò verbis iactantiam ſimul & auaritiam conuellit, ſimulque tangit radicem, cur ſpiritualium iſtorum donorum venditio ſit illicita, quia ſcil. poteſtas illa talis eſt, quæ nullo humano labore ſed ſolâ Dei gratiâ haberi poteſt. Ideoq; magna ei ſit irreuerentia, ſi ad vile pretiū, contractuſq; humanos deprimatur. Quamquā hiſce verbis etiā acceptio munerum, quę ex gratitudine Apoſt. offerrētur, vetari videatur, quia indecora eſt, & gratia Dei ſic ad quæſtum videtur verti: vnde Gieſi ea de cauſa reprehenſus eſt. Porrò ſententia generalis eſt, ideòq; tum ad alia ſpiritualia Dei dona, tum peculiariter ad ipſā prædicationē Apoſtolorum referri poteſt, vt refert Baſil. in c. 8. Iſaiæ. Non enim, inquit, ſermo Euangelij venalis eſt, vt verba Pythonū. Vnde pręcidens omnem venditionis & negotiationis cauſam ac pretextum,

9. NOLITE, inquit, POSSIDERE. Græcum κτήσησθε, & Syriacum תקנון, *Teknun* verti poteſt *comparare*, ſcil. in viaticum, &c. hoc magis cum Luc. & Marco conuenit, qui dicunt, *Ne tuleritis in via*: & quia ſequitur, IN ZONIS VESTRIS, id eſt, loculis, ex zona itinerantium & militum pendere ſolitis, AVRVM, NEQVE ARGENTVM, NEQVE PECVNIAM. Græcè *χαλκὸν*, *æs*, tres enim pecuniæ ſpecies, etiam viliſſimam ex ære, vetat.

10. NON PERAM IN VIA, Græcè *πήραν εἰς ὁδὸν*, *peram in viam*, id eſt peram viatoriam, ad recondendum cibum, continens pro contento: & ſub Pera etiam poculum intelligitur. NEQVE DVAS TVNICAS, id eſt veſtimenta, vnum, quo induti ſitis, & aliud futurorum timore, ne fortè ſit opus, vt notat Hieron. hîc & Auguſt. l. de conſenſu Euang. c. 30. Nam ſi neceſſitas poſtularet, duobus veſtimentis indui potuiſſe, patet exemplo Chriſti, qui duobus indutus fuit, Ioan. 19. verſ. 23. NEQVE CALCEAMENTA: nempè duplicia, ſicut de tunicis dictum eſt. Ita Caiet. & Maldonat. & olim cecinit Iuuēcus Poëta: vel veriùs fortaſſis vetat non calceamentis indui, ſed non poſſideri ſeu portari calceamenta in viam, curam ſcil. prohibens, inquit Auguſt. quâ ideò portanda cogitantur, vt non deſint. Et hoc videtur eſſe, quòd Lucæ capite 22. dicitur, eos miſſos *ſine ſacculo, & pera, & calceamentis*, id eſt, ſine prouiſione in futurum, & tamen nihil eis defuiſſe. Hinc Marci cap. 6. v. 9. permittuntur non portare, ſed *indui ſandaliis*, id eſt, ſoleis, quæ ſolas plantas tegerent: quibus & Petrus indutus fuiſſe indicatur, Grǽcè, Actor. 12. verſ. 8. Quamquam ὑποδήματα, quæ hîc *calceamenta* vocantur, reuera nihil aliud ſonent Græcè, quàm quaſi ſubligacula, quia ſubligantur. Multi tamen putant hîc vetari calceos, qui totum pedem tegant, tamquam mollitiei vel curę carnis teſtimonium. permitti verò ſandalia, quæ ſolas plantas. Cuius diuerſitatis myſticam dat rationem Auguſtin. vt ſcil. nec occultaretur Euangelium, nec terrenis commodis inniteretur: & per duas tunicas intelligit vetari duplicitatem. NEQVE VIRGAM. Marcus ait, *niſi virgam tantùm*, ſed Matth. per *Virgam* intelligit arma defenſiua aut offenſiua, iuxta illud, *Reges eos in virga ferrea*: nam diuinæ prouidentiæ ac tutelæ prędicatoribus armorum vſus non conuenit. Vnde Ambr. *Virgam* vocat vlciſcendi inſtrumētum doloris, & in verbis humilitatem doceri tradit l. 6. in Lucam. Marcus verò permittit baculum itinerarium, quo ſe ſuſtentent, qui Hebraicè propriè dicitur משענת, *Miſghéneth*, vel משען, *Miſgan*. Auguſtin. putat Marcum intelligere *virgam* metaphoricè, pro poteſtate ſumendi neceſſaria à diſcipulis ſeu auditoribus. Matthæum verò propriè, qu. d. Ne minimas quidem res in futurum neceſſarias

prouidete. Nam omnium datur vna generalis ratio: DIGNVS EST ENIM OPERARIVS CIBO SVO, id eſt, alimento, quo ſuſtentetur in opere gratis adminiſtrato. Vnde *Cibus* pro omnibus ſuſtentationi vitæ neceſſariis, tamquam pars pro toto ſumitur, quorum prouiſionem prohibuerat. Atque ita ſatis clarè indicat, cur eos omnia iſta poſſidere, ac ferre noluerit, non quaſi non eſsēt neceſſaria inquit AVG. loco cit. ſed quia ſic eos mittebat, vt demoſtraret, ab eis iſta ſibi deberi, quibus Euangelium annunciarent, tamquam ſtipendia militantibus, tanquam fructum vineæ plantantibus, tanquam lac gregis paſtoribus, vt ſcil. ita eſſent, & expediti ab impedimentis omnibus ad prædicationem, & ſecuri de ſuſtentatione. Lucas pro cibo *Mercedem* ponit, non vt ſignificet ſuſtentationem eiſe adæquatum pretium operis, ſed eſſe operi gratis facto debitam, eoq; magis, quò opus eſt nobilius & magis gratuitò exhibetur: ſic enim, & majoris meriti eſt, & magis debetur ſuſtētatio, vtpotè ex juſtitia & ex gratitudine, nempe vt operarius in opere, nullius rei temporalis conſideratione maculato, vel pretio compenſabili, poſſit ſuſtinere. Vnde Aug. lib. de paſtoribus c. 2. Non ergò eſt, inquit, venale Euangelium, vt pro temporalibus prædicetur; ſi enim ſic vendunt, magnam rem vili vendunt. Accipiunt ergò ſuſtentationem neceſſitatis à populo; mercedem diſpenſationis à Deo. Non .n. redditur, quaſi merces illis, qui ſibi in charitate ſeruiunt, ſed tamquam ſtipēdium, quò, vt poſſint laborare, paſcantur. Hæc ille. Itaque hoc agebat Chriſtus cum diſcipulis, quod Apoſtolus apertiùs dixit 1. ad Corinth. 9. v. 14. *Dominus ordinauit iis, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere.* Vbi tamen mox adjiciens, *Ego autem nullo horum vſus ſum*, vtique oſtendit poteſtatem datam, non impoſitam neceſſitatem. Atque ita facilè intelligitur, & præcepta iſta non iſti vnicæ legationi Apoſtolorum fuiſſe poſita, vt quidam putant, ſed perpetua: & tamen ſine eorum violatione Paulum potuiſſe manuum labore viuere, & Apoſtolos à mulieribus ali, ne grauarent populū, & Chriſtum Dominum loculos circumferre, in quibus id, quod populus dabat, aſſeruaretur. Ex iis, quæ hactenus diximus, ſatis intelligitur, hæc Chriſti præcepta non ad iſtam vnicam, & primam miſſionē Apoſtolorum pertinere, vt multi recentiores volunt, ſed etiam ad illam vniuerſalem in totum orbem. Nam veteres penè omnes non aliter intelligunt, quàm hîc informari virum Apoſtolicum, & perfectè à diuina Prouidentia ſuſpenſum.

Quia igitur ſic inſtitutis occurrere poterat, an quiuis promiſcuè ſuſtētationis causâ eſſet adeundus, præoccupat Chriſtus.

11. IN QVAMCVNQVE CIVITATEM AVT CASTELLVM, id eſt, vicum aut pagum. INTRAVERITIS, prædicandi causâ, non inquirendum vobis de hoſpitio meritorio, aut quis diues aut opulentus, ſed QVIS IN EA DIGNVS SIT, hoſpitio veſtro, qui ſcilicet morum integritate, beneficentiáque ſpem præbeat promptæ hoſpitalitatis. Famâ hoc inquiri vult, inquit Hier. ne prædicatoris dignitas ſuſcipientis infamia deturpetur, atque ita, vt Ambroſ. lib. 6. in Luc. mutandi hoſpitij neceſſitudiniſque violandæ cauſa non ſuppetat. ET IBI MANETE, DONEC EXEATIS, ſcilicet illa ciuitate aut caſtello; quod Lucas clariùs dicit, *Nolite tranſire de domo in domum.* Alienum eſt enim, vt idem Ambr. à prædicatore regni cœleſtis, curſitare per domos, & inuiolabilis hoſpitij iura mutare: nam leuitatis vel appetentiæ menſæ lautioris ſpeciem habet, & hoſpes primus contriſtari aut offendi ſolet.

12. INTRANTES AVTEM, &c. SALVTATE EAM, vt humilitate hoſpitis animum præueniatis, DICENTES: PAX HVIC DOMVI. Formula ſalutandi eſt Hebræis vſitata, inquit Hieron. *Pax tecum:* quæ ſubinde ſignificat aduentū eſſe pacificum, ſine animo bellandi aut nocendi, vt patet Gen. 43. v. 23. & Iudic. 6. v. 23. Plerum-

que verò per eam omnia læta proſperaq; imprecantur, ſicut Latini dicendo *Aue* & *Salue*. Pax enim eſt omnium deſideriorum finis: Chriſtus autem vulgi verbis intelligi cupit Euangelicam, quam prædicabat, æternæ vitæ pacem.

13. ET SIQVIDEM FVERIT DOMVS ILLA DIGNA, pace Euangelicâ, quam fueritis apprecati. Lucas ait, *Si fuerit ibi filius pacis*, id eſt, dignus pace, ſicut dicitur *filius mortis*, id eſt, morte & ſupplicio dignus. Dignum autem intelligit Aug. lib. de correct. & gratia c. 15. per prædeſtinationem diuinam: Quo pacto enim Euangelicâ pace iam dignum fuerit ante annuntiatam pacem? Si igitur digna domus fuerit, id eſt, talis, quam Deus ad pacem ſecum præordinauerit: VENIET PAX VESTRA SVPRA EAM, id eſt, proderit domui, quia Deus effectum dabit verbis veſtris. SI AVTEM NON FVERIT DIGNA, PAX VESTRA REVERTETVR AD VOS, id eſt, inquit Aug. vobis proderit hæc prędicatio, non autem illi. Quo ſenſu hæc dicta erũt, vel ad conſolationem annuntiantium pacem, dum viderint apud multos optato effectu carere verba ſua: vel, vt S. Remigius in Catena, ad explorationem dignæ domus ſeu hoſpitis: q. d. Salutate, offerendo pacem. Si domus fuerit digna pace Euangelij, quam annuntiatis, & conſequenter hoſpitio veſtro, acceptabunt eam, Deo affectum benedictionis præſtante: ſin minùs, vos ex illa repulſa nullum patiemini detrimentum.

14. ET QVICVNQVE NON RECEPERIT VOS, NEQVE AVDIERIT SERMONES VESTROS. Vnum eſt explicatio alterius: vnde Lucas ſolùm dicit, *Quicumque non ſuſceperint vos*, non admittendo ſcilicet prædicationem Euangelicæ pacis pœnitentiæ, & regni cælorum. EXCVTITE PVLVEREM DE PEDIBVS VESTRIS. Quod Auguſt. quæſt. 7. ſuper Matth. iuberi putat, vel ad conteſtationem terreni laboris, quem pro illis inaniter ſuſcepiſſent; vel vt oſtenderent, vſque adeò ſe ab ipſis nihil terreni lucri quærere, vt etiam puluerem de terra eorum ſibi non paterentur adhærere: quas duas rationes, & Chryſoſt. tangit. Proximè tamen videtur hoc fieri in ſignum anathematis, ac maledictionis eorum, vtpotè cum quibus, velut maledictis, nec puluerem quidem velint habere communem. Hoc eſt enim quod Luc. c. 10. ait, *Etiam puluerem*, ſcil. rem viliſſimam & minimam: qui quia addit, *extergimus in vos*, id eſt, contra vos, & quia Paulus & Barnabas ad litteram hoc obſeruantes, Act. 13. v. 51. dicuntur excuſſiſſe puluerem pedum in eos, id eſt, contra eos: manifeſtum eſt, hanc ceremoniam adhiberi, quemadmodum Marc. ait, *in teſtimonium*, & vt Lucas c. 9. *in teſtimonium ſupra illos*, nempè rebellionis & condemnationis eorum, atque ita ad terrorem rebellium: talis enim actio ſignificantior & efficacior eſt, quàm verba. Vndè ne putetur eſſe inane terriculamentum, adjicit.

15. TOLERABILIVS ERIT TERRÆ SODOMORVM, &c. QVAM ILLI CIVITATI. Quia illis pœnitentia ac promiſſio regni cœlorum, & ſalutis æternæ non fuit prædicata, nedum miraculis ac virtutibus confirmata: hæc tantam libertatem Dei non fide tantùm, ſed nec audientiâ dignatur, quæ impietas ſine dubio eſt grauiſſima: vnde eadem illa ratio tangitur cap. 11. verſ. 23. & 24.

16. ECCE EGO MITTO VOS. Putant quidam hæc non eſſe dicta Apoſtolis in hac prima miſſione, eo quòd ſine periculis & perſecutione fuerit: ſed refelluntur ex Luca cap. 10. verſ. 3. vbi certum eſt de prima miſſione agi. Itaque etſi non fuerint in illa paſſi perſecutionem, præmoneri tamen, & præmuniri eos decuit ſimul, & ſemel aduerſus ea, quæ & tunc contingere poterant, & poſtmodùm ad Gentes miſſis contigerunt. Itaque ECCE EGO, qui noui, quid faciam, qui luporum rabiem arcere, ſiſtere, moderari, & in vtilitatem patientium conuertere ſcio, MITTO VOS, SICVT OVES: quibus nihil imbecillius, ſimplicius, innocẽtius, magis inerme, & ab omni præſidio defenſionis.

ſenſionis imperatum. Explicare enim videtur verſum decimum, quomodo mittantur ſine virga. IN MEDIO LVPORVM: quibus nihil eſt rapacius, & ouibus magis infeſtum. Significat enim hac phraſi, tum luporum ſeu perſequentium vndiq; circumdantium multitudinem; tum perſecutionum futurarum crudelitatem, tum defenſionis impotẽtiam & imparitatem.

ESTOTE ERGO PRVDENTES, SICVT SERPENTES, ET SIMPLICES SICVT COLVMBÆ. Græcè ἀκέραιοι, quod hoc loco videtur à κέρας deduci, quaſi diceres, *ſine cornibus*, hoc eſt, placidi: eſt enim epithetum animalium, quæ natura non armauit cornibus ad injuriam depellendam. Cum quo reipſa conuenit, ſi transferas cum aliis *ſinceri*, vel *innocentes*. Nam antiqui vnanimiter volũt hîc ſignificari innocẽtiam ad non inferendum malum. Senſus eſt ergò: Cùm velut oues mittamini inter lupos, ouis verò valdè ſtolida ſit, arma veſtra erunt prudentia & ſimplicitas: prudentia ſerpentis, vt inſidias & mala caueatis; columbæ ſimplicitas; vt nemini noceatis; ita ſcilicet, inquit Nazianzenus Orat. 19. vt, nec prudentia in verſutam improbitatem, nec ſimplicitas in ſtoliditatem degeneret, ſed ex ambabus vna abſoluta virtus fiat. Nam, vt Tertull. cap. 2. lib. contra Valentinianos, nocentiſſimi, qui non ſunt ſimplices; ſicut ſtultiſſimi, qui non ſapientes ſeu prudentes. Simili ferè modo Hilar. lib. de Synodis ſignificari dicit ſerpentinam prudentiam, columbæ ſimplicitate temperandam; & columbæ ſimplicitatem prudentia ſerpentis inſtruendam, vt fiat ſimplex ſapientia, & ſapiens ſimplicitas. Serpens enim cùm ſe hominibus exoſum, quaſi naturâ ſentiat, nunquam fidit, ſed magnâ ſemper ſollicitudine & inſidias eorum cauet, & ictus declinat. Addunt veteres ferè omnes, Auguſtin. quæſt. 8. ſuper Matth. & l. 2. de doctrina Chriſtiana c. 16. Hier. Chryſoſt, Theophyl. hîc, Amb. lib. 3. de fide, cap. 6. quòd ſerpens totum corpus capiti, vbi vita eſt, cuſtodiendo objiciat, & per anguſtias ſe coarctando vetuſtatem exuat: ita inquiũt in perſecutione luporum caput, id eſt, Chriſtum ſeu fidem Chriſti eſſe cuſtodiendam, & per anguſtam portam ad vitam eſſe intrandum. Sed quia ad eamdem ſerpentis prudentiam pertinet, venenum in perſequentes jaculari, hæc malitia per columbæ ſimplicitatem temperanda eſt: quam in eo ſitam eſſe ferè conueniunt, quòd nemini omninò, ſiue homini, ſiue beſtiis noceat: vſque adeò, inquit Aug. vt nullum omninò animalium necet, non ſolùm grandium, contra quæ vires non habet, ſed nec minutiſſimorum quibus etiam perparui paſſeres aluntur. Imò nec nocentibus nocent, nec direptoribus nidi ſe opponunt, læſæ redeunt, de ipſis lędentibus benè merentur, felle carent. Addit pulchrè idem Aug. Serm. 19. de diuerſis, quòd ſocietate gaudent, vbiq; ſimul volant, ſimul paſcuntur, charitatem ſeruant, gemitibus amoris murmurant, oſculis filios generant, amant etiam quando de nidis rixantur. Quæ facilè eſt applicare. Hic ergò genuinus videtur loci ſenſus. Nam cùm ſimplicitas columbina quid ſibi vellet ſatis omnibus eſſet manifeſtum, obſcurior verò ſerpentina prudentia, ſtatim illam explicans Chriſtus, adjicit.

17. CAVETE AVTEM AB HOMINIBVS: quaſi dicat. In eo vos prudentiam illam adhibere volo, vt caueatis ab illis, quos iam lupos nominaui, hoc eſt, vt cautè proſpiciatis, quibus vos credatis, vt eorum inſidias declinetis, quia homo homini lupus erit. TRADENT ENIM VOS, examinandos, iudicandos, puniendos, IN CONCILIIS, Græcè εἰς συνέδρια; vnde Sanedrin ſupremum Iudæorum Concilium dictum eſt: ET IN SYNAGOGIS SVIS FLAGELLABVNT VOS. Synagogæ etiam propriè erant Iudæorum, quæ intelliguntur hîc eſſe publicæ totius populi Iudaïci conciones..

18. ET AD PRÆSIDES DVCEMINI, qui propriè erant Romanorum: vnde Cyrinus, Pilatus, Feſtus, &c. erant Præ-

ſides Cyriæ vel Iudææ. IN TESTIMONIVM : hoc eſt, vt ita hac occaſione martyres ſeu teſtes ſitis, ILLIS ET GENTIBVS, id eſt, Iudæis & Gentilibus : teſtes inquam, tum Euangelicæ veritatis verbo & facto (intelligent enim non eſſe rem inanem, pro qua tam conſtanter mori parati ſitis;) tum iuſtæ condemnationis eorum in die iudicij.

Et quia homines rudes atque idiotæ meritò rogare poterant, quid regibus & Conciliis eſſent reſponſuri, cogitationem illam præuenit.

19. CVM AVTEM TRADENT VOS, quia ignari quid à Iudicibus quærendum ſit, NOLITE COGITARE : Gr. μὴ μεριμνήσητε, ne anxia ſollicitudine diſtracti cogitetis: de quo verbo diximus c. 6. v. 25. vnde Luc. 12. v. 11. *Nolite ſolliciti eſſe.* Eodem Græco verbo ac ſenſu dicit Marc. c. 13. v. 11. *Nolite præcogitare,* ſcil. illa anxia ac diffidenti ſollicitudine. Non enim vult eſſe negligentes defenſionis, ſed ſecuros ac fidentes Deo. QVOMODO AVT QVID LOQVAMINI, id eſt, quid in defenſionem allaturi ſitis, & quomodo hoc dicturi, quorum illud ad ſapientiam, hoc ad oris elocutionem pertinet, & de vtroque qui cauſam dicunt, anxij eſſe ſolent. Vnde quod hîc ſimpliciter dicitur: DABITVR ENIM VOBIS IN ILLA HORA, QVID LOQVAMINI, Luc. 21. v. 15. diſtinctè vtrumque promittitur, his verbis, *Ego dabo vobis os,* id eſt, facundiam oris, *& ſapientiam,* id eſt, rationibus vos inſtruam.

20. NON ENIM VOS ESTIS, QVI LOQVIMINI, id eſt, non vos eritis, qui loquemini : præſentia pro futuris, SED SPIRITVS PATRIS VESTRI, & conſequenter meus, QVI LOQVITVR, ſeu loquetur, IN VOBIS : non quaſi ipſi non eſſent locuturi, ſed quia Spiritus ſanctus & conſtantiam dicendi inſeret, & rationes ſuggeret, & verba dictando ipſam linguam diriget, vt ipſi loquantur. Quo ſenſu dicitur ad Rom. 9. *Non volentis, neque currentis, ſed miſerentis eſt Dei.* Non quaſi homo non velit, & currat, ſed quia Deus miſerendo, & hominis voluntatem præparando, facit, vt homo velit & currat, vt Aug. in Enchir. c. 33. q. d. Ergò, cauſa non eſt veſtra, vnde nec vos auxij ſitis: mea eſt, meum erit eius patrocinium.

Et hactenùs quidem contra perſecutiones externorum eos præmuniit; nunc contra domeſticas, quæ niſi prędictæ fuiſſent, ſimplices animos maximè perturbare potuiſſent.

21. TRADET FRATER FRATREM IN MORTEM, &c. nempe infidelis fidelem: quia in iis, quorum diuerſa eſt fides nullus affectus etiam naturalis fidus erit: q. d. Ea quæ aliis præſidio & ſolatio eſſe ſolent, affectus naturæ, & vinculum ſanguinis, in majoris miſeriæ acceſſionem ceſſura ſunt vobis, ac diſcipulis meis. Nam, vt notat Tertull. c. 9. Scorpiaci. mixtim de perſecutionibus Apoſtolorum ac cæterorum loquitur. Itaque

22. ERITIS ODIO OMNIBVS HOMINIBVS, id eſt, omni hominum generi, Iudæis & Gentibus, viris & fœminis, Principibus, populo, conſanguineis, extraneis, non propter culpam aliquam, ſed tantummodò PROPTER NOMEN MEVM : hoc eſt, propter nomen Chriſti quod creditis, quod prædicatis, & profitemini, ſeu quia Chriſtiani eſtis, vt explicatur 1. Pet. 1. v. 14. & 16. *Nomen* enim hîc fidei, cultus, ac profeſſionis eſt ſymbolum. Tacitè autem eos hoc verbo conſolatur, quia, vt ibidem indicatur, honoris & glorię, & virtutis Dei eſt, pro illo nomine pati. Vnde pleniùs conſolando adjicit. QVI AVTEM PERSEVERAVERIT VSQVE IN FINEM : non in bonis operibus, de hac enim perſeuerantia propriè non agitur hoc loco, ſed in iſta tolerantia perſecutionum : Græcè enim eſt ὁ ὑπομείνας, id eſt, vt vertitur Marci 13. verſ. 13. *qui ſuſtinuerit,* ſcilicet aduerſitates illas conſtanter, nec vnquam vſque ad finem mortalis huius vitæ ceſſerit. Vnde Tertull. eo modo legens loco cit. Scorpiaci, Quid ſuſtinendo, inquit niſi perſecutionem, traditionem, occiſio-

nem? Nec enim aliud eſt *ſuſtinere in finem*, niſi pati finem. SALVVS ERIT, æternæ vitæ ſalute. Non enim cœpiſſe, ſed perfeciſſe, virtutis eſt, quia ſola in benè cœptis perſeuerantia coronatur.

23. CVM AVTEM PERSEQVENTVR VOS. Hæc eſt altera pars prudentiæ ſerpentis, ſcil. inſidiis perſequentium ſe ſubſtrahere per fugam. CVM ergò PERSEQVENTVR VOS IN CIVITATE ISTA, non ſinẽdo ibi Euangeliũ prędicari, FVGITE IN ALIAM, tum vt ipſis perſecutoribus conſulatis; tũ vt periculum declinetis, quòd non eſt vltrò accerſendum: tum verò vt in alia ſpargatis Euang. Quando ergò non eſt alia manendi ratio, ſiue charitatis, ſiue iuſtitiæ, tum fuga licita, imò præcepta eſt, vnde hoc præceptũ vocat Nazianz. orat. 1. contra Iulian. quæ eſt numero tertia, & Athanaſ. pro fuga ſua. Noluit enim Chriſtus, vt Apoſtoli ſtatim primo ſe prælio morti obiicerent, ſed longè latèq; conarentur fidem ſpargere. Nam cùm Euang. ipſum, ſeu fructus eius, propter quem aliquando non eſt fugiendũ, poſtulat, vt fugiamus, tunc fugere non timiditas, vt Athanaſio exprobrabant Arriani, ſed pietas eſt: non fugere verò nõ fortitudo, ſed pertinacia. Multò verò ſępiùs licita eſt fuga, etſi non præcepta: vnde Aug. Epiſt. 180. dicit ſubinde, quod iſtis verbis Chriſtus fugã ſuis ſiue præcepit ſiue permiſit. Atq; ita ex hoc loco collegerunt Sãcti citati, & ſentit Eccleſia licitam eſſe fugam in perſecutione, non ſolũm Apoſtolis in prima illa miſſione, ſed etiam in alia & alijs. Nam illa verba, *fugite in aliam*, Apoſtolis quidem occaſione primæ miſſionis dicta ſunt, ſententia tamen eorum generalis eſt, ideoque à citatis generaliter intellecta, contra Chryſoſtom. Theophyl. Hieron. ac Tertul. qui eam ad primam Apoſtolorum miſſionem reſtrinxerunt. Patet enim etiam in Actibus Apoſtolorum eos perſecutiones fugiſſe. Vnde Tertull. ſententia, opinantis illicitã eſſe fugam, reprobata eſt. Quomodo autem non repugnent iſti permiſſioni alia Chriſti verba, improbantis mercenariũ, qui vidit lupum venientem, & fugit, & de alijs iſtius quæſtionis anfractibus, vide præclarè diſputantem Aug. Epiſtol. hac de re ſcripta ad Honoratũ, quæ eſt 180. Nam pro diuerſitate temporum, perſonarum, obligationum, fuga nunc illicita, nunc licita, nunc præcepta eſt. Sed quia Apoſtoli cogitare poterant, quò tandem ituri eſſent, ſi vbique perſecutiones fugerent, addit: NON CONSVMMABITIS, id eſt, non abſolueritis pererrando omnes CIVITATES ISRAEL, DONEC VENIAT, poſt reſurrectionem ſuam, immortalis FILIVS HOMINIS, qui vos alia legatione ad Gentes miſſurus eſt. Ita Beda, & inclinat Chryſoſtom. Sed quia aduentus Chriſti ferè poni ſolet pro illo notiſſimo aduentu ad iudicium, aptior videtur ſententia Hilarij Can. 10. qui per illud, *fugite in aliam*, concedi fugam intelligit in ciuitates Gentium; & ne mirarentur ſuos Iudæos à ſe poſſe deſeri, præmonet plenam Iudæorum conuerſionem ſuo aduentui ad iudicium deberi. *Non conſummabitis* igitur *ciuitates Iſraël*, id eſt, non perducetis ad fidem & Euãgelii perfectionem Iſraëlitas, *Donec veniat filius hominis*, ſcil. ad iudicium, quo tacitè futuram Iudæorum incredulitatẽ inſinuat.

24. NON EST DISCIPVLVS SVPER MAGISTRVM, &c. Prouerbiales ſententiæ erant inter Iudæos, non ſolùm tunc, ſed etiam poſtea vſitatæ: vnde reperiuntur etiam-num in Thalmud, Tract. de Benedictionibus c. 9. in commentariis AbenEſiæ ſuper Oſeam. Significauit illis hoc loco, non quales diſcipuli & ſerui eſſe ſoleant; ſępe enim magiſtros ac dominos ſuos ſuperant, ſed quali conditione contenti eſſe debeant: q.d. Nolite vos melioris conditionis putare, quàm ego fui, qui calumnias, perſecutionem, mortem Euangelij causâ patior.

25. SI PATREM FAMILIAS me ſcil. familiæ huius veſtræ, totiuſque Eccleſiæ; veluti domus meæ caput, patrem ac dominum BEELZEBVTH VOCAVERVNT,

à בעל *Baal*, id eſt, *Dominus* (quo nomine Gentes Orientales ferè Deos ſuos appellabant) & זבוב *Zebub*, *Muſca*, quaſi diceres *Dominum Muſcarum*. Erat famoſum idolum Accaronitarum 4. Reg. 1. ita dictum, quòd vel propter aſperſum victimarum ſanguinem eſſet muſcis plenum, vel potiùs quòd aduersùs muſcarũ infeſtationem inuocaretur. Nam ſimili ratione Plinius lib. 10. Natur. hiſt. cap. 28. Cyrenaici Achorem Deum inuocant muſcarum multitudine peſtilentiam adferente, quæ protinus intereunt, poſtquã litatum eſt illi Deo. Vbi in *Achore* veſtigia apparent *Accaronis*. Et Clemens Alexandrin. in Proreptico teſtatur, Eleos Ioui Ἀπομυίῳ, Romanos autem Herculi Apomyio, ideſt, muſcarum depulſori, ſacrificaſſe; quem Pauſanias in Arcadicis Myagrum vocat. Quæ omnia planè idem ſunt, quod Beelzebub. In deteſtationem huius ſpurciſſimi idoli, inquit Hieronym. Principem dæmonum eodem nomine videntur appellaſſe, & ignominiæ causâ ipſum Chriſtum, tamquã qui pietatis eſſet hoſtis, inſtar Beelzebub, vel qui Beelzebub operâ ad pellẽdos dæmones vteretur.

QVANTO MAGIS DOMESTICOS EIVS? Vos ſcil. vobiſq; ſimiles quos humanitatis causâ *domeſticos* potiùs, quàm *ſeruos* vocari notat Chryſ. ſicut & Ioan. c. 15. v. 15.

26. NE ERGO, &c. quia communis erit vobis & mihi, diſcipulis & magiſtro, ſeruis & domino conditio, TIMVERITIS EOS, vt propter conuitia & perſecutiones ab Euangelij mei prædicatione deſiſtatis. NIHIL ENIM EST OPERTVM, QVOD NON REVELABITVR, &c. Et iſtæ adagiales locutiones ſunt, vſu vulgi tritæ: vnde & Chriſtus iis in diuerſis locis, & propoſitis vſus eſt, vt patet Lucæ 12. v. 2. Præſenti autem loco ſic aptandæ ſunt, vt contineant rationem, cur timere non debeãt hominum conuitia, probra, & blaſphemias: q. d. Breui apparebit, poſt propagatum Euangelium, etiam in hoc mundo, vt Chryſoſt. vel certè in die iudicij, vt Hilar. & Hieron. innocentia & virtus veſtra, & perſecutorum impietas, & omnium rerum veritas, quæ vulgò temporis filia dicitur, *Nihil enim opertum*, *&c.* Quæ cùm ita ſint, *ne timueritis*, ſed potiùs liberè conſtanterque

27. QVOD DICO VOBIS IN TENEBRIS, id eſt, priuatim & inter domeſticos parietes, DICITE IN LVMINE, id eſt, palàm in lucem proferte: ET QVOD IN AVRE AVDITIS, id eſt, quod ſecretis colloquiis, quaſi in aurẽ vobis inſuſurratũ fuit, PRÆDICATE SVPER TECTA: id eſt, publicè clara voce omnibus prætereuntibus diuulgate. Loquitur enim iuxta morẽ Palæſtinæ, vbi in tectis planis ambulare, & colloqui etiã cum tranſeuntibus poterant.

Cùm ergò aduersùs infamias eos ſic muniuiſſet, nunc etiam aduersùs mortem malorum omnium terribiliſſimum.

28. ET NOLITE TIMERE, timore ſcil. illo præpoſtero, quo à libertate credendi, vel confitendi, vel prædicandi fidem meã decidatis, EOS, QVI OCCIDVNT CORPVS. partem viliorem, miſeriarum ſeminarium, breui ſponte moriturum, & glorioſiùs ipſis multis reparandum: ANIMAM AVTEM, partem digniorem, NON POSSVNT OCCIDERE: quia nec naturalem eius vitam auferre poſſunt, cùm immortalis ſit, neque ſupernaturalem, quia eſt ipſe Deus. SED POTIVS, nempè ſi aliquis timendus eſt (mauult enim alioquin ſuos Chriſtus agi amore quàm timore:) TIMETE EVM, QVI POTEST ANIMAM ET CORPVS, id eſt, totum hominem, irrecuperabiliter ſcil. & viuentem, PERDERE. Plus eſt enim ita perdere quàm occidere: carnales quippe homines mallent morte brutorum corpore & animâ occidi, quàm viuentes perdi. IN GEHENNAM, Græcè ἐν γεέννῃ, *in gehenna*, id eſt, à Deo verâ vita animæ ſeparatum, æternis corporis & animæ ſupplicijs addici. Itaque, vt Chryſoſt. notat, non promittit eis liberationem à morte, ſed velut adamantinos red dit, atque ipſa morte ſuperiores. Ne veri pu. arent per tantam perſequendi, imò & occidendi licentiã impiorum, ſe à Dei pr

uidentia eſſe derelictos, mox adiicit.

29. NONNE DVO PASSERES, Græcè δύο στρουθία, duo paſſerculi, ASSE VENEVNT? vnus enim præ vilitate vix inuenit pretiũ, Græcè eſt diminutiuum ἀσσάριον, quòd Euthymius vult eſſe minimi oboli genus: alij dimidium aſſis, quem teſtatur Plin. l.33. c. 3. percuſſum lege Papiriâ. Porrò *Aſſis* erat æreí nummi genus, quorum decem valebant denarium, ſcil. argenteum. Sed aliquando aſſes ita minuti fuerunt cuſi, iuxta Budæum l.5. de Aſſe, vt non niſi ſextantem aut vnciam appenderent, qui alioqui libram æris continebant. ET VNVS EX ILLIS, id eſt ne vnus quidem eorum, NON CADIT SVPER TERRÂM, id eſt, humi cadit. Hebraica periphraſis, pro, perit, ſcil. vt aues occiſæ in terram cadendo ſolent. SINE PATRE VESTRO, id eſt ſine eius ſcientia, voluntate ac decreto. Significat enim, inquit Aug. 5. de Geneſi ad lit. c. 21. viliſſimas corruptibilis mundi, abiectiſſimáſque particulas diuina prouidentia regi. In voce autem, *Patre veſtro*, vis argumenti à minore, quod Chriſtus v.31. applicat, tacitè augetur, quia paſſerum non eſt pater.

30.& 31. VESTRI AVTEM, non ſolùm vita, vt paſſerum, ſed CAPILLI, Græcè efficaciùs καὶ αἱ τρίχες, &, ſeu *etiam capilli*, qui abiici & contemni ſolent, NVMERATI SVNT, id eſt, velut numeratos & cuſtodiæ ſuæ concreditos habet, ne vel vnus eorum pereat. Quo ſingulariſſimam & planè mirabilem Dei de hominibus, maximéque illis, quorum non tantùm creator, vt paſſerum, ſed & pater eſt, curam inculcat ne vel timeant irruentes perſecutiones vel aliquid ſibi ſine Dei nutu accidere poſſe ſuſpicentur, cùm MVLTIS, infinitis, PASSERIBVS MELIORES, id eſt, pretioſiores ſint apud Deum Patrem ſuum.

32. OMNIS ERGO, QVI CONFITEBITVR ME, id eſt, qui, abiecto pudore & timore, atque amore temporalium, mihi doctrinæque meæ liberè, ingenuè, conſtanter, teſtimonium perhibuerit, CORAM HOMINIBVS, hoſtibus ſcil. fidei veritatem extorquentibus. Nam vltrò fidem publicare, non tam eſt confiteri Chriſtum quàm profiteri, quod non perinde neceſſarium eſt, vel laudabile.

Confitemur autem Chriſtum, non ſolùm quando verbis profitemur, Chriſtum eſſe Deum, ſed etiam cum quamlibet doctrinę Chriſti partem confitemur: imò cùm facto quoque à præceptorum eius obędientia vi perſecutionum auelli non poſſumus. Non minùs enim Chriſti Martyres ſiue teſtes ſunt, qui propter virtutis Chriſtianæ profeſſionem, ore vel opere factam, moriuntur, vt Ioannes Baptiſta & ſimiles, quàm qui confitendo, quòd ſit Meſſias aut Deus. Hinc factum, vt apud Cyprian. & alios antiquos, qui profeſſionem fidei ſuæ coram perſecutoribus ediderant, vocarentur *Confeſſores*, & ipſę profeſſiones fidei *Confeſſiones*, ſi non ſequeretur mors.

CONFITEBOR ET EGO EVM, id eſt, viciſſim agnoſcam eum publicè pro meo, CORAM PATRE MEO; ſupple, in die iudicij: ideo enim addit Marcus c.8. verſ. 38. *Cùm venerit filius hominis in gloria Patris ſui.*

33. QVI AVTEM NEGAVERIT ME: negando ſcil. ore vel me Chriſtum, vel ſe Chriſtianum, vel quamcumque doctrinæ meæ partem: vel facto à virtute qualibet, aut ab obedientia mea vi perſecutionis recedendo, etſi corde credat. Vnde Marcus non ſolùm dicit: *qui me*, ſed addit, *qui verba mea confuſus fuerit*, id eſt, erubuerit. Quo verbo vtitur ibi Chriſtus, quia, vt Tert. c.9. Scorpiaci, ſciebat à confuſione vel maximè formari negationem, mentis ſtatum in fronte conſiſtere, priorem eſſe pudoris, quàm corporis plagam.

. Porrò ne mirarentur Apoſtoli, quî fieri poſſet, vt princeps pacis Chriſtus & Euãgelium pacis tot perſecutiones aduersùs ſe concitare poſſet, cùm Prophetę paſſim tranquilitatem & abundantiam pacis futuram prædicent, præoccupat obiectionem Apoſtolorum.

34. Nolite arbitrari, qvia pacem venerim mittere in terram. Quo indicat ſe loqui de terrena in rebus infirmis pace, quam ſcil. ſolam mundus nouit & æſtimat pacem, vt quoquo modo in rebus & commerciis temporalibus etiam cum vitiis concordes agant: nã ſęculi pax & lætitia non eſt aliud, quàm nequitia impunita, vt alicubi Aug. Non veni pacem huiuſmodi mittere, sed gladivm, id eſt, bellum, diſſentiones, ac ſeparationes, quorum gladius eſt inſtrumentum & ſignum. Ad hoc autem ſe veniſſe dicit, quia eorũ occaſio, non cauſa fuit. Nam illa ex prædicatione cœleſtis doctrinæ, cui multi nollent acquieſcere, ita vidit conſecutura, ac ſi idcircò veniſſet, quia etſi præuideret, tamen venit. Sic enim Chriſtus dicitur Lucæ 2.v.34. *Poſitus in ruinam multorum.* Similis locus eſt Ioan.9.v.39. Quamuis etiã propriè ad hanc diſſenſionem faciendam veniſſe dici poſſit, quatenus fidelis ab infideli diſſentit ac ſeparatur. Vnde de tali ſeparatione intelligi poteſt id, quod ſequitur.

35. Veni enim separare hominem, filium ſcil. adversvs patrem svvm, &c. Exprimit autem tria paria domeſticę coniunctionis, ſub quibus omnes coniunctiſſimi naturæ & ſocietatis gradus intelliguntur, vt ſciant omnes concordię nexus & affectus quantumuis potentes fide, & religione ſua diruptum iri, tam ab iis, qui non credent, pertinaciter repugnando fidei, quàm iis, qui credent conſtanter ſibi per quorũlibet cõtemptũ adhęrendo.

36. Et inimici hominis erunt domestici eivs, quia alter alteri propter fidem contrarius erit, infidelis fideli, & conſequenter fidelis infideli, inimicum enim eſſe relatiuum eſt. Verba ſunt Michææ Prophetæ c. 57. de temporum eius calamitatibus dicta, quæ Chriſtus accõmodat propoſito ſuo. Quia verò duriſſimum videbatur id, quod dixerat, ſe veniſſe, vt etiam coniunctiſſimi à ſe inuicem diſſiderent, rationem ſubiicit. Nam

37. Qvi amat patrem avt matrem plvs qvam me, id eſt, qui eos mihi prætulerit, ita vt propter ipſos, me, doctrinam meam, aut præcepta mea verbis aut factis negare malit, non est me dignvs, id eſt, non eſt dignus nomine, diſcipulatu, promiſſis meis: Lucas enim ait, *Non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Non ergò amorẽ parentum vetat, ſed ordinat, vt ſcil. in neceſſitatis & comparationis articulo, quo vel parentes, vel Chriſtus deſerendus eſt, inferior potiori cedat: tunc enim, inquit Hieron. odium in parentes, pietas eſt in Deum, de quâ re latiùs Aug. Epiſt. 89. verſus finem. Et qvi amat filivm avt filiam, &c. Creſcit gradatim oratio: longè enim potentior eſt parentum in liberos, quàm in parentes liberorum affectus, quos tamen omnes affectus amori ſuo iubet cedere. Imò verò nec ille eſt me dignvs.

38. Qvi non accipit, id eſt, qui non parato animo ſuſcipit & amplectitur crvcem svam, id eſt, quamcumque afflictionem & cruciatum, etiam ſupplicium crucis, omnium duriſſimum & ignominioſiſſimũ, ſibi diuinitus deſtinatum. Videtur enim alludere ad crucem, quam ipſe humeris portaturus erat: q. d. Qui non eſt paratus mecum etiam crucifigi: hoc enim ſibi videtur velle id, quod adiicit, Et seqvitvr, id eſt, imitatur: me, tam in cruce ferenda, quàm ferendi modo, vt ſcilicet patienti, æquo, imò libenti animo, & iuſtitiæ causâ propter Deum ferat. Multi enim vt fures & latrones crucifiguntur, & crucem ferunt ſine fructu.

39. Qvi invenit animam svam, ſcil. in hoc mundo, vt alibi additur, id eſt: qui inuenerit ſe ipſum, negatione ſcil. nominis mei, ſeu qui nolendo crucem ſuam ſibi deſtinatam accipere, ſeipſum ſaluum in hoc mundo morti & rebus aduerſis eripuerit, perdet eam, id eſt, in futuro æternum ſeipſum perditurus eſt. Et qvi perdiderit animam svam, ſcilicet in hoc mundo, id eſt, qui

vitæ temporalis jacturam fecerit, & ita carnalium hominum oculis ſeipſum perdiderit, PROPTER ME: addit Marcus cap.8. v.35. *& Euangelium*, quod ſuprà Matt.c.5.v.10. dixerat, *propter iuſtitiam*; Martyrem enim Chriſti facit non pœna, ſed cauſa. INVENIET EAM: Marc. d. cap.8. & Lucas 9. *ſaluam faciet eam*: id eſt, ſe ipſum ſaluum lucrifaciet in futuro.

Eædem vel ſimiles ſententiæ repetuntur Matth. 16. Marc.8. Lucæ 9. & 17. & Ioan. 12. ſimili ſenſu: in quibus *Anima* non poteſt accipi pro vita corporis, quia etiam qui in futuro perdunt animã ſuam, vitã corporis viuent. Itaq; alij accipiunt pro animæ ſalute, ſiue corporali, ſiue æternâ. Nos commodiſſimè accipi poſſe iudicauimus per ſynecdochen pro toto homine, phraſi apud Hebræos & in veteri Teſtamento vſitatiſſimâ, vt patet Leuit. 5. v.1.2.5.&c. Et hâc de cauſa ſæpè in nouo Teſtamento, vbi nos legimus *teipſum, ſeipſum*, & ſimilia, tranſlatio Syriaca vſitato ſuo idiotiſmo legit *animam ſuam*, vel *animam tuam*, vt patet infrà c.22.v.39. Et cap.27.v.40. pro, *Salua temetipſum*, legit *Salua animam tuam*. E contrario verò id, quòd Matt.16. v.26. dicitur *Animæ verò ſuæ detrimentũ patiatur*, Lucas proprietatem Hebraicam explicans dixit, *Se autem ipſum perdat, & detrimentum ſui faciat*. His igitur ſententiis vinculum, quod nos arctiſſimè deuinctos tenet, & Chriſti amorem impedit, diſrumpit, peruerſum ſcilicet amorem ſui, quem vſque ad mortis ipſius contemptum perducit. Alioquin enim hoc non eſſet amare ſe, ſed odiſſe; non inuenire, ſed perdere. Nam, vt Aug. Tract.15. in Ioan. ſi malè te amaueris, tunc odiſti; ſi benè oderis, tunc amaſti.

40. QVI RECIPIT VOS. Poſt tot prædictas calamitates, & odium omnium, hoc tandem ſolatij loco adjicit, auſteritatem præceptorum ſpe temperans promiſſionis, inquit Hieron. ne ſcil. ab omnibus prorſus ſe deſerendos eſſe vererentur. Itaque his verbis partim ſignificat, quantam eorum eſſet habiturus curam, qui ipſiuſmet perſonam ſuſtinerent, partim ſpe præmij domos eis totius orbis aperit, inquit Chryſoſt. quod ipſum latè deducit Homil.36. quia QVI VOS, tamquam Legatos meos, RECIPIT hoſpitio, honorificè, humaniter, benignéque tractatos, ME RECIPIT, id eſt, perinde reputabo, ac ſi in perſonam meam eſſet collocatum, vt clariùs explicat Matt.25.v.40. Honorem enim Legato, vt tali exhibitum ſibimetipſis reges exhibitum putant. ET QVI ME RECIPIT, RECIPIT EVM, QVI MISIT ME, id eſt, Deum Patrem, qui honorem mihi à ſe miſſo impenſum ſibi præſtitum putat. Neque vero honorifica tantùm, ſed & fructuoſa eis erit iſta hoſpitalitas. Nam

41. QVI RECIPIT PROPHETAM, id eſt, doctorem Euangelij, de quo hîc ſermo eſt, IN NOMINE PROPHETÆ, eo nomine, ſeu titulo, quod eſt Propheta, ſeu annuntiator verbi Chriſti, ac Dei. Nam his verbis retorquet intentionem hominis in Chriſtũ, ac Deum, vt clarè indicat Marc.c.9.v.40. vt ſc. non maneat in ipſa perſona Prophetæ & iuſti, multò minùs hæreat in aliis mortalibus caducisq; conſiderationibus, vt quia Iudæus, affinis, cognatus, potens, eloquens, doctus. MERCEDEM PROPHETÆ ACCIPIET, id eſt talem, inquit Chryſoſt. qualem ipſe Propheta, quia ſcil. eum, vt talem diligit, & Prophetæ officio cooperatur. Nam opus, quo alterius operi, ſiue bono, ſiue malo, communicamus, ſicut illius naturam imbibit, ita & illius præmium accerſit, aut ſupplicium. Vnde mox idem extendit ad eum, qui recipit quemlibet IVSTVM IN NOMINE IVSTI, id eſt, eo nomine, quòd iuſtus eſt, ſeu intuitu iuſtitiæ & pietatis. Et quia non omnium eſt, Prophetas, aut iuſtos, ſeu ſpectatiſſimæ virtutis viros hoſpitio recipere, & magnis afficere beneficiis, ad infimos, & ad infima beneficia deſcendit.

42. ET QVICVNQVE POTVM DEDERIT VNI EX MINIMIS ISTIS: ſcilicet qui

in me credunt, vt exprimitur c.18.v.6. vel fratribus meis, vt c.25. hoc eſt, ex infimis inter fideles, & contemptiſſimis. Quo ſimul indicat id, quod Apoſtolus docet ad Galat.6.v.10. quamuis ad omnes bonum operari debeamus, maximè tamen ad domeſticos fidei. CALICEM AQVÆ FRIGIDÆ, vel aliquod abjectiſſimum miniſterium exhibuerit; *Frigidæ* enim dicit, vt obſeruat Hieron. ne & in calida, paupertatis ex penuria lignorum occaſio quæreretur. TANTVM IN NOMINE DISCIPVLI, quod Marcus dicit c.9. *in nomine meo, quia Chriſti eſtis*: hoc eſt ergò, mei intuitu, ſeu eo tantùm nomine, quia Chriſtianus eſt, quia Chriſti doctrinam ſectatur, aut profitetur, ſiue iuſtus ille ſit, ſiue injuſtus. Vnde Hilar. in fine Can.10. putat ſignificari, quòd probitatem obſequentis, fallentis de ſe probra non lædunt, eo quòd mercedem ſuam à dantis fide, non autem à ſumentis mēdacio conſequatur. Itaq; illud, *tantùm*, etiam ad præcedentia referri poteſt: AMEN DICO VOBIS, id eſt, aſſeueranter dico, ne cui hoc incredibile videatur, NON PERDET MERCEDEM SVAM, quæ pro diuina ſcil. liberalitate tali operi repoſita eſt: magis.n. Deus ad affectū dantis, quā ad rei datæ magnitudinē reſpicit.

CAPVT XI.

CVM CONSVMMASSET IESVS PRÆCIPIENS, id eſt, cùm finem feciſſet præcipendi, ſeu inſtruendi & ordinandi, vt eſt Græcè; pleraque enim non fuerant præcepta propriè dicta, ſed inſtructiones & prædictiones: TRANSIIT INDE; ab Apoſtolis, periculum legationis facturis, ſe ſeparando. Non enim factum eſſe indicatur Lucæ 9. v.6. & 10. nimirum, vt ſic inciperent ſine cortice natare, & ne præſentia ſua eorum auctoritatem minueret, aut miracula obſcuraret. VT DOCERET ET PRÆDICARET, etiam ipſemet, non ſolùm per vicarios ſuos, IN CIVITATIBVS EORVM. Quidam ad Apoſtolos referunt; quaſi diceret, in omnibus ciuitatibus, vbi Apoſtoli prædicaſſent: ſed hoc duriùs, & ſignificat Lucas loco cit. Apoſtolos potiùs ad Chriſtum rediiſſe. EORVM igitur, id eſt Iudæorum: refertur enim ad id, quod remotè præceſſit, atque ex narrationis ſerie & ſenſu ſatis intelligi datur, eo quòd iuſſiſſet Apoſtolos ad oues domus Iſraël pergere.

2. IOANNES AVTEM CVM AVDIVISSET. Videtur hæc hiſtoria non narrari ordine ſuo, eo quòd ex Lucæ 7. v.18. veriſimiliter videatur contigiſſe ante miſſionē duodecim Apoſtolorum. Legationis huius cauſam indicat interrogatio iſta:

3. TV ES, QVI VENTVRVS ES, AN ALIVM EXSPECTAMVS? Ex quâ colligit Tertull. Ioannem de Chriſto certum eſſe deſiiſſe, vt loquitur c.8. lib. de Præſcript. deficiente ſcil. in eo ſpiritu Prophetiæ, poſt totius ſpiritus tranſlationem in Dñm, vt ait c.10 lib. de Baptiſmo. Sed, vt rectè dicit Amb. lib.6. in Lucam aut inſolentiæ fuiſſet, antea ei diuina tribuere, quem neſcias, aut de Dei filio dubitaſſe perfidiæ eſt. Hieron. proderat, non dici, *Tu es, qui veniſti*, ſed, *qui venturus es*, ſcilicet ad inferos, quò Ioannes mox erat deſcenſurus; vt ſcilicet ſcire poſſet, non vtrùm eſſet Meſſias, ſed vtrùm & inferis Chriſtum deberet nuntiare. Cum quo conſentiunt Gregorius Homil. 1. in Ezech. & illi, qui dubitaſſe volunt apud Ambroſ. d. lib.6. in Lucam, vtrùm eſſet moriturus. Sed longè rectiùs Hilar. Can.11. & Chryſoſt. Homil.37. in Matth. ſentiunt, Ioannem nullo modo de Chriſto dubitaſſe, ſed potiùs diſcipulos eius, putantes forſan, quòd Ioannes modeſtiæ causâ Chriſtum ita prædicaſſet, & ſibi prætuliſſet. Nam eos aduerſus Chriſtum aliquid, vt Hieron. loquitur, mordacitatis, ac liuoris habuiſſe, & pro magiſtro ſuo fuiſſe æmulatos, ſatis patuit Ioannis cap.3. v.26. vbi dicunt, *Ecce hic baptizat*, Chriſtus ſcilicet *& omnes veniunt ad eum*: quaſi dicerent, nos deſerimur, ad illum turba confluit. Vnde ex Lucæ 7. verſ.8. conſtat, hanc legationem eâ occaſione contigiſſe, quòd diſcipuli Ioannis narrarent ei miracula Chriſti,

cum

cum quadam ſcilicet æmulatione. Itaq; vt eorũ infirmitati & ignorãtiæ conſuleret, illã ipſam in ſe ſuſcipit, vt ita ipſi liberiùs interrogarẽt: *Tu es, qui venturus es?* Græcè ὁ ἐρχόμενος, Tune es ille venturus? id eſt ille, qui à gente Iudaica, iuxta vaticinia Prophetarũ, exſpectatur venturus, ſcilicet Meſſias? Sed quia in illa ipſa hora, vt teſtatur Lucas, multa miracula patraſſet Ieſus, non tã verbis quàm factis, quæſtionem ſoluere, eoſque conuincere voluit; eo quòd minùs eſſet obnoxium calumniæ. Reſpondit igitur:

4. EVNTES RENVNTIATE IOANNI; prudenter diſſimulans id, quod Ioannes fecerat, ne vel incredulitatis, vel ignorantiæ eos inſimulando, difficiliùs ſe inſtrui paterẽtur. QVÆ AVDISTIS, de me narrari. Nã quod hîc dicitur, MORTVI RESVRGVNT, non viderant ipſi, ſed recenter factum audierant, ET VIDISTIS, ſcilicet iſta, quæ tunc facta fuiſſe Lucas tradit.

5. CÆCI VIDENT, CLAVDI AMBVLANT, SVRDI AVDIVNT, &c. Alludit ad locum Iſa. 35. v. 5. & 6. vbi ad litterã hæc miracula, & ſimul per ea ſpiritualis à vitiis liberatio per Chriſtũ futura ſignificatur. PAVPERES EVANGELIZANTVR. Græca phraſis, pro *pauperibus euãgelizatur*, id eſt, Euangeliũ, ſeu promiſſio regni cœlorum pauperibus prædicatur; maximè enim mirabile, pauperibus promitti regnũ. Et hoc vaticiniũ ex Iſaiæ 61. v. 1. citat: q. d. Reſpondete Ioãni ea, quæ Prophetæ de Meſſia prædixerũt, vos veſtris oculis vidiſſe compleri. Porrò pro, *pauperes*, textus Hebraicus & Vulgatus legũt ענוים *Ghanauim*, *manſueti*: quod LXX. verterunt *pauperes*, propter ſummã vicinitatem vtriuſq; vocabuli ענוים, *Ghanauim*, & עניים, *Ghaniim*, in lingua Hebr. ſicut & ſignificationis: nam pauperes, nempe nõ ſolùm opibus, ſed maximè ſpiritu & animo, qui ſcilicet iis non apponũt cor, ſimul manſueti & humiles eſſe ſolent, & propterea magis capaces prędicationis regni cœlorũ, diuites verò feroces, ac ſuperbi; vt propterea Auguſt. Hom. 13. & alibi ſæpiùs dicat, Vermis diuitiarum ſuperbia.

6. ET BEATVS EST, QVI NON FVERIT SCANDALIZATVS IN ME, id eſt, qui nulla re offenſus fuerit ex me, quò minùs mihi tamquã ſalutis auctori cedat & adhæreat. Nam vti nunc, ita & olim alios aliud in Chriſto offendit, naſcendi ex muliere abiectio, crucis ignominia quaſi ſtultitia, conuerſationis humilitas, doctrinæ ſeueritas, &c. quâ de causâ Chriſtus dicitur, *Lapis offenſionis, & petra ſcandali*, 1. Petri 2. verſ. 8. & *poſitus in ruinam multorum*, Lucæ 2. ſed non credentibus. Notat autem Hieronym. tacitè Chriſtũ notaſſe diſcipulos Ioannis, tamquam ſcilicet qui eſſent ſcandalizati in ipſo, quaſi non eã ſeueritate viueret, quâ Ioannes, vt patuit etiam ſuprà capite 9. verſ. 14.

7. ILLIS AVTEM ABEVNTIBVS, ne Ioannem coram diſcipulis laudando aſſentator videretur, COEPIT DICERE AD TVRBAS: quæ non intelligebant myſterium huius legationis, & ex ea facilè ſuſpicari poterant Ioannem, qui olim, Ioan. cap. 1. & 3. magnificum Chriſto perhibuerat teſtimonium, mutaſſe ſententiam, aut certè in Chriſto fuiſſe ſcandalizatum, ac cœpiſſe dubitare. QVID EXISTIS IN DESERTVM VIDERE? q. d. Quid cauſæ fuit, quòd antè certatim, relictis domibus atque oppidis, in deſertum ſpectatum currebatis? An, vt ſpectaretis ARVNDINEM VENTO AGITATAM? Quæ ſcilicet cuiuſlibet venti impulſu huc illuc fluctuat, id eſt, hominem arundinis inſtar leuem, & in ſententia inconſtantẽ? q. d. nequaquam; ſed omnes, vel hoc ipſo facto vnanimiter iudicaſtis, eſſe hominem, vt vitæ ſeueritate, ita & mentis conſtantiâ admirabilem. An vt ſpectaretis

8. HOMINEM MOLLIBVS veſtimentis VESTITVM? id eſt, qui delitiis veſtium, aut ciborum eneruatus mollem quoque mentem gerat, vel qui luxus cupiditate

antea alicui adulari ſoleret? quaſi dicat: nullo modo id ſenſiſtis de Ioanne. Nam QVI MOLLIBVS VESTIVNTVR, id eſt, qui veſtium, totiuſque vitæ luxum ſectantur, non in deſertis quærendi ſunt, vbi omnia inculta, auſtera & ſquallida, ſed IN DOMIBVS REGVM SVNT, id eſt, ſectantur Principum palatia. Longè ergò abeſſe iudicaſtis à Ioanne omnem leuitatis & inconſtantiæ ſuſpicionem.

9. Quid ergò EXISTIS VIDERE? PROPHETAM? Hîc tandem exprimit, quid ſenſerint Ioannem eſſe; nam, vt eſt infrà c.12. *Omnes habebant Ioannem ſicut Prophetam*. Itaq; prudenter Chriſtus præmunit turbas, ex propria earum opinione, quam ne quis velut popularem contemneret, ipſe primùm comprobat, dicendo, ETIAM DICO VOBIS, quia tamquã Propheta nemine indicante Meſſiam cognouit, & poſt ſe venturum prædixit. Deinde ex ſua ſententia addit, ET PLVS QVAM PROPHETAM. Ratio eſt: HIC EST ENIM, DE QVO SCRIPTVM EST, &c. q. d. quia tantus eſt Ioannes, vt non ſolùm prophetauit, ſed tamquam de nobiliſſimo Propheta ab aliis prophetatum eſt.

10. ECCE ENIM EGO MITTO ANGELVM MEVM, non naturâ, ſed miniſterio, id eſt, nuntium illum antonomaſticè præclariſſimum, miraculoſa ſcilicet conceptione, circumciſione, vitæ puritate & auſteritate, inſtar Angeli admirabilem. Vnde eum Angelum, non hominem fuiſſe exiſtimatum, tradit Euſeb. lib.9. de Demonſtrat. Euang. cap.5. ANTE FACIEM TVAM, id eſt propriè, ante te. Nam ſicut ſex menſibus ante Chriſtum conceptus & natus eſt, totidem circiter antè prædicare cœpit. QVI PRÆPARABIT VIAM, prædicatione Baptiſmi & Pœnitentiæ, & regni cœlorum appropinquantis, iuxta dicta c.3. v.3. ANTE TE. Græcè ἔμπροσθέν σου, coram te, in conſpectu tuo. Qua repetitione, *ante faciem tuam, &, ante te,* videtur fieri alluſio ad duplicem hominum conſuetudinem: vnam, qua Regi vẽturo quiſpiam præcurrere ſolet, qui vias & hoſpitium parari curet, vt præcognitus Rex majori cum pompa recipiatur: alteram, qua nobiliſſimus aliquis iam iam venientem præcedit, qui ſecedere de via iubens, Regem iam præſentem oſtendit. Vtroque officio Ioannes functus eſt, & ex vtroque capite oritur, quòd dicitur eſſe pluſquàm Propheta, quia iam olim prophetatus, vitaque purus, inſtar Angeli, Chriſtum Regem non vt cæteri Prophetæ, è longinquo vaticinatus, ſed mox venturum nuntiauit, Match.3. v.11. & venientem præſentemque digito oſtendit, *Ecce agnus Dei, &c.* Ioan.1. verſ.38. & manibus ſuis baptizauit.

11. NON SVRREXIT INTER NATOS MVLIERVM, id eſt, non eſt exortus inter homines, ex muliere, non virgine natos: nam mulier hîc pro corrupta ſumitur, vt notant Hieronymus hîc & Ambroſ. in Pſ.43. itemq; l.5. in Lucam. Major enim, inquit, fuit iis, quibus æqualis eſſe poterat ſorte naſcendi. Cum quo reipſa conuenit id, quod alij dicunt, inter eos, qui communi ſorte naſcendi per concubitum prodeunt. Quamquam nullum ſit incommodum quocumque modo natos intelligere, quia comparatio non fit niſi cum viris; iiſque Prophetis Veteris Teſtamenti, non cum Beata Virgine, aut Apoſtolis, aut Chriſto, qui ad Nouum pertinebant. MAJOR IOANNE BAPTISTA, Lucas c.7. v.28. addit, *Propheta*, & hoc in Matt. ſupplet Hilar. Can.11. Non ſurrexit ergò major Propheta, ſiue ſcilicet ſpectes munus prophetandi, vtpotè cui licuit Chriſtum mox venturum prædicere, & monſtrare præſentem; ſiue cætera prædictionis eius, conceptionis, ſanctificationis in vtero, natiuitatis, & ſanctiſſimæ conuerſationis priuilegia, vt latiùs expendit Chryſoſt. Quòd ſi nullus Propheta eo fuerit major, qui tamen erant maximi, ergò nullus omninò. Negando igitur quemquam majorem, permittit ei aliquem eſſe æqualem, vt notat Auguſt. lib.2. contra aduerſarium Legis & Prophetarum cap.5. & Hieron. hîc. Quam-

quam quia verba iſta ſunt declaratio illius, quòd eſſet pluſquàm Propheta, negatiua iſta videatur tacitè affirmatiuam inſinuare.

QVI AVTEM MINOR EST IN REGNO COELORVM, MAIOR EST ILLO, Non pauci veterum ſic intelligunt, qui minimus eſt in cœlo, ſiue homo, ſiue Angelus, vtpote iam triumphator cum Deo exiſtés, maior eſt illo, qui adhuc corruptibile corpus gerens, conſiſtit in prælio. Aliud eſt enim, inquit Hier. victoriæ coronam poſſidere, aliud adhuc in acie dimicare. Et ita iſtud, in regno cœlorum, cum præcedentibus iungi debet. Sed quia non videtur iſte ſenſus multum facere ad propoſitum Chriſti, veriſimilior eſſe videtur, quem tradit Hilar. Can. 11. Chryſ. & Theophyl. hîc, qui iungunt ea verba cum ſequentibus, hoc modo: Ille qui inferior eſt Ioanne Baptiſta, tum ætate, tum opinione veſtrâ, maior eſt illo, virtute, poteſtate, diuinitate, maieſtate, claritate, inquit Auguſtin. initio Tract. 13. in Ioan. vbi hunc ſenſum præferre videtur, etſi vtroque modo iam dicto dixiſſet, rectiſſimè intelligi poſſe, lib. illo 2. contra aduerſ. Legis ſuperiùs citato. IN REGNO COELORVM, id eſt in Eccleſia iuſtorum, ſiue terrena, ſiue cœleſti: vel etiam *in regno cœlorum*, annuntiando, quod Ioannes primus quidem, ſed nequaquam tanta efficacia & fructu, quanto Chriſtus prædicauit. Sic ergò Chriſtus ſumma cum modeſtia, ne ſibi Ioannem prætuliſſe videretur, confirmat ipſius Ioannis de ſe teſtimonium, quòd ſuprà vidimus c. 3 v. 11. Et regni cœlorum ſic intellecti facta mentione, ſicut hoc eſt ſuprà c. 3. v. 2. expoſuimus, valde aptè ſubiungit Chriſtus.

12 A DIEBVS AVTEM IOANNIS BAPTISTÆ, id eſt, à quo tempore ipſe primus prædicatione ſuâ vexillum erexit, ad regnum cœlorum, velut brauium certaminis, rapiendum, VSQVE NVNC, quo ego in eodem prædicatione ſuccedo, REGNVM COELORVM VIM PATITVR, id eſt, vis illi infertur, ſeu vi facta inuaditur & extorquetur aliis, alios certatim, conantibus anteuertere. Vnde Lucas dicit c. 16. *Omnis in illud vim facit*, id eſt, omnes vi & eruptione facta illud diripere conantur. Itaque ſignificatur partim ardor, ac ſtudium properantium ad diripiendum illum theſaurum regni cœlorum propalatum, partim multitudo confluentium, partim quòd illi, qui à regno prorsùs alieni videbantur, vt Gentiles, Publicani, & peccatores, deturbatis heredibus & filijs regni tamquam ignauis, in illud irruerent, & quaſi aliis debitum ſibi raperent. Poſtremam hanc conſiderationem latè ponderat Hilar. Can. 11. & ſecutus eſt Nazianz. Orat. 40. omnes autem tres Ambr. in fine lib. 5. in Luc. ET VIOLENTI RAPIVNT ILLVD, id eſt, & qui talē vim inferunt regno illi, obtinent, ac diripiunt illud. Sed quia talis violentia non poteſt inferri regno, niſi quis etiam ſibimetipſi vim inferat: hinc conſequenter indicatur eos, qui ardore regni cœleſtis aſſequendi, violentiam naturæ inferunt, omneſque vitioſas refrænant cupiditates, regnum illud vi iſta facta velut violentos prædatores inuadere, inquit Aug. lib. 2. Quæſtionum Euang. quæſt. 37. quæ eſt expoſitio multorum antiquorum, Irenęi l. 4. c. 72. Baſilij libr. de vera virginit. & in princ. Prouerbiorum, Hilar. hîc, & aliorum poſt ipſos.

13. OMNES ENIM PROPHETÆ, ſeu Prophetarum ſcripta, ET LEX, Moyſis VSQVE AD IOANNEM PROPHETAVERVNT, id eſt, vſq; ad Ioannis prædicationem ſuo functi ſunt munere: prophetandi ſcil. ſeu prædicandi, promittendi & obſcuris figuris adumbrandi Chriſtum, & regnum eius. Finis enim legis totius Chriſtus. Relinquitur hîc tacitè ſupplēdum id, quod Lucas ſupplet c. 16. v. 16. *Ex eo verò tempore regnum Dei annuntiatur*, id eſt, iam non futurū eſſe, ſed appropinquaſſe nuntiatur, omniaq; cœleſtia de Chriſto myſteria propalantur. Sic ergò datur optima ratio, cur à Ioanne, ac deinceps regnum cœlorum vim pateretur,

quia ſcil. poſt Ioannem Chriſtus iam ,& regnum eius palàm omnibus prædicatur & præſens ſiſtitur.

14. ET SI VVLTIS RECIPERE, IPSE EST ELIAS, non perſonâ, ſed officio, quia ſcil. vt Angelus interpretatur Lucæ I. v. 17. præceſſit Chriſtum in ſpiritu & virtute Eliæ, conuertendo ſcil. corda filiorũ ad Patrem, ſiue, vt Auguſt. Tractat. 4. in Ioan. quia præceſſit in eodem ſpiritu vis Eliæ: quod enim Elias ſecundo aduentui, hoc Ioannes primo fuit, & ſecundum præfigurauit. QVI VENTVRVS EST, iuxta Malachię vaticinium & Scribarum veſtrorum doctrinam, Lucæ 17. verſ. 10 q. d. Non eſt, quòd propterea putetis regnum Dei, & Meſſiæ nondum adueniſſe, eo quòd Elias nondum apparuit, quia Ioannes ipſe eſt Elias. Additur ab aliis, *ſi admittitis*; partim vt ſignificet ab eorum arbitrio pendere, quod eſſet ipſis Elias, quia ad Deum, ſicut Elias, ipſos conuerſurus eſſet officio præcurrendi, ſi vellent credere; partim vt indicet ſermonem eſſe parabolicum, adeoque figuraliter tantùm verum, eo quod eſſet vera, & viua figura Eliæ, ſpiritu, virtute, prædicatione, præcurſione, totoque officio; vt ſic quaſi beneuolè ipſos inuitet ad attendendum & intelligendum, & æquo animo accipiendum id, quod diceret. Vnde addit:

15. QVI HABET AVRES AVDIENDI, id eſt, intelligendi, AVDIAT, id eſt, diligenter attendat & perpendat id, quod dico: myſticum enim erat, inquit Hieron. & egens intelligentia. Eſt familiare Chriſti epiphonema, quo continetur exhortatio ad audiendum, ſimilis illi, *Qui legit, intelligat, qui poteſt capere, capiat.* Simul autem indicat, non omnes habere illas aures, de quibus loquitur, id eſt donum illud Dei, quo auditur id, quod dicitur. Quod donum ſubinde conſiſtit in intelligentia eorum, quæ dicuntur, vt in hoc loco, quæ ſæpè ex voluntatis rectitudine proficiſcitur, plerumque vero, quando de rebus faciendis Chriſtus loquitur, conſiſtit in obedientia. Vnde Aug. lib. de bono perſeuerantiæ c. 14. Aures audiendi ipſum eſt donum obediendi. Et Baruch. 2. v. 31. vtrumque complectens, ait: *Dabo eis cor, & intelligent, aures & audient.*

Et hactenus quidem laus Ioannis, quæ tacitè tendebat eo, vt Ioanni de ſe iam olim teſtificanti crederent, nec ſententiã mutaſſe ſuſpicarentur. Sed cùm Phariſæi Ioannem ſpernerent, vt Lucas indicat c. 7. v. 30. hinc Chriſtus ad increpandam duritiam eorum, omnibus modis inflexibilem, conuertitur.

16. CVI AVTEM SIMILEM ÆSTIMABO GENERATIONEM ISTAM? id eſt, cui rei comparabo hoc hominum genus, Scribas & Phariſæos, tam præfractos & contumaces? SIMILIS EST PVERIS, &c. id eſt, ſimiliter agitur, ſeu ſimile quid accidit, in hoc hominum genere, ac ſi pueri, ludentes in foro, in duos ſe choros diuidant, alteri alteris COÆQVALIBVS, ætate ſcilicet, ſeu coætaneis & ſociis, acclament, & peruicaciam moroſitatemque exprobrent.

17. CECINIMVS VOBIS, Græcè *ηὐλήσαμεν*, *tibia cecinimus*, nempe læta, tripudioque congruentia, ET NON SALTASTIS, id eſt, non eſtis prouocati ad lætitiam. LAMENTAVIMVS, id eſt, lugubria, ſeu funebria cecinimus: alludit enim ad morem Iudaicum, in funeribus vſitatum, vt ſuprà c. 9. vidimus. ET NON PLANXISTIS, id eſt, non eſtis prouocati ad luctum & planctum: q. d. Tanta eſt moroſitas veſtra, vt neque læta, neque triſtis cantio vobis placeat. Iuxta quam expoſitionem non eſt neceſſe, vt reuera fuerit talis puerorum luſus, ſicut quidam volunt, de quo nihil certi conſtat: ſed poteſt eſſe efficta, vt ſæpè fieri ſolet, comparatio. Quam Chriſtus ipſe mox eleganter applicat, ſed ita, vt Ioannes & ipſemet reſpondeant pueris, fruſtrà præcinentibus, propter ſimplicitatem ſcil. & innocentiam: Ioannis verò auſteritas lamentationi, Chriſti facilitas cantui.

18. VENIT ENIM IOANNES, NEQVE MANDVCANS, NEQVE BIBENS, id eſt tãta

viuens auſteritate ac tēperantia, vt abſq; cibo,& potu vitā ſuſtinere videretur. Atque ita totius vitę ſeueritas ac pœnitentiæ,tamquā luctus,prædicatio,erat lamētationi ſimilis, eò tendens, vt Iudæos ad pœnitendū, velut ad lugendum,traheret. ET DICVNT, DÆMONIVM HABET, id eſt, dæmonis virtute fert rigorem illum.

19. VENIT FILIVS HOMINIS MANDVCANS ET BIBENS. id eſt, communi cum hominibus conuerſatione, more cæterorum,promiſcuo cibo & potu viuens, ſupple, vt iſto facili viuendi genere & comitate,velut lætiori cantu, Iudæos ad virtutem,ac Deum prouocaret,qui non fuerant Ioannis auſteritate commoti. ET DICVNT,humanitatem vertentes in contumeliam & calumniam: ECCE HOMO VORAX ET POTATOR VINI, qui ſcil. delitias ſuas ponit in vino & conuiuiis. PVBLICANORVM, ET PECCATORVM AMICVS: q.d. nebulonum & perditorum hominum ſocius,& conſequenter illis ſimilis, ET IVSTIFICATA EST SAPIENTIA, Dei ſcil. id eſt, ſapientiſſima Dei prouidentia,quæ in hoc duplici modo cōſulendi peruicaciæ Iudæorum eluxit,probata & laudata eſt,ſeu iuſta declarata. Videntur enim hæc verba reſpondere illis Lucæ: *Omnis populus audiens,& Publicani iuſtificauerunt eum*,id eſt,laudauerunt & glorificauerunt eum. A FILIIS SVIS,ſcil. ſapientiæ, hoc eſt, idiotiſmo Hebraico à ſapientibus, nempe Apoſtolis, inquit Hieron. vel potiùs generalius ab omnibus, quotquot verè in hoc populo ſapientes fuerint,ſiue Apoſtoli, ſiue Publicani, ſiue populus, qui ſcil. iſti conſilio Dei, vel meæ prædicationi crediderunt.

20. TVNC COEPIT EXPROBRARE,id eſt ingratitudinē obiicere,& probris afficere, quod ſcil. beneficia illa plurimarū virtutum,ſeu miraculorum, ſine fructu pœnitentiæ,quem ſpectabat,percepiſſent. Luc. c.10.v.13.indicat hæc eſſe dicta, cùm ad prædicandum diſcipuli mitterentur, ſed quia hęc exprobratio optimè cohęret præcedentibus de duritia Iudęorum, & Matt. ad[?] it tunc, videntur bis fuiſſe dicta, de quo Aug.l.2.de conſenſu Euang.c.23.

21. VÆ TIBI COROZAIN, *Corozain, Bethſaida*; *Capharnaum*, tres fuerunt vrbes præcipuæ Decapoleos,ſibi valde vicinę inter quas *Corozain* erat in dimidia tribu Manaſſe, vlteriori Iordanis ripa: *Capharnaum* èregione eius, in citeriori ripa in tribu Nephtalin: *Bethſaida* verò, vnde orti erant SS.Petrus & And. in tribu Zabulon;quæ tres tribus circa ingreſſum Iordanis in lacū Geneſareth,ſunt cōterminæ: omnes ſunt in ripa iſtius lacus Geneſareth,omnes florētes opib⁹,omnes ex hac Chriſti comminatione ita funditus euerſæ, vt Corozain tantū ruinæ ſuperſint; reliquarū vix ſeptem domus aut tuguria. QVIA SI IN TYRO ET SIDONE, & hæ cōterminæ ſunt Galilęæ, in tribu quidē Aſer, ſed numquam à Iudæis poſſeſſę,ideoq; Gētiles & idololatræ,in littore maris mediterranei, mercimoniis totius orbis opulentiſſimæ,ideoque delitiis Deique contemptu plenæ,de quibus vide Iſaiæ 23. & Ezech.26.& 27. Vnde quia vicinæ,impietate,& vitiis nobiles,ideoq; Iudæis deteſtabiles,vt eos magis pungat Saluator,aſſerit eas tamen à Corozain & Bethſaida impietate ſuperari: quia ſi in illis FACTÆ ESSENT VIRTVTES, id eſt, miracula ſub quibus vniuerſam prædicationem ſuam,quam confirmabant, comprehendit, olim,id eſt,iam diu ſimul ac factæ eſſent, non cum tanta dilatione, IN CILICIO ET CINERE POENITENTIAM EGISSENT,id eſt,magnæ humilitatis pœnitentiā. Ille enim erat vetus pœnitendi & lugendi ritus, vt induerentur cilicio, quod hîc Græcè & ſemper Hebraicè vocatur *Saccus*, veſte nempe vili,rudi,aſpera & carnis afflictiua,ad teſtandum dolorem & ſimul vindictam ſceleris,& aſpergerētur *cinere*, in humiliationis ſuæ teſtimoniū. De his in Scripturis paſſim ſermo eſt,& Gentiles etiam ritum illum imitati ſunt Ionæ 3. v.6. Ex quo apertum eſt, pœnitentiam aliquid aliud inferre, quàm nouam vitam, vt hæretici contendunt.

In his autem verbis docet Aug. l. de bono perſeuerantiæ c. 9. altius nobis myſterium prædeſtinationis oſtendi. Si enim quæritur, cur ergo non eſt Tyriis & Sidoniis cum tot virtutibus prædicatũ, ſi credidiſſent & egiſſent pœnitentiam? Reſpondet eodem l. 14. quia alto illo prædeſtinationis iudicio non erant à perditione ſeparati. Quia enim vt crederent, inquit, non erat eis datum, etiam vnde crederent eſt negatum, hoc eſt, vt infrà explicat, ſi tales, vti Tyrij, altiore Dei iudicio à perditionis maſſa non ſunt gratiæ prædeſtinatione diſcreti, nec ipſa eis adhibentur vel dicta diuina vel facta, per quæ poſſent credere, ſi audirent vtique talia vel viderent.

22. VERVMTAMEN DICO VOBIS, TYRO ET SIDONI REMISSIVS ERIT, id eſt, tolerabilius, ſeu mitius punientur, quia, vt Hier. Tyrus & Sidon naturalem tantũmodo legem calcauerant, Iudæi verò & naturalem & ſcriptam, ac tot prædicationes Chriſti & miracula contempſerant. Nam illa eorum infidelitas à duritia non de ignorantia, ſed de libera voluntate veniebat, vt Aug. ibidem c. 9.

23. ET TV CAPHARNAVM NVMQVID VSQVE IN CÆLVM EXALTABERIS? Lucas & Græca etiam hîc legunt ſine interrogatione, *vſq; in cœlum exaltata es*, nempè opibus, gloria (erat enim cæteris longè præcellentior) itemque præſentiâ meâ, prædicatione, miraculis. Cum interrogatione verò legendo ſenſus eſt: Numquid putas te ſemper ſublimem diuitiis, & gloria in cœlum euehendam? Locutio enim eſt hîc hyperbolica VSQVE IN INFERNVM DESCENDES: Græcè *καταβιβασθήσῃ*, *deprimeris*, *vi proſterneris*: quo quamuis vrbis quæque deſolatio, maximè tamen æterna ciuium damnatio ſignificatur, cuius magnitudinem mox, attexit: QVIA SI IN SODOMIS, quæ ſcelerum & ſuppliciorum omnibus exemplum fuerunt celebratiſſimum, FACTÆ FVISSENT illæ VIRTVTES, FORTE MANSISSENT VSQVE IN HANC DIEM: Græcè eſt, *ἔμειναν ἄν*, *vtique manſiſſent*, vel *manere potuiſſent*. Similis planè locutio cum ea verſ. 21. *pœnitentiam egiſſent*: vbi interpres illud, *an*, reliquit intactum. Vnde illud, *fortè*, vel eſt ſuperfluum, & erit plena aſſertio, tamquam de re ſecundùm Dei præſcientiam certò futura: vel ſumi debet, vt reſpondeat Græcæ particulæ potentiali, quatenus ſignificet, non certò eos interituros fuiſſe, ſed manere potuiſſe vſque in præſentem diẽ, nempe quia tot miraculis incitati egiſſent pœnitentiam. Et ſic vulgari modo de futura eorum permanſione & pœnitentiâ fuiſſe locutus, ad indicandam iſta comparatione maximam Iudæorum obſtinationem.

25. IN ILLO TEMPORE, quo exprobrabat ciuitatibus illis, RESPONDENS IESVS, id eſt, in verba prorumpens, DIXIT: Phraſis eſt Hebræis frequentiſſima, iuxta quam, *Reſpondere*, ſumitur vt Hebraicum ענה, *Ghanah*, pro ſermonem ordiri vel proſequi, etiam-ſi nemini iam locuto reſpondeatur: maximè ſequente verbo *dixit*, vt videre licet non ſolùm hîc, ſed cap. 17. verſ. 4. & cap. vltim. verſ. 5. & Lucæ 14. verſ. 3. CONFITEOR TIBI, id eſt, laudo & gratias ago: nam hoc ſenſu verbum Confitendi eſt in Scripturis vſitatiſſimum, maximè in Pſalmis PATER, DOMINE CÆLI ET TERRÆ. Pulcherrimâ interpunctione, inquit Athanaſ. libro 3. contra Arrianos differentiam Patris ac Domini docuit. Nam & Patrem ſuum dixit, & creaturæ Dominum, vt conſtaret eum à tempore inductæ carnis Patrem ſuum quoque Dominum appellare: quod idem notat Ambroſ. lib. de fide cap. 3. QVIA ABSCONDISTI HÆC, id eſt, quod abſconderis hæc myſteria regni cœlorum prædicata A SAPIENTIBVS ET PRVDENTIBVS, huius mundi, id eſt, eis, qui ingenio, doctrina, & ſapientia ſæculari pollent, ſcil. Scribis Phariſæis, Capharnaitis. Abſcondit autẽ, non illuſtrando mentẽ illorũ internâ gratiâ, vt credant

& intelligant & conuertantur. ET REVELASTI EA, ſeu quòd reuelaueris ea, infuſo Spiritus ſancti lumine, PARVVLIS, Græcè *νηπίοις, infantibus*, id eſt, idiotis, qui nullâ ſæculi ſapientiâ aut prudentiâ clari ſunt, & inſtar infantium ac ſtultorum contemnuntur: nam opponuntur ſapientibus, de quibus dixerat. Vnde Apoſtolus idem conſilium Dei explicans, eos vocat *ſtulta, ignobilia, & contemptibilia mundi*, 1. ad Cor. 1. v. 27. & 28. Oſtendit igitur Chriſtus his verbis ſtatus inferioris homines citiùs quàm Scribas, Phariſæos & diuites huius ſæculi credidiſſe, & credituros eſſe, vt ait Ambr. Serm. 17. in Pſal. 118.

26. ITA PATER. In Luca vertitur, *etiam Pater*. Eſt autem modus loquendi, quo Chriſtus vehementer aliquid confirmare ſolet, vt patet Lucæ 11. verſ. 51. & ibid. c. 12. v. 5. q. d. Planè Pater, ſic fecíſti; & rectiſſimè, QVONIAM SIC FVIT PLACITVM ANTE TE, id eſt, quia ſic placuit tibi, cuius beneplacitum eſt lex omnis æquitatis: ita docens nos, abjecto omni faſtu & meritorum præſumptione, in ſcrutando iſto ſecretiſſimo illuminationis vnius & excæcationis alterius, electionis & rejectionis conſilio, non ad rationes humanas, ſed ad Patris beneplacitum recurrere, & illi humiliter acquirere. Ne verò poteſtatem reuelandi paruulis myſteria à ſe remouiſſe videretur, mox occurrit.

27. OMNIA MIHI TRADITA SVNT A PATRE MEO, id eſt, Omnium rerum imperium ac diſpenſatio meæ quoque voluntati ac beneplacito tradita eſt à Patre, nempe per hypoſtaticam humanitatis cum diuinitate vnionem, vt ſcilicet tamquam Saluator omnia inſtauraret, vt indicat Iren. lib. 4. c. 37. & clarè tradit Athanaſ. in illud, *Omnia mihi tradita ſunt, &c.* Intellige igitur tradita tamquam homini, cui Deitas juncta eſt in vnitate ſuppoſiti. Qui ſenſus inuoluit alium, quem ſecutus eſt Hilar. Can. 11. & Aug. l. 3. contra Maximinum c. 12. quòd omnia ei tamquam Filio Dei tradita ſint à Patre per æternam generationem. Gignendo enim ei, quem genuit de ſubſtantia ſua, tradidit omnia quæ habet in ſubſtantia ſua. Sed hoc non omnibus perſpectum eſt. NAM NEMO NOVIT FILIVM, id eſt, me eſſe Filium, diuinam ſcil. meam generationem, naturam, majeſtatẽ Patri æqualem, NISI PATER, qui genuit. Addunt hîc nonnulli, *& cui voluerit Pater reuelare*: ſed non debet addi, tum quia iam præceſſit, quòd Pater reuelat paruulis myſteria; tum maximè, quia hoc inuoluitur in eo, quod ſequitur, ET CVI VOLVERIT FILIVS REVELARE: quia dum reuelat Filius, etiã per Filium reuelat Pater, tamquam per verbum ſuum, vt obſeruat Aug. 7. de Trinitate cap. 3. Si enim, inquit, hoc verbum quod nos proferimus, & ſeipſum oſtendit, & illud, de quo loquitur, quantò magis Verbum Dei per quod facta ſunt omnia? Proinde tam Pater quàm Filius reuelant, & conſequenter omnia prorſus myſteria etiam à Patre, ſed per Filium reuelantur, tamquam per mentis noſtræ lumen, vt idem explicat in Quæſtionibus Euang. l. 1. qu. 1. Proinde & in traditione omniũ, & in mutua illa cognatione oſtendit ſe Patri prorſus æqualem. De Spiritu ſancto nihil expreſsè dicit, ſiue quòd illa vltima verba, *Et cui voluerit, &c.* etiam ad illum referenda ſint, vtpotè cui Filius omnia diuinitatem tradendo reuelet; ſiue quòd propter inſeparabilitatem, vnitatémque Trinitatis, ea, quæ ſingulis perſonis tribuuntur, etiam cæteris conuenire intelligantur, vt Auguſt. 1. de Trinitate cap. 8. & 9. & Baſil. libro 5. contra Eunomium. Vnde alibi dicitur, *Et nobis reuelauit Deus per Spiritum ſuum*. Cùm ergò tantus ſim,

28. VENITE, non pedibus, ſed affectibus fidei, ſpei, & charitatis, AD ME, tamquam ad eum, cui omnia tradita ſunt, hoc eſt tamquam ad fontem omnium bonorum, reuelatorem omnium myſteriorum, OMNES QVI LABORATIS, ſub iugo veteris hominis, moleſtiarũ perpeſſione afflicti & fatigati, nempe vt notũ inducere

do non laboretis. Et onerati estis, oppreſſi ſcil. onere ſeu iugo peccatorum, concupiſcentiarum, miſeriarum huius vitæ, ac denique veteris Legis: nam & iſti oneri ſeu iugo videtur iugum ſuum, id eſt, Euangelicum mox opponere, iuxta Hilar. & Theophyl. Et ego reficiam vos, id eſt, refocillabo & recreabo à moleſtiis, Græcè eſt ἀναπαύσω, requiem & liberationem ab oneribus illis tribuam: vnde mox vertit nomen inde deductum, Invenietis reqviem. Fiet autem hoc eo, qui ſequitur, modo.

29. Tollite ivgvm mevm, id eſt, ſuſcipite Legem meam, ſeu Euangelium, quod annuntio, excuſſo totius veteris hominis iugo. Nam, vt Aug. Serm. 9. De verbis Dñi cap. 1. Iugum illud tollere & ferre non eſt aliud, quàm piè viuere in Christo: cuius doctrina ſeu Euang. ſicut & lex Dei, & imperium hominis, vocantur in Scripturis *Iugum*, Pſal. 2. verſ. 2. Ierem. 2. v. 20. Geneſ. 27. v. 40. quia ſubditos per modum iugi, quod bobus imponitur, ſubjicit & continet. Et discite a me, id eſt, diſciplinam meam ſubite. Videtur enim eſſe explicatio eius, quod immediatè præceſſit; & ratio ſubditur: Qvia mitis svm, et hvmilis corde, id eſt, quia non ſum iracundus aut arrogans, inſtar tyranni, qui quemquam repellem, ſed benignitate, manſuetudine & humilitate cuiuis expoſitus. Communior tamen interpretatio eſt maximè Auguſt. Serm. 10. de verbis Domini, & lib. de vera Virgin. cap. 35. *Diſcite à me,* id eſt, exemplo meo, non mundum fabricare, vel in eo mirabilia facere, ſed qvia mitis svm, id eſt, quòd manſuetus ac placidus, minimè moroſus aut difficilis ſum, et hvmilis, non verbis tantùm aut geſtibus, externáque ſpecie, ſed *corde*, totóque animo. Duas iſtas exprimit virtutes, tum quia inter eas ſumma cognatio, & non minima ſunt iugi Chriſti pars: tum quia ad ſuſcipiendum, ferendúmque iugum maximè prærequiſita, (ſuperbia enim iugum Chriſti velut abiectum maximè auerſari ſolet, aſperitas & impatientia etiam ſuſceptũ excutere:) tum quia mortalibus, quibus mors poculo ſuperbiæ propinata atq; transfuſa eſt, tam magnum & arduum eſt eſſe paruum ſeu humilem, vt niſi à tanto magiſtro diſci omninò non poſſit; vnde humilitas propriè virtus Chriſti & Chriſtianorũ: tum deniq; quia nullæ virtutes magis præſtant refectionẽ ſeu requiem, quam iam promiſerat. Vnde effectum earum explicans, addit: Et invenietis reqviem, non corporibus, ſed Animabvs vestris. Nihil n. inquietius aſperitate & ſuperbiâ: nam ſicut iſta radix eſt & princeps omnium omninò cupiditatum, ita quoq; omnium bellorũ ac tumultuum, quibus mundus, major & minor, intus & extra perturbatur. Ne verò nomine iugi, quod moleſtũ eſſe ſolet, deterrerẽtur, docet ſuũ eſſe alterius rationis.

30. Ivgvm enim mevm. *Iugum* & *Onus* idem ſunt, Lex videlicet Chriſti. Svave est, Græcè χρηστὸν, id eſt, *blandum* ſeu *cõmodum*, ſcilicet non aſperitate moleſtum, vt iuga inmentis eſſe ſolent, neque graue, vt onera; ſed leve, id eſt, portatu facile. Mira ſanè doctrina, cùm præcepta Chriſti ſint difficillima, & perfectiora præceptis Legis, & omnibus, qui piè viuunt, perſecutiones promittantur. Rationem tamen reddit Nazianzen. Oration. 24. quia ſpes & merces moleſtiis huius vitæ longè vberior eſt. Sed amplius voluit Chriſtus. Rectiùs igitur Auguſt. Serm. 9. De verbis Dom. hoc dictum eſſe docet propter tres rationes, Prima eſt, quia Chriſtus ſuos exonerauit ſarcinis ſeu onere innumerabiliũ obſeruationũ, quod erat reuera graue iugum duræ Iudaicæ ceruici conuenienter impoſitum, vt idcirco S. Petrus dicat Actor. 15. v. 10. *Quod neque Patres noſtri, neque nos portare potuimus.* Secunda eſt, quia loco illius iugi non niſi facilitatẽ ſimplicis fidei, bonæ ſpei, & ſanctæ charitatis impoſuit, hoc eſt, non niſi ſolam bonam voluntatem. Nihil enim tam facilè eſt bonæ voluntati, quàm ipſa ſibi; & hæc ſufficit Deo.

Deo. Nam, vt latiùs explicat Epiſt. 45. Ibi labor eſt, vbi multa quæruntur & diliguntur, quibus adipiſcendis atque retinendis voluntas non eſt ſatis, quia conſequentem non habet facultatem. Iſta verò vita, cùm volumus, adeſt, quia ipſam plenè velle iuſtitia eſt. Nec plus aliquid perficiendum iuſtitia requirit, quàm perfectam voluntatem. Vide, ſi labor eſt, vbi velle ſatis. Vnde diuinitùs dictum eſt, Pax hominibus bonæ voluntatis. Vbi pax, ibi requies: vbi requies, ibi finis appetendi, & nulla cauſa laborandi. Hæc ibi. Tertia eſt, & præcipua, præcedenti affinis, quia, vt idem lib. De nat. & gratiâ, cap. 69. *Omnia leuia ſunt charitati*, vel potiùs ipſa charitas eſt ipſum iugũ, quod leue eſt. Chriſti enim præceptum ſeu iugum non eſt aliud, niſi vt diligamus Deum & proximum: & ipſe venit, non jam legem ac timorem, ſed ipſam dilectionem in cordibus noſtris diffundere per Spiritum ſanctum. Quidquid autem amatur, dulceſcit amantibus, nec ſentiunt quòd laborant: imò tunc ab eis plus laboratur, quando à labore prohibentur, vt ait Serm. 47. De diuerſis c. 1. Et hoc ſenſu dicit S. Ioannes Epiſtola 1. cap. 5. verſ. 3. *Mandata eius grauia non ſunt.* Grauia enim ſunt timori, leuia amori, & quidquid propter illa toleratur.

CAPVT XII.

IN ILLO TEMPORE ABIIT IESVS PER SATA SABBATO. *Sabbato* ſeu *Sabbaton* (nam vtroq; modo Hebraïcè, & exinde Græcè dicitur) propriè ſignificat ceſſationem ſeu quietem & vlteriùs diem quieti à Deo deſtinatum, nempe ſeptimũ hebdomadæ, in quo nihil operis fieri poterat, non ſolùm ſeruilis, ſed neque neceſſarij ad parandos cibos, quia præueniri poterat, Exod. 35. v. 3. quâ ſeueritate obſeruabatur etiam dies expiationis, Leuit. 23. v. 30. & 31. Extenſum eſt inde vocabulum ad omnia cætera feſta, ibid. v. 32. quibus non ab omni opere, vt die ſeptimâ, ſed à ſeruili tantùm ceſſabatur: quæ differentia videtur notari Leuit. 23. verſ. 3. collato cum verſ. 7. & 8. Denique per catachreſin *Sabbaton* pro tota hebdomada vſurpatur: vnde Feria ſecunda, tertia, &c. Hebræis dicitur ſecunda & tertia Sabbati, id eſt, hebdomadæ, 1. ad Corinth. vlt. v. 2. & Marci vlt. verſ. 2. Niſi ſenſum eſſe velis, prima, ſecunda, &c. poſt Sabbaton. Hoc loco videtur intelligi *Sabbaton* propriè dictum, quo cibos parare non liceret: nam inde eſt orta quæſtio, & Chriſti reſponſio ſatis indicat, diſcipulos aliquid feciſſe, quod extra neceſſitatem non licuiſſet Sabbato. Sed Lucas cap. 6. vocat illud Sabbaton *ſecundo primum*, quod verbum infinitas pepererit ſententias. Quibus omiſſis, omnium videtur probabiliſſima S. Chryſoſt. initio Homil. 40. quâ dicitur ſecundo-primum quaſi bis primum ſeu bis ſolemne, eo quòd Sabbaton & aliud feſtum concurreret in eundem diem. Cùm autem hoc contigerit eo tempore, quo ſegetes habebant ſpicas, neceſſe eſt conſequenter incidiſſe hoc Sabbaton in primum vel vltimum diem Azymorum, qui erant ſimiliter etiam feſti, vel in diem Pentecoſtes. Nã quòd Ianſenius in Concordia, Franc. Lucas & alij putant, etiam ratione incidentis Neomeniæ potuiſſe eſſe duplex, falluntur, quia Neomenia non erat feſtum in populo, ſed tantùm in templo, vt diximus Leuit. 23. Multò verò magis fallitur Maldonatus, dum putat non potuiſſe ſpicas haberi niſi in feſto Pentecoſtes, eo quòd tunc Deuteron. 16. verſ. 9. falx in meſſem mitteretur. Eſt enim certiſſimum, manipulum ſpicarum offerri ſolitum, tamquam primitias meſſis inchoatæ, ſecundâ die Azymorum, hoc eſt in feſto Paſchatis, Leuit. 23. verſ. 10. & 11. & locus Deuteron. expreſsè refutat ipſum Maldonatum: nam neque tunc fruges meti incipiebant, ſed ſeptem ſeptimanis antè: neque primitiæ ſegetis ſeu frugum tunc offerebantur, vt ipſe videtur putare, ſed panum ex frugibus iam demeſſis, Leuit. 23. verſ. 17.

DISCIPVLI AVTEM ESVRIENTES, ſiue quòd præ populi concurſu nec ſpatium habuiſſent manducãdi, Marc. 3. v. 20. ſiue quòd audiẽdi Saluatoris auiditate nec de neceſſariis fuiſſent ſolliciti: CŒPERVNT VELLERE SPICAS. Permittebat hoc expreſsè Lex in agris alienis, Deut. 23. v. vlt. quod etiam Sabbato Iren. vult licuiſſe, l. 4. c. 20. etſi tunc non liceret metere. ET MANDVCARE. Quòd auſterioris vitæ indiciũ eſſe notat Hier. vtpotè non pręparatas epulas, ſed cibos ſimplices quęrentiũ

2. PHARISÆI AVTEM, qui potiùs carpendi quàm diſcendi causâ ſequebantur, DIXERVNT EI: ECCE DISCIPVLI TVI FACIVNT QVOD NON LICET FACERE SABBATIS: nempe vellendo & confricando ſpicas, cibum parare, hoc enim licebat quidem aliis feſtis, Exod. 12. v. 16. non tamen Sabbatis, vt ſuprà diximus. Diſcipulos autem arguunt, ſed impetunt magiſtrum: quaſi dicerent, ex factis diſcipulorum tuorum patet doctrina tua.

3. AT ILLE DIXIT EIS: NON LEGISTIS, vos, qui de ſcientia Legis inflati, me & diſcipulos accuſatis, QVID FECERIT DAVID, quem non audetis reprehendere, vtpotè virum ſecundùm cor Dei, QVANDO ESVRIIT IPSE, ET QVI CVM EO ERANT, ſupple *eſurierunt*; hoc eſt cùm ſimili neceſſitate premerentur: nam excuſatio iſta petitur ex neceſſitate, quæ non habet legem. Vnde Marc. 2. v. 25. dicit, *quando neceſſitatem habuit*. Cùm autem Chriſtus hîc dicat, eos, qui cum ipſo erãt, eſuriiſſe; & Lucas addat, eum dediſſe panem iis, qui cum ipſo erant; & Dauid ipſe dicat, ſe condixiſſe pueris in illum locum: neceſſe eſt dicere aliquos fuiſſe comites Dauidis, non quidem præſentes, ſed certo loco condictos, vt ita concordent verba Dauid cum Achimelech, 1. Reg. 21. v. 1. & 2. Nam quamuis Dauid poſſet dici mentitus, vt vult Ianſenius, non tamen mentitus dici poteſt Chriſtus.

4. QVOMODO INTRAVIT IN DOMVM DEI, atrium ſcil. circumdans tabernaculum. Nam hoc fuiſſe ibi ſatis patet ex loco 1. Reg. cit. etſi arca non eſſet ibi, ſed in Gabaa, 1. Reg. 7. v. 1. & 2. Reg. 6. v. 3. ET COMEDIT PANES PROPOSITIONIS, id eſt, propoſitos: Hebr. *Panes facierum*, ita dictos, quòd duodecim panes in tabernaculi parte Septentrionali coram facie Dñi, in Sancta Sanctorũ habitantis, erant ſemper propoſiti, vt ſignificaretur duodecim tribus à Deo ſemper ali. QVOS NON LICEBAT EI EDERE, prohibente ſcilicet expreſsè Lege communi, Leuit. 24. v. 9. Ne verò dicerent, ei tamquam Regi & Prophetæ forſitan id licuiſſe, addit: NEQVE HIS, QVI CVM EO ERANT. Primum itaque argumentum & excuſatio diſcipulorum petitur à majori, ſeu longè grauiori facto Dauid, quod tamen non fuit peccatum. Sequitur nunc ſecunda.

5. AVT NON LEGISTIS IN LEGE, Moyſis, non ſolùm referente, ſed & expreſsè iubente offerri ſacrificia, & conſequenter mactari, excoriari, purgari animalia, ligna ferri, ignem accendi: quæ omnia in ſe ſpectata opera ſunt ſeruilia Sabbatis prohibita: & ita SABBATIS (quæ maximè præ cæteris feſtis obſeruationem requirebant) SACERDOTES (quos maximè decebat Sabbatum colere) IN TEMPLO (vbi maximè coli oportebat) SABBATVM non ſolùm non obſeruant, ſed VIOLANT, externâ ſcilicet ſpecie, & ea faciendo, quibus, niſi Dei cultus excuſaſſet, violabatur. ET SINE CRIMINE SVNT, tranſgreſſæ ſcilicet Legis de ſanctificando Sabbato. Vnde Iudæorum traditio, In templo eſt Sabbatum.

6. DICO AVTEM VOBIS, QVIA, ſeu quòd TEMPLO MAIOR EST HIC. Græcè ὧδε, *in hoc loco*, vtpotè dominus templi: cui vt miniſtrent, & regnum Dei propaganti cooperentur diſcipuli mei, ſpicarum grana comedunt: q. d. Si templi miniſterium excuſat, ergò multò magis, qui dignior ac ſanctior templo ſum.

7. SI AVTEM SCIRETIS, &c. id eſt, Quòd ſi animo impreſſum haberetis, quid ſibi velit iſta Dei ſententia, MISERICORDIAM VOLO, ET NON SACRIFICIVM,

id eſt, magis probo, quàm ſacrificium, phraſi Hebræis vſitata, qui quod poſtponunt, hoc negant. Sub ſacrificio autem tamquam præcipuo omnem externum Dei cultum comprehendit, etiam obſeruationem Sabbati. NVMQVAM CONDEMNASSETIS, Legis Dei tranſgreſſæ, INNOCENTES. Itaque non tam arguit eos ignorantiæ ſpeculatiuæ, quàm practicæ, quæ à voluntate pendet: hoc eſt, taxat inhumanitatem & immiſericordiam eorum, quòd homines terentes obuias aliquot frumenti ſpicas, vt eo tam crudo cibo famem vrgentem pellerent, indicarent eſſe profanatores Sabbati. Tertia eſt iſta excuſatio, quam ſequitur quarta.

8. DOMINVS EST ENIM. Noua hęc eſt ratio, cur innocentes ſint, & non condemnandi; quia DOMINVS EST FILIVS HOMINIS, ETIAM SABBATI, id eſt, Filius hominis, quo inſpectante & conſentiente hæc agunt, eſt Dominus etiam Sabbati, vt pote naturâ Deus, creator, & inſtitutor omnium rerum, legiſlator etiam Sabbati: qui proinde poteſt pro libitu rigorem eius moderari, diſpenſare, penitus abrogare, & violatores à peccato eximere. Itaque ſicut quatuor modis purgat diſcipulos ſuos, ita quatuor modos interpretandi poſitiuas leges tradit, nempe vt cedant vel legi naturę, vel alteri legi magis particulari, vel humanitati ac dilectioni proximi, vel denique auctoritati legitimæ diſpenſantis aut abrogantis.

9. ET CVM INDE TRANSISSENT, VENIT IN SYNAGOGAM EORVM, non eodem die, ſed alio Sabbato, vt ait Luc. c. 6. v. 6.

10. ET ECCE HOMO MANVM HABENS ARIDAM, id eſt, emortuam, & ita inutilem ad opus, ET INTERROGABANT EVM &c. non vt diſceret, ſed vt carperet eum, vel violati iam Sabbati, ſi licere affirmaret & ſanaret; vel violati antea in vellendis ſpicis; vel certè inconſtantiæ aut inhumanitatis, ſi negaret. Porrò Marcus & Lucas dicunt Chriſtum interrogaſſe Phariſæos, *Vtrùm liceret Sabbatis benefacere, an malefacere.* Quod intellige Chriſtum feciſſe, vt quæſtionem iam ſibi ab eis propoſitam aliâ quæſtione ſolueret. Indicat enim quòd qui non benefecerit, & non ſaluauerit proximum laborantem, quando poteſt, cenſeatur malefeciſſe eũque perdidiſſe. Per ſe autem eſt manifeſtum, non licere malefacere vel perdere hominem: vnde relinquitur eſſe benefaciendum curando. Quod cùm declaraſſet ſimilitudine ouis, cui ipſimet fatebantur die Sabbati poſſe præſtari beneficium liberationis ex foſſa, concludit primò particulatim, reſpondendo ad quæſtionem Phariſæorum.

12. QVANTO MAGIS, Græcè πόσῳ οὖν, quanto igitur MELIOR EST HOMO OVE? & conſequenter quanto magis miſero homini in Sabbato beneficium curationis conferre licet, ſi licet miſero animali? Deinde generatim reſpondet ad quæſtionem. ITAQVE LICET SABBATIS BENEFACERE, curationem ſcil. & cuiuſuis alterius rationis beneficium proximo afflicto præſtare. Verùm vt non verbis tantùm eorum ineptiam refelleret, ſed facto multò maximè:

13. & 14. TVNC AIT HOMINI, nempe, vt Marc. c. 13. v. 5. addit, cùm eos cum ira id eſt, vultu ad indignationem compoſito, reſpexiſſet, & ſimul *contriſtatus eſſet*, ſeu condoluiſſet animo ſuper cæcitate cordis eorum, qui liuore cæci res apertiſſimas in quęſtionem vocabant. EXTENDE MANVM, &c. q. d. Non ego te tango, non inſpuo, ſed ſolo verbo ſano: nimirum vt, ſicut hoc notat Athanaſ. Hom. de ſemente, omnis calumniæ vmbra euaneſceret. Loqui enim nec ipſi quidem, qui quæſtionem loquendo propoſuerant, vetitum eſſe, vel cogitare audebant. Et hæc eſt cauſa cur refutationis euidentia confuſi, neque mutire auſi coram populo, conſilium PERDENDI, id eſt, occidendi illum, agitarunt. Chriſtus verò noluit contendere cum illis potentiâ, vel miraculis ſe defendere, ſed tamquam infirmus infirmis exemplum præbens,

15. RECESSIT INDE, id eſt declinauit

eorum inſidias, ac ceſſit furori, & nihil acerbatior continuando ſuā in benefaciendo facilitatem, omnibus expoſitam, CVRAVIT OMNES, qui ſequebantur.

17. VT ADIMPLERETVR, QVOD DICTVM EST PER ISAIAM, qui ſcil. prædixit Regem Chriſtum non vindicta promptum, non pompâ, faſtuq; ſæculari nobilē, non vulgi contemptorē, non vrbes & vicos implentem ſtrepitu & tumultibus, vt ſolent Reges, ſed patiētia, manſuetudine, humilitate, beneficentia in pauperes, & contemptu mundi fore commendatum: hoc enim ſibi vult prophetia ſequens.

18. ECCE PVER MEVS, QVEM ELEGI, q. d. Attendite conditiones pueri (Hebraicé ſerui) mei, qui ratione carnis, qua formam ſerui accepit, & ratione miniſterij ei impoſiti, ſeruus meus eſt, quem præ omnibus creaturis elegi, vt eſſet mihi filius, & regnum meum in hominibus reſtauraret. Videntur enim eſſe verba gloriantis de tali ſeruo, cuiuſmodi ſunt & Iob. 1. verſ. 8. & cap. 2. verſ. 3. DILECTVS MEVS, IN QVO COMPLACVIT ANIMÆ MEÆ, ſeu mihi, id eſt, quem totis viſceribus diligo: vide dicta in fine capitis 3. PONAM SPIRITVM MEVM SVPER EVM, id eſt, dabo ei non de ſpiritu meo, ſicut cæteris, quaſi ad menſuram; ſed ſpiritum meum ſeu plenitudinem ſpiritus mei, vt ſcilicet cum omnibus donis ſuis requieſcat ſuper eum, tum in conceptione, tum viſibiliter in baptiſmo, & illo plenus, IVDICIVM GENTIBVS NVNTIABIT hoc eſt, id quod iuſtum & rectum eſt, legem ſcilicet meam Euangelicam, tamquam legiſlator prædicabit, non Iſraëli tātùm, ſed vniuerſis GENTIBVS, idq; non ſtrepitu verborum tantùm vti Moyſes, ſed illam ſpiritu illo ſuo ſcribendo in cordibus eorum. Modus autem annuntiandi illius iudicij hic erit.

19. NON CONTENDET. id eſt, non litigabit cum aduerſarijs ſuis, NEQVE CLAMABIT, contentioſè ſcil. & iracundè, NEQVE AVDIET ALIQVIS IN PLATEIS VOCEM EIVS, nempe murmurationis & querelæ de perſecutoribus, vt vult S. Thom. in Commentario: alij autem intelligunt vocem iactantiæ & oſtentationis in circulis platearum: alij prodigioſū illud ſilentium in Paſſione. Quamquam Hebraica repetitione videatur idem ſignificari, quod in præcedentibus, ſcilicet ſumma Chriſti in voce & moribus modeſtia, placiditas, & ſuauitas, ſine vi ac tumultu regnum propagantis.

20 ARVNDINEM QVASSATAM, id eſt, concuſſam, iam frangi cœptam, NON CONFRINGET omninò, veluti contemnens illam præ vilitate, ET LINVM FVMIGANS, Syrus lucernam, id eſt, ellychnium lucernæ, vicinum extinctioni, vt potè flammâ iam amiſsâ, in quo ſcilicet reſtet adhuc aliqua ſcintilla ſpei reparandi lumen, NON EXTINGVET penitus, ſed fouebit potiùs, vt ardeat. Quibus metaphoris ſignificatur incredibilis Chriſti humanitas & manſuetudo, ſiue quòd Iudæos perſecutores, calamo quaſſato, propter perditam integritatem, & lino fumiganti, propter lumen amiſſum, comparatos, non contriuerit, nec extinxerit, vt vult Auguſt. libro 20. de Ciuit. cap. 30. & Chryſoſtom. hîc Homil. 41. ſiue quòd imbecilles, ſemifractos, & fidei lumine ſemiextinctos, in quibus adhuc aliquid eſſet bonæ fidei reliquum, non contempſerit, ſicuti Reges ſolent, nec iracundè oppreſſerit, ſed potiùs manſuetudine tolerauerit, fouerit, ac promouerit. DONEC EIICIAT AD VICTORIAM IVDICIVM, id eſt, donec efferat ſeu proferat iudicium illud nouiſſimum, quo aduerſarios ſuos vincat: ita conſequenter Aug. vel potiùs vt illud, donec, non tam ſignificet limitationem temporis, quàm euentum rei: q. d. donec manſuetudine ſua hoc efficiat, vt illud iudicium, ſeu Euangelium, quod nunciauit, & cui mundus magnopere reluctabitur, tandem vbique vincat & obtineat,

21. ET ITA GENTES, Euangelio ſcilicet ſubactæ, IN NOMINE EIVS SPERABVNT, id eſt, ab ipſo ſalutem exſpecta-

bunt, & eum velut ſuæ ſalutis auctorem colent. Quod ſenſu conuenit cũ Hebræo, in quo legitur. *Legem eius inſulæ exſpectabunt*, id eſt, gentes inſularum, à continente ſcil. Iudææ remotiſſimæ, Euangelium iſtud auidè ſuſcipient, & ſalutis aſſequendæ cauſa, vt pote cuius capitalis doctrina eſt, non aliud nomen eſſe ſub cœlo datum hominibus, in quo oporteat eos ſaluos fieri Act. 4. v. 12. Totum hunc locum citauit Matth. partim ex Hebræo, partim ex LXX. quædam omittendo, quædam etiam quoad ſenſum aliter reddendo, vt propoſito ſuo magis conueniebat.

22. TVNC OBLATVS EST EI DÆMONIVM HABENS, CÆCVS ET MVTVS: non naturæ vitio, ſed dæmonis maleficio. Vnde factum eſt, vt cùm CVRASSET EVM, ſcil. à dæmonio (nam Luc. c. 11. vbi idem narrat, ait, *Cùm eieciſſet dæmonium*) LOQVERETVR ET VIDERET. Idem efficit ſpiritualiter dæmon in hominibus, occupat ſcil. vt Aug. notat lib. 1. Quæſt. Euang. q. 4. viſum & linguam, ne credat, fidem ne confiteatur, aut det laudem Deo, Quo expulſo, primò fidei lumen aſpiciunt, inquit Hier. deinde in laudem Dei tacentia priùs ora laxantur.

23. ET STVPEBANT OMNES TVRBÆ. Cauſam ſtuporis indicat Marcus in ſimili miraculo c. 1. v. 27. quia ſcil. *in poteſtate ſpiritibus immundis imperabat*. Hoc enim ita mirabile eſt, vt propterea plerumque cùm Chriſtus dæmones eiiceret, eamdem admirationem Euangeliſtæ notauerint, vt patet etiam Lucæ 9. v. 44. Vnde & hìc incipiunt inde dubitare, vtrùm non eſſet Filius Dauid, ille ſcilicet promiſſus Dauidi Meſſias. Nam ex huiuſmodi operibus Chriſtum agnoſcendum ſatis indicauit ſuprà c. 11. v. 5. ex Iſaia.

24. PHARISÆI AVTEM, odio & inuidia excæcati, AVDIENTES, tã honorificas de Chriſto voces, magicis incantationibus rem tribuunt, quaſi per inſignem, & Principem, ſeu præcipuum dæmonẽ Beelzebub talia exerceret, de quo vide dict. c. 10.

25. IESVS AVTEM SCIENS COGITATIONES EORVM, id eſt, mentem, ex qua prodirent illa verba, nempe ad auertendũ ab ipſo & ab Euangelio, & à ſalute populum: niſi ſignificatum velit, ſola cogitatione hoc dixiſſe Phariſæos. DIXIT EIS: OMNE REGNVM, imò OMNIS CIVITAS VEL DOMVS, ſeu priuata familia, DIVISVM CONTRA SE, id eſt, inteſtinis diſſidiis diſtractum, DESOLABITVR, ET NON STABIT, id eſt, neceſſe eſt, vt breuì pereat, neque perſiſtere poteſt. Quam generalem propoſitionem omninò experiẽtia, & omnium hominum iudicio veriſſimam applicat regno Satanæ, ſubſumẽdo.

26. ET SI SATANAS, pro, *ſed ſi*, vel, *itaque*, ſi Satanas; iuratus ſcilicet hominum aduerſarius, & propterea ſtudioſiſſimè tyrannicum regnum in homines propagare ſtudens, meo miniſterio Satanam eiicit, vi ſcil. & inuitum, vt homines prorſùs diabolicæ poteſtati erepti reſtituantur Deo; ſicut me videtis facere; ADVERSVS SE DIVISVS EST, id eſt, pugnis belliſque vnus ab altero diſſidebit, dum hic lædere homines, ille liberare volet. QVOMODO ERGO STABIT REGNVM EIVS? Cùm ipſemet illud deſtruat, cuius conſeruandi propagandique ſimul peritiſſimus & auidiſſimus eſt. Quando ergò ex colluſione aliqua dæmoni dęmon cedit, quod aliqui contra hanc primam Chriſti rationem obiiciunt, tunc nõ inuiti eiiciuntur, ſed ſponte exeunt; nec eripiuntur homines dæmoni, reſtituti Deo, ſed tum ipſi, tum alij erroribus implicati arctius poſſidentur, & ita non ſunt inter ſe diuiſi dæmones, ſed animo ſtudijſque colligati.

27. ET SI EGO IN BEELZEBVB EIICIO DÆMONES, FILII VESTRI IN QVO EIICIVNT? Hęc eſt ſecunda ratio, in qua per filios intelligunt recentiores ferè exorciſtas Iudæorum: de quibus Act. 19. v. 14. & Ioſephus 8. Antiquitatum c. 2. quos per Salomonem inſtitutos refert. Plerique tamen veteres, vt Athanaſ. tractatu de communi eſſentia, Hilar. Chryſoſt. Theoph. hìc quod magis probatur,

& Hieron. per filios intelligunt Apoſtolos, ac diſcipulos ſuos gente Iudæos, qui iam dæmones expulerant: & ita argumentum erit à conceſſis, vt explicat Chriſoſt. q. d. Expulſionem dæmonum in Apóſtolis ac diſcipulis meis tamquã opus diuinæ virtutis commendatis, cur ergò in me traducetis? Hoc enim ſignum eſt, non perſonam ex operis iniquitate, ſed opus perſonæ odio condemnari. IDEO IPSI IVDICES VESTRI ERVNT, condemnantes vos inuidiæ in me, & blaſphemiæ in Deũ, ex ipſa veſtra inconſtantia. Quamuis Hieron. eo ipſo hoc referat, quòd eos iudices futuros velit, cùm ſedebunt ſuper ſedes duodecim iudicantes duodecim tribus Iſrael.

28. SI AVTEM EGO IN SPIRITV DEI, ſeu per ſpiritum ſanctum Dei cooperantẽ EIICIO DÆMONES, IGITVR PERVENIT IN VOS, non regnum Beelzebub, ſeu diaboli, cui vos me cooperari dicitis, ſed REGNVM DEI, de quo cap. 3. v. 2. dictum. Senſus eſt, Ergò verum eſt id, quod Ioan. Baptiſta, Apoſtoli mei, & ego prædicauimus, appropinquaſſe ſcilicet, & veniſſe regnum Dei, deſtructo regno diaboli, quia tot miraculis Spiritus Dei prædicationem noſtram veram eſſe teſtatur.

29. AVT, id eſt, alioquin, niſi hæc vera ſint, QVOMODO POTEST QVISQVAM INTRARE IN DOMVM FORTIS? Tertia ratio petitur, à comparatione duorum inter ſe bellantium: in qua domus intelligitur arx munita, quam alter eorum cuſtodit, VASA, arma quibus confidit, itemque ſuppellex vniuerſa in ſpolium victoris ceſſura. *Fortis* igitur parabolicè eſt diabolus, quia non eſt poteſtas ſuper terram, quę comparetur ei, Iob 41. & quia vt Auguſt. quæſt. 5. lib. 1. Quæſt Euang. nemo ab illo ſe poteſt ſuis viribus eripere, ſed per gratiam Dei: *domus*, *eius* eſt hic mundus, in quo dominabatur, vel, quod in idem redit, regnum eius: vaſa ſunt arma, quibus vtitur ad tuendum regnum ſuum, voluptas, tentatio, conſuetudo, &c. Vel potiùs ipſi homines infideles, quos tamquam vaſa & ſupellectilem ſuã poſſidet, & quibus vtitur ad voluntatem ſuam, vt explicat Hieron. hîc, Baſil. lib. de Spiritu ſancto cap. 8. & Iren. diuerſis locis lib. 3. c. 8. & l. 5. c. 21. Hos ergò tamquam ſpolia nemo ei eripere ac diripere poteſt, transferendo illos à vitiis ad virtutem atque in regnum Dei. NISI PRIVS ALLIGAVERIT FORTEM illum, id eſt, niſi ademerit ei priùs poteſtatem impediendi voluntatem credentium, à ſequendo Deo, & obtinendo regno eius: q. d. Hæc autem omnia videtis me tamquam fortiorem feciſſe ac facere prædicatione virtutis, miraculis, dæmonum eiectione. Conſtat igitur me Spiritu Dei, qui ſolus principe dæmoniorum fortior eſt, ejicere dæmonia, & fracto regno eius regnum Dei conſtituere. Quæ cùm ita manifeſta ſint;

30. QVI NON EST MECVM, credendo me in Spiritu Dei iſta facere, & regnum eius adducere, atq; ita hærendo mihi, ille hâc ipſa indifferentiâ & incredulitate CONTRA ME EST, hoc eſt, ſtat à partibus aduerſarij, quia tam manifeſta Dei opera à Deo remoueat. Quod idem ſequenti hemiſtichio repetit. ET QVI NON CONGREGAT MECVM, id eſt, qui colligit homines, ſed non mecum, ſeu non ita, vt adhæreat mihi, ſed ſibi, vt Phariſæi & omnes hæretici, ille ſpargit, quia ſeparat illos à Deo. Vnde iſta ſententia etiam à reliquo textu auulſa generaliter vera eſt. Quiſquis enim non eſt Chriſti ac Dei, neceſſariò eſt mundi ac diaboli, quia nihil niſi peccatum à Chriſto ac Deo ſeparat. Itaque his verbis tollit Chriſtus illam medietatem, quã quidam etiam olim paruulis non baptizatis, itemque adultis tribuerunt, quâ putabant aliquos, neque cum Chriſto, neque tamen cum aduerſario eius, hoc eſt, diabolo eſſe poſſe: contrà quos vrget hãc ſententiam Auguſt. lib. 1. de peccatorum meritis & remiſſione, c. 28.

31. IDEO DICO VOBIS, cùm ſcilicet apertiſſimum iam factum ſit, me non diabolica virtute eiicere dæmones, OMNE

PECCATVM ET BLASPHEMIA (ſuppleri debet ex ſequentibus CONTRA FILIVM HOMINIS commiſſa; non enim agitur de quolibet alio genere peccatorum, vel blaſphemiarum:) REMITTETVR HOMINIBVS, id eſt, facilè remitti poteſt, quia facilius de illis obtineri poteſt ſpiritus pœnitentiæ. SPIRITVS AVTEM BLASPHEMIÆ, qui ſc. à vobis committitur, id eſt, blaſphemia contra Spiritum ſanctum, ſeu quâ blaſphematur Spiritus ſanctus, vt exprimunt Marcus & Lucas.

Quæ ſit autem iſta *Spiritus blaſphemia*, & quis ſenſus loci, quæſtio ita difficilis eſt, vt Auguſt. Serm. 11. de verbis Dom. cap. 5. dicat fortè nullam in omnibus ſanctis Scripturis eſſe difficiliorem. Hinc eſt, quòd ipſe ſæpiùs de iſto loco diſputans, ſubinde ſententiam mutauerit. Nam cùm lib. 1. de Serm. Domini in monte capite 22. putaſſet blaſphemiam Spiritus eſſe, per malitiam & inuidiam oppugnare fraternam charitatem, tamen lib. 1. Retract. cap. 19. addendum putat, ſi in hac tam ſcelerata mentis peruerſitate finiuerit hac vitam. Vnde poſtea non quinquies mutauit opinionem, vt ei quidam recentior imperitè imponit, ſed ſemper eò inclinat, vt hæc blaſphemia Spiritus ſancti ſit perſeuerantia in nequitia cum deſperatione indulgentiæ Dei, vt loquitur in fine expoſitionis inchoatæ in Epiſtola ad Rom. hoc eſt, vt eam vocat Sermone cit. cap. 12. & in fine Epiſtolæ 50. impœnitentia finalis, ſeu duritia cordis, vſque ad finem vitæ. Vnde paſſim docet, ſciri non poſſe, vtrùm illa commiſſa ſit ante vitæ finem. Cauſa potiſſima, quæ ad hanc opinionem induxit Auguſtinum, eſt, quia clarè dicitur hoc peccatum numquam remitti, & quòd omnis alia blaſphemia remitti poſſit. Itaque ſic iungit Auguſt. iſta verba præcedentibus, non quaſi Iudæi iſta dicendo iam commiſiſſent illam Spiritus blaſphemiam; ſed ne pœnitentiam repellendo, quam Chriſtus prædicabat, & propter quam miracula faciebat, perſeuerandoq; in peccatis eam committerent, vt ait in illa Expoſit. inchoata Epiſt. ad Romanos.

Sed quia Marcus clarè notat, hæc ideò à Chriſto eſſe dicta, quia dicebant Iudæi, SPIRITVM IMMVNDVM HABET, per quem ſcilicet operatur iſta miracula: hinc textui congruentior videtur interpretatio multorum veterum, Hieronym. Chryſ. & Theophylact. in hunc locum, Athanaſ. tractat. in iſtum locum, & aliorum, qui blaſphemiam iſtam Spiritus dicunt eſſe, quâ manifeſta opera Spiritus ſancti, hoc eſt diuinæ bonitatis & gratiæ, quæ Spiritui ſancto appropriantur, tribuũtur Beelzebub, ſeu Spiritui immũdo. Hoc eſt enim Deum facere diabolum, vt ait Athan. Quod fortè indicare voluit & Chriſtus ſuprà, quando dixit, *Si Patrem familias Beelzebub vocauerunt*. Iſtiuſmodi ergò blaſphemia NON REMITTETVR, quia difficilè remittetur, vt Chryſoſtomus, & plerique recentiores poſt ipſum, nempè quia extremæ eſt malitiæ: adeòque id oppugnat, ac tollit directè, quo ad pœnitentiam perducendi ſumus, diuinam ſcilicet bonitatem; propter quam offenſam pœnitendum eſt. Vnde rariſſimè (ſi tamen vmquam) Deus talibus Spiritum pœnitendi impertit. Explicans autem clariùs ea quæ dixiſſet Chriſtus, addit.

32. ET QVICVMQVE DIXERIT VERBVM, offenſiuum & blaſphematiuum, ſeu contumelioſum, CONTRA FILIVM HOMINIS, id eſt, qui humanâ offenſus ſpecie atque infirmitate, de Filio hominis infra dignitatem ſentit, ac loquitur, vt vocando eum *voracem, vini potorem, &c.* REMITTETVR EI, id eſt, facilè ei dabitur venia. Eſt enim aliqua excuſationis ratio, vel ignorantia latentis diuinitatis, vel conuerſatio iſta tam promiſcua cum vulgo & peccatoribus, vel ſimile quid. QVI AVTEM DIXERIT CONTRA SPIRITVM SANCTVM, eo quo expoſuimus modo, NON REMITTETVR EI NEQVE IN HOC SÆCVLO, NEQVE IN FVTVRO, id eſt numquam, ſeu, vt exponit Marcus, *Non habebit remiſſionem in æternum, ſed reus erit*

æterni delicti. Non quòd remitti non poſſit agenti pœnitentiam, ſed quòd, vel difficilè & rarò, vel fortaſsè numquam actu remittatur à Deo, propter malitiæ enormitatem, vt ſuprà dictum. Quæ ſententia & ad alia nõnulla enormia contrà diuinitatem, vel fratrum charitatem peccata forſan extendi poteſt; ſicut propter hunc locum variæ blaſphemiæ contra Spiritum ſanctum enumerantur, etſi ſcopus Chriſti non ſit de illis loqui. Porrò quia dicitur, *neq; in hoc ſæculo, &c.* rectè Aug. colligit l. 21. de Ciuit. c. 24. & l. 6. contra Iulian. c. 15 non veraciter hoc poſſe dici, niſi eſſent, quibus, etſi non in iſto ſæculo, tamen in futuro peccata remitterentur. Quod non eſt aliud, quàm ſtatuere ignem purgatorium poſt ſæculum, ſicut etiam ex iſto loco colligit Greg. 4. Dialogorum cap. 39.

33. AVT FACITE ARBOREM BONAM, ideſt, aut ſtatuite me eſſe bonum, ET FRVCTVM EIVS BONVM, aut contra, &c. quaſi dicat. Aut me ex operibus, quæ improbare non poteſtis, abſoluite, aut opera ex me, quem vituperatis, damnate. Oſtendit enim argumento, vt Hieron. vocat, ineluctabili, ex naturis rerum petito, abſurdam & aſyſtatam eſſe eorum calumniam, quòd opera tam magnifica & benefica laudare cogerentur, auctorem verò damnarent. SIQVIDEM EX FRVCTV, tamquam notiori, ARBOR COGNOSCITVR. Nam, vt ſuprà dixerat cap. 7. *Omnis arbor bona bonos fructus facit, &c.* Sed radicem notans tantæ peruerſitatis, nempe inueteratam & hæreditate tranſmiſſam malitiam,

34. PROGENIES, inquit, VIPERARVM, de quo cap. 3. QVOMODO POTESTIS, ſiue poſſetis, BONA LOQVI, de me & operibus meis, CVM SITIS MALI, animo ſcilicet inuidiâ tabeſcẽte pleni? Significat autem non tam impoſſibilitatem quàm difficultatem, ſeu id, quod naturâ comparatum eſt fieri; ſicut & Ieremias, cùm dixit, *Si mutare poteſt Æthyops pellem ſuam*, &c. Quem ſenſum magis declarat familiari prouerbio: EX ABVNDANTIA ENIM CORDIS, ſiue boni, ſiue mali, OS LOQVITVR, id eſt, loqui ſolet bona, vel mala. Nam

35. BONVS HOMO DE BONO THESAVRO, qui eſt idem quòd abundantia cordis, hoc eſt cumulus honorum affectuum, & cogitationum in corde inſtar theſauri reconditus, PROFERT BONA, veluti fructum arbori congruentem.

36. Sed vt ſciatis, quale iudicium de iſtis blaſphemiis ferendum ſit, DICO VOBIS, QVONIAM OMNE VERBVM OTIOSVM: eſt enim argumentum à minori. *Verbum* autem *otioſum*, Græcè ἀργὸν, quaſi ἄεργον, quod nihil efficit, eſt verbum fruſtrà prolatum, hoc eſt, vt Hieron. quod ſine vtilitate loquentis dicitur & audientis, vel, vt Greg. Paſtor. Curæ p. 3. Admon. 15. & Hom. 6. in Euang. quod ratione iuſtæ neceſſitatis, aut intentione piæ vtilitatis caret. In quem ſenſum aptè dicit Ambr. lib. 1. offic. cap. 2. Tacere noſſe quàm loqui difficilius eſt. Scio namque loqui plerofque, cùm tacere neſciant. Rarum eſt tacere quemquam, cùm loqui ſibi nihil prodeſt. REDDENT RATIONEM DE EO, id eſt, exigetur de eo ab eis ratio, etſi fortè reddere non poſſint: otioſum enim eſt, quod ratione caret.

37. EX VERBIS ENIM TVIS, id eſt, nam etiam ex ſolis verbis, & non tantùm ex operibus, IVSTIFICABERIS, ſeu iuſtus pronuntiaberis, & declaraberis. Non enim hîc agitur de interna iuſtificatione, ſed de oppoſita condemnatione, quæ ſequitur. ET EX VERBIS TVIS CONDEMNABERIS, prout iudicis examen de vnoquoque feret.

38. TVNC, cùm ſtupere, flecti, atq; erubeſcere debuiſſent, nam admirantis eſſe notat Chryſoſtom. RESPONDERVNT EI QVIDAM, diuerſi ab iis, quorum iam calumniam refutauerat. MAGISTER, VOLVMVS A TE SIGNVM VIDERE, *de cœlo*, inquit Lucas, cuiuſmodi fuerunt ſtatus Solis ſub Ioſue, tonitrua ſub Samuële, raptus Eliæ, deſcenſus ignis, &c. id eſt, Petimus miraculum aliquod inſigne, quo cæleſtis

cœleſtis magiſterij tui auctoritatem aſſeras, ac te Dei, non Beelzebub virtute facere, quæ facis: quaſi verò ea quæ feciſſet, non eſſent majora, & eis, quæ peterent, calumnari non poſſent. Quibus Chriſtus:

39. GENERATIO MALA ET ADVLTERA, id eſt, genus hominum adulterinum ac degener, quod Daniel dicit c.13. v.56. *Semen Chanaan, & non Iuda:* SIGNVM QVÆRIT, nempe *tentantes,* vt addit Lucas, id eſt, cauſâ probandi potentiam meam, & ita calumniandi, non verò veritatem cognoſcendi & credendi. Et ideo ad petitionem eius, SIGNVM NON DABITVR EI, de cœlo ſcilicet, cuiuſmodi petit, ſed de terra. Hoc enim ſibi vult, quod ſequitur, NISI SIGNVM IONÆ PROPHETÆ, id eſt, ſed ſignum in Iona præfiguratum, ſcilicet reſurrectionis. Nam, *niſi*, in Scriptura ſæpè non eſt exceptiuum, ſed aduerſatiuum, vt ad Galat.2. v.16. Obiicit Iudæis hoc idem ſignum multis aliis locis, vt infrà c.16. v.4. & Ioan.2. v.10. nempe quia erat inſtar omnium certiſſimum, grauiſſimum, maximum, quod nec Satanas, nec hominum, nec Angelorum quiſquam imitari poteſt, ſoli Deo poſſibile, numquam viſum, auditum, aut factum, quo maximè declarata fuit diuinitas eius & ipſe eſſe Filius Dei in virtute, vt Apoſtolus ad Rom.1. v.4. deniq; cuius pondere infidelitas Iudæorum ita erat opprimenda, vt neceſſariò eius prædicationi, vel crederent, & pœnitentiam agerent, vel poſt quadraginta annos, tamquam poſt quadraginta dies perirent.

40. SICVT ENIM FVIT IONAS IN VENTRE CETI, ſeu in viſceribus balenæ, TRIBVS DIEBVS, AC TRIBVS NOCTIBVS, ſupple, ac deinde viuus euomitus eſt, vt hoc ſigno probaretur eſſe Propheta, miſſus à Deo ad prædicandum pœnitentiam. Hunc enim ſcopũ ſpectare Chriſtum probat verſus 41. SIC ET FILIVS HOMINIS IN CORDE TERRÆ. Hebraiſmus pro, in medio, ſeu intimo terræ, quia cor in medio animalis. Apoſtolus ad Epheſ.4. v.9. hoc vocat *in inferioribus*, ſeu infimis partibus terræ: per quod & ſepulchrum pro corpore Chriſti, & melius pro eius anima ſignificatur. Vnde Tertull. lib. de anima c.55. *Cor terræ* vocat receſſum intimum & internum, & in ipſa terra opertum, & intra ipſam cauatum, & interioribus adhuc abyſſis ſuperſtructum. TRIBVS DIEBVS ET TRIBVS NOCTIBVS. Et iſta eſt Hebraica, Scripturiſq; frequens, periphraſis trium dierum naturalium, qui die & nocte, ſeu luce & tenebris conſtant: q. d. fuit ibi per tres dies naturales, nempe ſynecdochicè totum ponendo pro parte, quia fuit ibi parte diei ſextæ, toto Sabbato cum ſua nocte præcedente, deniq; nocte Dominicæ. Ita Hier. ac diuerſis locis Aug. vt lib.1. quæſt. Euangel. q.7. Epiſt.49. q.6. & alibi. Vt proinde quæri non debeat, quomodo ibi per tres dies, ſeu luces, & rurſum per tres noctes etiam pro parte fuerit, cùm non poſſint inueniri niſi duæ luces, & duæ noctes, & adhuc non integræ, ſed tantùm quomodo ibi fuerit per tres dies naturales. Rurſus autem hîc ſuppleri debet quantùm ad ſenſum: Ac deinde reſurgam viuus, & ita declaratus Filius Dei prædicabit huic nationi pœnitentiam, ad quadraginta dies (diem pro anno ſumendo) & Ieroſolyma ſubuertetur. Hoc enim poſtulat ſimilitudo Chriſti cum Iona, cuiuſmodi plures alias ſimilitudines proſequitur Cyrillus Catecheſi 14. & Auguſtinus citata Epiſtola 49. quæſtione 6. Sed

41. VIRI NINIVITÆ SVRGENT IN IVDICIO, id eſt, reſurgent reſumptâ carne in die judicij extremo: ſignificatur enim iudicium cum mortuorum reſurrectione fore conjunctum, vt obſeruat Auguſt. 20. de Ciuit. cap.5. ET CONDEMNABVNT EAM, non quia & ipſi iudicabunt, ſed quia ex ipſorum comparatione iſti meritò damnabuntur, inquit, ibidem. QVIA EGERVNT PŒNITENTIAM, Niniuitæ, non Iudæi. ET ECCE PLVSQVAM IONAS HIC. Græcè ὧδε, *hoc loco*, id eſt,

aliquid amplius & præſtantius eſt hoc loco apud hanc generationem, quàm Ionas fuit: ſupple, quo tamen prædicante non agunt nec agent, viſo etiam ſigno reſurrectionis, pœnitentiam. Vtitur autem neutro genere, ac tertiâ perſona, modeſtiæ causâ. Porrò exceſſus iſtius comparationis conſiſtit in eo, quòd Ionas erat ſeruus, extraneus, à balena mortis vmbra euomitus, nullo miraculo clarus, euerſionem vrbis paucis diebus prædicans: Chriſtus verò Deus, ac Dominus, gente cognatus, è morte infernóque rediuiuus, innumeris miraculis & prophetiis commendatus, regnum cœlorum tot annos per ſe ſuoſque prædicaret: & Ionæ tamen Niniuitæ barbari & idololatræ pœnitentes crederent, Chriſtum verò Iudæi prophetiis inſtructi impœnitentes occiderét.

42. Regina Avstri, quæ in Auſtro dominabatur. Quæ denominatio ab integra mundi plaga videtur majeſtatem Reginæ & amplitudinem regni eius indicare. Eſt autem periphraſis Reginæ Sabæ, quam Ioſephus 8. Antiquit. cap. 5. vocat Reginam Ægypti, atq; Æthyopiæ, quæ in Auſtro ſitę ſunt. Non enim eſt iſta Saba Arabiæ, vnde Sabæi thure nobiles, ſed Saba Æthyopiæ Regina, quam Cambyſes, Perſarum Rex, à ſorore ſua vocauit Meroen, vt idem 2. Antiquit. cap. 5. Meroen enim eſſe caput Æthiopiæ teſtis eſt Plinius libro 2. cap. 73. Et hinc eſt, quod Iſaiæ 43. verſ. 3. Ægyptus, Æthyopia & Saba conjunguntur. Nam & id, quod ſequitur, Venit a finibvs terræ, planè indicat, imperium eius valde fuiſſe remotum à Iudæâ. Porrò ſingula verba hîc augent pondus comparationis, quòd ſcilicet *Regina Auſtri*, id eſt mulier, gentilis, potentiſſima, regni curis diſtracta, ex remotiſſimis orbis partibus iter difficillimum arripuerit, ſolùm vt audiret ſapientiam terrenam hominis mortalis: Iudæi Dei cultores, Legis doctores, ipſam Dei Sapientiam, vltrò ad ipſos in carne venientem, inuitantem, & abſcondita cœli myſteria depromentem ſpernerent. Vnde hanc Reginam tamquam peregrinam & incognitam, geſſiſſe typum Eccleſiæ gentium, tradit Hieronymus in Pſ. 121.

43. Cvm avtem immvndvs, &c. Hoc tandem addit, ad terrendos ingratos & impœnitentes illos animos pœnæ etiam huius vitæ magnitudine, vt patet ex applicatione Chriſti verſ. 45. q. d. Sed idcirco ſic agetur cum hac peruerſa natione, ſicut agitur cum dæmoniacis, ſed potiùs cum iis, quorum animam diabolus poſſidet. Nam cvm immvndvs spiritvs exierit ab homine, baptiſmi ſcilicet, vel diuinæ gratiæ virtute fugatus, ambvlat per loca arida, Luc. *inaquoſa*, id eſt, arentia, ac deſerta, proinde habitationi prorſus inepta: qværens reqviem, vt ſcilicet alicubi commodam habitandi ſedem inueniat. Loquitur enim in toto illo cortice parabolæ anthropopathōs, id eſt, humano more. Inſinuat autem diabolum non quieſcere, donec ſanctificatum aliquem inueniat, quem inhabitet, eo quòd omnis alia inhabitatio ei ſqualleat.

44. Tvnc dicit, Revertar in domvm meam, vnde exivi. Majori enim feruet odio aduersùs eos, è quorum animis per Dei gratiam puiſus eſt. Et veniens invenit eam vacantem, id eſt, vacuam ſpiritu Dei, diuiniſque occupationibus. Vnde Baſil. in Pſal. 44. & Nazianzen. Orat. 39. exponunt otioſam, ac deſidem; ſic enim aditus præbetur diabolo: imò Scopis mvndatam et ornatam, id eſt, paratiſſimam, & inuitantem ſuo ornatu ad ingreſſum talis hoſpitis, cui otium, gratiæ neglectus, & omnis immunditia veluti ornamenta placent.

45. Tvnc vadit et assvmit, ne ſcilicet iterum expellatur, septem alios spiritvs secvm, id eſt multos, numerum certum ponendo pro incerto, vt etiam Iſaiæ 4. verſ. 1. Exprimit tamen illum numerum ſeptenarium, vt opponantur ſeptem ſpiritibus virtutis, de quibus Iſaiæ 11. verſ. 1. & Apocal. 1. verſ. 4. Ne-

QVIORES SE. Quo indicat ſeptuplo nequiores aliis fieri, & diabolo magis obnoxios, qui gratiâ excidunt. Ex qua conſideratione Aug. dixit Ep.137. Non ſum expertus peiores, quàm qui in monaſteriis ceciderunt: optimi enim corruptio peſſima. Et ſic Deo ingratitudinem & perfidiam vindicante, FIVNT NOVISSIMA HOMINIS ILLIVS PEIORA PRIORIBVS: tum propter acriorē dæmonum incurſionem, tum propter maiorē erroris firmitatem, eiuſque expugnandæ difficultatem: QVIA INGRESSI HABITANT IBI. Ita Nazianz. Orat. citata. Pleniùs explicat ſenſum loci S. Petrus Epiſt. 2. c. 2. v. 20. & 21. & Chriſtus ipſe Ioan. 5. v. 14.

SIC ERIT ET GENERATIONI HVIC PESSIMÆ. Hæc eſt applicatio parabolæ, quam variis modis exponunt veteres. Veriſimilis eſt, quam dat Hier. ex Hilario, vt videtur, Can. 12. Iudæos à dæmone liberatos fuiſſe, cùm data lege ab idololatria extracti, diuinóque cultui dedicati, per Prophetas exculti ſunt: ſed cùm non inueniret diabolus in Gentilibus illam requiem, quam quærebat, ſiue quòd iam antè illos poſſideret, ſiue quod poſtea per fidem Chriſti ab illis pelleretur, repetit Iudæos, Chriſti contemptu optimè paratos, & illos immiſſis ſpiritibus erroris, mendacij, blaſphemiæ, odij, excæcationis, & impœnitentiæ arctiſſimè poſſidet.

46. ADHVC EO LOQVENTE AD TVRBAS, ECCE MATER EIVS ET FRATRES STABANT FORIS: non elatione, quaſi dedignarentur ingredi, & audire prædicantem, vt aliqui voluerunt, ſed vt S. Luc. quia præ turba ingredi non poterant. Fratres autem dicuntur hîc non natura, quia nullos habuit, nec gente, quia ſic omnes Iudæi aſtantes fratres erant, nec ex prima vxore Ioſeph, vt quidam Græci putauerunt: ſed cognatione, quia de vna familia; ſicut Abraham & Loth dicuntur fratres, Geneſ. 13. v. 3. & Sara dicitur ſoror Abraham, Geneſ. 20. v. 12. Vnde infrà c. 15. v. 55. Iacobus & Ioſeph, Simon & Iudas dicuntur fratres eius, cùm tamen Iacobus & Ioſeph eſſent filii Mariæ Cleophæ, vt patet Matth. 27. v. 56. collato cum Ioannis 19. v. 25.

QVÆRENTES LOQVI EI. Quæ cauſa fuerit tam importunæ interpellationis, alij aliam coniectant: Chryſoſt. ac Theophyl. vanitatem, vt ſcil. tanti viri viderentur cognati: Auctor imperfecti inſtinctū diaboli, ne Chriſtus viſis carnalibus fratribus crederetur Deus: recentiores, quòd crederent eum tamquam in furorem verſum. Sed omnia iſta à pietate ſaltem matris eius aliena ſunt. Importunitas interpellationis potiùs ſuadet fuiſſe ſollicitudinem de ſalute eius, vt vel indicarent ei conſilium inimicorum de perdendo eo, de quo verſ. 14. vel, vt ſpecie euocationis elaberetur, ne in ipſa apprehēderetur concione. Et hinc eſt, quod potiùs euocant eum per aliquem, quem ſubmiſerant, vt Marcus narrat, quàm quod aliquis eorum conaretur intrare.

48. AT IPSE DICENTI, ſeu nuntianti, AIT, QVÆ EST MATER MEA, &c. non quòd faſtidiret matrem, aut puderet eum cognationis ſuæ, ſed, vt Ambr. quòd paternis ſe miniſteriis amplius, quàm maternis affectibus, debere cognoſceret. Cæleſtia enim negotia carnis & ſanguinis affectui præferenda ſunt. Vnde

49. EXTENDENS MANVM IN DISCIPVLOS SVOS, AIT: ECCE MATER MEA, &c. id eſt, Spiritualem iſtorum cognationem carnali præfero, quanto ſpiritus præſtantior eſt carne. Nam & ipſa B. Virgo magis beata & dilectior mater eius fuit, quia mente, quàm quia carne tulit, vt ipſe indicat, Lucæ 11. v. 28.

50. QVICVMQVE ENIM FECERIT VOLVNTATEM PATRIS MEI: in quo numero & ipſam S. Mariam incluſit. Itaque & maternum nomen, quia terrenum erat, in comparatione cœleſtis propinquitatis abiecit, & quo rurſum conſortio generalis Virgo illa cum cæteris Sanctis cohæreret, oſtendit, inquit Auguſtin. Epiſtol. 38. IPSE MEVS FRATER, ET SOROR

ET MATER EST, id eſt, ipſum & fratris & ſororis, & matris loco habeo, & affectu diligo. Noua quippe ſpirit⁹ natiuitas, ſicut nouæ & pręſtãtioris cognationis vinculum adfert, ita & maioris naturæ dilectionis incentiuum. Quamquam Gregor. in Hom. 3. in Euang. ſingula magis myſticè explicando, fratrem & ſororem fieri vnumquemque in vtroque ſexu velit credendo, matrem prædicãdo, quia Chriſtum auditorem mentibus infundendo quaſi parit. Allegoricè verò idem & Hier. atque Hilar. ſignificatam putant ſynagogam & populum Iudęorum, Chriſto in Eccleſia docente præ turbis gentium credentibus non intrare, eoſque à Chriſto non agnoſci.

CAPVT XIII.

IN ILLO DIE, &c. LOCVTVS EST EIS MVLTA IN PARABOLIS, id eſt, obſcurè ſub comparationum & ſimilitudinum inuolucris. Parabola enim Græcè eſt propriè comparatio; ſed vſu Scripturæ ſæpè ſumitur pro ſermone obſcuro, qui aliud ſonat, aliud innuit, cuiuſmodi ſunt ænigmata & allegoriæ. Cauſa vtendi parabolicis iſtis ſermonibus datur verſ. 13. Modus ita docendi Syris maximè familiaris eſt, & adhoc vtilis, quòd res per exẽpla ſenſibilia iucundiùs irrepant animis hominum, moueant efficacius, hæreant tenaciùs: obſcuritas autem reddat auditores attentos, & ad intelligendum curioſos. Vnde Auguſt. 12. contra Fauſtum c. 7. & alibi ſæpiùs, tradit obſcuritatem illam ænigmatum, in Scripturis adhiberi, propter exercitationem quærentium, & delectationem inuenientium. Quia de cauſa & Chriſtus poſt parabolam de ſeminante, quâ varietatem auditorum in iſta turba confluentem indicauerat, familiari ſuo epiphonemate omnes ad diligentem animaduerſionem excitat.

9. QVI HABET AVRES AVDIENDI, AVDIAT, id eſt, deſideret, coneturque intelligere & diiudicare, ex quo genere auditorum ſit, & ita ſatagere, vt inter optimos ſit. Aures enim audiendi hîc eſt donum intelligendi & obediendi: vide dictac. 11. v. 4. Dicẽdo autem, *Qui habet aures*, indicat non õnes habere, nempe quia non omnibus dantur, vt eſt Deuter. 24. v. 4. Vnde & ipſe Chriſtus explicans, cur EIS, id eſt, turbis

10. IN PARABOLIS loqueretur hoc eſt ita obſcurè, vt non intelligerent, cum ſibi, hoc eſt, diſcipulis ſuis, ita non ſoleret loqui reſpondet.

11. QVIA VOBIS, credentibus, & intelligendi, obſequendique cupidis, DATVM EST, ſingulari Dei dono, NOSSE MYSTERIA REGNI COELORVM, id eſt, clarè, ſine obſcuritatum inuolucris, audire & intelligere arcana, ad regnum cœlorum pertinentia. Non enim hîc loquitur de præceptis Euangelicis, quæ quia omnes noſſe debent, omnibus etiam turbis clariſſimè expoſuerat, cap. 5. 6. 7. ILLIS AVTEM, nempe non credentibus, ſeu non habentibus aures audiendi, vt pote vel prodigia ſectantibus, vel ſciendi tantùm, non obediendi curioſis, vel irridentibus, vel etiam calumniantibus, NON EST DATVM. Significat ergò iſtis verbis, cauſam iſtius diſcretionis pendere à gratuita gratia Dei, penes quem æquitatis tam ſecretæ ratio eſt, & excellentia poteſtatis, cùm vtriſque dare potuiſſet myſteriorum cognitionem, & vtriſque negare. Sed tamen volens indicare, in iſta doni iſtius diſcretione habitam fuiſſe aliquã rationem pręcedentis diſpoſitionis, etſi reſpectu primæ gratiæ nulla fuerit, adijcit.

12. QVI ENIM HABET, id eſt, quod habere debet, ſiue fidem, ſiue diſcendi ſtudium, ſiue obedientiam, ſiue bonum vſum donorum Dei præcedentium (generalis eſt enim hæc ſententia) DABITVR EI, magis atque magis, ET ABVNDABIT Græcum etiam exponi poteſt redundabit, abundanter affluet; ita vt continuis donorum incrementis ad ſummam perfectionem perducatur. Reuera enim ſic Deus non modò cum Apoſtolis, ſed cum

omnibus electis agit, vt paulatim eos iam benè vtentes primis donis, continuâ beneficentiâ cumulet. E contrario autem, QVI NON HABET, id quod habendum eſt, vt ſuprà dictum eſt, ET QVOD HABET, AVFERETVR AB EO, id eſt, etiam ſi quid habet reliquum, eo quoq; in pœnam priuabitur, ſicut videmus hoc Chriſtum exponere infrà cap. 25. v. 28. & 29. Sæpiùs eſt enim vſus hâc ſententiâ, vtpote prouerbiali, & vulgi non ſolùm ſermone, ſed & vſu agendi tritâ. Veriſſimum eſt. n. ditioribus magis dari, pauperibus ſēper auferri.

13. IDEO ergò IN PARABOLIS LOQVOR EIS, QVIA VIDENTES oculis corporis miracula mea, NON VIDENT, oculis cordis, quid ſibi velint, innuant & ſuadeant. ET AVDIENTES, apertiſſima verba mea corporis ſenſu, NON AVDIVNT, cordis aſſenſu, inquit Aug. de bono perſeuerantię c. 14 Quod ipſe Chriſtus explicat, dum addit: NEQVE INTELLIGVNT. Significat igitur, ſe eis in pœnam incredulitatis obſcurè loqui: q. d. quia clariſſimis miraculis, quæ vident, & ſermonibus apertiſſimis, quos audiunt, nolunt credere & obedire, iuſto iudicio eis per parabolas loquor. Qui enim videre nolunt, cum poſſunt, Deo puniente, etiam cùm volunt, videre non poſſunt. Nam, vt Aug. de nat. & gratia cap. 22. præuaricatorem legis dignè lux deſerit veritatis, quâ deſertus vtique fit cæcus, & plus neceſſe eſt offendat, & cadendo vexetur, vexatuſque non ſurgat: & ideò tantùm audiat vocem legis, quò admoneatur implorare gratiam Saluatoris.

Sed difficultas oritur ex Marco & Luca, qui per particulā finalem dicunt Chriſtum eis in parabolis loqui, *Vt videntes non videant, &c.* Cui reſpondetur, Matthæum cauſam ſupplicij meritoriā, alios non cauſam finalem, ſed euentum exprimere: quaſi dicerent: Ex quo fiet, vt videntes adhuc minùs videant. Quamquam non deſint, qui etiam finem ſignificari velint. Sicut enim verū eſt, Deum quoſdam propter peccata velle damnare, & reipſa damnando nolle etiam vt ſalui fiant: ita etiam verum eſt, propter peccata quibuſdā obſcurè loqui, ne Dei myſteria intelligant. Idq; in quibuſdam, quia non vult illis dare gratiam conuertendi, atque ita eos conuerti, & ſaluos fieri quos iuſto iudicio iam ad interitum mox inferendum adiudicabit, in quibuſdam verò, vt ſalui fiant. Nam aliquibus, per miſericordiam Dei, ipſa cæcitas in ſalutis occaſionē vertitur, vt ſc. quemadmodum ait Aug. q. 14. ſuper Matt. cæcitate ſuâ ſibi diſplicentes, & ſe dolentes, atq; ex hoc humiliati, ad confitenda peccata conuerterentur, veniamq; mererētur: ſicut nonnullis vſq; ad deicidium excæcatis poſt Paſſionem contigit. Quorumdā enim ſuperbia debet ipſa cæcitate, & peccatis inde conſequētibus, edomari & frangi. Porrò ne cui mirum videretur, ſic puniri populum, qui tanta auiditate Meſſiam promiſſum videre atque audire cupiebant, probat hoc prædictum à Propheta dicente:

14. AVDITV AVDIETIS, &c. Loquitur autem Iſaias per Imperatiuum, AVDITE AVDIENTES, ET NOLITE INTELLIGERE: partim quia Imperatiuus idiotiſmo Hebr. ſæpè pro futuro vſurpari ſolet, vt patet c. 23. v. 32. *Et vos implete menſuram Patrum:* & clarè Pſal. 36. v. 27. *Declina à malo, & fac bonum:* partim ad ſignificandum, quòd ab irato ac deſerente Deo in pœnā ipſis cōtiget id, quod ipſimet facturi ſunt. Vt ſit quaſi prolatio iuſtæ ſententiæ: Omninò fiat ſic, *audite audientes, &c.*

15. INCRASSATVM EST ENIM, &c. Et hæc omnia per Imperatiuum in Hebræo expreſſa ſunt, *Cor incraſſa, aures aggraua, oculos claude.* Itaque Hebræa, ſicut & Ioan. c. 12. v. 40. & Paulus ad Rom. 11. v. 8. indicant, cæcitatem, & cordis duritiam, & ſimilia infligi ab irato Deo: Sept. verò in Iſaia & Matth. hîc, & Lucas Act. 28. verſ. 26. qui omnes eundem locum allegant, ſignificant illas ipſas pœnas culpabiliter à populi libertate proficiſci, hoc eſt, vt Auguſt. ait quæſt. illa 14. ipſos cauſam fuiſſe, vt Deus illis ocu-

los clauderet,&c. Nam,vt idem ait l.5.cōtra Iulian.c. 3. Cæcitas cordis & peccatū eſt, quo in Deum non creditur, & pœna peccati, quâ cor ſuperbū digna animaduerſione punitur, & cauſa peccati, cùm mali aliquid cæci cordis errore cōmittitur. Quibus verò modis huiuſmodi pœnæ fiant à Deo, latiùs diximus in cap.9. Exodi de obduratione Pharaonis. Differre autem videtur obduratio cordis à cæcitate cordis, quòd illa ſit quædam impotentia, nę moueatur ad bonū: hæc impotentia, ne videat bonum, quod agendum eſt. Sunt enim aliquid amplius, quàm ſimpliciter nolle moneri, vel nolle videre. Cæcus, inquit Aug. de nat. & gratia cap.51. putat quod vult videre, ſed non poteſt: & l. 1. contra Iul. imperf. Quis volens cæcus eſt corde, cùm nemo velit cæcus eſſe vel corpore? Itaque obduratio eſt cauſa cæcitatis: eſt enim duritia, ſeu firmitas affectuum in malo, ſeu in amore rerum tēporalium. Affectus quippe terrenis rebus immerſi & ebrii cor cæcum ad diuina faciunt. Quod clarè videtur indicare hoc loco. Nam cauſam reddens, cur videntes non videant, INCRASSATVM EST ENIM, inquit, COR POPVLI, id eſt, craſſum & pingue redditum, Hebr. *impinguatum eſt.* Qua metaphora ſignificat, quòd ſicut cor nimia pinguedine hebetatur & ſuffocatur: nam vt Hieron. Epiſt. 2. *Pinguis venter non gignit mentem tenuem*: ita animus & affectus terrenis delitiis immerſus & impinguatus, ſtupidos & cæcos reddat ad res diuinas. ET AVRIBVS GRAVITER AVDIERVNT, id eſt, difficulter audierunt, quaſi ſemi-ſurdi ad diuina mandata. Hebraicè *aures agraua*, ſeu *aggrauatæ ſunt*, ſcil. quaſi ſordibus oppletæ: quæ rurſum nihil aliud ſunt, quam terreni affectus, quibus fit, vt vel audire tædeat res diuinas, ne dum eis obedire. ET OCVLOS SVOS CLAVSERVNT, ne ſcil. attenderent & intelligerent in Meſſia, in operibus & verbis eius id, quo corrigerentur, ſed potiùs id, quo magis peruerterentur, id eſt vltrò excæcauerunt ſe malitia ſua. Nam cæcitas, ſeu impotentia illa videndi oritur, vt diximus, ex affectu ſtabiliter auerſo à diuinis ad terrena. NEQVANDO VIDEANT OCVLIS. Hebr. eſt, ne fortè, quomodo & Luc. reddit Act. 28. quo ſignificatur, vel ſimpliciter illum eſſe effectū craſſi, pinguiſq; & cęci cordis, efficere ſc. vt in poſterū non videant oculis, &c. vel certè eos ipsū affectare, ne quid videant, audiant, intelligant, quo à rebus amatis abſtrahātur, & CONVERTANTVR ad Deum, & per iuſtificationem SANENTVR à Deo. Nam illum eſſe quorumdam affectū patet ex Pſ. *Noluit intelligere, vt benè ageret*, id eſt, ne bene ageret: & Aug. de ſe l. 8. Confeſſ. c. 7. At ego adoleſcens miſer valdè etiā petieram à te caſtitatem, & dixeram, da mihi continentiam, ſed noli modo: timebam enim ne me citò exaudires, & citò ſanares à morbo concupiſcentiæ, quē malebā expleri quā extingui.

16. VESTRI AVTEM BEATI OCVLI, nempe corporales, quia vident, me & opera mea: vident, inquam, corpore ſentiendo, & mente intelligendo. Nam quia diſcipuli hîc præferuntur Iudæis, neceſſe eſt includere viſionem mentis, ſeu intelligentiam, iuxta v. 13. & quia mox iidē diſcipuli præferuntur Prophetis, neceſſe eſt non excludere viſionem corporalem. Idē iudicium de auribus, quibus audiunt.

18. QVIA MVLTI PROPHETÆ, ET IVSTI, deſiderio futuræ redemptionis flagrātes, CVPIERVNT VIDERE, oculis ſuis præſentia quę credebant futura, Saluatorem ſcil. mundi, & opera eius. ET NON VIDERVNT: ſed vt Apoſtolus ad Heb. 11. à longè aſpexerunt, & ſalutarunt. ET AVDIRE QVÆ AVDITIS, me ſcil. regni cœlorum myſteria pandentem.

19. OMNIS QVI AVDIT VERBVM REGNI, id eſt, ſi quis audit prædicationem de regno cœlorū, ſeu Euangelij. ET NON INTELLIGIT, id eſt, non curat intelligere, ſeu non meditatur illud, & fouet cordè velut in terra recondens, vt fructum ferat: culpa enim hîc notatur: venit malus, Græcè ὁ πονηρὸς, *ille malus*, anto-

nomaſticè, nempe diabolus immutabiliter malus, quũ per volucres cœli aptè ſignificatur, tum propter locum, in quo verſatur, tum propter velocitatem, ſuperbiam, & perpetuam ſedulitatem, quá inſidiatur ſemini. ET RAPIT, procuratâ obliuione, vel detorto in alias curas animo, QVOD SEMINATVM EST, per aures, IN CORDE EIVS: HIC EST QVI SECVS VIAM SEMINATVS EST, qui ſignificatur portione illâ terræ, iuxtà viam publicam ſitæ, & pedibus prætereuntium calcatæ atque induratæ. Dicitur hic homo ſeminatus, non ſicut ſemen, quod paulò antè dicebatur ſeminatum, ſed ſicut ager ſemine conſperſus: vnde & ſata dicuntur agri, qui ſeruntur. Significatur itaq; cor iſtius hominis eſſe inſtar viæ publicæ peccandi conſuetudine induratum, nullo fructificandi deſiderio velut aratro ſciſſum ac præparatum, ideóque ſemen verbi Dei auribus, non animo recipiens.

20. QVI AVTEM SVPER PETROSA SEMINATVS EST, id eſt, qui ſignificatur per terram inter petras excipientem ſemen, eo ſenſu, quo verſu præcedente, HIC EST, QVI VERBVM, auditum, CONTINVO CVM GAVDIO ACCIPIT, id eſt, mox vt audiuit prædicationem, delectatus illius veritate, pulchritudine, rectitudine, in animum recipit, probat, credit, & in opera nonnulla velut herbam erumpit. Hoc enim ſibi vult, quod in parabola dicitur *continuò exortum*, quia ad illam primam delectationem, veluti teporem Solis, mox geſtit verbis factiſque fructum aliquem polliceri.

21. NON HABET AVTEM IN SE RADICEM, id eſt, profundum & conſtans propoſitum, quod Apoſtolus ad Eph. 3. v. 17. vocat *non eſſe in charitate radicatum & fundatum*: quòd optimè ſignificatum fuit ſemine non habente terram multam, ſeu quod intùs latentibus petris ſolâ ſuperficie terræ tegebatur. Nam illa affectio pietatis ſuperficialis eſt, neque intima cordis ipſius penetralia ſeu affectus mutati ſunt, ſed inſtar ſaxorum duri manent: ideò EST TEMPORALIS, id eſt, vt Lucas, ad tempus credit, quamdiu ſcil. nihil eorum tangitur, quæ inueteratis & intimis illis ac profundis cordis affectibus diligit. Vnde FACTA TRIBVLATIONE ET PERSECVTIONE PROPTER VERBVM, id eſt, propter fidei vel iuſtitiæ profeſſionem, veluti ad æſtum Solis humore conſumpto, CONTINVO SCANDALIZATVR, id eſt, etiam ſolo timore amittendi quæ diligit offenditur, ac deſerit fidem aut iuſtitiam. Nam vt æſtus Solis herbas humore & radicibus deſtitutas enecat, radicatas maximè promouet: ita perſecutio infirmos perficit.

22. QVI AVTEM SEMINATVS EST IN SPINIS, id eſt, terrâ ſpinoſâ figuratus, in quo ex parte terræ nihil deerat: neque enim vel prorſus induratus erat, ſicuti primus; neq; prioris vitæ vitiis tanquam petris plenus, vt ſecundus. HIC EST, QVI VERBVM AVDIT: ſupple, & intelligit, atque in animum immittit, vt profundas radices agat. Præfertur enim hic præcedenti, neq; germinatio, aut radicatio, aut culmus aliquis, ſed ſolus ei fructus deeſt. Nam SOLLICITVDO SAECVLI ISTIVS, id eſt, rerum quarumlibet, ad hoc ſæculum pertinentiũ: nam Marc. dicit, *circa reliqua concupiſcentiæ.* Sub his comprehenditur quidquid anxij homines in hoc mundo quaſi innocenter conſectantur, præter regnum Dei, vt honores, ſplendores familiæ, lites pro temporalibus, voluptates, quas expreſſit Lucas; etiam diuitiæ: ſed quia iſtæ generaliſſimum publico hominum ſtudio quæſitum & minimè agnitum impedimẽtum ſunt, hinc ſpeciatim addit: ET FALLACIA DIVITIARVM, id eſt, fallaces & ſeductrices diuitiæ, quia blanda ſpe promittunt id, quod præſtare non poſſunt, quietam ſcilicet beatitudinem, cùm tamen curis in acquirendo & conſeruando præſentem maximè turbent, futuram plerumq; auferãt. Porrò hæc omnia ſpinæ ſunt, quia ſollicitudo rerum diuinarum delinit animam, ſerenat, colli-

git. SVFFOCAT VERBVM, quia totus affectus, vigor & conatus animæ in illa deriuatur, & ita obruitur atque extinguitur affectus vitæ melioris.

23. QVI VERO IN TERRAM BONAM SEMINATVS EST. *Bonam* vocat non naturâ tantùm, ſed & cultu, id eſt, quæ & pinguis, & aratro ſubacta, & petris ſpiniſque purgata eſt. Hæc item triplex eſt, ſicut & infructuoſa. Nam omnis quidem fructũ adfert, ſed ALIVD CENTESIMVM, ALIVD SEXAGESIMVM, ET ALIVD TRIGESIMVM. Græcè eſt ὁ μὲν in genere maſculino, quod referri poteſt vel ad *verbum* ſeu *ſermonem*, vel ad *hominem*. Contextus congruentior videtur, ſi ad hominem ſeminatum, ſeu ſemine conſperſum referas. Noſter retulit ad verbum, tamquam ad granum ſeminatum, quod in quibuſdam fert fructum centeſimum, &c. Græcè clariùs, *centum, ſexaginta, triginta*; ſupple, pro vno grano, quod ſparſum fuit. Quo indicatur, quòd quemadmodum fertilitas terræ pro ſoli & cultus diuerſitate diuerſa eſt, ita vt vna centuplum reddat, alia minus (numerus enim certus pro incerto ponitur) ita & profectus hominum in ferendis perſeueranter fructibus bonorum operum. Quæ diuerſitas, quia non ſolùm apparet in ſingulis electis cuiuſcumq; ſtatus, ſed etiam in ſtatibus ipſis hominum, hinc eſt, quòd multi Patres, vt Hieronym. hîc & Epiſt. ad Ageruchiam, Athanaſ. Epiſtol. ad Ammon. Monachum, & alij, centeſimum fructum attribuant Virginibus; ſexageſimum Viduis continentibus; trigeſimum caſtis Nuptis. Auguſt. verò libro 1. Quæſt. Euang. q. 9. centeſimum aſſignat Martyribus, ſexageſimum Virginibus, trigeſimum Conjugatis. Alij illas diuerſitates aliis modis applicant, quos vide enumeratos apud Auguſt. lib. de ſancta Virginitate cap. 45.

24. SIMILE FACTVM EST REGNVM CÆLORVM HOMINI, id eſt, Simile quid agitur in regno cœlorum, ac ſi homo ſeminaret ſemen bonum, & inimicus clam zizania ſuperſeminaret. Quem loquendi modum Euangelius familiariſſimum explicuit Marc. c. 4. v. 26. cùm dicit, *Sic eſt regnum Dei, quemadmodum ſi iaciat homo ſementem, &c.* In cuiuſmodi phraſibus *Regnum cœlorum* aut *Regnum Dei* intelligitur eſſe ipſe populus regnaturus, hoc eſt Eccleſia ad regnandum in cælis deſtinata. Aptè autem iungitur hæc parabola præcedenti, ne quis putaret, bonum illud ſemen ita fructuum fertile futurum, vt nihil haberet mali ſeminis, vnde zizania naſci poſſent, admixtum. Sed hæc eſt differentia vtriuſq; parabolæ, quod ibi ſemẽ Chriſti eſt verbum Dei, hîc verò homines, in quibus fructificat verbum Dei: ibi via & loca ſaxoſa & ſpinoſa ſunt eadem quæ zizania. Explicuit autem parabolam ipſe Chriſtus, ita vt in ea ipſemet ſit ſeminator boni ſeminis; *ager* mundus, id eſt, Eccleſia per totum mundũ fuſa, vt Aug. Ser. 18. De verbis Dñi c. 9. & ex profeſſo lib. ad Donatiſtas poſt Collationem c. 6.

25. CVM AVTEM DORMIRENT HOMINES, id eſt, clam tempore ſibi opportuniſſimo, cùm negligentiùs agerent Prælati, vel etiam cùm mortui eſſent Apoſtoli, vt Auguſt. quæſt. 12. in Matth. INIMICVS SVPERSEMINAVIT ZIZANIA, id eſt, diabolus hæreticos in medio fidelium, qui aſperſis prauis erroribus, falſiſque opinionibus, præcedente Chriſti nomine, ſuperſeminantur, & corporaliter fidelibus mixti ſunt. Quamquam omnes omninò malos per zizania intelligat quæſt. cit. ET ABIIT: quia per hæreſes diabolus fit occultiſſimus, inquit idem: omnes enim fallacias ſuas proponit ex Scripturis ſub nomine verbi Dei.

26. CVM AVTEM CREVISSET HERBA, ET FECISSET FRVCTVM SVVM, TVNC APPARVERVNT ET ZIZANIA. Quo pulchrè ſignificatur, quòd cùm homines proficere cœperint in Spiritu Dei, tunc incipiant malos ſentire, & hæreticorum errores cognoſcere, vt Auguſt. ibid. & aliis locis notat.

27. ACCEDENTES AVTEM SERVI PATRIS FAMILIAS: non Angeli, ſed homines

mines boni, quibus offenſis tantâ malorum & hæreticorum multitudine, ſuboritur voluntas eos de rebus humanis auferendi, dicendo:

28. VIS, IMVS, ET COLLIGIMVS EA? Quibus reſpondetur,

29. NON: idque non vt Eccleſiaſtica negligetur diſciplina, & ceſſet vindictæ medicinalis, & charitatis ſeueritas, ſed, NE FORTE COLLIGENTES ZIZANIA, ſeu malos, ERADICETIS SIMVL ET TRITICVM. Quod periculum ſubeſt, quando zizania tritico ita ſunt ſimilia, vt certò dignoſci non poſſint, vt notat hîc Hieron. Itémq; vt Auguſt. quando eſt periculum ſchiſmatis, & ne zizania infirmum triticum ſecum in perniciem trahant. Cùm autem metus iſte non ſubeſt, ſed omninò de frumentorum ſtabilitate certa ſecuritas manet, ſatis inſinuatur, non debere dormire ſeueritatē diſciplinæ, de quo vide latiùs l.3. contra Ep. Parmen. c.2. Itaque

30. SINITE VTRAQVE CRESCERE VSQVE AD MESSEM, id eſt, conſummationem ſæculi, vt ſcilicet interea vel ipſi Deo inſpirante corrigantur, vel ſaltem proficiant alij ex occaſione & comparatione, & exercitatione alieni erroris. ET IN TEMPORE MESSIS DICAM MESSORIBVS, id eſt, Angelis, quia eorum miniſterio finis adferetur rebus mortalibus, mundus ardebit, mortui ſuſcitabuntur. COLLIGITE PRIMVM zizania, ſeparando malos à bonis, qui in regno Chriſti, per totum mundum ſparſo, hoc eſt Eccleſia, velut ſcandala & offendicula bonorum tam moribus quàm doctrinâ permixti fuerunt, ET ALLIGATE EA IN FASCICVLOS, vt non confusè, ſed pro modo peruerſitatis ſuæ vniuſcuiuſque erroris pertinacia puniatur, inquit Auguſt. Quæſt. illâ 12. cit. Vnde Serm. 39. de Sanctis, *Alligate in faſciculos*, id eſt, inquit, ſimiles cum ſimilibus, fures cum furibus, homicidas cum homicidis, &c.

31. SIMILE EST REGNVM CŒLORVM GRANO SINAPIS. Regnum Cœlorum hic alij volunt eſſe Chriſtum, alij fidem Chriſti, alij Eccleſiam, alij Euangelium, ſeu doctrinam Euangelicā; quod cæteris veriſimilius eſt. quamquam in huiuſmodi locutionibus tantùm ſignificetur in regno cœlorum, ſeu in regno Chriſti, ſimile quid accidere atq; in ſemine, in grano ſinapis, in fermēto, &c. vt iam v.24. diximus. Hîc ergò regnum cœlorum ratione doctrinæ Chriſti, ſeu ipſa doctrina Euāgelica comparatur grano Sinapis. Conditiones eius mirificas breuiter tangit Plinius l.19.c.8. in fine: Acerrimum ſapore ignei effectus, ac ſaluberrimum corpori Sinapi. Latiùs autem exequitur lib.20.cap.22. virtutem eius, ad pleroſque morbos curandos. Ex proprietatibus eius Aug. Quæſt. Euang. l.1. q.11. conſiderauit feruorem, & quòd venena expellat. Hilarius Can.13. quòd ſit acre ſemen, molle, minimum, cuius virtus preſſuris accenditur, nempe quia tritum vim ſuam exerit, ſicut Euangelium perſecutionibus. Quamuis iſta vera ſint, Chriſtus tamen ipſe ſimilitudinem explicat in eo ſitam eſſe:

32. QVOD MINIMVM QVIDEM SIT IN OMNIBVS SEMINIBVS, id eſt, vnum ex minimis omnium; nam ſemen rutæ & alia nonnulla minora ſunt. CVM AVTEM CREVERIT, MAIVS EST OMNIBVS OLERIBVS, id eſt, maximum omnium, ſeu vnum ex maximis omnium: ita ſcilicet, vt fiat ARBOR, id eſt, arbuſcula. Ligneſcit enim ſtipes eius, & in locis maximè calidis longè ſupra humanam aſſurgit: ita vt VOLVCRES HABITENT IN RAMIS EIVS, non tam nidulandi causâ, vt quidam tranſtulerunt (neq; enim nidos in eis faciunt) ſed potiùs inſidendi & verſandi; multum enim delectantur granis eius. Alteram ſimilitudinis partem ſupprimit Chriſtus: quaſi dicat. Ita & doctrina Euangelica in mundo ſeminata inter omnes doctrinas abjectiſſima erit & minima, quātum ad pompam eloquentiæ, rationum naturalium apparatum, ſæcularem prædicantium auctoritatem, vtpotè Iudæis ſcandalum, Gētibus ſtultitia. Sed ſemel ſparſa non e-

bulliet in folia & herbas, ſicut doctrina Philoſophorum, quæ nihil mordax aut viuidum habet; ſed creſcet in arborē firmam, longè latéq; fuſam, quia firmitate, ſoliditate, celebritate, æternitate, & ſectantium multitudine omnes omninò doctrinas ſuperabit, ita vt volucres cæli, id eſt, Reges & Principes, vel quicumq; ad cæleſtia ſubuolare volent, ſub vmbra eius victuri ſint. Idem ergò ſignificat hęc parabola, quod illa Danielis de lapide, qui creuit in mōtem implentem vniuerſam terram. Propriè enim hîc ſignificatur Euangelij progreſſus à paruis initiis in prodigioſam magnitudinem. Efficacia verò eius indicatur ſequenti parabolâ, qua eadem doctrina ſimilis dicitur.

33. FERMENTO, QVOD MVLIER ABSCONDIT, ſeu miſcuit, quia pinſere ferè erat mulierum officium, vt indicatur etiam Leu. 26. v. 26. IN FARINÆ SATIS TRIBVS. Satum menſuræ genus, Hebr. סאה, *Scáh*, tria faciebant Ephi, & tantùm vnica vice pinſi ſolebat, vt patet Gen. 18. v. 6. Significatur ergò, quòd, ſicut modicum fermenti ingenti maſſæ farinæ mixtum ſuo ſapore vniuerſam peruadit, in ſe conuertit, acore eleuat, leuem reddit, & ſapidam: ita Euangelium quamuis humile, occulta vi vniuerſum orbem afficiet, & in ſuam naturam conuertet. Singula ſingulis applicat Aug. l. 1. Quæſtionum Euang. q. 12. vt mulier ſit ſapientia, fermentum, dilectio, quia feruere facit & excitat: ſata tria, cor, anima & mens, vel tria hominum genera, Noë, Daniel & Iob, id eſt, Eccleſiarum Præpoſiti, continentes & coniugati. Plures alios ſenſus vide apud Hieron.

34. HÆC igitur OMNIA IN PARABOLIS LOQVEBATVR. Cauſam videtur Marc. indicare, cùm addit, *prout poterant audire*. Quo non ſignificatur, Chriſtum ſe attemperaſſe captui ipſorum, aut vt faciliùs pararentur ad myſteriorum captum, vt quidam intelligunt, ſed potiùs, ſicut ipſe Chriſtus ſuprà latè indicauit, prout digni erant; vt ſcilicet qui poſſet capere caperet, & ad interrogandum ſuſcitaretur, in cæteris verò ſub parabolarum cortice cæleſtis doctrina, ſine profanatione lateret: ita vt hac ratione

35. IMPLERETVR QVOD DICTVM ERAT PER PROPHETAM, qui typum gerebat Chriſti Dñi, ſiue Dauid ille fuerit, ſiue Aſaph, cui attribuitur Pſal. ille 77. APERIAM IN PARABOLIS OS MEVM. Quo ſignificat ea, quæ in Pſal. illo narrantur, tamquam in populo Hebræo geſta, eſſe typos & parabolas rerum futurarum, abſconditaq; continere Sacramenta, vt Hier. hîc: imò Apoſt. 1. ad Cor. 10. v. 11. in quo ipſo parabolico loquēdi modo indicatur Chriſtus ei ſimilis futurus. ERVCTABO ABSCONDITA A CONSTITVTIONE MVNDI. Idem ſignificatur quod præcedenti hemiſtichio, id eſt, inſtar ſcaturiginis ore meo profundam myſteria regni cæleſtis, quæ nemini ab initio creationis mundi patefacta ſunt.

44. SIMILE EST REGNVM CÆLORVM THESAVRO. Duabus præcedentibus parabolis ſignificata fuit virtus, & efficacia Euangelicæ doctrinæ: duabus ſequentibus eius pretium. Itaque theſaurum abſconditum Hieron. putat eſſe verbum Dei abſconditum in carne. Auguſt. duo teſtamenta, vel congruentiùs ad prӕcedentia, eadem doctrina & ſapientia Euangelica de regno cælorum, quia inæſtimabilis pretij eſt. ABSCONDITA IN AGRO: quia reuera à ſæculo in myſterio abſcondita fuit, per typos tantùm & parabolas in veteri Teſtamento ſignificata, & reuelata poſtremis temporibus. QVEM QVI INVENIT HOMO ABSCONDIT, .i. abſconditū eſſe ſinit, tacuit, nemini aperuit, ne ſcilicet ſibi prӕriperetur. Quo ſignificatur, theſaurum illum Euangelicum inuentum non eſſe jactanter oſtentandum: ſed in corde procul ab humanis laudibus, vt Greg. cuſtodiendū. ET PRÆ GAVDIO ILLIVS, inſperatè inuenti, VENDIT VNIVERSA, QVÆ HABET, ET EMIT AGRVM ILLVM, id eſt, omnium libenter jacturā facit, vt illum obti-

neat. Quo indicatur, theſaurum illum cum omnium omninò rerum chariſſimarum, etiam ipſius vitæ, iactura eſſe comparandum & ſeruandum, ſi aliter obtineri non poteſt. Conformiter planè ad illud Lucæ 14. v. 33. *Qui non renuntiat omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Eodem omninò ſpectat parabola ſequens de margaritâ, prout vtrumque declarat Baſil. in Reg. 8. fuſiùs diſputata. Omnibus enim ſtudiis, curis, amoribus & rebus precioſiſſimis, vt ſunt theſaurus & lapides pretioſi, cœleſtis illa ſapientia de regno cœlorum aſſequendo præferenda eſt. Vnde, quia multi ab iſta animi fortitudine deficiunt, ne quis putaret omnes, qui inueniunt theſaurum illum, etiam re ipsâ regnum cœlorum aſſequi, aptè ſubiungit aliam parabolam.

47. SIMILE EST REGNVM COELORVM SAGENÆ MISSÆ IN MARE. Sagena hæc eſt Euangelica prædicatio, vt Aug. Serm. 21. De diuerſ. c. 3. vel, (quod in idē redit) vt idem Serm. 5. c. 2. & alibi ſæpiſſimè contra Donatiſtas, eſt ipſa Eccleſia, quæ inſtar ſagenæ ſeu retis mittitur IN MARE, id eſt, inquit, in hoc ſæculum, fluctibus ſeu tentationibus turbulentum, tempeſtatibus periculoſum, naufragiis moleſtum, vbi ſe inuicem homines quaſi piſces deuorant. EX OMNI GENERE PISCIVM CONGREGANTI, quia tam bonos quàm malos congregat fide, Scripturis, Sacramentiſque Chriſtianis, quib⁹ incluſi indiſcretè in mūdo, velut mari, natant.

48. QVAM, CVM IMPLETA ESSET, cùm ſcilicet plenitudo Gentium intrauerit, EDVCENTES, ET SECVS LITTVS SEDENTES, quia educetur Eccleſia ex fluxis & inſtabilibus ſæculi huius vndis ad ſtabilem illum immortalis vitæ ſtatum, velut in littus, ELEGERVNT BONOS IN VASA. *Vaſa* ſunt Sanctorum ſedes, & beatæ vitæ magna ſecreta, quò non omnes perueniunt, qui Chriſtiani appellantur, vt idem Ser. 121. Reliqua in parabola manifeſta ſunt.

52. IDEO, quia intellexiſtis myſteria, & pretium eorum; ne putetis vos vobis tantùm debere ſapere. Nam OMNIS SCRIBA DOCTVS, id eſt, Doctor Euangelicus, qui benè conſtitutus eſt, IN REGNO, Græcè ad regnum COELORVM, hoc eſt, ad myſteria regni cœlorum prædicanda, SIMILIS EST HOMINI PATRIFAMILIAS, id eſt, ſimilis eſſe debet bono patrifamilias, qui non ſibi ſoli reſeruat, ſed PROFERT DE THESAVRO, penuario ſcilicet, id eſt, non viuit in diem, ſed ex annonâ, quam diu antè collegit ac repoſuit, profert cōuiuis NOVA ET VETERA, id eſt, omnium ciborum genera, vt omnium neceſſitati & palato faciat ſatis. Quo ſignificatur doctorem regni cœleſtis ex ſcientiæ theſauro, iam antè longâ meditatione, contemplatione, exercitatione præparato, proferre auditoribus pro cuiuſque captu & ſtatu omne doctrinæ, exemplorum ac parabolarum genus, adeòque conſequenter tam ex veteri quàm ex nouo Teſtamento, noua ſcilicet myſteria veteris Scripturæ teſtimoniis illuſtrando, vt paſſim Chriſtus facit. Nam illud hîc ſimul eſſe inſinuatum, quidquid improbet Caluinus, docent vnanimiter veteres; Hilar, Hieron. Chryſ. Euthymius in hunc locum, Iren. lib. 4. c. 21. Aug. Quæſtion. 16. Matth. Athanaſ. & alij.

54. Cùm autem veniſſet IN PATRIAM SVAM. Triplex erat Chriſti patria, Bethleem, vbi natus eſt; Capharnaum, vbi frequenter verſatus, de qua ſuprà cap. 9. v. 1 & Nazareth, vbi educatus, quem hîc intelligi ex Luca patet c. 4, v. 16. DOCEBAT EOS IN SYNAGOGIS EORVM, id eſt, Synagoga: neque enim plures videntur fuiſſe in tantillo oppidulo: niſi per *Synagogas* ipſos conuentus hominum intelligas, Quomodo Concio, & Eccleſia dicuntur ipſe populus. ITA VT MIRARENTVR ET DICERENT: VNDE HVIC SAPIENTIA HÆC, cùm ſcilicet litteras non didicerit? vt eſt Ioan. 7. v. 15. ET VIRTVTES, id eſt, miracula, ſeu poteſtas patrandi tam mirabilia.

55. NONNE HIC EST FABRI FILIVS?

Marci 6.v.3.dicunt, *Nonne hic eſt faber*; vel qui tamquam fabri filius etiam faber putabatur, vt Aug. 2. De conſenſu Euangel.c.42. vel, vt veriſimile, quia verè fabrilem ſimul exercuit. Hilar. hic fabrum ferrarium fuiſſe putat, alij murarium: Iuſtinus, auctor antiquiſſimus Dialogo cũ Triphone clarè dicit, eum aratra & iuga boum confeciſſe, hoc eſt fuiſſe lignarium. Cui conſentit Ambr. Serm. quodam de Natiuitate, & auctor operis imperf. Vnde ille apud Sozomenum l. 6.c. 2. arcam ligneam fabricat Iuliano ad mortem. Ex quo patet, iſtam, & tunc, ſicut & nunc eſt, publicam fuiſſe opinionem. Vnde & nonnulli volunt, quia tractant fabrilia fabri, eum ſub iugi & aratri ſymbolis Euang. ſuum propoſuiſſe, Matth. 11. verſ. 29. & Lucæ 9. v vltim. NONNE MATER EIVS DICITVR MARIA, nullo ſcil. dignitatis aut honoris titulo illuſtris aut nota, ET FRATRES EIVS, id eſt, cognati, Hebraiſmo valde vſitato, IACOBVS, qui c. 10. v. 3. dicitur *Alphæi*, ſcilicet filius, & Marci 15. Iacobus minor, vnus ſcilicet ex Apoſtolis, & IOSEPH, Iacobi iam dicti frater, vt eſt cap. 27. v. 56. Vbi ſimiliter conſtat, vtrumque fuiſſe filium Mariæ quæ Ioan. 10. vocatur Cleophæ, ſcil. filia, vt Hier. lib. contra Heluidium: erat enim vxor Alphæi. Quamquam probabile ſit, Alphæum & Cleopham eumdem eſſe, cuius vxor Maria fuerit mater omnium, qui hîc nominantur. ET SIMON. Euſeb. lib. 3. Hiſtor. cap. 10. ex Hegeſippo tradit & iſtum fuiſſe filium Cleophæ, fratris Ioſephi, mariti Mariæ Virginis. ET IVDAS, Lucæ 6. verſu 16. vocatur *Iacobi*, ſcilicet frater, ſicut & ipſemet ſe vocat initio Epiſtolæ ſuæ. Itaque quatuor iſti, *Iacobus*, *Ioſeph*, *Simon*, & *Iudas* fratres erant, filii Mariæ vxoris Cleophæ, aliàs Alphæi fratris Ioſephi.

56. ET SORORES EIVS, id eſt, cognatæ non ex materno genere, ſed paterno, vt indicat Aug. Quæſt. 17. in Matth. hoc eſt patrueles, neptes ſcil. Ioſephi (qui putabatur pater eius) ex fratribus aut ſororibus. Nam vt Hier. loco citato Miraris inquit, ſi errant in fratribus, qui errant in patre? Eodem modo æſtimentur fratres, quo æſtimatus eſt pater.

57. ET SCANDALIZABANTVR IN EO, id eſt, offendebantur educationis & proſapiæ humilitate, ſeu impingebant in eũ, velut in lapidem offenſionis, ita ſcil. vt propterea non crederent eum eſſe Meſſiam: fortè & malis artibus, vt aliàs factum eſt, ſapientiam illam & virtutes tribuebant. IESVS AVTEM DIXIT EIS: NON EST PROPHETA SINE HONORE NISI IN PATRIA, &c. Familiaritas enim contemptum parit, & pluris æſtimatur peregrina quàm domeſtica: denique quia vt Hier. propemodum naturale eſt, ciues ciuibus inuidere, dum gloriam contribulis ſuam confuſionem putant.

58. ET NON FECIT IBI VIRTVTES MVLTAS. Paucos enim tantùm infirmos curaſſe notat Marc. c. 6. verſ. 5. PROPTER INCREDVLITATEM EORVM. Miraculis enim Chriſtus fidem ſolebat prærequirere: vt ſuprà c. 6. v. 28. & alibi paſſim. Vſque adeò. vt ſi qui increduli aut curioſi illa peterent, numquam facerent, vt patet in Herode, Luc. 23. in Phariſæis Matth. 12. & in hæreticis etiam hodie, qui cum ea maximè videre velint, minimè vident, quia ex incredulitate ea petunt. Et hæc ratio, cur Marcus dicat, *non poterat ibi virtutem vllam facere*, nempe quia miraculis indigni erant, & res incongrua.

CAPVT XIV.

DE morte S. Ioannis dicemus Marci 6. de multiplicatis verò panibus Ioan. 6. vbi accuratiùs iſta narrantur.

22. ET STATIM IESVS COMPVLIT DISCIPVLOS ASCENDERE, eo quòd inuiti ab eo diuellerentur, tum propter ſe, tum propter ipſum, eo quòd nox inſtaret, & nullæ eſſent naues quibus ſequi poſſet. Idcircò autem veriſimiliter eos abeſſe Chriſtus voluit, partim ne facilè cũ tur-

bis conſpirarent, cogitantibus eum in Regem tollere, vt narrat Ioan. c. 6. verſ. 15. partim vt expeditiùs turbæ dimitterentur (vt hîc indicatur) diſcipulis iam profectis, partim vt ſolus oraret, & denique vt ſequenti miraculo pararet viam.

23. ET DIMISSA TVRBA, id eſt, cùm turbis valedixiſſet, & abire iuſſiſſet, tametſi ibi totâ nocte manſerint, & eum expectauerint, vt patet Ioan. 6. v. 22. & ſeqq. ASCENDIT IN MONTEM, vt vim turbæ fugeret, volentis eum creare Regem, ibid. SOLVS ORARE, id eſt, vt ibi ſolitarius oraret. Seceſſum & ſolitudinem amat oratio: vnde & Chriſtus plerumque montes & deſerta quærit.

24. NAVICVLA AVTEM, in qua diſcipuli erant, IN MEDIO MARI Geneſareth, id eſt, in profundo, IACTABATVR FLVCTIBVS. Notat periculi magnitudinem: ERAT ENIM CONTRARIVS VENTVS, quem Chriſtus ipſe poſt diſceſſum eorũ videtur ſuſcitaſſe, ad probandam eorum fidem ac conſtantiam.

25. QVARTA AVTEM VIGILIA NOCTIS quæ eſt poſtrema noctis pars, appetente ſcil. diluculo, diciturque *Vigilia matutina* Exod. 14. v. 24. Nox enim tota in quatuor partes diuidebatur, quæ Latinis dicebantur, Vigiliæ, Græcis verò & Hebræis Cuſtodiæ, eo quòd quater ſingulis ternis horis, vigiles ſeu cuſtodes mutantur, iuxta diſciplinam militarem. Itaque tota penè nocte cum tenebris, vento, fluctibus luctati fuerant, VENIT IESVS AMBVLANS SVPRA MARE, adhuc fluctibus turbidum ac furens. Ex quo colligitur, quòd mare non ceſſerit veſtigiis eius, hoc non proueniſſe ex aliqua conſolidatione vndarum, inſtar glaciei, ne diffluerent, ſed potiùs ex eo, quòd grauitatem corporis impediret, ne pro natura ſua deorſum vergendo, aquas finderet. Q1o viſo diſcipuli

26. TVRBATI SVNT. Nimis brutam ignorantiam & craſſum ſtuporem hoc vocat Caluinus in Harmonia: ſed ipſemet refutat ſe, in Ioannem ſcribens, Fieri inquit, non poteſt, quin conſternatio nos inuadat, viſo ſpectro. Nam Euangeliſta notat, eos putaſſe, quòd corpus graue ambulans ſuper mare, quod præ nocturnis tenebris non dignoſcebant, eſſet PHANTASMA, id eſt, ſpectrum ſeu illuſio diabolica: cuiuſmodi etiam iis, quibus apparent, ſubinde nocere ſolent. Cùm clamauiſſent, confuſa ſcil. & incerta voce, quod magni timoris indicium fuit.

27. STATIM LOCVTVS EST IESVS. Vbi enim ſummè periculũ creuit, Dei auxiliũ adeſſe ſolet. Nã in iſta hiſtoria ſpeculum datur, quomodo Deus fideles ſuos tentare, probare, in extremũ periculum ac timorẽ adducere, ac deniq; liberare ſolet, vt pulchrè & latiùs expendit Chryſ. Hom. 15. in Mat. HABETE FIDVCIAM, in me præſentẽ. Quia verò eum in tenebris non dignoſcebãt, addit. EGO SVM, non ſpectrũ: nam vt Hier. ex voce ſibi nota poterant eum agnoſcere. Itaq; NOLITE TIMERE, ſiue à ſpectro, ſiue à mari. Simul autem cum voce pacem animoſamque fiduciam animis infudit. Ille enim ſolet eſſe effectus vocis Dei loquentis, non tantùm ſignificare, ſed cum dicto etiam efficere, apparendo timorem, loquendo afferre tranquillitatem: ſpectra ẽ contrario.

28. RESPONDENS AVTEM PETRVS DIXIT: DOMINE SI TV ES, Multis modis reprehenditur hîc à Caluino Petrus infirmæ fidei, inconſiderationis, temeritatis, ſtultitiæ. E contrario Hieron. Hilar. Chryſoſt. Theophyl. hîc, & Augu. Serm. 15. de verbis Dom. extollunt fidem Petri, & ardentiſſimam charitatem. Itaque quòd dicit, *ſi tu es*, non de Chriſti virtute dubitat, ſeu de perſona: nam & ſpectrum poterat effigiem & vocem eius mentiri. Proinde ex modeſtia non dicit, Veni ad me, ſed ex magnitudine fidei de Chriſto dicit, IVBE, ita ſcilicet vt res ipſa ſequatur: nam & hoc ſpectrum iubere poterat: ex ardore verò dilectionis addit, ME VENIRE AD TE, id eſt, non vanitatis, non oſtentationis cauſa, ſed vt tibi adſim, te clariùs cognoſcam,

venerer, amplectar, tecũ eam. Nam Chriſtus videbatur nauem prætereundo, iter reliquum pedibus velle conficere, Marc. 5. v. 48.

29. AT IPSE AIT, VENI: non vt ſtultitiã Petri experientia redargueret, vt Caluinus garrit, ſed vt Chriſtus ſe verum dixiſſe probaret, & Petri fiedm charitatemque commendaret. ET DESCENDENS PETRVS, eò quòd efficaciam iubentis ex infuſa animi ſecuritate ſenſiſſet, & tentanti aquæ non cederent: ideò enim non dicitur proſiliiſſe in aquam, ſicut fecit Ioan. 21. ſed deſcendiſſe.

30. VIDENS VERO VENTVM VALIDVM oculis ſcil. ab adiutore in periculũ deflexis, TIMVIT: cùm tamen iam eſſet Chriſto propinquior, ſed, vt Chryſ. Hom. 51 hæc eſt humanæ naturæ cõditio, vt difficilioribus nonnunquã ſuperatis, ſuccũbat in minoribus. Itaque CVM COEPISSET MERGI, metũ ſequente diffidentia, diffidentiã periculo ſubmerſionis, CLAMAVIT DICENS: DOMINE SALVVM ME FAC. Nam pericula magna excitare ſolent ſopitã fidem ac dilectionem. Hæc enim verba ſunt nihil dubitantis de auxiliatoris poteſtate: & ideò, reuiuiſcente eius fide

CONTINVO IESVS EXTENDENS MANVM APPREHENDIT EVM: iterum ambulare cœpit ſuper aquas, tantùm ſcilicet ſpatij reuertens, quantum à naui ad Chriſtum ambulauerat, pro vt notat Cyril. Cathecheſi 5. Vt ergò ſciret non à ventis, ſed à fidei imbecillitate periculum proueniſſe, addit Chriſtus,

31. MODICÆ FIDEI QVARE DVBITASTI, non de potentia iubentis, quia alioqui non inuocaſſet eum; ſed quare animo fluctuaſti? Græcè ἐδίστασας, id eſt, cur huc illuc animus tuus impulſus fuit; Significatur enim, fiduciam, & conſequenter fidei vigorem ex furentis maris metu remiſſiorem factum, ſicut contingere ſolet iis, quibus animus nunc in periculi magnitudinem, nunc in auxilium Dei defigitur, quamuis de potentia Dei nihil ſpeculatiuè dubitent.

32. ET CVM ASCENDISSENT IN NAVICVLAM. Vnde quod Ioan. dicit, *Voluerunt eum accipere in nauem*, ſic intelligendum, vt non excludatur acceptio, ſed tantùm vt voluerint accipere, tamquam diu cum ipſo nauigaturi, cum tamen nauis ſtatim ad terram appulſa fuerit, vt ibid. dicit, quod tertium erat miraculum: quartũ verò, quòd CESSAVIT VENTVS.

33. Quibus moti dixerunt ij, qui in nauicula erant, VERE FILIVS DEI ES; non adoptione, vt vir iuſtus, ſed naturâ, qualẽ te prædicas. Sic enim intellexerunt Chriſti verba etiam Iudæi, & hac de cauſa eum Ioan. 10. lapidare voluerunt, & Ioan. 19. ſecundùm legem ſuam mori debere dixerunt. Allegoricè, mixto ſenſu morali, tractat hiſtoriam totam Aug. Tract. 25. in Ioan. ſed latè & ex profeſſo toto Serm. 22. de diuerſis. Nauicula enim eſt Eccleſia, fluctus, tentationes & aduerſitates, diſcipulorum pauor, conturbatio fideliũ: ſed IESVS, cùm ſolus à reſurrectione ſua in monte ſit, ambulat ſuper omnes timoris fluctus, & Principatus huius mundi, in fine tranquillitatem ſuis allaturus. Supplet nonnulla q. 15. l. 1. Quæſt. Euang.

34. ET CVM TRANSFRETASSENT, VENERVNT IN TERRAM GENESAR. Confundunt hanc terram nonnulli cum terra Geraſenorum, de qua c. 8. v. 28. ſed certum eſt eos falli. Nam *Geraſa* erat trans Iordanem: *Geneſar* cis Iordanem, propè Bedſadaim, Hebraicè dicitur *Genereth*; Latinè meliùs *Geneſar* vel *Geneſareth*. Eſtque tum ciuitas, tum terra, protenſa iuxta lacum, eodem nomine appellatum, naturâ & pulchritudine admirabilis, prout eam deſcribit Ioſephus libr. 3. de bello Iudaico c. 18.

35. ET ROGABANT, VT VEL FIMBRIAM VESTIMENTI EIVS TANGERENT, id eſt, vt vel iſta minima facillimáque acceſſione ad Chriſtũ, ſe ſanari permitteret. Superſtitione implicitos eos vocat Caluin. hîc, eo quòd ad tactum veſtis reſtringerent Chriſti gratiam: cùm potiùs Chriſti gratiã fidei magnitudine ad veſtes

extenderent. Vnde cùm Chriſtus miraculis ſuis non ſoleat ſuperſtitionem confirmare, vt hîc, & Matth. 6. v. 22. ſimilem tactum veſtis etiam voce laudauerit; firmum manet argumentum, pro cultu Crucis Domini & reliquiarum, quæ Caluinus hinc ſtabiliri metuebat.

. CAPVT XV.

TVNC ACCESSERVNT SCRIBÆ ET PHARISÆI AB IEROSOLYMIS: tãquam qui ibi cæteris ſanctiores, atq; doctiores haberentur, & ideo gloriæ Chriſti magis inuiderent. Nam alioqui, vt Chriſ. & Theophyl. notant, per omnia loca diſperſi habitabant, eo quòd plerique eſſent Leuitæ. Cùm ergò Chriſtum non poſſent carpere, carpunt diſcipulos, non de tranſgreſſione Legis Dei, ſed de traditione ſeniorum, ſeu maiorum violatâ. Nam illarum contemptus redundabat in Phariſæos, qui eis ſuccedebant, & ſimiliũ traditionum erant architecti, Et hæc fuit ratio, cur acriùs eas tuerentur, quàm leges Dei. Caput autem accuſationis erat.

2. NON ENIM LAVANT MANVS SVAS, CVM PANEM MANDVCANT, id eſt, inter manducandum. Non enim loquuntur de vulgari illa lotione, quæ ante cibum ciuilis honeſtatis causâ adhiberi ſolet, ſed de religioſa, ſeu ſuperſtitioſa, qua, vt Marcus ait, non comedebant, niſi crebrò lauerint manus, ſcil. tam ante, quàm inter comedendum: item quandocumque redirent ex foro, vbi verſabantur in omni hominum genere. Eandem curam adhibebant, vt ex Marco patet, calicibus, vrceis, æramentis, id eſt vaſis æreis, lectis ſeu thoris, in quibus accumbebant menſæ, hoc eſt omnibus inſtrumentis conuiuij, nimirum, ne vel ipſi, vel illa vaſa quidpiam fortè tetigiſſent, quo ipſi immundi fierent; idque non iuxta leges in Leuitico præſcriptas, quibus ſufficiebat mundari, quando reipſa fiebant immundi, ſed iuxta traditiones ſcrupuloſas, & ſuperſtitioſas ſuperadditas. Itaque Chriſtus accuſationem grauiori accuſatione, vt clauum clauo pellit.

3. QVARE VOS TRANSGREDIMINI MANDATVM DEI: quod longè grauius eſt facto diſcipulorum meorum; PROPTER TRADITIONEM VESTRAM, id eſt, ſtudio ſeruandæ traditionis veſtræ? Quâ indicat & quanti eſſent faciendæ illæ traditiones, vtpotè repugnantes legi Dei: & præpoſterum phariſaicę pietatis ſtudium. Huiuſmodi traditiones vocantur à Iudęis Lex oralis, vt diſtinguatur à lege ſcripta. Auctorem earum ipſi ſtatuunt Moyſen in monte Sinaï, qui tradiderit eas Ioſue; hic Sept. ſenibus; iſti ſynedrio magno, à quo eas Rabbini acceperint: ſicut hæc patent ex Aben Ezra, Iarchi Rabbi Bechai, & aliis in c. 4. v. 14. Deuteron. Quo ſpecioſo titulo quibuſlibet commentis poſterorum auctoritatem conciliarunt. Nam reuera auctores plerarumque traditionum iſtarum erant recentiores quidam Akiba, Simeon, Hillel, & alij, qui aliquando ante Chriſtum natum vixerunt, vt patet ex Hieron. Epiſt. 151. ad Algaſiam q. 10. Epiphanio Hæreſi 15. & 33. Quanti eas traditiones, ſeu deuteroſeis fecerint & olim & nunc, ex eo liquet, quòd paſſim eas vocant fundamentum legis ſcriptæ, & religionis Iudaïcæ, vt loquitur Aben Ezra Præf. in Legem Moyſis, & R. Bechai in lib. כד הקמח, *Cad Hakkemach*, id eſt, *Cadus farinæ*. Imò expreſſis verbis eas præferunt verbo Dei, & Bibliis, vt patet in Codice Iuris ipſarum בבא מציעא, *Baba Mezia*, & in Thalmud Ieroſolymitano Codice Beracachot, vbi huiuſmodi deuteroſeis collectæ ſunt. Deinde in lib. Eruuin ſtatuitur pœna mortis iis, qui tranſgrediuntur verba ſcribarum. Et alibi dicunt: Qui credit verbis Sapientum, perinde eſt ac ſi crederet ipſi Deo; cùm tamen pleraque, vel prorſus friuola, ac turpia ſint, qualia recenſet Hieron. Epiſtola citat. quædam apertè contraria præceptis Dei, vt quæ Chriſtus hîc tangit: NAM DEVS DIXIT,

4. HONORA PATREM ET MATREM. Quo non ſolùm honor in verbis, geſtibus,

& officiis deferendis præcipitur, ſed, vel maximè in vitæ neceſſariis miniſtrandis, ſi hoc exigat imbecillitas, ætas, penuria, vt hîc notat Hieron. Hoc enim *Honor* in Scripturis ſignificare ſolet, vt patet tum ex oppoſitione v.5.tum ex 1.ad Timot.5. v.3.& 17. ET QVI MALEDIXERIT PATRI VEL MATRI, id eſt, vel ſolo verbo læſerit, ne dum factis, MORTE MORIATVR, id eſt, omninò abſque vlla ſpe veniæ moriatur.

5. VOS AVTEM DICITIS, veluti traditione veſtrâ interpretantes legem de honorandis parentibus: QVICVMQVE DIXERIT PATRI VEL MATRI, egentibus & poſtulātibus ſubſidium neceſſarium: MVNVS QVODCVNQVE EST EX ME, TIBI PRODERIT. Locus perobſcurus qui ferè decem modis ab auctoribus exponitur. Prætermiſsâ ſententiarum varietate, duæ cæteris prçferendæ videntur. Vna facillima, & textui Latino, qui adjicit verbum *Eſt*, ſatis congruens. *Munus quodcumque* intellige ſacrum, Marcus enim legit *Korban*, quod ſexcenties in Pentateucho vertitur *Oblatio*. Itaque Korban, ſeu oblatio quæcumque, EX ME, offeretur in cultum Dei: illa TIBI PRODERIT, perinde ac ſi tibi dediſſem. Particeps enim eris fructus, tum corporalis, inde comedendo, tamquam ex epulo ſacro, tum maximè ſpiritualis. Altera magis conformis eſt textui Græco, Syriaco, & tranſlationi Hebraicæ, itemq; ipſi textui Latino S. Marci, in quibus omnibus deeſt verbum *Eſt*; & maximè antiquis, Origeni in Matth. qui dicit eam ex quodam Hebræo didiciſſe; Chryſoſt. & diſcipulis eius, Hieron. & aliis in hunc locum. MVNVS igitur, ſeu oblatio, Deo ſcilicet iam deuota & conſecrata, QVODCVNQVE EST EX ME, TIBI PRODERIT, id eſt, quicquid ex me tibi prodeſſe poſſit, & tu à me exſpectare. Græcè, *id, quo ex me iuuari poſſis*; Syriacè, *id, quo iuuaberis*, ſeu *iuuareris ex me*: q. d. Id, quod petis à me, iam Deo conſecratum eſt, non poteſt in alios vſus verti, quàm ſacros. Sic enim deterriti parentes nolebant illud à filiis accipere. Hic ſenſus eò conuenientior videtur, quòd in hodiernum vſq; diem extent veſtigia huius traditionis ſic intellectę in Thalmud, Cod. Nedarin, c.11. prout eam exponunt Maimonides in Commentario & Rabbi Niſſim, qui addit, huiuſmodi votum non poſſe irritum fieri. Porrò in vtroque ſenſu oratio eſt defectiua, & ſupplenda hoc modo: Culpâ caret, aut legi ſatisfacit de honorandis parentibus. Iuxta vtramque etiam oblatio liberorum cedebat in lucra ſacerdotum, quorum plerique erant Scribæ & Phariſæi.

6. ET, ita ſecutus traditionem veſtram, NON HONORIFICABIT PATREM SVVM, & cætera, id eſt, non obſeruabit præceptū Dei, jam dictum, ſed ſinet parentes prætextu voti egeſtate conſumi. Sunt enim hæc verba Chriſti, non Phariſæorum.

7. HYPOCRITÆ; duplici titulo, & quòd volentes videri diuinæ legis vindices, eam traditione ſua irritam facerent & quòd prætextu cultus Dei conſulerent auaritiæ ſuæ: BENE PROPHETAVIT DE VOBIS ISAIAS, quia exactiſſimè opera veſtra & eius prophetia conueniunt.

8. POPVLVS HIC LABIIS ME HONORAT, id eſt, ore me colit, laudat, celebrat, inuocat, ſub quo omnis externus cultus intelligitur: COR AVTEM EORVM LONGE EST A ME, quia contraria voluntati meæ cogitat, id eſt miſericordia, charitate, cæteriſve virtutibus, quibus verè cor vacuum eſt.

9. SINE CAVSA AVTEM COLVNT ME: Græcè μάτην, *fruſtra, inaniter*, ſeu, vt eſt apud Marcum cap.6.verſ.7. *In vacuum*; tum quòd friuolus eſſet ille cultus; tum quòd veri cultus non aſſequerentur finem, qui eſt cor, non labia formare, Deumque propitium reddere. DOCENTES, id eſt, toti vacantes ad ſequendum, alioſque docendum, DOCTRINAS ET MANDATA HOMINVM. Græcè & Syriacè, *doctrinas, mandata hominum*, ſeu quæ ſunt mandata hominū. Quod expreſsè & propriè intelligendum eſt, id eſt, mandata humano ſpiritu efficta, quæ videlicet, vel

friuola

friuola ſunt,nihil conferentia ad obſeruationem mandatorum Dei,in quibus verus Dei cultus ſitus eſt (cuiuſmodi erant tot lotiones Phariſaicæ (vel etiam mandatis Dei aduerſantur,vt illud de Korbã. Hæc .n.duo ſpectare Chriſtũ patet ex Marco, qui pro ratione vtrumq; tangendo ſubjicit: *Relinquentes enim mandatum Dei,* ecce contrarietatem, *tenetis traditionem hominum,baptiſmata vrceorum,&c.* ecce friuolas traditiones. Quibus obſeruandis tantum impendebant ſtudiũ,vt propter illas Dei mandata negligerent, vt à Marco ib. v. 9.& hîc v.3.& 6.notatur. Neutrum habet locũ,in traditionibus Eccleſiæ,quas ex hoc loco hæretici imperitè carpunt: tum quòd à Spiritu Dei,Eccleſiam dirigente, inſtituuntur; tum quòd ad accuratiorem mandatorũ Dei cuſtodiam,interioremq; cultum promouẽdum faciunt;tum quòd nullo modo eis aduerſantur, nec ſtudio tuendi illas, Dei mandata negliguntur. Hactenus igitur ad hominem:nunc directè facti diſcipulorum rationem reddit.

11. NON QVOD INTRAT IN OS, COINQVINAT HOMINEM: Græcè *κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον, communicat hominem,* ſicut aliquoties eſt Latiuè apud Marcum. *Commune* autem vocabant Iudæi immundum,propter legem, aut traditionem aliquam,ſibi ſolis datam, ea ratione, quòd res iſta cæteris nationibus eſſet communis, nec ab vllis niſi à ſe vitaretur, vt hîc notat Hieronym. Itaque, NIHIL, QVOD INTRAT IN OS, quantumuis ſordidum, & vetitum etiam à Deo, quibuſcumque manibus,ſiue lotis, ſiue illotis, ſumptum, coINQVINAT HOMINEM, natura ſcil. ſua, ita vt hominem reddat ingratum Deo. Hæc enim erat perſuaſio Phariſæorum, quòd manus pollutæ pollucrent cibum, cibus hominem. Rationem dicti Chriſti dat Paulus 1. ad Timoth. 4. verſ. 4. *Quia omnis creatura Dei bona eſt,* & omnia munda mundis. Non ergò negat,id,quod intrat in os,poſſe coinquinare hominem, vel propter intemperantiam, vt fit in ebriis;vel inobedientiam,vt in primis parentibus; vel ſcandalum,iuxta Paulum 1. ad Cor. 8. Vt proinde abſurdè hoc adferatur ab hæreticis contra delectum ciborũ. SED QVOD PROCEDIT DE ORE,id eſt, de homine,vt Marcus,idq; per ſynecdochen. Vtitur tamen,*ore*,ad ſeruandam antitheſin, & quia de comedendo ſermo erat. Non ſignificat autem,quidquid procedit ab ore, hoc eum coinquinare; nam & ſputa & laudes Dei ab eo procedunt: ſed nihil coinquinare,niſi quod procedat ab homine,ſeu quod homo ex ſe proferat corde,ore,opere. Quæ verba cùm ſubuerterent ſcrupuloſas illas lotiones Phariſaicas, imò & diſcipulis viderentur delectũ ciborum lege præſcriptũ tollere,addunt,

12. SCIS, QVIA PHARISÆI AVDITO VERBO HOC, SCANDALIZATI SVNT? id eſt offenſi ſunt?

13. AT ILLE RESPONDENS AIT: OMNIS PLANTATIO, id eſt planta, ſeu germen, QVAM NON PLANTAVIT PATER MEVS, ERADICABITVR. Chryſoſt. cum ſuis de doctrina, ac dogmatibus intelligunt: Auguſt. verò q.17. libro 1. Quæſt. Euang. de effectibus animi, vt concupiſcentia: rectiùs Hieron. (quamuis res ferè in idem redeat) de hominibus qui dicuntur plantatio Dei,vel diaboli,ratione affectuum bonorum, vel malorum. Vnde populus Dei vocatur *Germen plantationis nouæ*, Iſaiæ 60. v. 21. *Vinea electa,&c.* Idem igitur ſignificatur, quod Matth. 3. v. 18. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum,&c.* Subintelligendum autem relinquit, tales plantationes eſſe Phariſaicas. Vnde ſubjungit:

14. SINITE ILLOS, agere vt volunt: nolite de eorum offenſione & ſcandalo eſſe ſolliciti, tametſi ſint vt duces,ac doctores populi. Nam CÆCI SVNT, qui non intelligũt apertiſſimã veritatem: ET DVCES CÆCORVM, id eſt, qui tamen ſe duces, ſeu doctores cæcorum profitentur. Quo notat cæcitatem illam, ipſius ignarã,ex ſuperbia & obſtinata malignitate prouenire; & ideo ſcãdalum talium, ex veritate ſumptum,potiùs eſſe permit-

tendum quàm veritas relinquatur, vt Greg.Hom.7. in Ezech. Sed quia etiam diſcipuli illis verbis, *Non quod intrat in os,&c.* turbati fuerant, eo quòd viderentur eſſe contraria doctrinæ legis,atq; traditionis, quam à puero imbiberant; vnde & clariſſima verba tamquam PARABOLAM, id eſt ſermonem parabolicum & figuratum explicari petunt,putantes eum, vt ſolet, obſcuritate parabolæ aliquid ſignificare voluiſſe, inquit Aug.ibi contra Fauſt.cap.13.Hinc Saluator eorum ſcandalum tamquam infirmorum non contemnit, ſed rationem reddit, cum aliqua tarditatis increpatione.

17. NON, Græcè οὔπω, *nondum*, INTELLIGITIS,tamdiu ſcilicet de vera ſanctitate & pollutione à me inſtructi, QVIA OMNE, QVOD IN OS INTRAT, IN VENTREM VADIT: ſupple, vt Marcus addit, *Et non intrat in cor eius*; & conſequenter cor, ſeu animam non poteſt coinquinare, ET IN SECESSVM EMITTITVR? Quo ſignificat,ſi quid ſordium, aut immunditiæ fortaſſis eſſet in cibo, hoc ipſum velut fæces ſecerni,relictâ in corpore puriori ſubſtantiâ.Vnde Marc. ait, *Purgans omnes eſcas,* id eſt, hac ſui emiſſione ſeparans fæces & immunditias ab eo, quod mundum remanet. Et ita euaneſcit argutula quorũdam & antiqua calumnia, arguentiũ olim Chriſtũ velut ignarum Phyſicę,quia non totum emittitur in ſeceſsũ.

18. QVÆ AVTEM PROCEDVNT DE ORE. Marcus, *Quæ de homine exeunt*,ſeu proficiſcuntur, veluti cogitationes, verba,facta,quorum ſingulorum mox exempla profert, DE CORDE EXEVNT, id eſt, ex anima, ſeu affectu, & libero arbitrio hominis proficiſcuntur, veluti cardine & fonte omnis coinquinationis & ſanctitatis: & idcirco. EA COINQVINANT,ſeu coinquinare poſſunt HOMINEM, ſicut & ſanctificare.

21. ET EGRESSVS INDE, ex terra Geneſar, SECESSIT IN PARTES TYRI,ET SIDONIS, id eſt, in territorium Phœniciæ,non prædicandi causâ, ſed partim latendi,& ita requieſcendi causâ,vt indicat Marc.7.v.24.partim iſtâ receſſione prçludium & figuram editurus, quòd Apoſtolis ad Gentes eſſet tranſeundum, cùm à Iudæis repellerentur.Tyrus enim & Sidon numquam in Hebrçorum poteſtatem venerant. Et hinc eſt, quòd inde egreſſa eſt

22. MVLIER CHANANÆA, Marcus vocat *Syrophœniſſam*, id eſt, ex Phœnicia Syriæ: nam erat & alia Phœnicia in Lybia,de qua Plinius l.5.c.4. *Chananæa* dicitur,quia ex ſtirpe Chanaan,cuius Sidon erat primogenitus,Gen.10.v.15.Vnde tribus Aſer,cùm non deleuiſſet Sidonios,dicitur habitaſſe in medio Chananæi, Iud. 1.v.31. & 32. CLAMAVIT, DICENS EI: MISERERE MEI, FILI DAVID, ille ſcilicet Dauidi promiſſe, & à Iudæis exſpectate,id eſt Meſſia.Celebritas enim famę & exſpectationis eius ad gentes vicinas videtur permanaſſe.

23. QVI NON RESPONDET EI VERBVM, non ſupercilio Phariſaico, ſed partim vt fidem eius, & conſtantiam patefaceret, partim vt oſtenderet, precibus coactum ſe præſtare quod præſtitit,ne alioquin ſibi videretur contrarius, quia Apoſtolos vetuerat abire in viam gentium, cap.11. v.5. ET ACCEDENTES DISCIPVLI EIVS, ROGABANT EVM, DICENTES: DIMITTE EAM, concedendo ſcilicet ei id, quod petit, ſicut indicat reſponſum Chriſti, QVIA CLAMAT POST NOS, id eſt importuna eſt, dedecore nos afficit ſuis clamoribus. Ex quo patet hoc in via contigiſſe. Marcus tamen habet, *Intrauit*, ſcilicet in domum. Sed nec Græcè, nec Syriacè eſt, *intrauit*, ſed ſolum *venit*: vel ſi legas, *intrauit*, intelligendum eſt domi fuiſſe ſilentio repulſam, & tamen ipſo egreſſo clamaſſe in via, prout conciliat Auguſt.2. De conſen. Euang. cap.49.

IPSE AVTEM RESPONDENS, AIT: NON SVM MISSVS; niſi ad oues,quæ perierũt domus Iſraël.Non quaſi non eſſet redemptor Gentium, ſed quod primò miſſus ſit ad Iſraël, & illis repellentibus

ad Gentes, vt Hieron. vel potiùs, vt Aug. tractat. 31. in Ioan. quod non ſit miſſus, vt præſentiam corporalẽ exhiberet, niſi ſolis Iudæis, Gentes conuerſurus fama ſua, vel per Apoſtolos ſuos: hoc eſt, quòd non eſſet miſſus legatus in propria perſona niſi Iſraëlitis quibus, & quorum Patribus promiſſus fuerat. Vnde ab Apoſt. ad Rom. 15. v. 8. vocatur *Miniſter circumciſionis*. Legationis autem iſtius functio erat, Euangelium docere, probatio, miracula facere, finis, oues perditas lucrifacere. Nihil iſtorum Gentibus communicauit, neque per ſe, neque etiam per Apoſtolos, niſi poſtquam à Iudæis repulſus fuit, ſcil. quaſi per accidens, ſi rerum euẽtum ſpectes, etſi per ſe, ſi prouidentiam, & finem Dei, Iudæis proinde ex iuſtitia, ratione promiſſionis; Gentibus ex miſericordia, iuxta doctrinam Apoſt. loco cit. Muliere verò adhuc inſtante reſpondit,

16. NON EST BONVM, id eſt æquum, aut congruum, SVMERE PANEM FILIORVM, id eſt, præripere panem liberis enutriendis debitũ, ET MITTERE, ſeu proiicere, CANIBVS, Græcè, *κυναρίοις*, *catellis*, ſicut paulò pòſt. Per *Filios*, itaq; intelligit Iudæos, quia præ omnibus gentibus Deo curæ, qua de cauſa Iſrael *Filius Dei primogenitus* dicitur, Exodi 4. v. 22. per *Canes* verò gentiles, propter impudentẽ, & publicã idololatriam, ac ſpurciſſimos mores. *Panem filiorum* vocat totam gratiam Euang. imprimiſque miracula, tamquam Euangelii ſui ſigilla: nam propter doctrinæ confirmationem illa operatus eſt. Significat igitur illa, tamquam panem delicatiorem, nondum deberi Gentibus, niſi poſtquam eum Iudæi faſtidiuerint. Marcus enim dicit Chriſtum dixiſſe, *Sine prius ſaturari filios*: quibus verbis ſpem aliquam mulieri aperuerat, & mox rationem adiicit, *Non eſt enim bonum, &c.*

37. AT ILLA DIXIT: ETIAM DOMINE, ita eſt, vt dicis. NAM ET CATELLI EDVNT DE MICIS, QVÆ CADVNT, &c. Pro, *Nam &*, quod aliquam obſcuritatem parit, Græcè eſt, *καὶ γὰρ Etenim*, ſeu *Namque*: q. d. Verum eſt non debere præripi panem filiis, & dari canibus: etenim canes micas tantùm è menſis dominorum lapſas comedunt. Quibus verbis & ſe catellam, & Iudæos non tãtùm filios, ſed & dominos ſuos agnoſcit. Præ modeſtia autem Chriſto inferendam relinquit concluſionem, ſcil. non poſſe ſibi filiæ ſuę ſanitatem veluti micam, obiter manibus excidentem, præ tanta miraculorum maiorum maieſtate, & abundãtia in Iudæos effuſa negari. Mira mulieris argutia, quia circumuenta & capta Dei Sapientia, exclamauit.

28. O MVLIER, MAGNA EST FIDES TVA! de me ſcil. vt Meſſia, de conditione populi Iudaici & Gentilis, de miraculis: magna item, quia tot virtutibus ſublimis, feruenti ſcilicet oratione, rara fiducia impetrandi, magnâ perſeuerantiâ in tot repulſis, extrema humilitate, mira prudentia, ſumma modeſtia. His Eccleſiæ Gentilium fidem, patientiam, & humilitatem pręfigurari notat Hier. Obſeruatione autem dignum eſt, nullius fidem niſi Gentilium Chriſtum admiratum fuiſſe, ſcil. Centurionis, c. 8. v. 11. & huius mulieris. Vnde & vterque ægrotus, Chriſto abſente curatus eſt, quia ad gentes Chriſtus corpore non venit, vt Aug. q. 17. lib. 1. Quæſt. Euang. Quod vero v. 30. dicitur Chriſtus CVRASSE MVTOS, CÆCOS, CLAVDOS, &c. idem notat quæſt. 18. ſignificari, quod Chriſtus ægros omnibus animi morbis curet: *mutos* videlicet, qui non laudant Deum, aut non confitentur fidem, *cæcos*, qui non intelligunt, etiamſi obtemperent iubentibus: *ſurdos*, qui non obtemperant, etſi intelligant: *claudos* ac *debiles*, id eſt infirmos, qui præcepta non plenè implent.

32 IESVS AVTEM CONVOCATIS DISCIPVLIS: tum vt cum illis conſilium de ſequenti miraculo communicaret; tum, vt confeſſionem eorum exprimeret, deeſſe panes in deſerto, id eſt, adeſſe miraculi neceſſitatem, ſine qua Deus ea non

ſolet operari. Vnde & iſtud non eſt operatus, niſi poſt triduum, quo perſeuerabãt ſecum, & cùm iam defeciſſet, ſi quid ſecũ tuliſſent, vt manducarent. Diſcipuli enim adhuc ita rudes erant, vt in tanta miraculorum abundantia nihil, niſi creaturarum vires cogitarent. Quod autem antè ex quinque panibus quinque millia ſaturauerit, hîc verò ſeptem panibus quatuor tantùm millia, ſignificatum voluit, Deum perinde multos ex modico, vt paucos ex multo paſcere. Hîc ſeptem ſportæ, illic duodecim cophini ſuperſunt: ſiue quòd ſportæ eſſent multò capaciores cophinis: ſiue vt Chryſ. ne reliquiarum æqualitas miracula confunderet, & obliuionẽ induceret, huiuſmodi diſcrimine indelebilem vtriuſq; voluit memoriam conſeruare. Sed vnde tot ſportæ in deſerto? Credibile eſt ſolùm exprimi reliquiarum menſuram, etſi ſportæ non adfuerint: niſi malis in ſportis nonnullos antè vendidiſſe populo panes initio confluxus. Cætera in ſimili miraculo Ioan. 6. dicturi ſumus.

39. ET VENIT IN FINES MAGEDAM: Marc. *in partes Dalmanutha*. Vnde Aug. l. 2. De conſenſ. Euang. c. 51. putat eſſe diuerſa nomina vnius loci: alii vnum eſſe nomẽ vrbis, aliud regionis, alii, & verius, eſſe duo loca contermina: ita vt qui in fines vnius venerit, etiam venerit in fines alterius; ſicut ſuprà dicuntur *partes Tyri & Sidonis*. Sunt autẽ vltra mare Galileæ circa Geraſan, vt Hier. De locis Hebraicis.

CAPVT XVI.

ET ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI ET SADDVCÆI: ſectæ capitaliter inter ſe contrariæ, niſi vbi Chriſto reſiſtendum eſt. Ita fit in hæreticis ſibi mutuò infeſtis, aduersùs Eccleſiam conſpirantibus. Nam, vt Tertul. ſemper Chriſtus inter duos latrones crucifigitur. De tentatione & ſigno de cœlo & ſigno Ionæ Prophetę, vide dicta c. 12. v. 38. & 39. bis enim eadem à Chriſto diuerſis occaſionibus poſtulata & reſponſa ſunt.

2. AT ILLE RESPONDENS ILLIS: FACTO VESPERE, &c. hoc eſt, ex veſpertino cœli rubore colligitis ſerenitatem ſequẽtis diei; ex matutino tempeſtatem pluuiarum aut ventorum. Nam pro, *rutilat*, & *rubicundum eſt* Græcè eſt idem verbum πυῤῥάζει, id eſt, *rubet, igneum eſt*.

4. FACIEM ERGO COELI DIIVDICARE NOSTIS: ita ſcilicet, vt diſcernatis ſigna quamuis fallacia ſerenitatis & pluuiæ, & illis quamuis incertis, nihil amplius requiritis. SIGNA AVTEM TEMPORVM NON POTESTIS SCIRE? id eſt, & non poteſtis diſcernere ſigna temporum promiſſorum de aduentu Meſſiæ, plurima, infallibilibus prophetiis conſignata, & iam rebus ipſis impleta? Hæc enim ſigna ſunt, præter ablationem ſceptri Iudaici, impletionem hebdomadarum Danielis, aliaſque prophetias, in primis tanta vis miraculorum exhibitorum. Hoc enim ſignũ Chriſtus ipſe diſcipulis Ioan. ex Iſaia dedit ſuprà cap. 11. verſ. 5. Hoc ergò argumento Chriſtus concluſum relinquit, accuſandam potiùs eſſe eorum ſiue negligentiam in obſeruandis rei tam neceſſariæ ſignis, ſiue tarditatem in intelligendis, ſiue malitiam in calumniandis, & ſuperfluè eos alia ſigna de cœlo quærere. Itaque non aliud dandum eſſe niſi ſignum Ionæ, de quo ſuprà.

5. ET CVM VENISSENT DISCIPVLI TRANS FRETVM: id eſt, cùm venirent ſeu irent trans fretum. Ita Græcum ἐλθόντες exponi poteſt: nam ea, quæ ſequuntur, in ipſa naui, ſeu cùm nauigarent trans fretum, dicta ſunt, vt patet ex Marco c. 8. v. 14. OBLITI SVNT PANES ACCIPERE. Ex quo colligitur & conſuetudo eorum accipiendi commeatum, eo quòd Chriſtus in deſertis hæreret, & quàm exigua eſſet de corpore cura.

6. QVI DIXIT ILLIS, INTVEMINI ET CAVETE: q. d. Attendite & cauete, ſeu omni diligentia cauete vobis A FERMENTO PHARISÆORVM: quod Chriſtus exponit, eſſe doctrinam eorum, verſu 12. nempe quas ipſi fuerant commenti traditiones, & mandata hominum, di-

omnis contraria, vel futilia, vel ad externã tantùm pietatis pompam ſpectantia, quorum finis hominibus potiùs probatur quàm Deo, de quibus initio Cap. decimi quinti. Et quia talis doctrina inſtar fermenti inflat hominem, & implet ſuperbia atq; hypocriſi, hinc eſt, quòd Lucę 12. c. 1. dicitur, *Cauete à fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis.* ET SADDVCÆORVM, qui dicunt nõ eſſe reſurrectionem, neq; Angelum, neque ſpiritum, Act. 23. v. 8. imò nec animã eſſe immortalem, vt Ioſeph. 18. Antiquitat. c. 2. Vnde fermento illo in vitam tranſeunte ferijs inter ſemoribus erant, erga ſui ſimiles veluti aduersùs exteros inhumani, vt idem ſcribit l. 2. De bello Iudaico c. 7. Quæ fortaſſis cauſa eſt, quòd Marcus loco Sadducæorum dicat, *& à fermento Herodis*, eo quòd ſenſus & vita eius eſſet talis, & quòd ſtuderet impensè Sadducæis. Nam eos fuiſſe paucos quidẽ, ſed ferè dignitate præcipuos, idem Ioſeph. teſtis eſt.

7. AT ILLI COGITABANT INTRA SE. Græc. διελογίζοντο ἐν ἑαυτοῖς transferri poteſt, *diſceptabant inter ſe*: nam etiam verbis eos egiſſe indicat Marcus, nempe veriſimiliter alter alteri culpam tribuebat, DICENTES QVIA PANES NON ACCEPIMVS. Phraſis Græca, imò & Hebraica, in qua, *quia*, redundat. Sunt verba ex inopinato recordantium errorem ſuum ex verbis Chriſti, idque cum quadam ſollicitudine, quid acturi eſſent. Nam Chriſti reſponſio taxat eos, partim de illa anxietate habendi cibi, dum eos vocat, MODICÆ FIDEI, cùm ſcilicet ſecum haberent eum, qui nuperrimè tam illuſtria diuinæ prouidentiæ miracula exhibuerat, in cuius proinde prouidentiæ fide deberent eſſe ſecuri: partim de tarditate intelligendi tam carnaliter metaphoram ſatis perſpicuam.

13. VENIT AVTEM IESVS IN PARTES CÆSAREÆ PHILIPPI: id eſt, à Philippo, Herodis Magni filio, Tetrarcha Ituręæ & Thraconitidis, inſtructa ædificiis, & ab eo, in honorem Tiberij Cæſaris, *Cæſarea* dicta vt Ioſeph. 18. Antiquitat. c. 3. Olim dicebatur *Leſem* ſeu *Lais*, poſtea *Dan*, Ioſue 19. & Iudic. 18. & *Dan* verſo à Græcis, in *Pan*, vocata eſt *Paneas*. Sita eſt autem ad radices montis Libani, ac terminus eſt terræ ſanctæ ab Aquilone. Eſt & alia, quæ ſimpliciter *Cæſarea* dicitur, tamquam nobilior, Actor 21. 22. 23. &c. ab Herode Aſcalonita ita in honorẽ Auguſti Cæſaris nominata. ET INTERROGABAT DISCIPVLOS SVOS: non inanis gloriæ vel diſcendi ſtudio, ſed docendi veritatem, vt qui cum vnigenito Dei habitarent, tamquam ſimplicem hominẽ non contemnerent, inquit Cyril. Catecheſi 11. QVEM DICVNT HOMINES ESSE FILIVM HOMINIS? id eſt, vt Luc. quem me dicunt eſſe turbæ, ſeu vulgus, prout excludit primates populi & Apoſtolos. Loquitur autem in tertia perſona de ſe, idque humili vocabulo, ne, inquit Hier. iactanter de ſe quærere videretur.

14. AT ILLI DIXERVNT, ALII IOANNEM BAPTISTAM; cuius anima corpus occiſum repetiuerit. Fuit iſta & Herodis ſententia, ſuprà cap. 14. v. 2. propter vitæ ſcilicet innocentiam & prædicationis ſimilitudinem, de pœnitentia agenda & regno cœlorum. ALII AVTEM ELIAM, qui tamquã præcurſor veri Meſſiæ, cuius tempus adeſſe ſuſpicabantur, apparuerit, nempe propter perſonæ Chriſti ſeueritatem, grauitatem, & miraculorum magnitudinem. ALII VERO IEREMIAM: propter libertatem increpandi Scribas & Phariſæos, quæ in Chriſto, vt & Ieremia, ſingularis fuit. Et quia nulla iſtarum opinionum vltra propheticam dignitatem progrederetur, hinc ait,

15. VOS AVTEM. Emphaſim habet iſta antitheſis. Vos, inquit Chryſ. qui mecum ſemper verſantes, plura me feciſſe vidiſtis, qui meo nomine complures virtutes ipſi quoque feciſtis, QVEM, ſeu cuius auctoritatis ac dignitatis, ME ESSE DICITIS? Omnibus autem reticentibus,

16. RESPONDENS SIMON PETRVS DIXIT, tamquam feruentioris fidei, quàm

cæteri, vt Hier. in c.14.v.28. tamquam os Apoſtolorum, & vertex conſortij totius, vt Chryſoſtomus hîc; tamquam princeps Apoſtolorum, & ſummus Eccleſiæ præco, vt Cyrillus Catecheſi 11. TV ES CHRISTVS FILIVS DEI VIVI. Græcè longè efficaciùs ſingulis vocibus additur articulus, σὺ εἶ ὁ χριστὸς, ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ τοῦ ζῶντος, *Tu es ille Chriſtus, ille filius Dei illius viuentis*, Tu es ille ſingularis Chriſtus ſeu vnctus, & verus Meſſias: & quamuis hominem eſſe videamus, ſimul tamen es naturâ, non adoptione, vt cæteri Sancti, ille vnicus Filius Dei, non cuiuſlibet, ſed Dei viuentis, cui propriè cõpetit generatio: quo epitheto Deus verus à Diis gentiũ, idolis aut mortuis hominib⁹ diſtingui ſolet. Ex quo patet, quàm perfecta fuerit iſta Petri confeſſio. Si qui enim Filium Dei vel Meſſiam antea confeſſi fuerant, non aliter hoc intelligebãt, quàm communi vulgi ſenſu, ſcil. quòd eſſet Filius Dei adoptiuus, vt alij Sancti, tametſi cæteris præcellentior, & Meſſias carnaliter Iudæis magna cum gloria regnaturus. Vnde Chriſtus tantæ confeſſioni vicem reddens, reſpondit,

17. BEATVS ES, propter iſtam tam ſublimem tanti arcani confeſſionem, SIMON quod ei propriè erat nomen, BARIONA, quod loco cognominis, q.d. *fili Ioannis*, vt eſt Ioan. 21. nam *Bar* filium Syriacè ſignificat; *Iona* contractum eſt ex *Iochanna* Latinè *Ioannes*, vt Hier. hîc, QVIA CARO ET SANGVIS NON REVELAVIT TIBI, id eſt, non homo quiſquam carne & ſanguine conſtans, non parentes, magiſtri, Scribæ vel Phariſæi, non tu ipſe tua induſtria te hanc ſententiam de me docuiſti. SED PATER MEVS, QVI IN CÆLIS EST, id eſt, ſed Deus per gratiam tibi cælitùs tantũ ſecretum inſpirauit, & ideò propter tantæ rei cognitionem beatus.

18. ET EGO, Græcè, *Ego autem*: q. d. Tu homo me Filium Dei dixiſti, ego Filius Dei tibi rependo vicem, ac viciſſim Dico, non omnibus, ſed TIBI, ſoli, non caſſo ſermone, ſed quem effectus ſequetur: QVIA TV ES PETRVS, id eſt, quòd tu, ſicut olim à me vocatus es, veriſſimè, non nomine ſolo, ſed reipſa es petra, ſaxum, ſeu rupes, Græcè enim πέτρος & πέτρα, quod ſequitur, idem prorſus ſignificant. Sed quia de viro loquebatur, maſculinè loqui maluit, deinde verò fœmininè, & vſitatiùs, ET SVPER HANC PETRAM. Vt nimirum ſic iſta repetitione, & mutatione vocabuli, & verbis adiunctis, ÆDIFICABO ECCLESIAM MEAM, explicaret metaphoram, & myſterium nomine *Petri* contentum: quòd videlicet eum ita vocauerit, non propter ſterilitatem, vt Lucæ 8.v.6. vel alias aliquas cauſas, ſed propter immobilem firmitatem, qua inſtar rupis diuina virtute ſolidandus erat vt molem tantam ſuperædificandam poſſet ſuſtinere. Templa ſiquidem, ædificia, atque vrbes, quibus metaphoris Eccleſia ſæpè deſignatur in Scripturis, ſuper petras ſeu rupes ſolidiſſimè, & libentiùs à ſapientibus fundantur, vt pulchrè patet Matth.7.25. Itaque illud *hanc* non refert, atque referre poteſt ſine aperta abſurditate, vel Chriſtum vel fidem, ſed id quod præceſſit *Petrus* ſeu *Petra*. Chriſtus enim Syriacè loquebatur, vbi Petrus & Petra eodem omnino modo vocantur *Cepha* ſeu *Cipho*. Et hinc eſt, quòd etiam nunc non ſolum Syriaca, ſed & aliæ pleræque celebres verſiones, eodem nomine *Petræ* inuariato vtantur in vtroque loco, vt Hebraica tam Munſteri quàm Eliæ Hutteri, Arabica, & vt periti teſtantur, etiam Perſica, Armenica, Ægyptia, Æthiopica, adde & Gallica. Hæc ergò verba ſtatuunt Petrum petram, hoc eſt fundamentum, non primarium, non per ſe ac propria authoritate, quod eſt Chriſtus ſolus, ſed ſecundarium, & ex commiſſione, reſpectu totius Eccleſiæ, ac miniſterii Eccleſiaſtici. Hæc enim duo genera fundamentorum non repugnant, ſicut nec Princeps & vicarius eius, ſed optimè ſubordinata ſunt: quemadmodum non repugnat id, quod Moyſes dicit, Deuter. 32. v. 12. quòd Dominus ſolus

dux fuit populi Iſraël,& id quòd Sanctus Steph.Act.7.v.36.& ſeqq.quòd Moyſes eduxit illos. Quod ergò nonnulli Patres fidem Petri,ſeu confeſſionem Petri dicũt eſſe Petram,ſuper quam ædificata ſit Eccleſia, verum eſt, locutione cauſali, non formali, nempe quia confeſſio iſta cauſa fuit meritoria, cur formaliter ſuper Petrum Eccleſia ædificaretur : quo modo dicit Hier.Epiſt.61. circa fin.ſuper aquas non Petri corpus ambulaſſe,ſed fidem.

Et portæ inferi, ſeu inferni, id eſt, vniuerſa poteſtas diaboli. Vtitur autem nomine, *portæ* & *inferi*, quia ciuitatem diaboli ciuitati Dei opponit. Per *portas* metonymicè in Scripturis, tamquam per fortiſſimam eius partem, ſignificari ſolet ipſa ciuitas, vt patet Geneſ. 22. verſ.17. & ib. cap.24. verſ.60.& per *inferum* & *infernum* ipſe incola inferni diabolus cum ſuis. Sub omni autem poteſtate diaboli comprehenditur etiam omnis hæretica machinatio, omnis vitiorum incurſatio, omnis perſecutorum ſæuitia, quæ diaboli tãquam principis, & auctoris omnium iſtorũ arma ſunt. Non prævalebunt adversus eam,ſiue oppugnatam,vt eam ſuperent:ſiue oppugnantem, vt illi reſiſtant. Directè enim ſignificatur Eccleſia tantam tractura firmitatem ex illa ædificatione ſuper petram, vt ſuper diabolo inuicta futura ſit, vt Aug. lib. 1. de ſymbolo cap. 6. Pugnare enim Eccleſia poteſt, expugnari non poteſt. Indirectè verò indicatur eam etiam luctando victricem futuram : ſicut enim Martyres moriendo ſuperant, ita Eccleſia diriſſima licet patiendo infernas leges & tartari portas, & omnis mortis clauſtra diſſoluet, vt Hilar. Canon.16. Hæc ergò prima ſententia comprehendit quidquid Petro poteſtatis Chriſtus contulit. Sed quia breuiter & obſcuriùs dictum erat, explicat Chriſtus clariùs aliis metaphoris ſenſum ſuum.

19. Et tibi dabo claves regni cælorum. Per *claues* deſignatur ſuprema poteſtas & auctoritas gubernãdi,metaphorâ inde ſumptâ, quòd claues domus & ciuitatis penes illum ſint, cuius eſt ſuprema gubernationis auctoritas : in cuius ſignũ Principibus, cùm recipiuntur, traduntur vrbium claues. Quæ ſumma poteſtas explicatur pulchrè Apoc.3.v.7.& Iſ. 22. v.20. 21.22. vbi deſtitutio Pontificis & inſtitutio noui per claues deſcribitur. Per regnvm cælorvm intelligitur regnum Chriſti,ſeu Eccleſia:quã eo nomine maluit exprimere, vt ſic intelligeret Petrus,poteſtatem ſibi datam eſſe cæleſtẽ & ſpiritualẽ,quæ tota ſpectaret eò,vt homines præparentur & promoueantur in regnum cælorum. Non ergò promittitur his verbis ſola poteſtas remittendi & retinendi peccata,vel concionandi,vt volunt hæretici,ſed omnis omninò poteſtas,quę ad gubernationem regni Chriſti neceſſaria eſt,recipiendi, expellendi,præcipiendi,puniendi,remittendi peccata, retinẽdi, diſpenſandi,&c. Cuius poteſtatis actum valdè generalem mox explicat aliâ metaphora, vt intelligamus non de clauibus naturalibus eſſe ſermonem. Et qvodcvmqve ligaveris svper terram: q.d. Itaq; hac poteſtate inſtructus, quocumque vinculo tu,ſuper terram exiſtẽs, aliquem alligaueris, vel abſolueris, hoc meo iudicio in cælis ratum habebitur,ita vt ille verè ligatus, & abſolutus futurus ſit. Quare illud, *ſuper terram*,non ad vinculum,ſeu ad hominem ligandum & abſoluendum referri debet, quaſi mortui abſolui ñequeant;ſed ad perſonam ligantem, vel actus eius. Eleganti enim antitheſi cæli & terræ, tamquam longiſſimè diſtantium,commendatur poteſtas Petro data, eo quòd ſerui, quo abſunt longiùs, eo licentiùs agere poſſunt & ſolent. Porrò vincula illa ſunt imprimis peccata, quia funibus peccatorum quiſq; conſtringitur, Prouerbiorum 5. item pœnæ, de quibus potiſſimùm Chriſtus loquitur, Matthæi 8. verſu 18. *Quæcumque alligaueritis,&c.* præcepta: *Alligant enim onera grauia,&c.* Matth.23. verſu 4. denique vota,iuramenta, & quæcumque obliga-

tiones, quibus homines impediuntur à regno cælorum, & à Chriſto in terris verſante ſoluerentur. Poteſtas enim eiuſmodi ad rectam regni Chriſti adminiſtrationem neceſſaria eſt. Cùm verò Chriſtus in mundum venerit peccatores ſaluos facere, 1. Tim. 1. neq; vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per eum: hinc eſt, quòd directè, & per ſe poteſtas iſta eſt ad ſoluendum, per accidēs ad ligandum, videlicet propter improbitatem quorumdam. His igitur verbis ſecundùm antiquorum Patrum concordem intelligentiam Chriſtus Petrum caput Eccleſiæ ſuæ, vicarium ſcil. ſuum, cum plenitudine poteſtatis inſtituit, &, vt Greg. loquitur l. 4. Epiſt. 33. cura ei totius Eccleſiæ, & principatus, (ſeu primatus) committitur. Simul enim ad conſolationem bonorum, & improborum terrorem, ne ſibi cum hominibus rem eſſe crederent, tantam vtriſque de ſententia in ſe lata certitudinem & ſecuritatem adfert, ac ſi teſtis de cælo deſcenderet.

20. TVNC PRÆCEPIT, VT NEMINI DICERENT, QVOD IPSE ESSET CHRISTVS Græcè ὁ χειςὸς, *ille Chriſtus*, ille ſcilicet Filius Dei viui naturalis, id eſt, ne ſuam illam ſublimem de diuinitate ſua fidem promulgarent. Cuius rei cauſam aliam alij excogitarunt: veriſimillima eſt illa, quam Matth. hîc ſubiungit, ſed clariùs Luc. c. 9. v. 22. *Præcepit ne cui dicerent hoc, quia*, inquit, *oportet filium hominis multa pati*, id eſt, quia breui à Scribis, & populo Iudaico crucifigendus ſum. Nempe ne id, quod paucis accidit, Matt. 27. v. 40. & ſeqq. omnibus accideret, hoc eſt, ne tanto ſcandalo crucis & mortis eius, quo & diſcipuli, & ipſe Petrus perturbati ſunt, fidem perderent. Nam, vt Chryſoſtom. id, quod radices jam egit, ſi euulſum fuerit, non tam facilè poteſt iterum plantatum pullulare. Hæc ergò prædicatio gloriæ Chriſti ſeruabatur poſt reſurrectionem, ſublatis è medio omnibus ſcandalis.

21. EXINDE, Græcè ἀπὸ τότε, *Ex tunc*, ſeu ex eo tempore, quo ſcilicet, vt Chryſoſt. præcipuum hoc dogma de ſua diuinitate fixum in animo ipſorum locauiſſet, CŒPIT OSTENDERE, &c. id eſt, cœpit non inuolucris verborū, vt antea, Ioan. 2. v. 19. & c. 3. v. 14. ſed claris verbis eis prędicare paſſionem ſuam, ex Dei de cœlo ſententia definitam, ne videlicet illa inexpectata veniente offenderentur, putantes quòd vel inuitus eſt, vel non præſcius, vel ex nota carnis infirmitate pateretur à tribus generibus hominum, ſc. A SENIORIBVS, id eſt, Senatoribus, iudicibus, & rectoribus Reipub. non enim eſt ætatis, ſed dignitatis nomen; ET SCRIBIS ET PRINCIPIBVS SACERDOTVM, de quibus dictum alibi cap. 2. verſ. 4.

22. TVNC ASSVMENS EVM PETRVS, id eſt, *apprehendens eum*, vt in Marco vertitur, ſcilicet veſtem, vel manum, vt amicus amicum ſolet: non enim objurgantis, ſed, vt Hieron. notat, vehementer amantis affectu CŒPIT INCREPARE EVM, id eſt, tamquam ſui oblitum cœpit reprehendere, & quaſi ad ſaniorem mentem reuocare, quòd rem tam abſurdam filio Dei, in ſe vellet admittere, dicens: ABSIT A TE, DOMINE. Abominantis verba ſunt tamquam profanum quid, & ne eueniat deprecantis, Hebræis familiariſſima, qui vno verbo dicunt חלילה, *Chalilâh*, vt patet Geneſ. 44. v. 7. in Hebræo, & Geneſ. 18. v. 25. vbi eadem phraſi Abraham vtitur erga Deum, quâ Petrus erga Chriſtum.

23. QVI CONVERSVS, vultu ſcilicet in Petrum lateri ſuo adhærentem, DIXIT ei: VADE POST ME, id eſt, faceſſe hinc: Eadem enim phraſi vſus eſt Chriſtus contrà diabolum, c. 4. v. 9. vbi in multis Græcis codicibus additur etiam, *poſt me*. Ex quo tamen verbo minùs aptè putauit Hieron. & Orig. ſignificari, Sequere ſententiam meam, noli mihi præire conſilio tuo. SATANA nihil ſignificat niſi aduerſarium, & ex eo appropriatum eſt diabolo, atque idcircò aſperior videtur reprehenſio. Nam quamuis amantis affectu, aduerſarius tamen erat Petrus voluntati

Chriſti

Chriſti ac Dei, qui mortem eius decreuerat redimendo humano generi, quam ipſe diuini ignarus conſilij impedire volebat, quod Chriſtus ſignificans, addit: SCANDALVM ES MIHI, Græcè σκάνδαλον μου εἶ. *Scandalum meum es*, id eſt, quantum in te eſt, offendiculum & cauſam ruinæ mihi ponis reuocando à patris obedientia. *Scandalum* enim propriè eſt huiuſmodi offendiculum, ad quod in via impingimus. Fontem autem erroris Petri aperiens, non Satanicam ſcilicet malitiam, ſed carnalem adhuc ſenſum, ſubiungit, QVIA NON SAPIS EA, QVÆ DEI SVNT, SED EA, QVÆ HOMINVM, id eſt, non diuina, ſed humana, quæ caro & ſanguis ſuggerere ſolēt, ſcil. fugere paſſiones, ignominias, mortem, opprobria: cuiuſmodi tamen fuga ſæpe diuinæ ſapientiæ contraria eſt. Itaque cū idem homo alternantibus affectibus, nunc diuina, nunc humana ſapere ſoleat, non mirum eſt, tam breui interuallo Petrū illinc beatum, hinc Satanam appellatum, vt notat Aug. Serm. 13. de verbis. Dom. Neque quidquam præiudicij hoc adfert primatui Petri, vt impudenter clamant hæretici. Non enim tollit ſubitò primatus Eccleſiaſticus omnem carnalem ſenſum homini. Adde, vt Hieron. hîc notat, primatum Petro tunc non collatum, ſed promiſſum.

24. TVNC, poſtquam redarguiſſet illum carnalem Petri affectum, DIXIT IESVS DISCIPVLIS ſuis: vt generaliter nos doceret omnes omninò ſimiles affectus, quibus mortem & aduerſa horreſcimus, eſſe ſuperandos iis, qui ſequi volunt Deum; SI QVIS VVLT POST ME VENIRE, id eſt, diſcipulus, ſectator, & imitator meus eſſe, ABNEGET SEMETIPSVM. De moribus plerique intelligunt, vt Hieron. hîc & Gregor. hoc ſenſu: Suis affectibus valedicat, qui à voluntate Dei diſcrepant, exuendo ſcilicet veterem hominem, & induendo nouum. Sed tam id, quod præceſſit de morte Chriſti, quam Petrus impedire volebat, quàm ratio ſubiuncta verſ. 25 clamat magis de mortibus, quàm de moribus agi. Itaque ABNEGET SEMETIPSVM, id eſt, in periculis vitæ, & carnis afflictionibus afficiatur, quaſi alius illa pateretur, nullam ſcilicet ſui vitæque curam habeat. Quod Chryſoſtom. Homilia 56. intelligi poſſe monet ex abnegatione aliorum quos tunc abnegare dicimur, cùm eos negligimus, & eorum vitam pro nihilo ducimus. Hoc Luc. cap. 16 vocat *abnegare animam ſuam*, vt diſtinguatur cōtra *abnegare patrem, matrem*, &c. & eſt aliquod ſupremum in vita ſpirituali, ſupponens abnegationem affectuum ſuorum. ET TOLLAT CRVCEM SVAM: quaſlibet afflictiones ſibi impoſitas, lubente animo ſuſcipiat, & hac ratione SEQVATVR ME, ſeu imitetur exemplum meum. Fit autem alluſio ad crucem, quam erat portaturus, & in qua moriturus.

25. QVI VOLVERIT ANIMAM SVAM, ſeu ſeipſum, SALVAM FACERE, crucem ſuam abiiciendo, PERDET EAM, de quibus dicta cap. 10. verſu 38. & 39.

26. QVID ENIM PRODEST HOMINI, SI VNIVERSVM MVNDVM, id eſt, vniuerſa mundi bona, etiam longæuam vitam, LVCRETVR, in hoc ſæculo, ANIMÆ VERO SVÆ DETRIMENTVM PATIATVR? ſcilicet in futuro ſæculo, hoc eſt, vt Luc. 9. v. 25. exponit, ſe autem ipſum perdat, & detrimentum ſeu iacturam ſui faciat? AVT QVAM DABIT HOMO COMMVTATIONEM PRO ANIMA SVA? id eſt, quam compenſationem, ſeu pretium redemptionis dabit homo, etiam qui vniuerſū mundū obtinuerit, pro ſeipſo ſemel perdito in alio ſeculo? q. d. nullam: damnum enim eſt irreparabile. Alludit autem ad belli, vel iudicij humani conſuetudines, vbi raptus vel damnatus ad mortem, pecuniæ magnitudine ſæpè redimi poteſt & ſolet, hîc nequaquam.

27. FILIVS ENIM HOMINIS, &c. id eſt, non quilibet iudex, qui corrumpi poſſit muneribus, ſed FILIVS HOMINIS VENTVRVS EST, non in illa ſpecie, & indigentia, & infirmitate, quā nunc, ſed IN GLORIA PATRIS SVI, quam ſcilicet cum Patre, ſicut & eſſentiam communem.

habet: neque cum paucis diſcipulis, ſed, Cvm angelis svis, omnibus comitantibus, paratis ſcilicet ad videndam & exequendam vocem ſermonum eius. Et tvnc reddet vnicviqve secvndvm opera sva, id eſt, cuique reddet iuſtam mercedem, quæ operibus debetur, ſiue præmium bonis, ſiue ſupplicium malis; hoc eſt enim reddi *ſecundùm opera*, id eſt, ſecundùm meritum operum. Nam ſicut mala propriè merentur ſupplicium, ita bona præmium: q. d. nulla ratio tunc habebitur vel perſonarum, vel precum, vel munerum, vel cuiuſcumque commutationis, quibus cogitari poſſit flectendum eſſe iudicem, ſed operum dumtaxat.

28. Amen dico vobis: Græcè apud Lucam eſt ἀληθῶς, *Verè*, Svnt qvidam de hic stantibvs, &c. id eſt, quidam adſtantium, ſeu præſentium non morientur, Donec videant filivm hominis venientem in regno svo, id eſt, donec videant meipſum oculis ſuis apparentem in ea gloria, & maieſtate, qua in regno meo appariturus ſum. Quod de die iudicij, & de Ioanne Euangeliſta citra mortem ſuperſtite, quidam olim intellexerunt. Sed ab ipſo Ioanne ſatis refutantur cap. 21. verſ. 23. Alij ſatis veriſimiliter de gloria reſurrectionis eius quæ vſque ad aſcenſionem omnibus diſcipulis manifeſtata eſt. Sed quia illud, *quidam*, paucorum diſcipulorum priuilegium videtur indicare, & ſtatim illis verbis ſubiungunt tres Euangeliſtæ transfigurationem eius: hinc omninò verior eſt omnium penè veterum ſententia, Origen. Chryſoſt. Hilar. Theophyl. & Hieronym. in hunc locum, quòd gloriam transfigurationis quibuſdam reuelandam promittat: quam *regnum* vocat, quia regni ſui futuri erat imago, ſeu ſignificatio, vt Auguſt. in verſ. 9. c. 2. ad Galat. Vnde Nazianzenus Orat. 51. Talis veniet, ſcilicet ad capeſſendum regnum ſuum, qualis in monte obiter monſtratus eſt, diuinitate carnem ſuperante. His ergo verbis erigit diſcipulorum animos, de morte eius contriſtatos, & gloriæ breui futuræ promiſſa manifeſtatione certos facit de eo, quod dixerat, ſe venturum iudicem in gloria Patris, vt illa ſpe erecti non vererentur tollere crucem ſuam, &c. prout hic notat Hilar. initio Can. 7.

CAPVT XVII.

Itaque vt Chriſtus promiſſum ſolueret, Post sex dies, Lucas ait *ferè poſt dies octo*: vbi vel confuſè tantùm tempus notat, vel, vt alij hîc & Auguſtin. libro de conſenſu Euangel. capite 2. 56. Matth. ſolos dies intermedios computauit, Lucas ſimul extremos, id eſt, eum, quo Chriſtus loquebatur, & eum, quo viſionem exhibuit. Assvmit Petrvm et Iacobvm et Ioannem, tamquam præcipuos Apoſtolorum, cæteriſque capaciores, quos ideò ſecretis maximis adhibere ſolebat. *Iacobus* autem iſte non eſt frater Domini Epiſcopus Ieroſolymorum, auctor Epiſtolæ Catholicæ, vt Aug. putauit, ſed ille, qui dictus eſt *Maior*, ab Herode occiſus, quia Ioãnem vocat Fratrem eivs. Tres aſſumit, vt in ore trium teſtium conſtaret rei tantæ teſtimonium: non omnes, ne res diuulgaretur iuxta verſ. 9. Et dvxit illos in montem, nempe vt oraret, iuxta Luc. cap. 9. In montibus enim Chriſtus, vbi ſolitudo maior, & cæli conſpectus liberior, orare ſolitus fuit, vt Marci 6. verſu 46. & Lucæ 6. verſu 12. & rebus magnis orationem præmittere Excelsvm, vt loci celſitudine maieſtas rei indicaretur: Seorsvm: tum vt tanta contemplatio eſſet à mundi tumultu liberior: tum quia nolebat eam quibuſlibet etiam Apoſtolis innoteſcere. Mons iſte, teſte Hieron. Epiſtola 27. ad Euſtochium, fuit Thobor, Ioſepho Itaburius dictus, in media Galilæa, non procul à Nazareth. Qua de cauſa peregrinatione etiam tum à Conſtantini temporibus & templo celebris fuit: vt ſanè noua videri debeat ſuſpicio cuiuſdam recentioris putantis eſſe Libanum. Nam quod Marc. dicit c. 9. v. 29. eos inde profectos & prætergreſſos Galilæam, nihil aliud ſignificat quàm tranſi-

uiſſe Galilæam.

2 ET TRANSFIGVRATVS EST ANTE EOS, ſeu coram eis. Transfiguratio non fuit figuræ, ſiue faciei, ſiue corporis mutatio, ſed externæ tantùm ſpeciei, manente figura eadem, quod clariùs Lucas dixit, *Facta eſt ſpecies vultus eius altera*. Et hîc ipſe Matth. explicans transfigurationis modum: RESPLENDVIT FACIES EIVS SICVT SOL, &c. fulgore illo, tum ex inſidente Dei maieſtate, tum ex animi beatitudine in faciem totumque corpus dimanante, ſicut fiet omnibus ſanctis in cœlo. Nam, vt Aug. Ep. 56. ad Dioſcorũ, tam potenti natura Deus fecit animam, vt ex eius pleniſſima beatitudine redundet etiam in inferiorem naturam, quod eſt corpus, plenitudo ſanitatis, id eſt, incorruptionis vigor, ſub qua omnes eius dotes comprehendit. Itaque fulgor iſte faciei ab intrinſeco venit, non ab extrinſeco, vt olim Moyſi. Nec tamẽ erat dos claritatis, quia erat paſſio tranſitoria, cum dos ſignificet ſtabilitatem, vt D. Th. 3. p. q. 45. a. 2.

VESTIMENTA EIVS FACTA SVNT ALBA SICVT NIX id eſt, albiſſima. Modum albedinis Luc. exprimit, *factus eſt veſtitus albus refulgens*, Græcè ἐξαστράπτων, id eſt, *coruſcans*, vel propriè *effulgurans* ſeu *fulgur emittens*, quaſi radiis ex corpore per veſtimenta, veluti per rimas, aut nubem erumpentibus. Albedo igitur iſta veſtium non albedo proprie, ſed luminis tranſparentis fulgor erat, qualis ferè eſt nubiũ Soli ſubiectarum directè. Itaque ſicuti naſcendo ſubtilitatis, ambulando in fluctibus agilitatis, ita hîc claritatis corporis glorioſi aliquod ſpecimen dedit, vt ſpem noſtram firmaret, quod reformabit etiam corpus humilitatis noſtræ, configuratũ corpori claritatis ſuæ.

3. ET ECCE APPARVERVNT ILLIS MOYSES ET ELIAS: vterque in vero & proprio ſuo corpore. Nec enim eſt ratio, cur aëreum fuiſſet Moyſis corpus, cum eadem facilitate proprium ei reddi potuerit, neque fucum aliquem adeſſe tanto teſtimonio conueniret. Sed cur hi præ cæteris? Vera & à veteribus communiter notata cauſa eſt, Auguſt. Serm. 69. de diuerſis, & aliis in hunc locum, vt per Moyſen Lex, per Eliam Prophetæ ſignificarentur; & vtroſque in Chriſtum tendere, ac terminari, & ei teſtimonium perhibere doceremur. Alias alij peculiares addunt. Chryſ. vt reipſa refutarentur duæ falſæ opiniones: prima vulgi, putantis Chriſtum eſſe Eliam, aut aliquem ex antiquis Prophetis, quorum princeps Moyſes: ſecunda Phariſæorum, eum criminantium, tamquam præuaricatorem legis, cuius tamen Moyſes erat lator & Elias zelator maximus. Vt Chriſtus ſe vitæ & mortis dominum oſtenderet, vnum adducit viuum, alterum mortuum ſuſcitat; vt diſcipulis manſuetudo Moyſis & Eliæ zelus imprimeretur. CVM EO LOQVENTES. Lucas reſtrictiùs, *dicebant exceſſum*, ſeu exitum *eius, quem completurus erat in Ieruſalem*, id eſt, diſſerebant de paſſione, & morte eius, ſeu redemptione humani generis, tamquam ſcopo & complemento Legis ac Prophetarum, & antitypo totius œconomiæ veteris Teſtamenti. Cauſæ eſſe poterant, vt ſic Petrus & Apoſtoli mortem eius horrere, & abſurditate offendi deſinerent. Addit idem Lucas, Petrum, & qui cum illo erant, grauatos fuiſſe ſomno, tempore ſcilicet orationis Chriſti, & antequam transfiguratus eſſet: nam, vt idem, cùm euigilaſſent, viderunt maieſtatem eius, & duos viros cum ipſo. Itaque

4. RESPONDENS PETRVS, id eſt, in verba erumpens, ſeu loqui incipiens, prout *reſpondere* more Hebraico ſæpè ſumitur, DIXIT AD IESVM: DOMINE BONVM EST NOS HIC ESSE, id eſt permanere, nempe propter ſpectaculi & voluptatis magnitudinem, quâ velut ſui ipſius oblitus & ebrius erat. Vnde, vt fœlicitas illa ſit perpetua, FACIAMVS HIC TRIA TABERNACVLA, id eſt, tentoria ex frondibus, more Iudaico, nempe ad retinendos Moyſem & Eliam, iam parantes diſceſſum, vt notat Luc. c. 9. v. 33. Forſan etiam ma-

nere omnes volebat ex horrore mortis Chriſti, de qua diſſerebant. Vterque vero Marcus & Lucas annotant eum neſciuiſſe quid diceret. Puerile enim erat votum tabernacula pro tam glorioſis requirere, neque conſonum eorum colloquio de futura Chriſti morte. Cauſa inconſiderantiæ iſtius erat quædam conſternatio animi & obſtupefactio, quia Marcus ait, *Erant enim terrore exterriti.* Vnde vt reipſa voti iſtius incongruentia oſtenderetur,

5. ADHVC EO LOQVENTE, ECCE NVBES LVCIDA, inſtar tabernaculi, OBVMBRAVIT EOS: id eſt, velut vmbra quædam texit tres illas perſonas glorioſas; partim vt ſplendorem nube temperatum ferre poſſent; partim vt eſſet quaſi ſedes glorioſa diuinæ maieſtatis, inde mox locuturæ. Sic enim & Chriſtus in nube adſumptus, & ad iudicium venturus dicitur: & in veteri Teſtamento paſſim Dei maieſtas in ea loqui ſolebat, & apparere, tum in tabernaculo Moyſi, tum in templo Salomoni; ſed ibi tenebroſa erat, hîc lucida, ad indicandam diuerſitatem ſtatus vtriuſque Teſtamenti. ET ECCE VOX DE NVBE, velut ex throno Dei Patris. Facta eſt autem, cùm iam intraſſent Moyſes & Elias in nubem, ac diſceſſiſſent, adeóque, vt Lucas ait, iam ſolus eſſet Ieſus; vt ſic quemadmodum Chryſoſt. obſeruat, non eſſet dubium de Chriſto ſolo vocem intelligi: Hic, Ieſus, quem inſtar Solis fulgentem à Moyſe & Prophetis agnitum, prophetatum, probatum vidiſtis, EST FILIVS MEVS DILECTVS IN QVO MIHI BENE COMPLACVI, de quo diximus cap. 3. ſed hîc additur, IPSVM AVDITE ſcilicet loco omnis Legis & Prophetarum, quos ei velut officio ſuo functos iam cedere vidiſtis. Alludit enim ad verba Moyſis, iam impleta, Deuter. 18. v. 15. *Prophetam de fratribus tuis ſuſcitabit tibi Dominus, ipſum audies*, ei credendo, obediendo, ſeruiendo, tamquam ipſi verbo & ſapientiæ diuinæ legiſlatrici, quantumcumque ſcilicet ardua, & præceptis legibus contraria docere videatur.

6. ET AVDIENTES DISCIPVLI, vocem illam plenam diuinæ maieſtatis, CECIDERVNT IN FACIEM SVAM, tũ veneratione, tum maximè conſternatione quaſi exanimes, ET TIMVERVNT VALDE, id eſt quia timuerunt vade. Pauor enim ex conſpecta gloria ſubortus, & eis intrantibus in nubem auctus, auditâ vocis illius magnificentiâ, in tanta montis ſolitudine in terram eos proſtrauit. Nam humana fragilitas conſpectum maioris gloriæ diuinæ ferre non ſuſtinet, vt Hieron. Vnde ſimile quid contigit Danieli, cap. 10. v. 8. & 9. & Ioanni Apocal. 10. v. 17. Hinc ſicut in illis locis Angelus Danielem & Ioannem, ita & hîc Chriſtus

7. TETIGIT EOS, vt non ſolâ voce ipſis notâ, ſed & tactu confirmarentur, diſcuſſo metu. Myſticè vultus, vt Sol, eſt lumen ipſius Euangelij; ſplendor veſtimẽtorum, mundatio Eccleſiæ; Moyſes & Elias, Lex & Prophetæ atteſtantes. Vide Auguſt. Serm. 23. & latiùs 69. de diuerſis, prolixiùs & moraliter Orig. in Matth.

9. ET DESCENDENTIBVS ILLIS, &c. NEMINI DIXERITIS VISIONEM, non ſolùm populo, vt videtur Hieronym. putare, ſed nec Apoſtolis cæteris; ſic enim eos hoc præceptum obſeruaſſe ſatis indicat Lucas. Cauſas prohibitionis adfert Hieron. tum ne incredibile eſſet pro rei magnitudine; tum ne apud rudes animos poſt tantam gloriam crux ſubſequens ſcandalum crearet irreparabilius. Vide dicta in ſimili c. 16. v. 20. DONEC FILIVS HOMINIS A MORTVIS RESVRGAT: tunc enim & fidem & fructum inuenierit iſtius rei opportuna prædicatio, miraculo glorioſæ reſurrectionis & aſcenſionis adiuta.

10. ET INTERROGAVERVNT EVM DISCIPVLI, inter deſcendendum ex monte: QVID ERGO SCRIBÆ, ſeu legis periti, DICVNT, QVOD ELIAM OPORTEAT PRIMVM VENIRE? nempe ante aduentum Chriſti. Cauſa quæſtionis fuit, quòd Elias iam diſceſſiſſet, & quòd Chriſtus ipſe feciſſet mentionem de reſurrectione ex mortuis: vnde Marcus ait; eos de hoc Chriſti

dicto conquiſiuiſſe, & mox ſubiungit hanc interrogationem. Senſus eſt ergo iuxta Chryſoſtom. Hom. 58. Cùm tu ſis Chriſtus, & breui te moriturum dicas, quid eſt, quod Scribæ dicunt Eliam, qui iam diſceſſit, oportere primùm venire quàm Chriſtum, vt conuertat cor filiorum ad patres, & inde concludunt te non eſſe habendum Chriſtum? Diſtinctione duplicis aduentus & duplicis Eliæ ſoluit hoc Chriſtus reſpondendo:

11. ELIAS QVIDEM VENTVRVS EST, Græcè ἔρχεται, *venit*, in præſenti, id eſt, venire debet. Additur autem Græce & Syriacè, *primùm*, id eſt, præcedet me: q. d. Omninò verum eſt, quod Scribæ dicunt de Elia venturo. ET RESTITVET, ſeu reſtaurabit, OMNIA, reducendo ſcilicet, reliquias Iſraël ad fidem, & Gentilium plenitudini vniendo. Eſt enim periphraſis eius, quod Malachias dicit c. 4. v. vlt. *Et conuertet cor filiorum ad patres quia Gentilium patres Iudæi.* Atque ita de vero Elia & ſecundo aduentu locus iſte intelligitur, iuxta communem intelligentiam antiquorum, Auguſt. Quæſt. Euangel. lib. 1. quæſt. 21. Hieron. Chryſoſtom & diſcipulorum eius, & Hilarij in hunc locum.

12. DICO AVTEM vobis: q. d. Et quia Scribæ tantoperè Eliam inculcant, ne quis offendatur, quòd præſentem aduentum meum Elias non præceſſiſſe videatur, DICO VOBIS, QVIA ELIAS IAM VENIT, id eſt, quòd ille, qui hunc meum aduentum præcedere debet, iuxta Malach. c. 3. v. 1. *iam venit*, iam eſt functus ſuo officio. Ioannem Baptiſtam intelligit, quem vocat Eliam, quia vt Angel. dixit Lucæ 1. *In ſpiritu & virtute Eliæ* præceſſit, hoc eſt propter officij ſimilitudinem, prædicandi ſcilicet pœnitentiam, & reuocandi tribus Iacob ad Deum, & præcurrendi Chriſtũ. ET NON COGNOVERVNT EVM: id eſt, ſed noluerunt agnoſcere, ipſum eſſe alterum Eliam, & prænuntium Chriſti.

Totus igitur error Scribarum in eo ſitus erat, quòd illos duos aduentus non diſtinguerent, ſicut Chriſtus diſtinguit hîc, & proinde duos Elias non agnoſcerent. Hæretici noſtri è contrario ita Ioannem Eliam eſſe volunt, vt veri Eliæ aduentum negent, contra ſenſum vnanimem totius antiquitatis, & apertiſſima verba Malachiæ, quę ne quis ad Ioannem detorqueret, euidentiſſimè loquitur de ſecundo aduentu: & Eliam Prophetam vocat, prout iſta pōderat Chryſoſt. de lunatico vt dicemus Marci 9. vbi accurratiùs narratur.

18. TVNC ACCESSERVNT DISCIPVLI AD IESVM SECRETO, Græcè κατ' ἰδίαν. priuatim & ſeorſim à publico, verentes ſcilicet, ne qua ſua culpa poteſtatem patrandi miranda amiſiſſent. Vnde cauſam Chriſtus eis profert, INCREDVLITATEM, id eſt, fidei imperfectionem, quæ minor in eis erat, quàm Apoſtolos, tamdiu cum ipſo verſatos habere oportebat, & ad talem ſanationem erat neceſſarium: qua de cauſa toties eos vocat puſillæ & modicæ fidei. Eamdem incredulitatem reprehenderat palàm in parente pueri, & Iudæis, verſ. 16. ſed hîc ſeorſim in Apoſtolis, vt eorum auctoritati conſuleret. Porrò fides hæc patratrix miraculorum fiduciam adiunctam habet, quaſi fides per fiduciam operans. Complectitur enim magnam firmitatem perſuaſionis de Dei omnipotentia, & immobilem fiduciam impetrandi: quarum vtramque Deus inſpirat etiam nonullis improbis, ſine vera charitate. Itaque.

19. SI HABVERITIS FIDEM SICVT GRANVM SINAPIS. Comparatio fit ſimul ratione quantitatis minimæ, & virtutis maximæ. Vnde Apoſtolus ad hunc locum alludens, talem fidem vocat *omnem fidem*, id eſt, integerrimam, pleniſſimam, *ita vt montes transferam*, 1. ad Corinth. 13. v. 2. Itaque fides, ſicut granum ſinapis, eſt minima quidem ſpecie, humilis abſque oſtentatione, ſed viua, acris vehemens, feruida, efficax. Quid humilius, quid vehementius, quid feruentius? inquit Auguſtinus explicans granum ſinapis, Tract. 40. in Ioan. DICETIS MONTI HVIC, id eſt, dicere & iubere poteritis, vt mons iſte

tranſeat de loco in locum, & fiet: multo ergò magis dæmones. Adfert hoc exemplum, tamquam rei humano iudicio impoſſibilis, longéque difficilioris, quàm ſit eiectio dæmonum. Fecit hoc ad litteram Greg. Thaumaturgus, & alij nonnulli, & ipſi Apoſtoli etiam forſan antè, cùm ſuſcitarent mortuos, facere potuiſſent: ſed fides hominis etiam iuſti, & fiducia non ſemper æquè vigent, vt annotat hîc Chryſoſtom. & in Moyſe patuit, Numer. 20. verſu 12. *Per montem* hîc intelligunt Hieron. Ambroſ. & ſubinde Auguſtin. ipſum diabolum, propter ſuperbiam; ſed ſenſus videtur myſticus. ET NIHIL IMPOSSIBILE ERIT VOBIS, tali fide credentibus, cùm ſcilicet Dei gloria aut hominum ſalus poſtulauerit. Fides enim huiuſmodi à ſapientia diuinitùs infuſa regitur, non autem à circulatoria hominibus placendi aut oſtentandi ſe cupiditate. Quæ cauſa fuit, cur Phariſæis, Herodi, & ſimilibus curioſis Chriſtus etiam poſtulantibus ſignũ non exhibuerit.

20. HOC AVTEM GENVS, dæmoniorum, nempe ferociſſimorum & obſtinatiſſimorum ab infantia poſſidentium, ita vt eorum poſſeſſio in naturam quodam modo hominis conuerſa videatur, NON EIICITVR NISI PER ORATIONEM, ET IEIVNIVM, quæ fidei ſupradictæ coniunguntur, quia talis fides dictat, vt pro rei grauitate ſubſidium ardentis orationis & ieiunij adhibeatur. Nam ieiunio mens auerſa à delitiis corporalibus ſpiritui ſubditur; oratione ſubleuatur in Deum & ita naturæ ſpirituali diuinæ fit propinquior, gratior, & idonea, quæ ſpiritibus immundis dominetur, ſicut contra per crapulam & mentis ignauiam iis ſubiicitur. Indicat ergo Chriſtus, non eis fidem illam tantummodo, ſed & alia duo media eiiciendo dæmoni neceſſaria, defuiſſe, orationem & ieiunium.

Porrò cùm Chriſtus ex Galilæa, vbi omnia ſuperiora geſta ſunt, iter inſtitueret in Ieroſolymam, ACCESSERVNT AD PETRVM, tamquam diſcipulorum præcipuum (non enim audebant à magiſtro propter auctoritatem tale aliquid petere) QVI DIDRACHMA ACCIPIEBANT, Græcè pluraliter τὰ δίδραχμα, à ſingulari *Didrachmum*, quod propriè, vt nomen ſonat, eſt pondus duarum drachmarum ſicut *Tetradrachmum* quatuor drachmarum. Transfertur autem ad nummum pondere didrachmi cuſum, ſiue aureum, ſiue argenteum; hîc verò intelligitur nummus argenteus. Porrò octo drachmæ faciunt vnciam, quatuor dimidiam: & hoc erat pondus ſicli, vt teſtis eſt Ioſephus 3. Antiquit. cap. 9. & Hieron. in c. 24. Tradit. Hebraic. in Geneſin. Itaque Didrachmum erat medius ſiclus, ſeu medius ſtater, valens duos circiter Regales Hiſpanicos, hoc eſt decem circiter ſtuferos noſtrates, & vocabatur vulgò Denarius vel Argenteus, ſcilicet maior: nam minor argenteus non valebat niſi vnam drachmam, ſeu Regalem Hiſpanicum, id eſt, quinque circiter ſtuferos. Theophyl. & Chriſoſt. putant hoc didrachmum petitum fuiſſe à Chriſto, vt primogenito ex Lege: ſed hoc pretium erat quinque ſiclorum, Num. 18. v. 16. & ſoluendum ſemel tantùm, idque poſt menſem à natiuitate. Hilarius & nonnulli recentiores putant eſſe didrachmum ſeu dimidium ſiclum, qui quotannis ſoluebatur capitatim in vſum templi 2. Paralip. 24. verſu 5. & 9. conſtitutum in caſu numerationis populi à Moyſe, Exodi 3. verſu 12. & 13. Vnde Ioſephus lib. 6. De bello Iud. cap. 26. teſtatur, Veſpaſianum illud pretium duarum drachmarum indixiſſe Iudæis, vbique locorum degentibus, quod antè ſolebant templo pendere. Sed quia verſ. 24. clarè indicat, fuiſſe indictum à Regibus, nempe Romanis, vtitùrque Græca voce κῆνσον, *Cenſus*, quæ ſimiliter Romana eſt, veriſimilius videtur id, quod ſentit hîc Hieron. fuiſſe cenſum à Romanis impoſitum, ad ſimilitudinem cenſus illius Iudaïci. Vnde & capite 22. verſ. 19. offertur Chriſto numiſma cenſus Cæſarei, denarius ſcilicet maior iam dictus. An primò ab Auguſto impoſitum

fuerit, cùm deſcriberetur vniuerſus orbis, an verò ante eum à Pompeio, qui Ieroſolymam fecerit tributariam iuxta Ioſephum 14. Antiq. cap. 8. non conſtat. Itaque exactores rogant Petrum, ſiue ſimulate, vt viderent, num reſiſteret Cæſari, ſiue ſimpliciter, MAGISTER VESTER NON SOLVIT DIDRACHMA, id eſt, non ſolet ſoluere: an verò eſt exemptus beneficio Principis?

24. AIT, ETIAM, id eſt, ſolet ſoluere: quod dixit, vel præſumendo de Chriſti voluntate, vel conſcius ſolutionis præcedentium annorum. Chriſtus autem PRÆVENIT EVM: vt hoc ipſo facto ſe cogitationum eius & actionum conſcium, & conſequenter Deum à tributis immunem probaret; dicens, REGES TERRÆ A QVIBVS ACCIPIVNT TRIBVTVM, VEL CENSVM? A FILIIS SVIS: ſcilicet naturalibus, quos ex ſeipſis genuerunt; AN AB ALIENIS? id eſt, aliis ſubditis, qui non ſunt nati ex Regibus, vt exponit Chryſoſt. Illo reſpondente,

25. AB ALIENIS; infert Chriſtus, & ſimul confirmat, ERGO LIBERI SVNT FILII, id eſt, immunes à vectigali ſoluendo patribus ſuis, cùm potiùs Reges recondant tributa pro filiis ſuis. Relinquit Petro colligendum, à maiori ad maius, vt Auguſt. libro. 1. Quæſt. Euang. Ergò multò magis ego, qui Regis Regum filius naturalis ſum, à tributis liber ſum. Hoc igitur argumentum directè non concludit, niſi pro ſolo Chriſto: pro Petro verò & diſcipulis non niſi indirectè, nempe quia filij Regis familiares erant, ac domeſtici, qui etiam liberi eſſe ſolent: pro omnibus autem Chriſtianis nullo modo.

29. VT AVTEM NON SCANDALIZEMVS EOS, id eſt, offendiculo ſimus, cauſam præbendo malè ſentiendi de nobis, & loquendi, iraſcendi, & rixandi. Scandalum hoc futurum fuiſſe videtur, non tantùm acceptum, vt putat Maldonatus, ſed datum, vt ipſa verba indicant. Publicanis enim non conſtabat cauſa libertatis, filiatio Dei. Docemur ergo, ſcandali vitandi cauſâ, etiam temporalium iacturam eſſe faciendam, etſi cedendum iure noſtro. INVENIES STATEREM, qui, vt Hieron. hìc, duo continet didrachma, hoc eſt, vt idem in cap. 4. Ezech. *Stater* idem eſt, quod ſiclus, continens drachmas quatuor, & proinde pretium erat cenſûs pro duobus. Alterum diuinitatis & libertatis ſuæ ſpecimen dat, ſiue præſcientiæ de ſtatere in ore piſcis, ſiue potiùs potentiæ creandi illum, & adducendi ad hamum. Vtrumque notat Hieronym. DA EIS PRO ME ET TE. Tamquam interpellato à Publicanis hac de re, & familiæ capite. De cæteris nihil addit, vel quia non aderant, vel relinquens intelligendum, ordinario modo ex loculis, vel ſubminiſtrantium eleemoſynis eſſe ſoluendum.

CAPVT XVIII.

IN ILLA HORA, ſeu tempore, ACCESSERVNT DISCIPVLI AD IESVM nèpe vocati ab eo, cùm eſſet domi in Capharnao, & interrogati ab ipſo, quid in via tractauiſſent; ibi enim de primatu contenderant. Videntes verò cogitationes ſuas eſſe detectas, verecundiæ cauſa ſub alia perſona proponunt quæſtionem. QVIS PVTAS MAIOR: Græcè τίς ἄρα. *Quiſnam*, vel, *quis tandem*, (nam, *putas*, vſurpatur pro expletiuo) erit maximus dignitate, auctoritate, honore proximus Regi Chriſto futurus IN REGNO COELORVM, quod à te explicatur, & à nobis creditur eſſe propinquum & præ foribus? Occaſionem ſumpſerat iſta ambitioſa contentio in via, & hæc quæſtio ex eo, quòd dixerat Cap. ſuperiori verſ. 23. ſe moriturum, & tertiâ die reſurrecturum. Nam eodem prorſus modo, cap. 20. verſu 21. filij Zebedæi, auditâ mentione reſurrectionis eius, petunt claudere latus dexterum & ſiniſtrum Chriſti in regno eius. Et Lucæ 22. cùm verſ. 16. & 22. intellexiſſent traditionem Chriſti, & regnum inſtare, mox verſ. 24. cœperunt contendere, quis eſſet maior. Valde enim carnaliter videntur de iſto regno, & Rege, & dignitatibus, & præfecturis eius, more ſcilicet terreno-

rum regnorum cogitaſſe. Æmulationis autem cauſa erat, quòd alij eſſent Chriſto carne propinquiores, alij vocatione priores, alij ætate, alij eruditione maiores, alij in ſecretis familiores: denique quòd Petrus cæteris per clauium promiſſionem & nuperrimè per tributi ſolutionem inſolitam præferri videretur, vt notat Chryſoſt. & Hieron.

Et advocans Iesvs parvvlvm: non tam ſtaturâ quàm ætate Græcè *παιδίον* quod *puerulum* ſignificat, qualis videlicet iam aduocari & accurrere poſſet. Vnde & Marcus addit, quod Chriſtus eum complexus ſit, Græcè in vlnas ſuſceperit, *λαβὼν παιδίον* quod paruulis fieri ſolet. *Statvit* evm in medio eorvm, vt oculi omnium in eum figerentur. Nempe docere voluit, non verbis tantùm, ſed rebus ipſis, more Prophetarum vt ſaluberrima humilitatis doctrina altiùs corũ animis imprimeretur.

3. Et dixit: Amen dico vobis, nisi conversi fveritis, ab iſta ambitioſa primatus, honoriſque intentione, ac deſiderio, Et efficiamini, animi propoſito, sicvt parvvli ſunt, ſtaturâ, ætate, indole, nempe ſimplicitate, animi innocentiâ & humilitate; ſic enim Chriſtus ipſe mox explicat verſ. 4. Non ergo in omnibus nos vult imitari paruulos; habent enim & magnam inſipientiam, & alia vitia: ſed in eo, quod mirificè ſint modeſti, ſimplices, candidi, ab omni ambitione, faſtu, atque inuidia alieni. Nullis ſe præferunt, omnibus cedunt, de aliis magna, de ſe parua æſtimant. Plura addit Hilar. Patrem ſequuntur, matrem amant, velle malum neſciunt, curam opum negligunt, non inſoleſcunt, non oderunt, non mentiuntur, dictis credunt, & quod audiunt, verum putant. Vera hæc, ſed pleriſque non videntur hîc à Chriſto ſpectari. Non intrabitis in regnvm coelorvm: id eſt, non primi, ſed nulli in eo eritis, quia *non intrabit in illud aliquid coinquinatum.* Apocalip. 12 verſ. vlt. Non ergo ſignificat mortali delicto illos adſtrictos eſſe, ſed ab illa primatûs æmulatione, velut vitio corrigi omninò oportere.

4. Qvicvnqve ergo hvmiliaverit, non caput, genua, verba, veſtes; hoc enim & Hypocritæ præſtant: ſed se, cor ſcilicet atque animum, ex quo verè quiſque æſtimandus eſt eſſe id, quod eſt: sic vt parvvlvs iste, ſcilicet eſt minimus, ſeu humillimus, tum corpore, tum animo, ab omni ſcilicet faſtu, ſuperbia, & prærogatiuæ appetentia alieniſſimus: hoc eſt: Quicumque igitur fuerit perfectè humilis, inſtar paruuli, qui tota conſtitutione corporiſ & animi, perfectæ humilitatis, ſeu paruitatis exemplar eſt, Hic maior est in regno coelorvm id eſt maximus: q. d. ille erit ibi maximus, qui hîc minimus.

5. Et qvi svsceperit, hoſpitio ſcilicet, quo tamen vno humanitatis officio omne beneficentiæ genus ſignificatur: Vnvm parvvlvm talem qui videlicet ſe hîc humiliauerit, ſicut paruulus. Magis enim loquitur de figuratis per paruulos, quàm de figura, ſeu de ipſis paruulis, vt patet ex antitheſi verſus ſeq. In nomine meo, id eſt, mea cauſa quia meus eſt, & propter me exinanitus: me svscipit, id eſt tanti facio, ac ſi me ipſum ſuſciperet, & ita remunerabor, quia mihi ſunt ſimillimi.

6. Qvi avtem scandalizaverit. Scãdalizare non eſt idem quod contemnere, vt vult Chryſoſt. & Theophyl. ſed propriè & generaliter offendiculum ponere in via iuſtitiæ: ſeu cauſam perditionis dare vt patet ex ſequentibus. Quod quamuis maximè fieri ſoleat contemptu, vt inſinuat verſ. decimus, fit tamen multis etiam aliis modis, erronea doctrina, vi, ſuaſione, exemplo. Vnvm de pvsillis istis. Non ætate paruulos intelligit, quia ſequitur, Qvi in me credvnt; nam illi neque credunt, neque ſcandalizantur: ſed humiles intelligit, qui per tales paruulos ſignificantur. Expedit ei, vt svspendatvr mola asinaria: ſupple, *quàm vt ſcandalizet vnum de puſillis iſtis,* prout ſupplet Lucas cap. 17 v. 2. *Mola aſinaria*

aſinaria dicitur lapis molaris prægrandis. qui ab aſino circumagitur, vt Hilar. cap. 10. ad differentiam molæ leuioris truſatilis. Nam quòd aliqui volunt, ſignificatum eſſe lapidem inferiorem, qui Græcè ὄνος dicitur, minus veriſimile eſt, eo quòd in Syriaco ſermone, quo Chriſtus loquebatur, non ſit illa nominis proprietas. Itaque horribili illo ſupplicio, quod, vt Hieron, apud veteres Iudæos maiorum criminum pœna fuit, vt alligato ad collum ſaxo in profundum maris demergerentur, rudius depingit magnitudinem criminis ſcandalizandi puſillos & pœnæ in altera vita repoſitæ.

7. VÆ MVNDO A SCANDALIS Tranſit ad generalem doctrinam de ſcandalis: q.d. Ingentia mala impendent hominibus, in mundo viuentibus, à peſte ſcandalorum: nam ſcandalizantibus grauiſſima impendet vltio, omnibus verò ſummum periculum, ne à ſcandalis obiectis lædantur. Neceſſe eſt enim vt veniant ſcandala, hoc eſt, tanta hominum fragilitas, pronitas ad malum, cæcitas, ac malitia, VT NECESSE SIT INDE SCANDALA MVLTA SEQVI. Neceſſitas ergo iſta non abſoluta eſt, ſed præſuppoſitæ talis conditionis, quam vt ſignificaret non tollere libertatem, vel excuſare ſcandalorum auctores, addit; VERVMTAMEN VÆ HOMINI ILLI, PER QVEM SCANDALVM VENIT: nemo enim væ ſeu pœnâ dignus eſt, niſi culpâ ſuâ. Hæc ergo neceſſitas eſt prauæ voluntatis, neque aliud quàm certitudo rei futuræ. Verſus 8. & 9. qui hic per digreſſionem interponuntur, explicati ſunt ad cap. 5. verſ. 29. & 30. Vnde rediens ad commendationem humilium, qui à mundo ſperni ſolent,

10. VIDETE, inquit, NE CONTEMNATIS, non ſolùm eos ſcandalizando, vt ſuprà, ſed vel factis, vel verbo, vel ſolo animo paruifaciendo, ex quo velut fonte ſcandala, iniuriæ, & irriſiones eorum ſequi ſolent. VNVM EX HIS PVSILLIS, non infantibus; ſed humilibus in me credentibus, vt verſ. 6. hoc eſt, vnum ex quibuſlibet iuſtis; nemo enim iuſtus, niſi humilis. Ratio eſt; nam quamuis mundo videantur nullius eſſe pretij, & omnium iniuriis patere: tamen ANGELI EORVM IN CŒLIS, id eſt, Angeli cæleſtes, ad eorum tutelam deputati à Deo, SEMPER VIDENT FACIEM PATRIS, id eſt ſemper, etiam tum, cùm puſillis adſunt & intendunt, nudam Dei eſſentiam contemplantur. *Facies* enim indicat claram Dei viſionem, non in ſpeculo, aut ænigmate, quæ videlicet nullis curis, actionibus, miſſionibus intercipi, aut turbari poteſt; tum quia Deus obiectum eius vbique præſens eſt; tum quia per ipſam, tamquam ipſius veritatis æternæ intuitum, in omnibus actionibus ſe regunt. Itaque ſignificat humilium Angelos Deo eſſe præſentiſſimos, familiariſſimos, intimos, velut honorarios principes Deo adſtantes. Ex quo colligendum reliquit, & quanta dignitas puſillorum ſit, & quanta de eis cura Deo, & quàm facilè ſit talibus cuſtodibus iniurias eorum vlciſci. Colligunt ex hoc potiſſimùm loco, & ex Pſ. 33. v 8. Act. 12. v 15. aliiſque nonnullis locis, veteres, vt Hier. Hilar. Chryſoſt. Theoph. & alij in hunc locum, omnes homines, maximè ſanctos, Angelum habere cuſtodem.

11. VENIT ENIM FILIVS HOMINIS SALVARE QVOD PERIERAT, id eſt homines, peccato ſcilicet perditos, ac damnationis reos. Hoc adfert immediatè quidem, ne cui mirum videatur Angelos iam beatos, eorum ſaluti promouendæ tuendæque deputatos, cùm ipſe Filius Dei eadem de cauſa venerit: mediatè verò, ne ſcandalis & contemptu puſillos perdant, ad quos lucrandos ipſemet Filius Dei de cœlis deſcendit. Imitatus eſt idem argumentum Paulus ad Rom. 14. v. 15. & 1. ad Corinth. 8. v. 11. & 12. Illuſtrandæ autem rei gratiâ adiicit ſimilitudinem, ne quis putaret, ſolùm generatim humani generis, & non particulatim Deum ſalutis ſingulorum accuratam habere curam.

12. 13. QVID VOBIS VIDETVR? q.d. Nonne vobis ipſis iudicibus ita inter ho-

ſione. Si enim fortaſſe ſolus noſti, & eum vis coram pluribus arguere, non es corrector, ſed proditor: publica enim correctio in publicis peccati locum habet, vt ſic & cæteri timorem habeant. Efficaciſſimus eſt igitur iſte corrigendi fratris modus, dum ipſe, qui læſus eſt, oſtendit ſe non inimicitiæ, non vindictæ, non infamiæ, ſed ſolius ſalutis eius eſſe ſtudioſum. Quòd si, hac tuâ prudentiâ ſinceráque dilectione motus, TE AVDIERIT, admittendo correctionem tuam, & agendo peccati ſui pœnitentiam; non rem leuem aſſequêris, ſed LVCRATVS ERIS FRATREM TVVM; qui proinde peccando perierat, non ſolùm Deo & ſibi, ſed etiam tibi.

16. SI AVTEM TE NON AVDIERIT, ſiue negando peccatum, ſiue tanquam iuſtitiam defendendo, ſiue in peccato quoquo modo perſeuerando, ADHIBE TECVM VNVM, VEL DVOS: tum vt maioris ponderis & efficaciæ ſit correptio; tum vt peccati fidem faciat, ſi neget, excuſet, aut defendat; tum denique, vt coram Eccleſia conuincatur contumaciæ. Nam ad iſta duo reſpici ſuadet id, quod adiicit ex Deuter. VT IN ORE DVORVM, AVT TRIVM TESTIVM STET OMNE VERBVM, id eſt, vt ſermone, ac teſtimonio duorum, aut trium totũ hoc negotiũ fraternæ correctionis peragatur, ratumque, ac firmum habeatur. Hic eſt ſecundus correptionis gradus paulò ſeuerior; cum aliquo pudore, ſeu infamia. Non enim poſt irritam priuatam monitionem vult ſtatim ſalutem fratris abiici, vel continuò eum publicis remediis cogi: ſed

17. SI NON AVDIERIT EOS, DIC ECCLESIÆ, id eſt, refer rem totam ad Eccleſiam: non populi multitudinem, ſed ad illam Eccleſiam, penes quam mox dicit eſſe poteſtatem ligandi & ſoluendi, id eſt, dic Præſuli Eccleſiæ. Nam quod ad ipſum velut publicam perſonam refertur, ad Eccleſiam refertur, quia totius Eccleſiæ, cui præeſt, curam & perſonam, & conſenſ gerit. Hic tertius eſt correptionis gradus, cum aliqua infamia coniunctus: ſed maiorem rationem haberi cupit Chriſtus ſalutis eius quàm famæ & verecundiæ. SI AVTEM ECCLESIAM NON AVDIERIT, id eſt, ſi Paſtori Eccleſiæ redarguenti, populòque ei conſentienti non obedierit, ſed præfractus perſtiterit in peccato: SIT TIBI SICVT ETHNICVS ET PVBLICANVS, id eſt, non amplius eum habeas loco fratris, ſed ſicut hominem à communione eiuſdem religionis alienum, & publicis peccatis infamem, à quo in diuinis & humanis abſtineas. Reſpicit enim ad conſuetudinem Iudæorum, qui ab Ethnicorum & Publicanorum, tamquam publicorum & inſanabilium peccatorum, conſortio, menſa abſtinebant, ne polluerentur, vt patet Act. 10. verſ. 28. ad Galatas 2. verſ. 12. & de Publicanis in Euangelio paſſim patet. Hic eſt quartus correptionis gradus, eiectionem ex Eccleſia, ſeu excommunicationem adiunctam habens: quæ tamen etiam eo fine adhibenda eſt, vt lucremur fratrem, hoc eſt, vt ouis morbida per ipſam forſan ſeparationis ignominiam ſanetur; aut certè, ne ſuo contagio ſanas oues inficiat. Quas cauſas tangit Auguſtin. De correct. & grat. cap. penult. & Apoſtolus 1. Corinth. 5. & 6. Hic eſt ergò ordo correptionis ſecretorum peccatorum, & quidem fraternæ, hoc eſt, quæ non ſpectat peccatum, prout, vel ſcandalizat alios, vel reipublicæ, aut multis nocet; ſed prout ſoli peccanti, idque eo fine, vt ille corrigatur, vel ſaltem, vt alij à contagio præſeruentur. Cùm verò finis ſit regula mediorum, tota correptio & ordo eius ex eo moderanda ſunt; ita ſcilicet, vt ſi non ſit ſpes emendationis aſſequendæ, adhiberi non debeant: ſin aliquid huic ordini addendum, aut detrahendum ex eadem illa fraterna charitate videatur, etiam addatur, vel detrahatur. Magis enim Chriſti mens ſpectãda, quàm verba: quæ modum quidem naturalem & conuenientiſſimum tangunt, non tamen

ſemper ſecundùm omnes apices obſeruari debent, ſed pro locorum, temporum, perſonarum exigentia, quando ſcilicet correptio & ille ordo eius hoc loco præſcriptus charitati & emendationi vtilis fuerit, quemadmodum in præceptis affirmatiuis obſeruandis ferè fieri ſolet.

18. AMEN DICO VOBIS, id eſt, verè tamquam rem certam & indubitatam dico vobis Apoſtolis, & veſtris in Eccleſia mea ſucceſſoribus: QVÆCVNQVE, ſiue hominem delinquentem, ſiue delicta, ALLIGAVERITIS SVPER TERRAM, peccata ſcilicet in foro pœnitentiæ retinendo, vel homines vinculo excommunicationis in foro externo innodando. Nam vtramque poteſtatem, maximéque poſtremam, promittit ad terrorem eorum qui ab Eccleſia ſeu Præſulibus eius eſſent habendi ſicut Ethnici & Publicani Ne enim contemnerent ſententiam eorum, immobile ſeueritatis Apoſtolicæ iudicium promiſit, inquit Hilar. Can. 18. hoc eſt, ſcire voluit eos, qui à talibus, vt Hieronym. ait, condemnantur, humanam ſententiam diuinâ ſententiâ roborari; vt ita frangeret eorum contumaciam, qui ipsâ infamiâ nondum frangerentur. Senſus autem totius ſententiæ latiùs ex cap. 16. v. 19. petendus eſt. Eadem enim poteſtas hic Apoſtolis, reſpectu eorum, quibus præeſſent, quæ illic Petro per claues, veluti ſignum plenæ & ordinariæ præfecturæ in vniuerſam Eccleſiam, adeoque in ipſos Apoſtolos promittitur.

19. ITERVM DICO VOBIS; q. d. Imò amplius etiam hoc affirmo. Nam quamuis S. Hilar Chryſoſtom. & Hieronym. velint hìc commendari concordiam, quam correptio ſpectabat, aduciendo ſcilicet præmium eius, præſentiam Chriſti: videtur tamen ſimul tacitum à minori ad maius argumentum ducere. SI DVO EX VOBIS, nempe diſcipulis fide viuâ in me credentibus, peculiariter præfectis Eccleſiæ meæ. Nam multi veteres hoc nimis ſtrictè intelligunt, vt Origen. Tractat. 6. in Matth. de viro & vxore: Ambroſ. De inſtit. virginis cap. 2. & lib. 7. in Luc. de anima & carne, quod Hieron. fatetur eſſe myſticum. CONSENSERINT SVPER TERRAM DE OMNI RE QVAMCVMQVE PETIERINT, id eſt quicumque rem concordibus in diuina dilectione votis & precibus poſtulauerint; etiam ſi per illam ligandi ſoluendique poteſtatem, quam promiſi, fieri fortè nequeat, FIET ILLIS A PATRE MEO. Quæ petendi & impetrandi generalitas ita intelligenda eſt, vt ſuprà cap. 7. v. 8. expoſuimus illud, *Omnis qui petit, accipit.* Relinquit enim hinc colligendum à minori, ſi vel duorum concors oratio tanti ſit à Deo: quantò efficacior erit & faciliùs impetrabit totius Eccleſiæ oratio, quidquid poſtulauerit, ad contumacem fratrem vel reprimendum, vel conuertendum? Cuius ratio generalis eſt:

20. VBI ENIM SVNT DVO VEL TRES CONGREGATI, ad poſtulandum, ad iudicandum, ad tractandum de negotiis, IN NOMINE MEO, id eſt, propter me, & cauſas ad me ſpectantes; multoque magis, ſi ſimul cógregati fuerint auctoritate meâ, inuocatoque auxilio meo: IBI SVM IN MEDIO EORVM, vt eos conſilio dirigam, preces eis aſpirem, & Patri gratas faciam, conatus adiuuem, decreta confirmem, & omnia ad proſperum euentum deducam. Non enim hoc dicit ratione diuinæ præſentiæ, quâ vbique eſt, ſed gratiæ, & aſſiſtentiæ. Quanto ergo magis in medio eſt, vbi legitimum Eccleſiæ concilium congregatur, vt de fide, de religione, & de ſalute hominum tractet? quemadmodum concludit S. Gregor. lib. 7 Regiſt. Epiſt. 112. & Catholici pro Conciliorum auctoritate argumentantur.

21. TVNC ACCEDENS PETRVS, auditis ſcilicet iis, quæ de fratris in nos peccantis correptione, vel etiam pœnitentis condonatione dixerat, vt videtur ex Luca colligi c. 17. v. 4. Cùm ergo carnali ſéſu Petrus multum vel nimium eſſe iudicaret, ſi VSQVE SEPTIES peccanti ignoſceret, Chriſtus eum corrigens, & clementiam penè in immenſum extendit, ac dimitti vult.

22. VSQVE SEPTVAGESIES SEPTIES. Quod dupliciter tam Græcè quàm Latinè intelligi poteſt: vel vt *ſepties* ſit tantùm additio ad *ſeptuageſies*, vt ſit idem quod *ſeptuageſies*, & *ſepties*, prout accipit Auguſt. libro 2. De conſenſu Euan. cap. 4. vel vt multiplicet primum numerum, ſcilicet *ſeptuageſies*, & ſimul efficiant quadringenta nonaginta, ſicut accipit. Hier. & magis videtur Græcum poſtulare. Vtrouis modo acceperimus, ſignificatur, toties, quoties peccauerit frater, innumerabilibus vicibus eſſe dimittendum peccatum eius, nec vllà peccatorum multitudine lenitatem animi nobis extorqueri debere. Ponitur enim numerus certus pro incerto; & quidem numerus, qui myſticè pertinet ad peccatorum remiſſionem, vt ibidem Auguſtin. Non tamen iubet etiam pœnam ſimul remitti: ſæpè enim ordo diſciplinæ, iuſtitiæ, ipſiuſque charitatis poſtulat, vt peccatū, ſiue verbis, ſiue verberibus corripiatur, ne vel peccantibus, vel aliis lenitas noceat. Itaque præſcribitur tantùm, quo animo erga fratrem eſſe debeamus. Addit Lucas cap. 17. v. 3. & 4. *Si frater conuerſus fuerit ad te, dicens, pœnitet me*, quia loquitur non de interna tantùm offenſæ vindictæque remiſſione, ad quam ſemper animus paratus eſſe debet, ſed maximè de æterna ſimul receptione in gratiam quæ rogantibus fit, vt ex parabola ſequenti patet.

23. IDEO, vt ſcilicet intelligatis, quàm ſit æquum, vt fratri veniam roganti dimittatis, ASSIMILATVM EST REGNVM COELORVM HOMINI REGI: id eſt, Ita res ſe habet in Eccleſia & regno meo, vt ſi Rex quiſpiam inter homines rationes audiret ſeruorum ſuorum, &c. More namque Palæſtinorum atque Syrorum, vt notat Hieron. parabolam adiungit, vt quod per ſimplex præceptum teneri ab auditoribus non poteſt, per ſimilitudinem atque exemplum faciliùs teneatur. Itaque.

24 OBLATVS EST EI VNVS, QVI DEBEBAT EI DECEM MILLIA TALENTA id eſt, ingentem pecuniæ ſummam. Hoc enim tantùm ſpectat hîc Chriſtus, vt ſignificet ſummam, quam debebat ſeruus Regi, incomparabiliter fuiſſe minorem eâ, quæ ſeruo à conſeruo debebatur, id eſt *centum denariis*: quamadmodū grauitas criminum quę aduersùs Deum committimus, enormiter excedit omnes offenſas hominum aduerſus homines. Eſt autē *Talentum* non tam nummi quàm ponderis genus, de quo non omninò conſentiunt auctores. Sed quidquid ſit de Talentis Atticis aut Romanis, clarè deduximus in cap. 38. Exodi v. 26. & 27. Talentū Hebræum, de quo Moyſes, & veriſimiliter hic Chriſtus loquitur, continuiſſe tria milia ſiclorū hoc eſt florenorum noſtratium, loquendo de ſiclo argenteo. Nam aureus ſiclus duodecuplo circiter maior eſt: proportio enim auri ad argentum eſt circiter duodecupla. Cùm aureum Talentum atticum, quo & Romani vtebantur, fuerit circiter duplo minus, continuiſſet ſiclos mille quingentos; alij dicūt mille octingentos, ſeu ſexcenta ſcuta Gallicana. *Denarius* ſimiliter argenteus appendebat drachmā Atticam, id eſt vnū Regalem Hiſpanicū ſeu quinque circiter ſtuferos. Quanquā nonnulli velint fuiſſe & alium Denenarium, duplo maiorem, qui valuiſſet proinde vnā drachmā Iudaicā, id eſt decē ſtuferis. Drachma. n. Iudaica continebat duas Atticas ſeu Romanas Itaque.

25. CVM NON HABERET SERVVS VNDE REDDERET, IVSSIT EVM DOMINVS EIVS VENVNDARI, ET VXOREM &c. hoc eſt, iuſſit extremo rigore cum ipſo agi. Alludit enim ad quorumdam locorum cōſuetudinem, vbi ad extorquendam ſolutionem, creditori licebat etiam vendere debitorem, & liberos eius, vel in ſeruitutem rapere vt patet 4. Reg 4. v. 1. Mox tamen cùm ſeruus ſolummodo dilationem petiſſet, dominus vltrò

DIMISIT EVM, liberum ſcilicet è captiuitate iam enim apprehenſus tenebatur: ET OMNE DEBITVM DIMISIT EI, ſcilicet tam immenſum, ad ſolas preces: Quo parabolicè deſcribitur inexhauſta Dei miſeratio ergà pœnitentes.

28. Egressvs avtem invenit vnvm de conservis, id eſt, de eiuſdem domini ſeruis, cui tanquam æquali debebat humanitatem, & eius domino aliquam obſeruantiam, qvi debebat ei centvm denarios, id eſt, debitum incomparabiliter minus eo, quod ei dimiſſum fuerat, quales eſſe ſolent hominum in homines offenſæ, ſi cum diuinis comparentur: et tenens svffocabat evm, id eſt, premebat fauces eius, quaſi iamiam ſtrangulaturus, niſi ſolueret, id eſt, ſumma in eum vtebatur truculentiâ.

29. Et procidens rogabat, id eſt, iiſdem omninò vtebatur verbis & ſupplicis animi officiis, quibus ipſemet vſus fuerat. Hoc enim de induſtria inducit Saluator, vt acriùs condemnet indomitam hominum ferociam in iniuriis remittẽdis.

30. Ille avtem nolvit, nequidem habere patientiam, nedum dimittere, ſicut ſibi dimiſſum fuerat.

31. Videntes avtem conservi eivs, tam qui affligebatur quàm qui affligebat. Vnde Syrus vertit, *eorũ*; erant enim omnes eiuſdem domini ſerui. Contristati svnt valde, de tãta ingratitudine & crudelitate. Multã enim emphaſin habet, quòd ipſimet conſerui rei indignitatẽ ferre non poterãt.

32. Tvnc vocavit evm Dominvs, et ait illi: Serve neqvam, quo nomine propter ipſum ingens debitum vocatus non fuerat, Omne debitvm, tam enormis magnitudinis, dimisi tibi, qvoniam rogasti, ſeu rogaueras me, id eſt, tantummodo quòd mihi ſupplex factus fueras: non enim rogauerat debiti dimiſſionem, ſed dilationem, eo quòd præ magnitudine non auderet.

33. Nonne ergo oportvit et te, ſeruum, non dico remittere debitum, ſed ſaltem misereri conservi tvi, tibi æqualis, in re minima?

34. Et iratvs Dominvs tradidit evm tortoribvs, vt carcere aliiſque pœnis affligeretur. Nam & hîc alludit Chriſtus ad morem quarumdam nationum, vt Romanorum, quibus iam Iudæi ſuberant, inter quos debitores à creditoribus tradebantur tortoribus, in ergaſtulum trudendi & verberibus flagellandi. Nam primus Conſtantinus Imperator dicitur debitores à plumbatarum ictibus exemiſſe. Qvoadvsqve redderet vniversvm debitvm, priùs remiſſum; ita ſcilicet vt, ſi ſolueret, liberaretur; ſi numquam ſolueret, numquam liberaretur. Vnde perperàm colligebat Origenes pœnas etiam mortalium peccatorum aliquando expiandas & finiendas. Simile quid vide c. 5. v. 26. Non ſignificat item, quòd legibus humanis debita ſemel remiſſa repeti queant, ſed quod Rex ſupremâ pollens poteſtate crudelitatem illam cum tanta ingratitudine coniunctam tam graue peccatum iudicaret, vt eâdem pecuniæ ſummâ, cuius remiſſionem acceperat, mulctari mereretur. Vnde cùm Chriſtus applicando totam parabolam concludit.

35. Sic et pater mevs cœlestis fac et vobis, &c. non ſignificat propriè redire reatum præcedentium peccatorum ſemel dimiſſorum, ſed impropriè, quatenus inhumanitas illa & ingratitudo directè contra formam accepti priùs beneficij admiſſa, tam graue peccatum reputatur, vt pro ea tam ſeuerè puniatur, ac ſi priora non fuiſſent dimiſſa, vt exponit S. Thom. 3. p. quæſt. 88. artic. 1. & 2. Si non remiseritis vnvsqvisqve, non conſeruo tantùm, ſed fratri svo. Hæc eſt enim alia prægnans conſideratio facultatis dandæ veniæ. De cordibvs vestris: vt ſcilicet non ſolùm ore remittatis, ſed ex animo, omnem ſcilicet vindictæ cupiditatem, iram, odium, amaritudinem, & iniuriæ recordationem ex animo deponendo. Vnde, vt Hieron. omnem fictæ pacis ſimulationem euertit. Applicatio itaque totius parabolæ facilis eſt, eò ſpectans, vt remittendis iniuriis, & raris & leuibus, quas homo in hominem, æqualem ſibi & conſeruum, ſub Deo committit, faciles ſimus, non ſeueri exactores; idque intuitu indulgentiſſimæ, facillimæque benignitatis Dei in remittendis tot tantiſque pec-

entis noſtris: ne alioqui viciſſim ſeueriſſimè ab eo tractemur.

CAPVT XIX.

ET VENIT IN FINES IVDEÆ TRANS IORDANEM: hoc eſt, proficiſcens per regionem, quæ eſt vltra Iordanem, venit circa fines Iudææ, quæ ex ſorte tribus Iudæ & Beniamin conſtabat. Nam illud, *trans Iordanem*, referendum eſt ad, *venit*, & non ad, *fines Iudaæ*, vt patet ex Marci 10. verſ. 1.

3. ET ACCESSERVNT AD EVM PHARISÆI: non diſcendi ſtudio, ſed TENTANTES EVM, vt ſcilicet in perplexa multumque controuerſa quæſtione aliquid doceret, quod in calumniam raperent: SI LICET HOMINI DIMITTERE VXOREM, id eſt, repudiare à toro ac domo, in perpetuum, cum poteſtate ducendi alteram, QVACVNQVE EX CAVSA, & conſequenter pro arbitrio ac libitu ſuo. Numquam enim volenti dimittere deeſt aliqua exigua cauſa vel prætextus. Videtur autem iſta quæſtio tunc fuiſſe multùm diſputata, aliis dicentibus quamlibet cauſam, vel minimam offenſionem ſufficere, iuxtà illud Deut. 24. v. 1. *Si non inuenerit gratiam ante oculos eius;* quomodo vulgò intelligebatur & praxis erat: aliis requirentibus iuſtam cauſam, ſcilicet *fœditatem verbi*, vt Lex loquitur, id eſt, fœdam aliquam cauſam. Itaque vtrumuis reſponderet, incidebat Chriſtus in inuidiam, tum alterius partis diſputantium, tum verò ipſius populi: virorum quidem, ſi diceret, id non licere, quo iam tamquam lege vtebantur: mulierum autem, ſi repudium virorum libidini permitteret. Vt verò ſolutio quæſtionis minùs eſſet calumniæ obnoxia, reſpondet ex Scriptura, proferens Dei ipſius in coniugio inſtituendo conſilium.

4. NON LEGISTIS VOS, qui de Legis ſcientia gloriamini, QVIA QVI FECIT HOMINEM AB INITIO, ſcil. mundi, ſeu in prima inſtitutione rerum, MASCVLVM ET FOEMINAM, non fœminas, FECIT EOS? Coniuges ſcilicet, de quibus diſputatis hoc eſt, in gemino ſexu creauit eos, vnum marem, alteram fœminam. Quibus verbis duo probat Chriſtus: primum, coniugium in hominibus eſſe inſtitutum à Deo, non ita in aliis animalibus, eo quòd diſertè in ſola creatione hominis fiat mentio maris & fœminæ: ſecundum, ita inſtitutum, vt vnus vnam tantùm haberet vxorem: q. d. Si Deus virum plures vxores ducere voluiſſet, vt fit in polygamia & repudio, plures ei creaſſet & fœminas, vt vnâ repudiata alteram poſſet ducere: filiam enim ducere non poterat. Nam in brutorum ſpecie vni mari plures fœmellas creatas fuiſſe non abſurdè quidam putant. ET DIXIT, Deus, per os ſcilicet Adami tamquam Prophetæ diuinitùs inſpirati, vt exponit Auguſt. 9. de Geneſi ad litt. c. 19. quamquam poſſent & eſſe verba, quæ ſequuntur, ipſius Dei complentis ſermonem Adæ.

5. PROPTER HOC, id eſt, quia prima primi mariti vxor vnica, & quidem ex eius latere formata eſt, DIMITTET HOMO, maſculus iunctus matrimonio, PATREM ET MATREM, nempe quantum ad vitæ ſocietatem, conuerſationem, cohabitationem familiarem ſicut reipſa videmus fieri. ET ADHÆREBIT VXORI SVÆ non vxoribus, idque tamquam carni ſuæ: Græcè eſt προσκολληθήσεται *agglutinabitur*, ſcilicet modis oppoſitis dimiſſioni patris & matris. Ipſa verò dimiſſione parentum, quibus arctiſſimè proles iungitur, ipſáque glutinis mentione arctiſſimam coniunctionem cum vxore indicat, ipſa vi dictionis oſtendens inquit Chryſoſt. minimè illos eſſe ſeparandos, & nefas eſſe maximum coniugalem coniunctionem per repudium velle ſoluere. ET ERVNT DVO, non plures, hoc eſt, illi qui erant duo, non plures ante coniugium, vir ſcilicet vnus & mulier vna, erũt IN CARNE vna. Phraſi Hebraïca illud, *in* redundat, vt Geneſ. 2. *Factus eſt homo in animam viuentem* id eſt, anima viuens: item *Ædificauit in mulierem* & alibi *Ego ero illis in Deum*. Vnde ſimili-

ter eſt hîc Græcè, *Erunt in carnem vnam*, idjeſt, erũt (quomodo Syrus legit, & Chriſtus ipſe hîc explicat) caro vna, ſeu, vt Apoſtolus 1. ad Corinth. 6. corpus vnum, per coniugalem ſcilicet commixtionem corporum ſeu carnium, quemadmodum Adam & vxor erant vna caro. Nam idcircò Eua de eadem carne viri ſui ſumpta fuit, vt typus humani coniugij, quo vir & vxor fierent vna caro: ſimili modo atque Adam & Eua erãt vna caro, non quidem iam origine vnius ex altero, quod primis coniugibus peculiare fuerat, ſed commixtione. Vnde Victor Antiochenus in Marcum, Ex vna radice facti ambo, in vnum rurſum corpus conueniunt ambo, ſcilicet ipsâ corporum commixtione & vnione, per quam fiunt ex duabus carnibus vna caro & vnum principium vnius prolis. Et hinc eſt, quòd Apoſtolus 1. ad Corinth. 6. verſu 16. etiam commixtione cum meretrice vnam carnem fieri tradit. Sed in hoc præcellit vnio coniugum, quòd hi fiant vna caro non ſolùm facto, ſed etiam mutuo ipſorum corporum iure & poteſtate, idque ex Dei inſtitutione. Hinc ergo ex illa dimiſſione parentum, ſeu exagglutinatione ad vxorem, ac denique ex eo, quòd ex Dei inſtitutione duo erunt in carne vna, concludit interpretando Chriſtus.

6. ITAQVE IAM, ſeu poſt hac, poſtquam fecerint, atque fuerint id, quod coniugum propriũ eſt, NON SVNT DVO, ſcilicet carne, id eſt, deſinunt eſſe duo carne diuiſi atque ſeparabiles, ſicuti antè duo erant, SED VNA CARO, id eſt, vnũ corpus, diuina ordinatione compoſitum, alter alterius quaſi membrum, tam indiſſolubiliter cõiunctum, ac ſi eſſent prorſus vnius omninò carnis duo magna membra, eo quòd copula vnam faciat. Hic eſt proprius huius loci ſenſus, quem tradunt Baſil. libro de Virginit. Auguſtin libro 2. operis imperf. contra Iulian. & alibi paſſim; & ferè veteres ſancti Patres. Iſtam autem vnitatem reſpiciunt aliæ quædam vnitates, quarum iſta eſt in coniugibus effectus ſignum & complementum, nempe vnitas amoris mutui, vnitas ſocietatis indiſſolubilis, vnitas originis fœminæ ex viro, vnitas iuris & poteſtatis mutuæ: de quibus diximus Geneſ. 2. v. 24. Sed illæ propriè non indicantur hic, ſed ſola ea, quam diximus. Vnde non rectè etiam quidam explicant, vna caro ſit vt vnus homo: manent enim reuera duo homines, non tamen duæ carnes, modo iam explicato. QVOD ERGO. Infert hic Chriſtus ſecundam concluſionem, quã directè reſpondet Phariſæis: q. d. Cùm ergo ex Dei inſtituto duo ſint facti vna caro, id quod DEVS CONIVNXIT, id eſt vnam carnem, quam Deus ſua auctoritate in vnam coaleſcere fecit, HOMO, ſiue vxor, ſiue iudex, ſiue quilibet legiſlator ſua temeritate atque audacia NON SEPARET, id eſt, non diuidat repudio aut diuortio: non magis quàm corpus proprium ſua auctoritate diſcerpat aut mutilet. Nam his verbis, vt Chryſoſt. notat, oſtendit Chriſtus, repudium eſſe, & contra naturam, dum vna caro in duo ſcinditur, perinde ac ſi homo ſuum ipſius corpus diſcerperet: & contra legem atque auctoritatem naturæ, quia quod ille iunxit & ſeparari vetuit, diuellitur.

7. DICVNT ILLI: QVOD ERGO, id eſt, Cur, vel quomodo ergo MOYSES MANDAVIT DARE VXORI LIBELLVM REPVDII, ET DIMITTERE? ſupple, *mandauit*. Nam vt Moyſis auctoritate Chriſti reſponſum refellerent, vtramque & libelli dationẽ & dimiſſionem à Moyſe mãdatam eſſe ſignificant. Vnde Chriſtus cautè verba ſua moderans, loco, *mandauit*, ſubſtituit.

8. MOYSES PERMISIT VOBIS, id eſt, non ſeuerè vetuit, non puniuit, conceſſit nationi veſtræ dimittere à thoro & habitatione perpetua: cum poteſtate ducendi aliam, ſed conceſſit neceſſitate, non voluntate conſuetudinem iam molitam, nempe AD DVRITIAM CORDIS VESTRI, id eſt, propter duritiam cordis, ſeu ceruicis, nempe propter obſtinatum & rebellem animum veſtrum, qui non ſinebat

ſibi perſuaderi id, quod iuſtum & rectum erat. Significat enim indulgentiā Moyſem, & conſequenter Deum vſum eſſe, permittendo dimiſſionem, videlicet ne maiora mala perpetrarent per vxoricidium, veneficia apoſtaſiam à cultu Dei repudium prohibentis. De libello nihil reſpondet, quia ille magis impediebat repudium quàm iuuabat, vt potè efficiens, ne ſubitò vel facilè impræmeditato ad repudiandum proſilirent, & vt eſſet teſtimonium duritiæ viri, & in fauorem vxorum dimiſſarum, de quibus, & aliis, huc ſpectantibus, dictum eſt in Pentateucho. AB INITIO AVTEM, creationis, inſtitutique matrimonij cùm abeſſet omnis infirmitas & cordis duritia, NON FVIT SIC: id eſt, non fuit permiſſum Adæ aut cuiquam dimittere vxorem, ſed coniugium inſtitutum fuit omninò inſeparabile.

9. DICO AVTEM VOBIS, renouando antiquam illam inſtitutionem, & Moſaïcam tollendo permiſſionem: QVIA QVICVNQVE DIMISERIT VXOREM SVAM, id eſt, à thoro & habitatione abierit, NISI OB FORNICATIONEM: Græcè eſt *μὴ ἐπὶ πορνείᾳ non ob fornicationem*, & Syriacè, *non adulteram*: ita vt non ſit illis exceptio, ſed ſimplex reſtrictio: q. d. Quicumque dimiſerit vxorem non fornicantem, ſeu non adulteram. Accipiendo verò tamquam exceptionem, ſenſus eſt, quaſi per parentheſin diceretur, quicumque dimiſerit vxorem (quod quidem tantummodò propter fornicationem licet. (Sed vt rouis modo ſumas, nullo pacto referri debet ad id, quod ſequitur, ET ALIAM DVXERIT, quaſi in illo caſu non mœcharetur vir, ſed tantùm ad id, quod præceſſit, ſcilicet ad dimiſſionem. Et ita reſpondet Chriſtus tacitè ad Phariſæorum quæſtionem, Vtrum liceret homini dimittere vxorem quacumque ex cauſa? Quaſi reſponderet, nequaquam, ſed propter fornicationem tantùm. Itaque SI ALIAM DVXERIT, dimiſſâ ſuperſtite, ſiue ea fornicata fuerit, ſiue non, MŒCHATVR, hoc eſt, non matrimonium init, ſed committit adulterium: quia, vt Aug. lib. 2. ad Pollentium cap. 13. vinculum cum priore coniuge, niſi morte alterius non ſoluitur, non in adulterium ineuntis, ſed de corpore exeuntis. Quod ſi ille mœchatur, multò magis mœchatur ille, qui non dimiſſa priori vxore, per polygamiam plures duxerit. ET QVI DIMISSAM, quacumque ex cauſa, etiam fornicationis DVXERIT, ſimiliter MŒCHATVR, quantumuis id Lex permiſerit. Hic eſt verus ſenſus huius loci, quem nonnulli hæretici, imò & Catholici olim ſic intellexerunt, quaſi aliquo caſu, ſaltem propter fornicationem, liceret non ſolùm vxorem dimittere, ſed & aliam ducere. Referebant enim illud, *Niſi ob fornicationem*, etiam ad id, quod ſequitur, *& aliam duxerit* ſed poſt Concil Tridenr. Seſſ. 24. Canon. 7. non poteſt amplius hac de re dubitari; quamquam & Concil. Mileuitanum Canon. 17. idem apertè declaraſſet. Conſule dicta ſuprà in verſ. 32. cap. 5.

10. DICVNT EI DISCIPVLI, veriſimiliter domi: nam Marcus narrat cap. 10. verſ. 11. etiam præcedentem ſententiam domi fuiſſe ſaltem repetitam: SI ITA EST CAVSA HOMINIS, id eſt, ſi, vel quandoquidem ita res ſe habet inter coniuges, hoc eſt, ſi ita inſolubile eſt vinculum, vt nullo omninò vxoris vitio ſolui queat, atque alia duci: non enim dubitant de Chriſti ſententia, ſed admirantur: NON EXPEDIT NVBERE, Græcè γαμῆσαι, id eſt, *vxorem ducere*, quod viris, de quibus Apoſtoli loquuntur, competit: nam *Nubere* alioquin competit mulieribus, vt notat Auguſt. de geſtis Pelagij c. 13. q. d. Apoſtoli, Non expedit in illam ſeruitutem ſe coniicere, vnde ſola morte exire poſſis, quocumque tandem vitio, aut fœditate, aut malitia laboret vxor.

11. QVI DIXIT ILLIS, NON OMNES CAPIVNT VERBVM ISTVD, quod ſcil. non expedit nubere, ſeu vxorem ducere: hoc eſt, non omnes admittunt hoc practicè in animum, ſiue non omnes tanta virtute voluntatis præditi ſunt, vt affectum

illum corporis omnium violentiſſimum ſuperent, SED ILLI tantùm, QVIBVS DATVM EST, à DEO: quibus ſcilicet datum eſt à Deo, moleſtiis illis rebellantis cupiditatis non cedere, poſt concupiſcentiam ſuam non ire, titillantes cogitationes mox opprimere, carnem cibo potuque caſtigare: talibus enim modis dat Deus donum iſtud, quibus dat. Inſpirat quippe eis non ſolùm velle caſtum eſſe, ſed etiam poſſe, hoc eſt, fortiter velle. Nam, vt optimè Aug. lib. de grat. & lib. arbitrio cap. 4. Quibus non eſt datum, inquit, aut nolunt, aut non implent quod volunt: quibus autem datum eſt, ſic volunt, vt impleant quod volunt. Proinde non rectè explicant hoc multi, quaſi Chriſtus ſignificaret omnibus volentibus hoc dari: non quaſi caſtitas non ſimul pendeat à voluntate, ſed quia velle non ſufficit. Nam, vt ex Aug. loco cit. & experientiâ patet, multi continere volunt, ſed non implent quod volunt, quia non ſatis robuſtâ voluntate volunt. Robuſtæ autem voluntatis inſpiratio maximum eſt donum Dei, nec omnibus datur: Vnde idem lib. 5 contra Iulianum c. vlt. reprehendens huiuſmodi explicationem: Poſſet, inquit, Chriſtus dicere, non omnes capiunt verbum hoc, ſed qui voluerit, ſi verum eſſet, quod vos dicitis. Tacitè ergo Chriſtus approbat id, quod Apoſtoli dixerant, imò ſimul rei difficultatem exaggerando, attraxit magis & hortatus eſt, vt notat Chryſoſt. Hom. 63. de Virginibus, q. d. inquit Ambr. non eſt cõmunis pluribus, & vulgaris integritas, nec pro infirmitate permittitur (quemadmodũ nubere) ſed pro virtute conceditur.

12. SVNT ENIM EVNVCHI, Vox, *enim*, continnandi eſt, non probandi: vult enim declarare, allatis tribus eunuchorum generibus, quinam ſint illi, qui capiant verbum hoc, quòd non expediat nubere, ſcilicet eunuchi, non primi, vel ſecundi, ſed tertij generis. Sũt ergo eunuchi, QVI DE MATRIS VTERO SIC NATI SVNT, nempe teſtibus naturâ trunci, vel frigidi, ad nuptias inepti, qui per naturam non virtutem, corpore ſaltem caſti ſunt. ET SVNT, QVI FACTI SVNT AB HOMINIBVS, ſcilicet eunuchi, ſed caſtrati, id eſt, quibus teſtes ab hominibus vel attriti, vel exſecti; vel vnà cum veretro & ſcroto abſciſſi ſunt vt etiam num fit apud Turcas: de quibus tribus generibus diximus ad cap. 23. Deuteronom. verſ. 1. ET SVNT EVNVCHI QVI SEIPSOS CASTRAVERVNT. Hoc Valeſij hæretici apud Aug. Hæreſi 37. & Epiphan. Hæreſi 58. exequebantur, ipſa membra mutilando tam ſua, quàm hoſpitum ad ſe diuertentium. Imitatus eſt & Origenes, & meritò reprehenſus. Eſt enim diuina lege prohibitum tamquam opus homicidæ, vt Chryſoſt. Nam huiuſmodi mutilatio fit cum magno vitæ periculo, & certiſſimo grauiſſimoque detrimento valetudinis. Non enim ſolùm poteſtas generandi, ſed totus virilis vigor tollitur, qui inde in omnia membra, totumque hominem, adeoque & animum redundat. Totus enim homo fit frigidus, flacceſſit, langueſcit, non ſolùm corpore, ſed & animo, ita vt ex viro quodammodo fiat mulier: de quo Cælius Rhodigin. libro 4. cap. 7 Ita vt meritò quidam vocauerit cor principium viuendi, teſtes verò benè viuendi. Adde mutilationem illam etiam ad caſtitatem eſſe inutilem: tollitur enim facultas quidem generandi, non tamen coëundi, imò nec pruritus carnis, nec appetentia rei venereæ, multò minùs voluntas, vt clarè dicitur Eccleſiaſt. 22. v. 2. vnde Calliganus Eunuchus Valentiniani gladio percuſſus fuit, à meretrice conuictus, teſte Aug. lib. 6. contra Iulian. cap. 14. Ergo qui ſeipſos caſtrauerunt, non in corpore, ſed in ipſa concupiſcentiæ radice, vt idem lib. de Virginit. cap. 24. hoc eſt, qui pro caſtitatis propoſito ab vxoribus continẽt, haud ſecus ac ſi virilia ſibi amputaſſent, quod perfectiſſimè fit, cùm voto quaſi caſtratione auferunt ſibi non ſolùm voluntatem, ſed & poteſtatem licitè amplectendi nuptias. Illos ergo naturâ eunuchos iſtos neceſſitas facit, hos voluntas. Sub viris autem comprehendit & fœmi-

nas, tamquam ſub ſexu potiori: nam & in illis repertæ fuerunt omnis generis eunuchæ, etiam ſecundi, vt teſtis eſt idem Cælius. PROPTER REGNVM CÆLORVM, id eſt, non propter præſentis vitæ commoditates, idololatriam, Philoſophiam, laudẽ hominum, ſed vt iuſtitiæ ac Deo faciliùs, liberiùs, maiori cum fructu vacent, & ad regni beatitudinem perueniant, quòd exequitur Paulus 1. ad Corinth. 7. v. 32. vſque ad v. 36. Sed quia res ardua eſt & ſublimis, Angelicam iſtam puritatem in corruptibili corpore meditari, ipsâ rei magnitudine ac pulchritudine propoſita, calcar addit. QVI POTEST CAPERE, vt ſcilicet ſe caſtret propter regnum cœlorum, CAPIAT, id eſt, caſtret ille ſe. Eſt enim, vt Hieronym. vox hortantis ad pudicitiæ præmium: q. d. Qui poteſt pugnare, pugnet & expugnet, vincat ac triumphet. Nam verbo illo, *qui poteſt*, ſignificat iterum, non omnes hoc poſſe, ſed quibus datum eſt, hoc eſt quibus diuinitus ardens, firma & conſtans voluntas aſpirata eſt, vt fluctus illos comprimant, eáque adhibeãt, quibus ſuperentur, orationem, ieiunium, carnis macerationem, cordis cuſtodiam, fugam. Verbo, *capiat*, ſignificat rem pendere ſimul à libertate arbitrij. Proinde indicat quidem vnicuique conſulendas eſſe vires ſuas, ad rem tantam ſuſcipiendam, ſimul tamen nuptiis caſtitatem præfert, animóſque ipsâ rei magnitudine magis incendit, vt notat Chryſoſt. quia vt ait Ambr. lib. De viduis, non infirmitatem vinculis alligauit ſed præmiis virtutẽ prouocauit.

13. TVNC OBLATI SVNT EI PARVVLI Lucæ cap. 18. &c, ſeu etiam *infantes*, qui ſcilicet needùm incedere poſſent. VT MANVS EIS IMPONERET ET ORARET, id eſt, vt manibus impoſitis oraret pro ſalute ipſorum, ſeu vt benediceret ac benè precaretur eis. Mos enim ille offerendi viris virtute claris pueros benedicendos iam inde à temporibus, & exemplo Iacob, benedicentis Ephraim & Manaſſe, inter Iudæos inoleuerat. Hic tamen ſimul moti fuiſſe videntur ex efficacia contactus Chriſti, vt, qui ægrotos ſanabat, etiam præmuniret. DISCIPVLI AVTEM INCREPABANT EOS, prohibendo ſimul offerentes, vt Marcus: nempe vt qui grauioribus negotiis occupato moleſtiam exhiberent, & rem auctoritate ac dignitate tanti viri indignam committerent, cùm ægroti non eſſent. Zelaſſe enim videntur pro quiete & reuerentia magiſtri ſui. Quibus ille reſpondet:

14. SINITE PARVVLOS VENIRE AD ME, ſiue per ſe, ſiue aliis offerentibus. TALIVM ENIM, ſi ſcilicet ad me venerint, & benedicti fuerint, EST REGNVM CÆLORVM, æterna fœlicitas. Non dicit autem *iſtorum*, ſed *talium*, vt Hieron. notat, vt indicaret ſe non ſolos ætate paruulos, ſed etiã paruulis ſimiles quantùm ad mores comprehendere, quod ex Lucæ explicatione ſubiuncta patet. Humilitatis enim ſimilitudinem, vt Auguſtinus lib. 1. de peccator. meritis cap. 19. in parua ætate poſuit, commendans adultis mirificam illam animi ſimplicitatem & innocentiã, quæ in paruulis elucent, de qua plura diximus initio cap. 18. Itaque tacitè taxat faſtum diſcipulorum, qui pueris iſtis diſſimiles contemnerent eos, quòd pueri nequaquam ſolent.

16. ET ECCE VNVS ACCEDENS, &c. Hieron. confundit iſtum cum eo, de quo Lucas cap. 10. v. 25. cùm potiùs ſit ille, de quo idem Lucas c. 18. v. 18. Vnde non eſt mirum, ſi deceptus Hieron. putauerit iſtum tentandi animo Chriſtum interrogaſſe. Rectiùs enim Chryſoſt. ex circumſtantiis omnibus colligit eum ſincero corde acceſſiſſe. Nam Marcus flexiſſe genua, & à Chriſto dilectum eſſe dicit. Lucas addit fuiſſe principem, id eſt, præcipuæ, dignitatis & potẽtiæ virum inter Iudæos, nempe propter diuitias. Qui autem præfatione honorificâ vſus fuerat, & *bonum* appellauerat, & de bono faciendo interrogauerat: hinc notant pleriq; Chriſtum quodque duo reſpondiſſe, primò, *Quid me dicis bonum?* vt Lucas & Marcus: deinde, QVID ME INTERROGAS DE BONO?

vt hîc Matthæus. Sed quia etiam Græca hoc loco legunt, *Quid me dicis bonum?* hinc veriſimile eſt illud, QVID ME INTERROGAS DE BONO? non ſic explicandum eſſe, Quid me interrogas, quid boni facturus ſis? ſed ita potius, vt cæteris cõſentiat hoc modo: Quid me interrogas, de bono mentionem faciens, ſeu bonum me dicens? Nam & hoc poſtulant verba ſtatim ſubiuncta: VNVS EST BONVS DEVS, id eſt, ſolus Deus eſt per ſe, naturaque ſuâ bonus, & omnis fons bonitatis tã hominibus quàm operibus. Cùm enim de bono, quo beatus fieret, interrogaſſet adoleſcens, ludendo in verbo, *bonus*, corrigere ſeu altiùs erigere vult eius animum, qui tamquam ad purum hominem acceſſerat, vt ſcilicet intelligeret id, quod loquebatur, & ita crederet ſe eſſe Deum, q. d. inquit Auguſt. lib. 3. contra Maximum c. 23. Quando me nihil aliud quàm hominem, putas quid me dicis bonum? rectè me appellabis bonum, ſi me noueris Deum. Non enim te facit bonum nec beatum nec boni operis factorem, niſi bonum immutabile quod ſolus eſt Deus. In eumdem ſenſum exponit Hilar. l. 9. de Trin. Athanaſ. Dial. 1. de Trinit. Ambr. l. 2. c. 1. De fide.

SI AVTEM VIS AD VITAM INGREDI, æternam intelligit & beatam, quaſi aliud non ſit viuere, quàm ſine vllo fine & ſine vlla miſeria viuere. Nam illa ſine vllo additamento dicitur vita, nec intelligitur niſi æterna & beata, tamquam ſola dicenda ſit vita, in cuius comparatione iſta, quam ducimus, mors eſt potiùs dicenda quàm vita prout explicat Aug. in v. 77. Pſal. 118. SERVA MANDATA: procul dubio omnia, ſiue de credendis ſiue de faciendis & ſiue Deum ſiue hominem reſpiciant. Refellit enim hæc Chriſti reſponſio eos, qui ſolâ contenti fide opera contemnunt. Exiſtimans autem adoleſcens à nouo doctore noua mandata ferri interrogat: QVÆ? nec alia Chriſtus adfert quàm ea, quæ Moyſes in tabulis ſcripſerat nec tamen omnia, ſed ſola ſecundæ tabulæ, ſub illis tanquam potioribus & facilioribus ſynecdochicè comprehendens ea quæ ſpectant ad primam, maximè quia hæc in illorum obſeruatione includũtur. Qui enim ſecundam tabulam obſeruat, neceſſariò obſeruat & primam. Vnde & Paulus ad Rom. 13. v. 9. & 10. *plenitudinem legis* vocat dilectionem ſcilicet proximi; ſicut & hîc generali illo præcepto, DILIGES PROXIMVM TVVM SICVT TEIPSVM, omnia mandata concludit.

20. DICIT EI ADOLESCENS, OMNIA HÆC CVSTODIVI A IVVENTVTE MEA id eſt, ab ineunte ætate, ſeu, vt Syrus vertit, à pueritia mea. Nam adoleſcentis iuuentus alia non poteſt eſſe niſi pueritia. Multi auctores graues volunt falſum dixiſſe iſtum adoleſcentem: ſic enim ſentit Hieronym. hîc. Baſil. Homil. in diuites auares. Clemens Alexandr. 4. Stromat. c. 3. Ambr. in Pſalm. 1. Iren. lib. 4. cap. 26. Imò & Aug. Epiſt. 89. q. 4. dicit: Puto, quòd ſe mandatã arrogantiùs quàm verius ſeruaſſe reſpondit. Itaque adoleſcens iſte multum amans diuitias ſuas, nec intelligens quouſque ſe extenderet in iſta diuitiarum affluentia præceptum de diligendo proximo, non fraudulento, vt putauit Hieron. ſed ſimplici & candido animo videtur reſpondiſſe ſe omnia præcepta obſeruaſſe vt minimum ſicut Phariſæi ſeruabant. Vnde & Marc. ait quòd Chriſtus eum intuitus dilexerit. Nec mentitus propriè dici poteſt, quamuis Baſil. hoc dicat; ſed, ſi accuratè veritas libretur, arrogantius quàm verius videtur hoc reſpondiſſe, vt Aug. dixit. QVID ADHVC MIHI DEEST? q. d. Paratus ſum quidlibet ſuſcipere, ſi quid mihi defuerit. Chriſtus autem diſtinguens mandata Legis ab iſta excellentiore conſiliorum perfectione, non ait hîc, ſi vis ad vitam ingredi; ad hoc enim mandatorum obſeruatio ſufficit: ſed

21. SI VIS PERFECTVS ESSE, in obſeruandis ſcilicet ipſis mandatis, & aſſequenda vita æterna: quod fit amouendo non ſolum charitati contraria, vt ſunt peccata, ſed etiam omnia impedimenta actus

charitatis, vt ſunt matrimonium, cura rerum ſæcularium, & ſimilia. Nam quamuis perfectio eſſentialiter conſiſtat in perfecta mandatorum obſeruatione, hoc eſt, in perfecta charitate, & ſequela Chriſti: inſtrumentaliter tamen conſiſtit in obſeruatione conſiliorum, quia per hæc ad obſeruãda præcepta charitatis maximè homo promouetur, vt latius tradit D.Th.2.2. q. 184. art. 1. & ſeqq. Vnde celebris illa ſententia Abbatis Moyſis, apud Caſſianũ Collat.1.c.7. Ieiunia, vigiliæ, meditatio Scripturarum, nuditas, ac priuatio omniũ facultatum, non perfectio, ſed perfectionis inſtrumenta ſunt, quia non in ipſis conſiſtit diſciplinæ illius finis, ſed per illa peruenitur ad finem, nempe cordis munditiem & charitatem. VADE, VENDE QVÆ HABES, id eſt, facultates & bona tua: quæ non quidem mala: ſed magno tibi impedimento ſunt aſſequẽdi vitam æternam, tum cura, tum illecebris, tum amore ſui & fiducia, quibus innectere ſolent animum. Vnde Auguſt. lib. 83. Quæſtionum q.36. Charitatis venenũ eſt ſpes adipiſcendorũ aut retinendorum temporalium. ET DA PAVPERIBVS, ſimul & ſemel omnibus diuitiarum oneribus, curis & affectibus expeditus. Iſte eſt enim perfectiſſimus in hoc genere virtutis gradus: paulatim verò ex diuitiis poſſeſſis eleemoſynas dare ſecundus aut tertius, vt Hier. aduerſùs Vigilant. c. 5. Itaque vt diuitiarum contemptum liberalitate cumulet, non vult abiici aut diſſipari opes, ſicut quidam Philoſophi fecerunt, nec conſanguineis aut retributoribus dari, ſed pauperibus. Ne verò putaret ſibi perire, quæ amabat, ET HABEBIS, inquit, THESAVRVM IN CÆLO: oſtendens tantò plura & maiora repertu-rum, quantò cælum terra præſtantius eſt. Nam, vt Chryſoſtom. Homil 64. retributionis præſtantiam theſaurum appellat ſimul præmij abundantiam, & ſtabilitatem, & incorruptibilitatem humano verbo ſignanter exprimens. Ne verò me putes tua, non teipſum quærere, VENI; ſcilicet iam pauper & nudus, iam terrenis rebus exutus, liber curis, etiam ſpe ſæculi abiectâ, ET SEQVERE ME: tum corporaliter diſcipulatui meo inhærendo, tũ verò maximè vitam meam omnibus virtutibus & maximè charitate perfectam imitando. In hoc enim conſiſtit ſumma perfectionis, cuius paupertas illa iam dicta magnum inſtrumentum & adiumentum eſt. Hunc perfectionis ſcopum cùm Philoſophi ignorauerint, non mirum, quòd paupertas & nuditas quorumdam parui momenti, imò prorſus vana fuerit. Vtiliùs enim terrena opulentia tenetur humiliter, quàm ſuperbè relinquitur, inquit Auguſt. Epiſt. 34. ad Paulinum & Theraſiam.

22. CVM AVDISSET ADOLESCENS VERBVM, ABIIT TRISTIS; quòd ſentiret ſibi deeſſe vires ad conſcendendum illum perfectionis gradũ. ERAT ENIM HABENS MVLTAS POSSESSIONES: quarũ magno amore tenebatur, ex duplici ſcilicet capite, & quòd eas iam haberet, & quòd multas haberet. Nam & faciliùs paucæ quàm multæ deſeruntur, vt in Apoſtolis patuit: & vt Auguſt. Epiſt. citat. Neſcio, quomodo, cùm ſuperflua & terrena diliguntur; arctiùs adepta quàm concupita conſtringunt. Aliud eſt enim nolle incorporare quæ deſunt, aliud iam incorporata diuellere: illa velut cibi repudiantur, iſta velut membra præſcindũtur.

23. IESVS AVTEM DIXIT DISCIPVLIS SVIS, nempe circumſpiciens eos, vt Marcus capite 10. verſu 15. Quo ſignificat poſtulaſſe attentionem eorum; tãquam rem eis valde neceſſariã dicturus. Quia de cauſa etiam non dicit ibi, vt Matth. *Diues difficile intrabit*, &c. ſed cum admiratione, *quam difficile*, &c. nempe quia cum magno labore; & propter illum laborem etiã valde rarum eſt, vt Hilar. & Hieron. notant. Non ergo impoſſibile, vt voluerunt Pelagiani, apud Auguſt. Epiſt. 89. ſed *difficile* dixit, quia quamuis plerumque non fiat, fit tamẽ aliquando, etſi cum labore. DIVES. id eſt, affluẽs terrenis opibus. Nõ enim quamlibet rerum neceſſariarum præſen-

tiam, ſed affluentiam opum taxat: & ſic intelligendus Marcus, dicens, *qui pecunias habent*, nempè multas, ita vt diuites ſint. Cauſa eſt, quia diuitibus difficile eſt diuitias relinquere, & adhuc difficilius diuitiis retentis, mandata ſeruare. Nam prœterquam quòd luxuriæ, gulæ, luxus, omniúmque vitiorum inſtrumenta & incentiua eſſe ſolent, & multas mordaces moleſtiáſque coaceruandi & conſeruandi curas adferre: hoc habent peculiare, quòd poſſeſſoribus ſenſim ſine ſenſu ſuperbiam, ſui amorem, ſeu auaritiam & fiduciam in ſe inſpirent, eòque maiorem, quo maiores ſunt, quaſi Deo non ampliùs indigeant. Et hinc eſt, quòd Auguſt. dicere ſolet, proprium vermem diuitiarum eſſe ſuperbiam. Vnde aptiſſimè Apoſtolus illa iam dicta vitia diuitum notans 1. ad Timoth. 6. verſu 17. *Diuitibus huius ſæculi præcipe, non ſublime ſapere, neque ſperare in incerto diuitiarum, ſed in Deo viuo, facilè tribuere, communicare*, &c. Et ipſe Chriſtus apud Marcum d. c. 10. v. 24. quaſi explicans radicem difficultatis iſtius, quam adferre ſolent ſaluti, *Quàm difficile eſt*, inquit, *confidentes in pecuniis intrare in regnum cælorum!*

24. Cum autem diſcipuli, vt Marc. teſtis eſt, obſtupeſcerent propter ſententiæ ſeueritatem, Chriſtus non corrigens id, quod dixerat, ſed augens, longè ſeueriùs repetit: ITERVM DICO VOBIS. q. d. Imò ampliùs dico: FACILIVS EST CAMELVM PER FORAMEN ACVS TRANSIRE, &c. Vt concinnior eſſet comparatio, nonnulli apud Theophyl. per *camelum*, intelligunt funem nauticum, quo alligatur anchora, ſed ille potiùs *Camelos* dicitur per Iota. Veteres & recentiores communiter intelligunt *Camelum*, animal gibboſum ac tortuoſum, quod dicitur faciliùs tranſire, nempe hominis operâ, PER FORAMEN ACVS, minimum ſcilicet quod vel habet vel facit acus, QVAM DIVITEM, &c. Eſt autem locutio prouerbialis, Iudæis tunc temporis vſitata, & poſtea ſæpius vſurpata à Thalmudiſtis, qui de elephante hoc efferunt, quod Chriſtus de camelo, Syris notiore. Significat ergo, non ſolum difficile, ſed impoſſibile eſſe diuitem intrare, &c. Et quidem ſi rei naturam tãtùm ſpectes, impoſſibilius, quam camelum tranſire per foramen acus, eo quòd diuitiæ iam dicta certiſſima ſalutis impedimenta adferant, quæ nullis viribus humanis amoueri poſſunt, ſed tantùm magnâ gratiâ Dei, vt Auguſt. initio Epiſtol. 121. ad Probam & lib. 2. Quæſt. Euang. queſt. 47 & hoc indicare videtur Chriſtus verſu. 26. Alij tamen volunt eſſe locutionem hyperbolycam, quâ non tam impoſſibilitas, quàm magna admòdum difficultas ſignificetur. Cuiuſmodi locutiones videre licet & Ieremiæ 13. verſu. 23 & Eccleſ. 22. v. 18. & Prouerb. 17. verſu. 12. & vulgò vſitatæ ſunt, cùm dicimus, *Faciliùs ignem aquæ miſceas, quàm illos concilies*; ſignificando, vtrumque eſſe valde difficile. Nam reuera perdifficile eſt, vt diuites auellantur ab amore, fiducia, & ab vſu diuitiarum, à iactantia & ſuperbia naturaliter inde pullulante. Difficultatem ergò illam mirantes diſcipuli dicunt:

25. QVIS ERGO POTERIT SALVVS ESSE? Intrando in regnum cœlorum; hæc enim diſcipulis eadem ſunt. Aliqui de diuitibus tantum intelligunt quæſtionem generalem: quaſi dicerent, Quis diuitum poteſt ſaluus eſſe? eo quòd & ipſi & alij plurimi eſſent pauperes. Sed præſtat generaliter quæri, vt verba ſonant, eo quòd diſcipuli intelligerent pleroſque incumbere diuitijs, vel poſſidendis ſeu poſſeſſis, vel deſiderandis & acquirendis (idem enim eſt morbus, diuitiis iam poſſeſſis niti, & inhiare parandis:) & ſi tantam difficultatem adferrent diuitiæ maiorem adferre vitia notiſſima, quibus mundus plenus eſt.

26. ASPICIENS AVTEM IESVS, benigno ſcilicet vultu, nimirum ad ſolandam eorum de ſalute hominum ſollicitudinem, ait: APVD HOMINES HOC IMPOSSIBILE EST, ſcilicet diuitem intrare in regnum cœlorum, & ſaluum fieri. APVD DEVM AVTEM OMNIA POSSIBILIA SVNT:

& proinde etiam iſtud, nempe, quia magnâ Dei gratiâ fieri poteſt, vt mutetur animus diuitum, & vel diuitias prorſùs abiiciant, vel certè retinendo diuitias, à cupiditate fiduciáque, ac tenacitate rerum temporalium ad charitatem æternorum, & à pernicioſa ſuperbia ad humilitatem ſaluberrimam conuertantur, inquit Auguſt cit. quæſt. 47. lib. 2. Queſt. Euang. Quamuis ergo & pauperi ſit impoſſibile ſaluari ſine gratia Dei, diuitibus tamē propter cauſas iam dictas ſignificat eſſe longè difficilius, longéque ſingulariori opus eſſe auxilio Dei, quo pauper non indigeat.

27. TVNC RESPONDENS PETRVS, nomine reliquorum tamquam omnium caput, DIXIT EI, ſollicitus videlicet, non tam de ſalute ſua, & collegarum ſuorum, vt qui manifeſtè non erant diuites, quàm de præmio paupertatis ſuæ: ECCE NOS RELIQVIMVS OMNIA, nempe pauperibus, ſiue iam vendita, ſiue etiam integra in vſum pauperis vxoris, liberorum, aliorumque conuerſa. ET SECVTI SVMVS TE: hoc eſt, vtrumque conſilium, quod adoleſcenti præſcripſiſti, vel plenè ad literàm, vel certè maxima ex parte fecimus. QVID ERGO ERIT NOBIS? mercedis, aut præmij, an theſaurus in cœlo, an aliquid inferius? Dubitat enim, eo quòd vel non omnes ſua vendidiſſent, vel certè non diuitias, ſed perpauca quædam, vt nauiculã & retia pauperibus reliquiſſent. Magnâ tamen fiduciâ dicit, RELIQVIMVS OMNIA: quia; vt Auguſt. Epiſt. 89. totum mundum dimittit, qui & illud, quod habet, & quod optat habere, dimittit. Affectum enim, inquit Gregor. Homil. 5. in Euangel, debemus in hac re potiùs penſare, quàn cenſum. Multum reliquit, qui ſibi nihil retinuit, & qui quamlibet parum totum deſeruit. A ſequentibus enim tanta dimiſſa ſunt, quanta à non ſequentibus concupiſci potuerunt. Hoc attendens erge Dominus reſpondet Petro:

28. VOS, QVI SECVTI ESTIS ME, corporaliter relictis omnibus, vt comites indiuidui & ſectatores vitæ meæ. Sic enim hoc intellexit Petrus, & ſic eos feciſſe narrauerat Matth. cap. 4. verſ. 20. & 22. omnium enim derelictionem iſta ſequela comprehendit: IN REGENERATIONE; non baptiſmi, vt Hilar. qui hoc iungit cum verbis, *ſecuti eſtis*, ſed mundi, quâ cœlum nouum, & terra noua creabitur, vel in regeneratione hominis nouiſſima, quæ, iuxta Auguſt. lib. 3. ad Bonif. cap. 3. ambigente nullo, eſt reſurrectio mortuorum: & propterea regeneratio dicitur, vt Auguſtin. libro 20. de Ciuitate cap. 5. quia per eam caro noſtra regenerabitur per incorruptionem, quemadmodum eſt anima noſtra regenerata per fidem. Per illam enim carnis incorruptionem ab omni corporeæ concretionis labe, & affectibus terrenis, veluti quadam regeneratione purificabimur, vt Ambroſius apud eumdem Auguſtin. 4. ad Bonifac. cap. 11. CVM SEDERIT FILIVS HOMINIS IN SEDE MAIESTATIS SVÆ, id eſt, cùm ſe palàm viuis & mortuis magnâ cum maieſtate & gloriâ iudicem exhibuerit. Seſſio enim tranquillitatem & auctoritatem iudicis aptè ſignificat: vnde & hoc ſitu fortaſſis appariturus eſt in nubibus, veluti throno ſuo. SEDEBITIS ET VOS SVPER SEDES DVODECIM, id eſt, etiam vos cum ſimili gloria iudices mihi proximi apparebitis, vnuſquiſque in throno ſuo. Alludit enim ad morem humanum, vbi cum Rege iudicante Conſiliarij conſident, & ſimul ad numerum duodenarium Apoſtolorum. Præſentem enim iuſtitiam & ſtatum eorum reſpiciebat, quemadmodum Scriptura in promiſſionibus & minis ſolet, ſubintelligendo tacitam conditionem, ſi in iuſtitia & ſtatu illo perſeuerauerint, à quo Iudas excidit. Et quia omnium Chriſtum ſequentium, relictis omnibus, eadem ratio eſt, hinc Auguſtin. libro 20. de Ciuit. cap. 5. per duodenarium numerum ſignificari tradit vniuerſam multitudinem iudicantium, propter myſterium numeri ternarij & quaternarij, in ſe ductorum: quorum vtroque quædam vniuerſitas in Scripturis indicari ſolet. Nam

alioqui Paulus, qui ſe Angelos iudicaturum dixit 1. ad Corinth. 6. ſedem iudicandi non haberet. Simili modo illud, quod ſequitur, IVDICANTES DVODECIM TRIBVS ISRAEL, intelligendum eſt. Sub illis enim vniuerſitas iudicandorum, ſeu omnes gentes intelliguntur, alioquin tribus Leui tamquam decimatertia iniudicata recederet, vt Auguſtin. ibidem. Duodecim tamen tribus tantùm nominat, eo quòd illarum peculiariter ipſe eſſet Rex, ipſis Meſſias miſſus, illis denique ipſemet & Apoſtoli primò prædicare debent. Porrò iudicium iſtud non eſt ſolius comparationis vt vult Hieron. nam hoc & malis quibuſdam competit, vt Niniuitis. Matth. 12. verſu. 41. neque etiam approbationis ſententiæ, quod omnibus bonis erit commune, ſed iudicium poteſtatis & auctoritatis. Vnde eis, tamquā principibus Regi proximis, primatus in regno cœlorum promittitur, & aliquid longè amplius, quàm illi adoleſcenti.

29. ET OMNIS QVI RELIQVERIT, &c. His verbis putat Theophylact. extendi ſuperiùs præmium ad alios quàm ad Apoſtolos. Sed rectiùs dixeris cum Origen. Tract. 9. in Matth. & Auguſt. Epiſt. 89. hîc tangi inferius genus hominum & inferius præmium: ita ſcilicet, vt priori ſententia reſponderit Chriſtus de iis, qui omnia reliquiſſent, & Chriſtum ſecuti eſſent ſicut Apoſtoli: hac verò poſteriori de iis, qui quamuis Chriſtum non ſecuti fuerint corporaliter, omnia tamen, vel aliquid propter ipſū reliquerint, id eſt deſeruerint etiam ſi non vēdiderint Nam inter relinquenda ponitur etiam vxor, quæ vendi non poteſt: deſeri tamē poteſt ſiue ſtudio perfectionis, ad ſequendum Chriſti conſilium. ſi conſenſerit, ſiue ad ſeruanda præcepta, etſi fuerit inuita & non conſenſerit. Poteſt enim occurrere neceſſitatis articulus, vt aut vxor ſit relinquenda Chriſtiano, aut Chriſtus: idemque iudicium eſt de domo, parentibus, fratribus, & quibuſlibet tēporaliter bonis, vt latiùs tractat Auguſtin. illâ Epiſt. 89. in fine.

PROPTER NOMEN MEVM id eſt propter me, ſeu amore mei, videlicet potiùs quàm me, aut fidem meam aut præcepta deſerat. Non enim coniugia aut cognationes dirimi Chriſtus cupit ſed ſe vxori, parentibus, filiis, ipſique adeò vitæ præponi. CENTVPLVM ACCIPIET: ſupple ex Marco & Luca, *in hoc ſæculo*, quod & poſtulat antitheſis cum *vita æterna* vt ſequitur. *Centuplum* autem idem eſt. quod centies tantum, ſcilicet pro ſingulis relictis: vbi numerum certum poni pro incerto patet ex Luca. dicente, *Et non recipiat multò plura in hoc ſæculo*: q. d. Non damno, ſed lucro ei erit iſta relicto: partim, quia vt Hieronym. loco carnalium bonorum recipiet ſpiritualia, nēpe virtutes animi, pacē & conſolátionēs quæ comparatione & merito ſui ita ſunt inquit, vt ſi paruo numero centenarius comparetur: partim quia loco vnius fratris ſororiſ. &c. centuplo plures erunt qui ei caſtum & ſpiritualem affectum ac ſolatiū fratris, ſororis vxoris, &c. impendent, & ſuis domibus excipiēt, boniſque ſuſtentabūt. Hoc enim potiſſimū hîc ſpectari ex Marco patet qui dicit. *Qui non accipiat centies tantum, domos, fratres, ſorores, matres, &c.* Qui etiam adiicit *cum perſecutionibus*. hoc eſt in mediis perſecutionibus, quando ad ſuos deſerendos compellitur, & omnium auxilio deſtitui videtur: ET VITAM ÆTERNAM POSSIDEBIT: ſupple ex Marco & Luca, *in futuro ſæculo*, item (quod in omnibus ſimilibus intelligi debet) niſi aliud impedimentum obiiciatur. Summa igitur promiſſionis eſt, quòd qui ſua propter Chriſtum deſeruerit, longè felicior erit etiam in hoc ſæculo. quā ſi ſua retinuiſſet, & maximè in futuro,

30. MVLTI AVTEM ERVNT PRIMI NOVISSIMI. Ordo verborum eſt, Multi primi erunt nouiſſimi, & contrà. Variè hoc accommodant ad Chriſti propoſitum: ſed additum videtur ne Apoſtoli mirarentur, quòd ipſi viles homines iudicaturi eſſent Iudæos ac duodecim tribus & qui perſecutionibus preſſi ſua deſererēt, in vita æterna cæteris antecellerent. Nam, vt

hanc

hanc inopinatam viciſſitudinem ob oculos poneret, adducit generalem parabolam, in cuius fine concludit, *Sic erunt nouiſſimi primi, &c.* quaſi explicuiſſet id, quod hîc dixerat. Vnde, & hîc vbi nos legimus.

CAPVT XX.

SIMILE EST REGNVM CŒLORVM, Græcè & Syriacè eſt, *Simile enim eſt regnum cælorum, &c.* vt ſit ratio præcedentis ſententiæ. SIMILE ergo eſt, &c. hoc eſt ſimiliter agitur in Eccleſia, quemadmodum ſi pater familias aliquis conduceret operarios ad excolendam vineam ſuam, paciſcendo cum eis,

2. DENARIO DIVRNO, id eſt, denario, argenteo qui pro opera vnius diei pēdi ſolet. Intelligi enim videtur denarius minor, vnius drachmæ pondere, vnius circiter Regalis Hiſpanici valore, de quo alibi diximus.

3. ET EGRESSVS CIRCA HORAM TERTIAM, Pro horarum iſtarum intelligentia ſciendum eſt, Iudæis & Romanis diem diuiſum fuiſſe in horas duodecim, ſimiliter & noctem: quarum quæque diuidebatur in quatuor partes æquales, quæ reſpectu noctis dicebantur quatuor Cuſtodiæ, ſeu Vigiliæ; reſpectu diei verò vocabantur iſtis viſitatis nominibus Prima, Tertia, Sexta, Nona. Dies enim & hora prima incipiebant in exortu Solis, & primus quadrans diei complectebatur horam primam, ſecundam, & tertiam totam: ſecundus quartam, quintam & ſextā, quæ terminabatur præcisè ipſo meridie; tertius ſeptimam, octauam & nonam; vltimus verò decimam, vndecimam & duodecimam, quæ finiebatur ipſo occaſu Solis. Hinc eſt, quòd horæ iſtæ diurnæ longiores eſſent in æſtate, quàm in hyeme, & è contrario, horæ nocturnæ longiores in hyeme, quàm in æſtate. Neque vlla hora reſpōdebat noſtris adæquatè & ſemper, niſi ſolus finis ſextæ, & initium ſeptimæ, quæ ſemper incidebant in medium diem, vel mediam noctem. Ex his patet, primum quadrantem in ſe complexū fuiſſe totam horam primam & tertiam. Vnde quia hîc dicitur *circa tertiam, circa ſextam, circa nonam, & vndecimam*, intelligi videtur finitam, ſeu ſub finem tertiæ, &c. vbi incipiebat ſecundus quadrans, & circa finem ſextæ, vbi incipiebat tertius quadrans. Similiter ergo *circa vndecimam*, id eſt, circa finem vndecimæ, cùm ſcilicet non niſi vna hora diei tota duodecima eſſet reliqua. Reliqua in littera parabolæ ſatis manifeſta ſunt. *Paterfamilias* itaque iſte eſt Deus in primis Pater, de quo Chriſtus Ioan. 15. *Pater meus agricola eſt*: quamuis Hilar. intelligat Chriſtum Dominum. *Vinea* eſt Eccleſia, iuxta Orig. in Matth. & Greg. Hom. 19. in Euang. *Operarij* homines ſunt, qui per fidem in Eccleſiam vocantur: nemo enim in eam intrare poteſt niſi vocatus per gratiam, idque ad excolendam vineam id eſt, ad opera iuſtitiæ faciēda, & quidē *conuentione factâ*, id eſt, interueniente promiſſione mercedis. *Horæ* diuerſæ diuerſa tempora ſunt vocationis: quæ tamen non eodem modo ab omnibus intelliguntur. Ambroſ. enim lib. 17. in Luc. Iren. libro 4. c. 17. Orig. Hilar. & alij intelligunt per *diem totam*, tempus, quod à mundi initio vſque in finem interjectum eſt. Ita vt primū mane, ſeu hora prima ſit mundi initium vſque ad diluuium: tertia hinc vſque ad Abraham: ſexta ab Abraham vſque ad Moyſen: nona, inclinante iam ſeculo, & palleſcente luce virtutis, denotat tempus Legis, & decolores hominum mores, à Moyſe vſque ad Chriſtum: vndecima ab aduentu Chriſti, vſque ad finem mundi, quæ à Ioanne *nouiſſima hora* dicitur: quo tempore Gentiles in vineam excolendam vocati ſunt quibus etiamdictum, QVID HIC STATIS TOTA DIE OTIOSI. Eò quòd vſque ad vltimam tranſacti mūdi ætatem iuſtitiam neglexerant: idque, ſicut aiunt, QVIA NEMO NOS CONDVXIT, id eſt, nullus Patriarcha, vel Propheta nobis veritatem & vitæ vias prædicauit. Alij intelligunt diuerſas ætates hominum, quibus ad fidē & iuſtitiam faciendā in Eccleſiā vocantur;

ita videlicet, vt qui pueri venerunt, horâ primâ adducti ſint; qui adoleſcentuli, tertiâ; qui iuuenes, ſextâ; qui viri, & in ſenectutem vergentes; nonâ; qui decrepiti, vel in fine vitæ, vt latro, vndecimâ: non enim omnes Deus primo mane vocat. Ita Auguſtin. Serm. 237. de tempore, c. 1. Baſil. Reg. 224. inter breuiores, Nazianzen. Orat. 40. & alij. Vtramque expoſitionem complectitur Greg. Homil. illâ 19. iam citat. Hieronym & Auguſtin. & ſanè vtrouis modo rectè intelligi poteſt. Et primo quidem modo ſcopus parabolæ erit, oſtendere, quòd Gentiles ſine iniuria æquentur antiquis Patribus, ac Iudæis, quamuis priùs vocatis: ſecundò verò, nihil intereſſe, qua ſua ætate aliquis ad fidem vocetur, quod ſanè videtur parabolæ congruere. Vltimi enim dicuntur breuiori tempore operati, & tamen parem recipere mercedem. Nihil autem intereſt, qua mundi ætate vocetur aliquis, vt diutiùs, vel minus diu operatus dicatur, ſed qua ſua ætate. *Forum*, in quod pater familias exit, totus eſt mundus, in quo extra Eccleſiam non niſi otioſa & mundana tractantur. *Denarius* qui æqualiter ſingulis redditur, eſt vita æterna ſeu regnum cœlorum, vbi erunt omnes, quos prædeſtinauit Deus, vt latè declarat Auguſtin. libro de ſancta virginit. c. 26. Nam quamuis ſtella à ſtella differat in claritate, & diuerſa ſint Sanctorum merita, in vita tamen æterna & in regno cœlorum eſſe omnibus commune eſt, ſicut in cœlo eſſe, omnibus commune eſt ſideribus. *Veſpera diei* eſt finis mundi, & nouiſſimi iudicij dies. Nam quamuis mors vniuſcuiuſque ſit eius veſpera, communis tamen omnibus veſpera eſt illa dies. Procuratorem, ſeu œconomum Iren. libro 4. c. 70. vult eſſe Spiritũ ſanctum, qui diuidit ſingulis, prout vult. Rectiùs cũ Gregorio dixerimus eſſe Chriſtum, qui iudex viuorũ & mortuorũ conſtitutus ſuam ſingulis mercedem dabit: & quamuis omnibus ſimul, tamen INCIPIT A NOVISSIMIS VSQVE AD PRIMOS; quia vt Auguſt. Serm. illo 59. c. 4. qui poſt vnam tantùm horam laboris mercedem acceperunt, priores videntur accepiſſe, quia minùs diu dilati ſunt. MVRMVR, ſignificat Sanctorum admirationem, vel, vt Chryſoſt. ac Theophyl. indicãt tantam eſſe Dei gratiam erga Gentes, vel eos qui in vltima vitæ ætate vocati ſunt, vt humano more, ſi fieri poſſet alios ad inuidiam & murmur concitaret. Nam quamuis, vt v. 4. dicitur, omnibus etiam ſerò vocatis, quod iuſtum fuerit detur, ſi mercedẽ cum opere compares, tamen quia opus illud eſt gratiæ & gratuitò datum, meritò mirantur nouiſſimis tantum gratiam eſſe factam, vt multitudine dilectionis compenſantes laboris breuitatem, in mercede æquentur primis. QVI PORTAVERANT PONDVS DIEI, id eſt, continuum totius diei laborem, ET ÆSTVS, Solis: nempe propter grauiores labores ante Chriſti aduentum, cùm ſæuiret diabolus, vitáque eſſet diuturnior, & gratia minor; vel propter grauiores per totam vitam carnis æſtus, ac tentationes, quæ in horâ nouiſſimâ, nempe ſub Chriſti gratiâ vel ſenectute, longè mitiores ſunt. Et quia totum iſtud gratiæ Dei eſt, quam ipſe quibus vult facit, hinc RESPONDET paterfamilias VNI, loco omnium, AMICE, NON FACIO TIBI INIVRIAM, &c. id eſt, non fraudaui te pactâ mercede. VOLO AVTEM HVIC NOVISSIMO DARE, nempe ex liberalitate mea, quamuis breuiſſimo tempore laborauerit, SICVT ET TIBI.

15. AVT NON LICET MIHI QVOD VOLO FACERE? Græcè & Syriacè additur, *in meis*, id eſt, in rebus meis, ſeu, vt Auguſtinus explicat Serm. cit. de meo. AN OCVLVS TVVS NEQVAM EST: ſeu malus QVIA EGO BONVS SVM? id eſt, An tu inuidus es, quia ergo in alium libeberalis ſum? *Malus* enim *oculus* Hebræis ſignificat inuidiã, vt videre licet Marci. 7. v. 22 & clarè Prouerb. 28. v. 6. vbi pro homine inuido eſt Hebraicè רע עין. *Rogh. ghaun*, oculus malus, & Eccl. 31. v. 14. eo quòd ex oculis inuidia potiſſimùm eluceat. Hæc videtur genuina parabolæ explicatio.

Nam quòd plerique recentiores velint, per *primos* ſignificari Iudæos, per *nouiſſimos* Chriſtianos, eo quòd Iudæi acceperint tantùm mercedem temporalium, Chriſtiani verò vitam æternam, multis modis videtur parabolæ diſſonare, vt pote in qua primi clarè dicunt *nouiſſimos ſibi pares eſſe factos.* & paterfamilias dicit *Volo huic nouiſſimo dare ſicut & tibi.* Vnde omnes etiam acceperunt ſingulos denarios, ideſt, parem mercedem.

16. SIC id eſt, quemadmodum in hac parabola, qui primi vocati fuerant, vltimò acceperunt mercedem; & qui longè diutiùs grauioreſque labores pertulerant, nihilo tamen cæteris ampliorem, ſed potiùs minorem, quamuis laboribus parem mercedem acceperunt: ita etiam in regeneratione fiet, vt multi, qui NOVISSIMI, & abiectiſſimi in hoc mundo fuerant, relinquentes omnia, perſecutionibus preſſi, &c. fiant PRIMI: è contrario, qui hic PRIMI fuerant, vt Scribæ & Phariſæi, & ſimiles, fiant NOVISSIMI, & ab ipſa vita æterna excludantur. Eſt enim repetitio ſententiæ præcedentis, ad cuius probationem hæc parabola, quæ de ſolis in vitam æternam vocatis loquebatur, interpoſita fuerat. Vnde id, quod ſequitur, MVLTI ENIM SVNT VOCATI, &c. eſt ratio non eius, quod in parabola contigiſſe dixerat, vbi omnes electi erant, ſed ſententiæ illius generalis, maximè quatenus Apoſtolos, ac Iudæos, ſeu duodecim tribus reſpicit, vt dictum eſt in fine c. præcedentis. Itaque MVLTI SVNT VOCATI, à Deo ad fidem, ad charitatem, ad perfectionem Euangelicam, & ad regnum cœlorum, PAVCI VERO ELECTI, ad id ſcilicet, ad quod vocati fuerant, maximè ad regnũ cœlorum. Et ideò non eſt mirum, quod qui primi videntur vocatione & hominum iudicio, fiant nouiſſimi, & contra. Electio enim iſta occulta eſt, & ſingulariſſimæ Dei gratiæ: ex qua fit, vt, quamuis omnes vocẽtur, pauci tamen ex iis vocentur ſecundùm propoſitũ, vt Apoſtolus loquitur, hoc eſt, ita vocentur à Deo, vt reipſa credant, vt iuſtificentur & glorificentur, Deo eis dante perſeuerantiam.

17. ET ASCENDENS, &c. ASSVMPSIT DVODECIM DISCIPVLOS SECRETO: Græcè κατ' ἰδίαν ἐν τῇ ὁδῷ, ſeorſim ſcilicet ab aliis diſcipulis & turbis, ne ſequens prædictio nimis diuulgaretur, & ita mors eius vel impediretur, vel procurata videretur. ET AIT ILLIS:

18. ECCE ASCENDIMVS, &c. q. d. Ecce iã in hoc aſcenſu pro foribus eſt, quod aliquoties prædixi vobis de morte mea.

19. ET TRADENT EVM GENTIBVS; Romanis ſcilicet & Præſidi Pilato, ſicut ipſe teſtatur Ioan. 18. v. 35. *Gens tua & Pontifices tradiderunt te mihi.* Tradent autem, vt grauiùs crucietur, nempe AD ILLVDENDVM, ET FLAGELLANDVM, ET CRVCIFIGENDVM. Ad crucifixionem ſolam expreſsè tradiderunt; ad reliqua tacitè, tum quia gratum eis fuit, quidquid ei ſupplicij inferretur: tum quia materiam illuſionis & flagellationis præbuerunt, accuſando eum tamquam affectatorẽ regni. Interim hæc prædicit, vt ad patientiam & animi conſtantiam præmuniret. Nam quod Lucas c. 18. v. 34. dicit, *quod nihil horum intellexerunt*, intellige, quòd non intellexerint mortis iſtius tam ignominioſæ myſterium & fructum ad redemptionem generis humani: non quòd verba clariſſima non intellexerint. Alioquin enim non diceret Marcus c. 10. v. 32. quòd *diſcipuli ſtupebant*, nempe Chriſtum tam alacriter nihilominus præcedentem, & quòd *ſequentes timebant*, ſcilicet mortis prædictæ periculum.

20. TVNC, audita per filios mentione reſurrectionis, & ſeſſionis ſuper duodecim ſedes ad iudicandas duodecim tribus. Putabant enim Chriſtum iamiam proficiſci ad capeſſendum regnum ſuum, quod more Iudaico in terra Ieroſolymis exſpectabant. ACCESSIT MATER FILIORVM ZEBEDÆI, Iacobi & Ioannis, nomine Salome, vt colligitur ex Marci. 15. verſ. 40. iuncto cum Matth. 27. verſ. 57. PETENS ALIQVID AB EO, in genere, vt

fidem eius magis obſtringeret, ne re ſtatim intellectâ repelleretur. Marcus dicit ipſos filios petiiſſe, quia ſcilicet matrem ad petendum ſubornauerant, vt petitio eſſet honeſtior, & impetratio facilior, eo quòd mulier, & pro filiis, & Chriſto cognata (vt multi) & ipſi ſeruiens, facilius flectere poſſe videretur: & vt repulſæ pudor, & cæterorum Apoſtolorum inuidia eſſet minor. Vnde notat Aug. lib. 2. de conſenſu Euang. c. 64. & Hieron. hîc, non tam matri quàm filiis inſtigantibus Chriſtum verſ. 22. reſpondiſſe. Matrem autem ipſam pulchrè & latiùs excuſat Ambr. in Luc. breuiùs Hieronym. quòd error eſſet muliebris, & effectus pietatis. Petebat enim pro filiis: DIC, VT SEDEANT, &c. iube ſtatim tamquam Rex, vt filij mei cingant tibi vtrumque latus, ac veluti proximi, & proceres regni ſedeant. His enim verbis primas in regno petit, & clarè alludit ad ſedes illas duodecim, de quibus cap. præced. verſ. 28. vt à filis inſtructam fuiſſe liqueat.

22. RESPONDENS AVTEM DIXIT ipſis filiis: NESCITIS QVID PETATIS, quia neſcitis, quid ſit regnum meum, nempe non carnale in hoc mundo, ſed ſpirituale: neſcitis, quid ſit ſedere mihi proximum, id eſt, neſcitis, quàm magnum ſit, & ipſas Angelicas excedens virtutes, vt Chryſoſt. Neſcitis, quid faciat idoneum tali loco, ſcilicet non ſanguinis nexus, ſed potatio calicis: neſcitis, quàm inordinatè petatis, triumphum ſcilicet ante victoriam: denique neſcitis, quâ viâ impetretur, nempe non huiuſmodi precibus, ſed meritis. POTESTIS BIBERE CALICEM, ignominiæ, ſupplicij, & mortis, QVEM EGO BIBITVRVS SVM? id eſt, Satiſne virium habetis, vt eamdem quam ego ſortem ſubeatis certaminis, paſſionis & mortis, quæ eos, qui primas in regno meo obtinere volunt, neceſſe eſt imitari? *Calix* enim in Scripturis vniuſcuiuſque ſortem, ei à Deo decretam, ſignificare ſolet, ſiue bonam, vt Pſalm. 15. v. 5. & Pſalm. 22. verſ. 5. *Calix meus inebrians, &c.* ſiue, quod frequentius eſt, malam vt Pſalm. 10. v. 7. & Pſalm. 74. v. 9. *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto*: quæ metaphora Prophetis valde vſitata eſt, vt liquet Iſaiæ. 51. v. 17. & Ieremiæ. 25. v. 15. & alibi. Deſumptam autem volunt ab antiquo potantium ritu, quo conuiuij præſes vnicuique ſuum miſcebat calicem, ſeu portionem, quam biberet. Itaque his verbis docet eos Chriſtus & exemplo ſuo modum, quo obtinerent id, quod petierant. Quod idem Græcus textus, & Syriacus hoc loco, itemque Latinus apud Marcum, aliâ explicat metaphorâ, *Et baptiſmo, quo ego baptizor, baptizari*, Eamdem enim paſſionem ſuam vocat *baptiſmum*, ſicut & Lucæ 12. v. 50. qua ita vndique obrutus & afflictus fuit, ſicut homo vndique aquis mergitur: per aquas enim inundantes tribulationes ſignificare, Scripturis familiaris tropus eſt, vt patet Pſalm. 8. v. 1. 2. 3. DICVNT EI, POSSVMVS. Sentiebant enim ſe animo paratos in carcerem, & mortem cum Chriſto ire, ſicut & Petrus poſtea; ſed quemadmodum honoris, quem ambiebant, magnitudinem, ita & neceſſarias ad bibendum huiuſmodi calicem vires neſciebant: dulce enim martyrium, ſicut & bellum, inexpertis.

23. AIT ILLIS: CALICEM QVIDEM MEVM, id eſt, meo ſimilem, BIBETIS, quia alter eorum mortem pro Chriſto Act. 12. alter exilium, feruens oleum, graueſque tribulationes paſſus eſt, Apocalyp. 1. v 9. quæ omnia ad calicem Domini pertinent. SEDERE AVTEM AD DEXTERAM, &c. id eſt, ſummum in regno meo honoris gradum, NON EST MEVM DARE VOBIS, id eſt, ſuperbis: hoc enim adhuc eſtis, inquit Aug. in Pſalm. 126. Vnde illis verbis, *poteſtis bibere calicem*, &c. putat eos ad humilitatem paſſionum ab ambitione fuiſſe reuocatos. Capite verò 12. lib. 1. de Trinit. aliter exponit, *Non eſt meum*, id eſt, non eſt humanæ poteſtatis hoc dare, quia tamquam ab homine poſtulatis: ſed paternæ, & proinde: & meæ æternæ prædeſtinationis. Poſſent hæc ver-

ba appoſitè ad mentem petentium ſic exponi: Primas regni ſedes non eſt æquum, vt pro libitu meo humanoque beneplacito diſtribuam, amicorum, familiarium, conſanguineorum cedendo affectibus aut votis, ſed illis dandæ ſunt, quibus à Patre ſunt decretæ, nempe certantibus & vincentibus: quibus enim certamen & victoriam, illis & coronam parauit. Ita ferè Chryſoſt. Hieron. & Theophylact. Nec ait ergo Chriſtus, nec negat eos eſſe, quibus dandæ ſint illæ ſedes, ſed oſtendit non ſic eſſe dandas, tacitéque eorum animos priùs ad labores cogitandos quàm ad coronas excitat. Græcè deeſt illud, *vobis*; & tunc iſte ſenſus eſt, *Non eſt meum dare* ambitiosè petentibus, *ſed quibus*, id eſt, niſi quibus *paratum eſt à Patre*, per æternum decretum: ſic enim Græcum ἀλλὰ, alliquando vertitur, vt Marci 9. v. 7.

24. ET AVDIENTES DECEM, INDIGNATI SVNT, carnaliter æmulantes de petitione carnali. Ex eodem enim fonte indignatio & petitio prodiit, quia quiſque ſibi more aulicorum huius mundi primatum ambiebat. Itaque omnibus ex æquo medicinam admouens, exemplo tum Regum tum ſuo eos ad modeſtiam reuocat.

25. SCITIS, QVIA PRINCIPES GENTIVM DOMINANTVR EORVM, id eſt, eis, quibus præſunt, ſeu Gentibus, vt Græcum ſonat; id eſt, Scitis quòd Principes huius mundi, iique gentiles à Dei cultu & religione alieni, dominantur in ſubditos, ſeu dominandi & imperandi faſtum ex principatu quærunt, vt pote eum ſolo dominatu, non vtilitate ſubditorum metientes. Nam Græcè verbum κατακυριεύειν, id eſt, *Dominari*, propter additam præpoſitionem, κατὰ in malam partem ſumitur: quo eodem verbo & ſenſu vetat paſtores Petrus Epiſt 1. c. 5. v. 3. dominari in clerum, id eſt, in gregem, qui eis ſorte obtigit. ET QVI MAIORES SVNT, ſed magnates Gentium, qui dignitate pollent inter eas, *poteſtatem exercent in eos*, id eſt, eò referunt dignitatem ſuam, vt iubeant, imperent, & alios imperioſa poteſtate ſua quoquo modo ad obſequiū impellant: q. d. Chriſtus Scitis affectionē, quâ laboratis, eſſe Gentilium, amantium ſolum dominatum, & poteſtate ſua ad faſtum & gloriam ſuam abutentiū. Quæ ſentētia & aſſertiuè, & maiori emphaſi interrogatiuè legi poteſt.

26. NON ITA ERIT INTER VOS, diſcipulos videlicet regni cæleſtis, quorum mores à Gentibus Dei ignaris differre debent. SED QVICVMQVE VOLVERIT INTER VOS MAIOR FIERI. Hieron. Chryſoſt. & Hilar. in Pſalm. 118. intelligunt hîc præſcribi modum parandi principatum in regno cœlorum ſcilicet, humilitate miniſtrandi & ſeruiendi hîc omnibus, non faſtu dominandi. Sed aptiùs dixerimus Chriſtum ex onere incumbente primatui regni cæleſtis, ſeu Eccleſiæ, ab eodem affectando deterrere, hoc ſenſu: Qui voluerit maior fieri, ſeu eſſe, vt ſequitur v. 27. id eſt, qui ſtatuerit magnus eſſe & auctoritate eminere, ſuſcipiendo principatum, ille iam maior factus, SIT VESTER MINISTER, id eſt, ſciat ita ſe præeſſe debere, vt non honorem ſuum, commodum, aut imperandi faſtum ex principatu quærat, ſed miniſterium aliorum; ſiue ita, vt ſe exhibeat miniſtrum, ſalutem tantùm eorum quærendo: quod idem repetit aliis verbis v. 27. ſed cum quadā auxeſi. Plus eſt enim *primum* eſſe quàm *maiorem*: & plus eſt eſſe *ſeruum*, quàm *miniſtrum*: q. d. Sciat ſe, quidquid bonorum habet corporis, animi, fortunarum, & vitam ipſam ſaluti veſtræ procurandæ impendere debere inſtar ſerui. Nam vt præclare Auguſt. 19. de ciuitat. cap. 14. In domo iuſti viuentis ex fide, & adhuc ab illa cæleſti ciuitate peregrināntis, etiam qui imperāt ſeruiunt eis, quibus videntur imperare. Neque enim dominandi cupiditate imperant, ſed officio conſulendi: nec principandi ſuperbia, ſed prouidendi miſericordia. Et ſic expoſita Matthæi ſententia prorſus conuenit cum ea, quæ eſt Lucæ 22. v. 26.

28. SICVT FILIVS HOMINIS, ego ſcilicet omnium citra controuerſiam maior, primus, & princeps, NON VENIT

in hunc mundum, MINISTRARI, id eſt, eo ſcopo, vt ſibi ab aliis miniſtretur, ſiue vt hominum miniſterio vtatur, ad pompam magnificentiæ ſuæ, SED MINISTRARE, id eſt, ſed vt hominum ſaluti, & vtilitati, diſcurrendo, prædicando, ſanando moriendo ſeruiat. Nam hoc eſt, quod addit, DARE ANIMAM SVAM, id eſt, vt profundat ipſam vitam ſuam, ſiue vt tradat ſemetipſum Deo Patri, iuxta dicta Matth. 10. v. 30. REDEMPTIONEM, Græcè λύτρον, id eſt, pretium redemptionis, quo captiui redimuntur, PRO MVLTIS, omnibus ſcilicet qui ſimul multi ſunt redimendis ab ira Dei & captiuitate diaboli. Maluit tamen, *multis* quàm, *omnibus*, dicere, vt non ſufficientiam ſuæ redemptionis, ſed fructum exprimeret, qui non in omnes, ſed multos redundabit, vt inſinuat Hieron. quo modo & infrà c. 26. v. 28. & Paulus ad Hebræos 9. v. 28. Chriſtum oblatũ dicit ad multorũ exhaurienda peccata.

29. ET EGREDIENTIBVS ILLIS AB IERICHO. Ita Marcus cap. 10. v. 46. idem miraculum narrat factum in egreſſu à Iericho. Nam quòd vnum tantùm cæcum nominat, Matth. verò duos fieri potuit, vt ſignificaret illum vnum fuiſſe famoſiſſimum, vnde & pater eius à Marco exprimitur: alterum ignotum, ſicut hanc apparentem contradictionem ſoluit Auguſtin. lib. 2. Quæſt. Euang. quæſt. 48. lib. 2. de conſen. cap. 65. Maiorem difficultatem habet quod Lucas cap 18. v. 35. notat, hoc eſſe factum, *cùm appropinquaret Iericho* id eſt. ante ingreſſum in Iericho. Et quamuis indicet Aug. hoc intelligi poſſe cum eſſet propè Iericho ſcilicet ingrediendo, magis tamen inclinat, ſequendo proprietatem verbi, *appropinquaret*, hoc factum eſſe ante ingreſſum, & ita eſſe aliud miraculum ſimile ei, quod narrant Matth. & Marcus. Sed tanta eſt omnium omninò cæterarum circumſtantiarum ſimilitudo, vt idem planè miraculum à tribus narrari videatur. Et ita dicendum eſt Lucam exprimere locum, vnde primò incœpit cæcus clamare, ſcilicet cùm appropinquaret Ieſus Iericho, ſed cùm eſſet dilata ſanitas eius, eum iterum obſediſſe viam, cùm egrederetur Iericho, & tunc vocatum eſſe ac ſanatum. De oratione vero iſta, *Miſerere noſtri fili David*, vide dicta Matth. 9. v. 27. & c. 15. v. 22.

31. TVRBA AVTEM INCREPABAT EOS, VT TACERENT: putans eos vel ſtipem more mendicorum à Chriſto petere, vel importunis clamoribus Chriſto voces eorum diſſimulanti, eſſe moleſtos: fortè & quod ægrè ferrent nonnulli eum vocari Filium Dauid. AT ILLI MAGIS CLAMABANT: vt ſtrepitum turbæ ſuperarent neſcij quantum Chriſtus abeſſet. Per quod indicatur ardor deſiderij ipſorum. Allegoricè & pulchrè tractat hanc hiſtoriam Auguſtin. Sermon. 18. de verbis Dom. c. 11. & ſeqq. Nam duo cæci ſunt duo populi, Iudaicus & Gentilis non oculis, ſed animo cæci: qui *tranſeunte Ieſu*, id eſt diſpenſante nobis temporalia, ac tranſitoria aduentus & Incarnationis ſuæ opera & ſacramenta *clamant*, vt ſanentur & operibus & vocibus, dum gratiæ & Euangelicæ legi per opera congruere volunt. Quod cùm facere incipiunt, *turba prohibet* id eſt, conſuetudo deſideriorum carnalium, vel dilectores huius mundi impediunt, ſed perſeuerando vincunt ſtrepitum, vt *ſtante Ieſu* id eſt, per ſtabilem diuinitatem eius ſanentur, vt videre poſſint, ac diligere incommutabilem lucem æternæ ſapientiæ. Eodem ferè modo lib. 1. Quæſt. Euang. q. 28. Latius verò & magis tropologico ſenſu tractat hæc Greg. Hom. 2. in Euang.

CAPVT XXI.

ET CVM APPROPINQVASSENT IEROSOLYMIS, ET VENISSENT BETHPHAGE IN MONTEM OLIVETI. *Mons Oliueti*, dicitur eo quod eſſet locus oliuis conſitus. Vnde Græcè vocatur mons ἐλαιῶν *oliuarum* Diſtabat ad orientẽ à Ieruſalem itinere ſabbati; vt eſt Actor. 1. verſ 12. hoc eſt, mille circiter paſſibus, ſi remotiſſimam eius radicem ſpectes.

Nam Ioſephus libro 6. de bello Iudaïco cap. 3. ſcribit ſex ſtadiis diſtare, nempe ſpectando verticem Vallis Ioſaphat, quæ interiacet inter vrbem & montem & quam mediam ſecat torrens Cedron. *Bethphage* verò vicus eſt ſeu villula ſacerdotum, vt Hieron. ad radicem orientalem illius montis ſita. Vnde quod Luc. & Marcus dicunt hoc factum eſſe, cùm Ieſus appropinquaſſet Bethaniæ, quæ tamen Ioan. 11. verſ. 18. dicitur diſtare à Ieruſalem ſtadiis quindecim, id eſt, paſſibus fermè 170. aut 180. intelligendum eſt, Euangeliſtas ruditer deſcribere ſitum locorum iſtorum: q. d. Cùm eſſent propinqui Bethaniæ, vnde veniebant. Ioan 12. v. 1. & 12. Bethphage, monti oliuarum, & Ieroſolymis: TVNC MISIT DVOS DISCIPVLOS. Quidam apud Auctorem operis imperf. Petrum & Philippum fuiſſe volunt, quod obſcurè indicat Hilar. alij Petrum & Ioannem: ſed res incerta eſt.

2. DICENS: ITE IN CASTELLVM: Græcè κώμην, id eſt, pagum ſeu vicum, QVOD CONTRA VOS EST, id eſt, è regione veſtri. Ex quo quidam putant fuiſſe Bethphage, quò tendebant. ET STATIM, in ipſo ſcilicet introitu pagi, INVENIETIS ASINAM ALLIGATAM, ET PVLLVM CVM EA, aſinum, tenerum quidem & necdum ad opera ſeparatum, vt potè ſuper quem, iuxtà Marc. & Lucam, nemo adhuc hominum ſediſſet, equitationi tamen idoneum. Nam Iudic. 4. verſ. 4. filij Iain dicuntur ſediſſe ſuper triginta pullos aſinarum: & ſimiliter Iudic. 12. v. 14. filij nepotes Abdon ſuper ſeptuaginta pullos aſinarum.

3. ET SI QVIS VOBIS ALIQVID DIXERIT: nempe, *Quid facitis?* vt Marc. vel *Quare ſoluitis?* vt Lucas, vel ſimile quid: DICITE, QVIA DOMINVS, non noſter vel veſter, ſed abſolutè Dominus, ſcilicet omnium, & iumentorum iſtorũ, & dominorum eorum, & totius creaturæ, HIS OPVS HABET. Non vult ergo vi tolli, ſed duplici argumento dominij & neceſſitatis eos perſuaderi, vt abduci ſinant. ET CONFESTIM DIMITTET EOS, occultà virtute meâ perſuaſus. Hæc ergo mandando Chriſtus manifeſtauit & omniſcientiam ſuam, & dominium ſupremum, & omnipotentiam in vniuerſa, ne fortè caſu inuentis aſinâ & pullo, Zachariæ vaticinium ſibi adaptaſſe videretur. Nam fiebat hoc totum non nouitatis vel laboris leuandi causâ, ſed VT IMPLERETVR QVOD DICTVM EST PER PROPHETAM, &c. Vbi, *vt*, non ſolùm conſequentiam ſignificare poteſt, ſicut aliàs ſæpè expoſuimus, ſed etiam finalem cauſam, nempe vt oſtenderet de ſe Zachariam prophetaſſe, & ita Iudæi ſe Regem ſuum agnoſcerent. Nam cauſa huiuſmodi introitus in Ieruſalem fuit, vt verus Rex Iſraël, quia hactenus Regium titulum & honorem fugerat morti vicinus ſe palam Regem profiteretur; ſed ita tamen, vt ſimul regni ſui in hoc mundo qualitatem & ſpecimen exhiberet, à mundi regnis diuerſiſſimum. Humilia enim excelſis miſcuit, regiam magnificentiam plebeià humilitate temperauit. Nam vectus eſt quidem iumento, & ſtrato, & cum comitatu, & cum acclamationibus, quod ſolent Reges; ſed illi ſuperbis equis, hic aſino; illi propriis, hic commodato; illi epippiis phaleratis & gemmatis, hic vilibus veſtimentis; illi armatis ſtipati, hic inermibus diſcipulis; illi cum acclamationibus totius ciuitatis, hic puerorum & pauperis vulgi. Manſuetudine enim & humilitate voluit ſubditos ſuos ad ſe trahere, & imitando regni ſui conſortes fieri. Et ne cui hæc regia pompa ridicula videretur, vaticinij præmonitione eam reuocat, hoc ipſum prædicentis. Citat autem non tam verba quàm ſenſum Zachariæ; niſi malis eſſe duo teſtimonia mixta, Zachariæ ſcilicet & Iſaiæ 62. v. 11 vbi ſimiliter legimus.

5. DICITE FILIÆ SION, id eſt, annuntiate ei fauſtum lætiſſimumque hoc nuntium: qua de cauſa legitur in Zacharia, *Exulta ſatis filia Sion.* Porrò *Sion* erat mons, à meridie ambiens Ieroſolymam, in eminente & ſolida ac prærupta petra, vnde

arx ei impoſita fuit, quam cepit Dauid, 2. Reg. 5. v. 7. Et quia plateis atque ædificiis montem illum inſtruxit, dicta eſt ibidem *ciuitas David*, Eſt autem in *filia Sion* Hebraiſmus, quo ciuitas ſeu congregatio ciuium *filia* appellari ſolet, ſicut Pſ. 44. *filia Tyri*, & 136. *filia Babylonis*, quod à Poëtis quoque Græcis vſurpatum. Simul eſt & ſynecdoche, quâ à parte vrbis, vbi Regia erat, tota ciuitas ſignificatur. ECCE REX TVVS, verus, legitimus, è gente tua, tot vaticiniis promiſſus, tam diu expectatus, ecce VENIT TIBI, id eſt iam iam adeſt, in ſalutem, non oppreſſionem tuam, vt ſæpè Reges: quod pulchrè Propheta exprimit; etſi omittat Euangeliſta, addendo, *Iuſtus & Saluator*: q.d. Venit, vt te iuſtificet & ſaluet, ne pereas: *Iuſtus* enim regendis, *Saluator* tuendis ſubditis prodeſt; quæ duo optima Regis officia ſunt. MANSVETVS, Hebraicè עני, *Ghani*, *pauper*, pro quo LXX. videntur legiſſe ענו, *Ghanau*, *manſuetus*: nam vti vocum, ita & ſignificationis eſt ſumma affinitas. Pauperes enim ſpiritu, qualis maximè Chriſtus fuit, etiam manſueti eſſe ſolent. Hoc addit, maximi ſolatij loco. Reges enim tumentes opibus & faſtu ferè dominantur in ſubditos, capite 20. verſu 25. & minimè manſueti ſunt. Signũ autem manſuetudinis SEDENS, Hebraicè *equitans*, SVPER ASINAM. Græcum & Hebraicum verti poteſt *ſuper aſinum*, quomodo plerique vertendum putant, vt repetitione Hebræis vſitatâ idem per *aſinũ & filium ſubiugalis* ſignificauerit. Mouentur eo quòd tres reliqui Euangeliſtæ ſolius pulli mentionem fecerint, & nemo ſuper duobus iumentis ſedere potuerit, vnde hoc Hieron. & Beda ad allegoriam transferũt. Sed quia ex verſu. 2. & 7. clarè patet aſinam ſimul adductam fuiſſe, rectè vertitur etiam hîc *aſinam*, maximè cùm vox Græca ὄνος, & Hebraica אתון, *Athôn*, etiam *aſinam* ſignificet, vt patet 2. Reg. 19. verſu 26. & quia nomina generum ac ſpecierum vtrumque ſexum Hebraicè comprehendere ſolent. Itaque iuxta communiorem & veriſimiliorem expoſitionem, cui S. Auguſt. fauere videtur libro 2. De conſenſu c. 66. ſedit Chriſtus, & SVPER ASINAM, in aſcenſu fortaſſis ac deſcenſu montis tanquam robuſtiorem, ac deinde in ingreſſu vrbis ſuper PVLLVM FILIVM SVBIVGALIS, id eſt, animalis ſub iugo aſſueti, ſcilicet aſinæ: nam Hebr. eſt בן אתנות *Ben Athonôth*, *filium aſinarum* id eſt, alicuius ex aſinabus, quomodo vitulus in Scripturis dicitur filius bouis ſeu vaccæ. Intelligitur enim pullus hactenus matrem ſequi ſolitus: vnde LXX. dicunt *pullum nouum*. Quia igitur Chriſtus expreſsè dixerat verſ. 3. *Dominus*, non hoc, ſed his *opus habet*, ideo diſcipuli.

7. ADDVXERVNT ASINAM ET PVLLVM, & conſequenter illi duo diſcipuli, loco ephippiorum, IMPOSVERVNT, non ſuper vnum ſolùm, ſed SVPER EOS VESTIMENTA SVA, exteriora, id eſt pallia, vt Græcè, vt ita commodior & honeſtior eſſet equitatio: ET EVM DESVPER SEDERE FECERVNT, Græcè iterum ἐπάνω αὐτῶν, *ſuper eos*, id eſt, ſuper aſinam & pullum collocarunt, viciſſim ſcilicet, vt ſuprà dictum, quamuis & ad veſtimenta referri poſſit. Notant autem plerique veteres, vt Hieron. hîc, & Auguſt. 12. contra Fauſtum, capite 42. per *pullum*, ſuper quem nemo ſederat, ſignificatum eſſe populum gentilem, nullo legis iugo domitum, per *aſinam ſubiugalem*, Iudaïcum. Vtrique inſedit Ieſus, vtrumque ſibi ſubdidit miſſis ad eos duobus diſcipulis, vno in circumciſionem, altero in Gentes.

8. PLVRIMA AVTEM TVRBA, id eſt, plurimi ex turba, qui partim è Bethania ſecuti fuerant, partim ex Ieroſolymis, procedebant ei obuiam, vt patet Ioan 12, verſu 12 & ſeqq. STRAVERVNT VESTIMENTA SVA: exteriora, vt ſuprà, IN VIA, vt eſſet mollior & ornatior, & inceſſus honorificentior, cùm veſtimenta etiam ab aſina calcarentur. Maximi hoc honoris & obſeruantiæ argumentum fuit, & vix vnquam Regibus exhiberi ſolitum. ALII AVTEM CÆDEBANT RAMOS DE ARBORIBVS, oleis & palmis, quarum ibi copia;

copia: & eadem de cauſa STERNEBANT IN VIA. Addit Ioann. eos accepiſſe ramos palmarum manibus. Fiebat hoc ex vſu Iudaico, vbi moris fuit non ſolùm in feſto Tabernaculorum, ſed etiam in aliis ſolemnibus gaudiis ramos virides maximè palmarum, ferre manibus, vt videre licet in fundatione arcis Ieruſalem, 1. Machab. 13. v. 51. & in purificatione templi, 2. Machab. 10. verſu 7.

9. TVRBÆ AVTEM QVÆ PRECEDEBANT. Ingentem fuiſſe facilè ex eo colligitur, quòd ex ſolemnitate Paſchali Ieroſolymis affluxerant, vt ex Ioann. 12. patet. Nam paucis annis pòſt teſtatur Ioſephus occurriſſe Ceſtio Gallo Syriæ Prçſidi, facile trigeſies centena millia. CLAMABANT, laudantes ſcilicet Deum præ lętitia. Cauſa fuit propter omnes, quas viderant, virtutes ſeu miracula, vt expreſſit Lucas c. 19. v. 37. vbi & locum notat, vbi contigit, ſcilicet prope deſcenſum montis Oliueti. Maximè autem eos mouerat miraculum ſuſcitati Lazari; nam propterea & obuiam venerant, vt Ioannes notat. OSANNA FILIO DAVID. De voce *Oſanna* multæ auctorum coniecturæ ſunt. Clemens Alexand. libro 1. Pædag. c. 5. dicit ſignificare lucem, gloriam, & laudem; Hilar. redemptionem: ad quod videtur reſpexiſſe Auctor operis imperf. dum illas opiniones nõnullis tribuit. Quidam apud Theoph. dicunt hymnum ſignificare: apud Iuſtin. quçſt. 50. excellentem magnificentiam Aug. Tract. 31. in Ioann. ſcribit ex Hebrço eſſe vocem obſecrantis, quæ magis affectum animæ indicet, quàm rem aliquam ſignificet, quaſi eſſet interiectio. Sed veriſſimum eſt id, quod tradit Hieronym. Epiſt. 145. ad Damaſum & hîc in Comment. *Oſanna* eſſe vocẽ cõpoſitam ex הוֹשִׁיעַ, *Hoſchágh*, ſeu הוֹשִׁיעַ *Hoſchiagh*, id eſt, *Salua*, & נא *Na*, id eſt, *quæſo*. Contrahi verò & per ſyncopen pronuntiari, inſtar vnius dictionis, docet Elias in Thiſbi. Deſumpta eſt autem ex Pſalm. 117. verſ. 25. ſicut euidens facit id, quod hîc habetur, BENEDICTVS QVI VENIT IN NOMINE DOMINI. Nam ille totidem verbis eſt v. 26 imm[e]diatè ſequens. Itaque quia Pſalmus i[ll]e, vt inquit Hieron. manifeſtè de Meſſia prophetat, & in Synagogis Iudçorum creberrimè legebatur, hinc populis notior erat: vt proinde illum cœperint Ieſu tamquam vero Meſſiæ acclamare, prçſertim cùm diuino inſtinctu res iſta ageretur, vt patet ex v. 16 de pueris, & Lucæ. 19. 40. Accedit, quòd ex antiquis Hebrçorum libris, ipſòque vſu hodierno, conſtet *Oſanna* fuiſſe ſolemnem acclamandi & benè precandi formulam, in feſto Tabernaculorum tam vſitatam, vt etiam ipſi ſalicum rami, quos manibus ferebant, à vulgo non intelligente linguam Hebraicam, eodem nomine *Oſanna* appellarentur, vt idem Elias in Thiſbi teſtis eſt. Et hinc eſt, quod in prçcibus Iudçorum hodiernis, quæ quaſi Litaniæ ſunt, ex nominibus & beneficiis Dei conflatæ, vox illa *Oſanna* ſexcenties, ad ſingula penè Dei nomina & beneficia, repetatur, ſicut apud nos, *Te rogamus audi nos*, vel *Libera nos Domine*, vel *Ora pro nobis*. Fuit itaque à diſcipulis & populo vſurpata vox illa, iuxtà ſignificationem Pſalmi, cuius verſus canebant, pro *Salua quæſo*, vt eſſet acclamatio exultantium, quaſi dicerent, *Salua quæſo Regem noſtrum*: non diſſimilis illi apud nos vſitatæ, *Viuat Rex*, vel *Io triumphe*. Patet hoc ex eo, quod in eodem verſu eiuſdem Pſalmi ſequitur, *O Domine bene proſperare*, ſiue, vt Hebraicè legitur, ſimili planè formâ הצליחה נא *Hatzlickáth*, quaſi diceres הצליחנא, *Hatzlichahna*, id eſt, *Proſpera quæſo* ſeu *Proſperum da ſucceſſum*. Vnde quamuis Hieron. velit ſenſum eſſe, *Oſanna*, id eſt, *Salua quæſo*, nos ſcilicet ſeu populum tuum, aptiùs tamen videtur dici, quòd petant ſaluari & proſperari Regem ſuum. Sequitur enim FILIO DAVID, quod Latine diceremus *filium Dauid*. Nam verbum illud Hebraicum conſtruitur vſitatè non tãtùm cum accuſatiuo, ſed & cum datiuo, vt patet Iudic. 7. v. 2. & 2. Reg. 10. v. 11. quo modo etiam hîc ha-

beter in Syriaco, quaſi dicat. Salutem adfer, quæſo, filio Dauid: cuiuſmodi phraſis ſeruata eſt etiam in Latino Pſalmo 97. v. 1. *Saluauit ſibi dextera eius* Quamquam appoſitè valde hic ſenſus eſſe poſſit: Solemne illud Oſanna ſit, ſeu acclametur filio Dauid, regnum Dauidicum auſpicanti. Nam hæc videtur eſſe cauſa, cur cæteri Euangeliſtæ referant vocem illam acclamatam fuiſſe, ſine vllo addito, & ab omnibus ſine interpretatione ſeruata ſit, vt indicarent quaſi materialiter nouo Regi more ſolito acclamari. Nam ad regni inaugurationem eos reſpexiſſe, patet ex eo, quòd Marcus acclamatum dicit: *Benedictum quod venit regnum patris noſtri Dauid:* cuius ſcilicet reſtauratio per Meſſiam futura, & tamdiu exſpectata, iam tandem venit. Vnde quod hic addit Matth. *Benedictus qui venit*, &c. Lucas exprimit, *Benedictus qui venit Rex*, id eſt, omni benedictione & proſperitate repleatur Rex iſte noſter Meſſias. QVI VENIT non tanquam ſeipſum ingerens, ſed IN NOMINE DOMINI, id eſt, miſſus à Deo, & perſonam gerens Dei, viſitantis populum ſuum. OSANNA IN ALTISSIMIS, ſupple *audiatur*, vt ſit quaſi ardens populi exhortatio ad exclamandum magnis vocibus Oſanna Regi ſuo. Vel, *in*, poſitum eſt pro, *ex*, hoc ſenſu: Oſanna, ſeu ſalus ac proſperitas veniat Regi noſtro diuinitùs de cœlis altiſſimis. Similis phraſis eſt Pſalm. 148. v. 1. *Laudate Dominum de cœlis, laudate eum in excelſis*, id eſt, de excelſis: eſt enim repetitio Hebræis familiaris. Vnde Lucas quaſi interpretans cæteros, addit, *Pax in cœlo*, id eſt, ſalus ac proſperitas de cœlo, *& gloria in*, id eſt, de *excelſis*, deſcendat ſcilicet ſuper Regem noſtrum. Quod ergo frequentiſſimè Oſanna repetebant, in ſummi ardoris ac affectus argumentum erga Regem fiebat. Sic enim olim cùm populus Regibus atque Epiſcopis acclamabat, pro numero acclamationum æſtimabatur affectus, vt patet ex geſtis Eccleſiaſticis apud Aug. Epiſt. 110. vbi *Deo gratias, Chriſto laudes, fiat*, &c. acclamantur pluſquā vigeſies, imò trigeſies ſexies. Quod igitur in iſtas voces ergà Chriſtum tunc erumperent; cauſa indicatur à Luca c. 19. v. 11. *Eo quod eſſent prope Ieruſalem*, ciuitatem ſcilicet regiam, caput regni, & quia exiſtimarent, quòd confeſtim regnum Dei manifeſtaretur.

10. CVM ERGO INTRASSET IEROSOLYMAM, Iſraëlitici regni metropolim, cum tanto applauſu, COMMOTA EST VNIVERSA CIVITAS, id eſt ciues Ieroſolymitani, maximéque ſacerdotes, nouitate ſcilicet ſpectaculi attoniti: nam qui clamabant, ferè erant exteri, & aduenæ, vt indicatur Ioan. 12. v. 12. DICENS, QVIS EST HIC? id eſt, qualis eſt iſte, vt cum tanto honore & applauſu Rex Iſraël ſalutetur? Videntur enim inuidiæ verba, quibus honore indignum ſignificent.

11. POPVLVS autem ſimplex & candidus reſpondet: HIC EST IESVS PROPHETA, Græcè οὗτός ἐστιν Ἰησοῦς ὁ προφήτης *ille Propheta*, nempe à Moyſe promiſſus, Deuteronom. 18. v. 15. ſicut hoc ponderant Hieronym. & Theophyl.

12. ET INTRAVIT IESVS, ſcilicet eadem hâc die: nam quæ ſequuntur. v. 15. de pueris, adhuc Oſanna clamantibus, videntur omninò ad hanc diem pertinere. Itaque Marc. qui ad ſecundum diem referre videtur, vſus eſt recapitulatione eius quod pridie acciderat, vt exponit Aug l. 2. De conſenſu Euangel. c. 68 etſi alij minùs aptè velint Matthæum hîc vti anticipatione. Intrauit autem non in arcem Sion, eo quòd nollet huius ſæculi Regem agere, ſed IN TEMPLVM, vt verus filius Dei Patris. Intelligit autem atrium extremum, quod vocabatur Profanum & atriũ Gentium, quia & gentilibus & immundis orationis cauſâ patebat. Erat enim & aliud atrium pro Iſraëlitis, vbi erat porticus dicta Salomonis: aliud denique ipſi templo proximum, ſolis Sacerdotibus peruium, vbi erat altare: de quibus Ioſephus lib. 15. Antiquit. cap. vlt. & libro 6. De bello Iud cap 6. ET EIICIEBAT ex illo atrio extremo, OMNES VENDENTES ET EMENTES IN TEMPLO, nempe omnis generis hoſtias ad ſacrificia neceſſarias,

agnos Paſchales, oues, boues, colūbas, &c. quas peregrini non poterant domo adducere, ſed emere cogebantur. Fiebat hoc commercium olim in ipſa vrbe: ſed vel commoditatis, vel lucri cauſa à Sacerdotibus, locum veriſimiliter elocantibus, in atrium iſtud, quod orationi tantùm ſeruire debebat, tranſlatum fuerat. Erat enim iſtud atrium ingenti magnitudine, imò facilè quatuor ſtadiorum. Numerum quoque vendentium & ementium fuiſſe magnum his Paſchalibus diebus, inde patet quod Ioſeph. l. 7. De bello Iud. c. 17. teſtetur ſub Ceſtio Præſide fuiſſe cæſa hoſtiarum Paſchalium ducenta quinquaginta millia & ſexcentas. ET MENSAS NVMMVLARIORVM EVERTIT, qui mutabant aurum argento, mouetam maiorem minore, peregrinam vſitata, & in menſis numerabant, vt vel oblationibus votiuis vel emptioni hoſtiarum commodè ſeruiret, & inde lucrabantur. ET CATHEDRAS, ſeu ſedilia in quibus toto die commoditatis cauſa ſederent, VENDENTIVM COLVMBAS EVERTIT: ne ad menſas vel ſedes ſuas reuerterentur. Vnde & *nummulariorum effudit æs*, vt ait Ioan. c. 3. in alia ſimili eiectione. Hoc igitur facto publica & verè Regia auctoritate vſus eſt, ſe & Regem, & ſummum templi Pontificem, diuinique cultus Præſidem ipſo facto exhibens. Vnde meritò Hieron. & alij factum iſtud ſummopere mirantur, velut maximum ſignorum, quòd vnus tantam multitudinem, fretam auctoritate Sacerdotum, quibus inuiſus erat, & quidem præſentium, ignominiosè flagello expulerit. Igneum enim quiddam, inquit Hieron. & ſidereum radiabat ex oculis eius, & diuinitatis maieſtas lucebat in facie.

13. ET DIXIT EIS: SCRIPTVM EST: DOMVS MEA: templum ſcilicet meum, in quo habito, DOMVS ORATIONIS VOCABITVR id eſt, domus orationis erit, ſub qua gratiarum actio & omnis cultus Dei comprehenditur. Iſaias addit cap. 56 *cunctis populis*. Ex quo, & aliis loci circumſtantiis, patet agi de Eccleſia noui Teſtamenti: cuius, quia typus fuerat templum Iudæorum, Chriſtus ad illud propheтiam iſtam transfert, VOS AVTEM FECISTIS ILLAM, iſtis mercimoniis, SPELVNCAM LATRONVM: quia cum auaritia, mendaciis, fraudibus, & conſequenter inopum deſpoliatione coniuncta eſſe ſolent; qui latronum inſidiantium ſanguini & vitæ mores ſunt. Adde quòd loci ſacri & ſacrificiorum prætextu, quemadmodum latrones ſpelunca, ſeſe tegerent.

15. VIDENTES AVTEM PRINCIPES SACERDOTVM ET SCRIBÆ MIRABILIA, QVÆ FECIT: Regium ſcilicet ingreſſum, mirabilem illam tantæ auctoritatis eiectionem & ſaluationem ægrorum: ET PVEROS CLAMANTES IN TEMPLO, id eſt, continuantes adhuc clamores, quos maiores inchoauerant, quemadmodum ferè ſolent.

16. DIXERVNT EI: AVDIS QVID ISTI DICVNT? nempe quomodo te Regem vocitāt iſti, quorum teſtimonium futile ac puerile eſt, & quos verbo facile compeſcere potes? Nam ex inuidia taxant his verbis vanitatem in Chriſto, & inanem affectionem ac delectationem tituli Meſſiæ & Regis. Quibus dixit: VTIQVE: NVMQVAM LEGISTIS, QVIA EX ORE (illud, *quia*, ex Hebraica & Græca phraſi redundat) INFANTIVM ET LACTENTIVM PERFECISTI LAVDEM? id eſt, laudem tuam ô Deus quæ ab adultis canitur, aut cani deberet, omnibus numeris perfectam expreſſiſti ex ore, etſi non ex mente paruulorū: q. d. Vultis vt os claudā ætati paruulæ, cui Spiritus ſanctus aperuit, & iam olim aperiendum prophetauit? Auctor Operis imperf. *infantes* intelligit non ætate, ſed ſimplicitate cordis: *lactētes* verò fide & ſenſu imperfectos & ineruditos. Et ſanè tales videtur reſpexiſſe Prophetia Pſalmi, generaliter prædicens; per infirma mundi, vt per Apoſtolos & Gentiles, deū eſſe clarificandum: quòd Chriſtus ad veros & ætate pueros, tamquam maximè ſimplices, & ſenſu ineruditos, tranſtulit & accommodauit. Vbi Hieron. notat reſponſi dexteritatem, quod neque dicendo, *bene-*

faciunt pueri : Phariſæis anſam calumniæ apud Præſidem præbuerit, neque rurſum dicendo, *errant, debetis ætati ignoſcere*, veritatem læſerit.

17. ET RELICTIS ILLIS ABIIT; nempe, vt Marcus, vt cùm veſpera facta eſſet, *in Bethaniam*, vicum, vt ſuprà ex Ioan. 11. v. 18. quindecim ſtadiis diſtantem Ieroſolymis, id eſt, duobus circiter milliaribus Italicis. IBIQVE MANSIT, manſit noctu in domo, vt veriſimile eſt Mariæ & Marthæ, vnde paulò antè venerat.

18. MANE AVTEM REVERTENS IN CIVITATEM ESVRIIT, ſiue excitauerit in ſe famem illam, edendo miraculo oportunam, ſiue veſperi incœnatus naturaliter mane eſurierit: nam fictam fuiſſe famem, vt aliqui volunt, miraculi patrandi causâ, nulla dicendi neceſſitas eſt.

19. ET VIDENS FICI ARBOREM, &c. VENIT AD EAM, quærens ſcilicet vt Marcus, ſi quid fortè inueniret in ea, nempe quo famem leuare poſſet. ET NIHIL INVENIT IN EA NISI FOLIA TANTVM. Cauſam notat Marcus, quia non erat tempus ficorum, vtpote paulò ante paſſionem, circa finem menſis Martij Cur ergo quæſiuit? Quia ſecundùm hominem incognita ei fuit ſpecies arboris, inquit Caluinus, in Harmonia. Sed hoc ineptum. Quæſiuit ergo, vt homines ſolent, id, quod ſciebat ſe non inuenturum, partim ad habendam miraculi patrandi occaſionem, quo ille, qui ſemper benignitatis exempla in hominibus, nunc tandem ſemel etiam ſeueritatis virtutiſque puniendi, ſed in re inſenſata, Iudæis & Apoſtolis demonſtraret, vt Chryſoſtom. & Hilar. partim & maximè ad myſterium figurandum, quod à pleriſque veteribus obſeruatum fuit, eodem ſcilicet Hilario, Hieronym. Theophyl. Origen. Tractat. 17. in Matth. Non enim vel ex inediæ impatientia, vel ex iracundia maledixit ficui, ſicut rebus inanimatis iracundi homines ſolent (puerilis enim & ridicula fuiſſet vltio) ſed eiuſdem myſterij cauſa. Ficus enim typus eſt ſynagogæ, cui datum eſt tempus pœnitendi inter diſceſſum Chriſti & reditum ad iudicium. *Venit*, eſuriens eius ſalutem; *ſed inuenit* infœcundam, foliis dumtaxat veſtitam, id eſt, verbis inanibus legis, templi, cæremoniarum, traditionum, iactantiâ nudáque religionis ſpecie; fructibus verò iuſtitiæ vacuam, bonis operibus ſterilem: ideò plectitur populus iſte maledictione & ariditate, quia à Deo & gratiæ humanæ derelictus & reprobatus eſt, vt, qui ante fructus ferre noluit, iam obduratus & exſiccatus nec poſſit. Idque IN SEMPITERNVM, Græcè *εἰς τὸν αἰῶνα in ſeculum*, hoc eſt, vt Hieron. in longum tempus. quia Iudæi ſaltem in fine mundi conuerſi, ſcilicet cùm plenitudo gentium intrauerit, fructum ferent.

20. ET VIDENTES DISCIPVLI, non tunc, ſed poſtridie mane cùm illâc præterirent, vt Marc. notat, MIRATI SVNT, de tanta virtute maledictionis: ideo enim aiunt: QVOMODO CONTINVO ARVIT? ſcilicet ad illius ſententiæ pronuntiationem. Nam ad hunc ſenſum reſpondet Chriſtus.

21. SI HABVERITIS FIDEM, nempe præſtantiſſimam illam, quam comparauit alibi grano ſinapis: ET NON HÆSITAVERITIS, operis difficultate territi, & diffidendo. Græcè eſt *μὴ διακριθῆτε, non diiudicaueritis*, id eſt, non diſcreueritis inter opus facile, ac difficile, quemadmodum diffidentes ſolēt ſed æqualiter Deum bonum & omnipotentem facturum confidatis id, quod expedire iudicaueritis: non ſolùm DE FICVLNEA FACIETIS, id quod ſcilicet in ficu factum eſt, SED ET SI MONTI HVIC, &c. de quo vide dicta Matth. 4. v. 19.

22. ET OMNIA QVÆCVMQVE PETIERITIS: nempe ſecundùm voluntatem eius, vt eſt 1. Ioan. 5. verſ. 14, IN ORATIONE, ſæpe enim fideles adhibendas etiam preces iudicat ad impetrandum. CREDENTES ACCIPIETIS, fide ſcilicet non hæſitante. Fides enim & fiducia requiruntur.

23. ET ACCESSERVNT AD EVM PRINCIPES SACERDOTVM: de quibus dictum

cap. 2. Et seniores popvli, id eſt, iudices eius, ac magiſtratus. Addunt alij *Scribas*, id eſt, Legis Doctores, adeóque totum concilium, cui in religionem & ciuilia erat auctoritas penes Iudæos, vt ſcilicet Ieſum tali pompâ, numero, auctoritate terrerent, inquirentes ex eo, In qva potestate hæc facis? id eſt, quâ auctoritate, vt Græcè eſt, populum doces, venditores victimarum eiicis, Regis & Chriſti voces tibi acclamari ſinis? Et qvis dedit tibi hanc potestatem? Tune tibi à teipſo priuatim arrogas, an de cœlo data eſt? &c. Nos enim penes quos, vt pote legitimos ſucceſſores Moyſis, omnis in templum vel religionem & doctrinam auctoritas eſt, hanc tibi non dedimus. Quam quæſtionem ipſe non vult ſoluere; ſed ita reſpondet, vt ipſimet ſoluant, interrogando vnvm sermonem, id eſt, vnam rem aliquam, ſeu vnum aliquod more Hebraico; vbi verbum generaliſſimè pro re vſurpatur.

25. Baptismvs Ioannis, ſub quo tota eius prædicatio & functio intelligitur, ſicut ſub circumciſione ſubinde tota Lex, Vnde erat? è cœlo, an ex hominibvs? id eſt, quis ei dederat poteſtatem baptizandi, Deuſne immediatè de cœlo an homines committendo, vel ipſe vſurpando?

26. Si dixerimvs è cœlo, id eſt, quòd auctoritate diuinitus acceptâ officiũ ſuum executus ſit, dicet nobis. Qvare ergo non credidistis illi? Prædicanti, ac teſtificanti, me eſſe Filium Dei & Chriſtum, vt patet Ioan. 1. Si avtem dixerimvs, ex hominibvs, id eſt, humanam eſſe adinuentionem, & conſequenter poteſtatem vſurpatam, timemvs tvrbam, id eſt, populum gregatim à Ioanne baptizatum. Lucas clariùs *Plebs vniuerſa lapidabit nos*, ſcilicet tamquam palam blaſphemos. Omnes enim habebant Ioannem sicvt Prophetam, id eſt, tamquam verè Prophetam, cuius auctoritas non eſt ab hominibus, ſed immediatè à Deo. Illud enim, *ſicut*, non eſt ſimilitudinis, ſed veritatis nota, quod Marcus expreſſit, dicendo, *Omnes enim habebant Ioannem, quia verè Propheta eſſet*: & Lucas, *certi ſunt Prophetam eſſe*: Itaque vtrimque conſtricti perplexitate quæſtionis, ac diſcriminis vitæ amittendæ, & veritatis confitendæ,

27. Dixervnt: Nescimvs, nempe id, quod ipſis etiam fatentibus totus populus nouerat, quod ex ore Ioannis audiuerant, Ioan. 1. v. 31. vnde multis modis mẽtiuntur Dico vobis, &c. id eſt; Quemadmodum vos non vultis mihi diſertè reſpondere de poteſtate Ioannis, ita nec ego vobis, nequitiâ plenis, de mea. Sed ſicut ipſi in cogitationibus ſuis reſponderant, Ioannis auctoritatem eſſe à Deo, ita & Chriſtus tacitè ipſis indicat ſuam eſſe à Deo, inſinuando ſcilicet, eâ ſe poteſtatẽ hæc facere, quam Ioannes ei prædicatione & teſtificatione ſuâ tribuerat.

28. Qvid avtem vobis videtvr, de hoc, quod adiicio, quod non poteſtis dicere vos etiam neſcire, vter ſcilicet ex dvobvs illis filiis, fecit volvntatem, ſeu præceptũ, Patris, de operando in vinea?

31. Dicvnt ei Primvs, quia illi verba tantùm, non facta defuerant, alteri verò facta, non verba, Quis autẽ non malit verbis negari ſibi id, id quod poſcit, dummodo quod popoſcerit fiat, quàm nõ fieri, quod reſpondetur vt fiat? cùm facti effectus ex deſperatione ſit gratior, ſpes autem deſtituta plus doleat. Ex hoc autem ipſo arctiſſimè concludit in eos Chriſtus. Qvia pvblicani et meretrices, &c. homines antea præ cæteris in vtroque ſexu vitâ infames præcedent vos, Græcè *προάγουσιν ὑμᾶς*, *præcedunt vos*, Id eſt vobis qui religionem profitemini, & iuſtitiam verbis promittitis, exemplum & ducatum præbent vt imitemini: q. d. Si prior filius fecit voluntatem Patris ergò Publicani & meretrices eam faciunt, ante nolendo rectè viuere, poſtea pœnitendo, exemploque vos præcedendo: vos verò nequaquam eam facitis. Rationem explicat verſus ſequens.

32. Venit enim ad vos Ioannes in via iustitiæ, ſcilicet incedens, id eſt, iuſtitiam & pœnitentiam, prædicatione, conuerſatione, totâque vitâ irreprehenſibili præ ſe ferens, vt nihil dubium eſſe poſſet, quin miſſus eſſet à Deo: Et non credidistis ei, obtemperando ei, de pœnitentia, de Chriſto, de regno cœlorum annuntianti. Credere enim medico eſt eius præcepta ſequi. Sic namque Pvblicani et meretrices crediderunt ei, mente ſcilicet, & factis fidei conſonis, pœnitentes; baptiſmum ſuſcipientes, Chriſto prædicato adhærentes, regnum propoſitum vi factâ rapientes. Vos autem videntes, huiuſmodi pœnitentiã & vitæ correctionem in Publicanis & meretricibus, Nec poenitentiam habvistis postea, vt crederetis ei, hoc eſt, non eſtis ſaltem eorum exemplum ſecuti, quos præcedere debebatis, ſed permanſiſtis obſtinati in incredulitate. Hinc patet, iuxta ſcopum Chriſti, per *primum filium* intelligi Publicanos, & meretrices: per *ſecundum* verò Scribas & Phariſæos, vt exprimit Hilar. Can. 21. Illi primò noluerunt operari iuſtitiam, ſed poſtea pœnitentiâ ducti ſunt; hi verbis eam prætulerunt, factis non præſtiterunt. Sed quia iſta duo hominum genera typus fuerunt Gentium & Iudæorum, hinc per *primum filium* Gentes, per *ſecundum* Iudæos magno conſenſu intelligunt veteres, Orig. Tract. 18. in Matth. Athan. Diſp. cum Ario in Conc. Nicæno, Chryſoſt. Theophyl. Auctor operis imperf. Hieronym. hic, & alij. Gentes enim acceptâ naturali lege eam ſeruare noluerunt, ſed poſtea per pœnitentiam & Chriſti fidem ſe correxerunt, Iudaicus populus magnificè ſpondens, Exodi 19. v. 8. *Cuncta quæ locutus eſt Dominus, faciemus*, in vineam non iuit, id eſt, legem non obſeruauit, ſed inſuper heredem occîdit, quod alia parabola ob oculos ponit, ad plebem quidem loquẽs, vt ex Luca patet, ſed in Phariſæos.

33. Homo erat pater familias. Iſte Deum Patrem ſignificat, vniuerſæ creaturæ velut magnæ familiæ maximéque rationalis natura Dominum, beneuolentia patrem. Qui plantavit vineam. Vineam iſtam Iren. libr. 4. c. 7. intelligit humanũ genus: ſed rectiùs Origen. Tract. 18. in Matth. Hieron. & alij, populum Iudaicum, de quo Iſaias cap. 5. v. 7. *Vinea Domini exercituum domus Iſrael eſt*: quã ex Ægypto ſilueſcentem tranſtulit Canaam, vt eſt Pſalm. 79. v. 9. Tunc autem eam plantauit, quando ei Deus ſui notitiam inſeruit, vt indicat Auguſtinus Serm. 59. de verbis Dom. c. 2. hoc eſt quando eam in formam Eccleſiæ redegit, vt ferret fructus iuſtitiæ. Et sepem circvmdedit ei, dũ eam per Angelos & homines prouidentiæ ſua cuſtodia & munitione vallauit, quã minatur ſe detracturum, vt ſit in direptionem & conculcationem, Iſaiæ 5 v. 5. Fodit in ea torcvlar. Quod alij intelligunt altare, holocauſtorum ſanguine quaſi muſto redundans, alij aliud: non ineptè intelligi poſſet lex vrgens & premens, vt vnuſquiſque fructum edat. Et ædificavit tvrrim, ſiue templum, vt Hieronym. & Origen. ſiue Ieroſolymam, ex quorum vtroque ſpeculatores ad cuſtodiam vineæ proſpectabant, quod officium hic maximè indicatur. Quamquam fortaſſe, per *turrim*, *torcular*, ac *ſepem* nihil aliud velit, niſi Deum omnibus neceſſariis vineã inſtruxiſſe, nihilque vltrà debuiſſe ei facere, quod non fecerit, vt indicatur in ſimili planè parabola, Iſaiæ 5. v. 4. Et locavit eam, id eſt, non dedit, aut vendidit, aut alienauit, ſed gubernandam & excolendam tradidit, pactus ſe daturum fructuum portionem, & æternæ vitæ mercedem Agricolis, Regibus ſcilicet Sacerdotibus, Scribis, ſeu doctoribus, iudicibus, vt quiſque eorum iuxta functionem ſuam vineam excoleret. Et peregre profectvs est, quando ſubſtractis illis mirabilibus præſentiæ ſuæ ſignis, tamquam abſentem ſe geſſit, qui nuſquam aberat.

34. Cvm autem tempvs frvctvvm appropinqvasset. Fructus ſunt

vita bona, iuſtitia, & obedientia mandatorum. Tempus reddendi fuit quidem ſemper, ex quo lex data fuit, ſed maximè poſt datos populo iudices, Reges ac Duces, quia tunc nulla ſuberat excuſatio. MISIT SERVOS SVOS, nempe Prophetas, vt Aug. Serm. 59. de verb D... & alij conſentiunt: imò ipſe Chriſtus ſatis explicat, qui miſit illo, VT FRVCTVS ACCIPERENT, id eſt, eos monendo exigerent. Ex quibus ALIVM CÆCIDERVNT, vt Ieremiam. c. 20. v. 2. Micheam 3. Reg 22. v. 24. ALIVM OCCIDERVNT, vt eundem Ieremiam, Iſaiam, Ezechielem, & alios: ALIVM LAPIDAVERVNT, Zachariam filium Ioiadæ, 2 Paral. 24. v. 21.

36. ITERVM MISIT ALIOS PLVRES PRIORIBVS: vt hæc Dei longanimitas eos adduceret ad pœnitentiam, & ſollicitudo ad officium. vnde Ierem c. 7. v. 25. *Miſi ad vos omnes ſeruos meos Prophetas per diem conſurgens diluculo*, &c. ET FECERVNT ILLIS SIMILITER, de quo generatim teſtatur S. Stephanus, Act. 7. v. 52 & Apoſtolus, ad Hebr. 11. verſ. 36. & ſeqq.

37. NOVISSIME AVTEM, tamquam Prophetarum finem, MISIT AD EOS FILIVM SVVM, vnigenitum. Seipſum ſignificat, vt diſtinguat à filiis adoptiuis, quos ſeruos vocauerat. DICENS, VEREBVNTVR FILIVM MEVM, id eſt, æquitas poſtulat, vt reuereantur, magis enim indicatum vult officium eorum, quàm rei euentum. Vnde Lucas dixit: *forſitan verebuntur*, attribuens Deo id, quod homo paterfamilias, rerum incertus, meritò de colonis cogita eſſet ac dixiſſet; ſic tamen, vt ſimul eorum libertas arbitrij indicetur.

38. AGRICOLÆ AVTEM VIDENTES FILIVM, id eſt, agnoſcentes eum eſſe filium, ex teſtimonio ſcilicet Ioannis, ex ſignis mirabilibus, vt Ioann. 15. verſ. 24. DIXERVNT INTRA SE, id eſt, in animo ſuo, vel etiam inter ſe, vnus ad alterum: hoc enim videtur poſtulare colloquium ſequens, quod latiùs prophetatur, & pulchrè deſcribitur Sap. 2. v. 12. vſque ad 2. prout veteres vnanimiter explicant: HIC EST HERES, regni ſcilicet, & dominij in populum Iſraël; heres, inquam, non qui patri morienti ſuccederet, ſed cum viuente & regnum donante regnaret. VENITE OCCIDAMVS EVM, Quod ab eis dictum eſſe & concluſum, præeunte Caipha, teſtatur Ioann. cap. 11. v. 50. & 53. idque paucis diebus ante prolatam hanc parabolam ET HABEBIMVS HEREDITATEM EIVS, id eſt, liberè arbitratu noſtro dominabimur in populo eius, liberati ab eius exprobratione, opprobriis, & ignominia. Nam cauſæ occidendi fuerunt, partim aſperitas reprehenſionum Chriſti, & inde nata confuſio coràm populo, vt indicatur illo loco Sap. 2. partim ambitio liberè dominandi in populo, vt inſinuatur Ioan. 11. v. 48. vbi timent, ne à Romanis expellantur, nempe ſi intelligerent alium Regem, Meſſiam ſcilicet eſſe ſuſceptum à Iudæis.

39. ET APPREHENSVM EVM EIECERVNT EXTRA VINEAM: proteſtando per hoc, quòd non agnoſcerent eum eſſe vineæ dominum: ET OCCIDERVNT, importunitate extorquendo à Romanis mortis ſententiam. Prædicit itaque hic & mortem, & mortis locum: nam extra Ieruſalem, quæ erat vineæ caput ſeu, vt Apoſt. ad Hebr. 13. extrà portã paſſus eſt Dominus.

40. CVM ERGO VENERIT DOMINVS VINEÆ, QVID FACIET AGRICOLIS ILLIS? Eos ipſos agricolas heredicîdas, ad quos loquebatur, facit iudices, vt appareat ſententiæ æquitas, ſimili planè modo, vt in eadem parabola Iſaiæ 5. v. 3.

41. AIVNT ILLI, Chriſto, eſt enim datiuus: MALOS MALE PERDET, id eſt, malos malè mulctatos, ſeu malis affectos perdet: ET VINEAM SVAM. ſcilicet reliquias Iſraël, quibus Gentes inſerentur, non excîdet, nec donabit aliis, ſed LOCABIT ALIIS AGRICOLIS, id eſt, regendam committet aliis, Apoſtolis ſcilicet & ſucceſſoribus eorum, QVI REDDANT EI FRVCTVM TEMPORIBVS SVIS, ſtatutis & opportunis, id eſt, qui ſic

excolant vineam Dei, vt vberes bonorum operum fructus ferat Deo, vt magis indicatur v. 43. Porrò verba iſta tribuuntur à Marco & Luca ipſi Chriſto, & eis auditis narrantur Sacerdotes dixiſſe. *Abſit.* Quare ne hęc ſibi repugnare videantur, alterutrum dicendum eſt: vel cum Auguſt. libro 2. de conſ. Euangel. c. 70. quòd quidam Sacerdotes reſponderint hęc verba, quæ tamen etiàm Chriſto tribuantur, quia Chriſtus eſt veritas, cui omnis veritas tribuenda eſt per quemcumque dicatur: vel faciliùs vt Chryſoſt. quòd primò reſponderint Sacerdotes hęc verba, vt Matth narrat: deinde Chriſtus ea approbauerit, vt Marcus & Lucas ſed ita tamen, vt ſignificaret ſe in ipſos Sacerdotes pręſentes collimare: quo audito contradixerint Chriſto, dicentes, *Abſit*, ſcilicet vt nos iuxtà parabolam tuam necem heredi paremus, & conſequenter nobis iſta contingant, vt malè perdamur & vinea à nobis auferatur Quamuis ergo Matthęus non poſuerit. quòd iſta parabolæ contradixerint, apertè tamen contradictionem reſpicit, dum ſubiungit Ieſum illis dixiſſe.

42. NVMQVAM LEGISTIS IN SCRIPTVRIS. Eſt enim modus refellendi id, quod præceſſerat tamquam contrarium. vt obſeruauit Auguſt. loco citato. Idem namque valet atque id, quod ſignificantiùs Lucas dicit, *Quid eſt ergo quod ſcriptum eſt?* q. d: Si vos rectè dicitis, *Abſit*, quaſi non eſſet verum id, quod dixi in parabola: quid ergo dicit Scriptura illius Pſalmi, quem de Meſſia ſcriptum canitis? LAPIDEM, QVEM REPROBAVERVNT ÆDIFICANTES, id eſt, lapis ille, quem architecti, qui pręſunt ædificandæ Synagogę ac domui Dei, tamquam ſtructuræ inutilem abiecerunt, HIC FACTVS EST IN CAPVT ANGVLI, id eſt, caput anguli, quem Paulus ad Epheſ. 2. v. 20. vno verbo Gręco vocat ἀκρογωνιαῖον, id eſt, ſummum angularem, ſeu in extremo & ſupremo angulo poſitum: qui eſt pręcipuus in ſtructura, vt potè ſupernè continens totam iuncturam duorum parietum; ſicut infernè lapis fundamentalis. Itaquè hîc alio ſermone parabolico iidem ſunt ædificantes, qui in parabola erant agricolæ: idem ædificium, quod vinea; idem lapis reprobatus, qui filius ſeu heres occiſus, vt annotauit Hieron. Ædificantes ergo hoc loco ſunt Sacerdotes & Principes populi, vt exponit S. Petrus Act. 4. v. 11. quia docendo regendoque Synagogam domum Dei ædificabant. Qua de cauſa & Apoſtolus ſe *ſapientem Architectum* vocat, 1. ad Corinth. 3. v. 10. ipſum verò populum ibidem vocat *Dei agriculturam*, ac *Dei ædificationem*, hoc eſt, iuxtà has parabolas, Dei vineam, Dei domum. *Lapis* vero dicitur Chriſtus, propter ſoliditatem ac firmitatem ſeu ſtabilitatem, quam tribuit Eccleſiæ ſuæ, tanquam in fundamento eius poſitus cui tota ſtructura innititur. Vocatur verò *angularis*, propter indiſſolubilem iuncturam, quam tribuit ædificatio. In angulo enim ingẽtes lapides ponuntur, qui vtrumque parietem ex diuerſo venientem complectantur & iungant Vnde per hoc indicatur, Chriſtum in vno ædificio ſuo iuncturum duos populos de Circumciſione & pręputio venientes id eſt, Iudaïcum & Gentilem vt Auguſtin. 18. de verbis Domin. cap. 10. & alibi ſępius, & ab omnibus penè veteribus huius loci Interpretibus annotatum eſt; Origen. Hilar. Hieron Theoph. & inſinuàtum à Paulo, ad Epheſ. 2. verſ 14 & 15. *Caput* autem *anguli* dicitur honoris cauſa, vt opponatur hoc reprobationi eius: q. d. quem reprobarunt ipſi, tamquam ineptiſſimum ædificio ſuo, *hic factus eſt*, id eſt, fiet, phraſi Prophetica futura tamquam pręterita vaticinantium, ſummus in angulo, id eſt dux & caput Eccleſiæ, & quidem ex duobus iam populis conflatæ. DOMINO, id eſt, non ab hominibus, ſeu humanâ induſtriâ, ſed diuinâ omnipotentiâ. Eſt enim tacita oppoſitio Dei, eligentis illum lapidem in caput anguli, contrà homines reprobantes vt clarè indicatur 1. Petr. 2. verſ. 4 FACTVM EST ISTVD, Gręcè hîc, & Hebraicè in Pſal. 117

legitur,

legitur, *Facta eſt hæc, & eſt mirabilis*: ſed manſit phraſis in Græco ex Hebraïco, vbi carentes neutro ponunt pro eo fœmininum: ſicut quandò dicunt, *Vnam petij à Domino, & hanc requiram*, id eſt, vnum Factum eſt ergo iſtud à Domino, quòd ſcilicet lapis ille, ſeu Ieſus reprobatus, renitentibus inimicis factus ſit per reſurrectionem princeps Eccleſiæ, & quidem ita, vt duos parietes iſtos ſub ſe coniunxerit. ET EST MIRABILE IN OCVLIS NOSTRIS, id eſt, eſt nobis mirabile viſu, ſeu mirabile videtur nobis qui adhæremus lapidi illi per fidem: loquitur enim Pſalmus ex perſona crediturorum tempore Chriſti.

45. IDEO, quia ſcilicet iuxtà Scripturam iſtam reprobando lapidem à ſtructura veſtra, impleturi eſtis id, quod in parabola de herede vineæ occidendo attuli, DICO VOBIS, omnibus, tam Principibus, tamquam mali totius auctoribus, quàm plebi eis adhærenti, QVIA AVFERETVR A VOBIS REGNVM DEI vt ſcilicet non regnet ampliùs Deus ſeu Chriſtus in vobis: id eſt, fiet, vt non ſitis ampliùs Synagoga, populus, & hereditas, & regnum eius, quem reprobaſtis. ET DABITVR, per gratuitam gratiam, & miſericordiam, & bonitatem vocationis, quam erga Gentes peculialiter prædicat Apoſtolus ad Rom. 15. v. 9. & 11. GENTI FACIENTI FRVCTVS EIVS, id eſt, Gentibus edituris fructus dignos regno Dei, nempe fructus iuſtitiæ. Itaque prædicit hîc reprobationem Iudæorum, cum ablatione veri cultus Dei, & Gentes occaſione reprobationis eorum ad fidem & regnum Dei eſſe vocandas, vt clarè docet Paulus Act. 13. v. 46. & latiùs ad Roman. 11. verſ. 25. & ſeqq.

44. ET QVI CECIDERIT SVPER LAPIDEM, &c. Certum eſt, *cadere ſuper lapidem*, & *lapidem cadere ſuper aliquem*, hîc diſtingui, illud minus, hoc maius eſſe. Vnde diuerſis modis hoc exponitur. Veriſimilius videtur id, quod dicunt Chryſoſt. Homil. 96. & Aug. lib. 10. Quæſt. Euang. q. 30. vt *cadere ſuper lapidem* ſit offendere ſeu impingere in lapidem, adhuc in terris poſitum, quemadmodum ambulantes ſolent. hoc eſt, *ſcandalizari in Chriſto*, vt eſt c. 11. verſ. 6. nam hac de cauſa vocatus eſt Chriſtus *lapis offenſionis* & *petra ſcandali*: quod fit. dum Chriſtus vel non creditur, vel creditus deſeritur, vel malè viuendo contemnitur, vt explicatur optimè 1. Petri 2. v. 8 Qui ergo ſic offenderit in lapidem, CONFRINGETVR Græcè *συνθλασθήσεται conquaſſabitur*, ſicut & apud Lucam vertitur, hoc eſt, lapidem non lędet, ſed ipſemet ita collidetur, vt quidē penitùs non intereat, ſed tamē toto corpore afflictus, & quaſi fractus doleat. SVPER QVEM VERO, pondere ſuo ex alto CECIDERIT, lapis iſte, CONTERET EVM, Græcè *λικμήσει ventilabit*, id eſt, ita conteret, vt in minutas partes, in auras diſpergatur, nullaque reparationis ſit ſpes. Primâ igitur parte ſignificatur pœna præſentis vitæ, quæ peccantes in Chriſtum ſequitur, ſiue in anima, ſiue in corpore: ſecunda verò pœna damnationis futuræ cùm lapis ille de cælo ſuper impios totâ mole caſurus eſt. Vnde aliqui alluſionem ad vaſa fictilia fieri putant, quæ ſi ceciderint in magnum lapidem, franguntur quidem, ita tamen, vt nonnumquam propter magna fragmenta aliquo modo reparari poſſint: ſin lapis in ipſa ex alto ceciderit, penitùs in minutiſſimas partes conteruntur.

CAPVT XXII.

SIMILE FACTVM EST REGNVM CÆLORVM, ſeu Eccleſia, hoc eſt, ſimile quid accidit in colligenda ex hominibus Eccleſia in qua Deus regnum ſuum inchoat, vt poſtea compleat, ac ſi Rex quiſpiam pararet nuptias filio ad quas propinqui venire detrectarent, &c. Rex enim iſte Deus Pater eſt, QVI FECIT NVPTIAS FILIO SVO, vnigenito, vxorem ducenti. Vxor iſta, ſeu ſponſa, eſt Eccleſia, iuxtà Apoſtol. ad Epheſ. 5. v. 25. & ſeqq. & Apocal. cap. 21. v. 2. & 9. Vnde *Nuptiæ* non ſignificant hîc ipſam matrimonialem coniunctionem, vel incarnationem

Chriſti, per quam Eccleſia ei ſponſa facta eſt, ſed nuptiale conuiuium, ſplendidum, & magnificum, vnde ad ipſum dicuntur homines inuitati. Hoc autem non eſt aliud, niſi ille doctrinæ, Sacramentorum, & gratiarum apparatus, quo Deus tanquam diuerſis ferculis hominum animas, per fidem ſibi copulatas, paſcit, & in æternum gaudiis beatæ vitæ paſturus eſt.

3. ET MISIT SERVOS SVOS, Ioannem Baptiſtam, imò & ipſum Chriſtum Dominum, qui formam ſerui accepit, VOCARE INVITATOS AD NVPTIAS, id eſt vt eos, qui iam olim inuitati fuerant ad nuptias, ſuo tempore celebrandas, ad diem nuptiis præfinitum vocarent. Inuitati illi ſunt Iudæi, qui iam olim per Moyſen & Prophetas, de tali conuiuio Meſſiæ exhibendo certiores facti, & inuitati, & ad credendum perſuaſi fuerant. Hi ergo, iam iam inſtante conuiuij die, vocati ſunt per ſeruos illos, prædicantes, *Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum*, vt ad conuiuium venirent, id eſt, vt Eccleſiæ credendo in Chriſtum insererentur. Fit alluſio ad morem humanum, quo, decreto iam matrimonio, futuræ nuptiæ conſanguineis plerumque denuntiantur, ſed ſic tamen, vt cùm dies inſtat, denuò vocentur, vt ad præſtitutam veniant. ET NOLEBANT VENIRE, id eſt, noluerunt in Chriſtum credere, Eccleſiæ eius inſeri, & participes conuiuij fieri.

4. ITERVM, ſemel iam contemptus, MISIT, poſt mortem ac reſurrectionem filij ſui, ALIOS SERVOS, Apoſtolos duodecim, Paulum, Barnabam, Stephanum, & alios, qui præſcriptis verbis hæc denuntiarent inuitatis: ECCE PRANDIVM PARAVI, id eſt, non iam dies prandij nuptialis inſtat, ſed aduenit, & omnia omninò ad refectionem mentis in hac vita neceſſaria præparata ſunt. Prandium enim ſpiritualia vitæ præſentis bona reſpicit, cœna verò futuræ gaudia, de qua Lucæ 14. Hac ergo prædicatione iubet Rex, & quidem vltimò, annuntiari Iudæis; Meſſiam agnũ, ſine macula, iam eſſe mortuum, crucifixum, reſurrexiſſe, & ad epulandum propoſitum, omniaque iam conſummata eſſe, quæ ad pleniſſimam redemptionem, ſalutem & refectionem deſiderantur; hoc enim per *tauros* & *altilia* videtur ſignificari. quamquam ſigillatim Chriſtus per *taurum* ſignificari poſſit, ad explendam famem, & ad ſuſtentationem rudiorum, vt robuſti fiant; idem verò per *altilia*, ad præbendas delitias ſublimis contemplationis ſpiritualibus. VENITE AD NVPTIAS, id eſt, nihil iam ſupereſt, niſi vt veniatis, & menſæ accumbentes, conuiuij illius magnifici honore, deliciis, gaudiis, reipſa perfruamini, credendo in Chriſtum.

5. ILLI AVTEM, aliis rebus occupati & præpediti, NEGLEXERVNT, ſeu non curarũt venire, & Euangelicæ veritati credere, ET ABIERVNT, ad ſua quiſque negotia, nempe ALIVS IN VILLAM SVAM, ALIVS VERO AD NEGOTIATIONEM SVAM, diuerſis ſcilicet terrenarum rerum amoribus, ſtudiis ac lucris abſtracti.

6. RELIQVI VERO, longè magis impij & ingrati humaniſſimæ inuitationi ad inæſtimabilem tanti conuiuij fœlicitatem, TENVERVNT SERVOS EIVS, &c. prout in Actibus Apoſtolorum de Iacobi & Stephani occiſione & Pauli, aliorumque contumeliis narratur.

7. REX AVTEM CVM AVDISSET, tantum contemptum gratiæ, ſeruorum contumeliam ac cædem, IRATVS EST, id eſt, vltionem tandem decreuit, poſt tantam ſcilicet diſſimulationem, ET MISSIS EXERCITIBVS SVIS (Romanos intelligit ſub Tito & Veſpaſiano) PERDIDIT HOMICIDAS ILLOS, gladio, fame, & peſte: vſque adeò, vt Ioſephus lib. 7. de bello Iudaïco c. 17. teſtis ſit, periiſſe ſolâ vltimâ Ieroſolymæ obſidione vndecies centena millia, præter innumeras clades, quibus & antè, & poſtea alibi affecti ſunt. Quamuis autem textus hoc factum dicat propter cæſos ſeruos Regis, non negat tamen ipſius Chriſti occiſionem præcipuam fuiſſe cauſam. ET CIVITATEM ILLORVM SVCCENDIT: quod ad litteram

etiam contigiſſe idem Ioſephus eodem libro teſtatur.

8. TVNC AIT SERVIS SVIS: non poſt perditos homicidas ſuccenſámque ciuitatem, ſed tunc, cùm pertinaciter ad nuptias venire, ſeu Chriſti fidem recipere detrectarent, NVPTIÆ QVIDEM PARATÆ SVNT, durat enim ac celebratur nuptiale iſtud prandium à morte Chriſti, vſque ad veſperam mundi quando æterna cœna incipiet: SED QVI INVITATI ERANT, NON FVERVNT DIGNI. Plus ſignificat, quàm dicit, nempe Iudæos, non tantùm non fuiſſe dignos nuptiis, ſed per tantam peruicaciam, ingratitudinem, & impietatem etiam indignos: non ita gentes. Hinc ergo, vt Apoſt. ad Rom. 11. v. 11. Iudæorum delicto ſalus facta eſt Gentibus, quia cùm ſe iudicaſſent indignos æternâ vitâ, & nuptiis iſtis, prædicatores ad Gentes conuerſi ſunt, Act, 13. v. 46. vt qui numquam inuitati fuerant, in Chriſtum credendo, ad nuptias venirent; hoc eſt enim quod addit.

9. ITE ERGO AD EXITVS VIARVM, id eſt, quia Iudæi venire nolunt, percurrite omnes vias, vſque ad omnes earum angulos, atque exitus, id eſt, per vniuerſum mundum omnibus Gentibus vſque in fines orbis terræ, prædicate Euangelium. ET QVOSCVMQVE INVENERITIS, VOCATE AD NVPTIAS, nemine cuiuſcumque conditionis, quantumuis barbaro, excluſo: nempe vt æmulatione vel zelotypiâ ſtimulati Iudæi, ægrè ferendo ſibi ſalutem à barbaris præripi, conuertantur.

10. ET EGRESSI CONGREGAVERVNT OMNES, id eſt, ex omni hominum genere; ſeu ex omni tribu, & lingua, & populo & natione, & ſexu, & profeſſione, MALOS ET BONOS: non qui ſe malos perſeueraturos profiterentur: ſed *malos*, ſiue qui laterent, dum ingrediendo probitatem ſimularent: *bonos* autem, qui ſæculo vti verbis, ita & factis renuntiabant: ſiue *malos & bonos*, quo ſcilicet iam adducti ad nuptias mali & boni apparerent: ſiue denique *bonos & malos* dictum eſt ſecundùm quandam humanam conuerſationem, in qua etiam ij, qui nondum crediderunt, vel laudari, vel vituperari ſolent: quas interpretationes dat Aug. lib. de fide & operib. c. 17. Nemo enim propriè loquendo bonus eſt ante fidem. ET IMPLETÆ SVNT NVPTIÆ, locus ſcil. nuptialis, ſeu, vt Syrus, domus conuiuij, DISCVMBENTIVM: q. d. Ita non perierunt impenſæ conuiuij & mortis Chriſti propter Iudæos venire detrectātes: ſed multò pluribus adductis, domus, hoc eſt, Eccleſia, impleta eſt. Nam vt Apoſt. ad Rom. 11. delictum eorum diuitiæ ſunt mūdi, & diminutio eorū diuitiæ gentium.

11. INTRAVIT AVTEM REX, conuiuij cœnaculum, VT VIDERET, ſpectaret, DISCVMBENTES, conuiuas, vtrùm ſcilicet omnia dignè tantis nuptiis, tanto ſponſo & ſponſâ agerentur. Significatur autem viſitatio Dei, die iudicij facienda. Addit hoc, ne ſibi vnuſquiſque ex gentilibus ſatis eſſe putaret, quòd vocatus venire voluiſſet, etiamſi indignè ſe gereret vocatione ſuâ. ET VIDIT IBI HOMINEM, id eſt, vnum quemdam, NON INDVTVM VESTE NVPTIALI, id eſt, decente nuptias & feſtum diem: lacera enim & ſordida veſte dehoneſtari ſolent nuptiæ, & ſponſus contemni. Hanc veſtem parabolicè Caluinus intelligit fidem; ſed malè, quia per eam ad nuptias venerat. Auguſt. 22. contra Fauſtum cap. 19. gloriam ſponſi, quam quiſque, non ſuam, quærere debet. Quid hoc ſit, exponit ipſe lib. ad Donatiſtas poſt Collat. cap. 20. & latiùs quodam Sermone de nuptiis in appendice, videlicet fidiſſima ſponſa Chriſti charitas. Veſtis enim nuptialis accipitur in honorem coniunctionis ſponſi & ſponſæ: ac talis eſt, inquit, vt eam non habeant, niſi boni, in conuiuio relinquendi. Quæ ſanè veſtis ſola charitas eſt, quâ maximè ſponſus honoratur: hinc eſt communis antiquorum ſenſus Gregorij, Ambroſij, & aliorum. Nam quòd Chryſoſtom. hanc exponit eſſe vitam immaculatam, ſeu virtutibus ſplendidam, à peccatorum ſordibus alienam; Auctor im-

perf. & Hieron. opera bona ſeu noui hominis; Hilarius candorem habitus cæleſtis & Spiritus ſancti gloriam; in idem prorſus redeunt: charitas enim ſine illis eſſe non poteſt, nec illa ſine charitate.

12. ET AIT ILLI: AMICE. *Amicum* vocat, quia ad nuptias amico animo inuitatus fuerat, inquit Hieronym. & vt zelo iuſtitiæ, non autem odio ſe increpari intelligeret. QVOMODO HVC INTRASTI, id eſt, quâ fronte & audaciâ te in tantas nuptias intruſiſti, & cum cæteris verſaris, NON HABENS VESTEM NVPTIALEM, id eſt, legibus nuptiarum requiſitam, quæ in ſponſi & ſponſæ gloriam cedat? Arguitur autem in eo ſolus defectus charitatis, tametſi de cætero ſe modeſtè geſſiſſet, neque conuiuas perturbaſſet. Quod ergo iudicium eorum erit, qui ſordidè & flagitioſè viuunt, omniáque tumultibus miſcent, quibus conuiuas in Eccleſia perturbeſit? AT ILLE OBMVTVIT, quia vbi veritas ipſa iudex erit, ceſſabit omnis excuſatio, palliatio ac defenſio. Vnde, illo per ipſum ſilentium ſe condemnante,

DIXIT REX MINISTRIS, iuſtitiæ ſuæ, Angelis ſcilicet, LIGATIS MANIBVS, ne ſe defendere queat, ET PEDIBVS, ne fugere: quibus ſignificat ineuitabilem eius pœnam abſque vlla ſpe liberationis, aut præſidio defenſionis, MITTITE EVM, Græcè *ἄρατε*, *eijcite*, ſcilicet foras ex nuptiis & ex cœtu Sanctorum, qui charitate velut veſte immaculatâ amicti ſunt, IN TENEBRAS EXTERIORES, carcerem inferni: de quibus tenebris & ſtridore & fletu, vide dicta in c. 8. verſu 12. Delabitur hîc Chriſtus à cortice parabolæ ad rem ſignificatam; in quam collimans etiam mox concludit:

14. MVLTI ENIM SVNT VOCATI, ad nuptias Filij Dei, ad conſortium regni cœlorum: ſub quibus vocatis comprehendit etiam inuitatos vocatoſque, qui venire detrectauerant, ſcilicet Iudæos, maximè tamen eos, qui venerant quidem, ſed veſtis, id eſt, probæ conuerſationis defectu eiecti fuerant. PAVCI VERO ELECTI, à Deo, vt in cœna æterna, ad quam ex prandio nuptiali perducendi ſunt, ſalute potiantur. Tangit enim radicem primã, ex qua oritur diuerſitas, vt vocati vel veniant, vel decenti veſte nuptiali induantur, vel in ea perſeuerent, ne conuiuio eiiciantur. Ex hoc autem, quòd vnus tantùm eiectus dicitur, multique remanſerunt in conuiuio cùm tamen è contrario multi dicantur vocati, & pauci electi: concludit Auguſt. Serm. cit. & lib. De geſtis Pelagij c. 3. per eiectum parabolicè ſignificari vniuerſum malorum cœtum, qui in Eccleſia bonis permixti viuunt, & multitudine ſuâ electos longè ſuperant.

15. TVNC, cùm irati eſſent tot parabolis Phariſæi, præ cæteris infenſi Chriſto, CONSILIVM INIERVNT, VT CAPERENT EVM IN SERMONE: Græcè, *παγιδεύσωσιν*, *vt illaquearent*, ſeu verbis velut laqueo, caperent, vt quem vi non audebant capere, operibus tamen videbant irreprehenſibilem, ipſi iam toties ſuis verbis capti viciſſim propoſitâ captioſâ quæſtione eum verbis in periculũ adducerent.

16. ET MITTVNT EIS DISCIPVLOS SVOS quaſi ipſi ignotos, quos tamen ipſos fuiſſe Phariſæos notat Marcus, CVM HERODIANIS. Gentiles eos fuiſſe ſentit Auctor operis imperf. Chryſoſt. verò & Hieron. milites Herodis: Theophyl. eos, qui Herodem Chriſtum putarent. Veriſimile eſt fuiſſe Herodis, non primi illius, ſed filij eius Tetrarchæ, qui Antipas dictus eſt, domeſticos. Ille enim tẽpore paſſionis Chriſti iam inſtantis erat Ieroſolymis, Lucæ 23. verſu 7. Vnde Syrus vertit, *Cum iis qui de domo Herodis* ſeu *cum domeſticis Herodis*. & Euangelium Hebræũ Eliæ Hutteri & aliorũ legit, *cum ſeruis Herodis*. Herodes enim magnus impẽsè fauerat Romanorum tributis, quibus olim præfuerat; quem & filiũ eius imitatum fuiſſe non eſt dubium. Phariſæi contrà fauebãt Iudaicæ libertati. & Herodis erant aduerſarij. Teſtis eſt enim Ioſeph. l. 18. Antiq. c. 2. fuiſſe quoſdam ex Iuda Galilæa ortos, ſed eadem planè cum Phariſæis ſentientes, qui ne-

minem præter Deum; Dominum ac Principem haberi aut nominari vellet adeoq; Romanis ac tributis erant infenſiſſimi. DICENTES, Græcè rectus caſus eſt: vnde Syrus, *Et dicunt ei*, ſcilicet Phariſæi, per os diſcipulorum. Quo indicatur, præſcriptis verbis quæſtionem à Phariſæis mittentibus fuiſſe propoſitam. MAGISTER, SCIMVS QVIA VERAX ES, id eſt, quòd amas veritatem, nec ſolum amas in te, ſed etiam in alijs. ET VIAM DEI IN VERITATE DOCES, id eſt, doces verè, ſincerè, abſque fuco & reſpectu, viam, quam Deus ab hominibus ambulari cupit, hoc eſt quid Deus velit fieri, & non fieri. ET NON EST TIBI CVRA DE ALIQVO, id eſt non curas quemquam, quò minùs liberrimè abſque odio, aut metu, aut gratia veritatem dicas. Veracitas enim reddit hominē incōmutabili veritati ſimilem: veritas autē neminē curat, palpat aut metuit. NON ENIM RESPICIS PERSONAM HOMINVM: Marcus *Non vides in faciem hominum*. Vtrumque Lucas breuiter explicat, dicendo, *Non accipis perſonam*, hoc eſt ſolius cauſæ merita intueris, nihil curans quaſcumque extraneas perſonarum conditiones, ad cauſam non pertinentes, diuitias, honores, potentiam, &c. Veriſſima eſt iſta ſinceri Doctoris, maximéque Chriſti, laus, nullo hominum reſpectu, gratiâ, aut metu ab officio & libertate aſſerendæ veritatis deflectere. Sed in Phariſæis erat iſta peſtilentiſſima adulatio, eò tendens, vt Chryſoſt. notat, vt Chriſtum inflarent & audacem redderent, atque ita in ancipiti conſtitutus aliquid diceret, vel contra religionem & libertatem Iudaicam, vt ſic Phariſæi præſentes eum plebi inuiſum redderent; vel contra præſentem Reip. ſtatum, vt ſic eum Herodiani comprehenderent, & apud Præſidem Pilatum accuſarent: nam de hac ipſa tributi cauſa apud Pilatum mentiti ſunt; Lucæ 23 verſu 2. Et hoc eſt, quòd Lucas apertè dicit, eos fuiſſe inſidiatores, qui ſe iuſtos ſimularent, quæſtionémque propoſuiſſe, vt traderent illum principatui & poteſtati Præſidis.

17. Quando quidem igitur tam incorruptus ſis Doctor veritatis, DIC NOBIS: QVID TIBI VIDETVR, de huius quæſtionis veritate, quæ conſcientiam noſtram torquet & perplexam facit? LICET CENSVM DARE CÆSARI, AN NON? ſalua ſcilicet religione & abſque offenſa Dei. Pompeius enim primò vniuerſam Iudæam vectigalem populo Romano fecerat: deinde Auguſtus cùm circa tempus naſcentis Chriſti toti nationi cenſum ſeu tributum annuum impoſuiſſet, Iudas Galilæus hoc indignum ratus, populum ad rebellionem incitauerat, vt multis locis indicat Ioſephus & Gamaliel Actor. 5. verſu 37. Hinc orta quæſtio, tempore Chriſti maximè controuerſa, vtrum liceret tributum Cæſari ſoluere? Pars affirmatiua tenebatur ab Herode & Herodianis, & Romanorum fautoribus: negatiua à Iuda Galilæo, atque eius diſcipulis, & maximè grata erat populo ac Phariſæis.

18. COGNITA AVTEM IESVS NEQVITIA EORVM, id eſt fraudulenta hypocriſi, AIT: QVID ME TENTATIS, ſeu experiri ſcientiam meam cupitis, HYPOCRITÆ? Aliud enim voce, aliud opere proferebant: nam beneuolentiam erga Ieſum, magnam æſtimationem eius, ſtudium veritatis & iuſtitiæ & religionis ſimulabant, cùm nihil eorum eſſet ipſis cordi.

19. OSTENDITE MIHI NVMISMA CENSVS, id eſt, ſpeciem monetæ, qua cenſus Iudæis imperari ſolitus à Romanis, ſolui debet. Cōſtat enim ex Ælio Lampridio, moris fuiſſe Romanis Imperatoribus, vt numiſmata, pro ratione tributi vel cenſus, magna vel parua conderentur. AT ILLI OBTVLERVNT EI DENARIVM: quod fuit numiſma Romanum; intelligit autem argenteum. Teſtatur enim & miratur Plinius lib. 23. cap. 3. populum Romanum victis Gentibus in tributo ſemper argentum imperaſſe, non aurum. Putatur autem hîc fuiſſe Denarius minor, vnius Atticæ drachmæ pondere, hoc eſt valoris circiter Regalis Hiſpanici, qui

olim quinque, nunc ſex ſtuferos valet. Cùm autem conſtet ex c. 17. v. vul. Cenſum illum fuiſſe didrachmum, hinc ſequi videtur, eum vel denario duplicato debuiſſe ab omnibus ſolui, vel certè pro ratione facultatum vniuſcuiſque, vno vel duobus.

20. ET AIT ILLIS: CVIVS EST IMAGO HÆC, ET SVPERSCRIPTIO? Nam vt nunc, ita & olim tempore Chriſti, ſignabantur nummi imagine Principis, vel Reip. & characteribus limbum ambientibus, vt ex multis vetuſtis nummis conſtat. Quamuis initio apud Romanos pecude, vnde pecunia dicta, ſignarentur; deinde aliis notis, Iano, bigis, quadrigis, victoriâ, &c. vt videre licet apud Plin. loco citat. Interrogat hæc Chriſtus, non quòd ignoraret, ſed partim vt ex propriis eorum verbis quæſtionem ſolueret, partim vt ſignificaret non ſibi terrena eſſet curæ, ſed cæleſtia.

21. DICVNT EI: CÆSARIS, veriſimiliter Tiberij, vt pote iam decimumoctauum imperantis annũ. TVNC AIT: REDDITE ERGO QVÆ SVNT CÆSARIS, CÆSARI. Quibus verbis tacitè ſignificatum eſſe à Domino plerique volunt, tributum illud eſſe Cæſari, in recognitionem dominij, ſoluendum, vt pote cui ſe ſubiectos vſu numiſmatis eius profiterentur. Sed meritò dubites, vtrùm hoc ſequatur: nam & Abraham, Geneſ. 23 v. 16. vſus eſt moneta publica, ſcilicet Hetheorum, inter quos viuebat, quibus tamen non erat ſubiectus: & Iudæos veriſimile eſt pecuniâ Græca & Romana propter commercij commoditatem ante ſubiectionem, eſſe vſos; & tyrannis etiam cenſus, qui non debetur, ſolui ſolet. Itaque veriſimile eſt, Chriſtum, ſicut ancipiti & lubrica quæſtione pulſatus fuerat, ita & lubricè atque ambidextrè reſpondiſſe, vt nihil decideret, ſed eos incertos relinqueret, quid Cæſari deberet ſolui, an cenſus, an honor, an obedientia; ſicut eos etiam de ſoluendis Deo incertos reliquit, cùm dicit, ET QVÆ SVNT DEI DEO. Hoc tamen duabus de cauſis adiecit: primò, vt indicaret, quòd etſi, quæ ſunt Cæſaris, Cæſari ſoluerentur, neminem ex eo impediri, quin reddat ea, quæ ſunt Dei Deo, vt Origenes; illud enim pauperiorem forſan reddet, non tamen impium. Ita docens, nihil obſtare religioni, ſicut ipſi putabant, quò minùs, ſalua pietate, & Cæſari pareretur in iis, quæ ad ipſum ſpectabant, ſcilicet terrenis & ſimul Deo, in rebus diuinis. Secundò, vt ſimul eorum negligentiã perſtringeret, in iis ſoluendis, quæ ſunt Deo, obedientia ſcilicet mandatorum eius: q. d. De ſoluendis debitis Cæſari auaritia ſtimulante, eſtis anxij, cùm de ſoluẽdis debitis Deo nihil curetis: hoc oportet facere, & illud non omittere, cùm res poſtulat.

22. ET AVDIENTES MIRATI SVNT, reſponſum, tam cautum, in quo nihil reperiri poſſet, quo vel in populi, vel in Cæſaris offenſam caderet, vt ſperauerant. Lucas hoc exprimit, *Et non poterant verbum eius reprehendere coram plebe.*

23. IN ILLO DIE ACCESSERVNT AD EVM SADDVCÆI. De hac ſecta diximus alibi, ſicut & de lege ſuſcitantium ſemen, id eſt, filium & poſteritatem fratri, id eſt, proximo cognato ſuo ſine liberis defũcto. Primogenitus enim filius ex vxore fratris nomine defuncti appellabatur, vt lex ait, hoc eſt, habebatur filius & heres defuncti, non viuentis. Proponunt Sadducæi hanc quæſtionem, vt abſurditate quæ ex ea ſequi videbatur, (quòd ſcilicet vel plures eamdem haberent poſtea ſimul vxorem, vel vnus præ cæteris, quibus erat par ius) expugnarent reſurrectionem, & conſequenter regnum cœlorum & vitam æternam, quam Chriſtus prædicabat. Neque enim ſuſpicari poterant carnales homines, vitam ibi cælibem eſſe ducendam. Proponunt autem ex ipſa Lege Moyſis, quam ſolam recipiebant, vt teſtatur Ioſephus 18. Antiquit c. 2. Quibus reſpondet.

29. ERRATIS, negando reſurrectionem, & ignorando modum eius, dum ſcil. putatis vitam, quæ futura eſt, fore vitæ præſenti ſimilem, NESCIENTES SCRIPTV-

RAS, quia non intelligitis eas, quæ de hac re loquuntur: NEQVE VIRTVTEM, ſeu omnipotentiam Dei, cuius poteſtate corpus redactum in cineres ad vitam, eamque longè aliam, ac iam viuimus reuocabitur. Tangit igitur duplicem radicem erroris iſtius, ignorantiam Scripturarum & omnipotentiæ Dei: quibus de cauſis ab omnibus olim, tum Iudæis, tum Philoſophis, tum hæreticis, reſurrectio ſublata fuit, & etiam-num hæreſes contra plereſque arduos fidei articulos excitantur. Primò igitur docet eos errare in modo futuræ vitæ intelligendo, conuellens totius erroris fundamentum.

30. IN RESVRRECTIONE ENIM, id eſt, tempore reſurrectionis, ad quam omnis vita, poſt eam ducenda, ſpectat, NEQVE NVBENT, viri, *neque nubentur*, fœminæ: nam Græcè eſt, οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε ἐκγαμίζονται, *neque vxores ducunt, neque dantur ad nuptias*; quo modo eadem Græca verba ſunt Lucæ 17. v. 27. Itaque hîc, contra Latinorum conſuetudinem, *Nubere* tributum eſt viris, & *Nubentur*, vſurpatum eſt perſonaliter. Colligit autem hinc Hieron. tũ hîc, tum Epiſt. 27. ad Euſtochium, in reſurrectione futuram ſexuum diuerſitatem. Neque enim rectè de lapidibus, vel rebus, quæ non poſſunt nubere, dixeris, *non nubent*, &c. Quamuis Tertull. libro de habitu muliebri, c. 2. Origen. & alij nonnulli, eundem ſexum, qui viris, videantur tribuiſſe fœminis: ſed rectè Auguſt. 22. de Ciuitat. c. 17. Corporibus vitia detrahentur, natura ſeruabitur. Non eſt autem vitium ſexus fœmineus, ſed naturâ erunt mẽbra non accommodata vſui veteri, ſed decori nouo, quo non alliciatur aſpicientis concupiſcentia, quæ nulla erit, ſed Dei laudetur ſapientia, atque clementia, qui & quod non erat, fecit, & liberauit à corruptione, quod fecit. SED ERVNT SICVT ANGELI DEI IN CŒLO: ſeu qui in cœlo ſunt, ad differentiam dæmonum, hoc eſt viuent abſque nuptiis, cibo, potu, cæteriſque mortalitati ſuſtentandæ & propagandæ neceſſariis, ſicut Angeli, quod Auguſtin. loco citat. dicit: Erunt ſicut Angeli, ſeu æquales Angelis immortalitate, atque felicitate, non carne. Non enim hîc natura Angelica, ſed ſimilitudo ſpiritualis conuerſationis promittitur, vt Hieron. locis citatis: qui ad Euſtochium rectè notat, ſicut & Baſil. libro de vera virginit. Virgines iſtam Angelicam ſimilitudinem reſurrectionis in hac vita præuenire, quorum puritatẽ in corruptibili carne circũferunt.

31. DE RESVRRECTIONE AVTEM MORTVORVM NON LEGISTIS. Hîc eos probat neſcire Scripturas, retundens ex ipſo Moyſe argumentantes ex Moyſe, cùm alioqui longè clariora ex Prophetis teſtimonia ſuppeterent.

32. EGO SVM: id eſt, non ſolùm olim fui, ſed etiam nunc ſum. DEVS ABRAHAM, DEVS ISAAC, &c. Sub hac propoſitione quodammodò ſubſumit Chriſtus: atqui NON-EST DEVS MORTVORVM, id eſt, eorum, qui corpore & animâ extincti ſunt, SED VIVENTIVM. Vnde concludendum relinquit; ergo Abraham, Iſaac, & Iacob non ſunt mortui ſed viuunt, & conſequenter mortui reſurgunt.

Contra quam argumentationem moueri difficultas poteſt, quia, quamuis animæ Patriarcharum ſolæ viuerent, nec reſurgerent corpora, Deus poſſet vocari eorum Deus. Seu duobus modis reſponderi poteſt: Primò, vt omnia verba in ſuo rigore accipiantur, & immediatè corporum reſurrectio probetur. Nam Abraham Iſaac & Iacob non ſunt nomina animarum, ſed perſonarum, ſeu ſuppoſitorum, corpore & animâ conſtantium, vt notauit Theophylact. in cap. 12. Marci: & viuentes, cùm de hominibus ſermo eſt, dicuntur, qui corpore & animâ vnitis viuunt: Itaque cùm dicatur Deus Abraham, & Iſaac, & quidem dicatur Deus tantùm eſſe viuentium quos pridem corpore defunctos eſſe conſtat: neceſſe eſt Abraham & Iſaac ſuis corporibus adhuc viuere, ſed Deo. Nam hunc ſenſum indicat Lucas, cùm addit. *Omnes enim viuunt ei*, nimirum quia morte breuiſſimo tẽpore velut ſõno

intercurrente tantùm dormiunt, non mortui ſunt Deo, vt potè quos ad vitam corporis mox reuocaturus eſt. Hac enim de cauſa mortui vocantur ab Apoſtolo *dormientes*, ſicut & Lazarus Ioan. 11. v. 1. & puella Matth. 9. v. 25. *dormire* dicuntur. Declarat hoc Chryſoſt. appoſitâ ſimilitudine Adami, quia ſicut pomo comeſto, decretáque mortis ſententiâ, ſtatim mortuus dicitur, tametſi diu poſtea ſuperuixerit: ita viciſſim mortui, propter decretam à Deo reſurrectionem, dicuntur ei viuere. Et hoc modo Chriſtus immediatè probaſſet reſurrectionem. Secundò, & fortaſſe faciliùs reſponderi poſſet, Chriſtum in verbis ſuis ſpectaſſe mentem Sadducæorum. Sadducæi autem teſte Ioſepho 18. Antiq. c. 2. cum corpore extinguebant ſimul & animas. Itaque immediatè Chriſtus probat animas permanere poſt mortem corporis, ex eo quòd vocetur Deus Abraham, & Deus non ſit Deus mortuorum, id eſt, penitus extinctorum, etiam quantum ad animam, ſed viuentium. Quòd ſi anima non extincta, ſed immortalis permanet, ergo reſurgent & corpora. Anima quippe ex naturali quodam pondere requirit coniungi corpori, & perquam iuſtum eſt, vt, quod particeps fuit operum, ac laborum, pœnæ quoque & præmij particeps fiat. Et hinc eſt, quòd non tantùm Sadducæi, ſed & olim Philoſophi, & hodie Athei, cum animæ immortalitate etiam corporum reſurrectionem ſuſtulerunt, & è contrario qui immortalitatem animæ, iidem & corporibus reſurrectionem tribuerunt. Vnde & Paulus 1. ad Corinth. 15. v. 18. & 32 ex negata corporum reſurrectione infert dormientes perire, ſcilicet etiam quantùm ad animam, & pios labores nihil prodeſſe: & 2. Machab. 12. v. 44. concluditur, orationes pro defunctis nihil profuturas eſſe, niſi reſurgant & corpore.

34. PHARISÆI AVTEM AVDIENTES, &c. ne ſcilicet etiam ſibi videretur ſilentium impoſitum, vt deprimerent Chriſti gloriam, coram turbis admirantibus, CONVENERVNT IN VNVM, ad proponendam nouam quæſtionem, quâ ille, qui Sadducæos ſuperauerat, à ſe ſuperaretur.

35. ET INTERROGAVIT EVM VNVS EX EIS, nempe Phariſæis, LEGIS DOCTOR: Marcus *Scribam* vocat, Syrus *Legis peritum*; ex quo patet Legis doctorem etiam Scribam eſſe, & eoſdem Scribas eſſe potuiſſe & Phariſæos, vt potè cùm hoc ſectæ eſſet nomen, iſtud officij. TENTANS EVM, id eſt, vt experiretur ignotum, inquit Auguſt. 2. de conſenſu cap. 73. hoc eſt, vt amplius experimentum caperet peritiæ Scripturarum eius. Hic enim quamuis Phariſæis inuidiâ ſtimulatis ſe obtulerit, qui quæſtionem ex intimis Legis arcanis petitam Ieſu proponeret, bono tamen animo ad ſciendam ſcilicet ſententiam Chriſti hoc feciſſe colligi videtur ex Marci 12. verſ. 28. & ſeqq. Interrogauit ergo,

36. QVOD EST MANDATVM MAGNVM IN LEGE? id eſt, maximum inter omnia Legis Moyſis, mandata, vt ex Marco patet, qui dicit, quod eſſet *primum omnium mandatum*? Carent enim Hebræi ſuperlatiuo Videtur iſta quæſtiô tunc fuiſſe controuerſa, vt notauit Beda in Marcum, aliis mandatum de ſacrificiis, aliis aliud præferentibus. Ait illi Ieſus.

37. DILIGES DOMINVM DEVM TVVM, Apud Marcum præmittitur etiã illa præfatio quæ habetur Deuter. 6. *Audi Iſrael, Dominus Deus tuus Deus vnus eſt*: quâ manifeſtè præmittitur dilectioni, & fundatur in animo fides vnitatis eſſentiæ diuinæ; occultiùs autem Trinitatis perſonarum, vt obſeruauit Euthymius, in eo quòd ter nomen Domini, ac Dei repetitur. Cui præfationi mox ſubiungitur apud Marcum, *Et diliges Dominum*, &c. q. d. Itaque quia vnus eſt, totum amorem in illum Dominum Deum tuum conuerte. Pro quo Hebraicè eſt nomen τετραγράμματον, id eſt, quatuor litterarum, יְהוָה, quod Deum ſub omnis eſſentiæ pelago exprimit, & ita tacitè rationem continet eius, quod ſequitur, cur ſcilicet ex toto

corde,

corde, toto animo, totâ mente, &c. ſit diligendus, nimirum quia eſt primum ens, ſummum bonum, abyſſus, fons, ac principium omnis entis & boni, ac proinde primum & ſummum, quod mereatur diligi. DEVM TVVM, qui te ſibi in populum peculiarem elegit, in filium adoptauit, diligit, & ex dilectione innumeris cumulauit beneficiis. Nam in prima parte ſumma ratio diligendi ſuggeritur, ipſa diuinæ naturæ excellentia: hîc verò proxima, ipſius ſcilicet in eos amor, ac beneficentia; vt, ſi in amando tardiores fuerimus, ſaltem amantem redamemus. EX TOTO CORDE. Hoc additur, vt diſtinctiùs intelligamus, quomodo totus amor noſter in vnum Deum noſtrum conuerti debeat. Rectè itaque obſeruat Baſil. in Pſalm. 44. & Theodoret. quæſt. 3. in Deuteron. per iſtud, *ex toto*, ſeu *omni corde*, præcipi nobis, vt non ſcindamus dilectionem in dilectionem Dei, & rerum inferiorum Deo: quantùm enim in eas dilectionis impenderis, tantùm Deo ſubſtrahi neceſſe eſt. Sed quia iam fundatâ in animo dilectione Dei, vnicuique rei, parentibus, liberis, cæteriſque omnibus vtilia ex eiuſdem illius diuinæ dilectionis legibus procuranda ſunt (ſic enim Deus ipſe, quem diligis, iubet:) hinc fit, vt quidquid aliud iuſto genere amoris, qui longè inferior eſt, in animum venerit, illuc rapi, & referri debeat, quò totius dilectionis illius impetus currit. Tota enim illa dilectio proximorum in illam dilectionem Dei referenda eſt, quæ nullum à ſe riuulum extra ſe duci patitur, cuius deriuatione minuatur, vt Auguſtinus libro 1. de doctrina Chriſtiana, cap. 22. Sic *cor totum* opponitur cordi in plures amores diuerſos diuiſo, quod hîc fieri vetat. Opponitur etiam *cor totum* cordi remiſſo, ac languido, vt ſignificetur nihil nobis magis, aut æquè diligendum eſſe, ac Deum; nihil illius amori præferendum, aut æquandum: qui ſenſus ex primo ſequitur. Sed magna eſt ſententiarum diuerſitas in aſſignando diſcrimine *cordis, animæ, mentis, fortitudinis, virium*, quibus nominibus hoc præceptum diuerſis locis exprimitur. Iuxtà Auguſt. loco cit. *cor* ſignificat cogitationes, *anima* vitam, *mens* intellectum: iuxta Nyſſenum libro de creat. hominis, *cor* deſignat animam vegetabilem, *anima* ſenſitiuam, *mens* intellectiuam. Alij, maximè recentiores, putant hæc omnia vnum idemque ſignificare, & ad maiorem tantùm energiam repeti, eiuſque ſignum eſſe, quòd aliquando aliquid eorum omittatur. Sed hoc nihil aliud probat, niſi vel præceptum iſtud ſubinde non plenè exprimi, vel certè vnũ eorum ex alio intelligi poſſe. Rectiùs igitur & veriſimiliùs videtur dici, ſicut alibi diximus, & hic locus poſtulat, vt iterum dicatur, quod, cùm dilectio ſit voluntatis actus, voluntas ipſa per *cor* ſignificetur. Nam ſicut cor eſt principium omnium corporalium motuum, ita voluntas, maximè quantum ad intentionem finis vltimi qui eſt obiectum charitatis, eſt principium omnium motuum ſpiritualiũ. Et ideò vbicumque præceptum iſtud ponitur, ſemper *cor* ponitur primo loco, tamquam fons iſtius dilectionis. Tria ſunt autem principia actuum, quæ mouentur à voluntate, intellectus ſcilicet ſignificatus hoc loco per *mentem*, & vis appetitiua interior deſignata per *animam*, & vis executiua exterior omnium actionum, quæ exprimitur Deuteronom. 6. per *fortitudinem*, & Marci 12. v. 30. per *virtutem* & Lucæ 10. v. 27. per *vires*: eadem enim iſta tria ſunt. Præcipitur igitur, vt tota noſtra intentio feratur in Deum, quod eſt EX TOTO CORDE; &, vt noſter intellectus ſubdatur Deo maximè per fidem, quod eſt EX TOTA MENTE; & vt appetitus noſter inferior regatur ſecundùm Deum quod eſt EX TOTA ANIMA; &, vt exteriores actus noſtri obediant Deo, quod eſt EX TOTA FORTITVDINE, ſeu virtute, ſeu viribus. Ita ferè S. Thom. 2. 2. quæſt. 44. artic. 5. Ex quo patet, quàm verè Auguſt. dicat loco ſuperiùs allegato, nullam vitæ noſtræ partem hoc præcepto relinqui quæ vacare debeat, & quaſi locum da-

re, vt aliâ re præter Deum velit frui. Cui conformiter Victor Antiochenus in Marcum ait, idcircò in iſta Lege repeti *cor, animam, mentem, virtutem*, quò hominem tanto Dei amore flagrare debere demonſtret, vt nihil prorſus in vllam omninò animæ facultatem irrepere ſinat, quod eius erga Deum dilectionem excludat, aut diminuat, aut aliò transferat.

38. Hoc est maximvm mandatvm, id eſt præcipuum, quia maximè ab homine requiſitum, omnia ſecum trahens mandata; plenitudo enim Legis eſt dilectio, ad Roman. 13. item omnium mandatorum finis & ſcopus; finis enim præcepti eſt charitas, 1. ad Timoth. 1. verſ. 5. Et primvm, dignitate, tamquam de fine vltimo, de ente primo, de ſummo bono, atque ita neceſſariò eſt finis aliorum mandatorum, & in intentione tam Legiſlatoris, quàm factoris primum.

39. Secvndvm avtem simile est hvic; officio, quia ſimiliter dilectionem præcipit; & amplitudine, quia vniuerſa ſecundæ tabulæ præcepta continet, ſicut alterum primæ. Diliges proximvm, nempe quemlibet hominem; nam vt Iren. libro 4. c. 27. homo homini proximus. Hinc illa laudatiſſima ſententia cuiuſdam apud Comicum, qui reprehenſus fuerat, quòd aliena curaret negotia. Homo, inquit, ſum, humani à me nihil alienum puto; cui tota aliquando theatra plauſiſſe ferunt. Vtitur autem nomine *Proximi*, vt tacitè ſuggerat rationem legis, ſeu dilectionis iſtius, nempe ſocietatem, fundatam in proximitate, hoc eſt in coniunctione naturali, non ſanguinis, ſed animorum, id eſt, rationis & imaginis Dei, & conſequenter præcipuè in capacitate ſummi boni, in qua ſocij & proximi ſunt omnes homines. Si enim pecuniæ ratio ſocios facit, quantò magis ratio naturæ, non negotiandi, ſed naſcendi lege communis? inquit Auguſt. Epiſt. 52. Sicvt teipsvm id eſt, ſimiliter, atque te diligis, etſi non æqualiter. Similitudo autem iſta dilectionis attenditur primò & maximè in fine diligendi proximum, ſcilicet propter Deum. Hinc Aug. libro 10. de Ciuit. c. 4. Cùm mandatur de proximo diligendo, ſicut ſeipſum, quid aliud mandatur, niſi vt ei, quantum poteſt, commendet diligendum Deum? Dilectio quippe ſui, non propter Deum, non eſt vera ſui dilectio. Cùm enim ſe diligere ſit ſibi velle ſummum bonum, tunc veriſſimè & propriiſſimè homo ſeipſum diligit, cùm Deum diligit; nam hoc ipſum eſt ſibi velle ſummum bonum. Vnde idem Aug. lib. de Morib. Eccleſ. c. 26. Solus ſe nouit diligere, qui Deum diligit: ſicut ille ſe ſatis diligit, qui ſedulò agit, vt ſummo & vero perfruatur bono. Quod, ſi nihil eſt aliud, quàm Deus, quis cunctari poteſt, quin ſeſe amet, qui amator eſt Dei? Et iſta cauſa eſt, cur nullum præceptum ſit, vt homo diligat ſe, quia in dilectione Dei perfectiſſimè inuoluitur. Secundò, attenditur iſta ſimilitudo in rebus, quas proximo velle debemus, ſeu in officiis quæ ei præſtare debemus, nempe bona, non mala, ſiue corporis, ſiue animæ: omnia enim officia ſocietatis humanæ ex illo vnico præcepto naſcuntur, &, vt ibid. Auguſt. ad duo reuocantur: nempe, vt in nullo lædamus proximum, ſecundùm illud Apoſtolicum, ad Rom. 13. v. 10. *Dilectio proximi malum non operatur:* deinde vt eum, cùm poſſumus, adiuuemus. Vnde vtrumque complectens Aug. l. de vera relig. c. 46. Ea eſt regula dilectionis, inquit, vt quæ homo vult ſibi bona prouenire, & proximo velit; & quæ accidere ſibi mala non vult, & illi nolit. Quorum affirmatiuum indicatur ſup. Matth. 7. v. 12. *Omnia, quacumque vultis, vt vobis faciant, &c.* negatiuum verò Tobiæ 4. v. 16. *Quod ab alio oderis fieri tibi, &c.* Ex his patet, non eſſe neceſſe, addere, vt proximus non diligatur, propter propriam vtilitatem, aut delectationem. Nam & hoc includitur in eo, quòd debeat eum diligere propter Deum, ſicut & ſeipſum. Nam, vt optimè Aug. loco de morib. Eccleſiæ citato: Quod agis tecum, hoc agendum, cum proximo, id eſt,

vt ipſe etiam perfecto amore diligat Deū. Non enim eum diligis tanquam teipſum, ſi non ad id bonum, ad quod ipſe tendis, adducere ſatagis.

40. IN HIS DVOBVS MANDATIS VNIVERSA LEX, Moyſis, & non tantùm Decalogus eius, PENDET ET PROPHETÆ, ſeu Prophetarum doctrina: hoc eſt, inquit Aug. lib. 1. Quæſt. Euang. quæſt. 33. & latiùs lib. de perfect. iuſtitiæ c. 5. in his duobus habent finem, & hæc duo referenda ſunt: quicquid enim Dei Lege prohibemur, & quicquid iubemur facere, ad hoc prohibemur & iubemur, vt duo iſta compleamus. Imò tota Scriptura, adeoque Dei cum hominibus prouidentia non aliud ſpectat. Vnde Aug. Vbi Scriptura aperta eſt, charitas patet; vbi obſcura eſt, charitas latet: de quo vide & in Pſal. 140. Rectè autem obſeruat Epiſt. 52. idem Aug. dici, *In his duobus mandatis, non in his tribus*, quaſi tertium eſſet de diligendo ſeipſo, vt intelligeretur inquit, nullam eſſe aliam dilectionem, quâ quiſque diligit ſeipſum, niſi quòd diligit Deum: qui enim aliter ſe diligit, potiùs ſe odiſſe dicendus eſt. Cùm ergò ſummam agendorum Phariſæos Chriſtus docuiſſet, nunc etiam ſummam credendorum nouæ Legis eos ex Scripturis docere volens, & omnem prætextum ſe perſequendi ad necem tollere,

41. CONGREGATIS PHARISÆIS, nempe contra ſe, vt ſuprà vidimus v. 34. INTERROGAVIT EOS, ſuo iam iure & vice, vt pote iam toties ab eis interrogatus ac tentatus.

42. QVID VOBIS VIDETVR DE CHRISTO? CVIVS FILIVS EST? Hanc quæſt. clarè de ſeipſo propoſuerat Apoſtolis, Matth. 16. v. 13. & 15. Hic verò proponit in genere abſtrahendo à perſona ſua. Statim enim, vt Chryſoſt. vt eum ſeductorem & perditum eſſe reſpondiſſent: DICVNT EI, DAVID: quod ita tritum tunc erat, vt etiam vulgò eſſet notiſſimum, ſicut aliquoties ſuprà vidimus. Sed ita hoc intelligebant, vt nihil ampliùs de Chriſto ſuo ſentirent, niſi Regem de ſtirpe Dauid terrenum fore, Dei adoptione filium chariſſimum, qui Iudæos diſperſos in terrenam libertatem aſſereret, regnum Dauid collapſum multò auguſtius reſtitueret, & vſque ad fines terræ ſubactis gentibus dilataret: cuiuſmodi etiamnum exſpectant Iudæi. Hanc opinionem ergo, vt corrigeret Dominus, ait:

43. QVOMODO ERGO, ſi ſcilicet nihil aliud eſt, niſi Dauidis filius, DAVID IN SPIRITV, nempe ſancto, id eſt, per Spiritum ſanctum actus & impulſus, qui mentiri, aut errare non poteſt, VOCAT EVM DOMINVM, ſcilicet ſuum? Pater enim non vocat filium Dominum ſuum. Locus autem, quem citat, eſt ex Pſalm. 109.

44. DIXIT DOMINVS, nempe Deus; eſt enim hîc Hebraicè nomen illud ineffabile, quod ſoli Deo competit, & ferè verti ſolet, *Dominus*, eo quòd Hebraicè legi ſoleat per אדני, *Adonai*, quod *Dominum* ſignificat. DOMINO MEO, Meſſiæ ſcilicet, ſeu Chriſto: Hebraicè eſt לאדני, *Ladoni* quod hominibus tribui ſolet. Vnde vis argumenti non eſt ſita in eo, quòd vocet ſimpliciter *Dominum*, ſed *Dominum meum* cuius ſcilicet ipſe ſit ſeruus. SEDE A DEXTRIS MEIS, id eſt, habeas & habere agnoſcaris æqualem mecum gloriam, maieſtatem, imperium. Vnde vrgens hanc phraſis iſtius prærogatiuam Apoſtolus ad Hebr. 1. v. 13. ait *Ad quem enim hominum, aut Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis*: Et 1. ad Corinth. 15. v. 25. hunc locum paraphraſticè citans, ait: *Oportet illum regnare, donec ponat*, &c. & ad Epheſ. 1. v. 20. clariùs explicans effectū iſtius ſeſſionis, *Suſcitans*, inquit, *illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cœleſtibus ſuprà omnem principatum, & virtutem, & dominationem*, &c. Eodemque modo ad Philippenſes 2. v. 9. Ex quibus patet, Apoſtolo interpretante; Deum Patrem hoc dixiſſe, id eſt, tradidiſſe Chriſto hanc ſeſſionē à dextris tēpore glorificationis eius poſt reſurrectionē. Tunc enim res fieri dicitur, quando innoteſcit, ſicut & ipſe Chriſtus hoc ſatis declarat infrà cap. 26.

tamet ſi ab initio Incarnationis Chriſtus, cùm accepit eſſe Deum, accepit & æqualem Patri gloriam, quæ poſtea manifeſtata eſt. Eſt autem locutio metaphorica, ab humano more ſumpta, vbi ad dexteram eſt locus maximè honorificus. Nec tamen hâc phraſi Pater ad ſiniſtram eſſe, Filioque poſtponi ſignificatur: nam mox eodem Pſal. verſ. 5. Pater dicitur eſſe à dextris Filij. Quamuis enim in ſermone proprio dextera inferat reſpectum ad ſiniſtram, nõ tamen neceſſe eſt hoc etiam ſermone metaphorico indicari. Verbis ergo, vt Baſil. lib. de Spiritu ſancto cap. 6. honorificis, & præſidentiam declarantibus ſignificatur ſummi honoris æqualitas, plus videlicet cuique perſonæ quodammodo tribuendo. ne minus habere credantur, vt ait Ambroſ. de Filio. lib. 1. de Spiritu ſancto c. 12. DONEC, id eſt, etiam donec: exprimit enim illud tempus, quo maximè videri poterat non ſedere ad dexteram; relinquens intelligendum maximè ſeſſurum poſtea. Non enim præſentium promiſſio eſt futurorum exceptio, vt Baſil. Homil. 25. Vide dicta cap. 1. v. vlt. Vnde Apoſtolus ad Hebr. 10. v. 12. *In ſempiternum ſedet in dextera Dei: de cætero exſpectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum*, &c. Ex quo Apoſtoli loco intelligitur tẽpus nouiſſimi iudicij ſignificari quando dicit, DONEC PONAM INIMICOS, ſeu aduerſarios tuos omnes, Reges, populos, imperia, &c. SCABELLVM PEDVM TVORVM, id eſt, ita ſubiectos tibi, vt inſtar ſcabelli ſub pedibus tuis eos conculces & proteras: quo abſolutiſſimum imperium Chriſti ſignificatur.

45. SI ERGO DAVID VOCAT EVM DOMINVM, QVOMODO FILIVS EIVS EST? id eſt, quomodo iſta duo conſiſtunt. Non enim negat eum eſſe filium Dauid; nam, vt Auguſtinus Serm. 234. de tempore, *quomodo*, verbum quærentis eſt, non negantis: ſed eò collimat, iſta difficultate obiecta, vt cogerentur aliam ſublimiorem in eo naturam agnoſcere. Illi verò præoccupati cùm eſſent iſta falſa opinione,

46. NEMO POTERAT EI RESPONDERE VERBVM, ſeu quidquam, quod nodum illum ſolueret. Ex quo ſilentio manifeſtè conſtat & ſequitur: primò, certum fuiſſe apud Iudæos illius temporis, quòd iſte Pſalmus à Dauide ſcriptus fuerit contra cauillationes recentiorum Iudæorum, qui putant ſcriptum eſſe, vel à Melchiſedech, vel ab Eliezer ſeruo Abraham, vel aliis tempore Dauidis viuentibus: ſecundò, certum item fuiſſe Phariſæis, quod ille idem Pſalmus de Chriſto ſcriptus eſſet contra alias recentiorum Iudæorum tergiuerſationes, qui volunt ſcriptum, vel de Abrahamo, vt teſtis eſt hîc Hier. vel de Dauide, vt Aben Ezra, & Rabbi Dauid putant, aut de Ezechia, vt Iudæi olim exponebant, teſte Iuſtino contra Triphonem, & Tertull. lib. 5. contra Marcionem c. 9. nam alioqui facilè reſpondiſſent Phariſæi, vtroque modo difficultatem eludendo.

CAPVT XXIII.

TVNC, cùm arrogantiam Phariſæorum de ſcientia repreſſiſſet, vt iiſdé quoque tanquam incorrigibilibus palam pietatis ac ſanctimoniæ laruam detraheret, LOCVTVS EST AD TVRBAS ET DISCIPVLOS, ne imitationis contagio corrumperentur. Et quia grauiſſimè Scribas & Phariſæos volebat perſtringere, ne officij auctoritatem lædere voluiſſe, vel corũ principatum affectare, vel odio eorum, & inimicitiis moueri videretur, prudenter præmittit:

2. SVPER CATHEDRAM MOYSI, id eſt, quam Moyſes inſtituit, Dei auctoritate. Significatur autem non ſuggeſtus, in quo docuit Moyſes, quaſi ea dumtaxat ſeruanda iuberentur, quæ ex tali cathedra docerent, vt quidam nimis materialiter acceperunt: ſed auctoritas Moyſis in rebus diuinis, nempe docendi & interpretandi Legem Dei, præcipiendi regendique populum in iis, quæ ſpectant cultum Dei: ſic enim & cathedram Petri, auctoritatem Petri dicimus. Reſpicitur enim ad vſum, quo docentes, ac

iudicantes plerumq; ſedent, vt fecit Chryſtus, docens Matth. 5. verſ. 1. & Lucæ 4. v. 20 & iudicantes ſeſſuri ſignificantur, Matth. 25. v. 31 SEDERVNT SCRIBÆ ET PHARISÆI, per legitimam in officio ſucceſſionem. Phariſæi enim & Scribæ videntur plerique fuiſſe ſimul ex ordine Leuitico ac ſacerdotali: ita vt Phariſæis ferè incumberet gubernare populum, & magiſtratum gerere, vt teſtatur Ioſephus 18. Antiq. c. 2. Scribis, legē interpretari, Sadducæis ab vtroque excluſis, vel in inſtituta Phariſæorum tranſeuntibus, ſi magiſtratum capeſſerent, vt ibid. Ioſephus, & ideo nulla hîc de Sadducæis fit mentio, nec etiam de ſacerdotibus ac Pontificibus ſub illis nominibus, nimirum vt auctoritati parceretur. Quia verò Moyſes Chriſti perſonam, & figuram geſſit, conſequenter Auguſt. Serm. 49. de verbis Domini c. 5. per Scribas & Phariſæos vult figurari Epiſcopos illos, doctoreſque Chriſtianos, qui ſua quærunt, quique dicunt, & non faciũt, nempe quia Moyſis, hoc eſt Chriſti, auctoritatem & locum tenent.

3. OMNIA ERGO QVÆCVMQVE (quibus vniuerſalibus ſignis abſolutiſſima ſine exceptione obedientia indicatur) DIXERINT VOBIS, ſiue docendo, ſiue iubendo. Intellige autem quamdiu non conſtiterit eſſe apertè contraria cathedræ, in qua ſedent, ſeu doctrinæ Moyſis & legis Dei. Sic enim & Apoſtolus iubet filios obedire parentibus per omnia, ad Coloſſ. 3. v. 20. cùm tamen notũ ſit, Deo magis obediendum eſſe quàm hominibus, ſi cõtraria tradant. Et hinc eſt, quòd ipſe Chriſtus hoc ipſo c. v. 16. & ſeqq. doctrinæ quædam capita in Moſaicæ corruptelam inducta, reprobat. & c. 16. v. 6. & 12. monet à fermento, id eſt, doctrina Phariſæorum, cauendum. SERVATE ET FACITE, id eſt, omninò facite, quia ſcilicet non eorum, ſed Dei ſunt, quæ docent: nam vt Auguſt. 4. de doctr. Chriſtiana c. 27. Cathedra non ipſorum, ſed Moyſis, cogit eos docere etiam bona non facientes. Agunt ſua in vita ſua, docere autem ſua, cathedra illos non permittit aliena. Vnde lib. 16. contra Fauſtum c 29 aduertere iubet, quantus honor hîc deferatur doctrinæ Moyſi, in cuius cathedra etiam mali ſedentes bona docere cogebantur. SECVNDVM OPERA VERO EORVM NOLITE FACERE, id eſt, ne auctoritas, quæ vos ad obedientiam doctrinæ mouit, etiam ad vitæ imitationem moueat, quod cautiſſimè idcircò monet, quia, vt Aug. abundant in plebe, qui malæ vitæ defenſionem ex ipſis præpoſitis, & doctoribus quærunt, reſpondentes in corde ſuo. Quod mihi præcipis, cur ipſe non facis; Atque ita ex vitiorum eorum moribus ſibi viuendi legem fingunt. DICVNT ENIM, ſeu præcipiunt optima quæque, iuxtà legem Dei, ET NON FACIVNT: vita enim verbis diſſidet. Atque ita conſequenter fieri ſolet, vt, quod verbo in animis auditorum ſtruunt, vitâ deſtruant. Vt enim quis obedienter audiatur, quantacumque granditate dictionis, maius habet pondus vita dicentis, inquit Auguſt. loco de doct. Chriſtiana citato. Vnde idē præclarè monet auditores talium doctorum, Tract 46. in Ioan. Botrum inter ſpinas cautè lege, ne dum quæris fructum (audiendo ſcilicet malos doctores) laceres manum: & cùm audis bona dicentem, ne imiteris mala facientem.

4. ALLIGANT ENIM (metaphora à iumentis ſumpta, quibus imponi, & alligari ſolent ſarcinæ ONERA GRAVIA ET IMPORTABILIA, Græcè *δυσβάστακτα*, *portatu difficilia*, nempe traditiones, tum ſeniorum, tum proprias, tum ipſius quoque præcepta diuinæ legis Datur enim ratio iſtius ſententiæ generalis, *Dicunt, & non faciunt.* Hæc ergo omnia dicũtur *onera grauia* &c. tum multitudine, tum grauitate, tum interpretationis duritiâ, tum accuratiſſimæ obſeruationis rigore, quem poſtulabāt. Quod verbo *alligandi* ſignificatur: ſicut faſtus imperandi & leges cudendi, per id, quod ſequitur, ET IMPONVNT IN HVMEROS HOMINVM, vt ea ferant: Ipſi autem cùm exēplo deberent præcedere gregem, DIGITO SVO, qui opponitur humeris, NOLVNT EA

MOVERE, id eſt, ne minimum quidem obſeruandi conatum adhibere, vt ſaltem exẽplo ſuo ea reddant leuiora. Duplex igitur notatur hîc peruerſitas, vt Chryſoſt. notat, quòd ſine venia exquiſitiſſimè vellent viuere multitudinem, & quòd nimiũ ſibi ipſis indulgendò magnam aſſumerent licentiam: cùm bonus Princeps in ſe ferus, in alios benignus eſſe debeat.

5. OMNIA VERO OPERA SVA, ſi quæ faciunt, quæ ſpeciem boni præ ſe ferant, FACIVNT, VT VIDEANTVR AB HOMINIBVS, id eſt, vt gloriam hominum aucupentur, ſicut latè & ſigillatim declaratum eſt cap. 6. Præcedenti ergo verſu taxabatur eorum aperta improbitas, hîc verò ſimulata probitas, oſtentatione & vanitate plena. Hanc ergo per partes explicat.

DILATANT ENIM PHYLACTERIA SVA id eſt amplioribus quàm cæteri vtuntur phylacteriis, vt videlicet in ſe conuertant oculos hominum: & eis tantò religioſiores videantur, Erant enim *Phylacteria* membranæ, vt Hieron. in quibus erant ſcripta Legis mandata, quas & Phariſæi & Scribæ ab aure ad aurem fronti alligabant & brachio. Sic enim carnaliter intelligebant mandatum illud, Deuter. 6. v. 8. quo nihil aliud iubebatur, niſi vt iugiter eſſent memores mandatorum Dei. Hinc ergo dictæ ſunt illæ membranulæ Iudæis תפלין, *Tephilim*, quaſi alligamenta, Græcè φυλακτήρια, quaſi conſeruatoria, ad conſeruandam memoriam Legis Dei. ET MAGNIFICANT FIMBRIAS, id eſt, magnas faciunt fimbrias ſuas, ſcilicet palliorum ſuorum, vt additur Græcè & Syriacè; nimirum vt magis viderentur memores Legis Dei, præferentes eam veſtibus, cùm vitâ ſpernerent. Erant enim illæ *Fimbriæ* fila quædam non texta, in extremitate veſtis dependentia. quibus inſtar limbi impoſita erat vitta coloris hyacinthini: quas & Chriſtum geſſiſſe patet Lucæ 8. v. 44 qua de re diximus Num. 15. in fine: Iuſſerat hoc Deus, vt eis viſis, veluti obliuioſi fueri, diuinæ Legis recordarentur. Addit Hieron ſolitos Phariſæos in illis fimbriis acutiſſimas ligare ſpinas, vt interdum pungerentur, & hac quaſi admonitione ad officium reuocarentur.

6. AMANT AVTEM PRIMOS RECVBITVS IN COENIS, id eſt, affectant locum honoratiorem in ſolemnibus conuiuiis: quæ antiquis magis eſſe ſolebant cœnæ, quàm prandia, vt liberiùs poſſent ſine curarum interpellatione protrahi. Vnde illud Apoſtol. 1. ad Theſſal. 5. v. 7. *Qui ebrij ſunt, nocte ebrij ſunt.* ET PRIMAS CATHEDRAS IN SYNAGOGIS, id eſt, primos conſeſſus in publicis conuentibus, audiendæ Legis cauſâ, vbi humilitas regnare deberet: ET SALVTATIONES IN FORO. Submiſſionis iſtud genus eſt, quod per modum officij quotidiani præſtari etiamum quibuſdam in locis ſolet magnatibus, quos clientes ita colunt, vel domi eos viſitando, vel foris ſalutatando. ET VOCARI AB HOMINIBVS RABBI. Nomen eſt quod dignitate, & in primis eruditione præſtantibus apud Iudæos tribuitur, q. d. *Domine mi*, vel, *Magiſter mi.* In his autem omnibus taxat non tam factum, quàm affectum eorum, quòd ſcilicet amarent, id eſt, affectarent, & ſtudioſè appeterent huiuſmodi vanitatis lenocinia. Nam talibus præcellentiæ nominibus vel ſignis, ſæpè nos affici decet, amare & affectare non decet.

8. VOS AVTEM, diſcipuli mei, quos à Phariſæorum vitiis alienos eſſe decet, NOLITE VOCARI RABBI, id eſt, ne ametis vocari, ſiue ne affectetis huiuſmodi glorioſæ appellationis titulos, placendo vobis in illis, ſed potiùs, quantum in vobis eſt, declinate: hoc prohibens in diſcipulis, quod in Phariſæis reprehenderat: actio enim aliena non prohibetur, ſed propria. VNVS, ſeu vnicus, EST ENIM MAGISTER, ſeu Doctor, VESTER, qui ſcilicet vos omnes docet, & à quo habetis quidquid magiſterij in alios exercetis. Vnde tacitè eodem modo faſtum magiſterij reprimit, quo Apoſtol. 1. ad Corinth. 4. *Quid habes* (in magiſterio) *quod*

non accepiſti? Si autem accepiſti, quid glorians quaſi non acceperis: Græcè additur hîc, *Chriſtus*, ſicut & Latinè infrà v. 10. Explicat autem nomine *Magiſtri*, quod ſuprà dixerat *Rabbi*, vnde Syrus eadem voce vtitur. Hac ergo conſideratione reprimit faſtum gloriandi in illo titulo, eo quòd ille ſoli Chriſto tamquam Deo verè, abſolutè & perfectè competat, à quo nos accepimus, quidquid habemus. Ipſe eſt enim prima veritas, fons omnis veritatis & ſcientiæ, omniſcius, apud quem omnis docendi auctoritas reſidet, & à quo in omnes defluit, qui ſolus verè docet hominem ſcientiam, ſiue naturale lumen cordibus ingerendo, ſiue tenebras iſtius luminis ſuâ luce illuſtrando. Cæteri auribus vel oculis nuda ſigna ſuggerunt, quæ admonent tantùm, vt naturali lumine quæramus veritatem, non autem exhibent, vt eam nouerimus. Nam veritas ſeu ſcientia veritatis aliundè haurienda eſt, vt ſubtiliter, fusè, & pulchrè docet Auguſtin. tum alibi ſæpè, tum libro ferè toto de Magiſtro, maximè à c. 10 vſque ad finem. OMNES AVTEM VOS FRATRES ESTIS: ſicut in natura, ita & in doctrina, vnius Chriſti magiſterio acceptâ, quaſi condiſcipuli; eſt enim oppoſitum ſuperiori membro. Vnde conclusum vult, neminem gloriari, aut ſibi placere debere in titulis *Magiſtri* aut *Rabbi*; multò minùs aliis ſe inde ſuperbè præferre, ſed omnem gloriam Deo, & Chriſto tranſcribendam, cuius omnes diſcipuli ac miniſtri ſunt. Ex quo patet, hæc non obſtare, quò minùs ſub magiſterio &, vt Hieron. loquitur, ſub conſortio huius veri magiſtri, aliquis ad vtilitatem aliorum, & ſit & vocetur *Magiſter*, ſicut & *Pater*, prout Apoſtolus ſe *Patrem Corinthiorum* & *Magiſtrum Gentium* vocat. Et quia *Fratrum* nomine vſus fuerat arreptâ occaſione tranſit ad titulum *Patris*.

9. ET PATREM NOLITE VOBIS VOCARE SVPER TERRAM: q. d. Quin etiam ne quidem *Patrem* vocet aliquis quemquam ex mortalibus in terra degentibus, nempe ſic, vt illi vitam & eſſe ſuum præcipuè acceptum referat, atque ab eius prouidentia maximè pendeat, & hæreditatem exſpectet, ſicut gentiles *Patres* vocaut. Hoc enim vult ſubiecta ratio: VNVS EST ENIM PATER VESTER, QVI IN CÆLIS EST, ſcilicet Deus: omnium quidem ratione creationis; Chriſtianorum verò ratione regenerationis, cui vniuerſa vita, corpus, anima, ſenſus, ratio, mens, victus, ſanctificatio, adoptio, hereditas accepta ferenda eſt; ita vt ab eo omnis paternitas in cœlo & in terra nominetur. Cùm ergo impium ſit, Patris honore priuare eum, qui nos genuit, hoc tantùm doceri cupit, vt nouerimus, inquit Chriſoſtom. Hom. 37. quem propriè & principaliter Patrem vocare oporteat. Nam, vt notat Hieronym. quemadmodum vnus per naturam Deus, & vnus filius non præiudicat, ne per adoptionem Dij vocentur & filij: ita & vnus Pater & magiſter non præiudicat aliis, ne abuſiuè appellentur Patres & Magiſtri. Porrò ſicut non vult, vt eo ſenſu, quem diximus, aliquem vocemus Patrem, ita nec ipſi nos vocemus, quemadmodum ſuprà vetando, ne vocemur Magiſtri, vetat etiam ne alios eo ſenſu vocemus. Et quia illa præcellentiæ affectatio veris diſcipulis Chriſti maximè pernicioſa eſt eandem doctrinam iiſdem verbis repetit, vt altiſſimæ memoriæ imprimatur.

10. NEC VOCEMINI MAGISTRI: vbi ſimul explicat, quid ſibi ſuprà voluerit illud *Rabbi*. Et quia ſcopus iſtius ſaluberrimæ doctrinæ eſt humilitas, hinc addit,

11. QVI MAIOR EST VESTRVM, id eſt, Qui ex vobis Magiſtri vel Patris, ſeu docendi regendive officio aut dignitate præcelluerit, non ſe exiſtimet cæteris præſtantiorem: ſed potiùs ille, ERIT MINISTER VESTER, Futurum pro Imperatiuo, id eſt, ille ſit miniſter, ſeu gerat ſe pro miniſtro: quaſi dicat Nihil inde in ſe agnoſcat, aut vindicet, præter humilis miniſterij obligationem & ſedulitatem, gloriam omnem adſcribens Deo, quia vir bonus non dominandi cupiditate imperat,

ſed officio conſulendi. Atque ita vt Aug. ait lib. 19. de Ciuit. cap. 16. magis debent patres, quòd dominantur, quàm ſerui, quòd ſeruiunt, tolerare, id eſt, tamquam durum quid ſuſtinere.

12. QVI AVTEM SE EXALTAVERIT, in huiuſmodi dignitatum ac titulorum ambitu & iactantia, ſibi in iis complacendo, ſibi aliquid tribuendo, inde aliis ſuperbè ſe præferendo, HVMILIABITVR, à Deo deprimetur. ET QVI SE HVMILIAVERIT, id eſt, demiſsè de ſe ſenſerit ac ſe geſſerit, nihil adſcribens ſibi ex donis Dei, non inde ſe aliis præferens, ſed in fontem ſuum refundens omnia, EXALTABITVR, à Deo, ſiue per ipſum in futura gloria, ſiue per homines in hac vita. Nam & hîc veriſſimum eſſe ſolet, quòd honor ſequatur fugientem, fugiat ſequentem, quia Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam. Sententia autem iſta generalis, eſt ſæpiùs à Chriſto in diuerſis propoſitis vſurpata, vt liqueat vel fuiſſe tritum tunc prouerbium, vel apophthegma ipſi proprium. Ex quo etiam patet ſcopus totius doctrinæ ſuperioris, nempe Chriſtum non de vocabulis, *Magiſtri, Rabbi, Patris*, ſed reipſa de faſtus affectatione contendiſſe.

VÆ AVTEM VOBIS SCRIBÆ ET PHARISÆI HYPOCRITÆ. Hîc iam orationem in Scribas ipſos & Phariſæos conuertit, mira ſpiritus, verborúmque libertate & acrimonia, octies ingeminans VÆ, hoc eſt minas impendentis à Deo ſupplicij, ſicut alibi octo beatitudines inculcauerat. In faciem autem, nihil veritus iamiam impendentem ab eis mortem, exprobrat eis ſcelera ſua, & præcipuè hypocriſin, id eſt, ſimulationem ſanctitatis & religionis: per frequentem illius vocis repetitionem indicans fictum ac ſimulatum fuiſſe, quidquid in negotio religionis gererent. Id autem facit præſentibus turbis, vt ita, ſi non ipſi Phariſæi pudore vel terrore corrigerentur, ſaltem alij, detractâ ſimulatæ ſanctitatis laruâ ab eorum admiratione & imitatione reuocarentur. QVIA CLAVDITIS REGNVM CŒLORVM, id eſt, impedimentum præſtatis, ne introëant homines in regnum cœlorum, nempe non ſolùm grauia illa onera, de quibus ſuprà, hominibus imponendo, quæ ipſi digito non tangitis, ſed maxime eos à fide in Chriſtum auocando, doctrinam eius damnando, miracula calumniando, ipſum vt ſeductorem perſequendo. Vtitur autem metaphora ab eo, qui clauem auferendo, oſtium claudit, ne quis introeat, & idcirco dicit, ANTE HOMINES: q. d. Iam parantibus ingreſſum occluditis oſtium ante faciem. Lucas verò idem ſignificans dicit, *Tuliſtis clauem ſcientiæ*, id eſt, abſtuliſtis, & vobis ipſam vindicaſtis, & per illam ipſam modis iam dictis clauditis. VOS ENIM NON INTRATIS, quia onera quæ imponitis, digito non tangitis. & in eum, qui Euangelium prædicando diſſipat ea, non vultis credere. NEC INTROEVNTES, id eſt, paratos credere in me, & pedem quaſi habentes in limine, SINITIS INTRARE, doctrina veſtra, exemplo, conſilio, iuſſu, calumniis, terroribus eos à fide reuocando.

14. VÆ VOBIS SCRIBÆ ET PHARISÆI HYPOCRITÆ, QVIA COMEDITIS DOMOS VIDVARVM, id eſt, exhauritis ac deuoratis facultates viduarum: quæ quia mulieres etiam minùs cautæ, & magis ad pietatem pronæ eſſe ſolent, & quia viro deſtitutæ, conſiliario carent & bonorum ſuorum dominæ ſunt Vnde circa viduas ſemper hypocritæ negotiari ſolent, & feliciùs aucupantur, ORATIONES LONGAS ORANTES: Græcè προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι, *ſub obtentu prolixæ orationis*, ſicut vertitur Marci 12. v. 40. id eſt, ſub ſpecie longæ orationis, ſeu obtendentes tam crudeli auaritiæ aduerſus imbecillem ſexum prolixas orationes quibus earum ſalutem cõmendetis Deo. Obtentus enim iſte veritati opponitur, & ſignificat eos magis orationee ſimulaſſe, quàm oraſſe, vt potè qui non viduarum ſalutem, ſed prædam captarent, cor non in cœlo habentes, ſed in loculis. PROPTER HOC, id eſt, duplicem iſtam iniquitatem, ſcilicet propter immiſericor-

diam

diam in deſtitutas patrono mulierculas, & hypocriſim, AMPLIVS ACCIPIETIS IVDICIVM, id eſt, grauiorem condemnationem.

15. VÆ VOBIS SCRIBÆ ET PHARISÆI, HYPOCRITÆ, QVIA CIRCVITIS MARE, ET ARIDAM, id eſt, percurritis mare ac terram. Adagialis eſt locutio, quam Latinè exprimunt. Omnem mouetis lapidem, & adhibetis diligentiam, VT FACIATIS VNVM PROSELYTVM, id eſt, vt vnum aduenam ad Iudaicam religionem adducatis. *Proſelytus* enim Latinè aduena dicitur, qui ſcilicet à Gentiliſmo ad Iudaiſmum transfertur, quaſi diceres aduentitium religionis, qui opponitur Iudæo nato. Etiam hac de cauſa vocantur *Hypocritæ*, eo quòd iſtâ ſollicitudine, quæ in ſe bona erat, hoc ſpectârent vt vel ſanctiores inde viderentur, vel vt Auctor operis imperfecti, vt lucra ſua è ſacrificiis augerentur. ET CVM FVERIT FACTVS, FACITIS EVM FILIVM GEHENNÆ DVPLO QVAM VOS id eſt, multò magis obnoxium æternæ condemnationi, quàm vos eſtis, quia facitis eum longè ſceleratiorem, nempe partim doctrinâ traditionum, quibus corrumpitis Legem, partim & maximè exemplo veſtro, idque ſiue quia offenſus redit ad vomitum, id eſt, idololatriam, ſiue vt Chryſoſtom. quia comparatum eſt vt probos magiſtros vix imitemur, improbos etiam improbitate ſuperemus. Quamquam Auguſt. contra Fauſtum ideo *duplo* dictum putat, quia hoc implere negligebat, quod propriâ volũtate ſuſceperat

16. VÆ VOBIS DVCES CÆCI, id eſt, qui duces doctoréſque aliorum vos profitemini, & tamen ignorantiâ pleni eſtis. Paulò antè hypocriſin, hîc verò ignorantiam eorum ſupinam perſtringit in eo, quòd dicerent, QVICVMQVE IVRAVERIT PER TEMPLVM, ET IN ALTARI, id eſt, per altare, NIHIL EST, id eſt, non debet, vt patet ex oppoſito, quod ſequitur, hoc eſt, non tenetur hoc iureiurando, nec reus eſt periurij. QVI AVTEM IVRAVERIT IN AVRO TEMPLI, id eſt, per aurum, ſiue pecuniam; quæ in templo offertur, & cui gazophylacia ſeruiebant.

18. ET QVICVMQVE IVRAVERIT IN DONO, ſeu per donum QVOD EST SVPER ILLVD, videlicet per victimam ouis, bouis, ſimilæ, &c. Hoc iuramenti genus Iudæis, eiſque ſolis, erat familiare, dicebatúrque *iuramentum Corban*, id eſt, *donum* ſeu *doni*, vt teſtis eſt Ioſephus lib. 1. contra Appionem, paulò pòſt medium, his verbis: Inter peregrina Sacramenta, etiam iuramentum, quod *Corban* appellatur, enumerat Theophraſtus. Apud nullos autem hoc reperitur iuramentum, niſi apud ſolos Iudæos, quod interpretatur ex Hebraica lingua *Donum Dei*, Hæc ille. DEBET, perſoluere, quod iurauit, ſeu tenetur iureiurando. Itaque Phariſæi, quamuis contempſiſſe videantur iuramenta per creaturas, tamquam in quibus non interponeretur nomen Dei, vt diximus etiam c. 5. v. 34. excipiebant tamen iuramenta per aurum templi, ac ſacrificia tamquam nihil eſſet illis poſt Deum maius, aut ſanctius, vt potè quæ immediatè referrentur ad Deum, propter quæ templum & altare fuiſſent condita. Nimirum vt ita populus, intelligens ſingularum oblationum ſanctitatem promptior fieret ad illa frequentanda, quorum pars maxima in ſacerdotum lucrum cederet. Ita auaritia cæcitatis iſtius & ſtultitiæ inde ſecutæ cauſa fuit. Hinc Chriſtus:

19. STVLTI ET CÆCI, QVID ENIM MAIVS, id eſt, ſanctius atque dignius EST AVRVM, AN TEMPLVM, QVOD SANCTIFICAT AVRVM. id eſt, à quo ſanctitas aliqua communicatur auro? Nam ante oblationem templo factam profanum eſt: templum verò non propter aurum ſed propter Deum, domui ſuæ inhabitantem, ſanctum eſt. Idem iudicium de hoſtia & altari. Hoc enim per ſe ex inſtitutione ſua Deo dedicatum eſt: hoſtia verò antequam altari imponatur, profana eſt, atque ipſa impoſitione fit ſacra. Itaque deſtruit Chriſtus præſuppoſitam eorum opinionem, qua putabant oblationes templo & altari eſſe

ſanctiores, vnde error iſte de iuramento fluxerat, argumentans ex illo principio: Propter quod vnumquodque eſt tale, illud magis: atque ita iſtud, *enim*, rationem reddit, cur cæcos appellauerit. Ex his ergo infert iam Chriſtus concluſionem Phariſaicæ doctrinæ contrariam.

20. QVI ERGO IVRANT IN ALTARI, id eſt, per altare; Hebraiſmo, quo vtuntur præpoſitione, *in*, cum verbis iurandi, vt patet Hebraicè Iſaiæ 65. 16. Geneſ. 20. verſ. 16. & alibi ſæpiſſimè. IVRAT IN EO, quatenus maius eſt victimis impoſitis, quæ ratio v. 19. indicabatur. ET IN OMNIBVS, ſacrificiis ac donis, QVÆ SVPER ILLVD SVNT, quæ vos maiora eſſe dicitis: ac proinde omni modo tale iuramentum vel æquè vel magis obligat.

21 ET QVICVMQVE IVRAVERIT IN TEMPLO, ſeu per templum, IVRAT IN ILLO, id eſt, non tantum iurat per illud, ſed etiam IN EO, QVI HABITAT IN IPSO, id eſt, per Deum ipſum, cuius domus eſt templum. Domus enim cum inhabitatore ſuo, cuius maieſtas ibi relucet, qui in eo inuocatur & colitur, qui effectu exaudiendi præſens eſt, ſimul conſideratur, etſi non exprimatur.

22. ET QVI IVRAT IN CŒLO, id eſt, quemadmodum etiam qui iurat per cœlum (adfertur enim hoc ad explicandum id, quod dixerat. quod ſcilicet iuramentum per templum, eſſet per Deum ipſum inhabitantem, IVRAT IN THRONO DEI, id eſt, per cœlum tamquam thronum gloriæ Dei: ET IN EO, Deo ſcilicet QVI SEDET SVPER EVM, vide dicta cap. 5. v. 34. Hoc ergo docet, quòd, cùm iurare non ſit aliud, niſi Deum teſtem inuocare, creaturæ verò mutæ non poſſint eſſe teſtes veritatis, quicumque iurat, per quamcumque creaturam iuret, hoc ipſo etiam per eam tamquam diuinam, id eſt, tamquam ad Deum relatam, veluti creatorem eius, vel præſidem, vel gubernatorem iurat, ac proinde Deum ipſum teſtem citat.

23. VÆ VOBIS SCRIBÆ ET PHARISÆI HYPOCRITÆ, QVI DECIMATIS MENTAM, ET ANETHVM, ET CYMINVM, id eſt, ſtudioſè decimas exigitis, inquit Hieronym. viliſſimorum olerum, vt auaritiæ veſtræ conſulatis. Sed rectiùs Auctor operis imperfecti, exponit *decimas*, id eſt, decimas ſcrupuloſè effertis omniũ. Hinc enim eſt illa gloriatio Phariſæi apud Lucam; *Decimas do omnium* ſcilicet etiam viliſſimorum, quæ poſſideo, vbi Græcè eſt idem verbum quod hîc. Et hinc eſt quòd eos vocat hîc Hypocritas, videlicet quia minutias illas obſeruabant, vt minimo diſpendio exactiſſimi viderentur Legis obſeruatores, cùm tamen negligerent, & relinquerent, QVÆ GRAVIORA SVNT LEGIS, id eſt, quæ lex præcipuè poſtulat, tamquam ipſum animum, internámque Dei ac proximi dilectionem ſpectantia, ſine quibus pietas conſiſtere non poteſt, & quorum comparatione omnes externæ obſeruantiæ, de ſacrificiis, de decimis, de cæremoniis leuiora ſint, & velut media reſpectu finis de quo ſuprà c. 12. v. 7. & Micheæ 6. v. 8. IVDICIVM, id eſt, iuſtitiã, qua cuique ſuum redditur: ET MISERICORDIAM, qua ex benignitate proximo ſuccurrimus conſilio, operâ, operibus, etſi non debeatur ex iuſtitia. Itaque duo illa complectuntur vniuerſa officia erga proximum, quibus eum diligimus, ſicut nos ipſos. ET FIDEM, in DEUM, qua tamquam radice indicatur etiam ſpes & charitas: ſeu intelligitur fides in DEUM, quæ per dilectionem operatur, & proinde id, quod reſpondet illi proximo præcepto, *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde*, &c. HÆC, ſcilicet grauiora Legis, quæ ſpectant duo illa maxima præcepta, in quibus vniuerſa Lex pendet & Prophetæ, OPORTVIT FACERE, ſcilicet ſumma cura præ ceteris omnibus; ET ILLA, de decimis mentæ, anethi, &c. NON OMITTERE. Ex quo quidam inferunt, illas viliſſimorum olerum decimas verè fuiſſe debitas Leuitis, quia dicitur, *oportuit*. Sed facile reſponderi poteſt, vel illud,

oportuit, poni pro, conueniebat: vel Chriſtum loqui iuxta mentem Phariſæorum, ſcilicet ſi putarent ea ex lege deberi. Quãuis autem ſuperficies Legis ea non videatur excludere, dum dicit Leuit. *Omnes decimæ terræ*, ſiue de frugibus, Hebr. *de ſemine Domini ſunt*: videtur tamen rigor ille non fuiſſe intentus à Legiſlatore. Et idcirco quando illa eadem generalis ſententia, quæ habetur Deut. 14. v. 22. mox ibidem per partes explicatur, ſolùm exprimuntur decimæ frumenti, vineæ & olei, quæ alibi dicuntur communiter decimæ de area ac torculari. Vnde S. Hilar. dicit citra culpam præterire licuiſſe. Itaque Chriſtus vehementiùs taxans præpoſteram eorum diligentiam, addit:

24. DVCES CÆCI, EXCOLANTES, ſeu qui excolatis, CVLICEM, potu veſtro, ne ſtrangulet bibentes, CAMELVM AVTEM GLVTIENTES, id eſt, ſecurè ſine periculi metu tranſmittitis. Adagialis eſt ſententia, in cuius poſteriori parte hyperbole eſt, ſed non abhorrens ab vſu loquendi Hebræorum, apud quos *Culex & Camelus*, animal ipſis notum, pro minimæ & maximæ rei ſymbolis vſurpabantur: q. d. Nonne cæci eſtis, qui tam anxiè & ſuperſtitioſè ſeruatis minima, cùm grauiſſima Legis capita, ſine vllo conſcientiæ remorſu, prætereatis; inſtar eorum, qui ſcrupuloſè culicem excolarent ex potu, & integra animalia maiora deglutirent? Vnde Auguſt. lib. 1. Quæſt. Euang. quæſt. 56. refert hoc ad factum eorum, quo latronem ſeditioſum dimiſerunt, quia ſcilicet non ſoluerat ſabbatum: & occiderunt: qui allegoricè ſignificati fuerunt per culicem & camelum.

25. VÆ VOBIS, &c. QVIA MVNDATIS, QVOD DEFORIS EST. ſeu exteriorem ſuperficiem, CALICIS, id eſt, vaſis, ex quo ſumitur potus, ET PAROPSIDIS, ſeu lancis, ex qua cibus. Per quæ ſignificat, quod exteriori munditiei corporis, & ſanctitatis coram hominibus ſtuderent. Nam vt intelligerent ſermonem eſſe parabolicum, ſtatim tranſit ad propoſitum, INTVS AVTEM, id eſt, in anima & conſcientia, PLENI ESTIS RAPINA id eſt, iniuſtitijs, pauperum ſcilicet & viduarum oppreſſionibus, ET IMMVNDITIA, peccatorum. Quamquam Græcè perſiſtatur in eadem metaphora ſcil. *Pleni ſunt*, calix & paropſis, *rapinâ & iniuſtitiâ*; ſignificando id, quod bibebant & comedebant, per rapinas & iniuſtitiam eſſe partum. Et ſic perpetua eſſet allegoria, ſignificans eos in animo plenos eſſe fraudibus & iniuſtitiâ, exteriùs innocentes & ſanctos.

26. PHARISÆE CÆCE, qui non intelligis, quæ ſit vera mundities coram Deo, MVNDA PRIVS, QVOD INTVS EST CALICIS, id eſt ea, quæ continentur calice & paropſide, ſeu ipſum potum ac cibum, ne fraudo & iniuſtitia parti ſint: VT FIAT, QVOD DEFORIS EST MVNDVM, id eſt, vt poſtea ordine ſuo mundes ipſum calicem ac paropſidem quibus illi ſumuntur. Quo allegorico ſermone indicat ſtudendum eſſe ante omnia munditiei animæ & conſcientiæ; tum deinde etiam per ſe corpus & actiones omnes externas futuras mundas. Nam, vt Aug. in quodam Sermone, animi munditiam ſequitur corporis munditia. Non enim poteſt eſſe mundus animus in corpore immundo: nam qui mũdus eſt animo, operari corpore flagitia non poteſt; & qui corpore flagitia operatur, mundus animo eſſe non poteſt. Itaque ſicut animus naturaliter ſecum rapit corpus, ita animi integritas mater eſt omnis ſanctitatis corporis, & honeſtatis coram hominibus. Qua in re quia enormiter hallucinabantur Phariſæi, pleni hypocriſi, pergit in eodẽ propoſito, alia ſimilitudine illam exprobrando.

29. VÆ VOBIS, &c. QVIA SIMILES ESTIS SEPVLCHRIS DEALBATIS, id eſt, calce aut gypſo illitis. Iudæorum enim ſepulchra pleráque erant ſuper terram, è ſaxis exciſa, inſtar cubiculorum: QVÆ A FORIS PARENT HOMINIBVS SPECIOSA, quia forinſecus opere humano ſplendebãt calce lita, & marmore veſtita, auro coloribúſque diſtincta, quibus nihil proinde ad ſpeciem venuſtius; INTVS VERO PLENA SVNT OMNI

SPVRCITIA, abominandâ ſcilicet immunditiâ cadauerum & vermium.

28. SIC ET VOS A FORIS QVIDEM PARETIS: ſeu apparetis, HOMINIBVS IVSTI, phylacteriorum dilatatione, fimbriarum amplitudine, precum prolixitate, zelo faciendi proſelytos, anxiâ illâ decimandi curâ, externâ iteratâque ſæpiùs corporis lotione, cæteraque externâ morum grauitate: INTVS AVTEM, in animis veſtris, PLENI ESTIS HYPOCRISI; quia cùm hæc per ſe mala non ſint, ſed potiùs bona, ſtudio tantummodo ſimulandæ ſanctitatis ea facitis, vt videamini ſcilicet ab hominibus, vt eſt verſu 5. ET INIQVITATE, leges illas, quarum obſeruatione gloriamini, præuaricando.

29. VÆ VOBIS. &c. QVI ÆDIFICATIS SEPVLCHRA PROPHETARVM, ET ORNATIS MONVMENTA IVSTORVM, id eſt, ædificatis & ornatis ſepulchra Prophetarum, aliorumque iuſtorum, à patribus veſtris innocenter occiſorum (non enim aliquid diſtinctum vult dicere de Prophetis, quod non de iuſtis, neque contrà) nempe magnificis ſtructuris, picturis; ſculpturiſque monumenta eorum illuſtrando: vt ſcilicet per hoc teſtemini vulgo imperito vos occiſorum virtutes animo colere, ſcelera maiorum occidentium deteſtari, eiſque longè vos eſſe ſanctiores. Hoc enim eos iſto facto voluiſſe probat id, quod ſequitur.

30. ET DICITIS: SI FVISSEMVS IN DIEBVS, ſeu ætate, PATRVM NOSTRORVM, qui illos occiderunt, NON ESSEMVS SOCII EORVM IN SANGVINE PROPHETARVM, effundendo ſcilicet, id eſt, non conſpiraſſemus cum eis in eorum innocentium necē.

31. ITAQVE TESTIMONIO ESTIS, per iſtam gloriationem, quâ patribus vos iactatis eſſe diſſimiles: QVIA, ſeu quòd: FILII ESTIS EORVM, & proinde quòd ſitis potiùs ſimiles. Lucas cap. 11. verſ. 48. addit, *Teſtificamini, quòd conſentitis operibus patrum veſtrorum.* Cauſam addit: *quoniam ipſi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum ſepulchra*: q. d. Vos iactatis vos improbare patrum veſtrorum ſcelera: ergo dico vos potiùs approbare, quia tanta eſt veſtra in me diſcipuloſque meos impietas, vt videamini ſepelire, quos patres veſtri occiderunt, vt plenum fiat homicidum: nempe quaſi latronum filij, qui non humanitate, ſed alio homicidij genere terræ ſuffodiunt, quos patres iugularunt. Videtur enim Chriſtus factum de ſe indifferens, ſpectatâ in eis morum peruerſitate, in ſiniſtrum ſenſum trahere. Vnde alij ſic accipiunt, quaſi Chriſtus ſignificare vellet: Patres veſtri occiderunt, vos autem ædificando occiſorum ſepulchra, quaſi trophæum victoriæ parentum erigere videmini, nēpe ſi non animi veſtri ſcopus, ſed mores ſpectentur. Hinc addit;

32. ET VOS, id eſt, Itaque vos, quemadmodum filios decet & filij ſolent, IMPLETE MENSVRAM PATRVM VESTRORVM, id eſt, abſoluite menſuram illam impietatis, ac ſcelerum, à patribus veſtris inchoatam, quæ toti genti veſtræ ita præſtituta eſt, vt ea impleta excidenda ſit. Deus enim non ſinit impietatem, ac ſcelera in immenſum creſcere, ſed ſingulis nòn tantùm hominibus, ſed & nationibus certum limitem ſtatuit, quem non excedat, & quò cùm peruenerit, turbinem indignationis ſuæ, vel excidionis effundit. Ita ſatis clarè colligitur ex Geneſ. 15. v. 16. *Nondum ſunt impleta iniquitates Amorrhæorum.* Hæc autem menſura Iudæis fuit, vt finerentur vſque ad occiſionem Meſſiæ inſoleſcere, tum demùm à Romanis occiderentur. Imperatiuus igitur hîc pro futuro prophetico more ſumitur, vt diximus in Caput 13. verſ. 14. vel potiùs eſt acerba ironia minis coniuncta, q. d. Eia igitur pergite, abſoluite patrum veſtrorum cœpta, ſicut filios decet, vt ira Dei in vos deſæuiat. Ironiam enim hanc explicat id quod adiicit ſine ironiâ.

33. SERPENTES propter nocendi acerbitatem cum calliditate coniuncta, GENIMINA VIPERARVM, quod alibi dixerat *progenies viperarum*, id eſt, peſſimorum

parentum peſſimi filij, homicidarum homicidæ: QVOMODO FVGIETIS A IVDICIO GEHENNÆ, id eſt, quo pacto fieri poteſt vt iudicum Dei, quo gehennæ adiici meremini, effugiatis? inueterata enim & in naturam verſa impietas difficillimè exuitur. Vide dicta c. 3. verſ. 7.

34. IDEO, ſcilicet, quia genimina, ſeu filij eſtis viperarum, & ita menſuram patrum impleturi; non enim hîc redditur cauſa miſſionis, quæ ſequitur: ECCE EGO MITTO AD VOS PROPHETAS: illud *ego*, emphaſim habet, q. d. Ego, ad quem tamquam Deum, Deique ſapientiam pertinet mittere Prophetas, *mitto*, &c Explicat hanc energiam Lucas, quando dicit ſuis, non Chriſti verbis, *Propterea & ſapientia Dei*; nempe ipſe Ieſus, dixit, *Mittam ad illos Prophetas*, id eſt, iamiam ſtatim à reſurrectione mea mittam Prophetas, prophetiæ ſcilicet dono illuſtres, ſicut probant Apocalypſis Ioannis, & multæ prædictiones Pauli & Petri, & Agabi, Act. 11. verſ. 72. & Act. 21. verſ. 10. ET SAPIENTES, id eſt, illâ præditos ſapientiâ de qua Luc. cap. 21. verſ. 15. cui non poterunt reſiſtere omnes aduerſarij; qualem fuiſſe Stephanum idem teſtis eſt, Act. 6. verſ. 10. ET SCRIBAS, doctos ſcilicet in regno cœlorum, hoc eſt Doctores & interpretes Scripturarum diuinæque Legis peritiſſimos. Pro Sapientibus & Scribis Lucas inde dicit Apoſtolos, nempe, quia vt Hilar. Can. 24. Apoſtoli totum ſimul erant, & de futurorum reuelatione Prophetæ, & de Chriſti agnitione Sapientes, & de Legis intelligentia Scribæ: vide alios Actor. 13. verſ. 1. ET EX ILLIS, id eſt, alios ex eis, OCCIDETIS, Stephanum Iacobum, alios, ET CRVCIFIGETIS, Simeonem filium Cleophæ, ſecundum Hieroſolymorum Epiſcopum, teſte Hegeſippo, apud Euſeb. lib. 3. Hiſtoriæ cap. 16. ET FLAGELLABITIS IN SYNAGOGIS, vt Paulus quinquies ſibi contigiſſe teſtatur 2. ad Corinthios 11. verſu 24.

35. VT VENIAT SVPER VOS OMNIS SANGVIS IVSTVS, id eſt, vt ita iuxta meritum ſcelerum veſtrorum redundet in caput veſtrum omnis ſanguis iuſtorum, qui iniuſtè EFFVSVS EST, A SANGVINE ABEL IVSTI, qui primus propter iuſtitiam celebris & necatus fuit. VSQVE AD SANGVINEM ZACHARIÆ FILII BARACHIÆ. Quis ille ſit magna contentio eſt. Plerique Græci, vt Baſil. in Serm. De natiuitate Chriſti, Orig. Homil. 16. in Matth. & alij, itemque Baronius putãt eſſe Zachariam patrem Ioannis Baptiſtæ, quem ex traditione quadam dicunt ab Herode occiſum inter templum & altare, eo quod cùm pueros occideret, filium non prodidiſſet, vel, vt alij quod B. Mariam Virginem prædicarit. Fauet huic ſentẽtiæ, quod Chriſtus primum & vltimum iuſtum ab Iudæis occiſum exprimere voluiſſe videatur. Sed hanc traditionem ex apocryphorũ ſomniis manaſſe dicit hîc Hieron. Nonnulli & olim, & nunc volunt eſſe Zachariam, vnum ex minoribus Prophetis, qui filius Barachiæ dicitur, Zachar. 1. v. 1. Sed minùs veriſimiliter, cùm nihil de occiſione eius, multò minus de loco occiſiones conſtet. Communior ſententia eſt à S. Hieron. aſſerta, eſſe Zachariam filium Ioiadæ, ſummi Pontificis, quem conſtat occiſum à Rege Ioas *in atrio domus Domini*, vt eſt 2. Paralipp. 24. v. 21. hoc eſt, vt hîc dicitur, *inter templum & altare*, ſcilicet holocauſtorum, quod in atrio ante templum ſub dio ſtabat. Filius Barachiæ dicitur, vel quod Ioada Pontifex binominis fuerit, vt in Scripturis frequens eſt; vel quòd tamquam vir ſanctus *Barachias*, id eſt, *Benedictus Domini* dicatur: vnde Hieron. teſtatur in Euangelio Hebraico, quo Nazareni vtebantur, filium Ioiadæ vocari. Exprimitur ergo Abel & Zacharias, non quòd iſte vltimus à Iudæis occiſus fuerit, ſed quia vltimus, de quo ex Scripturis canonicis conſtet; & quia, cùm de vindicta ſanguinis innocenter fuſi Chriſtus agat, illam Scripturã diſertis verbis in Abel & Zacharia annotet, Geneſ. 3. *Ecce vox ſanguinis*, &c. 2. Paralip. 24. *Videat Dominus & requirat*. Porrò obſeruationẽ

digna eſt hiſtoria mirum in modum affinis huic loco, quam narrat Ioſephus lib. 5. de bello Iud. cap. 1. vbi ſcribit Zachariam quemdam virum probum, filium Baruch (idem hoc quod Barachias) fuiſſe paulò ante nouiſſimam obſidionem Ieroſolymitanam à Iudæis zelatis in templo, id eſt, in atrio occiſum, cùm à ſeptuaginta iudicibus vnanimiter fuiſſet abſolutus. Ex quo factum, vt quidam ſuſpicatus fuerit Chriſtum prophetice id, quod futurum erat, veluti præteritum narraſſe. Sed quidquid ſit de hac hiſtoria, in omni ſententia tres naſcuntur difficultates: Prima, quomodo dicat Chriſtus, *occidiſtis*, cùm præſentes Phariſæi nullum Zachariam ex iſtis occidiſſe videantur. Secunda, quomodo de Iudæis iſtis vindicta capiatur cædis iuſtorum præcedentium. Tertia, quâ iuſtitiâ omnis ſanguis, etiam à maioribus effuſus, ſuper iſtos veniat. Ad primam dicitur, totam nationem, vt vnum populum conſiderari, in quo facta maiorum tribuuntur filiis, & contrà. Sic enim Abrahæ promiſſa, ac data eſt terra Chanaam, ſed in poſteris eius; populo Iudaico tempore Iudith viuenti tribuitur habitatio in Meſopotamia, deſcenſus in Ægyptum, tranſitus per mare, ac deſertum, quæ in maioribus contigerant. Ex hoc oritur ſolutio etiam ſecundæ quæſtionis: nam ratione vnitatis iſtius, quâ vnus eſt populus, & in quo poſteri ſunt aliquid maiorum, & maiores aliquid poſterorum, fit, vt facta maiorum filiis imputentur: imò in illis quoque, non ſolùm à Deo, ſed & ab hominibus compenſentur, ſiue in bonum, ſiue in malum. Et hinc eſt, quòd Amalecitæ exciduntur propter facta parentum à quadringentis annis perpetrata, 1. Reg. 15. verſ. 2. & 3. tunc enim ſcelus patrum punitur in filiis, qui aliquid eorum ſunt. Hoc autem non ſemper, ſed tunc ſolet fieri, quando filij peccata maiorum imitantur, vt Auguſtin. libr. contra Adimantum cap. 7. & ita complent menſuram ab illis inchoatam: tunc enim exitium à peruerſa natione promeritum in illum quidem cadit ſed in poſtremis iſtius nationis exercetur & ſentitur, quos iuſtum eſt, ſicuti menſuram peccatorum parentũ, ita etiam pœnarum implere. Sic igitur, quâ iuſtitiâ hoc fiat, quæ erat tertia quæſtio, facilè apparebit, ſi conſideres vindictam illam eſſe quidem peccatorum, quæ parentes perpetrarunt, quia ſine illis præcedentibus non fuiſſet illata, multò minùs iam acerba, ſed tamen eam non excedere magnitudinem ſceleris à ſolis filiis perpetrati, ſicut hoc de atrociſſimis Iudeorum facinoribus, Chriſtum & Apoſtolos occidentium, & Eccleſiam perſequentium, euidens eſt. Vide dicta Exodi. 20. v. 5.

37. IERVSALEM, IERVSALEM. Amantis & ex intimis viſceribus commiſerantis eſt iſta ingeminatio. QVOTIES VOLVI CONGREGARE FILIOS TVOS, id eſt, quoties volui per Prophetas, alioſque ſeruos meos, ac denique per me ipſum conatus ſum ciues tuos in varia ſtudia diſtractos prædicatione, præceptis, promiſſis, minis ad me conuertere, ſinu gratiæ meæ fouendos, & alis prouidentiæ protegẽdos, QVEMADMODVM GALLINA CONGREGAT PVLLOS SVOS SVB ALIS: vt partim calore foueat, quo roborentur & creſcant, partim aduerſus miluum protegat, ne rapiantur: quod, vt illa affectu, ita Chriſtus poteſtate erga paruulos ſuos perficit, vt notat Auguſtin. q. 36. lib. 1. Quæſt Euang. Optimè autem ſe comparat gallinæ: nam, vt ibidem & Tractat 15. in Ioan, notat, hoc genus animantis magnum affectum in filios habet, ita vt eorum infirmitate affectâ, & ipsâ infirmetur, alis demiſſis, plumis hiſpida, voce rauca, omnibus mẽbris demiſſa & abiecta, vt, etſi filios non videas, matrem tamen intelligas: ita æterna Sapientia mater noſtra per carnis ſuſceptionem, affectiones & labores infirmata eſt, vt pullis ſuis congrueret: ET NOLVISTI, filios tuos congregari, id eſt, non permiſiſti & omnibus modis impediuiſti, maximè per primates tuos. Voluntatem iſtam congregandi, plerique intelligunt voluntatem ſigni per prædicationem, mi-

nas, &c. nam illi voluntati reſiſti ſolet ab hominibus, non autem efficacem, quæ ſemper impletur. Quamquam etiam illa verba Chriſti vera ſunt: nam per illam filios ſuos ſæpe Chriſtus congregare voluit, & reipſa etiam inuitâ Ieruſalem, & nolente, & reſiſtente congregauit quoſcumque ipſe congregatos efficaciter voluit, vt exponit Auguſt. lib. 1. operis imperfecti, contra Iulianum. Sed quia ille reſiſtendi conatus pœnâ digniſſimus fuit, & plures ibi erant, quos obduratione & deſertione dignos iudicauerat, hinc addit:

38. Ecce, iam in proximo, RELINQVETVR VOBIS DOMVS VESTRA DESERTA. Templum intelligit Hieronymus à Chriſto deſerendum: rectiùs intelligas ipſam ciuitatem, adeòque totam regionem, quã prædicit in vaſtitatem eſſe redigendam per excidium vrbis & gentis, iuxtà illud Pſ. *Fiat habitatio eorum deſerta, & in tabernaculis eorum non ſit qui inhabitet.* Et quia cauſa illius vaſtitatis ac deſertionis fuit, quòd à præſentia & protectione Chriſti, & gratiæ ipſius deſerti fuerunt (quam etiã nonnulli prædictis verbis ſignificatam fuiſſe volunt) hinc addit,

39. DICO ENIM VOBIS: NON ME VIDEBITIS AMODO, id eſt, ab hoc tempore, ſeu poſt breue tempus ſubtrahetur vobis præſentia, tutela, & gratia mea, ita vt neque corporis, neque animi oculis incredulitate & cæcitate percuſſis, me amplius videatis: DONEC DICATIS, id eſt, donec mutatis iam animis celebrem illum verſiculum de Meſſia, quem indignamini eſſe mihi acclamatum, tribuatis mihi & me Meſſiam agnoſcatis. Indicat autem tempus, quo ſub finem mundi ad ſe Meſſiam conuertendi ſunt: nam de tota natione loquens, præſentibus tribuit, quod in poſteris implebitur. BENEDICTVS, QVI VENIT IN NOMINE DOMINI, id eſt, omnium hominum benedictione, & laude cumuletur ille, qui iamiam venit, ſeu venturus eſt iudicare orbem terrarum in iuſtitia, iuſſu, & auctoritate Dei Patris ſui. Eſt enim acclamatio, quã gratiſſimum eius aduentum ſibi eſſe Iudæi teſtabuntur, quem maiores eorum tanta contumeliâ repudiauerant. Vnde non poterat Chriſtus acriori epilogo præſentes Phariſæos pungere, vel honorificentiori ſe accommodare.

CAPVT XXIV.

ET EGRESSVS IESVS DE TEMPLO, nempe ſub veſperam poſt labores docendi & prædicandi, IBAT, è ciuitate verſus montem Oliueti, vbi noctibus morari ſolebat, vt Lucas teſtis c. 21. v. penult. ET ACCESSERVNT DISCIPVLI, VT OSTENDERENT EI ÆDIFICATIONES TEMPLI, id eſt, ſtructuræ raram pulchritudinem, pretium, firmitatem, magnificentiam. Marc enim & Lucas hoc explicant, dum ille quidem dicit, Magiſter *aſpice quales lapides & quales ſtructura*: hic verò addit, quod *bonis lapidibus, & donis ornatum eſſet*. quæ dona Græcè anathemata dicuntur, quæ ſcilicet Deo dedicata è parietibus, vel columnis ſuſpendi ſolent. Erat enim templi iſtius noui ab Herode excitati ſtructura tota ad miraculum ſtupenda, ſiue artem, ſiue pretiũ, ſiue materiam ſiue ornatum ſpectes. Aperit omnia latiùs Ioſephus lib. 6 de bello Iud. c. 6. vbi dicit. Exterior templi facies nihil quod animus & oculi mirarentur nõ habebat: cruſtis enim aureis grauiſſimis vndique tecta ſub ortum primum Solis igneo ſplẽdore lucebat, & intueri conantium oculos, quaſi Solis radiis auertebat. De lapidibus verò dicit lib. 15. Antiq. c vlt. Cõſtabat è lapidibus candidis firmiſſimis, magnitudine viginti quinque cubitorum in longũ, octo in altum, latitudine verò duodecim. Quibus addit libro 6. de bello nonnullorum ſaxorũ longitudinẽ fuiſſe quadraginta quinque cubitorum. De donis verò dicit, circa templũ affixa fuiſſe ſpolia barbarica, nempe ex victoriis aliquot ſæculorum quę omnia Herodes denuò dedicauerat, additis etiã recentibus Arabicis. Hæc ergo omnia oſtẽdebant Chriſto diſcipuli, non tam curioſitate, quã cõmiſeratione moti, vt quia tum aliàs, tũ paulò antè Ieroſolymis inte-

ritum minatus fuerat, ambitione & magnificentia ſtructuræ Deo dedicatæ flecteretur, vt obſeruat Hilarius. Sed iram Dei peccatis prouocatam ſaxa, nec lapides placant. Itaque reſpondet:

2. VIDETIS HÆC OMNIA? q. d. Conſiderate etiam atque etiam magnificentiam iſtam, vt magis Dei de ea ſententiam admiremini: nam AMEN DICO VOBIS, id eſt, tamquam certiſſimum vobis aſſero: NON RELINQVETVR HIC LAPIS SVPER LAPIDEM, id eſt, lapidi adhærés, QVI NON DESTRVATVR: Græcè καταλυθήσεται, *diſſoluatur.* Quã vulgari hyperbole quamuis tantùm ſignificari videatur, ſtructuram illã vniuerſam penitùs deſtruendam, atque æquandam ſolo, tamen etiam ad litteram diuina prouidentia ſententiam hanc Chriſti impleri voluit. Nam cùm Romani, teſte Ioſepho lib. 7. de bello Iudaïco c. 18. templum quidem, imò ciuitatem totam ſubuertiſſent, fundamenta verò terræ infoſſa remanſiſſent, ſub Iuliano Apoſtata, cùm ea nudaſſent Iudæi, vt nouum templum imponerent, terræ motus excitatus lapides veterum fundamentorum concuſſit, ac longè latèque diſturbauit, vt teſtis eſt Socrates libro 3. Hiſtoriæ cap. 17. & Ruffinus lib. 7. cap. 38.

3. SEDENTE AVTEM EO SVPER MONTEM OLIVETI: vt quieſceret nonnihil à totius diei labore. Contigit hoc ſub veſperam, dum tenderet in Bethaniam vel, vt alij, inde rediens, vt noctem in hoc monte orando conſumeret, vt ſuprà ex Luca dictum. Marcus addit ſediſſe *contra templum* id eſt, è regione, & facie in templum verſâ, vnde videntur occaſionem ſumpſiſſe interrogandi. ACCESSERVNT AD EVM DISCIPVLI SECRETO. Idem tantùm quatuor nominat, Petrum, Iacobum, Ioannem, Andream, & pro *ſecretò*, dicit eos *ſeparatim*, ſcilicet à cæteris Apoſtolis (nullæ enim hîc turbæ aderant) Chriſtum interrogaſſe, vt ſcilicet tamquam familiarioribus faciliùs arcana de futuro templi & vrbis excidio, communicaret, præſertim cùm non eſſet tutum de rebus illis palàm loqui; hoc enim poſtea S. Stephano crimini datum fuit, Actor. 6. v. 14. Itaque dicunt: DIC NOBIS QVANDO HÆC ERVNT? quòd ſcilicet non relinquetur hîc lapis ſuper lapidem, quod recentiſſimè fixum eis adhærebat: ET QVOD SIGNVM ADVENTVS TVI? glorioſi ad iudicium, de quo iam aliàs audiuimus c. 13. v. 41. cap. 16. v. 11. ET CONSVMMATIONIS SÆCVLI? id eſt, finis mundi, de quo ibidem c. 13. Tria igitur diuerſa quærunt & iungunt ſimul, quòd reipſa quoque excidium vrbis illius & orbis & ſecundum aduentum Chriſti ad regendum in mundo iam innouato diſcipuli coniungendum putarent. Et illa cauſa eſt, cur Marcus & Luc. confusè tamquam de vna re dicant: *Quando iſta fient?* ſcilicet de templo prædicta, *& quod ſignum, quando hæc omnia incipient conſummari?* Sed quia idem tẽpus erit conſummationis ſæculi & aduentus Chriſti, diuerſum verò euerſionis Ieruſalem: hinc tamquam ad duas quæſtiones diſtinctas, diſtinctè reſpondet ſuis locis, vt infrà dicturi ſumus. Quia verò diſcipuli omnia confusè interrogaſſe videntur, iuxtà Marcum & Lucam, vel ſaltem confusè intellexiſſe; hinc Chriſtus quoque in initio confusè reſpondet, reuocans eos à curioſitate futurorum, & à cogitatione regni Meſſiæ ad ſollicitudinem de ſeipſis. Præmittit enim generalia quædam monita vſque ad verſ. 15. excluſiuè, de iis, quæ mixtim, tam excidium vrbis illius, quàm totius orbis (quia vnum erat typus alterius, tam quantùm ad ipſum excidium quàm quantùm ad ſigna, quæ præceſſerunt) præceſſura ſunt; neque tam ad vrbis aut orbis finem, quàm ad ipſos Apoſtolos, eorumque ſucceſſores inſtruendos pertinent, vt à periculis ſibi caueant. Itaque reſpondet Chriſtus.

4. VIDETE, NE QVIS VOS SEDVCAT, abſtrahendo vos è mea fide in aliquem errorem; q. d. Vos de templo & nouiſſimis mundi rebus eſtis curioſi & anxij, ſed ante omnia de vobis ipſis curam

gerite,

gerite, ne ſeducamini.

5. MVLTI ENIM VENIENT, poſt diſceſſum meum à vobis, IN NOMINE MEO, id eſt, nomen dignitatemque meam vſurpantes, DICENTES: Ego SVM CHRISTVS, ſeu Meſſias promiſſus, quos ideò verſ. 24. *Pſeudochriſtos* vocat: ET MVLTOS SEDVCENT, qui mendaciis iſtis fidem dabunt. Cauete igitur, ne inter illos ſitis: nam, vt Hilar. vt fides peſtifero mendacio detrahi poſſet, admonitio præceſſit, Tales impoſtores fuerunt Theodas, de quo Act. 5. v. 36. & Ioſephus in fine c. 1. lib. 20. Antiquit. Itemque Simon Magus, qui ſe *virtutem Dei magnam* dixit, Act. 8. v. 9. & ſe pro Chriſto venditauit, vt Aug. Hæreſi 1. nec-non Menander apud Tertullian. de Præſcript. c. 4 Similes plures præceſſerunt euerſionem etiam Ieroſolymæ, ſed multò plures conſummationẽ ſæculi. Hoc ergo primum eſt ſignum vtrique excidio commune. Secũdum eſt id, quod ſequitur.

6. AVDITVRI ENIM ESTIS PRÆLIA, ET OPINIONES PRÆLIORVM, id eſt, bella varia & rumores bellorum, qui ſæpè magis turbant, ac terrent homines, quàm ipſa bella. Lucas addit *ſeditiones*, quas multas & miras narrat Ioſephus præceſſiſſe euerſionem Ieroſolymæ per totam Iudæam: vide lib. 4, de bello Iud. c. 5. & aliis pluribus locis. Itaque rectè præmonet: VIDETE, ſeu cauete, NE TVRBEMINI, plus æquo, vt idcircò vel à fidei meæ retinendæ, vel aliis prædicandæ conſtantiâ diſcedatis. Duplex ergo bellum, vt Chryſoſtomus, eis prædixit; alterum ſpirituale à ſeductoribus: alterum corporale ab hoſtibus & ſeditioſis: nempe vt ad omnia adamantini fierent, &, ſi fractus illaberetur orbis, impauidos ferirent ruinæ, idque eo magis, quòd illa euitari non poſſent. Oportet enim hæc fieri, ſuppoſitis ſcilicet hominum corruptiſſimis moribus, & conſequenter iuſtiſſimo decreto Dei, quo illos per bella conterere & emendare ſolet, vt Auguſt. in præfat lib. de Ciuit. Dei, Vnde meritò virum prudentem æquo & imperturbato animo eſſe decet, ad illa mala toleranda, quæ ita OPORTET FIERI. SED NONDVM, id eſt, *non ſtatim*, vt Lucas, cùm ſcilicet iſta fient, EST FINIS, nempe ſiue Ieruſalem, ſiue mundi: q. d. Adhuc illa grauiora præceſſura ſunt, quorum iſta tantùm ſunt præludia.

7. CONSVRGET ENIM GENS IN GENTEM, Magis explicat id; quod prælia futura dixerat ante conſummationem, tam vrbis quàm orbis totius. Nam ante excidium Ieroſolymæ narrat Ioſophus lib. 2. de bello Iud. c. 11. 18. 19. Iudæos conſurrexiſſe in Samaritanos, Romanos, Syros: rurſum Cæſarienſes, Scythopolitas, Aſcalonitas, Ptolomenſes, Alexandrinos, Damaſcenos in Iudæos, c. 19 20. 21. 25. totiuſque Syriæ regna in gentem Iudaïcã. ET ERVNT PESTILENTIÆ ET FAMES: Græcè inuerſo modo, λιμοὶ καὶ λοιμοὶ *fames, & peſtilentia*, videlicet iuxtà prouerbium λοιμὸς μετὰ λιμόν, *Peſtis poſt famem*, & vtraque belli filia eſſe ſolet. De ingenti fame ante vaſtatam Ieruſalem fit mentio Act. 11. v. 28. de qua latiùs Ioſeph. 20. Antiq. c. 2. & 3. ET TERRÆ MOTVS PER LOCA, id eſt, in diuerſis locis. Teſtis eſt enim Euſebius in Chronico ſub Nerone tres vrbes terræ motu in Aſia concidiſſe: teſtis & Ioſeph. lib. 4. c. 7 de bello Iud. vbi de alio terræ motu dicit: Orta crebra fulgura, horrendaque tonitrua, eoncuſſæque terræ vaſti mugitus: certumque erat apud omnes, hominum exitio mundi ſtatum eſſe turbatum.

8. HÆC AVTEM OMNIA, ſcilicet errores, ſeu ſeductiones, bella, rumores bellorum, peſtes, fames, terræmotus, quamuis per ſe grauiſſima, tamen tantummodo INITIA SVNT DOLORVM, qui mox Ieruſalem, & poſtea totum orbem inuadent: Græcè expreſſiùs ἀρχὴ τῶν ὠδίνων, *initia parturitionum*, ſeu dolorum, quibus parturientes affliguntur: hoc eſt, exigua ſunt & ſimilia primis doloribus, partus inſtantis prænuntiis, qui doloribus in ipſo partu irruentibus longè leuiores, & quaſi præludia tantùm ſunt.

9. TVNC TRADENT VOS Lucas, *ante hæc omnia*: q. d. Ne verò vos ipſos putetis ab omnibus malis immunes futuros, interim dum ita affliguntur improbi. Per *Apoſtolos* autem omnium fidelium perſonam ſignificari notat Hieronymus.

10. ET TVNC SCANDALIZABVNTVR MVLTI, id eſt, ſcandalum patientur, deficiendo à fide mea & iuſtitia, ad vitandas tribulationes iſtas, mortes, & odia. Neque hoc tantùm, ſed qui iam ita ſcandalizati fuerint, falſi fratres facti, INVICEM TRADENT, id eſt, alij alios fideles prodent perſecutionibus, imò ET ODIO HABEBVNT: grauius enim Apoſtatarum & hęreticorum eſt odium, quàm infideliũ. Hoc tertium bellum eſt à falſis fratribus.

11. ET MVLTI PSEVDO-PROPHETÆ SVRGENT, id eſt, vt notat Chryſoſt. qui ſe Prophetas hoc eſt, Euangelicæ veritatis doctores venditabunt: ET SEDVCENT, à fide per vos prædicatâ & plantatâ, MVLTOS qui hanc crediderunt. Hîc deſignantur omnes hæretici, qui partim ante exciſam Ieruſalem, vt Nicolaitæ, Hymenæus & Philetus, & alij, partim ante mundi finem exorituri erant.

12. ET QVONIAM ABVNDAVIT, foris, INIQVITAS, ſcilicet crudelitas perſequentium, ſcandala deficientium, errores malè docentium, hinc intùs, REFRIGESCET CHARITAS MVLTORVM, qua antea erga Deum proximum feruebant: videtur enim eſſe quaſi epilogus eorum, quæ v. 10. & 11 præmiſerat.

12. QVI AVTEM PERSEVERAVERIT, Græcè ὁ δὲ ὑπομείνας, *qui ſuſtinuerit*, ſeu *pertulerit*, ſcilicet iſta mala, perſecutiones, ſcandala, odia, errores, VSQVE IN FINEM, ita vt nullis malis irruentibus deiiciatur, SALVVS ERIT. Vide dicta c. 12. v. 22. Et quia meritò ſuſpicari poterant Apoſtoli tantam calamitatum abundãtiam impedimento futuram Euangelio à ſe prædicando, & fruſtrà futuros labores ſuos præoccupat Chriſtus:

14. ET PRÆDICABITVR: q. d. Quantumuis tot malis mundus perturbandus, & aduersùs me concitandus ſit, certiſſimum habere, quòd non obſtantibus omnibus, PRÆDICABITVR, per vos & alios, HOC EVANGELIVM REGNI, ſeu de regno cœlorum, omnibus patefacto atque propoſito, IN VNIVERSO ORBE, antequam ſcilicet finis veniat. Nec verò nudam tantùm prædicationem, ſed etiam fructum prædicationis ſecuturum per hoc inſinuat, ſcilicet Gentium conuerſionem ad Deum viuum. Fiet autem iſta prædicatio, IN TESTIMONIVM OMNIBVS GENTIBVS, id eſt, vt ſit illis loco teſtimonij, quo Deus teſtetur omnibus gentibus regnum cælorum æternamque ſalutem eſſe eis à Deo per Filium paratam, ſi amplecti velint: eſſe inexcuſabiles, ſi nolint. ET TVNC, ſcilicet poſtquam prædicatum & creditum fuerit in omnibus gentibus, & non antè, ac proinde non tam citò ac vos putatis, VENIET CONSVMMATIO, Græcè τὸ τέλος, *finis*, ſcilicet eorum, de quo vos quęſiuiſtis. Hoc autem Hieron. & alij intelligunt de conſummatione ſæculi, antequam tandem prædicatum erit Euangelium in omnibus gentibus. Hilar. verò Canon. 25. etiam de conſummatione Ieroſolymæ: cui conſentit Chryſoſt. ac diſcipuli eius. Nam Apoſtolus Paulus teſtatur ſæpiùs ſuo iam tempore, nempè ante euerſam Ieruſalem hoc eſſe factum, ad Rom. 1. v. 8. & c. 10 v. 18. & ad Coloſ. 1. v. 6. & 23 nimirum, quia in maxima orbis noti parte factum fuerat quamuis perfectius ante mundi finem complendum ſit. Quia igitur nihil eòrum, quæ hactenus dicta ſunt, non contigerit, iuxtà Scripturæ phraſes, etiam ante conſummationem Ieroſolymæ: hinc malim, vt ſuprà dixi, omnia ad hunc verſum vſque indiſtinctè de vtriuſque conſummatione intelligere: atque ita vtrorumque Patrum ſententia erit vera.

15 CVM ERGO VIDERITIS ABOMINATIONEM DESOLATIONIS, &c. Poſt monita generalia delabitur Chriſtus ad primam Apoſtolorum quæſtionem de excidio Ieruſalem, eamque perducit vſque ad v. 23 vt ſentit Auguſt. Epiſt. 80. Nam quam-

nis Iren. lib. 5. v. 25. & Hilar. hæc omnia ad Antichriſtum referant, tamen ad occaſum Ieruſalem litterali ſenſu pertinere perſpicuum eſt ex Lucæ 21. v. 20. vt mox patebit. Sed quænam ſit iſta *abominatio deſolationis*, magna quæſtio eſt. Iren. Hilar. & alij nonnulli acceperunt ipſum Antichriſtum. Citat hanc opinionem & Hieron. qui tamen duas alias ſuggerit, vt ſit vel ſtatua Cæſaris, quam Pilatus in templo poſuit, aut equeſtris ſtatua Imperatoris Adriani, quæ ibi vſque in præſentem diem, inquit, ſtetit. Sed factum Pilati contigerat initio præfecturæ eius, & conſequenter antequam Chriſtus hæc prædiceret; erantque ſola ſigna militaria, quæ in Ieroſolymam clam illata ſunt, & ad paucos dies hæſerunt: Adrianus verò diu poſt exciſam Ieruſalem vixit, cuius tamen excidendæ hîc ſigna dantur. Lucem adfert huic obſcuritati Lucas, qui poſt Marcum & Matth. ſcripſit: nam id quod Matth. dixerat, CVM VIDERITIS ABOMINATIONEM DESOLATIONIS STANTEM IN LOCO SANCTO. & id quod Marcus, *vbi non debet*, quia ſcilicet in loco ſancto ſtare non debet (per quem ſine dubio templum intelligitur, ſicut apertiſſimè in Daniele legitur:) Lucas hoc modo exprimit, *Cum videritis circumdari ab exercitu Ieruſalem*. Vtrumque Chriſtum dixiſſe eſt veriſimile. An autem ipſe exercitus Romanorum Iudæis propter idololatriam; & vexilla imaginibus Deorum plena, vocetur *abominatio deſolationis*, ſicut multi recentiores volunt: an verò aliquid aliud, quod eodem tempore, cùm Ieruſalem ab exercitu circumdata fuit, concurrerit, non ita liquet. Et mihi quidem ipſe exercitus Romanus nullo modo videtur eſſe illa abominatio, quæ à Daniele prædicta eſt, propter multas cauſas. Primò, quia iam bis fuerant & ciuitas & templum à Romano exercitu circumdata, & multis cædibus expugnata, ſemel per Pompeium, & iterū per Soſium atque Herodem, vt teſtis eſt Ioſephus lib. 14. Antiquit. c. 8. & vlt. nec tamen vllus intellexit fuiſſe illam abominationem Danielis impletam. Secundò, iam à temporibus Pompeij, etiam ætate Chriſti, ſemper erat Ieroſolymis præſidium Romanorum in arce Antonia, quæ adhærebat templo, vt auctor Ioſeph. lib. 6. de bello Iud. c. 6. & ita copioſum, vt multas myriades ciuiū contineret, maximè diebus feſtis, in officio, aliquando vi profligaret: nec tamen quiſquam imaginatur ibi fuiſſe illam abominationem deſolationis. Tertiò, quia Marcus dicit abominationem illam ſtaturam *in loco, vbi non debet*, id eſt, vt Matth. *in loco ſancto*. Nulla autem eſt ratio, cur tunc peculiariter non deberet ſtare Ieroſolymis, cùm ibi ſæpiùs ſteterit ante, & ſemper ſtare poterat, quandocūque libuiſſet. Quartò, quia Daniel iuxta LXX. & textum vulgatum expreſſè dicit, illam abominationem ſtaturam in templo; & ſic plerique veteres etiam intellexerunt, Romanus autem exercitus non ſtetit in templo, neque in obſidione Ceſtij Galli, de qua Lucas videtur loqui: neque in vltima Veſpaſiani, niſi templo iam incenſo. Agitur autem de abominatione præcedente euerſionem, quia datur tamquam ſignum euerſionis breuî futuræ, & fugæ capeſſendæ ex Iudæa, quod ſine dubio in vltima obſidione ſeriùs factum erat. Hinc vlteriùs videtur, quòd non poſſit etiam per illam abominationem intelligi occupatio tēpli, quæ facta eſt per Iudæos repugnantes Ceſtio oppugnanti. Illi enim tunc non occupauerunt niſi exteriores partes templi, non exteriores: textus enim Græcus Ioſephi, qui tale quid videtur dicere, malè trāſlatus eſt. In exteriores autem partes licebat Iudæis laicis ſemper intrare, etiam cum armis, illudque defendere: ſicut iam bis, terue, cum magnis etiam Iudæorum cladibus, defenſum fuerat, & contra Pompeiū & contra Socium, vt ex Ioſepho citatis locis patet. Nec tamen quiſquam vmquā exiſtimauit abominationem illam deſolationis, quam Daniel prophetauit, fuiſſe toties in templo poſitā: imò ibidē Ioſephus ſatis indicat nō per expugnationes illas, ſed per ſolū introitum Pompeij in aditum ſancti Sanctorum.

aliquam profanationem contigiſſe. Vnde & Herodes, templo iterum expugnato, ſtudioſiſſimè cauit, ne milites in aditum irruerent. Quare nihil veriſimiliùs dici puto quàm illam à Daniele prædictam ABOMINATIONEM DESOLATIONIS, id eſt, quæ deſolationem ſecum traxit. ſeu eius cauſa fuit, eſſe ſceleſtiſſimam illam profanationem totius templi, quæ facta eſt paulò poſt circumdatam ab exercitu Ceſtij & liberatam Ieruſalem, durauitque vſque ad euerſionem eius, per tres circiter annos cum dimidio. Ceſtius enim obſedit eam ſub finem anni Chriſti 68. & ſolutâ mox obſidione Titus euertit eam anno 72. Facta eſt autem iſta profanatio per ingentem latronum manum, qui erumpentes in Ieroſolymam, pollutis pedibus, inquit Ioſephus lib. 4. cap. 5. ſanctum locum intrare cœperunt, ac templo vti loco caſtri ac domicilij tyrannidis aduersùs populum. Tot verò cædibus innocentium & nocentium toto illo tempore, tum inter ſe pugnantes, tum cum populo, illud repleuerunt, vt Ioſephus teſtetur libro 6. c. 1. per atria diuina diuerſorum ſanguinem cadauerum feciſſe ſtagnum, nec potuiſſe ampliùs manere Dei locum, qui domeſticorum funerum erat ſepulchrum. Hinc neque Iudæis neque Romanis in tota obſidione intolerabilius vel horribilius quidquam viſum eſt, quàm illa immanis templi profanatio, vt propter iſta ſacrilegia Ioſephus lib. 6. c. vltim. dicat: Puto, ſi Romani contra noxios venire tardaſſent, aut hiatu terræ deuorandam fuiſſe ciuitatem, aut diluuio perituram, aut fulminum aut Sodomæ incendia paſſuram: imò vt etiam Titus ipſe ſeditioſos aliquoties rogaret, vt à tanta profanatione diſcederent, ſe quoque teſtaretur non eſſe cauſam eius, vt videre licet lib. 7. c. 4. & aliis locis. Hinc idem teſtis lib. 5. c. 2. veterem fuiſſe ſermonem, tunc demùm ciuitatem captam iri, Sanctaquoque flammis exurenda lege belli, cùm ſeditio fuiſſet exorta, templúmq; Dei propriæ manus antè violaſſent: quibus, inquit, zelotæ, nihil de eorum fide dubitantes, miniſtros ſe præbuerunt. Qui ſermo ex Danielis prophetia, vel Chriſti prædictione fortaſſis ortum habuit: quæ enim verior & magis propriè dicta *abominatio* in templo ſtare potuiſſet? Iure merito vocatur *deſolationis*, quia illius deſolationis, templi ac Ieruſalem, quam ſtatim Daniel adiungit vſquè in finem perſeueraturam, vera cauſa fuit. Nam illam ſeditionem zelotarum, & aliorum ſceleratum in templo, cauſam perditionis Ieroſolymæ, ac templi exuſti fuiſſe, ex Ioſephi atteſtatione manifeſtiſſimum eſt. Itaque quòd Lucas dicit, *Cùm videritis circumdari ab exercitu Ieruſalem*, ſcil. ſub Ceſtio (tunc enim erat fugæ locus, non ſub Tito: non deſignat ipſam abominationem deſolationis, ſed potiùs tempus, quo illa mox erat apparitura, & quod eberent de fuga cogitare ex Ieruſalem & Iudæa, eò quòd breui inſtaret eius conſummatio. Vnde Ioſephus lib. 2. c. 25. dicit: Poſt Ceſtij caſus aduerſos, nobilium Iudæorum multi, tamquam è naui peſſum itura, ex ciuitate enatarunt. Inter quos & Chriſtianos eum comprehendiſſe, veriſimile eſt ex Euſebio, de quo ſtatim.

QVI LEGIT, INTELLIGAT; nempe obſcurum illum Danielis locum: & ſic erunt hæc verba Chriſti. Sed quis Marcus eadem ponit, qui tamen nullam Danielis mentionem facit: hinc fortaſſe conuenientiùs acciperentur non verba Chriſti loquentis, ſed Euangeliſtæ, poſtea ſcribentis verba Chriſti, & exhortantis, vt qui illa legerit, INTELLIGAT, id eſt, det operam, vt intelligat, tamquam obſcuriùs quidem dicta, ſed tamen maximi momenti, ad ſciendum ſignum inſtantis euerſionis Ieruſalem ac templi. Et ideò Lucas, qui poſt Euangeliſtas ſcribens clariùs explicuit, ea prætermiſit.

16. TVNC, cùm ſcilicet viderint iſta (pendet enim huc vſque ſententia) QVI IN IVDÆA SVNT, id eſt, in vniuerſa terra Iſraël, generaliter enim accipitur. Nam ſtatim poſt illam obſidionem Ieruſalem, ſeu potiùs templi, quæ per Ceſtium

Gallum facta fuerat, iiſdem calamitatibus inuolutæ ſunt Galilæa, ceteræque prouinciæ & vrbes, quæ debellatæ & miſerrimum in modum vaſtatæ ſunt à Veſpaſiano, ante obſidionem vltimam Ieroſolymorum. FVGIANT AD MONTES, id eſt, in loca inuia ac tuta: nam qui fugerunt in vrbes Iudaicas, plerique miſerrimè perierunt. Obediuerunt huic monito Chriſtiani, qui ex Ieruſalem totáque regione migrarunt trans fluuium in vrbem Pellam, quæ parebat Regi Agrippæ, amico & coadiutori Romanorum, vt Euſeb. teſtis eſt lib. 3. Hiſt. c. 5. & Epiph. Hæreſi 29. num. 7.

17. ET QVI IN TECTO: Græcè ἐπὶ τ δώματος, *ſuper tectum*, vt vertitur Marci 13. Agitur enim de tectis illis planis orientalium, vbi ambulare & negotia tractare licebat. NON DESCENDAT TOLLERE, ſeu vt tollat, ALIQVID DE DOMO SVA: ſuppellectilem, pecuniam aut aliud ſubſidium itineris aut fugæ, ſed nudus cum omnium rerum iactura fugiat. Eſt enim locutio hyperbolica, quâ, vt Auguſt. Epiſt. 80. feſtinatio fugæ præcipitur; cuiuſmodi eſt & iſta phraſis, quæ ſequitur.

18. ET QVI IN AGRO, id eſt, foris fuerit, ambulandi aut operandi causâ, NON REVERTATVR domum, TOLLERE TVNICAM SVAM, quâ ſe tegat in fuga ad peregrinandum. Marcus ait *veſtimentum*, nempe exterius; ſine tunica enim non exitur in agrum. Vnde Græcum ἱμάτιον, aptè verteretur *pallium*, ſicut vertitur ſuprà cap. 5. v. 40. Pallium enim ſeruit fugientibus contra iniuria aëris, & noctis. Lucas generaliùs hoc exprimit, *Qui in regionibus fuerint*, ſcilicet extra Ieruſalem, *non intrent in eam*. Et cauſam addit, *quia dies vltionis hi ſunt*; vt ſumatur ſcilicet vltio de tota illa rebelli & pertinaciſſima natione. Vnde ad calamitatis iſtius acerbitatem reſpiciens Matthæus,

19. VÆ AVTEM PRÆGNANTIBVS ET NVTRIENTIBVS: quia illæ vteri, hæ infantium ſarcinâ grauatæ fugere non poterunt, naturæ vinculo præpeditæ, ne illam abiiciant, De fuga enim adhuc ſubnectit.

20. ORATE, VT NON FIAT FVGA VESTRA, id, non occurrat iſta fugæ neceſſitas, HIEME; quâ viæ ad fugiendum velociter ſunt difficiles, dies breues, noctes intolerabiles: VEL SABBATO, quo exiguum itinerandi ſpatium præſcriptum erat, VNDE Act. 1. v. 12. Mons Oliueti dicitur ſabbati habere iter. Generaliter itaque ſignificatum voluit iuxta Auguſt. 57. lib. 1. Quæſt. Euang. orandum eſſe, ne aliquo impedimento fugæ detineantur. Non quòd fuga eſſet etiam ſabbatis illicita; ſed loquitur iuxta opinionem vulgarem Iudæorum, qui ad ſuperſtitionem vſque, ſabbatum etiam in neceſſitate obſeruabant, vt Ioſephus diuerſis locis teſtatur. Plerumque autem ſolet Auguſtin. iſta omnia exponere moraliter, cauendum ſcilicet eſſe in tribulationibus, ne quiſque inuictus *de tecto in domum*, id eſt, de ſpirituali ſublimitate deſcendat ad carnalem vitam: nec *ex agro reuertatur*, id eſt, nec deficiendo in poſteriora reſpiciat. Væ enim *prægnantibus & lactantibus*, quæ iam adeptæ ſunt, quod concupierant. Orandum enim eſſe, *ne hieme vel ſabbato fugiamus*, id eſt, ne in triſtitia aut lætitia, & conſequenter amore rerum temporalium, quiſquam inueniatur in die illa. Ita ille in fine Pſalm 39. & quæſt. 37. citat. & Epiſtola 80.

21. ERIT ENIM TVNC, poſtquam abominatio deſolationis ſteterit in loco ſancto, TRIBVLATIO MAGNA, ſcilicet in Iudæa & Ieruſalem. Nam etiam iſta ad excidium iſtius gentis pertinere, patet ex Luca, qui cùm dixiſſet, *Erit enim preſſura magna ſuper terram*, vt oſtenderet ſe terram Iudææ intelligere, explicando adiicit, *& ira populo huic*. Species autem tribulationis exprimit ibid. *Cadent enim in ore gladij, & captiui ducentur in omnes gentes*. Porrò tribulatio talis erit, QVALIS NON FVIT AB INITIO MVNDI VSQVE MODO, NEQVE FIET: nempe in illo populo Iudaïco, inquit Aug. Epiſt. illa 80 Nam, vt ibidem ait, Ioſephus talia mala dicit

illi populo tunc accidiſſe, vt vix credibilia videantur. Vnde meritò poſſet generaliùs intelligi, quòd nec fuit, nec erit talis tribulatio in vlla omninò particulari gente aut regione totius mundi, quia videlicet extremum ſcelus occiſi Filii Dei extremis tribulationibus vindicandum erat. Vnde & ipſe Ioſephus palam aſſerit lib. 6 cap. 21. Vt breuiter dicam, inquit, neque aliam ciuitatem vmquam talia perpeſſam puto, neque vllam nationem poſt hominum memoriam malitiâ ferociorẽ fuiſſe.

22. ET NISI BREVIATI FVISSENT DIES ILLI, æterno ſcilicet Dei decreto, agitur enim de re futura. Quod quidam apud Auguſtin. Epiſtol. citat. intelligunt factum eo modo, quo ſub Ioſue dies fuit longior. Ipſe Auguſtin. intelligit, per *dies breuiatos* ipſa mala breuiata: ſed non incommodè intelligi poteſt, *niſi dies*, id eſt, niſi tempus iſtius belli ac tribulationis Iudaicæ fuiſſet à Deo breuius decretum, quàm illorum impietas & iuſtitiæ diuinæ ſeueritas exigebat, NON FIERET SALVA OMNIS CARO, ſcilicet Iudaica, inquit Chryſoſtom. Duplex Hebraiſmus, *Caro* pro homine: & *Non omnis* pro nulla, ſicut Lucæ 1. verſ. 37. & alibi ſæpiùs. Senſus eſt igitur, nullus Iudæorum euaſiſſet mortem temporalem, ſed tota natio fuiſſet deleta per Romanos. SED PROTER ELECTOS, ad æternam beatitudinẽ ex illa natione, qui ſcilicet vel tunc viuebant, vel ex illis vſque ad finem mundi naſcituri erant. Non enim debemus ambigere, inquit Auguſtin. ibid. Illo Iudaicæ calamitatis tempore fuiſſe in populo illo electos Dei, quorum alij iam in Chriſtum crediderant, alij credituri erant. Propter electos ergò illos; ne ſimul cum reprobis vel iam nati vel antequam nati pereant BREVIABVNTVR, reipſa, DIES ILLI, ſicut ab æterno breuiores conſtituti fuerant: hoc eſt: citiùs diuina prouidentia bello & calamitatibus illis finem imponet, efficiendo, vt Romani celeriùs ſuperent. Quod ita euidens fuit tam ipſis Iudæis quàm gentilibus, vt Ioſephus crebrò inopinatas Romanorum victorias Deo adſcribat, & ipſe Titus, captis Ieroſolymis & inſpectis munitionibus, dixerit, *Planè Deo adiuuante pugnauimus, & Deus erat, qui detraxit ab iſtis munitionibus Iudæos.* Nam quæ hominum manus aut machinæ ad iſtas valerent? vt eſt apud eumdem Ioſephum libro 7. c.16 Vnde idem Titus, reiecta corona ſibi oblata, fatebatur, non ſe talium operum auctorem fuiſſe, ſed Deo iracundiam contra Iudæos demonſtranti manus præbuiſſe, vt narratur apud Philoſtratum. Quamuis ergo multi iſta omnia de abominatione deſolationis, dierúmque breuiatione retulerint ad vltima & Antichriſti tempora, certum tamen videtur, omnia hæc vſque ad expugnationẽ Ieruſalem & calamitatis gentis Iudaicæ pertinere ſicut intellexit Chryſoſt. & Theoph. & ex profeſſo Aug. Ep. 80.

23. TVNC SI QVIS VOBIS DIXERIT, poſt excidium ſcilicet Ieruſalem, quo defunctis pleriſque Apoſtolis, Pſeudo-Chriſti & Pſeudo-prophetæ, id eſt, heretici potiſſimum pullulare cœperunt. Tranſit enim hîc Chriſtus ad tertiam quæſtionem, Ieruſalem ſcilicet ad finem mundi: nam vaſtatio Ieruſalem vaſtationis & finis mundi typus fuit. Itaque illud, *Tunc*, omne tempus, quod ab illa exciſa vſque ad finem mundi labitur, comprehendit, & maxime tempus Antichriſti. SI QVIS VOBIS DIXERIT, diſcipulis ſcilicet meis; nam ſub Apoſtolis omnes fideles intelligit: ECCE HIC EST CHRISTVS, AVT ILLIC, id eſt, hoc aut illo loco apparuit Meſſias, promiſſus à Deo, qui Iudæos aut vos à calamitatibus liberet, fœlicitatémque largiatur: NOLITE CREDERE, quia non niſi vnus eſt Chriſtus, qui iam venit. Tales fuerunt non pauci, vt olim Barchochebas tempore Adriani Imper. de quo Euſeb lib. 4. c. 6. & nuper Dauid, Georgius Baſiliæ, & alius ex Anabaptiſtis, qui ſe Regem Sion finxit, & ipſe Antichriſtus tota profeſſione hoc acturus eſt.

24. SVRGENT ENIM PSEVDO-

Christi, qui ſe Chriſtos me reprobato mentientur, et pseudo-prophetæ: nam ſicut Chriſtus veros Prophetas habuit, qui de illo prædicauerunt: ita Pſeudo-Chriſti ſuos habebunt pſeudo-prophetas; & quia pſeudo prophetæ olim erant falſi doctores rerum ſacrarum, ideò ſub hoc nomine comprehenduntur etiam hæretici, qui pſeudo-prophetis antiquis in noua lege ſuccedunt. Et dabvnt, ſeu edent, signa magna et prodigia, non vera, ſed mendacia, vt vocantur ab Apoſtolo 2. ad Theſſalon. 2. vt ſic verum Chriſtum verôſque Prophetas imitentur, qui illis veluti ſigillis Dei doctrinam ſuam & miſſionem confirmarunt. Edent illa virtute dæmonum, qui pro ſublimitate ſua ſemina rerum iſtarum, id eſt, prodigiorum, nobis occulta nouerunt, & ea per congruas temperationes elementorum latenter ſpargunt, atque ita gignendarum rerum & accelerandorum incrementorum præbent occaſiones, vt Aug. 3. de Trinit. c. 8. Rectè autem dicit *præbent occaſiones*, quia tota actio fit ab illis cauſis naturalibus, quas adhibent. Ita vt in errorem indvcantvr, id eſt, tam plauſibilia, tam veriſimilia, tam efficacia ad perſuadendum, vt fallendi eſſent errore finali, etiam electi ad ſalutem, per æternum prædeſtinationis diuinæ decretum: Si fieri potest, id eſt, ſi eſſet poſſibile, vt creata vis creatoris decreto, beneplacito, ac viribus protegentibus præualeret. Significat enim, ſi tales electi ſuæ prudentiæ & viribus relinquerentur, omninò eſſe fallendos. Vnde rectiſſimè Auguſt. de correp. & grat. cap. 7. Horum ſi quiſquam perit, fallitur Deus: ſed nemo eorum perit, quia non fallitur Deus. Horum ſi quiſquam perit, vitio humano vincitur Deus: ſed nemo eorum perit, quia nullâ re vincitur Deus. Et Chriſtus ipſe de talibus ouibus: *Non rapiet eas quiſquam de manu mea*, Ioann, 10. verſ. 28.

24. Ecce prædixi vobis, periculi magnitudinem, vt ſcilicet illud ſollicitè magis caueatis. Non enim electio, aut prædeſtinatio, etiam cognita, eſt aut eſſe debet cauſa ſocordiæ, ſed ſollicitudinis, ac diligentiæ, vt per illam ipſam diligentiam, hoc eſt ſollicitam ardentemque voluntatem, id, quod conſtitutum eſt, impleatur, & ex illo ipſa diſcant homines ſe ad prædeſtinationem diuinæ gratiæ pertinere, vt loquitur Auguſt. de dono perſeuerantiæ cap. 22.

26. Si ergo dixerint vobis: Ecce in deserto est, Chriſtus, nolite exire, id eſt, non modò non credere, ſed nec exire dignemini, vt quid rei ſit videatis. Ecce in penetralibvs, id eſt, in conclauibus, ſeu locis ædium abſtruſioribus: Nolite credere. Explicat itaque magis particulatim id, quod antè dixerat, *Ecce hic eſt Chriſtus, aut ibi*; idque pro omnibus, ponendo duo loca contraria, deſertum foris, & penetralia domi.

27. Sicvt enim fvlgvr exit ab oriente, id eſt, promicat è nubibus in oriente poſitis, et paret, id eſt, apparet & ſubitò conſpicitur, non tantùm in meridie & Aquilone, ſed, vsqve in Occidentem, hoc eſt per vniuerſum vndiquaque orbem ſpargitur, & vndique cernitur; nam per duas illas partes oppoſitas totum mundum ſignificat: Ita erit et adventvs Filii hominis, id eſt, ſubitus, inexpectatus, non incerto, abſtruſo, & abdito loco, ſed toti mundo illuſtris & conſpicuus: q.d. Tametſi vos, ac fideles mei ſciatis, me Chriſtum ſecundò eſſe venturum, nolite tamen credere quibuſcumque prædicantibus, *Ecce hic, aut illic Chriſtus apparuit, & regnum ſuum auſpicatur*; quia aduentus meus, qui adhuc exſpectatur. non erit occultus, & per homines præcones hominibus nuntiandus, vt fuit in Bethlehem, ſed ſubitus & inſtar fulguris, quod non indiget præcone, aut nuntio, per ſe toti orbi ita manifeſtus, vt neminem latere poſſit Senſus iſte Chryſoſtomi eſt & verè genuinus. Auguſt. verò q. 38. lib. 1. Quæſt. Euangel & aliis locis omnia præcedentia à v. 23. de

quibuſuis hæreticis & ſchiſmaticis intelligit qui non ſunt audiendi à populo Chriſtiano, dum prædicant, *Ecce hic Chriſtus, aut illic*, id eſt, dum particulas terrarum, atque prouinciarum, vbi vigent. demonſtrant, dicentes, apud ſe ſolos eſſe Chriſtum & Eccleſiam, aut *in deſerto, ac penetralibus*, id eſt, in obſcuris occultiſque conuenticulis, vbi curioſitatem hominum decipiunt. Nam quòd ait, Filium hominis appariturum SICVT FVLGVR, inquit, contra illos valet, qui occultè congregant, tamquam in penetralibus, & paucis, tamquam in deſerto, cùm *Orientis & Occidentis* nomine Eccleſia per totum orbem futura ſignificetur: & ad manifeſtationem claritatemque Eccleſiæ pertinet fulguris nomẽ. Senſus iſte videtur magis myſticus.

28. VBICVMQVE FVERIT CORPVS, Græcè πτῶμα, *cadauer*, ILLIC CONGREGABVNTVR ET AQVILÆ, quia naturali ſenſu illud etiam trans maria ſentire dicuntur, & aduolare, vt inde paſcantur, vt hîc Hieron. Deſumptum videtur ex Iob 39. v. 30. ac tranſiiſſe in prouerbium, quo ſignificetur non opus eſſe magno ſtudio, vt ea iungantur, quæ naturâ ad inuicem geruntur. Se ergo comparat cadaueri, propter mortem corporis, Sanctos ſuos; aquilis, quòd aquilarum inſtar in altis ſuper terrena volent, oculatiſſimi in Chriſtum velut Solem oculos figant, ſenectutem renouent: q. d. Vbicumque fuero, cùm inſtar fulguris in nubibus apparuero, eò Sancti mei, nemine indicante, ſentientes præſentiæ meæ virtutem, tamquam ad eſcam ſuam, ex omnibus orbis partibus ſummo deſiderio rapti in nubibus obuiam Chriſto in aëra conuolabunt. Quamquam Hilarius locum paſſionis, vbi iudicium futurum ſit, indicari putet, ſcilicet Vallem Ioſaphat.

29. STATIM AVTEM POST TRIBVLATIONEM ILLORVM DIERVM; nempe quibus Pſeudo Chriſti & Pſeudo-prophetæ dixerunt, *Ecce hic eſt Chriſtus, &c.* Per quod in primis tempora Antichriſti ſignificari diximus, & eo referunt Chryſoſt. ac Theophyl. Quamuis referri etiam poſſit ad dies tribulationis Ieroſolymitanæ de qua v. 21. poſt quam ſecutura ſignificetur alia rerum omnium perturbatio. Dicit autem, *ſtatim poſt*, etſi iam tot annorum centuriæ tranſierint; partim quia diuino iudicio tempus iſtud eſt momentaneum, apud quem, vt dicitur 2. Petri 3. mille anni ſicut vnus dies: partim, quia etiam hominum æſtimatione perexiguum eſt, cùm vnicuique dies ille vltimus. ſeu vltima tribulatio tam propinqua ſit, quàm eſt dies mortis. Nam, vt Aug. Epiſt. 80. In quo ſtatu quemque inuenerit ſuus nouiſſimus dies, in hoc eum comprehendit mundi nouiſſimus dies. Itaque, vt vnuſquiſque ſemper ad illum diem vltimum eſſet paratus, ſemper eum iſto loquendi modo Chriſtus exſpectari voluit: quem poſtea eadem de cauſa Apoſtoli imitati ſunt, dum 1. Ioan. 2. dicitur, *Nunc eſſe nouiſſimam horam*; & 1. Pet. 4. *Omnium finis appropinquaſſe*. Vnde & Deuter. 32. v. 35. *Iuxta eſt dies perditionis*: SOL OBSCVRABITVR ET LVNA. &c. Auguſt. loco citat per *Solem* intelligit Chriſtum, per *Lunam* Eccleſiam, qui perſecutionis acerbitate, ſub Antichriſto ita ſint obſcurandi, vt hominibus non appareant: per *ſtellas cadentes* eos, qui, cùm gratiâ fulgere viderentur, perſequentibus cedent & cadent *Virtutes* antem *cælorum mouebuntur*, quia quidam firmiſſimi turbabuntur. Sed ex Lucæ 21. v. 25. & 26. ſatis apparet, litteraliter hæc in Sole & Luna & ſtellis euentura, quemadmodum paſſim etiam à Prophetis prædictum eſt. Iſaiæ 13. v. 10. & in primis Ioëlis 2. v. 31. vt proinde moralis, vel myſtica ſit Auguſt. interpretatio Itaque SOL OBSCVRABITVR, vt ſicut prima lux naſcentẽ, ita poſtremæ tenebræ morientẽ mundum loquantur. Vnde Apocal. 6. v. 12. Sol dicitur futurus niger tamquam ſaccus cilicinus: non propter ſplendorẽ Chriſti præſentis, vt vult Hieronym. & Chryſoſt. (Lucas enim indicat hanc obſcurationem præceſſuram aduentum iudicis) ſed luminis defectu. ET LVNA

NON

NON DABIT LVMEN SVVM, propter defectum ſcilicet Solis à quo lumen ſuum mutuatur: vnde Apocal. dicit, *Fiet ſicut ſanguis.* ET STELLÆ CADENT: quia propter defectum luminis eadem ex cauſa cecidiſſe videbuntur, cœlo quaſi luminibus priuato. Quamuis non deſint, qui intelligant hoc de exhalationibus ignitis, quæ ſtellis ſimiles de cœlo cadent: multò ſcilicet mirabiliùs, quàm nunc fit, vt inquit Auguſt. 20. de Ciuitate, c. 24. ET VIRTVTES CŒLORVM COMMOVEBVNTVR. Quod Græci de virtutibus Angelicis ferè intelligunt quæ ad tantam rerum perturbationem admiratione concutientur: recentiores de aſtris, quæ *militia cœli* vocari ſolent; ſed illa iam cecidiſſe dicta ſunt. Itaque videtur eſſe generalis expreſſio & complexio eorum, quæ particulatim de Sole & Luna, & ſtellis dixerat: q. d. Et omnes vires cœlorum commouebuntur, Græcè eſt enim δυνάμεις, id eſt, *poteſtates vires*, vt non incongruè ſignificari poſſet idem, quod Iob 26. v. 11. dicitur, *Columnæ cæli commiſcent.* Vnde Prouerbior. 8. v. 26. ſimili ferè phraſi vocantur etiam *cardines orbis*, & alibi *cardines maris*, quaſi dicere hîc vellet: Ipſum omne robur & firmamentum, & quaſi cardines cœlorum commouebuntur, Græcè σαλευθήσονται, *agitabuntur.* Proinde idem hîc dici videtur, quod Petri 3. v. 10. *Cœli magno impetu tranſibunt.* Hæc igitur tam inuſitata ægrotantis mundi ſymptomata inſtantis eius occaſus, & quaſi mortis indicia ſunt, & ſimul aduentantis iudicis. Vnde ſequitur;

30. ET TVNC, Sole, Lunâ, Stellis obſcuratis, PAREBIT, Græcè φανήσεται, *apparebit*, SIGNVM FILII HOMINIS, id eſt, id, quo Filius hominis mundo & hominibus, fidelibus & infidelibus notus, ac celebris eſt, quod non eſt aliud, niſi ſignum Crucis, Sole fulgentioris, vt inquit Chryſoſtom. & conſentiunt antiqui, Hilarius Hieronym. Theophyl. & alij. Vnde canit Eccleſia: *Hoc ſignum Crucis erit in cœlo, cùm Dominus ad indicandum venerit:* nempe ad ſolatium fidelium, videntium vexillum aduentantis Domini, ac trophæum redemptoris ſui; ad terrorem infidelium, maximè Iudæorum. Vnde etiam TVNC, illo ſcilicet viſu, PLANGENT OMNES TRIBVS TERRÆ, id eſt, omnes nationes pectoris tunſione (quod propriè, præſertim Græcè, eſt plangere) lamentabuntur, doloremque ſuum teſtabuntur, nimirum quòd iudicem talem crucifixerint, vel crucifixum contempſerint: nam de impiis loquitur, pij enim diligent aduentum eius. ET VIDEBVNT, corporeis oculis, FILIVM HOMINIS VENIENTEM IN NVBIBVS CŒLI: quaſi curru triumphali ad indicandum veheretur, & in throno ſuo ſederet. Ita contigit & in transfiguratione, huiuſce gloriæ typo, & talem aduentum in nubibus promiſerunt Angeli in aſcenſione. Seruient nubes iſtæ ad temperandam omnium aſpectui claritatem eius, & ad augendam gloriam. Vnde addit, CVM VIRTVTE MVLTA, ſeu magna, ET MAIESTATE, Græcè μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς, *cum poteſtate & gloria multa*, non ſcilicet cum illa infirmitate & humilitate, quâ nunc. Virtus ſeu poteſtas apparebit in illa momentanea mortuorum omnium reſuſcitatione totiuſque mundi reſtauratione; maieſtas in corporis claritate, nubis amictu, ſtipantium multitudine, gloriâ & reuerentiâ.

31. ET MITTET ANGELOS SVOS: qui, vt putat Gregor. Homil. 1. in Euangel. viſibiliter hominum oculis apparebunt, CVM TVBA ET VOCE MAGNA. *Et* expoſitiuè, ſeu exegeticè accipi videtur pro *id eſt*: q. d. cum tuba, quæ eſt vox magna, ſicut Apocal. 1. v. 10. & ibid. c. 4. v. 1. dicitur, *Audiui vocem magnam tamquam tubæ loquentis mecum*, articulatis ſcilicet ſonis. Vnde & Paulus, cùm 1. ad Corinth. 15. v. 25. de ſola tuba dixiſſet, *in nouiſſima tuba; canet enim tuba:* magis ſe declaraſſe videtur 1. ad Theſſ. 4. verſ. 15. *Ipſe Dominus in iuſſu & in voce Archangeli, & in tuba Dei deſcendet de cœlo.* Ita vt omnia iſta non aliud declarent, quàm vo-

cem magnam, quaſi tubalem inſtar tubæ, toto mundo perſonantem miniſterio Archangeli & Angelorum, iuſſu Chriſti Domini editam. Vnde Ioan. 5. v. 25. vocatur *Vox Filij Dei*, quam mortui audient, quia iuſſu eius vox illa edetur. Ita ferè Auguſt. Epiſt. 120. c. 34. qui tubæ nomine euidentiſſimum & præclariſſimum aliquod ſignum vult intelligi. Adhibebitur autem partim, vt eius miniſterio excitentur mortui, ſicut Lazarus Chriſti, partim vt per eum ad tribunal conuocentur. Vnde Auguſt. ibid. putat eſſe iſtum clamorem, qui c. ſeq. v. 6 mediâ nocte factus dicitur, *Ecce ſponſus venit, exite obuiam ei.* Et hîc ſtatim adiungitur effectus tubæ: ET CONGREGABVNT ELECTOS EIVS A QVATVOR VENTIS, id eſt, à quatuor mundi plagis, Oriente, Occidente, Meridie & Aquilone, vnde ſpirant præcipui quatuor venti. Sub quibus, vt ſignificaret vniuerſas mundi partes intelligi, addit, efficacioris expreſſionis causâ, idem quaſi repetendo, A SVMMIS CŒLORVM VSQVE AD TERMINOS EORVM. Similis phraſis eſt Deuter. 4 v. 32. & Pſalm. 19. v. 7. & 8. ſed tam ibi Hebraicè quàm hîc Græcè eſt, *ab extremis cœlorum vſque ad extrema eorum*: & ideo eadem vox ἄκρον, hoc loco nunc *ſummum*, nunc *terminus* transfertur; ſummum enim rei etiam eſt terminus, ſeu extremum eius. Senſus eſt ergo, ab vno cœli extremo vſque ad alterum. Per *cœli* autem *extremum* intelligitur locus cœli extremo ſubiectus; & ideo eandem rem expreſſit Marc. *A ſummo*, id eſt extremo, *terræ vſque ad ſummum cœli.*

32. AB ARBORE AVTEM FICI, quæ eis erat in illis locis notiſſima. Alioquin Lucas addit, *Videte ficulneam & omnes arbores*; vtrumque enim videtur Chriſtus dixiſſe. DISCITE PARABOLAM, id eſt, accipite ex ea ſimilitudinem. CVM IAM RAMVS EIVS TENER, id eſt, mollis, FVERIT quaſi propter appropinquantem Solem ſucco plenus, ET FOLIA NATA: apud Lucam, *Cùm producunt iam ex ſe fructum.* Sed *Fructus* ibi ſignificat quidquid ex re pullulat, vt gemmæ & folia: vnde Græcè eſt προβάλωσιν, *cùm iam protruſerint*, ſcilicet gemmas & folia. SCITIS QVIA PROPE EST ÆSTAS.

33 ITA ET VOS CVM VIDERITIS HÆC OMNIA, incipere & fieri, quæ huc vſque dicta ſunt, etiam de aduentu filij Dei in nubibus Angelorumque miſſione. Nam quamuis Apoſtoli ad quos loquitur, non eſſent ea omnia viſuri, voluit tamen & ipſos & omnes qui hæc ab illis diſcerent, ſemper eſſe ſuſpenſos. SCITOTE QVIA PROPE EST IN IANVIS id eſt quòd omninò iamiam adeſt præ foribus, nempe non aduentus Filij Dei; ille enim iam apparuiſſe dictus eſt: ſed, vt ſupplet Lucas regnum Dei, illud plenum & pacatiſſimum, quod poſt iudicium in Sanctis reuelabitur. Hæc ergo verba conſolationem electorum continent à tot tribulationibus, quibus in mundo preſſi fuerant, ſuggerendo illis ſpem proximam beatiſſimæ tranquillitatis, ſicut clarè colligitur ex Lucæ 21. v. 28 *Reſpicite & leuate capita veſtra, quia appropinquat redemptio veſtra.* Vt autem certa eſſet fides futurorum iſtorum, quæ prædixerat, grauiter ea confirmat.

34. AMEN DICO VOBIS, QVIA NON PRÆTERIBIT, id eſt interibit & abolebitur, GENERATIO HÆC. Alij generationem credentium, alij humanum genus, alij hanc ætatem, alij aliter intelligunt. Nihil conuenientiùs videtur poſſe accipi, quàm hæc generatio Iudæorum; illâ enim ſæpè ſolet nomine huius generationis deſignare, vt patuit Cap. præcedenti v. 36. & c. 12. v. 41. & 42 DONEC OMNIA FIANT, id eſt, impleta fuerint. Ideo autem illam generationem, ſeu nationem permanſuram aſſerit, quia pleráque potiſſimum in illa natione complenda erant, vt quæ de excidio Ieruſalem, & eius calamitatibus, de Pſeudo-chriſtis & planctu tribuum prædixerat.

35. CŒLVM ET TERRA, quibus nihil eſt in rebus creatis firmius & immobilius, tamen TRANSIBVNT, à ſtatu ſuo, id eſt, mutabuntur: VERBA AVTEM MEA, quæ

vobis hactenus locutus ſum. NON PRÆTERIBVNT; quantum ad rem ſcilicet ſignificatam, hoc eſt, non mutabuntur, & non aliter aliquid continget quàm illa ſonant & ſignificant, ſed certiſſimè habebũt effectum ſuum, quia ab incommutabili veritate prolata. Deducta enim, inquit Hilar. ex æternitate, id in ſe continent virtutis, vt maneant. Hoc ergo addit ne quis futurarum rerum incertitudine, vel nimia dilatione de veritate inciperet fluctuare. Vt verò etiam curioſitas reprimeretur, adiicit.

36. DE DIE AVTEM ILLA ET HORA, quâ cœlum & terra tranſibunt, & Filius hominis cum Angelis venturus eſt, id eſt, de tempore certo & determinato conſummationis mundi & aduentus iudicis, ſiue dies, ſiue hora, ſiue menſis, ſiue annus fuerit, NEMO SCIT NEQVE ANGELI CŒLORVM, hoc eſt nemo in cœlo, neque in terra, neque naturali ſcientiâ, neque reuelatione. Repreſſit igitur eos, inquit Chryſoſt. ne diſcere vellent, quod Angeli neſciunt. Vt autem efficaciùs occurreret curioſitati, neque moleſtè ferrent quaſi contempti à Chriſto, quod nec ipſis ſecretum iſtud Chriſtus committeret, addit, iuxta Marcum, *neque Filius*. cuius ſententiæ obſcuritas, ne faueret Arrianis, diuerſas interpretationes peperit. Hieronym. hîc & Ambroſ. lib. 5. de fide cap. 8. locum corruptum eſſe voluerunt. Alij, vt Origen. Tractat. 30. in Matth. putant Chriſtum ignoraſſe tunc diem iudicij; poſt reſurrectionem verò ſciuiſſe. Inter varias interpretationes antiquorum duæ veriſimiliores videntur. Prima eſt Athanaſ. lib. 4. contra Arrianos & Ambr. lib. 8. in Luc. & Nazian. ex profeſſo Orat. 38. vt neque Filius ſupple hominis, illum diem ſciat, hoc eſt, vt non ſciat eum diem ex eo, quòd eſt homo, ſed ex eo tantùm, quod ſimul eſt Filius Dei. In quem ſenſum ſcribit Auguſt. 1. de Trinit cap. 12. Chriſtũ dixiſſe alibi, Non eſt meum dare vobis, quia non eſt ſuæ poteſtatis humanæ, ſed diuinæ. Hinc Gregorius libr. 8. Epiſt. 42. In natura quidem diuinitatis nouit diem & horam. non ex natura humanitatis nouit: ideò ſcientiam, quam ex natura humana non habuit, in qua cum Angelis creatura fuit, hanc ſe cum Angelis habere denegauit. Secunda eſt quam ibidem Gregor. tradit, & eſt Auguſtini multis locis, præcipuè loco illo de Trinit. citat. & lib. 83. Quæſt. Euang. quæſt. 60. & alibi, vt Filius hoc neſcire ſe dicat, quod neſcientes nos facit, id eſt, inquit Auguſt. quod non ita ſciebat, vt tunc diſcipulis indicaret. Quo ſenſu dicit Apoſtolus: *Neque enim iudicaui me ſcire aliquid inter vos, niſi Ieſum Chriſtum*: nempe hoc Apoſtolus inter illos neſciebat, quod per illũ ſcire non poterant. cùm tamen loqueretur ſapientiã inter perfectos. Simili modo Chriſtus dicit Ioan. 15. ſe *Apoſtolis omnia nota feciſſe, quæ audiuerat a Patre ſuo*, ſcilicet quæ communicare deberet, cùm plurima diuinitatis ſecreta non feciſſet nota. Itaque iuxtà hunc ſenſum loquitur Chriſtus tamquam legatus à Deo, qui non ſic à Patre diem illum didicerat, vt cuiquam eorum, ad quos legatus fuerat, eum aperire deberet, ita vt illum ſibi ſoli ſciret, non aliis. Nam alioqui quomodo diem & horam ignorat, qui omnia ad diem illum & horã prædixit? Cauſa verò celandi fuit, quia, vt Chryſoſt. hîc & Baſil. libr. 4. contra Eunomium ſcientia eius non expediebat nobis: exſpectatio enim perpetua feruentiores ad pietatem facit, cognitio negligentes. Et hinc addit NISI SOLVS PATER; ad quem velut principium creationis, ita & reſolutionis mundi pertinet ſcientia horæ illius. Non tamen excluditur Filius, inquantum Deus, aut Spiritus ſanctus ſed illa ſola, quæ naturâ à Patre differunt. Vnde perinde eſt, ac ſi diceret, Nullus homo, nullus Angelus, nullus legatus ad homines, ſed ſolus Deus. Hinc Act. 1. de illo die interrogatus ſimiliter refert ad Patrẽ: *Non eſt veſtrum noſſe tempora, vel momenta, quæ Pater poſuit in ſua poteſtate.* Dicendo autẽ, *Non eſt veſtrũ*, ſatis indicat, ſuum eſſe ſcire.

37. 38. SICVT AVTEM IN DIEBVS NOE, ſupple accidit, ITA ERIT ET AD-

VENTVS FILII HOMINIS, id eſt, ita tempore eius aduentus continget. Sic expreſſit hoc Lucas clarius cap. 17. v. 26. nimirum erunt homines COMEDENTES ET BIBENTES, id eſt, genio & conuiuiis indulgentes: NVBENTES ET NVPTVI TRADENTES, Græcè γαμοῦντες ϰ̀ ἐκγαμίζοντες, *ducentes vxores, & ad nuptias dantes*, hoc eſt, rebus iucundis huius vitæ, & voluptatibus, more ſolito vacantes, ſine vlla ſollicitudine, ac timore futurorum. Non enim hîc arguit ſcelera, ſed ſupinam illam ſuæ ſalutis ſecuritatem: nam hoc poſtulat id, quod ſequitur.

39. ET NON COGNOVERVNT, imminẽs ſibi exitium diluuij, quod TVLIT, ſeu abſtulit & occidit, OMNES: quamuis eſſet à Noë prædictum & prædicatum; culpabilis enim eorum ignorantia & incredulitas taxatur: ITA ERIT ET ADVENTVS FILII HOMINIS, id eſt, ſimiliter inexſpectatus, quia vacabunt epulis, voluptatibus, lucris & negotiis huius mundi. Vnde Lucæ 17. additur in alia ſimilitudine de diebus Loth, *Emebant & vendebant, plantabant & ædificabant*, id eſt, rebus terrenis toti immerſi erant. Vnde Apoſtolus: *Cùm dixerint pax*, ſcilicet à præteritis malis, *& ſecuritas*, ſcilicet à futuris, *tunc repentinus eis ſuperueniet interitus* Sed hîc meritò quærat aliquis, quomodo poterit eſſe tanta ſecuritas hominum, cùm tot mala præceſſura dicantur: fames, bella, peſtes, & maximè Sol obſcurandus, &c. Reſp. de impiis potiſſimum hîc ſermonem eſſe, qui inter medias afflictiones piorum, vacabunt delitiis, ſicut milites, dum alij vaſtantur. Addit Hier. mundum ante conſummationem ab omnibus illis malis aliquandiu fore pacatum. Quæ verò v. 29. de obſcuratione Solis & Lunæ, &c. dicuntur, ea ipſa iam pertinent ad ipſum aduentum Iudicis.

40. TVNC, in aduentu Filij hominis, DVO ERVNT IN AGRO, nihil minùs quàm de die iudicij cogitantes; DVÆ ſcilicet ancillæ, ERVNT IN MOLA, id eſt, loco, in quo molitur, ſeu piſtrino: hoc enim viliſſimum ſeruitij genus ad ancillas olim pertinebat, vt patet Exodi 11. v. 5. VNVS ASSVMETVR ſcilicet ſurſum rapietur ad Filium hominis, vt indicat Lucas c. 17. verſ. 36. & 37. ET VNVS RELINQVETVR, id eſt non rapietur. Significatur igitur in quacumque hominũ conditione, ſiue liberorum, ſiue ſeruorum, ſiue diuitum, ſiue pauperum, ſiue vitæ contemplatiuæ, ſiue actiuæ, fore bonos & malos, alios ſaluandos, alios damnandos, nullam cuiuſcumque ſocietatis habendam eſſe rationem, ſed à ſe mutuò eſſe diuellendos, vtriſque diem & horam fore prorſus incognitam. Vnde concludit.

42. VIGILATE ERGO, id eſt, proinde, ſi vobis conſultum cupitis, diem illum ſemper præ oculis habete; ita viuendo, ne imparatos opprimat. Præcipitur enim hîc nõ vigilia corporalis, nec nuda memoria illius diei, ſed memoria cum ſollicitudine, inde nata vt per vitæ probitatem ad illum parati ſimus. QVIA NESCITIS, QVA HORA ſeu quo tempore, DOMINVS VESTER, Filius ſcilicet hominis, VENTVRVS SIT, ad vos iudicandos, vt præmium vel ſupplicium reddat. Itaque cùm dicit, *ergo*, inſinuatum voluit, vt ſuprà annotauimus, & plerique veteres obſeruant, hanc eſſe cauſam, cur dies, & hora illa nobis occulta maneat, vt ſcilicet perpetuò ad ſubeundum illud iudicium parati maneamus, quod ſine dubio non fieret, ſi præſciremus. Ne autem Apoſtoli putarent, hoc ſolis hominibus, tunc victuris, dici, addit apud Marcum, *Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate*. Nam eadem eſt ratio de die mortis vniuſcuiuſque, in quo quiſque à Deo iudicatur: tempora enim diuerſa ſunt, ſed cauſa eadem, ſtatus idem, Vnde ad eum, ſicut ad diem iudicij omnis Chriſtianus paratus eſſe debet, quia, vt Aug. Epiſt. 80. Imparatum inueniet ille dies, quem imparatum inuenerit ſuæ vitæ huius vltimus dies. Hanc porrò perpetuam vigilantiam exemplo boni patris familias declarat, qui SI SCIRET, QVA HORA, Græcè ποίᾳ φυλακῇ, *quâ cuſtodiâ*, hoc eſt, quâ

vigiliā nocturna, quas olim quatuor à militibus excubantibus obſeruatas fuiſſe alibi diximus, FVR VENTVRVS ESSET, VIGILARET VTIQVE. Manca eſt iſta ſimilitudo, & ſupplenda iuxtà verſum ſequentem, hoc modo: Sed quia non poteſt hoc ſcire, quia furis conditio eſt, vt captet horam, quâ minimè exſpectatur: hinc quoad fieri poteſt, ei ſemper vigilandum eſt. Vnde concludit, applicando ſimilitudinem,

44. IDEO ET VOS ESTOTE PARATI. Quibus verbis explicat, quid ſibi voluerit metaphora vigilandi. Vigilat autem, ſeu paratus eſt qui eo ſemper ſtatu eſt, vt placeat Deo & ipſi Deus: ſic enim aduentum Iudicis non timebit. ſed diliget, quacumque hora venerit. QVIA QVA NESCITIS, HORA, Græcè efficaciùs *ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖτε, quâ non putatis*, id eſt, non exſpectatis, *hora* FILIVS HOMINIS, inſtar furis, VENIET, ad vos iudicandos, ſiue in particulari iudicio, ſiue vniuerſali Hanc Chriſti parabolam alludendo imitati ſunt & explicuerunt Apoſtoli: vt cùm Petrus Epiſt. 2 c. 3. dixit *Adueniet dies Domini, vt fur*; & Paulus 1. ad Theſſal. 5. v. 2. *Ipſi diligenter ſcitis, quia dies Domini ſicut fur in nocte, ita veniet*: & ipſe Chriſtus, Apocal. 16. v. 15. *Ecce venio ſicut fur*: nimirum quia aduentus eius incertus, inopinatus, & pleriſque inexſpectatus eſt: vt ſic, inquit Hier. pendulæ expectationis in certo ſemper credant eſſe venturum, quem neſciunt, quando venturus ſit. Quamuis autem in commune omnes ad indefeſſam vigilantiæ curam adhortatus fuerit, ſpeciatim tamen Apoſtolis, hoc eſt, inquit Hilarius, populi Principibus, ſeu Epiſcopis, in exſpectatione aduentus ſui ſollicitudinem mandans addit.

45. QVIS PVTAS &c. Vnde Ambroſ. in Præfat. lib. 5. de fide exponit hæc de Petro. Pro *Quis putas*, Græcè eſt *τίς ἄρα* id eſt, *Quiſnam*? ſic enim ſubinde noſter Interpretes illud *ἄρα*, per *putas* reddit. EST FIDELIS SERVVS ET PRVDENS; &c. Ordo verborum eſt: Quis ſeruus, quem conſtituit Dominus ſuper familiam, &c. eſt fidelis & prudens, &c Alludit autem ad diuitem patrem familias (cui ſe tacitè hic Chriſtus comparat) qui peregrè proficiſcens vnum ex famulis præficiat toti familiæ, Græcè *ἐπὶ θεραπείας, famulitio*, id eſt, famulis reliquis, quibus IN TEMPORE, ſcilicet opportuno, ſingulis ſiue diebus ſiue ſeptimanis, DET CIBVM, id eſt, alimentum congruum, quod eis debetur. Pro, *cibum*, Lucas c. 12. v. 42. dicit *tritici*, id eſt, frumenti, *menſuram*, Græcè vno verbo, *σιτομέτριον*, quaſi diceres frumenti demenſum. Vbi alluditur ad antiquum morem, quo ſeruis dabatur in ſingulos menſes certa frumenti menſura ad victum, quod vel à menſe, vel metiendo demenſum dicebatur, ex quo aliquid parcentes poterãt augere peculium ſuum. Hic ergo œconomus, ſeu famulitio præpoſitus quem Lucas *diſpenſatorem* vocat, debet eſſe *Fidelis & prudens*: fidelis vt non fallat: prudens, vt non fallatur: fidelis vt non ſua ſed lucrum Domini, hoc eſt, ſalutẽ familiæ eius quærat: prudens, vt cũ iudicio illud faciat, id eſt. mediis vtatur idoneis. Dicit igitur, *Quis, putas*, q. d. quàm rarus eſt! Et ideò etiam

46. BEATVS ILLE SERVVS, quiſquis ille fuerit præfectus familiæ, id eſt, Eccleſiæ Chriſti, QVEM CVM VENERIT DOMINVS EIVS in fine ſiue vitæ, ſiue mundi, INVENERIT SIC FACIENTEM, ſcilicet fideliter & prudenter incumbentem officio ſuo. Vnde Auguſtin. Epiſtol. 148. Nihil in hac vita difficilius, laborioſius, periculoſius Epiſcopi, aut Presbyteri, aut Diaconi officio (qui omnes in populũ officium habebant) ſed apud Deum nihil beatius ſi eo modo militetur, quo noſter Imperator iubet.

47. AMEN DICO VOBIS: SVPER OMNIA BONA SVA id eſt, non ſolùm ſuper famulitium, ſed quia fidelitatem eius expertus eſt, ſuper omnes diuitias ſuas, CONSTITVET EVM, penè parem ſibi. Quo ſignificatur præcellens beatitudinis gradus, qui fidelibus præfectis Eccleſiæ à Deo tribuen-

dus eſt.

48. Si autem malus ille servus, ſuper familiam conſtitutus, dixerit in corde ſuo: Moram facit Dominus, &c. id eſt, ex longâ mora & abſentia Chriſti Domini longos vitæ annos, & impunitatem ſibi pollicendo.

49. Et cœperit percutere conſervos, id eſt, cœperit non tantùm non fungi officio, ſed dominari velle in clero, abutendo poteſtate ſuâ in aliorum iniurias ac tyrannidem; manducet autem ac bibat cum ebriosis id eſt, commeſſationibus ac voluptatibus ſuis indulgeat, & ita Chriſti patrimonium prodiget. Vbi ad duo capita vitiorum reuocantur omnia præfectorum crimina, ad voluptates & iniurias, id eſt, ad flagitia & facinora: illa ad corrumpendum ſe, hæc ad nocendum aliis committuntur. Sed, vt Aug. lib. 3. de doctrina Chriſtiana c. 10. flagitia priora ſunt, & facinorũ fontes: facinora enim committuntur, vt remoueãtur impedimẽta flagitiorum, aut adiumenta quærantur.

50. Veniet Dominus servi illius, ad iudicium. Adhuc enim perſeuerat Chriſtus in inculcanda incertitudine aduentus ſui nouiſſimi: ſub quo aduentum ſuum ad iudicandum vnumquemque in hora mortis intelligit. In die, qua non sperat, Græcè ᾗ οὐ προσδοκᾷ, *quâ non exſpectat*: imò longè adhuc abeſſe putat.

51. Et dividet eum, à conſeruis, id eſt, ſeparabit ab officio, & de familia ſua eiiciet. Idem enim ſupplicium ei infligitur, quod ſuprà c. 22. v. 13. inuento ſine veſte nuptiali, qui è conuiuio eiectus fuit. Partemque eius ponet cum hypocritis, id eſt, conditionem, ſortem, ac hæreditatem ei talem dabit, qualem habent & merentur omnes impij, qui Hebraicà proprietate *Hypocritæ* vocari ſolent, vt patet Iob 8. verſ. 13. & alibi. *Pars* autem ſignificat ſortem ſtabilem alicuius, & conſequenter æternam, quam quaſi hereditatem ſibi aſſignatam poſſidet. Vnde ſimili phraſi dicitur Iob. 20. v. 29. & Iob 27. v. 26. *Hac eſt pars hominis impij apud Deum*: & Pſ. 10. *Ignis, ſulphur* [...] *pars calicis eorum*. Vnde ſubito tranſitu à figura ſignificante ad rem ſignificatam, aperiens parabolam addit: Illic, in parte hypocritarũ, ſeu impiorũ, Erit fletus et stridor dentium, de quibus diximus c. 13. v. 42.

CAPVT XXV.

Tunc. nempe in illo meo aduentu ad iudicium. Nam ex concluſione quæ hîc habetur v. 13. patet eum proſequi idem omninò argumentum, quod c. ſuperiori, v. 42. inchoauerat: quo adhortatur tribus diuerſis parabolis, furis, ſerui mali ac decem virginum, ad perpetuam vigilantiam. Simile erit regnum cælorum, Eccleſia mea, quæ ex hoc mundo collecta fuerat, Decem virginibus. Deſumptus eſt exterior cortex parabolæ ab antiquo ritu, quo ſicuti ſponſo iuuenes, vt Iudic. 14 v. 11. ita ſponſæ honoris cauſa virgines addebantur quæ ipsâ nocte nuptiarum in ſponſæ ædibus aduentum ſponſi exſpectabant & accenſo lumine prodibant obuiam ſponſo venienti in domum ſponſæ, vt ipſe eam inde, cum virginibus lumen præferentibus, in ædes ſuas vel aliam conuiuij domum duceret, vbi noctu, ſicut moris erat, nuptiarum pompa celebraretur. Hinc fluxit Latina phraſis, *ducere vxorem*. Itaque ad rem ſignificatam tranſeundo virginum decem nomine (quo numero vniuerſitas exprimitur) ſignificantur non ſolæ, quæ continentiam profitentur, vt Chryſoſt. & alij voluerant, ſed omnes animæ Chriſtianorum: non tamen qualeſcumque, ſed, vt Aug. Serm. 23 de verbis Domini, tales animæ, quæ habent Catholicam fidem, & habere videntur opera bona in Eccleſia Dei, id eſt, non apertè rebelles, ſed quæ profitentur aliquo modo bonis operibus ſe parare velle ad aduentum ſponſi ad iudicium. *Virgines* vocantur, ſiue propter integritatem fidei, iuxtà Apoſtol. 2. ad Corinth. 11, verſ. 2. & 3. ſiue propter continentiam à quibuſcumque corporis illecebris, quam omnes profitentur. Quæ accipientes

LAMPADES SVAS, nēpe accenſas: infrà enim v. 8. conqueruntur eas extingui; ergo ardebant vt obſeruat Origen. & Hieron. Per *Lampades* ſignificatur fides, iiſdem auctoribus & Nazianzeno in fine Orat. 46. & Cyrillo Catecheſi 15. quæ accenditur, cùm operibus quoquo modo lucet: alioquin ſine operibus extinguitur, hoc eſt, vt eſt Iacobi 2. v. 26. mortua eſt. EXIERVNT OBVIAM, id eſt, compararunt ſe, vt occurrerent SPONSO, hoc eſt, corde exſpectauerunt aduentum eius, inquit Auguſt. Serm. cit. Vbi autem nos legimus, SPONSO ET SPONSÆ, Græcè tantùm eſt τῷ νυμφίῳ, *ſponſo*, & aptiùs ad parabolam, vt ex ſupradictis liquet, itèmque ad rem ſignificatam. Certum eſt enim per ſponſum iſtum ſignificari Chriſtū. Eatenus tamen & ſponſæ ibatur obuiam, quia illa per virgines ad ædes ſponſi deducenda erat.

2. & 3. QVINQVE AVTEM EX EIS ERANT FATVÆ, &c. pars earum erant imprudentes, quę ſcilicet rebus neceſſariis ad occurſum ſponſi non ſe inſtruxerant ſicut prudētes. Fatuitas verò iſta ſeu imprudentia in eo ſita erat, quòd FATVÆ, ACCEPTIS LAMPADIBVS, NON SVMPSERVNT OLEVM SECVM, ſcilicet in vaſis ſuis, vt eſt v. ſeq. nempe diſtinctis à lampadibus: hoc eſt, contentæ lampades ſuas quoquo modo lucere non ſibi prouiderunt de oleo, quod lampadibus, moram faciente ſponſo infundi poſſet. *Oleum* iſtud eſt vera charitas, qua Deus & proximus diliguntur, quia vt oleum vniuerſis liquoribus, ita charitas reliquis virtutibus ſupereminet, eadémque nutrit & accendit fidem, & quaſi lampadem ardere facit A quo non diſcrepat id, quod Aug. dicit *oleum* eſſe lætitiam conſcientiæ, ſeu intentionem, qua quis bonum facit: ſola enim charitas eſt, quæ vero bono, non laudibus hominum delectatur. Et quia charitas eſt mater operum verè bonorum, hinc eadem eſt iſta interpretatio cum ea, quam dant Hieron. Hilar. Origen Cyril. Nazianzen. locis citat. quòd *oleum* ſint opera bona. Hoc ergo oleo caruerunt fatuæ in vaſis: quia cùm eis ſufficeret lampades aliquo modo lucere corā hominibus, per externā pietatis ſpeciem, operáque quædam ſiue ex timore, ſiue ex cupiditate rerum temporalium, aut laudis humanæ facta, non fecerunt prouiſionē IN VASIS SVIS, id eſt, in cordibus aut conſcientia; prouiſionem, inquam, veræ & ſolidæ pietatis ac charitatis, ex qua benè operarentur, ſicut prudentes fecerunt.

5. MORAM AVTEM FACIENTE SPONSO, Chriſto ſcilicet differente aduentum ſuum, Aug. & Chryſoſtom. vnde & Hieron. atque Hilar, moram iſtam volunt eſſe tempus pœnitentiæ, quod conceditur: DORMITAVERVNT OMNES, quòd fit nictando; ET DORMIERVNT, id eſt penitus tandem in ſomnum inciderunt. *Dormitatio* ſunt ægritudines, quibus tenditur ad dormitionem: *Dormitio* verò ſeu ſomnus eſt ipſa mors fidelium. Vnde Apoſtolus, *Nolo vos ignorare de dormientibus.* Omnes ergo & prudentes & imprudentes virgines hoc iam dicto interuallo moriuntur.

6. MEDIA AVTEM NOCTE, quâ ſumma quies homines occupat, id eſt, eo tempore, quo minimè exſpectabatur. Vnde Auguſtin. tam Serm. illo citat. 22. quàm lib 83. Quæſt. Euang. q. 79. & Ep. 120. quibus omnibus locis hanc parabolam ex profeſſo explicat, indicari ſimul putat obſcuritatem illius diei, de qua ante dixerat, quod de die illa & hora nemo ſciret: Hieron. verò & Chryſoſt. indicatum volunt, Chriſtū mediâ & intēpeſtâ nocte ad iudicium venturum. CLAMOR FACTVS EST, à præcedentibus ſponſi comitibus Angelis, nempe clamor tubæ ac vocis illius magnæ, de qua Cap. præced. v. 31. vt ſentit Aug. Epiſt. illa citat. Significatur enim ſignum aliquod euidentiſſimū & præclariſſimum, quod ante Domini aduentum per totam mundi machinā perſonabit, & omnes è ſomno, hoc eſt à mortuis excitabit. ECCE SPONSVS, quem tamdiū deſideraſtis & exſpectaſtis, VENIT: præſentis tēporis eſt, id eſt, iam adeſt EXITE OBVIAM ei, vt

cum excipiatis, ſicuti decet.

7. TVNC SVRREXERVNT OMNES VIRGINES ILLÆ, per corporum reſurrectionem, ET ORNAVERVNT LAMPADES SVAS, ſeu compoſuerunt & aptarunt illas, vt quæque potuit: hoc eſt, inquit Auguſt. Serm, 22. citat. pararunt ſe, vt Deo redderent operum ſuorum rationem. Diſcutiet enim tunc quiſque, vt ait Auctor Operis imperf. fidem ſuam, conſiderabit opera ſua, interrogabit conſcientiam ſuam. In quo examine cùm fatuæ ſe deficere ſentirent, ad aliorum auxilium confugerunt, dicentes:

8. DATE NOBIS DE OLEO VESTRO, quod ſcilicet in vaſculis vobiſcum tuliſtis, QVIA LAMPADES NOSTRÆ EXTINGVVNTVR, deficientibus videlicet iam laudibus hominum, cæteriſque cauſis, propter quas antea operibus nonnullis bonis lucere videbantur. Nam, vt Auguſt. citat. quæſt. 83. quorum facta alienâ laude (& iudicio) fulciuntur, eadem ſubtracta deficiunt, & de conſuetudine id ſemper inquirit animus, vnde gaudere ſolet. Itaque hominum adiutorium implorant, eorúmque, qui corda non vident, teſtimonium habere volunt apud Deum, qui cordis inſpector eſt. Sed

9. RESPONDERVNT PRVDENTES: NE FORTE NON SVFFICIAT NOBIS ET VOBIS: nam in illo iudicio trepidat etiam ipſa bona conſcientia; vix enim ſibi ſufficit, vt ſibi teſtimonium perhibeat, inquit Auguſt. Quis enim gloriabitur mundum ſe habere cor? Vnde non deſperationis, ſed piæ humilitatis iſta prudentium vox fuit. Iſta verò, ITE POTIVS AD VENDENTES ET EMITE VOBIS, non conſulentium, ſed irridentium eſt reſponſio, vt etiam hoc Auguſt. notat: quaſi dicerent, Ante tempus fuit & parandi olei, & iuuandi vos, nunc eſt ſerius: ite nunc ad eos, quorum vel lampades, vel gratiam, vel iudicium, vel aliud quid quærebatis, vt coram hominibus lucere videremini.

10. DVM AVTEM IRENT EMERE, id eſt, dum anxiæ ſunt de remedio, VENIT SPONSVS, ad domum ſponſæ, ET QVÆ PARATÆ ERANT, quantùm ad lampades & oleum, id eſt, quibus bonum coràm Deo teſtimonium perhibebat conſcientia de fide non ficta & charitate ſincera, ſeu operibus bonis, INTRAVERVNT CVM EO AD NVPTIAS, id eſt, domum & conuiuium nuptiale, gaudia ſcilicet æterna: & receptis omnibus, CLAVSA EST IANVA, numquam ſcilicet in æternum aperienda: non enim vt inquit Auguſt. ibidem poſt iudicium patet precum aut meritorum locus.

11. NOVISSIME VERO, &c. cùm iam emendi olei tempus præteriiſſet in magnis anguſtiis & afflictionibus conſtitutæ, redeunt ad implorationem Dei, dicentes: DOMINE, DOMINE APERI NOBIS. Quæ ingeminatio magni affectus & anxietatis & pœnitentiæ quamuis ſeræ, indicium eſt: nam tales fore tunc reproborum animos & affectus, teſtatur liber Sapientiæ c. 5. v. 3. & ſeqq. ſicut & hîc infrà v. 44. Sed quia magna eſt eius ſeueritas poſt iudicium, cuius antè ineffabilis miſericordia prærogata fuit, hinc reſpondens ait,

12. NESCIO VOS, id eſt, non habeo vos pro meis. Non enim quaſi ignoret, hoc dicit, ſed ex illa regula, inquit Auguſtin. quæſt. illa 49. qua non habet ars Dei, hoc eſt ſapientia Dei, vt intrent in gaudium eius, qui non coram Deo, ex ſincera ſcilicet charitate ſed vel vt placerent hominibus, vel ex timore, vel cupiditate rerum temporalium, viſi ſunt aliquid ſecundùm eius præcepta operari. Concludit igitur ſicut Cap. præced. verſ. 42.

13. VIGILATE ITAQVE, ſcilicet in omnem diem & horam, hoc eſt, vt ibidem verſ. 44. ideo & vos eſtote parati ſemper, ſcilicet inſtructi lampade fidei, & oleo ſinceræ charitatis, ex qua opera bona pullulent, ne fortè idem vobis contingat: QVIA NESCITIS DIEM NEQVE HORAM, qua venturus eſt ſponſus ad iudicandum, & conſequenter ad nuptias celebrandum: quod quia vnicuique à morte incipit, hinc & illius diem & horam perinde neſcimus. Quiſquis igitur, inquit,

inquit Auguſt. cit. q. 59. paratus fuerit vſque ad ſomnum, id eſt, vſque ad mortem, paratus etiam inuenietur cùm mediâ nocte clamor factus fuerit, quo omnes euigilaturi ſumus. Vt autem Apoſtoli, & omnes intelligerent, quo pacto vigilare & ſe parare deberent ad illum nouiſſimum diem, ſubiungit aliam parabolam.

14. SICVT ENIM HOMO PEREGRE PROFICISCENS, &c. nam illa cauſalis particula indicat hanc parabolam eodem omninò ſpectare. Quia verò pendet oratio imperfecta, & nihil reſpondet illi voci, *ſicut*, hinc tali modo ſupplenda eſt: Sic enim ſe habet regnum Dei, *ſicut homo peregre*, &c. vel ſic agetur cum hominibus, cùm iudex ille venerit, ſicut ſi homo diſtribueret ſeruis ad negotiandum bona ſua, & peregrè profectus poſtea rationem ab eis repeteret, &c. *Homo* igitur iſte ſine dubio Chriſtus eſt, qui *peregrè profectus* dicitur, propter viſibilem præſentiam ſubtractam Eccleſiæ, & in primis propter diuturnam quaſi ſuſceptæ alicuius peregrinationis abſentiam. ET TRADIDIT ILLIS, ſeruis, BONA SVA; vt non ea ſibi ſeruarent, ſed vt ex eis negotiarentur, hoc eſt lucrum facerent, videlicet profectum & augmentum regni Domini ſui. Per *Bona*, quæ inferiùs vocantur *Talenta*, quidam intelligunt etiam naturale ingenium, cæteráque naturalia dona, vt Auguſt. lib. De vera relig. c. 54. & Ambr. in Luc. ſed, vt apparet, nimis diffusè: nam agi videtur hîc de bonis, quæ Chriſtus propriè dat ſeruis, id eſt, fidelibus ſuis: neque illa naturalia dantur ſecundùm propriam virtutem, vt eſt v. 15. Alij etiam intelligunt gratias gratum facientes, & comprehendunt charitatem cum fide & ſpe, dona timoris, fortitudinis, &c. Sed nec illa dantur ſecundùm propriam virtutem, & verſus 7. conuincit agi de donis, quæ in alios expenduntur. Itaque quamuis ad quælibet huiuſmodi dona quadam affinitate hæc parabola extendi poſſit, propriè tamen & directè per *Bona* & *Talenta* intelligi videntur ea dona, quas gratias gratis datas vocamus, quæ in vtilitatem aliorum conferuntur, vt ſunt auctoritas, præfectura, ſacerdotium: cuiuſmodi enumerat Apoſtolus ad Epheſ. 4. v. 11. vt eſſe Apoſtolum, Prophetam, Euangeliſtam, &c. & 1. ad Corinth. 12. ſermo ſapientiæ, ſcientiæ, fides, operatio virtutum &c. ita Chryſoſt. & Hieronym. hîc, & indicat Iuſtinus contra Triphonem & Nazianzen. Orat. 26.

15. ET VNI DEDIT QVINQVE TALENTA, ſcilicet auri vel argenti, de quo vide dicta c. 18 v. 24. ALII AVTEM DVO, ALII VNVM. Super quâ numeri diuerſitate multi diuerſa philoſophati ſunt; ſed reuera nihil aliud ſignificari videtur, niſi varia eſſe dona Chriſti, nec omnibus æqualia committi, ſed vni plurima, aliis pauciora, aliis pauciſſima & minima. VNICVIQVE SECVNDVM PROPRIAM VIRTVTEM. Græcè δύναμιν, id eſt, iuxtà poteſtatem ſeu vires. vt Hier. nempe naturales vel ſupernaturales: hoc eſt non temerè ea dedit, ſed prout vidit quemque eſſe idoneum, peritum & induſtrium ad vtendum per quod non meritum donorum illorum, ſed capacitas tantùm ſignificatur, quam plerumque Chriſtus attendere ſolet, vt conferendo auctoritatem prædicandi, regendi, &c. illis qui per aliud eius donum præſtant prudentiâ, eloquentiâ vel ſcientiâ, &c. Nam ſi qui fortè inepti in Eccleſia ſimilem auctoritatem obtinent, non tam eis Chriſtus illam ſua voluntate dedit, quam ipſi ſibi eam importunitate rapuerunt. ET PROFECTVS EST STATIM, vt abſente Domino magis vniuſcuiuſque libertas ac diligentia quaſi extra oculos Domini probaretur.

16. ABIIT AVTEM QVI QVINQVE TALENTA ACCEPERAT, ET OPERATVS EST IN EIS; id eſt, negotiari cœpit per ea, ſeu expendere dona Chriſti in ſalutem proximorum, & gloriam Domini ſui, ET LVCRATVS EST ALIA QVINQVE, id eſt, duplum, quod in rationibus mercatoris maximum lucrum eſt, q. d. inſigni diligentia atque induſtria donis vſus eſt,

ita vt fructum proferret vberrimum.

17. Similiter et qui duo acceperat: nam & mediocribus donis præditi, imò minimis, poſſunt ſummum fructum facere, pro modulo doni ſibi conceſſi.

18. Qui autem vnum acceperat, Abiens fodit in terram. Apud Luc. dicitur ligaſſe in ſudario, per quæ duo Auguſt. loco citat. intelligit terrenis voluptatibus vel delicatis ac ſuperfluis rebus inuolutum gerere; quod videtur ad allegoriam accedere: nam ex exprobratione Domini verſu 27. colligitur, nihil aliud eſſe, quàm ex puſillanimitate vel inertiâ otioſum hærere, ſeu gratiam Dei in vacuum accipere, vt loquitur Paulus 2. Corinth. 6. nempe donum Dei ad negotiationem ſalutis aliorum, & gloriæ Domini promouendæ non producere, cùm deberent. Quamquam enim etiam lucrari duplum poſſit, qui vnum talentum accepit, & otiari ille, qui quinque; exempli tamen causâ iſta ponuntur, vt inde intelligatur, quantò magis improbandus ſit, ſi ille qui quinque talenta, vel duo acceperit, defodiat, & probandus, qui vnum, id eſt, minima accepit, illud tamen lucrando duplicauerit.

19. Post multum vero temporis, præſentis videlicet totius ſæculi decurſum: inſinuatur enim tempus à Chriſti aſcenſione, inquit Hieron. vſque ad iudicium, & ſimul longanimitas Domini exſpectantis. Venit dominus et posuit rationem cum eis: nam, vt Gregor. Hom. 9. in Euangel. cùm augentur dona, rationes etiam creſcunt donorum Cui enim multum datum eſt, multum petetur ab eo. Eâ quippe lege data eſſe indicat hîc apertè Chriſtus, vt non ſint ſimpliciter noſtra, ſed vt eorum reddenda ſit ratio.

20. & 21. Et accedens, &c. Ait dominus, tam ei, qui alia duo quàm qui alia quinque, præter accepta, ſuper-lucratus fuerat: Euge serve bone: Græcè εὖ, *Benè*, & *Rectè*: vnde Latinum *Euge* formatum eſt, vox laudantis & congratulantis de bene functo officio: Et fidelis, (*Et*) exegeticum eſt, q. d. bone in eo quia fuiſti fidelis, non tua ſcilicet, ſed Domini lucrum quærens, Super pauca, quæ tuæ fidei concredita fuerant. Nam dona quamuis maxima ſint & plurima huius vitæ, comparatione futurorum, inquit Hieronym. parua & pauca ſunt. Super multa te constituam, quod ſuprà c. 24. v. 47. dixerat, *ſuper omnia bona ſua conſtituet eum*, adminiſtranda ſcilicet & poſſidenda: erit enim coheres Chriſti, & heres Dei, id eſt, infiniti boni & gaudij eius. Vnde explicans id quod dixerat, addidit: Intra in gaudium Domini tui, id eſt, ſis eiuſdem gaudij particeps cum Domino tuo, & conſequenter eiuſdem poſſeſſor regni gloriæ & affluentiæ; nam gaudium eſt quies animi de poſſeſſo bono: vnde hoc verbo, vt vult Chryſoſt. vniuerſam beatitudinem ſignificat. Obſeruat autem Auguſt. Tract. 25. in Ioan dictum eſſe, *intra*, quia intùs in animo eſt magnum penetrale & dulce ſecretum, ſine tędio, ſine amaritudine multarū cogitationum, ſine interpellatione tentationum ac dolorum, vbi de iſto intimo ſecretiſſimóque bono gaudetur. Adde, intrari, quia Deus maior eſt corde noſtro. Qui autem vnum acceperat, ait:

24. Domine scio, quia homo durus es: id eſt, noueram te eſſe ſeueriſſimum in exigendis iis, quæ tibi quoquo modo deberi putas, imò quaſi raptorem eorum, quæ non debentur, quia metis, vbi non seminasti, &c. & conſequenter vbi nihil tuum eſt. Videtur enim adagium fuiſſe, de hominibus auariſſimis, quibus bonus eſt odor lucri ex re qualibet. Depingitur autem hîc ſymbolicè excuſatio multorum, qui pigritiæ ſuæ cauſam tum hîc, tum in futuro iudicio in Deum coniicient, vt quod Deus nimis ſeuerus & intractabilis ſit, cui ſit ſeruire difficile; qui reprobet, quos voluerit; qui grauiora iubeat, quàm imbecilla hominis natura ferat; qui gratiam obediendi neget, & ita vult metere vbi non ſeminauit, & ſimilia.

25. Hâc itaque indole tuâ conſideratâ,

TIMENS, varios negotiandi caſus, ne fortè ſcilicet vel nihil aſſequendo lucri, vel minùs, quàm ſperes, vel ipſam ſortem amittendo te offenderem, ABSCONDI TALENTVM TVVM IN TERRA, vt tibi ſine periculis totam ſortem tuam ſaluam ſeruarem, id eſt, nolui mihi rem eſſe cum tua negotiatione tam periculoſâ ECCE HABES QVOD TVVM EST: q. d. Non habes quòd de me conqueraris, aut ampliùs poſtules.

26. RESPONDENS AVTEM DOMINVS, DIXIT EI: SERVE MALE, in calumniando & accuſando Domino tuo, vt te excuſes, ET PIGER, in negotiando, SCIEBAS QVIA METO VBI NON SEMINO, &c. id eſt, ſi noueras duritiam & auaritiam illam meam, vt metam vbi non ſeminaui, quare non iſtiuſmodi cogitatio, inquit Hieronym. tibi incuſſit timorem, vt ſcires & verereris, me mea multò diligentiùs repetiturum nempe exigendo id à te, quod tibi ad erogandum aliis, id eſt, ad negotiandum, dederam? Loquitur enim non quaſi concederet, calumniam eſſe veram, ſed iuxta opinionem ſerui retorquet argumentum. Vnde in ſimili parabola apud Luc. capite 19. verſu 22. dicitur, *De ore tuo te iudico, ſerue nequam.*

27. OPORTVIT ERGO: q. d. Si meto, vbi non ſemino, quantò magis metere volo, vbi ſeminaui, dando tibi pecuniam meam, vt per te creſceret? OPORTVIT ERGO TE COMMITTERE PECVNIAM MEAM NVMMVLARIIS, id eſt, fœneratoribus, qui nummos accipiunt ab hominibus pecunioſis, promiſſo certo lucro, vt eos aliis mutuando multò plura lucrentur. Eſt autem via iſta lucrandi tutiſſima & facillima: vnde taxatur hîc ſeruus, quòd ne tantillum quidem induſtriam adhibuerit ac tentauerit, ad adferendum aliquid lucri v. g. proximos monendo, conſulendo, fraternè corripiendo, &c. Sed quia homines dicere ſolent; Non obtemperaſſent mihi, nihil profeciſſem, & ſimilia, reſpondet Dominus, Nihil hoc ad te, tuum erat pecuniam meam aliis credere. ET VENIENS EGO, reuerſus ſcilicet peregrè ad audiendas omnium rationes, RECEPISSEM VTIQVE, ſeu recuperaſſem à fœneratoribus id, QVOD MEVM erat, CVM VSVRA, hoc eſt lucro.

28. TOLLITE ITAQVE AB EO TALENTVM, omnibus Spiritus ſancti donis eum ſpoliando: ET DATE, ſimilia dona, non iam ad fructificandum in aliis, ſed ad gaudij, honoris, & gloriæ cumulum, EI, QVI HABET DECEM TALENTA: ſic enim Sancti in cœlo omnis generis dotibus fulgebunt, vt omnia reproborum dona in ipſos transfuſa videantur. Hic ergò non tam verbis, quàm rebus ipſis refutat calumniam ſerui pigri, dum neque talentum ſeu ſortem, neque lucrum cuiuſquam ſerui in ſuam, ſed in ipſorum ſalutem & gloriam vertit.

29. OMNI ENIM HABENTI, id quod debet habere; ſub quo hîc propriè vſus bonus donorum Dei intelligitur. Vnde Auguſt. *Omni habenti*, inquit, id eſt, benè vtenti, id, quod habet, DABITVR adhuc amplius remunerationis loco, ET ABVNDABIT, &c. Vide dicta c. 13. v. 12. De tenebris verò exterioribus, fletu, & ſtridore ſerui inutilis ſeu otioſi, id eſt, qui propter ſolam inertiam, ſeu negligentiam vtendi donis Dei ſibi conceſſis, reprobatus eſt. Vide c. 8. v. 12.

31. CVM AVTEM VENERIT FILIVS HOMINIS. Hîc iam incipit gratificè & magnificè depingere ipſam formam, qua cùm ſeruis ſupradictis rationem poſiturus eſt, hoc eſt, ipſum illum aduentum, & iudicium deſcribere, ad cuius perpetuam exſpectationem variis parabolis vigilantiam noſtram excitauerat. *Cùm ergo venerit*, ſeu apparuerit mundo; *Filius hominis*; eadem ſcilicet hominis forma, qua nunc apparet contemptibilis, ſed tunc in MAIESTATE SVA: Græcè ἐν τῇ δόξῃ, *in gloria*, quæ ei tamquam Filio debetur: ET OMNES ANGELI, omnes omninò cœlis euacuatis, inquit Chryſ. idque viſibili formâ, vt ſuprà ex Greg. audiuimus, CVM EO, partim honoris, partim miniſterij,

partim teſtimonij causâ de geſtis hominum, quibus adminiſtratorij ſpiritus fuerunt. Poſt biduum ergò Paſcha facturus & paſſurus præmittit gloriam triumphantis, vt animos diſcipulorum tacitè præmuniret & ſcandalum crucis compenſaret, vt notat Hieron. TVNC referendum hoc ad omnia ſequentia, *ſedebit*, *congregabuntur*, *ſeparabit*, *ſtatuet*, &c. SEDEBIT SVPER SEDEM MAIESTATIS SVÆ: Græcè ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, *ſuper thronum gloriæ ſuæ*, id eſt, glorioſum & regium tribunal, quod iam nemo contemnat. Hanc ſedem Orig. vult eſſe Sanctorum virtutes: Auctor Operis imperf. & Beda Eccleſiam iam glorificatam: alij Angelos, qui peculiariter dicuntur *Throni*; quæ omnia ad allegoriam videntur accedere. Rectiùs fortaſſe nubes illuſtriſſima & gloria, cum qua venturus promiſſus eſt, & per quam olim Deus maieſtatē ſuā declarare ſolebat

32. ET CONGREGABVNTVR ANTE EVM: in locum ergo definitum, contra Orig. nam ſi ſparſi per mundum remanent, non congregantur. Locum iſtum Hilar. Can. 23. putat eſſe paſſionis, alij aſcenſionis, montem ſcilicet Oliuarum, ex Zachar. 14. v. 4. qui fortè de alia re loquitur: alij Vallem Ioſaphat, ex Ioëlis 10. v. 2. & 12. vbi certum eſt de iudicio agi. Sed reuera omnes iſti conueniunt: nam inter montem Oliuarum & Caluariæ, vallis Ioſaphat & antiqua Ieruſalem interiecta eſt: ita vt iudice ſuper montem Oliuarum, vnde aſcendit, iterum aſcendente, vallis iſta Ioſophat, & Ieruſalem, & mons Caluariæ in conſpectu ſint; Vallis autem Gehennon, quæ inferni eſt typus, ad ſiniſtram. Neque quemquam anguſtia loci moueat; electi enim rapientur obuiam Chriſto in aëra, reliqui erunt in illa valle in circuitu, vt dicitur citat. cap. 3. Ioëlis verſu 12. vt Ieruſalem ſit teſtis prædicationis, mons Caluariæ paſſionis, Oliueti aſcenſionis, loca in circuitu laborioſæ conuerſationis. OMNES GENTES, ita vt comprehendat etiam omnium gentium & ætatum homines; contra aliquos, qui ſolos Chriſtianos iudicandos putarunt. ET SEPARABIT EOS AB INVICEM; non gentes integras, quod præceſſit, ſed homines ſingularium gentium, miniſterio ſcilicet Angelorum, vt capite 13. verſu 49. SICVT PASTOR, veſperi reuerſus ab agro, SEGREGAT OVES AB HOEDIS, qui mixtim toto die in agro, ſicut boni & mali in mundo, paſti fuerant, vt tunc tandem in diuerſis ſtabulis collocentur.

33. ET STATVET, OVES QVIDEM A DEXTRIS, ET HOEDOS A SINISTRIS: id eſt, illos loco honoratiori, hoc abiectiori, quicumque ille locus fuerit. Nam cùm Paulus ſit teſtis, electos in aëra rapiendos, veriſimile eſt, reprobos in terra manſuros. Porrò *Oues* vocantur boni ſeu electi, propter manſuetudinem, patientiam ſimplicitatem, & innocentiam, vt Chryſoſt. item propter fructum, quem adferunt, vt Hilar. & Theophyl. *Hœdi* verò reprobi, vt idem Chryſoſt. propter libidinem, qua feruent præ cæteris animalibus, propter rixas, itémque gulam, ob quam non recta via, ſed per præcipitia ſolent incedere: adde in primis, propter fœtorem & immunditiam vitæ.

34. TVNC DICET Rex. Ante deſcriptam maieſtatem ſe Filium hominis dixerat, nunc Regem, quia Regis eſt regnum donare, & ab eo proſcribere, ſaluare ac damnare. Ac primò quidem dicet, HIS, QVI A DEXTRIS EIVS ERVNT, quia ſponte benefacit, inuitus punit; ideo pronior ad ſaluandum, quàm ad damnandum. VENITE, id eſt, mihi vos iungite, æterni regni iam poſſeſſori; inuitatio eſt enim teneri affectus, & fauoris. BENEDICTI PATRIS MEI, ſeu à Patre meo, ad quem omnia ſua Chriſtus referre ſolet, hoc eſt quibus benedixit Pater meus, cuius benedicere non eſt aliud quàm benefacere. Datur enim tacita ratio, cur ad ſe venire, & ad regnum poſſidendum inuitentur, nempe amor & fauor Dei Patris, qui auctor fuit & electionis & prædeſtinationis, & beneficæ benedictionis ipſorum, ſiue omnium beneficiorum, quibus ad ſa-

lutem perducti ſunt. POSSIDETE, Græcè κληρονομήσατε, hereditate, ſeu hereditatis iure & ſtabiliter accipite:nempe, vt Chryſoſtom. quaſi proprium, quaſi paternum, quaſi veſtrum, vt filij patris, heredes eius, coheredes mei, qui titulus hereditatis in filiis adoptiuis nullo modo excludit merita. PARATVM VOBIS, ſeu ſeparatum, id eſt, prædeſtinatum, non quodlibet bonum, ſed REGNVM cœlorum, cuius complexu tota beatitudo comprehenditur: regnum inquam, non nuper paratum, ſed A CONSTITVTIONE MVNDI. Apoſtolus nos electos dicit, ad Epheſ. 1. ante conſtitutionem mundi: plus ergo ſignificat quàm dicit, vt ſcilicet per longiſſimum rei creatæ ſpatium æternitatem captui hominis infirmo inſinuet.

35. ESVRIVI ENIM. Cauſa datur non verbi, *paratum*, ſed *poßidete*, id eſt, non præparati, ſeu prædeſtinati regni; neque enim propter opera eis prædeſtinatum fuit: ſed iamiam poſſidendi, quia propter opera velut merita electis reipſa regnum conferetur. Quem eſſe huius loci ſenſum probat manifeſtè v. 41. & 42. vbi ſimiliter propter opera ipſa reprobi damnabuntur. Cùm ergo præparatio regni, ſeu prædeſtinatio ſit cauſa benedictionis diuinæ & bonorum operum ſeu meritorum, ſenſus videtur huc redire: Regnum, quod vobis ab æterno prædeſtinatum fuit reipſa iam occupate, eo quòd curaueritis, vt iſti prædeſtinationi diuinæ, bonis moribus & operibus reſponderetis, & aptaremini, ſeu, vt S. Petrus dicit, quia ſatis egiſtis vt per bona opera certam veſtram electionem faceretis. Itaque *Eſuriui*, in membris meis. Tota enim Eccleſia & Chriſtus tamquam caput eius, vnum eſt completum corpus, in quo fit capiti, quod corpori fit, & contrà. Quod Auguſt. explicat ſimilitudine corporis humani, vbi ſi pes calcatur, lingua clamat, calcas me. Hinc Paulo Chriſtus, Eccleſiam, ſeu corpus eius perſequenti, *Quid me perſequeris*? ET DEDISTIS MIHI, Regi veſtro fame preſſo, MANDVCARE: tacitè enim datur ratio, cur huiuſmodi opera tantum præmium, regnum ſcilicet, mereantur, quia tanto Regi iſtius regni facta ſunt: nempe non ſolùm, quia intuitu eius facta ſunt, ſed ipſimet in membris eius: in quo mirabilis elucet benignitas Dei. Exprimit enim hîc Chriſtus vnam tantùm ſpeciem bonorum operum, ſcilicet miſericordiæ, loco omnium, quemadmodum in exemplis fieri ſolet. Non enim erit vna omnino cauſa ſalutis, vel perditionis omnium, quemadmodum iam ſuprà patuit ex parabola de talentorum vſu, vel neglectu; ſed diuerſa diuerſorum, quæ Chriſto ſine pronuntiante, ſiue reuelante ab omnibus reſpectu ſingulorum cognoſcetur. Fiet enim, inquit Auguſt. lib. 10. de Ciuit. c. 14. virtute diuinà, vt cuique opera ſua, vel bona, vel mala, cuncta in memoriam reuocentur, & mentis intuitu mirà celeritate cernantur, vt accuſet, vel excuſet ſcientia conſcientiam. Et hoc ſenſu Apocal. 20. v. 12. dicuntur libri aperti. Sed quare iſta ſpecies operum præ cæteris hîc exprimitur? Partim, quia opera dilectionis proximi & facilia ſunt & obuia, & ad omnes omninò fideles ſpectant, quibus inculcanda erant; nam hac etiam de cauſa ſolorum fidelium iudicium deſcriptum eſt: partim vt inde colligeremus, quanto præmio opera ſublimiora remuneranda ſint: partim denique, iuxta Auguſt. in quodam Serm. de Eleemoſ. quia, vt Scriptura dicit, *Iudicium ſine miſericordia fiet ei, qui non fecit miſericordiam*: Nulli enim ibunt in regnum, inquit, quia non peccarunt, ſed quia peccata ſua redemerunt eleemoſynis.

HOSPES ERAM, id eſt, peregrinus ſine domicilio in terra aliena, ET COLLEGISTIS ME, id eſt, in hoſpitium induxiſtis.

36. IN CARCERE ERAM ET VENISTIS AD ME, ſiue ad redimendum, ſiue ſaltem ad conſolandum. Ad hæc dilectionis opera reducenda ſunt alia multa, quæ Chriſtus non expreſſit, ſiue corporalia, vt ſepelire mortuos, ſiue ſpiritualia.

37. TVNC RESPONDEBVNT EI IVSTI: illi maximè, qui Chriſtum numquam in

carne viderunt. Reſpondebunt autem non tam ore, quàm animo, quia viſâ tantâ iudicis humanitate, quam niſi his verbis edocti numquam fuiſſent auſi ſibi arrogare, incidet eis in mentem cogitatio de rei tam in ſolitæ veritate. Similiter quoque vniuſcuiuſque cogitationi

40. RESPONDENS REX DICET, &c. QVAMDIV, Græcè ἐφ' ὅσον, *in quantum*, ſeu quatenus, FECISTIS VNI EX FRATRIBVS MEIS, vt pote filiis quoque Dei, licet adoptatis, MINIMIS, vtpote pauperibus, & qui propter inopiam, atque afflictionem tali ſubſidio indiguerunt. Quos *minimos* vocat, vt Origen. notat, tum quòd in oculis ſuis eſſent humilitate minimi; tum quòd mundò etiam Chriſtiano deſpecti. Vbi meritò ponderat Auctor Operis imperfecti extremam Chriſti beneuolentiam, qui etiam in throno ſuæ maieſtatis ſedẽs contra mores huius mundi non erubeſcit pauperes non modò pro ſuis, ſed & pro fratribus agnoſcere. MIHI FECISTIS, id eſt, perinde habeo, ac ſi mihi eſſet factũ indigenti; imò *mihi*, quia intuitu meo & membro meo. Docet enim his verbis tacitè, quâ conſideratione eleemoſynæ noſtræ fieri debeant pauperi, & animus ad eas excitari, nempe conſiderando afflictum non modò tamquam pauperem, ſed tãquam Chriſtianũ, Filium Dei, fratrem & membrum Chriſti, ſicut ſuprà diximus c. 18. v. 5. *in nomine meo*, & c. 10. v. 42. *in nomine diſcipuli*, & hîc *mibi*.

41. TVNC DICET ET HIS, QVI A SINISTRIS ERVNT: poſt abſolutam pro electis ſententiam, quibus dixerat, VENITE; dicet reprobis: DISCEDITE A ME, qui ſum iuſtitia, vita, ſalus, beatitudo, ſummum bonum, diſcedite videlicet tamquam mihi prorſus diſſimiles: quos, vt Auctor Operis imperf. propter immunditiam & horrorem vix tamdiu ſuſtineam, quamdiu in iudicio meo ſtatis. His ergò verbis pœna damni infligitur; ſequentibus pœna ſenſus. MALEDICTI: non addit PATRIS MEI, ſicut iuſtis dixerat, quia maledictionis, vt Chryſoſtom. & Orig. notant, auctor nõ eſt Deus, ſed vniuſcuiuſque improbitas, IN IGNEM ÆTERNVM, id eſt, ſupplicium ignis nullo fine terminandum, prout fides habet, Auguſtin. defendit aduersùs errorem Origenis & Priſcillianiſtarum, libro aduersùs illos ſcripto c. 5. & 6. & patet hîc ex v. vlt. Nomine *Ignis*, tamquam efficaciſſimæ & ſummoperè penetrantis actiuitatis, omnes omninò pœnæ ſenſibiles comprehenduntur. QVI PARATVS EST, non hominibus aut vobis ſed DIABOLO, omnium reproborum ſpirituum principi Lucifero puniendo, ET ANGELIS EIVS, dæmonibus cæteris, qui Angeli eius vocantur, tum quòd ab eo ſeducti apoſtatanti à Deo inhæſerunt, tum quòd in eos veluti naturâ & improbitate ſubditos imperium tenet, eis vtens velut miniſtris ad hominum perditionem. Diabolo autem & Angelis eius, non hominibus, paratum ignem dicit, quia ante peccatum, imò creationem hominis, diabolo puniendo paratus fuit: homini verò non niſi conſequenter, & poſt contemptam pœnitentiam, quia ſe perſeueranter diaboli conſortem fecit. Itaque continetur his verbis grauis exprobratio, quòd ſcilicet contemptâ ſalute, per Euangelium ſuum oblatâ, diabolo ad ignem damnato potiùs, quàm ſibi adhærere maluerint, cùm tamen ipſis licet peccantibus iterum regnum ſuum obtuliſſet.

42. ESVRIVI ENIM ET NON DEDISTIS, &c. Sola peccata omiſſionis, & quidem operum charitatis eis imputat: idque partim, quia illa à pleriſque parui fieri, imò nec peccata haberi ſolent. Vnde, vt Auguſt. in quodam Serm. de eleemoſynâ, tacitè ſenſus eſt: Non pro criminibus tantùm, quæ & vos agnoſcitis, vos condemno, ſed etiam quia *eſuriui, & non dediſtis mihi manducare*: partim quia, vt ibidem notat, per illa opera multi liberari potuiſſent, aliorum peccatorum rei, ſi eleemoſynis ea redemiſſent: partim denique, quia ſub illis facilè grauiora commiſſionis peccata, & iudicium eorum intelligi poteſt. Quam enim ſpem habere

poſſunt, qui mala faciunt, quando illi perituri ſunt, qui bona non faciunt? vt Auguſt. Serm. 38. de Sanctis.

44. TVNC, cùm longè aliter ſentient ſua opera & non opera ponderari, quàm cogitauerant, & ſe etiam contempti ipſius iudicis argui, RESPONDEBVNT ET IPSI, DOMINE, QVANDO TE VIDIMVS, &c. Reſpondebunt hoc ex inueteratâ illâ ſuperbiâ, videlicet non tam diſcendi, quàm negandi cauſâ; neque tam ſe excuſando, quam iudicem accuſando, quaſi immeritò hoc ſcelus illis imputantem. Vnde Auctor Imperf. In iudicio ſtant, & adhuc peccare non ceſſant. Vtrique ergo & electi & reprobi dicunt eadem verba, ſed diſpari affectu. Vtraque enim & humilitas & arrogantia putat ſe non feciſſe, quod fecit: illa enim bonorum ſuorum ignara eſt, hæc malorum.

46. ET, id eſt, itaque, IBVNT HI: q. d. Itaque iſtæ ſententiæ iudicis non inanes erunt, ſed nulla pœnitentiâ mutandæ, nulla appellatione ſuſpendendæ, mox ſortientur effectum ſuum, vt hi eant IN SVPPLICIVM ÆTERNVM: Græcè κόλασιν, quod propriè non ignem, vel rem affligentem, ſed ipſam afflictionem pœnam, aut cruciatum denotat: vnde Auguſtin. Serm. 14. de verbis Apoſtoli, & libro de Spiritu & littera c. 33. legit *ambuſtionem*. Significatur ergo iſto verbo, vt idem notat libro de fide & operibus cap. 15. vbi legit *combuſtionem*, non ſolùm locum ſupplicij, vel ignem, ſed ipſam operationem ignis æternam in eos futuram, quotquot à ſiniſtris fuerint. Vnde & ille refutat illos, qui putabant aliquos v.g. paruulos in ignem quidem, vel locum ignis æterni ituros, ita tamen vt ab illo non affligantur, vt ita æternitas ipſius cruciatus eneruetur. IVSTI AVTEM IN VITAM ÆTERNAM, ſine fine fœlicem. vt exponit Auguſtin. libro 6. de Ciuitat. c. vltim. Nam ſi anima viuit in pœnis æternis, mors potiùs illa eſt dicenda, quàm vita: nulla quippe maior & peior eſt mors quàm vbi non moritur mors. Cùm autem anima, quia immortalis ſine qualicumque vita etiam in pœnis eſſe non poſſit, ſumma mors eius eſt alienatio à vita Dei in æternitate ſupplicij, prout ibidem explicat Auguſtinus. Vnde ipſa beatitudo æterna creaturæ rationalis, vocatur vita æterna, phraſi Scripturis propriâ, vt idem tradit 14. de Ciuit. cap. 11. Hac ergo ſententiâ, ſicut explicat, quid ſit regnum illud Sanctis paratum, ſcilicet vita æterna, ita & quid ſit ignis diabolo paratus, ſcilicet ſupplicium ſeu cruciatus. Vtrumque autem perinde æternum dici, notat Auguſtinus capite 6. contra Priſcillianiſtas, & Origeniſtas erga diabolum miſericordes, inquit, cùm diaboli pœnas dolemus, etiam de regno Chriſti dubitemus. Si enim falſa minatus eſt Chriſtus, vt ab iniuſtitia corrigeret, etiam falſa pollicitus eſt, vt ad iuſtitiam prouocaret, ſicut addit Greg. 4. Dialog cap. 44. Quomodo autem poſſint damnati eſſe in perpetuis ignis pœnis, & tamen ſemper viuere, vide Auguſt. explicantem libro 21. de Ciuit. cap. 3.

CAPVT XXVI.

CVM CONSVMMASSET IESVS SERMONES HOS OMNES, de excidio templi, vrbis, orbis, ſuoque aduentu & iudicio: quamquam non deſint, qui omnes ſermones hactenus in hoc libro ſcriptos intelligant, vt indicetur Chriſtum hactenus egiſſe doctoris officium, nunc aggredi redemptoris Dixit: SCITIS QVIA POST BIDVVM PASCHA FIET, ſcilicet prima dies Azymorum, vt ex Marco patet, tanquã feſtum omnibus publicè notũ. Dixerat autem Chriſtus præcedentes ſermones iam egreſſus Ieroſolymis ſub veſperam; igitur in fine feriæ tertiæ. Poſt illã ſequitur biduum ante Paſcha, feria ſcilicet quarta & quinta, in cuius fine agnus immolabatur & ſequebatur eam feria ſexta, ſolemniſſimus Paſchatis dies. *Paſcha* vox eſt Chaldaica, quæ Hebraicè פסח *Péſach* dicitur, id eſt, *Tranſitus*, ſeu potiùs *Tranſultus* à פסח *Paſách* *Tranſilire*. Hinc illa vox [illegible]rie, & ante omnia ſignificat

illum tranſitum, ſeu tranſultum, quo Angelus percutiens primogenita, domos Hebræorum ſparſim poſitas, & illitas agni ſanguine, tranſiliebat, & irruebat in domos Ægyptiorum: iſta enim ratio redditur Exodi 12. v. 23. Inde transfertur ad ſignificandum ipſum agnum Paſchalem, veluti victimam illius tranſitus, vt ibidem v. 31. & 34. & Lucæ 22. v. 7. diem, in qua neceſſe erat occidi Paſcha, & vlteriùs diem feſtum in memoriam tranſitus inſtitutum, vt hoc loco, ſicut patet ex Lucæ 22 v. 1. denique ſignificat varias hoſtias, illo & ſequentibus diebus immolandas, vt patet Deuteron. 16. v. 2. ET FILIVS HOMINIS, illo die, TRADETVR Gentibus, à Iudæis, ſicut iam aliquoties prædixerat, vt c. 20. v. 19. quamuis & traditio Iudæ hîc intelligi poſſit. In primo ſenſu illud, VT CRVCIFIGATVR, ſignificat finem, in ſecundo tantùm euentum. Hâc ergo prædictione etiam diei paſſionis ſuæ præmunit diſcipulos, ne ſcandalo crucis turbarentur; ne putarent eum rerum remotiſſimarum eſſe conſcium & ſibi impendentium ignarum; ne ſuſpicarentur eum inuitum pati, ſed potiùs ſcirent eo ſe occidendum die, quo ipſemet vellet, non quo Iudæi vellent, cùm ipſi diem iſtum ſtudioſè vitarent, vt ſequitur verſ. 5.

3. TVNC, nempe ſub idem tempus, quo mortem prædixit: hoc enim concilium ſacerdotum congregatum fuiſſe contra Chriſtum poſtridiè mane, ſeu feriâ quartâ ſequente, tradit Auguſt. Epiſtol. 86. in fine. Itaque tunc vehementiùs irritati præcedentibus eius concionibus, CONGREGATI SVNT PRINCIPES SACERDOTVM, id eſt, primarij ſacerdotum, de quibus diximus c. 2. v. 4. ET SENIORES POPVLI, qui populum iudicabant, & regebant in ciuilibus Marc. & Lucas addunt, *Scribas*, id eſt, Legis peritos ac doctores. Ex quibus omnibus conſtitiſſe videtur magnum illud ſynédrion, penes quod erat ſummum iudicium apud eos de religione, præſidente ſummo Pontifice. Vnde hîc additur, IN ATRIVM, Græcè *εἰς τὴν αὐλὴν*, *in aulam*. Atrium tamen propriè ſignificat locum ſubdialem, Latini *Cortem* dicunt, in ipſo aditu domus, vt patet v. 69. quamuis hîc ſynecdochicè poſſet pro ipſis ædibus ſumi PRINCIPIS SACERDOTVM, id eſt, ſummi Pontificis: QVI DICEBATVR cognomine, CAIPHAS, vel *Caiaphas*, vt eum nominat Ioſeph. lib. 18. Antiquitat. cap. 3. vbi dicit nomen eius fuiſſe vocatum Ioſephum Caïpham, qui Pontificatum acceperat à Valerio Grato Iudææ Præſide.

4. ET CONSILIVM FECERVNT, ſeu ceperunt vnanimi conſenſu, VT IESVM DOLO TENERENT, id eſt, per inſidias & fraudulenter, atque inſcio populo caperent. Cauſam dat Lucas, *quia timebant plebem*, ne ſi aperta vi eum caperent, ſeditio populi Ieſu fauentis contra ſe oriretur. Iam enim aliquoties conati fuerant eum palam apprehendere, imò mandatum dederant, Ioann. 11. v. 46. ſed res non ſucceſſerat. ET OCCIDERENT; etiam palam tempore opportuno.

5. Eodem itaque timore plebis, DICEBANT, id eſt, ſtatuebant, & concludebant etiam hoc: NON IN DIE FESTO, ſupple, occidatur: nam de clancularia captione non ita erant ſolliciti: Græcè eſt *μὴ ἐν τῇ ἑορτῇ*, *Non in feſto*, ſcilicet Paſchæ iam inſtante, ſub quo potiſſimùm intelligitur prima dies Azymorum, tum quia ſolemniſſima; tum quia maximè à populo frequentata. Cæteri dies vſque ad ſeptimam non erant populo feſti: quamquam non malè intelligi poſſunt omnes dies Paſchales, quod erat vnum feſtum ſeptem diebus durans, vltrà quod volebant rem totam differri. Simili modo ſeruauit Herodes Petrum, volens poſt Paſcha producere eum populo. Act. 12. v. 3 & 4. NE FORTE TVMVLTVS FIERET, Græcè *γένηται*, *fiat*, & ſic appoſitè ſunt verba Iudæorum. Noſter vertendo, *fieret*, accipit tanquam verba Euangeliſtæ IN POPVLO, aduerſum ſe concitato: ſciebant enim multos in eum credere, multos vt Prophetam, vt benefactorem venerari, vix quemquam

ei

ei aduerſari, multos ex Galilæa eius patria confluxuros; denique verebantur, ne facinoris iſtius fœditas die illo feſto commiſſa, quo noxij ſolebant dimitti, populo diſpliceret. Adde tantam fuiſſe pronitatē Iudæorum ad ſeditiones in feſto Paſchatis, vt Ioſephus teſtetur in huiuſmodi ſolemnitatibus Romanos fuiſſe militarem manum adhibere ſolitos, vt tumultus populares impedirent. Itaque his verbis indicant, niſi timuiſſent populum, nihil veritos fuiſſe etiam in eundem diem Paſchatis cædem eius decernere, ſicut & paulò pòſt, oblata opportunitate Iudæ proditoris, & metu populi, velut inani euaneſcente, reipſa factum eſt: Deo videlicet, non ipſis, eligente diem, horam, locum, modum quibus illa victima debebat cædi.

6. CVM AVTEM ESSET IESVS IN BETHANIA, vico Mariæ Magdalenæ & Lazari, vbi hoſpitari ſolebat, vltra montem Olìueti, ad radices eius, vt ſuprà, IN DOMO SIMONIS LEPROSI: ita cognominati non à lepra, qua iam tum laboraret; quia propter immunditiam non potuiſſet cum populo verſari, nec populus cum ipſo: ſed quia fortaſſis lepra ſanatus fuerat, vel ea ipſe, vel aliquis ex maioribus laborauerat. Nam huiuſmodi nomina, vt *Rufus, Niger, Barbatus*, &c. imponi ſolent etiam poſteris familiæ ab aliquo progenitore. Porrò Matthæus non ſequitur hic ordinem, temporis & hiſtoriæ: conſtat enim ex Ioann. 12. vbi eadem hiſtoria narratur, contigiſſe hoc ante triduum, hoc eſt, quinque vel ſex diebus ante Paſcha. Redit igitur Matthæus ad id, quod prætermiſerat, vt ita pateret, qua ex occaſione Ieſus per Iudam auariſſimū proditus, ac dolo tētus, & conſilio mutato in die feſto occiſus fuerit: liquet hoc ex v. 14.

7. ACCESSIT AD EVM MVLIER: Ioan. c. 12. *Mariam* vocat, ſcilicet Magdalenam, ſororem Lazari, qui ſimul menſæ accumbebat, & Marthæ, quæ ſuo more miniſtrabat. IN DOMO SIMONIS, tamquam vel vicini, vel conſanguinei, vel amici, vel, vt Ioann. v. 2. inſinuat, communi omnium nomine parantis Domino ſolemnem cœnam, gratitudinis ſcilicet, & amicitiæ cauſa: HABENS ALABASTRVM, id eſt, pyxidem vnguentariam ex alabaſtrite lapide: quem inquit Plinius lib. 36. c. 8. in princip. cauant ad vaſa vnguentaria quoniam optimè ea ſeruare incorrupta dicitur. Vnde Tullius 2. Academ. *Quibus etiam alabaſter plenus vnguenti patere videtur.* Idem Plinius citat. lib. c. 7. ſcribit lapidem illum vocari quoque Onychem, quia colorem & læuitatem habet vnguis humani. Vnde illud Horatij lib. 4. Carm. Ode 12.

Nardi paruus onyx eliciet cadum,

Scilicet vini à me. VNGVENTI. Mixtura eſt ex liquoribus herbarum odoriferis, cuiuſmodi multas mixturas tradit Plinius lib. 13. c. 1. 2. & 3. vbi ſcribit poſtea etiam ſpiſſa eſſe facta vnguenta, ita vt lini, & non ſolùm perfundi poſſent. Perfuſio iſta non maculabat, ſicut nec aquæ roſaceæ & ſimilium, eò quod non eſſet mixtum oleum, ſed nudi liquores flagrantiſſimi, quibus vtebantur tum valetudinis causâ, tum potiſſimùm ad luxum, vt loco cit. Plinius. PRETIOSI. Græcè βαρυτίμου, id eſt, *grauis pretij*: vbi ſimul videtur reſpici partim ad pondus eius: erat enim, vt Ioann. integra libra: partim ad pretium materiæ, vnde conſtabat. Teſtis eſt autem Marcus, fuiſſe *Nardum ſpicatum*, id eſt, vnguentum nardinum ſpicatum, ſeu ex ſpicarum nardi liquore factum. Non quod ex eo ſolo conſtaret, ſed quòd illa herba eſſet principalis in vnguentis, vt loquitur Plinius libro 12. c. 12. vbi præſtantiſſimum in noſtro orbe nardum dicit eſſe Syriacum: cacumen eius in ariſtás, ſeu ſpicas ſe ſpargere, ideoque geminâ dote nardi ſpicas & folia celebrari. Hinc ergo ortum eſt duplex *Nardum*, ſeu vnguentum nardinum, ſcilicet *ſpicatum*, ex ſpicis nardi, quod præſtantiſſimum erat, & *foliatum* ex foliis. Pro *ſpicato* autem eſt apud Ioan. *piſtici*, à πίσις, *fides*, q. d. *fidelis*, vt indicetur fuiſſe vnguentum ſincerum, ſine dolo, & non adulteratum, vt Hieron.

quamquam ſic potiùs *Piſti* dicendum fuiſſet. Facillimè enim adulterari potuiſſe vnguentum nardinum, tum pſeudo-nardo, quæ noſtra *Lauendula* putatur eſſe, tum propriâ radice nardi, tum, vt tradit ibidē Plinius, & lib. 13. c. 1. nouem ſpeciebus herbarum, quæ nardum Indicum imitantur. Quamuis nonnulli malint Græcum *πιςικῆς* corruptum eſſe pro *σπικάτης*) nam Græci nonnulla vocabula Latina vſurparunt in Euangelio) ac deinde Latinum Interpretem eamdem vocem retinuiſſe. ET EFFVDIT, nempe liquidum iſtud vnguentum totum, nihil reſeruando: quod Marcus clariùs indicat dicendo, quòd *fregerit alabaſtrum*, credibile enim eſt fuiſſe pyxidem tenuiſſimam. SVPER CAPVT EIVS: partim vt ita capilli eius vnguento perfunderentur, vt quibus potiſſimùm adhiberi ſolebat; partim vt inde in veſtes totumque corpus diffluceret, vt totus oleret. Fecit hoc ex more quidem conuiuiorum magnificorum; nam cum bellariis corolliſque in menſas ſecundas veniebant vnguenta: non tamen fecit delitiarum aut luxus cauſa, ſed ad teſtandam perſonæ dignitatem, & ſuam de eo fidem, quem Filium DEI viui crederet, non minùs quàm ſoror eius, Ioann. 11. v. 27. & gratitudinem de acceptis ab eo beneficiis, & feruentem amorem, cui nullus ſumptus videretur ſatis: nam, vt Auguſt. lib. 3. de doctrina Chriſtiana c. 12. in omnibus talibus non vſus rerum, ſed libido vtentis in culpa eſt. Porrò Ioannes addit, quòd *vnxit pedes Ieſu*, vt ita totus in ſepulturam vngeretur, & quod *exterſit capillis ſuis*; vt ita, quod mulieribus ſolet eſſe percharum, & præcipuo ornamento, pedibus Domini ſui ſubiiceret. Exterſit autem pedes, non ab vnguento, ſed à puluere & ſordibus, vt vngi poſſent: eſt enim ordo præpoſterus in narratione.

8. VIDENTES AVTEM DISCIPVLI INDIGNATI SVNT ſtomachantes in animo ſuo. Diſcipulorum autem nomine, vel ſolum Iudam ſignificat, prout Ioann. expreſſit, locutione Scripturis vſitatâ, vel præter illum etiam nonnullos ex Apoſtolis, quibus hoc, Iuda murmur inchoante, perſuaſum ſit: ſed ita, vt Iudas murmurauerit iuxtà Ioannem, quia fur erat, ſubtrahendo ex loculis, quos portabat, vt iam tum ſibi peculium pararet, ex quo aliquando ſeparatus à Chriſto, viueret: reliqui verò ſincero animo propter pauperum curam, quam à magiſtro didicerant, vt potè quem non delitiis huiuſmodi ſed frugalitate & miſericordia capi ſcirent. Vtrumque ſuggerit Aug. lib. 2. de conſenſu Euang. c. 37. DICENTES, VT QVID PERDITIO HÆC? Græcè *εἰς τί*, *ad quid*, id eſt, quorſum iſta profuſio vnguenti pretioſi, cùm ſcilicet manifeſtus & inutilis luxus ſit?

9. POTVIT ENIM ISTVD, ſi ſibi ſeruare nolebat, ſed offerre Domino noſtro, VENVNDARI MVLTO, ſeu magno pretio à nobis: Marcus expreſſiùs, *pluſquam trecentis* denariis, quos ſi minores intelligas, vnius ſcilicet drachmæ pondere, eſſent ſeptuaginta quinq; circiter floreni Ex quo colligas & opes iſtius mulieris, & affectus eius magnitudinem, & alacritatem erga Dominum, vt Victor Antiochenus notat.

10. SCIENS AVTEM IESVS, indignationem eorum, quantumuis occultam & mulieris reprehenſionem, AIT ILLIS: QVID MOLESTI ESTIS HVIC MVLIERI? Vbi defendit mulierem, neque furem prodendo, vt vitia occulta doceret non eſſe mox detegenda: neque aſperè perſtringendo indignantes, vt longanimitatem ſuaderet erga eos, qui errore peccant, non malitiâ. OPVS ENIM, non perditionis, vt vos putatis, ſed BONVM OPERATA EST IN ME, vt potè ex plurimis præclaris virtutibus profectum, humanitate, gratitudine, fide magna, charitate ardente. Et vt argumentum etiam ipſorum ſolueret, addit:

11. NAM SEMPER PAVPERES, quorum cura à vobis prætexitur, & vos fallit, HABETIS, ſeu habebitis, VOBISCVM, Deo ſic peculiari prouidentia diſponente, vt occaſionem ſemper habeatis ad manum, vt quemadmodum addit Marc. *Cum volueritis, poſſitis illis benefacere.* ME AVTEM,

talem amicum, benefactorem, ac dominum, NON SEMPER HABETIS VOBISCVM, id eſt, non diu habebitis, vt pote breui morte auferendum, plus enim inſinuat, quàm dicit. Intelligit autem, quòd non habebunt, quemadmodum tunc in omni conuictu & familiaritate, inquit Hieron. ita ſcilicet, vt, quamuis velitis, non poſſitis mihi benefacere, ac proinde meritò ſinendi ſint homines affectum ſuum effundere in me iam parantem abitum per corporalia in me officia.

12. MITTENS ENIM HÆC VNGVENTVM HOC IN CORPVS MEVM, id eſt, Nam quòd iſta mulier effudit hoc vnguentum in caput, vndè in totum corpus difflueret, AD SEPELIENDVM ME FECIT, id eſt, tam opportunè me vnxit, vt quaſi diuinauerit me paulò poſt eſſe ſepeliendum. Vnde plerique volunt, mulierem hanc inſciam ſepulturæ à Spiritu ſancto inſtigatam fuiſſe, vt, quia ſciebat eam ab hoc vltimo officio celeritate reſurrectionis prohibendam, iſtâ præuentione eius deſiderio ſatisfieret. Quamquam nihil videatur abſurdi, ſi dicamus eam, propter familiaritatem cum Chriſto, de inſtante morte & ſepulturâ inſtructam, cùm vereretur, ne per Iudæorum rabiem prohiberetur, hoc officium viuo tamquam mortuo impendere voluiſſe. Quod fortaſſis ſignificauit Marcus, dum dixit, *Quod potuit hæc, fecit*, id eſt, quod potuit, fecit reſpectu ſepulturæ, quia poſtea, cùm volet, non poterit: nam, vt addit, *Præuenit vngere corpus meum in ſepulturam* id eſt, tamquam ad ſepulturam, vt textus Syriacus exponit. Vnde eodem modo intelligendum videtur id, quod Ioan. dixit obſcuriùs, *Sinite illam, vt in diem ſepulturæ meæ ſeruet illud,* Græcè τετήρηκεν, *ſeruauit*, ſeu *ſeruauerit*, id eſt ſine, vt non fruſtrà ſeruauerit vnguentum hoc ad me ſepeliendum, vngendo ſcilicet nunc me, quod poſteà non poterit; ſic enim ipſo euentu non fruſtrà ſeruauerit. Mos erat iſte ſolemnis Iudæis, & orientalibus nonnullis, mortuorum condire corpora, vt teſtatur Ioan. 19. v. 40. & patet. Gen. 50. qui inter infideles vſum habuit, vt quantum liceret, putrefactionem à corporibus arcendo, amoris ſui teneritudinem & perſeuerantiam teſtarentur; inter fideles verò ad declarandam ſpem futuræ reſurrectionis.

13. VBICVMQVE PRÆDICATVM FVERIT HOC EVANGELIVM, regni cæleſtis quod ego hactenus prædicaui: IN TOTO MVNDO: q. d. quod quidem per totum mundum diuulgabitur, quod tacitè Gentium vocationem prędicit, DICETVR ET QVOD HÆC FECIT, videlicet non tamquam murmure & indignatione, & reprehenſione dignum, ſed IN MEMORIAM EIVS, id eſt, ad perpetuam eius apud omnes laudem; referendum eſt enim ad, *dicetur*, non ad, *fecit*, vt ex Marco patet. Itaque his verbis obiectioni eorum opponit celebre totius orbis iudicium, defenſionem & laudem, quam impleri videmus, tamquam quæ fecerit opus fidei, deuotionis, charitatis, & myſticæ cuiuſdam prophetiæ, per Spiritum ſanctum intentæ, excellentiſſimum. Ex quo etiam colligere licet, Iudæ ſocios eſſe eos, qui reprehendunt ſumptus qui ſubinde, quando ſpecialis pauperum non vrget neceſſitas in cultum & honorem Chriſti profunduntur, ſiue templa ornando, in quibus reſidet, ſiue in vaſis ſumptuoſis ei miniſtrando.

14. TVNC ABIIT, cùm ſcilicet hac Chriſti reprehenſione irritatus, & vnguenti pretio, cui inhiabat, eſſet fruſtratus: videtur enim non tam tempus abitus tangere, quàm proximam occaſionem proditionis Iudæ. Nam abiuit ad concilium congregatum feriâ quartâ, vt communior eſt auctorum ſenſus: conuiuium autem iſtud contigit circiter triduò ante. Itaque ABIIT, nullo inuitante, nullâ neceſſitate, ſed ſponte propriâ, & incitante auaritia, VNVS DE DVODECIM; numero non merito; ſpecie, nō virtute; commixtione corporali, non vinculo ſpirituali; carnis adiunctione, non cordis vnitate, inquit Auguſt. Tract. 6. in Ioan. Expreſſit autem hoc Euangeliſta, vt ſignificaret aptitudinem perſonæ ad

prodendum, vt potè domeſticæ, & ſceleris magnitudinem, vt ponderatur Pſal. 54. verſ. 13. & notat Chryſoſt. Quod indicatum voluit Lucas, cùm de hoc eius abitu loquens, ait: *Intrauit autem Satanas in Iudam*, non occupando corpus eius, ſed peſſimam venditionis voluntatem inſpirando, ſeu, vt Ioann. ait: capite 13. mittendo in cor eius, vt traderet eum: ſic enim inſinuatum voluit ſceleris impietatem & fœditatem, quod de furtis eius nemo dixit. AD PRINCIPES SACERDOTVM, iam congregatos, vt de medio capiendi conſultarent.

15. ET AIT ILLIS: QVID MIHI VVLTIS DARE? Hieron putat eſſe verba ponentis in poteſtate ementium, quantum darent, quaſi viliſſimum mancipium venderet. Verius fortaſſe, eſſe verba proponentis venalem, & tentantis, vtrùm dignum tali merce pretium offerre velint; vt ita infelix, quod ex vnguenti effuſione damnum ſe feciſſe credebat, inquit Hieronym. magiſtri pretio compenſaret. Ita verum illud Apoſtolicum, 1. ad Tim. 6. verſ. 10. *Radix omnium malorum eſt cupiditas*. ET EGO, cui hoc propter domeſticã conſuetudinem & familiaritatem perfacile eſt, EVM TRADAM: ſatis indicans, ſibi non eſſe curæ, quid cum eo facturi ſint. Rei ſubſtantiam nudè tetigit Euangeliſta, ſed prætextum offenſionis & facinoris non defuiſſe ei veriſimile eſt, v. g. quòd iam tandem cerneret eſſe hypocritam, ſectatorem conuiuiorum ac delitiarum, delibutum odoribus & vnguentis pretioſis.

AT ILLI CONSTITVERVNT EI, id eſt, *pacti ſunt*, vt Lucas præuiâ ſcilicet vltrò citròque conuentione, TRIGINTA ARGENTEOS: qui quantum efficiant pretiũ, diuerſæ ſententiæ ſunt. Omiſſis minùs probabilibus, duæ maiorem habent veriſimilitudinem. Altera Baronij, quam videtur & Franc. Lucas probare, quòd *Argenteus* ſignificet hîc libram argenti. Probant hoc duobus potiſſimùm argumentis: Primò ex Thiſbe Eliæ qui dicit in voce; סלע, nomen *Argentei* in Lege ſignificari ſiclum, in Prophetis libram, in Hagiographis talentum; hîc autem reſpici ad locum Prophetæ Zachariæ, adeòque libram ſignificare. Secundò, quia emptus fuit eo pretio ager in ſuburbanis Ieruſalem, in ſepulturam omnium peregrinorum, qui neceſſariò magno pretio emptus fuit. Cùm ergo libra contineat vncias 12. & conſequenter ſiclos 24. qui æſtimabantur circiter ſinguli quatuor drachmis, ſeu regalibus Hiſpanicis, hoc eſt, vno circiter floreno Brabantico, ſumma hæc fuiſſet 720. florenorum: æſtimando regales more Hiſpanico. Alia ſententia multò communior eſt, Argenteum, hic abſolutè poſitum, ſumi pro ſiclo ſeu ſtatere, ſic enim legit Orig. Nam plerumque cùm in Scripturis כסף, *Céſeph*, id eſt, *argentum*, ponitur cum nomine numerali, ſubauditur ſiclus, vt videre licet Iſaiæ. 7 v. 12. vbi Hebraicè eodem modo vtrobique repetitur; *decem argenti*, & *mille argenti*, quod Interpres noſter & LXX ſuppleuerunt, addendo *ſiclos*. Et hinc eſt, quòd Chaldæus Paraphraſtes plerumque etiam ſic locutiones iſtas ſuppleat. Itaque ſumma hæc fuiſſet, triginta circiter florenorum, vel alia æſtimatione pecuniæ triginta ſex. Quod igitur ex Elia profertur, non videtur in Scripturis eſſe fundatum, neque exemplis probari poſſe. Pretium agri non debet videri nimis exiguum, cùm Ieremiæ 32. verſ. 9. ſeptemdecim ſtateris, ſeu ſiclis argenteis ematur ager: maximè cùm non conſtet, quantus ager fuerit & an totus eâ emptus pecuniâ; & conſtet longè maiorem tunc fuiſſe pecuniæ raritatem, quàm nunc eſt. Quod verò nonnullos mouent quidam argenti nummi, qui teſte Budæo, & Baronio Pariſiis & Romæ oſtenduntur, tamquam qui ſint ex illis, quos Iudas in templum abiecit, pondere tantùm duarum drachmarum, id eſt valore decem aut duodecim ſtuferorum, habentes hinc hominis effigiẽ, illinc floſculi, parui momenti eſt. Non enim ſignificatur, vel ſignificatum volumus, ſingulos nummos valuiſſe ſiclũ, ſed triginta ſiclos argenteos

fuiſſe annumeratos, in quocumque tandem nummorum genere, ſicut nos dicimus triginta florenis rem vendi, etſi in ſtuferis vel pataconibus pecunia numeretur.

16. ET EXINDE, ſeu ex eo tempore, quo ei pecunia promiſſa fuit, QVÆREBAT OPPORTVNITATEM, temporis atque loci, VT EVM TRADERET, ſiue proderet Iudæis. Explicat Lucas, quænam fuerit hæc oppotunitas, ſcilicet vt fieret, *ſine turbis*, id eſt, abſente populo, qui tumultum excitare poſſet: prout Sacerdotes deſiderauerant, & fortè pacti erant. Et hæc fuit cauſa, cur noctu poſt cœnam, cùm ſecretus eſſet, in prædio Gethſemani eum tradiderit, vt notat Origen & cur tam bellâ opportunitate oblatâ conſilium ſuũ, de quo verſu 5. ſacerdotes mutauerint.

17. PRIMA AVTEM DIE AZYMORVM, id eſt eâ, in cuius veſpera incipiebat vſus Azymorum, ſeu panum infermentatorum, qui incipiebat vnà cum eſu agni Paſchalis. Agnus autem immolari debebat iuxta Legem, Luna ſeu die 14. menſis primi ad veſperam de quo Exodi 12. verſu 6. & 18. Itaque cùm dies naturales, qui apud Hebræos Lunæ vocantur, quia menſibus vtebantur lunaribus, computari inciperent ab ortu Solis, & complecterentur diem artificialem ſimul & noctem, dies illa menſis 14. in cuius veſpera agnus immolabatur, & Azyma mox noctu incipiebant, vocatur hìc *prima Azymorum*, ratione ſcilicet veſperæ ſuæ, ſeu noctis. Quia verò dies feſti incipiebant à veſpera vſque ad veſperam ſequentem, hinc fit, vt plerumque dies, ſeu Luna 15. vocetur prima Azymorum, vt patet Leuit. 23. verſ. 5. & paſſim alibi. Sed illa dies non ſignificatur hoc loco, quia Chriſtus nondum comederat agnum, imò nondum illum præparauerat. Vnde Marcus diem accuratiùs exprimens addit, *quando Paſcha immolabant*, ſcilicet Iudæi iuxta Legem, & preſſiùs Lucas, *in qua neceſſe erat* (iuxta mandatum ſcilicet Legis) *occidi Paſcha*, id eſt, agnum Paſchalem. Ex quibus etiam manifeſtum eſt, Chriſtum eadem die Paſcha comediſſe, quâ ſolebant & debebant Iudæi, Luna ſcilicet decimaquarta, & ita in inſtituendo ſanctiſſimo Sacramento Azymis panibus eſſe vſum. ACCESSERVNT DISCIPVLI AD IESVM, cùm ſcilicet iam ab ipſo Domino de Paſcha ſollicito iuſſi eſſent parare Paſcha, vt patet Lucæ 22. verſu 8. Accedunt autem rogantes, VBI, id eſt, in qua domo; de ciuitate enim conſtabat eſſe debere Ieroſolymam, iuxta Legem, Deuteron. 16. verſu 5. & 6. meritò verò de domo quærunt, propter affluentiam totius nationis illo die, & edictum Principum, vt apprehenderetur, ſi quis ſciret, vbi eſſet, Ioan. 11. v. 56. & quia propter defectum hoſpitij ordinarij quotidie concedebat in Bethaniam, & in montem Oliuarum, Lucæ 21. verſu penultim. VIS PAREMVS TIBI COMEDERE PASCHA, id eſt, vt comedas agnum Paſchalem? præparandi enim erant panes azymi, lactucæ agreſtes, baculi, vinum, cæteràque ad conuiuium neceſſaria, imò agnus emendus, adeòque mactandus & aſſandus. Nam ex Marci 14. verſ. 17. Chriſtus non venit niſi veſpere iam facto. Immolabatur autem aliquandiu ante Solis occaſum, vt latiùs diximus in Exodi cap. 12. verſ. 6. ex Ioſephi libro 7. De bello Iudaico cap 17. idque non neceſſariò à ſacerdotibus, ſed ab illis de familia, fungentibus in iſto caſu ſacerdotum officio, vt alibi ex Philone notatum eſt.

18. ITE IN CIVITATEM, Ieroſolymam, AD QVEMDAM: Græcè τὸν δεῖνα, Hebraicè פלני *Peloni*, quibus nominibus ſignificant hominem, cuius nomen exprimere nolunt, ſiue ignoratione, ſiue alia de cauſa. Cùm ergo certus eſſet homo, ſicut ex indiciis per alios Euangeliſtas expreſſis, liquet, verum videtur quod Auguſt. ait lib. 2. De conſenſu Euang. cap. 80. Matthæum ex ſua perſona hoc interpoſuiſſe, non quòd Dominus ſic locutus ſit, ſed vt compendio inſinuaret, fuiſſe miſſos ad certum quemdam, nomine non expreſſo. Fecit hoc, vt Euthym. & Theo-

phyl. in Luc. ne Iudas locum præſciens, cœnam ſine ſigni, ſine myſticam intempeſtiuè turbaret. Myſticas cauſas adferunt Hieron. & Orig. ET DICITE illi, MAGISTER DICIT: quo auctoritatis vocabulo indicat iam fuiſſe diſcipulum; ſicut per illud, TEMPVS MEVM PROPE EST, fuiſſe familiarem, vt pote apud quem vltimam ſuam cœnam, ſponte non inuitatus vellet ſumere. Nam tempus intelligit non agni manducandi, ſed diſceſſus ſui ex hoc mundo: quod toties inculcat, vt pareſaceret diſcipulis, inquit Chryſoſt. ſe non inuitum, ſed omnium præſcium ad paſſionem properare. APVD TE FACIO PASCHA, id eſt, facere ſeu celebrare decreui cœnam Paſchalem: neque ſolus, ſed CVM DISCIPVLIS MEIS. vt ſciret ille paterfamilias pro tredecim hominibus parandum eſſe locum. Vtitur hîc Chriſtus verbis imperio & auctoritate plenis vt paulò antè ad dominos aſinæ adducendæ, vt oſtenderet ſe omnia & ſcire & poſſe apud quoſlibet. Probauit hoc ſucceſſus rei, de quo non anxij diſcipuli.

19. FECERVNT, SICVT CONSTITVIT. ſeu præceperat, ILLIS IESVS. Fuerunt autem illi, qui miſſi ſunt, Petrus & Ioannes, vt Lucas declarat.

20. VESPERE AVTEM FACTO, quo ſcilicet agnus comedi ſolebat: vnde Lucas *cùm facta eſſet hora*, ſcilicet eſui agni deſtinata. Fiebat autem hoc poſt occaſum Solis, tametſi immolatio agni, reliquáque neceſſaria ante occaſum, ab hora nona, id eſt, tertiâ noſtra circiter pomeridiana, ad occaſum vſque fierent, vt ex Ioſepho alibi dictum eſt. DISCVMBEBAT, Græcè ἀνέκειτο, *recumbebat*. Olim enim accumbendo vel recumbendo cibum ſolebant ſumere; vnde nunc manſit eorumdem verborum vſus, etſi ſedēdo ſumamus: quod & tempore Chriſti locum habere potuit, vt per, *diſcumbebat* nihil aliud indicatum voluerit, niſi cibum ſumebat, nempe vel agni Paſchalis, cuius horam Lucas expreſſerat, vel etiam cœnæ communis eam comitantis; non enim vetitum erat plures adeſſe cibos. Vnde malè ex hoc verbo colligant nonnulli apud Theoph. Chriſtum hoc anno non comediſſe Paſcha, eò quòd à ſtantibus deberet comedi. Nam etſi Lex Exodi 12 hoc non clarè dicat, ſed tantùm inſinuet, vſum tamen illum fuiſſe declarat Philo libr. De ſacrificiis Cain, & Abel. CVM DVODECIM DISCIPVLIS SVIS, Apoſtolis, tamquam familia ſua, cum qua agnus debebat comedi. Similiter igitur & omnes, etiam Iudam adfuiſſe, & neminē præterea: ſolùm enim deficientibus domeſticis vicini aduocabantur, Exodi 12.

21. ET EDENTIBVS ILLIS, Id eſt, inter cœnandum communi cœna, ſeu durante adhuc conuiuio, DIXIT tum ante inſtituta myſteria, ſicut hîc indicatur, tum poſt, vt Lucas, c. 22. v. 21 & ſentit Auguſtin. lib. 3 De conſenſu c. 1. Quamquam commodè dici poſſe videatur Matthæum anticipatione vti, Lucam rectum ſeruare ordinem; vt ſcilicet hæc de proditore dicta ſint ſtatim poſt inſtituta traditáque ſacra myſteria, atque eis connectendum ſit id, quod Ioan. c. 13. narrat de buccella Iudæ tradita QVIA VNVS VESTRVM, quos præ cæteris beneficiis affeci, in familiam aſſumpſi, alui, docui, Apoſtolos feci, ME TRADITVRVS EST ſeu proditurus, ſcil. hoſtibus, qui Apoſtolis ſatis erant noti. Prædictum hoc voluit, vt conſtaret ſe non circumuentum, ſed volentem, ſcientem, prudentémque mori: perſonam ſupprimit, vt eius amori adhuc parceret, vt iuxta Hieron. hac lenitate pœniteret eum facti ſui, cùm conſilia ſua perſpecta cerneret.

22. ET CONTRISTATI VALDE: Chriſoſt. *ſemimortui*, tum ſcilicet de tanto ſcelere in Dominum committendo, tum quòd de ſe quiſque eſſet anxius, ne vel facinoris iſtius reus ab aliis crederetur, vel ex ſummi fragilitate etiam reus fieret. Magis enim Chriſti dictis; quàm ſuæ ipſorum fidebant conſcientiæ, vt Hieron. & Theophyl. notant Nam hinc de ſe ipſis veriti, & de nemine audentes ſuſpicari cœperunt ſinguli dicere, NVMQVID EGO SVM DOMINE, in quem tantum ſcelus cadere

poſſit?q. d. Manifeſta, quæſo, vt peream, vel caueam, vel certè à metu & ſuſpicione liberer. Qui reſpondit:

23. QVI INTINGIT MECVM MANVM IN PAROPSIDE, ſeu in eadem patina, HIC ME TRADET, hoc eſt, qui eadem mecum menſâ & cibo vti ſolet, quod Lucas dixit *Ecce manus tradentis me mecum eſt in menſa:* ſicut & Pſalmus,quem Chriſtus hac de re citat Ioann. 13. v. 18. prophetauit. Et ita hæc verba non magis manifeſtant proditorem, quàm antea, ſed tantùm exaggerant ſcelus: nam quòd aliqui putant, hîc paulò clariùs proditorem expreſſum eſſe eo quòd cùm plures eſſent paropſides ipſe intingeret in illa, in qua Chriſtus & aliqui vicini,minùs verum dici videtur,eo quòd Marcus dicat, *Vnus ex duodecim qui intingit.* Multò minùs verum videtur, quod Hieronym. & alij nonnulli putant, Iudam propriè expreſſum fuiſſe, eo quòd ex impudentia auſus eſſet ſolus cum Domino intingere in eadem paropſide quia Petrus non tã ſollicitè adhuc poſtea vrſiſſet, vt proditorem ſciret, Ioan. 13.

24. ET FILIVS QVIDEM HOMINIS VADIT, id eſt vltrò, non tam moriendo quàm migrando, diſcedit ex hoc mundo: non fortuitò, aut inopinatè, non coactus potentia inimicorum, ſed SICVT SCRIPTVM EST DE ILLO, in Lege, Pſalmis, & Prophetis, iuxta quos oportebat Chriſtum pati, & ita intrare in gloriam ſuam, vt ipſe ait Lucæ 24. hoc eſt, vt implendo Scripturas obtemperet decretis Patris ſui. Ita, inquit Chryſoſt. diſcipulos confirmauit, ne rem imbecillitati attribuerent. VÆ AVTEM ILLI HOMINI, PER QVEM FILIVS HOMINIS TRADETVR: q. d. Ne tamen glorietur proditor, quaſi de re bene geſta & impletis per opus ſuum Scripturis: nam BONVM ERAT EI, SI NATVS NON FVISSET HOMO ILLE, id eſt, præſtaret ei nunquam fuiſſe in rerum natura: quod propter pœnarum atrocitatem ei prædicit, nimirum, vt quem pudor non vlcerat, inquit Hieronym. corrigant denunciata ſupplicia. Non ergo ſententia iſta ad omnes damnatos extendi debet, cùm Chriſtus hoc, vt Auguſt. 5. contra Iulianum c. 8. non de quibuſlibet, ſed de ſceleſtiſſimis & impiiſſimis peccatoribus dixerit: vnde nec Auguſt ibid. ad paruulos ſine Baptiſmo mortuos audet extendere. Cùm ergo omnes diſcipuli interrogaſſent an ipſi eſſent, Iudas ſe tacite notari ſentiens, ne ſe ſilentio prodere videretur, vt audacia bonam mentiretur conſcientiam, inſigni impudentia rem diſſimulans rogat:

25. NVNQVID EGO SVM RABBI, de quo hoc ſuſpicaris? Perſuaſus enim videtur fuiſſe, vel Ieſum, qua erat humanitate, non eſſe hoc ei palàm obiecturum, vel ſi obiiceret, palàm ſe negaturum; atque ita velut atroci iniuria opportunè ſe poſſe proripere, vindictæque ſpecie proditionem effectam dare.

AIT ILLI: TV DIXISTI, eo ipſo, quo iſtud quamuis interrogando profers, id eſt, tu es ille. Eſt iſta Hebræis familiaris affirmatio, vt patet infrà v. 64. vbi Caïphas ſic illam locutionem intellexit, & Marc. eam explicans, dicit eius loco Chriſtum dixiſſe, *Ego ſum*: & Ioann. 18. v. 37. eodem modo Chriſtus dicens Pilato, *Tu dicis, quia Rex ego ſum*, affirmat ſe eſſe Regem. Eſt enim modus iſte affirmandi modeſtus ſine arrogantia loquentis, ſine offenſione colloquentis. Hîc ergo expreſſit proditionem, ſed, vt veriſimiliter ſuſpicatur Auguſtin. initio lib. 3. de conſenſu Euang. ita, vt non animaduerterent adhuc diſcipuli, quia fortè ſubmiſſiùs loqueretur. Vnde tunc videtur Petrus à Ioanne nutu poſtulaſſe, vt peteret clariùs, quis eſſet, de quo Ioann. 3. & mox data eſt Iudæ buccella. Meritò autem notat hîc Chryſoſt. tolerantiam Domini, qui cùm nec obiurgauerit, nec exprobrauerit, terminos nobis, ac regulas tolerantiæ & obliuioni ſixit iniuriarum

26. CŒNANTIBVS AVTEM EIS: Græcè ἐσθιόντων *manducantibus* id eſt, cùm nondum eſſet ſublata menſa, aut cibi, non enim actus cœnãdi, ſed tempus indicatur,

quo ſcilicet ſumpto iam cibo ſuauibus ſe colloquiis reficiunt conuiuæ, ſicut factum eſſe conſtat ex Ioann. 13. & ſeqq. Vnde Lucæ 22. v. 20. & 21. & ad Corinth. 11. v. 25. calicem dicitur ſumpſiſſe, poſtquam cœnauit. Sub finem ergo cœnæ myſteria nouæ Legis inſtituit, tum quia neceſſe erat Paſcha vetus, ac typicum, cui ſola cœna erat deſtinata præcedere, vt ei ſuccederet nouum, ac verum; tum quia Saluator, vt Auguſt. Epiſt. 118. c. 6. quo vehementiùs commendaret myſterij huius altitudinem, pro more valedicentium hoc vltimum voluit infigere cordibus & memoriæ diſcipulorum, à quibus ſtatim ad paſſionem digreſſurus erat. Et quia paſſionis ſuæ, adeoque per paſſionem, noſtræ redemptionis nobis non ſolùm memoriale, ſed & participationem volebat relinquere, hinc, Accepit Iesvs Panem, nimirum vt ſub ſpeciebus panis & vini vtrúmque fieret, vt potè quæ & aptiſſimè ſignificarent corpus & ſanguinem in paſſione ſeparatum, & vtrúmque eſſe factum verè cibum & potum, quo & Chriſto ſignificaremur arctiſſimè coniungi, & ali in vitam æternam, & inter nos charitatis mutuæ vinculo in vnum conflari, quemadmodum ex pluribus granis, tum tritici, tum vuarum, in vnum confluentibus, fit vnus panis & vnum vinum, prout hoc indicauit Paulus 1. ad Cor. 10. v. 17. denique, vt ita humanæ infirmitati ſeſe attemperando humanæ carnis & ſanguinis horrorem tolleret, vt obſeruauit Ambroſ. lib. 4. de Sacramentis c. 4. Theophyl. & alij Patres paſſim. Panem autem accepit azymum, tum quia fermentatus in illa cœna adeſſe non poterat, tum quia azymus ſignificandæ ſinceritati & veritati, quæ participantibus de his myſteriis adeſſe debent, maximè congruat: quam ſignificationem tangit Apoſtolus 1. ad Corinth. 5. v. 8. Et benedixit. Hæretici exponere ſolent, laudes dixit gratias egit nempe Deo, ſed certum eſt referri ad panem, hoc enim & verborũ ſeries poſtulat, & Græcè apertius eſt, vbi legitur λαβὼν τὸ ἄρτον, καὶ εὐλογήσας, ἔκλασε, *Accipiens panem cùm benedixiſſet, fregit*. Et hinc eſt, quod Paulus 1. ad Corinth 10. v. 16. dicit, *Calix benedictionis, cui benedicimus*, quod non niſi ad propoſitam creaturam referri poteſt. Quod ergo Lucas & Paulus dicunt εὐχαριστήσας, id eſt, *cùm gratias egiſſet*, non explicant verbum εὐλογήσας, ſeu benedictionem, de qua hîc mentio eſt, ſed aliam exprimunt actionem Chriſti, quæ coniuncta fuit: nam & gratias egit Deo pro beneficiis, & quod Legis adueniſſet conſummatio, ſimul benedixit pani, atque ita ſinguli totam actionẽ iſtam ex vna parte indicant, ſicuti Lucæ 23. v. 35. & Act. 2. v. 42. 46. eandem indicant ſolâ fractione, veluti fidelibus notiſſimâ; & minùs infidelium irriſioni expoſitâ. Et hinc eſt, quòd cùm Chriſtus miraculum circà panes multiplicandos vellet edere, Marci c. 8 v. 6. ſimpliciter dicit, *gratias agens fregit*: Lucæ verò c. 9. v. 16. *reſpexit in cælum* (qui eſt habitus gratias agentis) *& benedixit illis*, ſcilicet panibus & piſcibus. Vnde & Eccleſia intelligens omnia iſta etiam hîc concurriſſe, dicit in Canone, *Eleuatis oculis in cælum, tibi gratias agens benedixit*, ſcilicet pani, quatenus nimirum inuocauit Dei beneficentiam & poteſtatem ſuper panem, vt mutaretur in corpus ſuum. Tamquã quia Dei benedicere eſt benefacere, benedictio iſta ſepiſſimè vocetur à Patribus ipſa conſecratio, vt videre licet ſæpiùs apud Ambroſ. maximè lib. de his, qui myſteriis initiantur c. 9. Benedixit ergo pani, id eſt, conſecrauit eum, ſeu eo dignitatis euexit, vt in corpus ſuum mutauerit, nimirum dicendo ipſa verba, quæ ſequuntur, vt tradit D. Thomas in Comment. & 3. parte quæſt. 78. art. 1. ad 1. Neque enim ita ſimul dicunt omnia Euangeliſtæ, ſicut facta ſunt: nam & fractio & diſtributio, vel pòſt, vel ſimul cum iſtis verbis contigit, nec tamen ſimul ab Euangeliſtis eodem ordine exprimuntur. Fuit ergo iſta benedictio ſingularis, & operatoria. qualis & illa panibus multiplicandis adhibita: vnde nec vnquam Chriſtus benedixiſſe cibis

legitur

legitur,niſi cùm ſingulare miraculum operari vellet. Hinc & eandem benedictionem,vt ex Paulo patuit, ſimiliter calici adhibuit,cùm,ſi vulgaris fuiſſet, ſufficere potuiſſet prima, quæ vel pani, vel initio toti cœnæ adhibita fuerat. AC FREGIT, panem iam benedictum, atque mutatum, in tot videlicet partes, quot erant conuiuæ,idque more patrum familias. DEDITQVE DISCIPVLIS SVIS, cùm ſcilicet ſibi primò dediſſet, ipſe nimirum conuiua & conuiuium, ipſe comedens, & qui comeditur, vt Hieronym. Epiſt.150. quæſt. 2. Fecit enim hoc partim, vt ſacrificium abſolueret,partim, vt exemplo Apoſtolos præcederet, ne horrerent cibum, quem corpus eius eſſe perceperant,vt notauit de calice Chryſoſtom. Dediſſe autem in manus,non in os, coniectura non leuis eſt, tum quia dicit *accipite*,quod ad manus vſitatiùs referri ſolet; tum quia iſta in veteri Eccleſia diu conſuetudo fuit, vt in manus fidelibus traderetur:quem ritum deſcripſit Cyrillus in fine Catecheſis 5.

ET AIT: ACCIPITE ET COMEDITE. Quibus verbis inuitat, & ſimul vſum declarat tanti doni, nempe vt comedendo vniatur nobis, vt fiamus vnum corpus,& vnus ſpiritus cum eo, & inter nos, qui de vno pane participamus. HOC EST CORPVS MEVM. Continet rationem comedendi; vnde ſubaudiendum eſt,*enim*, ſicut hoc in calice expreſſum eſt. Illud, *Hoc*, non eſt ſubſtantiuum, quaſi ſignificans indiuiduū vagum, vt videtur putaſſe D. Thomas, qui iſtius opinionis multis ſequentibus cauſa fuit; ſed certum eſt, iuxta mentem Interpretis noſtri & Euangeliſtæ, eſſe adiectiuum conueniens cum ſuo ſubſtantiuo, quod ſequitur, *corpus*. Patet hoc manifeſtè ex forma calicis,vbi non dicitur, *Hoc*, ſed,*Hic eſt ſanguis meus*, & clariſſimè Lucas coniungit cum calice.*Hic calix*,Græcè *τὸ ποτήριον*, *hoc poculum*. Ex quo vlteriùs patet illud,*Hoc*, non poſſe deſignare panem,vt hæretici volunt, idque non ſolùm quia eſſet falſa oratio, ſed ipſa verba repugnant:dicendum enim fuiſſet, *hic*, præſertim cùm immediatè, *panis*, præceſſiſſet. Deſignat igitur,*corpus*;nec tamen locutione vel identicâ, vel tautologicâ, ſed rectiſſimâ, & vſitatiſſimâ, quâ in mundi exordio Adam dicit,*Hoc nunc os ex oſſibus meis*, & Moyſes Exodi 16. *Iſte eſt panis*, & Iudæi Matth. 21. *Hic eſt hæres* & Deus Pater;cap. 3. *Hic eſt filius meus dilectus*; & infinita ſimilia, quibus Scriptura & vſus quotidianus plenus eſt. Nam in his omnibus ſubiectum & prædicatum idem quidem ſignificant (quod omni propoſitioni affirmatiuæ veræ commune eſt, alioquin enim eſſet falſa)ſed alio modo, ſubiectum nomine communi & obſcuro:demonſtrante tamen præſentiam; prædicatum nomine ſpecifico & particulari. Nam quod obiiciunt, cùm diceretur *Hoc*, nondum adfuiſſe corpus, parui momenti eſt. Propoſitio enim operatoria,qualis eſt iſta, quæ mutatione quadam efficit id, quod ſignificat, ſicut non habet veritatem niſi integrè pronuntiata, ita quoque demonſtrat id, quod adeſt, eo momento, quo ſubiectum profertur, ſed quod aderit in termino pronuntiationis: ſicut ſi Chriſtus aquam in vinum mutaſſet in nuptiis, his verbis,*Hoc eſt vinum*; vel coſtam in mulierem iſtis, *Hæc eſt mulier*; non fuiſſet neceſſe rem demonſtratam eſſe præſentem, niſi abſolutâ totâ oratione.

EST. In hoc verbo Zuinglius figuram ineſſe voluit vt idem ſit, quod ſignificat; ſed contra linguarum vſum:nulla eſt enim lingua,neque Latina,neque Græca, neque Hebraica,in qua *Eſt*,aliam habeat ſignificationem,quàm, eſſe,ſeu, vt Philoſophi loquuntur, nudam vnionem extremorum. Eſt enim verbum vti communiſſimæ ſignificationis, ita & ſimpliciſſimæ, in quod omnia alia reſoluuntur; ipſum verò in nullum aliud reſolui poteſt. Sic enim reſoluimus, *Chriſtus patitur*, id eſt, *Chriſtus eſt patiens*: ipſum verò (*eſt*) incluſum non poteſt reſolui vlteriùs, niſi reſoluas in ſeipſum. Et hæc eſt cauſa,cur nec in Hebraica,nec Syriaca lingua,qua Chriſtus locutus eſt, exprima-

tur: vnde impoſſibile eſt in eo fuiſſe tropum. Quia verò ſignum eſſe, non eſt aliud, quàm ſignificare, hinc fit, vt, cùm ſignum de ſigno prædicatur, vel res ſignificata de ſigno aliquo parabolico, ſine vllo tropo ſoleamus, *eſt*, explicare per, *ſignificat*, vt *Enſis eſt gladius*: *Septem boues ſeptem anni ſunt*: *Semen eſt verbum Dei*, *denarius eſt vita æterna*, & ſimilia: qualis tamen non eſt iſta, *Petra erat Chriſtus*, ſed ſenſus propriiſſimus eſt, Petra illa ſpiritualis cos conſequens erat Chriſtus. Itaque error iſte Zuinglij ex imperitiâ natus eſt, Ex quo fit, vt Caluinus & alij Sacramentarij velint eſſe tropum in prædicato, *Corpus meum*; vt ſit idem, quod ſignum, ſeu figura corporis mei. Sed tunc neceſſariò illud *Hoc*, demonſtrare deberet panem, quod ſuprà reiicemus. Deinde Græcè additur articulus τὸ σῶμα, *iſtud corpus*: quod habet vim exprimendi veri corporis, & diſtinguendi ab omni alio, quod etiam nomine corporis ſignificari poteſt, ſcilicet corpus myſticum, quod eſt Eccleſia, q. d. Ipſiſſimum illud verum corpus meum. Quod multò efficaciùs poſtulant verba ſequentia, apud Lucam & Paulum, *quod pro vobis datur*, Græcè vno verbo τὸ διδόμενον, quaſi diceres corpus datum: coniungitur enim adiectiuum in recto cum ſubſtantiuo, *corpus*, ita vt illud ipſum, quod vocatur in recto corpus, ſit datum. Figura autem corporis non eſt data pro nobis, neque in cœna, neque in cruce. Euidentiùs autem id poſtulat forma calicis apud Lucam Græcè, Τοῦτο τὸ ποτήριον ἐν τῷ αἵματί μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον, *Hic eſt calix in ſanguine meo, pro vobis effuſus*: vbi ipſe calix, ſanguinem ſcilicet continens, pro nobis effundi dicitur, quod de figura vel calicis, vel ſanguinis nullo pacto verificari poteſt. Et ſanè cùm agnus Paſchalis figura fuerit Chriſti, in cruce offerendi, vt patet Ioan. 19. v. 36. ſi corpus non eſt aliud, niſi figura corporis, in cruce offerendi, profectò figuram figuræ ſubſtituit, obſcuram euidentiſſimæ, cùm tamen venerit figuris finem imponere. Hinc, ne quis hîc tropos, figuras, parabolas imaginaretur, categoricâ locutione vſus eſt verbis lucidiſſimis, quibus apertiora aut ſimpliciora fingi nequeant, etſi omnes linguas in vnum conflaueris. Hinc cùm Euangeliſtæ in aliis recenſendis plerumque verbis diſcrepent, hîc è contrario tres Euangeliſtæ & vnus Apoſtolus Paulus, cum diuerſis temporibus, ac locis ſcriberent, ne apice quidem diſcrepant. Et tamen tenebriones hæretici, qui vbique Scripturas apertas eſſe clamitant, hîc tantas tenebras inueniunt, vel potiùs adferunt, vt ſententiam quaſi Solis ipſius radio ſcriptam in ducentas diuerſas expoſitiones lacerauerint, ſicut nuper edito quodam libello expreſſum eſt. Contra quos omnes, etſi in verbis eſſet aliqua obſcuritas, ſufficere deberet vnanimis totius Eccleſiæ & omnium Patrum conſenſus, quem ſuprà dedimus & eorum verbis latiùs traditum videre licet apud eos, qui contra hæreticos ex profeſſo ſcripſerunt.

27. Et accipiens calicem, Græcè ποτήριον, *poculum*, ſeu vas, ex quo bibitur, nempe vino & aquâ temperatum, pro more regionis. De vino ſatis conſtat ex Marco & Luca, qui *genimen*, ſeu *generationem vitis* nominant; de aqua ex Eccleſiæ traditione, de qua Cyprian. Epiſt. 63. temperatura iſta fieri ſolet, tum ſanitatis, tum temperantiæ causâ: hîc autem peculiariter adhibita eſt, vt vnio Chriſti cum populo, id eſt, cum Eccleſia, adumbraretur: Gratias egit: Græcè εὐχαριστήσας, *cùm gratias egiſſet*, ſcilicet Deo Patri; ſub quo & eleuatio oculorum in cœlum, & calicis benedictio quam Paulus 1. ad Corinth. 10. v. 16. expreſſit, intelligenda eſt, vt ſuprà indicauimus. Ex hoc gratiarum nomine Græco vocabulo dicta eſt *Euchariſtia*, tum quia cum præuia gratiarum actione conficitur, tum quia cum ſequente & quidem ſummâ gratiarum actione, pro tam immenſo redemptionis beneficio, ſumenda eſt. Et dedit illis, non in os, ſed in manus, vt colligitur ex iuſſione, quæ ſequitur. Dicens: Bibite ex hoc omnes Syrus, *vos omnes*, quod Lucas ita expreſſit,

diuidite inter vos, ita videlicet, vt in orbem vos omnes ex eodem iſto calice bibatis: & ita factum eſſe declarat Marcus dicens: *Et biberunt ex eo omnes*, nempe præſentes Apoſtoli. Ex quo patet inepția hęreticorũ, qui hinc conficere volũt omnibus omninò participantibus etiã vini ſpeciem præcipi.

28. HIC EST ENIM SANGVIS MEVS. *Hic*, concordat genere cum *ſanguis*, ad quod refertur, ſicuti *Hoc*, ad *Corpus*: nam omninò ſimiles locutiones ſunt, & ſimili ſenſu interpretandæ. Non enim ſignificatur vel calicem illum, vel vinum eſſe ſanguinem, ſicut nec panem eſſe corpus: ſed illum, quem præbebat, & in quem intentio eius ferebatur, abſolutis verbis, eſſe ſanguinem ſuum. Dictio verò *enim* exprimit rationem inuitationis ad comedendum, vt potè quia iam audiuerant & crediderant, carnem & ſanguinem eius verè eſſe cibum & potum in vitam æternam. NOVI TESTAMENTI. Alludit ad verba Moyſis, Exodi 24. vbi ſanciens vetus Teſtamentum aſperſione ſanguinis victimæ, eodem planè modo ait, *Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiſcum*. Opponit ergò ſe Chriſtus Moyſi, ſanguinem ſuum ſanguini vitulorum, Apoſtolos populo Iudæorum, aſperſionem aſperſioni, teſtamentum teſtamento. Porrò Græca vox διαθήκη, cui *Teſtamentum* reſpondet, etſi ex vi vocis quamlibet diſpoſitionem & pactum ſignificare poſſit, quemadmodum & Hebraica, receptiſſima tamen eius ſignificatio eſt בְּרִית, *Berith*, vt ſignificet, ſicut & *Teſtamentum*, voluntatis decretum, de eo, quod poſt mortem fieri quis velit, & conſequenter contineat promiſſionem hereditatis: vnde & morte teſtatoris confirmatur, vt Apoſtolus docet ad Heb. 9. Teſtamentum itaque duplex in Scripturis eſt celebre, Vetus & Nouum. Vetus ita dictum eſt, quod ante Nouum non inſtitutum quidem, ſed reuelatum fuit, & quòd veteri homini, vt potè terrena promittens bona, congruat, vt Auguſt. lib. 3. ad Boniſac. c. 4. nec propriè teſtamentum eſt, ſed potiùs pactum aut fœdus, vt potè quod promiſſionem terrenorum bonorum nõ abſolutam, ſed ſub conditione implendæ Legis cõtineret, populo eam acceptante, vt patet Exodi 24. v. 3. 9. & 7. Quia verò quamdam ſimilitudinem habebat cum teſtamento, promittens ſcilicet terram Canaan, velut quandam hereditatem: hinc etiam ſanguine, tum ad ſanciendum propriè fœdus, tum ad teſtamentum quodammodo morte, non Dei, ſed victimarum ei oblatarum roborandum, dedicatum eſt, vt notat Apoſtolus, ad Heb. 9. v. 18. & ſeqq. Quæ tamen omnia eò maximè ſpectabant, vt per carnalem Legis obſeruationem, bonáque carnalia in præmium repoſita ſignificarentur obſeruatio Legis ſpiritualis, & bona ſpiritualia, hoc eſt, vt præfiguraretur teſtamentum nouum, ab ipſo Chriſto in terris verſante reuelandum. Sed hoc diſcrimen fuit, quod Vetus, vt diximus, propriè pactum fuerit, vnde & à Iudæis irritatum eſt, ſicuti Deus queritur apud Ieremiam c. 31. v. 32. Nouum verò propriè teſtamentum. Nam quamuis & nouum contineat conditionem obſeruandæ ſpiritualiter Legis Dei: hanc tamen ipſam conditionem vnà cum præmio eius & vitam æternam, tamquam vnam completã hereditatem filiis ſuis prædeſtinatis per gratiam dandam, Deus promiſit, & proinde etiam facit, vt patet clariſſimè ibid. v. 31. & 32. Et hoc totum tamquam teſtamentũ morte teſtatoris confirmatum fuit, ſicut vrget Apoſtolus, ad Hebr. 9. v. 15. & 16. Vnde vtrumque etiam à Deo, non ab homine ſperandum & exſpectandum eſt, ac dari debet. Hoc eſt ergò quod hîc dicitur. HIC EST SANGVIS MEVS NOVI TESTAMENTI, id eſt, quo nouum iſtud teſtamentum à Prophetis promiſſum, à me reuelatum & prædicatum ſancitur, & veluti morte teſtatoris iamiã futura, & hoc ipſo ſanguine, qui myſticè funditur, repræſentata confirmatur. Ad hoc enim ſignificãdum addit: QVI PRO MVLTIS, Luc. *Pro vobis*: vnde Eccleſia vtrumque confundit dicendo, *pro vobis & pro multis*. *Multos* autẽ dicere mauult, quã *omnes*, quia non tam ſacrificij ſufficientiam

reſpicere videtur, quàm fructum eius: quaſi diceret, pro veſtrâ & multorum ſalute, EFFVNDETVR. Interpres reſpexit effuſionem, quæ facta eſt in ſacrificio crucis: ſed textus originalis omnium trium Euangeliſtarum & S. Pauli habet præſens, ἐκχυνόμενον, *qui effunditur*. Quod quamuis intelligi etiam poſſet de cruce, quia mox in ea ſanguis eius effundendus erat; Lucas tamen & Paulus clarè coniungunt cum calice, tamquam adiectiuum cum ſuo ſubſtantiuo, qui calix effunditur, ſeu libatur. Vnde ſignificat Chriſtus, ſanguinem illum tantum effundi, id eſt, offerri Deo, quod propriè libari dicitur, tamquam ſanguinem ſacrificij. Hinc eodem ſenſu Lucas de corpore dicit, *quod pro vobis datur*, Græcè διδόμενον, & Paulus *quod pro vobis frangitur*, Græcè κλώμενον, id eſt, offertur & immolatur. Propriè enim panis eſt frági, non corporis niſi ſub ſpecie panis, præſertim cùm prædictum fuerit, non eſſe frangendum in cruce, *Os non comminuetis ex eo*, Ioan 19. verſ 39. prout vtrumque obſeruat Chryſoſt. in verſu 16. c. 10.1. ad Corinth. Nec intelligi poteſt, effundi ſanguinem, & dari corpus ad bibendum & comedendum tamquam Sacramentum, qui hoc iam dixerat per, *comedite & bibite*: neque dixit *vobis*, ſicut dicendum fuiſſet, ſed *pro vobis* ſcilicet datur & effunditur Deo, quod propriè eſt ſacrificij. Offertur namque Deo pro ſalute multorum, nempe, IN REMISSIONEM PECCATORVM: qui propriè eſt effectus eius, vt ſacrificij, non vt ſacramenti; ſic enim vitæ conſeruationem, vigorem & augmentum operatur. Remiſſionis ſolius mentionem facit, quia in ea veluti fonte cætera legata noui Teſtamẽti, iuſtitia, adoptio, vita æterna continentur. Adiunxit autem eam ſanguini magis, quàm corpori, tum quia in ſanguine ratio ſacrificij maximè cernitur; tum quia ſanguis expreſſior eſt figura mortis, in ſatisfactionem pro peccatis ſuſceptæ: quamuis etiam tacitè in eo contineatur, quod de corpore dictum eſt, *quod pro vobis datur*, id eſt, pro ſalute veſtra, pro remiſſione peccatorum veſtrorum. Ex quibus patet, Euchariſtiam non tantùm eſſe Sacramentum ſed & ſacrificium propitiatorium; & hoc ex ipſis verbis conuinci.

29. DICO AVTEM VOBIS: NON BIBAM A MODO, Græcè ἀπ' ἄρτι, *nunc*, ſeu *in poſterum*, familiariter ſcilicet vobiſcum conuiuendo atque cœnando, DE HOC GENIMINE, ſeu fructu VITIS, id eſt, de hoc vino, quod ſcilicet in cœna bibimus quo calicem illum impleuimus, ſub cuius ſpecie ſanguinem meum accepiſtis, VSQVE IN DIEM ILLVM, CVM ILLVD BIBAM VOBISCVM NOVVM, id eſt, donec bibam illud, longè alterius rationis & excellentiæ, in regno cœlorum vobiſcum familiariter cõuiuendo. Venuſtè enim tranſit à ſignificatione vini propriâ ad metaphoricam, ſicut fit etiam c. 8 verſ. 22. & Ioan. 4. verſu 13. & 14. vt ſignificet ſe in regno cœlorum cum illis inebriandum vino cœleſtium delitiarum ab vbertate domus Dei, & torrente voluptatis eius eſſe potandum, vt eſt Pſalm. 35. vbi iſta præſens metaphora vini explicatur Itaque verbis iſtis ſignificat, ſicut familiares ſolent, hunc vltimum eſſe hauſtum, hanc poſtremam cœnam, quam cum eis ſumeret. Sicut autem inter bibendum de vino, ita idem inter comedendum de cibo dixiſſe Chriſtum teſtis eſt Lucas c. 22. v. 16. *Ex hoc non manducabo illud, donec impleatur in regno Dei*: cui mox ſubiungit iſta verba de generatione vitis iam explicata. Ex quo multi probabiliter ſentiunt, hæc eſſe dicta ante conſecrationem Corporis & Sanguinis Domini, vt Matthæus ordinem dictorum non ſeruauerit, ſed Lucas; qui bis loquens de calice, primùm verſu 7. loquatur de calice profano qui in cœnâ agnum Paſchalem ſubſequente à patrefamilias diſtribui ſolebat; deinde verſ. 20. de calice ſacro Sed vtrouis modo contigerit, verba veritatem ſuam, vt explicuimus, habere poſſunt.

30. ET HYMNO DICTO: Græcè in plurali, ὑμνήσαντες, *cùm dixiſſent hymnum* ſeu laudes Deo conſuetas. Vnde nonnulli

putant fuiſſe Pſalmum 112. cum quinque ſequentibus, eo quòd illi à Iudæis, vt Paulus Burgenſis notat, poſt comeſtum agnum Paſchalem cani ſolerent. EXIERVNT IN MONTEM OLIVETI: decebat enim non in loco conuiuij, ſed orationis eum capi, vt Origenes.

31. TVNC DIXIT, &c. OMNES VOS SCANDALVM, ſeu offendiculum. PATIEMINI IN ME, id eſt, ero vobis lapis offenſionis & ſcandali hâc nocte, quia ex iis quæ circa me fient, occaſionem ruinæ ſeu lapsûs in peccatum accipietis. Hoc autem in eo ſitum erat, quòd fugientes, Chriſtum & corpore & animo, fidem diuinitatis amittendo, deſeruerint: Nudè enim fugere, cùm Chriſtum ſcirent vltrò ſe tradere, neque defenſionem, neque comitatum eorum velle, non fuiſſet peccatum, ſed peccatum fuit ex timore mundano fugere, eò quòd putarent Chriſtum iam velut inuitum & ſuperatum pro aliorum libidine ad mortem rapi, & ex huiuſmodi perturbatione in ipſa fide vacillare atque deficere. Nam hoc eis reuera contigiſſe indicat clariùs ipſe Chriſtus, Ioan. 16. v. 31 & 32. *Modò creditis, Ecce venit hora, vt diſpergamini*, &c. quaſi diceret, inquit Aug. in iſtum locum, tunc ita perturbabimini, vt etiam quod modò creditis relinquatis. Et hinc eſt, quòd Hilar. exponit, *ſcandalum patiemini* id eſt, metu atque infidelitate turbabimini: quam ſæpiùs notat Aug. paſſum eſſe Cleopham, quando dixit Lucæ 24. verſu 21. *Nos autem ſperabamus, quòd ipſe redempturus eſſet Iſraël.* SCRIPTVM EST ENIM, de huius noctis tribulatione: PERCVTIAM PASTOREM, gladio perſecutionis ac tribulationis, vt in manus hoſtium ſuorum perueniat; & hoc pacto DISPERGENTVR OVES GREGIS, quem colligere cœperat, ſuáque auctoritate continebat. Intelligit autem Chriſtũ & Apoſtolos, cæteróſque diſcipulos, qui de paſtoris ſui ſalute & exſpectata redemtione deſperantes, corporéque & animo fugientes, id eſt, etiam fide deſciſcentes eum deſeruerant. Citat autem ſententiam iuxtà ſenſum, non verba; nam Hebraicè Deus alloquitur gladium ſuum, dicendo, *Percute paſtorem*: quo ſignificat ſe facere id quod gladio ſuo præcipit, vt fiat. Prædictum hoc Deus, & Chriſtus allegatum voluit, partim vt intelligerent nihil inopinatum ſibi contingere, partim ne poſt lapſum ſuum, inquit Hier. deſperarent ſalutem. Vnde illorum infirmitatem promiſſione reditûs ſui mox futuri erigens, addit:

32. POSTQVAM AVTEM RESVRREXERO, quod ſtatim tertiâ poſt die futurum iam ſæpiùs audiuiſtis, PRÆCEDAM VOS denuò, velut Paſtor gregem ſuum, vt vos à diſperſione apud me colligam, IN GALILÆAM patriam veſtram, de qua vobis repetenda cogitabitis, vt à Iudæorum odiis ac metu liberati ſecuriùs viuatis: q. d. Nec deſertus deſeram vos, ſed præueniam vos in Galilæam quam repetere voletis, vbi familiariùs & ſæpiùs apparens colligam & refocillabo vos.

33. RESPONDENS AVTEM PETRVS, qui ſe taxatum ſenſerat in eo, quòd dictum erat *Omnes vos*, AIT ILLI, impulſus quidem fide & amore in Dominum ſuum, ſed infirmitatis ſuæ inexpertus: ET SI OMNES, &c. EGO NVMQVAM SCANDALIZABOR, vt te vel deſeram, vel de te dubitem, vbi Chryſoſt. triplex peccatum eius notat; quòd neque Prophetæ neque Chriſti verbis acquieſceret; quòd cæteris ſe præponeret, q. d. Quidquid paſſi fuerint cæteri, ego ſolus manebo tibi fidelis, quòd denique ſibi ſeu viribus ſuis arrogaret id, quòd precibus à diuinâ miſericordiâ erat impetrandum. Nam, vt optimè dixit S Innoc. in Epiſtol. ad Conc. Carthaginenſe, neceſſe eſt, quo auxilia[illegible] vincimus, eo iterum non auxiliante vincamur. Vnde Chriſtus retundens illam arrogantiam eius cum graui aſſeueratione ait:

34. AMEN DICO VOBIS, vt vel ſic animi ſui fragilitatem ſuſpectam haberet, vel crederet: QVIA NON, ita diu poſt, quando animus tuus videri poſſet deferbuiſſe, ſed IN HAC ipſâ NOCTE, in qua

iactas conſtantiam tuam, idque adhuc, ANTEQVAM GALLVS CANTET, id eſt, ante tempus, quod vocatur galli cantus, ſeu gallicinium, non ſemel, non bis, ſed TER, ME, Dominum tuum, quem tantopere te diligere gloriaris, non deſeres fugiendo, ſicut alij, vel ſimpliciter ſcandalizaberis, quod metu ac trepidatione fieri ſolet, ſed turpiſſimè NEGABIS, me tibi notum eſſe, & conſequenter te diſcipulum meum eſſe, tibi quidquam negotij vel fuiſſe vmquam, vel eſſe mecum. Omnia enim verba Chriſti emphaſim habent, & tam diſtinctè exprimunt modum, tempus, horam, numerum, vt vel ſic tandem ſibi fidem adhiberet: non vt cogeretur ad negandum, inquit Ambroſ. in Luc. ſed vt inſtrueretur ad cauendum. Porrò Gallicinium, eſt propriè tempus, non quo gallus canit, mediâ ſcilicet nocte, ſed quo maximè canit, nempe aduentante luce circa initium quartæ vigiliæ. Vnde Marci 13. v. 35. galli cantus diſtinguitur vltra mediam noctem, & mane, id eſt, verſus auroram: & Tobiæ 8. v. 11. vocatur *pullorum cantus*. Cùm ergò Matt. & Lucas & Ioannes abſolutè dixerint, *antequam gallus cantet*, ſolus Marcus dixit cap. vlt, *priuſquam gallus cantet bis*, & eodem c. verſu. 68. & 72. diſtinctè narrat, gallum bis cantauiſſe: quod optime conſiſtit cum aliorum narratione, quia Marc. comprehendit & illum primum galli cantum, qui mediâ nocte fit, alij antonomaſtic. ſolum illum maximum & celebriorem, quem diximus. Itaque Petrus adhuc fiducia non diuinæ gratiæ, ſed ſui ipſius plenus, & fortaſſe putans cōminantis, non prædicentis eſſe verba ait:

35. ETIAMSI OPORTVERIT ME MORI TECVM, quia, vt Aug. lib. De grat. & lib. arbitrio c. 7. putabat ſe poſſe, quod ſe velle ſentiebat: dixit enim iſta, non vt magiſtrum mendacem, ſed vt animum ſuum, cuius vtcumque conſcius erat, teſtatum faceret. Vnde & cæteri, ne viderentur Petro animoſitate & fidelitate cedere, SIMILITER DIXERVNT: Quare vt iſtam in eis valde pernicioſam præſumptionem ſanaret, auertit ab eis pauliſper Deus faciem ſuam, & facti ſunt conturbati, vt ipſo lapſu eis proficiente in bonum, humiliores redirent atque doctiores, non ſibi iam arrogando tamquam de ſuis viribus fiduciam permanendi, ſed à diuinâ gratiâ humiliter deprecando, vt idem tradit. de corruptione & gratia, cap. 9.

36. TVNC VENIT IN VILLAM. Græcè χωρίον, *prædium*, vt vertitur apud Marcum, ſeu *agrum*, qui fortaſſe complexus eſt villam ſimul & hortum, quem Ioan. nominat cap. 18. verſ. 1. QVÆ DICITVR GETHSEMANI, *Vallis olei*, vel גת *Geth* poſito pro גיא *Gé*, vel גת *Geth* ſiue *Gath* propriè ſumendo, *Torcular olei*, propter montem oliuarum, ad cuius radices erant. ET DIXIT, SEDETE HIC, in anteriori horti parte, vbi reliquit octo diſcipulos. DONEC VADAM ILLVC, paulò vlteriùs ad iactum lapidis, vt Lucas, ET OREM Non ergò latendi causâ ſeceſſit, ſed vt doceret, & oraret in triſtitiâ, & modum orandi, quietem ſcilicet à turbis appetendo, vt Chryſoſt.

37. ET ASSVMPTO PETRO & DVOBVS FILIIS ZEBEDÆI, Iacobo & Ioanne, quos præ cæteris aſſumpſit, veluti familiariores & conſtantiores, quibus pleraque ſecreta crederet; vt, ſicut maieſtatis in tranſfiguratione, ita etiam infirmitatis teſtes fierent, vt vtràque viſâ minùs cæteris turbarentur. CŒPIT CONTRISTARI, & non ante, quantumuis de proditore & morte ſua loqueretur: nempe quia non ſubitò & præter voluntatem, vt nobis accidit, ſed ſponte, quando, quomodo, quantum voluit, contriſtatus eſt: ET MOESTVS ESSE, Græcè ἀδημονεῖν, id eſt, grauiſſimè angi, & animo pene deficere, quod apud Marcum ideo vertitur, *tædere*: cui additur etiam *pauere*, Græcè *obſtupeſcere*, id eſt, ingenti metu malorum imminentium concuti.

38. TVNC AIT ILLIS: TRISTIS EST ANIMA MEA, Græcè περίλυπος, id eſt, vndique obſeſſus eſt animus meus triſtitiâ, VSQVE AD MORTEM, id eſt, quaſi in

ipſa morte eſſem conſtitutus quod Pſalm. dixit: *Circumdederunt me dolores mortis.* Chriſtus itaque cùm aſſumpſiſſet naturam mortalem & infirmam ſimul eam cum appetitu iraſcibili ſuſcepit, & motuum eius capaci. Omnibus autem rebus inditum eſt naturaliter exiſtendi & permanendi deſiderium, & conſequenter fugiendi interitum ſuum: ſed in hoc inter nos & Chriſtum Dominum diſcrimen maximum fuit, quòd nos iſtiuſmodi motus, vt potè rationem plerumque præcurrentes patiamur, & non patiamur inuiti: nam & iraſcimur & triſtamur cùm nolumus, & non iraſcimur aut triſtamur, cùm volumus. neque quantùm volumus, propter rebellionem ex peccato natam: ille ſpontè cùm voluit, & quantum voluit. In nobis ad obiecta illicita non minùs feruntur quàm licita: in Chriſto numquam ad illicita. In nobis plerumque rationem turbantes, eam ad ſe trahunt, imò pertrahunt: in Chriſto ratio nullam ex eis inquietudinem patiebatur. Hoc eſt igitur quod Aug. dicit in Pſ. 87 Chriſtum iſtos humanæ infirmitatis affectus non conditionis neceſſitate, ſed miſerationis voluntate ſuſcepiſſe. Cauſa ſuſcipiendi multiplex fuit: primò, vt verum ſe probaret hominem; ſi enim cùm vultus, & verba, & res mœrorem expreſſerunt, non creditur tamen à nonnullis paſſio, inquit Chryſoſt quid dicerent, ſi illa defuiſſent? Secundò, ne quis paſſionem facilè & ſine dolore toleratam ſuſpicetur. Neque enim habet fortitudinis laudem, qui ſtuporem magis vulnerum tulerint, quàm dolorem vt Ambroſ. in c. 22. Lucæ. Tertiò, vt ſolaretur infirmos, ne timorem mortis & horrorem, peccatum eſſe crederent, vel de ſeipſis deſperarent, vt Aug. de conſenſu c. 4. ſi in ſubeunda morte pro iuſtitia ſibi alacritatem illam deeſſe ſentirent. Vltrò itaque Chriſtus totius paſſionis acerbitatem cum omnibus circumſtantiis ſibi ob oculos poſuit, & naturam in motus tantæ acerbitati congruos erumpere permiſit. Vnde non timidus, vt nos, ſed fortiſſimus fuit, vt qui & timoris & tædij, ac triſtitiæ moleſtias ſufferre & ſuperare voluit Quamuis autem non ſit dubium, triſtatum fuiſſe Chriſtum etiam de proditione Iudæ, de peccatis Iudæorum, de ſcandalo Apoſtolorum, & ſimilibus rationi repugnantibus malis, vt Hieron. eò tamen non videtur hîc reſpici, ſed ad triſtitiam de amaritudine paſſionis: quæ tamen non turbabat gaudium beatificæ fruitionis eius, neque hoc illam excludebat, quia erant de diuerſis obiectis, & in diuerſis animæ partibus. Vnde, vt obſeruat D. Thomas Opuſc. de humanitate Chriſti, etiam pœnitentibus accidit dolere, & de eodem ſuo dolore gaudere: quamquam diuinâ diſpenſatione factum videtur, ne tantum gaudium tantam triſtitiam excluderet, vel minueret. SVSTINETE HIC, Græcè *μείνατε manete*, & VIGILATE mecum, vt vigiliæ & orationis ſocietas vobis ſit præſidium, mihi aliquod ſolatium.

39. ET PROGRESSVS PVSILLVM, etiam ab illis tribus: *progreſſus* quidem, iuxtà humanam conſuetudinem & verecundiã, qua æſtuantis animi motus in oratione corã hominibus effundere ſubmoleſtum eſt: *puſillum* verò, vt tamen teſtes eſſe poſſent, & imitatores actorum. PROCIDIT IN FACIEM SVAM, vt corporis habitu ſimul humilitatem ſuperioris partis animi, & deſolationem inferioris teſtaretur. DICENS ET ORANS: PATER MI, quod Marcus dixit, *Abba Pater*, quaſi interpretans voce Græca, id quod Chaldaica dixerat *Abba*: fortaſſe ſacramenti alicuius cauſa, inquit Auguſtinus, vt ſignificaret ſe pro corpore ſuo Eccleſia, ex Hebræis & Gentibus conſtante, pati. SI POSSIBILE EST. Non loquitur de abſoluta poſſibilitate: quod vt intelligeremus, apud Marcum additur, Chriſtum, cùm dixiſſet, *Si fieri poteſt*, adieciſſe, cautionis cauſa ſcilicet, *Omnia tibi poſſibilia ſunt.* Itaque quid ſit illud, *Si poſſibile eſt*, explicuit Lucas, dicendo, *Pater ſi vis*, vt notat Auguſtinus 3. de conſenſu Euang. c. 4. Vnde non de rei impoſſibilitate, vel de abſoluta Patris omnipotẽtia;

ſed de Patris voluntate hoc dixit. Hoc enim fieri poteſt, quod ille voluerit, & non poteſt quod noluerit, etiamſi in ſe ſpectatum fieri non repugnet. TRANSEAT A ME CALIX ISTE, terribilis paſſionis, & imminentis mortis, quem iam guſtare cœpi: de qua voce *Calicis* alibi diximus. Ex hac oratione Caluinus Chriſto inconſiderantiam, obliuionem officij ſui, mentis caliginem inconſtantiam, ſubitas voces dolore extortas adſcribit; ſed impiè. Fuit enim præmeditata hæc oratio, ita contexta, vt priore eius parte exprimeret deſiderium humanæ naturæ, optantis ab acerbiſſimâ morte liberari: poſteriori verò, deſiderium voluntatis rationalis, ſubiicientis illum eumdem naturæ impetum pleniſſimè diuino beneplacito. Diuerſa quippe fuerunt deſideria, non ſibi aduerſa, eamdem paſſionem ſub diuerſis conſiderationibus abhorrentia & amplectentia. Dominabatur enim voluntas appetitui, vt, ſicut liberè triſtitiæ motus exerebat, ita eoſdem & impletionem eorum diuinæ voluntati ſubiiceret. Veteres, vt Auguſt. Epiſt. 120. c. 10. Gregor. lib. 12. Moral. c. 8. & alij nonnulli, volunt Chriſtum in ſe transfiguraſſe vocem infirmorum: quod cum priore interpretatione benè conſiſtit. Fieri enim poteſt, vt ſimul vteretur voce naturæ, & hoc faciendo cauſam ageret fragilitatis & trepidationis humanæ, vt S. Leo loquitur Serm. 5. de Paſſ. inſtruens eos, quid infirmitati concederetur humanæ, & quo pacto deberent huiuſmodi vota ad diuinam voluntatem reuocari, ſicut ipſe fecit, dicendo: VERVNTAMEN NON SICVT EGO VOLO, appetitu illo naturæ; ſupple, *fiat*: SED SICVT TV. Quod dicendo indicat, & ſuam eſſe illam rationalem, abſolutamque voluntatem. Itaque non eſt hæc duplex oratio, nec vna corrigit alteram, vt aliqui putant (nihil enim in Chriſto corrigendum erat:) ſed vna, plena & deliberata oratio, cuius prima pars exprimit horrorem paſſionis ac deſiderij naturæ; hac tamen conditione moderatum, vt ſi fieri poſſet, id eſt, ſi Pater vellet, non moreretur: quæ conditio cùm non ſubſiſteret, altera pars ſubiicit rem totam diuinæ voluntati: vt exemplo doceret, inquit Chryſoſt. etiam naturâ abhorrente, ac renitente eſſe ſequendũ deũ.

40. ET VENIT, Præſens eſt, ſicut & INVENIT, res enim narratur, quaſi ob oculos poſita gereretur: EOS DORMIENTES, ET DICIT PETRO, qui cæteris erat caput & præ cæteris ſe iactauerat; in ipſo tamen, & cum ipſo ſimul taxat cæteros: SIC, id eſt, ſiccine, itane impletis magnifica promiſſa veſtra? Vnde aptè quidam huic voci ſubiiciunt interrogationẽ, NON POTVISTIS VNA HORA VIGILARE MECVM? in extremis anguſtiis meis, dum ego vigilo, oro, ſudo, pugno cum morte. Non quaſi per horam hac primâ voce oraſſet: ſed per, *horam* breue temporis ſpatium indicare voluit, ad accuſandam eorum negligentiam, quod nos diceremus *per momentum*. Quamuis aliqui *horam* accipiant, vt verba ſonant, eóque reſpexiſſe Lucam velint, cùm diceret, *quod prolixiùs orabat*.

41. VIGILATE ergo ET ORATE, non iam meâ, ſed veſtrâ causâ: hoc autem orate, non vt non tentemini, ſed VT NON INTRETIS IN TENTATIONEM, ei ſuccumbendo, id eſt, vt Deus non ſinat vos induci in tentationis conſenſum: hic eſt enim gratiæ Dei orationis effectus. Nam tentari non ſemper malum eſt, imò ſæpè bonum, vt homo nouerit infirmitatem ſuam & gratiam Dei. Ne autem fiderent ſpiritus ſui, ſeu voluntatis promptitudini, occurrit Chriſtus: SPIRITVS QVIDEM, ſeu voluntas illa ſpiritualis, quam vos habere ſentitis, PROMPTVS EST, ad reſiſtendum tentationi, & moriẽdum mecum: CARO AVTEM, id eſt, appetitus incolumitatis carnalis, quietis ac pacis, INFIRMA, ad ſequendam illam voluntatem, quia adhuc in vobis robuſtus eſt. Quò enim talis carnis appetitus validior eſt, eo reddit hominem ad ſpiritus deſideria aſſequenda infirmiorem, imò infirmitas noſtra ipſe eſt, eo maior, quò robuſtior.

Hæc

Hæc ergo cauſa neceſſitatis orandi, vt amor ille amore ſpiritus maiore ſuperetur.

42. ITERVM SECVNDO ABIIT ET ORAVIT: PATER MI, SI NON POTEST HIC CALIX TRANSIRE, &c. Inſinuat iterum indirectè gratum naturæ fore ſi tranſiret; gratius tamen, vt obueniat & impleatur voluntas Dei, dum abſolutè adiicit, FIAT VOLVNTAS TVA: quibus verbis non ſolùm ſe reſignat in mortem & voluntatem Dei, ſed etiam orat, vt circa ſe impleatur. Eadem ergo eſt hæc oratio, quæ prior; quamuis in verbis aliqua videatur differentia: vnde Marcus ait, eum *eundem ſermonem dixiſſe*.

43. ET VENIT ITERVM, vt inter media pericula curam ſalutis eorum oſtenderet, eóſque ſui officij admoneret, vt & ipſi ſuam agnoſcerent infirmitatem, & nos alienam tolerare diſceremus. ET INVENIT EOS DORMIENTES, præ triſtitia, vt expreſsè addit Lucas. ERANT ENIM OCVLI EORVM GRAVATI. Somno igitur non voluntario premebantur, inquit Auguſt. 2. contra Gaudent c. 22. triſtitia enim ſomnū prouocat: Vnde pueri cùm fleuerint & adulti triſtes facilè dormiunt.

44. ET RELICTIS ILLIS ORAVIT TERTIO EVNDEM SERMONEM DICENS: id eſt in eandem ſententiam ſeu eandē rem oratione petens: *Sermo* enim Hebraicè pro re ſumitur, Idem ergo, quamuis diuerſis forſan verbis, explicuerit, ſicut & ſecunda vice factum vidimus. Sed cur ter orauit? quia hic numerus rei perfectioni & conſtantiæ ſeruire ſolet, iuxta Chryſoſt. vt ſcilicet doceret perſeuerandum in oratione inter pericula, etſi non fiamus mox voti compotes. Vnde quamuis prima oratione, imò ipſemet potuiſſet ratione triſtitiam ſuam ſedare; maluit tamen exempli noſtri cauſa velut fructum tertiæ orationis hoc obtinere. Itaque.

45. TVNC, finitis precibus, ſuppreſſo naturæ horrentis effectu, VENIT AD DISCIPVLOS VOS, ET DIXIT: DORMITE IAM ET REQVIESCITE. S. Auguſt. lib. 3. De conſenſu capite 4. accipit vt verba Euang. indulgentis eis iam ſomnum: ideóque his pronuntiatis putat Dominum aliquantulum ſiluiſſe, vt fieret, quod permittebat; tum denique ſubieciſſe id, quod Marcus dicit, *Sufficit*. Theophyl. tamen & Euthym. valdè appoſitè accipiunt vt verba exprobrantis importunam ſomnolentiam, per ironiam, quomodo & Auguſt. accipi poſſe dicit; hoc enim videtur poſtulare, quod ſequitur: ECCE APPROPINQVAVIT HORA, ſeu articulus temporis à Deo definitus: ET, id eſt, qua, FILIVS HOMINIS TRADETVR IN MANVS PECCATORVM: q.d. periculum preſens vos iam ſatis excitabit, quos crebra monitio non excitauerat.

46. SVRGITE EAMVS, ipſis obuiam, vt pateat, inquit Chriſoſt non neceſſitatis aut infirmitatis humanæ rem iſtam eſſe, ſed diuinæ diſpenſationis, nec me incautè oppreſſum ſed vltrò eis à me ipſo traditum. ECCE APPROPINQVAVIT, QVI ME TRADET. Prædictio erat; necdum enim ſe dederat in conſpectum: vnde vt appareret vera, vnanimiter Luc. Marc. & Matth. notant. quòd

47. ADHVC IPSO LOQVENTE IVDAS VNVS DE DVODECIM VENIT, ex Apoſtolo ſubitò factus dux ſceleratorum hominum. Ne quid enim Chriſti iniuriis deeſſet, oportebat eum à diſcipulo ordinis coniunctiſſimi tradi. ET CVM EO TVRBA MVLTA, nempe tribunus & cohors à Romanis accepta, & miniſtri à Pontificibus & Phariſæis, vt tradit Ioànnes: ſimul etiam aliqui principes ſacerdotum, & magiſtratus templi, & ſeniores aderant, vt Luc. cap. 22 verſu 52. *cum gladiis & fuſtibus*, ferratis ſcil. id eſt, haſtis, muniti aduersùs vim ſiue Apoſtolorum ſiue turbæ, & velut facinoroſum comprehenſuri: MISSI A PRINCIPIBVS SACERDOTVM ET SENIORIBVS POPVLI, id eſt, à ſummo magiſtratu, tam Eccleſiaſtico quàm ciuili.

48 QVI AVTEM TRADIDIT, DEDIT EIS SIGNVM, ne per tenebras errarent in perſona, præcipuè milites, qui cum mi-

nùs nouerant. Qvemcvnqve oscvlatvs fvero. Elegit hoc ſignum pacis, partim reuerentiâ magiſtri, partim verecundiâ diſcipuli, vt Hieron. notat, vt & Chriſtum proderet ſine violentia, & ſceleris fœditas eum ipſum & & co-Apoſtolos lateret ad tempus. Erat enim ſignum ſalutantibus pro more gentis vſitatum, vt patet in Ioab, typo Iudæ, 2. Reg. 2. verſ. 9. Vnde Chriſtus, *Oſculum mihi non dediſti*, Lucæ 7. verſ 45. Hinc eadem conſuetudo manſit inter veteres Chriſtianos, vt patet Act. 10. verſu 38. & ad Roman. 16. verſu 16. & paſſim alibi. Ipse est, quem quæritis, & quem pactus ſum tradere: Tenete evm, Marcus addit, *& ducite cautè*, ne ſcilicet è manibus elabatur, vt aliquando fecit in Nazareth, Lucæ 4. v 30. & Ioan 10. v. 39. Monuit hoc Iudas, ne, ſi quo caſu elaberetur, ſimul forſan & pecuniam pactam, & officium diſpenſatoris amitteret.

49. Et confestim accedens, tamquam domeſticus, vnde turbam videtur aliquantulum præceſſiſſe, vt ſcilicet & videri ab ea poſſet, & non ab eius partibus ſtare videretur. Dixit: Ave Rabbi, Et oscvlatvs est evm: nec Dominus oſculum auerſatus eſt, tum ne criminis cauſam aliqua ei præberet offenſio, vt Leo Serm. 5. de Paſſione: tum vt plus afficeret proditorem, cui amoris officia non negaret, vt hîc Ambroſius: denique vt ita doceremur etiam ſæuituros in nos inimicos diligere, vt hic Hilar. Vnde nec conuitiis, nec minis, nec verbo perſtringit aſperiore, nec perfidiam exprobrat, ſed blandiſſimo verbo intimam pungens conſcientiam, ait:

50. Amice; quia amicus fuerat, & adhuc in ſcelere Dominus amicum animum erga eum ſeruabat, vt Auguſtin. in Pſalm. 3. Ad qvid venisti? id eſt, Quò impietatis deueniſti, inquiunt aliqui, vt ſit commiſerantis; ſed Græcum, ἐφ' ὃ πάρει, *ad quid ades*, ſeu *aduenisti*? ſatis indicat Chriſtum de corporali aduentu loqui. Vnde videtur vox admirantis: Cur cum oſculo, ſi proditor? Cur cum illo comitatu, ſi amicus? Vt autem indicaret, non ignotam ſibi fraudem eſſe, apud Lucam addit maximâ cum emphaſi, *Oſculo Filium hominis tradis*? id eſt, charitatis inſigne, inquit Ambroſ. in Hexam. conuertis in ſignum proditionis? Pacis pignore vteris ad officium crudelitatis? Vnde idem in Pſalm. 39. grauiore telo tantæ dignationis percuſſum eſſe Iudam dicit, quàm ſi eum fulmine percuſſiſſet, neque patientiam Domini ferre potuiſſe, qui maieſtatem prodidit: putat enim ipſe propter hanc dignationis vocem in primis tactum Iudam pœnitentiâ, & pecuniam retuliſſe. His ita peractis receſſit Iudas versùs turbam, & contigerunt illa quæ Ioan. narrat de turbis proſtratis, vt ſentit Auguſt. 3. de conſenſu capite 3. Si enim ante oſculum iſta contigiſſent, non opus fuiſſet oſculi ſigno, cùm eis dixiſſet ipſe Ieſus, *Ego ſum*. Itaque poſt oſculum & proſtrationem turbæ, propriâ voce Chriſti inſtructi, quod ipſe eſſet, Tvnc accesservnt, Domino eis quaſi potentioribus cedente, & poteſtati temporariæ potentiam, quam habebant, permittente, et manvs iniecervnt, &c. cùm tamen hoc iam tentare vellent.

51. Et ecce vnvs extendens manvm Petrus ſcilicet, vt eſt apud Ioan. cùm videret, vt ait Luc. quod futurum erat, quòd nempe ligaturi eſſent, & ad ſupplicium adducturi, Chriſto non ampliùs eos proſternente, ſed ſinente accedere, Exemit gladivm, animo feruidus & manu promptus, non expectato Chriſti reſponſo, ad interrogationem qua diſcipuli petierant, num percuterent in gladio? Sed vnde gladius Petro, in familia Chriſti pacifici? Chryſoſt. putat reſeruatũ ex occiſione agni Paſchalis; Cyrillus in Ioann. ex conſuetudine regionis ad arcenda pericula nocturna: ſed perſpicuum videtur, ſtudioſè à Petro fuiſſe geſtatum, ad defendendum Dominum occaſione proditionis inſtantis, & verborum Chriſti, Lucæ 22. verſu 36. & 38. Et percvtiens

ſERVVM PRINCIPIS SACERDOTVM, nomine Malchum,ferociùs inſtantem inquit Leo Serm. 1. de Paſſion. vt inter primos manus iniiceret in Ieſum, AMPVTAVIT AVRICVLAM EIVS, dexteram: quo ſatis indicatur, eum occidere voluiſſe ſed Deo ictum moderante, vel ſeruo declinante fruſtratum. Fecit hoc Petrus eodem mentis ardore, quo cætera, inquit Hieron. & vt promiſſis ſuis ſatisfaceret.

52. TVNC AIT: CONVERTE GLADIVM IN LOCVM SVVM, in vaginam recondе. Noluit enim perſecutorum defendi vulnere, qui voluit ſuo vulnere omnes ſanare, inquit Ambroſ. 3. officior. cap. 4. Sed antequam hæc diceret, apud Lucam præmiſit, *Sinite vſque huc*, ſcilicet eos progredi ad me capiendum, inquit, Auguſtin. Quamquam Græcum, ἐᾶτε etiam ſignificet *ceſſate*, q. d. Deſinite, huc vſque ſuffecerit me defendiſſe, quem Euthymius inſinuat. OMNES ENIM QVI ACCEPERINT GLADIVM, ad vlciſcendum, vt vult Baſil. Regum 4. 9. ſeu potiùs generaliter, qui acceperint priuata auctoritate. Ille enim accipit gladium, inquit Auguſt contra Fauſtum capite 70. qui nulla ſuperiori ac legitimâ poteſtate vel iubente, vel concedente in ſanguinem alterius armatur. GLADIO PERIBVNT, id eſt, digni ſunt, qui pereant. Non enim euentus, ſed meritum homicidæ ſignificatur, iuxta Legem Geneſ. 9. verſu 6. *Quicumque effuderit humanum ſanguinem, fundetur ſanguis illius.* Quo dicto non Petrum tantùm, ſed & hoſtes ſuos, gladium & violentam poteſtatem in ſe innocentem vſurpantes, perſtrinxit, vt notat Chryſoſt. & Theophyl. Paruit ſtatim Petrus, vt liqueat eum, ſicut & Moyſen olim, inquit Auguſtin. loco citat. non deteſtabili immanitate, ſed emendabili animoſitate iuſtitiæ regulam exceſſiſſe: vtrumque odio improbitatis alienæ; Moyſen fraterno, Petrum Dominico licet adhuc carnali, tamen amore peccaſſe. Hæc prima ratio, quare repreſſit Petrum. Altera eſt!

53. AN PVTAS, QVIA NON POSSVM ROGARE PATREM, pro auxilio Angelorum multò potentiori quàm tuo? ET EXHIBEBIT MIHI MODO, hac ipſa horâ, in momento, inquit Tertullian. de patientia cap. 3. vt ſignificet interpellationem celeſtis præſidij nondum eſſe ſeram, vel importunam, PLVSQVAM DVODECIM LEGIONES ANGELORVM, pro vobis duodecim Apoſtolis? Eadem voce, *Legio*, vtitur textus & Græcus & Syriacus, qua vſus videtur & ipſe Chriſtus, tanquam in Iudæa propter Romanos iam vulgari. Hieron. & Vegetius ſcribunt Legionem continuiſſe ſex millia militum, alij plures, Polybius pauciores. Quidquid ſit, ſignificari Chriſtus voluit ingentem Angelorum numerum. Loquitur autem ſecundùm opinionem Petri, cùm ipſe nec hominum, nec Angelorum auxilio indigeret, ſed Angeli ipſo.

54. QVOMODO ERGO IMPLEBVNTVR SCRIPTVRÆ ſupple, quæ tradunt, QVIA SIC OPORTET FIERI? id eſt, quia oportet me non reſiſtere, me debere capi & mori. Scriptura enim dicit, *Tamquam ouis ad occiſionem ducetur*: Item, *Ego tamquam agnus manſuetus, qui portatur ad victimam.* Nam, vt Cyrill in c. 50. Iſaiæ, oues & agni in eos, per quos ad occiſionem ducuntur, non inſiliunt. Reſpondet itaque tacitæ obiectioni, cur non petat auxilium, & cur illos & ſe à defenſione contineat.

55. IN ILLA HORA, ſeu temporis articulo DIXIT TVRBIS, præcipuè principibus Sacerdotum, magiſtratibus templi, & ſenioribus, vt Luc. explicat: nam in milites Romanos vltima huius verſus verba non ita quadrant: TAMQVAM AD LATRONEM EXISTIS CVM GLADIIS, &c. ad conflandam mihi hominis facinoroſiſſimi inuidiam, qui quidlibet auderet, antequam capi poſſet, idque nocte intempeſtâ, vt quaſi ex inſperato violentia eius opprimatur. Grauiſſima eſt enim expoſtulatio de iniurioſo agendi modo, cùm non in modum latronis ſe geſſiſſet. Nam QVOTIDIE, clarâ ſcilicet luce,

nec ſemel, ſed per ſingulos dies, APVD VOS, præſentes & ſpectantes, SEDEBAM DOCENS, tamquam ſecurus, nihil de fuga ſollicitus, omnibus docendo benefaciens. De miraculis tacet, inquit Chryſoſtom. ne ſe iactare videretur. IN TEMPLO loco ſanctiſſimo, vobis ſubiecto, à latrociniis alieniſſimo, ante iudicium totiuſque Reip. conſpectum: ET NON ME TENVISTIS, ſicut debebatis, ſi erat iuſta cauſa.

56. HOC AVTEM TOTVM FACTVM EST, VT ADIMPLERENTVR SCRIPTVRÆ PROPHETARVM. Oportebat enim hoc Sacramentum multipliciter prædici, quia quantò magis erat incredibile, tantò magis ſcandalo futurum erat, ſi nudè prædicaretur, inquit Tertullian. lib. contra Iudæos cap. 10. Marcus hoc modo, *ſed vt impleantur Scripturæ*; vt ſint illa verba Chriſti, reddentis rationem, cur *hoc totum*, ſcilicet proditio, comprehenſio, noctu inſtar latronis ſine defenſione contigerit, nempe non eorum poteſtate, aut viribus, quia diu antè perpetraſſent, ſed quia decreto Patris per Scripturas prænuntiato iam tandem permitterentur. Vnde Lucas, *Hæc eſt hora veſtra*, ſeu opportunitas diu exoptata, quâ vobis à Deo tandem permittitur in me agere quod lubet, *& poteſtas tenebrarum*, id eſt, malignorum ſpirituum, laxata iam à Deo, quibus dominantibus præbetis manus. Matthæus tamen videtur hæc verba ex perſona ſua dicere. Ex his liquet, quàm præſenti animo Chriſtus in periculis fuerit, vt qui vnicuique interitus quod ſuum erat, diceret, Iudæ, Petro, Iudæis. TVNC - cùm iam eum & captum, & ligatum, & Iudæorum poteſtati prorſus traditum viderent, DISCIPVLI OMNES RELICTO EO FVGERVNT; in pace leones, in prælio cerui, vt Tertull. loquitur, De corona milit. c. 1. metuentes videlicet timore humano, ne & caperentur, cùm Chriſti permiſſu liberè abire potuiſſent, Ioan. 18. v. 8.

57. AT ILLI TENENTES IESVM, DVXERVNT AD CAIPHAM, PRINCIPEM SACERDOTVM hoc eſt Pontificem anni illius, vt Ioan. VBI SCRIBÆ ET SENIORES CONVENERANT, iam antè ſcilicet, exſpectantes ex Iudæ condicto euentum rei, vt eum ſtatim nocte, communi auctoritate damnarent. Teſtis autem eſt Ioannes, fuiſſe ante ductum ad Annam, quia ſocer erat Caiphæ, & inde ligatum ad domum Caiphæ.

58. PETRVS AVTEM, animo iam ex prima trepidatione recepto, SEQVEBATVR EVM, victus amore erga Dominum, quamuis infirmo: vnde multum ponderat Ambroſ. in Lucam, hanc eius audaciam inter pericula. A LONGE quia amori mixtus erat timor: charitas trahit eum, timor retrahit: VSQVE AD ATRIVM PRINCIPIS SACERDOTVM, id eſt, in ipſam aulam, ἕως τῆς αὐλῆς, vt eſt Græce, ſcilicet primam miniſtris deputatam. Non enim hîc accipitur pro loco ſubdiali: nam INGRESSVS INTRO, intromiſſus ſcilicet per oſtiariam, operâ illius diſcipuli, qui erat notus Pontifici, vt tradit Ioannes; SEDEBAT, ad ignem, vt alij narrant, CVM MINISTRIS, opperientibus dominos ſuos: vbi, inquit Cyril. libr. 11. in Ioan. c. 42. alto corde dolorem premens, quæ illi faciebant, facere ſimulabat.

59. PRINCIPES AVTEM SACERDOTVM, &c. QVÆREBANT FALSVM TESTIMONIVM, quod tamen verum videri vellent: vnde Syrus ſimpliciter, *quærebant teſtes*: iuris enim ſpeciem impietati prætexere voluiſſe perſpicuum eſt. Primò itaque de doctrina inquiſierunt, vt Ioan. vbi cùm nihil inueniſſent ex ipſo, ſed remiſſi eſſent ad auditores, teſtes ex auditoribus quærunt. VT EVM MORTI TRADERENT: quo indicatur, nihil eis de mortis cauſa fuiſſe curæ, ſed laruâ iudicij contentos fuiſſe, tum vt ſic honori ſuo conſulerent, tum vt Pilati operâ poſſent vti ad ſupplicium decernendum, ſine quo non poterant.

60. ET NON INVENERVNT, etiam falſum teſtimonium, quod eſſet idoneum ad necem iuris ſpecie decernendam, co-

quòd nullam, vt Orig. vel veriſimilitudinem, vel colorem reprehenſionis inuenirent in tanta eius innocentia. CVM MVLTI FALSI TESTES ACCESSISSENT, qui vel Pontificibus, vel magiſtratibus gratificari vellent, alij aliud, ſed ſine ſufficienti ad ſupplicium colore teſtantes, NOVISSIME AVTEM VENERVNT, tamquam ſingulare præ cæteris crimen obiecturi, DVO, vt in ore duorum teſtium plene condemnari poſſet, iuxta Legem Deuter. 16. v. 6. FALSI tamen, quia & ſenſū & verba Chriſti peruerterunt.

61. HIC DIXIT: POSSVM DESTRVERE TEMPLVM DEI; *manufactum*, addit Marcus, ſcilicet Ieroſolymitanum, ET POST TRIDVVM REÆDIFICARE ILLVD. Tendebat hoc teſtimonium ad conuincendam eius impietatem in deſtruendo templo auguſtiſſimo, & præſumptionem, vel artes eius magicas in reædificãdo. Falſum erat, & in verbis, quia non dixerat: Poſſum deſtruere, ſed Soluite, vos ſcilicet, hoc eſt, ſi ſolueritis: & in ſenſu, quia locutus erat de tẽplo corporis ſui. Et hinc notat Marcus, *non fuiſſe conueniens, eorum teſtimonium*, quia ad necem inſufficiens, etſi fuiſſet verum: nemini erat iniurioſa poteſtatis propriæ declaratio. Mirabilis autem innocentia, contra quam aliquid nec fingi poteſt ab inimicis.

62. ET SVRGENS PRINCEPS SACERDOTVM, iratus ſcilicet & impatiens, quòd nullus inueniretur calumniæ locus, vt Hieronym. notat: atquein primis, eo quòd videret id ipſum Ieſum adſtantem intelligere, & idcircò putaret eum omnia ſilentio quaſi contemnere. AIT ILLI: NIHIL RESPONDES AD EA, &c. non quaſi Caiphas ipſe iudicaret eſſe digna reſponſo, ſed vt ex quacumque occaſione ſermonis, locum inueniret accuſandi, inquit Hieron. IESVS AVTEM TACEBAT, tum quòd ipſa ſe teſtimonia refellerent etiam inimicorum & iudicum iudicio; tum quòd nihil eſſet profuturum, ſed nociturum. Inimicos enim dum purgare nos volumus, acerbamus, inquit Ambroſ. lib. 2. de interpellat. cap. 2. Quidquid enim dixiſſet, vertendum erat in calumniam, cùm eſſet tantùm nugatorium iudicij, reipſa latrocinium ad damnandam innocentiam. Itaque tacendo, accuſationem non firmabat, ſed ſpernebat, tamquam qui non ſuum, ſed alterius crimẽ audiret, vt loquitur Ambroſ. in Pſalmum 118. Denique hoc mirabile ſilentium per totam paſſionem obſeruatum non caruit myſterio, quòd abiecta ſcilicet omni priuatæ defenſionis cura, mortem à Deo Patre decretam ſubire vellet. Itaque

63. PRINCEPS SACERDOTVM AIT ILLI, vt efficaciſſimam calumniam ex eius ore captaret. ADIVRO TE PER DEVM VIVVM id eſt, Dei viui, ſeu veri nomine, & auctoritate interpoſita, mando tibi, & obſtringo te, vt ſit teſtis mandati mei, & irreuerentiæ tuæ in Deum & me, ſi adhuc tacueris, & vindex falſi, ſi fefelleris. Ritus ille adiurandi in Scripturis frequens eſt, quo quis adigitur per reuerentiam Deo debitam ad aliquid faciendum, vel dicendum. VT DICAS NOBIS, SI TV ES CHRISTVS, ille Meſſias Rex Iſraël, nobis promiſſus & expectatus, FILIVS DEI, natura ſcilicet, & proinde æqualis Deo. Nam & ipſe Chriſtus prædicauerat de ſe, Ioan. 5. verſ. 18. vnde Iudæi eum lapidare voluerant, & hoc paſſim percrebuerat, & poſt confeſſionem Petri talis à diſcipulis habebatur, vt etiam patet ex teſtimonio Marthæ, Ioan. 11. verſ. 26. Duo igitur ſunt hic grauia accuſationis capita, quæ meditatur Caiphas: vt, ſi fateretur ſe Meſſiam Regem, eſſet reus læſæ maieſtatis Cæſaris, ſi Filium Dei, blaſphemus: ſentiebant enim hoc eſſe non poſſe, niſi ſimul eſſet æqualis Deo, vnde vtrumq; obiecerunt apud Pilatum, Ioan. 18. & 19. ſin autem vtrumuis negaret, facilè conuinceretur, vtrumuis ſibi tribuiſſe, & recenter acclamari permiſiſſe. Chriſtus igitur, vt oſtenderet ſe nec publicam iudicis auctoritatem contemnere, & ſe gloriam Deo, per quem adiuratus erat, deferre debitam, ſimulque nos doceret, quomodo præceptum, quod

tulerat, de promenda clara fide & charitatis confeſſione ante Reges & Præſides, eſſet obſeruandum.

64. Dicit illi: Tv dixisti, ſcilicet id, quod res eſt, ſeu id, quod ſum; eſt enim modeſta & ſine loquentis arrogantia veritatis confeſſio: vnde apud Marcum clarè dicitur, *Ego ſum*. & Lucas vtrumque coniungit, *Vos dicitis, quia ego ſum*. Ne autem prætexere poſſent, ſe non ſatis dilucidè reſponſionem intellexiſſe, vt tacitè argumentum ſolueret, quod eos à credendo deterrebat, adiicit: Vervntamen dico vobis. Illud, *Verumtamen*, aduerſarium eſt, ſed non habet, cui reſpondeat. Itaque videtur Chriſtus non ad verba, ſed ad mentem eorum reſpondere, quæ exprimitur Lucæ 22. v. 67. quia ſcilicet non crederent eum eſſe Filium Dei, nempe propter perſonam eius contemptibilem: q.d. Vos id, quod dixi, non creditis quidem; veruntamen reipſa hoc breui patefiet: nam a modo, id eſt, ex modò, ſeu ex hoc tempore, & poſt hac, Videbitis Filivm hominis sedentem a dextris virtvtis Dei, id eſt, non habitu rei criminoſi; atque in illa abiectione, qua modò, ſed ſuper omnem creaturam, aſſidentem Deo, natura, poteſtate, imperio, honore æqualem: de quo vide dicta, c. 22. v. 44. Impletum eſt hoc ſtatim ab aſcenſione, ad Philip. 2 v. 9. quia prædicantibus Apoſtolis, & miraculis coruſcantibus, videre, id eſt, experiri coacti ſunt Chriſti exaltati ad dexteram Patris, maieſtatem: maximè tamen implebitur in nouiſſimo iudicio, de quo intelligi debet id, quod ſequitur, et venientem in nvbibvs coeli, ad iudicandum viuos & mortuos, & inter illos etiam vos iudices meos. Alludit ad duo Scripturæ loca, de Filio Dei pronuntiata, Pſal. ſcilicet 109. v. 1. & Danielis 7. v. 13. Auguſt. Epiſt 80. intelligit nubes myſticas, prædicatores ſcilicet Euangelij, quibus vectus Chriſtus fuit ſtatim ab aſcenſione per Iudæam; totumque mundum, Iudæis videntibus; ſed ſenſus videtur myſticus.

65. Tvnc princeps sacerdotvm scidit vestimenta sva, ad teſtandam doloris ſui magnitudinem de tanta ſcilicet blaſphemia. Erat hoc & Gentibus, maximè tamen Iudæis, vſitatum ad declarandam rei alicuius indignitatem & acerbitatem, ſiue luctus, vt fecit Iacob, viſa tunica cruenta filij & Ioſue, Num. 14. v. 6. ſiue blaſphemiæ, vt fecit Ezechias, auditis blaſphemis Rabſacis, 4. Reg. c. 19. v. 1. & Paulus, & Barnabas, Actor. 14. v. 13. Itaque neſciens, inquit Leo Ser. 6. de Paſſ. quid hæc ſignificaret infamia, ſacerdotali ſe honore priuauit, id eſt priuandum ſignificauit vt notarunt & Orig. & Hieron. erat enim vetitum ſummo ſacerdoti ſcindere veſtimenta ſua, Leuit. 21. v. 10. Similis myſtica ſignificatio ſciſſæ veſtis portendit & Saüli ablationem regni, 1. Reg. 15. v. 28. & Salomoni, 3. Reg 11. v. 31. Dicens, blasphemavit, id eſt, Deo iniuriam verbis irrogauit, ſibi diuinitatem arrogando Ecce nvnc, hoc ipſo tempore & loco, coràm tribunali, avdistis blasphemiam quæ nulla ſcilicet tergiuerſatione excuſari poteſt. Videntur eſſe verba exultantis, quòd tandẽ voti cõpotes facti ſint.

66. Qvid vobis videtvr? non de crimine, quod perſpicuum eſſe volebant, ſed de pœna, dixervnt, Revs est mortis iuxta Legem apertam, Leuit. 24. v. 16. Lapidatio decreta erat blaſphemis per eamdem Legem, ſed videntur neceſſariò ſupplicium crucis ei deſtinaſſe, vt patet tot acclamationibus Cap ſequenti. Itaque hîc Chriſtus primus propter confeſſionem principalis articuli fidei ſcilicet nominis Chriſti condemnatur, qua de cauſa peculiariter vocatur, *Caput Martyrum*.

67. Tvnc cùm iam eſſet adiudicatus morti, ſolutum conſilium, & indictum iterũm in mane, exspvervnt in faciem eivs, ſcilicet viri, qui tenebant eum, vt Lucas: Marcus inſinuat etiam aliquos Sacerdotum hoc feciſſe, dum à miniſtris eos diſtinguit. Et hoc genus contumeliæ grauiſſimum animo ingenuo, in-

ſummum contemptum, & deteſtationem eius: quaſi facies, pars honeſtiſſima, ſit digna ſordibus contemptoris excipiendis. ET COLAPHIS CÆCIDERVNT, Græcè *ἐκολάφισαν, colaphizarunt*. Theophyl. dicit hoc fieri digitis curuatis, & in pugnum contractis, quod idem ſignificat verbum Syriacum, & tranſlatio Hebræa: & noſter textus hoc poſtulat. Diſtinguitur enim hîc à palmis, ſeu alapis, vt Marc. vnde & apud Comicum, *Colaphis tuber eſt totum caput*. Nam colaphi dantur non ſolùm in faciem, ſed & in ceruicem & caput: vt non ſit dubium, hinc totam faciem liuidam intumuiſſe. ALII AVTEM PALMAS IN FACIEM EIVS DEDERVNT: Græcè *ἐῤῥάπισαν*, quod Beza, & aliqui Catholici, fortaſſis eum imitati, volunt eſſe *bacillis cædere*: ſed malè: non enim vulnera hîc Chriſto, ſed magis ſummam ignominiam quærebant. Teſtatur & Suidas, *ῥαπίζειν* eſſe plenâ & explicatâ manu genas cędere quaſi dicas, *Expalmare*, ſeu *Depalmare*. Vnde & quidam hæretici fatentur eruditiùs verti non potuiſſe, quàm noſter hìc vertit: & alius longè meliùs noſtrum vertiſſe, quàm Bezam. Cæterum, quia *ῥαπὶς*, teſte Heſychio, etiam *ſoleam* ſeu *crepidam* ſignificat, hinc *ῥαπίζειν*, cùm de ludibriis agitur, etiam ſignificat faciem ſoleà percutere quod Perſius dixit, *obiurgare ſoleâ*. Porrò vtrouis modo fiat, grauiſſima eſt ignominia, & ſeruitutis viliſſimæ nota. Hinc eſt, quòd inſultationem addant acerbiſſimam.

68. PROPHETIZA NOBIS CHRISTE, id eſt, Oſtende te iam Prophetam, cùm nullus Chriſto maior ſit Propheta, qualem te iactaſti, dicendo nobis: QVIS EST QVI TE PERCVSSIT, hâc ſcilicet vel iſtâ alapâ. Sarcaſmus iſte non habet locum, niſi ex Marco & Luca intelligamus, quòd *velauerunt faciem eius* hoc eſt, oculos, ne percutientes videre poſſet. Itaque mordaciſſimis iſtis ludibriis ſignificare volebant, falsò ſibi nomen Chriſti & Prophetæ arrogaſſe, vt qui nec percuſſores ſuos poſſet dignoſcere. Alia multa fuiſſe verborum opprobria indicat Lucas, generaliter dicendo, *Et alia multa blaſphemantes dicebant in eum*: ſimiliter & factorum Iſaias, cùm dicit, id, quod ſiluerunt Euangeliſtæ, *Genas meas dedi vellentibus*, ſeu vellicantibus, barbam ſcilicet, Quæ omnia ſicuti fuerunt dictu & cogitatu horrenda in talem perſonam, ita & patientia eius admirabilis, vt ea de cauſa dixerit ibidem eius nomine Iſaias *Ideo poſui faciē meam, vt petram duriſſimam*, hoc eſt, inquit Tertull. lib. de patientia, omni impatientiæ impenetrabilem.

69. PETRVS VERO: quamuis hæc narrentur poſt contumelias Domini non tractu narratas, contigerunt tamen vel inter illas, vel fortaſſis etiam ante, durante examine. Itaque PETRVS SEDEBAT, ad ignem cum miniſtris, vt calefaceret ſe. FORIS IN ATRIO, id eſt, anteriori aut exteriori aula, quo ſignificatur, Chriſtum tunc fuiſſe in interiori, ſeu conclaui, quo non erat acceſſus miniſtris. Marcus addit *deorſum*, vt inſinuet Dominum fuiſſe ſurſum in ſuperioribus ædium. Vtrumque optimè notat Aug. 3. de conſenſu c. 6. ET ACCESSIT AD EVM VNA ANCILLA, ſummi Sacerdotis, [illegible] Marc. & quidem oſtiaria, quæ Petrum intromiſerat, vt indicat Ioannes, DICENS, primò quidem circumſtantibus; *Et hic cum illo erat*, vt colligitur ex Luca; deinde audacior facta & ipſi Petro: ET TV CVM IESV GALILÆO ERAS & conſequenter eius diſcipulus es, vt indicat Ioannes. Contemptus causâ ſic vocabatur, & tunc & poſtea à Iuliano Apoſtata, eo quòd in Galilæa, maxima ex parte educatus eſſet, & plerique eius diſcipuli eſſent Galilæi,

70. AT ILLE NEGAVIT CORAM OMNIBVS: vt omnes ita purgationem, ſicut accuſationem ancillæ audire poſſent. Notat hanc circumſtantiam, velut grauantem crimen, DICENS: NESCIO QVID DICIS, id eſt, neſcio, quid verbis iſtis ſignificatum velis. Habet enim hoc emphaſin ſecuræ negationis, quaſi incognitus ſibi eſſet, vt nec terminos intelligeret. Erat autē hoc non ſolum negare diſcipula-

tum Chriſti, ſed etiam ſe eſſe Chriſtianum, hoc eſt, ipſam fidem Chriſti, vt Auguſt. Tractat. 113. in Ioann. nemo enim credit incognitis. Ecce columna firmiſſima, inquit ibidem, ad vnius auræ impulſum tota contremuit. Vbi eſt illa promittentis audacia, & de ſe plurimùm præſumentis? ſed quid mirum, ſi Deus vera prædixit, homo autem falſa præſumpſit?

71. EXEVNTE AVTEM ILLO eo quòd timeret deprehendi IANVAM, ſcilicet aulæ, vt iret in veſtibulum, ante atrium, vt Marcus. Vbi cùm foris iam eſſet primâ vice gallum cantantẽ audiuit vt ibidem notat, neque quidquam commotus fuit. Colligunt itaque nonnulli, hoc circa mediam noctem contigiſſe, quando gallus primò canere ſolet. VIDIT EVM ALIA ANCILLA, ET AIT HIS, QVI ERANT IBI: muſſitans hoc fortè circumſtantibus, ſic vt Petrus exiens audire poſſet. Reuerſus eſt ergo, vel ne fugiſſe videretur, vel vt ſe purgaret, vel frigoris impatiens, vel curioſus, vt videret finem iſtius tragœdiæ. Nam ex Marco conſtat, Petrum exiiſſe, & gallum audiuiſſe cantántem; ex Ioanne verò, quod ad focum ſtans ſecundò negauerit. Silet ergo Matthæus reditum eius. Itaque [illegible] reditum alius quidam vt Lucas notat, imò alij plures, vt Ioann. obiecerunt ei, ſtanti & calefacienti, idem, quòd ancilla dixerat circumſtantibus, videlicet: ET HIC ERAT CVM IESV NAZARENO? Ita ferè S. Auguſt iſta conciliat, quæ alioqui minùs perſpecta quoſdam adegerunt, vt Petrum ſæpiùs quàm ter negaſſe crederent.

72. ET ITERVM NEGAVIT CVM IVRAMENTO; Vt vel ſic crederent, quòd ſimpliciter neganti non crediderant. Ita mendacio adiecit periurium, QVIA NON NOVI HOMINEM; tantùm abeſt, vt ſim diſcipulus eius. Manſit ergo ibi ſecurior, putans eis ſe plenam feciſſe fidem tanta aſſeuerandi pertinaciâ.

73. ET POST PVSILLVM, Lucas ait, *Interuallo facto, quaſi vnius horæ*. ACCESSERVNT, QVI STABANT. Lucas vnum tantùm nominat, quem Ioan. dicit fuiſſe cognatum eius, cuius Petrus auriculam abſciderat, atque obieciſſe quòd eum vidiſſet in horto. Huic alij ſe iunxerunt, ET DIXERVNT PETRO: VERE ET TV EX ILLIS ES, qui iſti homini adhæſerunt: NAM ET LOQVELA TVA MANIFESTVM TE FACIT: idioma ſcilicet Galilæum quo loqueris, probat te eſſe Galilæum, vt dicitur apud Lucam, & conſequenter te eſſe iſtius Galilæi diſcipulum. Nam quamuis omnes Syriacè loquerentur, dialecto tamen diſcrepabant; cuiuſmodi diſcrepantiam eiuſdem linguæ in omnibus nationibus videmus. Petrus autem videns creſcere periculum ex cognato eius, quem penè occiderat, & ſe tot argumentis premi, & penè conuinci,

74. CŒPIT DETESTARI: Græcè καταναθεματίζειν, id eſt, execrari, & diris ſe deuouere, ſibi mala imprecari: quamquam aliqui intelligant cœpiſſe deteſtari Ieſum. ET IVRARE, ſeu cum iureiurando affirmare, ſcilicet tam imprecatorio, quàm aſſertorio, QVIA NON NOVISSET HOMINEM, quantò minùs ſe eſſe diſcipulum eius. ET CONTINVO, Lucas, *adhuc eo loquente*, vt appareret Chriſtum vera prædixiſſe, GALLVS CANTAVIT, Marcus, *iterum cantauit*: quam iterationem ipſe notat, quia ſolus narrat Chriſtum prædixiſſe, quòd ter negaturus eſſet Petrus, antequam gallus cantaret bis.

75. ET RECORDATVS EST PETRVS, partim exteriore cantus admonitu, partim interiore Chriſti ſuggeſtione: quæ ſi defuiſſet, non magis tunc quam primo cantu fuiſſet recordatus, VERBI IESV, QVOD DIXERAT, &c. Vnde Lucas ante recordationem iſtam, velut cauſam eius, notat, quod *conuerſus Dominus*, non corporaliter, quia nihil profuiſſet; vt enim ſuprà ex Auguſt. notauimus, Petrus erat foris, id eſt, in aula exteriori ac deorſum, Chriſtus intus ac ſurſum: *Reſpexit Petrum*, diuinæ ſcilicet miſerationis intuitu; quia latenter ſubuenit, cor tetigit, memoriam reuocauit, interiore ſuâ gratia viſitauit Petrum interioris hominis vſque ad exteriores

teriores lacrymas produxit affectum, vt loquitur hâc de re Auguſt. de gratia Chriſti cap. 45. Quem internum diuinitatis Chriſti reſpectum fuiſſe ſignificatum, docent etiam Ambroſ. lib. 18. in Lucam. & Leo Serm. 3. de Paſſ. Itaque Petrus non tam metu quàm compunctione motus, & ideo conſortio, per quod lapſus erat, EGRESSVS FORAS; ſolitudo enim ad negotium flendi, & pœnitendi aptior, vt Auguſt. 8. Confeſſ. cap. 1. FLEVIT AMARE, quia tam enorme peccatum non erat pœnitententia perfunctoria expiandum. Permiſſa ſunt hæc diuinitùs in Petro, vt eliderctur eius præſumptio, inquit Baſil. Reg. inter breuiores 81. vt diſceret infirmis parcere, vbi ſuam nouiſſet infirmitatem, vt idem ait Homil. 22 vt in Eccleſiæ principe etiam ab iteratis peccatis remedium pœnitentiæ condereur, vt Leo Serm. 9. de Paſſ. denique vt idem ait, vt nemo auderet de ſua virtute confidere, quando mutabilitatis periculum nec Petrus potuit euadere.

CAPVT XXVII.

MANE AVTEM FACTO, Lucas, *vbi factus eſt dies*, CONCILIVM INIERVNT: quod poſſet intelligi de ſimplici conſultatione eorum, ſed Lucas dicit, quòd *conuenerint*, & duxerint Ieſum in concilium ſuum: quo indicatur, concilium nocturnum ante finitam noctem fuiſſe diſſolutum & mane iterum congregatum. Itaque CONCILIVM INIERVNT OMNES PRINCIPES SACERDOTVM, vt nemo tantæ cauſæ deeſſet ADVERSVS IESVM, VT EVM MORTI TRADERENT id eſt, qua via mortis ſententiam iam latam exequerentur, an, vt olim cogitauerant; an tumultuarie, vt fecerunt in Stephanum: an via iuris, auctoritate Præſidis. Euangeliſtæ omnes notant hoc ſecundum conciliũ, quod Marcus dicit fuiſſe *vniuerſum*, ex omnibus videlicet ſeptuaginta duobus conſtans iudicibus. Solus Lucas notat, eamdem quæſtionem ibi fuiſſe iteratam, an eſſet Chriſtus, eóque confitente, quòd ipſe eſſet, eos ſimiliter reſpondiſſe, *Quid adhuc deſideramus teſtimonium? Ipſi enim audiuimus ex ore eius.* Ex qua rerum ſimilitudine, & quòd non videatur veriſimile eos iterum examinaſſe id, quod iam confeſſus erat, ne fortè, quòd nollent, palinodiam caneret, vel otioſam reſponſionem iteraret, putant quidam ea omnia contigiſſe in ſolo primo nocturno conuentu, & Lucam non ſuo ordine narraſſe. Sed ſanè ipſe contextus Lucæ ſic rem deſcribit, vt ſine violentia non poſſint omnia torqueri ad primum conuentum. Dicit enim: *Vt factus eſt dies, conuenerunt*, &c. *& duxerunt eum in concilium ſuum dicentes: Si tu es Chriſtus*; & peracto illo examine, latâque ſententia addit, quòd ſurrexerint & duxerint ad Pilatum. Alij putant omnes illas interrogationes, & teſtimonia contigiſſe mane in ſecundo concilio: Matthæum verò & Marcum ea per anticipationem narraſſe: ſed longè ſanè improbabilius. Apertiſſimè enim deſcribunt duo Euangeliſtæ illuſionem Chriſti, quaſi nocte factam idque propter exiſtimatam blaſphemiam, quod ſe Chriſtum dixiſſet. Nam tota illuſio iſta erat perpetua quædam exprobratio iſtius confeſſionis, & ideò Matthæus dicit, *Tunc exſpuerunt*, &c. Itaque rectiùs & faciliùs accipiuntur vt verba ſonant, quò etiam in hoc concilio, quia plenum erat ex omnibus iudicibus & quia alterum nocturnum fuerat, quod iure habetur illegitimum, & vt confidentiùs eum condemnarent omnium ſuffragio, ſi in eadem confeſſione perſiſteret, eamque confirmaret, eum interrogauerint, an eſſet Chriſtus, & ex ore eius, & iterata confeſſione ipſum condemnauerint. Itaque

2. VINCTVM, Græcè δήσαντες αὐτὸν, *cùm vinxiſſent eum*, vnde ſolutus videtur adſtitiſſe in concilio, vt confeſſio liberior, nec vi extorta videretur. Vinxerunt autem, quia moris erat, vt, quem adiudicaſſent morti, ligatum traderent, vt Hieron. notat, videlicet tamquam certò reum. ADDVXERVNT eum, nempe vniuerſum concilium ſimul, vt ex Luca patet, qui dicit

ſurgens omnis multitudo eorum duxerunt, &c. Idque vt auctoritate ſua cohiberent populum: tum vt Pilatus ſine longiori examine morti traderet eum, qui omnium vnanimi iudicio eſſet mortis reus: denique ne quiſquam eum auderet defendere. ET TRADIDERVNT PONTIO PILATO, vt eſset executor ſententiæ, non arbiter cauſæ, inquit Leo Serm 8. de Paſs. id eſt, vt non cognoſceret cauſam, ſed vt in damnatum aduerteret. PRÆSIDI, id eſt, Præfecto & Gubernatori totius Iudææ à Tiberio conſtituto. Cauſa verò, cur non ipſi occiderent, datur apud Ioann. c 18. v. 31. quòd non liceret eis interficere quemquã, ademptâ ſcilicet eis per Romanos poteſtate capitalis ſupplicij ſtatuendi, quamuis poſsent infligere leuiorem pœnam, vt flagellationis, Act. 5. verſ. 40. Et hinc eſt, quòd teſtatur Ioſephus 20. Antiquit. cap. 8. Annanum Pontificem priuatum fuiſse pontificatu, eo quòd Iacobum, fratrem Ieſu Chriſti, & alios viros bonos, coacto iudicum concilio, velut impietatis reos curaſſet lapidandos, nempe abſque Romani Præſidis, vel certè Regis Agrippæ aſsenſu Nam lapidatio Stephani videtur tumultuariè nullo iuris ordine, vel ſententiâ contigiſse. Potuerunt verò & aliæ fuiſse cauſæ tradendi eum Præſidi, vt ſcilicet inuidiam declinando, culpam in Præſidem ethnicum deriuarent: vt res tutiùs ſine ſeditionis periculo fieret, & ſine violatione feſti fieri videretur: quas cauſas conſiderant Chryſoſt. in hunc locum, & Auguſt. Tract. 114. in Ioannem.

2. TVNC VIDENS IVDAS, QVOD DAMNATVS ESSET id eſt, certæ morti adiudicatus, conclamata iam bis ſententia, ad cuius executionem per Pilatum properabant. Vnde putant multi, non exiſtimaſſe Iudam, quòd eſset interficiendus à Iudæis, ſed quia non poterat eorum animum ignorare, quem iam ſæpè declarauerant, verius videtur, quòd criminis atrocitas iam tandem ob oculos poſita vnà cum conſideratâ Chriſti ergà ſe ad vltimum vſque humanitate, PŒNITENTIA DVCTVS fuerit machinatæ proditionis: ſed inutili. Nam quamuis & peccatum horruerit, & confeſſus fuerit, & pecuniam abiiciendo quodammodo ſatisfecerit, multis tamen neceſſariis pœnitentia eius caruit. Defuit enim fides Chriſti, vt Dei, vt redemptoris, vt iuſtificatoris à peccato: defuit ſpes veniæ, ſicut & Caïn: defuit affectus amoris in offenſum Deum. Vnde dolor fuit non erigens animum ad emendandum, ſed horrore quodam crucians & obruens conſcientiam ad deſperandum, eo ferè modo, quo fit in inferno. RETVLIT TRIGINTA ARGENTEOS, vt pactum, quantùm in ſe eſſet reſcinderet, & ita ementium infidelitatem profeſſio vendentis argueret, vt Hilar. PRINCIPIBVS SACERDOTVM, ſiue in domo Caïphæ, vel Pilati congregatis, ſiue potiùs nonnullis in templo obeuntibus miniſteria: Principes enim ſacerdotum vocantur capita familiarum, quæ non neceſſe eſt omnia adfuiſſe.

4. DICENS: PECCAVI, TRADENS SANGVINEM IVSTVM, prodendo virum innoxium ad mortem; hoc enim ſignificatur per *ſanguinem*. Vnde tacitè multò grauiùs arguit principes proditionis, & mortis auctores, & ſimul abſtergit maculam, quæ Chriſto apud Iudæos adhærere potuiſſet, quòd eum diſcipulus propter ſibi magis nota crimina tradidiſſet. AT ILLI DIXERVNT: QVID AD NOS? quòd tu peccaueris: TV VIDERIS, an feceris, & quid feceris, & quam rationem reddere poſſis. Itaque facinus in ſolo vendente ſtatuunt, cùm vendentis teſtimonio ſcelus ementium argueretur.

5. ET PROIECTIS ARGENTEIS IN TEMPLO: ſic enim ſacerdotibus eos ſibi videbatur reddere, RECESSIT, affectu pœnitentis, ſed furore pereuntis, loca ſecreta quærens. ET ABIENS LAQVEO SE SVSPENDIT: quaſi qui vellet proprio ſupplicio ſcelus ſuum expiari, inquiunt quidam; ſed rectiùs Hieronym. in cap. 5. Amos, malis, quibus anxiebatur, finem imponere, reputans mortem ſibi malorum fore finem, vt deſperantes ſolent. Stimulos

enim & flagella conſcientiæ non ſuſtinebat. Elegit autem ſuſpendium, quia vt Auguſt. 2. contra litteras Petiliani c. 49. duæ ſunt maximè viles & vſitatæ mortes eorum, qui ſeipſos interimunt, laqueus & præcipitium. De genere mortis eius plura in Caput 1. Actorum.

6. PRINCIPES AVTEM SACERDOTVM DIXERVNT: NON LICET EOS MITTERE IN CORBONAM, id eſt, gazophylacium, ſeu potiùs in theſaurum ſacrum, qui *Corban* dicebatur, vt Ioſeph. lib. 3. De bello Iudaico cap. 8. quamuis propriè ſignificet oblationem, ſeu donum. QVIA PRETIVM SANGVINIS EST, quo ſcilicet ſanguis, ſeu homo ad ſanguinis effuſionem eſt venditus; vbique ſibi ſimiles excolantes culicem, & camelum glutientes; quaſi conſcientia ipſorum ſine noxa ſcelus caperet, cuius pretiũ theſaurus non reciperet. Non licere autem dicunt, non quòd certa Dei lege eſſet prohibitum, ſed per analogiam ad Legem Deuter. 23. v. 18. vel propter certas eorũ traditiones.

7. CONSILIO AVTEM INITO, in quem pium vſum pecunia poſſet expendi, cum velut polluta non poſſet conuerti in theſaurum, vel vſum templi, EMERVNT EX ILLIS AGRVM FIGVLI, Græcè τὸν ἀγρὸν τοῦ κεραμέως, *illum agrũ figuli illius*, certum agrum deſignans, tunc, cùm ſcriberet, celebrem. Situs erat ad Auſtralem plagam vrbis, poſt montem Sion, vt notat Hieronym. lib. de locis Hebraicis. IN SEPVLTVRAM PEREGRINORVM, vt in mortuos & immundos expenderetur immundum hominis interfecti pretium. Peregrini enim, hoc eſt non ciues Ieroſolymitani, magno numero quotannis affluebant Ieroſolymam ad ſolemnitates, qui propriis carebant ſepulchris. Quamquam credibilius ſit hîc intelligi peregrinos gentiles, quales erant Romani milites, quos nefas putabant cum Iudæis ſepeliri: & ita res iſta magis ſeruit myſterio. Significatum enim fuit, morte Chriſti emendum eſſe mundum, velut agrum lutoſum & peccatis immundum, in ſepulturam peregrinorum; vt ſcilicet paretur vera requies iis, qui in hoc mundo velut aduenæ & peregrini degunt, maximè Gentilibus.)

8 PROPTER HOC VOCATVS EST AGER ILLE, nempe non à Principibus, ſed à vulgo, cùm res innotuiſſet, ſicut indicatur Act. 1. verſ. 15. HACELDAMA. Vox eſt Syriaca, ſignificans AGRVM SANGVINIS, VSQVE IN PRÆSENTEM DIEM, quo illa ſcribebat Euangeliſta. Diuina hoc factum eſt prouidentia, vt, cùm ſcelus obruere vellét, magis inclareſceret. Nam, vt Chryſoſt. ait, nomen loco inditum omni tuba clarius ſceleratam eorum prodidit cædem, non præſentibus tantùm, ſed & poſteris, vt quoties ager nominaretur, toties memoria ſceleris eorum reuiuiſceret.

9. TVNC IMPLETVM EST, QVOD DICTVM EST PER IEREMIAM PROPHETAM. Prophetia, quæ hîc citatur, apud Ieremiã non habetur, ſed apud Zachariam, magis tamen quantùm ad ſenſum, quàm ad verba. Vnde difficultas iſta nouem aut decem diuerſas peperit opiniones. Alij putant deſumptum teſtimonium ex ſcriptis Ieremiæ, quæ perierunt, de quo 2. Machab. 2. v. 1. alij ex apocryphis Ieremiæ libris, ſicut fecit Apoſtolus de Iamne & Mambre, 2. ad Timoth. 3. v. 8. alij ex Ieremia noſtro eraſum eſſe: alij errore librariorũ poſitum Ieremiam pro Zacharia. Vtrumque indicat Euſeb. lib. 10. De demonſtration. Euangel. alij traditionem ex Ieremia acceptam citari: alij occurriſſe Matthæo nomẽ Ieremiæ pro Zacharia, & corrigere noluiſſe, eo quòd ſciret tantam eſſe Prophetarũ concordiam & vnitatem, eodem per omnes loquente Spiritu, vt, quod vnus dixiſſet, alteri tribui poſſet. Ita Auguſtin. 3. De conſenſu Euang c. 8. Duæ ſententiæ videntur eſſe probabiliores: vna, quòd, cùm Zacharias de pretio mentionem faciat, nihil de agro empto, vel de eo, quòd iſtud Dominus conſtituerit; Ieremias verò nihil de pretio appretiati, ſed de agro empto, & quòd hoc eſſet *verbum*, id eſt, voluntas & conſtitutio Domini: Matthæus vtramque prophetiam in

vnam coniunxerit, & vni attribuerit eo modo, quo fecit & Marc. c. 1. v 2. vbi tribuit Iſaiæ, eâdem arte contexendi Scripturas, prophetiam quamdam Malachiæ, cui Iſaiam ſubiungit. *Hoc autem eò magis fecit Mattheus*, eò quòd præmiſiſſent de agro empto in ſepulturam peregrinorum, ad quod multò magis ſpectat prophetia Ieremiæ, quàm Zachariæ: nám Ieremias ſacerdos agrum illum emit ad ſignificandum, quòd Iudæi reuerſuri eſſent è captiuitate Babylonica, & habitaturi in agris Iſraël, quod ſublimiùs præfigurabat, Iudæos in fine mundi reuerſuros, velut peregrinos in Eccleſiam, tamquam agrum Chriſti occiſi pretio peregrinis comparatum. Senſum iſtum ſubindicant & magis amplecti videntur S. Auguſtin. loco citato & S. Anſelmus in hunc locum. Altera eſt facilior, quamuis Auguſtino non videatur probari, nomen Ieremiæ irrepſiſſe in textum incuriâ vel temeritate librariorum, cuius rei indicium eſt. primò quòd Mattheus non ſoleat nomina Prophetarum exprimere: ſecundò, quòd nonnulli codices Latini, etiam tempore Auguſt. & Lirani eo caruerint, vt vterque teſtis eſt; vnde & nunc non deſunt manuſcripta, tum Romæ, tum in Belgio, à quibus abeſt: tertiò quòd Syriacus textus non habeat nomen Ieremiæ. Hanc difficultatis iſtius ſolutionem ex antiquis innuit Hieron. & amplexus eſt Rupertus ac Liranus; ex recentioribus, Ianſenius, Maldonatus, Baronius ad annum 34. numer. 19. Franc. Lucas in Notis ad Latin. textum, Suarez in 3. partem, tom. 2. diſp. 34. ſect. 1.

ET ACCEPERVNT. Aliqui ſuppoſitum huius verbi faciunt illud, *à filiis Iſraël*, vt ſubaudiatur, quidam; q. d. quidam ex filiis Iſraël acceperunt; qualis locutio eſt Act. 21. v. 16. & hic ſupraà c. 23. v. 34. Sed clarum videtur, quòd illud, *à filiis Iſraël*, reſpondeat verbis Zachariæ 11. v. 12. *Appretiatus ſum ab eis*. Rectiùs itaque ſacerdotes, acceperunt, TRIGINTA ARGENTEOS, PRETIVM APPRETIATI, per appoſitionem: q. d. qui argenti fuerunt illud pretium Meſſiæ appretiati. QVEM APPRETIAVERVNT, id eſt, tanti æſtimauerunt & iſto pretio pacti ſunt, A FILIIS ISRAEL, Iuda ſcilicet proditore, qui erat ex illis, quod Propheta ſtomachando dixerat, *decorum pretium, quo appretiatus ſum* ab eis.

10. ET DEDERVNT EOS IN AGRVM FIGVLI, id eſt ad emendum agrum figuli. Matthæus neque verbis, neque verborum ordine cum Zacharia conuenit, vt Hier. notat, ſed tantùm ſenſu. Propheta enim perſonam Chriſti gerens petiit à Iudæis ſibi dari mercedem ſuam, pro beneficiis, quibus eos docendo & ſanando &c. affecerat, & principes, loco mercedis, *appenderunt*, inquit, *mercedem meam triginta argenteos*, eos appendēdo Iudæ proditori, vt morte mulctarer. Itaque dixit Dominus ei, *Proiice illos* argenteos *ad ſtatuariū*, Hebraicè *figulum*, id eſt, ſic eos proiice in templum, vt per ſacerdotes ad manus ſtatuarij ſeu figuli, vendentis agrum ſuum, perueniāt, *decorum* ſcilicet & magnificum *pretium quo appretiatus ſum ab eis*, pro tot laboribus & beneficiis: preſſius enim verba iſta cum irriſione & ſtomacho legenda ſunt, vt ibidem Hieron. notat. Itaque quos ibi argenteos proiici iubet, eos proiiciendos eſſe hoc ipſo prædicit, & quod Propheta ſe mox feciſſe dicit, hoc Matthæus narrat eſſe factum. Et illa cauſa eſt, cur ea, quæ Zacharias protulit in prima perſona, Matthæus narret in tertia, à qua tamen ſtatim tranſit ad primam, dicendo, SICVT CONSTITVIT MIHI DOMINVS. Verba iſta non ſunt apud Prophetam, ſed res ipſa, quatenus dicit ſe, ſicut iuſſus fuerat, à Deo tuliſſe & proieciſſe triginta argenteos in templum.

11. IESVS AVTEM STETIT ANTE PRÆSIDEM, ſcilicet in Prætorio, Iudæis remanentibus foris, ne contaminarentur, Multò enim pleniùs hanc hiſtoriam narrat Lucas, initio capitis 23. & maximè Ioan. cap. 18. verſ. 28. & ſeqq. Ex Ioanne itaque conſtat, quòd primò eum accuſare noluerint, vt qui eius iudices fuiſſent,

ſed ſtatim tamquàm malefactorem plectendum eſſe contenderint. Quod cùm Pilatus detrectaret, ex Luca conſtat, eos obieciſſe, quòd ſe dixiſſet eſſe Chriſtum Regem, & tributa Cæſari dari vetuiſſet. Hoc crimen, neglectis cæteris, maximè examinandum duxit Pilatus, eo quòd nemo in Romano imperio ſe Regem dicere poſſet ſine læſa maieſtate, niſi Cæſar conceſſiſſet. Itaque interrogat eum Præſes: TV ES REX IVDÆORVM? Græcè ὁ βασιλεύς, ſcilicet quem illi promiſſum expectant & Chriſtum vocant. Non caret autem emphaſi illud, *Tu*, in tali ſcilicet habitu & apparatu, vt non ſine contemptu & riſu dictum videatur, vt notauit Origen. DICIT ILLI IESVS: TV DICIS. Quæ verba non ſtatim Pilato reddita ſunt, ſed multis interpoſitis, quæ narrat Ioan. Vt enim Auguſtinus ait 3. De conſenſu c. 8. multa dicta & multa reſponſa ſunt: vnde quiſque eorum, quantum viſum eſt, decerpſit, & in narratione ſua poſuit, quod ſatis eſſe iudicauit.

12. ET CVM ACCVSARETVR A PRINCIPIBVS, &c. Rurſum ſcilicet poſtquam iam foras ad ipſos rediuiſſet Pilatus, & Ieſum poſt examẽ de affectata Regis dignitate excuſaret. Accuſatio autem hæc ſecũda erat de ſubuerſione gẽtis Iudaicæ à Galilæa vſque huc, Lucæ 23. verſu 5. hoc eſt, eſt quòd eſſet ſeditioſus. NIHIL RESPONDIT: Pilato enim iam reſponderat id quod ſatis erat, aduerſariis noluit, propter cauſas, quas diximus Cap. præced. v. 63. Vnde Pilatus quamuis ſatis aduerteret criminum inanitatem, aggrauat tamen ea verbis

13. NON AVDIS, QVANTA ADVERSVM TE DICVNT TESTIMONIA. vt ſcilicet reſponſum eliceret, quo ſeipſum aliquantulum defenderet, & ita faciliùs liberari poſſet. Indicat hoc clariùs Marcus, dicendo: *Non reſpondes quidquam*; ſcilicet vt te tuearis: *vide in quantis te accuſant*, q. d. Defende teipſum, ſed Dominus

14. NON RESPONDIT EI AD VLLVM VERBVM, non contemptu Præſidis, ſed accuſationum. Vnde nec Præſes, cui iam faſſus erat alterã accuſationis partem, arbitratus eſt ſe ſilentio contemni, ſed miratus eſt VEHEMENTER, nimirum quòd vir communi indicio ſapiens, eloquens innoxius, iudicem fauẽtem habens, in periculo capitis conſtitutus, ad accuſationes inanes, & frigidas calumnias tanta manſuetudine & fortitudine animi & mortis contemptu prorſus obmuteſceret.

15. PER DIEM AVTEM SOLEMNEM, Paſchatis. Omittit hîc iterum Matth. miſſionem eius ad Herodem: nam quæ hîc ſequuntur, contigerunt poſtquam ab Herode remiſsus eſset, vt patet ex Luca. CONSVEVERAT PRÆSES POPVLO DIMITTERE VNVM VINCTVM, ſeu captiuum, QVEM VOLVISSENT, videlicet populus. Conſuetudo iſta videtur manaſse ex memoria beneficij liberationis ex carcere Ægyptiaco, & à Romanis conſeruata, cùm Rempublicam inuaſiſsent, in gratiã populi, qui priuilegiis & conſuetudinibus iſtiuſmodi maximè teneri ſolet.

16 HABEBAT AVTEM TVNC VINCTVM INSIGNEM, ſceleribus. Crimina eius indicantur à Luca, quòd fecisſet in ciuitate ſeditionem & homicidium. Ioan. addit fuiſse latronem, quales ſcilicet publicas obſident vias.

17. CONGREGATIS ERGO ILLIS DIXIT PILATVS, præuenientes poſtulationem populi, qui occaſione, tum feſti, tum Ieſu traditi congregatus erat: QVEM VVLTIS DIMITTAM? BARABBAM, AN IESVM, QVI DICITVR CHRISTVS? id eſt, qui vulgò à vobis habetur ille Meſſias, & Rex Iudæorum, etſi non huiuſmodi. Seriò, non ioco hoc eis refricat, vt hoc nomine, & hac inolita populo opinione eſset Ieſus gratior. Pilatus enim cùm non potuiſset eum apud Principes liberare, vt ex aliis Euangeliſtis patet, tentauit hanc viam, vt expeditiſſimam apud populum, innumeris ab eo aff. ctum beneficiis. Vnde etiam non permiſit eis liberam electionem, quemadmodum verſu præced. ſed reſtringit ad duos tantùm; vnum de

induſtria ſelectum facinoroſiſſimum, ne ſubeſſet aliqua miſericordiæ cauſa; alterum innocentiſſimum, vt cogerentur ipſum eligere. Hìc animus Pilati patet ex verſu ſequenti.

18. Sciebat enim, ex fama publica, quod per invidiam tradidissent eum, ſibi ſcilicet occidendum Principes ſacerdotum. Cùm autem inuidia ſit odium fœlicitatis alienæ, vt Auguſtin. 11. De Geneſi ad lit. cap. 14. cauſa huius inuidiæ fuit claritas nominis eius apud populum, & auctoritas in docendo maior quàm ſua, vt ſatis colligitur ex Ioan. 11, v. 48. & c. 12. v. 19.

19. Sedente autem illo pro tribvnali, id eſt, in tribunali, more Iudicis, ad cauſam examinandum, misit ad evm vxor eivs, quòd decorum non eſſet maritum per ſe in negotiis publicis interpellare. Lucius Dexter in Chronico vocatam vult *Claudiam Proculam*. Dicens: Nihil tibi, et ivsto illi, id eſt, nihil tibi negotij ſit cum iſto iuſto; quem ita vocat, quòd excellenter iuſtus eſſet, ita & nomine religionis deterret eum ab eius condemnatione, ſicut metu malorum perid, quòd ſequitur: Mvlta enim passa svm hodie per visvm: Græcè *κατ' ὄναρ*, *in ſomnis*, vt vertitur Matth. verſ. 20. non quòd noctu contigerit, manè enim narraſſet marito, ſed quòd dormienti poſt diſceſſum mariti. Quid paſſa fuerit, non conſtat: veriſimile eſt, fuiſſe minas pœnarum, impendentium Iudæis & Pilato, ex perſecutione & damnatione iuſti illius. S. Ignat. Beda, & Anſelm. putant im̃ ſum fuiſſe ſomnium à diabolo, impedire volente fructum paſſionis, quem incipiebat perſentiſcere. Sed cur igitur Iudæos non ceſſauit inſtigare ad ſcelus? Rectiùs proinde Ambroſ. lib. 10. in Luc. Hieron. Theophyl. & alij docent, fuiſſe à Deo immiſſum non Pilato Iudici, ne ſuſpectus aut corruptus videretur, eique non crederetur: ſed vxori vt innocentiæ teſtimonum haberet Chriſtus ab omnibus, à Iudæis credentibus, à Iudice, vxore eius, centurione, militibus, latronibus, terrâ motâ, Sole obſcurato, templo, petris, mortuis. Notatione verò dignũ eſt, neminem in tota paſſione pro liberatione Domini locutum eſſe, niſi duos Gentiles, Pilatum & vxorem eius.

20 Principes avtem sacerdotvm et seniores persvaservnt popvlis, per emiſſarios ſuos, huc illuc dimiſſos; ſpatium enim aliquod deliberandi videtur fuiſſe interpoſitum. Tacitè autem indicatur, Pilatum non fuiſſe fruſtrandum ſpe ſuâ, niſi Pontifices concitaſſent turbam ſibi obnoxiam. Vt peterent Barabbam, Iesvm vero perderent, id eſt, mortem eius poſtularent. Hoc autem à Pilato non erat eis propoſitum, ſed ex pura malitia Pontifices addiderunt. Præſes itaque territus vxoris denuntiatione cùm fortiùs inſtaret pro liberatione, & rurſum peteret, qvem vellent dimitti.

21 Illi dixervnt Barabbam. Quæ poſtulatio ſicut erat iniuſtiſſima, ita Domino ignominioſiſſima, poſtponi videlicet publico latroni, imò in gratiam lationis damnare innocentem, & in odium innocentis liberare latronem. Vnde S. Petrus, Actor. 3. verſu 14. exprobrat eis iſtam iniuſtitiam velut intolerabilem: & Athanaſ. de Paſſ. notat idcirco apud Iudæos horrendas illas ſeditiones & cædes paulò pôſt increbuiſſe, quas narrat Ioſeph. libris de bello Iudaic. Vnde & Pilatus attonitus petitionis impudentiâ, iterum inſtat:

22. Qvid igitvr faciam de Iesv? Dixit igitur hoc, volens dimittere Ieſum, vt notat Luc. c. 23. v. 20. Nam tacitè & placidè eis ſuggerit, vt ſimul petant etiam alterum ſibi dimitti, & idcirco iterum refricat eis gratiſſimum Iudæis titulum, Qvi dicitvr Christvs, qui ſcilicet talis etiam recentiſſimè à vobis habitus eſt, ſed pluſquam oportebat, Iudicis auctoritatem vulgò ſubmiſit: non enim erat populi pœnam alteri vinctorum decernere, ſed tantùm libertatem petere. Vnde cùm populo gratificari decre-

uiſſet, ad præcipitium ſummæ iniquitatis deductus eſt.

23. Dicvnt omnes, & principes, & à principibus perſuaſus populus, arreptâ è veſtigio poteſtate ſibi factâ, Crvcifigatvr. Proximâ crucis petendæ occaſio fuit petitio Pilati: nam quamuis præter mentem, tacitè tamen ſuggerebat maleuolis hominibus, vt, quia latro & ſeditioſus pro Ieſu liberabatur, ſupplicium quoque ipſius tranſiret in Ieſum, vt notat Baronius: idque maximè, quia accuſabatur ſeditionis & maieſtatis, Lucæ 23. v. 2. & 3. vnde & titulus *Rex Iudæorum*. Supplicium autem crucis apud Romanos decernebatur ſeditiſios & maieſtatis reis latronibus & præſertim perſonis viliſſimis, vt ſeruis, ſicut probat Lipſius 1. de Cruce. Itaque tria videntur Pontifices in petendo illo ſupplicio ſpectaſſe: primò congruentiam ad pretextam crimina: ſecundò, ſummam atrocitatem, vt ita ſe vindicarent; fit enim quemadmodum in partibus neruoſiſſimis & à corde remotiſſimis, ita cum maximis & diuturnis doloribus: tertiò, extremam ignominiam, vt nomen & memoria eius eſſet Judæis & Gentibus execrabilis, vt notat Chryſ. in Ioan. Diuinitùs quoque factum eſt, vt Saluator nullum ſibi mortis genus deligeret, ne aliud genus expaueſcere videretur, vt Athanaſ. de corporali aduentu verbi. Ait illis Præses: Qvid enim mali fecit? aliud *enim*, implicatam facit hîc & apud Marcum orationem, nihil enim habet, cui reſpondet. Itaque, vel reſpondet menti potiùs quàm verbis, qu. d. non eſt æquum, vt crucifigatur, quid enim mali facit? vel certè redundat. Itaque populum facit hîc teſtem innocentiæ: illi autem cùm in accuſando & probando palam deficerent, ad importunas ſe preces & vociferationes vertunt. Porrò verbis iſtis ſubiicit Lucas, *Corripiam ergo illum & dimittam*: ex quo colligitur, poſt iſta verba fuiſſe flagellatum, ſpinis coronatum, indutum purpura, productum foras, & cùm iterum clamarent, Pilatum ſediſſe pro tribunali, & lauiſſe manus; ſicut narratio Ioãnis omninò poſtulare videtur.

24. Videns avtem Pilatvs, qvia nihil proficeret, neque remiſſione ad Herodem, neque beneficio liberationis ſolemnis, ſiue loco Barabbæ, ſiue cum Barabba, neque flagellatione & reliqua ignominioſa tractatione neque toties iterata conteſtatione innocentiæ eius. Sed magis tvmvltvs fieret, ſeditio ſcilicet popularis ex eo, quòd ſe tam difficilem præberet. Quibus verbis non excuſatur Pilatus, qui ne declinaret à iuſtitia, omnia perrumpere debuiſſet; ſed potiùs Chriſtus, quòd nullo crimine, ſed metu ſeditionis damnatus ſit, imò à Iudice abſolutus: nam accepta aqva lavit manvs: ſequens in eo facto, vel naturalem ſignificationem lotionis corporis, ad indicandam animi ſui innocentiam; vel apud Iudæos Iudaicam adhibens ceremoniam, vt vult Orig. apud quos illa ad iſtum finem lege præſcripta erat, Deuter. 21. v. 6. Coram popvlo, ſpectante, vt impij facti inuidiam à ſe in populum declinaret, Factum ſuum explicat his verbis: Innocens ego svm a sangvine ivsti hvivs, id eſt, à morte, ſeu effuſione ſanguinis, quam petitis. Sed ſi hic iuſtus quomodo tu damnando innocens? Itaque Ieſum damnando abſoluit, ſe purgando condemnat: nec ſufficit manuum lotio: nã, vt Leo Serm. 8. de Paſſ. non purgant contaminatum animum manus lotæ, nec in aſperſis aqua digitis expiatur quod famulante impia mente committitur. Vos videritis, in quorum caput culpa cædis iſtius execrandæ & vindicta redundabit. Hæc ergo ceremonia videtur adhuc eo ſpectaſſe, vt vel ſic Iudæos reuocaret: ſed per diuinam prouidentiam eò directa eſt, vt teſtiſſima redderetur morientis pro nobis innocentia, dum in ipſa ſententia iuſtus pronuntiatur, vt obſeruat Auguſt. Serm. 118. de temp. & ita vincit, cùm iudicatur.

25. Et respondens vniversvs popvlvs, qui ex vniuerſa Iudæa confluxerat in illo feſto; Sangvis eivs svper

NOS ET SVPER FILIOS NOSTROS id eſt, Nos totam culpam & pœnam criminis, ſi quæ fuerit, præſtabimus, & in nos & filios noſtros ſuſcepimus; tu ſis ſecurus. Phraſis eſt Hebraica, frequens in Scripturis, vt Leuit. 20. v. 9. 12. 16. Itaque his verbis & ſua & filiorum capita vindictæ obligarunt, quæ in hodiernum vſque diem durat. Maledictiones enim & benedictiones parentum ſuper filios, velut qui pars ipſorum ſint, miros effectus habere ſolent.

26. TVNC ſuperatus tantâ peruicaciâ, DIMISIT EIS BARABBAM: IESVM AVTEM FLAGELLATVM, Græcè φραγελλώσας, *cùm flagellaſſet*, antè videlicet non nunc, quòd iam eſſet crucifigendus: Lucas enim dicit Pilatum dixiſſe *emendatum dimittam*; & paulò pòſt, *corripiam eum & dimittam*: quo flagellationem indicare voluit, & quidem conſilio, non vt in crucem ageretur, cui erat moris flagellationem præmittere, ſed vt eorum animos leuiori caſtigatione, crucem præire ſolitâ, placaret, Ieſumque à cruce eriperet, vt ſentit Auguſtin. Vnde poſt flagellationem, & per ipſam flagellationis immanitatem adhuc conatus eſt Ieſum à cruce eripere, vt ex Ioann. apertiſſimum eſt. Porrò *Virgæ à Flagellis* diſtinguuntur, vt patet etiam 2. ad Corinth. 11 v. 24. & 25. quia virgæ honeſtiores erant, flagra ſeruorum: illæ lignis hæc loris conſtabant: illæ mitiores erant, hæc aſperrima; ita vt Horat. vocet libro 1. Sat. 3. *horribile flagellum*, & Vlpianus L. 8. D. De pœnis, ſcripſerit, miniſtrorum immanitate multos ſub eiuſmodi flagellis interiiſſe. Intexebantur eis ſubinde tali, aut officula, quæ vocabantur flagra talaria, ſeu taxillata, maximè horribilia. An hîc ita factum fuerit, non conſtat, niſi quòd veriſimile ſit, immanem fuiſſe flagellationem, vt inimicos placare poſſet, ideóque & ab Iſaia & à Chriſto prædicta fuit. More Iudaico, ſubinde etiam Romano, reus alligabatur columnæ & cædebatur, neque ſtans, neque ſedens, ſed inclinatus, vt expreſsè præſcribitur in traditione Thalmudicis libri Marcoth. c. 3. Vnde Hieronym. Epiſt. 27. Oſtendebatur illi (Paulæ, inquit, columna, Eccleſiæ porticum ſuſtinens, infecta cruore Domini, ad quam dicitur vinctus & flagellatus. Cuius rei & Prudentius teſtis eſt, & hodie Romæ oſtendi dicitur in templo S. Praxedis. Flagellatus eſt autem à Pilato, ſeu iuſſu eius. ideóque non à Iudæis, ſed Romanis militibus; vt numerus quadraginta ictuum, vno minùs, non fuerit in eo obſeruatus, ſed diriſſima extiterit flagellatio. TRADIDIT EIS, Iudæis ſcilicet, non militibus; Lucas enim dicit *Tradidit eum voluntati eorum*, videlicet, VT CRVCIFIGERETVR, ſuâ quidem auctoritate, non tamen ſententiâ, quaſi cruce dignus. Non enim probari poteſt Pilatus in eum tuliſſe ſententiam velut reum mortis: vnde illa videtur ficta, quæ legitur apud Adrichomium. Ergo pro tribunali ſedit quidem, ſed *adiudicauit* tantùm, *fieri petitionem eorum*, vt loquitur Lucas, vt ſcilicet ab ipſis damnatus traderetur eis crucifigendus, ſicut petebant.

27. TVNC, cùm ſcilicet Ieſus eſſet flagellandus, non cùm tradendus eſſet ad crucem; vtrumque enim dixerat Matthæus. Nam non minùs coronatio, totáque ſequens illuſio quàm flagellatio præceſſerunt traditionem ad crucem, vt Auguſtin. 3. de conſenſu c. 9. & ex Ioann. clarum eſt. Itaque Matth. & Marcus recapitulant id, quod ante narrari rerum ordo poſtulabat. Tunc ergo cùm eſſet flagellandus, & velut mitiori pœnâ quam mortis corripiendus, vt, vel ſic liberari poſſet, MILITES PRÆSIDIS, ideóque Romani, tamquam lictores, quatuor tantùm videntur fuiſſe, Ioan. 19. v. 23. ET SVSCIPIENTES IESVM IN PRÆTORIVM, id eſt, accipientes eum, duxerunt intus in atrium prætorij, vt Marc. locum ſcilicet habitationis Prætoris Romani, ſeu Præſidis. Porrò tam Matth. quàm Marcus & Ioan apertè tribuunt flagellationem Pilato, id eſt, iuſſui eius, coronationem tamen & cætera ſolis militibus. Vnde Tertullian. de corona milit cap. 9. dicit eam fuiſſe

fuiſſe Romanorum militum commentum: nam ſicut, cùm eſſet à Caïpha condemnatus, licentia miniſtrorum exprobrauit ei acerbiſſimè quaſi arrogatam prophetiam, ita flagellato licentia militaris arrogatam Regiam dignitatem, idque ludibriis crudeliſſimis, non iubente, ſed permittente Pilato, vt Leo Serm. 8. de Paſſ. putans videlicet Iudæorum animos mitigandos. Iſti ergo quatuor milites CONGREGAVERVNT AD EVM VNIVERSAM COHORTEM, ſuam ſcilicet, cuius ipſi erant, vt inaugurationi regis, quam meditabantur, nullius ingenium, induſtria, petulantia, improbitas deeſſet, ſed immanes vires ſuas in cõmune conferrent. Itaq; non videntur cæteri flagellationi interfuiſſe. Porrò *Cohors* eſt peditum, decima ſcilicet pars legionis: vnde facilè eſt coniicere de numero, ſi conſtaret de numero legionis. Hoc conſtat, cohortem facilè fuiſſe quingentorum militum: aliqui ad mille quinquaginta augent, putantes legionem conſtitiſſe duodecies mille quingentis militibus; nec teſtimonia apud antiquos, Tacitum & alios deſunt.

28. ET EXVENTES EVM, veſtibus propriis, quibus eum à flagellatione iterum induerant, CHLAMYDEM COCCINEAM CIRCVMDEDERVNT EI, detritam ſcilicet alicuius militis, vt eſſet inſtar alicuius paludamenti, quo Reges & Imperatores in caſtris vtebantur. Ioannes vocat *veſtem purpuream*, & Marcus *purpuram*, quæ Regibus & Principibus viris propria erat. Vnde Ambroſ. & Hilar. putant eam fuiſſe diſtinctam à *chlamyde coccinea*, non ſolum colore, ſed & veſtis genere: Auguſt. tamen 3. de conſenſu cap. 9. putat eandem fuiſſe, eo quòd purpura quædam ſit cocco ſimillima, vel quòd eadem coccinea chlamys etiã in aliqua parte aliquid purpuræ habuerit. Hoc ergo quaſi paludamento Regali Regem adũbrauerunt.

29. ET PLECTENTES CORONAM, inſtar diadematis Regij, DE SPINIS, vt ludibrium eſſet cum tormento coniunctum. Spinas iſtas rhamnum fuiſſe credunt qui locis iſtis frequens: aliqui iuncum marinum fuiſſe volunt; ſed hoc improbabile eſt, magiſque conuenit figuræ arietis hærentis cornibus inter vepres, ſi rhamnus fuerit. ET POSVERVNT SVPER CAPVT EIVS, non vt inſtar pilei caput tegeret, ſed vt tempora tamquam corona cingeret & pungeret. Nam, vt Tertull. de corona milit. c. 14. præter figuram contumelia in promptu eſt, & turpitudo, & dedecoratio. & his implexa ſæuitia, quæ nunc Domini tempora & fœdauerunt & lancinauerunt. ET ARVNDINEM IN DEXTERA EIVS, vt eſſet loco ſceptri. ET GENVFLEXO, vt ſpeciem adorationis Regis præferrent, ILLVDEBANT EI, velut ludicro Regi; & apprecantes omnia fauſta & felicia dicebant: AVE REX IVDÆORVM, quibus tacitè ei exprobrabant affectationem regni.

30. ET EXPVENTES IN EVM, hâc contumeliâ magis interpretantes ludicram adorationem ſuam, ACCEPERVNT ARVNDINEM, ſceptrum ſcilicet è manibus eius, & percutiebant caput eius, ſimul, vt morionem qui regnum affectabat, irridentes, vt S. Thomas notat: ſimul dolorem inferentes ex concuſſione ſpinarum. Addit Ioann. etiam dediſſe ei alapas loco ſcilicet tributi, & munerum quæ Regibus inauguratis offeruntur: ita vt iſta illuſio ad ſummum crudelitatis & contumeliarum omnium faſtigium peruenerit, vt loquitur Victor Antiochenus in Marcum. Videntur hoc feciſſe in gratiam Iudæorum, vt Chryſoſtom. notat, ſi non eis incitantibus, à quibus mercedem nocturnæ comprehenſionis acceperant. Mirum eſt autem, quòd Rex Iudæorum Agrippa poſtea ſimili ferè modo in perſona cuiuſdam morionis (Araba, ſi non fortè Barraba) Alexandriæ illuſus fuit, in vindictam arbitror facti illius, vt narrat latè Philo in Flaccum. Myſticè Ambroſ. libro 10. in Lucam: Quamuis militibus defuerit boni operis affectus, Deo tamen ſuus non defuit honos, qui ſalutatur, vt Rex, coronatur vt victor, quaſi Deus & Dominus adoratur.

Arundo comprehenditur manu eius, vt humana fragilitas iam non ſicut arundo moueatur à vento, ſed operibus Chriſti corroborata firmetur: eadem caput eius percutit, vt ſolidata diuinitatis attactu noſtra conditio mutari poſſit. Hæc ille. Aliter Hieronymus in Matth. In chlamyde coccineâ opera Gentium cruenta (id eſt peccatum) Chriſtus ſuſtinet: in corona ſpinea maledictum ſoluit antiquum: in calamo venenata occidit animalia. Sed accuratiùs & latiùs S. Athanaſius, De paſſione & cruce Domini.

31. ET POSTQVAM ILLVSERVNT EI, tot & tam acerbis ludibriis ad ſatietatem vſque, EXVERVNT EVM CHLAMYDE, coccineâ. Multa hîc intermittit Matthæus, quæ Ioan. ſupplet c. 19 verſ. 4. vſque ad 16. Fuit enim in iſto habitu oſtenſus Iudæis, vt placarentur, rursùm examinatus, tandem productus foras, & à Pilato ſedente pro tribunali traditus voluntati eorum. Itaque redit hîc Matthæus ad narrationem inchoatam verſu 26. Exutâ igitur chlamyde, INDVERVNT EVM milites illi quatuor lictores, VESTIMENTIS EIVS, vt ab hominibus cognoſci poſſet, ET DVXERVNT EVM, VT CRVCIFIGERENT. Marcus & Ioann. *eduxerunt*, ſcilicet extra ciuitatem. Tunc enim impletum eſt illud Matthæi, quod eiecerunt heredem extra vineam, tamquam indignum ſcilicet, quem ciuitas ſuſtineret, vt extra portam, iuxtà Apoſtolum ad Hebr. 13. pateretur, ſicut ibi hoſtia pro peccato cremabatur. Decebat enim eum extra ciuitatē in agro cum Abel pati, vt ceſſantibus veteribus victimis, noua hoſtia nouo imponeretur altari, & Crux Chriſti non templi eſſet ara, ſed mundi, vt notat S. Leo Serm. 8. de Paſſione Dom.

32. EXEVNTES AVTEM, in ipſo ſcilicet egreſſu portæ ciuitatis. Conſtat enim ex Ioann. Chriſtum exiuiſſe baiulantem ſibi crucem, ſicut Iſaac ligna ſui ſacrificij portauerat. Reo namque ex more imponebatur crux ferenda, vel tota, vel pars, ſicut ex ethnicis Scriptoribus conſtat. Fiebat autem & ad ludibrium & ad pœnam. Vnde Auguſt. Tract. 117. in Ioan. Grande ſpectaculum ſed ſi ſpectet impietas, grande ludibrium; ſi ſpectet pietas, grande myſterium. Ludibrium erat in eo, vt Leo Serm. 8 cit. quia fiebat ad irriſionem regiæ dignitatis: myſterium, quia geſtabat virgam principatus ſui, quâ percuſſurus erat diabolum & triumphi ſui trophæum ſuper humeros, quod fixurus erat in frontibus Regum. Itaque exeuntes portam, INVENERVNT HOMINEM CYRENÆVM, ex Cyræne vrbe, vel Cyrænaica regione, quæ eſt in Africa circa Libyam, vt patet non ſolùm ex Plinio lib. 5. cap. 5. ſed & Act. 2. v. 10. Vnde veteres plerique auctores, Ambroſ. Hilar Leo, volunt, Gentilem fuiſſe ad ſignificandum, Gentiles præ Iudæis crucem Chriſti laturos. Tamquam Simon nomen ſit Iudaicum: Iudæus enim eſſe potuit, qui, vel cuius parentes habitationem è Cyræne Ieroſolymam tranſtuliſſent erant namque diſperſi Iudæi per totum orbem, vt patet loco Act. cit. HVNC ANGARIAVERVNT, ſeu vi compulerunt, vt tolleret crucem eius. Lucas, *impoſuerunt ei crucem*, nempe totam ferendam vſque ad locum Caluariæ, vt ſentit Auguſtin. 3. De conſenſu c 10. ſicut antè Ieſus totam tulerat. Cauſam fuiſſe debilitatem nimiam, & accelerationem, videtur veriſimile. Militaris autem inſolentia coëgit hominem extraneum, eo quòd nemo ignominioſum lignum ferre dignaretur. Significatum autem fuit, crucem à plurimis non ſuſcipi niſi coactis, ſuſceptam tamen ferri voluntariè.

33. ET VENERVNT IN LOCVM, QVI DICITVR GOLGOTHA, ſcribendum fuiſſet *Golgoltha*, ſed L euphoniæ causâ excidit, & Syriacè ſignificat *Caluariam*, ſicut hîc explicatur. Locus autem *Caluariæ* dictus eſt à caluariis & oſſibus facinoroſorum hominum ibi diſperſis eo quòd eſſet locus ſuppliciis infamis, vt vult Hieron. Plurimi tamen veteres ita vocatum volunt, quòd ibi primi hominis cranium, ſeu ipſe primus homo traditione quâdam diceretur ſepultus, vt Orig. in Matth. Ambr.

lib. 1. in Luc. Athanaſ. de Paſſ. Epiphan. lat Hæreſi 46. vt videlicet ibi mortem ſuſciperet Chriſtus, vbi radix totius mortis requieſceret.

34 ET DEDERVNT EI VINVM BIBERE: Græcus habet ὄξος, *acetum*, ſed ferè omnes Latini veteres legunt *vinum*, οἶνον, & ita Græcè etiam legitur apud Marcum. Credibile eſt fuiſſe vinum euanidum & acetoſum, vt vtroque nomine vocari potuerit, ſicut Theophyl. in Marc. notat. Ex compoſito hoc factum fuit, ad affligendum moriturum, cùm damnatis ad mortem vinum præſtantiſſimum dari ſoleat, ne mortis horror terreat vel dolor torqueat. CVM FELLE MIXTVM: Marcus vocat *vinum myrrhatum*. Vinum autem myrrhatum, ſeu myrrhinum duplicis generis erat: aliud ex poculis myrrheis, quibus vinum canum infuſum fuerat, odorem, ſaporémque contrahebat iucundiſſimum: aliud myrrhâ, calamo aliiſque aromatibus condiebatur. Vtrumque pretioſiſſimum erat ac vires addebat, prout conſtat partim ex Plinio lib. 12. c. 13. partim ex Athenæo, qui etiam dulce fuiſſe indicant. Conſtat autem traditionibus Iudæorum, quæ adhuc in Thalmud extant, afficiendis ſupplicio myrrhatum vinum propinari ſolitum, nimirum iuxta illud Prouerb. vltim. *Date ſiceram mærentibus*, &c. Itaque iuxta hæc valdè veriſimiliter dici poteſt, hoc vinum myrrhatum fuiſſe diſtinctum à vino felle mixto, vt ſentit Euthym. & obſcurius Theoph. in Matth. Sed tamen & idem Theophyl. & alij plerique veteres, vt Auguſt. libr. 3. de conſenſu cap. 11. ſiue diuerſum fuerit vinum, ſiue idem, cui fel mixtum fuerit, hoc eſt, ſola myrrha amariſſima inſtar fellis, vel cui reuera fel ſimul & myrrha commixta fuerint, ſentiunt fuiſſe amariſſimum, & ad illudendum affligendumque adhibitum ſpecie refocillandi: quod ſanè moribus Iudæorum videtur magis fuiſſe conſentaneum. ET CVM GVSTASSET, cuiuſmodi eſſet, ne ſcilicet indignabundus contemnere videretur, tamen NOLVIT BIBERE, id eſt, tranſmittere, quod Marcus dicit eodem ſenſu, *non accepit*, ſcilicet vt biberet, ſeu tranſmitteret, ne vel ſibi malum accerſere velle, vt deſperabundi ſolent, vel barbaram eorum immanitatem probare videretur.

35. POSTQVAM AVTEM CRVCIFIXERVNT EVM, id eſt, cruci affixerunt, nempe clauis, non funibus, vt conſtat ex reſurrectione, Lucæ 24. v. 39. & Ioan. 20. v. 25. & 27. Affixus autem fuit tribus clauis, vt communior videtur habere opinio, vno videlicet duos pedes terebrante, ſicut tradit Nonnus metaphraſtes Euangelij ſecundùm Ioan. & Nazianz. in Carm. de Chriſto à cruce depoſito. Gregorius tamen Turonenſis tradit quatuor fuiſſe clauos, cui antiquiores imagines ſuffragantur. Suppedaneum ſubijciunt quidam pedibus, vt faciliùs ſuffigi poſſint; ſed ſi ſic ſtetiſſet in cruce Chriſtus, non ſuſpenſus pependiſſet, ſicut hoc agnoſcunt Scripturæ Act. 5. v. 30. & alibi. Facie verſum fuiſſe in occidentem, dorſo Ieroſolymam, docet Sedulius & Auctor Comment. in Marcum apud Hieronym. vt ſic duæ ſimul prophetiæ litteraliter implerentur. *Dorſum, non faciem oſtendam eis in die perditionis eorum*, Ieremiæ 18. verſ. 17. *Oculi eius ſuper gentes reſpiciunt*, Pſal. 65. Cum corona ſpinea pependiſſe expreſsè docet Tertull. lib. contra Iudæos cap. 13. DIVISERVNT VESTIMENTA EIVS, id eſt partiti ſunt milites: damnatorum enim veſtes, vt Cyrillus l. 12. in Ioan. c. 32. quaſi hereditatis lege ad ſe pertinentes ſibi vindicabant, vt nunc à lictoribus fieri ſolet. Ergò nudus crucifixus eſt; vnde Pſal. 68. qui de paſſione loquitur. *Operuit confuſio faciem meam*. Veſtiméta fuiſſe plura, patet ex Ioan. nam præter tunicam, ſcilicet interiorem, quæ manſit integra, in quatuor partes diuiſerunt veſtimenta, quæ videtur fuiſſe tunica exterior, ſi non & pallium: quod tamen quia magis honeſtatis, quàm neceſſitatis causâ geſtatur, vix credibile eſt paſſionis tempore geſtum fuiſſe. Hæc ergò veſtimenta diuiſerunt in qua-

tuor partes; vnicuique militi partem, vt Ioan. SORTEM MITTENTES, nempe nō ſolùm ſuper tunicam inconſutilem, ſicut Ioan. narrat, ſed etiam ſuper veſtes illas diuiſas, quis quid tolleret, vt ex Marco clarè conſtat. Factum eſt hoc, ſpectante Ieſu, ad ludibrium & acerbitatis augmentum, vt Theophyl. obſeruat.

36. ET SEDENTES MILITES, tum lictores, tum reliqui cuſtodes, cum centurione ſuo, de quo verſu 34. SERVABANT EVM, ne quis videlicet amicorum de cruce viuum deponeret.

37. ET IMPOSVERVNT SVPER CAPVT EIVS, in ea crucis parte, quæ ſuper lignum tranſuerſum eminebat, CAVSAM EIVS, propter quam crucifixus eſſet, ſeu cauſam ſupplicij, SCRIPTAM, tribus videlicet linguis, vt Ioan. Fiebat ex more Romano, quo titulus ſupplicij ſcriptus, vel præferebatur, cùm duceretur reus, vel affigebatur. Sic ergo Chriſtus quamuis in cruce pro nobis hominis infirmitate dolebat, ſuper crucem tamen Regis maieſtate fulgebat, vt Beda in Lucam. HIC EST IESVS REX IVDÆORVM. Marcus, *Rex Iudæorum* Lucas, *Hic eſt Rex Iudæorum.* ſenſum expreſſerunt, non verba Nam vera verba crucifixi affixa videntur à Ioan. adferri, *Ieſus Nazarenus Rex Iudæorum*, illa quippe cum titulo Romæ aſſeruato dicuntur conuenire, vt IESVS, ſit proprium nomen; *Nazarenus*, patria, quâ vulgò notus erat: *Rex Iudæorum*, cauſa ſupplicii, quâ Pilatus ſimul etiam ſe purgaſſe voluit, affectationem regni Iudaici ei imponens, & ſe de Pontificibus ad innocentis necem adigentibus, vlciſci, quod eis ignominioſum eſſet, Regem eorum ipſis poſtulantibus in crucem ſuffigi. Nam propterea etiam titulum mutare noluit, quamuis altiore conſilio diuinitùs id ageretur, ne ſcilicet ſcriberet quòd affectaſſet regnum; ſed quòd eſſet Rex, hoc non crimen, ſed gloria eſt.

38. TVNC CRVCIFIXI SVNT CVM EO DVO LATRONES; conſilio tum humano tum diuino: humanum fuit, partim Pilati, ne ita inſontem plectere videretur, vt ſceleratis parceret; partim Pontificum vt conſors ſupplicij latronum, conſors etiam criminum vulgò haberetur: & ideò ipſis, vt credibile eſt, inſtantibus tamquam princeps facinoroſorum hominum in medio ſuſpenditur, quod ei fuit ſummæ ignominiæ, ſicut Iſaias & Chriſtus ipſe notauit Lucæ 22. verſu 27 Diuinum conſilium fuit, vt verè pro ſceleratis paſſus, & eorum ad ſe conuerſorum princeps eſſe ſignificaretur, diuinique iudicij & diſcretionis ſpecimen exhiberet, dum iudex in medio vnum damnat, alterum ſaluat: Iudæos reiicit, Gentes adſciſcit, vt ex parte notauit Auguſtin. Epiſtol. 40.

39. PRÆTEREVNTES AVTEM, ſiue caſu viâ publicâ, quæ ibi erat, vt Euthym. & Victor Antiochen. notant, ſiue potiùs ſpectantes, qui de induſtria circumcurſabant crucem, curioſitatis & virulentiæ oſtendendæ causâ, vt inſultarent morienti: BLASPHEMABANT EVM, verbis in eius diuinitatem contumelioſis conuitiando, MOVENTES CAPITA SVA, propter irriſionem, vt notat Ambroſ talis eſt enim motus capitis irridentium. Vnde Iſaiæ. 37. verſu 22. *Subſannauit te virgo filia Sion, poſt te mouit caput.* Et hanc irriſionis ſpeciem prædixerat de Chriſto Dauid, Pſalm. 21. v. 8. & Pſal. 108. v. 25. Eſt autem hoc genus contumeliæ, in ſummis ſcilicet malis aliquem tam acerbis appetere ludibriis & conuitiis, acerbiſſimi animi ſignum, & toleratu grauiſſimum.

40. DICENTES, id eſt, non ſolùm geſtibus irridebant, ſed vt S. Leo Sermon. 10. de Paſſione, fixuris clauorum addebant etiam tela linguarum: VAH. Interiectio eſt hoc loco contemnentis & exprobrantis, ſibilo oris pronuntianda, qualis eſt apud Flandros, *Phi*. QVI DESTRVIS TEMPLVM DEI ET TRIDVO ILLVD REÆDIFICAS: q. d. Qui te tantæ potentiæ venditaſti, pudeat te iam iactantiæ & arrogantiæ tuæ. SALVA TEMET IPSVM, è cruce; quod longè faciliùs, quàm vaſtam illam molem triduo erigere. Si

FILIVS DEI ES, ſicut coram Pontificibus profeſſus es, DESCENDE DE CRVCE. Noluit autem, quia tempus non erat oſtendendæ potentiæ, ſed perfectæ patientiæ, vt Auguſt. in Pſalm. 40. noluit, ne ſi ad eorum poſtulata deſcenderet, impatientiæ videretur cedere: denique noluit, vt maius diuinitatis ſuæ præberet teſtimonium, videlicet tum tantam patientiam, quantam nemo hominum perpetraret, vt Tertull. lib. De patientiâ, tum glorioſam reſurrectionem ſuam.

41. SIMILITER ET PRINCIPES SACERDOTVM, omnis decoris & grauitatis, & dignitatis ſuæ obliti præ animi immanitate. Nec enim eos intereſſe decebat ſuppliciis, multò minùs morientem ſcommatibus inceſſere. CVM SCRIBIS ET SENIORIBVS: vnde ab omni genere hominum laceratus eſt, à tribus ordinibus primatum, à vulgo, à militibus, à ſupplicij ſocijs latronibus, vt ita, iuxta Chryſoſtom. tamquam arrogans, impoſtor, in cōſpectu omnium vituperatus decederet.

42. ALIOS SALVOS FECIT, SEIPSVM NON POTEST SALVVM FACERE. Verba videntur eſſe non fatentium eius miracula, vt vult Hieronym. ſed potiùs tacitè calumniantium: quaſi dicerent Seipſum non poteſt ſaluum facere, ergò ſignum eſt, quòd nec alios ſaluos fecerit, ſed tamquam impoſtor & magus oculis illuſerit. Vnde Chryſoſt. dicit, priora miracula in dubium vocari, Theophyl. ea vellicari, vt phantaſtica; Euthymius, vt præſtigiis facta. Et quia ſe dixerat eſſe Meſſiam & Filium Dei, vtrumque ſe putant apertæ falſitatis conuincere. SI REX ISRAEL EST. nempe ille promiſſus Meſſias vt indicant Marcus & Luc. DESCENDAT DE CRVCE, ET CREDIMVS, Græcè πιστεύσομεν, *credemus* EI: non quaſi hoc feriò ſentirent, aut promitterent, ſed propter conditionis, vt putabant, impoſſibilitatem, & euidentiam ad oculum, quòd non eſſet Meſſias. Loquuntur animo illudendi crucifixum Cur ergò non deſcendit, vt eis poteſtatem deſcendendo monſtraret? Reſpondet Leo Serm. 17. de Paſſ. quia non ſecundùm preces blaſphemantium linguarum humani generis redemptio debebat omitti: & Auguſtin Tractat 37. in Ioan. quia patientiam docebat, ideò potentiam differebat. Si enim quaſi commotus ad eorum verba deſcenderet, victus conuiciorum dolore putaretur. Nam quid ei magnum fuit de cruce deſcendere, qui potuit de ſepulchro reſurgere? Et tamen reſurgenti non crediderunt, quantò minùs deſcendenti?

43. CONFIDIT IN DEO, id eſt, iactauit ſe fiduciam in Deo Patre ſuo habere: LIBERET NVNC, ſcilicet eum Deus, SI VVLT EVM, non ipſe Deum, ſed ſi Deus ipſum vult, id eſt, diligit eum, & fauet ei tamquam filio ſuo. DIXIT ENIM, FILIVS DEI SVM, ei proinde maximè dilectus, & curæ. Impoſſibile eſt enim, vt filium ſuum negligat, qui neminem in ſe ſperantem derelinquit, ſicut hoc argumentum perficitur Sapient 2. verſ. 18. Cùm ergo non liberaretur, inuictè probatum putabant, eum non eſſe Filium Dei. Errabant in circunſtantia temporis. Sine dubio enim Deus Filium ſuum liberaturus erat de manibus contrariorum non tamen à cruce liberando ſed à mortuis reſuſcitando, omnibus ſuppliciis ad redemptionem humani generis, & ad exemplum perſeuerantiſſimæ patientiæ conſummatis.

44. ID IPSVM AVTEM, nempe, *Si tu es Chriſtus, ſaluum fac temetipſum, & nos,* vt exprimit Lucas, LATRONES IMPROPERABANT EI: erat enim tacitè dicere, non es talis, ſed impoſtor: vnde Marcus dicit, quòd *conuitiabantur ei.* Vterque autem notat circumſtantiam, quòd ſimul CRVCIFIXI ERANT CVM EO. Vt inſinuet rei indignitatem, cùm oporteret eos timere Deum, per cuius iudicium in eamdem damnationem inciderant, ſicut hoc poſtea alter latronum alteri exprobrauit; & de morte propria, non de conuitiis alienis eſſe ſollicitos. Oritur autem difficultas, quomodo Matth. & Marcus dicant latrones improperaſſe Ieſu, cùm

non niſi vnus dixerat iuxta Lucam. Græci & Orig. Chryſoſt. cum ſuis, Cyrill. Catech. 13. valde veroſimiliter ſentiunt, vtrumq; initio conuiciatum fuiſſe; alterum deinde viſis mirabilibus eſſe conuerſum. Quamuis Aug. 3. De conſ. cap. 16. per tropum velit pluraliter dici id, quod vnus tantùm fecit, quod ipſe pluribus exemplis Scripturæ probat eſſe familiare. Ambroſ. lib. 10. in Luc. & Hieron. hîc vtramque expoſitionem iungunt.

45. A SEXTA AVTEM HORA, ſcilicet iam tranſactâ, ſeu ſigno eius dato, hoc eſt, ipſo medio die, quo lumen Solis eſt maximum, TENEBRÆ FACTÆ SVNT: non ita denſæ, vt Ægyptiacæ, ſed quales eſſe ſolent ſerenâ nocte, cùm aſtra lucent; aſtra enim eſſe viſa, teſtis eſt Phlegon apud Euſeb. in Chronico. Nam ex factis circa crucem Chriſti patet, quò ſe mutuò & omnia viderint circumſtantes. Ambroſ. Epiſt. 83. & aliis locis videtur putare, quòd Sol reuera occiderit in Occidente, ibique per tres horas manſerit, iuxtà prophetiam Amos capite 8. hac de re. *Occidit Sol in meridie.* Sed veriùs, aliis duabus de cauſis tenebras eſſe factas; primò, quòd Soli Luna ſe ſuppoſuerit: oculatus enim teſtis Dionyſius Areopagita Epiſtol. ad Polycarpum aſſerit, Lunam ab ortu Solis mediâ die, extra coniunctionis tempus, ſubingreſſam eſſe Solem. & rurſum verſus Orientem horâ nonâ receſſiſſe. Quia in re triplex erat miraculum. primum, quòd eſſet plenilunium, quo non poteſt naturaliter fieri eclypſis Solis: ſecundum, quòd Luna ab Oriente Solem ſubintraret, cùm ſemper hoc fieri debeat ab Occidente: tertium, quòd eadem via rediret, relinquens primò retectam illam Solis partem, quam vltimam texerat, cùm deberet oppoſitum fieri: quartum adde, quòd Luna immota ſteterit ſub Sole per tres circiter horas, vſque ad nonam, cùm eclypſis Solis breuiſſima eſſe ſoleat. Sed etiam, omnibus iſtis poſitis, quia Luna eſt minor Sole maximamq; patitur parallaxin, non potuit efficere, vt fierent tenebræ, SVPER VNIVERSAM TERRAM, ſicut teſtatur Euangelium eſſe factas. Nam quamuis Origen. ſolam Iudæam intelligat, plerique tamen veteres, Chryſoſtom. Theophil. & alij verius vniuerſam terram intelligunt. Vnde à Dionyſio & Apollophane viſa eſt hæc eclypſis in Ægypto, & Tertull. in Apologet. c. 21. teſtis eſt, iſtum mundi caſum à Romanis in archiuis relatum eſſe. Phlegon citatus refert defectionem inter omnes, quæ acciderant fuiſſe maximã: Euſeb. loco allegato ſe in Cõmentariis Ethnicorum reperiſſe conſignatum, quòd tenebræ factæ fuerint ſuper vniuerſam terram. Itaque alteram cauſam tanti deliquij indicat Luc. cùm dicit: *Sol obſcuratus eſt* hoc eſt vt Hier. in v. 9 c. 8. Amos, retraxit radios ſuos pendentem in cruce Dominum ſpectare non auſus. Sic igitur Creatori ſuo quodammodo creatura congemuit, &, vt Leo Serm. 6 de Paſſ. Crucis clauos omnia ſimul elementa ſenſerunt. Debebat enim hoc teſtimonium (diuinitatis ſcilicet eius) ſuo mundus auctori, vt in hoc caſu conditoris ſui vellent vniuerſi finiri. VSQVE AD HORAM NONAM, id eſt, tertiam noſtram pomeridianam, tres ſcilicet horas continuas, ne putaretur naturaliter contigiſſe: vnde videntur tenebræ duraſſe, quamdiu viuus pependit in cruce. Facta ſunt autem iſta, vt optimè Auguſtin. De fide contra Manichæos c. 26. ad humanam naturam docendam, non ad Chriſti naturam tuendam. Nam fuit grauiſſimum teſtimonium diuinitatis, in ſumma eius infirmitate exhibitum, per quod, vt Cyrill. lib. 2. ad Reginas, Creatore contumeliâ affecto, creatura quodammodo iraſcebatur ſceleratis: ne aut pendentem videret Dominum ſuum, aut impij blaſphemantes, vt Hieron. luce ſuâ fruerentur: ne denique tenebras mundo Iudaicæ cæcitatis oſtenderet, inquit Leo Serm. 10. de Paſſione.

64 ET CIRCA HORAM NONAM CLAMAVIT: Marcus & Græcus *exclamauit* ἀνεβόησεν, quo augetur vehementia, ſicut &

epitheto, VOCE MAGNA: nam adhibuit eam, vt oſtenderet pœnarum magnitudinem, & ſe mori non naturæ infirmitate, ſed ſui voluntate; morientes enim lentâ morte voce deſtituuntur: DICENS ELI, ELI LAMMA SABACTHANI. Tria priora vocabula ſunt initium Pſalm. 21. (vt ita declararet totum Pſalmum de ſe eſſe prophetatum) ſicut Hebraicè legitur: nam illud, *reſpice in me* quod Latinè legimus, à LXX. inſertum eſt. סבקתני *Sabacthani*, eſt Syriacum à סבק *Sabac*, ſiue *Sebac*, id eſt *dereliquit* quod idioma tempore Chriſti vulgare erat; nam Hebræi dicunt עזבתני *Ghazabtani* ſeu *Azabtani*, quomodo, & in quibuſdam manuſcriptis Latinis legitur. Pro *Eli* Marcus habet *Eloi* quod idem ſignificat Eſt enim ſingulare ab *Elohim*. Seruarunt Euangeliſtæ vocabula Hebraica, vt ita tacita daretur ratio, cur Eliam innocatum putarent. HOC EST, DEVS MEVS, DEVS MEVS, VT QVID DERELIQVISTI ME? ſecundùm humanam ſcilicet naturam, exponendo eam omnium perſecutorum voluntati, omnium tormentorum acerbitati, ſine conſolatione. Querimoniam eſſe naturæ derelictæ multi volunt, ſicut illam, de qua ſuprà, TRANSEAT A ME CALIX ISTE. S. Leo Serm 17. de Paſſ. & Cyprian. de Paſſione, eſſe verba inquirentis cauſam derelictionis, vt videlicet nobis occaſionem darent quærendi cauſam mortis Chriſti & fructum eius, videlicet peccatum hominum offendentium & gratiam Dei offenſi: nam vtrumque tam magnũ eſt, vt ſoli Deo plenè perſpectum ſit. Cyrillus libro 2. ad Reginas, peropportunè vult eſſe verba vocantis ad beneuolentiam ſiue exorantis Deum; q. d. Vt quid id eſt, meměto, vt quid ſeu in quem finem dereliqueris me nimirum vt placatus maledictionem humano generi incumbentem ſoluas Et ita eſſent verba Chriſti, tamquam ſacerdotis, Patrem placantis & fructum ſacrificij exorantis pro humano genere. Nam vocem deſperationis hîc Chriſto elapſam eſſe, vt Caluinus docet, blaſphemia eſt omnibus antiquis inaudita quam ipſe Chriſtus refutat, non ſolùm in eodem Pſalmo dicĕdo, *Spes mea ab vberibus matris meæ*, ſed in ipſis illis verbis, *Deus meus, &c.* Deus quippe ſicut non eſt mortuorum, ita nec deſperantium. Non enim poteſt quiſquam dicere Deus meus, inquit Ambroſ. in Pſalm. 43 niſi qui Deo plenum defert pietatis affectum.

47 QVIDAM AVTEM &c. AVDIENTES. S. Hieron. arbitratur fuiſſe Romanos milites, ſermonis Hebraici ignaros qui *Eliam*, pro *Eli* intellexerint. Fauet multùm, quòd hîc dicatur vnus ex eis dediſſe acetum, quem Lucas dicit fuiſſe militem. Forſan Iudæi illudendi causâ peruerterunt ſacra verba quos poſtea milites imitati ſint vt dicerent: ELIAM VOCAT, ſeu innocat in auxilium, vt ſe deponat, quia ſe ipſum ſaluare non poteſt. ISTE, cruciarius ſpirat enim contemptum

48 ET CONTINVO, vt clamaſſet Eli, CVRRENS VNVS EX EIS, miles, vt Lucas, acceptam ſpongiam impleuit aceto, quia naturaliter liquorem imbibit & acceptam reddit, ET IMPOSVIT ARVNDINI, vt poſſet ori hominis in alto pendentis, admoueri. Nam præter illud arundinis tectoriæ genus, quod vulgò eſt notum eſt & aliud craſſum ac longum, inſtar mediocris haſtæ, in quibuſdam partibus Galliæ, in Hiſpania & Italia notiſſimum. quod Græci vocant κάλαμον χαρακίαν apud Theophraſt. Gazã *vallatoriam* alij *ſatiam*. Sed quid aceto & ſpongiæ cũ iſto clamore Chriſti, Eli, Eli Ex Ioanne hoc intelligitur: nam Chriſtus eodem tempore clamauit, *Sitio* vt extremam ſuam afflictionem indicaret. Cùm ergo ab hominibus nullum ſolatium ſciret eſſe præ manibus, ad Deũ videtur ſe conuertiſſe, clamãdo, *Eli, Eli*. Et idcircò miles accurrĕs, ſpecie reſtinguendi ſitim, reuera autem illudendũ, vt ex Luca patet, admouit ori ſitibũdo ſpongiam cũ aceto quod magis exſiccat, & ſimul irriſit eũ, dicĕs, vt narrat Lucas, *Si tu es Rex Iudæorum, ſaluum te fac*: q. d. Quid clamas & inuocas auxilium alienum Eliæ? ſaluum fac teipſum: & vt Marcus, *Sinite videamus, ſi veniat Elias ad deponĕdũ*

eum; quod Matth. hîc narrat cæteros adſtantes dixiſſe: ſed vtrique hoc dixerunt, & milites ad cæteros, & cæteri ad ipſum, quaſi dicerent, potetur aceto; ne ante aduentum Eliæ moriatur. Ex quibus verbis videtur etiam colligi cur illud acetum, ſpongia, & arundo parata ſteterunt, videlicet ne animo deficerent crucifigendi vel crucifixi: vnde & nunc contra deliquium animi adhiberi ſolet: vel etiam ne crucifixi ex fluxu ſanguinis, quem ſiſtit, citiùs morerentur. Itaque, præter irriſionem, etiam hac de causâ acetum à milite oblatum fuit, vt eſſet ſpatium videndi, num Elias eſſet venturus. Diuerſa igitur planè fuit hæc aceti oblatio ab ea de qua *v.* 34. Nam illa ante crucifixionem, hæc poſt facta eſt, quamuis malè quidam confuderint. Vtraque plena fuit barbarie: vnde vtramque diſtinctè, velut ſummæ inhumanitatis, Pſaltes, prophetauit, *Dederunt in eſcam meam fel, & in ſiti mea potauerunt me aceto.*

50. IESVS AVTEM ITERVM CLAMANS VOCE MAGNA, in argumentum ſuperſtitis in eo roboris, vt videlicet teſtatum redderet, ſe non defectu virium mori, vt contingit iis; qui lenta morte moriuntur, ſed vitam & mortem eſſe in ſua plena & libera poteſtate, ſicut de ſe ipſo aſſeuerat Ioan. 10. v. 18. quod Chryſoſtom. Theophyl. & plerique veteres notauerunt. Vox ergo iſta teſtimonium fuit diuinitatis eius, quam ex ea, & vel ſola præcipuè cognouit, & confeſſus eſt centurio, Marci 15. verſu 39. Clamauit autem Chriſtus hæc verba: *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum*, ſicut ex Luca patet: vt indicaret ſe non vt facinoroſum, ſed per omnia benè ſibi conſcium, & Deo confidentem mori, & morientibus huius pietatis exemplum relinqueret, EMISIT SPIRITVM, id eſt, vt Tertull. in Apologet. c. 11. ſpiritum ſponte dimiſit, præuento carnificis officio: nam hoc verbo ſignificatur mors ſpontanea. Vt enim Ambroſ. in Luc quod emittitur voluntarium eſt, quod amittitur neceſſarium, & ideò Ioan. ait *ſpiritum tradidiſſe inclinato capite*, voluntate videlicet, non infirmitate. Emiſit autem, ſeu tradidit ſpiritum, *non clamando*, ſicut Latinus textus ſonat, ſed vt Græcus apud Luc. *cùm clamaſſet*, φωνήσας, & apud Ioan. *cum inclinaſſet caput*, κλίνας.

51. ET ECCE. Quià loquendi connexione, & modo rectè obſeruat Auguſt. 3. de conſenſu cap. 19. tunc eſſe ſciſſum velum, cùm emiſiſſet ſpiritum, & ideò Lucam ordinem non obſeruaſſe. VELVM TEMPLI. Velum duplex fuit, non ſolùm in veteri tabernaculo, vt patet ex Apoſt. ad Hebr 9. v. 2. & 3. & Exodi 26. verſ. 21. & 36. ſed etiam in templo, ſicut diſtinctè narrat Ioſeph. de bello Iudaico c. 6. Hieronym. Epiſt. 115. ad Hedibiā q. 8. accipit hoc de velo exteriori, quod primis portis oppandebatur, & ante illum Orig. ſed alij plerique veteres, vt Leo Sermon. 10. de Paſſ. Cyrill. lib. 16. in Ioan. c. 37. Theophyl. & alij intelligunt de velo interiori, quod inſtar parietis ſeparabat Sanctum Sanctorum à Sancto. SCISSVM EST IN DVAS PARTES A SVMMO VSQVE DEORSVM. Quas circumſtantias & Marcus annotat, vt liqueat latere myſterium. Origen. in Matth. Auguſt. 12. contra Fauſtum c. 11 loco citato & Hieron. hic tradunt ſignificari omnia legis Sacramenta, quæ priùs tegebantur, iam Chriſti morte eſſe patefacta, nec ampliùs velo tegenda, iuxta Apoſtolum 2. ad Corinth. 3. v. 14. & 15. vbi dicit, *Velamen in lectione veteris Teſtamenti manere non reuelatum, niſi in Chriſto*, aptiſſimè quoque ſignificatum fuit id, quod Apoſtolus inſinuat ad Hebr 9. verſu 8. iam propalatam eſſe Sanctorum viam, hoc eſt, cùm Chriſtus iam per ſuum ſanguinem ingreſſus eſſet in cælum, iam viam ad Sancta Sanctorum, id eſt, in cælum per ea ſignificatum, eſſe manifeſtatam: quæ via eſt gratia Chriſti iam palam cognita & prædicata. Porrò præter velum deſcriptum, addit Ephræm Serm. 1. de Paſſ. columbam è templo egredi viſam. ET TERRA MOTA EST: quaſi crucifixum Dominum ſuum ferre non ſuſtinens. Teſtis

ſtis eſt Phlegon, ſcriptor Ethnicus apud Euſeb. hoc terræ motu Bythiniam, & in ea Nicæam præcipuè concuſſam eſſe, ET PETRÆ SCISSÆ SVNT: ex terræ motu, quòd montem Golgotha vſque ad ſua tempora monſtrare teſtatur Cyrillus Catecheſi 13. Fiebant hæc omnia ad teſtandam ſceleris atrocitatem, iram Dei, dignitatem crucifixi, duritiem prodigioſam crucifigentium ſaxis duriorem, vt Ambr. lib. 10. in Lucam.

52 ET MONVMENTA APERTA SVNT, eo conſilio, quo & monumentum Chriſti; vt ſcilicet appareret ea reuera corporibus deſtitui. Factum eſt hoc prodigium, vt declararetur crucifixum eſſe dominum viuorum & mortuorum, eſſe mortis, & inferni domitorem, denique in ſignum futuræ, vi crucifixi, reſurrectionis omnium, vt Hieron. Epiſt. 105. Quæſt. 8. & Ambroſ. in Luc. ET MVLTA CORPORA SANCTORVM QVI DORMIERANT, SVRREXERVNT: à morte ad immortalitatem, vt ſentit Hilar. in Matth. & Epiphan. Hæreſi 75. quamuis Auguſt Epiſt. 99. putet contrarium, propter Apoſtolum, qui dicit ad Hebr 11. Sanctos veteres non ſine nobis fuiſſe conſummandos. Sed locus ille non videtur cogere, eo quòd loquatur de generali omnium beatáque reſurrectionis conſummatione, cui non officit paucorum priuilegium.

53. EXEVNTES DE MONVMENTIS POST RESVRRECTIONEM EIVS: vnde etiam tunc tantùm cum Chriſto reſurrexerunt. Chriſtus enim primitiæ dormientium: qua de cauſa Tertullian. lib. de anima c. 33. vocat Patriarchas & Prophetas appendices dominicæ reſurrectionis. Itaq; illud, *Poſt reſurrectionem eius*, videtur referendum ad omnia præcedentia, *exeuntes, ſurrexerunt, aperta ſunt*. Ratio enim ſicut vetabat, ne exirent de monumentis ante Chriſti reſurrectionem, ita etiam ne antè reſurgerent, vel antè monumenta aperirentur: quamquam hoc poſtremum ſit incertius. VENERVNT IN SANCTAM CIVITATEM, Ieruſalem, quia monumenta erant extra ciuitatem. Quamuis autem recenter polluta ſanguine Domini, tamen *ſancta* dicitur, non ſolùm propter templum, & cultum vnius Dei adhuc tum durantem, & ab Apoſtolis vſurpatum, vt Hier. Quæſt. 8. citatâ: ſed maximè, quia in ea tum ſteterant pedes Domini, ibi humanæ redemptionis myſteria peracta ſunt, & inde Euangelium in vniuerſum mundũ corruſcauit, vt latiùs Hieron. Epiſt. 17. ET APPARVERVNT MVLTIS, iis qui cernere merebantur, inquit Hieronym. hoc eſt, fidelibus, & à Ieſu non alienis. Apparuerunt autem, vt eſſent ſocij reſurrectionis Chriſti, ac teſtes eius, ne phantaſtica putaretur, ſi ſolus reſurgeret: denique vt eſſent præcones poteſtatis eius, & pignus futuræ reſurrectionis omnium.

54. CENTVRIO AVTEM, ET QVI CVM EO ERANT. Apud Metaphraſtem dicitur vocatus *Longinus*, & martyrio coronatus, quod & apud Chryſoſt. refertur. VISO TERRÆ MOTV, ET HIS, QVÆ FIEBANT ſciſſione ſcilicet petrarum, patientiâ admirabili, & præcipuè magno illo clamore morientis, vt notat Marcus quia iudicabat eum habere vitam & mortem in poteſtate: nam tenebræ ſolæ nihil mouerant. TIMVERVNT VALDE, de ſui facinoris atrocitate, ne vindicta ſceleratæ necis, cuius miniſtri fuerant, eos apprehenderet. DICENTES: VERE FILIVS DEI ERAT ISTE, qui proinde necem eius inultam eſse non ſineret. Audiuerant hoc à Iudæis accuſantibus, & in cruce etiam exprobrantibus. Illius ergo recordati ſunt, & inſolitis prodigiis verum eſse confeſſi. Per illud autem, *Verè Filius Dei*, videntur veram diuinitatem eius agnouiſse, vt ſentit Cyrill. libro 13. Theſauri c. 14. & Baſil. in Gordianum Mart. Vnde quòd Lucas eum dixiſse narrat, *Verè hic homo iuſtus erat*, diſtincta fuit confeſſio à præcedente: quamuis Auguſt. 3. de conſenſu c. 20. dicat eſse poſse interpretationem Matthæi; quo ſenſu falſus eſset Filium Dei omnimodo, quaſi Deo dilectum, quia veracem & iuſtum. Hic primus erat fru-

ctus orationis, pro tranſgreſſoribus in cruce fuſæ.

55. ERANT AVTEM IBI MVLTÆ, MVLIERES A LONGE: non à longè venientes, ſed à longè ſpectantes, ἀπὸ μακρόθεν θεωροῦσαι, vt addit Græcus: idque propter turbam, ſiue potiùs metum: affectum tamen earum hîc celebratum Euangeliſta voluit, quòd nec morientem prorſus deſeruerint, vt antè diſcipuli. Fuiſſe tamen inter illas etiam viros indicat Luc. cùm dicit, *Stabant omnes noti eius à longè & mulieres*, notos diſtinguens à mulieribus: QVÆ SECVTÆ ERANT IESVM A GALILÆA, MINISTRANTES EI. Itaque tribus in rebus hîc commendatur earum ſtudium; primò, quòd ad mortem vſque ſequerentur: nam valdè propè, imò iuxtà crucem, ſaltem aliquo tempore & aliquas adſtitiſſe, teſtis eſt Ioann. cap. 19 v. 25. ſecundò, quòd patriam remotam eius amore deſeruiſſent: tertiò, quòd miniſtrarent ei, nempe de facultatibus neceſſaria ſuppeditando, vt Luc. cap. 8. v 3. quod fuiſſe conſuetudinis Iudaicæ, vt fœminæ præceptoribus victum & veſtitum miniſtrarent, tradit Hieronym.

56. INTER QVAS ERAT MARIA MAGDALENE, præcipuas tantùm & celebriores nominari notat Origen. Theophylact & Euthym. ET MARIA IACOBI, ſcilicet minoris, iuxtà Marc. vt diſtinguatur à Iacobo Zebedęi, fratre Ioannis, ET IOSEPH MATER, Gręcus & Syrus vocant non *Ioſeph*, ſed, *Ioſes*, ſicut & ſuprà c. 13. v. 53. Hanc *Mariam* vocat Ioann. c. 19. v. 25. *Mariam Cleophæ*, ſupple vel filiam, vel potiùs vxorem *Cleophas* enim videtur fuiſſe cognominatus *Alphæus* & maritus fuiſſe iſtius Mariæ. ET MATER FILIORVM ZEBEDÆI, Iacobi & Ioannis: vocatam eſſe *Salomen*. notat Origen. ex Marco, & communiter poſt ipſum alij.

57. CVM AVTEM SERO FACTVM ESSET, hoc eſt, dies inclinata ad occaſum non tamen finita, vt poſſet ſufficere ad ſepulturam; quia poſt occaſum Solis incipiebat otium & obſeruatio ſabbati: vnde Marcus notat adhuc duraſſe paraſceuēn ante ſabbatum. VENIT HOMO QVIDAM DIVES: quod notat, non propter iactātiam ſed duabus de cauſis neceſſariis: primò, vt conſtaret ratio, cur ad Pilatum accedere, & ab eo corpus impetrare potuerit, vt obſeruat Hieron. Vnde Marc. addit, fuiſſe nobilem & decurionem, id eſt, ſenatorem, vt eſt Græcè, ſcilicet vrbis Ieruſalem. Hic ergo fiduciâ diuitiarum & dignitatis, vt Auguſt. 2. de conſ. c. 22. intrauit audacter ad Pilatum. Secundò, vt declararetur magnitudo affectus eius: horrent enim diuites ac nobiles corpus pauperis è patibulo deponere ad ſepulturam. AB ARIMATHÆA, ſcil. ciuitate oriundum: nam alioqui ciuem fuiſſe Ieroſolymitanum probat ſepulchrum ibi exciſum. *Arimathæam* hanc Hieron de locis Hebraïcis ſcribit eſſe patriam Samuëlis, 1. Reg. 1. dictam *Ramathaim* quæ primò *Ramáh* vel *Ramatha* dicta fuit, quia in loco excelſo, inde cum ה *He* demonſtratiuo *Haramáh*, ſeu *Haramatha Haramathim*, quaſi pluraliter, inde corruptè *Arimathæa* QVI ET IPSE DISCIPVLVS ERAT IESV; ſed hactenus occultus, vt Ioann. propter metum Iudęorum. Vnde & hinc emicare incipit virtus Dominicæ paſſionis, quòd ita ſubitò in alium virum mutatus ſit. HIC ACCESSIT AD PILATVM, ET PETIIT CORPVS IESV. Nam legibus ciuilibus Romanorū, quod etiamnū ſeruatur, vetitū eſt damnatorū corpora ſine Iudicis facultate deponere aut ſepelire.

TVNC PILATVS IVSSIT REDDI CORPVS, cùm ſcil. antè intellexiſſet ex accerſito centurione, verè eſſe mortuum, iuxtà Marcum. Hanc enim Deus informationem ab ipſo Iudice permitti voluit, ne qua calūnia de reſurrectione oboriretur.

59. IOSEPH INVOLVIT ILLVD: centū ſcilicet libris aromatum conditū, & quaſi tectum, vt narrat Ioan. IN SINDONE MVNDA, quia noua, vt Marcus. Eſt autem *Sindon* pannus lineus ſubtiliſſimus, quo non ſolùm inuoluit corpus ipſe cum Nicodemo ſed etiam illigauit inſtitis, faciem

tegendo ſudario, vt Ioann 19 v. 40. iuncto, cum verſu 6 & 7 c. 20 vt ſatis liqueat, eadem forma inuolutum fuiſſe, quã fuit Lazarus, Ioan. 11. verſ 14

60. ET POSVIT ILLVD IN MONVMENTO SVO: nam ſicut propria domo præ paupertate caruit viuus, ita & ſepulchro proprio mortuus: NOVO, in quo ſcil. nemo poſitus antè fuerat. Diuinitùs hoc actum eſt, tum quòd ita deceret perſonæ dignitatem & ſanctitatem: tum maximè, ne alius ſuſcitatus à perfidis crederetur, vt Ambr. in Luc. & Hier. hìc QVOD EXCIDERAT IN PETRA, inſtar cubiculi, intus fere quadrati, vt ſcribunt diuerſi, qui viderunt. Pertinet & hoc partim ad honorem Domini, talia enim ſepulchra non ſolent plebeis ſed viris magnis parari: partim ad fidem reſurrectionis, ne quis corpus vel ſuffoſſis fundamentis, vel dirutis, & repoſitis iterum lapidibus raptum à diſcipulis fingeret: denique vt eſſet perpetuũ reſurrectionis Dominicæ monumentum poſteris. ET ADVOLVIT SAXVM MAGNVM, vt ſine auxilio plurimorum reſerari non poſſet monumentũ, inquit Hieron. nam & hoc Deus aduersùs calumnias reſurrectionis egit.

61. ERAT AVTEM IBI MARIA MAGDALENE ET ALTERA MARIA, ſcilicet Iacobi & Ioſeph mater, vt Marcus, Plures alias indicat adfuiſſe Lucas c. 23. v. 55. ſi iungatur cum c. 24. v 1. & 10. SEDENTES CONTRA SEPVLCHRVM: vt obſeruarent, vbi & quomodo à viris ſepeliretur, vt & ipſę poſtea eodẽ fungi poſſent officio, ſicut vtrumque ex Luca cõſtat. Loci enim anguſtia non ſinebat eas ſimul intrare. nec decẽtia honoris illis viris ſe interponere.

62. ALTERA AVTEM DIE, QVÆ EST POST PARASCEVEM, hoc eſt, ipſa die ſabbati: quo tacitè taxantur rigidi illi obſeruatores ſabbati Phariſæi, qui toties de violatione Chriſto calumniati, nullam illius nunc rationem habent in petendis armatis, ducendis ad ſepulchrum, in ſignando, conſequenter antè aperiendo, poſtea claudendo laborioſè monumento; vt notarũt Chryſoſt. & Theophylact. Porrò *Paraſceue*, videtur feria illa ſexta, qua crucifixus eſt, q. d. *Præparatio*, quia illo die parabantur ad viuendum omnia neceſſaria ſequenti die, ne otium ſabbati violare cogerentur, qua de re vide Exodi 16. v. 23. & 29. Marcus clariùs vocauit *Paraſceuen, quod eſt ante ſabbatum*, Græcè *προσάββατον*, CONVENERVNT, &c. AD PILATVM: vnde credibilius, hoc eſſe factũ non eadẽ nocte qua incipiebat ſabbatum, ſed mane.

63. DOMINE, RECORDATI SVMVS. Vnde recordati, cùm hoc Chriſtus non prædixiſſet niſi Apoſtolis? nam ſermones illos parabolicos vel obſcuros, quos hac de re habuit ad Iudæos, Matth. 10. v. 4. & Ioan 2. v. 19 veriſimile eſt ab eis non intellectos. Itaque videtur illa fama publicè fuiſſe ſparſa nam & mulieres, Lucæ 24. v. 8. dicuntur recordatæ verborum eius de prædicta reſurrectione. QVIA SEDVCTOR ILLE DIXIT: Græcè *ἐκεῖνος ὁ πλάνος, ille planus*. id eſt impoſtor, prout legit & exponit Auguſtinus Hom. 36. quo verbo & doctrinã velut ſeductoris, & miraculis velut prǽſtigiatoris calumniantur, ad ſolatium ſeruorum eius, inquit idem Auguſt. ſi illo nomine appellantur. POST TRES DIES RESVRGAM Ita & apud Marc. cap. 8. verſ. 31 Chriſtus legitur dixiſſe: ſed vtrumque exponendum eſt per alium locum Matthæi, vt *poſt tres dies*, ſit tertio poſt die, vel poſt tres, ſaltem inchoatos dies Hic Phariſæorum ſenſus eo patet quòd v. ſeq. petunt cuſtodiri ſepulchrum tantùm vſque in diem tertium: nam alioqui cuſtodiri debuiſſet multis diebus poſt diem tertium.

64. IVBE ERGO CVSTODIRI VSQVE IN DIEM TERTIVM, tranſactum ſcil. neque enim vmquã Chriſtus prædixerat, qua diei tertiæ parte reſurrecturus eſſet. NE FORTE VENIANT DISCIPVLI EIVS, quos magno numero eſſe conſtabat: Græcè additur *νυκτὸς noctu*, ſcilicet clam ET FVRENTVR EVM, ET DICANT PLEBI, hominibus ſcilicet imperitis, non nobis, qui huiuſmodi fabulis non credimus. Prætexunt ergo cautioni ſuæ

fraudem diſcipulorum, ſed reuera metuebant reſurrectionem eius, territi tum propriâ ſcientiâ, tum prodigiis illis mirandis, tum conteſtatione diuinitatis eius à militibus & vulgo redeunte: qua enim ſpe hominem cum infamia mortuum, à quo decepti eſſent, rudes, ignobiles, & nullius auctoritatis viri, nullo argumento rei tam incredibilis muniti reſurrexiſſe fingerent? Itaque videntur reuera conati vel impedire vel obſcurare reſurrectionem, ſi forte fieret. ET ERIT NOVISSIMVS ERROR, Græcè ἡ ἐσχάτη πλάνη, *nouiſſima impoſtura*, ſcilicet de reſurrectione, ſi eam plebi perſuadeant, PEIOR PRIORE, qua ſe Filium & Chriſtum dixit, quia ſcilicet priore probabilior, & eam in ſe continens confirmabit: denique quia inuidia Chriſti occiſi in te & nos redundabit apud plebem, & ſeditionis erit ſeminarium.

65. AIT ILLIS PILATVS: HABETIS CVSTODIAM, turbam cuſtodum, ſcilicet illam, quæ vobis ſeruiuit ad crucem, præſto habetis, ITE, CVSTODITE, SICVT SCITIS: id eſt, vtimini eâ pro veſtra prudentia: ſignificat enim ſe inuitum rebus ipſorum vlteriùs immiſcere.

66. ILLI AVTEM ABEVNTES MVNIERVNT SEPVLCHRVM: Græcè ἠσφαλίσαντο, quod verbum ſuprà v. 63. & 65. vertitur per *cuſtodire*: propriè autem ſignificat tutum reddere cõtra pericula, & munire, ſicut hîc vertitur. Munierunt autem duobus modis: primò, SIGNANTES LAPIDEM, Græcè σφραγίσαντες τὸν λίθον, ſigillo, ſeu obſignato lapide, quo claudebatur oſtium ſepulchri: ſigillo videlicet publico, contra omnem fraudem, ſiue corruptorum cuſtodum, ſiue diſcipulorum, ſicut fecit Darius, Danielis 6. verſ. 17. ne quid fieret contra Danielem. Nicephorus verò libr. 1. cap. 32. ſcribit traditione acceptum à maioribus, quòd lapis ille vinculo ferreo ingenti fuerit alligatus ſepulchro, vt auelli non poſſet, cuius rei veſtigia ſuis temporibus monſtraſſe lapidem teſtis eſt Beda libro de locis ſanctis. Deinde munierunt ſepulchrum, CVM CVSTODIBVS, id eſt, adhibitâ militum cuſtodiâ (nam iungendum eſt cum verbo *munierunt*) ſcilicet ne quis poſſet ſepulchrum ingredi, vel ingredi, vel accedere. Quam diligentiam inimicorum diuina prouidentia permiſit, vt fides reſurrectionis eſſet certior, & gloria maior, & plebis animus paratior ad credendum.

CAPVT XXVIII.

VESPERE AVTEM SABBATI, QVÆ LVCESCIT IN PRIMA SABBATI. Locus hic difficillimus eſt, in quo omnes Euangeliſtæ ſibi inuicem videntur contradicere: & aliqui ſibi ipſis. Nam Matthæus narrat mulieres veniſſe *veſpere*, & quidem luceſcente die; Ioan. *mane*, cùm adhuc tenebræ eſſent; Lucas *valde diluculo*; Marcus, *orto iam Sole*: vbi quatuor diuerſa tempora ſignificari videntur. Itaque nonnulli quatuor diſtinctos aduentus mulierum ſiue earumdem, ſiue, vt alij, diuerſarum poſuerunt; ſed improbabiliter: omnes enim de eodem aduentu loquuntur, vno exprimente, quod alter tacuit. VESPERE SABBATI. S. Auguſtin. 3. De conſenſu cap. 24. per *Veſperam* intelligit, totam noctem, quæ ſequebatur ſabbatum, ſignificari à prima parte noctis, quæ eſt veſpera: à quo non diſſentit Dionyſ. Ep. ad Baſilidem & Hieron. Ep. 150. quæſt. 4. Tantùm difficultatem facit, cur vocetur *Veſpera ſabbati* cùm non pertineret ad ſabbatũ nox illa, ſed ad Dominicam. Hieronym. ibidem & meliùs ac clariùs Greg. Nyſſen. Orat. 2. De reſurrect. Chriſti obſeruant, Græcè eſſe ὀψὲ, quod & *Veſpere* ſignificat, & proprie *Serò*, ideoque ſenſum eſſe, quòd ſerò ſabbati, id eſt, tardè poſt tranſactum ſabbatum, vel, vt Græcè, ὀψὲ σαββάτων *ſerò ſabbatorum*, id eſt, poſt dies ſeptimanæ totius tranſactos. Vt autem intelligeremus, non veſpere preſſiùs acceptum, nec incipiente nocte, ſed penè tranſacta, mulieres veniſſe, ſubiicit quaſi ſeipſum interpretando, *quæ luceſcit*, ſubaudiendum eſt, *in die*, quæ luceſcit: Græcum enim τῇ ἐπιφωσκούσῃ, indicat nullo modò

referri poſſe ad, *veſpere*, q.d. dudum, vel ſerò poſt ſabbatum in die illuceſcente. IN PRIMA SABBATI, Græcè *εἰς μίαν σαββάτων, in vnam ſabbatorum*, vſurpando *vnam* pro *primam*, phraſi Hebraica, quæ habetur Geneſ. 1. verſ. 5. Itaque *prima ſabbati* eſt dies Dominicus, vt Auguſtin. Tract. 120. in Ioan. ſabbatum accipiendo. vel pro ſeptimana, vt ſit Lucæ 18. verſ. 12. *Ieiuno bis in ſabbato*; vel propriè pro ſabbato iam tranſacto, q. d. Prima die à ſabbato iam præterito. Senſus ergò plenus eſt, quòd ſerò ſabbati, ſeu dudum poſt tranſactum ſabbatum, appropinquante iam luce ſequentis diei Dominicæ, venerint, prout Auguſtin. Hieronym. & Gregor. citati optimè declarant. Vnde ſimili planè ſenſu dixit Lucas 23. verſ. 54. quòd Chriſto iam crucifixo *ſabbatum illuceſcebat*, id eſt, apparebat ſeu incipiebat. Ordo itaque rei geſtæ hic fuit, vt mulieres emerint aromata, ſtatim cùm tranſiſſet ſabbatum, ſicut Marc. 16 v. 1. hoc eſt, adhuc illo veſpere ſabbati, poſt occaſum Solis: deinde cùm ſerò eſſet ſabbati, id eſt, iam diu tranſiſſet, interiectâ ſcilicet nocte, ſummo mane egreſſæ ſint, & venerunt ad monumentum, illuceſcente PRIMA SABBATI, ſeu die Dominicâ, vt Matthæus. Quod cæteri diſtinctiùs & clariùs interpretantur: Lucas quidem *valde diluculo*? Græcè ὄρθρου βαθέος ſummo diluculo, Ioan. autem, *cùm adhuc tenebræ eſſent* non ſpiſſæ, ſed quales eſſe ſolent cælo albeſcere incipiente; Marcus verò *valde mane*, *orto iam Sole*, hoc eſt, vt Auguſtin. 3. de conſenſu cap. 24. cùm cœlum iam albeſceret, quod non fit niſi Solis orientis vicinitate; ipſe enim videtur legiſſe *oriente iam Sole*. Neque videtur intelligi poſſe, ortum iam fuiſſe Solem, quaſi iam eleuatus fuiſſet ſupra horizontem, ſic enim ſibi ipſi Marcus contradiceret, dum ſimul dicit fuiſſe valde mane. Niſi fortè voluerimus illa duo ad diuerſa tempora referre, vt dicantur veniſſe valde mane, quia tunc venire cœperint: orto autem iam Sole, quia tunc ad ſepulchrum peruenerint, vt voluit Dioniſ. Alexandrinus. VENIT MARIA MAGDALENE ET ALTERA MARIA, de quibus c. præced. v. 16. Hæ duces erant cæterarum, ſtudio feruentiores: nam plures adfuiſſe patet Lucæ 24. verſu 10. Marci 16. verſu 1. Vnde nulla eſt in Euangeliſtis contrarietas, dum Ioan. ſolam Magdalenam, Matt. duas, Marcus tres, Lucas plures exprimit. VIDERE SEPVLCRVM, an ſcilicet ingredi poſſent, amoto lapide: nã de hoc fuiſſe ſollicitas, patet ex earum diſcurſu apud Marcum. Principalis autem ſcopus erat, vt corpus vngerent. Satis verò perſpicuè colligitur, eis nihil de militum cuſtodiâ, nihil de ſigillatione ſepulchri innotuiſſe; nec enim ante Solis ortum inter milites ſe coniecißent, nec publica ſigilla frangere cogitaſſent. Videntur autem omnes Euangeliſtæ tam accuratâ temporis deſcriptione inſinuare voluiſſe tempus reſurrectionis Dominicæ, contigiſſe ſcilicet eam ſummo diluculo, Sole ad exortum properante, ante aduentum mulierum, quod Marcus videtur dicere verſ. 9. *ſurgens mane primâ ſabbati* Quamuis enim Hieronym. nemini conſtare dicat tempus reſurrectionis, communior tamen ſenſus habet, quod dixi. Vnde noctu natus eſt, veſpere mortuus, mane ſurrexit, meridie aſcendit, vt Auguſt. apud Proſperum Sententia 203.

2. ET ECCE TERRÆ MOTVS FACTVS EST MAGNVS, non mulieribus iam prope ſepulchrum poſitis vt patet, quia cùm veniſſent viderunt reuolutum lapidem, ſed cùm eſſent in itinere. Factus eſt ille terræmotus partim ad declarandam poteſtatem deſcendentis, partim vt cuſtodes excitati & attenti fierent ad Angeli deſcendentis præſentiam, vt teſtes rei geſtæ eſſe cogerentur, ſicut notat Chryſoſtom. cum Theophyl. ANGELVS ENIM DOMINI DESCENDIT DE CŒLO. Coniunctio (*enim*) cauſam terræmotus efficientem reddit; finem verò deſcenſus indicat, cùm ſubiicit: ET ACCEDENS REVOLVIT LAPIDEM, vt mulieribus aditum ad ingreſſum ſepulchri patefaceret, vt viderent

rent cum reſurrexiſſe & hoc ipſum eis, alioquin nullo modo reſurrexiſſe, ſed ſublatum eſſe crederetur, teſtaretur. Non ergo ſepulchrum aperuit, vt Chriſtus reſurgere poſſet, ſicut aliqui hæretici putant ſed vt reſurrexiſſe oſtẽderet & nunciaretur. Nam vt veteres docent, Aug. Serm. 138. De temp. Hieronym Ep. 150. quæſt. 6 ad Hedibiam, Chryſoſt. Homil. 84 in Ioan. & alij paſſim, ſurrexit Chriſtus ſepulchro clauſo, ſigillo inuiolato, ſicut ex vtero Virginis natus fuit. ET SEDEBAT SVPER EVM, extrà ſepulchrũ videlicet: vt pateret, non caſu reuolutum lapidem, ſed ſe reuolutionis eſſe auctorẽ, ſe defenſorem & cuſtodem ſepulchri Domini. Itaque quaſi exſpectabat mulieres, quibus reſurrectionis gaudium nũtiaret.

3. ERAT AVTEM ASPECTVS, ſeu vultus, EIVS, SICVT FVLGVR, coruſcans ſcilicet inſtar fulguris, ET VESTIMENTVM EIVS SICVT NIX, Græcè & Syriacè, *album vt nix*. Fulgur ergò cœleſtẽ Angeli originem, candor puritatem & innocentiam donotabat; illud ad terrendos milites hic ad demulcendas mulieres. Nã vt Gregor. Homil. 21. in Euang. in fulgure terror timoris, in niue blandimentum candoris Vtrumque ſeruiebat ad illuſtrandũ in tenebris ſepulchri omnia, & ad teſtandũ ſimul Angeli & reſurrectionis gloriã.

4. PRÆ TIMORE AVTEM EIVS EXTERRIT SVNT CVSTODES, terrore videlicet non humano, de corpore per negligentiam ſublato, vel de pœnã imminente. Nõ enim erat terror per diſcurſum accerſitus, ſed huiuſmodi, qualis ex tam terribili & tam ſubito aſpectu Angelicæ formæ naſci ſolet maximè impiis hominibus. Vnde & Daniel iuſtus c. 10. v. 1. dicit, ſe viſo Angelo emarcuiſſe, nec habuiſſe quidquam virium ET FACTI VELVT MORTVI, id eſt, animi ſtupore & timore, & vultus pallore ſemianimes, ſicut in ſubitaneo & magno timore, maximè viſu ſpectrorum multis contigiſſe notum eſt.

5. RESPONDENS AVTEM ANGELVS, id eſt, loqui incipiens, de qua phraſi diximus alibi, DIXIT MVLIERIBVS. Fa quæ dixit, conueniunt planè cum iis, quæ narrat Marcus c. 14. v. 6. & 7. vt clarum videatur eumdem eſſe Angelum, & eamdem viſionem de qua hîc ſermo. Sed illud difficultatem facit, quod Marcus dicat, mulieres eum vidiſſe, cùm introiſſent in monumentum, videlicet ſedentem à dextris in monumento; Matthæus autem indicet extrà, ſuper lapidem ſediſſe, & inuitaſſe vt intrarent. Soluit hanc difficultatem Auguſt. 3. De conſenſu c. 24. quòd Marc monumentum, in quod ingreſſę ſint mulieres vocet aliquod ſpatiũ, quod eſſet aliquã maceriã communitum, vt deinde in ſaxeum ſepulchri locum intrari poſſet. Vera ſolutio pendet à forma monumenti. Conſtat autem ex deſcriptione Brocardi, & ea, quam nuperrimè fecit Legatus Regis Franciæ. ſepulchrũ eſſe velut cubiculum fer quadratum, ex petra exciſum ſeptem plus minùs pedum longitudine & latitudine. Oſtium habet valde demiſſum ad Orientem: ad dexteram, id eſt ad latus Boreale, habet loculũ inſtar menſæ valde dimiſſum cui corpus impoſitum fuit. Porrò antequam ſpeluncam, ſeu cubiculum iſtud ingrediaris, occurrit alia crypta eiuſdem figuræ & magnitudinis, ſolo pariete ab illã alterã ſeparata, in quo pariete fuit oſtium illud paruum, de quo dictum eſt. Sic ergo facilè intelligitur, lapidem ab oſtio reuolutum fuiſſe ab Angelo; ita quidem vt eſſet extrà monumentum, in quo fuerat corpus Domini; intrà tamen, prout complectitur etiam illam anteriorem cryptam. Et in illo lapide ad dexteram reuoluto ſedit Angelus, quaſi ſepulchri interioris cuſtos, inuitans mulieres ad ingreſſum. Vt verò cæterarum apparitionum ordo, & conſonantia Euangeliſtarum breuiter intelligatur, ſciendum, quod cùm ingreſſæ eſſent mulieres, & corpore non inuento adhuc non crederent, ſed mente conſternatæ exirent, inuenerunt duos illos Angelos, de quibus Luc. c. 24 v. 4. qui eas paulò duriùs alloquuntur. Nuntiant illæ rem to-

tam Apoſtolis, maximè vrgentes, non eſſe corpus inuentum, vt patet Ioan. 20. v. 2. Petrus igitur & Ioannes ad ſepulchrum currunt, & non inuento corpore, illud reuera, ſicut & mulieres, ſublatum crediderunt. Interim Magdalena & mulieres, quæ Apoſtolos rurſum ad ſepulchrum ſecutæ fuerant, viris redeuntibus manſerunt ibi. Cùm verò Maria corpus adhuc quærendo fleret, & inclinaret ſe, vt per demiſſum oſtium in monumentum proſpiceret, vidit in illo loco, vbi poſitus fuerat Dominus, alios duos Angelos, vnum ad caput, alterum ad pedes: & mox ploranti apparet ipſe Dominus, Ioann. 20. verſ. 12. & 14. qui cum ab ea receſſiſſet, ipſa cum cæteris mulieribus redit domum, & in hoc ſecundo itinere omnibus ſimul apparet Dominus, vt narrat Matthæus infrà v. 9. vt omnes oculatæ teſtes eſſe poſſent. Hàc rerum ſerie ob oculos poſitâ, facile omnes Euangeliſtæ intelligentur. Itaque Angelus ille ſuper lapidem ante oſtium ſepulchri, in crypta tamen prima monumenti, ſedens ad latus oſtij dexterum,

DIXIT MVLIERIBVS, non ſolùm ſcilicet aliis mulieribus, ſed etiam ipſi Mariæ Magdalenæ: quod quamuis quidam negent, patet tamen ex Lucæ 24. v. 22. & ſeqq iuncto cum Ioan. 20 v. 2. & 3. NOLITE TIMERE vos; ſed illi timeant, qui crucifixerunt, qui reſurrectioni eius aduerſantur. Hanc enim emphaſin notat Gregor. in hoc Euang. & Hier. & explicat ſequens ratio: SCIO ENIM QVOD IESVM QVÆRITIS, nempe vt religioſum ei præſtetis officium, ſicut & ego: q. d. Scio enim quo animo veniatis, honorandi, non nocendi, vnde non eſt quòd timeatis.

6. NON EST HIC, non tamen ſublatus eſt mortuus in alium locum: SVRREXIT ENIM, idque, SICVT DIXIT, id eſt, ſicut ipſemet & mortem ſuam, & reſurrectionem prædixit. Hoc enim maximè iuuabat ad adſtruendam reſurrectionis fidem: q. d. inquit Chryſoſtom. Si mihi diffiditis, verborum illius memineritis: VENITE ET VIDETE LOCVM VBI POSITVS ERAT DOMINVS, corpore ſcilicet iam vacuum, ſolas habentem eius exuuias ritè poſitas. Itaque inuitat eas, vt ingrediendo peragant iter ſuum, vt ſi nec ſuis nec Chriſti verbis crederent, ſaltem oculari experientiæ ſuæ vacuo crederent ſepulchro, vt expendit Hieron.

7. ET CITO EVNTES, vt ſcilicet luctum de morte Domini ſis aliis quàm citiſſimè leuetis, DICITE DISCIPVLIS: apud Marc. additur nominatim, *& Petro*, ne propter trinam negationem præceptoris, loco diſcipuli excidiſſe, vel ab illo beneficio ſe excluſum putaret. QVIA SVRREXIT, Hebraiſmus, id eſt, eum ſurrexiſſe: ET ECCE, in argumentum & fructum reſurrectionis eius, PRÆCEDET VOS IN GALILÆAM, id eſt, præcedet, & iam animo præcedit. Significatur autem, quod quantumcumque feſtinauerint, eos ipſe præuenit; ita tacitè eos incitans ad maturandum diſceſſum ſuum ex Iudæa in Galilæam, vt eum ibi videant rediuiuum. Sed cur in Galilæa, non in Iudæa eis apparere voluit? Primò, vt ſecuro animo ab eis ac tutè videri poſſet, vbi Iudæorum metus fidem non perturbaret, vt Chryſoſtom. Secundò, quia maxima ibi erat diſcipulorum multitudo: ac denique propter myſterium, ad ſignificandum videlicet Chriſtum à Gentibus, per Galilæam Gentium figuratis, maximè videndum eſſe fide, Iudæis in incredulitate remanentibus. Quòd ergò Chriſtus eodem adhuc die apparuit Apoſtolis, non euertit promiſſionis huius fidem, ſed ſuperat. Neque ſic apparuit in Iudæa, ſicut poſtea in Galilæa: nam ibi, vt bene notat Hieronymus Epiſtol. 150 quæſt. 7. tantùm pro conſolatione timentium & breuiter, apperebat, rurſùmque ex oculis tollebatur: hîc tanta familiaritas erat & perſeuerantia, vt cum ipſis pariter conuerſaretur. Vnde & quingentis ſimul apparuit teſte Apoſtol. 1. ad Corinth 15. verſ. 6. ECCE PRÆDIXI VOBIS, vt videlicet cùm factum fuerit, credatis non eſſe phantaſma, ſed ipſum Dominum: eo

enim ſpectant hæc verba, ſicut ſimilia Chriſti. Ioan. 14. verſ. 29.

8. Et exiervnt: quo ſignificatur in greſſas fuiſſe monumentum, Angelo videlicet præeunte & fulgore illuſtrante locum, vt notat Hieron. Epiſt. cit. quæſt. 6. nam & tenebræ adhuc erant, & ipſa ſpelunca omni feneſtrâ caret. Cito de monvmento, alas eis addente tum iuſſu Angeli, tum gavdio magno, tum maximè timore, vt perſpicuè ex Marco patet. Vterque affectus etiam hîc notatur: nam illud, *magno*, ad vtrumque referendum eſt. Gaudium erat ex amore reſurgentis; timor ex periculi magnitudine, & Angelicæ viſionis inſolentiâ & ex ſuſpicione, ne ſpectra eſſent & corpus verè ſublatum: nam eas non credidiſſe Angelo, clarè conſtat ex Ioann. 20. verſu 11. vſque ad 16. Cvrrentes nvntiare discipvlis eivs: vndecim Apoſtolis, & cæteris omnibus, vt Lucas. Nuntiabant autem, Angelos apparuiſſe & corpus Domini eſſe ſublatum, vt patet Ioann. 20. verſu 2. Viſa ſunt autem illis deliramenta anilia, vt Lucas notat, videlicet illa, quæ de reſurrectione ſimul nuntiabant.

9. Et ecce Iesvs occvrrit illis. Magna hîc rerum geſtarum lacuna eſt: non enim potuit hæc apparitio contigiſſe in primo regreſſu mulierum, quia nihil de Domini apparitione ſibi facta narrauerunt diſcipulis, vt conſtat tam Ioann. 20. verſu 2. quàm Lucæ 24. verſu 9. & ſeqq. & máximè verſu 23. & 24. Itaque ordo hiſtoriæ eſt iſte: primò, Maria Magdalena & cæteræ mulieres narrauerunt, ſepulchrum eſſe vacuum, & ſibi Angelos apparuiſſe, vt patet ex locis proximè citatis. Petrus & Ioannes hoc audito cucurrerunt ad monumentum, & crediderunt ita eſſe, ſicut mulieres narrauerant. Quæ cùm rurſum illos duos Apoſtolos ad ſepulchrum eſſent inſecutæ, viris in ciuitatem regreſſis, Dominus ſoli apparet Magdalenæ prope ſepulchrum ſtanti, vt narrat Ioann. capite 20. Illa cùm rediret, & cæteras mulieres iam quoque redeuntes in itinere eſſet aſſecuta, vt hanc apparitionem ſibi ſoli factam diſcipulis nuntiaret, habuerunt omnes obuium Dominum, ſicut hîc narrat Matthæus. Dicens, Avete: Syrus, *Pax vobis*, quæ forma ſalutandi Hebræis eſt familiaris: vnde & Syriacè ſic legitur Iudas ſalutaſſe Dominum, Matth. 7. verſu 49. *Pax Rabbi*, vbi nos, *Aue Rabbi*: eſt enim apprecatio omnis proſperitatis, & boni, nomine *Pacis* ſignificati. Vnde & Auguſt. lib. 19. de Ciuit c. 11. & ſeqq. longo & eruditiſſimo diſcurſu, docet omnium bonorum & appetituum finem eſſe pacem. Notant porrò plerique veteres reſurrectionem primò mulieribus nuntiatam, ipſumque Dominum illis primò apparuiſſe, vt quia à ſexu iſto cœpta mors eſſet, ipſi primùm gloriæ reſurrectionis & viſus, & fructus & nuntius, redderetur, vt loquitur Hilarius. Illæ avtem accesservnt. cùm ex facie, voce, geſtu, certum haberent, eſſe Dominum, Et tenvervnt pedes eivs: hoc eſt non ſolùm familiaritate, ſed humi pedibus tantæ maieſtatis aduolutæ ſunt, ſimul teſtantes & affectum & dignam reuerentiam. Et adoravervnt evm, non ſolùm animo, ſed iſtâ etiam corporis proſtratione. Ex hoc autem facto, & alio Luc. 7. v. 38. & Ioan. 12. v. 32. & 4 Reg. 4. v. 27. videtur iſte adorationis ritus fuiſſe mulieribus familiaris apud Iudæos.

10. Tvnc ait illis: Nolite timere. Ex quo conſtat, etiam hîc eas timuiſſe: naturalis eſt enim infirmitas iſta, noſtra, vt ad alterius vitæ viſiones, ſiue bonas ſiue malas, quaſi naturam noſtram ſuperantes, timore concutiamur: quem abſtergit Dominus, vt mente pacata poſſent, quæ dicerentur, percipi, inquit Hieronymus, & ad fidem animus parari. Ite nvntiate fratribvs meis; diſcipulis. Hanc eſſe ſummæ dignationis vocem expendit Apoſtolus, ad Hebr. 2. verſu 11. quòd videlicet tantò ſe humaniùs cum iis gereret, quantò enim illi ignauiùs deſeruerant, & ipſe factus erat glorioſior.

11. Qvæ

11. QVÆ CVM ABIISSENT, Græcè *πορευομένων δὲ αὐτῶν, quibus abeuntibus*, hoc, ſcilicet ſecundo itinere verſùs ciuitatem: vnde videntur huc vſque milites apud monumentũ perſtitiſſe, ſiue latitando & à longè ſpectãdo, ſiue timore ſtupefacti. Hinc dicuntur mox narraſſe OMNIA, QVÆ FACTA FVERANT, deſcenſum videlicet Angeli terribilem, lapidis amotionem, mulierum & poſtea virorũ ingreſſum, & quòd neq; corpus in ſepulchro inueniſſent, neque quidquam inde aſportaſſent. Nec dubium, illos ipſos quoque luſtraſſe ſepulchrum, ſi timor permitteret. ECCE QVIDAM DE CVSTODIBVS VENERVNT IN CIVITATEM: omnium videlicet nomine, vt officij ſui rationẽ redderent, ne pœnas eius deſerti luerent. Illuſtre fuit hoc teſtimonium veritatis, & ab inimicis datum, quod vt Principibus erat irrefragabile, ita peruicacia inexcuſabilis. Itaque

12. CONGREGATI PRINCIPES SACERDOTVM CVM SENIORIBVS, hoc eſt cum vniuerſo concilio, PECVNIAM COPIOSAM DEDERVNT MILITIBVS, ad opprimendam & peruertendam veritatem euidentiſſimam. Niſi enim fuiſſet talis, potiùs milites accuſando, quàm veritatem occultando, perſecuti fuiſſent. Cauſa fuit, ne tam horribile ſcelus in Filium Dei homines perpetraſſe viderentur.

13. DICITE, QVIA DISCIPVLI EIVS NOCTE FVRATI SVNT EVM, VOBIS DORMIENTIBVS: hoc eſt, Sitis teſtes rerum, quæ contigerunt vobis dormientibus. Sed ſi dormiebant, quid videre potuerunt? ſi nihil viderunt quomodo teſtes ſunt? vt ponderat Auguſt. in verſ. 7. Pſalmi 63. Ita infelix aſtutia tanti ſynedrij ſiue concilij ſeipſam iugulauit. Adde rem eſſe per ſe incredibilẽ tot milites vno lethargo ita oppreſſos, vt nec accedentiũ ſtrepitu, nec lapidis ingentis ferróque religati, amotione, neque corporis ablatione quiſquã excitatus fuerit

14. ET SI HOC, ſeu eius rei fama, AVDITVM FVERIT A PRÆSIDE, NOS SVADEBIMVS EI, ſcilicet vt placatus ſit; Græcum enim *πείθειν* ſignificat etiam oratione flectere: ET SECVROS VOS FACIEMVS, à pœnæ periculo: nam ſiue verum eſſet, quod milites dicerent, ſiue falſum, erant ſupplicio obnoxij, ſiue propter deſertum officium excubandi, ſiue propter præuaricationem. Rem tamen totam à Præſide, vt erat, intellectam eſſe, non eſt dubium: ſed facilè ei erat ignoſcere militibus, reſurrectionem eius tegentibus, cuius mortis & ipſe reus erat.

15. ET DIVVLGATVM EST VERBVM ISTVD, id eſt, res iſta, mandatum iſtud, non de militibus pecuniâ corruptis, vt perperàm aliqui, ſed de Chriſto furtim ſublato per diſcipulos, vt Chryſoſt. & alij plerique exponunt, APVD IVDÆOS, videlicet incredulos quorum erat longè maxima pars, VSQVE IN HODIERNVM DIEM, quo iſta ſcribebat Matth. imò ad noſtram vſque ætatem, ſibi in hoc ſtulto mendacio Iudæi blandiuntur.

16. VNDECIM AVTEM DISCIPVLI, &c. ABIERVNT IN MONTEM, vt liberè & ſine arbitris cum illis Chriſtus loqueretur: VBI CONSTITVERAT ILLIS IESVS. Hæc conſtitutio non eſt ſcripta: vnde etiam incertum eſt, quis mons iſte fuerit, quamuis plerique probabiliter putent fuiſſe Thabor. Valdè autem veriſimile eſt, eſſe iſtam apparitionem, de qua loquitur Paulus 1. ad Corinth. 15. v. 6. vbi dicit eum viſum eſſe pluſquam quingentis fratribus ſimul. Videtur enim hæc quæ toties prædicta eſt, fuiſſe valdè ſolemnis apparitio, omnibus facta ſimul, qui in Iudæa & maiori numero in Galilæa crediderant, & moniti cõfluxerant. Contigit autẽ, vt minimùm poſt octo à reſurrectione dies, ſicut ſatis colligitur ex Ioan. 20. v. 28. & notat Auguſt. 3. De conſenſu, cap. 25.

17. ET VIDENTES EVM, ADORAVERVNT, tanquam Filium Dei, verúmque Deum iam reſurrectione glorioſa declaratũ, ad Rom. 1. v. 4. QVIDAM AVTEM DVBITAVERVNT. Difficile videtur, quomodo dubitauerit quiſpiam ex vndecim, cùm

credidiſſet, Itaque intelligi poteſt, quòd dubitauerint non iam de reſurrectione Ieſu, ſed virùm ille reuerà eſſet, qui Ieroſolymis ſibi toties apparuerat, ſicut Apoſtoli de Chriſto ſuper mare ambulante dubitauerunt, an phantaſma eſſet. Et ad hoc dubium exhibendum aptè ſequitur, quod ACCEDENS LOQVVTVS SIT: vel certè, *dubitauerũt*, ſumitur pro, *dubitauerant*, per enallagen tẽporum, quæ in Aoriſtis Græcis ſubinde fit: q. d. ſine cunctatione proſtrati adorauerunt eum; tametſi de eo quidam ante multùm dubitauerant: quem ſenſum Theophyl. probat.

18. ET ACCEDENS IESVS, vt propiùs & familiariùs cerneretur & audiretur, DIXIT: DATA EST MIHI OMNIS POTESTAS, id eſt, auctoritas regendi, quam imperium dicimus; non enim agitur de omnipotentia. Traditam autem ſibi dicit non tamquam Deo, quia eam ab æterno habuit, neque tamquam homini, ratione incarnationis, ſed tamquam victori mortis & inferni, & hominum redemptori, Significatur enim hîc præmium paſſionis eius, de quo Apoſtol. ad Philipp. 2 v.10. & Pſalm. 2 v.8. Data eſt igitur iſta auctoritas, primò, quantùm ad ſtatum glorioſum omnium Domino proprium; ſecundò, quantum ad vſum quia illâ per vniuerſum orbẽ iam vſurus erat, Eccleſiam colligendo: denique quantum ad notitiã, quia tunc res fieri dicitur, cũ innoteſcit. IN COELO ET TERRA, id eſt, ſuper vniuerſam creaturam: q. d. Ego cõſtitutus ac declaratus ſum cœli ac terræ, totiúſque creaturæ, maximè rationalis Dominus, in cuius nomine iam omne genu flectatur, cœleſtium, terreſtrium, ac infernorum. Præmittit hoc, vt intelligerent ſe non temerè eis dare poteſtatem Apoſtolicam, & iubere id, quod ſequitur.

19. EVNTES ERGO, ſcilicet in mundum vniuerſum, vt Marcus, & non in ſolam Iudæam: id eſt, Hâc igitur meâ auctoritate ſupremâ velut fundamento functionis veſtræ dixi, DOCETE OMNES GENTES totius orbis: nam hîc reuocat præceptum illum ſuum, quo dixerat olim, In viam gentium ne abieritis. Quid autem docerent, & quas gentes, Marcus exprimit clariùs, *Prædicate Euangelium*, ſcil. regni (ſub quo tota ſumma credendorum, & in primis pœnitentia cõprehenditur) *omni creaturæ*, id eſt, non ſolùm gentibus, ſed & Iudæis: nam omnes gentes hîc etiam Iudæos comprehendunt, vt ſic eoſdem hîc regni ſui, id eſt, Eccleſiæ, quos totius orbis terminos ſtatuat. BAPTIZANTES EOS, qui ſcilicet doctrinam receperint, lauantes aquâ; hoc eſt enim propriè eſt *Baptizare*. Materiam hanc Sacramenti magis expreſſit Chriſtus apud Ioan. cap. 3. v.5 Itaque tacitè hîc aſſignatur materia Sacramenti, quam Eccleſia tum ipſo verbo baptizandi, tum aliis Scripturæ locis, tum perpetuâ traditione edocta naturalem aquam eſſe tenuit. IN NOMINE PATRIS, ET FILII, ET SPIRITVS SANCTI. Multi nudè exponunt, *In nomine*, in virtute, auctoritate, vel efficaciâ Patris, &c. quæ vna eſt trium perſonarum Sed quãtumcumque baptizaret aliquis in auctoritate vel vnius, vel trium perſonarum, non ſubſiſteret baptiſmus, niſi exprimeret nomen Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Vnde multorum hæreticorum Baptiſmus, vt Marcioniſtarum apud Iren. libro 1. c.13. Paulianiſtarum in Concilio Niceno, & aliorum reiectus eſt, quòd iſtâ formâ non vterentur. Ex quo patet, ſenſum iſtorum verborum ex Eccleſiæ traditione ſic aſſignandum eſſe, vt non minùs expreſſe & inuocato nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti, quàm in eorum auctoritate & virtute baptizetur. Nam ex iſtis verbis, accedente Apoſtolorum vſu, forma baptiſmi ſumpta eſt, ſine quibus (vt Auguſt. loquitur lib. 6. De baptiſmo c. 25.) baptiſmus Chriſti conſecrari non poteſt. Porrò veteres, vt Baſil. Hom. contra Sabellianos, & lib. 3. contra Eunomium late, Ambroſ. lib. 1. De Spiritu ſancto, c.14. & alij obſeruant, non dici, *In nominibus*, ſed *In nomine* quia

vnum eſt nomen trium, vna ſcilicet Deitas, poteſtas, virtus, auctoritas. Vnde Hieron hîc: nomen Trinitatis, vnus Deus eſt. Breuiſſimè igitur exprimitur vnitasDeitatis in Trinitate perſonarum, vt omnes Chriſtiani in ipſo limine Eccleſiæ fidemDeivnius ac trini profiterẽtur, nec hominum baptizantium, ſed auctoritate eiuſdem Dei ſe regeneratos intelligerent, quà creatos.

20. DOCENTES EOS SERVARE. Fidem ante baptiſmum, mores poſt baptiſmum iubentur docere. Quem pulchrum ordinem hîc ſeruat Hieron Nam neque fides,neque baptiſma ſatis ad ſalutem ſũt, niſi digna Deo acceſſerit conuerſatio. Docentes ergò eos ſeruare, non hec, non illa, ſed OMNIA, vt ponderat Baſil. procemio in Reg fuſiùs diſputatis, QVÆCVMQVE MANDAVI VOBIS, non ſolùm ſcripta, ſed & non ſcripta; nihil enim ſcriptum erat, ſed omnia viuâ voce mandata. Reſpicit namque in primis ad ea quoque, quæ cum illis communicauerat, per quadraginta dies apparens eis, & loquens de regno Dei Inter cætera verò mandauit etiam ſuperiores homines audire, quando dixit, *Qui vos audit, me audit*:& proinde dicendo, *Quæcumque mandaui vobis* non excludit legitima mãdata Præpoſitorum, ſed includit. ET ECCE Attentos reddit hoc verbo, velut rem magnam dicturus, & ſimul occurrit cogitationibus eorum. Meritò enim trepidare poterant homines imperiti, nullius auctoritatis, ad ſuſcipiendam tanti negotij molem: q. d. Igitur, nolite timere, neque reſpicere, quid vos viribus veſtris poſſitis, ECCE EGO, qui vici mundum, cui omnem poteſtatem iam datam audiuiſtis in cœlo & in terra, VOBISCVM SVM, auctoritate, fauore, virtute, ſpiritu. Non enim de præſentia viſibilii, nec etiam quâ præſens eſt per ſanctiſſimum ſacramentum, ſed de illa præſentiâ ſpirituali, quâ adeſt Paſtoribus Eccleſiam eius nomine & poteſtate gubernantibus, omnéſque prædicationis & gubernationis tempeſtates ſuſtinentibus Ne autem diffiderent poſteri Apoſtolorum ſucceſſores, cùm dixiſſet *vobiſcum*, qui breui morituri erant, addit, ad aliorum conſolationem, OMNIBVS DIEBVS VSQVE IN CONSVMMATIONEM SÆCVLI. Tacitè enim duo verbis iſtis promittit: primum, ipſos vſque ad conſummationem ſæculi omnibus diebus permanſuros: vt hîc notat Hieronym. hoc eſt victuros in ſuccedente ſibi vſque in finem mundiPaſtorum ſeu Doctorum ſerie, ſiue officium predicandi, docendi, baptizandi, gubernandi, cuius ipſos baſes conſtituerat,ſemper manſurum:ſecundum;ſe ſemper eis in docenda veritate,& gubernanda Eccleſia adfuturum. Per quorum primum promittit numquam vel reipsâ interituram Eccleſiam ſuam,vel viſibilem officiorum iſtorum œconomiam in inuiſibiles latebras, vt hæretici fingunt, eſſe condendam. Per ſecundum verò promittit, eoſdem Apoſtolos, ſeu Apoſtolorum ſucceſſores ſimul omnes non receſſuros à veritate, quam docendam iuſſerat. Hoc enim ſi fieret, profectò tam inanis eſſet promiſſio, quàm ſi reuerâ officia Paſtorum ab eo inſtituta, & conſequenter iſta Eccleſia ſubuerteretur.

FINIS.

IN EVANGELIVM IESV-CHRISTI SECVNDVM MARCVM.

PRÆFATIO.

DVO *ſunt inſcripturis nomine* Marci *celebres, de quibus dubitari poteſt, vtrùm ſcripſerint hoc Euangelium. Primus eſt Ioannes, filius Mariæ, cognomine Marcus, de quo frequens mentio eſt in Actis Apoſtolorum, vt cap. 12. v. 12. itemque Luc. 13. & 15.. Alter vocatur Marcus conſobrinus Barnabæ, ad Coloſſ. 4. v. 10. ſed quia Act. 15. verſ. 37. & 39. Marcus reiicitur à Paulo, & adhæret Barnabæ, tanquam ſocius itineris eius in Cyprum, patriam Barnabæ: Hinc maxima coniectura eſt, eundem fuiſſe conſobrinum Barnabæ. Nam quamuis ibi à Paulo repellatur, & è contrario ad Coloſſ. 4. & 2. ad Timoth. 4. verſ. 11. & in Epiſtol. ad Philem. vocetur adiutor Pauli, potuit tamen ſemel reiectus poſtea iterum aſſumi. Eundem igitur iſtum putat Hieron. in Comment. Epiſto. ad Philem. fuiſſe Euangelij conditorem: cui & Nicephor. lib. 2. Hiſtor. cap. 15. aſſentitur. Sed certe rerum geſtarum, ac temporum ſeries plane ſuadet eſſe alium. Nam ille adhæſit Barnabæ, & Paulo, tum Ieroſolymis, tum poſtea Romæ; Marcus vero Euangeliſta Petro, & eodem tempore, quo alter aderat Paulo, rexit Eccleſiam Alexandrinam, vt non obſcure Baſil. in fine libri 5. contra Eunomium. Itaque Marcus Euangeliſtæ ex communi veterum ſententia diſcipulus Petri fuit, & interpres eius, quem Petrus idcirco filium ſuum vocat, 1. Petri vlt. Scripſit Euangelium non in Ægypto, vt vnus Chryſoſtom. exiſtimauit. Homil. in Matth. ſed, vt Athanaſ. in Synopſi ad Conſtantem, & ante ipſum Papias Apoſtolis viciniſſimus, apud Euſeb. lib. 2. Hiſt. c. 14. & Clemens Alexand. quos pene veteres ſequuntur, Romæ, prout ab Apoſtolo Petro predicatum fuerat: ita flagitantibus Romanis: quod cùm Petrus audiſſet, probauit, & Eccleſiæ legendum ſuâ auctoritate dedit, ſicut & Hieron. ex veteribus tradit lib. de Script. Eccleſiaſticis.*

Porrò Marcus Matthæum ſubſecutus videtur, tanquam pediſſequus & breuiator eius, vt loquitur Auguſtin. lib. 1. *de conſenſu c.* 2. *Cum ſolo quippe Ioanne dixit ſolus ipſe perpauca, cum ſolo Luca pauciora, cum Matthæo verò plurima, multa*

& pene totidem, atque ipſis verbis. Non vtitur tamen eo ordine, quo Matth. addit pauca, omittit plura; quaſdam tamen hiſtorias fuſiùs narrat, etſi ex toto abreuior ſit: nam in doctrinis recenſendis eſt parciſſimus. Baronius putat eum Romanis ſcripſiſſe Romanâ, id eſt, Latinâ linguâ, Euangelium ſuum, cuius autographum adſeruari volunt Venetiis in Theſauris Marcianis: & hoc claris verbis dicit textus Syriacus in fine Euangelij. Sed omnes antiqui Scriptores alicuius notæ videntur ſentire, quod ſcripſerit Græcè; vt Auguſtin. lib. 1. de conſenſu cap. 2. Hieron. Epiſt. 123. ad Damaſ. ita vt dicat, excepto Matthæo, hoc de cæteris Euangeliſtis non eſſe dubium. Et ſane certiſſimum videtur, Latinum textum, quo nos vtimur, non eſſe à Marco compoſitum, ſed eſſe verſionem ex Græco, & quidem eiuſdem interpretis, cuius ſunt cætera Euangelia. Idem eſt enim vertendi modus, eædem phraſes, iidem ſubinde ſolœciſmi. Quare, ſi Marcus Latinè ſcripſerit, ſimul & Græcè, vt quidam volunt, dici debebit Latinum autographum, quod valde mirum, periiſſe; ſicut Matthæi Hebraicum. Quod ad tempus attinet, ſcripſit illud iuxta Euſeb. in Chronico, anno Claudij tertio, paulò antequam Româ Alexandriam mitteretur.

CAPVT PRIMVM.

INITIVM EVANGELII IESV CHRISTI FILII DEI, ſupple tale fuit, vt ſequitur: hoc eſt, lætiſſimum iſtud nuntium de regno cœlorum, quod Ieſus Chriſtus Filius Dei in mundum attulit, initium habuit à denuntiatione pœnitentiæ, quam Ioannes Baptiſta prædicauit. Nam quidquid ab aliis ante prædicationem illam narratur factum, præambulũ fuit Euangelij, ſeu euãgelizationis de regno cęlorũ.

2. SICVT SCRIPTVM EST, hoc eſt, initium Euangelij non fuit fortuitum, vel humani conſilij, ſed ſicut antea Prophetis dictum fuerat, Deo fidem ſuam liberante. IN ISAIA PROPHETA, Græca nunc legunt *ἐν τοῖς προφήταις*, *In Prophetis*, quia duæ prophetiæ hîc conflantur in vnam, Malachiæ ſcilicet, *Ecce ego mitto, &c.* de qua vide Matth. 11. verſ. 10. & Iſaiæ, *Vox clamantis, &c.* Attribuuntur tamen Latinè per compendium ſoli Iſaiæ tamquam celebriori: nam etſi verba diſcrepent, reipſa tamen eadem prophetia eſt, Vox enim clamantis in deſerto Ioannis Baptiſtæ, velut Angeli, eſt illa ipſa, quæ præparauit viam ante Chriſtum. Vide Matth. 3. v. 3.

23. ET ERAT IN SYNAGOGA HOMO IN SPIRITV IMMVNDO, ſupple, exiſtens: quo ſenſu dicimus, *Eſſe in armis*, pro armatum eſſe. *In ſpiritu* ergò *immundo*, pro ſpiritum immundum habens, qui videlicet vitiorum omnium & errorum immũditiis paſcitur: ET EXCLAMAVIT, ſpiritus videlicet per os hominis quaſi tormenta ſuſtineret. Indicatum ergo voluit Euangeliſta illuſtre fuiſſe hoc dæmonis teſtimonium, quod neminem in tota Synagoga latêre poſſet. Cauſa clamoris duplex videtur fuiſſe; prima, dolor præſentiæ Domini ac doctrinę ad pœnitentiam vitæque munditiam prouocantis, altera, quòd ſibi migrandum timeret, vt patet, quia dicebat:

24 QVID NOBIS ET TIBI, ſupple, rei aut cauſę eſt: q. d. Te non lædimus, quid nos torques, & perditos cupis, IESV NAZARENE? Ita vulgò vocabatur, ſicut patet Ioann 8. & ex titulo Crucis. Addit hoc autem, vt tacitè oſtendat ſe eum benè nouiſſe. VENISTI PERDERE NOS? expellendo videlicet in abyſſum, ne hominibus amplius noceamus? Hoc enim præ rabie, quâ hominum ſaluti inuident, maximum tormentum, & perditionem ſuam putant, de quo Lucæ 8 verſ. 31

SCIO QVI SIS. Non mentitur hoc, ſed

verè nouetat, ſicut teſtatur mox Euangeliſta verſu 34 & Lucas capite 4. v. 41. Sanctvs Dei, quem c. 3 v. 12. dicunt, *Filius Dei*: non enim intelligunt quoquo modo ſanctum: ſed emphaticè, illum vnicum & præfinitum, qui à Daniele. c. 9. verſ. 34 dicitur *Sanctus Sanctorum*. Vnde Græci Scriptores omnes, Theophyl. Euthymius, Victor Antiochen. vrgent hîc articulum Græcum, ὁ ἅγιος τοῦ θεοῦ, *Ille ſanctus Dei*, hactenus ſcilicet promiſſus & exſpectatus. Cōfeſſio fuit ergò vera, ſed adulatoria, quia Ieſu odio, & ſui amore expreſſa. vt in ipſo gloriæ vanitatem excitaret, ſe à pœna redimeret, quaſi gratiam exſpectans pro gratia. Vnde autem iſta ſcientia dæmonibus, diximus alibi in Matth. ex Aug lib. 9. de Ciuit. c. 21.

25. Et comminatvs est ei Iesvs, Græcè ἐπετίμησεν *increpauit*, minis ſcilicet, additis, ſeuerè præcepit ei, Obmvtesce, à meis videlicet laudibus, Cauſa vetandi triplex: quia non decet, vt princeps immunditiæ de principe munditiæ teſtimonium ferat: altera, ne cùm illo Chriſtus, ſinendo eum loqui, commercium habere putaretur, ſicut adhuc poſteà calumniati ſunt de colluſione: denique quia veritas non eſt aſſerēda per patrem mendacij. Docuit nos ergò ne illi etiam vera dicenti aliquid deferamus, vel credamus vmquam: ardet enim fallendi voluntate, etiam dum vera loquitur, & quidquid loquitur de falſitate ſuſpectum eſt. Itaque dicit ei; Obmvtesce, et exi de homine: q. d. Silentium tuum ſit laus mea, & eiectio tua prædicatio mea.

26. Et discerpens evm spiritvs immvndvs, vt quamdiu, & quantùm poſſet rabiem ſuam ſatiaret, vt Chryſoſtom. Homil. 5. Diſcerpſit autem, non membra reuerà diuellendo, quia Lucas dicit c 4. v. 35. quòd nihil illi nocuerit, ſed quòd in medium proiecerit: diſcerpſit ergò contorquendo, ſolo ſternendo & extendendo; ita tamen, vt illa iactatio membrorum atque vexatio non eum debilitauerit, vt Auguſt. de conſenſu cap. 2. Et clamans voce magna exiit, incondito ſcilicet eiulatu, nihil articulatè proferendo, quia iuſſus fuerat obmuteſcere. Ergò laniatus membrorū, & eiulatus ille patefecerunt omnibus circumſtantibus veram obſeſſionem, rabiem obſidentis, dolorem diſcedentis, poteſtatem inſuperabilem expellentis.

Et mirati svnt omnes, Græcè ἐθαμβήθησαν, *obſtupuerunt*: θάμβος enim ſignificat metum religioſum, cum admiratione coniunctum: Qvænam doctrina hæc nova: ſcilicet docendi ratio, cum tanta efficacia ſignorum? Magis enim admirantur modum docendi, quàm doctrinam ipſam, quamuis & illa eſſet noua de reuelato regno cælorum; vnde cauſam addunt. qva in potestate etiam spiritibvs immvndis imperat, id eſt, non precibus prolixis, non arcanis nominibus, herbis, ſuffumigationibus, & ſimilibus vtitur ceremoniis, vt ſolent noſtri Exorciſtæ, ſed ſimplici iuſſu & imperio, nec alieno nomine, ſed ſua poteſtate.

CAPVT II.

26. Svb Abiathar Principe Sacerdotvm, id eſt, ſummo ſacerdote, ſeu Pontifice. Hiſtoria libr. 1. Reg. c. 21. vocat eum *Achimelech*, & eius filium nominat *Abiathar* c. 22. v. 21. & 22. Sed & pater & filius vtroque vocatus fuit nomine, ſicut hoc liquet 2. Reg. 8. v. 17. & 1. Paralip. 18. v. 16. & ibidem c. 24. v. 6. vbi hic filius appellatur Achimelech, & pater Abiathar. Quamquam fieri potuerit, vt & pater & filius ſacerdotio ſimul fungerentur, ſiue propter patris ſenium, ſiue impotentiam, ſiue alia de cauſa, ſicut Sadòc & Abiathar ſimul fuiſſe Sacerdotes ſummos ſub Dauide ſatis liquere videtur, tum ex locis cit. tum ex 2. Reg. 15. verſ. 35. & 1. Paralip. 15. verſ. 11.

CAPVT III.

13. Vocavit ad se, qvos volvit ipse, nempe ex iis, qui ſe in ſuam diſciplinam iam tradiderant, id eſt, ex

diſcipulis, vt ex Luca conſtat capite 6. verſu 13. Nam ex tota turba primum eligit diſcipulos, ex diſcipulis deinde Apoſtolos; ſicut nunc ex populo preſbyteri, ex preſbyteris eliguntur Epiſcopi. Formam enim electionis hîc eſſe datam Chryſoſtomus & Theophylact. annotarunt. *Vocauit* autem *quos voluit*, vt ſignificentur electi, non ambitu non meritis, vel naturæ dotibus præſtantiores, ſed prudentiſſimo liberrimóque Chriſti beneplacito: quod & ergaſe in Apoſtolatum aſſumendũ obſeruatum fuiſſe ſæpè cõmendat Paulus.

16. ET IMPOSVIT SIMONI NOMEN PETRVS: Syriacè *Cephas*, quod petram, ſeu rupem ſonat, immobilem ſcilicet. Vide dicta Matth. 16. nam Ioan. 1. v. 42. nomẽ illud promiſerat, hîc imponit, Matth. 16. confirmat. ET IACOBVM ZEBEDÆI, ſupple, conſtituit, aut elegit. ET IMPOSVIT EIS NOMINA. Solis igitur tribus mutauit nomina, tum quod præ cæteris eſſent ſibi familiariores, vnde paſſim eos ad ſecretiora adhibuit; tum vt indicaret, quòd columnæ regni fuiſſent futuri, vt indicat Paulus ad Galat. 2. verſ. 9. BOANERGES: corrupta dictio per inſertionem *o*, pro, *Banerges*, ex בני *Bené*, ſiue *Bané*, filij, &. רגש *Regeſch*, ſtrepitus, tumultus quamuis alij, *a*, velint ſuperfluere, pro *Benerges*, eo quòd Sceua in *Bené*, ſæpè in, *o* breue mutetur, vt patet in *Sodoma*, & *Gomorra*, & ſimilibus. QVOD EST FILII TONITRVI, id eſt tonantes, ſeu tonitores, ſicuti dicuntur *Filij pacis*, id eſt, pacifici: quo nomine ſignificauit eos ſublimitate prædicationis Euangelicæ & miraculis orbem commoturos. Vnde primus Iacobus occiſus, Ioannes verò etiamnum per Apocalypſin ſuam, &, vt Epiphan. Hæreſi 73. per propriam ſui Euangelij grandiloquentiam velut ex quibuſdam nubibus tonat. Hinc à nonnullis traditur, cùm illud Euangelij ſui principium ſcriberet, *In principio erat Verbum*, &c. fulgura & tonitrua eſſe facta; ſicut cùm Moyſes in monte Sinaï legem acciperet, de quo Baronius ad annum Chriſti 99.

21. ET CVM AVDISSENT SVI, id eſt, cùm illi, qui ex eius familia & cognatione erant, audiſſent eum diſcipulos contrahere, turbam confluere, eum inſolita docere, mira facere, EXIERVNT TENERE EVM, vt eum domi conſtringerent, exiſtimantes hoc iuxtà humanas leges eſſe officij ſui. Cauſa videtur fuiſſe metus, ne vel tumultûs alicuius popularis aduersùs Romanos inuidia, vel infamiæ dedecus in ſe & familiam redundaret. DICEBANT ENIM, QVONIAM IN FVROREM VERSVS EST, Græcè ἐξέστη, eſt extra ſe, vel mentis non eſt compos, vt non ſit habenda ratio eorum, quæ dicit aut facit. Cognatos igitur nota carnis infirmitas, & humilitas educationis impediuit, ne Chriſtum agnoſcerẽt; Phariſæos malitia: vndè illi mirabilia eius inſaniæ, hi Beelzebub principi dæmoniorum adſcribunt.

CAPVT IV.

26. ET DICEBAT, SIC EST REGNVM DEI, &c. Quia crebrò Apoſtolos ſuos ad Euangelij prædicationem hortatus fuerat, ne propter populi incredulitatem, quam ipſemet verſu 11. & 12. expertus erat, ac declarauerat, cauſarentur, nullum fore laborum ſuorum fructum, occurrit eis hâc parabolâ, quâ docet noſtium eſſe laborare, Deo fructum eſſe committendum. *Sic enim regnum Dei*, id eſt, perinde agitur in regno Dei, ſeu in Eccleſia colligenda, quemadmodum ſi agricola, ſemen in terram ſpargeret, & intereà

27. DORMIAT, ET EXVRGAT NOCTE ET DIE, id eſt, aliis negotiis vacet, ſiue ad quietem, ſiue ad occupationes huius vitæ ſpectantibus: Et interim, dum ipſe nihil de ſeminis incremento ſollicitus eſt, aut cogitat, SEMEN GERMINET, in terræ ſcilicet viſceribus radices figens, ET INCRESCAT, Græcè μηκύνηται, *prolongetur*, id eſt, è terra ſurgat & adoleſcat, DVM NESCIT ILLE, vt potèmeque hoc ſentiens, neque de eo cogitans, neque cogitando quidquam conferens.

Quamquam Græcè eſt *ὡς οὐκ οἶδεν αὐτός*, *quomodo neſcit ille*, id eſt, occultâ naturæ vi, & homini incognitâ.

28. VLTRO ENIM TERRA FRVCTIFICAT, id eſt, ſponte ſua citra aliam externam agricolæ ſollicitudinem aut operam circa ſemen: nam illud, *ſponte*, non excludit aliarum cauſarũ, vt Solis, & pluuiæ, & ipſius Dei concurſum: PRIMVM HERBAM, quæ hîc comprehendit illa duo ſuperiora, germinationem & incrementum ſeminis in culmum. DEINDE SPICAM inanem ſcilicet: DEINDE PLENVM, ſeu perfectum, FRVMENTVM IN SPICA, dum folliculi implentur granis, qualia ſparſa fuerant. Significatur igitur, eodem modo profectum hominis fieri paulatim & gradatim, dum verbũ Dei in corde ſeminatum primò geminat, hoc eſt, per bona deſideria, per fidem, ac pœnitentiam, radices quaſi prima initia ſalutis figit: deinde creſcit in herbam, ſeu culmum, dum ſpe promiſſionum animus erigitur, & contra flatus tentationum ſolidatur: tum bona opera proferẽdo ad ſpicã peruenit: denique perfectâ charitate velut Legis plenitudine plenum frumentum in ſpica. Vide paulò aliter S. Gregor lib. 22. Moral. c. 14. alias 20 vbi per herbam, deuotionis teneritudinẽ vult ſignificari; per frumentũ in ſpica tolerantiã in perſecutionibus: nemo ergo, inquit, quemlibet proximum cùm adhuc herbam videt, de frumento deſperet: ab herbarum quippe foliis, quæ huc illucque molliter defluunt, ſurgẽtia frugũ grana ſolidãtur.

29. ET CVM PRODVXERIT FRVCTVS, id eſt, cùm prodierit fructus (eſt enim Nominatiuus) ſeu cùm ſe produxerit fructus, id eſt, cùm maturuerit fructus, vt Euthym. STATIM MITTIT FALCEM, ſupple homo, ſeu agricola. Reſpicit enim ad v. 26. & 27. vt verſ. 28. quaſi per parentheſin legatur. Per quem agricolam ſignificatur, vel Chriſtus Dominus, qui verbum in corde ſeminat, vel etiam homo, qui exterius cooperatur: mittit autem falcem, dum fructum in Dominicum horreum colligit. QVONIAM ADEST MESSIS, id eſt, tempus metendi quod tunc eſt, quando prædicator fructum in auditoribus proueniſſe Deo operante conſpicit, & exultat, quaſi ſibi ipſi fructum colligeret. Plerique veteres totam iſtam parabolam de Chriſto Domino & vniuerſo humano genere intelligunt, vt Chriſtus ſemen Euang per Iudæã ſparſerit: deinde dormiẽdo mortuus fuerit, & reſurrexerit: interea autẽ ſemen occultis incrementis adoleuerit, nocte ac die, in proſperis ſcilicet & aduerſis, & quaſi Chriſto neſciente, dũ mundus aduersùs Euangelium tumultuatur. Cùm autem vniuerſa ſeges electorũ maturuerit, veniet meſſis, ſeu conſummatio ſæculi, mittetque falcem iudicij, vt ſucciſis omnibus fructus in horreum æternæ quietis recondatur.

CAPVT V.

15. ET MVLIER. QVÆ ERAT IN PROFLVVIO SANGVINIS, id eſt, quæ laborabat morbo illo fluxionis ſanguinis: Græci vno verbo vocant *αἱμοῤῥοοῦσα*, Matth. 9 Fœdus eſt morbus quo ſanguis per partes ſecretiores non deſinit fluere extra tempus menſtruum, de cuius legali immunditia agitur Leuit. 25. & v. 25 & ſeqq. ANNIS DVODECIM, quo ſignificatur inueteratum, imò incurabilem fuiſſe morbum. Nam ideò ſubiungit quod

26. FVERAT MVLTA PERPESSA A COMPLVRIBVS MEDICIS, & quòd inde MAGIS DETERIVS HABEBAT: quod ſignum erat naturæ per morbum ſuperatæ, & ab arte deſperatæ. Itaque diffidens medicis, cœpit ſaluti eſſe vicinior: deſperatis enim Deus libentiùs opitulatur, ne effectus gratiæ adſcribantur naturæ.

27. ET CVM AVDISSET DE IESV, miracula, videlicet eius & ſanitates, quas operabatur, VENIT IN TVRBA RETRO, quia prohibebat palàm accedere pudor & metus: pudor ex morbi fœditate & ſexu; metus ex eius immunditia, ne velut legaliter polluta & omnes polluens à Iudæis repelleretur. Vide locum Leuit. citatum.

Et tetigit vestimentvm eivs, Matth. *tetigit fimbriam veſtimenti eius*, ſcilicet ſupremi, ſiue pallij Fimbriæ iſtę erant fila dependentia in quatuor oris, ſeu extremitatibus pallij: cuiuſmodi fimbrias gerebat Chriſtus more gentis Iudaïcæ, ex præſcripto Legis, Num. 15. verſ. 38. Potiùs autem fimbriam quàm ipſam veſtem tetigit, ſiue ex humilitate, ſiue quòd fimbria peculiariter eſſet inſigne diſtinctionis illius gentis à cæteris, & nota ſanctitatis, vt indicatur ſatis loco Num. cit. & Zachar. 8. verſ. vlt. Vnde eas magnificabant Phariſæi, & ægroti volunt tangere etiam Matth. 14. verſ. vlt.

28. Dicebat enim, Qvia si vel vestimentvm eivs tetigero, salva ero. Vnde mira fuit fides eius de Chriſti ſanctitate & poteſtate, ſimilis fidei Centurionis, quia nec vocem eius, nec manus impoſitionem, & ne quidem ſcientiam morbi ſui, ſed ſolius veſtimenti contactum credebat ſufficere ad ſanitatem ſuam.

29. Et confestim siccatvs est fons sangvinis eivs, fluxu ſcilicet non ſolùm ceſſante, ſed etiam ſanguine correcto, & in venas coacto, ipsáque naturâ roboratâ. Nam inde naſcitur morbus iſte, quòd propter virium defectum alimentum non conuertatur in ſanguinem aptum nutritioni, nec ſanguis in ſubſtantiam viuentis: vnde extra venas affluens per ſecretiora depellitur, Et sensit corpore, qvia sanata esset, percipiebat enim & robur auctum, & fluctûs ceſſationem, qui hinc colligitur fuiſſe perpetuus, quaſi naturæ ſimilis.

30. Et cognoscens virtvtem, qvæ exierat de illo, id eſt, virtutis effectum, ſeu ſanationem miraculoſam, quā operatus erat. Vnde in idem redit, ſi virtutem intelligas. ipſam ſanandi poteſtatem, quæ erat in Chriſto: quæ exire dicitur ab operante, quando operatur, phraſi videlicet ad captum mulieris & rudiorum accommodatâ, qui ex Chriſto velut vaſe pleno virtutis & efficaciæ apprehēdebant ſanitates fluere, cùm eas ipſe ſciens & prudens non naturæ neceſſitate, ſed voluntate operaretur, quando vellet, & vbi vellet. Aiebat: Qvis tetigit vestimenta mea? nolebat enim, vel gloriam Dei in hoc facto, vel excellentem mulieris fidem celari, vel ei perſuaſum eſſe, quòd ſe vel ignorante, vel nolente res iſta contigiſſet. Intelligit autem Chriſtus non quemuis promiſcuum tactum, vt ex reſponſo diſcipulorum patet, ſed talem, qui operationem ſuæ virtutis prouocauerat, hoc eſt qui fiebat imperante fide. Nam cæteri non tam tangebant, quàm premebant Chriſtum, vt Auguſt. hac de re loqui ſolet, de quo vide Sermon. 6. De verbis Dom. c. 3. & Serm. 155. De temp. cap 3. & 4. quibus ſicut & aliis locis per, *tangere*, intelligit credere, ſeu tactum per fidem, iſtamq; mulierem geſſiſſe figuram credentium, cæteros Iudæos incredulorum: illi fide tangunt Chriſtum, & veſtem, ſeu corpus eius Eccleſiam, hi premunt & affligunt.

32. Et circvnspiciebat videre eam: non quaſi illam ignoraret, cui fidem illam donauerat, quam interiùs ad ſe traxerat, quam exteriùs ſanauerat; ſed humano habebat more, vt & interrogatione & circumſpectione perculoſa mulier ſeipſam ſponte proderet, & miraculum fateretur, vt ſic eſſet commendatius.

33. Mvlier vero timens et tremens, &c. non quia malè crediddiſſet ſe veſtis tactu ſanandam, vt vult Caluinus in Matth. ſed quòd beneficium cùm quaſi ignoranti ſuffurari voluiſſet, præter opinionem eſſet detecta, quòd immunda mundum tetigiſſet, quòd hinc ſe increpandam, & beneficium fortaſſis à ſe repetendum vereretur.

34. Ille avtem dixit: Fides tva salvam te fecit, quia tanta fides miraculum impetrauerat & promouerat; nam effectiuè hoc fecerat virtus Chriſti. Fidem tamen magis quàm ſuam virtutem expreſſit, vt illa apud Archiſynagogum minùs credulum magis commendaretur. Vade in pace, animo ſcilicet tranquil-

lo & corpore ſano (*Pax* enim Hebræis valde latè patet, & pro omni proſperitate corporis & animi ſumitur)nihil timens, auferendum tibi eſſe beneficium:vnde addendo, Et esto sana a plaga tva, non tribuit,ſed confirmat ei ratamq;habet collatam à ſe ſanitatem. Itaque quod Matthæus adiicit, *Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora*, ſeu ex illo momento temporis, intellige, non quo Chriſtus hoc dicebat, ſed quo mulier eũ tetigerat. Hinc Catholici inuictum argumentũ pro reliquiarum vſu petunt,quem quamuis mordeat & vellicet Caluinus, velitque hoc exemplum eſſe ſingulare,quod ad imitationem valere non debeat, potiùs tamen hinc impietas eius redarguitur,qui audeat mulierẽ hanc indiſcreti zeli & ſuperſtitionis arguere,cuius fidem Chriſtus ipſe laudat, & ſanitatem impetraſſe teſtatur. Eam fuiſſe Martham, ſororem Lazari & Mariæ, videtur ſentire Ambr.l. de Salomone c.5. ſed longè veriùs tradit Euſebius, fuiſſe ex Cæſarea Philippi. Nam gratitudinis ergo erexit Chriſto ſtatuam æneam in illa ciuitate ante fores ſuas,ad cuius pedes naſcebatur herba, quæ cùm fimbriam æneæ ſtatuæ creſcendo attigiſſet, morbis cuiuſque generis medendi vim habebat. Hanc ſtatuam ſe vidiſſe teſtatur libro 7. Hiſtoriæ cap.14.

CAPVT VI.

13. Et vngebant oleo mvltos ægros. Hanc vnctionem putat Beda in Marcum, Theophylact. & Lyranus, ex recentioribus Maldonatus & Franc. Lucas, eamdem eſſe cum Sacramento extremæ vnctionis, de quo Iacob. 5. ſed ex textus cohærentia ſatis patet,eam ab Apoſtolis adhibitam fuiſſe, ad conferendam ſanitatem corporalem, cùm Sacramentum vnctionis potiſſimùm peccatis remittendis, & menti alleuiandæ adhibeatur. Vnde & miniſtri eius ſoli ſunt preſbyteri, ſeu ſacerdotes, quales Apoſtoli tunc nondum erant. Quare rectiùs dixerimus, hanc vnctionem Apoſtolos adhibuiſſe ad ſanitates corporales conferendas, vt hoc ſymbolo teſtarentur ſe eſſe miniſtros veri Meſſiæ, hoc eſt Chriſti, ſeu vncti Spiritu ſancto præ conſortibus ſuis. Per quam tamen, iuxta Tridentinum Seſſ. 14. Sacramentum Extremæ Vnctionis inſinuatum, id eſt, ſignificatum fuit; per Iacobum verò promulgatum. Nam quemadmodum impoſitionẽ manuum,ſputum,ephpheta & ſimiles externas cæremonias, quas Chriſtus ad ſanitates largiendas adhibuit, in ſacramentalem vſum Eccleſia poſteà tranſtulit, ita & Chriſtus ipſe vnctionem. Et sanabant, hoc vngendi ritu, vim iſtam habente, non naturaliter, quaſi medici fuiſſent Apoſtoli, ſed diuinâ poteſtate.

14. Et avdivit Rex Herodes: Herodis Magni, ſiue Aſcalonitæ (de quo Matthæi 2.) filius, cognomine dictus Antipas. Erat iſte Tetrarcha, vt vocatur à Matthæo, ſcilicet Galilææ. Tetrarcha autem & Tetrarchia primùm à quarta regni alicuius parte dicta ſunt, ſed vſurpari poſtea cœpit hoc nomen apud Romanos, qui regna armis parta in Tetrarchias diuiſerunt, pro Præfectura, ſeu principatu infra dignitatem Regiam. Nam iſte Herodes, cùm eſſet Tetrarcha, Romam poſtea profectus eſt, vt regnum ambiret, teſte. Ioſeph. 18. Antiquitat. c. 9. Vnde Plinius libro 5. c. 18. ponit intra & circa Decapolin ſex Tetrarchias, & c. 23. multò plures in Cœleſyria. Et hinc Herodes hîc abuſiuè vocatur Rex, quia dignitas eius erat regiæ affinis. Manifestvm enim factvm est nomen eivs, id eſt, fama eius celebris facta eſt. Mirum autem, cur tam ſerò Herodi, poſt mortem videlicet Ioannis, fama Chriſti innotuerit. Cauſa duplex fuit: vna, quòd ſimul atque Herodiadem cogitaſſet in domum ſuam transferre, bello cum Aretha Rege diſtractus fuerit, cuius filia Herodi nupta, cùm non ferret futuram iniuriam thori, profugerat ad patrem ſuum, vt Ioſeph. loco citat. cap. 7. quo bello dicit totum exercitum Herodis propter occiſum Ioannem Baptiſtam eſſe deletum. Secunda eſt, quia ante Ioannis

mortem, imò Herodiadem introductam, profectus fuerat Romam, vt ibidem Ioſephus tradit. Addi poſſet tertia, craſſa videlicet Principum plerumque negligentia; ad quorum aures ſerò virtus peruenit, vt Chryſoſtom. Homil. 49. ET DICEBAT. Auguſtin. lib. 2. de conſenſu cap. 43. legit *dicebant*, ſicut & Beda, & D. Thom. vt ſignificetur aliquos è turba hoc dixiſſe, quod magis congruit narrationi Lucæ, atque etiam verſui 16. qui hîc ſequitur.

QVIA IOANNES BAPTISTA RESVRREXIT A MORTVIS. Fides enim de reſurrectione etiam apud Iudæos erat, quamuis informis ante Chriſti prædicationem. Vnde quidam putant, hîc per reſurrectionem intelligi Pythagoricam metempſychoſin, eo quòd Ioſeph. dicat lib. 2. de bello Iud. cap. 7. Phariſæos tradidiſſe, quòd animæ bonorum in alia migrarent corpora: ſed intellexiſſe videntur alia corpora, quantùm ad qualitatem, ſicut & Chriſtiani credunt. Vnde idem Ioſeph. Phariſæorum ſententiam tradens 18. Antiq. cap. 2. dicit iuxtà Phariſæos animabus bonis facilem eſſe ad vitam reditum: & Lucas in Actis cap. 23. verſ. 8. apertè ait, Phariſæos reſurrectionē confiteri. ET PROPTEREA, tanquam qui per reſurrectionē ſanctior, potentior, & auguſtior factus eſt, VIRTVTES OPERANTVR IN ILLO, id eſt poteſtates, vt Græcè eſt, patrandi miracula vim ſuam exerunt in illo, quam antè, dum viueret, non exerebant.

15. ALII DICEBANT, QVIA ELIAS EST, propter perſonæ grauitatem, reprehendendi libertatem, & operandi efficaciam. Eliam enim Iudæi rediturum credebant. ALII, QVIA PROPHETA EST, non vulgaris, ſed QVASI VNVS EX PROPHETIS, ſed licet antiquis, cui ſit ſimilis, vel qui etiam reſurrexerit à mortuis.

16. QVO AVDITO, id eſt, quibus diuerſis opinionib⁹ auditis Herodes ait: QVEM EGO DECOLLAVI IOANNEM, HIC A MORTVIS RESVRREXIT. Quo ſignificatur, Herodem tandem iſti ſententiæ aſſenſiſſe, cùm antea, iuxtà Lucam, hæſitaſſet: quamquam aliqui ſuſpicentur hæc verba eſſe legenda vel per ironiam, vt Auctor in Marcum apud Hieron. vel per interrogationem. Sed primum veriſimilius; ſunt enim verba animi malè ſibi conſcij, & timentis virtutem viri etiam mortui.

17. IPSE ENIM HERODES MISIT, ſatellites ſcilicet, AC TENVIT IOANNEM, traditū ſibi à Phariſæis, vt diximus, Matth. 4. verſ. 12. PROPTER HERODIADEM. Erat hæc filia Ariſtobuli, qui frater fuit huius Herodis, & conſequenter ipſa Herodias neptis eius, vt patet ex Ioſepho 18. Antiquit. cap. 17. VXOREM PHILIPPI FRATRIS SVI. Eodem loco tradit Ioſephus, eam fuiſſe vxorem alterius Herodis, qui tamen etiam frater eſſet huius, natus ex alia Herodis Magni vxore, videlicet Mariamne, Pontificis Simonis filiâ, cùm hic Herodes Antipas natus eſſet ex Mathace Samaritide, Philippus verò ex Cleopatra, de quo Ioſeph. lib 1. De bello Iudaïco c. 18. Quæ ſi vera eſt hiſtoria, neceſſe eſt Herodem iſtum, qui primus fuit maritus Herodiadis, etiam alio nomine vocatum fuiſſe Philippum, ſicut eum hîc Marcus vocat, neque fuiſſe Tetrarcham Traconitidis. Nam ibidem ſcribit Ioſephus, filiam Herodiadis nomine Salomen, ex priore marito Herode natam, nupſiſſe Philippo Tetrarchæ Traconitidis.

18. DICEBAT ENIM IOANNES HERODI: NON LICET TIBI HABERE VXOREM FRATRIS TVI: non ſolum, quia proles ex eo nata fuerat filia illa Salome ſaltatrix (quò caſu nec frater fratris defuncti vxorem ducere poterat: ſed quia Philippus adhuc ſuperſtes erat. Herodes enim Romam tendens, cùm in fratris domo hoſpitaretur, cum Herodiade eius vxore pactus eſt, vt ipſa in coniugium, ac domicilium ſuum migraret, ſimulatque Româ reuerſus eſſet, ipſe verò ſuam vxorem Arethæ Regis filiam eiiceret. Itaque dum Marcus *vxorem fratris* vocat, adulterium ſimul & inceſtum arguit.

19. HERODIAS AVTEM INSIDIABATVR ILLI, occaſiones captando Ioannis

perdendi, eò quòd nuptias illas inceſtas reprehenderet, & inde vereretur, ſe aliquando ab Herode dimittendam: ſed occidere eum non poterat.

20. HERODES ENIM METVEBAT IOANNEM, id eſt, reuerebatur eum & colebat, adeòque timebat velut ſanctum virum. Datur enim ſimul ratio, cur Herodias eum vellet occidere, ne ſcilicet, nuptias illas ſuadendo diſſolueret, Herode Ioannem metuente, & cur non poſſet, Herode impediẽte conatus eius. ET CVSTODIEBAT EVM, id eſt, tuebatur ab inſidiis Herodiadis: nam Græcum indicat non ſignificari hîc cultum aut obſeruantiam, vt quidam putant. Sed quomodo hæc conſiſtunt cum Matthæo, qui dicit, quòd Herodes eum voluerit occidere, ſed timuerit populum? Reſponderi dupliciter poteſt: vel quòd primò occidere eum voluerit, ſed ſeditionis popularis timore fuerit impeditus; poſteà verò ex occaſione carceris, perſpectâ viri ſanctitate, eum coluerit, & aduerſus Herodiadem defenderit: vel certè dicendum, fuiſſe in Herode voluntatem Ioañis occidendi, quatenus eius libidini repugnabat, ſed permixtam illi voluntati fuiſſe duplicem cauſam, quæ redderet eum inuoluntarium, reuerentiam ſcilicet ſanctitatis eius, iuxta Marcum, ac timorem populi, iuxta Matthæum.

21. ET CVM DIES OPPORTVNVS ACCIDISSET, ſcilicet Herodiadi, ad complendum conatum ſuum. HERODES NATALIS SVI COENAM FECIT, &c. more Gentilium, quibus hoc erat familiare, tamquam nihil ſuprà huius vitæ bona ſperantibus. Vide Geneſ. 40 verſ. 20. & 2. Machab. 6. v. 7. de Pharaonis & Antiochi natali. Vnde nemo vir iuſtus legitur in Scriptura natalem ſuum celebraſſe, de quo Hieron. in cap. 14. Matthæi.

22. CVMQVE INTROISSET FILIA IPSIVS HERODIADIS, quã *Salomen* vocatam diximus, ex deſerto marito ſuſceptam, ET SALTASSET, in medio, vt Matth. coram omnibus ſcilicet recumbentibus tripudiando, vt Græcè, & laſciuas exhibẽdo geſticulationes ad modos muſicos, vt filia ſcorti ſe matre dignam exhiberet. Non enim potuit fieri ſine meretriciæ impudentiæ & laſciuiæ nota, vt nobilis puella oblita muliebris verecũdiæ, tripudiando ſpectantes oblectaret. Et hæc eſt cauſa, cur tantopere dicatur placuiſſe Herodi, & recumbentibus: habet enim iſta ſaltatricularum ad modos muſicos geſticulatio vim vehementiſſimam ad inflectendos animos.

23. Vnde IVRAVIT ILLI REX, vt maiorem fiduciam petendi adderet: QVIA QVIDQVID PETIERIS DABO TIBI, LICET DIMIDIVM REGNI MEI. Concurrebant enim ſimul temulentia, libido, & iactantia, ad promittendum tam ſuperbum & temerarium, inſanumque præmium vnius ſaltatiunculæ. Mater autem conſulta ſuggeſſit ei, vt peteret CAPVT IOANNIS BAPTISTÆ; per hoc oſtendens ſe mortem eius habere dimidio regni Herodis potiorem.

25. CVMQVE INTROISSET STATIM CVM FESTINATIONE, in conuiuium ſcilicet. Significatur autem ſummum puellæ ſtudium, ne fortè æſtu Regis refrigeſcente promiſſum retractaret: nam hac etiam de cauſa petiuit. VOLO VT PROTINVS DES MIHI, id eſt, iam ſtatim ſine dilatione, IN DISCO, quo cibi adferuntur ad menſam, tamquam ſcilicet miſſum ſeu ferculum, quod præ cæteris omnibus ſibi placeret & matri, CAPVT IOANNIS BAPTISTÆ. Caput & quidem in diſco petit propter certitudinem, ne de morte falleretur, & vt adulteræ animus crudeliſſimo illo occiſi inimici ſpectaculo ſatiaretur, & ei illuderet. Hoc enim ingenium adulterarum, vt omnia ſuæ libidinis impedimenta, quacumque crudelitate ſubmota velint: quâ in re neque maritis, neque liberis, neque ſacris, neque prophanis parcitur.

26. ET CONTRISTATVS EST REX, Græcè περίλυπος *pertriſtis factus eſt*, nempe ſecundùm opinionem accumbentium, inquit Hieron. in Matth. cui putat eum corde lætum, facie triſtitiam ſimulaſſe. Sed

videtur vera fuiſſe triſtitia, partim quia, quamuis initio occidere voluiſſet, iam tamen reuereri eum cœperat, & libenter audire; partim quia videbat odioſiſſimum ſibi futurum, quòd in præmium ſaltatriculæ ſine cauſa, virum ſanctum inter epulas damnaſſet: vnde etiam ſceleri ſuo prætexuit, quod populum ad res nouas concitaret, vt Ioſephus teſtis eſt. Sed vicit triſtitiam eius amor adulteræ, cuius filiam contriſtare noluit; & ſtulta ſuperſtitio, quaſi iuramento ſtringeretur; & ſtudium placendi hominibus magis quàm Deo. Nam PROPTER IVRAMENTVM, ne illud violaret aut violaſſe videretur. Præpoſtera erat hæc religio, nam promiſſiones & iuramenta huiuſmodi generalia non ſe extendunt niſi ad licita & honeſta: & quamuis in animo promittentis ad illicita ſe extenderent, non obligant; ſed reſcindenda eſt eorum fides. ET PROPTER SIMVL RECVMBENTES, Primates ſcilicet Galilææ, ne illis vel periurus vel inconſtans videretur, quibus teſtibus fidem ſuam obſtrinxerat. Quaſi verò turpius eſſet ſceleris nefarij promiſſionem retractare, quàm adimplere: tolerabiliora enim ſunt periuria quàm ſacramenta tyrannorum, inquit Ambr. libr. 3. De virginib. NOLVIT EAM CONTRISTARE, rei petitæ denegatione. Vnde Matth. *iuſſit dari*, nimirum, vt Ambroſ. ibid. inter epulas & conuiuia (quod etiam omnes barbari horrere conſueuerunt) conſummandæ crudelitatis profertur edictum, rapitur ad pœnam Propheta conuiuali tẽpore, conuiuali præcepto, quo non cuperet vel abſolui.

27. SED MISSO SPICVLATORE. id eſt, carnifice. Dicti ſunt *Spiculatores* Principum ſatellites, à Spiculis, quæ geſtabant, quaſi ſpiculati ſeu haſtati milites, quibus olim vtebantur etiam ad occidendos reos. Alij volunt dictum Spiculatorem quaſi ſpeculatorem, *Σπεκουλάτωρ* prout Græcè legitur, quaſi res hoſtiles ſpecularentur; ſed minùs aptè. PRÆCEPIT ADFERRI CAPVT EIVS IN DISCO. Ex quo colligitur, ſicut & ex verſu ſeq. contigiſſe decollationem iſtam ipſo conuiuij tempore, & in ipſum conuiuium caput allatum, ſicut ſentit Ambroſ. iam citatus. vt proinde veriſimils ſit, conuiuium iſtud in arce Macheronte fuiſſe celebratum, vbi Ioannes captiuus tenebatur, teſte Ioſepho 18. Antiquit. cap. 7. Ioanne verò decollato ATTVLIT CAPVT, ET DEDIT, ſupple Spiculator, ILLVD PVELLÆ, & puella DEDIT MATRI SVÆ, tamquam omnium malorum artifici. Porrò Herodias illuſit ſancto capiti; & ſicut olim Fuluia linguam Ciceronis, ita hæc linguã Ioãnis diſcriminali acu cõfodit, vt teſtatur Hierony. contra Rufinũ. Sed Deus iuſto iudicio ſuo, Herodẽ per Herodiadẽ, & Herodiadẽ per Herodem puniuit. Cùm enim, illâ incitante, Romam profectus eſſet, vt regni titulum ambiret, regno ſimul & pecuniis priuatus eſt, & perpetuo damnatus exilio ad Lugdunum Galliæ, vnà cum Herodiade, adulterum ſuum nolente deſerere. Filiæ ſaltatricis mortem lege apud Nicephor. lib. 1. Hiſtoriæ c. 28. cuius fides ſit penes ipſum.

29. QVO AVDITO DISCIPVLI TVLERVNT CORPVS EIVS: nam aditum eis ad carcerem paruiſſe ſatis liquet ex Matth. 11. verſu 2. Nec veriſimile eſt, Herodem in corpus mortui ſæuire voluiſſe à quo viuo non abhorruerat; vt fabula cenſenda ſit, quæ ignominioſè abiectum narrat. ET POSVERVNT ILLVD in MONVMENTO, in Sebaſte, ciuitate Palæſtinæ, quę olim Samaria dicebatur. Neque erat ditionis Herodis, ſed Romanorum, Iudęa, Idumęa, & Samaria, poſtquam ademptæ fuiſſent Archelao, iam redactæ in prouinciam.

52. NON ENIM INTELLEXERVNT DE PANIBVS, id eſt, miraculum recens editum de panibus multiplicatis, non ſatis conſiderauerant aut perceperant. Quod ſi intellexiſſent, vt decet, cùm eſſet longè ſublimius, minùs obſtupuiſſent ambulationem eius ſuper mare, vtpote iam ſcientes, nihil eius diuinæ omnipotentiæ eſſe impoſſibile. ERAT ENIM COR EORVM OBCÆCATVM, id eſt, tenebris quibuſdam obſcuratum. Quo fiebat, vt diu-

nam virtutem & maieſtatem etiam in maniſeſtiſſimis operibus non intelligerent, nec miracula expenderent. Nihil enim innat hoc oculis corporeis intueri, niſi Deus mentem ſua luce colluſtrauerit. Vnde cœlum & terra ſupra modum mirabilia Dei opera ſurdis & cœcis loquuntur maieſtatem Dei, niſi ipſe cordis oculos & aures aperuerit, & altiùs miſertus fuerit? de quo Auguſtin. 10. Confeſſ. capite 6. De hoc panum miraculo dicendum erit Ioan. 6.

Capvt VII.

32. Et addvcvnt ei svrdvm, et mvtvm. Diuerſa eſt hæc hiſtoria ab ea, quam narrat Matth. cap. 9. v. 32. & Lucas cap. 11. verſ. 14 Nam ille mutus dæmonium habebat, hic non habebat. Porrò qui Latinè mutus, Græcè dicitur μογίλαλος hoc eſt, ægrè ac difficulter loquens, ſiue balbus & impeditæ linguæ, quod magis patet ex verſu 35. vbi dicitur vinculum, id eſt, impedimentum linguæ ſolutum, vt ſcilicet liberè lingua volueretur, quæ balbis videtur quodammodo quaſi ligata palato inhæreſcere. Vnde eo ſoluto loqvebatvr recte, id eſt, inimpeditè & expeditè ſine balbutie. Et deprecabantvr evm, vt imponat illi manvm, quia frequenter hunc ritum vſurpauerat, vetuſque erat Sanctorum conſuetudo impoſitis manibus curare: vnde & Naaman Syrus exſpectabat hoc ab Eliſæo, 4. Reg. 5. v. 11.

33. Et apprehendens evm de tvrba seorsvm, vt iactantiam fugeret, & nos fugere doceret exemplo ſuo, misit digitos svos in avricvlas eivs; ita aures quaſi perforando & aperiendo: et exspvens, ſcilicet in digitum ſuum, tetigit lingvam eivs, vt illâ humectatione quaſi volubilis redderetur: ſurdorum enim aures videntur quaſi impedimento aliquo obſtructæ, & balborum lingua quaſi ligata, & præ ſiccitate palato adhæreſcere. Itaque accommodat Chriſtus ritus rebus efficiendis iuxta captum hominum accommodatis. Significabat autem & carnem ſuam, & omnia, quæ eſſent ſua, eſſe ſalutifera, ſumméque efficacia. Vlteriùs verò myſticè ſignificabat humano generi, tamquam ſurdo ad audiendam intelligendámque doctrinam ſalutis, & mutuo ad confitendas peccati miſerias ac laudes Dei, rectum vſum aurium & linguæ per Chriſti virtutem eſſe largiendum. Quam eius mentem explicuit Eccleſia, dum illos eoſdem ritus in cæremonias baptiſmi retulit. Hinc eſt, quòd Greg. Homil. 18. in Ezech. ſimili ſenſu per digitos in aures immiſſos dona Spiritus ſancti ſignificari tradit; per ſaliuam, quæ ex capite in os defluit, ſapientiam.

34. Et svspiciens in cælvm, vtà Patre omnia ſua ſe habere, & ad Patrem referre, ac nos quoque ab eo cuncta petere, & ad eum referre doceret, ingemvit: non difficultate miraculi patrandi, aut impetrandi; ſed quia humanæ conditioni & miſeriæ condolebat, quòd in iſtas iu ſolùm corporis ærumnas, ſed maximè animi, quæ per eas ſignificabantur, incidiſſet. Adde ingemuiſſe, iuxta Gregor. Homil. citata, vt nos doceret ad eum gemere, qui cœlo præſidet, vt & aures noſtræ per donum Spiritus ſancti aperiri, & lingua per ſaliuam oris, id eſt, per ſcientiam diuinæ locutionis ſolui poſſit ad verba prædicationis. Et ait illi: Ephpheta, qvod est adaperire, hoc eſt, aperitor, ſeu apertus eſto; eſt enim Imperatiuus, quemadmodum leproſo dixit *Mundare*. Itaque quaſi homo ad Deum ingemuit, ſed quaſi Deus ſolo verbi imperio ſanat hominem, quem olim verbo, id eſt, ſeipſo, creauerat. Porrò *Aperiri* etiam ad linguam transfertur, vt patet Lucæ 1. verſ. 64. vox tamen Syriaca magis indifferens eſt ad *Aperiri* & *Solui*, vt optimè congruerit linguæ & auribus. Seruauit igitur Euangeliſta ipſum verbum Syriacum, quo Chriſtus vſus eſt, non quaſi plus virium eſſet in vocabulo Syriaco, quàm in Latino vel Græco (non enim in miraculis aut in Sacramentis operatur ſonus tranſiens, ſed virtus manens, vt lo-

quitur Auguſtin.) ſed partim quòd ſignificationis in Syriaco indifferentia magis conueniret linguæ & auribus: partim maiorem hiſtoriæ conciliaret fidem, & quòd pluſculum auctoritatis, maieſtatis, & venerationis habere videatur ipſum verbum à Domino Syriacè pronuntiatum. Qua de cauſa homines celebrem auctoris ſententiam eâ linguâ libentiùs citant, quâ locutus eſt.

36. ET STATIM APERTÆ SVNT AVRES EIVS, quæ antè clauſæ videbantur, quòd officio non fungerentur. Significat autem & celeritatem miraculi, dum ſtatim ſanabatur, & perfectionem, cùm LOQVERETVR RECTE, id eſt, ſine balbutie.

36. ET PRÆCEPIT ILLIS, NE CVI DICERENT, miraculum diuulgando. QVANTO AVTEM, ſupple, magis, EIS PRÆCIPIEBAT, vt rem celarent, hoc eſt, quanto minùs exigebat laudis & gratiæ pro beneficio, TANTO MAGIS PLVS, quàm ſi non præcipiſſet, PRÆDICABANT, quia eo beneficium erat maiori laude & gratiâ dignum, quò magis gratuitò factum. Vnde benè notat Theophyl. nos hîc doceri, vt, quando benefacturi ſumus, neque plauſus, neque famam ex beneficiis quæramus: cùm autem beneficia acceperimus, benefactores etiam inuitos laudemus & prædicemus.

37. ET EO AMPLIVS ADMIRABANTVR, attoniti videlicet non ſolùm miraculo, ſed & animi & virtutis magnitudine, quòd, cùm talia præſtaret, non ſolùm nihil præmij peteret, ſed ne quidem facti gloria cuperet frui: DICENTES BENE OMNIA FECIT, id eſt, nihil fecit, quid in reprehenſionem cuiuſquam poſſit cadere. Videtur enim hoc applauſu reſpicere in calumnias Phariſæorum, & eas improbare: quia ET SVRDOS FECIT AVDIRE, ET MVTOS LOQVI, Græcè ποιεῖ, *facit*, id eſt, facere ſolet, quo ſignificat potentiam, & vſum quotidianum præſtandi talia beneficia: quaſi dicerent, Omnia ipſius opera redundant in miſerorum hominum vtilitatem.

CAPVT VIII.

ET VENIVNT BETHSAIDAM: quæ ſita eſt ad mare Galilææ, ſeu lacum Geneſareth, ciuitas Petri, & Andreæ, & Philippi, de qua diximus alibi. ET ADDVCVNT EI CÆCVM, quem non fuiſſe talem à natiuitate, colligitur ex verſ 24. ET ROGABANT, VT ILLVM TANGERET, ſiue defectu fidei, vt Theophylact. putat, quaſi ſine tactu ſanare non poſſet, ſiue potiùs ſcientes conſuetudinem eius & poteſtatem, quòd ſicuti tactu leproſum mundare, ita & cæcum illuminare poterat.

23. ET APPREHENSA MANV CÆCI, EDVXIT EVM EXTRA VICVM, id eſt, extra Bethſaïdam, quæ quidem Ioan. 1. verſ. 44. vocatur ciuitas, ſed exigua, & fortè neque mœnibus cincta, dicitur vicus ſeu pagus Cauſa educendi dicta eſt cap. 7. verſu 33. *Et exſpuens in oculos eius*, vt intelligeremus etiam ſaliuam eſſe medicinam, & vel excrementa corporis adferre ſalutem: IMPOSITIS MANIBVS SVIS, ſuper oculos, vt patet verſ. 25. Myſticè *manus* ſignum eſt operationis: *ſputum* ſermonis ex ore prolati, ad ſignificandum opere & ſermone laborandum eſſe, vt homines ad veritatis cognitionem adducantur, inſinuant Theophylact. & Euthymius. INTERROGAVIT EVM, SI QVID VIDERET, ſignificans ſe non ad hoc tetigiſſe, vt primo contactu clarè videret: proinde hoc non impotentiæ, ſed ſuæ voluntatis fuiſſe, & ita oſtendere, ſe non ad vnum ſanandi modum adſtrictum eſſe, vt ſubitò totam ſanitatem mox conferret omnibus, ſed pro libitu ſuo nunc hoc, nunc illo modo operari, ſiue ſenſim, ſiue repentè. Cauſa autem videtur hîc fuiſſe, partim imperfectio fidei cæci iſtius (nihil enim Dominum rogaſſe legitur, ſed alij tantùm pro ipſo:) quaſi ipſo facto Chriſtus ei tacitè diceret, Fiat tibi ſecundùm fidem tuam, Victor Antioch. notat: partim vt cæcus paulatim eius operationem ſentiens, paulatim etiam

in maiorem fidem & deſiderium & admirationem creſceret. Nam ipſa dilatio ſanitatis præ magnitudine ſapientiæ & bonitatis Medici promouit ſanitatem: quòd in donandis animi virtutibus maximè & quotidie locum habet.

24. ET ASPICIENS AIT: VIDEO HOMINES VELVT ARBORES AMBVLANTES: id eſt, Video homines ambulantes, ſed ſimiles arboribus. Quo ſignificat, ſe ex motu quidem & figurâ rectâ corpora, quaſi humana cognoſcere, non tamen diſcernere vlla membrorum lineamenta, quibus homines ab arboribus diſcernuntur. Nam, vt Beda notat, condenſæ arbores à longè ſpectantibus, vel certè in luce nocturna ita apparere ſolent, vt homines an arbores ſint, non facilè diſcernatur. Imperfectè igitur & obſcurè ſe videre indicat, & aliquando clariùs vidiſſe, vt qui ſciret, quæ inter homines & arbores eſſet differentia.

25. DEINDE ITERVM IMPOSVIT MANVS: vt iuxtà augmentum fidei creſceret quoque ſanitas eius, eo vſque VT CLARE VIDERET OMNIA: Græcum τηλαυγῶς ſonat eminùs ac dilucidè, quo magis exprimitur ſanitatis perfectio.

26. ET MISIT ILLVM IN DOMVM SVAM, ne illum huc illuc vagari ſinens, diuulgationem miraculi quærere videretur. ET SI IN VICVM INTROIERIS, Bethſaidam ſcilicet, ex neceſſitate pertingendi in domum tuam. Vnde colligitur non fuiſſe Bethſaïdam. NEMINI DIXERIS, ſcil. incolarum iſtius vici: videtur enim diuulgationē non domeſticis eius vel aliis, ſed ſpeciatim incolis Bethſaïdæ fieri vetuiſſe, & de induſtria eum eduxiſſe extra vicum, quia videlicet indigni erāt, qui miracula eius audirent vel viderent, cùm tot antea eius miracula contempſiſſent, iuxtà Matth. 7. 11. verſ. 21. Quamquam communis illa ratio locum hîc habuerit, vt exēplum ſuis tribueret, ne de his, quæ faciunt, mirandis fauorem vulgi requirant, ſed diuino tantùm aſpectui, vbi & merces operum reſtat, placere contenti ſint.

CAPVT IX.

13. ET VENIENS AD DISCIPVLOS, VIDIT TVRBAM MAGNAM CIRCA EOS, partim ſpectandi cauſâ, an ſanaturi eſſent lunaticum: partim vt audirent concertationes eorum contra SCRIBAS CONQVERENTES CVM ILLIS, id eſt, diſputantes & altercantes cum diſcipulis. Videntur enim Scribę tamquam docti diſcipulos rudes diſputando vexaſſe, vt apud plebem ſuperaſſe viderentur, qui cum præceptore eorum non audebant congredi.

14. ET CONFESTIM OMNIS POPVLVS VIDENS IESVM, OBSTVPEFACTVS EST: propter aduentum eius ſubitum, cùm neſciſſe videantur, vbi fuiſſet, & opportunum ad Scribas coërcendos. ET EXPAVERVNT, præ reuerentia & auctoritate eius, quam apud plebem ſimplicem parare ſolet vitæ ſanctimonia, & doctrinæ ſinceritas. Quamquam non abſimile ſit vero ſignificari, vultum eius ex tranſfiguratione proximâ fuiſſe ſolito auguſtiorem, vt olim Moyſi contigit. ET ACCVRRENTES SALVTABANT EVM, obſeruantiam & beneuolentiam teſtantes; quod de Scribis & Phariſęis non facilè legas.

14. ET INTERROGAVIT EOS, Scribas, vt exprimit Græcus: QVID CONQVERITIS, id eſt, quid diſputatis & altercamini, INTER VOS? nempe cum diſcipulis. Vnde Græca editio Frobeniana legit αὐτοὺς pro ἑαυτοὺς *aduerſus ipſos*, ſpiritu aſpero in lenem mutato, quo modo & Syrus legit. Subindicat ægriùs ſe ferre, quòd diſcipulos illiteratos diſputando laceſſerent. Ex v. autem 17. & 27. videtur colligi, eos de iſta diſcipulorum impotentia diſputaſſe, & fortaſsè petulantiùs. Itaque diſcipulis, prę verecundia ſuę infirmitatis; Scribis verò, tāquam qui ſibi conſcij eſſent de calumniandi ſtudio, ſilentibus.

16. RESPONDENS VNVS DE TVRBA, pater ſcilicet, cuius filius altercandi occaſionē dederat: ATTVLI FILIVM MEVM, HABENTEM SPIRITVM MVTVM, id

id eſt, qui mutum hominem facit, imò & ſurdum, vt patet v. 24.

17. QVI VBICVMQVE EVM APPREHENDERIT, ſine vllo diſcrimine loci, apud ignem, aquam, præcipitium, vt patet v. 21. ALLIDIT ILLVM, id eſt, in terram deiicit & lacerat, vt etiam Græcum ῥήσσει verti poteſt, ET SPVMAT, ſupple puer, STRIDET DENTIBVS, ET ARESCIT; quæ ſymptomata ſolent eſſe laborantium epilepſiâ, ſeu morbo comitiali. Itaque Matthæus vocat ſimpliciter puerum iſtũ *Lunaticum*. Lunaticus autem propriè dicitur, qui lunationibus, ſeu Lunæ certis mutationibus afficitur, quod contingere ſolet morbo caduco laborantibus, & maniacis, quia Luna creſcente, vel decreſcente, creſcunt vel decreſcũnt humores cerebri membri humidiſſimi; nam humoribus Luna dominatur. Ex tribus tamen Euangeliſtis conſtat, ſymptomata iſtius pueri à dæmonio eum poſſidente promanaſſe. Itaque Lunaticus videtur, propter ſimilitudinem effectuum, quibus Lunatici, ſeu epileptici laborant, quos in hoc puero dæmon operabatur, latendi videlicet causâ. Vnde Hieron. in c. 5. Matth. Lunaticos ibi vocari dicit, non verè Lunaticos, ſed qui putabantur tales, propter dæmonum fallaciam, qui, inquit, obſeruantes Lunaria tempora, creaturam infamare cupiebant, vt in creatorem blaſphemiæ redundarent. Quod idem obſeruat Origen. Tract. 4. in Matth. vbi tamen, quòd putare videtur, lunaticorum, ſeu epilepticorum paſſiones valdè mirabiles ſemper dæmonem in hominibus operari, minùs veriſimile eſt, cùm conſtet multos naturaliter ſanari.

18. QVI RESPONDENS EIS DIXIT: Græcè legitur ἀποκριθεὶς αὐτῷ, *reſpondens ei*, vt referatur ad patrem. Vnde plerique veteres hoc Chriſtum dixiſſe volunt ad patrem pueri, & generationem Iudaïcam generaliter, propter incredulitatem eorum, quæ patet v. 12. & ſeqq. Quamquam non malè, etiamſi patri reſpondeat, ad omnes tamen referri poſſit, etiam diſcipulos: nam & illi aliquâ incredulitate laborabant, vt patet Matth. 17. v. 19. Itaque cum dolore & indignatione increpãs eos, ait. O GENERATIO INCREDVLA, Matth. & Luc. addunt, *& peruerſa*, Græcè διεστραμμένη, *diſtorta*, id eſt, O natio pertinaciter incredula, quæ nullis miraculis aut prodigiis à me patratis ad fidem plenam adduci potes! Quibus verbis tangit cauſam impotentiæ diſcipulorum, nempe incredulitatem non ſolùm ipſorum, ſed in primis patris, ſanitatem poſtulantis, & Scribarum adſtantium: nam talium incredulitas beneficentiam Dei quodammodo impedit, & continet, ne ſe effundat, vt patet Matth. 13. verſ. vlt. & Marci 6. v. 6. QVAMDIV APVD VOS ERO? id eſt, quouſque tandem verſabor vobiſcum, fruſtrà luctando cum veſtra pertinacia? QVAMDIV VOS PATIAR? id eſt, quamdiu tandem tolerabo mores veſtros intolerabiles? ſunt enim verba animi indignabundi, & moleſtè ferentis, ſe in ipſis docendis, ac iuuandis oleum & operam perdere, & interim ſubindicantis, eos propter incredulitatem incorrigibilem aliquando à ſe deſerendos. AFFERTE ILLVM AD ME: quo ſignificat, ſe indignatum fuiſſe tamquam Medicum, non vt à benefaciendo deſiſteret, ſed vt nouo beneficio, & corpus ægri à morbo, & ipsâ verborum aſperitate animum adſtantium ab incredulitate ſanaret.

19. ET CVM VIDISSET EVM, ſcilicet Ieſus puerum, vel potiùs puer Ieſum: nam non poſſe referri ad ſpiritum, clarum eſt ex Græco. *Cum* ergo *vidiſſet eum*, id eſt, ad primum & ſolum aſpectum Ieſus; quo ſignificatur magnitudo virtutis eius, & repugnantia cum immũdo ſpiritu, STATIM SPIRITVS CONTVRBAVIT ILLVM, diſcerpendo ac lacerando tamquam timens, & abhorrens præſentiam eius.

20. ET INTERROGAVIT PATREM EIVS, &c. vt intelligeretur ſcilicet mali grauitas & diuturnitas & beneficij magnitudo: ET AIT, AB INFANTIA: quo intelligimus huiuſmodi diabolicas obſeſſiones non ſemper propter actualia peccata contingere eorum, qui obſidentur. Pater au-

tem expoſitâ mali magnitudine metuens, ne propterea eſſet incurabile, & prodens infirmitatem fidei ſuæ, ait:

21. SI QVID POTES, ADIVVA NOS, Naturæ enim & conſuetudinis legibus definiebat,& malum ægrotantis,& virtutem curantis, dubitans, vtrùm par eſſe poſſit tam graui & inueterato malo.

22. IESVS AVTEM AIT ILLI: SI POTES CREDERE, hoc ipſum videlicet, quod ego te adiuuare poſſum, fide per fiduciam operante: q.d. Noli dubitare,quin ego poſſim: ſed vide, num tu poſſis credere,me poſſe: nam OMNIA POSSIBILIA SVNT CREDENTI, ſcilicet & accipere à me, & facere in nomine meo, quæ voluerit. Sententia enim generalis eſt, quâ omnem potentiam ponit in fide poſtulantis: & quaſi nihil ſibi tribuens ſummâ vtitur modeſtiâ, vt ita ſuauiter patris infirmitas in fide ſanaretur.

ET CONTINVO, vt audiuit à ſua fide rem pendere, EXCLAMANS CVM LACRYMIS AIEBAT, indicans & deſiderium ſanitatis, & anguſtiam, timorémque animi,ne conditioni non poſſet exactè ſatisfacere: CREDO DOMINE, ſcilicet hoc te poſſe, ADIVVA INCREDVLITATEM MEAM, augendo ſcilicet fidem meam imperfectam, quam *incredulitatem* vocat,etiamſi iam crederet, quia vbi non eſt perfecta fides, ibi neceſſe eſt eſſe aliquid incredulitatis.

24. ET COMMINATVS EST SPIRITVI IMMVNDO, Græcum ἐπετίμησεν, vertitur apud Matth. *increpauit*, id eſt, ſeuerè imperauit, additis minis: nam idem verbum etiam *imperare* ſignificare volunt. DICENS ILLI, SVRDE ET MVTE SPIRITVS: ſic eum ab effectu vocat, & exprobrans ei ſimul malitiam in vitiandis operibus Dei præcipit ei magna cum auctoritate & emphaſi,vt & exeat,& AMPLIVS NE INTROEAT IN EVM, vt ſcilicet beneficium eſſet perpetuum: nam per interualla puerum corripiens exire & redire videbatur. Diaboli enim ingenium eſt, vt libentiſſimè redeat ad eos, quorum ſemel vel corpus, vel animum per vitia poſſederit.

25. ET EXCLAMANS, &c. EXIIT AB EO: quo declarauit, quàm ægrè ferret, quòd cogeretur Chriſto obedire, & à poſſeſſione deſiſtere, dum eo impotentiùs furit,& nocet,quò efficaciùs exire cogitur.

27. ET DISCIPVLI EIVS SECRETO INTERROGABANT EVM, id eſt,ſeorſum à publico,idque præ verecundia,verentes videlicet, ne aliqua ſuâ culpâ poteſtas eiiciendi dæmones ſibi eſſet ſubtracta, ſed Chriſtus cauſam reddit, primum quidem, apud Matth. *Propter incredulitatem veſtram*, id eſt, fidei imbecillitatem, quia perfecta fides deerat, etſi adeſſet aliqua: qua de cauſa nonnumquam reprehendit diſcipulos,quaſi modicæ aut puſillæ fidei. Quæ imbecillitas & fluctuatio eis fortaſsè contigit,propter eam,quam videbant dæmonij ſæuitiam, & mali vetuſtatem, vel propter Scribarum calumniatorum præſentiam, vel denique tempore per abſentiam Domini obrepente, vt vult Hilar. Vbi obſeruanda Domini prudentia, corripientis publicè defectus publicos,tum patris, tum Scribarum; priuatim verò defectus non ita notos,& perſonarum,quarum auctoritati conſulendum erat, ne in contemptum venirent. Alteram cauſam exprimunt Matth.& Marcus,videlicet quia

28. HOC GENVS, ſcilicet dæmoniorum. Chryſoſtom. & D.Thom. in Matth. putant omne genus ſignificari, ſed minùs congruè: nam certum genus deſignari, ipſa loci & verborum circumſtantia poſtulat; & multa dæmonia videntur diſcipuli ſine ieiunio expuliſſe. Alij igitur accipiunt dæmonia Lunaticorum. Rectiùs Hieron. in Matth. & S. Leo intelligunt genus dæmoniorum nequiſſimum,hoc eſt, atrociſſimum, obſtinatiſſimumque, & in primis, quod diu hominem poſſederit, vt malum ferè in naturam verſum ſit. Nam hac de cauſa videtur Chriſtus rogaſſe, quantum temporis eſſet, quo ei acciderit hoc. NON EIICITVR, NISI PER ORATIONEM ET IEIVNIVM: qua de re diximus in Matth.

37. Respondens illi Ioannes, quia ſcilicet iam audiuerat, quàm gratum ei eſſet recipere puerum in nomine Chriſti. Itaque occaſione illorum, *In nomine meo*, narrat Chriſto, quid ipſi feciſſent erga eum, qui eiiciebat dæmonia in nomine Chriſti, quaſi tacitè interrogans, vtrùm benè an malè feciſſent. Itaque dicit: Vidimvs qvemdam in nomine tvo eiicientem dæmonia, id eſt, inuocato nomine tuo: nam in hoc videtur imitatos fuiſſe Apoſtolos, ita factitantes. Quod autem quidam ſuſpicatur intelligi poſſe non eiectionem dæmonum, ſed tantùm conatū eiiciendi, proprietati verborum repugnat, & prohibitioni Apoſtolorum (nam à fruſtraneo conatu per ſe ceſſaſſet) & omnibus penè auctoribus, qui eum verè dæmonia eieciſſe putant in nomine Ieſu, vt ita commendaretur virtus & efficacia nominis eius. Qvi non seqvitvr nos, corpore ſcilicet, tamquam Apoſtolus, & diſcipulus tuus; et hac de cauſa prohibimvs evm, quia ſcilicet non eſt de collegio noſtro ſequentium te; quibus ſolis mandatum & auctoritas eiiciendi dæmonia data eſt. Itaque non inuidiâ talis poteſtatis eum videntur prohibuiſſe, ſed zelo alicuius diſciplinæ, ne præter ordinem à Domino conſtitutum, & ita quaſi cum iniuria Chriſti dignitatem ſibi non conceſſam quiſquam gereret, vel eius nomine abuteretur. Simile quid contigit Ioſuæ pro Moyſe zelanti, Num. 11. v. 28. Non ergò temeritas aut ſuperbia, aut liuor diſcipulorum fuit, vt hæretici carpunt, ſed zelus licet indiſcretus: vnde factum eorum reprehenditur, non animus.

38. Nolite prohibere evm, in ſimili occaſione. Ratio eſt, nemo est qvi faciat virtvtem, id eſt, miraculum quodcumque, in nomine meo, et possit cito male loqvi de nomine, id eſt, qui poſſit calumniando de auctoritate & honore meo detrahere: imò cogitur eum admirari, amare, & laudare, cuius nomen tam efficax experitur, & ſibi tam honorificum: q. d. Hanc vtilitatem habebit iſta miraculorum operatio in nomine meo, quòd ita mihi diuincietur animo, vt non facilè mihi poſſit aduerſari, ſed ad fidem Euangelij, & ad beneuolentiam ac ſalutem, cum operantes, tum ſpectantes diſponat. Et hæc prima ratio petitur ex gloria Chriſti, cuius nomen vſurpat: altera verò ex vtilitate diſcipulorum.

39. Qvi enim non est adversvm vos, pro vobis est. Matth. 12. v. 30. per aliam ſententiam dicit Chriſtus, quaſi contrarium, Qvi non est mecvm, contra me est. Conciliat iſta duo Chryſoſt. quòd Matth. loquatur de dæmonibus, qui ſtudent omnes à Chriſto ſeparare; Marcus de credentibus, qui tamen corpore Chriſtum non ſequantur. Sed etiam optimè opinionibus cohærent: nam per vtramque ſententiam tollitur iſta indifferentia & medietas, iuxtà quam putant aliqui hominem eſſe poſſe, qui neque ſit cum Chriſto, neque contra ipſum. Itaque iuxtà Matth. qui non eſt Chriſti, ſeu cum Chriſto, neceſſariò eſt mundi ſeu diaboli, & contra Chriſtum; iuxtà Marcum verò qvi non est adversvm vos, & conſequenter aduersùm me, vtpote iam mihi credens, & eadem agens, quæ vos agitis, in nomine meo dæmones expellendo, ille hoc ipſo pro vobis est; quia adiuuat inſtitutum veſtrum, & nomen meum, virtutemque commendat. Vnde Auguſt. vtramque ſententiam conciliando lib. 4. de conſenſu cap. 5. exponit eas formaliter, nimirum, inquit, hoc vult intelligi, in tantum cum Chriſto, non eſſe aliquem, in quantum eſt aduersùs illum, & in tantum aduersùm non eſſe, in quantùm cum illo eſt. V. G. addit, in quantum operabatur ille virtutes in Chriſti nomine, in tantum cum ipſis erat, & aduersùs eos non erat: in quantum verò eorum ſocietati non adhærebat, in tantum cum ipſis non erat & aduersùs eos erat. Et hoc fuerat à diſcipulis prohibendum, non autem, illud, quod nomen magiſtri, ac Domini eorum in dæmoniorum expulſione commendabat. Eodem modo interpretatur lib. 1.

De Baptiſmo contra Donatiſtas, cap. 7. Aliqui facili explicatione putant hâc Marci ſententiâ regulam quamdam æquitatis tradi, quaſi dicat Chriſtus, de ſingulis eſſe optimè ſentiendum, donec contrarium conſtet, quia nemo præſumendus eſt malus, niſi reipsâ pateat. Itaque *qui non eſt aduerſum vos*, id eſt, nihil agit, quod aduerſetur inſtituto veſtro prædicandi Euangelium, is cenſendus eſt etiam animo vobis fauere; etſi vos ſequatur, quia nihil in deteriorem partem interpretādum eſt, quod rectè interpretari poſſumus.

40. QVISQVIS ENIM POTVM DEDERIT, &C. NON PERDET MERCEDEM SVAM. Ex quo relinquit à minori ad maius inferendum: quanto magis ille non perdet mercedem, qui virtutes in nomine meo operatur, nomini meo quodammodò fauens? Hanc mercedem indicat Auguſt. lib. 4. De conſenſu cap. 6. non eſſe mercedem propriè dictam, quia ſentit eum nondum fuiſſe Chriſtianum, ſed aliam quandam miſericordiam, quâ ſcilicet tales ita gubernentur à Deo, vt Chriſtiani fiant. Merces tamen propriè intelligi poteſt, ſi iſte iam in Chriſtum crediderat. Porrò cùm Chriſtus ſubieciſſet multa de ſcandalo, quæ Matth. 5. & 18. explicata ſunt; dixiſſetque bonum eſſe debilem, vel claudum, vel luſcum introire in regnum Dei, quàm ſanum mitti in gehennam ignis, repetit tertiò ſententiam ex Iſaiæ cap. vlt. verſ. vlt. quâ grauitatem pœnæ inferorum exaggerat.

47. VBI VERMIS EORVM NON MORITVR, ET IGNIS NON EXTINGVITVR: vbi loquitur quidem Propheta de pœnis inferorum, ſed metaphorâ ſumptâ à victoribus, qui egredi ſolent, vt ſtragem hoſtiū cæſorum videant. Et cùm corpora eorum breui tempore vermibus arrodentibus conſumantur, vel ignibus exurantur: è contrario VERMIS EORVM, præuaricatorum ſcilicet Legis Dei & ſcandalizantium puſillos, qui in inferno damnabuntur, NON MORITVR, id eſt, non morietur vnquam; ET IGNIS NON EXTINGVITVR, id eſt extinguetur, ſed in æternum ardebit & affliget. Vbi quidam & nunc, & olim tempore Auguſt. ignem intelligunt propriè, qui vrit corpus; vermem verò metaphoricè pro mœrore animam rodente, atque cruciante, ſiue pro remorſu conſcientiæ & ſcelerum perpetuâ ruminatione. Auguſt. tamen 21. de Ciuit. cap. 9. non improbabile putat etiam vermem corporeum intelligere: Ego, inquit, faciliùs eſtimo, vt ad corpus dicam vtrumque pertinere, quàm neutrum, & ideo tacitum in illis diuinæ Scripturæ verbis animi dolorem, quoniam conſequens eſſe intelligitur, etiamſi non dicatur, vt corpore ſic dolente animus quoque ſterili pœnitentiâ crucietur. Vnde relinquit lectori electionem, vtrùm & vermis pertineat ad corpus propriè, an ſolùm ad animam metaphoricè. Poſſunt enim, inquit, animalia etiam in ignibus viuere, in vſtione ſine conſumptione; in dolore ſine morte, per miraculum omnipotentiſſimi creatoris, cui hoc poſſibile eſſe qui negat, à quo fit, quidquid in naturis omnibus miratur ignorat, id eſt, ignorat omnia mirabilia eſſe à Deo, qui facit in creatura ſua quidquid voluerit.

48. OMNIS ENIM IGNE SALIETVR. Locus perobſcurus, ideóque valde diuerſis modis explicatur. Plerique quia mentio erat facta de membris præcidendis, quod cum dolore fit, & de ſcandalis diſcretione cauendis, regulam putant hîc iuſtis tradi, cum alluſione ad locum Leuit. 2. verſ. 13. q. d. Sicuti iuxta Legem omnis victima per ignem tranſire debet, & ſale condiri; ita omnis iuſtus, vt ſit victima Deo grata, igni tribulationis purgari debet, & ſapientiæ Euangelicæ ſale condiri, ne vel alieni mali contagio corrumpatur, vel ſuo corrumpat alios. Sed hæc connexio videtur valde remota & obſcura. Itaque faciliùs & rectiùs dixerimus, proximæ ſententiæ rationem dari: ſal enim duplici valet qualitate, vrendi, ſeu mordendi, & conſeruandi. Vtramque tribuit Chriſtus igni gehennæ; vt ſit inſtar ſalis corporibus impiorum, eos ſemper & cruciando & integros,

conſeruando hoc ſenſu: OMNIS ENIM, ſcilicet qui mittitur in gehennam, IGNE SALIETVR, id eſt, igne quaſi ſale condietur, vt crucietur ſemper & incorruptus maneat. Eſt enim locutio metaphorica, igne ſaliri, ſicut & igne baptizari. ET OMNIS VICTIMA SALE SALIETVR. Vocula, *&*, ſumitur pro, *ſicut*, quod apud Hebræos in comparationibus frequens eſt, vt patet multis exemplis in libro Prouerbiorum. Vide capitis 25. v. 2. 23. & 25. vt ſit hic ſenſus: Impij inſtar victimæ, quæ diuinæ iuſtitiæ immolatur, igne condientur, quemadmodum iuxtà Legis præſcriptum, omne ſacrificium ſale condiri debet. Cuius ſententiæ & Legis occaſione tranſit Chriſtus ad admonitionem à fide petitam, tacitè explicans, ſal cur victimis adhiberetur, eo quòd videlicet nihil Deo placeat, niſi ſapientiæ & prudentiæ ſale condiatur. Itaque

49. BONVM EST SAL, id eſt, vtile, efficax, neceſſarium cibis condiendis. QVOD SI SAL INSVLSVM FVERIT, id eſt, ſi à natiuo illo vigore deſciſcat, IN QVO ILLVD CONDIETIS? id eſt, quo alio remedio vim deperditam ei reſtituetis? q. d. Fieri hoc non poteſt, ſed potiùs quantò antè vtilius erat, tantò poſtea ſal inſulſum eſt inutilius & magis noxium. Quâ ſymbolicâ locutione tacitè ſignificat, Apoſtolos ad hoc delectos eſſe, vt ſuâ ſapientiâ velut ſale condiant terræ, id eſt, terrenorum hominum, inſipientiam, iuxtà illud Matthæi, *Vos eſtis ſal terræ*, proinde eis eſſe curandum, ne per cupiditates rerum terrenarum, ſiue pecuniæ, vt Iudas, ſiue honoris, contendendo de primatu, inſipidi fiant & inſulſi: alioquin de eorum reparatione deſperatum fore, per quos alij condiendi erant. Vide Matth. 5. verſ. 13. HABETE IN VOBIS SAL, id eſt, ſapientiam & prudentiam, cuius ſal eſt ſymbolum. Vnde Apoſtolus, *Sermo veſter ſit in gratia ſale conditus*: nam Chriſtus hîc à propria ſignificatione ſalis ad impropriam delabitur. ET PACEM HABETE INTER VOS, id eſt, concordiam, ne de primatu contendentes ſalem iſtum Euangelicæ prudentiæ amittatis, ſicut præcipuè honorum contentione, primatiſque ſtudio amittitur. Videtur enim reſpicere ad verſum 33. vbi à contentione Apoſtolorum totum hunc ſermonem exorſus fuerat.

CAPVT X.

32. ET ERANT ASCENDENTES IEROSOLYMAM. Aſcendere Hebræis nonnumquam videtur ſumi pro ſimpliciter iter facere; quamquam hîc ſumi propriè poſſit, quia à Iordane, vnde Chriſtus veniebat, vt eſt verſu 1. versùs Ieroſolymam, tamquam ſuperiori loco ſito, aſcendebatur: vnde Lucæ 10. verſ. 30. dicitur vice verſa *homo quidam deſcendebat ab Ieruſalem in Iericho*, quæ erat propè Iordanem. ET PRÆCEDEBAT ILLOS IESVS. Cùm alias ſæpiùs ſolerent aliqui diſcipulorum præire vel dimitti, hîc præcedebat Ieſus, vt oſtenderet, ſicut & Theophyl. notat, ſe volentem ad mortem, de qua ſtatim ſequitur, pro ſalute noſtra properare, non inuitum trahi. Diſcipuli enim videntur cum quadam trepidatione in Iudæam tetendiſſe, propter decretum Iudæorum de interficiendo Domino, de quo vide Ioan. 11. verſ. 8. & 16. Itaque vt animum eis addat, præbet ſe alacrem viæ ducem. Vnde diſcipuli STVPEBANT, conſilium eius, quòd ita deliberato animo in manifeſtum vitæ periculum properaret: ET SEQVENTES TIMEBANT, id eſt, timide ſequebantur. Cauſam notat Beda, quòd ſcilicet metuerent, ne vel ipſi ſimul cum eo periclitarentur, vel is, quem diligebant, inimicorum manibus occumberet. Ex reuerentia tamen meritò laudanda eum deſerere nolunt. Reliqua huius cap. dicta ſunt in cap. 19. & 20. Matthæi. Prætermiſſo autem vndecimo cap. tranſeamus ad caput duodecimum.

CAPVT XII.

33 DILIGERE PROXIMVM, &c. MAIVS EST OMNIBVS HOLOCAVSTOMATIBVS, id eſt holocauſtis, ſeu ſacrificiis illis, in quibus tota victima per ignem conſumebatur Deo, ET SACRIFICIIS, reliquis ſcilicet, in quibus pars Deo in altari adolebatur, pars cedebat Sacerdotibus, vel conuiuis. Cùm igitur Phariſæi magnum momentum ponerent in mandato de ſacrificiis offerendis, quæ propterea ſcrupuloſiſſimè in maximis periculis offerebant, vt ex Ioſepho patet, Scriba iſte, conſentiens ſententiæ Chriſti, præfert dilectionem proximi omnibus mandatis, maximè de ſacrificiis, quamuis à multis plurimi fieret. Hinc & Oſeæ 6. dicitur & Matthæi nono: *Miſericordiam volo, & non ſacrificium*, hoc eſt, pluſquam ſacrificium.

34. ET DIXIT ILLI IESVS: NON ES LONGE A REGNO DEI, id eſt non longè, qui in te regnet Deus, quia iam nouerat omnium agendorum ſummam, dilectionem Dei & proximi, per quam Deus regnat in hominibus, & vita æterna acquiritur. Neque à faciendo alienus videbatur. Sola fides in Chriſtum deerat, ad quam eum tacitè inuitat, dum eum propè eſſe dicit, ita inſinuando nondum perueniſſe.

41. SEDENS CONTRA GAZOPHYLACIVM, id eſt è regione. Vox *Gazophylacium* ex Perſica & Græca voce compoſita eſt, quaſi diceres gazæ cuſtodiam, & ſignificat locum, quo gazæ, ſeu diuitiæ cuſtodiebantur. Duobus verò modis vſurpari ſolet: primò pro loco vaſtiore, inſtar cubiculi, in quo ſeruabantur diuitiæ templi, ſiue pertinerent ad ornatum eius, vt vaſa veſteſque Sacerdotum, &c. ſiue ad ſuſtentationem miniſtrorum & pauperum, vt erant decimæ & primitiæ. Cuiuſmodi gazophylacia, ſeu cubicula erant iuxta templum, quæ Græci Interpretes vocare ſolent nunc *Gazophylacia*, nunc *Paſtophoria*, Latinus etiam *Exedras*. Secundò vſurpatur pro arca, in quam pecunia, ſiue debita, ſiue ſpontè oblata per foramen mittebatur, qualem fieri iuſſit Ioiada Pontifex, 4. Reg. 11. verſ. 9. De tali hîc eſt ſermo, & vocatur Matth. 27. verſ. 9. etiam *Corban*, quamuis illa vox ibi pro ipſo theſauro ſumi poſſit. Itaque ASPICIEBAT IESVS, non curioſitatis, ſed doctrinæ captandæ causâ, QVOMODO TVRBA IACTARET ÆS IN GAZOPHYLACIVM, id eſt, pecuniam in arcam, ſeu in ærarium mitteret. Nam quia pecunia primùm ex ære cudebatur apud Romanos, hinc poſtea, ex quocumque metallo fieret, æs dicebatur. ET MVLTI DIVITES IACTABANT MVLTA. Erant enim Iudæi in templum liberaliſſimi, quemadmodum conſtat ex immenſis illis ſpoliis, quę Craſſus in Parthos expeditionem parans inde abſtulit, vt teſtis eſt Ioſephus 14. Antiq. c. 12.

42. CVM VENISSET AVTEM VIDVA VNA PAVPER, MISIT DVO MINVTA, id eſt, duos minutiſſimos nummulos æreos, QVOD EST QVADRANS, id eſt, quæ duo minuta ſimul conficiũt vnum quadrantem; ita videlicet, vt vnumquodque minutum eſſet octans, ſeu octaua pars aſſis ærei: vnde Syrus exprimit, *quæ ſunt octaua*. Nàm duæ octauæ faciunt vnam quartam, ſeu quadrantem. Quadrans itaque tamquam quarta pars aſſis continentis duodecim vncias, vocabatur alio nomine Teruntius, quaſi tres continens vncias. Et hoc quantum ad rationem nominis. Nam As, ſeu Aſſis poſtea commoditatis causâ non appendi, ſed deſignari cœpit, & valebat, vt auctores volunt, duodecimam partem denarij minoris, ſeu Regalis Hiſpanici, hoc eſt, circiter dimidium ſtuferum noſtratem, cuius proinde quadrans eſſet noſter nouenarius. Sed in re nummaria antiquorum magna incertitudo eſt. Chriſtus igitur explicans, quomodo eleemoſynæ offerentium à Deo penderentur,

43. CONVOCANS DISCIPVLOS, tamquam rem magnam & paradoxam docturus, ait: VIDVA HÆC PAVPER PLVS OMNIBVS MISIT, etiam diuitibus, multa & magna cõferentibus, ſed iudicio Dei,

non hominum. Hoc autem, quia verum eſſe non poteſt ſecundùm rem & abſolutè, plus enim diuites miſerant, ideo debet intelligi ſecundùm proportionem, ac tribus modis verum eſt, qui in textu tanguntur. Primò, quia diuites

44. EX EO, QVOD ABVNDABAT ILLIS, MISERVNT, id eſt, ex eo, quod ſuperfluum erat rebus ad victum neceſſariis: HÆC VERO DE PENVRIA SVA, id eſt, ex eo, quod habebat quidem, ſed vix ad vitam ſuſtentandam ſufficiebat. Nam *Penuria* non ſignificat hîc id, quo carebat vidua, iuxta vim vocis, ſed id, quod parciſſimè ſuppetebat, quia opponitur abundantiæ. Secundò, quia diuites miſerunt EX EO, QVOD ABVNDABAT ILLIS, id eſt, partem eius, quod ſuperfluum erat, plura ſibi inde reſeruantes: illa verò OMNIA, QVÆ HABVIT, nihil ſibi reſeruando; quod vt clariùs intelligeretur, addit, TOTVM VICTVM SVVM, quo ad victitandum indigebat. Tertiò, quod ſequitur ex præcedentibus, quia plus miſit, quantùm ad effectum? niſi enim animus fuiſſet liberaliſſimus ac deuotiſſimus Deo, non obtuliſſet Deo totum ſimul victum ſuum. Non ergo reprehendit hîc propriè diuites, quaſi vel auaros vel illiberales, ſed tantùm docet à vidua fuiſſe ſuperatos, quantum ad facultates proportione perſonæ, & quantum ad affectum animi, idque ad conſolandum penuriam pauperum, & compeſcendam diuitum inſolentiam, ne munuſcula tenuiorum deſpiciant, quia, vt Apoſtolus 2. ad Corinth. verſ. 12. *Si voluntas prompta eſt, ſecundùm id, quod habet, accepta eſt, ſecundùm id, quod non habet.* Affectus enim pretium rebus imponit, vt loquitur Ambroſ. lib. 1. Officior. cap. 3.

CAPVT XIII.

34. SICVT HOMO, QVI PEREGRE PROFECTVS, ſupple, ſic agetur in Eccleſia mea, ſeu in regno Dei, ſicut cùm paterfamilias peregrè proficiſcitur, qui tamen dederit SERVIS SVIS POTESTATEM CVIVSQVE OPERIS, id eſt, qui officia familiæ diſtribuit, vniciuque ſuum aſſignans opus & functionem. Tacitè indicat, ſe per hominem illum ſignificari, qui victor aſcendens in cœlum, Eccleſiã ſuam reliquerit corporaliter, in qua tamen omnium gerendorum auctoritatem ſeruis dederit, ſuum cuique partitus officium, quãtumcumque vile & abiectum, iuxtà illud Apoſtoli ad Epheſ. *Dedit q[…]ſdam Apoſtolos, quoſdam autem Prophetas, &c.* Peculiariter autem, IANITORI PRÆCEPIT, VT VIGILET, id eſt vigilanter totius domus omniumque ſeruorum curam gerat, ne vel domeſtici ſegneſcant, vel hoſtes intrent, vel fures omnia diripiant. Per hunc ianitorem totius domus præfectum intelligit, qui præcipuè omnium vigilare iuſſus eſt, ne vel domeſtici, hoc eſt, Epiſcopi, & cæteri in aliquo officio conſtituti, muneri ſuo deſint, vel hæretici Eccleſiam vaſtent. Simile eſt illud præceptum Pauli, Act. 20. v. 28. *Attendite vobis & vniuerſo gregi,* &c. *propter quod vigilate,* &c. Subaudiendum autem relinquit Chriſtus, ex verſ ſeqq. quòd certum tempus reditus non indicauerit, vt ita ſemper ſuſpenſi vigilarent. Vnde parabolam applicando ſubiungit.

35. VIGILATE ERGO, quemadmodũ videlicet illi ſerui patrisfamilias ſemper vigilarent, ſi rebus ſuis benè proſpectum vellent. NESCITIS ENIM, QVANDO DOMINVS DOMVS VENIAT, quando ſcilicet ego ipſe Dominus Eccleſiæ meæ rediturus ſim ad iudicandum, SERO, id eſt, veſperi, AN MEDIA NOCTE, AN GALLI CANTV, quando ſcilicet maximè omnium canit, vt fieri ſolet nonnihil ante lucem; quod tempus vocari ſolet gallicinium: AN MANE, id eſt, diluculo ſeu illuceſcente iam die. Quatuor iſtas noctis partes poſuit potiùs quàm diei, tum quia magis ad metaphoram vigilandi quadrant; tum etiam ad rem ſignificatam, quia totum præſens ſæculum eſt quaſi nox, comparatione diei futuræ æternitatis. Significant autem, iuxta Theophyl. & ferè Græcos quatuor ætatum differentias, ſub quibu

tamen omnia etiam ſingularum ætatum momenta comprehenduntur; veſpera ſenectutem, media nox ætatem virilem, gallicinium adoleſcentiam, quaſi ratione iam excitante hominem à ſopore & ſtupore, mane pueritiam. Ita omnibus incutit ſollicitudinem, quia omnibus hora Domini venturi, id eſt, mortis, incerta eſt.

36. Ne cvm venerit repente, ſcilicet præter exſpectationem, inveniat vos dormientes, id eſt imparatos, dum intermiſſis Chriſtianæ profeſſionis officiis, otio, luxui, ſæcularibus curis vacatis. Ne quis verò exiſtimaret hoc, tamquam Apoſtolis & Eccleſiæ ianitoribus dictum, nihil ad ſe pertinere, epiphonemate ad vniuerſum humanum genus directo adiicit.

37. Qvod vobis dico, omnibvs dico, ſeu dictum volo, ſiue verbo ſiue ſcripto, vt ſcilicet commune omnium præceptum nouiſſimi per primos audiant: Vigilate, ſcilicet ne aduentus meus vos inueniat dormientes. Sub aduentu autem Domini tempus vniuſcuiuſque mortis intelligit, quia, vt Auguſt. Epiſtol. 80. docet: tunc vnicuique veniet dies ille, cùm venerit ei dies, vt talis hinc exeat, qualis iudicandus eſt illo die. Imparatum autem inueniet, inquit, ille dies, quem imparatum inuenerit ſuæ huius vitæ vltimus dies.

Capvt XIV.

14. Vbi est refectio mea, id eſt, locus refectionis, Græcè *κατάλυμα*, *diuerſorium*, ſicut vertitur apud Lucam, vbi ſcilicet poſſim cum diſcipulis Pascha, ſeu agnum Paſchalem, comedere.

15. Et ipse vobis demonstrabit cœnacvlvm. Græca vox *ἀνώγεον* ſignificat partem ædium, non infimam, ſed eminentem ſupra ſolum: vnde apud Orig. vocatur locus in ſuperioribus; vbi veteres cœnare ſolebant; ideóque hîc ſimpliciter vertitur, cœnacvlvm grande id eſt, amplum, vt commodè tot diſcipulis poſſet ſufficere, stratvm, id eſt, omni ſupellectile neceſſariâ inſtructum: quamuis propriè vox Græca *ἐστρωμένον*, ſignificet ornatum, id eſt, ſtratum ſtragulis ſeu tapetibus; & additur Græcè *ἕτοιμον*, *paratum*, id eſt, idoneè inſtructum ad cœnam agni Paſchalis. Ex quo colligitur, non fuiſſe vulgarem hominem, cui ſupereſſet vltra priuatum ſuæ familiæ vſum, tale cœnaculum: quod putatur poſtea in Apoſtolorum Eccleſiam conuerſum, vbi & Spiritum ſanctum in Pentecoſte acceperint.

51. Adolescens avtem qvidam. Græcè *νεανίσκος*, *adoleſcentulus*. Putat hunc Epiphan. Hæreſi 78. numer. 15. fuiſſe Iacobum, fratrem Domini, eo argumento quòd ſolo lineo palliolo totâ vitâ vteretur; quam opinionem & Theophylact. refert. Gregor. lib. 14. Moral. cap. 23. ſentit fuiſſe Ioannem Euangeliſtam; ſed neuter erat adoleſcentulus, vt ex ætate, quâ vterque mortuus eſt, facilè probari poteſt, & quia hic adoleſcens ſequens Ieſum opponitur omnibus diſcipulis fugientibus. Denique modus veſtiendi videtur prorſus repugnare: erat enim amictvs sindone svper nvdo, id eſt, ſolo panno lineo, ſuper nudum corpus iniecto; qui videtur veſtitus hominis non ordinarius, ſed fortuitus, arripientis ſcilicet obuium quidlibet, ne mora in veſtiendo necteretur. Vnde quamuis Theophyl. putet eum fuiſſe è domo, vbi Paſcha comederant: credibilius eſt tamen, fuiſſe quempiam ex villa proxima Gethſemani, qui tumultu excitatus è lecto proſilierit, ſtudio diſcendi quid ageretur. Eum autem fuiſſe Chriſto, videtur ex eo colligi, quòd ſecutus dicitur non milites, ſed Ieſum. Et tenvervnt evm, id eſt, tenere conati ſunt, apprehenſa veſte Græcè legitur. *καὶ κρατοῦσιν αὐτὸν οἱ νεανίσκοι* *adoleſcentuli tenuerunt eum*, vt ſignificetur pediſſequos adoleſcentulos in adoleſcentem irruiſſe petulantiæ vel ſæuitiæ causâ.

52. At ille reiecta sindone, ne per eam teneretur. Ex quo, patet non

fuiſſe

fuiſſe genus veſtis, aptatæ toti corpori, niſi per modum ſtraguli aut pallij: NVDVS PROFVGIT AB EIS. Quod ita narrat Marcus, vt conſtaret, quanta eſſet violentia cōprehendentium, vt qui nec adoleſcentulo caſu occurrenti parcerent; & quanta inde aliorum trepidatio circa Dominum, ne ſine cauſa Apoſtoli fugiſſe viderentur.

CAPVT XV.

25. ERRAT AVTEM HORA TERTIA, ET CRVCIFIXERVNT EVM, id eſt, quando crucifixerunt eum: quod videtur repugnare Ioanni, qui cap. 19. verſ. 14. dicit, quòd horâ quaſi ſextâ Pilatus Chriſtum Iudæis oſtenderit, vt crucifigendus traderetur. Quæ difficultas varias ſolutiones excogitare fecit. Nouator quidam exſculpſit ſenſum quemdam ex Arabica verſione, in qua legitur: *Et illud in tertia hora, cùm crucifixus eſſet.* Vt ſcilicet hoc referatur ad verſum præcedentem, & ſignificetur, partitionem veſtium Chriſti contigiſſe tertiâ horâ poſt crucifixionem. Sed Græcus & Latinus Interpres non patiuntur. Auguſtin. igitur lib. 3. De conſenſu cap. 13. docet Marcum loqui de tempore, quo Dominum Iudæi crucifixerunt linguâ, clamando, *Crucifige*: Teophylact. de tempore, quo Pilatus eum per ſententiam crucifixit. Addit & aliam explicationem, quæ Dionyſio Petauio, & aliis quibuſdam recentioribus placuit, quòd locus apud Ioan. ſit corruptus, & charactere, qui Græcè ſignificat numerum ſenarium, ſit poſitus pro γ, quæ ſignificat ternarium. Expeditior, & verior ſolutio eſt, quòd vterque loquatur de horis more Iudaïco: quo ſicuti nox diuidebatur in quatuor vigilias, quarum prima cum Solis occaſu incipiebat, ſecunda finiebatur mediâ nocte, à qua incipiebat tertia, poſt eam quarta cum Solis ortu deſinebat; ita & dies diſtinguebatur in quatuor partes, quæ & horæ dicebantur. Harum prima incipiebat ab ortu Solis, & complectebatur tres horas communes (cuiuſmodi viginti quatuor conficiebant diem & noctē:) ita ſcilicet vt finiretur cum hora tertia cōmuni: deinde incipiebat altera pars, complectens ſimiliter tres horas communes, & finiebatur ipſo meridie. Dicebatur autem tertia, eo quòd inciperet à fine horæ tertiæ communis, ſicut & nos dicimus, eſſe primam & ſecundam, quando iam tranſiit. Denique ſequebatur à meridie pars diei tertia, tres ſimiliter complectens horas, & vocabatur ſexta, ſed quòd à fine ſextæ inciperet. Vltima pars trium ſimiliter horarū occaſu Solis terminabatur, dicebatúrque nona, eo quòd à finita nona inciperet. Itaque Marcus ſub *horâ tertiâ* complectitur totum tempus medium inter finem tertiæ communis ſeu propriè dictæ, & ſextæ propriè dictæ, dicebatúrque vulgò tertia. Vnde non repugnat Ioanni, qui dicit fuiſſe *quaſi ſextam*, quia illa nondum aduenerat. Itaque hora tertia quidem crucifixus eſt Ieſus, ſed longè per duas facile horas progreſſa, ita vt inſtaret & eſſet quaſi ſexta. Ita plerique recentiores.

CAPVT XVI.

9. SVRGENS AVTEM MANE PRIMA SABBATI, APPARVIT PRIMO MARIÆ MAGDALENÆ. Hierony. Epiſt. 50. ad Hedibiam quæſt. 3. dicit ferè in omnibus Græciæ libris iſtud capitulum ab hoc loco non haberi, eo quòd cæteris Euāgeliſtis contrarium videatur. Sed Irenæus libro 3. capite 11. finem iſtum Euangelij Marci expreſsè ponit, quem nos habemus, neque iam vlla dubitandi ratio ſupereſt. Notat autem idem Hieronym. itémque Theophylact. ponendam eſſe diſtinctionem poſt, *Surgens autem*, ſiue, vt Græcus legit, *Cùm ſurrexiſſet*: & iſtud, *mane prima ſabbati*, iungendum eſſe cùm verbis ſequentibus, *apparuit primò Mariæ Magdalenæ*; idque quia putant tempus Dominicæ reſurrectionis incertum eſſe. Sed nihil vetat, quin ſublata diſtinctione iungantur, & quidem multò ſuauiùs, hoc modo: *Surgens mane prima Sabbati*: vt ſenſus ſit, Chriſtum ipſo diluculo ſurrexiſſe *prima ſabba-*

ti, id eſt, die Dominica, & ita citrà omnem ambiguitatem expreſſit Syrus. Apparuit autem primò Mariæ Magdalenæ, nempe inter diſcipulos Domini, & apparitione ad veritatem reſurrectionis perſuadendam ordinata: ita vt nihil vetent hæc verba, quin antea apparuerit beatiſſimæ matri ſuæ. De qva eiecerat septem dæmonia. Idem dicitur Lucæ 8. verſu 2. ideóque videtur literaliter intelligendum, quòd à ſeptem ſpiritibus immundis corporaliter eam poſſidentibus liberata fuerit: ſicut intelligit Ambroſ. libro de Salomone capite 5. Maldonatus & alij: quamuis S. Gregor. Beda, Theophyl. & alij intelligant vitia ſeptem vel plura capitalia, numerum certum pro incerto poni volentes. Sed circumſtantia loci apud Lucam, & miraculorum corporalium, de quibus agit, omninò ſuadet ſenſum illum, quem primò dedimus, & hîc verbum, *eijciendum*, hoc videtur poſtulare. Expreſſit hoc Euangeliſta in diſtinctionis causâ, quaſi fuiſſet & alia Maria Magdalena, ſed vt ita pateret ibi ſuperabundaſſe gratiam, vbi peccatum abundauerat, & vt ſexus fœmineus primò videret vitam, quæ mortem primò guſtauerat.

12. Post hæc, eâdem videlicet die ſub veſpera, dvobvs ex his. Nomen alterius expreſſit Lucas cap. 24. vocando eum Cleophas; nam ab illo latiùs iſta hiſtoria narratur: Ostensvs est in alia effigie, non reuerà aliâ; ſed prout ipſis videbatur. Effigies enim ſemper manſit eadem, ſed non ſecundùm omnes colores, figuram, lineamenta, geſtus, aliáſque corporis proprietates, oculos videntium immutabat, neque plenè repræſentabatur eis, & idcirco videbatur alia. Idem iudicium de voce. Vnde Lucas notanter dicit, *quòd eorum oculi tenebantur, ne eum agnoſcerent*. Non enim aliter, quàm erat, ſed ſicut erat, apparuit eis, quorum oculi tenebantur, ne agnoſcerent eum, inquit Auguſt 3. De conſenſu cap 25. cuiuſmodi aliquid vel caligine vel humore oculis offuſo effici poſſe ibidem docet. Evntibvs in villam: nomen expreſſit Lucas *Emaus*, quod non villa, ſed pagus vocabatur. Villam autem fuiſſe Cleophæ, tradit Hier. in Epitaphio Paulæ Epiſt. 27.

13. Et illi evntes nvntiavervnt cæteris. Quo tacitè intelligendum relinquit, eos tandem Chriſti effigiem agnouiſſe, ſicut hoc Lucas narrat: Nec illis crediderunt, nempe aliqui ex eis, vt notat Auguſtin. loco citat. Nam alios credidiſſe ſatis colligitur ex Luca cap. 24. verſ. 34. & 35. ſicut etiam Auguſtin. obſeruat. Cauſa non credendi videtur fuiſſe rei inſolentia, & timor, ne non eſſet verum, quod maximè verum eſſe deſiderabant.

14. Novissime recvmbentibvs illis vndecim apparvit. S. Gregor. in Euangel. putat hanc vltimam fuiſſe apparitionem, quando aſcendit in cœlum, quod & S. Auguſt. libro 3. De conſenſu c. 25. probabile putat. Mouet eos vox, *nouiſſimè*: ſed longè verius eſt, Marcum eandem apparitionem narrare, quam Lucas cap. 24. v. 36. & Ioan. cap. 20. verſ. 19. & ſeqq. ita vt hæc fuerit apparitio non abſolutè nouiſſima, ſed nouiſſima primæ ſabbati, vt eſt v. 9. ad quem reſpicit, hoc eſt diei reſurrectionis. Nam in hac primò apparuerat Mariæ Magdalenæ ſoli, ſecundò eidem cum cæteris mulieribus, tertiò Simoni, quartò duobus illis diſcipulis euntibus in Emaüs, quintò vndecim diſcumbentibus, de qua hîc agitur, & apud Lucam loco cit. Quam ſententiam tradit & explicat etiam Auguſt. loco cit. Itaque pro, *nouiſſimè*, Græcè eſt ὕϛερον, *tandem* ſeu *poſtea*: quo ſignificatur hoc contigiſſe, poſtquam apparuiſſet Mariæ Magdalenæ, & illis duobus diſcipulis, quorum neutris crediderant. Recvmbentibvs illis, id eſt, menſæ accumbentibus ſeu cœnantibus, initio ſcilicet noctis, ſub finem cœnæ, dum inter ſe fabularentur, Lucæ 4 v 36. Vndecim apparvit: nam quamuis Thomas deeſſet, eodem tamen numero Apoſtolica ſocietas nuncupabatur, inquit Auguſt. à maiore ſcilicet parte. Plures adfuiſſe ex verſu 33. Lucæ conſtat; ſed hîc

nominantur præcipui, & propter quos fiebat apparitio. ET EXPROBRAVIT, increpando, INCREDVLITATEM EORVM ET DVRITIAM CORDIS, hoc eſt tarditatem ad credendum, & ſtuporem animi ex inſolentia & magnitudine rei natum. Non enim erat illa incredulitas voluntaria obſtinatio, qualis hæreticorum: QVIA IIS, QVI VIDERANT EVM RESVRREXISSE, NON CREDIDERVNT, oculatis ſcilicet teſtibus reſurrectionis, Mariæ Magdalenæ & duobus diſcipulis: reſpicit enim ad verſ.11.& 13. Plura ex hac apparitione contigerunt, quæ locis citatis ex Ioan. & Luca videnda ſunt.

15. ET DIXIT EIS, non tunc, ſed alio tempore in monte Galilææ de quo Matth. 28. Mos eſt enim Euangeliſtarum, res diuerſis temporibus factas ita coniungere, vt eis, qui viſum iſtum non intelligunt, non aliunde magis error oriatur, quo putent eos non ſibi congruere, vt Auguſtin. lib.3. De conſenſu c.25. & aliis locis ſæpè monet. EVNTES IN MVNDVM VNIVERSVM, q. d. non in Iudæam tantùm, ſed in vniuerſum terrarum orbem, PRÆDICATE EVANGELIVM OMNI CREATVRÆ, capaci ſcilicet prædicationis, id eſt, omnibus hominibus, cuiuſcumque conditionis & nationis fuerint, quos Deus creauerit. Nec obſtat, Apoſtolos hoc præceptum in iſta amplitudine non impleuiſſe: nam Apoſtolis ita loquitur vt in ipſis etiam ſucceſſores eorum & adiutores ad finem vſque mundi intelligat. Reuellit ergò hîc Chriſtus terminos, quos poſuerat Matth. 10. & non alios Euangelij fines, quàm orbis terrarum, ponit.

16. QVI CREDIDERIT, Euangelio à vobis prædicato, idque fide non qualibet, ſed per dilectionem, ſiue perfectam ſiue imperfectam, operante, cuiuſmodi fides pœnitentiam includit, hoc eſt fide credente & faciente id, quod faciendum credit. ET BAPTIZATVS FVERIT: nec enim ſufficit credere ſine baptiſmo ſubſequente tamquam cauſa, quæ ſalutem operatur; neque baptizari ſine fide præcedente, & animum præparante. Porrò ex verſu præcedente manifeſtum eſt, de adultis eſſe ſermonem, quibus ſolis Euangelium prædicari poteſt: vt proinde ineptè in hoc loco errorem ſuum de paruulis non baptizandis Anabaptiſtæ fundent, eo quòd illi credere nondum poſſint. SALVVS ERIT: ex quo quidam alium errorem confinxerunt, putantes eum, qui crediderit, & baptizatus fuerit, perire non poſſe; contra quos Auguſt. tum aliis locis, tum lib. De fide & operibus diſputat. Sed huiuſmodi ſententiæ generales, quibus ſalus vel alius effectus quiſpiam fidei attribuitur, ſemper intelligendæ ſunt, niſi alia ex parte ponatur impedimentum. Quamquam fides intelligatur non quælibet, ſed fides praxim dirigens, ſeu per dilectionem operans, cuiuſmodi fide creditur medico, cuius præceptis obtemperatur. Vnde S.Greg.Homil.29. in Euangel. Tunc veraciter fideles ſumus, cùm, quod verbis promittimus, operibus complemus. Vera enim fides eſt, quæ in hoc, quod verbis dicit, moribus non contradicit, iuxta illud Ioan. Apoſtol. *Qui dicit ſe noſſe Deum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt.* QVI VERO NON CREDIDERIT, illâ fide iam dicta, CONDEMNABITVR. Non repetit alterum membrum, *& baptizatus non fuerit*, quia baptiſmus non eſt neceſſitatis tam abſolutæ, quàm fides: nam abſque fide ſaluari nullo pacto poteſt, abſque baptiſmo poteſt, ſi ſacramentum iſtud non contemptus religionis, ſed articulus neceſſitatis excludat, vt Auguſt. lib. 4. De baptiſmo c.22.

17. SIGNA AVTEM, id eſt, miracula, veluti ſigilla veritatis diuinitùs annunciatæ & creditæ, EOS, QVI CREDIDERINT, HÆC SEQVENTVR, me ſcilicet operante: q. d. Nolite ſolliciti eſſe, ne vobis prædicantibus res inuiſibiles, omnémque captum ſuperantes, nemo credat, ego miraculis veritatem prædicationis veſtræ ſigillabo, vobiſque auctoritatem conciliabo & fidem. Cæterum notandum eſt, Chriſtum non dicere, quòd iſta ſigna ſequentur omnes fideles, neque

quòd ſemper, neque quòd ſingulos omnia, neque quòd ſtatim à ſuſcepta fide: ſed ſenſus eſt, quòd, ſicut ipſe ſignis prædicationem ſuam credibilem fecerat quando opus opus erat; ita nec credentibus in ſe, ſeu Eccleſiæ ſuæ deerunt, cùm ad propagandam ſtabiliendamque fidei prædicationem fuerit neceſſarium: finis enim miraculorum publica vtilitas. Ex quo facilè intelligitur, cur nec omnibus fidelibus illa ſigna dentur, nec omni tempore, nec omni loco, nec omnia, quia neceſſitas Eccleſiæ, vel prædicantium hoc non expoſcit, ſicut initio prædicationis expoſcebat, vt Gregor. loco cit. Miraculis enim multitudo credentium, velut arbores recenter plantatæ, rigationibus erat nutrienda, vt per ea Chriſtianæ Eccleſiæ fundaretur auctoritas, quâ ſemel fundatâ, & Eccleſia iam per orbem diffuſa, nec miracula illa durare permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quæreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanũ, quorum nouitate flagrat, vt Auguſt. libr. De vera relig. cap. 25. LINGVIS LOQVENTVR NOVIS, quas ſcilicet antè non nouerant, nec didicerant, aliarum nempe gentiũ; quod initio Eccleſiæ erat familiare, vt citò & facilè fides toto orbe propagaretur.

18. SERPENTES TOLLENT, id eſt, venenata animalia auferent ex locis, quibus erant infeſta: ET, SI MORTIFERVM QVID BIBERINT, NON EIS NOCEBIT: ſiue coacti à perſecutoribus, ſiue caſu per ignorantiam; non enim oſtentatoribus talis gratia promittitur. Videndus eſt Euſeb. lib. 3. Hiſtoriæ cap. 29. Porrò ſub his miraculis crebrioribus & minoribus alia rariora & grauiora intellecta voluit, vt ſuſcitationem mortuorum, &c. Nec verò vlla hîc promittit miracula terrifica, qualia fuerunt Moyſis, ſed ſolùm benefica & vtilia, vt non terrore, ſed beneficentia ſalutem Euangelij annuntiandam, & mundum ad fidem trahendum ſignificaret. Exponit omnia hæc miracula myſticè S. Gregor. Homil. 29. in Euang. & Bernardus Serm. 1. De Aſcenſione, vt fideles *dæmonia eiciant*, ſiue exorcizando, ſiue pœnitentiam in corde generando; *linguis loquantur nouis*, Dei laudes reſonando; *ſerpentes tollant*, malitiam de alienis cordibus auferendo. Vide cætera apud Gregorium.

19. ET DOMINVS QVIDEM IESVS POSTQVAM LOCVTVS EST EIS, quæcumque ſcilicet eis dicta voluit & oportuit poſt reſurrectionem: non enim dicit, *Poſtquam hæc locutus eſt eis*, ſed generaliter, vt colligitur de omnibus, quæ poſt reſurrectionem apparens eis locutus eſt de regno Dei, vt Auguſt. notat. 3. de conſenſu cap. 25. ASSVMPTVS EST IN COELVM, ſecundùm humanam naturam. Dicitur autem *aſſumptus*, & Act. 1. *eleuatus*, quaſi ab alio; ſicut etiam dicitur à Patre ſuſcitatus à mortuis, ſcilicet per attributionem, per quam ea, quæ magnæ potentiæ ſunt, Patri attribuuntur; quamuis iuxtà Symbolum ipſemet etiam ſuâ virtute & reſurrexerit à mortuis, & in cœlum aſcenderit, non aëriũ tantùm, ſed æthereum: adeoque, vt Apoſtolus ad Epheſ. 4. *ſuper omnes cœlos*, vt impleret omnia. Aſſumptus eſt autem in cœlum tum ſuâ, tum fidelium ſuorum causâ. Suâ quidem, vt glorioſo & immortali corpori locus gloriæ & incorruptionis congrueret; vt inde ab omni natione ſub cœlo coleretur; vt totum vniuerſum inde regeret; vt reipſa oſtenderet, regnum ſuum non eſſe de hôc mundo: fidelium verò cauſa, vt eorum corda ſurſum trahendo, ipſi diſcerent ex fide viuere, & ea, quæ ſurſum ſunt, quærere; vt ſpem daret, membra eſſe caput ſuũ ſecutura; vt viam peccato clauſam aperiret, vt eis locum & manſionem pararet; vt Spiritum ſanctum inde mitteret. ET SEDET A DEXTRIS DEI, tamquam Deo Patri æqualis natura, potentia, gloria, imperio dominando creaturis omnibus. Hæc ſeſſio à dextris Dei ſignificat auctoritatem & æqualitatem cum Deo Patre in regnando, & opponitur miniſterio Angelorum, tanquam inferiori, ad Heb. 1. verſ. 13. & 15. & 1. ad Corinth. 15. v. 25. Vide plura dicta Matth 22. v. 44.

20. ILLI AVTEM PROFECTI, in mundũ ſcilicet vniuerſũ, ſicut eis præcep_

tum erat v.15.nam eò reſpici notat Greg. Homilia cit. Profecti autem non ſtatim, ſed poſt Spiritus ſancti miſſionem, PRÆDICAVERVNT VBIQVE, non in Iudæa tantùm, ſed in omnibus Gentibus. Quod ideò Marcus contigiſſe dicit, quia cùm ſcriberet hoc Euangelium, iam fieri cœperat, & Prophetico more quod certiſſimò futurum erat, tanquam factum narrabat. DOMINO COOPERANTE, intrinſecùs ſcilicet Euangelium ſuo, tam in iis, qui prædicabant, quàm qui credebant: illis dando os & ſapientiam, cui nemo aduerſariorum reſiſtere poſſet; his cor aperiendo, fidemque inſpirando. ET SERMONEM, prædicationis, CONFIRMANTE SEQVENTIBVS SIGNIS, extrinſecùs miracula iungendo prædicationi, tum auctoritatem, legitimamque miſſionem prædicantium, tum Euangelij ſui veritatem quodammodo ſigillabant, vt operatio Dei interna, & externa confirmatio miraculorum ſimul iuncta, teſtatiſſimum & credibilem nimis efficerent prædicationem.

FINIS.

IN EVANGELIVM IESV CHRISTI SECVNDVM LVCAM.

PRÆFATIO.

LVCAM Antiochiâ, Syriæ Metropoli, oriundum eſſe inter veteres conuenit, non minùs quàm arte Medicum fuiſſe, vt ex c. 4. ad Coloſſ. verſ. 14. Chryſoſt Homil. 12. in illam Epiſtol. & alij colligunt, qui eo loco hunc Euangeliſtam Medicum chariſſimum *vocatum volunt. Nicephorus pictorem egregium fuiſſe tradit. lib. 2. cap. 43. & Chriſti Domini, Matris eius, ac Principis Apoſtolorum effigiem adumbraſſe, eamque inde in cæteras orbis partes delatam. Nec deſunt, qui Lucam tradant fuiſſe vnum ex LXXII. diſcipulis, à quo non abhorret Gregor. Præfat. in Iob. cap. 1. dum eum vult fuiſſe vnum ex duobus diſcipulis euntibus in Emaüs. Sed Lucas ipſe ſatis manifeſte aduerſatur, quando in præfatione Euangelij ſui declarat, ſe illud ex aliorum traditione ſcripſiſſe. Vnde antiquiores Scriptores teſtantur eum non Domini, ſed Apoſtolorum diſcipulum fuiſſe, vt Iren. lib. 1. cap. 20. & Hieron. qui in cap. 65. Iſaiæ à Paulo genitum fuiſſe dicit.*

In Euangelio Græci ſermonis non ignarus fuit: unde ſtylo cæteris elegantiori vſus eſt, tum in hoc libro, tum in Actibus Apoſtolorum deſcribendis. Scripſit autem Euangelium in partibus Achaiæ & Bœotiæ, vt Hieronym. Præfat. in Matth. cum Paulo ſimul peregrinando, adeóque circa ſecundum Neronis annum, hoc eſt, vt Baron. Chriſti 58. Scriptionis occaſio fuit, quòd multos videret Euangelicam hiſtoriam non rectè texuiſſe, quos initio Euangelij ſui ſugillat. Auctor ſcribendi, & hortator putatur fuiſſe Paulus, quem idcirco, quoties in Epiſtolis nominat Euangelium ſuum, *hoc Lucæ Euangelium deſignare tradit. Hier. de Scriptorib. Eccleſ. c. 7. Vnde Tertull. lib. 4. contra Marcionem, Lucæ digeſtum, inquit, Paulo adſcribere ſolent: cæpit magiſtrorum videri, quæ diſcipuli promulgarint. Paulo adhæſit comes vſque ad vincula eius Romæ. Vnde diſcedens prædicauit primùm in Dalmatia & Gallia, tum in Italia ac Macedonia, vt Epiph. Hæreſi 51. Quamquam Oecumenius in Lucam eum quoque Libyam petiiſſe tradat, Thebanoſque Chriſtiana inſtituiſſe religione. Vitam duxit cœlibem ad annum ætatis octogeſimumquartum, vt Hieron. in Scriptoribus. Martyrio vitam finiuiſſe inſinuat Nazian. Orat. 1. in Iulian. & aperte dicunt SS. Paulinus & Gaudentius. Modum deſcribit Nicephorus loco citat. vbi dicit ex olea arbore fuiſſe ſuſpenſum, quòd aridi ligni, vnde crux fieret, copia non eſſet: hocque apud Patras Achaiæ ciuitatem contigiſſe, teſtis eſt idem Gaudentius.*

CAPVT PRIMVM.

QVONIAM QVIDEM MVLTI CONATI SVNT, Taxari hîc Pſeudo-Apoſtolos, & Pſeudo-ſcriptores Euangeliorũ, ſententia ferè omnium veterum eſt. Hos Epiph. Hæreſi 51. putat fuiſſe Cerinthum & Merinthum: Origenes Baſilidem, Beda, etiam Apellem: ſed hi omnes fuerunt ætate poſteriores, quam Lucas, vt patet ex Euſeb. lib. 4. Hiſt. c. 7. & aliis eius locis. Credibile eſt reſpici ad auctores Euangeliorum illorum, quæ dicebantur Thomæ, Matthiæ, duodecim, ſecundùm Ægyptios, &c. Nam quòd Maldonatus putat ſignificari Matthæum & Marcum, omni vetere auctoritate caret, neque iſti videntur multi poſſe dici. Vnde Auguſtin. lib. 4. de conſenſu cap. 8. illis verbis (*conati ſunt*) ſignificari putat, eos non potuiſſe ſuſceptum onus implere, cui & Græci, Origenes, Euſeb. & Epiphan. aſſentiuntur. ORDINARE NARRATIONEM, QVÆ IN NOBIS COMPLETÆ SVNT, RERVM, id eſt, hiſtoriam texere rerum, quæ in nobis certæ creditæ firmiterque receptæ ſunt. Nam quamuis Latinum verbum ſignificare poſſit res non à Chriſto Domino perfectas & geſtas, Græcum tamen & Syriacum magis indicant, plenam earum fidem, & perſuaſionem nobis eſſe factam: quod & Orig. Hom. 1. in Luc. & Ambr. hîc magis probant.

2. SICVT TRADIDERVNT NOBIS, viuâ voce prædicando publicè, & priuatim narrando, QVI AB INITIO, non ſolùm prædicationis, ſed etiam natiuitatis, & conceptionis, tam ipſius Chriſti quàm præcurſoris eius, ſub quibus proinde & B. Virgo, & B. Ioſeph. in primis continentur, quia quarumdam rerum ſibi teſtes fuerunt, itemque mulieres, & alij diſcipuli, Zacharias, Anna, paſtores Vnde Auguſtin. lib. 3. de conſenſu cap. 1. quæ in Chriſti natiuitate, infantiâ, pueritiâ diuinitùs geſta ſunt, & digna memoriâ, diſcipuli Domini, ſiue ab ipſo Domino, ſiue à parentibus eius, ſiue à quibuſlibet aliis requirere, & cognoſcere potuerunt. IPSI VIDERVNT, ſupple, ſermonem: nam Græcè legitur αὐτόπται, *ſpectatores*, ET MINISTRI FVE-

RVNT SERMONIS, id eſt, qui teſtes oculati fuerunt, itemque prædicatores ſermonis, ſeu Euangelij, cuius prædicatio *Miniſterium* appellari ſolet: quamquam ſermo hic non malè Hebraïca phraſi pro rebus ipſis accipi poſſit, ſicut infrà cap. 2. verſ. 15. Porrò refertur hic verſus non ad ſequentem, vt quidam voluerunt, ſed ad prædicationem; Ita vt ſignificetur, multos pollicitos fuiſſe, & profeſſos hiſtoriam rerum texere, ſicut eas tradiderant ſpectatores earum, & miniſtri, etſi non fuerint aſſecuti. Hinc verò patet manifeſtè, traditionem Euangelij ipſa ſcriptione eius fuiſſe priorem; imò certiſſimam fuiſſe, pleniſſiméque creditam, antequam ſcriberetur.

3. VISVM EST ET MIHI, aliorum quidem exemplo, ſed alio ſpiritu, nempè vt benè ſcribam, quod illi malè: illis enim viſum eſt ſpiritu humano, mihi Spiritu ſancto inſpirante. Quo ſenſu & Apoſtoli dixerunt, *Viſum eſt Spiritui ſancto & nobis*, quia Spiritus ſanctus, vt id, quod bonum eſt, nobis quoque bonum videri poſſit, operatur, inquit Ambroſ. ASSECVTO OMNIA A PRINCIPIO DILIGENTER, id eſt, omnibus rebus, altè petito principio, perueſtigatis & percognitis. Nemo enim tam altè hiſtoriam Euangelicam exorſus eſt, quàm Lucas, ab ipſa ſcilicet præcurſoris conceptione. His autem verbis commendans diligentiam ſuam, obliquè aliorum taxat negligentiam in perueſtigandis rebus, & conſequenter fidem eorum in narrandis. EX ORDINE TIBI SCRIBERE, id eſt, congruo ſeruato ordine, non ſemper minutarum rerum & verborum, ſed hiſtoriæ, rerumque capitalium, vt ſcilicet conceptio Ioannis conceptionem Chriſti præcedat, hæc natiuitatem, natiuitas circumciſionem, iſta purificationem, hæc educationem, educatio Baptiſmum, iſte prædicationem, hæc mortem, &c. Non addit autem, *omnia*, tametſi aſſecutus eſſet omnia: qui elegit ex omnibus ea, quę iudicauit apta, & ſufficere officio diſpenſationis ſuæ, inquit Auguſtinus libro 4. de conſenſu Euangel. cap. 8. qui propterea notat libro 3. capite 5. Euangeliſtas multa nouiſſe, quæ non ſcripſerunt: vt ita diuerſa in Euangelio ſingulorum gratia refulgeret, & propriis quibuſdam ſinguli libri myſteriorum, geſtorumque miraculis eminerent, inquit Ambroſius. OPTIME THEOPHILE. Multi veteres, Ambroſ. Epiphan. Hæreſi 51. & Orig. Homil. 1. in Luc. putant *Theophilum* nomen commune eſſe, prout ſignificat eum, qui diligit Deum, vel, vt alij, qui diligitur à Deo: ſed epithetum adiunctum, & verſus primus capite 1. Actorum ſatis indicant fuiſſe peculiarem hominem: quis autem fuerit, non cõſtat. Nam quamuis quibuſdam videatur ille fuiſſe, qui apud Nicephorum lib. 3. cap. 25. ponitur ſextus Antiochenus Epiſcopus, ætate tamen videtur poſterior. Quiſquis fuerit, in dignitate fuit conſtitutus, & illuſtris, vt probat honorificus ille titulus, *Optime*; quo & Paulus appellat Felicem, ac Feſtum, Iudææ Præſides: quibus fuiſſe titulum peculiarem, ex eo patet, quod & Claudius Lizeas ſcribat Felici optimo Præſidi. Tam honorificus autem erat, vt Dio in Traiano teſtetur, nullum ei gratius fuiſſe, quàm cognomen *Optimi*; vnde *Optimates* dicti ſunt. Tali ergo viro inſcripſit Lucas Euangelium ſuum, & librum Actorum, vt illud nomine eius inſignitum à multis legeretur, minuſque haberet inuidiæ & periculi, & plus gratiæ; denique propter rationem, quam ipſe Lucas dat.

4. VT COGNOSCAS, id eſt, agnoſcas, ſeu recognoſcas, ſcilicet tamquam in ſpeculo, EORVM VERBORVM, ſeu rerum, de quibus eruditus es, Græ. è κατηχήθης, de quibus catechizatus, ſeu de quibus viua voce inſtitutus es, VERITATEM, firmam ſcilicet certitudinem, vt Græca vox ἀσφάλεια ſonat. Non enim paruæ vtilitatis & voluptatis eſt, res magnas, quas viua voce didicerimus, etiam ſcripto hiſtoricè, & cum ſumma fide à digniſſimo Auctore traditas, recognoſcere,

& ordine legere, cum voluerimus.

5. Fvit in diebvs Herodis: illius primi, qui filius Antipatri fuit, & ab induſtria, ac felicitate, rebuſque geſtis *Magnus* dictus eſt. Regis Ivdææ, totius, prout terram totam duodecim tribuum complectitur. Regnum iſtud acceperat à Romanis, inuitiſque Iudæis tenuit: quem tamen ſub finem regni in legitimum Regem ſuſceperunt, circa quod tempus Ioannes Baptiſta, & Chriſtus nati ſunt. Huius Herodis filius Herodes etiam dictus tantùm Tetrarcha fuit qui Ioannem Baptiſtã occidit. Sacerdos qvidam nomine Zacharias: non ſummus, qui præerat omnibus, quamuis Auguſt. Tract. 49. in Ioann. & alij nonnulli hoc putauerint, ſed vnus de vice Abia, id eſt, de claſſe & familia Sacerdotum illorum, quorum caput erat Abias. Nam cùm filij Aaron ſacerdotes in magnum olim excreuiſſent numerum, ita vt ſimul in templo ſeruire non poſſent, ne inter fungendum ſacerdotio eſſet confuſio, diuiſit eos Dauid in viginti quatuor claſſes, ordines ſeu familias, quæ per vices ſuas miniſtrarent in templo, facta ſortitione, quænam eſſet claſſis prima, ſecunda, tertia, &c. Sors autem octaua cecidit in Abiam. Huius diuiſionis mentio fit 1. Paralip. 24. & apud Ioſephum lib. 7. Antiquitat. cap. 11. vbi dicit vnamquamque claſſem, ſeu familiam miniſtraſſe Deo per dies octo, à ſabbato vſque ad ſabbatum, quod ſatis inſinuatur etiam 2. Paralipom. c. 23. verſ 8. Zacharias igitur erat de familia, ſeu claſſe eorum ſacerdotum, quorum vices miniſtrandi erant octauo loco: nam diuiſionem illam duraſſe ad ſua vſque tempora, idem Ioſephus teſtis eſt. Et vxor illivs de filiabvs Aaron: pari ſcilicet cum marito nobilitate, quia vterque erat de ſtirpe ſacerdotali. Nam alioquin licebat Zachariæ de quauis tribu vxorem ducere, etſi de tribu Leui non cogebatur ducere filiam ſacerdotis. Vnde Ambroſ. Non ſolùm à parentibus, ſed etiã à maioribus ſancti Ioannis nobilitas propagatur, non ſæculari poteſtate ſublimis, ſed religionis ſucceſſione venerabilis.

6. Erant avtem ivsti ambo ante Devm. Quo ſignificatur, quidquid in eis fuerit iuſtitiæ, non fuiſſe ad homines ſimulatum, inquit Auguſt. lib. 2. ad Marcellinum cap. 13. ſed iuſtos fuiſſe verã iuſtitiã, quæ eſt ex fide, coram oculis Dei intimos cordis receſſus penetrantibus. Itaque euertitur hîc figmentum Caluini, tribuentis eis tantùm iuſtitiam imputatiuam: quod enim in oculis Dei tale eſt, hoc reuerà & ſolidè tale eſt, quia decipi nequit. Iuſtitia verò intelligitur generalis, prout omnem virtutem complectitur, in habitu animi ſita, quem à creaturæ dilectione auellit & affigit Deo. Vnde effectum, imò & cauſam talis iuſtitiæ explicans adiicit: Incedentes in omnibvs mandatis. Non enim ſufficit quædam obſeruare, quibuſdam neglectis, ſed omnium obſeruatio ad iuſtitiam neceſſaria eſt, Et ivstificationibvs Domini, quas quidem ita differre à mandatis volunt, quòd iuſtificationes ad religionem, mandata ad mores pertineant: ſed reuera videntur eædem eſſe, quæ mandata, vt ex Pſalm. 118. patet, vbi ſæpiùs videntur confundi: nam vox Hebræa חקים *Chuckim*, quàm LXX. ibi vertunt *Iuſtificationes*, ſignificat *Statuta*. Vocantur autem *Iuſtificationes*, quòd earum obſeruatione homo ſe iuſtum oſtendat, iuſtum conſeruet, & magis magiſque iuſtificetur, iuxtà illud Iacobi 2. verſ. 24. *Vides quoniam ex operibus iuſtificatur homo, & non ex fide tantùm.* Vnde Paulus ad Rom. 2. *Factores legis iuſtificabuntur.* Sine qverela: ita vt nemo de illis iuſtè conqueri poſſet, etſi non viuerent ſine peccatis. Non enim qualecumque etiam tentationis humanæ, ſed graue peccatum eſt, quod in querelam venit, inquit Auguſtin. Epiſtola 95. Vnde Tract. 42. in Ioann. *Sine querela* intelligit ſine crimine. Nulla quippe querela iuſta eſt de iis, qui non habent crimen, hoc eſt peccatum graue, inquit, accuſatione & damnatione digniſſimum. Quis enim iuſtè queratur de homine, qui nemini

nemini malè vult, & quibus poteſt fideliter conſulit, nec contra cuiuſquam iniurias tenet libidinem vindicandi, etſi pro quotidianis delictis veraciter dicat, *Dimitte nobis debita noſtra*? vt explicat in lib. De perfectione iuſtitiæ.

7. ET NON ERAT ILLIS FILIVS, EO QVOD ESSET ELIZABETH STERILIS; naturâ ſcilicet etiam tum, cùm eſſet in flore ætatis: ET AMBO PROCESSISSENT IN DIEBVS SVIS, id eſt, ſenes eſſent. Duplex ergo tangitur cauſa orbitatis, naturalis infœcunditas vxoris, & vtriuſque ſenectus. Nam ſi in ſummam ducti amborum coniugum anni centenarium numerum exceſſerint, dicuntur non poſſe filios procreare, etiamſi mulier non ſit ſterilis, vt notat Auguſtin. lib. 3. contra Iulianum cap. 11.

8. FACTVM EST AVTEM CVM SACERDOTIO FVNGERETVR, muniis ſcilicet ſacerdotalibus, IN ORDINE VICIS SVÆ id eſt, in illa ſeptimanâ, quâ recurrentibus in orbem vicibus, iuxta conſtitutionem Dauidis, claſſis Abiæ vocabatur ad miniſtrandum. ANTE DEVM, id eſt, in templo Dei, vbi Deus habitare cenſebatur in Sancto Sanctorum.

9. SECVNDVM ORDINEM SACERDOTII, id eſt, prout moris erat inter ſacerdotes, SORTE EXIIT, VT INCENSVM PONERET, id eſt, ſorte obtigit ei hoc munus. Itaque conſuetudo illa non refertur ad illas vices, de quibus v. 8. ſeu ad ſortitionem illam, quam olim Dauid fecerat, vices diſtribuendo, vt putauit Beda: ſed ad illam, quâ ſacerdotes vnius vicis ſorte deſignabantur, quis quod miniſterium obiret, itemque ad oblationem incenſi, ſeu thymiamatis, quod vnus ſacerdotum quotidie mane & veſperi in altari thymiamatis ex lege offerre cogebatur. Ergo ſorte obtigit, vt hoc faceret Zacharias, INGRESSVS IN TEMPLVM DOMINI, id eſt, illam templi partem, in qua erat altare thymiamatis. Hoc autem ſtabat in parte anteriori, quæ vocabatur Sanctum, ſeu Sanctuarium, quod velo dirimebatur à Sancto Sanctorum, vbi tempore Salomonis arca collocata erat. Itaque nullo modo hinc colligitur Zachariam fuiſſe ſummum ſacerdotem, vt multi veteres putauerunt, tum quia dignitatem illam non tacuiſſet Euangeliſta: tum quia incenſum in altari thymiamatis offerre quibuſlibet ſacerdotibus licebat, vt patet Exod. 30. verſ. 19. & 20. Nec ſummus ſacerdos iuxtà ordinem vicis per ſeptimanas miniſtrabat: nec habitare ſolebat in montanis Iudææ, ſed Ieroſolymis: denique quia nulla apud Ioſephum Zachariæ iſtius tamquam ſummi ſacerdotis fit mentio.

10. ET OMNIS MVLTITVDO POPVLI ERAT ORANS, preces ſuas ſacerdotis ſacrificio iungendo, FORIS, in atrio ſcilicet Iſraëlis, quod erat proximum atrio ſacerdotum, & vtrumque extra ſepta templi, HORA INCENSI; hoc enim mane & veſperi ſtata hora offerebatur, ſicut & iuge ſacrificium, quò populus magno numero confluebat.

11. APPARVIT AVTEM ILLI. Quo verbo Ambroſ. ſignificari vult, repentinũ fuiſſe conſpectum: quod maximè verum in illis rebus, quarum naturæ eſt non videri, voluntatis autem videri; cuiuſmodi eſt natura Dei & Angelorum. ANGELVS DOMINI STANS A DEXTRIS, iamquã miniſter læta nuntiaturus, vtpotè qui diuinæ inſigne miſericordiæ deſerebat, inquit idem. ALTARIS, incenſi. Ex quo etiam colligitur Zachariam hoc loco fuiſſe functum officio ſummi ſacerdotis in Sancto Sanctorum. Benè autem Angelus & in templo, & iuxta altare, & à dextris apparet, quia & veri ſacerdotis aduentum, & myſterium ſacrificij vniuerſalis, cœleſtis doni gaudium annuntiabat.

12. ET ZACHARIAS TVRBATVS EST VIDENS: quia, vt Ambroſ. alienamur ab affectu noſtro, quando perſtringimur alicuius ſuperioris poteſtatis occurſu, ſicut hoc notat de ſe Daniel, cap. 10. tit. 8. ET TIMOR IRRVIT SVPER EVM. Quo ſignificatur fuiſſe vehementem, fortaſſis ex illa Iudæorum opinione natum, quâ vul-

gò putabant, ſe etiam Angelo conſpecto morituros, vt patet Iudic 6. verſu 22. 23. & 24. & Iudic. 13. verſu 22. quamquam Athanaſ. in Vita S. Antonij nocet, quòd metus non tantùm ex mali apprehenſione, quantùm ex magnarum rerum ſæpè incutiatur aſpectu.

13. AIT AVTEM ANGELVS, NE TIMEAS ZACHARIA. Notarunt enim veteres, Athanaſ. Hieron. in cap. 28. Matth. & Beda, Angelicæ benignitatis eſſe turbatos aſpectu ſuo blandiendo ſolari: contrà verò dæmoniacæ eſſe ferocitatis, eos, quos ſui præſentiâ territos eſſe ſenſerint, ampliore horrore concutere. QVONIAM EXAVDITA EST DEPRECATIO TVA: quam pro filio obtinendo fudiſti, inquit Maldonatus. Sed quid petierit, teſtatur illa celebris gratiarum actio, de qua infrà, & deſperatio eius de filio accipiendo, quæ patet verſ. 18. Itaque veriſimilius eſt, deprecationem eius fuiſſe, ſicuti decebat ſacerdotem, pro populi ſalute fuſam, vt notat Auguſt. lib. 2. Quæſt. Euangelicarum quæſt. 1. & omnes penè veteres conſentiunt. Nimirum orauerat, vt ad ſalutem populi Meſſiam exſpectatum Deus mittere dignaretur: quam fuiſſe quotidianam veteris Eccleſiæ orationem, maximéque ſacerdotum ex inſtituto ſacris operantium, notat Euthymius. Vnde non ſubiungit *quia vxor tua, &c.* vt ratio eſſe poſſet orationis pro filio obtinendo fuſæ, ſed ET VXOR TVA: q.d. Itaque vxor tua quamuis ſterilis pariet filium. Pandit enim ordinem & modum, quo Meſſiæ aduentus futurus eſſet, ET VOCABIS NOMEN EIVS IOANNEM. Quod nomen a *Gratiâ* deductum eſt, quaſi dicat *Gratioſum*, quia per gratiam parentibus datus, gratiâ plenus, & gratiæ per Meſſiam dandæ præco futurus erat. Notat autem Ambroſ. hoc habere merita Sanctorum, vt à Deo nomen accipiant: nam in ſacris litteris mutatio veteris nominis, vel noui anticipata impoſitio, ſemper aliquod myſterium continet, vt patet in nomine *Abraham, Iſaac, Iſraël,* IESV, & aliis.

14. ET ERIT, ſcilicet ille filius, GAVDIVM TIBI, id eſt, materia gaudij non vulgaris, ſed tãti, vt è corde erumpat, quod vocatur EXVLTATIO, quia ſcilicet ſterilitatis & ſenectutis filius, quia virtute magnus, quia Propheta altiſſimi, quia præcurſor Meſſiæ. ET MVLTI IN NATIVITATE EIVS GAVDEBVNT: Non domeſticũ tantùm tibi ac tuis, ſed toti populo erit gaudium, quia ex ſignis mirabilibus perſuaſi erunt, eum ad populi ſalutem eſſe datum, ſicut hoc patet verſ. 58. & 66.

15. ERIT ENIM MAGNVS VIRTVTE ET OFFICIO CORAM DOMINO: id eſt, in miniſterio, ac negotiis Domini: quamquam alij ſignificatum velint magnum futurum, non ſimulatione, nõ hominum opinione, ſed iudicio Domini. Redditur ergo ratio non nominis *Ioannis*, vt quidam putant, ſed gaudij. VINVM ET SICERAM, pro quo Hieronym Numer. 6. ſecutus vim radicis Hebraicæ, vertit, *omne quod inebriare poteſt.* Tertul. libro de Ieiuniis, cap. 9. vno verbo vocat *ebriamen*: comprehendit enim & vinum, & cereuiſiam, potum ex dactylis, ex pomis, ex melle, & quemcumque inebriantem. NON BIBET; nempe toto tempore vitæ, tamquam perpetuus Nazareus, & perpetuo fungẽs ſacerdotio. Nam & Nazaræi omnibus diebus conſecrationis ſuæ, & ſacerdotes, quamdiu agerent in tabernaculo, vino & ſicerâ abſtinebant, vt patet Numer. 6. verſ. 3. & Leuit. 13. verſ. 9. ET SPIRITV SANCTO REPLEBITVR, eum ſanctificante, & magna donorum copia implente, ita vt in alios etiam foràs redundet, quod illa repletione inſinuatur. ADHVC EX VTERO MATRIS SVÆ: quod hæritici aliqui exponunt, ab infantia, ſeu ſtatim ab vtero: ſed per illud, *adhuc*, ſignificatur, eum replendum ex coipſo tempore, quo adhuc vtero geſtabatur. Vnde Syrus & Arabs verterunt, *adhuc in ventro*, & ſic illam phraſim Græcam accipiendam patet, Act. 3. verſu 2. Tacitè autem ſimul inſinuat, ab infantia per totam vitam Spiritu ſancto plenum futurum. Atque ita Ioannem accepiſſe Spiritum ſanctum &

gratiam eius in ipſo vtero paſſim veteres ſentiunt Origen. Homil. 4. & 7. in Lucam, qui apertè cum ſanctificatum dicit, Cyprian. Epiſt. 13. Itaque his duobus membris explicat magnitudinem Ioannis ex ſobrietate & Spiritus ſancti donis, nunc ex officio.

16. ET MVLTOS FILIORVM ISRAEL CONVERTET, efficaciſſimâ pœnitentiæ prædicatione, AD DOMINVM DEVM IPSORVM: Chriſtum videlicet, partim vt ei credant, partim vt mandatis eius obediant. Itaque non ſignificatur, Iudæos ab idololatria conuertendos ad Deum, cùm tempore Chriſti non aberrarent à religione veri Dei, ſed multos eorum credituros IESVM, quem digito oſtendit & prædicauit, eſſe Dominum Deum ipſorum, eiuſque mandatis parituros. Hoc probat id quod ſequitur.

17. ET IPSE PRÆCEDET ANTE ILLVM: ſcilicet eundem Deum ipſum Chriſtum Dominum, id eſt, proximè tamquam præco ante Regem, iamiam adfuturum, præcurret IN SPIRITV, id eſt, zelo & feruore, ſeu cum vehementiâ atque impetu de intimis prorumpente: nam in Græco deeſt hîc articulus, quo Spiritus ſanctus deſignari ſolet. ET VIRTVTE, Græcè δυνάμει, *potentia*, id eſt, efficacia. Vnde Eccleſ. 4. verſu 13. de Elia dicitur, quòd potentiâ nemo vicit illum. Significatur ergò virtus inſuperabilis dicendi & redarguendi impios, quantumuis potentes, Phariſæos, Herodem, Herodiadem. ELIÆ, id eſt, qualis fuit Eliæ aduerſus Achab, Ieſabel, Pſeudo-prophetas, Baal, &c. & præcipuè qualis erit Eliæ in ſecundo aduentu. Nam hanc ſimilitudinem officij ſignificari hîc plerique veteres notant, Euthymius, Theophyl. & Ambroſ. hîc. Vnde Auguſt. Tract. 4. in Ioan. Quid eſt *in ſpiritu virtute & Eliæ*? In eodem ſpiritu vice Eliæ. Quare vice Eliæ? quia quod Elias ſecundo, hoc Ioannes primo aduentui fuit. Hanc ſimilitudinem officij, & ſimul effectum, ac finem iſtius ſpiritus & virtutis Eliæ, vt declararet, adiicit: VT CONVERTAT CORDA PATRVM IN FILIOS. Nam iſta ſunt verba Malachiæ cap. 4. verſ. 6. de Elia prophetice dicta, quæ hîc Ioanni accommodantur. Significant autem Ioannem effecturum, vt *corda Patrum*, id eſt, animus, ſeu amor Patriarcharum & Prophetarum, conuertantur *in filios*, id eſt, poſteros eorũ, ſeu ſui temporis Iſraëlitas. Cùm enim Patriarchæ & Prophetæ non ex lege, ſed ex fide Chriſti venturi, non pecudum, ſed ſanguine Chriſti ſe iuſtificandos credidiſſent, ſanctiſque moribus vixiſſent: filij eorum ab eorum fide & moribus degeneres, ita ex lege iuſtificari voluerunt, vt putarent ſe ſuis viribus eam facere, & pecudum ſanguinem eſſe remiſſionem peccatorum: contrà quos Paulus in Epiſt. ad Romanos & ad Epheſios diſputat.

Propter iſtam & fidei & morum diſcrepantiam, Patriarchæ à filiis alieni erant, Iſaia teſtante, *Abraham neſciuit nos*, id eſt, pro filiis non agnouit nos. Ioannes verò contra iſtos poſterorum errores prædicando, *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi*, & ad ſanctos mores eos prouocando, conuertit Patriarchas & Prophetas, à Iudæis alienos ad amandos filios ſuos, ET INCREDVLOS, filios ſcilicet, Græcè ἀπειθεῖς, impérſuaſibiles, AD PRVDENTIAM IVSTORVM, Patrum, vt ſcilicet ſimiliter Patribus ſuis antiquis credant de Meſſia, & ſapiant. Hæc eſt enim periphraſis alterius partis Prophetiæ quâ Malachias de Elia dixerat: *Et cor filiorum ad Patres*. Senſus eſt igitur, quòd Ioannes inſtar Eliæ corda Patrum & filiorum inter ſe mutuò conciliaturus ſit prædicatione ſuâ, vt eiuſdem ſint fidei, ſententiæ, ſapientiæ, vitæ & morũ. Quem ferè ſenſum aliis verbis dat Auguſt. cap. 29. lib. 20. de Ciuit. PARARE DOMINO PLEBEM PERFECTAM, id eſt, vt ita præparet ac diſponat rudem populũ Iudaicum, carnali fidei, ſpei, ac deſideriis aſſuetum, ad Chriſtũ Domini & iuſtitiam fidei eius, & ad perfectionem ſalutis, quam Euangelium eius continet, recipiendam: nihil enim, vt Apoſtolus, ad perfectum adduxit lex. Vnde & Zacha-

rias hoc officium Ioannis velut maximum prædicat, infra v. 76.

18. Et dixit, &c. Vnde hoc sciam? id eſt, quo ſigno? nec enim nudis verbis tuis auſim fidere, cùm naturæ curſus repugnet. Ego enim svm senex, et vxor mea processit in diebvs svis, id eſt, prouectioris ætatis eſt, quàm vt naturæ ordine concipere poſſit. Hæſitat igitur diffidentiâ, non de potentiâ Dei, ſeu de obiecto fidei, vt Caluinus voluit, ſed de teſte fidei, & veritate verborum eius, vt indicatur verſu 20. cùm ei ſatis apertè & inter ſacra apparenti, & ſigna diuinæ legationis præferenti, faciliùs credere debuiſſet: ideoque peccauit. Abraham verò Geneſ. 17. verſu 17. ſimilibus verbis vtens non peccauit, quia, vt Auguſt. q. 29. ſuper Numeros, Deus non de verbis, ſed de cordibus iudicat: eadem enim dici poſſunt inquirendo modum, vel etiam dubitando, deque veritate diffidendo, vt idem Homil. 44. Itaque Angelus planiùs exponens conditiones perſonæ ſuæ & cauſas credendi ſibi, reſpondit:

19. Ego svm Gabriel, populo Iudaico & tibi ſatis notus, ex diuerſis legationibus, quibus ad Danielem functus ſum: Qvi adsto ante Devm, id eſt, qui in cœlo adſtare ſoleo, velut miniſter familiariſſimus in conſpectu Dei, ad excipienda prima eius imperia. Eſt enim metaphora à ſeruis, qui parati ſunt in ſuo quiſque ordine ad nutum dominorum. Et missvs svm, tamquam legatus à Deo. Mitti enim Angelorum proprium eſt, ita vt etiam inde nomen acceperint, & ab Apoſtolo vocentur omnes *adminiſtratorij ſpiritus*. Hæc tibi Evangelizare, id eſt, hoc tibi lætum nuntium perferre, tamquam Euangelij de Meſſia quoddam præludium. Vt autem auctoritatem ſuam probaret, ſimul punit incredulitatem eius, & dat ſignum, quo credat, vt eadem res ei eſſet ſupplicium & beneficium.

20. Et ecce eris tacens, et non poteris loqvi. Græci Interpretes primam partem *tacens*, ferè exponunt, ſurdus eris, idque quia ex verſu 62. ſatis patet, etiam ſurdum fuiſſe; & qui naturâ mutus, ille quoque ſimul ſurdus eſt: & quia alioqui videretur eſſe tautologia, *eris tacens, & non poteris loqui*. Vnde & D. Ambroſ. dicit: Incredulitas Zachariæ affatum eripuerat & auditum. Quia enim non obedierat, condemnatur, vt ſurdus ſit; & quia contradixerat, vt non poſſit loqui, vt ait Theophylact. Poſſet tamen iuxtà Latinum textum aliqua eſſe differentia, vt explicetur, quomodo eſſet futurus tacens, ſcilicet non ſolâ voluntate propter Angeli imperium, ſed etiam inuitus ex loquendi impotentiâ; idque non perpetuò, ſed vsqve in diem, qvo fiant, donec ſcilicet noueris per euentus ipſarum rerum te iure punitum, pro eo, qvod non credidisti verbis meis. Datur enim hîc ratio ſupplicij, quod infligitur, non illa, quòd de diuinâ potentiâ dubitaſſet, ſed quòd nuntij verbis non crediſſet. Qvæ implebvntvr in tempore svo: ſingula ſcilicet diuerſo, prout rerum diuerſitas exigit.

21. Et erat plebs expectans, eò quòd non ſoleret diſcedere, niſi peracto thymiamatis ſacrificio, & accepta à ſacerdote benedictione. Nam & Aaron Leuit. 9. verſu 21. ſacrificijs completis benedixit populo. Et mirabantvr, qvod tardaret in templo, plus videlicet ſolito: quòd contingere potuit ex illo ſolo colloquio deſcripto, & ex turbatione Zachariæ, verba rumінantis, ſuóque ſupplicio attoniti. Vt nihil neceſſe ſit cum quibuſdam ſuſpicari, Angelum pluribus eſſe collocutum, quàm hîc deſcribitur. Qui, enim diuinitùs apparent, vt animæ, Angeli & ipſe Deus, verbis ſunt præciſiſſimi.

22. Egressvs avtem non poterat loqvi: Ita ſentiens reipſa eſſe veram Angeli teſtificationem, quantùm ad pœnam, vt crederet etiam eſſe veram, quantum ad prædictionem beneficij. Et cognovervnt, qvod visionem vidisset: quia credibile eſt eum adhuc

fuiſſe ex viſione animo attonitum, corpore pallidum, ex culpa mœſtum, ex pœna trepidum. ET IPSE ERAT INNVENS ILLIS, id eſt, quia loco verborum geſtibus vtebatur: ſic enim, &, nonnunquam Hebraicè ſumitur. ET PERMANSIT MVTVS; ſimul & ſurdus, vt annotat Euthymius: Græca enim vox κωφὸς, & חרש Syriaca mutum ſimul & ſurdum ſignificat. Porrò peculiare eſt illis, qui cœleſtes vident viſiones, vt non ſolùm toto corporis habitu mutentur, ſed & vocem nonnunquam, ipſo ſaltem tempore viſionis, amittant. Vnde Moyſes dicit, ſe impeditioris linguæ factum, ex quo ei locutus erat Deus: & Daniel c.10.v.17. halitum ſuum interclusum fuiſſe.

23. ET FACTVM EST, VT IMPLETI SVNT DIES OFFICII EIVS: Qui ex more erāt ſeptem dies, vt ſuprà ex Ioſepho & Scriptura diximus; quorum initium & finis erat ſabbatum. Toto autem illo tempore habitabant in exedris templi, ſeparati ab vxoribus, teſte Hieronym. libro 1. contra Iouinian. vt negotiis familiaribus liberi toti vacarent Deo. ABIIT IN DOMVM SVAM. Ex quo colligas, eum nec propter illum aduerſum caſum officium ſuum deſeruiſſe.

24. POST HOS AVTEM DIES CONCEPIT ELIZABETH. Quod circa initium Octobris aut finem Septembris contigiſſe ex verbis Angeli v. 26. ac tempore conceptionis Chriſti ſatis colligitur. ET OCCVLTABAT SE, id eſt, celabat ſe eſſe grauidam, publicum declinando, conceptumque non propalando. Cauſam reddit Origen. Homil. 6. in Lucam, & latiùs hîc Ambroſ. verecundiam. Eſt enim, inquit, vnicuique officio præſcripta ætas, & quod tempore decet, tempore dedecet. Senectus regendis liberis aptior eſt, quàm creandis, &c. Vnde & Sara dicebat Geneſ. 18. *Poſtquam conſenui, voluptati operam dabo?* quaſi diceret, hoc verecundum eſſe ætati ſuæ. Colligit autem hinc Ambroſ. Zachariam & Elizabeth concubitu abſtinuiſſe. Neque enim, inquit, ea quæ ſimilem non erubeſceret coitum, erubeſceret partum. MENSIBVS QVINQVE, Menſe ſexto per viſitationem B. Mariæ ceſſauit occultatio; & ceſſare debuit, ne partus videretur ſuppoſititius: DICENS interim apud ſeipſam;

25. QVIA SIC FECIT MIHI DOMINVS: ſcilicet vt præ verecundia occultarem me, IN DIEBVS, QVIBVS RESPEXIT AVFERRE OPPROBRIVM MEVM: Ita ſcilicet auferens mihi opprobrium ſterilitatis, vt alteri opprobrio intempeſtiui concubitus me exponeret. Simul tamen his verbis tangit beneficium ablatæ ſterilitatis, quæ apud Iudæos maximè erat opprobrio, quòd pœna videretur eſſe inflicta à Deo, vt indicant verba Phenennæ, 1. Reg. 1. verſu 6. ad Annam, cum quòd pudor ſit in fœminis, inquit Ambroſ. nuptiarum præmia non habere, quibus hæc ſola eſt cauſa nubendi: videntur enim vti coniugio non ad fructum, ſed ad voluptatem. Vnde qui certò deprehenderant, ſe eſſe ſteriles, infructuoſum thorum de mutuo conſenſu præ pietate ſeparabant, ſicut Abraham & Saram feciſſe, notat Auguſtin. in Epiſtol. ad Galatas: Zachariam verò & Elizabeth Ambroſ. in hunc locum. Sed quia fieri poterat, vt neutra ex cauſa opprobrium haberet locum apud Deum, ſicut in ſanctiſſimis mulieribus patuit, Sara, Rebecca, Rachel, matre Samuelis, & matre Samſonis; hinc addit, INTER HOMINES.

26. IN MENSE AVTEM SEXTO, à concepta ſcilicet prole per Elizabeth, quamuis iuxta computum ſacrum menſium & anni fuerit menſis primus, videlicet Niſan, & vigeſimus quintus Martij noſtri. Ex quo intelligemus ſex menſibus Ioannem Chriſto fuiſſe ſeniorem. MISSVS EST ANGELVS GABRIEL: nomine ſuo ſignificans fortitudinem Dei. Quem Hieronym. in cap. 8. Danielis præliis præpoſitum eſſe docet, vt ita ratione officij aptus eſſet, qui Chriſtum, Dei virtutem, ad præliandum cum diabolo naſciturum nuntiaret. A DEO, immediatè ſcilicet, non per Angelum ſuperiorem interpoſitum, ſicut ſolent inferiores à ſuperioribus mandata

accipere, vt notat Bernardus Homil. 1. ſuper Miſſus eſt. Nam Gabriel vnus eſt ex iis, qui adſtant immediatè ante Deum. IN CIVITATEM GALILÆÆ, inferioris. Eſt enim duplex Galilæa: ſuperior, quæ in Septemtrionem recedit; & inferior, quæ magis verſus Auſtrum, habens ab ortu mare Tyberiadis, ab occaſu mediterraneum. CVI NOMEN NAZARETH: quæ vox ſcribenda eſſet non per, s, neque per, z, vt ferè fit Græcè & Latinè, ſed per Tzade, ſicut notat Hieron. in Nominib. Hebraicis, & ex titulo Crucis Romæ aſſeruato conſtat.

27. AD VIRGINEM. Quod epitheton deinceps matri Dei tam ſtabiliter adhæſit, vt Epiphan. Hæreſ. 78. num. 8. dicat, neminem extitiſſe, qui nomen S. Mariæ proferre auſus ſit, & non ſtatim Virginis vocem adiicere. DESPONSATAM VIRO, id eſt, recenter nuptam, licet incognitam. Nam quamuis vox tam Latina quàm Græca ſignificet promiſſam, vſurpari tamen ſolet pro nupta, vt patet ex cap. 2. verſ. 5. vbi eodem modo *deſponſata* vocatur, cùm iam eſſet prægnans, & in mariti poteſtate. *Deſponſatam* ergò maluit quàm *nuptam* vocare, vt incognitam ſignificaret: quo loquendi vſu ſponſus & ſponſa vocantur, quamdiu nullus interceſſit concubitus. Cauſas deſponſationis dedimus Matth. 1. CVI NOMEN ERAT IOSEPH: vt ipſo nomine caſtitatem alterius Ioſeph referret fidémque pudicitiæ, quàm ſeruaret Mariæ tamquam dominæ ſuæ, vt Bernardus latiùs. Itaque officio fuit cuſtos virginitatis, curâ pater familiæ, arte faber; cui deſponſata Maria, vt omnem typum carnalis nobilitatis extingueret, inquit Auguſtin. lib. De catechizandis rudib. cap 22. DE DOMO DAVID. Addit hoc præcipuè, vt eiuſdem ſtirpis intelligamus fuiſſe B. Virginem familiæ heredem; quia iuxtà legem Numer. 36. cogebatur viro non ſolùm eiuſdem tribus, ſed & eiuſdem familiæ nubere, ſicut diximus Matth. 1. idque vt hereditas maneret non ſolùm in tribu, ſed & in familia. ET NOMEN VIRGINIS MARIA. Græcè eſt ipſiſſimum nomen Syriacum *Mariám* diſſyllabum indeclinabile, quod Hebraicè dicitur *Mariám*, vertique poteſt *Amaritudo maris*, vel *Domina maris*. Quomodo autem & illuminatricem maris ſeu ſtellam maris iuxtà multos ſignificet, vide quæ diximus Exodi 15.

28. ET INGRESSVS AD EAM ANGELVS. Non ergò foris vagabatur, ſed in conclaui fuit, vt notat Bernardus Homil. 3. in Miſſus eſt, & Ambr. hîc. Sola, inquit, in penetralibus, quam nemo virorum videret, ſolus Angelus reperiret: ſola ſine comite, ſola ſine teſte, ne quo degenere deprauaretur affatu. DIXIT AVE: Græcè χαῖρε, quod à χαίρειν, *Gaudere*, deducitur. Vnde Baſil. Homil. 23. dicit Mariam ab Angelo gaudere iuſſam; ſicut & Raphael Tobiæ dixit ſalutando, *Gaudium tibi ſit ſemper*: & Eccleſia precatur Virgini, *Gaude & lætare*, &c. & *Regina cœli lætare*. &c. Noſter Interpres vertit *Aue*: quia vox eſt ſalutem apprecantis & gratulantis. Et ita exponendum videtur, vt reſpondeat communiſſimæ ſalutationi Hebraicæ שלום לך *Schalôm lach*, id eſt, *Pax tibi*, ſicut & Syriacè legitur. Vbi *Pax* non aliud ſignificat quàm Latinis *Salus* & *omne bonum*, ſiue Angelus hoc dixerit apprecando, ſiue potiùs cum quadam veneratione gratulando: quo ſenſu ab Eccleſia vox illa frequentatur in Angelica ſalutatione; & quando dicimus Cruci: *O crux, Aue ſpes vnica*; & chriſmati: *Aue ſanctum Chriſma*.

GRATIA PLENA. Græcè eſt participium κεχαριτωμένη, quod hæretici, Vulgatam verſionem vitantes, diuerſiſſimis modis reddiderunt *grata*, *gratiam conſecuta*, *dilecta*, *accepta*, *iuſtificata*, plerique *gratioſa*: ita ſuâ diſſentione confirmantes Catholicorum etiam veterum conſenſionem, qui reddiderunt *gratiâ plenam*, Ambroſ. Auguſt. in Enchiridio c. 36. & alij Gratiâ autem plena dicitur, eo quòd Spiritu ſancto, eiuſque donis omnibus, quibus grati efficimur Deo, abundaret, propter quæ Deo eſſet acceptiſſima, ita vt Domini ſui, imò Domini omnium mater futura

eſſet, inquit Auguſt. loco citat. Quod plenitudinis genus omnem omninò gratiam comprehendit, quam decebat habere eam, quæ iamiam fieret mater Dei, ſiue illa eſſet immunitas à peccato, tam originali quàm actuali, ſiue ab omni, quod quouis modo ad peccatum incitat, Deóque diſplicet, vt concupiſcentia & ignorantia, &c. ſiue eſſet omnis gratia & virtus, quam vllus Sanctorum numquam acceperit, ſiue aliud quidpiam nobis ignotum. Vnde quamuis aliis nonnullis plenitudo gratiæ & Spiritus ſancti tribuatur, vt Ioanni ſuprà verſu 13. Stephano & ſeptem Diaconis, Act. 6. & aliis: non tamen propterea Virgini comparandi ſunt. Vnicuique enim plenitudo tribuitur, officio, cui dedicatur, congrua. Cùm ergo matrem Dei eſſe ſit ſupremum, ad quod præter vnionem hypoſtaticam humana natura poſſit aſſumi, plenitudo hîc intelligi debet tanta, quanta congruit tantæ dignitati. Nam & fons, & fluuius, & riuulus pleni ſunt, etſi diuerſa ſit in ſingulis aquarum abundantia: Chriſtus fons omnis gratiæ; Maria fluuius fonti proximus; reliqui riuuli. Vnde non caret emphaſi, quòd Angelus, nomine eius proprio ſuppreſſo, vocet eam nomine appellato, κεχαριτωμένη, *Gratiâ plenam*, tamquam proprio. Quod fieri non ſolet, niſi cùm nomen aliquod ita ſingulariter alicui, vt penè ſoli, competit, & omnes ſuperat; vt cùm *Sapiens* ponitur ſimpliciter pro Salomone, *Iuſtus* pro Chriſto, *Apoſtolus* pro Paulo.

Dominvs tecvm; per incarnationem, inquit Bernardus, Serm. 3. in Miſſus eſt: ſed hoc videtur repugnare verſ. 31. & 35. Vnde alij exponunt, *Dominus tecum*, per incarnationem mox futuram. Sed Angelus non videtur ſignificare, qualis futura eſſet, ſed qualis iam eſſet. Vnde nec ſubaudiendum videtur verbum *ſit*, ſed potiùs *eſt*: vt non ſit optantis, quemadmodum Ruth 2. verſ. 4. ſed gratulantis, conformiter ad prima verba. Dicitur autem Dominus eſſe cum illis, quibus fauet, quos cuſtodit, quos regit, quibus proſperos ſucceſſus tribuit, quos ad magna euehit, ſicut dicebatur eſſe cum Ioſeph, & cum David, & cum Moyſe, Ioſue 1. v. 5. & cum Paulo, Act. 8. verſ. 10. Itaque tangitur hîc cauſa, cur ſit gratiâ plena, videlicet fauor Dei; cuius effectus ampliùs explicatur, verbis ſequentibus. Benedicta tv; ſupple, *es*: phraſi Hebræis vſitatiſſimâ, id eſt, benedictionibus ſeu beneficiis ampliſſimis à Domino, qui tecum eſt, cumulata. In mvlieribvs, id eſt, inter mulieres, ſicut eadem omninò verba Græca vertuntur verſu 42. quod non ſignificat aliud, quàm præ mulieribus, ſeu ſuper omnes mulieres. Quas potiùs nominat quàm viros, tum quòd comparatio inter ea fieri ſoleat, quæ ſunt eiuſdem generis, tum quòd benedictiones aliquæ, vt electio ad dignitatem matris Dei, conceptus ſine libidine, ſaluâ virginitate, &c. ſexui muliebri eſſet peculiaris: tum denique quòd Chriſtus Dominus vir ſolus eſſet, ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula, vt notat Bernard. Serm. cit.

29. Qvæ cvm avdisset: Græcè & Syriacè eſt *cùm vidiſſet*. Vnde Ambr. tum hoc loco, tum lib. 1. Offic. c. 18. & Hieron. Epiſt. ad Lætam, collegiſſe videntur, eam turbatam fuiſſe ad peregrinam ſpeciem ſexus virilis, in qua Angelus apparebat. Quod ſicut negari non debet fuiſſe verum; ita quia viſus generalis quodammodò ſenſus eſt, vt Auguſt. loquitur, & pro omnibus ſenſibus poni ſolet, videtur hîc poni generaliter tam pro viſu quàm auditu, maximè quia ſequitur: Tvrbata est in sermone eivs, qui nonniſi auditu percipitur. Itaque & aſpectu Angeli, tamquam viri, & verbis eius perturbata eſt, partim anxietate, partim verecundiâ. In sermone eivs, id eſt, propter tam inſolitam ſalutationem tot laudibus plenam, quas humilitas, & verecundia reſpueret. Et cogitabat, id eſt, præſenti & attento animo conſiderabat: quo inſinuatur, non ita turbatam, vt mens obnubilata fuerit. Qvalis esset ista salvtatio, id eſt. quid ſibi vellet, quorsùm tenderet ſalutatio, quâ, vt Bernardus Sermon. de Natiuit. ſe reputabat indignam:

item qualis, ſincera an doloſa; diuina, an illuſoria. Vnde etiam tacitè hæc voluens animo, præ modeſtia nullum reſponſum retulit, quamuis eſſet humilis, vt ibidem Ambroſius.

30. Et ait Angelvs ei, vt dando cauſam ſalutationis, itemque ſuæ legationis, timorem abſtergeret: ne timeas, ſiue aſpectu, ſiue verbis meis attonita aut anxia, Maria; proprio nomine, quaſi familiariùs notam appellans. Vnde Ambroſius obſeruat, Virginem, audito nomine ſuo, Angelum recognouiſſe, videlicet ſimili ferè modo, quo Magdalena, audito nomine ſuo, Dominum agnouit. Invenisti enim gratiam, id eſt, beneplacentiam & beneuolentiam, apvd Devm. Nam iſtis verbis videtur dare rationem, cur eam dixerit *gratiâ plenam, & benedictam in mulieribus*. Gratiâ quidem plenâ, eo quòd placeret Deo; benedictam verò, eò quòd Deus ei eſſet beneuolus: quorum vtrumque ſignificatur per illud, *inueniſti gratiam*: vt proinde his verbis non ſolus gratuitus Dei fauor, ſed potiùs ſimul dignitas quædam perſonæ & meritum inſinuetur. Nam & Gen. 6. cùm Noë ſimiliter dictus eſſet inueniſſe gratiam coram Domino, capite ſeq. exponitur hoc fuiſſe cauſa, & meritum euadendi diluuij: *Ingredere in arcam, te enim vidi iuſtum, &c.*

31. Ecce concipies. Explicat per ſignum, quòd gratiam inuenerit: & quia res admirabilis erat, attentum animum poſtulans, ideo dicit, Ecce, & vt indicaret eam tunc nondum concepiſſe, addit in futuro, *concipies*. Quo refellitur quorumdam magnorum virorum ſententia, qui putauerunt iam tum Virginem concepiſſe. Vt autem veritatem humani conceptus, tam ſecundùm humanæ naturæ materiam, quàm concipiendi locum exprimeret, addit, in vtero, vt notat Theophylact. Non enim illud, *in vtero*, ſuperfluum eſt, nihil addens ſignificationi, vt putauit Maldonatus, ſed omnia ſenſu prægnantiſſima ſunt. Nam his verbis refellitur error iſte, qui ponebat Chriſtum conceptum circa cor B. Virginis, ex tribus guttis ſanguinis cordis, qui Romæ præſente Caïetano damnatus eſt, vt ipſe teſtatur in 3. part. D.Thom. quæſt 3. art. 5. Et paries filivm: qui proinde ratione veræ conceptionis, & veri partus, verè filius tuus erit; & tu vera mater eius. Alludit autem apertiſſimè ad prophetiam Iſaiæ 7. *Ecce virgo concipiet & pariet filium, &c.* vt indicaret eam eſſe, de qua locutus eſt Iſaias, quod Virginem intellexiſſe non eſt dubium. Et vocabis nomen eivs Iesvm. Vtpotè qui ſaluum facturus eſt populum ſuum à peccatis eorum. Porrò Iſaias dixit *vocabunt Emmanuel*, id eſt, nobiſcum Deus. Vbi non tam nomen eius proprium prophetatur, quàm quid reuera filius iſte futurus ſit, & vocari poſſit, nempe Deus in natura humana nobiſcum conuerſans: qui incarnationis myſterio idoneus fuit, qui merito ſanguinis ſui effuſi eſſet Iesvs, & ſaluaret populum ſuum.

32. Hic erit magnvs: abſolutè ſcilicet omni magnitudinis modo. Quo ſignificat maximum futurum hominem, qui maximus erat Deus, vt Bernardus hom. 3. in Miſſus eſt: loquitur enim de illo, vt homine futuro. Et filivs, id eſt, quia Filius, Altissimi vocabitvr, id eſt, non tantùm erit Filius Dei, ſed etiam talis credetur & celebrabitur, iure ſcilicet, non ſolâ hominum opinione. Nam iuxtà phraſim Hebraïcam ita vocandum ſignificatur, vt etiam ſit Filius altiſſimi conſubſtantialis. Et dabit illi Dominvs Devs eivs: id eſt, non tyrannicè inuadet, ſed Deus illi tamquam homini daturus eſt sedem David patris eivs, id eſt, thronum ac regnum Dauid: ex quo tanquam filius naſciturus eſt. Quibus verbis cum ſignificat futurum Meſſiam, ſeu Chriſtum, illum videlicet Dauidis filium, qui ei promiſſus erat, ſucceſſurus in regnum, & illud reſtauraturus, de quo Iſaiæ 9. verſ. 6. & Pſalm. 131. verſu 11. Regnum autem intelligitur, quo non ſolùm Iudæis, ſed omnibus gentibus regnaturus;

gnaturus, intùs quidem per fidem & charitatem, exteriùs verò per leges, pœnas, & præmia. Cuiuſmodi regimen in Chriſti regno, id eſt in Eccleſia iam videmus. Huius regni ius ei datum eſt in conceptione, exercitium in prædicatione, perfectio cùm collocatus eſt ad dexteram Patris, complementum poſt iudicium. Vocatur autem *Regnum Dauid*, quia ſicuti promiſſum, ita etiam datum eſt Dauid, ſed in filio, & inchoatum in ſubditis Dauid, nempe Iudæis, ac denique, vt Bernard. Hom. 4. in Miſſus eſt, quia in carnali Dauidis regno, veluti typo adumbratum, ſicut etiam in Dauide Chriſtus: ita vt hac de cauſa etiam Dauid appelletur, Ierem. 30. v. 9. & Eccleſ. 34. v. 23.

33. ET REGNABIT IN DOMO IACOB, tota ſcilicet, non vna vel altera tribu: per quam intelligit vniuerſam Eccleſiam, etiam omnium gentium, quæ à poſteris Iacob inchoata fuit, & Gentes merito fidei in familiam Iacob adſcitæ. Nam ex Iudaico populo velut oliua, & ex Gentibus velut oleaſtro in oliuam illam inſerto, vna arbor, vnus populus, vna familia, vna Eccleſia, velut vna domus Iacob facta eſt. IN ÆTERNVM, id eſt, non per ſolos annos quadraginta, non per ſucceſſores, non cum interruptione alicuius captiuitatis, ſicuti Dauid, ſed interruptè, per ſe, in æternum. Vt autem Auguſt. notat lib. contrà Priſcillianiſtas cap. 7. id, quod dixerat, *in æternum*, expoſuit, addendo: ET REGNI EIVS NON ERIT FINIS, ne quiſquam *æternum* acciperet pro longo temporis interuallo. Itaque ſignificatur, tam Regem quam Regnum, ſeu ciues eius æternos ſine fine futuros, nec ita, vt aliis moriendo decedentibus, aliis ſuccedentibus oriendo, ſpecies perpetuitatis appareat, ſicut arbor perenni frondi veſtitur; ſed ita, vt totum regnum, & ciues eius ſint immortales, vt Auguſt. lib. 22. de Ciuitat. c. 1.

34. DIXIT AVTEM MARIA AD ANGELVM, quem videlicet iam Angelum ſentiebat: QVOMODO FIET ISTVD? Ergo credidit id futurum, cuius modum inquirebat, vt Auguſt. 16. de Ciuit. c. 24 & Ambroſ. hîc: Hæc, inquit, iam de negotio tractat; ille (Zacharias) adhuc de nuntio dubitat. Nam, vt & Beda obſeruat, Zacharias rogabat, *Vnde hoc ſciam?* Virgo, *Quomodo fiet istud?* quia ordinem obſequij ſui inquirebat, non ſignum, cui crederet. Ex quibus patet imperitia & impietas Caluini, qui ex his verbis colligit Virginē reſtrinxiſſe Dei potentiam, non minùs malignè quàm Zachariam. QVONIAM VIRVM, ſcilicet meum Ioſeph, NON COGNOSCO. Hæc eſt ratio, cur quærat modum, non ſcilicet curioſitas, ſed quia ipſius magnoperè intererat. Porrò illud, *Cognoſco*, non poteſt intelligi tantùm de facto: futilis enim eſſet interrogatio, quia poſſet in futurum cognoſcere, nec de nuda conſuetudine aut propoſito, ſicuti dicimus, Non bibo vinum, quia poſſet conſuetudinem & propoſitum pro re tanti momenti propriâ, & prudenti voluntate mutare: ſed de conſuetudine ſeu propoſito ita firmato, vt reſilire non poſſet: quaſi diceret, non poſſum, aut licet mihi virū cognoſcere. Quod cùm fieri non ſoleat, niſi ex voto, hinc eſt quòd Bernard. Hom. 4. in Miſſus eſt, Beda, Niſſenus Oratione in Natiuitatem Chriſti, & in primis Aug. libro de Virginit. cap. 4. conſtanter inde colligant, eam fuiſse voto virginitatis adſtrictam, antequam Angelus ei loqueretur: imò antequam nuberet, vt Auguſt. Quia enim votum virginitatis, inquit, Iſraëlitarūm mores adhuc recuſabant, deſponſata eſt viro iuſto, non violenter ablaturo, ſed potiùs contra violentos cuſtodituro, quòd illa iam vouerat.

35. ET RESPONDENS ANGELVS, vt modum illius conceptûs ſaluâ virginitate, de qua ſollicita erat, explicaret, DIXIT: SPIRITVS SANCTVS SVPERVENIET IN TE, id eſt, loco viri, cælitùs ſeu deſuper veniet in te. Nominat autem Spiritum ſanctum magis, quàm Patrem aut Filium, duabus de cauſis: Primò, quia Spiritui Sancto approprianturopera gratiæ, vt proptereà eum Apoſtolus ab Hebr. vo-

cet *Spiritum gratiæ.* Summum autem opus gratiæ fuit talis conceptus, & Virgini, vt hic fieret mater Dei; & ipſi Filio hominis, quia nullis meritis propriis tanta dignitas ei obtigit, vt eſſet ſimul Filius Dei, prout declarat Aug. lib. de corrept. & gratiâ c. 11. & de dono perſeuerantiæ cap. vlt. & humano generi, quia eadem gratia fit quiſque Chriſtianus, qua ille homo factus eſt Chriſtus, vt ait idem l. de prædeſt. Sanctorum cap. 15. Secundò, quia ille eſt Spiritus ſanctificationis, & eius fons, cui opera ſanctitatis approprìantur, vt hoc ipſo intelligeret Virgo conceptum illum ſumma puritate eſſe peragendum. ET VIRTVS ALTISSIMI, ſcilicet Dei Patris. Hanc *Virtutem* plerique veteres intelligunt Filium Dei, qui ab Apoſtolo vocatur *Dei virtus & Sapientia*, vt ita tota Trinitas hîc exprimatur. Poſſet tamen pro more Scripturæ vſitato, eſſe repetitio & explicatio præcedentis, vt ſit idem quod Spiritus ſanctus efficaciſſimus, vt ſentit Euthymius. Summæ enim potentiæ opus fuit conceptus Virginis ſine viro: vnde & cap. 24. de Spiritu ſancto dicitur, *Donec induamini virtute ex alto.* OBVMBRABIT TIBI. Locutio eſt metaphorica, cuius obſcuritas multas explicationes peperit. Recentiores aliqui putant honeſtiſſima metaphora ſignificari fœcundationem Spiritus ſancti, loco complexus virilis: q. d. Spiritus mũdiſſimus diuina virtute caſtiſſimè ſine viro te grauidam reddet. Qui ſenſus quamuis non videatur omninò incongruus, & à Theophylact. ac Tito inſinuatus, qui exponunt, *Obumbrabit*, id eſt, vndique te circumdabit & complectetur te: antiquiores tamen alias metaphoras in hoc verbo notarunt. Auguſtin. per *obumbrationem* ſignificari ſentit virtutem Altiſſimi, velut vmbra quadam refrigeraturam carnem Virginis, vt ſine vllo libidinis æſtu conciperet. Vnde Epiſt. 57. quæſt. 2. dicit, quòd Virgo, cui dictum eſt, *Obumbrabit tibi*, ſeu tali vmbraculo nullo ardore concupiſcentiæ carnalis æſtuabit: quod etiam tangit Greg. lib. 3. Moral. cap. 3. Hilar. lib. 2. de Trinit. accipit pro protegere & confirmare, quia vmbraculum protegit: q. d. proteget & iuuabit te, vt concipere ſine viro poſſis, itemque vt in conceptu & partu ab omni iniuria contaminationis defendaris. Theophyl. etiam accipit, pro tegere ad fouendum, ſicut auis, inquit, pullos tegit, vt eos foueat & viuificet. IDEOQVE, ſcilicet propter illam Spiritus ſancti operationem, *Quod naſcetur*, Græcè γεννώμενον quod generatur, ſeu quod genitum fuerit; non enim agit de natiuitate, ſed conceptu, ſicut & Matth. 1. v. 20. Accuratè autem obſeruat & vrget Epiph. Hæreſ. 54. dici, *& quod*, vt intelligatur id, quod naſcetur, adhuc ſemel eſſe genitum, ex Patre ſcilicet ante tempora; & iam iterum eſſe naſciturum ſecundùm carnem. EX TE, id eſt, ex ſubſtantia tua; vt indicet filium Dei non allaturum corpus de cœlo, inquit Athanaſ. Epiſt. ad Epictetum, vel per Virginem vt canalem tranſiturum. Ne quis videlicet cum Eutyche putaret, quia conceptus Virginis fuit diuini operis, quòd non de natura concipientis facta eſſet caro concepti, vt inquit Leo Epiſt. 10. c. 12. SANCTVM. Iungendum eſt cum, *naſcetur*, & conſtruendum ex parte poſteriori, non anteriori, vt habeat vim aduerbij, potiùs quàm nominis: q. d. Quod naſcetur ex te ſanctè, id eſt ſancto modo, ex Spiritu ſancto ſine viro: & ideò etiam ſanctus tamquam gratiâ ſanctificationis plenus, ſine omni peccati originalis immunditia. Indicat hunc ſenſum Greg. 18. Moral. c. 27. Non ergo hoc verbo vnio hypoſtatica directè, ſed puritas conceptus ſignificatur. VOCABITVR FILIVS DEI; propriè dictus, ſicut & erit: quod phraſi Hebraicâ per *vocari* ſæpè iam diximus ſignificari. Vanum enim eſſet ita tantùm ſignificari, ſi non eſſet. Ideò ergo quia ex virtute Altiſſimi obumbrante conceptus, erit etiam Filius Dei: non quaſi purus homo non potuiſſet ita concipi; ſed quia talis natiuitas ſine viro, ſupplente Deo vices viri, nemini cõueniebat, niſi Filio Dei, ſicut nec Filium Dei aliter decebat cõcipi.

36. Et ecce. Domeſticum ſcilicet exemplum in promptu poſitum: q. d. Non magis difficile Deo erit tibi Virgini, quàm illi ſterili ſupra naturam conceptum dare. Neque hoc adfert, vt incredulitatem aut dubitationem Virgini tolleret, ſed vt rem arcaniſſimam ſenſibili exemplo, humano more, confirmaret, & iuxtà Bernardum Hom. 4. in Miſſus eſt, miraculum miraculo addendo, gaudium gaudio cumularet. Elisabeth cognata tva; quia Iudæa, vt Ambroſ. initio lib. 3. in Lucam: nam omnes Iudæi vocantur *cognati ſecundum carnem*, ad Rom. 9. verſ. & præcipuè quia materno genere erat ex tribu Iuda & familia Dauid, quamuis ex parte patris eſſet de filiabus Aaron. Vnde quidam Mariam & Eliſabeth filias fuiſſe putant duarum ſororum ex tribu Iuda, quarum vna nupſerit in tribu Leui, Anna verò mater Virginis in tribu Iuda. Fœminis enim licebat extra tribum ſuam nubere, quando non erant heredes; & ita periculum deerat, ne poſſeſſiones tribuum & familiarum permiſcerentur. Sic enim Dauid duxit Michol ex tribu Beniamin, & Ioiada Pontifex duxit Ioſabeth filiam Regis ex tribu Iuda. Et ipsa concepit filivm in senectvte sva: id eſt, etiam ipſa, ſicuti tu, concepit diuinitùs in ſenectute, cùm in iuuentute non potuiſſet. Comparat enim conceptum in ſenectute conceptui in virginitate, quia vtrobique impotentia. Et ne exiſtimes rem incertam eſſe, hic mensis est sextvs, à conceptu, ita vt eum quilibet facilè externis indiciis cognoſcere poſſit, illi, qvæ vocatvr sterilis, id eſt, cuius ſterilitas vulgò notiſſima, ita vt non ſine probro paſſim ſterilis vocari ſoleat. Probat autem hypotheſin ex generali theſi.

37. Qvia non erit impossibile apvd Devm omne verbvm: id eſt, nulla res Deo impoſſibilis; Duplici Hebraiſmo, *non omne*, pro nullam, ſicut Pſal. 142. v. 2. & *verbum* pro re, quam Deus dixerit, aut promiſerit. Nullum ergò verbum Deo impoſſibile: quia apud Deum nec verbum diſſidet ab intentione, quia veritas eſt: nec factum à verbo, quia virtus eſt; nec modus à facto, quia ſapientia eſt, inquit Bernard. Serm. vlt. in Miſſus eſt. Generalis igitur regula eſt, omnia Deum poſſe præter ea, quæ ſi poſſet, non eſſet omnipotens, vt mori, falli, mentiri, & ſimilia, iuxtà Aug. 5. de Ciuit. c. 10.

38. Dixit avtem Maria, incunctanter verbis credendo, & promiſſis conſentiendo, ecce ancilla Domini, ſupple, Ego: ſunt enim verba ſe promptiſſimam offerentis Deo. Quo ſenſu Hebræi vſitatiſſima phraſi dicere ſolent, *Ecce ego*, pro præſto ſum, vt patet 1. Reg. 3. v. 4. 5. 6. 9. Porrò nomen *Ancillæ* ſpirat ſublimem humilitatem, vt Bernard. Hom. 4. in Miſſus eſt, quæ credere non nouit honoribus, nec gloria inſoleſcit. Spirat & obedientiam diuinæque potentiæ commendationem: q. d. Ego ancilla, ipſe Dominus, cuius imperio me paratiſſimam decet obſequi, qui iure ſuo de me poteſt quidquid velit. Fiat mihi secvndvm verbvm, ſeu promiſſum, tvvm. Verba ſunt non ſolùm perſeuerantis in obedientia, quam veteres auctores paſſim prædicant, vt Iren. l. 3. c. 33 qui dicit, quòd Maria obediens & ſibi, & vniuerſo generi facta eſt cauſa ſalutis, ſicut Eua inobediens cauſa damnationis: ſed ſunt etiam verba conſenſum dantis, quem ab ea Deus expetebat, vt Aug. Serm. 18. de Sanctis: itemque deſiderantis: deſiderij enim ſignum eſt, inquit Bernard. non dubitationis indicium. Vnde Ambr. Ecce ancilla Domini, apparatus officij eſt: contingat mihi ſecundùm verbum tuum, conceptus eſt voti. Conſenſu igitur Virginis accepto, diſceſſit ab illa Angelus tamquam legatione perfecta, ne videlicet ipſemet in ea incarnatus crederetur, vt notat Athanaſ. Sermon. de Deipara, qui conſequenter docet, tunc obumbrante Virginem virtute Altiſſimi, ſalutarem conceptum fuiſſe conſummatum. Quod longè veriſimilius quàm id, quod putauit Bernard. Sermon. 3. in Miſſus eſt, quod Filius Dei in Maria ſuum nuntium præueniſſet.

Nam tunc non dicendum fuiſſet, Fiat, ſed Placet: omniáque verba Angeli rem non factam, ſed futuram loquuntur.

39. EXVRGENS AVTEM MARIA ABIIT. Pleonaſmus eſt Hebraicus, qualis iſte, *Conuertit & abijt*, & *Reſpondens dixit*. IN DIEBVS ILLIS, id eſt, paucis pòſt diebus. IN MONTANA, id eſt, regioné montanam IVDÆÆ (ſunt enim & montana Galilææ:) quæ incipiunt ab Emaüs, ſeu Nicopoli, & conſurgunt paulatim vſque ad montem Olioueti, vt Hieron. in cap. 10. Danielis. Extendunt ſe tamen etiam procul ad Auſtrum Ieruſalem, versùs Hebron. CVM FESTINATIONE; quæ ſerij & ardentis affectus teſtis erat. IN CIVITATEM IVDA, in ſorte ſcilicet tribus Iudæ ſitam. Hanc aliqui Ieruſalem fuiſſe putant, quòd ibi ſacerdotes commorari ſolerent. Sed ratio hæc parui momenti eſt: erant enim ſacerdotales ciuitates per diuerſas tribus diſperſæ. Nec propriè Ieruſalem erat ciuitas Iuda, ſed Benjamin. Alij volunt fuiſſe Hebron, quæ ſacerdotalis erat in tribu Iuda, & in montanis ſita, alij aliam. Cauſa huius itineris & feſtinationis erat, nō quòd eſſet incredula de oraculo, vel incerta de nuntio, vel dubitans de exemplo Elizabeth, vt aliqui ſuſpicantur, ſed, vt Ambroſ. quia læta pro voto (quo diu optauerat tolli ſterilitatem Elizabeth) & religioſa pro officio, & feſtina præ gaudio.

40. ET INTRAVIT DOMVM ET SALVTAVIT ELIZABETH, Vbi obſeruat Ambr. quòd venerit iunior ad ſeniorem, priorque ſalutauerit: decet enim, vt quantò caſtior virgo, tantò humilior ſit. Nouerat deferre ſenioribus.

41. ET FACTVM EST, VT AVDIVIT SALVTATIONEM MARIÆ, id eſt, ſimul atque audiuit. Vult enim per hoc ſignificare ſalutationem Mariæ fuiſſe cauſam exultationis, quâ EXVLTAVIT INFANS IN VTERO EIVS, præ gaudio, vt additur verſ. 44. Porrò Græcum ἐσκίρτησε conuenit propriè animalibus ſaltu laſciuientibus, & inde ad fœtum transfertur à Græcis Medicis. Itaque Auguſtin. Epiſtol. 57. putat hanc exultationem factam eſſe diuinitùs in infante, non humanitùs ab infante, hoc eſt ſine rationali cognitione: quamuis ibidem non abhorrere videatur, vt diuinitùs dicatur acceleratus vſus rationis. Quod ſanè magis placuit cæteris Patribus, tam antè, quàm poſt Auguſtinum. Nam Iren. lib. 3. cap. 18. dicit, quòd Dominum cognoſcens exultando ſalutauerit: Tertull. lib. De carne Chriſti, cap. 21. Domini ſui conſcium infantem vocat, & Origen. Homil. 7. docet idem latiùs: Ambroſ verò: habebat intelligendi ſenſum, qui exultandi habebat affectum. Itaque hîc impletum eſt, quod Angelus dixerat v. 13. Spiritu ſancto replendum adhuc ex vtero matris, nempe non ſolùm ſanctificante infantem, ſed & illuminante, & præcurſorem Prophetam conſtituente, vt Origen. Theophylact. Euthym. Quam tamen illuminationem tranſeuntem fuiſſe, non permanentem, ſicut propheticæ illuſtrationes eſſe ſolent, veriſimilius eſt; etſi non deſint etiam antiqui, qui contrarium ſentiant. ET REPLETA EST SPIRITV SANCTO ELIZABETH, ſcilicet ex filij ſui exultatione. Nam quamuis Chriſtus locutus ſit per os matris ſuæ, & quamuis per aures ſuæ matris audiuerit, non tamen priùs Elizabeth impleta eſt Spiritu ſancto, quàm filius; ſed, vt Ambr. cùm filius eſſet repletus, repleuit, & matrem, & vtraque mater prophetat ſpiritu paruulorum.

42. ET EXCLAMAVIT VOCE MAGNA, præ ſpiritus diuini feruore non ſe continere valens, ET DIXIT: BENEDICTA TV INTER MVLIERES, ſeu *in mulieribus*: nam Græcè eadem omninò verba ſunt quæ verſ. 28. Vt hinc liqueat eam ex Spiritu ſancto eſſe locutam: nam, vt Ambr. nouit ſermonem ſuum Spiritus ſanctus, nec vmquam obliuiſcitur: & prophetia non ſolùm rerum completur miraculis, ſed etiam proprietate (id eſt identitate) verborum. ET BENEDICTVS, id eſt, omni diuinorum beneficiorum affluentiâ repletus ſecundùm humanam naturam, quia ipſo fonte omnis benedictionis verbo Dei hy-

poſtaticè plenus, FRVCTVS VENTRIS TVI, id eſt, verus filius tuus: quis enim fructus vteri ſeu ventris, qui non ex vtero germinauit? qui non in vtero radicem egit? inquit Tertull. loco cit. His itaque verbis & rationem dat cur Maria ſit benedicta, & tacitè alludit ad promiſſionem Dauidi factam, Pſalm. 131. v. 11. & venerando quodam modo ſalutat Chriſtum Dominum.

43. ET VNDE HOC MIHI? Verba ſunt non ignorantis aut dubitantis, ſed admirantis præ mentis humilitate dignationem matris Domini. VT VENIAT MATER DOMINI MEI, id eſt, Dei ſeu Verbi Incarnati, de quo ſimiliter dixit Dauid, *Dixit Dominus Domino meo*, interprete ipſo meo Domino, Matth. 22. v. 44. Si ipſa mater Domini, conſequéter neceſſe eſt, ipſum Dominum fuiſſe filium Mariæ, atque ita contra Neſtorium vtramque naturam in eadem perſona coniunctam eſſe: qua de cauſa veteres Orthodoxi vocarunt B. Virginem θεοτόκον, id eſt Deiparam. Itaque prophetico ſpiritu plena diuinitùs agnouit iam impletum, quod Angelus futurum dixerat, eum, qui naſciturus erat Sanctus, futurum Filium Dei.

44. ECCE ENIM VT FACTA EST, id eſt, ſimul ac facta eſt, VOX SALVTATIONIS TVÆ IN AVRIBVS MEIS; ita vt vix mente eſſet percepta, nec animum adhuc meum gaudio affeciſſet. EXVLTAVIT IN GAVDIO INFANS, id eſt, ſubſilijt præ exultatione, ſeu lætitia. Significat itaque & hîc vocem ſalutantis fuiſſe cauſam exultationis infanti, & hanc ſibi fuiſſe ſignum, vnde cognouerit matrem Domini. Non quòd illa ſola exultatio ad hoc ſufficeret, quæ alia ex cauſa poterat contingere, ſed, vt inquit Auguſt. Epiſt. 57. Spiritu ſancto reuelante cognouit, quid illa exultatio ſignificaſſet infantis, id eſt, illius veniſſe matrem, cuius præcurſor ipſe & demonſtrator futurus eſſet.

45. ET BEATA QVÆ CREDIDISTI; quia fides inchoat beatitudinem. Tacitè autem opponit illam credentem marito ſuo incredulo, quia cum ille negaſſet, hæc correxit errorem, inquit Ambroſ. QVONIAM PERFICIENTVR. Cùm enim credita eueniunt credenti, cedunt illi ad gloriam; cùm eueniunt non credenti, cedunt ad ignominiam & confuſionem: QVÆ DICTA SVNT TIBI A DOMINO, per Angelum nuntium eius. Porrò in his paucis verbis Elizabeth dicendo, *Quæ credidiſti*, vaticinatur præterita; dicendo, *Mater Domini*, præſentia; dicendo *perficientur*, futura, vt obſeruat Greg. Hom. 1. in Ezech.

46. ET AIT MARIA, Spiritu ſancto incitante, Filio dictante: MAGNIFICAT ANIMA MEA DOMINVM: quaſi reſponderet, Tu magnificas matrem Domini, ego Dominum; vt ſcilicet ſic indicaret, ſe nihil ſibi retinuiſſe, ſed præ humilitate & gratitudine totum refudiſſe, & omnia nos refundenda docuiſſe in Deum, vt Bernard. Serm. de duodecim ſtellis. Itaque *Magnificat anima mea Dominum*, id eſt, ex intimis animæ meæ medullis magnificentiam Domini erga me admiror & prædico.

47. ET EXVLTAVIT, id eſt, præ lætitiæ vehementiâ geſtiit & exiliuit, SPIRITVS MEVS. Idem eſt quòd anima mea: niſi quòd magis ſuperiorem animæ partem ſignificare videatur, vt indicet omnes animæ ſuæ vires magnificaſſe, ſeu magnum prædicaſſe Dominum, & exultaſſe IN DEO, Græcè ἐπὶ τῷ θεῷ, *ſuper Deo*, ſeu de Deo & propter Deum; ſignificatur enim obiectum exultationis. SALVTARI MEO, Græcè τῷ σωτῆρί μου, *Saluatore meo*, pro quo frequenter *Salutare* in Scripturis accipitur. Itaque nomine *Dei* magnificentiam maieſtatis eius extollit; nomine *Saluatoris* beneficentiam: vt & iure metuendum & dilectione digniſſimum oſtenderet.

48. QVIA RESPEXIT, benignis ſcilicet & miſericordibus oculis: q. d. Non eſt auerſatus, aut dedignatus HVMILITATEM ANCILLÆ SVÆ. Humilitatis virtutem intelligit Orig. & Bernard. aliquoties Ser. 42 in Cant. & alibi: vt proinde ille ſenſus eſſet, quòd exultaret in illo Dei iudi-

cio, quo beneplacitum ei fuit humilitatis virtutem, quam ſibi donauerat attendere, & eius intuitu maiora donare, videlicet Incarnationem Filij ſui; vt ſimilis hæc eſſet exultatio, & ex eadem cauſa, ex qua exultatio Chriſti. Lucæ 10. verſ. 21. cùm dixit, *Confiteor tibi Pater, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus, & reuelaſti ea paruulis*, id eſt humilibus. Commodior tamen videtur ſenſus, vt humilitas ſignificet abiectionem perſonæ, veluti tanto beneficio indignam, quomodo vſurpatur Geneſ. 29. verſ. 32. & alibi; ita vt eam opponat tacitè magnitudini Dei, quo modo exponunt Græci Titus, Theophyl. & Euthym. q. d. Ideò exulto, quia cùm ipſe maximus ſit, reſpexit, in tanto beneficio exhibendo, non diuitem, non in ſæculo ſublimem, ſed abiectam: ſe enim deprimit, Deum extollit, & humilitatis virtutem potiùs exercet opere, quàm voce prædicet, vel animo agnoſcat. Veræ enim humilitatis eſt, de humilitate non gloriari, ſed eam reipſa exhibere. Vnde etiam ſe *Ancillam* vocat, ita vt humilitas ancillæ idem ſit, quòd humilis ancilla, id eſt, non magni pretij, ſed inter Dei ancillas minima; non quòd reuerâ talis eſſet, ſed quòd talem ſe reputaret.

Ecce enim ex hoc, id eſt, deinceps ex hoc tempore, beatam me dicent omnes generationes, per ſæcula ſibi ſucceſſuræ: nam verba hæc, teſte Epiphanio Hereſi 30. vaticinium continent futurorum præconiorum, quæ in finem ſæculi vſque beatæ Virgini ab Eccleſia deferuntur, & deferenda ſunt.

49. Qvia fecit mihi magna: Græcè μεγαλεῖα *magnalia*, quia hactenus inaudita & admiranda, & omnes naturæ vires ſuperantia, conceptum ſcilicet Virginis ſine viro, & matrem Dei, & virtutum apparatum tantis myſteriis congruentem: Qvi potens est, mirabilia ſcilicet operari. Nam in iſtis myſteriis tota ratio facti eſt potentia facientis, vt Aug. Epiſtol. 3. Et sanctvm nomen eivs: ſupple, *fecit mihi magna*, vel potiùs, *cuius nomen ſanctum eſt*. Vſitatè enim Hebræi ponunt vnum relatiuum pro altero. Itaque potentia Dei reſpicit hîc Incarnationis ſublimitatem, ac difficultatem; ſanctitas verò puritatem, tum conceptionis, tum præuiæ præparationis ipſius Virginis, quantum ad corpus & animam.

50. Et misericordia eivs a progenie in progenies, id eſt, in infinitas progenies, ſeu generationes ſibi mutuò ſuccedentes. Timentibvs evm: ſupple, *expoſita eſt*: q. d. Non mirum eſſe, quòd tamen erga ſe miſericordiam exercuerit, cùm illa ſoleat per omnes ætates timentibus ſe benefacere. Reſpicit autem ad verſ. 17. Pſal. 102. Et hæc quidem de miſericordia Dei: nunc de iudicio.

51. Fecit potentiam, id eſt, exercuit potentiam ſuam, fortiter ſe geſſit, in brachio svo. Humano more loquitur, quia robur hominum in brachio, cuius proinde plerumque ſymbolum eſt in Scripturis. Putant aliqui hîc Virginem vniuersè de mirabilibus Dei operibus, vel creationis, vel eductionis Iſraël ex Ægypto loqui. Veriſimilius credo, iuxta Iren. lib. 3. cap. 11. hinc vſque ad verſ. 54. eſſe prophetiam de futuris, prophetico more verbis præteriti temporis expreſſam. In hoc ergò fecit potentiam, quia dispersit svperbos mente cordis svi, id eſt, quia Iudæos, cogitatione cordis ſui, ſeu animo ſuperbos, & ex ſuperbia incredulos, diſperſit per orbem terrarum.

52. Deposvit potentes: Græcè δυνάστας, id eſt, principes & primates Iudæorum, tam reipublicæ quàm religionis, detraxit de sede, Græcè ἀπὸ θρόνων *de thronis*, principatus videlicet & ſacerdotij, propter ſuperbiam aduerſus Chriſtum Dominum. Et exaltavit hvmiles, id eſt, populum gentilem priùs abiectum; & Spiritus ſancti miſſione humilem factum, in regnum & regale ſacerdotium exaltauit.

53. Esvrientes implevit bonis, id eſt eoſdem Gentiles omni virtute vacuos, & ideo iuſtitiam Dei anhelantes,

implenit bonis, iuſtitiâ, virtutibus, omniſque generis beneficiis: ET DIVITES, quaſi ſaturos, qui ſeipſos iuſtos eſſe putabant, & ad iuſtitiam cum ſola cognitione legis ſibi datæ ſufficere, quaſi non indigentes Chriſti auxilio, aut redemptione, DIMISIT INANES, quales videlicet erant. Cuius prophetiæ veritatem in effectibus ſuis nunc conſpicimus, & ad diuini ſui iudicij profunditatem meritò contremiſcimus. Nam in omni populo & ætate eadem potentibus ſeu ſuperbis & humilibus, eadem eſurientibus & diuitibus ſemper accidunt.

54. SVSCEPIT ISRAEL PVERVM SVVM, id eſt, Iſraëlem filium ſuum, qui à prima iſtius populi ætate populus Dei fuit, quaſi ſuppoſitâ manu ſuſtinuit & erexit, cùm proſtratus miſeriis iaceret. Hanc enim vim habet verbum *ſuſcipiendi* in Scripturis. RECORDATVS MISERICORDIÆ SVÆ; cuius propter longam ſubueniendi moram quaſi oblitus videbatur. Nam Deus *recordari* dicitur, cùm poſtquam ita ſe geſſit, ac ſi noſtri oblitus eſſet, tandem ſubuenit. Hæc autem miſericordia duo reſpicit: primò ſalutem, quam per Chriſti Incarnationem Iudæis, tunc temporis viuentibus, attulit: nam, vt Leo Serm. 1 de ieiunio decimi menſis, cauſa reparationis noſtræ non eſt niſi miſericordia Dei: ſecundò, ſalutem, quàm Iſraëli, per multa ſæcula abiecto, tandem circà mundi finem allaturus eſt: vt ita B. Virgo perſeueret in prophetandis rebus futuris. Recordatus eſt autem iſtius miſericordiæ ſuæ.

55. SICVT LOCVTVS EST, hoc eſt, miſericordiæ promiſſæ, ſiue quam promiſit, quæ ſolet in Scripturis vocari Veritas, vt patet ad Rom. 15. verſ. 8. Vnde Pſal. 97. *Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ & veritatis ſuæ domui Iſraël*: quia miſericordia, quæ ſecundùm promiſſa conceditur, fit veritas. Itaque recordatus eſt illius miſericordiæ, ſicut locutus eſt ac promiſit, AD PATRES NOSTROS, id eſt, Patribus noſtris, (nam & Græcum & Latinum verbum vtrumque caſum regit; & huiuſmodi caſuum enallage ſeu permutatio non inſinuata eſt Hebræis, vt Pſal. 102. v. 18.) videlicet ABRAHAMO (eſt enim datiuus) & SEMINI, ſeu poſteris, EIVS, Iſraëlitis: per multa SÆCVLA: nam vtraque ſalus per diuerſos Prophetas prænuntiata & promiſſa fuit. Poſſet tamen illud *Abraham & ſemini eius*, referri ad *recordatus*, &c. vt ſenſus ſit, quòd memor fuerit miſericordiæ, Abrahamo & poſteris eius, qui vſque in finem ſæculi duraturi ſunt, exhibendæ: ita vt illa verba (*ſicut locutus eſt ad Patres noſtros*) per parenthesin inſerta legantur.

56. MANSIT AVTEM MARIA CVM ILLA, officij, obſequij & pietatis causâ, vt Ambr. tum hîc, tum lib. 2. De Virginibus. Addit etiam, causâ profectûs tanti vatis, quod & Origen. notat: qui ſignificare videntur vſum rationis Ioannis in vtero permanſiſſe, vt qui primo ingreſſu exultauerat, ad præſentiam Virginis paulatim proficeret. Vnde & illa verba Zachariæ, *Tu puer Propheta Altiſſimi*, eum intellexiſſe volunt. QVASI MENSIBVS TRIBVS, id eſt, ferè menſibus tribus: quo probabiliter ſignificari volunt Theophyl. Euthymius, & Niceph. lib. 1. c. 8. Virginem ante partum Eliſabeth receſſiſſe, cui, ſiue causâ decentiæ, ſiue diſciplinæ virginalis ſanciendæ intereſſe noluerit. Suadet hanc ſententiam, quòd ſtatim à diſceſſu eius ſubiungatur, impletum eſſe Eliſabeth tempus pariendi, & quòd legitima natiuitas fermè decimi menſis ingreſſus ſit, vt loquitur Tertull. lib. De anima cap. 37. intellige, ſaltem inchoati. Quamuis non deſint, maximè recentiores, qui Virginem partui interfuiſſe putant.

57. ELISABETH AVTEM IMPLETVM EST TEMPVS PARIENDI, poſtquam ſcilicet Maria diſceſſiſſet. Impletio autem illa temporis, quæ etiam infrà tribuitur B. Virgini, ſignificat, legitimo naturalique tempore peperiſſe, decimo ſcilicet menſe, quo & virgo peperit & proindè ſine abortu aut intempeſtiuo partu.

58. ET AVDIERVNT VICINI, QVIA MA-

GNIFICAVIT, id eſt, quòd magnificaſſet ſeu magnam feciſſet, DOMINVS MISERICORDIAM SVAM CVM ILLA, ſterili & effœcatæ non ſolùm conceptum, ſed & felicem partum dando. ET CONGRATVLABANTVR EI. Græcè συνέχαιρον, *congaudebant*; vt indicet impletum, quod verſu 14. Angelus prædixerat.

59. ET FACTVM EST DIE OCTAVO, à partu, iuxtà Legem, Geneſ. 17 v. 12. quo octauo die Aug. ſignificatum voluit, quòd nos per Chriſti reſurrectionem, quæ poſt ſeptimum ſabbati diem octauo die contigit, ſpiritualiter à vitiis carnis & omni corruptione circumcidimur. VENERVNT, ſcilicet amici, CIRCVMCIDERE PVERVM. Vnde intelligas circumciſionem tunc ſolemnem fuiſſe, vti nunc baptiſmus. Veniſſe autem non in ſynagogam, ſed in domum Zachariæ, ſuadet Elizabethæ puerperæ præſentia. Nam quamuis Iudæi nunc circumcidant in ſynagogis, exempla tamen Scripturæ probant, tum domi, tum alio quouis opportuno loco factitatam. ET VOCABANT EVM, ſeu vocare voluerunt, de eo tractando. Ex quo colligas, in circumciſione nomen plerumque imponi ſolitum, ſicut nunc in baptiſmo; fortaſſis ad imitationem Dei, mutantis ipſo die circumciſionis nomen Abrahæ, Geneſ. 17. v. 5. NOMINE PATRIS SVI ZACHARIAM, tamquam gratius futurum patri, vt filio vnico etiam nomine quaſi ſuperuiueret. Quòd cùm diſpliceret matri, dixit

60. NEQVAQVAM, SED VOCABITVR IOANNES: ſiue quòd ſcriptò ei hoc nomen maritus indicaſſet, ſiue quòd iuxtà Ambroſ. à Spiritu ſancto hoc didiciſſet; & ideò cum tanta auctoritate ſe eis opponit.

61. ET DIXERVNT, QVIA NEMO EST IN COGNATIONE TVA, QVI VOCETVR HOC NOMINE. Ex quo liquet, illius ætatis fuiſſe conſuetudinem, vt liberis nomina parentum aut cognatorum imponerentur. Primis tamen ſæculis videntur ferè ex euentis impoſita, vt patet de nominibus filiorum Adam, de Iſaac, Iacob, eiúſque filiis, & aliis multis paſſim.

62. INNVEBANT AVTEM PATRI EIVS, nutibus ac ſignis interrogando, vt etiam ſurdum fuiſſe liqueat. QVEM VELLET VOCARI EVM, vt paternâ auctoritate controuerſiam iſtam dirimeret.

63. ET POSTVLANS, ſimiliter nutibus, PVGILLAREM, id eſt, tabellam, in qua ſcribitur ſtylo, quales & apud nos in vſu, memoriæ causâ. Ex cera fuiſſe Tertullian. notat lib. De idololatria, cap. 23. dum ait: Zacharias loquitur in ſtylo, auditur in cera, manus omni ſono clarior. Modus ille ſcribendi tunc vſitatiſſimus erat: vnde Hieron. etiam epiſtolas longas in cera dictaſſe indicat Epiſtol. 142. in fine. SCRIPSIT, DICENS, id eſt, in hanc ſententiam: IOANNES EST NOMEN EIVS; quaſi diceret, Vos petitis, quo nomine velim vocari filium: id non eſt meæ voluntatis; nam Ioannes iam eſt nomen eius, ipſi iamdudum ab alio diuinitùs impoſitum, vt Ambroſ. ET MIRATI SVNT VNIVERSI, conſpirationem vtriuſque in peregrinum nomen, & præcipuè quia intelligebant hoc à Deo impoſitum eſſe.

64. APERTVM EST AVTEM ILLICO OS EIVS, id eſt, in vocem ſolutum eſt; nam mutis os quodammodò clauſum videtur. Quòd autem dicit, *illicò*, hoc eſt, mox vt ſcripſerat nomen, ſignificat nominis impoſitionem fuiſſe cauſam ſolutionis linguæ, vt obſeruat Orig. Homil. 9. quia tunc quaſi manu ſuâ ſubſcripſit id, quod Angelo nuntianti credere noluerat: vt hinc Ambr. dicat, Linguam, quam infidelitas vinxerat, fides ſoluit.

65. ET FACTVS EST TIMOR, id eſt, reuerentia hominũ erga Deum, exiſtimantium tot ſignis diuinitùs editis non poſſe niſi aliquid admirandum portendi. Itaque DIVVLGABANTVR, hominum ſermone, OMNIA VERBA HÆC, id eſt, res iſtæ omnes, apparitio ſcilicet Angeli, cæteráque omnia, quæ in textu narrata ſunt.

66. ET POSVERVNT IN CORDE SVO: non tamquam vanos rumores præterire ſinendo, ſed illa, tamquam magnarum

rerum

rerum portenta & præludia, attento animo exponendo: DICENTES, QVIS PVTAS, Græcè τίς ἄρα, quiſnam, PVER ISTE ERIT? id eſt, quantus vir & Propheta futurus eſt, cuius conceptus & ortus tot miraculis nobilitatur? ETENIM MANVS DOMINI ERAT CVM ILLO. Verba ſunt Lucæ, rationem reddentis ſermonum, quia videlicet iſta non poëtica fictione, non fortunâ aut caſu, ſed Dei poteſtate gerebantur.

67. ET ZACHARIAS PATER EIVS REPLETVS EST SPIRITV SANCTO: non ad eum iuſtificandum: nam erat & antè iuſtus: ſed ad prophetandum, vt explicando ſubiungit: ET PROPHETAVIT DICENS. Simul enim vim loquendi & ſpiritum prophetandi accepit, ita vt prophetica verba primò ex eius ore proruperint.

68. BENEDICTVS DOMINVS DEVS ISRAEL, id eſt, benedicatur & laudetur Deus populi Iſraëlitici: quæ eſt periphraſis veri Dei, & opponitur Diis gentium dæmoniis. QVIA VISITAVIT, ſupple, *plebem ſuam Iudaïcam*: nam de gentibus dicit per Prophetam, *Non plebs mea vos*. Sumitur autem *Viſitatio* in Scripturis & in malam partem, pro pœnis affligere, vt Leuit. 26. v. 16. *Viſitabo vos in egeſtate*, &c. & ſæpiſſimè in bonam, pro beneficiis afficere, aut liberare, maximè quando Deus Prophetam aut Angelum aliquem mittit. Hîc autem, *viſitauit*, idem eſt, quòd in propria perſona carnem indutus inuiſit populum ſuum: idque non ad puniendum, quia FECIT REDEMPTIONEM PLEBIS SVÆ, id eſt, redemit eam à captiuitate Satanæ, & ſeruitute peccati. Redemptio enim captiuitatem reſpicit, & ſoluto pretio peragitur, quod iuxtà Scripturas fuit Sanguis Chriſti. Vtitur autem verbo præteriti temporis, partim quia iam per incarnationem fieri cœperat, partim propheticè, quia iamiam futurum erat.

69. ET EREXIT CORNV SALVTIS NOBIS, id eſt, cornu ſalutare ſeu ſalutiferum; vt ſcilicet non ſolùm nos tueatur ab hoſtibus, ſed etiam ſalutem adferat. Per *Cornu* autem ſignificari metaphoricè ſolet potentia & robur, eo quòd animalia cornuta totum in cornibus offendendi ac tuendi robur habeant. Vnde conſequenter ſignificat ſæpiùs regnum ſeu gloriam eius: ita vt hîc ſignificetur, quòd regnum Dauidis iam collapſum per Meſſiam in antiquum ſplendorem & robur reſtituerit, ad adfe[illegible]m ſalutem nobis: ideò enim addit, IN DOMO DAVID, id eſt, in familia Dauid, cui regnum illud promiſſum erat, vt dictum eſt verſ. 32. & 33. PVERI SVI, id eſt, ſerui, quia Deo placuit, & regnum ſibi à Deo creditum fideliter adminiſtrauit. Simili ferè phraſi dicitur, 1. Reg. 2. v. 10. *Dominus dabit imperium Regi ſuo, & ſublimabit cornu Chriſti*: & Pſal. 131. verſ. 17. *Illuc producam* (Hieron. *oriri faciam*) *cornu Dauid*; ad quem cum Zacharias alludere videtur.

70. SICVT LOCVTVS EST PER OS SANCTORVM, &c. id eſt, ita fecit, quemadmodum promiſerat per os Prophetarum Sanctorum omnium, qui ab initio ſæculi floruerunt: omnes enim proximè vel remotè Chriſti incarnationem, paſſionem, & regnum, & conſequenter ſalutem populi Dei vaticinati ſunt. Nam quid Deus locutus ſit per os Prophetarum, explicat per ſequentia, videlicet,

71. SALVTEM EX INIMICIS NOSTRIS. Refertur enim hoc ad verbum *locutus eſt*. Intelligit autem ſalutem ſeu ſaluationem ab illis inimicis, quos Chriſtus vicit: hos autem certum eſt fuiſſe non viſibiles Romanos, aut Græcos, cuiuſmodi redemptionem & ſalutem carnales Iudæi exſpectabant; ſed ſpirituales dæmones, qui humano generi dominabantur. Itaque Zacharias interpretatur hîc omnes illas prophetias, quæ de mittendo Iſraëli liberatore ab hoſtibus loquuntur. ET DE MANV OMNIVM, QVI ODERVNT NOS. Repetitio eſt Hebræis familiariſſima, in Prouerbiis, & Pſalmis, & Canticis. Vnde hæc eadem repetitio habetur bis in eodem Pſalm. 17. verſ. ſcilicet 18. & 41.

72. AD FACIENDAM MISERICORDIAM

CVM PATRIBVS NOSTRIS: vt ſic filium ſuum mittendo, miſericordiam ſeu gratiam ergà patres antiquos reipsâ exhiberet, id ſcilicet præſtando, quod eis tam pro ſe, quàm pro poſteris promiſerat. Nam & ipſi patres fide & gratiâ Chriſti iuſtificati ſunt & eius aduentu è limbo liberari. ET MEMORARI TESTAMENTI SVI SANCTI. Græca conſtructio eſt, pro *ad memorandum*, id eſt, vt ita ſe memorem declararet reipsâ poſt longam illam quaſi obliuionis morā, fœderis ſiue pacti cum patribus initi, videlicet de Chriſto ex ſemine Abraham naſcituro. Reſpicit enim ad illud fœdus, quod pepigit cum Abraham, Gen. 22. 16. & 18. vt clariùs patet Act. 3. verſ. 25. ex verbis S. Petri; & ipſe Zacharias hoc explicat ſequentibus verbis,

73 IVSIVRANDVM, QVOD IVRAVIT AD ABRAHAM PATREM NOSTRVM. *Iuſiurandum* eſt quartus caſus Græcè, & regitur à *memorari*: nam ſicut Græcum μνησθῆναι ita & Latinum, *meminiſſe*, pro quo hîc ſumitur, *memorari* regit indifferenter genitiuum & accuſatiuum. Senſus eſt ergo, vt ſe memorem oſtenderet teſtamenti iuſiurandi, ſeu teſtamenti, quod eſt iuſiurandum, ad Abraham factum, vt diximus. Ita Theoph. & Euth. & fauet ei textus Syriacus. Simile quid vide ſupra v 55. DATVRVM SE NOBIS, id eſt, ad hoc, vt daret nobis, vel nimirum daturum ſe nobis & ea, quæ ſequuntur: explicat enim quid contineatur illo iureiurando, videlicet:

74. VT SINE TIMORE DE MANV INIMICORVM NOSTRORVM, &c. id eſt, vt ex poteſtate inimicorum noſtrorum, Satanæ, peccati, mundi, carnis, per gratiam Chriſti liberati, deinceps ſeruiamus Deo, ſine timore eorum, vt potè quorum vires per Chriſti redemptionem fractæ ſunt. Vnde Chriſtus ipſe Ioan. 16. verſ. 33. *Confidite, ego vici mundum*: & infrà cap. 12. *Nolite timere puſillus grex*. Et ſic iſta verba & ſequentia de præſenti vita intelligerentur, in qua iuſti ſeruiunt Deo in ſanctitate, ſine timore ſaltem ſeruili, & illo immodico & anxio, qui mentis hilaritatem tollit. Sed quia hoc beneficium ſatis videtur indicatum verſu 71. hinc malim iſtum & ſequentem verſum ad ſtatum æternæ ſalutis referri. Neque enim æquum eſt, vt hoc ſummum beneficium in iſto Cantico prætermittatur, quod & ipſa verba magis poſtulant. Æternitas enim verè omnes dies noſtros comprehendit, vbi, iuxtà Iſaiam, timore omnium malorum ſublato, ſedebit populus in pulchritudine pacis, & tabernaculis fiduciæ, VT SERVIAMVS ILLI.

75. IN SANCTITATE, quæ Deum reſpicit, & cuius cultus & ſanctitas colentis, ET IVSTITIA, id eſt, omnium virtutum perfectione, quæ generaliter *iuſtitia* in Scripturis vocari ſolet, CORAM IPSO, DEO ſcilicet facie ad faciem ſeipſum demonſtrāte, OMNIBVS DIEBVS NOSTRIS, per totam æternitatem, vbi nulla dies erit à Deo ſeruitio, iuſtitiâque feriata. Poſtquam autem celebrauit beneficia, per Chriſti aduentum nobis allata, vtitur apoſtrophe ad puerum recèns natum, ſiue quòd vſus rationis in vtero datus ei permanſerit, vt Origen & Ambroſ. hîc, & ferè Græci; ſiue poëtico & prophetico more, perſonam fingendo, ſicuti Moyſes Deut 32. v. 1. & Dauid, 2. Reg. 1. verſ. 21. vt ita adſtantes doceret, quantus puer ille futurus eſſet, dicendo:

76. ET TV PVER, non cum aliis Prophetis promiſcuè Propheta Domini, ſed ſingulariter PROPHETA ALTISSIMI VOCABERIS, ſeu eris: vt potè quem Altiſſimus ANGELVM SVVM, per Malachiam cap. 3. verſ. 10 vocat. PRÆIBIS ENIM ANTE FACIEM DOMINI. in carne præſentem; vide dicta verſ. 17. PARARE VIAS EIVS, id eſt, vt pares & diſponas mentes Iudæorum ad hoc, vt Chriſtum ſaluatorem & ſponſum recipiant. Prædicabis enim pœnitentiam, ne Domini doctrina, prædicabis baptiſmum, ne Domini diſciplina: prædicabis Spiritum ſanctum & ignem, ne Domini gratia rudes ſibi mentes hominum inueniat, & imparatas exhorreat. Nam explicans me-

dum parandi vias Domini, addit:

77. AD DANDAM SCIENTIAM SALVTIS PLEBI EIVS, id eſt, vt magiſterio tuo des populo Iudaïco primam cognitionẽ eorũ, quæ ad ſalutem ſub nouo Teſtamẽto erunt neceſſaria, IN REMISSIONEM PECCATORVM EORVM, per Chriſtum videlicet obtinendam. Non enim doctrina Ioannis eam dabat, ſed eo diſponebat, Agnum Dei, tollentem peccata mũdi, demonſtrando, quod explicat clariùs ſequenti verſu. Nam quaſi quæreres, per quem danda eſſet hæc ſalus & remiſſio peccatorum, reſpondet:

78 PER VISCERA MISERICORDIÆ DEI NOSTRI, ſeu per viſcera miſeratione plena, id eſt, per miſericordiam Dei, ex intimis eius viſceribus & effectu prodeuntem. IN QVIBVS, id eſt, quâ profundiſſimâ miſericordiâ impellente, VISITAVIT NOS, in propria perſona ad nos veniendo, vt dictum eſt v. 68. Viſitauit autem, veniendo EX ALTO, quia à ſummo cœlo, ſeu ſinu Patris, egreſſio eius ad nos viſitandos in aſſũpta carne ORIENS, id eſt, is, qui *Oriens* à Prophetis vocari ſolet, ſcilicet Chriſtus. Porrò, *Oriens*, non eſt hîc participium, ſed nomen reſpondens Græco, quod hîc habetur, *ἀνατολὴ*, *ortus*. Reſpicit autem ad loca Zachariæ 3. v. 8 ibid, c. 6. v. 12. vbi Hebraïcè eſt צמח, *Tzémach*, quod Hier. ibi vertit *oriens*, & LXX Interpretes *ἀνατολὴ*, id eſt, *oriens* ſeu *ortus*: alibi verò Hieron. ſubinde vertit, *germen*, quod etiam oritur ex terra. Nam Hebraïca radix צמח *Thamách*, propriè quidem *germinare* aut *pullulare* ſignificat; vſurpatur tamen etiam generatim pro, *oriri*. Vtrumque ergo eſt Chriſtus, & *germen*, quia ex reſciſo trunco Danidicæ ſtirpis, ſine viri opera, repentè pullulauit, & in arborem ampliſſimam creuit; & *oriens*, quia ipſe eſt lux mundi, & Sol iuſtitiæ, qui Malachiæ 4. oritur timentibus Deum; & ſtella, quæ oritura dicitur ex Iacob, Num. 24. v. 17. quam rationem nominis conſiderauit Orig. Homil. 13 in Leuit. Gregor lib. 20. Moral. c. 18. aliàs 21. Theophyl. Euthym. Beda hîc, & alij paſſim. Nam ipſe Zacharias explicans, cur orientem dixerit, adiicit

79. ILLVMINARE, id eſt, vt lumen præbeat, ſeu illuceſcat HIS, QVI IN TENEBRIS ET IN VMBRA MORTIS SEDENT, id eſt, qui habitant in tenebris denſiſſimis, & in afflictiſſimo rerum ſtatu triſtiſſimam mortis imaginem referente. Metaphora eſt à locis obſcuris, vt ſepulchris & carceribus, quæ mœſtiſſimâ rerum facie præſentis mortis horrorem incutiunt. Transfertur autem ſpiritualiter ad ſignificandum teterrimum animæ ſtatum, per ignorantiam errorέſque mirabiles, & peccata, tamquam æternæ mortis veſtibula. AD DIRIGENDOS PEDES NOSTROS IN VIAM PACIS, id eſt, vt lumine doctrinæ & charitatis, quod mentibus infundit, dirigat affectus, conſilia, & opera noſtra in viam, quâ tenditur ad pacem æternæ beatitudinis. Hæc autem via non eſt alia, niſi via veritatis & iuſtitiæ, vt ſobriè, iuſtè & piè viuamus in hoc ſæculo.

80. PVER AVTEM CRESCEBAT, ætate & mole corporis; &, creſcentibus pari paſſu virtutibus, CONFORTABATVR SPIRITV ſuo; quamuis nonnulli intelligant ipſum Spiritum diuinum gratiæ & confortationis auctorem. ET ERAT IN DESERTIS, ſtatim ſcilicet à prima pueritia, vt videtur ſentire Orig. Hom. 11. in Lucam, & apertiùs Hieron. lib. contrà Luciferianos, vbi dicit, quòd poſt materni ventris hoſpitium eremi deſerta ſectatus ſit, & paruulus cum ſerpentibus luſerit. Occaſio petendi deſerti videtur fuiſſe tyrannis Herodis pueros Bethleem perſequentis, vt Chriſtum aſſequeretur: quod Nicephorus notat lib. 1. cap. 4. Addit Cedrenus, in Compendio hiſtoriæ, curam eius ab Angelo ſuſceptam, eo quod Eliſabeth paulò pòſt fugam cum puero, in deſerto obiiſſet. VSQVE IN DIEM OSTENSIONIS SVÆ AD ISRAEL, id eſt, vſque ad tempus, quo inter homines prædicando & baptizando conuerſari cœpit, quod fuit circà annum ætatis eius trigeſimum, ſicut & Chriſti.

CAPVT II.

FACTVM EST AVTEM IN DIEBVS ILLIS, circa tempus ſcilicet natiuitatis Ioannis, & paulò pòſt, Deo huiuſmodi deſcriptionem orbis, vel procurante, vel certè tempus eius illud potiùs, quàm aliud ordinante, vt illius occaſione Beata Virgo in Bethleem veniret. EXIIT EDICTVM A CÆSARE AVGVSTO, nempe Octauio, cui nomen *Cæſaris*, à Iulio Cæſare à quo adoptatus fuerat, adhæſit: cognomine verò dictus *Auguſtus*, quòd vrbem & imperium auxiſſet, & fideliter adminiſtraſſet, Hinc omnes Romani Principes poſteà ſunt appellati *Cæſares & Auguſti*, apud Syros *Antiochi*; apud Perſas *Arſacidæ*; apud Philiſtiim, *Abimelech*; apud Ægyptios olim *Pharaones*, & poſt Alexandrum vſque ad Cleopatram, Ptolomei, vt Hieron. in cap. 29. Ezech. VT DESCRIBERETVR VNIVERSVS ORBIS, Romanis ſcilicet ſubiectus, hoc eſt, vt numerus capitum in acta publica referretur, & tributum pro facultatibus vniuſcuiuſque ſolutum. Nam facultates ſingulorum in huiuſmodi deſcriptionibus fuiſſe cenſas teſtis eſt Ioſephus lib. 18. Antiq. cap. 1. Capita etiam ſingulorum non tantùm adultorum, ſed etiam puerorum, deſcripta fuiſſe probat immunitas quæ poſtea Syriæ conceſſa fuit, vt ſoli puberes tabulis adſcriberentur, vt patet ex L. Forma. D. de cenſibus. Vnde Iuſtinus Martyr Orat. ad Antonium Pium audacter dicit, Chriſtum natum in Bethleem ex deſcriptionibus cenſûs acti, quæ ſub Cyrino, primo veſtro in Iudæa Procuratore, ſunt confectæ, intelligere poteſtis; & Tertull. lib. 4. contra Marcionem cap. 7. Cenſum, inquit Auguſt. teſtem fideliſſimum Dominicæ natiuitatis Romana archiua cuſtodiunt. Vt credibile ſit hac de cauſa Deum voluiſſe hanc deſcriptionem fieri, vt Chriſtiani inde probarent, infidelibus Chriſtum in Bethleem de familia Dauid natum eſſe.

2. HÆC DESCRIPTIO PRIMA FACTA EST A PRÆSIDE SYRIÆ CYRINO, non prima abſolutè, ſed prima ſub iſto Cyrino; ſeu Quirino, vt alij nominant: nam egit ipſe & ſecundum cenſum poſt mortem Archelai, filij Herodis, multis ſcilicet annis poſt iſtum primum, de quo loquitur Ioſeph ſuprà cit. Quem cùm Euſeb. putaſſet eundem eſſe cum eo, de quo hîc Lucas, hinc factum eſt, vt Ioſephum grauiter erraſſe plerique Annalium Scriptores exiſtimauerint, cùm fuerit error Euſebij, non Ioſephi. Prima igitur hæc deſcriptio dicitur facta à Cyrino, quia inchoauit eam: perficiendam verò reliquit Sentio Saturnino, vt Tertul. 4. contra Marcion. c. 19. inſinuat. Quamquam aliqui putent, hunc cenſum à Cyrino extraordinariè fuiſſe actum in Syria, cùm neque Conſul eſſet, neque Præſes Syriæ, ſed Saturninus, cui eum propterea adſcribit Tertull. Et ideò id, quod Lucas dicit, *à Præſide Syriæ*, Græcè eſt ἡγεμονεύοντος, id eſt, *imperante*, ſcilicet per Præfecturam extraordinariam. Quam rationem exponendi difficultatem eſſe ſimpliciſſimam, & à pluribus remoris expeditam, putat Dionyſius Petauius. Sed quia iſtam extraordinariam illius Præfecturam probare, difficile eſt, hinc aliqui ſuſpicati ſunt, ſolutionem ex Græca phraſi petendam, quam ſic opponi poſſe volunt, vt ſenſus ſit: Hæc deſcriptio facta eſt, priuſquam præſideret Syriæ Cyrinus, ſcilicet Sentio Saturnino. Nam Cyrinus adhuc diu pòſt præſedit Syriæ, iuxtà teſtimonium Ioſephi de cenſu agentis.

3. ET IBANT OMNES, VT PROFITERENTVR: Græcè eſt idem verbum, quod verſ. 2. ἀπογράφεσθαι *vt deſcriberentur*, id eſt, vt nomina & familias ſuas apud acta denuntiarent, & cenſum pro facultatibus ſoluerent. SINGVLI IN SVAM CIVITATEM, ſcilicet ibant, vbi nimirum familiæ caput erat. Nam Romani videntur in Iudæa ſeruaſſe modum cenſendi, in illo populo vſitatum, qui ſolebat fieri per tribus, & inde per tribuum familias, & familiarum capita: nam illa ratio datur verſ. 4.

4. ASCENDIT AVTEM ET IOSEPH A GALILÆA: quia Iudææ ſitus altior erat,

quàm Galilææ. Et hinc eſt, quod in Scripturis paſſim dicuntur *aſcendere in templum Domini*, quia altiſſimo loco ſitum, *& deſcendere in domum Regis*: & rurſum Chriſtus dicitur *aſcendiſſe Ieroſolymam & deſcendiſſe Capharnaum*, quæ erat vicina Galilææ, DE CIVITATE NAZARETH, vbi habitabat: nam in deſcriptione nulla habebatur ratio, vbi quis natus eſſet, vel habitaret, vel domum, aut bona ſua haberet, ſed loci familiæ celebris. IN CIVITATEM DAVID, QVÆ VOCATVR BETHLEEM: quod additur diſtinctionis cauſa. Erat enim & alia ciuitas Dauid, arx Sion, quam armis occupauerat, ſed in Bethleem natus erat: quam parum ſplendidam, parumque populoſam Dominus prælegit natiuitati, ſicut Ieroſol. paſſioni, inquit Leo Serm. 1. de Epiph. Accedebat & nominis congruentia: nam ex Bethleem, id eſt, domo panis, conueniebat panem vitæ procedere. EO QVOD ESSET DE DOMO ET FAMILIA, id eſt de familia DAVID: nam prius nomen exponitur per poſterius. Quamuis alioqui *Familia* & *domus* diſtingui poſſint: vt *Tribus* dicantur à primis filiis Iacob & Ioſeph; *Familiæ* à celebribus quibuſdam nepotibus eorum; *Domus* à ſingulis patribus familias. Sed hæc diſtinctio non ſemper ſeruatur in Scripturis. Inſinuatur autem hîc, omnes omninò de ſtirpe Dauid ſimiliter in Bethleem eſſe deſcriptos.

5. VT PROFITERETVR, Græcè eſt iterum ἀπογράφεσθαι, *vt deſcriberetur*, ſed Interpres noſter cauſam deſcriptionis reſpexit, quæ fiebat, vt quiſque ſe huius, vel illius eſſe familiæ, & Imperatori perſoluto cenſu ſubiectum eſſe profiteretur. CVM MARIA: nam & fœminæ cenſebantur, maximéque quia vnigenita, & heres erat de familia Dauid. DESPONSATA SIBI VXORE, id eſt, ſibi nupta, ſed incognita, vt dictum eſt cap. præced. v. 23. PRÆGNANTE, id eſt, partui iam proximâ; vt ſatis conſtet actum hoc diuinitùs, vt tale iter in illo ſtatu ſuſciperet, videlicet in publicis tabulis cenſuum profiteretur Maria ſe Ioſeph vxorem, ortam ex tribu Iuda, ex familia Dauid, ſubiectam Cæſari, atque ita indubitata fides fieret poſteris. Et hinc eſt, quòd Chriſtiani, vt ſupra diximus ad illas tabulas cenſuum prouocabant.

6. FACTVM EST AVTEM CVM ESSENT IBI, id eſt, cùm aliquot diebus ibi hærerent, IMPLETI SVNT DIES, VT PARERET: naturales ſcilicet & legitimi, quos dies Aug. lib. 83. Quæſt. Euang quæſt. 56. ponit ducentos ſeptuaginta ſex, hoc eſt nouem menſes, & ſex dies: tot enim inueniri ait inter VIII. Kalendas Aprilis, quo conceptus eſt, & VIII. Kal. Ianuarij, quo natus eſt Dominus, ſicut à maioribus traditum ſuſcipiens Eccleſiæ cuſtodiat auctoritas, inquit idem, lib. 4. de Trinit. cap. 5. vbi hoc ſatius tractat.

7. ET PEPERIT, enixa, aliarum matrum more, quâdam actiuitate; ſine qua quidem Chriſtus de matre natus, non tamen mater ita propriè filium peperiſſe diceretur. In quo partu Auguſtin. 10. de ciuit. cap. vlt. agnoſcit cum Eccleſia proprium Saluatoris miraculum, quòd ſcilicet Virgo peperit, quòd fieri non potuit, niſi clauſtro virginitatis non reſerato, & conſequenter non ſine penetratione dimenſionum. Peperit & ſine dolore: quia ſine corruptione conceperat, vt Bernardus in illud Apocal. *Signum magnum, &c.* Additur apud Zenonem Serm. 6 de Natiuit. filium ſine ſordibus delibutum prodiiſſe, cum quibus proles ſolent. Sed Hieron. refragatur, qui lib. contra Heluidium, ſicut dicit Virginem per genitilia peperiſſe filium, ita & tegmine membranarum ſolito circumuolutum, & Epiſt. 22. cruentatum. Non enim, inquit, erubeſcimus, non ſilemus, quanto ſunt humiliora, quæ pro me paſſus eſt, tanto plus ei debeo. FILIVM SVVM PRIMOGENITVM, id eſt, ante quem nullum alium genuerat: non enim habet hîc reſpectum ad ſecundo-genitum; ita vt primogenitus & vnigenitus reipſa hîc idem ſint. Quamquam Epiphan. Hæreſi 78. velit primogenitum vocari non reſpectu Virginis, quaſi diceretur, primogenitum ſuum, ſed abſolutè pri-

mogenitum omnis creaturæ, ſicut Apoſtolus vocat. ET PANNIS EVM INVOLVIT: Græcè ἐσπαργάνωσεν, *faſciauit* ſeu *faſciis inuoluit*, ſicut infantes inuolui ſolent. Nulla enim ibi obſtetrix, nulla mulierculárum ſedulitas interceſſit: ipſa pannis inuoluit infantem, ipſa & mater & obſtetrix fuit, vt Hier. contra Heluidium. Quod & clariùs ex eo patet, quia RECLINAVIT EVM, præ teneritudine conſiſtere, aut ſedere non valentem. Nam faſciare & reclinare, & ſimilia opera facere, non eſt mulieris decumbentis, aut obſtetricibus vtentis, vt quidam delirarunt: IN PRÆSEPIO, tamquam in cunis. Cauſa erat, QVIA NON ERAT EIS LOCVS, hoſpitandi, IN DIVERSORIO; ſiue propter confluxum populi deſcribendi cauſa accurrentis, ſiue ſimul potiùs, quòd odioſa eſſet paupertas, & inſtans mulieris puerperium. Porrò inſinuat iſtis verbis Euangeliſta Chriſtum in ſtabulo, cuius præſepe eſt velut menſa, natum eſſe: quod quidem Ambroſ. putat fuiſſe appendicem diuerſorij. Euſeb. tamen lib. 7. de demonſtrat. Euang. & Hieron. qui illis in locis verſati fuerunt, aliiſque communiùs tradũt in agro Bethleemitico, ſeu in ſuburbiis ſitum fuiſſe. Fuit autem ſpelunca, vt Orig. lib. 1. contra Celſum omnibus aliis conſentientibus, ad quam paſtores agere ſolerent de more pecora ſua. Vnde bouem & aſinum præſepi ſtetiſſe alligatos, iuxtà prophetiam Habacuc 3. ſecundùm LXX. tradit Hier. Epiſt. 27. Nazianz. de Chriſti natiuit. Nyſſen. Paulinus & alij. Spelunca iſta marmore poſtea tecta fuit, & ſuper eam ſtructa grandis Eccleſia.

8. ET PASTORES ERANT IN EADEM REGIONE, Bethleemitica nempe circa turrim Ader, ſeu Gregis dictam vbi Iacob pauerat gregem ſuum, vt Hier. tum l. Quæſt. in Gen. tum Epiſt. 27. Græcum autem ἐν τῇ χώρᾳ τῇ αὐτῇ, ſonat potiùs *in eodem agro*, quo videtur magis inſinuari in agro fuiſſe locum natiuitatis Chriſti. VIGILANTES, Græcum ἀγραυλοῦντες ſignificat in agro ſtabulantes, ſeu pernoctantes, vt exponit Euthymius quod etiam hyeme in regionibus calidis frequens eſt: vt imperitè colligat hinc Scaliger non eſſe natum Chriſtum hyeme. ET CVSTODIENTES VIGILIAS NOCTIS, id eſt, quatuor illis notiſſimas noctis vigilias viciſſim ordine ſuo peragentes pro gregibus aduerſus lupos & fures, ſicut milites contra hoſtes. Itaque indicatur plures fuiſſe, quos Beda de locis ſanctis & Bernard. Serm. 6. de Natiuit. tres fuiſſe ponit. Porrò quo myſterio primos diſcipulos Deus elegit piſcatores, eodem & paſtores, infirma videlicet mundi præferens, vt confunderet fortia.

9. ET ECCE, ex improuiſo, ANGELVS DOMINI, qui creditur fuiſſe idem Gabriel. Vnde Beda, verbis ex Amb. mutuatis: Angelus Mariam, Angelus Ioſeph, Angelus paſtores inſtruit, & concipiendum, & conceptum & natum, cæli ciues Dominum loquuntur; eumdem Angelum fuiſſe inſinuans. STETIT IVXTA ILLOS, viſibili ſcilicet corpore, & propter natiuitatem Chriſti in humana carne, iam familiarior. Nam, vt Aug. 9. de Ciuit. c. 9. ad ærumnas huius vitæ (ſcilicet ex peccato damnatæ) pertinet, quòd Angeli nobis non eà, quà homines, familiaritate miſceãtur. ET CLARITAS DEI, id eſt, ſplendor quidam eximius diuinitùs circumfuſus, CIRCVMFVLSIT ILLOS, id eſt, fulſit circum illos, vt & tenebræ noctis diſpellerentur, diuinitùs miſſum intelligerent: TIMVERVNT TIMORE MAGNO, humana videlicet infirmitate, quam ad ſubitam Dei, vel Angelorum apparitionem experiri ſolent.

10. ET DIXIT ANGELVS: NOLITE TIMERE. Ita quippe boni Angeli ſolent timorem abſtergere, vt animo tranquillo verba ſua accipi poſſint. Ecce enim non eſt cauſa timendi, ſed gaudendi, QVIA EVANGELIZO VOBIS, pro cæteris, qua in re ſingularis veſtra fœlicitas eſt, GAVDIVM MAGNVM, id eſt, cauſam, ſeu obiectionem gaudij magni: QVOD ERIT, non vobis tantùm priuatim, ſed publicum OMNI POPVLO, Iudaïco. Non enim ad Gentiles reſpicit, ſed ad exſpectationem

Iudæorum, ſuadet circumſtantia perſonarum, ad quas loquitur.

11. QVIA NATVS EST VOBIS, Iſraëlitis in Meſſiæ ſibi promiſſi exſpectationem attentiſſimis, SALVATOR: quo nomine ſæpè promiſſus erat à Prophetis, vt Iſaiæ 62. v. 11. Zach. 9. v. 9. QVI EST CHRISTVS, Meſſias ille veſter, ſeu vnctus, non quolibet modo, ſicut & alij *Chriſti* vocantur, ſed CHRISTVS DOMINVS, qui ſcilicet vnctus eſt oleo lætitiæ præ conſortibus ſuis, vt non aliorum Chriſtorum conditione ſeruus ſit, ſed Dominus, quo diuinitas eius indicatur. IN CIVITATE DAVID, ſcilicet Bethleem, vt ſuprà dictum. Maluit hac periphraſi vti, quàm nomine proprio, vt indicaret promiſſionem Dauidi factam, iam impletam eſſe, vt Iren. lib. 3. cap. 11.

12. ET HOC VOBIS SIGNVM; erit, non probatiuum, Saluatoris humilitas ſcilicet & paupertas naſcentis, vt S. Bernard. voluit moraliter potiùs quàm litteraliter: ſed ſignum diſtinctiuum illius infantis ab aliis, quos quærere potuiſſent. INVENIETIS INFANTEM PANNIS INVOLVTVM, faſciis puerilibus, POSITVM IN PRÆSEPIO, quaſi natum more paſtoris, qui paſtor vnus & bonus futurus eſt iuxtà Prophetas. Cùm autem ex nomine præſepij locum paſtores intellexerint, conſequens videtur, præſepium fuiſſe publici ſtabuli, paſtoribus paſſim notum, vel certè non omnia Angeli verba hic eſſe expreſſa. Porrò paſtoribus maluit Deus primo reuelare Chriſtum ſuum, tum ex illa generali, & archiua regula diuinæ prouidentiæ, ex qua ſtulta, & infirma, & ignobilia mundi ſolet eligere; tum quia quantò vilior eorum perſona erat ad humanam prouidentiam, tantò prètioſior erat ad faciendam fidem, inquit Ambroſ. neſcit enim fucare, vel palliare ſimplicitas: tum denique, vt eſſent typus paſtorum Eccleſiæ, quos primos Deus elegit illiteratos & ſimplices, ad prædicandam aliis Chriſti natiuitatem.

13. ET SVBITO FACTA EST CVM ANGELO MVLTITVDO MILITIÆ COELESTIS, id eſt, magna cœleſtium Angelorum multitudo, inſtar exercitûs: quo nomine paſſim Angeli vocantur, quia numero innumerabiles ſunt, Iob 25. v. 3. quia ordine per choros tamquam legiones diſpoſiti ſunt, quia potentiſſimi, quia Deo, Imperatori ſummo ad nutum præſto ſunt, ad debellandos hoſtes, tum viſibiles, tum aërias dæmonum poteſtates. Et hinc vocatur Deus ipſe *Dominus virtutum, exercituum*, *ſabaoth*, quæ quidem ſunt. LAVDANTIVM DEVM, de tantò beneficio, non ſibi quidem, ſed hominibus præſtito. Vtilis fuit iſta tantorum teſtium multitudo, vt non offenderentur paupertate naſcentis, cuius maieſtati & gloriæ ſeruirent.

14. GLORIA IN ALTISSIMIS DEO: id eſt, gloria, honor, & laus debetur Deo, qui habitat in altiſſimis, nempe de cœlo, vel Angelis: vel potiùs gloria debetur ac defertur Deo in altiſſimis, ſcilicet cœlo & cœleſtibus Angelis, vt ſignificetur, glorificationem eſſe fructum, qui Angelis, altiſſimum creaturæ locum obtinentibus, ex Chriſti natiuitate obtigit. ET IN TERRA, ſedibus altiſſimis oppoſita: PAX HOMINIBVS, ſcilicet cum Deo, quia per Chriſti natiuitatem homines Deo reconciliati ſunt: quæ pax in eis fons eſt omnium bonorum BONÆ VOLVNTATIS: quod Auguſtin. 4. de Ciuit. cap. 8. & alibi exponere ſolet de bona voluntate hominum, quaſi dicerent, pax hominibus, habentibus bonam voluntatem: ſed Græcè eſt in Nominatiuo εὐδοκία, *bona voluntas*, quod ſignificare ſolet in Scripturis bonam voluntatem, non hominum; ſed Dei, quam vocamus beneuolentiam & beneplacitum Dei erga homines. Itaque Græci nonnulli trimembrem faciunt hunc hymnum; vt prima pars ſit, *Gloria in altiſſimis Deo*; ſecunda, *Et in terra pax*; tertia, *Hominibus bona voluntas*. Sed longè rectiùs illa poſtrema in vnum coniunguntur, & quidem in Genitiuo, *In terra pax hominibus bonæ voluntatis*: ſic enim omnes Latini & antiquiores aliqui Græci legerunt; & ita illud,

bonæ voluntatis, referendum eſt, vel ad *pacem*, vt ſenſus ſit, pax bonæ voluntatis, id eſt, pax non profecta ex meritis, ſed ex gratuita Dei beneuolentia, obtigit hominibus: vel faciliùs & molliùs ad illud, *hominibus*, hoc ſenſu: Pax data eſt hominibus, quos Deus beneuolè dilexit, ſeu in quibus ſibi complacuit. Quo nomine electi & prædeſtinati vocari ſolent; nam illis præcipuè Saluator venit, & pax allata eſt.

15. ET FACTVM EST, VT DISCESSERVNT ANGELI IN COELVM; quo ſe Angelos bonos fuiſſe ſignificabant, & ad hunc tantùm actum extra ordinem miſſos à Deo: PASTORES LOQVEBANTVR AD INVICEM. Inſinuauerant enim Angeli operæpretium eſſe, Deóque gratum, ſi oculis rem explorando viſionem adhuc magis credibilem redderent. VIDEAMVS HOC VERBVM, QVOD FACTVM EST, id eſt rem quæ accidit, phraſi Hebraicâ: quamuis hîc ſatis commodè accipi poſſit propriè pro verbo, ſeu nuntio, quod ipſis annuntiatum erat, conformiter ad verſ. 17. & ad id, quod mox ſequitur. QVOD DOMINVS OSTENDIT NOBIS, annuntiando per Angelum. Quo indicant ſe non tantùm rei nouitate, ſed & Domini oſtenſione moueri ad explorandum, ne beneficio viderentur ingrati, aut increduli. Quod vero Ambroſ. & Bernardus Serm. 22. in Cant. intelligunt verbum incarnatum, ſeu factum hominem, videtur minùs huic loco congruere.

17. VIDENTES AVTEM, ſcilicet Mariam, Ioſeph, & infantem in præſepio, COGNOVERVNT DE VERBO, id eſt, re ipſa compererunt verum eſſe, quod Angelus dixerat DE PVERO HOC: quatenùs dixerat inueniendum in præſepio. Nam eundem eſſe Saluatorem non viderunt, ſed crediderunt, illâ prædictione & Dei internâ illuſtratione permoti.

18. ET OMNES, QVI AVDIERVNT, MIRATI SVNT: quo ſignificatur paſtores ea diuulgaſſe. Vnde verbum Græcum, *διεγνώρισαν*, quod verſ. 17. vertitur, *cognouerunt*, quidam transferunt *diuulgauerunt*. ET DE HIS, QVÆ DICTA ERANT A PASTORIBVS. Græcè & Syriacè deeſt, *&*, videturque ſenſum impedire. Vnde quidam ſic exponunt, vt mirati dicantur, quia audierant concentum Angelicum, & ea, quæ dicebantur à paſtoribus: alij, vt dicantur mirati non ſolùm rem, quam audiuerant, ſed etiam ea, quæ dicebantur à paſtoribus de nuntio Angelico: quamuis ſimpliciùs, *&*, accipi poſſit pro, *id eſt*.

19. MARIA AVTEM CONSERVABAT OMNIA VERBA HÆC, id eſt, omnes res iſtas geſtas, tum circa ſe in concipiendo, & pariendo, tum circa paſtores, CONFERENS IN CORDE SVO, ſequentia ſcilicet cum præcedentibus, in quibus videbat magnam omnium conſpirationem ad eiuſdem myſterij confirmationem & fidem. Singulare exemplum datur virgineæ taciturnitatis, prudentiæ, & modeſtiæ, quòd non ipſamet in vulgus iactaret omnia, ſed corde perpenderet, vt notat Ambroſius.

21. ET POSTQVAM CONSVMMATI SVNT DIES OCTO. Conſummatio refertur non ad ipſos dies, quaſi expletis omninò totis octo diebus ſit circumciſus, ſed ad dierum numerum, quia ſeptem dies integri completi erant, & octauus inchoatus, qui per ſynecdochen dicuntur octo dies, phraſi Hebræis familiari, vt patet Matth. 27. verſ. 63. & clarè Geneſ. 40. verſ. 13. & 19. collatis cum verſ. 20. VT CIRCVMCIDERETVR PVER, id eſt, quo iuxtà legem circumcidendus erat, idque ſine legalis quidem præcepti neceſſitate; ſed vt propria dignatione factus ſub lege, legis obedientiam nobis commendaret; vt declararet ſe veram aſſumpſiſſe carnem, contra Manichæum: vt oſtenderet ſe non cœleſte corpus detuliſſe de ſupernis, contrà Valentinum, neque conſubſtantiale diuinitati, contrà Appollinarem: vt Iudæis tolleret excuſationem, quod ideò non recepiſſent eum, quia circumciſione caruiſſet, ſicut hæc indicat Epiphanius Hæreſi 30. Circumciſus autem fuit ſecundùm quoſdam à Maria, quod Epiphan. videtur improbare,

probare; ſecundùm alios à Ioſeph. Aug. tamen lib. 2. contra Parmenian. cap. 17. dicit hoc fieri ſolitum à Iudæis, cui Epiphanius magis fauet, & res magis poſtulat, vt veritas circumciſionis eius per publicum extraneorum teſtimonium eſſet extra ſuſpicionem. ET VOCATVM EST NOMEN EIVS IESVS, de cuius etymologia dictum eſt Matth. 1. v. 21. QVOD VOCATVM EST AB ANGELO: ſignificans ita non temerè, non caſu, non humano, ſed diuino impoſitum fuiſſe conſilio: PRIVSQVAM IN VTERO CONCIPERETVR. Quo clariſſimè oſtenditur, Chriſtum conceptum non niſi abſolutâ Angelicâ legatione, non autem antè, vt quidã putauerunt.

22. ET POSTQVAM IMPLETI SVNT DIES PVRGATIONIS EIVS, Mariæ ſcilicet: eſt enim Græcè fœmineum αὐτῆς, id eſt, dies, quibus legaliter purganda videbatur, SECVNDVM LEGEM MOYSI; quæ ſtatuit Leuit. 12. vt, ſi peperiſſet maſculum, immunda eſſet ſeptem diebus, iuxtà dies ſeparationis menſtruæ, hoc eſt ſicut immunda erat mulier menſtruata, quæ quidquid tangeret, reddebat immundum, etiam homines. Deinde alios triginta tres dies manebat immunda, iuxtà ritum obſeruatu faciliorem, quo ſolùm arcebatur à Sanctuario, & à contactu rei ſanctæ; ita vt dies purgationis eſſent ſimul quadraginta. Eáque de cauſa totidem ſunt à die natiuitatis Dominicæ vſque ad diem purificationis vtrimque incluſiuè. Itaque *poſtquam impleti ſunt dies, &c.* Phraſis omninò ſimilis eſt præced. *Poſtquam conſummati ſunt dies octo.* Nam quadrageſima dies purgationis adhuc agebatur, in quo per oblationem ſacrificij finiebatur purificatio. Lex iſta in Virgine non habuit locum, partim, quia non pepererat ſuſcepto ſemine, vt lex loquitur, ſed de Spiritu ſancto, partim, quia fœdi illi & horrendi ſanguinum & ſordium fluxus, quos puerperæ per plurimos dies pati ſolent, & quibus purgantur, non eſt paſſa, quæ ſine dolore naturæque contumelia peperit, vt Aug. lib. De quinque hæreſib. cap. 15. & Cyprian. Serm. De natiuitate Domini. Eam tamen obſeruauit, ſicut filius legem de didrachmo ſoluendo, ne videlicet ignorantes puritatem eius, offenderentur. TVLERVNT EVM IN IERVSALEM, VT SISTERENT EVM DOMINO, id eſt, eum tanquam Domino debitum ratione primogenituræ Domino offerrent.

23. SICVT SCRIPTVM EST IN LEGE DOMINI. Hæc eſt alia Lex, quæ habetur Exodi 13. verſ. 12. De maſculis primogenitis, tam in pecoribus quàm hominibus, iſta videlicet: OMNE MASCVLINVM ADAPERIENS VVLVAM. Periphraſis eſt primogeniti ex matre, q. d. Omne quod primò naſcitur; hoc enim videtur matris vterum adaperire, vt aliis naſcituris viam faciat. Hinc eſt, quòd Ambroſ. & Hieronym. 2. contra Pelag. & alij quidam, putant hanc Legem ſoli Chriſto conueniſſe, eo quòd ipſe ſolus matris vuluam clauſam, licet permanentem, naſcendo adaperuerit, quod aliis mulieribus fit concumbendo. Sed certum eſt, Legem Exodi etiam brutis conueniſſe, itemque hominibus. Alij volunt Chriſto ſoli non conuenire, eo quòd ne naſcendo quidem matris vuluam adaperuerit: ſed hæc ſententia videtur Euangelio repugnare, vtpotè quod hanc Legem Chriſto adaptare videatur. Rectiùs ergo dixerimus, periphraſim eſſe natiuitatis primogeniti, ſicut ſuprà indicauimus, ſiue illa fiat aperiendo vuluam, ſiue aliter. Loquitur enim Scriptura iuxtà morem naſcendi vſitatum. Nam Hebraicum verbum פטר *Peter*, ſolummodò ſignificat vteri laxationem, ſeu dimiſſionem, quâ fœtus ab vtero dimittitur, ſiue interim adaperiatur vterus, vt communiter fit, ſiue clauſus maneat. Et hinc eſt, quod Scriptura aliquando ſoleat illam iam dictam periphraſim explicare nomine primogniti, vt patet Leuit. 27. verſ. 26. SANCTVM DOMINO VOCABITVR, id eſt, dedicatum Domino erit ad opera religionis: nam primogenita mundorum animalium immolabantur Deo, primogenitum hominis, redimebatur pre-

tio quinque ſiclorum, eo quòd Leuitæ in locum primogenitorum ſucceſſiſſent ad ſeruiendum Deo.

24. ET VT DARENT HOSTIAM, ſupple, profecti ſunt in Ieruſalem, non autem tulerunt eum: nam ad offerendam hoſtiam non erat neceſſe ferre puerum ad templū. SECVNDVM QVOD DICTVM EST, ſeu ſtatutum, IN LEGE DOMINI. Hæc eſt tertia Lex de ſacrificio purificationis puerperæ, quæ habetur Leuit. 12. & ſtatuit, vt, ſi mulier pauper fuerit, & non potuerit Agnum offerre, offerat PAR TVRTVRVM, AVT DVOS PVLLOS COLVMBARVM: vnum ſcilicet in holocauſtum, quod cremabatur Deo, in gratiarum actionem pro fœlici partu; alterum pro peccato, ſcilicet legalis immūditiæ, à qua mulier purgabatur. Nam pro muliere immediatè offerebatur illa hoſtia, vt manifeſtè patet Leuit. 12. verſ. 7. Mediatè tamen videtur hæc oblatio etiam fuiſſe pro ipsâ prole, vt à peccato originali mundaretur, vt Auguſtin. ſæpiùs, & maximè Quæſt. 40. in Leuit. & Leo Epiſt. 4 cæterùm Lucas non indicat, vtrum obtulerint turtures, an columbas, quia verba Legis nudè recitat, omittens primam eius partem de offerendo agno anniculo in holocauſtum: quæ ad diuites pertinebat, vt per hoc ſignificaret eorum tantam fuiſſe paupertatem, vt vel non poſſent eum offerre, vel certè non deceret eos oblatione diuitum faſtum eorum præferre. Porrò vtraque oblatione, ſiue turturum, ſiue pipionum caſtitas ſignificatur: turtur enim, quacumque ætate caſta eſt, columbæ verò libidinoſæ quidem, ſed in pullis earum per ætatem adhuc libido ſopita eſt, vt Bernardus Sermon. 59. in Cant.

25. ET ECCE, rem nouam, & opportunam, HOMO ERAT IN IERVSALEM: quâ epitheti ſimplicitate ſignificatur fuiſſe vulgarem & laicum; nec enim ſacerdotis dignitatem, qualem quidam fuiſſe putant, taciturus fuiſſe videtur Lucas. CVI NOMEN SIMEON, ſeu Simon, Hebræis enim & Syris idem nomen eſt: ET HOMO ISTE IVSTVS ET TIMORATVS: timore, qui Deum vereretur & offendere timet: Græcè enim eſt, *δίκαιος καὶ εὐλαβής, pius & religioſus.* EXPECTANS CONSOLATIONEM ISRAEL, quam Chriſtus Dominus allaturus erat aduentu ſuo; vt ſcilicet finem acciperet peccatum, & adduceretur iuſtitia ſempiterna, ſicut prædixit Angelus apud Danielem: hoc enim ardentibus votis antiqui exſpectabant. ET SPIRITVS SANCTVS ERAT IN EO: non ſolùm quia iuſtus erat, ſed etiam quia prophetauit. Nam videtur reſpicere ad id, quod ſequitur, & cauſam dare, propter quam

26. RESPONSVM ACCEPERAT A SPIRITV SANCTO, qui in ipſo tamquam templo ſuo habitans reſponſa dabat. Quale enim templum, in quo non loquitur, nec reſpondet Deus? inquit Aug. prologo in libros de Doctr. Chriſtiana. Loquitur autem diuerſis modis, ſiue cognitas ſemper virtutes in memoriam reuocando, ſiue nouas abſtruſaſque reuelando, ſicut hoc loco: NON VISVRVM, ſeu experturum, SE MORTEM, id eſt non moriturum: quę phraſis in Scripturis vſitata, vt Pſal. 88 verſ. 49. & alibi. NISI VIDERET, non ſola fide, quemadmodum iuſti & prophetæ cæteri, ſed oculis corporis CHRISTVM DOMINVM, illum videlicet qui præ cæteris omnibus à Domino vnctus eſt Spiritu ſancto, qui omnium vnctorum, Regum videlicet & Sacerdotum, archetypus & ſcopus fuit: vnde Græcè additur articulus τὸν χριστόν.

27. ET VENIT IN SPIRITV, id eſt Spiritu-ſancto eum inhabitante inſtigatus: nam quos ille inhabitat, eos etiam dirigere ſolet, & in eis tales effectus operari. ET CVM INDVCERENT, ſeu inferrent, PVERVM IESVM PARENTES EIVS, VT FACERENT SECVNDVM CONSVETVDINEM LEGIS PRO EO: non quæ iubeat offerre ſacrificium: nam hoc non fiebat propriè pro prole, ſed quâ proles debebat ſiſti Domino tamquam primogenita, & quinque ſiclis redimebatur.

28. ET IPSE ACCEPIT EVM IN VLNAS SVAS: vbi illud, &, quidam ſuper-

fluum eſſe putant, ſicut apud Hebræos frequenter; alij pro, *tunc*, accipi: ſed propriè accipi poteſt, vt copulet Simeonem cum parentibus Ieſu, tamquam qui videns puerum in vlnis portari, ex manibus Virginis etiam ipſe eum receperit, vt Iren. lib. 3. cap. 18. indicat. ET BENEDIXIT DEVM, cum gratiarum ſcilicet actione laudando, quòd conſolationis exſpectatæ fructu non eſſet fruſtratus; nec tantum videre Chriſtum Domini, ſed & vlnis dilectionis amplecti licuiſſet.

29. NVNC DIMITTIS: quod multi pro, *dimittes*, poſitum volunt; ſed potiùs pro præſenti vſurpari dixeris, quaſi ſignificaret, quem hactenus cōtrà propriam quaſi inclinationem naturæ in vita detinuiſti, vt promiſſum tuum erga me impleres, NVNC tādem DIMITTIS SERVVM TVVM, vt iuxta naturæ inclinationem in mortem decidat, idq; SECVNDVM VERBVM, ſeu reſponſum TVVM, quia non vltra hoc tēpus ſe extēdit promiſſionis tuæ veritas, vt mortem non videam IN PACE, quod refert ad, *dimittis*: q. d. Nunc dimittis me contentum tranquillo pacatóque animo; quo modo Iacob dixit, *Iam lætus moriar*, quia vidi faciem tuam & ſuperſtitem te relinquo. Cauſam enim omninò ſimilem hîc ſubiicit:

30. QVIA VIDERVNT OCVLI MEI, etiam corporis, SALVTARE TVVM, id eſt ſalutem tuam, Chriſtum videlicet ſalutis noſtræ auctorem. Verbum enim Hebraïcum, quod LXX. Interpretes plerumque *Salutare* vertunt, nihil aliud quàm ſalutem ſignificat: ſed *Salutare* potiùs vertere maluerunt, vt cauſam ſalutis, ſiue Deum, ſiue Chriſtum inſinuent: quem loquendi modū hîc Lucas ſequitur,

31. QVOD ſupple Salutare, ſeu quem ſalutis auctorem, PARASTI ANTE FACIEM OMNIVM POPVLORVM, id eſt, oculis totius mundi propoſuiſti, vt in eum credendo ſalutem aſſequantur. Loquitur autem propheticè de re per prædicationem futura, tamquam de præterita.

32. LVMEN, id eſt lucem, quartus enim caſus eſt AD REVELATIONEM GENTIVM id eſt paraſti eum, vt ſit lucem ad illuminandas gentes, in ſumma veritatis, ac Dei ignorantiæ verſantes. Alludit enim ad prophetias, quæ Chriſtum peculiariter ad miſerabilem gentium cæcitatem auferendam miſſum prædicant: de quo Iſaias cap. 42. verſ. 6. *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, vt aperires oculos cæcorum, &c.* ET GLORIAM PLEBIS TVÆ ISRAEL, id eſt, vt ſis gloria, ac decus Iſraëlitis, qui pecularis tibi populus ab initio fuit. Magnam quippe gloriam attulit Criſtus Iſraëli, quòd ex illo populo carnem aſſumpſit in illo natus & conuerſatus eſt, ab illo gentibus prædicatus. Quamuis igitur & plebi Iſraël Chriſtus lumen fuerit, & gentibus gloria, vtrique tamen populo tribuit id, quod ei maximè peculiare fuit.

33. ET ERAT PATER EIVS, Græcè, *Ioſeph*, qui pater dicitur, non tantum ex hominum opinione, putantium Ieſum ex Ioſeph more aliorum natum, ſed etiam iure coniugij, quo multò coniunctiùs dicitur pater eius, qui ex eius coniuge natus fuit, quàm ſi eſſet aliundè adoptatus, vt Auguſt. lib. 2. De conſenſu cap. 1. ET MATER MIRANTES: nam & ipſi matri ordo myſteriorum quæ iam generatim Angelo nunciante nouerat, enucleatius innoteſcebant. SVPER HIS, QVÆ DICEBANTVR DE ILLO. Euthymius iam dicta Simeonis verba refert, Origen. Homil. 16. ad omnia præcedentia: ſed non malè referri poſſunt ſimul etiā ad ſequentia, vt ſit & epilogus præcedentium, & præfatio ſequentium; quæ ipſis maximè mirandi cauſam præbere potuerunt. Cùm enim Simeon benedixiſſet, eis, ſiue benè precando, ſiue talem eis filium gratulando:

34. DIXIT AD MARIAM MATREM EIVS: nam Ioſeph, cùm hæc contingere debebant, ſcilicet in prædicatione & paſſione Domini, iuxta multorum opinionem, ex hac vita migrauerat, ECCE POSITVS EST HIC IN RVINAM, id eſt ad ruinam, ſeu vt ſit ruina & perditio multorum in Iſraël: effectū enim poſitionis, non

tionem ſignificat. Alluditautem ad propheтiam Iſaiæ c. 8. vbi dicitur Dominus futurus *in lapidem offenſionis, & petram ſcandali*, id eſt, in lapidem, in quem offendant & cadant, metaphorâ ſumptâ ab offendiculis pedum: nam exponens verba ſua (ſcilicet Iſaias) addit, *In laqueum & ruinam habitantibus Ieruſalem, & offendent ex eis plurimi, & cadent, & contererentur, & irretientur & capientur*. Factum eſt hoc per Iudæorum incredulitatem, ſicut hic locus exponitur, 1. Petr. 2. v. 7. ET IN RESVRRECTIONEM MVLTORVM IN ISRAEL, id eſt, non ſolùm ad perditionem, ſed etiam ad ſalutem multorum in populo Iſraël poſitus eſt. Nam illud, *multorum*, ad vtrumque referri debet; differenter tamen: nam ad ruinam eſt ex hominum vitio; ad reſurrectionem ex Saluatoris beneficio: & vtroque metaphoricè ſignificatur perditio & ſalus. Quo ſenſu dicit & Apoſtolus, 1. ad Cor. 1. Chriſtum crucifixum, *Iudæis eſſe ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam*, itemque ſeipſum *alijs eſſe odorem mortis in mortem, alijs odorem vitæ in vitam*. Et poſitus eſt etiam hic IN SIGNVM, in quod collimant ſagittarij; Græcè εἰς σκοπὸν, *in ſcopum*, iuxtà illud Thren. 3. v. 12. *Poſuit me quaſi ſignum ad ſagittam, cui contradicetur*, Syriacè, *In ſignum contradictionis*, ſeu *contentionis*: in quod certatim omnes & paſſim iaciant ſagittas contradictionis ſuæ, tam manu, quàm linguâ, tam factis, quàm verbis, donec blaſphemis confixum, & calumniis oppreſſum in crucem egerint. Quò reſpiciens Apoſtolus ait, ad Heb. 12. *Recogitate eum, qui talem ſuſtinuit à peccatoribus aduerſus ſemetipſum contradictionem*. Et quia hoc toti corpori cum ſuo capite commune eſt, ideo Chriſtus apud Iſa. dicit c. 8. *Ecce ego & pueri mei in ſignum & in portentum Iſraël*; cui ſcilicet portentosè contradicetur.

35. ET TVAM IPSIVS ANIMAM, Nonnulli, *ipſius*, ad Chriſtum retulerunt, hoc ſenſu, animam Chriſti, quæ tua eſt; vel etiam animam tuam, quæ eſt ipſius Chriſti: ſed textus Græcus omnem tollit ambiguitatem, quia, *ipſius*, eſt fœmininum. Itaque verus ſenſus eſt: Non ſolùm Chriſto velut ſcopo contradicetur, ſed etiam tuam propriam ANIMAM PERTRANSIBIT GLADIVS: quem aliqui intelligunt verbum Dei; alij amorem, quo vulnerata fuit; alij etiam dubitationem in fide tempore paſſionis: ſed interpretationes iſtæ partim falſæ, partim à ſeipſo alienæ ſunt. Gladius igitur intelligitur tribulationis, quo materna anima vulnerata fuit doloris affectu, inquit Aug. Epiſt. 59. quæſt. vlt. Quò ſenſu dicit Pſal. 104. de Ioſeph, compedibus vincto, *Ferrum pertranſiit animam eius*. Tribulatio autem ac dolor intelligitur ille, quem ſenſit ex illa omnium côtradictione, quæ præcedit, tamquam gladio, quo filius petebatur, & quo in cruce & filius & mater tranſuerberati ſunt; ille patiendo, hæc audiendo & ſpectando. Incredibili namq; dolore tranfixum eſſe matris affectum fateri cogit cruciatuum acerbitas, diuturnitas, & infamia, blaſphemiarum indignitas ac multitudo, omnium in vnum conſpiratio, omnis conſolationis defectus, amoris denique magnitudo, quo talem filium, talia coràm patientem, talis mater ſpectabat. Vt meritò S. Bernard. Serm. 29. in Cant. dicat compaſſionis affectum in dolore exſuperaſſe corporeæ paſſionis ſenſum. VT REVELENTVR EX MVLTIS, ſeu multorum, CORDIBVS COGITATIONES. Referenda ſunt iſta verba ad verſum præcedentem, vt illa, *& tuam ipſius animam, &c.* quaſi per parentheſin inſerta legantur, & iſte ſenſus ſit. Poſitus eſt Chriſtus in ruinam, & reſurrectionem, & in ſignum, &c. Vt ita ſecreta cordium multorum, quæ antè latebant, in apertum proferantur, quo videlicet animo quiſque ſit erga Chriſtum ac Deum, pio an impio, fideli an infideli. Nam vt Beda notat, incertum erat antea, qui Iudæorum Chriſtum & gratiam eius, quem venturum nouerant, & crepabant ac deſiderabant, reciperent, qui reſpuerent, qui verâ, qui ſimulatâ pietate iuſtitiam ſectarentur. Aduentu & prædicatione ipſius patefactum eſt, quis eſſet ſingulorum erga

Deum Chriſtum, & iuſtitiam animus.

36. ET ERAT ANNA PROPHETISSA, hoc ſcilicet cognomine paſſim nota: quo quidam recentiores nihil aliud ſignificari putant, quàm quòd eſſet in Scripturis exercitata, docens iuuenculas legem Dei. Sed rectiùs Aug. lib. De bono viduit. cap. 7. veram Prophetiſſam intelligit, quia inquit, credendum eſt, eo ſpiritu præuidiſſe Chriſtum ex virgine proximè eſſe venturum, quo potuit agnoſcere & paruulum. FILIA PHANVEL DE TRIBV ASER. Nam ante adductam tribum Aſer in captiuitatem Babylonicam, multi de ſingulis tribubus tranſierant religionis cauſâ ad Iudam & Beniamin, vt eſt 2. Paral. 11. v. 16. Multi quoque captiuitatem Aſſyriorum euaſerant, etiam ex Aſer, vt patet 2. Paralip. 3. v. 6. & 11. ex quorum reliquiis potuit eſſe Anna iſta. Hæc cùm eſſet prouectæ ætatis, VIXERAT CVM VIRO SVO SEPTEM ANNIS A VIRGINITATE SVA, id eſt, à die, quò virgo nupſerat. Quibus verbis tacitè indicat caſtitatem eius & virginalem ante nuptias, & coniugalem poſt nuptias; vidualem verò verſu ſequenti.

37. ET HÆC VIDVA: quia nouerat iam tempus eſſe, quo Chriſto non officio pariendi, ſed ſtudio continendi meliùs ſeruiretur, inquit Aug. loco citato. VSQVE AD ANNOS OCTOGINTA QVATVOR, non viduitatis, ſed ætatis. Meritum ergo Annæ eo maximè commendatur, inquit cap. 13. quia cùm tam citò iuuentute expuliſſet virum, per prolixam ætatem ſuam diu cum carne conflixit & vicit. Et quia parum eſt eſſe viduam, niſi pietate commendetur, addit hyperbolicâ locutione, QVI NON DISCEDEBAT DE TEMPLO: non quòd in illo habitaret, ſed in eo frequenter & penè aſſiduè ſtudio religionis verſaretur, IEIVNIIS ET OBSECRATIONIBVS SERVIENS, id eſt, per ieiunia & orationes ſeruiens Deo, Græcè λατρεύων, ſeu *latriam exhibens*; quod ſacrorum Scriptorum vſu cultum Deo debitum ſignificat. Ex quo apertum relinquitur tam per ieiunia ſecundùm ſe, quàm per orationem coli Deum, non verò tantùm, quatenùs carnem macerando, ieiunia ſeruiunt orationi, vt vult Caluinus in Harmonia ſua Euang. NOCTE AC DIE, id eſt, aſſiduè, præueniens iam tum præceptum Apoſtoli 1. ad Tim. v 5. vbi viduam iubet inſtare obſecrationibus & orationibus nocte ac die.

38. ET HÆC, tot videlicet nominibus commendata: nam, vt Ambr. notat, ideo Anna & ſtipendiis viduitatis & moribus talis inducitur, vt digna planè fuiſſe credatur, quæ redemptorem omnium veniſſe nunciaret: IPSA HORA, qua Simeon de puero & matre prophetabat, opportunè & prouidentia Dei gubernante, SVPERVENIENS CONFITEBATVR DOMINO, id eſt, laudando gratias agebat pro accepto beneficio: illa quippe vis eſt verbi *Confitendo*, in Scripturis frequentiſſima. ET LOQVEBATVR DE ILLO, ſcilicet Domino, vt præceſſit. Cùm autem conſtet intelligi puerum, conſequenter de illo Domino tamquam omnium Domino loquebatur OMNIBVS, QVI EXPECTABANT REDEMPTIONEM ISRAEL: eum videlicet declarans eſſe Meſſiam & redemptorem illum, quem Iſraël exſpectabat.

39. ET VT PERFECERVNT OMNIA SECVNDVM LEGEM, quæ de purificatione matris, de oblatione & redemptione primogeniti ſtatuta ſunt, REVERSI SVNT IN GALILÆAM; non immediatè ex Ieroſolymis vel Bethleem, ſed poſt interpoſitam fugam in Ægyptum. Nam Ioſeph ex Ægypto in Iudæam, non verò in Galilæam redire voluit, vt patet Matth. 2. v. 22. non aliâ ſanè de causâ, vt videtur, niſi quia ex Iudæâ fugeret. Itaque etiam hîc notanda eſt conſuetudo Euangeliſtarum, ita connectentium geſta diuerſa, quaſi nihil interceſſerit, cùm tamen multa interpoſita fuerint.

40. PVER AVTEM CRESCEBAT, corpore, ET CONFORTABATVR, robore membrorum, vt pueri ſolent. Has enim viciſſitudines ætatum ſubire voluit, ne, ſi plenâ ſtaturâ prodiiſſet, phantaſma

fuiſſe videretur: PLENVS SAPIENTIA, q. d. non tamen ſimpliciter creſcebat ſapientiâ, ſed ab initio plenus erat; ſicut & GRATIA DEI, ſtabilis ſcilicet ſine incremento, erat in illo. Nam his verbis quodammodò præmuniuit nos Lucas, ne perperam intelligeremus id, quòd infrà v. 52. dicit, eum ſapientiâ & gratiâ profeciſſe, nimirum ita, vt profectus ille cum hac ſtabili plenitudine conſiſtere poſſit.

41. ET IBANT PARENTES EIVS PER OMNES ANNOS IN IERVSALEM, videlicet ad templum Domini. Præceptum enim erat Deut. 16. v. 16. vt ter in anno appareret omne maſculinum in conſpectu Domini, in ſolemnitate Hebdomadarum, id eſt, Pentecoſtes, & in ſolemnitate Tabernaculorum, & præcipuè IN DIE SOLEMNI PASCHÆ, vt videlicet iſta frequentatione in Dei veri cultu continerentur. Et quamuis virgo iſta lege non teneretur, pro ſua tamen pietate virum comitata eſt. Sed cur non timuerunt Archelaum, qui, vt colligitur ex Ioſephi 17. Antiq. c. 15. tunc adhuc ſuperſtes regnabat in Iudæa? Reſpondet Aug. 2. De conſenſu c. 10. habitationem in Ieroſolymis timuiſſe parentes propter Archelaum, non tamen breuem peregrinationem, cum tanta turba vndique confluente, facilè eſſet latere. Vnde & Chriſtus ipſe quaſi in occulto dicitur aſcendiſſe aliquando ad diem Feſtum, Ioann. 7. verſ. 10.

42. ET CVM FACTVS ESSET ANNORVM DVODECIM Hoc vnico actu Chriſti pueritiam & adoleſcentiam complexus eſt: idque opportunè, vt, quia totum illud diſciplinæ ſuſcipiendæ tempus eſt, adoleſcentiæ præberet formulam diſcendi, tractandique cum doctoribus, ſicut poſtea vir viris exemplum fuit agendi cum diſcentibus.

43. CONSVMMATISQVE DIEBVS, Azymorum, qui ſeptem erant, CVM REDIRENT in Galilæam, REMANSIT PVER IESVS IN IERVSALEM, ET NON COGNOVERVNT PARENTES, id eſt, manſit inſciis parentibus. Cauſa non fuit error, non caſus, aut inobedientia, ſed Dei conſilium, vt oſtenderet ſe in ſui Patris cæleſtis negotiis eſſe ſuæ libertatis & auctoritatis, independentem à parentibus carnis. vt ſpecimen aliquod ſuæ diuinitatis in illa ætate præberet; vt modeſtiæ magnitudinem intelligeremus, qui, cùm talia poſſet, & antè & poſtea tot annos in ſilentio priuatus ignotúſque latuit, nihil more vanorum hominum & feruidorum moliens ante tempus.

44. EXISTIMANTES AVTEM ILLVM ESSE IN COMITATV: in quo negotiis aliquibus in vrbe implicati, eum veriſimiliter reliquerant. Addit hoc, vt omnem incuriæ culpæque ſuſpicionem à parentibus remoueret, tacitéque inſinuaret, puerum cum parentibus aſcendere redireque ſolitum: nam illa conſuetudo videtur eis fuiſſe cauſa talis probabilis exiſtimationis. VENERVNT, ſeu progreſſi ſunt, ITER DIEI, tamquam ſecuri, quòd in communi diuerſorio ſub veſperam eum inuenirent: diſtat enim Nazareth Ieroſolymis itinere circiter triduo. Itaque REQVIREBANT EVM INTER COGNATOS ET NOTOS, ciuitatis Nazarenæ; ſiue quod eum inter illos reliquerant, ſiue quòd gregatim oppidani eiuſdem vrbis maximéque conſanguinei ſimul redire ſolerent.

45. ET NON INVENIENTES INGRESSI SVNT IN IERVSALEM: eo quòd nec præceſſiſſe comitatum, nec eum cum aliis egreſſum ſatis intelligerent. In hoc iter ſecundus dies impenſus eſt: REQVIRENTES EVM, tamquam depoſitum curæ ſuæ chariſſimum illius ætatis. Sed cur tanta ſollicitudo de illo, quem Deum eſſe non ignorabant? nimirum quod, ſicut cætera corporis incommoda, famem, ſitim, imbecillitatem ambulandi, & ſimilia patiebatur, inſtar puerorum cæterorum, niſi parentum cura arcerentur; ita meritò ſolliciti erant, ne & iſtis itineris & errorum incommodis ſubiaceret, quibus cæteri pueri ſolent: nec enim diuina poteſtas eius parentes à ſollicitudine & cura paterna eximebat.

46. Et factvm est, post tridvvm invenervnt illvm, id eſt, tertio die ab amiſſione. Phraſis eſt enim Scripturæ familiaris, vt id, quod certo die futurum ſignificare velit, dicat futurum poſt diem illum, ſcilicet inchoatum, vt ſuprà v. 21. & 22. Itaque primo die amiſſus, ſecundo regrediendo quæſitus eſt, tertio inuenerunt eum, In templo, aliquo ſcilicet eius loco, ſiue in atrio, ſiue in exedra, ad docendam legem, ac diſputandum deputato. Vnde Paulus Act. 24. v. 12. *Neque in templo inuenerunt me cum aliquo diſputantem:* & alibi dicit, ſe iuxtà pedes Gamalielis eruditum. Sedentem in medio Doctorvm: non cum illis occupando locum Doctoris, vt aliqui putauerunt, ſed inſtar diſcipuli inter Doctores hinc inde in ſubſelliis conſidentes: non enim inuenerunt eum docentem; ſed, pro illius ætatis congrua decentia avdientem illos, docentes, et interrogantem, id eſt, quæſtiones ex iis, quæ tradiderant, excitantem, vt, cùm eos docere vellet, ſeruatâ decentiâ diſcere velle videretur. Nam, vt optimè Orig. in hunc locum, vno ex doctrinæ fonte manat interrogare & reſpondere ſapienter: & eiuſdem ſcientiæ eſt, ſcire quid interroges, quidve reſpondeas. Itaque ſeruauit hîc præceptum, quòd per Eccleſiaſticum adoleſcentulis dederat, *In multis eſto quaſi inſcius, & audi tacens ſimul & quærens, pro reuerentia accedet tibi bona gratia.*

47. Stvpebant avtem omnes, id eſt, quaſi extra ſe in extaſin rapti mirabantur, vt ſonat Græcum ἐξίσταντο, svper prvdentia, ſeu intelligentia, quæ in interrogando, dubiiſque proponendis, ſeruato vbique decoro, elucebat: Et responsis eivs, quæ ipſe viciſſim ad interrogata dabat, dum admirabundi, quid de profundis myſteriis dicturus eſſet, explorare vellent. Itaque voluit hîc admirandæ ſuæ ſapientiæ ſpecimen dare Chriſtus, vt ipſos Doctores ad inquirendum de aduentu Meſſiæ excitaret, & facilius poſt annos octodecim reciperetur.

48. Et videntes, parentes eius, admirati svnt, actum illum pueris duodenis tam inſolitum: Et dixit mater eivs ad illvm, tamquam potiori iure, geniti dolore amiſſi, amore & gaudio inuenti filij: Fili, qvid fecisti nobis sic? Mirantis dolentiſque, non reprehendentis verba ſunt: nec rogat, cur manſerit, aut cur diſputauerit cum Doctoribus, quæ iure ſuo facere poterat, ſed *quid feciſti nobis ſic?* vt ſcilicet nobis inſciis remanſeris, qui tuo amore & dolore torquebamur? Hanc enim cauſam iſtjus interrogationis produnt verba ſequentia: Ecce pater tvvs et ego (maritum proponit ſibi, vt vbique humilitate eſſet prima) dolentes, quia ſummopere amantes, qværebamvs te: quaſi dicerent, cùm te hoc ſcire non ignoremus, miramur, cur feceris nobis ſic, ſi facere conſtitutum erat. Nam ſicut mater non minùs affectuosè, quàm humiliter & ſiducialiter exprimit animum ſuum.

49. Et ait ad illos: Qvid est, qvod me qværebatis? vbi ſpecie reprehendentis non tam reprehendit curam eorum quàm docet altiora de ſe eſſe cogitanda, vt notauit Beda: Nesciebatis qvia in his, qvæ Patris mei, cæleſtis, svnt, oportet me esse, ſeu occupari? Templum intelligunt quidam, quaſi noluiſſet Ieroſolymis, ſed tantùm in templo quæri. Verùm non locum loco, ſed negotia Patris negotiis humanis, ſocietati videlicet parentum, opponit; quaſi diceret eis: Cùm ſciretis officium meum, & cauſam aduentus mei in hunc mundum, cogitandum vobis erat officij illius mei causâ, in quo à vobis non dependeo, me manſiſſe Ieroſolymis. Ita tacitè cauſam doloris eorum, & culpam omnem à ſe remouet: ipſoſque docet, cuiuſmodi cogitationes de ipſo habere deberent.

50. Et ipsi non intellexervnt verbvm, qvod locvtvs est, &c. non illud, quo ſatis clarè Patrem ſuum Deum eſſe, & ſe eius negotiis occupandum indicauerat. Sed quia non

latis intelligebant, quænam eſſent illa negotia Patris, & quo pacto iſta diſputatio cum Doctoribus ad ea negotia pertineret: vtpotè ante euentum rerum, non ſatis conſcij, quo ordine ſalutem populi procuraturus eſſet, primùm ſcilicet docendo, deinde moriendo. Cùm autem etiam non intellecto ſermone nihil amplius interrogant, ſed obticeſcunt, ſatis hinc elucet, quanta fuerit parentum erga Chriſtum reuerentia & veneratio: quo tamen non obſtante

51. DESCENDIT CVM EIS, vt oſtenderet ſe nondum ab eorum poteſtate emancipandum eſſe; ET ERAT SVBDITVS ILLIS, declarans in perferendis vnà cum ipſis laboribus, quibus quotidianum ſibi victum quæritabant, morigeram obedientiam ſuam, vt Baſil. in Conſtitutionibus monaſter. cap. 4. Quo exemplo grauiter monet Ambroſ. itemque Origenes Hom. 20. in Luc. hoc officium & exemplum pietatis omnibus filiis imitandum, qui longè ampliùs quàm Chriſtus carnalibus parentibus debent. ET MATER EIVS CONSERVABAT OMNIA VERBA HÆC, dicta ſcilicet & facta Ieſu omnia, ea excipiendo, non tamquam pueri, ſed perfecti viri, non tamquam hominis puri, ſed filij Dei, & proinde myſteriis plena. Hanc diligentiam etiam ſuprà cap. 19. commendauerat, vt videlicet hac repetitione indicaret, & fidei eius, & venerationis magnitudinem erga puerum, ex qua talis cura naſcebatur. IN CORDE SVO, ea ruminando, eorumque myſteria perſcrutando, quibus intellectum paſceret, & aliis poſtea diuulganda proferret. Quo inſinuatur & modeſtia Virginis, & ſimul prudentia, quæ nihil de filia muliebri loquacitate iactaret.

52. ET IESVS PROFICIEBAT SAPIENTIA ET GRATIA. id eſt, ſapientiæ & gratiæ operibus, ſeu effectis & ſignis quæ in Scripturis, nomine *Sapientiæ* & *Gratiæ* ſignificari ſolent, vt patet de *Sapientia*, infrà cap. 11. verſ. 31. & Iacobi 3. verſ. 13. & 14. de *Gratia* Pſalm. 44. verſ. 3. Non enim profecit habitu ſapientiæ vel gratiæ, quibus ab initio conceptionis plenus fuit, ſed emicatio ſapientiæ & gratiæ, vt loquitur Theoph. profectus eius fuit, quia hominibus ignaris ſecundùm proportionem ſingularum ætatum magis magiſque paulatim emicando apparebant, vt Nazianz. Orat. in vitam Baſilij & Orig. Homil. 20. Ita ergo proficiebat, quemadmodùm Sol ab ortu in meridiem progrediens claritate quoque dicitur proficere, non quòd illa in ſe creſcat, ſed in effectu tantùm, quia maiorem lucem apud nos paulatim diffundit. ET ÆTATE: Græcum ἡλικίᾳ etiam *ſtaturam* ſignificat, ſicut vertitur cap. 12. verſ. 25. Profecit ergo ætate, vt teſtaretur ſe veram humanitatem aſſumpſiſſe, inquit Auguſtin. Epiſt. 3. vt in profectu ſuo per ſingulas ætates quamlibet ætatem noſtram conſecraret, accipiendæ gratiæ Dei, vt latiùs Iren. lib. 2. c. 39. APVD DEVM ET HOMINES, id eſt, non fictè, non ſimulatè, ſed verè ac ſincerè, Deo ac hominibus teſtibus ac iudicibus. Nam quemadmodum lex naturalis eſt, vt homo non ſubitò, ſed paulatim ſecundùm profectum corporis ſapientiâ & virtute proficiat, ita Ieſus iſti legi ſeſe accommodans, paulatim etiam iuxta quamque ætatem opera ſapientiora magiſque grata & meritoria edebat, magis magiſq; reuelás ac detegens ſapientiam ac gratiam animi, quâ ſemper plenus erat, nube quaſi corporis, & ætatis infirmitate tectam, vt explicat Cyrill. lib. 10. Theſauri cap. 7. Si enim virilem ſapientiam & gratiam edidiſſet ante ætatem, viſus fuiſſet monſtrum aut prodigium, vt Theophylact. ſuprà in verſ. 4. His itaque paucis verbis complexus eſt Lucas totam Chriſti vitam, ab anno duodecimo, vſque ad Baptiſmum, quòd videlicet parentibus obediuerit, quòd in omnibus ſapientiæ & virtutis operibus iuxtà incrementa ætatis profecerit, velut radios ſuç diuinitatis magis magiſque ſemper denudando.

CAPVT

CAPVT III.

RElictis igitur pueritiæ & adoleſcentiæ geſtis, tam Ioannis quàm Chriſti, ad virilem ætatem vtriuſque tranſit, expreſſis omnibus temporis, loci ac perſonarum circumſtantiis, ad maiorem hiſtoriæ claritatem ac certitudinem & fidé.

1. ANNO QVINTO DECIMO IMPERII TIBERII CÆSARIS: qui ſucceſſit Auguſto, adoptatus ab eo in filium, & imperij heredem. Ex quo Lucæ loco manifeſti erroris arguitur Tertull. qui libr. contra Iudæos cap. 8 docet, Chriſtũ anno iſto decimo quinto Tiberij eſſe paſſum, cum triennio circiter pòſt contigerit. PROCVRANTE PONTIO PILATO IVDÆAM, ſtrictè dictam, vt à Galilæa cæteriſque vicinis regionibus diſtinguitur. Hæc poſt mortem Herodis Magni erat Archelao filio eius Tetrarchiæ nomine attributa: quo in exilium pulſo Præfectura eius in prouinciam redacta eſt, & adiecta Syriæ, cui tamen proprius Procurator, ſeu Præſes datus eſt. *Pontius* autem prænomen eſt, *Pilatus* nomen eius, quemadmodũ dicitur *Caius Antonius*. Miſſus fuit hic à Tiberio Cæſare, anno duodecimo imperij eius, in Iudæam, reuocato Valerio Graio. Præfuit Iudææ annos decem, ipſoque anno mortis Tiberij, qui viginti duos annos imperauit, Romam à Vitellio Syriæ Præſide remiſſus eſt, vt criminibus obiectis reſponderet, teſte Ioſepho 18. Antiquit. c. 3. & 5. Ex quo colligitur, Ioannem & Chriſtũ anno Pilati tertio prædicare cœpiſſe. Dicitur autem procuraſſe Iudæam, non ſolùm, quia Cæſaris iuſſu, ac nomine adminiſtrabat, ſed etiam, quia ſubiacebat Præſidi Syriæ, cui Iudæa erat attributa. Vnde quamuis Græcũ ἡγεμονεύοντος ſubinde vertatur *præſidere*, vt ſup. c. 2. v. 2. magis tamen propriè procurator quàm Præſes erat. TETRARCHA AVTEM GALILÆÆ HERODE, Antipa, Herodis Magni, ſeu Aſcalonitæ filio. Nam Auguſtus Cæſar, iuxtà teſtamentum Herodis, aſſignauerat dimidium regni eius, ſcilicet Iudæam, Idumæam, & Samariam, Archelao: reliquum dimidium partitus eſt inter duos Herodis filios, ita vt quiſque haberet quartam partem; Herodes ſcilicet Antipas Galilæam & Peræam, Philippus verò Ituræam & Traconitidem, quæ hîc nominantur: vnà cum Batanæâ, Auranitide, & parte domus Zenodori, vt vocabatur, teſte Ioſepho 17. Antiquit. cap. 13. Et hinc patet, quòd iſti duo filij vocantur hîc Tetrarchæ à quarta regni parte; quamquam latiùs poſtea hoc nomen vſurpari à Romanis cœperit pro præfectura infrà Regiam. Vide dicta Marci 6. v. 14.

PHILIPPO AVTEM FRATRE EIVS, ex alia tamen matre Ieroſolymitana, cum Herodes eſſet ex Samaritide, vt Ioſeph 17. Antiquit. cap. 1. nam Herodes Magnus eodem tempore nouem habebat vxores. TETRARCHA ITVRÆÆ, quæ initium ſumens à Iordane fluuio iuxtà Libanum verſus occidentem pertendit vſque ad montes Tyri ac Sidonis, ET TRACONITIDIS REGIONIS, ſic dictæ Græcè, quia aſpera & ſaxoſa eſt. Hæc itidem in fontibus Iordanis & monte Libano verſùs Orientem tendit, ex oppoſito Iturææ, in qua dimidia tribus Manaſſe olim vltra Iordanem collocata fuit. ET LYSANIA ABILINÆ TETRARCHA. Quis ille *Lyſanias* fuerit non conſtat, niſi quòd non fuerit Herodis filius, vt aliqui perperam putauerunt. Mentionem Lyſaniæ cuiuſdam facit Ioſephus 15. Antiq. c. 13. & Tetrarcham nominat 19. Antiquit cap. 4. quem filium fuiſſe iſtius prioris non eſt incredibile. Regio autem Abilina ab Abila ciuitate dicta eſt, apud montem Libanum ſita.

2 SVB PRINCIPIBVS SACERDOTVM ANNA ET CAIPHA. *Annas* iſte vocatur paſſim *Annanus* à Ioſepho, qui in eo mirificè laudat eloquentiam, virtutem, conſilium, gratiam, auctoritatemque apud populum, denique felicitatem præ omnibus Pontificibus maximam, eo quòd ad ſatietatem functus Pontificatus quinque filios poſt ſe Pontifices habuerit. Conſtitutus fuerat ipſe Pontifex à Quirino Sy-

riæ Præſide ſtatim poſt mortem Archelai, ſed amotus à Valerio Grato Iudææ Præſide, ſucceſſorem habuit poſt aliquot Pontifices interpoſitos Ioſephum Caypham generum ſuum, paulò ante aduentum Pilati in Iudæa, qui Cayphas toto tempore Pilati videtur Pontifex manſiſſe. Videndus Ioſephus lib.18 Antiq c.3.& lib.20.c. vlt. Difficultas igitur eſt, quomodo vocentur hîc ſimul duo Pontifices, ſeu Principes Sacerdotum. Nonnullli hoc factum probabiliter volunt; non quòd eſſent ſimul duo Pontifices, quod nunquam in Ioſepho factum legitur, in quantacumque perturbatione Reipublicæ, ſed quòd Annas nomen Pontificis retinuerit, quod ſemel habuerat, & quod maximæ eſſet auctoritatis; ſicut Epiſcopi vocantur etiam, qui Epiſcopatum dimiſerunt. Vnde Ioſephus 20. Antiquit. & lib. 4. de bello Iud. paſſim Pontifices vocat eos, qui ſemel illâ dignitate functi fuerant. Alij hoc factum volunt, quòd cum eſſent omnia venalia apud Romanos, ita vt Pontifices contra antiquam Dei inſtitutionem creberrimè mutarentur, duo iſti alternis annis fungerentur Pontificatu: fauet Scriptura Ioan.11. verſ. 49. vbi Cayphas vocatur Pontifex anni illius.

FACTVM EST VERBVM DOMINI SVPER IOANNEM, &c.id eſt, facta eſt inſpiratio, locutio, & iuſſio Domini cælitùs ad Ioannem. Phraſis eſt Scripturæ vſitata, quà ſignificatur aliquis Propheta non ex ſe proſilire, ſed diuinitùs vocari, ſeu mitti ad prophetandum, vel prædicandum. Ex quo rectè colligitur, nullos eſſe veros doctores, niſi qui ſpeciali vocatione Dei, ſiue ordinariâ, ſiue extraordinariâ, ad hoc munus vocantur, ſicut victus veritate fatetur hîc in Harmonia ſua Euang. Caluinus, ſeipſum, & omnes ſectarios iugulans.

3. ET VENIT IN OMNEM REGIONEM IORDANIS, id eſt, circa Iordanem ſitam. Matthæus dicit eum in deſerto Iudææ prædicaſſe, quod procul à Iordane collocant: ſed non negat eum ad regiones Iordani vicinas excurriſſe, quod hîc indicat Lucas, quamquam circa Iordanem loca deſerta fuiſſe notum ſit. De reliquis in v.3. & 4. contétis, vide dicta Matth.3.& Marci.1.

5. OMNIS VALLIS IMPLEBITVR. Prophetia eſt ex Iſaia ſumpta, per quam metaphoricâ locutione à conſuetudine Regum deriuata, ſignificat Chriſto, tanquam Regi venturo, omnia itinera eſſe paranda, & rectas faciendas vias id eſt, æquandas, ſeu complanandas: per quas tranſiturus eſt Modus autem parandi Regibus viam eſt, vt vallibus & collibus complanatis tota via æqua & recta fiat. Hec eſt ergo, quòd hîc dicit, futuris vtens pro imperatiuis, Hebraico more, OMNIS VALLIS IMPLEBITVR, id eſt, impleatur, ET OMNIS MONS ET COLLIS HVMILIABITVR, id eſt, humilietur, ſeu deprimatur: ET ERVNT PRAVA IN DIRECTA, id eſt, viæ diſtortæ, ſeu curuæ ſint, ac fiant rectæ: ET ASPERA, id eſt, aſperæ viæ, propter ſentes aut petras aut offendicula atque inæqualitatem, fiant IN VIAS PLANAS. Qua metaphora ſignificatur, omnem puſillanimitatem ac deſperationem animi in ſpem diuinæ gratiæ, & virtutis erigendam, omnem præſumptionem ſapientiæ ac iuſtitiæ ſuæ, omnemque ſuperbiam eſſe deprimendam: omnem prauitatem, & aſperitatem vitæ in mores rectos, ſeu rationi conſentaneos, tractabiles & manſuetos eſſe mutandam.

6. ET VIDEBIT, pro, quia videbit, modo loquendi Hebręis ſatis familiari. Datur enim ratio parandi vias, quia ſcilicet VIDEBIT OMNIS CARO SALVTARE DEI, id eſt, omnis homo corporeis oculis conſpiciet Chriſtum ſalutis mundi auctorem à Deo miſſum: quem quiſquis cum fructu videre & excipere volet: ei via ſeu mores iſta ratione æquandi & parandi ſunt, Itaque per v.5. paulò latiùs declaratur prima pars prædicationis Ioannis, quam alij Euangeliſtæ ponunt, ſcilicet *Pœnitentiam agite*: verſu verò 6 pars altera, *Appropinquauit regnum cælorum.* Quæ ſequuntur vſque ad verſum 10. explicata ſunt Matth. 3. Itaque cùm magna verbo-

rum acrimonia ex tota turba præcipuè Phariſæos perſtrinxiſſet, ſola turba, id eſt, plebs ſimplicior eius oratione commota interrogauit:

QVID ERGO FACIEMVS, ad adferendos ſcilicet fructus dignos pœnitentiæ? Qui reſpondit:

11. QVI HABET DVAS TVNICAS, id eſt, veſtimenta ſuperflua, ſeu plura, quàm ipſi opus fuerit: ponitur enim numerus certus pro incerto, & ſpecies pro genere, Nam fieri poteſt, vt etiam pluribus quàm duobus veſtimentis opus habeat, ad tutandam vitam, nec tamen iuxtà præceptum Ioannis danda ſit pauperi. In binario igitur ſuperfluitas notatur. DET NON HABENTI, id eſt, indigenti, ſiue vnam habeat, ſiue non. Itaque obligationem dandæ eleemoſynę ex duabus præfinit partibus; ex ſuperfluitate diuitis, ſi plus habeat, quàm ipſi ſit neceſſarium, & ex inopia pauperis, ſi vitæ tuendæ deſint neceſſaria. ET QVI HABET ESCAS, id eſt, ſuperfluum cibum, SIMILITER FACIAT, det ſcil. eſurienti ſeu indigēti. Itaq; vt notat Ambr. illa ſeruatur miſericordiæ menſura, vt non ſibi vnuſquiſq; totum eripiat, ſed quod habet, cum paupere partiatur. Sub duobus autem operibus miſericordiæ, quorum vnum tangit veſtitum; alterum victum, tamquam maximè neceſſariis & communibus, omnia miſericordiæ opera comprehendit, vt videlicet ſuccurramus proximorum indigentiæ de ſuperfluo. Et quidem in turbis dat præceptum omnibus commune benefaciēdi: in Publicanis verò & militibus propria ipſorum vitia prohibet. Publicanis enim dicebat:

13. NIHIL AMPLIVS QVAM QVOD CONSTITVTVM EST VOBIS, à Principe vel magiſtratu, FACIATIS, id eſt, exigatis: hoc enim propriè ſignificat verbum Græcum, *πράσσετε*, vt Commentatores Græci exponunt. Itaque permittit exigi vectigalia, ſed vetat excedi Principis conſtitutionē. Militibus autē dixit Iudæis ſcilicet, ſiue Herodi, ſiue Romano Imperatori militantibus; nam & hoc Iudæis licitum erat.

14. NEMINEM CONCVTIATIS, id eſt, neminem malè tractetis vi metuque aliquid extorquendo: NEQVE CALVMNIAM FACIATIS, falſa crimina inpingendo tamquam inſidiatoribus, vel fautoribus, hoſtium, &c. ET CONTENTI ESTOTE STIPENDIIS VESTRIS: Græcè *ὀψωνίοις* *obſoniis*, quia cibaria ſæpè militibus in ſtipendij partem ſolui ſolent. Hac vltima præcepti parte præcidit radicem concuſſionis & calumniæ, ſeu violentiæ & fraudis: nam ideò illis iniuriarum generibus vtuntur plerumque milites, quia non ſunt contenti ſtipendiis ſuis.

23. ET IPSE IESVS ERAT INCIPIENS QVASI ANNORVM TRIGINTA. Omnes penè Annalium Scriptores locum iſtum velut anchoram ſacram arripuerunt, qua nixi verum Dominicę natiuitatis annum figerent. Itaque Barònius, Franciſcus Lucas, Scaliger, & alij tamquam certum putant ſignificari, quod Lucas hîc expreſſerit annum Chriſtum trigeſimum expletum, & trigeſimum primum per paucos dies inchoatum, ex eo quòd tunc aliquis propriè dicatur eſſe triginta annorum, cùm eos expleuerit: atque illud, *quaſi*, volunt non dubitatiuè, ſed aſſertiuè ſumi, ſicut Ioan. 1. *Gloriam quaſi vnigeniti à patre.* Pro qua ſententia citatur maximè S. Ignatius Epiſt. ad Trallianos, cùm reuera nihil ſtringat. Alij contrà putant ſignificari, quòd Chriſtus inchoaſſet tantum trigeſimum annum per tredecim dies, tum quia dicitur, *erat incipiens*; tum quia illud, *quaſi*, diminutionē ſignificat. Ita clarè tenet Iren. lib. 2. cap. 39. Sed reuerà videtur illud, *quaſi*, dubitatiuè ſumi, ſicut ſumitur cap. 22. v. 41. vt aliqui legūt: & ſuprà cap. 1. 56. & paſſim vſurpari ſolet: vt ſimpliciſſimus ſēſus ſit, quòd Chriſtus eſſet circiter, ſeu plus minus triginta annorū, ſicut apertè intellexit Iuſtinus Dialogo cum Triphone. Illud autē, *Incipiens*, non ſignificat, quòd inciperet eſſe triginta annorum, ſed eſt ſēſus, quòd erat circiter triginta annorū, cùm inciperet officium ſuum, ſeu prædicationem ſuam, vt ſatis indicant alia Scripturæ

loca Act. 1. verſ. 22. & ibidem cap. 10. v. 37. Vt proinde propter locum iſtum nemo cogatur recedere ab ea ſententia de anno natalis Domini, quam ei argumenta prægnantia ſiue hiſtoriæ ſiue Matheſeos certam demonſtrare videantur. Permittere enim videtur libertatem aliquam, vt non præciſè anno trigeſimo ætatis, ſed circiter, hoc eſt, vel vigeſimo nono inchoato, vel trigeſimo primo expleto baptizatus dici poſſit. Quo verò anno præciſè ſit & conſequenter natus & mortuus, lis Chronologorum penè interminabilis eſt. Hoc ferè inter omnes recentiores Chronologos conſtat epocham, illam ſeu computum communem, qui Dionyſian. dicitur, iuxta quem nos vulgo annos à Chriſto nato computamus, eſſe æquo breuiorẽ, hoc eſt aliquot annos ei adiiciendos. Vnde Baronius ei adiicit duos, quem multi alij ſecuti ſunt volẽtes Chriſtum eſſe natum Lentulo & Meſſalino Conſulibus, anno ſcilicet Iulianæ correctionis quadrageſimo tertio. Quæ ſententia grauibus difficultatibus non caret, maximè quia cogitur fidem abrogare Ioſepho & Dioni magnæ auctoritatis Scriptoribus, quorum primus de rebus recentiſſimis, quas penè viderat ſcribebat. Vnde alij nonnulli quatuor annis communem computum anteuertunt, ita ſcilicet, vt quem vulgo dicimus annum à Chriſto nato milleſimum ſexcenteſimum tertium, ſit reuera milleſimus ſexcenteſimus trigeſimus ſeptimus, dicuntque Chriſtum natum anno Iulianæ Correctionis 41. Aug. 12. & Corneliano Sulla Conſulibus. Fauẽt ei admodum teſtimonia vetuſtiſſimorum Hiſtoricorum Ioſephi & Dionis, & quòd hoc ipſo anno Ianus clauſus fuerit, pace per totum orbem compoſitâ, itémque Iudæi ſe ſceptro Herodis alienigenæ ſuâ voluntate ſubiecerint, quæ Chriſti naſciturі ſigna à veteribus traduntur. Nec ei quidquam difficultatem facit, niſi locus iſte S. Lucæ. Cogitur enim hæc ſententia ita exponere illud, *quaſi*, vt Chriſtus illo anno decimo quinto Tiberij, cùm baptizaretur, expleuiſſet annum ætatis trigeſimum primum & inchoaſſet trigeſimum ſecũdum per tredecim dies; vt ſic mortuus conſequenter dici debeat annis triginta quatuor expletis, & trigeſimo quinto per tres circiter menſes inchoato. Ex Euangeliſtis enim conſtat, poſt baptiſmum per tres annos & totidem menſibus prædicaſſe. Quę difficultas non videtur eſſe tanta, vt dici poſſit illud, *quaſi*, latitudinem illam admittere; maximè quia ætatibus, ſeu annis exprimendis rotundi numeri in Scriptura ſæpè aſſignantur, omiſſis minutiis.

De Eccleſia verò, quæ in libris ſuis computu Dionyſiano vtitur, difficultas exigua eſt: nam illum computum vſurpat quidem, ſed non probat, ſicut annos ante natiuitatem Chriſti computat iuxtà editionem LXX. Interpretum, & iuxtà computum eorum, in quo multas centurias annorum redundare nemo paulò eruditior negat, & fateri coguntur quotquot voluerint auctoritatem editionis Hebraïcæ & noſtræ vulgatæ ſequi. Et hæc de ætate Chriſti naſcentis & baptizati ſatis.

VT PVTABATVR FILIVS IOSEPH, Græcè additur ὢν id eſt, *exiſtens*, ſeu cum eſſet, vt putaretur filius Ioſeph, id eſt, vulgi opinione & famâ non naturâ filius Ioſeph. QVI FVIT HELI Difficultas hic magna eſt, quomodo Ioſeph dicatur filius Heli, cùm Matth. 1. dicatur filius Iacobi. Recentior quidam facilè non expedit, dicendo illud, *qui*, referendum eſſe non ad Ioſeph, ſed ad Ieſum, vt ſenſus eſſet, qui Ieſus erat filius Heli, matre ſcilicet Mariâ interpoſitâ, quia Heli iſte pater erat Beatæ Virginis, alio nomine dictus Eliachim & Ioachim: Nam iſta nomina eadem ſunt, vt patet ex nomine Pontificis, qui Iudith. 4 verſ. 5. & 11. vocatur Eliachim, & tamen cap 15. verſ. 9. dicitur Ioachim: vnde & 4. Reg. 23. verſ. 34. nomẽ Eliachim vertitur à Pharaone in Ioachim. Alij quoque recentiores, qui putant ipſum Ioſephum vocari filium iſtius Heli, ita hoc explicant, vt fuerit gener eius: nam generi ſocerorum filij vulgò

dici ſolent, & ſoceri eorum patres. Vtroque modo deſcriberetur hîc genealogia Beatæ Virginis ex parte patris. Sed vtraque ſententia difficultatem grauem patitur, eo quòd iſto modo promiſſiones Dauidi factæ de Chriſto naſcituro non eſſent impletæ per Salomonem, ſed per Natham. Itaque longè ſatiùs diceretur iſtum Heli eſſe patrem non Mariæ, ſed Annæ matris eius, auum ſcilicet maternum Mariæ, vt Ioſeph dicatur filius eius, quia nepos eius, non conſanguinitate, ſed affinitate, quia Maria, quam duxerat vxorem, erat neptis Heli:& ſic deſcriberetur hîc genealogia Beatæ Mariæ ex parte matris, ſicut apud Matthæum ex parte patris. vt ex vtroque latere ipſa & Chriſtus ex Regali ſtirpe deſcenderint. Plerique tamen veteres duas alias ſolutiones amplexi ſunt. Prima eſt, vt Ioſeph fuerit filius Iacob natura, filius Heli adoptione, ſicut contigit Ephraïm & Manaſſe, qui à Iacob adoptati ſunt, à Ioſeph geniti. Tradit hanc latè Auguſt. lib. 2. De conſenſu cap. 3. & lib. 2. Quæſt. Euangel. quæſt. 5. Secunda ſolutio eſt, quam plures probauerunt, Ioſeph fuiſſe filium Iacob naturalem, Heli verò legalem, eò quòd Iacob iuxtà legem Deuteron. 25. verſ. 5. coactus fuerit ducere viduam Heli fratris ſuis vterini, id eſt, ex eadem matre, ſed alio patre nati, & ſine liberis defuncti, ex qua genuerit Ioſephum. Hanc primus tradidit Iulius Africanus in Epiſt. ad Ariſtidem, tamquam acceptam ab ipſis cognatis Chriſti poſt aſcenſionem, quam tota antiquitas poſtea maximè probauit, vt Euſeb. lib. 1. Hiſt. cap. 7. Hieron. in Matth. Ambr. in Luc. & in primis Auguſt. 2. Retract. cap. 7. & alibi.

Sed obiiciunt, quid ad rationem genealogiæ filiatio illa legalis, quâ filius naturalis ſecundogeniti dicebatur filius primogeniti, abſque liberis defuncti? Reſpondetur, quia filiatio illa legalis in veteri Teſtamento tanti momenti erat, vt etiam familiæ perinde, vt per filiationem naturalem propagarentur: deinde lex illa Deuteron. in typum Chriſto erat lata, vt ſcilicet ſignificaretur quod Chriſto mortuo fratres eius Apoſtoli non ſibi ſed primogenito in multis fratribus Chriſto ſcilicet ſpirituales filios generare deberent. Cùm ergò lex illa in Chriſto debuerit impleri: operæ quoque pretium erat, vt in ipſius etiam genealogia ad litteram impleretur.

35. QVI FVIT ZOROBABEL, QVI FVIT SALATHIEL. Iſti duo planè diuerſi ſunt à Zorobabel & Salathiel, qui recenſentur à Matth. cap. 1. v. 12. ſicut & omnes, quos Lucas poſuit ab Heli patre Ioſeph vſque ad Nathan filium Dauidis, alij ſunt ab iis, quos Matth. enumerauit à Iacob patre Ioſeph, vſque ad Salomonem. Per diuerſos enim filios Dauidis Lucas aſcendendo & Matth. deſcendendo peruexit genealogiam.

36. QVI FVIT CAINAM. Geneſ. 11. verſ. 12 Cainam iſte à Moyſe prætermittitur, ſecundùm textum Hebraicum & vulgatam, ſed inſertus fuit à LXX. Interpretibus, quos Lucas hîc ſequitur. Diſcordiam iſtam conciliauimus in illum locum *Geneſis*, eo ſenſu, vt Caïnan à LXX. prophetico ſpiritu adiectus ſit, & certi myſterij causâ à Moyſe prætermiſſus, ſalua veritate. Sunt tamen, qui putant Caïnan à LXX malè fuiſſe interpoſitum; Lucam verò non ex opinione ſua, ſed iuxtà librorum cenſualium tabulas loqui, in quibus Caïnan inſerius reperiebatur: & hoc ſatis ſignificari illa voce maximè Græcâ, quæ habetur verſ. 23. (*vt putabatur*) quam ad omnia ſequentia referri volunt, vt ſcilicet Lucas ſignificet ſe de Chriſti parentibus loqui, quemadmodum in tabulas relati erant. Neque mirum hoc eſſe, cùm ſimile quid reperiatur 2. Eſdræ 7. verſ. 5. & ſeqq. vbi recenſentur nomina eorum, qui aſcenderant ex Babylone, iuxtà tabulas publicas: quæ tamen recenſentur in multis longè aliter ab Eſdrâ iuxtà propriam ſcientiam libro primo Eſdræ cap. 2.

38. QVI FVIT ADAM. A Chriſto ad A-

dam vſque Lucas progreſſus eſt, vt oſtenderet primum & ſecundum Adamum eiuſdem eſſe naturæ, Chriſtumque veniſſe, vt etiam ipſi Adæ, & omnibus ab eo oriundis gentibus ſalutem adferret. Matthæus autem quia Iudæis ſcripſit, ab Abraham Iudæorum & fidei parente, genealogiam ſuam incœpit: idque deſcendendo. Lucas verò aſcendendo, quia ab illo ſignificatur noſtrorum ſuſceptio peccatorum, ab hoc eorum abolitio: quam quia conſequimur per Baptiſmum Chriſti, ideo Lucas baptizato tandem Domino ſeriem generationis eius exorſus eſt, eamque perduxit vſque ad Deum, quia per peccati remiſſionem Deo reconciliati reddimur filij eius, non naturales, ſed adoptiui; qua de cauſa filios etiam adoptiuos catalogo ſuo intexuit. Vide plures conſonantias & diſſonantias vtriuſque ſcalæ genealogicæ apud Auguſt. 2. De conſenſu Euang. cap. 4. QVI FVIT DEI, ſcilicet filius, quod ſupplendum in omnibus præcedentibus, non quòd Adam à Deo generatus ſit, ſed factus, & eâ locutione filius, quâ dicitur Iob. 33. v. 28. *Quis eſt pluuiæ pater*? Benè autem reſpondet finis huiuſce ſcalæ principio, vt & Adam dicatur Filius Dei, & Ioſeph filius Heli, neuter propriè ſcilicet generatione naturali: itemque vt credibilius fiat Chriſtum, nouum Adam, ſine ſemine & terreno patre eſſe natum, quam credibile eſt veterem Adam ſine ſemine & matre terrena prodiiſſe.

CAPVT IV.

16. ET VENIT NAZARETH: non primum ſtatim à tentatione, ſed cùm iam alia, Galilææ loca peragraſſet vt ſatis patet & hic v. 14. & 15. & Matth. v. 13. & ſeqq. Nam quod ibi dicitur *relicta Nazareth*; intelligitur prætermiſſa & neglecta Nazareth oppido educationis ſuę. INTRAVIT SECVNDVM CONSVETVDINEM SVAM, quam ſcilicet iam ab initio prædicationis obſeruabat, vt diebus ſabbatinis ſynagogas officij ſui cauſa ingrederetur, de quo Marci 1. v. 21. ET SVRREXIT, honoris & venerationis cauſâ, LEGERE, ſcilicet Scripturam ſacram. Moris enim erat tunc in ſynagogis aliquid de Lege, & Prophetis legere, vt patet Actor. 13. v. 15. & clariſſimè ibidem, cap. 15. v. 21. quibus etiam indicatur lectioni prædicationem ſubiungi ſolitam: nam lectio Scripturæ permittebatur, vt inde materia prædicandi ſumeretur. Quem morem poſtea Eccleſia videtur imitata, dum concionibus Epiſcoporum Scripturæ lectionem per lectores præmittebat, vt videlicet quemadmodum ait Cyprian. initio libri De mortalitate, vigore pleno, & ſermone de Dominica lectione concepto, ad populum cum fructu diceretur.

17. ET TRADITVS EST ILLI LIBER ISAIÆ, diuina ſcilicet prouidentia procurante, vt ille traderetur, vbi clariſſimè de Chriſto prophetatum erat. Ex qua etiam factum eſt, vt libro reuoluto quaſi caſu inueniret locum, per quem Nazarenis, inter quos diu priuatus vixerat, auctoritatem prædicādi, & munus publicum legati agendi velut per litteras patris ſui probaret.

18 SPIRITVS DOMINI SVPER ME, ſupple, *eſt*, vel *requieſcit*: quibus paucis verbis myſterium Trinitatis exprimitur. *Spiritus* enim Spiritum ſanctum, *Dominus* Patrem, *me* Chriſtum ipſum, iuxtà diſpenſationem tamen carnis aſſumptæ ſignificat: q. d. Nihil humano ſpiritu, aut conſilio mihi præſumo, ſed ipſe Spiritus Dei Patris ſuper me requieuit, qui me agit & regit.

PROPTER QVOD VNXIT ME, ſupple *Dominus*, vt additur Hebraicè Iſaiæ 61. verſ. 1. hoc eſt, quia ſpiritus mihi datus eſt à Patre, non ſecundùm menſuram, ideo per ſpiritum illum omne genus gratiarum in me diffudit, velut vnguentum, quo me tamquam vnctum ſuum & Meſſiam conſecrauit ad officium prædicationis. Primum enim eſt cauſa poſterioris, vt ſignificauit & Apoſtolus ad Romanos 5. verſ. 5. *Charitas diffuſa eſt per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis*. Alludit autem

ad vnctiones antiquas, quibus ad certa munera conſecrabantur Deo. Hæc vnctio obtigit Chriſto ab initio conceptionis; deſignatio autem publica ad officium prædicandi in baptiſmo, vbi Spiritus ſanctus ſuper eum deſcendit viſibiliter, non vt vngeret propriè, ſed vt vnctum, & plenum Spiritus ſancti donis eſſe demonſtraret. Explicans autem finem iſtius vnctionis ſeu conſecrationis.

EVANGELIZARE, inquit, PAVPERIBVS MISIT ME: pauperibus, inquam, ſecundum ſæculum. Vnde & alibi hoc dat ſignum ſui aduentus, *Pauperes euangelizantur*; qui ſicut à faſtu ſolent eſſe remotiores, ita Euangelio recipiendo propinquiores. Nam quod Beda & alij intelligunt pauperes ſpiritu, difficile reperias tales, quibus Chriſtus paſſim euangelizauerit, quamuis per eius prædicationem tales facti ſunt. SANARE, ſeu ad ſanãdum, CONTRITOS CORDE: per pœnitentiam, inquiunt quidam; ſed longè rectiùs intelligas non bonum ſed miſerabilem animæ ſtatum deſcribi, ſicut circumſtantia loci clamat, vt contriti corde ſint fracti ac deſperabundi animo, propter peccatorum multitudinem: nam vt Baſil. in Catena, peccatum cor humanum præ cæteris proſternit: vnde & Scriptura, *Qui alligat contritiones eorum*: eſt enim metaphora ab iis qui vulneribus contuſi & contriti ſunt.

19. PRÆDICARE CAPTIVIS REMISSIONEM, ſeu demiſſionem, id eſt, ad proclamandam omnibus captiuis libertatem redeundi ad patriam ex captiuitate. Quâ metaphorâ ſignificatur Chriſtum prædicaturum & allaturum libertatem ex captiuitate Satanæ & peccatorum vinculis, vt Deo vero Domino noſtro reſtituamur & iuſtitiæ ſeruiamus. ET CÆCIS VISVM: nam vnum ex præcipuis beneficiis Chriſti eſt, quod genus humanum ex horrendis ignorantiç & peccatorum tenebris vocauit in admirabile lumen ſuum: de quo etiam c. 1. v. 79. prophetauit Zach. & cap. 2. v. 32. Simeon. DIMITTERE CONFRACTOS IN REMISSIONEM, id eſt, ad dimittendos liberos eos, qui peccatorum iugo obtriti & fracti ſunt animo, vel etiam eos, qui omnibus facultatibus exuti, pro grauiſſimis tamen peccatorum debitis tenentur in vinculis: ad hos, inquam, dimittendos liberos, iuxta illud Iſa. 58. ad quod per hanc metaphoram alluditur, *Dimitte eos, qui confracti ſunt, liberos*. PRÆDICARE ANNVM DOMINI ACCEPTVM, id eſt, tempus diuini beneplaciti, quo ſcilicet Deo placuit beneuolentiam ac beneficentiam ſuam hominibus declarare. Vbi certum eſt, alluſionem fieri ad annum iubilæi, in quo ſimilis proclamatio libertatis & remiſſionis debitorum fiebat, vt patet Leuit. 25. verſ. 10. & Deuter. 15. Hoc autem tempus non fuit ſolus primus annus prædicationis Chriſti, vt putauit Epiph. Hæreſi 51. exiſtimans neminem tunc contradixiſſe Chriſto neque Iudęos, neque Samaritanos, neque Gentes; cùm contrarium ſatis pateat hîc v. 29. ſed eſt totum tempus ab aduentu Chriſti, vſque ad ſęculi conſummationem, in quo vocantur hi, qui accepti ſiunt à Deo, vt Iren. lib. 2 c. 38. & ſic perſpicuè exponit ipſe Apoſt. 2 ad Corinth. 2. ET DIEM RETRIBVTIONIS Hieronym. vertit *vltionis*, nempe extremi iudicij, quam Chriſtus paſſim prædicauit: vel potiùs quia tota hæc prędicatio læta eſt, intelligitur vltio de inimicis generis humani, diabolo & Angelis eius. Vnde idem tempus eſt ſalutis ſeu acceptabile, & retributionis ſeu vltionis, ſicut vtrumque etiam coniungit Iſaias capite 35. verſ. 4. *Dicite puſillanimis: Confortamini, ecce Deus veſter vltionem adducet retributionis*, ſcilicet in hoſtes, *Deus ipſe veniet, & ſaluabit vos*.

20. ET CVM PLICVISSET LIBRVM; REDDIDIT MINISTRO, Synagogæ, ET SEDIT, more Doctoris, ET OMNIVM IN SYNAGOGA OCVLI ERANT INTENDENTES, id eſt, defixi, IN EVM curioſitate potiùs quàm docilitate aud endi, quid dicturus eſſet, qui cum tanta fama repentè prodiiſſet, cùm numquam litteras didiciſſet, vt eſt Ioann. 5. Dixit autem,

21. QVIA, quod redundat hic, ſicut alibi ſæpiſſimè in Scripturis, HODIE IMPLETA EST HÆC SCRIPTVRA IN AVRIBVS VESTRIS, id eſt, impletur, vobis audientibus, quando vobis Euangelium prædicantem auditis. Quo tacitè ſignificat, ſe eſſe illum, de quo Propheta loquebatur, hoc eſt Meſſiam, diuinóque actum ſpiritu & auctoritate ſe facere, quæ faceret.

22. ET OMNES TESTIMONIVM EI DABANT, ſapientiæ, doctrinæque ſingularis, vt ſatis colligitur ex Marci 6. verſ. 2. ET MIRABANTVR IN VERBIS GRATIÆ: id eſt, propter verba eius, gratiæ decoriſque plena: quod alij eodem ſenſu exprimunt per hypallagen, propter gratiam verborum, iuxtà illud iam olim de eo vaticinatum, *Diffuſa eſt gratia in labiis tuis.* Significat autem *Gratia* non compoſitionem verborum, ſed vim diuinam, quâ eius oratio in animos auditorum decorè, ſuauiter, & efficaciter influebat. ET DICEBANT, non cauſam admirationis proferendo, ſed auctoritati verborum gratiæ derogando; nam Matth. in fine cap. 13. dicit quòd ſcandalizabantur in eo, in carnalis ſcilicet originis abiectione.

23. DICENTES: NONNE HIC EST FILIVS IOSEPH, plebeij ſcilicet & fabri? ET AIT ILLIS: VTIQVE DICETIS MIHI HANC SIMILITVDINEM, id eſt, hanc parabolam, vt Græcè, ſeu hoc prouerbium vulgare, quod in Medicos cum conuitio iaci ſolet, ſi artem medendi aliis profitendo, ſe ſuóſque iuuare nequeant, MEDICE CVRA TEIPSVM: q. d. ſi ars tua valeret aliquid, primò tibi ferret opem. Applicat autem prouerbium Chriſtus: QVANTA AVDIVIMVS FACTA IN CAPHARNAVM, ciuitate ſcilicet tibi exterâ, FAC ET HIC IN PATRIA TVA, cui tamquam propinquiori magis obſtrictus es: quaſi dicerent, Non credimus illa eſſe facta, quæ fama vulgauit, cùm nihil hîc talis beneficij præſtes nobis. Idem omninò prouerbium aliis verbis Chriſto in ipſa cruce obiectum fuit, Matth. 27. v. 42. Reſpondet autem hîc Chriſtus, retorquendo prouerbium ſimile, quo docet nullibi minùs miracula debere ſe facere, quàm vbi ipſi maximè putabant.

24. QVIA NEMO PROPHETA ACCEPTVS EST, id eſt, in honore & pretio eſt, IN PATRIA SVA: vnde apud Matth. *Non eſt Propheta ſine honore niſi in patria.* Cauſam dat Cyrillus libro 2. in Ioann. capite 113. quia ſolemus id quod tritum eſt atque quotidianum, etiamſi magnum ſit, paruipendere: imò & in iis, quæ eiuſdem ſortis nobiſcum ſunt, ſi in aliqua re excelluerit, inuidere. Cauſam ergò tacitè in ipſos retorquet: cùm enim miracula in eum fiant finem, vt credantur; minimè autem credantur, vbi Propheta ſine honore eſt, & contemnitur, minimè in patria fieri debent. Quod declarat ex factis aliorum Prophetarum Eliæ & Elizæi. Nam

25. MVLTÆ VIDVÆ, egenæ ſcilicet laborantes inediâ, ERANT IN DIEBVS ELIÆ IN ISRAEL, QVANDO CLAVSVM EST CŒLVM, id eſt, non pluit, ANNIS TRIBVS ET MENSIBVS SEX: quod tempus non exprimitur in Scriptura veteris Teſtamenti, ſed ex propria ſcientia Chriſtus tradit, & ex Chriſto Iacobus cap. 5. verſ. 17.

27. ET AD NVLLAM ILLARVM MISSVS EST ELIAS, niſi, quod non exceptiuè intelligendum eſt, quia non erat vidua Iſraëlitis, verum aduerſatiuè pro ; *ſed*, q. d. ſed IN SAREPTA SIDONIÆ, Græcè Σιδῶνος, id eſt, vrbem illam ſpectantem ad ditionem Sidonis ſeu Sidoniorum: duobus enim miliaribus ab illa diſtabat, & eius incolæ Gentiles erant. AD MVLIEREM VIDVAM: cuius præ omnibus viduis Iſraël tantopere excelluit fides, & charitas, & veneratio ergà Prophetam, vt vnius diei cibum, quem ſolum habebat, appoſuerit, & Prophetæ eſuriem neceſſitati ſuæ & filij prætulerit, inquit Leo Serm. 4. de Quadrageſ. Maximæ enim fidei fuit, quòd verbis ſimplicibus hominis eſurientis, & tamen ei victum promittentis, crederet, maximæ charitatis & ho-

& honorificentiæ, quòd ſatiùs iudicaret ipſum, quam ſe vel filium, viuere.

27. ET MVLTI LEPROSI ERANT IN ISRAEL, &c. ET NEMO MVNDATVS EST NISI NAAMAN SYRVS, id eſt, extraneus Iſraëlitis. Cauſa erat etiam hîc, fides in Deum Iſraël, & Prophetas eius, ex qua tantum laborem itineris ſuſceperat; & gratitudo in benefactorem Prophetam. Vnde Ambr. Cur non curabat fratres Eliſæus, cùm ſanaret alienos? niſi quia voluntatis eſt medicina, non gentis: & diuinum munus votis elicitur, non naturæ iure defertur: faſtidioſos viros cæleſtium profectus munerum non ſequuntur. Hæc Ambroſius. Itaque Chriſtus tacitè & verecundè ſignificat etiam geſtis antiquorum congruere, quòd nulla ibi faceret miracula, culpam in ipſis eſſe, non in ſe, videlicet contemptum ſui, ingratitudinem, &, vt Matth. incredulitatem eorum. Hunc verborum Chriſti ſenſum, cùm ipſi ſatis intelligerent.

28. REPLETI SVNT OMNES IN SYNAGOGA IRA: partim quòd ſui taxationem non ferrent, vt peſtilentes homines ſolent; partim quòd ipſe ſe Prophetis antiquis compararet; ac denique quòd ab eis Dei benificia auferenda, & in alienigenas transferenda inſinuaret.

29. ET SVRREXERVNT, abruptâ ſcilicet Chriſti concione, ET EIECERVNT ILLVM EXTRA CIVITATEM, tamquam reum mortis, quia extra ciuitatem ſontes plectere ſolebant, vt colligitur ex morte Chriſti, & Stephani, Act. 7. v. 57. ET DVXERVNT EVM, protrahendo, inquit Tertull. 4. contra Marcion. c. 8. VSQVE AD SVPERCILIVM, ſeu verticem & eminentiſſimum aliquod iugum, MONTIS, SVPER QVEM CIVITAS ILLORVM ERAT ÆDIFICATA, in aliqua eius planitie decliuiori.

30. IPSE AVTEM TRANSIENS PER MEDIVM ILLORVM, ita, vt eum videntes tenere non poſſent, inquit Ambr. Orat. contra Auxent. nec enim ſe inuiſibilem hîc Chriſtus reddidit, ſicut putatur feciſſe apud Ioan. quando abſcondit ſe, & exiuit de templo. Variis autem id modis fieri potuit, ſiue reſoluendo manus eorum, quibus tenebatur, ſiue mutatâ ſubitò, ſiue obſtupefactâ furentium mente, vt ſentit Ambroſ. IBAT, id eſt, intrepidus ſine feſtinatione abibat, non vt fugientes ſolent occultè, ſed libero gradu ambulans, vt ſolebat, inquit Cyril 11. in Ioan. c. 22. Nullam autem aliam furentibus inflixit pœnam, tamquam qui ſanare adhuc mallet, quàm perdere, vt inefficaci furoris exitu deſinerent velle, quod implere non poſſent, vt idem Ambroſ. ait.

42. FACTA AVTEM DIE, id eſt, primo crepuſculo, ſeu, vt Marcus, DILVCVLO VALDE: inſinuatur autem Chriſtum tota nocte curandis ægris operam dediſſe; IBAT AD DESERTVM LOCVM, non tantùm orandi causâ, vel fugiendi turbam, ſed in primis vitandi iactantiam vt Ambr. Ita nos docens exemplo ſuo à perfectis viris omnem vanitatis cupiditatem ex præſtitis beneficiis vel magnalibus abeſſe debere. ET TVRBÆ REQVIREBANT, ſeu quærebant eum nocturnis illectæ beneficiis. Ad quem modum pulchrè Ambr. docet Chriſtum ſpiritualiter quærendum, non nocte, ſed die: non in foro, ſed in deſerto.

CAPVT V.

FACTVM EST AVTEM, &c. Vtrùm hæc hiſtoria ſit eadem cum ea, quam narrat Matth. c. 4. verſ. 18. non ita conſtat. Multa ſuadent eſſe diuerſam, & quidem tempore priorem, ſicut tenet Auguſt. libro 2. De conſenſu cap. 17. nam ibi Chriſtus dicitur iuxtà mare ambulaſſe, hîc ſteriſſe: ibi nulla turbæ mentio, hîc plurimæ: ibi Chriſtus in littore dixit, *Faciam vos fieri piſcatores hominum*, hîc in naui ait, *Eris homines capiens*: ibi Petrus & Andræas mittebant rete in mare, Ioannes verò & Iacobus reficiebant, hîc omnes lauabant retia ſua. Sunt tamen quædam aliæ circunſtantiæ ita ſimiles, vt non vi-

Euang. Xx

deatur diuerſa eſſe hiſtoria Itaque verum videtur eſſe id, quod Aug. ait, præceſſiſſe quidam hanc hiſtoriam ante vocationem, quam Matthæus narrat, ſed ſic tamen, vt illa vocatio ei prorſus coniuncta fuerit.

2. ET VIDIT DVAS NAVES STANTES SECVS, id eſt, iuxta STAGNVM, & proinde in ipſo littore: PISCATORES AVTEM DESCENDERANT ET LAVABANT RETIA. Quo pulchrè ſignificatur eos, qui piſcantur homines, debere ſtatutis temporibus à piſcatione feriari, vt ſordes adhærentes verbis & officiis, quibus homines quaſi retibus ad Chriſtum trahunt, per pœnitentiam abluant & corrigant, vt in poſterum mundiora & expeditiora ſint retia.

3 ET ASCENDENS IN NAVEM, vt quietiùs & minùs à turba preſſus doceret, QVÆ ERAT SIMONIS; vt myſterium adumbraretur, quòd ipſe præficiendus eſſet Eccleſiæ, in qua doceret Chriſtus: ROGAVIT EVM, ne in hominem ſibi necdum adhærentem imperium vſurpare videretur, A TERRA REDVCERE PVSILLVM quantùm ſufficeret; vt vox quidem eius audiri poſſet à turba non tamen ipſe comprimi. Quo ſignificatum vult Greg. 17. Mor. c. 12. eos, qui erudiunt turbam, nec in profundum myſteriorum ſe abripere debere, nec etiam in terra quaſi terrena prædicare, ſed pro captu turbæ medium tenere. Cùm ergò finita concione Petrus IN VERBO DOMINI, id eſt, iuxtà iuſſum Chriſti, projiciendo laxaſſet rete ſuum capta multitudine piſcium copioſâ.

7. ANNVERVNT SOCIIS, id eſt, ſignis, non voce aduocarunt ad adiuuandum. Quod factum fuit non tam ex ſtupore & timore, quo loqui non poſſent, vt quidam putant (ſtatim enim loquebatur Petrus Chriſto) quàm propter nimiam diſtantiam.

8. QVOD CVM VIDERET PETRVS, PROCIDIT AD GENVA IESV, adorabundus: mirabatur enim Dominici præcepti virtutem, & tamquam in arte piſcandi exercitatiſſimus ſatis cernebat, non niſi diuinâ virtute rem eſſe geſtam: DICENS EXI A ME, id eſt, diſcede à me. Cauſam adjicit, QVIA HOMO PECCATOR SVM, id eſt, multis peccatis obnoxius, tu vero ſanctiſſimus, vt proinde conſortio tuo indignus ſim. Itaque verba iſta videntur profecta ex duplici affectu: primò ex humilitatis magnitudine, vt fuerint ſimilia verbis Centurionis. *Non ſum dignus vt intres ſub tectum meum*: quaſi diceret Petrus, non ſum dignus, vt ſis in naui mea. Secundò ex timore: vnde Cyril. in cap. 6. Iſaiæ dicit, Petrum ex reuerentia horruiſſe eſſe cum Chriſto, velut peccatorem cum ſancto. Timor ergò iſte fuit, ſiue carnalis, vt aliqui putant, quaſi timuiſſet, ne fortè illâ occaſione vindicta iniquitatum eius ſumeretur; quo ſenſu mulier Sareptana, 3. Reg. 17. v. 18. ingreſſui Æliæ imputabat mortem filij ſui: ſiue potiùs timor religioſus ac pauor ex admiratione diuinæ virtutis præſentis, quam ex illo facto ſentiebat; nam hoc indicare videtur id quod ſequitur.

9. STVPOR ENIM CIRCVMDEDERAT EVM, nempe quo animus ex admiratione attonitus percellitur. Cuiuſmodi ſtupor nimius quia animum impedit, neque ſui ſatis compotem eſſe ſinit, hinc Dominus:

10. NOLI TIMERE, perculſus ex conſcientia peccatorum tuorum, meæque virtutis: q. d. non exerui eam, vt te quamuis peccatorem à præſentia mea deterrerem, ſed potiùs, vt longè maius meum in te beneficium figurarem Nam EX HOC IAM, ſeu ἀπὸ τοῦ νῦν, *ex hoc nunc*, vt eſt Græcè, id eſt, ex præſenti hoc tempore poſt hac non piſces ad mortem, ſed, quod longè ſublimiùs eſt, HOMINES ERIS CAPIENS, ſcilicet ad vitam; Græcum enim ζωγῶν propriè ſignificat viuum capere. q. d. Homines capies, non vt ad ſeruitutem tuam & mortem eos capias, ſed vt libertati & vitæ tamquam ex hoſtium manibus erepti ſeruentur. Eſt autem hæc prædictio non vocatio Petri: nam verba iſta in naui Chriſtus protulit. Vocauit autem eum cum fratre, cùm iam ad littus appuliſſet, iuxta Matth. & inde paululum digreſſus etiam Iacobum & Ioannem, filios Zebe-

dæi, qui ſimiliter parumper à piſcatione iam digreſſi fuerant. Itaque Lucas relicta vocatione quatuor Apoſtolorum, ipſiſque verbis, quibus vocati ſunt, & Matth. 4. narrantur, effectum dumtaxat vocationis omnium exprimit, nempe quod omnes quatuor.

11. SVBDVCTIS AD TERRAM NAVIBVS, RELICTIS OMNIBVS, ſcilicet piſcibus, retibus, nauibus, adeóque inſtituto piſcandi, SECVTI SVNT EVM, vt tamquam diſcipuli iam Chriſto inſeparabiliter adhærerent. Eadem eſt igitur vocatio, quæ apud Matth. & Marc. & quæ hîc apud Lucam texitur: ita tamen, vt illi omittant celebris iſtius piſcationis miraculum, quod hîc narratur, & animum eorum ad obtemperandum vocationi diſpoſuit. Reliqua vide Matth. 4. Porrò piſcationem iſtam myſterij alicuius causâ geſtam eſſe res ipſe clamat: vnde Ambr. paſſim & Greg. 17. Moral. cap. 11. aliâs 13. & Aug. diuerſis locis, præcipuè vero Tract. 122. in Ioan. allegoricè eam explicant. Nauis enim Petri ſignificat Eccleſiam cui Petrus præfuit, & ex cuius auctoritate Chriſtus turbas docet: binariis nauium ſunt duo populi, circumciſio & præputium: iubetur Petrus in altum ducere, vt ſcilicet Euangelium apud remotiores gentes prædicet: ruptura retium ſunt hæreſes & ſchiſmata, quæ per multitudinem hominum carnalium cum ſuis malis moribus in Eccleſiam intrantium fieri ſolent, per quos fit, vt penè merguntur naues, id eſt, periclitentur Eccleſiæ. Vide cætera latiùs apud Auguſtin.

CAPVT VI.

MAgna pars Capitis huius diuerſis locis apud Matth. & Marcum explicata eſt: quædam ſuperſunt notanda.

24. VERVMTAMEN VÆ VOBIS DIVITIBVS. Quatuor generibus hominum quos beatos prædicauerat, quatuor alia opponit, quibus væ intentat, id eſt, æternam miſeriam prædicit: & primò quidem diuitibus ſcilicet ſpiritu, hoc eſt animo & affectu, ſiue diuitias ſimul habeant, ſiue non habeant: opponuntur enim hîc diuites pauperibus ſpiritu, quos Matth. expreſſit, ſicut ibi explicuimus. *Diuites* ergo hic vocantur, qui diuitijs inhiant, vel incubant, amore ſcilicet cum diuitiis colligati, vt inde auelli nequeant: nam ſi qui diuitias habeant tanquam non habentes, & obſeruent præceptum Apoſt. 1. ad Tim. 6. v. 17. & ſeq. & ab hoc væ immunes ſunt: nõ enim cenſus ſed affectus in crimine eſt, inquit Ambroſ. QVIA HABETIS CONSOLATIONEM VESTRAM, id eſt, recipitis in hac vita ex diuitiis beatitudinem veſtram: nemo enim diuitias diligit eo quo diximus, modo, quin ex iis beatitudinem ſiue ex toto, ſiue ex parte percipere velit: hoc eſt enim commune omnibus, qui frui volunt creaturis.

25. VÆ VOBIS QVI SATVRATI ESTIS, id eſt, qui in hoc ſtudetis, vt cibo potuque farti genio indulgeatis: illis enim væ minatur, quorum, vt Apoſtolus loquitur, Deus venter eſt, qui in comeſſationibus & potationibus ſuam fœlicitatem ponunt. QVIA ESVRIETIS: nam per quæ quis peccat, per hæc & punietur: vnde & Iſaïas, *Ecce ſerui mei comedent, & vos eſurietis: ecce ſerui mei bibent, &c.* Nam ſub eſurire etiam ſitis hic comprehenditur: & ſub his duobus omnium rerum neceſſariarum inopia. VÆ VOBIS, QVI RIDETIS NVNC, id eſt, qui hoc vnum ſpectatis, vt in rebus huius mundi tranſitoriis gaudium capiatis in laſciuia, in luxu, cæteriſque diuitiis, QVIA LVGEBITIS, animo, ET FLEBITIS, corpore, hoc eſt intus & extra voluptas vobis in dolorem animi & cruciatum corporis commutabitur.

26. VÆ CVM BENEDIXERINT VOBIS HOMINES, id eſt, cùm maior pars Iudæorum (nam de Iudæis illius temporis loquitur) vobis prædicantibus applauſerit: hoc enim ſignum eſt vos eis loqui placentia, vitia potiùs eorum demulcendo, quàm redarguendo: vnde Chriſtus, *Mi*

odit mundus quia ego teſtimonium perhibeo de illo, quod opera eius mala ſunt. SECVNDVM HÆC ENIM FACIEBANT PSEVDOPROPHETIS PATRES EORVM, ſcilicet Iudæorum, inter quos iam viuitis. Atteſtatur hoc Ierem. c. 5. v. 31. *Prophetæ prophetabant mendacium, & ſacerdotes applaudebant manibus ſuis, & populus meus dilexit talia.* Hoc igitur poſtremum væ deterret diſcipulos à captando hominum plauſu per doctrinam, & opponitur beatitudini, quæ v. 22. & 23. promittitur ex hominum maledictione, propter doctrinam & fidem Chriſti.

34. ET SI MVTVVM DEDERITIS HIS, A QVIBVS SPERATIS RECIPERE, nempe ſimile beneficium, vel mutui, vel alterius beneficentiæ, QVÆ GRATIA EST VOBIS, quàm magnam initis gratiam apud Deum, vt ab eo magnam mercedem ſperetis? Vnde Matth. dicit, *Quam mercedem habetis?* NAM ET PECCATORES PECCATORIBVS FŒNERANTVR, id eſt, mutuum dant, quia Græcè eſt δανείζουσιν, eadem vox, quæ initio huius verſus: VT RECIPIANT ÆQVALIA, id eſt, parem mutui, vel beneficij vicem in ſua neceſſitate. Itaque

35. MVTVVM DATE, NIHIL INDE SPERANTES, id eſt, nullam exſpectantes ex iſto beneficio parem beneficij vicem: non enim hîc agitur de recipienda pecunia vltra ſortem. Sic ergo duos iſtos verſus plerique exponunt, vt excludatur à beneficentia Chriſtiani omnis proprij commodi conſideratio. Quamquam videatur valdè congrua (quæ adhuc perfectiorem præſcribit benefaciendi modum) interpretatio S. Ambr. Præfat. in Lucam, *Date mutuum, nihil inde ſperantes*, id eſt, etiam cum deſperatione recuperationis, ſeu recuperandæ ſortis. Quod clariùs docet lib. de Tobia c. 16. Date, inquit, mutuum iis, à quibus non ſperatis vos, quod datum fuerit, recepturos: quando videlicet petitur non donum, ſed mutuum causâ honeſtatis, vel verecundiæ, quamuis videas præ paupertate numquam eſſe reddendum. Ita vt Chriſtus hîc pro tempore & loco mutuum dare iubeat, non ſolùm ſine vſura; ſpe ſimilis beneficij, ſed etiam ſine ſpe recuperandæ ſortis ſubueniendo ſcilicet iis, qui præ verecundia non audent eleemoſynam petere, ſed mutuum: quod reipſa quidem eſt idem, quod donare, non tamen in modo. Vnde rectè obſeruat Hieron. in cap. 18. Ezech. profectum virtutis ac legis, vt initio lex quidem à fratribus vſuram tolleret, *Non fœnerabis fratri, ſed alieno*: deinde Propheta ab omnibus, Ezech. 18 verſ. 8. denique Dominus in Euangelio præciperet mutuum dare etiam iis, à quibus non ſperaremus ſortem recipere. Qua de cauſa pulchrè Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 17. annotat in hunc Lucæ locum. Prius fuit, vt Dominus fructum fœnoris (id eſt, vſuram) eradicaret, quò faciliùs aſſuefaceret hominem ipſi quoque fœnori (id eſt, ſorti in mutuum datæ) perdendo, cuius fructum (id eſt, vſuram) didiciſſet amittere. Conſentit Auguſt. lib. 1. de Serm. Domini in monte, ad verba, *Qui vult à te mutuari, ne auerſeris, &c.*

37. NOLITE IVDICARE ET NON IVDICABIMINI: qua de re diximus Matth. 7. Solùm notandum, nihil hâc iuſtitiâ benignius, nihil retributione clementius dari poſſe, vbi ſententia Iudicis in poteſtate ponitur iudicandi.

38. DATE ET DABITVR VOBIS, &c. Quibus verbis diffidentiæ ſollicitudo, & auaritiæ eſt amputata cunctatio, vt quod redditurum ſe promittit veritas, ſecura expendat humilitas, inquit Leo Sermon. 6. de ieiunio decimi menſis MENSVRAM BONAM: quaſi dicat; Dantibus non ſolùm dabitur, ſed ad eos redibit magno cum fœnore beneficium; quod exprimit per metaphoram menſuræ frumentariæ. *Menſuram* itaque *bonam*, id eſt, plenam, cuius integritati nihil deeſt, ET CONFERTAM, Græcè πεπιεσμένον, *preſſam*, id eſt, manibus conſtipatam, ET COAGITATAM, vaſe ſcilicet concuſſo, quò ampliùs capiat, ET SVPEREFFLVENTEM, id eſt, ita impletam, vt redundet & vndiq; diffluat:

q. d. liberalitati veſtræ dabunt menſuram liberaliſſimam. Omnia hæc epitheta applicat S. Bernard. ipſi Deo, qui futurus eſt merces omnium. Ipſum vide Serm. 5. de Vigilia Natalis, & 11. in Cant. DABVNT IN SINVM VESTRVM, id eſt, vobis tamquam veſtrum, firmiſſimè poſſidendum dabunt; ſupple illi, qui retributioni præerunt. Quamquam Aug. l. 2. Quæſt. Euang. qu. 8. referat ad eos, qui beneficium acceperint: non enim diceret, inquit, *dabunt, &c.* niſi quia per illorum merita, quibus dederunt, mercedem cæleſtem recipere merebuntur. EADEM QVIPPE MENSVRA, QVA MENSI FVERITIS, REMETIETVR VOBIS. Quod referri debet ad omnia tria præcedentia, ad iudicium, ad condemnationem, ad dimiſſionem, vt patet ex Matth. 7. v. 1. & 2. maximè verò hîc refertur ad erogationem ſeu dationem, ſcilicet pro rata abundantiæ, quâ quis vſus fuerit in erogando, reſtitutum iri mercedem incomparabiliter quidem in ſe maiorem, proportione tamen quadam reſpondentem menſuræ liberalitatis. Vt idem ſignificet, quod Apoſtolus, *Qui parcè ſeminat, parcè & metet, & qui ſeminat in benedictionibus*, id eſt, copioſè & abundanter, *de benedictionibus & metet*. Vide Matth. 7.

CAPVT VII.

11. IBAT IESVS IN CIVITATEM, QVÆ VOCATVR NAIM. Ciuitas eſt Galilææ, ad radices montis Hermon minoris, duobus circiter milliaribus à monte Thabor, vt Hieron. De locis Hebraïcis, iuxta torrentem, vt ait in Epitaphio Paulæ. ET TVRBA COPIOSA: quod addit, vt indicet multos miraculi fuiſſe teſtes. Qua de cauſa etiam diuina prouidentia factum eſt, vt ad ipſam portam ciuitatis fieret, vbi & iudicia olim fiebant, & maximus eſſe ſolebat hominum cõcurſus. Voluit tamen fortuitum videri occurſum funeris, ne minor eſſet miraculi gloria, ſi quæſitus videretur.

12 ECCE DEFVNCTVS EFFEREBATVR. Mos enim Iudæorum erat, vt mortui extrà ciuitatem ſepelirentur, vt minùs facilè legalis immunditia contraheretur ex ſepulchrorum commercio. Vnde & Chriſti ſepulchrum extrà ciuitatem extructum fuit. FILIVS VNICVS, Græcè μονογενὴς, *vnigenitus*, quod amplius eſt: vnde & in vnigeniti morte luctus eſt acerbiſſimus, Zach. 2. v. 10. & Ierem. 6. v. 26. ET HÆC VIDVA; ideóque deſolatior, & viro, & filio, herede & ſolatio ſenectutis extincto: ET TVRBA CIVITATIS MVLTA CVM ILLA; ad meritum grauitatis, vt Ambr. ad conſolandam viduam mœroris ſocietate, funeris pompa & ſolemnitate: nam hæc, vt Aug. in Enchirid. magis pertinet ad viuorum ſolatium, quàm ad ſuffragium mortuorum.

13. QVAM CVM VIDISSET DOMINVS, non ſolùm corpore, ſed in primis animo, expenſis cauſis luctus eius, MISERICORDIA MOTVS SVPER EAM, ſeu propter eam, ſponte ſcilicet doloris & compaſſionis motu in animum admiſſo. Vnde colligit Ambroſ. citò flecti diuinam miſericordiam lachrymis viduæ præſertim quæ vnici filij labore vel morte frangatur. DIXIT ILLI: NOLI FLERE, fide ſcilicet & ſpe futuræ reſurrectionis, partim generalis omnium (quod ſolatium eſt verum, & ex virtute profectum) partim iam proximè inſtantis: q. d. inquit Beda. Deſiſte quaſi mortuum flere, quem mox reſurgere viuum videbis.

14. ET ACCESSIT, ET TETIGIT LOCVLVM, non vt contactu ſuſcitaret, ſed vt portantes loculum ſiſterẽt; & ait, ADOLESCENS TIBI DICO, ſeu impero, SVRGE. Oſtendit enim ſe non aliena, ſed ſua auctoritate, ideóq; diuina ſua virtute mortuum ſuſcitare. Qua conſideratione dixit Ambr. Mortuis vitam imperare ſolius diuinæ eſt poteſtatis. Petrus autem non dixit in Actis *Tabitha ſurge*, niſi præmiſſa oratione, qua etiam vſi ſunt Elias & Elizæus.

15. ET RESEDIT, QVI ERAT MORTVVS, id eſt, erexit ſe ad ſedendum, vt qui in lectica supernè patula iaceret, ET CŒPIT LOQVI. His duobus manifeſtiſſimis

effectis & indiciis verè reſuſcitatum indicans, vt notant Titus ac Theophyl. ET DEDIT ILLVM MATRI SVÆ: in argumentum, quod ipſius commiſeratione, & in eius præſidium eum ſuſcitauerat. Allegoriam huius hiſtoriæ proſequitur Ambroſ. Quid verò ſignificetur per tres mortuos à Chriſto ſuſcitatos ſcilicet archiſynagogi filiam, hunc adoleſcentem, & Lazarum pulchrè ad mores informandos tractat Auguſtin. Serm. 43. de verbis Domini cap. vlt. & 44. toto, & Tractat, 49. in Ioann. Summa eſt, quòd puella mortua in domo iacens ſignificet eos, qui intùs in corde peccatum decernunt; adoleſcens foras elatus, eos, qui actibus externis perpetrant; Lazarus quatriduanus in ſepulchro fœtens, eos, qui conſuetudinis pondus ſuprà ſe habent, & in peccatis putent, ſiue fœtent. Hi omnes à Domino ſuſcitantur, ſed ita vt poſtremi magnâ eius voce, hoc eſt; potentiſſimâ gratiâ, ad vitam reuocari debeant. Vide ibidem latiùs.

16. ACCEPIT AVTEM OMNES TIMOR, id eſt, corripuit eos horror quidam & reuerentia exerentis ſeſe diuinitatis: *timor* enim pro reuerentia, ſeu reuerentiali timore frequenter apud Hebræos ponitur. Vnde ſequitur effectus eius, ET MAGNIFICABANT: id eſt, magnum prædicabant Deum, propter miſericordiā & potentiam, dicentes: QVIA PROPHETA MAGNVS SVRREXIT IN NOBIS. Nec enim amplius quàm Prophetæ dignitatem videntur agnouiſſe in perſona eius; in officio verò Meſſiam, per hoc, quod addunt: DEVS VISITAVIT PLEBEM SVAM; quæ erant & verba Zachariæ capite 1. verſu 68. Meſſiā aduenilſe gratulantis. Quamquam ita intelligi poſſint, vt generaliter gratulentur his verbis: quòd Deus plebem ſuam per multos annos à Prophetis deſertam denuò viſitauerit, & conſolatus ſit.

39. ROGAVIT AVTEM ILLVM QVIDAM PHARISÆVS. Infrà vocatur *Simon*, quem Auguſtin. lib. 2. de conſenſu. cap. 79. diſtinctum fuiſſe putat ab eo, qui Matth. 26. & Marci 14. vocatur *Leproſus*, quaſi ad diſtinctionem huius Simonis. Accedit locorum & temporis diuerſitas. Sed nihil iſtorum cogit, vt diuerſum fuiſſe credamus: potuit enim eadem mulier diuerſis locis, ac temporibus Ieſum vngere, & Simon etiam habere duo domicilia in diſtinctis locis, in vico ſcilicet Bethania, & in ciuitate. Itaque Origen. Hom. 1. in Cant. & Cyprian. Sermon. de ablutione pedum eundem fuiſſe cenſent.

37. ET ECCE MVLIER, QVÆ ERAT IN CIVITATE PECCATRIX, id eſt, quæ per ciuitatem paſſim habebatur famoſa peccatrix, prout putat inſinuari Auguſt. in Pſal. 125. Quamquam Græca ſimpliciter legant, *Ecce mulier in ciuitate, quæ erat peccatrix*, id eſt, meretrix, provt diſertè nominant veteres, Ambr. Greg. in hæc verba & alij, ipſumque nomen *Peccatricis*, mulieribus tributum, hoc ſignificare ſolet. Nomen honoris cauſa tacet; ſed fuit Maria, quæ cap. ſeq. verſu 2. dicitur Magdalena, & alibi ſoror Lazari ac Marthæ. VT COGNOVIT; quo ſignificatur occaſionem captaſſe accedendi ad Dominum: QVOD ACCVBVISSET IN DOMO PHARISÆI, tamquam in loco opportuno ad id, quod meditabatur, quod in plateis minimè licuiſſet. Attulit alabaſtrum vngenti, id eſt, vaſculum ex alabaſtrite pleno vnguenti. Nam quamuis Epiphan. putet, hoc eſſe nomen menſuræ, veriùs tamen eſſe nomen materiæ vaſculi ſeu pixidis excauatæ, conſeruandis vnguentis aptiſſimæ Vide dicta Matthæi 26.

38. ET STANS RETRO, à tergo propter verecundiam, malamque conſcientiam. Nam hæc ſola igitur ex profeſſo ad Dominum cauſa remiſſionis peccatorum conſequendæ acceſſiſſe. Stans autem cœpit, etſi proſtrata perrexerit: quamquam illud, *ſtans*, generaliùs accipi poſſet pro, *exiſtens*, ſeu *manens*, vt nullum certum ſitum corporis indicet. SECVS PEDES EIVS, Græcè παρὰ τοὺς πόδας, *ad* ſeu *iuxtà pedes*, in morem ſupplicantis. Facile hoc fuit, ſi more Orientalium ita in tho-

to iacuerit, vt caput ſpectaret menſam pedes partem exteriorem: nam thori erant alti, & tres ferè perſonas capiebant, vnde Triclinia dicta. Quamquam in Scriptura frequens ſit, Iudæos ſediſſe ad menſam, vt patet de fratribus Ioſeph, Gen. 37. Ruth quoque ſedit ad meſſorum latus, & 1. Reg. 20. verſ. 5. Dauid ex more ſedere ſolebat iuxtà Regem ad veſcendum: & verſ. 25. Rex ſedit ſuper cathedram ſuam. LACHRYMIS CŒPIT RIGARE PEDES EIVS. Quo ſignificatur, fluuium fuiſſe lachrymarum, & conſequenter dolorem maximum de peccatis. Obſeruat autem ordinem humanitatis, hoſpitibus exhiberi ſolitæ, qui notatur v. 44. & ſeqq. vt primò pedes quaſi à ſordibus itineris ablueret, inde tergeret, oſcularetur, vngeret, itémque ordinem pœnitentiæ, cuius primus effectus eſt fletus & planctus ET CAPILLIS, quibus ad emphaſim addit, CAPITIS SVI vt pedibus eos opponeret, TERGEBAT, abluendis ſordibus. Non quòd ei deeſſent lintea, ſed quòd potiùs ſeipſam quàm ſua Chriſti obſequio conſecraret, & caput ſuum quaſi calcandum pedibus Ieſu pro ſuppedaneo præberet, vt loquitur Cyprian. Serm. de ablut. pedum. Spectabat autem & hoc ad teſtandam pœnitentiæ magnitudinem, vt in capillatura ſe deformaret, in qua mulieres ſolent eſſe curioſiſſimæ. Nam & idem Cyprian. lib. De lapſis, inter indicia mœroris reponit neglectum capillitium, & ad publicè pœnitentes ſpectare dicit ſquallorem deformitatémque corporis ET OSCVLABATVR PEDES EIVS; in argumentum amoris, vt Ambr. quo iam Chriſtum, vt iuſtitiæ fontē diligebat, ac proptereà etiam odio adnerſùs peccata mouebatur, iuxtà Trident. Seſſ. 6. ET VNGVENTO VNGEBAT, ex more regionis fecit hoc, non ſolùm honorificē[?]iæ & amoris teſtandi causâ, ſed etiam vt bonis operibus peccata cōpenſaret Nam & hoc officium verè pœnitentis eſt: cuius hìc omnes actus accuratè concurrunt, dolor in lachrymis, humilitas in abiectione ad pedes, deformatio in capillis, amor in oſculis, peccatorum compenſatio, & bonorum operum exhibitio in vnguento. Nam & odor vnctionis odorem bonæ conuerſationis allegoricè ſignificat, vt Ambroſ. lib. 2 De pœnitentia c. 8.

39. VIDENS AVTEM PHARISÆVS, &c. AIT: HIC SI ESSET PROPHETA SCIRET QVIA PECCATRIX EST: id eſt ſciret, quòd peccatrix ſit, notæque impudicitiæ, & conſequenter repelleret eam, ne contaminaretur. Itaque ex permiſſo contactu colligit Chriſtum neſcire, quænam eſſet mulier, vt obſeruat Auguſt. in Pſal. 125. Inſinuat ergò ſe repulſurum fuiſſe, illis videlicet verbis, *Recede à me, noli me tangere*, quia mundus ſum. Itaque multis modis errabat: primò, quòd colligeret Chriſtum ignorare mulierem: ſecundò, vlteriùs eum proptereà non eſſe Prophetam, cùm Prophetæ ſciant omnia, vt ex Eliſæo patet, 4. Reg. 4 v. 27. tertiò, quòd medicum ab ægroto tangi miraretur: quartò, quòd repellendā iudicaret à Chriſto, quaſi alioquin contaminando. Itaque Dominus declarans ſe noſſe & mulierem & Simonis cogitationes, vt ita aperiret temerarium eius iudicium, ait:

40 SIMON HABEO TIBI ALIQVID DICERE. Reprehenſurus enim, quaſi veniam precatur, & ſuauiter attentionem captat. Nam, vt Auguſt. Hom 23. & ipſum ſanare cupiebat, ne gratis apud eum panem comederet. Cùm itaque tamquam magiſter morem hoſpiti ſuo detuliſſet, & veniam accepiſſet, ait:

41 DVO DEBITORES ERANT CVIDAM FŒNERATORI. Parabola eſt, quâ ſignificare vult, non ſolùm Mariam, ſed & Simonem, quantumuis ſibi iuſtus videretur, debitorem eſſe, & indigere peccatorum remiſſione. Dicitur autem Deus hìc fœnerator, id eſt, creditor ex mutuo, quia certa talenta vnicuique credit, quæ repoſcit etiam cum vſura. Quamquam hìc magis aliâ conſideratione Deus creditor, & peccata debita eſſe ſignificantur, quia obnoxios nos faciunt Deo ad iniuriam reparandam. VNVS DE-

BEBAT, ex mutuo accepto, DENARIOS QVINGENTOS, ET ALIVS QVINQVAGINTA. Duplices eſſe denarios diximus, minorem & maiorem: ille drachmam, hic didrachmum valebat. Parum intereſt, vter hîc intelligatur; ſolùm enim habetur ratio proportionis quingentorum ad quinquaginta, id eſt, debiti nouies maioris ad minus.

42. NON HABENTIBVS ILLIS, VNDE REDDERENT. Nam ſiue multa, ſiue pauca peccata commiſerimus, nemo pœna ſiue æternâ ſiue temporali pœnitendo, per ſe poteſt ſatisfacere. DONAVIT VTRISQVE, gratis ſcilicet & miſericorditer. QVIS ERGO EVM PLVS DILIGIT? Procliue eſſet hoc intelligere de dilectione, quæ remiſſionem gratitudinis ergò conſequitur; nam de illa veriſſimum eſt, quod maior conſequi ſoleat in debitoribus, quibus plura remittuntur: ſed Chriſti exploratio videtur poſtulare dilectionem, quæ peccatorum remiſſionem præceſſit. Enumerat enim officia multa maximè dilectionis, quibus magna remiſſio retributa fuit, vt patet v. 47. Itaque *quis eum plus diligit?* id eſt, quem tu iudicas, ex euentu rem coniectando, plus antea creditorem ſuum dilexiſſe, vt illo intuitu vtrique remitteret, vni plus, alteri minus? Ita videtur exponere Aug. qui Hom. 23. expreſsè legit, *Quis ergò plus eum diligit*; quamuis nunc in Græco textu legatur ἀγαπήσει, *diliget*.

43. ÆSTIMO QVIA IS, CVI PLVS DONAVIT. Hoc enim reſpondit, quod ratio reſpondere compellebat, vt Aug. ibidem. Cui Dominus, RECTE IVDICASTI: nam, vt Cypr. lib. De lapſis, quàm magna aliquis deliquit, tam granditer deflere debet, vt pœnitentia non ſit minor crimine.

44. ET CONVERSVS AD MVLIEREM: hactenùs enim à tergo ad pedes prouoluta fuerat. Itaque in ſolatium pœnitentis etiam ipſe ſe corporaliter conuertit, vt ipſo geſtu externo id interiùs impletum ſignificaret, *Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos*. DIXIT SIMONI, vt parabolam explicaret, & accommodaret propoſito ſuo: VIDES HANC MVLIEREM? id eſt, videſne quid agat circa me? Confer illam tibi, & videbis te multùm ab eâ, mei dilectione ſuperari. Vehemens eſt enim & elegans antitheſis: Tu vir, iſta mulier; tu Phariſæus, iſta peccatrix; tu in domo tua, iſta in aliena; tu conuiuæ & hoſpiti, iſta ignoto; tu aquâ in promptu poſitâ non lauaſti pedes, iſta lacrymis profuſiſſimis & continuis rigauit eos; tu os meum ne quidem ſemel oſculatus es, illa non deſtitit oſculari pedes; tu nec caput quidem vnxiſti, illa & pedes; tu nec vulgari pauperum oleo, illa etiam pretioſiſſimo vnguento.

47. PROPTER QVOD DICO TIBI: REMITTVNTVR EI PECCATA MVLTA, per quæ mihi tamquam creditori obnoxia erat: QVONIAM DILEXIT MVLTVM, id eſt, quia inſignem dilectionẽ tot & tam magnæ pœnitentiæ officiis erga me creditorem ſuum teſtata eſt. Significatur enim, dilectionem eius fuiſſe cauſam depoſitiuam remiſſionis. Ita intelligit Auguſtin. Hom. 23. & in Pſalm. 140. & res ipſa clamat, mulierem hanc imaginem pœnitentis & remiſſionem peccatorum ambientis toto habitu præ ſe ferre. Vnde & in Eccleſia velut effigies pœnitentis omnibus proponitur. Quare non rectè Caluiniſtæ volunt illud, *quoniam*, ſignificare non cauſam rei, ſed probationis, q. d. Inde patet, quòd ei peccata multa dimiſſa ſunt, qui iam ex gratitudine accepti beneficij diligit multùm. Sed, vt dixi, clarum eſt acta & lacrymas mulieris non eſſe gratias agentis, ſed pœnitentis. Quod autem opponitur, charitatem non poſſe ante peccati remiſſionem poſſideri, ſicut hîc factum eſſet, hoc intelligi debet de charitate illa perfecta, & per modum habitûs infuſa, de qua Apoſtolus 1. ad Timoth. 1. verſ. 5 Sed eſt alius amor inferior, quo Deus tamquam iuſtitiæ fons incipit diligi à pœnitentibus propter Deum. Ex quo amore dolor, abiectio, fletus procedunt, qualem dilectionem Conc. Trident. Seſſ. 6. pœnitentibus etiam ante baptiſmum poſtulat.

poſtulat. CVI AVTEM MINVS DIMITTITVR, id eſt, qui pauca ſe putat habere peccata, quæ ſibi remittantur, inquit Auguſtin. Hom. cit. ille MINVS DILIGIT, id eſt, ex illa opinione minorem dilectionem & inferiora dilectionis, ac pœnitentiæ officia parare ſolet ad remiſſionem conſequendam, ſicuti tu feciſti. Nam hæc verba propter Phariſæum eſſe dicta vult Auguſtin. cap. 6. eiuſdem Homil. 23. non enim Dominum inuitaſſet, niſi aliquantulum dilexiſſet, inquit: ſed ideò parum diligebat, quia parum ſibi dimitti ſuſpicabatur. Quo ſenſu poſſunt hæc verba, vel ad aliquam conſolationem Simonis eſſe dicta, vt qui rationabilem cauſam habuiſſet non exhibendi tantæ opera pœnitentiæ, ſcilicet minora peccata, vt quidam volunt; licitum eſt enim ei, qui pauciora peccauit, inferiorem agere pœnitentiam: vel ad reprehenſionem Simonis tanquam minùs diligentis quàm deberet. Nam quamuis fortè pauciora peccata cõmiſiſſet, debebat tamen omnia ſibi dimiſſa deputare, quæ vel feciſſet peccata, vel Deo regente non feciſſet, iuxtà illud Auguſtin. 2. Confeſſ. cap. 7. Omnia mihi dimiſſa eſſe fateor, & quæ meâ ſponte feci mala, & quæ te duce non feci. Quo ſenſu ſæpè exponit hæc verba Domini, vt loco citato Confeſſ. & cit. Hom. 23. & De virginit. cap. 37. & 40. monens neminem debere putare, quod ſibi pauciora quàm aliis dimittenda ſint, ne ex illa opinione minùs Deum diligat.

48. DIXIT AVTEM AD ILLAM: REMITTVNTVR TIBI PECCATA: Græcè ἀφέωνται, *remiſſa ſunt*, ſcilicet me tibi loquente: nam Præteritum pro Præſenti accipitur; ſicut vulgò dicimus, Hoc tibi donatum eſt, id eſt donatur: & ſic intellexerunt conuiuæ, & ex verſu ſeq. patet. Non enim fuiſſent offenſi, ſi tantùm declaraſſet ei fuiſſe remiſſa peccata à Deo: hoc quippe & Nathan olim fecerat Dauidi vnde Cyrillus lib. 8. Theſauri, cap. 2. dicit hæc verba ſummâ cum poteſtate dicta. Ex quo etiam patet, amorem illum, quo Deus, vt iuſtitiæ fons, iuxtà Concil. Trident. incipit à pœnitentibus diligi, non habere ipſô momento adiunctam peccati remiſſionem, ſed cum diſpoſitio perfecta fuerit vel Deo viſum. Sed quomodo igitur verſu præcedente dictum fuit, *Remittuntur ei peccata?* Reſpondetur, quia iamiam erant remittenda: erant enim verba narrantis, & remittere diſponentis, quæ talem amplitudinem patiuntur; vnde nec illis offenſi fuerunt conuiuæ. Cùm ergo poteſtatem remittendi peccata non crederent eſſe in Chriſto, cœperunt in animo ſuo cogitare.

49. QVIS EST HIC, qui tantam præſumit auctoritatem, vt non ſolùm ſe putet non contaminari tactu meretricis, ſed etiam peccata dimittat? Sunt enim verba non admirantium, vt quidam putant, ſed murmurantium & accuſantium.

50. DIXIT AVTEM AD MVLIEREM, adhuc pedibus inhærentem: FIDES TVA, quâ credidiſti me tibi poſſe remittere peccata. Fidem enim eius opponit conuiuarum incredulitati, qui præceſſerat, vt per fidei commendationem murmur eorum compeſceret, & modeſtè à ſe inuidiam tantæ poteſtatis amoueret. TE SALVAM FECIT, à peccatis tuis, quia radix fuerat ſpei obtinendæ remiſſionis, dilectionis & pœnitentiæ quibus obtenta fuerat. Itaque declarat hîc dilectionem eius ex firma fide proceſſiſſe, & fidem operibus pœnitentis fuiſſe cooperatam, & ex operibus conſummatam, vt loquitur Iacobus. Non ergo agitur in iſto loco de fide ſpeciali, vt hæretici ſomniant, quâ quis ſcilicet credat ſibi remiſſa eſſe peccata, ſed de illa, quâ credidit ſibi poſſe remitti: quam ſcilicet habebat etiam, antequam remitterentur, vi dilectionis, etiam cùm neſciret adhuc ſibi remiſſa eſſe; hoc enim adhuc petebat tam magna pœnitentia. VADE IN PACE, id eſt, animo tranquillo, ſecura de dimiſſis peccatis. Eſt formula dimittendi cum benedictione. Ex his ergo verbis Chriſti, & ex aliis verſ. 48 debuit hæc mulier credere ſibi iam eſſe remiſſa peccata; & ex verſ. 47. etiam ſe ſufficienter dignéque pœnituiſſe. Fuit igitur

Euang. Y y

iſta fides quidem ſpecialis, non tamen iuſtificans in ſenſu hæreticorum, ſed iuſtitiam vi dilectionis iam factam conſequens & ſupponens. Myſticam ſingularum circumſtantiarum totius hiſtoriæ, expoſitionem vide apud S. Greg Homil. 33. in Euangelia.

Capvt VIII.

Et mvlieres aliqvæ, ſupple, cum illo erant; quæ ſequebantur eum, oppida Galilææ peragrantē: Qvæ erant cvratæ a spiritibvs malignis, corporaliter eas poſſidentibus, et infirmitatibvs, corporis. Sequebantur itaque in teſtimonium gratitudinis. Erant autem Maria, qvæ vocatvr Magdalene, vulgari ſcilicet & celebri nomine, vt ab aliis Mariis diſtingueretur: proinde vnicam tantùm agnoſcit Lucas Mariam Magdalenam. Orta putatur ex vico Bethaniæ in Iudæa, Ioan. 11. verſ. 1. habitaſſe tamen ſubinde in Galilæa, in caſtello Magdalum dicto, ſitóque iuxtà mare Tiberiadis, vnde Magdalena dicta eſt. Viduam vocat Auctor Commentar. in Marcum apud Hieronym. in verſ. 40. cap. 15. De qva septem dæmonia exierant, Chriſto ſcilicet ejiciēte, vt teſtis eſt Marcus cap. 16. verſ. 9. Tertull. lib. de anima cap. 25. & Ambroſ. de Salomone, cap. 5. hoc ad litteram intelligunt de ſeptem dæmoniis obſidentibus, illa enim propriè ejiciuntur. Quod longè veriſimilius, quàm id, quod Greg. Hom. 33. in Euang. & Beda putant, vniuerſa vitia ſignificari, & numerum certum pro incerto poni.

3. Et Ioanna vxor Chvsæ procvratoris, ſeu œconomi Herodis, qui Tetrarcha erat Galilææ. Indicat itaque & hanc, ſicut & Svsannam, fuiſſe, vel à ſpiritibus malignis, vel ab infirmitatibus liberatam. Nominat autem ſolùm celebriores: vnde de reliquis addit, Et aliæ mvltæ, qvæ ministrabant ei de facvltatibvs svis: ſuppeditantes vitæ neceſſaria ipſi & Apoſtolis, vrbes & rura aſſiduè peregrinantibus. Notat autem Hieronym. in cap. 27. Matth. conſuetudinis Iudaïcæ fuiſſe, ideóque ſine culpa; vel ſcandalo, vt mulieres de ſubſtantia ſua victū, atque veſtitū præceptoribus miniſtrarent. Hoc Paulus 1. ad Corinth. 9. verſ 5. inter gentiles in ſe fieri non admiſit, ſiue ſcādali inter eos vitandi cauſa, ſiue ſtudio perfectionis. Chriſtus verò admiſit, vt more miſericordiæ ſuæ infirmioribus compatiens, ſic oſtenderet, quid Dei miniſtris deberet, vt, ſi quis eo vti nollet, ſicut Paulus noluit, amplius impenderet Eccleſiæ, inquit Auguſtin. De opere Monachorum, cap. 5.

Capvt IX.

15 Factvm est avtem dvm complerentvr, id eſt, paulatim impleri inciperent, dies assvmptionis eivs, id eſt, ſtatutum tempus aſſumpti muneris prædicationis & redemptionis, iuxtà illud Act. 13. *Segregrate Paulum & Barnabam in opus, ad quod aſſumpſi eos.* Quamquam veriſimiliùs & phraſi congruentiùs accipi poſſint dies aſſumptionis eius in cœlum peractâ paſſione. Illa namque frequentiſſimè & abſolutè aſſumptio Domini vocari ſolet, vt patet Actor. 1. v 2. & 11. & Marci 16. verſ. 19. & alibi, quomodo intelligunt Græci Euthymius, Theophil. Titus. Et ipse faciem svam firmavit vt iret in Iervsalem: Obfirmato propoſito rectà tetendit in Ieuſalē omni depoſito incōmodorum Ieroſolymis impēdentium metu. Duo enim includit hæc firmatio faciei: primum conſtantem animi & faciei directionem in Ieruſalem, ita vt non ampliùs huc illuc vicos concionibus obeūdo vagaretur: ſecundum animi fortitudinem ſponte properantis ad paſſionem, vt Hieronym. quæſt. 5. ad Algaſiam. Quamquam hoc iter non videatur multis fuiſſe prorſus vltimum ad paſſionem, ſed ad feſtum Scenopegiæ, quod ſeptimo menſe celebrabatur. Poſt quod aſcendit adhuc iterum ad encœnia in hyeme, ac denique ad paſſionem, prout hæc videntur col-

ſigi ex Ioan cap. 7. verſ 3. & cap 10. verſu 22.

52 Et misit nvntios, Apoſtolos ante ſe, vt pararent illi, hoſpitium videlicet, & ea, quæ neceſſaria erant ipſi & comitibus eius.

53. Et non recepervnt evm, hoſpitio ſcilicet aduentātem. Cauſa erat, qvia facies eivs erat evntis in Iervsalem, id eſt, eo quòd exteriori habitu præ ſe ferret ſpeciem proficiſcentis in Ieruſalē, vt clarè reddit Syrus. Erat enim ſumma contentio inter Samaritanos & Iudæos de religione & loco adorationis, an eſſet Ieroſolyma, an mons Gariſim, vt patet ex Ioſepho 12 Antiq. c. 1. & ex Ioan. cap. 4. verſ. 9. & 20. Itaque cùm intelligerent Samaritani Ieſum ad feſtum Iudaïcum Scenopegiæ honorandum tendere, eum recipere noluerunt, putantes hoc eſſe iniuriam ſuæ religionis. Ita ferè Hieron, quæſtione citatâ.

54. Cvm vidissent avtem Iacobvs et Ioannes: qui miſſi videntur fuiſſe ad parā dum: ideóque atrociùs tacti illâ inhoſpitalitate dixerunt, Vis dicimvs. Non petunt, vt Dominus faciat, quod ſcirent longè abeſſe ab eius manſuetudine, ſed ſe miniſtros offerunt, dummodò permittere velit. Inſinuatur ergò, eos eamdem habuiſſe poteſtatem, quam Elias, vt notat Ambroſ. vt ſcilicet ad eorum preces, Ignis descendat de cœlo, et consvmat illos; quemadmodum Elias fecerat, quod Græcè additur, & à pleriſque Latinis animaduertitur. Itaque reſpexiſſe videntur Apoſtoli, vel ad vindictam, quæ lege permitti videbatur, vt ſentit Hieronymus quæſt. 5. ad Algaſiam, vel certè ad mandata, Matth. 10. accepta, vbi iuſſi erant puluerem de pedibus excutere, eoque facto tolerabilius fore terræ Sodomorum, quæ igne cœleſti arſerant, quam illi ciuitati.

55. Et conversvs, quia à tergo videntur hæc ſuggeſſiſſe, increpavit illos, quòd non meminiſſent doctrinæ ſuæ in monte traditæ, & benignitatis Euangelicæ, quæ iubet non reſiſtere malo & inimicos diligere, vt Hieronym. ſuprà. Nam zelus eorum iuſtus quidem fuit, quamuis non conſentaneus vocationi eorum, cuius tamen executionem ſententiæ iudicis ſubmiſerunt: vt immeritò Caluinus hîc Apoſtolorum tamquam ſtultam fiduciam tam acriter carpat. Nescitis cvivs spiritvs estis, id eſt, ad quem ſpiritum pertineatis, & à me vocati ſitis nempe ad Euangelicum benignitatis & manſuetudinis, non ad legalem ſeueritatis, qualem Elias habuit. Nam Spiritus ſanctus diuerſos effectus ſecundum diuerſos hominum ſtatus operatur; ſub Lege præcipuè timorem, & conſequenter ſeueritatem; ſub Euangelio amorem. Auguſt. tamen contra Adimantum, cap. 17. putat Apoſtolos adhuc imperfectos odij & vindictæ cupiditate contra inhoſpitales motos fuiſſe, ideóque neſciuiſſe, cuius ſpiritus eſſent, eo quòd ſub prætextu zeli ſpiritu vindictæ mouerentur, & eo ſe moueri non intelligerent.

56. Filivs hominis non venit animas perdere, id eſt, vt peccatores igne de cœlo miſſo perdat, ſicut Elias ſuo tempore iuſtè fecerat, sed salvare, id eſt, ſed vt pœnitentiâ & benignitate ad pœnitentiam trahat. Significat ergo non conuenire ſcopo ſui primi aduentûs, vt id cōcedat, quod poſtulauerant, vt Hieron. ad Algaſiam. Primus aduentus non eſt in poteſtate iudicandi, ſed in humilitate; non in Patris gloria, ſed in hominis humilitate. Vnde tacitè Chriſtus innuit venturum tempus, quo rebelles, ac pertinaces pro meritis perditurus eſt: nam poteſtate puniendi morte corporali rarò Chriſtus ante vltimum iudicij diem vtitur; rariſſimè Apoſtoli vſi ſunt, propter clementiam noui Teſtamenti, idque non niſi poſt acceptū Spiritum ſanctum, per quem potuerūt ſine odio vindicare, vt Auguſt. loco cit.

61. Et ait alter: seqvar te Domine, id eſt, paratus ſum in tuum diſcipulatum me penitùs tradere: ſed permitte mihi primvm, antequàm me-

prorſus tibi dedam, RENVNTIARE HIS, QVÆ DOMI SVNT. Græcè ἀποτάξασθαι τοῖς εἰς τὸν οἶκόν μου: quod intelligi poteſt vel de perſonis, vt ſit idem quod valedicere domeſticis, vt videtur accepiſſe Syrus, & Auguſt. Serm. 7. De verbis Domini. vbi expoſuit, vt nuntiem, eis me ſequi te, ne fortè, ſicut ſolent, quærant me: vel aptiùs & ſecundùm textum noſtrum, de rebus, id eſt, permitte mihi renuntiare bonis meis, ac de illis diſponere, vt Cyril. in Catena D. Thomæ.

62. ET AIT IESVS: NEMO MITTINS MANVM SVAM AD ARATRVM, id eſt nemo ſtiuam arripiens, vt aret, rectóſque ſulcos ducat, ET RESPICIENS RETRO, id eſt, ad ea, quæ à tergo ſunt, oculos ſuos conuertens: ſupplenda eſt altera pars parabolæ, videlicet, aptus eſt ad ducendum ſeu regendum aratrum, quia neceſſe eſt oculos habere ante ſe intentos in ſulcum, vt rectus eſſe poſſit: quemadmodum etiam, vt ſcribas, vt pingas, &c. Chriſtus vero relicto cortice parabolæ ſignificantis ſubitò tranſilit ad rem ſignificatam. APTVS EST REGNO DEI, promerendo & prædicando. Significat ergo parabola, quòd ſimiliter, vt in arantibus contingit, nemo aratro ducendo conuenit, qui à tergo reſpicere voluerit, ita nec aptus ſit ad regnum Dei, id eſt, ad officium Chriſtiani, & religioſi prædicatoris, qui cùm id ſuſceperit ſemel, deinde ad alia negotia, curas & negotiationes diſtrahitur, quæ cum inde deducant. Nam Euangelij ſectatorem & prædicatorem inſtar multis expeditum eſſe oportet, & liberum, & nullis aliis affixum curis. Vnde eodem ſenſu Paulus, 2. Timoth. 2. *Nemo militans Deo, implicat ſe negotiis ſecularibus*: & 1. Corinth. 9. *Qui in ſtadio currunt, ab omnibus ſe abſtinent.* Militare enim Deo, & in ſtadio currere, hoc eſt idem, quod mittere manum ad aratrum; quod qui fecerit, ea, quæ retrò, ſunt, obliuiſci debet, & in ea, quæ ſunt priora, ſe extendere, vt ait ad Philip. v. 13. & 14. hoc eſt non reſpicere retrò.

CAPVT X.

POST HÆC AVTEM. Ergo etiam poſt iter Ieroſolymitanum v. 51. præcedentis Capitis ſuſceptum, DESIGNAVIT DOMINVS, hoc eſt, ex credentibus iam ſibi ſelegit, ad promulgandum Euangelium ſuum, ALIOS. Nam etiam nuper Apoſtolos deſignauerat. SEPTVAGINTA DVOS, qui inferioris erant ordinis, quàm Apoſtoli. Libri Græci & Syriaci ſcribunt ſeptuaginta, & ita nominantur à multis veterum. Sed contingit hîc, quod in ſenioribus, delectis à Moyſe, Numer. 11. & in Scripturæ veteris Interpretibus, qui cùm fuerint LXXII. tamen plerumque dicuntur rotundo numero LXX. Itaque in regno Chriſti duodecim Apoſtoli quaſi repræſentabant duodecim Patriarchas ac XII. tribus, vt cuique quaſi tribui ſuus eſſet Apoſtolus. Septuaginta verò duo Diſcipuli exhibebant quaſi Synedrion LXXII. ſeniorum. Nomina eorum incerta ſunt, quamuis à nonnullis recenſeantur: vide Epiph. Hæreſi 20. Officium eorum fuit ſimile Apoſtolico, ſcilicet propinquum Dei regnum prædicare, & miraculis aſſerere, cui rei Apoſtoli per totam Iudæam minùs ſufficiebant. ET MISIT ILLOS BINOS ANTE FACIEM SVAM, ſeu ante ſe. Binos miſit, vt eſſent mutuarum actionum teſtes, mutuo auxilio, conſilio, ſolatio, denique vt firmius eſſet eorum teſtimonium. Eſt & ille numerus duplicis charitatis ſacramentum, vt notat Aug. lib. 2. Quæſt. Euang. q. 14. & Gregor. in Homiliis, itémque concordiæ, quam predicatores inter ſe ſeruare debent. IN OMNEM CIVITATEM ET LOCVM, QVO ERAT IPSE VENTVRVS, eo ſcilicet conſilio, quo Ioannem Baptiſtam iam à principio præmiſerat, nec veniret ad prorſus imparatos, ſed vt venturum auidiùs exſpectarent, & venientem attentiùs cognoſcerent.

17. REVERSI AVTEM SVNT SEPTVAGINTA DVO, vt Domino rationem redderent ſublegationis & ſucceſſus, & fructus. CVM GAVDIO, de fœlici ſcilicet præ-

dicationis & miraculorum ſucceſſu, quod futurum prænuntiauerat Iſaias cap. 9. v.3. DICENTES, ſcilicet inter cætera, quæ de ſucceſſu exponebant: DOMINE ETIAM DÆMONIA, id eſt non ſolùm morbi, ſed & dæmones, creaturæ ſpirituales, liberi arbitrij, ſummæ poteſtatis, SVBIICIVNTVR NOBIS, tamquam ſerui dominis, vt ad nutum noſtrum habitatione & loco cedant; non tamen noſtra virtute, ſed IN NOMINE TVO, id eſt, adhibitâ auctoritate tuâ, & inuocatione nominis tui. Quo ſenſu totam gloriam Chriſto retuliſſent, nullâ elati prærogatiuâ, ſed læti tantùm de prædicationis ſucceſſu, prout ſentit Theophyl. Nonnulli autem veteres putãt, diſcipulos hoc animi quadam vanitate dixiſſe, vt Gregor.23. Moral. cap. 4. aliàs, 7. quod ſatis congruit verſui 20. Dominus autem vt iam erectos in ſuperbiam ad modeſtiam reuocaret, vel etiã ne lætitiã inordinatã in ſuperbiam erigerentur, ait illis:

18. VIDEBAM SATANAM SICVT FVLGVR DE COELO CADENTEM. Hoc aliqui ad incarnationem Chriſti referunt: q. d. Nihil noui mihi refertis, non ferri à dæmonis nomen meum: hoc & antequam vos mitterem, imò cùm in mundum venirem, futurum videbam, quòd ſcilicet ſatanicæ vires meâ poteſtate de gloria ſua ruerent. Ita Theophylact. Sed conuenientior videtur ſenſus Ambroſ. lib. De fuga ſæculi cap. 7. & Gregor. diuerſis locis, qui referunt ad caſum Angeli per ſuperbiam, quem ſcilicet Chriſtus viderit ſua ſe voluntate à ſplendore iuſtitiæ auertentem; & ita tacitè monuerit eos, ne ſimili ſuperbia elati caderent. Quamuis poſſit caſus intelligi non culpæ, ſed pœnæ: q. d. Nolite mirari, dæmones vobis ſubiici in nomine meo: meum eſt enim hoc opus, non veſtrum. Nam ego ſum, qui etiam iuſto iudicio ſatanam præcipitans, vidi eum de cœlo cadentem, inſtar fulguris, ſubitò, ſumma vi, irreparabiliter. Et ita eſt argumentum quaſi à maiori ad minus: ad quem ſenſum congruenter adiicit Dominus:

ECCE DEDI VOBIS, id eſt, Itaque vt intelligatis, nihil vos vobis hac in re tribuere debere, ecce ego, penes quem dixi ſummam eſſe poteſtatem præcipitandi ſatanam, ſum ille, qui dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones. Quos ad literam intelligunt quidam, vti ſonant: quomodo Paulo nihil nocuit vipera, quemadmodum Chriſtus diſcipulis ſuis promiſerat, Marci. 16. verſu 10. Rectiùs tamen metaphoricè intelligi videntur diuerſa dæmonum genera, hoc diſcrimine, quòd quia ſerpentes dente nocent, ſcorpiones, cauda, ideò illi ſignificent, dæmones apertè ſæuientes, hi clanculùm inſidiantes. Vt ergo explicaret ſe de metaphoricis ſerpentibus, hoc eſt de dæmonibus loqui, generaliter adiicit, ſe iis dediſſe poteſtatem SVPER OMNEM VIRTVTEM INIMICI, id eſt, ſuper vniuerſum exercitum diaboli. ET NIHIL VOBIS NOCEBVNT, congredientibus cominus cum ipſis. Vbi notandum in illis verbis, *Ecce dedi vobis poteſtatem*, quòd opus ſit peculiarem accipere poteſtatem à Chriſto, vt inuocatio nominis eius effectum ſuum ſortiatur. Itaque Auguſt. lib. 83. Quæſt. Euangel. q. 79. docet aliquando dæmones nolle cedere, ipſo Deo occultis modis prohibente, ne cedant, cùm id iuſtum & vtile iudicat. Hoc autem facit vel ad confundendos malos, quemadmodum Sceuæ filiis contigit, Act. 19. verſu 15. vel ad admonendos bonos, vt proficiant in fide atque iſta non iactanter, ſed vtiliter poſſint: vel denique ad diſcernenda dona membrorum Eccleſiæ, ſicut Apoſtolus: *Numquid omnes virtutes?*

20. VERVNTAMEN, quamuis magnum ſit Dei iſtud donum, IN HOC NOLITE GAVDERE, nempe principaliter, & in eo hærendo, ſicut ſuperbientes & ſibi placentes, in gaudio de Dei donis hærere ſolent, QVIA SPIRITVS VOBIS SVBIICIVNTVR, exiſtimantes, vt Auguſtin. ibidem in talibus factis maiora dona eſſe quàm in operibus iuſtitiæ, quibus æterna vita comparatur. Vnde optimè monet. S.

Antonius apud Athanaſ. in vita eius, vt magis nobis eſſet vitæ quàm ſignorum ſollicitudo, nullúſque ſigna faciens, aut ipſe ſuperbiâ intumeſceret, aut deſpiceret eos, qui facere non poſſunt. Nam ſigna facere, inquit, non eſt noſtræ paruitatis, ſed Domini poteſtatis, qui ad diſcipulos gloriantes ait, Ne gaudeatis, quia dæmonia vobis ſubiecta ſunt, ſed QVOD NOMINA VESTRA SCRIPTA SVNT IN CŒLIS; hoc enim & ſolidum gaudium eſt, & ſolis Deum diligentibus vel à Deo dilectis competit. Nam nomina in cœlis, hoc eſt in Dei memoria eſſe ſcripta, dupliciter intelligi poteſt, vel ratione præſentis iuſtitiæ, qui Pſal. 68. v. 29. dicitur *liber viuentium* potiùs quàm vitæ; vbi Aug. docet, eo modo omnes iuſtos in cœlo eſſe ſcriptos: vel ratione æternæ & immutabilis electionis ad ſalutem. Neutro verò modo Chriſtus hîc reuelat, omnes Apoſtolos fuiſſe iuſtos vel electos; ſed videtur per conceſſionem loqui, videlicet ſicut vos exiſtimatis & meritò confidere debetis. Itaque quia diſcipuli in lætitia priuata & temporali mentem poſuerant, quando de miraculis gaudebant, reuocantur hîc de lętitia priuata ad communem, de temporali ad æternam. Diſcipulis enim veritatis gaudium eſſe non debet, niſi de eo bono, quod commune cum omnibus habent, in quo finem lętitiæ non habent, vt Gregor. lib. 9. Epiſt 18.

25. ET ECCE QVIDAM LEGIS PERITVS SVRREXIT. Alius videtur fuiſſe ab eo, quem Matthæus introduxit cap. 22. quærentem, quod ſit mandatum magnum in Lege, ſicut probabilius arbitratur Auguſtin. & multis probat libr. 2. De conſenſu cap. 73. TENTANS ILLVM, id eſt, tam ſcire volens veritatem, quàm experiri, vtrum aliquid à lege alienum traditurus eſſet, vt eum argueret: ideóque Dominus non ei reſpondet directè, ſed ipſum rogat viciſſim, vt ipſe ſibi reſponderet; & cùm rectè reſpondiſſet. addit, HOC FAC, ET VIVES, id eſt, poſſidebis vitam æternam, quod à me quæſiuiſti. Tantumdem hoc eſt atque illud Matthęi 19. verſu. 17. *Si vis ad vitam ingredi ſerua mandata.*

26. ILLE AVTEM VOLENS IVSTIFICARE SEIPSVM, id eſt oſtendere, quàm eſſet tenax ac ſtudioſus iuſtitiæ tam cognoſcendæ quàm faciendæ. Videntur enim putaſſe proximum à Chriſto definiendum eſſe more Phariſaïco amicum, vt ſic iuſtus eſſe videretur, qui amicos tamquam proximos diligeret. Dixit itaque: ET QVIS EST PROXIMVS? Non petit quid proximo impendendum ſit: nam in hoc non multùm differebat Lex ab Euangelio, ſed quis ſit proximus: quàm latè enim ille pateret & intelligendus eſſet, non erat veteris Teſtamenti tradere, vt Auguſt. lib. Quæſt. Euangel. quæſt. 53. Cùm ergo proximus poſſit dici vel gente, vel amicitiâ vel conſanguinitate, vel humanæ naturæ communione, Chriſtus vt Legem perficeret, quæſtionem illam vt tempeſtiuam arripiens, & SVSCIPIENS, ſcilicet ſermones ſeu vices reſpondendi, DIXIT, per modum parabolæ: HOMO QVIDAM, natione Iudæus, vt Auguſt Serm. 73. De verbis Domini: videtur enim vel vera hiſtoria, vel certè parabola ex euentis illius temporis veriſimilis. Nam via ab Ieruſalem in Iericho latrociniis erat obnoxia, vt Hieronym. tum in c. 20. Matth. tum Epiſtol. 27. vbi dicit locum Adomim inde vocatum, quia multus in eo ſanguis crebris latronum fundebatur incurſibus: qui præterquam quòd cœperunt eum, etiam DESPOLIAVERVNT EVM, id eſt, veſtibus exuerunt: vt Græcè ſonat, ET PLAGIS ſeu vulneribus IMPOSITIS, ABIERVNT SEMIVIVO RELICTO, hoc eſt, in miſerrimo ſtatu, in quo neceſſe erat perire, ſi nemo ſuccurreret.

31. ACCIDIT AVTEM, VT SACERDOS QVIDAM DESCENDERET EADEM VIA, verſus Ierichontem, demiſſiori ſcilicet loco quàm Ieruſalem ſitam, prope Iordanem fluuium: ET VISO ILLO PRÆTERIIT, Græcè ἀντιπαρῆλθεν, ex aduerſo ſeu contrà præteriit. Quo ſignificatur non ſolùm eum non acceſſiſſe, ſed potiùs re-

trocedẽdo tranſiuiſſe, quòd ſcilicet horreret accedere, vt Theoph. notat, & ita perſtringitur fera Sacerdotum inhumanitas. Idem dicitur in Græco eodem modo de Leuita: moribus enim Sacerdotes & Leuitæ ſimiles erant.

33. SAMARITANVS AVTEM QVIDAM, genere & religione alienus, & Iudæis maximè inuiſus: eò quòd Samaritani ſoli vellent haberi populus Dei, & verum Dei cultum, verumque templum ſe habere iactitarent. Hic ergò VIDENS EVM, MISERICORDIA MOTVS EST, tamquam qui exiſtimaret calamitatem eius, tamquam proximi ad ſe pertinere, immemor omnis antiquæ contentionis.

34. ET APPROPIANS, trahente ſcilicet eum propiùs intimo miſerationis affectu, ALLIGAVIT VVLNERA EIVS, id eſt, faſciis obligauit, ne medicamentum infuſum reſpuerent: INFVNDENS, id eſt, poſtquam ante infudiſſet OLEVM ET VINVM; quæ viatici loco ſecum ſumpſerat: *oleum*, vt opſonium ad panem, *vinum* loco potus. Et opportunè quidem: vinum enim purgat vulnera, arrodit putrida, conſtringit purgata: oleum lenit, fouet, & ſanat. ET IMPONENS ILLVM IN IVMENTVM SVVM, quo ipſe venerat, DVXIT, ipſe pedes dux viæ factus, IN STABVLVM, ſeu diuerſorium, ET CVRAM EIVS EGIT, accurationem in hoſpitio. Significatur ergò omnia, quæ habuit, & potuit, afflicti iſtius neceſſitatibus impendiſſe.

35. ET ALTERA DIE, cùm itineris perficiendi neceſſitate premeretur, PROTVLIT DVOS DENARIOS, expendendos in curationem ſaucij, & ait STABVLARIO, ſeu hoſpiti: CVRAM ILLIVS HABE. ET QVODCVMQVE SVPEREROGAVERIS, ſuper impenſam tibi traditam, ſeu de tuo, EGO CVM REDIERO, REDDAM TIBI: quo declarat ſe non quieturum, donec ſanatum viderit. In qua hiſtoria non ſolùm præclarè lucet pulcherrimus & pleniſſimus dilectionis modus, dum nihil omittit eorum, quæ ad proximum iuuandum requiri poterant, ſed etiam myſterium lapſus, & reparationis humani generis, quod in ea omnes penè veteres annotarunt. Videri poterunt Ambr. & Theoph. & alij in hunc locum, Chryſ. Hom. hac de re, & latè Aug. Serm. 37. de verbis Domini, breuiùs verò lib. 2. Quæſt. Euang. q. 19 Succinctiſſimè complexus eſt pleraque Orig. Hom. 34. in Luc. tamquam ab antiquiore presbytero ſibi tradita, iam inde ſcilicet ab initio naſcentis Eccleſiæ. Dicebat ille, inquit, *hominem, qui deſcendit*, eſſe Adam, *Ieruſalem* paradiſum, *Iericho* mundum, *latrones* contrarias fortitudines, id eſt, dæmones, *Sacerdotem* legem, *Leuitam* Prophetas, *Samaritem* Chriſtum, *vulnera* inobedientiam, *iumentum* corpus Domini, quo incarnatus eſt, *pandocheum*, id eſt, ſtabulum, quod vniuerſos volentes introire ſuſcipit, Eccleſiam interpretari. Porrò *duos denarios* patrem & filium intelligi; *ſtabularium* Eccleſiæ præſidem, cui diſpenſatio credita eſt; *reuerſionem Samaritani*, ſecundum Saluatoris aduentum. Cum qua expoſitione ferè conuenit illa Aug. loco cit. qui tamen per *Ieruſalem* intelligit ciuitatem cæleſtis pacis, *Iericho* mortalitatem, *duos denarios* duo præcepta charitatis, alij duo teſtamenta.

36. QVIS HORVM TRIVM VIDETVR TIBI PROXIMVS FVISSE ILLI, QVI INCIDIT IN LATRONES? id eſt, agnouiſſe ſe illi & præſtitiſſe proximum per charitatis officia: nam, vt Aug. Tract. 43. in Ioan. Samaritanus ſaucio ſe præſtitit proximum, quem non putauit alienum. Ex hoc autem colligendum relinquit Chriſtus, illum ſaucium fuiſſe etiam proximum illius Samaritani, quia, vt idem Aug lib. 1. De doct. Chriſtiana, cap. 39. proximi nomen ad aliquid eſt: nec quiſquam eſſe proximus niſi proximo poteſt. Sic ergò indirectè ſoluit quæſtionem Legis periti, quis eſſet eius proximus, circa quem deberet implere legem de diligendo proximo, nempe quoslibet opis indigentes, etiam extraneos.

37. AT ILLE DIXIT: QVI FECIT MISERICORDIAM IN ILLVM: nam ipſo opere dilectionis declarabat Samaritanus, ſe proximum eſſe Iudæo ſaucio. & conſe-

quenter illum ſibi. Itaque reſpondit ei Dominus: VADE ET TV FAC SIMILITER, vt cenſeas tibi proximum eſſe non ſolùm genere, patriâ, amicitiâ, religione coniunctũ, ſed quemuis hominem, cui vel exhibendum eſt officium miſericordiæ, ſi indiget, vel exhibendum eſſet, ſi indigeret, inquit Auguſtinus loco citato. Omnis enim homo eſt omni homini proximus, nec vlla cogitanda eſt longinquitas generis vbi eſt natura communis, vt idem Concione 8. in Pſal. 118. ♣

38 FACTVM EST AVTEM DVM IRENT, id eſt, dum pergerent Ieroſolyman: nam hæc in eodem itinere videntur contigiſſe. INTRAVIT IN QVODDAM CASTELLVM, Græcè εἰς κώμην τινά *pagum quemdam*, qui videtur fuiſſe Bethania, nam hæc Ioan. 11. vocatur caſtellum Mariæ & Marthæ. ET MVLIER QVÆDAM MARTHA NOMINE EXCEPIT ILLVM, ſiue, quòd maior eſſet natu, vt Bernard. Serm. 3. de aſſumpt. fuiſſe putat, ſiue quòd ipſa rem familiarem communemque procuraret & adminiſtraret; & ideò dicitur eum excepiſſe IN DOMVM SVAM, quamuis & Maria & Lazarus in ea habitarent.

29. ET HVIC ERAT SOROR, &c. QVÆ ETIAM SEDENS: q. d. non obiter, ſed ex compoſito, vt Auguſt. Serm. 26. de verbis Domini notat, nempe cum quiete, attentione, diligentia, aſſiduitate, quæ per ſeſſionem innuuntur: SECVS, ſeu iuxtà, PEDES, prout & Paulus *iuxta pedes Gamalielis* eruditus fuit; nam iſte habitus eſt diſcipulæ, humilitatem & reuerentiam ergà docentem declarantis. Vnde Auguſt. ibid. Quantò humiliùs ad pedes ſedebat, tantò ampliùs capiebat: confluit enim aqua ad humilitatem conuallis, denatat de tumoribus collis.

AVDIEBAT VERBVM ILLIVS, loquentis de regno Dei, ſimul ac domum ingreſſus fuit, ne quid tẽporis ſine fructu laberetur.

40. MARTHA AVTEM SATAGEBAT, Græcè περιεσπᾶτο *diſtrahebatur*, CIRCA FREQVENS MINISTERIVM, id eſt, ſollicita erat in variis miniſteriis ad conuiuium, & ad obſequium Chriſti, ac diſcipulorum eius pertinentibus, ne quid talibus hoſpitibus deeſſet. QVÆ STETIT, nempe tandem vel laſſata, vt Baſil. in Conſtit. Monaſticis c. 2. vel obeundis miniſteriis omnibus non ſufficiens, & interpellans Dominum concionantem, ait: DOMINE NON EST TIBI CVRÆ, per temetipſum: verba videntur ſubaccuſantis incuriam, vel certè excitantis ad reſpectum fuit, QVOD SOROR MEA RELIQVIT ME SOLAM MINISTRARE, in apparandis conuiuio neceſſariis: DIC ERGO ILLI, ſaltem à me admonitus, VT ME ADIVVET. Dici hoc vult à Domino, eo quod ſe fruſtrà id Mariæ dicturam exiſtimaret, vel indecens videretur, eam à docente auellere citra veniam.

41. ET RESPONDENS DIXIT, MARTHA, MARTHA: qua geminatione nominis compeſcit Martham, ac turbatam ſedat, & tacitè ſubreprehendit: quamquam Aug. Serm. illo 26. repetitionem nominis, velit eſſe indicium dilectionis, aut fortè, inquit, mouendæ intentionis, vt audiret attentius. SOLLICITA ES ET TVRBARIS ERGA PLVRIMA, ea turbatione qualis conſequi ſolet ſollicitudinem de pluribus rebus vno tempore curandis.

42. PORRO VNVM EST NECESSARIVM, Auguſt. ad ſequentia hoc referre ſolet, vt ſignificetur, contemplationem illius vnius Deitatis eſſe neceſſariam; quam opponit multis miniſteriis huius vitæ, bonis quidem, ſed carnalibus, quibus occupabatur Martha. Alij vnum intelligunt illud, quod Maria factitabat, ſcilicet audire verbum Dei: quod in idem ferè redit. Non incongruam tamen interpretationem dant plerique Græci, Titus, Theophyl, & in primis Baſil. in Reg. fuſiùs diſputatis qu. 20. iuxtà quam Chriſtus ſignificet vnum eſſe neceſſarium, vt ſcilicet neceſſitati corporis fiat ſatis, ad quod paucis, vel vno opus eſt cibo, quia natura paucis contenta: vt ita vnum tacitè opponatur pluribus ferculorum generibus, quibus Martha parandis intenta erat. MARIA OPTIMAM PARTEM ELEGIT: Græcè τὴν ἀγαθὴν,

bonam

bonam, ſed cum articulo emphaſin ſignificante, q. d. illam a bonam ſeu excellenter bonam, quod noſter *optimam* dixit, & conſequenter meliorem, quàm Martha, ſicut legit Auguſt. Itaque non opus Marthæ reprehendit, ſed partem, id eſt, functionem, ſtudium, genuſque vitæ Mariæ prætulit. Non tu malam, inquit Auguſt. Serm. 27. de verbis Dom. ſed illa meliorem. Pars autem illa eſt ſedere ad pedes Ieſu, & audire verbum eius, hoc eſt, diſcendis & contemplandis rebus diuinis incumbere, quod Maria elegerat, id eſt, toto vitæ ſtudio, tamquam partem ſeu ſortem ſibi propriam ſectandam ceperat, ſicut è contrario Martha officia pietatis corporalia, de quo etiam Ioan. 12. v. 2. QVÆ NON AVFERETVR AB EA, neque in hac vita, neq; in futura. Auferetur enim aliquãdo onus neceſſitatis, ſeu corporalis hoſpitalitatis: æterna eſt dulcedo veritatis, inquit Aug. Per hoc ergo Dominus dat rationem, cur melior ſit pars Mariæ, ſicut & Apoſtolus charitatem dicit eſſe maiorem fide, & ſpe, eo quòd his tranſeuntibus illa maneat in æternum. Hoc ergo ſignum eſt corporalia exercitia non per ſe intendi à Deo, ſed vt media, per quæ ad optimam partem, hoc eſt, ad ſcientiam charitatemque veritatis veniatur. Notant autem plerique Patres, & in primis Aug Serm. 26. & 27. de verbis Dom. duas vitas in his mulieribus figurari, tropologicè quidem actiuam & contemplatiuam, anagogicè verò præſentem & futuram, laborioſam & quietam, ærumnoſam & beatam: temporalem & æternam. Vide Auguſt. latiùs.

CAPVT XI.

CVM ESSET IN QVODAM LOCO ORANS, VT CESSAVIT: neque enim fuit auſus diſcipulus ille orãtem interpellare, cùm oratio tamquam colloquium cum Deo doctrinæ longè præferenda ſit, niſi neceſſitas aliud poſtulet. DIXIT VNVS, DOMINE DOCE NOS ORARE, præſcriptâ ſcilicet certâ quadam orationis formulâ. Quæ petitio congruentiſſima fuit auctoritati Auguſtini, Tract. 7. in Ioann. Qui enim habent cauſam, inquit, & volunt ſupplicare Imperatori, quærunt aliquem Iuriſperitum, à quo ſibi preces (id eſt, libellus ſupplex) componantur: ne fortè ſi aliter petierint, quàm oportet, non ſolùm non impetrent, quod petunt, ſed & pœnam pro beneficio mereantur. Itaque DOCE NOS ORARE, id eſt, Iuriſperite noſter, aſſeſſor Dei, imò conſeſſor, compone nobis preces, ſeu libellum ſupplicem, inquit ibidem Auguſt. SICVT DOCVIT ET IOANNES DISCIPVLOS SVOS. Ex quo conſtat, Ioannem aliquam certam, antè non vſitatam orandi formulam ſuis tradidiſſe, vt & illi de proprio magiſtri ſui inſtituto aliter Deum orarent, inquit Tertullian. 4. cõtra Marcionem cap. 20. Religionis enim pars non infima eſt oratio, quam propterea etiam nouam inferre ſolet, quiſquis religionem innouauerit.

2. CVM ORATIS, DICITE. Eadem eſt hæc oratio, quantùm ab ſubſtantiam, cum eâ, quàm tradidit Matth. 6. Græcè etiam quantum ad verba. Suppletur enim in ſingulis petitionibus non ſolùm id, quod explicationis gratiâ apud Matth additur: ſed etiam ſupplentur petitiones duæ, quæ Latinè omittuntur. Verùm quia exemplaria Latina etiam antiquiſſima, illis carẽt, veriſimile eſt à nonnullis quamuis perperam fuiſſe Græcè inſerta, ne fortaſſis manca hęc oratio videretur. Quinque igitur tantùm ſunt hîc petitiones; tertia verò & ſeptima deficiunt, vt notat Auguſt. in Enchirid. c. 116. quia ſeptima in ſexta vtcumque comprehenditur, ſicut & tertia in prima & ſecunda. Nam nomen Patris à nobis ſanctificari non poteſt, neque regnum eius ſeriò optari, niſi velimus fieri voluntatem eius: & à præcipuo malo liberatur, qui remiſſis debitis in tentationem nullam inducitur, cui liberatio à reliquis malis ſuo tempore velut merces dabitur. Itaque vt diſceremus in oratione, non tam de verbis quàm de rebus eſſe anxij, ac de ſpiritu orationis, diuerſis verbis orationem, tradidit, quam fidelibus quotidianam

eſſe voluit. Nam circumſtantiarum hîc & apud Matth. tanta diuerſitas eſt, vt videatur Chriſtus illas orandi formulas diuerſo tempore tradidiſſe; vtram priùs non conſtat. Explicationem autem totius orationis vide apud Matth.

5. ET AIT AD ILLOS. Hactenus de orandi formula; nunc de orandi modo, ardore, & perſeuerantia, de quibus per parabolam ſubiungit. QVIS VESTRVM HABEBIT AMICVM? q. d. Cui habenti amicum non id eueniet, quod dicturus ſum? Multò ergo magis eueniet oranti amicum Deum; eſt enim argumentum à minori ad maius, ſicut & verſ. 13. ET IBIT AD ILLVM MEDIA NOCTE: quæ intempeſta dici ſolet, vt Aug. notat Concil. 29. in Pſal. 118. quia ad agendum importuna eſt. *Media ergò nocte*, hoc eſt, importuniſſimo tempore, quod ad impetrandi difficultatem ſpectat. ET DICIT ILLI: AMICE, COMMODA MIHI, id eſt, da mihi commodatò, ſeu mutuò: quod ſpectat ad petentis verecundiam, & petitionis mediocritatem, quia minùs eſt, quàm ſi dari peteret TRES PANES, vnum ſcilicet hoſpiti, alterum mihi, tertium vtrique communem, ſi vnius vni non eſſet ſatis: eſt enim parabola ex vſu communi ſumpta.

6. QVONIAM AMICVS MEVS VENIT DE VIA, &c. feſſus ſcilicet & famelicus, ET NON HABEO QVOD PONAM ANTE EVM, cùm nec tempus permittat emi. Duas ergo cauſas allegat impetrandi: quòd non ſibi petat, ſed amico, quem iniquum eſt deſerere; & quòd ſibi etiam panis ſit penuria. In vtroque elucet petentis verecundia & humilitas.

7. ET ILLE RESPONDENS DICAT, hoc eſt, vel quamuis ille reſponderet: eſt enim hypotheſis, licet non omninò veriſimilis, tamen apta ad oſtendendum, quantum valeat ad impetrandum importuna perſeuerantia. IAM OSTIVM CLAVSVM EST, peſſulis videlicet firmatum, vt aperiri moleſtum ſit, & fortè intempeſta nocte periculoſum. ET PVERI, id eſt, filij: vt Græca inſinuant & Syrus explicat, MECVM IN CVBILI, ſiue cubiculo, ſiue etiam lecto, vt vertit Syrus, qui proinde expergefieri deberent. Pertinent hæc omnia ad oſtendendam iuſtitiam repulſæ.

8. ET SI ILLE PERSEVERAVERIT PVLSANS, id eſt, quòd ſi nihil territus excuſatione inſtet rogando, vrgeat, ac tundat oſtium: PROPTER IMPROBITATEM TAMEN EIVS, Græcè ἀναίδειαν, *inuerecundiam* ſeu *impudentiam*, hoc eſt, propter importunam & moleſtam perſeuerantiam, qua etiam poſt primam amici excuſationem rogare, imò pulſando inſtare non deſtitit. Hoc enim cuiuſdam improbitatis ſpeciem habere videbatur; quo ſenſu dicitur labor improbus omnia vincere, DABIT ILLI, & non ſolùm accommodabit: neque ſolùm tres dabit: ſed QVOTQVOT HABET NECESSARIOS, id eſt, etiam plures, quàm poſtulauerit.

9. ET EGO DICO VOBIS, hoc eſt, ad illum eumdem modum. Eſt enim accommodatio parabolæ ad propoſitum, quâ includit ſimiles in petendo conditiones adhibendas erga Deum, verecundiam, humilitatem, & in primis perſeuerantiſſimam inſtantiam. Nam ad hoc pertinent illata tria, *Petite, Quærite, Pulſate* ſicut ex Aug. 1. Retract. c. 19. patet, & in Matth. latiùs diximus. Delectatur enim Deus ſibi quodammodò vim ab orantibus inferri. Vis autem illa non in ſola petitione ſita eſt, ſed etiam in aliis orationis adiumentis: inter quæ primò eſt continentia, de qua Hier. Epiſt. 22. ad Euſtoch. Niſi, inquit, feceris, cælorum regnum non capies: niſi pulſaueris importunè, panem non accipies Sacramenti. An non tibi videtur violentia, cùm caro cupit eſſe, quod Deus eſt, & illuc, vnde Angeli corruerunt, Angelos iudicare conſcendit? Secundò, pœnitentiæ quædam auſteritas, de qua Tertull. in Apologetico, cap. 40. Nos ieiuniis aridi, omni continentia expreſſi, ab omni vitæ fruge (id eſt, deliciis) dilati in ſacco, & cinere volutantes, inuidia cœlum tundimus, Deum tangimus, miſericordiam extorquemus. Tertiò, concordia orantium, de qua ibid.

c. 39. Corpus ſumus de conſcientia religionis, & diſciplinæ vnitate, & ſpei fœdere, quo imus in cœtum & congregationem, vt ad Deum, quaſi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc vis Deo grata eſt. Ita Tertull. Ne quis verò peccator terreretur, putans impetrationem illam eſſe iuſtis propriam, occurrunt illi ſuſpicioni verba parabolæ, *Et ſi non dabit illi, quòd amicus eius ſit, &c.* ſicut notat Baſil. in Conſt. Monaſt. c. 2. vbi monet, etſi complures anni in petendo prætereant, perſeuerandum eſſe tamen, donec impetretur. Vnde Iudith meritò reprehendit Oziam, quòd non vltra quinque dies Dei auxilium exſpectandum eſſe iudicaret, Iudic. 8 v. 11. & 12.

27. FACTVM EST AVTEM, &c. EXTOLLENS VOCEM QVÆDAM MVLIER, admirata ſcilicet ſapientiam reuincentem aduerſarios, miraculorum virtutem, verborumque vim, non potuit ſe continere, quin admirationem ſuam clamore & laudibus exprimeret. Quo indicatur magnitudo affectus eius erga Ieſum eo ipſo tempore, quo calumnis Phariſæorum petebatur. DIXIT, BEATVS VENTER, QVI TE PORTAVIT, ET VBERA, QVÆ SVXISTI. Periphraſis eſt matris, ab iis partibus; quæ gignendo alendoq; Chriſto ſeruierunt: q. d. O tali filio felicem matrem! Hoc enim filij in parentes redundat: vnde & ipſa ſancta Virgo hanc beatitudinis prædicationem ſibi futuram prophetauit in Cantico dicendo, *Ecce enim ex hoc beatam me dicent, &c.* An autem hæc mulier ſolùm ſenſu muliebri hoc dixerit, ſicut ſolent matres beatæ prędicari propter filios, an verò ex fide incarnationis Chriſti non conſtat. Illud poſtremum ſentit Beda, qui hanc mulierem typum Eccleſiæ geſſiſſe notat; primum plerique poſteriores.

28. AT ILLE DIXIT: QVIN IMO BEATI, Gręcum μενοῦνγε ſonant, *Imò verò*, quod Eraſmus notat, nec affirmare, nec negare illud, cui ſubiungitur. Aug. Tract. 10. in Ioan. & lib. de ſancta virginit. c. 3. legit *Imo.* Videtur itaque Chriſtus apertè nec admittere, nec negare id, quod mulier dixerat: ne vel ſe, &, matrem laudaret, vel falſum diceret: ſed aliud elogium ſubiicit, tamquam certius & potius, & pluris æſtimandum: q. d. Tu beatam prędicas matrem, & ego verò dico. BEATI QVI AVDIVNT VERBVM DEI; nam inde concipitur fides, quæ ex auditu eſt: ET CVSTODIVNT ILLVD, animo diligendo, & opere adimplendo, quia hoc hominem facit meliorem, Deo gratiorem, verèq; dignum beatitudine. Nam, vt optimè Auguſtin. materna propinquitas nihil Mariæ profuiſſet, niſi felicius Chriſtum corde quàm carne geſtaſſet: beatior enim percipiendo fidem Chriſti, quàm concipiendo carnem Chriſti. Cùm ergo non neget Chriſtus matrem ſuam beatam, neque primo illo genere beatitudinis, quatenus mater eius fuit, neque ſecundo, quatenus Dei verbum audiuit & cuſtodiuit, immeritò reprehendit Eccleſiam Caluinus, quòd illa mulieris verba, *Beatus venter, &c.* abſolutè de Virgine Maria vſurpet, ſine adiecta Chriſti correctione: non enim eſt correctio attributæ beatitudinis, ſed extenſio.

36. SI ERGO CORPVS TVVM. Diximus de tota iſta comparatione apud Matth. Lucas hunc verſum adiicit, quo Matthæus caret, ac difficultatem facit, quia tautologiam videtur continere. Poſſet autem hoc modo explicari, & connecti cum præcedentibus, vt per oculum, ſicut in Matthæo dictum eſt, intelligatur mens hominis, ex intellectu conſtans & voluntate, quæ ſi munda fuerit, & ſoli intenta Deo, TOTVM CORPVS, reliquarum ſcilicet omnium facultatum & affectuum participata luce iuſtitiæ & munditiæ fulgebit. Quod ſi fuerit, ita vt NON HABEAT ALIQVEM PARTEM TENEBRARVM, ita videlicet vt nihil prauæ cupiditatis ei adhæreat, ERIT LVCIDVM TOTVM; Non eſt hîc ſupplendum, *corpus*, ſeu eſt abſoluta locutio, id eſt, quidquid inde proficiſcetur, omnes ſcilicet actiones inde promanantes erunt rectæ: q. d. Si corpus tuarum facultatum & affectuum, totum fuerit mundum, ac lucidum, nihil erit in te, quod non ſit lucidum. ET

SICVT LVCERNA FVLGORIS, ſeu fulgida, ILLVMINABIT TE, ſupple, oculus ille tuus ſimplex: ille enim diffundit lumen ſuum, inſtar lucernæ ſplendidiſſimæ ſuper omnes facultates, & affectus, & actiones.

37. ET CVM LOQVERETVR; videlicet præcedentia: quamuis Auguſtin. lib. 2. De conſenſu, cap. 39. incertum eſſe putet, vtrùm de præcedentibus intelligat, an de aliis alio tempore dictis; eo quòd non dicat, *Cùm loqueretur hæc*, ſed abſolutè, *Cùm loqueretur*, ſeu concionaretur, ſcilicet quodam tempore. ROGAVIT ILLVM QVIDAM PHARISÆVS, non ſatis fortaſſis ſincero animo, propter duriſſimam increpationem Chriſti, quæ ſecuta eſt: ET INGRESSVS RECVBVIT: ſtatim ſcilicet, ne lotis quidem priùs manibus, vt ita etiam exemplo ſuo Phariſaïcam ſuperſtitionem deſtrueret.

38. PHARISÆVS AVTEM CŒPIT INTRA SE REPVTANS DICERE: id eſt, tacitâ ſecum cogitatione cœpit quærere cauſam. Quod Græcè clarè dicitur ἐθαύμασεν, *miratus eſt*; quia admiratio ex cauſæ ignoratione naſci ſolet: QVARE NON BAPTIZATVS ESSET, id eſt, lotus ANTE PRANDIVM: tranſgrediens ſcilicet tam facilè traditiones Phariſaïcas. Nam in iſtis lotionibus cæremonialibus magnam ponebant religionem Phariſæi, neglectâ animi munditiâ, vt patet Marci 7. v. 3. & Matth. 15. initio.

39. ET AIT DOMINVS AD ILLVM, tamquam cognitor cordis & humanorum ſecretorum teſtis & iudex, vt notat Aug. De vnit. Eccleſiæ, c. 5. Nam Phariſæus iſte nihil adhuc dixerat, vnde mentem eius colligeret, ſicut nos facere debemus, antequam vituperemus: NVNC, quod ſignificat hîc opportunitatem præſentis reprehenſionis: q. d. Nunc opportunum eſt, vt vos præpoſteræ veſtræ religionis admoneam. QVOD DEFORIS CALICIS, ET CATINI, ſeu diſci, quibus continetur potus, ac cibus, MVNDATIS. Quo parabolicè ſignificat, eos externam manuum & corporis munditiem affectare, internam verò animi qui in corpore velut calice, aut catino continetur, negligere. Vnde dicta Matth. 23. v. 24.

40. STVLTI, quia hac in parte ab omni ratione alieni. Vtitur illâ increpatione tam acerbâ non conuitiandi, ſed reprehendendi causâ, vt animus ſe diſſimulans acrimoniâ iſtâ ſtimularetur, ad conſiderandam fœditatem ſuam, & præpoſteram munditiei curam. NONNE QVI FECIT, QVOD DEFORIS EST, id eſt, corpus humanum, calice & catino ſignificatum, ETIAM ID, QVOD INTVS EST, FECIT? ſcilicet animum, mentem, & conſcientiam: q. d. Si vos mouet cultus Dei, ad ſeruandam illam exactam corporis munditiem, quaſi creaturæ Dei, quomodo non ſapitis etiam conſcientiam, ſeu animam multò magis mundam eſſe ſeruandam? Itaque poſt hanc increpationem ſuggerit Dominus modum legitimum obtinendæ dictæ munditiei, reiectâ ſuperſtitione Phariſaïcâ.

41. VERVMTAMEN, id eſt non obſtante, quòd vos rapinâ & iniquitate plenos dixerim, non tamen eſt deſperandum; ſed QVOD SVPEREST, id eſt, quod vnicum remedium reſtat, vt quodam loco Beda; ſeu ſi ſummam rei ſcire vultis: in quem ſenſum Syrus hoc exponit. Alij explicant, *quod ſupereſt*, id eſt, id quod cultui & victui neceſſario ſuperfluum eſt. Ita S. Thomas & Beda alio in loco: ſed Græcæ phraſi magis congruit, vt ſubintelligatur κατὰ, id eſt, *ſecundùm*: q. d. Secundùm quod adeſt, aut licet vobis, ſeu pro facultatibus veſtris, vt quiſque poteſt, DATE ELEEMOSYNAM, factâ ſcilicet priùs rapinarum reſtitutione. Qui ſenſus Græcis placet, Euthymio, Theophyl. & inter Latinos, Tertull. 4. contrà Marcion. cap. 27. qui legit: *Date quæ habetis eleemoſynam*; hoc enim auaris hominibus optimum remedium eſt, vt curentur. ET ECCE OMNIA, non ſolùm ſcilicet quod deforis eſt, ſeu corpus, ſed etiam quod intùs eſt, ſeu anima, MVNDA SVNT VOBIS, id eſt, munda erunt à rapinis & omni iniquitate. Facit autem hoc eleemoſyna, non

quaſi fides in Chriſtum, & pœnitentia, & reſtitutio raptorum non requirantur, ſed quia fidem in Chriſtum & pœnitentiam impetrat à Deo, facilè miſerente eius, qui miſeretur aliorum: pœnitentia autem non eſt vera, niſi malè parta reſtituantur. Itaq; Angelus Tobiæ iuxtà hunc ſenſum, c. 12. v. 9 dicit, *Ipſa purgat à peccato, & facit inuenire miſericordiam.* Aug. tamen Serm. 30. De verbis Domini & in Enchirid. c. 75. per *eleemoſynam* intelligit opus miſericordiæ generaliter, etiam erga ſeipſum. Illa quippè ordinatè facienda eſt, vt à ſeipſo quiſque incipiat, iuxtà illud Eccl. 3. *Miſerere animæ tuæ placens Deo* Itaque vult monere Chriſtus, vt eleemoſynam darent, à ſeipſis, recto miſericordiæ & dilectionis ordine, incipiendo: quod fit per fidem, dilectionem, pœnitentiam, reſtitutionem, ſuperflui erogationem, cuiuſmodi eleemoſynas facere non curabant. Itaq; hac conſideratione Aug. Dominum ſubieciſſe:

42. SED VÆ VOBIS PHARISÆIS, QVIA DECIMATIS MENTHAM ET RVTAM, id eſt decimam partem minutiſſimorum olerum ſcrupuloſè in eleemoſynas erogatis. ET PRÆTERITIS IVDICIVM, id eſt id, quod æquum & iuſtum eſt, aliena rapiendo, ET CHARITATEM DEI, & proximi; quę tamen eſt eleemoſyna & beneficentia, quam præcipuè erogare debebatis: nam HÆC OPORTVIT FACERE, iudicium ſcjlicet, charitatem & fidem, vt addit Matth. ET ILLA NON OMITTERE, quæ in corporales eleemoſynas, decimas illas minutas dando, erogatis.

45. RESPONDENS QVIDAM EX LEGISPERITIS, id eſt, Legis Interpretibus, qui Scribę dicebantur, AIT ILLI: MAGISTER, HÆC DICENS, aduerſus phariſæos, ETIAM CONTVMELIAM NOBIS FACIS, ordini ſcilicet Scribarum, quem ſimul verbis iſtis contumelioſis lædis. Scribarum enim propriè erat docere & explicare Legem: Phariſæorum obſeruare, doctrinæque traditæ inſiſtere; rigidi enim obſeruatores videri volebant Legis doctores. Quamuis idem eſſe poſſet Scriba & Phariſæus: vnde Theophyl. Phariſæi, inquit, videbantur vt Monachi, quia ab aliis ſe ſegregabant, quaſi maioris ſanctitatis profeſſione: Legiſperiti verò doctores erant, qui ſoluebant quæſtionem legis. Hæc ille. Itaque Chriſtus perſequens, *Væ*, redarguit etiam Scribas, quòd grauiſſima docendo, onerarent homines, & nihil eorum facerent: præcedentia verò magis praxim Legis & vitam ſpectant. Hæc ergò cùm diceret tanta cum ſeueritate,

53. CŒPERVNT PHARISÆI, ET LEGISPERITI, offenſi tanta reprehendendi libertate, quia æſtimatio ſanctitatis Phariſęorum, & auctoritas doctrinæ Scribarum eleuabatur, GRAVITER INSISTERE, id eſt, vehementer inſiſtendo eum vrgere: ET OS EIVS OPPRIMERE, id eſt, loquentem reprimere, DE MVLTIS, quæ dixerat: multa ſcilicet ex eis, quaſi conſequentia captioſè interrogando, vt perplexus fieret, nec ad tot hinc inde interrogata reſpondere poſſet: vel etiam multa ſimul obiiciendo, vt tot argumentis pulſatus aliquid minùs cõſideratè reſponderet, nimirum vt ſequitur,

54. INSIDIANTES EI, ET QVÆRENTES ALIQVID CAPERE DE ORE EIVS: quem tot interrogationibus & obiectionibus vellicatum, minùs putabant fore oculatum & cautum ad reſpondendum; ſicut hominibus contingere ſolet, diſcurſu & collatione, ideóque & tempore indigentibus, quorum non indiget ſcientia beatorum. Notat autem Auguſt. quamuis Matth. & Lucas eadem Chriſti verba narrare videantur, diuerſis tamen temporibus eſſe dicta, quia Lucas ea narrare videtur dicta in domo Phariſæi, antequam veniſſet Ieroſolymam; Matthæus verò Ieroſolymis.

CAPVT XII.

13. AIT EI QVIDAM, terrenis magis quàm ſpiritualibus capiendis intentus: DIC pro tua auctoritate, FRATRI MEO, VT DIVIDAT MECVM HEREDITATEM, quia videtur ille ſolus occupaſſe

totam. Itaque magnum quid de Domino ſentiebat, à quo fratri ſuo hoc præcipi voluit; fortè ex opinione, quòd Meſſiam crederet, qui pauperum cauſas eſſet decenſurus. Reprehendit petitionem Chriſtus, quia, vt Ambroſ. maioribus intento non eſt minoribus obſtrependum.

14. AT ILLE DIXIT ILLI: HOMO, qui per terrena interrumpis, aut abrumpis diuina: nam *Homo* in Scripturis ſubinde dicitur non ex natura, ſed ex vitio, iuxtà illud Apoſtoli: *Nonne homines eſtis, & ſecundùm carnem ambulatis?* Vnde Auguſtin. Qui enim pro magno habes iſtam hereditatem quid niſi homo es? Volebant enim auaritiam tollere, quod pluſquam hominis eſt. Quamquam ſæpè etiam ſit idiotiſmus linguæ de aliquo, cuius ignotum nomen eſt, vt patet ex phraſi Petri infrà, cap. 22. verſ. 58. & 60 QVIS ME CONSTITVIT IVDICEM, controuerſiarum de rebus terrenis, AVT DIVISOREM, hereditatis? quaſi dicat, nullus, non quaſi non poſſit defectu poteſtatis, ſed quod non deceret eum, qui propter diuina deſcenderat, terrenis occupari, quæ docebat eſſe ſpernenda, vt Ambroſ. latiùs. Sed difficultas eſt, quomodo hæc reſponſio ſit ad rem, cùm non eſſet à Chriſti officio alienum, homines moneri officij ſui de diuidenda hereditate, quod alter petiuerat. Videtur itaque plus vel verbo, vel animo petiuiſſe, quàm hîc exprimitur, vt videlicet, ſi frater recuſaret, Chriſtus ipſe diuideret, vel ortâ difficultate ſe iudicem, aut arbitrum interponeret. De his duobus redarguit importunum interpellatorem; primum verò indirectè præſtitit, hoc ipſo, quo dixit ad illos:

15. VIDETE ET CAVETE, id eſt, attentè cauete, ſeu videte, vt caueatis, AB OMNI AVARITIA, id eſt, immodica habendi cupiditate: nam, vt Baſil. Hom. 6. Auarus eſt, qui eo, quod ſatis eſſe debet, non eſt contentus: Addit autem, *ab omni*, ſcilicet tam occulta quàm manifeſta, tam retinendi cupidè ſua, quàm appetendi aliena, vt Auguſtin. exponit Serm. 28. De diuerſis, cap. 3. Vtrumque ergo fratrem ſimul his verbis ſanare voluit Chriſtus: nam ſi illis obtemperarent, nihil inter ſe de diuidenda hereditate contenderent QVIA NON IN ABVNDANTIA CVIVSQVAM VITA EIVS EST EX IIS QVÆ POSSIDET, ſeu ex opibus eius. Senſus eſt, Vita hominis non conſtat ex opibus, quas poſſidet, cum illæ abundauerint: q. d. Non conſiſtit vita hominis in opum abundantia, quaſi quiſque quò ditior fuerit, eo diutiùs viuat, prout exponunt Theophyl. Euthym. & Bonauent. Itaque euertit fundamentum auaritiæ, quæ ſolet vitæ producendæ perfidia in opum abundantia collocare, cùm illa pendeat non ex diuitiis, ſed ex ſolo nutu Dei, quod mox declarat ſequenti parabolâ: non enim hiſtoria, ſed parabola videtur, vt vox Græca ſonat; ſed talis parabola, quæ facilè reipsâ poteſt contingere.

16. HOMINIS DIVITIS VBERES FRVCTVS AGER ATTVLIT: Græcè ἡ χώρα, id eſt *regio*, ſeu *latifundium*, quo ſignificatur latiſſima poſſeſſio hominis agrum agro copulantis.

17. ET COGITABAT INTRA SE, &c. QVID FACIAM. Verba ſunt anxij de diuitiis: quarum magnitudine indicat propriam etiam exſpectationem ſuperatam. Vnde Baſil. Hom. 6. Non ei fructus, ſed gemitus terra producit. Similes ſunt voces eius, qui cum paupertate luctatur. Ex iſtis ergo verbis rectè notat, tum maximè anxios fieri diuites, cùm maximè abundant bonis.

18. ET DIXIT, adhibitâ in conſilium non charitate, ſed auaritiâ: DESTRVAM HORREA MEA, vetera, ET MAIORA FACIAM, &c. cùm, vt monet Ambroſ. Homilia 6. de Naboth, dicere debuiſſet, Aperiam horrea, ingrediatur, qui famem tolerare non poſſunt, repleant ſinus ſuos: vt quid ego abſcondam, cui Deus facit abundare, quod largiar? ET ILLVC CONGREGABO OMNIA, &c. vt ſolus meis diuitiis incubem, non tam ad vſum, quàm ad oblectamentum, ſicut auaris proprium.

19. Et dicam animæ meæ; cuius vitam in corpore, nunc quaſi ſecurus per opes iam in tuto collocatas, prorogandum putabat: Habes multa bona poſita, ſeu recondita, in annos plurimos; quaſi fruendi diuturnitas opum abundantiam ſequeretur. Sed illa eſt cœcitas mentis, quia Deus auaros percutit. Itaque requieſce, à laboribus, quibus te fatigaſti: epulare, q. d. Hactenus neceſſitati feciſti ſatis, nunc indulge genio & voluptatibus. Vnde Baſilius, O dementiam, inquit, ſingularem! ſi porcinam animam habuiſſes, quid ei aliud enuntiare potuiſſes?

20. Dixit autem illi Deus, eo, quo ſolet, modo, ſiue per occultos inſtinctus in conſcientia, quæ morbo vrgente ſibi mortem præſagit, ſiue per Angelos loquentes. Vnde Auguſt. quæſt. 47. in Numeros, hoc exemplo docet, non eſſe gloriandum homini, ſi ei loquatur Deus; nam & impiis loquitur, quomodo nouit talibus eſſe loquendum, vt in Balaam patuit: stulte, in hoc ipſo, vbi prudentiſſimum conſilium tibi inueniſſe videris, inquit Aug. Serm. 19. De verbis Apoſtoli; vel *ſtulte*, quia futurorum improuide, hac nocte, quia, vt eſt apud Iob cap. 33 quando ſopor irruit ſuper homines, & dormiunt in lectulo, tunc inſtruit hominem diſciplina, vt auertat eum ab his, quæ fecit. Per *noctem* autem allegoricè deſignari tenebras mentis, in quibus erat, notat Greg. 18 Moral. cap. 11. aliàs 12. Animam tuam repetunt à te, id eſt anima ſeu vita tua repetitur à te: eſt enim idiotiſmus linguæ, ſicut dicimus *ferunt* pro *fertur*. Deus interim eſt, qui repoſcit animas per Angelos, ſiue bonos ſiue ſubinde malos, tamquam executores iudicij ſui. Itaque ſignificatur, animam eſſe non proprij, ſed alieni iuris, à Deo, non parentibus, datam, & manere poſt mortem; quod enim repetitur, manet, inquit Ambr. lib. De bono mortis c. 10. itémque ei ad tempus tantum eſſe commendatam, quàm ſibi in longum promittebat. Quæ autem paraſti cuius erunt? Certè non tibi, pro quo ſolo ſollicitus videbaris, quia, vt Amor hîc ſola virtus comes eſt defunctorum. Adde, *cuius erunt*, quia ignoras, vt Eccleſiaſtes ait, qualem ſis habiturus heredem. Porrò Deum dicere alicui, *ſtulte*, eſt eum tamquam ſtultum, & regni excluſione dignum, damnare: ideòque grauiſſima hæc pœna fuit, vt notat Auguſt. Serm. illo 19. cit.

21. Sic est, id eſt, ſimilem ſortitur euentum ille, qui ſibi theſaurizat, id eſt, ſuis ſolius vſibus, & luxui accumulat, & recondit opes, et non est in Deum dives: Græcè μὴ εἰς Θεὸν πλουτῶν, *non diteſcit in Deum*, id eſt, non diteſcit rebus ad Deum ſpectantibus, virtutibus ſcilicet, & in primis miſericordiâ in pauperes, quà diuitias ſuas non recondat, ſed diſpergat, iuxta conſilium Apoſtoli, 1. ad Timoth. 6. verſ. 17. & ſeqq. talis enim fœnerat Deo. Hâc ergò concluſione effecit Chriſtus id, quod poſtulatum ab eo fuerat, tacitè monendo fratrem, vt hereditatem diuideret. Si enim talis manet exitus eos, qui tenaciter ſeruant ſua, quid exſpectent, qui rapaciter detinent aliena? vt notat Auguſtin. Quæ ſequuntur vſque ad verſum 32. de deponenda ſollicitudine temporalium, apud Matth. explicata ſunt; quibus oppoſitè hîc ſubiungit:

32. Nolite timere pusillus grex, ne ſcilicet vobis vitæ deſint neceſſaria, ſi ſollicitudinem eorum deponatis, *puſillum gregem* vocat diſcipulorum, in quorum perſona inſtruit omnes verè fideles, ac tacitè paſtorem eorum ſe eſſe indicat: quaſi d. Nolite timere de temporalibus, quamuis ſitis puſillus, mundóque contemptus grex, Quia complacuit Patri vestro dare, id eſt quia gratuitâ voluntate & benignitate prædeſtinauit vobis Pater veſter; qui non poteſt filiis non benè velle: regnum cœlorum, in quo omnium bonorum theſaurus comprehenditur. Argumentum eſt à maiori ad minus, vt non dubitent ſe curæ futuros Patri ſuo ad habendum & victum & veſtitum in hoc ſæculo,

à quo in hereditatem regni cœlorum tam liberaliter gratis adoptati ſunt. Itaque cùm ſciatis tantam ei eſſe curam veſtri, non ſolùm non ſitis anxij de dipiſcendis temporibus, ſed etiam

33. VENDITE QVÆ POSSIDETIS ET DATE ELEEMOSYNAM: partim vt ab eorum ſollicitudine liberi diſcatis pendere à tam benefici Patris prouidentiâ, & in illo ſolo, non diuitiis fidere; partim vt ita vos bonis operibus adaptetis, ad illud regnum comparandum. Quamuis enim ſine meritis regnum illud præparetur, non tamen ſine meritis datur. FACITE VOBIS SACCVLOS. ſeu marſupia, QVI NON VETERASCVNT, id eſt, qui nec tempore, nec vſu deterantur, vt fieri ſolet, & pecuniæ pereant. Quid autem hoc ſit; ſtatim explicat, hoc eſt per erogationem pecuniarum in pauperes facite ſeu reponite vobis THESAVRVM NON DEFICIENTEM IN CŒLIS, quò peruenire & in æternum permanere cupitis. Sic ergo timorem eis tollit, ne pecunias perituras putent, ſi pauperibus erogauerint, quandoquidem illæ futuræ ſunt theſauri inexhauſti loco apud Deum. Ex quo & alia vtilitas ſequitur, quòd, ſi totus theſaurus noſter eo modo collocetur apud Deum, etiam cor & amor noſter eodem ſequatur, quia, vt addit,

34. VBI EST THESAVRVS VESTER, IBI ET COR VESTRVM ERIT, id eſt, cura, occupatio, & amor cordis, quia naturaliter quiſque ſtudet ſeruando, augendo, fruendóque, quod inſtar theſauri diligit. Ex qua cordis in cœlum translatione ſequitur mox cœleſtium rerum perpetua meditatio, & conſequenter liberatio à multis vanitatibus & peccatis, quibus corda in ſæculum effunduntur, & ibi cum theſauro ſepeliuntur. Vt autem oſtenderet, quo mentis habitu & vigilantiâ ad regnum cœlorum erecti eſſe debeamus, addit:

35. SINT LVMBI VESTRI PRÆCINCTI: per carnis continentiam, inquit Gregor. Homil. 13. in Euang. & libro 28. Moral. capite 7. aliàs 4. & Auguſt. lib. De continentia c. 7. Rectius Serm. 39. De verbis Domini, intelligit continentiam generalem ab omnibus illicitis concupiſcentiis: ET LVCERNÆ ARDENTES IN MANIBVS VESTRIS, id eſt, bonis operibus fulgeatis. Itaque *lumbos habere præcinctos*, Auguſtino eſt declinare à malo; *lucernas tenere*, facere bonum. Senſus videtur magis moralis, quàm litteralis: nam ſi vim phraſeos iſtius ex Scripturis attendamus, præcinctio lumborum eſt habitus hominis expediti ad iter, ſeu ad opus miniſterij, vt patet infrà verſ. 37. & clariùs cap. 17. verſ. 8 *Præcinge te, & miniſtra*, aliiſque multis locis. Orientales enim olim, ſicut & nunc, talatibus vtebantur veſtibus, quas eleuatas, & collectas ad lumbos cingebant, ne operantibus eſſent impedimento. Itaque *ſint lumbi veſtri præcincti*, id eſt, ſitis expediti, & ſemper parati ad implendam voluntatem Domini veſtri, & ita parati, vt etiam *ſint lucernæ ardentes in manibus veſtris*, ita ſcilicet, vt nequidem accenſione opus ſit, cùm Dominus veſter venerit. Nam ſimili de cauſa fatuæ virgines excluſæ ſunt. Parabolica igitur locutio eſt, ab officio bonorum famulorum ſumpta, Dominum ſcilicet ſuum noctu exſpectantium, vt ſequitur, qui cum facibus præcedere ſolent. Itaque qui per *faces ardentes* intelligunt fidem, vel intentionem bonam, vt Aug. lib. 2 Quæſt. Euang. quæſt. 25. bonum, ſed moralem ſenſum explicant, per quem declaratur modus, quo quis debeat ſe præcingere, & lucernas tenere Senſum ergo genuinum eſſe, quem diximus, patet ex ſequentibus.

36. ET VOS SIMILES HOMINIBVS EXSPECTANTIBVS DOMINVM; quia omnia parata tenent, & attentè auſcultant, vtrùm dominus pulſet fores. QVANDO REVERTATVR A NVPTIIS, ſeu conuiuio nuptiali, quod noctu celebrabatur, vt ex eadem parabola virginum patet, ideóque tunc homines minimè parati eſſe ſolent. Per hanc igitur ſimilitudinem indicat Chriſtus aduentum ſuum redeuntis à nuptiis, quæ etiam nunc cum animabus iuſtis in cœlo celebrantur, ad iudicium.

Hunc

Hunc ſemper erectos animo, & fide, & operibus exſpectare nos iubet. VT CVM VENERIT ET PVLSAVERIT, id eſt, indicia aduentus ſui dederit, CONFESTIM APERIANT EI, id eſt, promptè & cum gaudio ipſum excipiamus, nullâ mortis tergiuerſatione, nullâ interpoſitâ ſui præparandi morâ. Nam quamuis Chriſtus de ſuo aduentu ad generale iudicium loquatur, vt plerumque loqui ſolet, hoc ipſum tamen contingit vnicuique tempore mortis ſuæ, ſicut latiùs in Matthæum diximus. Vnde Gregor. Hom cit. Pulſat, cùm per ægritudinis moleſtias mortem eſſe vicinam deſignat: cui confeſtim aperimus, ſi hunc cum amore ſuſcipimus; de quo ipſe latiùs. Itaque pulchrè S. Cyprian. lib. De mortalitate: Quàm præpoſterum eſt, quámque peruerſum, vt, cùm Dei voluntatem fieri poſtulemus, quando euocat nos, & accerſit de hoc mundo, non ſtatim voluntatis eius imperio pareamus. obnitimur & reluctamur, & peruicacium more ſeruorum, ad conſpectum domini cum triſtitia & mœrore perducimur, exeuntes iſtinc neceſſitatis vinculo, non obſequio voluntatis. Et volumus ab eo præmiis cœleſtibus honorari, ad quem venimus inuiti. Hæc ille.

37. BEATI SERVI ILLI. Perſiſtit adhuc in eadem metaphorâ ſeu parabolâ, QVOS CVM VENERIT DOMINVS, videlicet Chriſtus eo, quo dictum eſt, modo, INVENERIT VIGILANTES, ſeu paratos. AMEN DICO VOBIS, QVOD PRÆCINGET SE, in morem miniſtri, ET FACIET ILLOS DISCVMBERE, tamquam dominos: ET TRANSIENS, id eſt, vltrò citróque obambulans, vt diſpiciat, numquid deſit, MINISTRABIT ILLIS, id eſt, quidquid ad refectionem, recreationem, æternámque fœlicitatem fecerit, ſuppeditabit, inſtar perhumani patrisfamilias, qui benè cœnatus ex nuptiis rediens, famulos officioſos, & dilata propter dominum cœna incœnatos, viciſſim copioſa cœna velut miniſter exciperet. Quòd quamuis carnalibus dominis non ſit vſitatum, ideo tamen Chriſtus libentiùs dixit, vt efficaciùs ſignificaret inuſitatum futurum honorem, quem eis exhibebit, quaſi dominis, & coheredibus, ſecum in gloria conſidentibus.

38. ET SI VENERIT IN SECVNDA VIGILIA, id eſt, circa noctis medium, quo finitur, ET SI IN TERTIA VIGILIA VENERIT, quæ poſt mediam noctem incipit, & ſingulæ per tres horas durant, vt alibi dictum eſt. Quartæ vigiliæ, quæ terminatur ortu Solis, & primæ, quæ ab occaſu incipit, non meminit, tum quia tantùm importuniſſimum inopinatiſſimumq; tempus aduentus ſeu reditus ſui ſignificari voluit; tum quia metaphoræ redeundi à nuptiis non ita congruunt illæ vigiliæ: nec enim tam citò, nec tam ſerò redire, ſed circa noctis medium nuptiæ ſolui ſolent. Scopus tamen eſt docere, quod omni ætate, quamdiu hæc vita durat, ſit vigilandum. Reliqua vſque ad verſum 47. vide Matth. 24.

47. ILLE AVTEM SERVVS, QVI COGNOVIT VOLVNTATEM DOMINI SVI, qualis ille, qui conſtitutus fuerit ſuper familiam: ille enim tamquam habens concredita ſibi omnia patrisfamilias ſecreta, ſcit aut ſcire debet voluntatem eius. De Epiſcopis enim futuris ſermo eſt, vt Euthymius notat. ET NON PRÆPARAVIT, id eſt, nequidem animum ſuum compoſuit, vt voluntatem domini faceret, & proinde etiam NON FECIT: VAPVLABIT MVLTIS; grauior eſt enim cognitæ veritatis & præcepti præuaricatio.

48. QVI AVTEM NON COGNOVIT, voluntatem Domini, quales plerúmque magis eſſe ſolent ſerui inferiores, & tamen FECIT DIGNA PLAGIS, à Domino ſcilicet prohibita, quæ ipſius erat noſcere, & culpabiliter neſcit, VAPVLABIT PAVCIS, id eſt, paucioribus, quàm ille, qui nouit, vapulabit tamen. Vnde Baſil. quæſt. 267. inter breuiores, notat ſignificari diſcrimen pœnæ non in æternitate, ſed in acerbitate tantùm, hoc eſt vtramque æternam fore, vnam tamen altera mitio-

rem. Ne verò res ſuas in tuto poſitas exiſtimarent, ſi neque ſcienter, neque ignoranter præuaricarētur officium, mox addit, etiam de bonis operibus reddēdam eſſe rationem: quod OMNI, CVI MVLTVM DATVM EST, id eſt, qui multis Dei donis ornatus fuerit, ſiue illa ſit ſcientia voluntatis Domini, ſiue aliud quippiam, MVLTVM QVÆRETVR AB EO, id eſt, multū repoſcetur in iudicio, cùm Dominus à nuptiis redierit, videlicet rectus vſus ſingulorum, & lucrum ex eis. Vnde Greg. Hom. 9. in Euang. Cùm augentur dona, rationes etiam creſcunt donorum. Nam inter homines quoque pluribus affectus beneficiis plùs debet gratitudinis. ET CVI COMMENDAVERVNT MVLTVM, id eſt, cuius fidei magna functio fuerit concredita, ſcilicet ſalutis aliorum procurandæ. Videtur enim hic diſtingui datum à commendato, vt datum referatur ad donum, quod propriam ſalutem ſpectat, commendatum ad alienam. PLVS PETENT AB EO, quia reddenda erit ei ratio etiam de animabus alienis. Itaque clarè indicat doctorum paſtorúmque iudicium, cæterorum iudicio non parum grauius & periculoſius futurum.

47. IGNEM VENI MITTERE IN TERRAM. Perſecutionem quidā recentiores intelligunt; ſed certè non rectè dicitur, Chriſtū velle, vt illa accendatur, cùm eam tantùm permittat. nec quiſquam ſanctiùs eam optat in ſe accendi; nam, vt Aug. 10. Conf. nemo quod tolerat, amat, tametſi tolerare amat. Rectiùs ergo dicitur, *ignem* eſſe charitatem, prout exponitur apud Ambr. Serm. 13. in Pſalm. 118. & apud Aug. Serm. 118. De Tempore. Cum quo in idem redit, quod plerique veteres intelligunt Spiritum ſanctum, vt Gregor. Homil. 30. in Euangel. & alij, quatenus ſcilicet non in ſe, ſed in hominum cordibus ardet, & omnes immunditias conſumit. ET QVID VOLO, id eſt, quid aliud volo, ſeu quantopere, quàm vnicè deſidero, VT ACCENDATVR? ad magis magiſq; benè orandum, & benè vtendum donis Dei. Nam per hanc ſententiam Chriſtus declarat ſuæ voluntatis eſſe, ne dona & commendata, de quibus verſu præced. ſint otioſa. Et quia ignis ille incenſæ charitatis per Domini paſſionē in hominum cordibus maximè accendendus erat, hinc adiicit de ſua paſſione.

50. BAPTISMO, ſanguinis mei, HABEO BAPTIZARI, id eſt, baptizandus ſum ſeu perfundēdus. Ex quibus verbis baptiſmus ſanguinis in ſcholis nomen accepit. ET QVOMODO COARCTOR, id eſt, angor, ſeu quantopere pauore, ac mœrore contrahor, ad quas anguſtias redigor? Qui ſēſus videtur eſſe ex mente Ambr. Alij tamen coarctationem illam intelligunt eſſe triſtitiæ de dilata paſſionē, ſeu vehementis deſiderij ad patiendum: vt ſint quaſi impatientis amoris verba, cui omnis mora longa eſt. Sed primus ſēſus videtur congruentior; nam & verba hoc magis ſonant & ſimilem affectū expreſſit paſſioni proximus: *Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem.* VSQVE DVM, id eſt, donec, PERFICIATVR: quo indicat ſe non tantùm paſſione imminente, ſed toto prædicationis, vel vitæ tempore ad paſſionis mentionem aut recordationem, pauore (licet voluntario) contractum eſſe & contremuiſſe. Vnde Ioann. 12. facta paſſionis mentione per ſimilitudinem grani cadentis in terrā, mox exclamauit: *Nunc anima mea turbata eſt, Pater ſaluifica me ex hac hora.*

54. DICEBAT AVTEM ET AD TVRBAS; nam ſuperiora ad diſcipulos videntur dicta CVM VIDERITIS NVBEM ORIENTEM AB OCCASV, STATIM DICITIS, NIMBVS VENIT, &c. quia cùm ab occaſu Iudææ ſit mare mediterraneū, ſi vapores aquei inde ſurgunt, & in Iudæam vento propellunt, veriſimile eſt, & experientia compertum, in aquas breui reſoluendos.

59. HYPOCRITÆ FACIEM COELI ET TERRÆ NOSTIS PROBARE, id eſt, diſpoſitionem eorum explorare, & diſcernere noſtis, ita vt ex hac, vel illa cœli conſtitutione ſciatis, quid in terra futurū porten-

tat: facies enim terræ ſecūdùm cœli conſtitutionem modo iam dicto iuuari ſolet. Hoc AVTEM TEMPVS, huius præſentis aduentus mei, & regni cœlorum propinqui, QVOMODO NON PROBATIS? id eſt, non diiudicatis & agnoſcitis eſſe pręſens, cùm eius indicia extent plurima, longè certiora iſtis, quas dixi, aëris conſtitutionibus. Sententia ferè ſimilis eſt Matth. 16. initio, & Sapientiæ 13. verſ. 9. Sed quia turbæ cauſari poſſent, ſe myſteriorum occultorum ignaros, non poſſe tempora illa diſcernere, præuenit eas Chriſtus.

57. QVID AVTEM ET A VOBIS IPSIS, id eſt, ex iis, quæ inter vos iuxta Prophetias adimplentur, & oculis veſtris videtis, NON IVDICATIS, QVOD IVSTVM EST? id eſt, quod æquum eſt vos iudicare, tempus ſcilicet exſpectati Meſſiæ iam eſſe præſens. Ita ferè Tertull. 4. contra Marcionem cap. 29 Perperam ergò verba illa, *ex vobis ipſis*, eò torquentur à Caſſiano, Collat. 13. & aliis, quaſi Chriſtus ſignificatum vellet, eos id poſſe agnoſcere viribus naturalibus. Tantùm enim vult Chriſtus ea, quæ contingebant inter illos, eſſe ſufficientia argumenta externa, vt Iudæi iam anteà fide imbuti agnoſcerent Chriſtum eſſe aliquid ſupra hominem, & eum quem exſpectabant. Argumenta autem externa in credentibus non excludūt gratiam Dei, quâ iuuante Iudæi in notitiam & fidem Chriſti deuenire potuiſſent niſi malâ ſuâ voluntate hoc Dei adiutorium repuliſſent.

CAPVT XIII.

1. ADERANT AVTEM QVIDAM IPSO IN TEMPORE, quo Chriſtus iſta prædicabat, NVNTIANTES EI, tāquā nouum aliquid, & recenter geſtum. Talia enim nuntiari ſolent, & res olim geſtæ cōmemorari: vt ſatis hinc pateat, falli eos, qui hiſtoriam iſtam triginta circiter annis antè cōtigiſſe putant. DE GALILÆIS, non tam natione, quàm ſectâ, vt videtur: nam alioqui natio Galilæa non ſuberat Pilato. QVORVM SANGVINEM PILATVS MISCVIT, &c. quia eos offerendis ſacrificiis occupatos occîdit. De nulla huiuſmodi Galilæorum clade extat vſquā mentio. Vnde aliqui putāt per Galilæos hîc intelligi Samaritanos, tamquam Galilæis vicinos: nam eorū aliquos Pilatus prope montem Garizin occîdit, de quo Ioſeph. 18. Antiq. c. 5. & Hegeſippus l. 2. De excidio Ieroſol. Multò veroſimilius, quod narrat Chryſ. in Catena, & ſequuntur, Theoph. Euthym. Titus Boſtrenſis in hunc locū, fuiſſe ſectatores Iudæ Galilæi, qui, teſte Hier. in Cap. 3. ad Titum, & Ioſepho, durauerunt vſq; ad tempora Chriſti, & vltrà. Docebant iſti, non eſſe tributum dandum Cæſari, nec agnoſcendum dominum, niſi DEVM; proinde pro Imperatore, Romanóque imperio non eſſe ſacrificandum. Propter iſtos vult Hier. Apoſtolum ſcripſiſſe ad Roman. *Cui tributum, tributū*: & ad Titum, *Admone illos Principibus & poteſtatibus obedire*: & ad Tim. *Obſecro fieri orationes*, &c. *pro Regibus*. Horum igitur aliquos in ſacrificando deprehenſos iuſſit Pilatus velut ſeditioſos opprimi. An autem hoc contigerit in Galilæa, an potiùs Ieroſolymis, vbi erat ſacrificandi locus, ex Scriptura, vel aliunde, non liquet.

2. ET RESPONDENS DIXIT; occaſionem captans ex quolibet euētu corrigendi hominis: PVTATIS, QVOD HI GALILÆI, &c. more ſcilicet hominum, qui ex calamitate vnius præ alio, ſtatim augurari ſolent, maiorem vnius quàm alterius eſſe culpam. Hanc itaque vulgi opinionem corrigit Chriſtus.

3. NON, DICO VOBIS, id eſt, non propterea Galilæi illi ſceleratiores cæteris Galilæis, fuiſſe exiſtimandi ſunt; SED hoc dico vobis, NISI POENITENTIAM HABVERITIS, OMNES, ſiue Iudæi, ſiue Galilæi (intelligit autē multò maximam eorum partem) SIMILITER PERIBITIS: nempe gladio Cæſaris, morte violentâ in ipſis ſacrificiis veſtris, propter rebellionem aduerſùs Cæſarem. Nam eo modo multos periiſſe, & illam fuiſſe exci-

dij Ieroſolymitani originem, narrat Ioſephus. Sed quia tali modo pauci eorum, qui præſentes aderant, perierunt, rectiùs dixeris, illud, *ſimiliter* non aliud ſignificare, quàm perinde ſeu æquè, non minùs, quàm alij, peribitis, ſiue in hoc ſęculo, ſiue in futuro, quod maximè patet ex v. 5. Neque enim omnes, neque multi ſimiliter lapſu turris perierunt: nam pauci à Deo in exemplum terroremque multorum pœnis illis extraordinariis puniri ſolent.

4. SICVT ILLI DECEM ET OCTO, Ieroſolymitani, SVPRA QVOS CECIDIT TVRRIS in SILOE, id eſt, ad Siloë ædificata. Eſt autem fons ad radices montis Sion, vt tradit Hieron. in verſ. 6. cap. 8. Iſaiæ, itemque æquæductus ex eo fonte manans, qui efficit in Ieruſalem piſcinam, ſeu natatoriam Siloë, de qua mentio eſt Ioan. 9. verſ. 7. & 2. Eſdræ cap. 3. verſ. 5. Hîc ergò turris ædificata oppreſſerat lapſu octodecim viros. PVTATIS ergò, QVIA ET IPSI DEBITORES FVERINT, huiuſmodi violentæ & intempeſtiuæ mortis propter peccata ſcilicet ſua, PRÆTER OMNES HOMINES, id eſt, præ omnibus, παρὰ πάντας ſicut eadem phraſis Græca vertitur verſ. 2. HABITANTES IN IERVSALEM. Per quod inſinuat ibidem, ſcilicet iuxtà natatoriam Siloë ruinam illam cõtigiſſe.

6. DICEBAT AVTEM HANC SIMILITVDINEM, Græcè parabolam: ARBOREM FICI HABEBAT QVIDAM, paterfamilias, qui Deum hoc loco videtur ſignificare, PLANTATAM IN VINEA SVA, id eſt, agro vitibus conſito; quia ficus ſunt vitibus familiares. Auguſtin Serm. 31. de verbis Domini & Greg. in hoc Euang. per *Ficum*, intelligunt genus humanum. Sed genus humanum propter amaritudinem rectiùs comparatur Sicomoro & Oleaſtro: nec facilè oſtendi poteſt, quænam ſit vinea, in qua plantata erit ficus, ſi ficus eſt genus humanum. Itaque aptiùs per *Ficum*, intelligas populum Ieroſolymitanum, ſeu Ieruſalem, de qua proximè præceſſerat; vt ita vinea Domini Sabaoth ſit tota Domus Iſraël, iuxtà prophetiam Iſaiæ cap. 5. v. 7. in cuius medio Ieruſalem plantata, & ad dulcedinem ſpiritualium fructuum proferendam per Prophetas & Sacerdotes exculta fuerat. ET VENIT, frequenter ſcilicet: nam Græcè præteritum eſt, ἦλθε QVÆRENS FRVCTVM IN ILLA, pietatem, iuſtitiam, bona opera; ET NON INVENIT, ſed folia tantùm, ſolam ſcilicet externarum cęremoniarum pompam. Quæſiuit autem non quaſi neſciret ficum fructibus carere, ſed vt ſic oſtenderet in figura, quòd fructus iam habere deberet, inquit Ambroſius.

7. DIXIT AVTEM, Deus ſcilicet, tamquam paterfamilias, AD CVLTOREM VINEÆ, quem Auguſt. intelligit eſſe omnem Sanctum, quia intercedunt pro peccatoribus: Ambr. Apoſtolos, Hieron. in cap. 3. Abacuc ſatis cõmodè Michaëlem & Gabriëlem, quibus Synagogę fuerat commiſſa cura: ſed opportuniùs videtur Titus, Euthymius & Theophyl. intelligere Chriſtum Dominum, vtpote quem Pater in mundum miſerit, vt Iudæos, velut vineam ſuam, & in primis Ieruſalem tamquam ficum, doctrina & miraculis excoleret. ECCE ANNI TRES SVNT, quia tertius iam agebatur annus prædicationis Chriſti, quo toto tempore ſterilis ficus permanſerat. Rectè itaque tres annos exprimit, quòd illi ſunt iuſtum tempus expectationis fructuum, reſpectu ficus, cus, poſt quos ſi non ferat, numquam latura & ſterilis iudicatur. Itaque SVCCIDE ILLAM: VT QVID ETIAM TERRAM OCCVPAT? q. d. ne quidem digna eſt loco ſuo, quo plantata eſt, quia ille, ſi alia arbore eſſet conſitus fructus vberes proferre poſſet: vnde Græcè καταργεῖ, *terram inertem facit.* Colonus verò reſpondit.

8. DIMITTE ILLAM ET HOC ANNO, id eſt, vno adhuc anno quod Hieron. dictum putat tempore paſſionis Chriſti iam inſtantis, quo Ieruſalem excidenda fuerat, niſi Chriſtus ei adhuc tempus pœnitentiæ impetraſſet. VSQVEDVM FODIAM CIRCA ILLAM, ET MITTAM STERCORA, id eſt, donec extremam culturam fæ-

cundandis arboribus vtilem tentauero, quòd ſolet fieri effodiendo humum, vt radix aëri pateat, & humorem colligat, & rurſum iniecto fimo contegatur. Iſta cultura quarto prædicationis anno & ſequentibus per Apoſtolos adhibita fuit, ſicut Acta Apoſtolorum teſtantur.

9. ET SIQVIDEM FECERIT FRVCTVM. Oratio ſuſpenſa eſt, vt Hieron. notat, quâ ſignificare voluit, ſe iudicium de ficu Domino relinquere. Suppleri autem poteſt hoc vel ſimili modo. Benè ſe res habebit, ſeu non erit opus eam ſuccidere: SIN AVTEM, ſupple nullũ fecerit fructum, cum tanta culturæ diligentia, IN FVTVRVM SVCCIDES EAM, cùm ſcilicet placuerit. Non enim determinat tempus, quaſi vrgens Dominum, & ſtatim à quarto anno ſuccidatur, ſed relinquit hoc prudentiæ & longanimitati Domini ſui. Vnde non niſi poſt annos circiter quadraginta ficus illa Ieruſalem à Deo per Romanos exciſa eſt, cùm audita eſſet vox Angelorum, in templo dicentium, *Migremus hinc*, prout teſtatur Ioſephus in libris De bello Iudaïco.

11. ET ECCE MVLIER, ſupple aderat, QVÆ HABEBAT SPIRITVM INFIRMITATIS, id eſt, dæmonem, qui efficiebat in ea infirmitatẽ corporis. Dæmones enim ordinibus ſibi congruis diſtributi ſunt ad inferenda mala, tum corporis, vt patuit in Iob; tum animi, vnde dicitur *Spiritus fornicationis, ſuperbiæ*, &c. ſicut Angeli boni ad præſtanda bona. Porrò genus infirmitatis erat, quod eſſet INCLINATA NEC OMNINO POTERAT SVRSVM RESPICERE, hoc eſt, erat toto corpore & vultu in terram curuata, ita vt non poſſet dorſum & ceruicem, & conſequenter faciem atq; oculos in cœlum erigere, idque ANNIS DECEM ET OCTO. Quo inſinuat, inueteratam fuiſſe & à medicis deſperatam infirmitatem. Non rectè autem putant quidam hîc magicam interueniſſe incantationem: nam vt Tertullian. docet in Apologetico cap 23. poteſtas dæmoniaca totis viribus etiam per ſe ſtudet operari, quod per magos operatur.

12. QVAM CVM VIDERET IESVS, VOCAVIT AD SE, vt voluntatem eius beneficio præueniret, cùm plerumque non niſi rogatus ſanaret; ET AIT: MVLIER, DIMISSA ES AB INFIRMITATE TVA. Græcè ἀπολέλυσαι *ſoluta es*: eadem metaphora, qua verſ. 19. dicitur ſatanas eam infirmitate quaſi vinculis quibuſdam deorſum ligaſſe. Porrò *dimiſſa es* idem eſt quod *dimitteris*, ſeu liberaris, per hunc ipſum ſcilicet ſermonem, qui operatorius fuit, vt potè faciens cœleſti poteſtate id, quod ſignificabat.

13. ET IMPOSVIT ILLI MANVS, hoc ſcilicet dicendo; ſimul enim fieri poterant, quæ non ſimul narrari. ET CONFESTIM ERECTA EST, id eſt, naturalem corporis habitum recepit, contactu ſimul & verbis abſolutis: quæ operabantur quidem cùm eſſent, ſed tamen effectum ſuum exprimunt in facto eſſe, non in fieri, eo quòd eis abſolutis ſimul extaret. Allegoricè explicat iſtam erectionem Aug. Epiſt. 156. & Ambroſ. Serm. 8. in Pſalm. 118. quod Chriſtus vinculis peccatorum in terrena curuatos erigat ad cœleſtia. Itaque

14. ARCHISYNAGOGVS, ſeu Synagogæ præfectus, INDIGNANS, QVIA SABBATO CVRASSET. Vera indignationis cauſa erat inuidia gloriæ Chriſti, vt obſeruat Cyrill. in Catena, ſed ei prætexit ſollicitudinem religionis Quare veritus Chriſtum ipſum reprehendere quaſi fungens officio ſuo, dicebat turbæ: SEX DIES SVNT, &c. q. d. Non vobis inuideo beneficium ſanitatis, ſed ſabbato dari non poteſt, ideóque nec peti, quia conſentitis legis tranſgreſſioni. Chriſtus autem laruam tali doctori detrahens, dixit ad illum, etiam reliquis conſentientibus.

15. HYPOCRITÆ, quia inuidiã veſtram religione palliantes, aliud corde premitis, aliud verbo præfertis, VNVSQVISQVE VESTRVM SABBATO NON SOLVIT, pro vſitato ſcilicet & vulgato inter vos more, BOVEM AVT ASINVM, animal ignauum, nec homini comparandum. DVCIT AD AQVA-

RE? Quod longè maioris operæ, quàm verbo aut manus contactu ſanare. Ex quo patet Synagogam tunc tenuiſſe, quòd operibus, quæ ſpectarét ad vitam ſanitatemque tuendam, non ſolùm hominum, ſed & brutorum, non violaretur ſabbatum.

16. HANC AVTEM FILIAM ABRAHÆ; quo dignitatis epitheto magis luculentè eam opponit vilibus illis, & ſtupidiſſimis animalibus, QVAM ALLIGAVIT SATANAS, tam miſerabilis infirmitatis vinculo, idq; tot annos, NON OPORTVIT SOLVI, &c. cùm opus, quod Lex permittit fieri omni animæ, non deneget animæ humanæ, inquit Tert. 4 contra Marcionem cap. 30. Spirant ſingula Chriſti verba rei indignitatem, quòd ſanationem hominis, pecoris curæ poſtponerent, argumento, quaſi à minori ad maius: propter cuius euidentiam,

17. CVM HÆC DICERET, ERVBESCEBANT OMNES ADVERSARII EIVS, tãquam deriſione digni, quorum improbitas ſimul, & imperitia patebant populo; qui GAVDEBAT IN VNIVERSIS, QVÆ GLORIOSÆ FIEBANT AB EO: non cum oſtentatione ſcilicet & iactantiâ, ſed publicâ approbatione & prędicatione. Nam eò magis diligebant gloriam Chriſti, atque operum eius, vt fieri ſolet, quò luculentiùs conſtabat eam non affectari.

23 AIT QVIDAM: SI PAVCI SVNT, id eſt, num pauci ſunt, QVI SALVANTVR? quemadmodũ ſcilicet ex doctrina obſeruatu ſatis difficili videtur ſequi. Ad quam quæſtionem ita reſpondet Dominus, vt & cauſã aperiat; cur pauci ſaluentur, & ſimul hortetur, vt ſaluentur multi, dum dicit:

24. CONTENDITE INTRARE, in regnũ ſcil. cælorũ, PER ANGVSTAM PORTAM, viam virtutis: quâ de re plura diximus Matth. 7. verſ. 13. & 14. QVIA MVLTI QVÆRENT INTRARE, id eſt, ſummo deſiderio nitẽtur intrare, vt ſalui ſint, viâ videlicet iã abſolutâ: ET NON POTERVNT, quia totâ viâ aberrauerunt. Putauerunt enim ſe non per anguſtam portam, ſed per ſpatioſas vias, quæ perditionis erant, deliciando, eo poſſe pertingere.

25. CVM AVTEM INTRAVERIT PATERFAMILIAS, in regni ſui poſſeſſionem vnà cum prudentibus virginibus, quę per anguſtam portam intrando, eum ſecutæ fuerant: nam ad illam parabolam alludere videtur: ET CLAVSERIT OSTIVM ita vt nemini ampliùs pateat ingreſſus, vel ingrediendi ſpes, INCIPIETIS FORIS STARE, vos videlicet Iſraëlitæ, ſeu veſtrûm plurimi, ET PVLSARE OSTIVM, hoc eſt, vt Beda, à beatorum ſorte ſecreti incipietis miſericordiam, quã neglexeratis, fruſtrà flagitare, dicentes: DOMINE APERI NOBIS; non quòd illa ad litteram ſic dicenda ſint, vel augenda, ſed magnitudo deſiderij ſalutis exprimitur, ſimulq; pręſumptio de priſtina familiaritate, quam cum patrefamilias habuerant in hac vita, cum eo ſcil. cõuerſando, vel etiam fidem, religionem, cultum eius inaniter profitendo. Vnde ille RESPONDENS DICET VOBIS: NESCIO VNDE SITIS, quia non eſtis ex Deo, nec eâ, quam ſtrauerã, viâ ad me veniſtis. Vide dicta Matth. 7. verſ. 23.

26. TVNC INCIPIETIS DICERE, id eſt, cum admiratione apud vos cogitabitis, quomodo ego non agnoſcã vos, cùm fuerim inter vos tam familiariter conuerſatus? ſigna enim notitiæ meæ proferetis: MANDVCAVIMVS CORAM TE ET BIBIMVS, cum ſcil. multa ſimul millia panibus tuis miraculosè refecti fuimus, tecũ vel te præſente in eadem vrbe, in eadem ſubinde domo, conuerſati ſumus, ſimul edendo, bibendo, & ad prandium inuitando: nam ad Iudæos propriè hæc videntur dici. ET IN PLATEIS NOSTRIS DOCVISTI, nobis proinde pręſentibus tamquam diſcipulis tuis notiſſimis, cuius doctrinam memoria retentam etiam recitare poſſumus: quaſi dicerent, Quomodo dicis, te non nouiſſe nos, vnde ſimus, cùm tecum fuerint omnia, tam profana quàm ſacra communia? Reliqua vſque ad v. 31. vide dicta diuerſis locis in Matthæum.

31 IN IPSA DIE, qua hæc poſtrema iã dicta concio cõtigit, dixerunt ei QVIDAM

PHARISÆORVM: EXI ET VADE HINC. Ex Ieroſolymis, inquit Aug. 6. contrà Iulianum, c. 19. putans hæc Ieroſolymis eſſe dicta; ſed quia pro ratione ſubiũgũt, QVIA HERODES VVLT TE OCCIDERE; qui nullam habebat iuriſdictioné in Ieruſalé, rectiùs videtur idem Aug. tradere l. 2. De conſenſu, c. 75. hæc alibi quàm in Ieruſalem contigiſſe, ſcil. in ditione Herodis, ſiue Galilæa, ſiue potiùs Peræa, quæ vltra Iordanem erat. Putant autem non pauci Phariſæos ſpecie beneuolétiæ erga Chriſtum hoc mendacium ei obtruſiſſe ſed reuerà, vt terrore Herodis à ſe diſcederet, & in Iudæam tranſiens ibi occideretur. Probabile hoc fit, quia Herodes nũquam legitur Chriſtum perſecutus, ne quidem in paſſione. Sed quia Chriſtus alibi quoque, cùm audiſſet, quòd Ioannes eſſet traditus, ſeceſſiſſe legitur ex Herodis ditione; & quia Phariſæis iſtis ita reſpondet, quaſi veritatem, non calumniam ei dixerint; veriſimile eſt, Herodem ſaltem tunc temporis mortem eius quæſiuiſſe, & Phariſæos inuidiâ gloriæ Chriſti eum à ſe amotum voluiſſe. Reſpondet igitur:

31. ITE ET DICITE VVLPI ILLI. Vulpes animal doloſũ, ac timidũ eſt, vt Aug. in Pſalm. 62. vbi proptereà hoc nomine Reges impios in Scripturis ſubinde vocari notat. Vnde in Pſalm. 88. exponit hoc de Herode, quia vafer, ac timidus erat inſtar vulpis; quem terrebat virtus aliena. Addit Beda de natura vulpis, odore eſſe tetro, putidum animal, ſemper tortuoſis anfractibus ambulans; quod in Herodé & ſimiles Reges optimè quadrat. Ieſus ergo velut Leo de tribu Iuda intrepidus in argumentum auctoritatis ſuæ ei renuntiari iubet: ECCE, quidquid vos, vel Herodes moliamini, aut cogitetis, ego neminem timens, vitámq; & mortem meam habens in mea poteſtate, EIICIO DÆMONIA, ET SANITATES PERFICIO, id eſt, pergam in opere beneficentiæ, quod ſuſcepi: præſentia enim ponũtur pro futuris. HODIE ET CRAS, id eſt, exiguo adhuc tempore, ET TERTIA DIE CONSVMMOR, id eſt, breui autem poſtea per mortem conſummandus ſũ. Mors enim Chriſti conſũmatio etiã à S. Paulo vocatur, ad Hebr. 5. v. 9. ſiue quòd in illa omnia conſummauerit, omnibuſq; ſui officij partibus perfunctus fuerit, iuxtà quod ipſe dixit, *Conſummatum eſt*; ſiue quòd per eam ipſe perfectè in gloria conſummatus fuerit. Senſum iſtum tradit Theoph. & Euthymius velut genuinum. Aug. verò lib. 2. De conſenſu, c. 75. & l. 6. contrà Iulianum, c. 19. & aliis locis hæc vult intelligenda eſſe de Chriſti corpore, id eſt, de Eccleſia, vt ſignificet, neminem impedire poſſe, quin in Eccleſia *dæmonia eyciantur*, id eſt, peccata remittãtur, & *perficiantur ſanitates*, id eſt, quotidianâ ſpiritus renouatione perficiantur, donec *tertiâ die fiat conſummatio*, id eſt, donec ad plenitudinem Angelicã per corporis etiã immortalitatem perducatur. Sed figurata & myſtica videtur hęc expoſitio, ſicut & Aug. eã vocat loco citat. De conſenſu: quamuis ipſe eam putet primò intentã, & maximè litteralem. Sed ſic nihil hæc verba ſpectarent ad id, quod de Herode Phariſæi dixerant, neque cohærerent cum ſequentibus.

33. VERVMTAMEN OPORTET ME HODIE, ET CRAS, ET SEQVENTI DIE AMBVLARE: quaſi diceret. Quamuis mihi ſuperſit tam breue tempus, tamen non obſtantibus cuiuſuis hominis inſidiis, aut minis, oportet me, iuxtà diuinæ prouidentię diſpoſitionem, toto illo tempore non hìc hęrere, multò minùs mori, ſed adhuc per diuerſa loca proficiſci, & in Ieruſalem pertingere. Itaque idem omninò tempus hoc verſu ſignificat, quod præcedenti; hoc tamen diſcrimine, quod in priore verſu ſignificet ſe tertia die moriturum, hìc verò ſe vſque ad tempus conſummationis mortis functurum eſſe officio prædicandi, ſanandi, &c. Nam, vt diximus, illud tempus tertiæ, ſeu ſequentis diei non conſiſtit in inuiſibili, ſeu vno ſolùm die. QVIA NON CAPIT, Græcè οὐκ ἐνδέχεται non contingit, ſeu fieri non poteſt, ſpectato ſcilicet modo

agendi huius populi, itémque diuinæ prouidentiæ, PROPHETAM, id eſt, quemcúq; Prophetarum; nam generalem eſſe ſermonem ex ſequente verſu patet: PERIRE EXTRA IERVSALEM. Non quòd nulli extra Ieruſalem interfecti fuerint, ſed hyperbolicâ & vſitatâ locutione ſignificatum voluit, ciuitatem iſtam, in qua reſiderent Principes, Sacerdotes, Scribæ, Phariſæi, monitionum impatientes, quia ſapientes in oculis ſuis, eo malitiæ peruenisse, vt neces Prophetarum aliis vrbibus præriperet, ſoláque capax eſſet tanti ſceleris, quantum in nece Sanctorum perpetrandum erat.

CAPVT XIV.

CVM INTRARET IESVS, inuitatus ſcilicet ad prandium, vt patet ex verſu 7. & 12. SABBATO MANDVCARE PANEM, id eſt, vt cibum ſumeret, Hebraicâ phraſi. Iudæis autem vſitatum erat, in ſabbatis, ac feſtis conuiuium celebrare propter lætitiam, ac celebritatem diei, vt colligitur Tobiæ 2. v. 9. Quod primos Chriſtianos ad ſe traxiſſe, excluſo exceſſu, indicare videtur Tertullian. lib. de idololatria, cap. 14. ET IPSI OBSERVABANT EVM, Legiſperiti ſcilicet & Phariſæi, de quibus ſequitur, vt potè attenti in omnia, quæ agebat. Itaque occaſione præſentis hydropici.

3. RESPONDENS IESVS, id eſt, loqui exorſus, Hebraïco loquendi modo, quem alibi notauimus, DIXIT; per pleonaſmum, in Scriptura frequentem: SI LICET, id eſt, an licet, SABBATO CVRARE? vt quod ipſe nouerat licere, bona eorum pace faceret, vel certè errorem corrigeret.

4. AT ILLI TACVERVNT, quaſi ad quæſtionem perplexam: inuidia enim ſecuturę gloriæ Chriſti non ſinebat eos verum dicere, neque pudor & reprehenſionis timor, falſum. IPSE VERO APPREHENSVM, id eſt, cùm eum apprehendiſſet manu, quaſi ipsâ manûs impoſitione curaturus, SANAVIT EVM, aqua ſubitò exhauſta, & tumore depreſſo, AC DIMISIT in teſtimonium reſtitutæ ſanitatis, ac declinatæ oſtentationis.

5. ET RESPONDENS, id eſt, cum illo loqui pergens, ſiquidē nihil adhuc dixerat: vide verſum 3. DIXIT, CVIVS VESTRVM ASINVS, &c. & non continuò abſq; mora, abſq; conſcientiæ ſcrupulo, abſq; publicâ reprehenſione, vel eiu[illegible]metu, EXTRAHET ILLVM, magno ſcilicet labore & moleſtiis? Argumentum eſt à minori ad maius, à liberatione ſcilicet bouis & aſini ad liberationē hominis; ab opere tam moleſto cupiditatis ad opus facillimum charitatis. Relinquit autē ipſis concluſionem inferendam, tamquam perſpicuam. Nam propter argumenti euidentiam,

6. NON POTERANT AD HÆC RESPONDERE: atque ita tacuerunt, non tam approbatione veritatis, quàm pudore tuendæ veritatis. Sanato itaque morbo corporali, antequam accumberent menſæ, mox pergit ad ſanandum ſpiritualem, ſcilicet ambitionem, qua maximè Phariſæi laborabant. Hoc igitur ſcopo,

7. DICEBAT AD INVITATOS PARABOLAM: vt ſub ſimilitudine, à ritu conuiuali ſumptâ, doceret, humilitatem vbiq; eſſe ſeruandam, vt patet ex concluſione v. 11. nam hoc præcipuè ſpectabat in hac parabola Chriſtus. INTENDENS, QVOMODO, &c. id eſt, attendens, ſeu conſiderans; deſignabat enim non finem, ſed occaſionem huius doctrinæ, quâ concertationes de primatu ſanare volebat.

8 9. 10. CVM INVITATVS FVERIS AD NVPTIAS, id eſt, conuiuiū nuptiale, vt eo quaſi de alio conuiuij genere loquente minùs offenderentur, & ſine animi moleſtia ipſimet doctrinā eius ad præſens conuiuium extenderent. NON DISCVMBAS IN PRIMO LOCO, id eſt, non te ingeras in locum honoratiorem, ſiue primus ille ſit, ſiue medius; ſed RECVMBE IN NOVISSIMO LOCO, id eſt, quàm potes humillimum eligas, quantùm in te eſt, licet tibi primo dignus videaris. VT, CVM VENERIT, id eſt, ex quo fiet, vt, cùm venerit,

(non

(non enim ſignificat finem, qui ſub fraudulentâ humilitate vitium ambitionis tegeret, ſed euentum: (QVI TE INVITAVIT, cuius eſt loca hoſpitibus aſſignare ex honeſtate & conſuetudine. Rectè autem monet D. Baſil. in Catena citatus, non minus vitium eſſe, pertinaciter contendere de vltimo loco, quàm de primo, ſed per ſe appetendum eſſe id, quod Chriſtus hîc monet, nobiſque decorum eſt; ordinis tamen conſtitutionem alterius arbitrio relinquendam. DICAT TIBI, AMICE, ASCENDE SVPERIVS, cui planè ſimilis narratur Prouerb. 25. v. 6. & 7. TVNC ERIT TIBI GLORIA, vera ſcilicet, quæ ab aliis datur non ambitur.

11. QVIA OMNIS, in quocumque genere actionum, etiam ciuilium, QVI SE EXALTAT, ſuprà quàm meretur, imò etiam iuxtà quod meretur, ſi exaltationem illam impatienter per ſe arripere, non ab aliis ſibi deferri velit: HVMILIABITVR, propter ambitionis ſuæ impatientiam, non ferentem exaltationis moras: ET QVI SE HVMILIAT, EXALTABITVR. Talis enim retributio non ſolùm diuino, ſed & humano iudicio conueniens videtur, & iuſta, vt propterea in omni genere hominum & actionum hæc ſententia Domini habere locum debeat. Vnde Bernardus Serm. 27. in Cant. applicat rebus ſpiritualibus, rectiſſiméque monet, quòd, ſi liquidè cognoſceremus, in quonam ſtatu vnumquemque noſtrum haberet Deus, nec ſuprà, nec infrà ſecedere deberemus, ſed in omnibus acquieſcere veritati. Nunc autem quia hoc occultum eſt, iuſtius, ac tutius fuerit, iuxtà ipſius veritatis conſilium, minorem ſe reputare, quàm habeat occulta veritas: nam grande periculum, ſi quis, vel modicè ſe amplius extollat. Hæc Dominus, inſtruens inuitatos: nunc ad inuitantem.

12. CVM FACIS PRANDIVM, &c. NOLI VOCARE AMICOS, &c. DIVITES. Referendum hoc eſt ad omnes præcedentes: q. d. Noli vocare diuites, qui tibi ſint, vel amici, vel fratres, vel cognati, vel vicini. Nec tamen etiam ſimpliciter tales diuites vocare prohibet, ſed tantùm ſub conditione, ſi quis velit conuiuium ſuum quàm fructuoſiſſimè collocare: diſſuadet enim potiùs quàm prohibeat. Cauſa eſt, NE FORTE TE ET IPSI REINVITENT, id eſt, Ne fortè hoc ſpectes, aut eo contentus ſis; affectus enim talis magis quàm effectus excluditur. Nam hoſpitalem eſſe remuneraturis, affectus auaritiæ eſt, inquit Ambroſ. quo ſenſu etiam, præceptum eſſe poteſt.

13. SED VOCA PAVPERES Refer & hoc ad omnia tria ſequentia: nam alioqui poſſent eſſe debiles, claudi & cæci diuites; qui præcedenti verſu excluſi ſunt. Et ne quis vereretur perituras ſibi impenſas, quia non poſſunt par retribuere, ex hoc ipſo docet creſcere hominis felicitatem.

14. RETRIBVETVR ENIM TIBI IN RESVRRECTIONE IVSTORVM, id eſt, loco pauperum habebis Deum, numquam obliuiſcentem debitorem, vt Chryſoſt. qui longè excellentius rependet epulum, de quo ſuprà, cap. 12. verſ. 37. & infrà, cap. 22. verſ. 30. Hanc Domini exhortationem aliqua ex parte implent, qui ſumptus conuiuiis reliquos in pauperes diſtribuunt, ſi opportunum non fuerit adhibere menſæ: quamquam ſine dubio plenior ipſa eſſet hoſpitalitas, & admonitioni Chriſti conformior. Porrò quia & pauperes malè, vel indifferenti fine inuitari poſſunt, & diuites bono, vt concordiæ fouendæ causâ & ſimilibus, Dominus cenſendus eſt doctrinam de inuitatione tradere quemadmodùm vt plurimùm fieri ſolet, affectu ſcilicet vel retributionis, vel amicitiæ carnalis, vel aliis indifferentibus cauſis.

15. HÆC CVM AVDISSET QVIDAM, præcipuè quod dixerat de retributione exhibiti conuiuij, erupit in hanc vocem: BEATVS QVI MANDVCABIT PANEM, id eſt cibum ſumet, ſeu fruetur conuiuio, IN REGNO DEI, quod mox à reſurrectione iuſtorum futurum iudicabat. Chriſtus autem confirmat quidem beatos fore, quos ille dixerat, ſed ſimul, aſſignat cauſam, cur

plerique Iudæorum, ſecus quàm putabant; extra numerum & ſortem illorum futuri ſint. Itaque dixit ei per parabolam, ſeu ſimilitudinem.

17. HOMO QVIDAM FECIT. CŒNAM MAGNAM *Homo* iſte Deum hominum amatorem ſignificat; *cœna* ineffabilem æternæ beatitudinis fruitionem, quia mentes hominum ſuauiſſimâ Dei contemplatione ſatiabit: quæ *cœna*, potiùs quàm *prandium* dicitur, quia in fine vitæ mortalis tamquam diei ita exhibenda eſt, vt eam nulla alia refectio ſit ſecutura, & ei quies æterna velut nocturna coniungenda ſit, vt Greg. Hom. 36 in Euang. & Tertull. 4. contrà Marcion. c. 21. Alia igitur eſt cœna iſta, aliud prandium, de quo Matth. 22. vt ibi dictum eſt. ET VOCAVIT MVLTOS, vniuerſum videlicet Iudæorum populum, cui cœleſtem beatitudinem in figuris per Prophetas propoſuerat, eumquè à longè per legis prædicationem & obſeruationem præparauerat talem qualem.

17. ET MISIT SERVVM SVVM, Greg. intelligit totum ordinem prædicantium regnum cœlorum: quamquam aptiùs intelligi poſſet ipſe Chriſtus Dominus, quia ſingulariter ſeruus vocatur, prout ſentit Cyrill. in Catena & Theophyl. vel certè Chriſtus cum Apoſtolis ſuis, per quos prędicatio Iudæis facta eſt. HORA CŒNÆ, quâ iam mox accumbere licebat menſæ, quia iamiam in Aſcenſione Chriſti propalatâ Sanctorum viâ aperiendum erat regnum cœlorum. DICERE INVITATIS VT VENIRENT, id eſt, per fidem & Euangelij receptionem, ad regni cœleſtis gaudia poſt mortem adeunda præpararent. QVIA PARATA SVNT OMNIA. Pretium ſcilicet ſanguinis perſolutum, ipſe introitus reſeratus, ita vt nihil reſtet ad participationem eius accipiendam, niſi tantummodò, vt fide vitæque bonitate venire velint.

18. ET CŒPERVNT SIMVL OMNES, quaſi ex condicto & communi pacto, EXCVSARE, perſuaſi ſe iuſtis occupationibus detineri; ſed excuſatio eſt partim friuola, quia nihil ponderis habet ad rem tantam recuſandam; partim nihil ad rem, quia vocatio ſpectabat bonum vocatorum, non vocantis. In quo errore olim fuerunt Iudæi putantes oblationes ſuas prodeſſe Deo, quod refutatur Pſalm. 19. verſ. 9. & ſeqq. PRIMVS DIXIT EI: VILLAM EMI, Græcè agrum, ſed intellige cum domo coniuncta, ROGO TE HABE ME EXCVSATVM. Humilitas ſcilicet ſonat in voce, ſed ſuperbia in actione, dum dicit, Rogo te, & tamen venire contemnit, vt notat Greg. Hom. 39. in Euangelia.

19. ALTER DIXIT: IVGA, ſeu paria, BOVM EMI QVINQVE, ET EO PROBARE ILLA, verùm idonea ſint ad labores trahendi currus & aratra. Porrò triplex illa claſſis ſe excuſantium triplex hominum genus deſignat, virorum ſcilicet proborum iudicio huius mundi (nam de apertè ſceleratis nullus hîc ſermo eſt) qui humanis negotiis, ac per ſe licitis immerſi, à cœleſti conuiuio reuocantur. Et quamuis plerique recentiores non malè per duo prima genera intelligant eos, qui diuitiis rerum, ſiue immobilium, quales agri & villæ ſunt, ſiue mobilium, vt boum, &c. implicati ſunt, per tertium verò carnalibus voluptatibus deditos: antiquiores tamen, Aug. 33. De verbis Domini, Proſper 3. parte Promiſſ. c. 39. Greg. Hom. cit. intelligunt illa tria, quæ teſtatur Apoſtolus Ioannes eſſe in mundo, concupiſcentiam carnis, concupiſcentiam oculorum, & ſuperbiam vitæ. Docent enim per *villam* ſignificari terrenarum rerum amplas poſſeſſiones, ſiue ſecundùm ſe, vt ſignificetur in[illegible] Gregor. ſola auaritia ſiue quatenus per illas, homines hominibus præcellere, ac dominari volunt, hoc eſt ſuperbiam vitæ; nam vt Auguſtinus ſæpe repetit, proprius vermis diuitiarum eſt ſuperbia: per *iuga boum quinque*, corporis ſenſus, hoc eſt concupiſcentiam oculorum, ſeu curioſitatem, inquietiſſimum malum, quia relictis internis exteriora ſcrutantur & explorant; vnde rectè in parabola dicitur *eo probare*, id eſt, explo-

rare illa: per *vxorem* concupiſcentiam carnis, quæ cùm impotentiſſimè in homine dominetur, & animum prorſus obruat, iſte tertius per iſtam animi impotentiam expers omnis ciuilitatis, quâ dixerant, *rogo te*, &c. abſolutè dicit, 20. NON POSSVM VENIRE. Quod etiam propter maximas coniugij diſtractiones, ſeu (vt Apoſtolus loquitur) carnis tribulationes ſignificandas dictum eſſe potuit.

21. ET REVERSVS SERVVS NVNTIAVIT HÆC DOMINO. Quod additur propter parabolæ conſequentiam, non quaſi Deus hæc ignoraret, TVNC IRATVS PATERFAMILIAS, quòd & cœna luculenta, & humanitas inuitandis tam abiectis occupationibus poſtponeretur, DIXIT SERVO SVO, eidem Chriſto Domino: EXI CITO, quaſi diceret, tempus tuæ prędicationis breue eſt. Priuſquam igitur te occupet mors, feſtina, egredere IN PLATEAS, ſpatioſas ſcilicet vias, ET VICOS, vias anguſtiores, ædibus vtrimque ſeptas, CIVITATIS, nempe eiuſdem Ieruſalem, ſeu Iudææ. Nam vt notat Tertull. 4. contrà Marcion. cap. 31. & Aug. lib. 2. Quæſt. Euang. q. 30. & Greg. per hæc verba ſignificatur adhuc gentem Iudaïcam adduci debere, quia Chriſtus non fuit per prædicationem ſuam miniſter niſi ſolius circumciſionis. Sed hoc diſcrimen eſt inter hos vocatos, & pręcedentes, quòd primi erant ditiores, & primores Iudæorum, Scribæ & Phariſæi, &c. quibus recuſantibus, in locum eorum introduci iubet idiotas, dum dicit: PAVPERES AC DEBILES, ET CŒCOS, ET CLAVDOS INTRODVC HVC, id eſt plebem imperitam, & per peccata manifeſta humiliorem: q. d. Quoſcumque miſeros in plateis & vicis obuios habueris, etiam publicanos, & peccatores, introduc. Vbi reſpectus habetur ad humanum morem, quo honoratiores primò inuitantur: nam alioqui à Chriſto ſimul vocati fuerant; ſic tamen, vt Scribas & Phariſæos, tamquam diuinis functionibus propinquiores & inſtructiores, præ cæteris venire debuiſſe inſinuetur.

22. ET AIT SERVVS: FACTVM EST VT IMPERASTI, id eſt, pauperes ex Iſraël introducti ſunt. Nam, quamuis non omnes venerint, longè tamen plures quàm ex primoribus. ET ADHVC LOCVS EST, hoc eſt numerus electorum nondum ex ſolo Iſraël impletus, dicente Baruch: *O Iſraël quàm magna eſt domus Dei, & quàm ingens locus poſſeſſionis eius!* Itaque cùm Deo Patri exiguum videretur, tot Chriſti laboribus non niſi fæces Iudæorum, hoc eſt pauperes, debiles, &c. retribuere, iuxtà illam præclaram prophetiam Iſaiæ 49. verſ. 6. *Parum eſt, vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & faces Iſraël conuertendas*; hinc ait Dominus ſeruo:

23. EXI IN VIAS, &c. ſcilicet extra ciuitatem ad Gentiles, Iſaia verbis antè citatis ſubiungente: *Ecce dedi te lumen Gentium, vt ſis ſalus mea vſque ad extremum terræ.* Non addit hîc, *Exi citò*, quia Gentilium adductio non erat Chriſto adhuc viuente implenda, & proinde non opus tantâ feſtinatione. Itaque per Apoſtolos, ac diſcipulos tuos, *exi in vias*, id eſt, ad eos, qui certis limitibus quaſi muris ciuitatis, ſicut Iudæi terminis terræ Chanaan, non ſunt concluſi, & præcipuè eos, qui acceſſu faciles ſunt; vnde alibi, *In viam gentium ne abieritis*: ET SEPES, id eſt, loca ſepibus cincta, illos ſcilicet Gentilium, qui ſe aculeis quibuſdam obfirmant aduerſus Euangelium. Nam vtrâque voce ſignificantur Gentiles, tamquam populus agreſtis, animo efferatus, quaſi extra vrbem patrisfamilias, ſeu Iudæam belluinis moribus ſine ciuilitate educatus. Nam Iudæi propter ciuiliorem vitam, diuinâ lege gubernatam, quaſi intra ciuitatem erant, vt notant Titus & Theophyl. itémque Greg Hom. cit. Itaque quòd Auguſt. per eos, qui ſunt in viis, intelligit Epiſtol. 204. hæreticos quietè viuentes; in ſepibus verò eos, qui infeſtant Catholicos; vel rurſum alibi per vias hæreſes, per ſepes ſchiſmata, accommodatitium eſt; quia non agitur de hæreticis, vel ſchiſmaticis reuocandis, ſed de Gentilibus vocandis.

ET COMPELLE INTRARE: quo ſignificatur primò ardens deſiderium patrisfamilias; deinde ſerui inuitantis, id eſt, prædicationis aut prædicantium quædam conſtantia, & quaſi violentia quædam diuina ad edomandam barbariem Gentium virtute ſpiritus & miraculorum. Nam quòd Auguſtin. hinc probare ſolet, Principes Chriſtianos rectè vti, ad reducendos errantes pœnis corporalibus, hoc facit conſequenter ad ſenſum illum ex ipſo iam traditum de hæreticis & ſchiſmaticis. VT IMPLEATVR DOMVS MEA, quæ tantæ multitudinis electorum capax eſt, vt eam dinumerare nemo poſſit. Non addit hîc ſeruus, *factum eſt, vt imperaſti*, quia durat adhuc illa vocatio vſque ad finem ſæculi.

24. DICO AVTEM VOBIS, QVOD NEMO VIRORVM ILLORVM, QVI VOCATI SVNT, id eſt, illo honore affecti, vt primi ipsâ horâ cœnæ vocarentur, GVSTABIT COENAM MEAM, ſeu manducabit panem in regno Dei. Nam quamuis hæc verba adhuc pronuntiari videantur ex perſona patris familias, loquentis ſeruo ſuo & adſtantibus, tamen alluditur ad verba verſus 15. quæ parabolæ occaſionem dederant, cuius hîc ſcopum Chriſtus explicat, tacitè inſinuans conuiuis, primates Iudæorum, Scribas ſcilicet & Phariſæos, quales hîc aderant, plures à cœna excludendos. Et quia omnium ſimiliter ſe excuſantium eadem ratio, eſt, rectè monet Gregor. Nemo contemnat, ne dùm vocatus excuſat, cùm voluerit intrare, non valeat. Quæ ſequuntur verſu 26. & 27. explicata ſunt Matth. 10. verſu 37. Solùm illa differentia eſt, quòd hîc dicat, *qui non odit patrem*, &c. apud Matth. verò *qui amat pluſquam me*: vbi Matth. hactenus explicat Lucam, quatenus ſignificat odiſſe nos patrem & matrem, &c. quando in negotio ſalutis; parentum voluntatem Chriſto poſtponimus. Sed tamen Lucas aliquid amplius poſtulat, ita ſcilicet eorum malam voluntatem Chriſto poſtponendam eſſe, vt illam etiam deteſtemur, indignè feramus, & extinguere conemur, Auguſtin. dicente Epiſtol. 38. quòd carnalem affectum eorum, quo & ſeipſos, & eos, quos genuerunt, irritamentis huius ſæculi obligare conantur, piè fidentérque percutere & occidere debeamus. Rurſus illa differentia eſt, quòd hîc dicat Matth. *non eſt me dignus*, ſupple præceptore: nam ſic explicat hæc verba LVCAS, dum dicit hic, NON POTEST MEVS ESSE DISCIPVLVS: q. d. Diſcipulatus meus poſtulat, vt ego & patri & matri, & omnibus huius mundi rebus, etiam propriæ vitæ præponar, & omnia quantumuis moleſta, etiam crux & tormẽta, pro diſciplina mea conſeruanda perferantur, & qui eam amplecti voluerit, animo ad omnia iſta paratus ſit. Itaque duabus ſimilitudinibus familiaribus declarat quo modo quiſque vires ſuas explorare debeat, ad rem tam arduam ſuſpiciendam & perficiendam. Prima ſumitur ab homine ædificante.

27. TVRRIM, qui ſi prudenter agere velit, antequam inchoet, SEDENS COMPVTAT, id eſt, per otium apud ſe ſubductis calculis, vt Græcum ψηφίζει, ſonat, computat facultates, ſuas vtrùm ſint ferendis ſumptibus ad opus perficiendum: ne alioqui, ſi res ei anguſtior fuerit, præter damnum impenſæ perditæ, adhuc rideatur ab hominibus dicentibus: QVIA HIC HOMO COEPIT ÆDIFICARE, &c. id eſt, imprudenter ac temerè incœpit rem ſupra vires. Altera ſimilitudo à Rege prælium commiſſuro dicitur, qui priuſquam quidquam moliatur, SEDENS, & ex otio PRIVS COGITAT, Græcè βουλεύεται, *conſultat*, adhibitis ſcilicet etiam aliis in conſilium, vtrum vires regni ferant, vt ſaltem DECEM MILLIA producat in aciem contra VIGINTA MILLIA, hoc eſt, ſimplũ aduerſus duplum. Minus enim ſine aperto ſui ſtatus diſcrimine producere non poteſt.

32. ALIOQVI ILLO ADHVC LONGE AGENTE, id eſt, ſi inueniat vires ſuas non ſufficere ad conflictum ſatiùs ei fuerit, tractare de conditionibus pacis, *illo longe agente*, id eſt, ante prælium, dum

adhuc procul abeſt. Vtramque ſimilitudinem applicat Chriſtus ad propoſitum conciſè & obſcurè.

33. Sic ergo omnis ex vobis, qui non renuntiat omnibus, quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Quæ concluſio concordat cum prima propoſitione, quæ habetur verſ. 26. Nam renuntiare omnibus, quæ quis poſſidet, continet in ſe, odiſſe patrem, & matrem, & animam, &c. prout notat Auguſtin. Epiſtol. 38. Ex quo colligitur iam vlteriùs, quòd turrim ædificare, & bellum cōmittere, ſignificent diſcipulum eſſe Chriſti, ſeu Chriſtianā militiam, aut vitam ſuſcipere: nam & perfectio eius inſtar turris ædificanda eſt, vt in cælum vſque pertingat, & varia bella cum carne, mundo, ac diabolo gerenda. Sumptus autem ad ædificandum, & copiæ ad bellandum, ſunt vires ad diſcipulatum Chriſti perficiendum, hoc eſt, ad renuntiandum omnibus quæ quis poſſidet, cùm hoc articulus neceſſitatis poſtulauerit, prout exponit Auguſtin. lib. 2. Quæſt. Euangel. q. 31. & Epiſtol. 89. in fine. Proinde, vt monet Baſil. in Catena, ſimilitudinum iſtarum ſcopus non eſt relinquere, in vniuſcuiuſcumque arbitrio, vt diſcipulus fiat Chriſti, vel non: ſed ſollicitè expendendam aſſe neceſſariam Chriſtianiſmi conditionem, quòd videlicet vnuſquiſque paratus animo eſſe debeat vniuerſo mundo & propriæ etiam vitam valedicere, ſi cum præceptis Chriſti ſeruari nequeant: ne videlicet luſum vel delicias eſſe putet Chriſti diſciplinam, eámque inconſultis viribus ſuis amplexus, facilè quoque relinquat, maiori cum ſalutis iactura ac dæmonum ludibrio, ac ſi ei numquam ſe ſubdidiſſet. Quòd ergò hæ ſimilitudines à nonnullis applicantur ad ſtatum Religionis ſuſcipiendum, vel ad ſolam vitam Apoſtolicam, ne quis videlicet temerè illam ſuſcipiat, qui ſe imparem tantæ moli ſenſerit, accommodatio eſt, & non ſcopus earum litteralis, ſicut perſpicuum eſt ex verſu 26. & 27 qui apertè de omnibus Chriſti ſectatoribus, id eſt, Chriſtianis intelligitur; quemadmodum etiam apud Matth. c. 10. in fine. Proinde etiam illa comparatio ſalis, quæ ſequitur,

34. Bonum eſt ſal, quamuis Matth. 5. verſu 13. hoc ſolis Apoſtolis & Apoſtolicis viris tribuatur, hic tamen à Chriſto ad omnes diſcipulos extenditur, hoc ſenſu: Sicut res bona & vtilis eſt ſal, ſed si evanuerit, id eſt, ſi fatuum, euanidum & inefficax factum fuerit, non poteſt alio ſale condiri, vt vires eius reſtituantur: ita res præclara eſt, eſſe diſcipulum meum, vt vitā, verbo, totáque conuerſatione alios condiat, ſed ſi amore rerum quibus renuntiandum erat infatuetur, & diuinæ ſapientiæ vigorem & acrimoniam amittat, non facilè priſtino ſtatui reſtituetur.

35. Neque in terram vtile eſt, quia ſal terram reddit ſterilem. Vnde legimus in Scripturis vrbes quaſdam ita victorum ſale ſeminatas, vt nullum in ipſis germen oriretur, inquit Hierony. in verſ. 13. cap. 5. Matth. neque in sterquilinium, vt ſaltem inſtar fimi habeatur, quia vtrumque vitiat & terram & fimum. Sed foras mittetur, id eſt, foras proiici ſolet in plateas, vt conculcetur ab hominibus. Quod ſignificat diſcipulum Chriſti infatuatum, neque ſibi, neque aliis eſſe vtilem, ſed vtriſque noxium, ideóque foras tandem in gehennam proiiciendum. Et quia locutio erat allegorica, & res ſignificata grauiſſima, à captu & affectibus vulgi aliena, maximèque neceſſaria, omnium aures & mentes pungit hoc familiari ſuo epiphonemate: Qui habet aures audiendi, ſeu intelligendi, audiat, id eſt, ſi cui ineſt ſapientia, conetur intelligere, quæ dico. Eſt enim exhortatio ad conatum intelligendi, & conſequenter etiam obediendi: nam vt Auguſt. lib. De dono perſeuerantiæ cap. 14. aures audiendi ipſum eſt donum obediendi.

CAPVT XV.

ERANT AVTEM APPROPINQVANTES EI, ſponte ſcilicet ad ipſum veniebant, PVBLICANI, Græcè additur *πάντες*, *omnes*, id eſt, quiuis ſine diſcrimine, ET PECCATORES, publicis peccatis infames tamquam ægroti ad medicum, allecti videlicet promiſſione regni cœlorum & ſpe ſanitatis, VT AVDIRENT ILLVM, ad concipiendam pœnitentiam.

2. ET MVRMVRABANT PHARISÆI, &c. QVIA HIC PECCATORES RECIPIT, ad colloquium, & familiaritatem, imò quod indignius, MANDVCAT CVM ILLIS, paſſim ſcilicet occaſione datâ. Significatum volunt, ſi vir ſanctus eſſet, malorum conſuetudinem ei vitandam fuiſſe, quòd cùm non faciat, eis eſſe ſimilem, quorum vtitur conſuetudine. Ipſi enim præ faſtu ad ſanctimoniæ oſtentationem diligenter vitabant peccatorum conſortia, ne ſcilicet contaminarentur. Dominus verò ſe rectè facere declarat tribus parabolis ſeu ſimilitudinibus ex cõmuni vſu ſumptis, de oue & drachma perditis, ac de filio prodigo. Primæ verò parabolæ, quæ Matth. 18. magna ex parte explicata eſt, & ſecundæ, quæ eis ſimilis eſt; ſcopus non eſt alius, niſi vt oſtendat, quemadmodum paſtor pecorum, qui ex multis ouibus vnam amiſſam diligenter quærit, de inuenta gaudet, eámque reportat in humeris, & alios ad congaudendum excitat, non reprehenditur ſed laudatur, multò minùs ſe reprehendi debere, qui velut paſtor animarum vltrò ad ſe venientes erraticas oues ſuſcipit, & humaniter tractat. Idem iudicium de parabola drachmæ. Quamuis ergò ille ſit vtriuſque ſcopus, & ex eo vtramque facilè liceret intelligere, ſine ſcrupuloſa inquiſitione, quid per ſingulas earum partes ſignificetur: quia tamen omnes veteres tam Latini, quàm Græci per earum ſingulas aliquid ſignificatum eſſe voluerunt, & ipſe delectus exemplorum atque accurata deſcriptio hoc videtur poſtulare, meritò quoque de hoc ſatagendum eſt. *Homo* igitur ille Chriſtum, verum paſtorem deſignat: *centum oues* plerique antiqui, vt Cyrill. in Catena, Greg. in hoc Euang. Theoph. & alij intelligũt totam naturam rationalem ex hominibus Angelis conſtantem, & ita *nonaginta nouem in deſerto* relictas, eſſe Angelos in cælis, *vnam* verò *perditam* ſiue errantem humanum genus. Sed quia ouis perdita cum relictis reliquis eiuſdem gregis antè fuit, Angeli verò velut aliud armentum ſub eodem paſtore conſtituunt, hinc inſinuat Aug. l. 2. Quæſt. Euang. q. 32. &, vt videtur, aptiùs ad propoſitum, gregem centum ouium eſſe humanum genus: quamuis quod nonaginta nouem in deſerto putet eſſe Phariſæos, ſolitudinem in mimo, id eſt, ſuperbiam gerentes quòd ſoli iuſti videri vellent, propoſito minùs quadret, quia certum eſt, illas nonaginta nouem oues fuiſſe ſaluas. Itaq; ouis perdita eſt ſingularis quiſque peccator, per fidei aut morum diſſonantiam aberrans à ſocietate bonorum. Hunc docet Chriſtus non eſſe negligendum, quaſi iactura eſſet parui pretij, ſed reliquorum curâ ad tempus poſtpoſitâ, eſſe ſollicitè reducendum.

5. TALEM itaque CVM Chriſtus INVENERIT, IMPONIT IN HVMEROS, id eſt, per ſummam humanitatem ſupportat infirmitatem eius, donec paulatim robur accipiat, ad ſubeundos labores pœnitentiæ, de qua Chriſti humanitate vide Matth. 11. v. 23. & in primis Iſaiam cap. 40. v. 11. *in brachio ſuo congregabit agnos, &c.* Facit etiam hoc GAVDENS, præ humanitatis magnitudine, quaſi ſibi adhuc magnum obtigiſſet beneficium. Quod exemplar humaniſſimæ pietatis tanti fecerunt veteres, vt hanc imaginem paſtoris, ouem in humeris reportantis, ſacris calicibus inſculperent, teſte Tertull. De pudicitia c. 7. & 10. Quæ verò v. 6. paſtor pecorum ad amicos & vicinos narratur dicere, exponit ipſe Chriſtus, applicans parabolam ad propoſitum, ex aliqua parte relinquendo reliqua.

7. DICO VOBIS, ſeriò & grauiter, licet

rem vobis incognitam & veſtro iudicio paradoxam, QVOD ita, ad ſimilitudinem ſcilicet paſtoris gaudentis, & amicos ad congratulandum inuitantis, GAVDIVM ERIT IN CŒLO, tum ipſi paſtori Chriſto vt homini, tum Angelis, & animabus iuſtis, tamquam vicinis in cœlo commorantibus. Hæc enim omnia comprehendit illud, *erit*, tametſi tunc neque Chriſtus vt homo, neque animæ in cælo eſſent: quamquam illud, *erit*, etiam pro eſt, vel eſſe ſolet, exponi poſſet. SVPER VNO PECCATORE PŒNITENTIAM AGENTE, & ita ſcilicet reuertente ad paſtorem & gregem, QVAM SVPER, ſubaudi, maius quàm, NONAGINTA NOVEM IVSTIS, id eſt, ſuper multis; numerus enim certus pro incerto ponitur: ſed habetur reſpectus ad parabolam, vbi expreſſus erat ille numerus: QVI NON INDIGENT PŒNITENTIA, quâ reuertantur ad Deum ab errore, quo carent. Ex quibus duabus particulis, *vno peccatore*, & *nonaginta nouem iuſtis*, patet, quàm rectè ſuprà dixerimus ouem errantem eſſe vnumquemque peccatorem, & nonaginta nouem in deſerto eſſe, non ſuperbos, ſed bonorum ſocietatem.

8. AVT QVÆ MVLIER HABENS DRACHMAS DECEM. Idem & hîc ſcopus eſt: vbi ſimiliter *mulier* typum gerit Chriſti, ſeu ſapientię incarnatæ, *drachma*, id eſt, nummus argenteus vel aureus, pondere vnius drachmæ cuſus, ſignificabat hominem, cuius menti imago Dei impreſſa eſt ſicut nummo imago Regis. Miratur autem latéque tractat Aug l. 8. Conf. vnde fit, quòd maius ſit gaudium de vno pœnitente, quàm de multis iuſtis, cùm maius bonum videatur poſtulare maius gaudium: & allatis pluribus exemplis, concludit, illum eſſe modum omnium rerum, vt maius gaudium maiore moleſtia aut periculo præcedatur. Quo ſignificat hoc per accidens fieri ratione periculi, ſeu mali coniuncti, quo animus magis exſtimulatur in affectum nouum, quia ab aſſueto non fit paſſio.

11. AIT AVTEM. Hæc tertia parabola idem ſpectat, quod præcedentes, ſed cum aliqua differentia; quòd illæ ſignificent quidem, quanta cura Deus requirat reuerſionem peccatoris, hęc verò, quanta benignitate & lætitia ſuſcipiat reuertentem: ita vt ſit quaſi appendix præcedentium, & explicatio illius lætitiæ, quam dixerat eſſe in inuentione perditi peccatoris, vt ſic ampliùs confunderet Phariſæos, qui murmurabant, quòd cum peccatoribus verſaretur. HOMO QVIDAM HABVIT DVOS FILIOS. Quòd *Homo* hîc ſignificet Deum Patrem, vel ſimpliciter Deum, vel, quæ ferè in idem redeunt, Chriſtum Dominum; non eſt dubium: de *duobus filiis* eſt auctorum diſſenſio. Aug. lib. 1. Quæſt. Euang. quæſt. 33. ſentit per ſeniorem ſignificari populum Iudaïcum, per iuniorem Gentes. Ita & Cyrill. hîc in Catena, & alij. Amb. verò lib. 2. de pœnitentia cap. 3. Pacianus Epiſt. 1. idem Auguſt. Tract. de tempore barbarico cap. 7. & alij intelligunt iuſtos & pœnitentes, & quidem multò aptiùs & ad litteram: quandoquidem hoc ſpectaret maximè ad ſcopum Chriſti cum Phariſęis diſputantis. Hoc & Hieron. amplectitur Epiſt. 146. ad Damaſum, ſed hac ratione, vt ſenſu myſtico etiam de Iudæis & Gentibus intelligi poſſe doceat; quod nobis veriſſimum videtur. Itaque *Homo quidam habebat duos filios*, ambos ſibi dilectos & morigeros.

12. ET DIXIT ADOLESCENTIOR EX ILLIS, vt ſolet ætas illa minùs ſapere, eſſe inconſtans, auidáque libertatis. Nam, vt Ambroſ. libro de interpellat. cap. 7. habet pueritia innocentiam, ſenectus prudentiam, iuuentus verecundiam delinquendi: adoleſcentia ſola eſt inualida viribus, infirma conſiliis, vitio calens, faſtidioſa monitoribus, illecebroſa deliciis: PATER DA MIHI PORTIONEM SVBSTANTIÆ, id eſt, bonorum, QVÆ ME CONTINGIT, iure filiationis in emancipatione dari ſolita: volebat enim per emancipationem ſui iuris fieri, ſuaque ſuo adminiſtrare arbitratu. ET DIVISIT ILLIS SVBSTANTIAM, ſeu bona ſua, vnicuique in poteſtate partem tradens. Quo

ſignificatur, Deum vnicuique homini diſtribuiſſe dona ſua, tam naturæ quàm gratiæ, quæ per liberum arbitrium acceperint in ſua poteſtate, vt Auguſtin. & Hieron. locis citatis.

13. ET NON POST MVLTOS DIES, CONGREGATIS OMNIBVS, id eſt, corrogatis omnibus bonis, quæ acceperat, ædibus ſcilicet atque agris in pecuniã redactis, tamquam feſtinans ſua frui libertate, ADOLESCENTIOR FILIVS, quia ſenior tamquam prudentior apud patrem remanſerat, PROFECTVS EST IN REGIONEM LONGINQVAM, vt ex oculis patris, atque amicorum liberiùs viueret: ET IBI DISSIPAVIT SVBSTANTIAM SVAM VIVENDO LVXVRIOSE, ſcilicet cum meretricibus, vt exponit infrà frater ſenior. Hæc regio longinqua, vt Auguſt. eſt obliuio Dei & honeſtatis: non enim locorum ſpatiis, ſed affectibus cum Deo ſumus, aut ab eo diſcedimus. Vnde Ambr. Quid longinquius, quàm à ſe recedere, nec regionibus, ſed moribus diſcrepare? Diſſipamus ſubſtantiam quando malè vtimur naturalibus bonis.

14. ET POSTQVAM OMNIA CONSVMMASSET, ſeu conſumpſiſſet, FACTA EST FAMES VALIDA, quia luxuries eſt mater famis, ET COEPIT EGERE, in typum ſtatus miſerabilis, in quem incidunt peccatores, dum mens peccatis obſcuratur, voluntas infirmatur, & ad ſummam inopiam redigitur.

15. ET ABIIT, ET ADHÆSIT, non conductus, ſed vltrò & ſupplex ſeſe ingerens ad ſeruiendum pro ſolo victu neceſſario ad quodlibet obeundũ paratus, VNI CIVIVM REGIONIS ILLIVS, ſcilicet primùm obuio: qui importunitate ſupplicis victus, & quaſi neſciens, quã in re eius miniſterio vti poſſet, MISIT ILLVM IN VILLAM SVAM, tamquam indignum, qui in oculis heri ſui verſaretur, VT PASCERET PORCOS, hoc eſt, ad viliſſimum miniſterium. Quibus omnibus indicatur ſtatus ærumnoſus peccatoris, dum arctiùs ſeſe ſubdit diabolo, vitiaque brutaliſſima ſectatur, vel etiam tandem eò delabitur, vt alicuius dæmonis, cui ſeruiat, imploret auxilium.

16. ET CVPIEBAT, non edere aut ſaturari, ſed qualibet re, vt ſummè famelici ſolent, vorando vacuum; IMPLERE ventrem ſuum, vt rabidam ſedaret famem, de SILIQVIS, id eſt, folliculis, quibus fabæ, piſa, & ſimilia legumina incluſa ſunt, quamuis Græcum κεράτιον ſignificet certum fructum, quo porci certis locis veſcuntur, vt apud nos glandibus. ET NEMO ILLI DABAT: quo ſignificatur, peccantes voluptatibus peccatorum, velut dæmonum immundorum cibo, ſatiari velle, nec poſſe, vt Hieron. Epiſt. cit. Solet enim ſpiritus malignus cultoribus ſuis opes oſtentare ac promittere, & nihil dare. Quamquam idem Hier. & Auguſt. per *ſiliquas* dicant intelligi poſſe carmina Poëtarum, ſæculorum ſapientiam, verborum pompam, quæ multùm ſtrepitus habent, cùm ſint veritatis inania, nec animum eorum, qui dereliquerunt Deum, ſatiant.

17. IN SE AVTEM REVERSVS, vexatione dante intellectum, tamquam expergiſcens ab ebrietate, aut graui ſomno, & intelligens iam per experientiam diſcrimen priſtinæ abundantiæ, & ſuauitatis gratiæ Dei ab hac extrema miſeria, DIXIT: QVANTI, Græcè πόσοι, *quàm multi*, ſeu *quot*, MERCENARII, id eſt, miniſtri mercede conducti, qui diſtinguuntur à ſeruis, ſeu mancipiis. Nam, vt in familia temporali ſunt mãcipia, mercenarij & filij, ita Deus in familia ſua habet mancipia qui ſolo timore pœnæ vitant mala; mercenarios, qui ſpe mercedis temporalis, & ſæpè multis Dei donis fruuntur, & filios, qui ex amore ingenuo, & filiali Deo ſeruiunt. Comparat hîc ſe mercenariis, quia & ipſe pro mercede ſeruiebat, quamuis mercenariis longè miſerior, eo quòd illi ABVNDARENT PANIBVS, id eſt, omni victu ad ſatietatem, ipſe verò FAME PERIRET. Hæc fames inopiam ſpiritualis alimoniæ ſignificat, quam animus peccatorum patitur: nam humana mens ad imaginem Dei condita nullâ voluptate terrenâ, ſed ſolâ Dei immenſitate impleri, & quietem adipiſci

adipiſci poteſt, iuxtà illud Auguſtini 6. Confeſſ. cap. 16. Væ animæ audaci, quæ ſperauit, ſi à te receſſiſſet, ſe aliquid meliùs habituram. Verſa & reuerſa in tergũ, & in latera & in ventrem, & dura ſunt omnia, & tu ſolus requies. Hæc Aug. Ex hoc autem verſu patet initium reſipiſcendi à conſideratione miſeriarum ſuarum proficiſci, & parere ſequens propoſitum.

18. SVRGAM, quia in peccato iacebat, ET IBO, quia longè aberat, AD PATREM MEVM, quia ſub principe porcorum erat, ET DICAM, cùm ſcilicet venero. Nam hæc & ſequentia ſunt verba pœnitentiam meditantis, in confeſſione peccati, nondum tamen agentis: non enim iam dicit patri, ſed dicturum ſe eſſe promittit, prout hæc notat Auguſt. PATER: ex quo patet, eum poſt malorum ſuorum conſiderationem paternæ clementiæ intuitu erectum fuiſſe in ſpem veniæ, iuxtà ordinem, quo Tridentinum Seſſ. 6. peccatores ad iuſtificationẽ diſponi docet: PECCAVI IN CÆLVM, id eſt, aduerſus Deum, qui in cœlo habitat: ET CORAM TE, id eſt, contra te hominem. Quo ſenſu hæc verba optimè conueniunt filio typum gerenti peccatoris, vt priùs in Deum, deinde in hominem ſe peccaſſe dicat. De peccatore verò ſic exponi poſſunt, *Peccaui in cœlum*, id eſt, aduerſus eos, qui cælum incolunt, in quibus eſt ſedes Dei, qui offenditur: *& coram te*, id eſt, contra te Deum: quomodo loquitur & Daniel c. 6. *Coram te Rex*, id eſt, contra te, *delictum non feci*: q. d. filius, Non habeo quod prætexam ſtultitiæ meæ, vel quo me purgem. Hæc eſt prima confeſſio, inquit Ambr. apud auctorem naturæ, præſulem miſericordiæ, arbitrum culpæ. Nam etſi Deus nouit omnia, vocem tamen noſtræ confeſſionis exſpectat, quia eleuat pondus erroris, quiſquis ipſe onerat.

19 IAM NON SVM DIGNVS, non modo recipi in honorẽ & gradum priſtinum filij, ſed nec VOCARI FILIVS TVVS quia tot tantaque paternâ tuâ dignitate indigna commiſi. FAC ME SICVT VNVM DE MERCENARIIS TVIS, qu. d. excidi primo gradu, dignare me miſericorditer, vel ſecundo tantùm, ne penitùs abiicias.

20. ET SVRGENS VENIT AD PATREM, quia bono voluntatis propoſito opus adiungi debet. CVM AVTEM ADHVC LONGE ESSET, in ipſis videlicet initiis pœnitentiæ ſuæ conſtitutus, VIDIT ILLVM PATER IPSIVS: quia Deus ſicut prima initia cõuerſionis inſpirat, ita illam tamquam ſibi placentem reſpicere, & eius intuitu placari incipit. Itaque MISERICORDIA MOTVS EST, quemadmodum optimè Pſ. 9. *Deſiderium pauperum exaudiuit Dominus, præparationem cordis eorum audiuit auris tua:* & Iſaias cap. 65. verſ. 24. *Antequam clamet, ego exaudiam.* Quo ſignificatur admiranda Dei clementia & benignitas in eos, qui vel parant ſe ad ineundam pœnitentiam. Quamobrem ACCVRRENS obuiàm, præ amoris & gaudij vehementia, quaſi impatiens moræ, CECIDIT SVPER COLLVM EIVS, ET OSCVLATVS EST EVM: ad ſignificandum, quòd pœnitentibus, & ad ſe reuertentibus blanditur Deus, ſpem veniæ & reconciliationis liberaliſſimè offerens. Proinde tantâ benignitate animatus, auſus eſt loqui:

21. PATER PECCAVI, &c. non omittens videlicet, quod ſui erat officij, quantumuis beneuolentiam patris erga ſe animaduerteret. Omittit autem id, quod propoſuerat ſe dicturum, *Fac me ſicut vnum de mercenariis tuis*, quòd patris benignitate obrutus, videret hoc minùs neceſſarium. Quamquam Auguſtinus ex generoſitate hoc omitti à pœnitente velit, vtpotè qui oſculum expertus dedignatur Deo animum ſeruilem, aut mercenarium exhibere, qui pace carens, vel mercenarius eſſe deſiderabat.

22. DIXIT AVTEM PATER AD SERVOS SVOS, immemor videlicet omnium iniuriarum: CITO, Græcè deeſt, ſignificare tamen poteſt remiſſionis peccati celeritatem, quam in momento Deus homini verè pœnitenti tribuit: PROFERTE STOLAM PRIMAM. *Stola* Latinis eſt veſtis muliebris: Græcis au-

tem ſumitur generaliùs pro veſte maximè oblonga. Itaque proferte ei togam priſtinam, pretioſam ſcilicet, filiis peculiarem: quo ſignificatur reſtitutio amiſſæ iuſtitiæ, ſeu charitatis, quæ filius propria eſt. Vnde Hieron. & Ambr. eamdem eſſe dicunt cum veſte iſta nuptiali, Matth. 22. ET DATE ANNVLVM IN MANVS EIVS, qui eſt ornatus hominis liberi & locupletis, hoc eſt, iiſdem auctoribus, pignus Spiritus ſancti, vt hominem iam iuſtitiâ imbutum Spiritus ſanctus, tamquam templum ſuum inhabitet. ET CALCEAMENTA IN PEDES EIVS; nam & iſte habitus erat filij tenerè educati, quo pedes muniuntur. Significat autem diuinæ gratiæ cuſtodiam, quâ hominis affectus muniuntur, ne rurſus offendat ad lapidem pedem ſuum, & ſcandalizatus corruat. Pulchrè igitur hîc indicantur quatuor, ad perfectam hominis reconciliationem neceſſaria, quæ eodem ordine exprimuntur in Pſalm. 50. nam & ibi penitens petit remiſſionem peccati, cùm dicit, *Auerte faciem tuam à peccatis meis*, ſicut hîc, *Pater peccaui*; iuſtitiæ infuſionem, ſeu ſtolam, cùm dicit, *Cor meum crea in me Deus*; Spiritus ſancti pignus & incolatum, hoc eſt, annulum cùm dicit, *Spiritum ſanctum ne auferas à me*; gratiæ cuſtodiam, id eſt, calceamenta, cum dicit, *Spiritu principali confirma me.* Et quia reconciliatis congruit, vt iuſtificationes Dei, quas experti ſunt, alios etiam exemplo bonorum operum, vel verbo doceant, Hinc Hier. & Aug. per *calceamenta* etiam volunt prædicationem Euangelij ſignificari, iuxtà illud Apoſtoli, *Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis*; quod etiam ſequitur iu Pſalm. 50. *Docebo iniquos vias tuas.*

23. ET ADDVCITE VITVLVM SAGINATVM, Græcè, τὸν σιτευτὸν, *illum ſaginatum*, quem ſcilicet ad lætum aliquod epulum celebrandum iuſſi ſaginari: ET OCCIDITE, &c. Quo ſignificatur antiquorum conſenſu Chriſtus Dominus, omni ſcilicet ſpiritus pinguedine delibutus, qui non ſolùm in cruce, ſed quotidie in Eccleſia pro ſalute omnium immolatur, cùm lætitia omnium comeditur, maximè in gratiarum actionem pœnitentium, ſeu reconciliatorum, vt Hier. & Aug. Quamquam etiam aptè ſignificari poſſet illa conſolatio interni gaudii, quæ peccatoribus initio conuerſionis tribui ſolet, vt ſibi contigiſſe narrat Aug. 9. Conf. c. 1. & maximè in fine 6. ET MANDVCEMVS ET EPVLEMVR, tanti ſacramenti participatione, idque in azymis ſinceritatis & veritatis.

24. QVIA HIC FILIVS MEVS MORTVVS ERAT, ET REVIXIT, id eſt, quia cùm pro mortuo eſſet habitus, propter longam abſentiam, quaſi ad vitam reuocatus eſt: nam vt ſenſum illum explicet, addit, PERIERAT, miſer videlicet, ignotis & vagis errans ſedibus, ET INVENTVS EST. Quæ in re figurata longè veriora ſunt. Peccator enim reuerà erat mortuus, & pœnitendo reuiuiſcit: perierat à ſalute, æternæ damnationi proximus, *& inuentus eſt*, ſeu recuperatus ad ſalutem. Porrò in eo, quod dicit, *inuentus*, eum quæſitum fuiſſe inſinuat ouem & drachmam perditam, quia nemo pœnitet, niſi occulta Dei quærentis inſpiratione tangatur, vt homo in ſe reuertatur. ET COEPERVNT EPVLARI, Græcè εὐφραίνεσθαι, *lætari*, ſcilicet inter epulas, pater nempe ac tota familia eius, ex Angelis & Sanctis conſtans. Nam ſic etiam tacitè inſinuatum vult id, quod dixerat, gaudium eſſe in cœlo ſuper vno peccatore pœnitentiam agente, magis quàm, &c.

25. ERAT AVTEM FILIVS SENIOR IN AGRO. Ea quæ ſequuntur, in figura difficultatem non habent, nec ad aliud adferuntur, niſi vt tacitè reddatur cauſa querimoniæ, & inuidiæ fratris: quædam etiam ad decorem parabolæ ſpectant. In re figurata aliquid negotij faceſſit illa inuidia fratris ſenioris, quæ non videtur iuſtis poſſe conuenire, & iſta ratio, fuit cur multi totam parabolam ad Iudæos & Gentes declinauerint. Sed pergendo in ſuſcepta à nobis explicatione omnia ſaluari poſſunt. Quod igitur filius ſenior

erat in agro, ſignificat iuſtos in Eccleſia non otiari, non bacchari, ſed ſemper verſari in operibus patris ſui. Itaque CVM VENIRET ET APPROPINQVARET DOMVI (pertinent hæc ad conſequentiam & ornatum parabolæ) AVDIVIT SYMPHONIAM, id eſt, concordem concentum canentium, ET CHORVM, qui eſt tripudiantium & canentium cœtus. Quo nihil aliud ſignificatur, quàm inſignis lætitia de peccatoris conuerſione. Quamobrem

28. INDIGNATVS, non de reconciliatione, vel inuentione fratris, neque enim hoc in tota parabola ſignificatur, ſed de tanta ſolemnitate, NOLEBAT INTROIRE, vt & ipſe gauderet cum gaudentibus. Quo Hieron. Epiſtol. citat. abſolutè ſignificari putat inuidiam, eo quòd nullum ſit inconueniens peccata etiam in iuſtos cadere, ſicut Apoſtoli de primatu contenderunt. Alij volunt ea quæ in parabola de fratre ſeniore tamquam de iuſtis dicuntur, dirigi à Chriſto contra Scribas & Phariſæos, qui ſe iuſtos haberi volebant, quaſi tacitè in hoc verſu eos moneret per conceſſionem: Eſto, ſitis vos iuſti, quemadmodum filius ſenior, nolite propterea indignari de reſipiſcentia & ſalute publicanorum & peccatorum. Aptiùs videtur dici, quòd ſolùm ſignificetur, eſſe tantam Dei in eos, qui reſipiſcunt, gratiam, indulgentiam, conſolationum magnitudinem in initio, vt non ſolùm perfectis admirationem moueat (quale quid ſignificat quoque parabola de operantibus in vinea, Matthæi, 20. verſ. 11.) ſed etiam imperfectis quandam indignationem & querimoniam, non quidem de ſalute peccatorum, ſed de tam immodica Dei, quaſi congratulatione, erga ſe verò auſteritate: cuiuſmodi imperfectorum affectus peccati venialis rationem non excedit. Ita ferè Theophyl. Titus, & Euthym. PATER ERGO ILLIVS EGRESSVS, vt præ humanitatis magnitudine etiam filio ſeniori, id eſt, talibus infirmis ſatisfaceret, ad ſedandas eorum querimonias, oſtendendo videlicet per internas inſpirationes, vel aliter, quòd ita fieri debeat, ſicut reuerà congruit, CŒPIT ROGARE ILLVM, vt introiret, hoc eſt, vt lætitiæ Patris, & totius domus vellet eſſe particeps.

29. AT ILLE DIXIT: Ecce tot ANNIS SERVIO TIBI, obſequium tibi benè agendo deferens, ET NVMQVAM MANDATVM TVVM PRÆTERIVI, vt per peccatum mortale à iuſtitia exciderem; nam talium iuſtorum frater ſenior figuram gerit: ET NVMQVAM DEDISTI MIHI HŒDVM, id eſt, numquam inferioris præſtantiæ epulum mihi paraſti, VT CVM AMICIS MEIS EPVLARER, publico videlicet gaudio, in perſeuerantiæ & laborum congratulationem inſtituto.

30. SED POSTQVAM FILIVS TVVS HIC, egregius ſcilicet, tam perditè à te amatus ſunt enim verba indignabundi, nec dignantis quidem fratrem appellare, prout indignatio ſubinde affectum bonum non extinguit, ſed reprimit, QVI DEVORAVIT, inſtar helluonis, SVBSTANTIAM CVM MERETRICIBVS. Et hoc addit exaggerandi cauſâ, prout ſolet indignatio. Addit improperium in patrem, OCCIDISTI ILLI, &c. Vbi patet, eum nihil conqueri de receptione, vel reconciliatione fratris, ſed ſolummodo de tam extraordinaria lætitiæ ſolemnitate.

31. AT IPSE DIXIT, admittens verum eſſe de non exhibito ei epulo peculiari. Cauſam addit, quia TV SEMPER MECVM ES, perſeuerans ſcilicet in familiaritate mea, quod tibi inſtar iugis conuiuij eſſe debet: q. d. Nihil in te noui accidit, nullam dediſti occaſionem alicuius nouæ & inuſitatæ lætitiæ excitandæ: ET OMNIA MEA TVA SVNT, vt non fuerit neceſſe, me tibi quidquam de nouo dare ad magnificum epulum, nouamque gaudij teſtificationem, quia omnibus in familia vti poteras.

32. EPVLARI AVTEM ET GAVDERE OPORTEBAT, me ſcilicet, totámque familiam, & conſequenter etiam te, QVIA HIC FRATER TVVS MORTVVS EST. Nam ſicut natura docet, in tempo-

ralibus peculiare gaudium inſtituere de rebus recuperatis, & non de conſeruatis, quemadmodum in parabola de oue & drachma inuentis vidimus, ita etiam fieri conuenit in ſpiritualibus. Hæc ſententia Chriſti tangit ſcopum totius parabolæ, quâ docet Phariſæos, ſiue iuſti ſint, ſiue haberi velint, non indignati, vel murmurare debere, quòd peccatores ſuſciperet ad ſalutem, ſed potiùs collætari. Ex his, quæ diximus, non eſt difficile parabolam allegorico ſenſu ad duos populos, Iudaïcum & Gentilem, extendere, ſicut Ambroſ. hîc, Hieronym. & Auguſt. locis cit. faciunt. Filius enim maior eſt Iſraël, qui Exodi 4. vocatur primogenitus: iunior Gentilis qui in illa prima diſceſſione, quæ in primo parente facta eſt, perſeuerauit, ac deinde fide, religione, & moribus longiùs receſſit à Deo: tandem fame veritatis ſtimulante, Deóque illuſtrante, reuertitur in ſe, & amplectitur pœnitentiam. Deus illum ſuſcipit, indultâ ei fide, & iuſtitiâ, & Sacramento corporis Chriſti tamquam vituli ſaginati, celebrato inſuper publico gaudio cum ſymphonia & choris, per totum terrarum orbem iam reſonantibus, ſuper populi tam longè diſſiti, ac ferè deſperati conuerſione. Interim filius ſenior eſt in agro, id eſt, in terrenis operibus, & pro terrena hereditate ſeruit Deo: & audiens illam lætitiam Eccleſiæ gentium, vocat vnum de ſeruis, id eſt, legit aliquem Prophetarum, & intelligens fieri hoc propter reſipiſcentiam populi perditi, indignatur, quia torquetur inuidiâ, videns Eccleſiam, ac tam opima eius Sacramenta, & non vult adhuc in eam intrare. Stomachatur aduerſùs patrem, quod nihil ſimile ſibi contigerit, qui patris mandatum numquam præteriuerit, opinione ſcilicet ſuâ, quia hoc arrogantiùs quàm veriùs dicit: quamquam poſſet de perſeuerantia in cultu Dei intelligi. Vide cætera latiùs apud Aug. lib. 2. Quæſt. Euang q. 33.

CAPVT XVI.

CVm præcedentes tres parabolas ad Scribas & Phariſæos tamquam contra ſe murmurantes, direxiſſet, nunc aliam addit AD DISCIPVLOS SVOS, generaliter dictos, hoc eſt ad ſectatores ſuos, qui ſe diſciplinæ eius ſubiicere volebant, etiamſi nondum reliquiſſent omnia. Agitur enim de diuitiarum diſpenſatione.

HOMO QVIDAM ERAT DIVES, parabola narratur, non hiſtoria, QVI HABEBAT VILLICVM, Græcè οἰκονόμον, id eſt, *diſpenſatorem*, ſeu *adminiſtratorem familiæ*, qui ſcilicet omnes prouentus reciperet & expenderet, ſub onere reddendæ rationis, Vnde *Villicatio* in ſequentibus eſt domus adminiſtratio, ſeu officium adminiſtrandi familiam: nam alioqui *Villicus* propriè eſt gubernator villæ, vt notat Hieronym. Epiſt. 151 ad Algaſiam Quæſt. 6. ET HIC DIFFAMATVS EST, ſeu delatus, quaſi diſſipaſſet bona ipſius, in alios vſus ea conuertendo, quàm ratio officij poſtularet. Et quia res nos conſtabat, cùm eum vocaſſet, ait illi:

2. QVID HOC AVDIO DE TE? Hæc eſt infamia, quæ viam aperire ſolet inquiſitioni: REDDE RATIONEM VILLICATIONIS. id eſt, totius adminiſtrationis tuæ: IAM ENIM, Græcè ἔτι, *adhuc*, ſeu *amplius*, NON POTERIS VILLICARE, id eſt, vt Hieronym. mea diſpenſare, ſupple, ſi defeceris in reddenda ratione: non enim ante cognitionem cauſæ, propter ſolam delationem officium abſtulit, vt patet ex v. 4. Itaque villicus ſciens ſe crimen diſſipationis amoliri non poſſe.

3. AIT INTRA SE, ſecum deliberans: QVID FACIAM? vt mihi victũ conquirã, QVIA DOMINVS MEVS AVFERT, id eſt auferet; nam malè ſibi conſcius hoc euenturũ præuidebat, FODERE NON VALEO, id eſt, manibus operari, ſpecies pro genere: nempe ex deſuetudine, aut corporis imbecillitate & quia honoratus vixi, MENDICARE ERVBESCO. Deliberanti incidit opportuna ratio vitæ ſuſtentandæ, quam

ſtatim amplectitur per hoc, quod dicit:

4. Scio qvid faciam; nihil enim homines huius mundi curant, iure an iniuriâ victum comparent, dummodo ſine infamia viuant: vt cvm amotvs fvero, &c. recipiant me, ſupple, debitores domini mei: q.d. Talibus beneficiis eos mihi deuinciam, vt cum depoſitus fuero nunc vnus, nunc alius non grauatè me ſuſcipiant, ac tractent in domo ſua.

5. 6 7. Convocatis itaqve singvlis debitoribvs, vt & fraus minùs pateſceret, dum ſingulis partem remittit, & vni ſoli poſtea eſſet minùs onerosſus aut inuiſus. Primus itaque debebat centvm cados olei Græcè eſt βάτους, ſed noſter accepit *Batum* & *Cadum* pro eadem menſura, ſicut & aliquando Hieron. Porrò *Batus* & *Ephi* menſuræ æquales erant; ſed *Batus* in liquidis, & *Ephi* in aridis, & vtraque continebat decimam partem *Cori*, ſicut hoc patet Ezech. 45. verſ. 11. ita vt vnus Corus comprehenderet decem Batos, ſeu Cados in rebus liquidis: itemque decem Ephi in rebus aridis. Dixitqve illi: Accipe cavtionem tvam, Græcè τὸ γράμμα *ſcriptum*, id eſt, chirographum tuum, ſeu litteras, quibus obligaris hero meo ad centum Cados olei, accipe à me tibi porrectas, vt eas comburas, aut laceres, ne quiſquam inuitum te cogere poſſit ad ſoluendum centum. Et sede cito, quia verebatur, ne ad ſingula momenta vocaretur ad reddendam rationem: scribe qvinqvaginta, id eſt, ſcribe aliud chirographum, quo fatearis te debere quinquaginta. Itaque dimidium remittit primo, quintam verò partem ſecundo, dum pro centvm coris tritici, ſcribi iubet octoginta, Quæ remiſſio quamuis proportione ad præcedentem eſſet minor, in ſe tamen erat maior, quia cùm vnus Corus contineat decem Batos, viginti Cori, quos remittebat, conficiebant ducentos Batos, cùm tamen primo non remiſiſſet niſi quinquaginta. Reliquit autem intelligendum, ſimiliter actum eſſe cum reliquis debitoribus, ſingulosque monitos, vt eſſent memores beneficij.

8. Et lavdavit Dominvs. Hieron. Epiſt. 16. pro, *Dominus*, legit, *Saluator*, quaſi eſſent verba Euangeliſtæ: ſed rectiùs acceperis cum eodem Epiſtol. 151. Auguſt. lib. 2 Quæſt. Euang. quæſt. 34. vt ſint verba Chriſti de domino illius villici, qui intellecta fraude laudauerit villicvm iniqvitatis, id eſt iniquum, quia & olim adminiſtrando, & iam remittendo iniquè læſerat dominum ſuum. Laudauit autem non iniuſtitiã, aut fraudem, ſed quia prvdenter fecisset, id eſt, quia ſolerter & induſtriè in commodum ſuum, & opportunè ad ſcopum ſuum. Non enim erat vera prudentia, ſed aſtutia cum fraude iuncta. Aſtutia quippe eſt degener quædam & vitioſa prudentia. Quamuis igitur læſus, laudauit tamen, ſicuti cùm audiuimus improbum aliquod facinus, laudamus tamẽ, quia ingenioſum: qvia filii hvivs saecvli, id eſt, homines, qui huic ſæculo & eius moribus ac legibus ſeruiunt, prvdentiores svnt, id eſt, ſagaciores & magis induſtrij, ſcilicet ad conſulendum ſibi in poſterum, quamuis fraude, non iure, prout ſupplet Auguſt. 11. De Geneſi ad lit. cap 2. Filiis lvcis, id eſt, hominibus, lucem diuinam diligentibus & ſequentibus, hoc eſt, qui Deum, iuſtitiam, & virtutem diligunt, velut lucem, quam in agendo ſequantur Qua antitheſi. *lucis* ad *ſæculi*, tacitè inſinuat, filios huius ſæculi eſſe filios tenebrarum, quia ſæculum diligunt, per quod à verâ luce auerſi, in tenebris peccatorum detinentur. In generatione sva, id eſt, in genere ſuo, ſeu in iis, quæ pertinent ad genus ſuum, ad commoda ſcilicet vitæ præſentis dextrè procuranda. Additum eſt hoc, tum corrigendi, tum reſtringendi cauſa, ne putarentur, vel verè eſſe prudentes, vel in omnibus ſuperare filios lucis. Suppleri autem debet altera pars cõparationis, hoc modo, quàm ſint filij lucis in generatione ſua, ſeu in rebus, ad virtutem, vitamque æternam pertinentibus. Non enim eſt ſenſus, quòd homines mundani ſint magis indu-

ſtrij in commodis ſæcularibus, quàm in iiſdem procurandis ſint filij lucis; quia hoc nec ad ſcopum Chriſti ſpectabat, nec opus erat dicere, quia per ſe patet; amor enim rerum, quas multùm diligunt, acuit & excitat in eis omnes prudentiæ vires, & ſ gerit quoſ bet aſſequendi modos, cùm filij lucis ea negligant: ſed ſenſus eſt, quòd filij huius ſæculi ſint prudentiores in rebus ſæcularibus, quàm filij lucis in rebus diuinis; illi magis in malum, quàm hi in bonum, nempe vt plurimum, nam hoc ſcopo, vt ſimus prudentes in rebus diuinis, concludit Chriſtus parabolam.

9. ET EGO DICO VOBIS: FACITE VOBIS AMICOS, erogando eleemoſynas iuſtis & Sanctis, qui apud Deum abundant meritis, DE MAMMONA INIQVITATIS, ſeu iniquo, id eſt, de diuitiis iniuſtis. *Mammona* enim Syriaca vox eſt, diuitias ſignificans, quæ vocantur iniquæ multis modis; vel quia ſola iniquitas eas diuitias reputat, dum veras, id eſt, ſpirituales ignorat, vt Auguſtin. cit. quæſt. 34. & 21. de Ciuit. cap. vlt. Vnde Chriſtus hîc verſu 11. opponit eis id, quod verum eſt; vel quia mendaces & fallaces ſunt; vel quia iniquè eas habemus pro noſtris, cùm ſint alienæ, ſolo diſpenſationis titulo nobis commiſſæ. Qui ſenſus maximè congruunt parabolæ, in qua tacitè Deus comparatur homini diuiti, nos omnes villico; bona temporalia, quæ poſſidere videmur, bonis alienis, quæ villicus iſte per fraudem ſibi vindicabit. Nam quòd Hieronym. addit quæſt. 1. ad Hedibiam *Mammona iniquum* dici, quia omnes diuitiæ de iniquitate deſcendant, eo quod omnis diues, aut iniquus ſit, aut iniqui heres, non videtur huic loco conuenire. Non enim ex iniuſtè partis diuitiis eleemoſynæ fieri debent, ſicut villicus ille de bonis domini ſui fecerat, quia non in omnibus ſimilitudo parabolarum quærenda eſt, ſed in iis, quæ ad propoſitum ſpectant. Ludit itaque Chriſtus in verbo, *iniquitatis*, dum de villico & mammona dicitur, ſicut alibi in voce, *mortuus: Sinite mortuos ſepelire mortuos ſuos.*

VT CVM DEFECERITIS, à iuſtitia in hac vita, inquit Maldonatus: ſed non videtur ita congruere ſcopo parabolæ, quæ proponit, quid nobis in reddenda ratione contingat, in die ſcilicet iudicij. Itaque *cùm defeceritis*, in reddenda ratione, vel, vt ferè Græci, *cùm defeceritis* à vita & officio diſpenſandi, quod fit in morte vniuſcuiuſque, quando reddenda eſt ratio villicationis, RECIPIANT VOS, illi amici pauperes ſcilicet, quibus benefecerimus, IN ÆTERNA TABERNACVLA, ſeu cœleſtes manſiones in cœlo. Fit autem hoc, vel quia Sancti in cœlo memores beneficiorum, pro ſuis benefactoribus intercedunt, vel quia propter eleemoſynas, quibuſlibet pauperibus datas, hoc facit Chriſtus, dum ſibi datum imputat, quidquid in egenos, etiam malos, contulerimus: vt proinde hic locum etiam habeat, etiamſi illi, quibus datum fuerit, à tabernaculis illis excluſi ſint, vt Auguſtin. lib. 2. Quæſt. Euang q. 38.

10. QVI FIDELIS EST IN MINIMO, id eſt, in rebus parui pretij diſpenſandis, ET IN MAIORI, rebus ſcilicet magni momenti, FIDELIS EST. Præbet enim argumentum, quòd fidelitatem per ſe diligat, & non tantùm ratione materiæ. E contrario verò QVI IN MODICO INIQVVS EST, multò magis IN MAIORI INIQVVS ERIT, diſpenſando. Sententiæ ſunt prouerbiales, è communi vſu ſumptæ, vbi plerumque ſic accidit, & meritò ſic præſumitur. Has autem ſententias mox applicat propoſito ſuo.

11. SI ERGO IN INIQVO MAMMONA, id eſt, in falſis & fallacibus diuitiis diſpenſandis, quæ ſcilicet verarum diuitiarum rationem non habent, vt antè diximus, & meritò in rebus minimis deputantur, FIDELES NON FVISTIS, eas non erogando ſecundùm voluntatem Domini, qui vobis eas commiſit, QVOD VERVM EST, id eſt, verum mammona, ſeu veras diuitias ſpirituales, quæ videlicet hoc præſtant, quod pollicentur, bonos beatóſque reddendo poſſeſſores ſuos, QVIS

CREDET, ſeu committet, VOBIS? Nemo ſanè, ſi ſapiat, ne quidem ipſe Deus.

12. ET SI IN ALIENO, diſpenſando FIDELES NON FVISTIS, quemadmodum ille villicus, de quo audiſtis, QVOD VESTRVM EST, QVIS DABIT VOBIS? *Alienum* vocat id, quòd antè *iniquum mammona* vocauerat, terrenas ſcilicet diuitias, quia nec pleno iure eas poſſidemus, nec in noſtra ſunt poteſtate, vt eas vel habeamus vel ſeruemus, nec à morientibus auferri poſſunt, vt Aug. 35. *Quod veſtrum* verò nominat bona ſpiritualia, ad quę propriè conditi ſumus, & intrà in ipſo animo, non extrà nos ſunt, & in noſtra ſunt poteſtate, vt à nemine amittantur inuito, *quis dabit vobis?* quia præcedentis diſpenſationis infidelitas reddit indignos, & meritò præſumere facit, ne hîc ſimiliter faciamus. Difficilius eſt enim ſpiritualia, quàm temporalia rectè adminiſtrare. Simili modo colligit Apoſtolus, *Si quis domui ſuæ præeſſe neſcit, quomodo Eccleſiæ Dei diligentiam habebit?* 1. ad Timoth. 3. v. 5 Cùm ergo hæc, & alia, quæ in Matth. explicata ſunt, aduerſus auaritiam dicta PHARISÆI AVARI DERIDERENT, Græcè efficaciùs ἐξεμυκτήριζον, *naſo ſuſpenderent*, externis ſcilicet geſtibus contemptum ſignificantes, reſpondit illis:

15. VOS ESTIS, QVI IVSTIFICATIS vos, id eſt, qui iuſti videri, & haberi, & vocari vultis, iuſtos vos venditatis, CORAM HOMINIBVS, qui externa intuentur: DEVS AVTEM NOVIT CORDA VESTRA, quàm ſint ſcilicet procul à iuſtitia, hoc eſt plena auaritiâ & hypocriſi & omni iniquitate; plus enim inſinuat quàm dicit, quod probat ſubiuncta ratio: QVIA QVOD HOMINIBVS, id eſt, hominum æſtimationi, qui nonniſi de externis iudicant, ALTVM EST, id eſt, ſuſcipiendum, & in magno pretio, cuiuſmodi ſunt, eſſe diuitem, eſſe ab hominibus honoratum, præ ſe ferre ſanctitatem: ABOMINATIO, ſeu abominabile, EST ANTE DEVM, quia plerumque tales ſunt pleni auaritiâ, faſtu, & hypocriſi. Sententia magni ponderis, iuxta quam plerumque fit, vt quod homines admirantur, horrori ſit apud Deum, & contrà, vt diſcamus humana iudicia parui facere. Et quia Phariſæi prætexere potuiſſent legem, quæ promittit abundantiam temporalium obſeruatoribus ſuis, præoccupat Chriſtus.

16. LEX ET PROPHETÆ, id eſt, ſcripta Prophetarum, VSQVE AD IOANNEM, tamquam legis terminum, inter veteres deſinentes & incipientes nouos conſtitutum, inquit Tertull. 5. contra Marcion. cap. 2. ſupple, munere ſuo functi ſunt, prophetando ſcilicet Chriſtum venturum, & regnum eius, promittendo temporalia: at EX EO, tempore, non ampliùs terrena promittuntur, ſed REGNVM DEI EVANGELIZATVR, ſeu annunciatur, tamquam præmium benè operantibus expoſitum; vt proinde non mirum vobis videri debeat, ſi noua hæc prædicatio noua quoque præcepta de contemptu temporalium ſanciat. Et quamuis vobis ridicula videatur, non eſt tamen inefficax, quia OMNIS IN ILLVD VIM FACIT, id eſt, multi alij ad illud ſummo feruore confluunt: Vide dicta Matth. 11. Nec tamen putetis me legem deſtruere, quia dixi eam vſque ad Ioannem vigere.

17. FACILIVS EST CŒLVM ET TERRAM PRÆTERIRE, id eſt, corrumpi, QVAM DE LEGE VNVM APICEM CADERE, qui ſcilicet non impleatur.

18. OMNIS, QVI DIMITTIT VXOREM, &c. Explicata eſt hæc ſententia apud Matth. Cohæret autem præcedentibus, vt notauit Tertull. 4. contra Marcion. cap. 34. nam quia mentionem Ioannis fecerat, in Herodem eam iaculari voluit, qui & ſuam vxorem, Arethæ Regis filiam, dimiſerat, & aliam fratris vxorem contra legem duxerat.

19. HOMO QVIDAM ERAT DIVES. Hiſtoria eſt, non parabola, vt ſentit Iren. libro 4. capite 4 Tertullian. libro De anima, Ambroſ. hîc, Greg. Hom. 4. in Euang. Auguſt. in Pſalm 45 & 47. Orig. & alij, qui ex nominis expreſſione hoc

probant, quod in parabolis inuſitatum. Reſpicit autem hæc hiſtoria verſ. 9. & ſeqq. de diſpergendis in pauperes diuitiis, & in primis ad verſum 15. maximéque percellit eos, qui retributionum vitæ futuræ ſunt increduli, dicentes, vt eſt Sapientiæ 2. v. 20. *Non eſt, qui agnitus ſit, reuerſus ab inferis*: nam hæc hiſtoria reuerſioni ab inferis æquiualet. Itaque HOMO QVIDAM (nomini parcit, tum propter famam eius, tum præcipuè, quia impios neſcit Dominus; de quibus Pſal. *Nomen eorum deleſti in æternum*) ERAT DIVES, nempe de ſuo, inquit Aug. Serm. 19. de verbis Apoſtoli, hoc eſt de rebus iuſtè acquiſitis: non enim arguitur fuiſſe vel raptor, vel pauperum oppreſſor, vel calumniator, &c. Noli ampliùs quærere, quàm audis à veritate, inquit Aug. qui ſolam inhumanitatem in pauperem in eo reprehenſam putat. Quamquam aliquibus vitio non carere videatur, quòd INDVEBATVR PVRPVRA, id eſt, veſtibus purpureis, qui tunc temporis erat veſtitus pretioſiſſimus, Regum & Principum virorum proprius, ET BYSSO. id eſt, telâ ſeu lino candidiſſimo & delicatiſſimo. Notat ergo ſplendorem cum mollitie: *purpura*, quippe cultum externum, *byſſus*, mollitiem ſignificat. ET EPVLABATVR, cum lætitia indulgens genio, non ſubinde vel genialibus diebus, ſed QVOTIDIE & SPLENDIDE, ita vt nihil deeſſet, quò ad ciborum apparatum, pretia, condimenta, ſplendorem vaſorum ſpectarent.

20. ET ERAT QVIDAM MENDICVS NOMINE LAZARVS. Quid hîc Lazari nomen, ſi non in veritate res eſt? inquit Tertull. lib. De anima cap. 7. probans non eſſe parabolam, ſed hiſtoriam, quo modo & Chryſoſt. Hom. hac de re & Ambr. argumentantur. QVI IACEBAT, Græcè ἐβέβλητο, *proiectus erat*, tamquam ægrotus, qui ſe mouere non poſſet, AD IANVAM EIVS, Græcè πρὸς τὸν πυλῶνα, *ad veſtibulum*, quod ſcilicet ianuam veſtit, hoc eſt in via publica, ita tamen vt eum non poſſet ignorare, VLCERIBVS PLENVS, vt totum corpus vlcera videretur, inquit Chryſoſt. Similia ſpirant emphaſim ſingularem, ad exprimendam Lazari miſeriam, augendamque diuitis immiſericordiam.

21. CVPIENS SATVRARI: quo indicatur potiùs miſeriæ oſtenſione quàm clamore petiiſſe. Notat enim Baſil. in Regulis fuſiùs diſputantis cap. vltim. nuſquam eſſe ſcriptum, quod quidam vmquam à diuite illo petierit in argumentum, quòd æquo animo rerum ſuarum ſtatum ferret: vnde exemplum eſt ſapientiæ in tolerandis mollioribus doloribus, ſicut Iob in grauioribus. *Cupiebat* itaque *ſatiari*, non ſumptuoſis ferculis, ſed DE MICIS, QVÆ CADEBANT DE MENSA DIVITIS, vt ita vel canis loco haberetur, quorum eſt de micis è menſa cadentibus viuere, vt eſt Matth. 15. verſ. 27. Inſinuatur extrema paupertas, & fames eius, ſicut contra, extrema duritia diuitis & familiæ eius, per hoc, quod NEMO ILLI DABAT. Sed quâ culpâ, inquies, ſi, vt diximus, non petierit? Reſpondetur, quia, vt Ambr. lib. 2. Officior. cap. 16. non ſolas aures præbere debemus audiendis precantium vocibus, ſed etiam oculos conſiderandis neceſſitatibus. Vnde 1. Ioan. 3. v. 17. non dicitur, qui audiuerit fratrem mendicantem, ſed qui viderit fratrem ſuum neceſſitatem habere, & clauſerit viſcera ſua ab eo, quomodo charitas Dei manet in eo? SED ET CANES VENIEBANT, allecti pure & ſanie, cuius linctu canes delectantur. Quod addi putat Chryſoſt. ad indicandum miſerabilem ſtatum corporis eius, ad quod velut ad cadauer canes accurrerent, & ægri maximam debilitatem, eos abigere non valentis. Hieron. in cap. 2. Malach. ad arguendum diuitem, quòd feritate beſtias ſuperauerit, vt qui hominis non miſereretur, cuius etiam canum lingua miſerebatur.

22. FACTVM EST AVTEM VT MORERETVR MENDICVS, ET PORTARETVR AB ANGELIS, id eſt, Angelorum miniſterio deduceretur anima mendici. Quo loco manifeſtè diſcimus animas iuſtorum

corporibus exutas in ſalutis locum ab Angelis duci. Vnde orat Eccleſia: *Iubeas eam à ſanctis Angelis ſuſcipi & ad patriam paradiſi perduci.* Et iterum. *Signifer S. Michael repræſentet eas*: ſignifer tamquam bellum adhuc gerens, eo quòd in illo etiam animarum tranſitu dæmones obliſtentur Angelis, vt earum tranſlationem in cœlum impediant. IN SINVM ABRAHÆ, vt ibi quieſceret, foueretur, refocillaretur, tamquam Abrahæ cōmunis omnium iuſtorum patris filius. Metaphora enim videtur ab humano ſinu ſumpta in quem filij tenerè dilecti recepti reconduntur. Significatur itaque per *ſinum Abrahæ* remota quædam & ſecreta ſedes quietis in ſocietate Abraham, vt Ambroſ. hîc & Auguſtin. libro 4. De anima c 16 & Epiſtola 90. & aliis multis locis, vt ita ſimul quies & ſocietas Abrahæ inſinuetur qui tamquam communis pater omnium credentium filios ſuos ibi colligat. Hunc ſinum ſatis apertè tradit idem Auguſtin. in Pſ. 85. & Gregor. lib. 4. Moral. c. 27. fuiſſe apud inferos limbum quem dicimus Patrum: nam diſtinguunt ab eo quemdam infernum inferiorem, vbi ſint animæ damnatorum. Porrò ex hoc loco manſerunt illæ phraſes apud Chriſtianos, vt animæ iuſtorum dicantur à morte deferri in ſinum Abrahæ, quamuis à Chriſti aſcenſione ſtatus rerum mutatus ſit: nam, vt Cyril. libro 12 in Ioan. capite 36 ex quo Chriſtus moriens dixit, *Pater in manus tuas commendo ſpiritum meum*, certam ſpem & fidem habemus, quòd à morte ad Deum Patrem tranſituri ſimus. MORTVVS AVTEM EST ET DIVES, ET SEPVLTVS IN INFERNO, id eſt, ita corpus terræ mandatum, vt anima per Angelos malos in infernum demerſa fuerit in pœnas: nam ſepultura iſta inferni pœnarum profunditatem ſignificat, vt Auguſtin. lib. 2. Quæſt. Euangel. quæſt. 88.

23. ELEVANS AVTEM OCVLOS SVOS. Iſti oculi, & lingua diuitis, & Lazari conſpectus, totáque rei velut corporalis deſcriptio multos in errorē duxit. Gregor. Nyſſenus omnia ſpiritualiter intelligenda putauit: Tertullianus animam etiam eſſe corpoream. Sed obſeruandum, Chriſtum, quia de diuite, & Lazaro tamquam hominibus loqui cœperat, de iiſdem poſt mortem ſimiliter loqui pergere, ſynecdochicè perſonis tribuens velut corporea membra abhuc habentibus, id quod in ſola anima agebatur. Atque ita futuræ vitæ ſtatum repræſentat corporaliter, accommodatè ad captum noſtrum, quemadmodum ſubinde etiam Deo corporea membra tribui ſolent. Quis enim radiorum facilè intelligeret, eos ſine oculis vidiſſe, ſine lingua locutos, ſine corpore cruciatos? Itaque eleuaſſe oculos dicitur quia conſiderationem in ea, quæ ſupra ſe erant, coniecit, CVM ESSET IN TORMENTIS, diuerſa enim tormentorum genera ſint, VIDIT ABRAHAM A LONGE, in loco altè ſupra ſe poſito, vt v. 26. Quibus verbis Tertull colligit 4. contra Marcionem c 24. ſinum Abrahæ ab inferis diſcerni. Nam nec eleuaſſet dites oculos, & quidem de longinquo, niſi in ſuperiora per immenſam diſtantiā ſublimitatis & profunditatis. Vt enim in domo Patris, ita & in inferno manſiones multæ ſunt, ſublimitate & profunditate diſtinctæ. ET LAZARVM IN SINV EIVS, eiuſdem cum eo participem quietis atque fœlicitatis.

24. ET IPSE CLAMANS, per quod vehementia deſiderij exprimitur & loci longinquitas: PATER ABRAHAM quia ex ipſo ſecundùm carnem natus erat, quod iure naturæ ad commiſerationem mouendam valet. Quamuis autem damnati non inuocent Sanctos ex pietate, nihil tamen vetat eos inuocare impulſu naturæ ſummis viribus afflictionem fugitantis. MISERERE MEI: prius enim vult excitare in patre commiſerationis motum, vt inde vlteriùs ſequatur ſui ſubuentio. Itaque MITTE (quia videbat Abraham iſtius loci, qui ſinus eius dicitur, eſſe dominum, quem venire non deceret) LAZARVM, eo quòd alium in eo

loco videlicet, Deo, quos vult damnantis manifeſtante: VT INTINGAT EXTREMVM DIGITI SVI IN AQVAM, id eſt, vt vel guttulam aquæ tribuat. Opponitur enim gutta micæ, vt notat apud Aug. Serm. 227. De tempore: ET REFRIGERET LINGVAM MEAM: in qua plus cruciabatur, quia plus linguâ & ore peccauerat, vt Cyprian. Ep. 53. Per quæ enim quis peccat, per hæc & torquetur. Porrò cùm hîc de anima ſermo ſit, à corpore per mortem ſeparata, quæ linguâ corporeâ caret, intelligendum ſupereſt, linguam ſumi metaphoricè, taliquepœnâ affectam fuiſſe animam, qualem ſenſiſſet, ſi corpore igni tradito ſitim paſſa fuiſſet. Quandoquidem enim anima igne materiali affligi ſenſibiliter poteſt, veriſimile eſt pœnis quoque ſimilibus, quibus affliguntur hîc ſenſus, affligi poſſe. Vt propterea non ſit neceſſe, etiam flammâ intelligere metaphoricè, cùm dicit QVIA CRVCIOR IN HAC FLAMMA: ignis enim tamquam inſtrumentum diuinæ iuſtitiæ in ſpiritum poteſt agere, vt latè S. Greg. 4. Dialogorum cap 28. & 29.

25. ET DIXIT ILLI ABRAHAM quia animo ſuo tale reſponſum diuinitùs reddi ſenſit: FILI, ſedatè ſcilicet & cum tranquilitate etiam damnato reſpódet, inſtar illius, qui cum tranquillitate iudicat, nec humanitatis vocabulum quod ei ratione originis competebat, vlla negat inclementia, vt obſeruant Greci. RECORDARE: ex quo patet contra obliuia, quæ animabus transmigrantibus quidam tribuebant, animas poſſe recordari & actorum & perſonarum, nempe ad pœnam ſuam, vt Gregor. Homil. 40. QVIA RECEPISTI BONA IN VITA TVA, ſanitatem, diuitas, honores, epulas; ET LAZARVS SIMILITER MALA, morbos, & paupertatem. Ex quo colligas cum Irenæo, Abraham ſcire, quid hîc agatur, ſiue hoc nouerit, Lazaro narrante, vt Aug lib. De cura pro mortuis c. 14. ſiue Deo potiùs reuelante, ſicut iam Sanctis, ad conſpectum Dei perductis contigit. Vnde Gregor. Quid non vident, vbi omnia videntem vident? Cui conſentanea docent Bernardus Serm. 77. in Cantica, Baſil. De Virginit. & Ambroſ. De Viduis qui Martyres ſpeculatores vitæ actuumque noſtrorum nominat. NVNC AVTEM mutatis rerum vicibus ſicut æquitas poſtulat, HIC CONSOLATVR, id eſt, ſolatio afficitur, TV VERO CRVCIARIS. His ergo verbis iuſtitiæ, & rectiſſimi ordinis intuitu monet eum æquanimitatis, quamuis eâ non eſſet vſurus.

26. ET IN HIS OMNIBVS, id eſt, ſuper hæc omnia, vt Græcè. Accedit etiam hoc, quòd ſcilicet præter æquitatem iſtius iam dictæ viciſſitudinis, rem petis impoſſibilem, quia INTER NOS ET VOS CHAOS MAGNVM, Græcè χάσμα, id eſt, hiatus magnus, ſeu ingens inane ſpatium (nam *Chaos* propriè ſignificat rerum confuſionem) FIRMATVM EST, ſeu conſtitutum diuino decreto. Quo ſignificatur, partim vera loci diſtantia, quæ eſt inter locum damnatorum & beatorum, partim & maxime impermeabile ab vtriſque tanſitum, & impermeabiliter ſtatum, propter incommutabilitatem diuinæ ſententiæ, prout notat Auguſt. q 38. Titus & Euthymius: & hoc explicat id, quod ſequitur, VT HI, QVI VOLVNT, id eſt, qui quàm maxime vellent, HINC TRANSIRE AD VOS, NON POSSVNT, maximè ad adferendum ſolatium. Hoc itaque deſperato, ait:

27. ROGO ERGO TE, PATER, quandoquidem tale chaſma non ſit firmatum inter vos & eos, qui in mundo degunt,

28. VT MITTAS EVM IN DOMVM PATRIS, &c. VT TESTETVR ILLIS, tamquam teſtis oculatus eorum, quæ hîc geruntur Hanc diuitis precationem S. Gregor. 4. Dialog. cap. 23. amore ſui extortam eſſe docet, ne videlicet ſibi tormenta ex iis augerentur, quos exemplo ſuo ad eamdem vitæ diſſolutionem & immiſericordiam prouocauerat: Aug. verò Epiſt. 125. fraterno amori eam adſcribit: nam ſicut non exuunt amorem

ſui ita neque fortè cõſanguineorum. Alij minùs probabiliter ex inuidia profectam docent: ex qua quamuis mallent neminem liberari, ſi tamen aliqui liberandi ſint, ſuos mallent, quàm alienos liberari. Reſpondet Abraham:

29. HABENT MOYSEN ET PROPHETAS id eſt, ſcripta Moyſis & Prophetarum, quæ in eorum ſynagogis per omne ſabbatum leguntur ac de tormentis inferorum, & vita rectè inſtituenda, & agenda pœnitentia accuratè docent: AVDIANT ILLOS, id eſt, credant & obediant eis: & non erit opus ex mortuis audire, quid hic geratur.

30. AT ILLE DIXIT, NON. Quod referri poteſt vel ad primam partem ſententiæ ſuperioris, vel ad ſecundam: ſi ad primam, ſupplendum eſt, non eſt ſatis, quòd habeant Moyſen & Prophetas; ſi ad ſecundam, tunc ſupple, non audient eos; quòd ipſe partim ex perſpicuis eorum moribus, partim ex ſe ipſo conijciebat, qui prædicationi Moyſis & Prophetarum nõ crediderat. Sed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, Lazarus videlicet, quem antè nouerat tunc rei nouitate, vel timore, vel horrore ſtimulati, POENITENTIAM AGENT.

31. AIT AVTEM ILLI Si MOYSEN ET PROPHETAS, quorum eſt ſacroſancta auctoritas & fides diuinitus confirmata, NON AVDIVNT, monitis eorum credendo & obediendo, NEQVE SI QVIS EX MORTVIS RESVRREXERIT, qui narret, quid apud inferos agatur, CREDENT; tantum abeſt, vt acturi ſint pœnitentiam: dicent enim, eſſe phantaſma, eſſe illuſionem diabolicam, & ita reditus Lazari offenſioni potiùs erit, quàm fructui. Quod duplici exemplo veriſſimum eſſe patuit, videlicet Lazari, fratris Magdalenæ, quem rediuiuum Iudæi iterum interficere voluerunt, & ipſiuſmet Chriſti, cuius reſurrectionem Moyſes & Prophetæ prædicauerant, nec tamen ei crediderunt, vt notat Auguſtin. libr. 2. Quæſt. Euang. quæſt. 38. apud quem vide totius hiſtoriæ ſenſum myſticum.

CAPVT XVII.

7. QVIS AVTEM VESTRVM HABENS SERVVM, præſertim conditione, qui mancipium vocatur, ARANTEM AVT PASCENTEM, id eſt, qui colendis agris, aut paſcendis gregibus toto die occupatus fuerit, QVI REGRESSO DE AGRO, veſperi ſcilicet, DICAT EI: STATIM TRANSI, id eſt, perge in domũ, ET RECVMBE, id eſt, accumbe menſæ.

8. ET NON DICAT EI: PARA QVOD COENEM, PRÆCINGE TE, MINISTRA, Græcè περιζωσάμενος διακόνει μοι, *præcinctus miniſtra mihi*: nam cum apud Orientales longis vterentur & adhuc vtantur veſtibus, extremas laſcinias in cingulum retrahebant, vt eſſent expeditiores.

9. NVMQVID GRATIAM HABET SERVO ILLI: id eſt numquid ei aget gratias, rebus aut verbis, quaſi obligatus ſeruo propter acceptum ab eo aliquod beneficium? NON PVTO, quia non eſt hoc heris in more poſitum, vt qui perſuaſi ſint ſeruiendi neceſſitatẽ ſeruis incũbere.

10. SIC. non infert Chriſtus, *Sic & vobis, cum omnia feceritis &c. Pater meus cœleſtis faciet*, quemadmodum applicatio parabolæ videbatur poſtulare, ſed de induſtria mutat ſermonem. SIC ET VOS DICITE, SERVI INVTILES SVMVS, vt videlicet magis intelligeremus, quàm humiliter de nobis ſentire debeamus, quales nos reputet Deus aut quomodo nobiſcum acturus ſit. Non enim *ſeruos inutiles* vocaturus eſt, ſed, vt in alia dicit parabola. *Euge ſerue bone & fidelis*; & alibi *Iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos*. Nam bonitas eius eos, qui natura ſua ſerui, & ita iſtà conſideratione nihil mereri poſſent, dato ſpiritu adoptionis, eleuauit ad dignitatem amicorum, imò Filiorum Dei, quâ ratione à Deo mereri poſſunt. Porrò, vult vt ſeruos inutiles nos dicamus; primò, quia ſpectata conditione naturæ noſtræ ſeruilis, omnia debemus Deo, & nihil commodi ei adferimus: ſecundò & maximè, quia nihil vltrà quàm debuimus

facere, fecimus, eos præcepta ſola adimplendo. Sic enim & in rebus humanis ſeruum inutilem vocamus, qui nihil ex ſe facit, ſed ea tantum, quæ imperantur: nam hanc rationem explicat ipſe Dominus, cùm ſubiungit. QVOD DEBVIMVS FACERE, FECIMVS Græcè expreſſè ponitur particula cauſalis, ὅτι, *quia quod, &c.* id eſt, quia nihil aliud fecimus, quam quod facere debebamus. Ex quibus patet, nihil hunc locum facere contra meritum bonorum operum, vt Caluiniſtæ volunt. tantum enim præſcribit, quàm humiliter de nobis ſentire debeamus. ſi ſummè iure Deus nobiſcum, ſpectatâ noſtrâ conditione, agere vellet, non quod ſi ſeruis in filios adoptatis promiſerit, ait reſponderit.

11. DVM IRET IN IERVSALEM, TRANSIBAT PER MEDIAM SAMARIAM ET GALILÆAM. quia rectum iter in Ieruſalem ex Paneade, ſeu Cæſaræa Philippi, vnde veniebat, eſt per Galilæam, ac deinde per Samariam. Cum ergò INGREDERETVR QVODDAM CASTELLVM, id eſt, iam proxime ingreſſurus eſſet vicum quemdam ſeu pagum; nam intra ipſum caſtellum, ſeu pagum leproſi cum hominibus conuerſari non poterant, vetante Lege, Numer. 5. v 2. OCCVRRERVNT EI DECEM LEPROSI, quos partim morbi cõmunicatio, partim ſtudium impetrandæ ſanitatis coniunxerat. Nam alioqui Iudæi non coütebantur Samaritanis, quales vnus eorũ erat, QVI STETERVNT A LONGE, propter immunditiam ſuam, qui vetabantur verſari cum ſanis.

13. ET ELEVAVERVNT VOCEM propter diſtantiam ſcilicet altâ voce clamauerunt, DICENTES, vnanimi ſcilicet clamore, omnes pro ſingulis, & ſinguli pro omnibus, vt huiuſmodi concordiæ, mutuæque dilectionis ſignificatione, quaſi factâ conſpiratione Chriſti miſericordiam exigerent. IESV PRÆCEPTOR, Græcè ἐπιστάτα quod proprie ſignificat præfectum, ſiue præſidentem, ſuo imperio res moderantem vnde & Ioſhuam Præceptor à præcipiendo, id eſt, imperando dictus eſt. Plus itaque hic ſignificat quam doctore, vt etiam Theophyl. obſeruauit. MISERERE NOSTRI, imperatiua ſint tota.

14. QVOS VT VIDIT, nam clamore eorum videtur Chriſti oculos ad ſe conuertiſſe. DIXIT: ITE, OSTENDITE VOS SACERDOTIBVS, vtpote quorum eſt lepram dubiam explorare, vel eâ certâ immunes declarare, denique præſcriptis legis ritibus purificare.

Cur ergò, inquies, mittuntur ad Sacerdotes iſti, quorum notoria erat lepra. idque nunquam ab illis ſanati dicerentur? Reſpondetur, quia ſufficiebat eos mundatos eſſe, non antequam pergerent, ſed antequam peruenirent ad Sacerdotes. Ac proinde Chriſti verba tacitam continent promiſſionem, eos mundos fore, ſi parere profuturo voluiſſet, quando eos in itinere mundare decreuerat. Fecit hoc, vt probaret fidem & exerceret eorum fidem, dum immundi mittuntur ad Sacerdotes. quos iam mundi accedere debebant, vt ſic colligerent interea ſe mundatos, ſicut etiam factum eſt. Nam DVM IRENT, ſeu inter eundum, MVNDATI SVNT potiùs quàm ſanati. Nam quamuis lepra hiſtoriis nota ſit grauis, ac diſplicens morbus, multóque grauior olim poſt reditum ex terra ſanctâ fuit, Iudaica tamen coloris potius vitium erat, quàm valetudinis, aut integritatis ſenſuum & membrorum, vt Aug. lib. 2. Quæſt. Euang. q. 40. & leproſorum conſortium magis vetitum, propter ſignificationem aliquam, quàm propter periculum. Vide Leuitici 13.

15. VNVS AVTEM VT VIDIT QVIA MVNDATVS EST, mundatione non tantum reali, ſed etiam iam declarata per Sacerdotem. Credibile eſt enim eos ſanitatem ſua mundatione expleuiſſe præceptum Chriſti & Legis: quod ex eo probabiliter colligitur, quia vnus eorum ſtatim familiariter cum Chriſto conuerſatur verſ. 16. Itaque mundatus, & à Sacerdote purificatus, & factus minimum

... ti reſtitutus, REGRESSVS eſt ad Chriſtum, vbi eum tunc verſari contin... ſiue eodem, ſiue alio loco, CVM MAGNA VOCE, magnæ gratitudinis & ... teſte, MAGNIFICANS DEVM, Græcè δοξάζων, glorificans, in glorioſum, & magnum prædicans, atque laudans Chriſtum, tamquam Deum. Nam ex hoc ... facto videtur diu n... eius potentiam ... cuius indicium eſt, tum pro... illa humilitas & reuerentia, qua ... CECIDIT IN FACIEM ANTE PEDES EIVS ſ... pronus in terram; tum ... relatiuum, eius: nam cuius niſi ..., cui ... præceſſerat? GRATIAS AGENS: ita vt ... Chriſto, tamquam Deo, debitam laudem, ... maieſtati eius, ... ; gratias agendo, beneficio ... eius gratitudinem. ET HIC ERAT SAMARITANVS: proinde ex alia gente forte & religione, quam Iſraelitæ. Erant enim Samaritani plerique gente Babylonii, Chuthæi, vel ex ... gentibus oriundi, quas Salmanaſar pro Iſraelitis in Samaria collocauerat, & ideo mox vocatur *alienigena*: quamuis inter ... Samaritani etiam de genere Iſrael glorientur, vt patet Ioan. 4. v. 12. Ieſus itaque dixit:

17. NONNE DECEM MVNDATI SVNT? q.d. maximè; ET NOVEM VBI SVNT? Vt ſimiliter agnoſcãt beneficiũ: verba enim ſunt non ignorantis, ſed arguentis eorum ingratitudinem. Cum ... præ ... Samaritanus, ... acceperunt, ... gratias ... adiicit Chriſtus ... circumſtantes:

18. NON EST INVENTVS, QVI REDIRET. Quo intimat, ... Deo debitam non eſſe ſatis affectum internum ſed congruã quoque gratitudinis officia eſſe adiungenda. ET DARET GLORIAM DEO, aperiendo, conſitendo ... veritatem qua Chriſtus tamquam Deus, vel Deus per Chriſtum glorificandus erat. Q... phraſi ... 1. Reg. 6. v. 5. *Dabitis Deo Iſraël gloriam* ... ſcetis plagas iſtas Deo Iſrael ... irrogatas ... eſſe, & ita eum glorificabitis. Peccauerunt itaque nouem leproſi, non, vt aliqui putant, infidelitate & ſuperbia, quaſi ſi ... ſanitatem obtinuiſſent: nam contrarium videtur patere ex verſu 13. ſed ſola ingratitudine, quæ ex mera ſocordia & beneficiorum Dei obliuione naſcitur. Vult enim Deus ſua in ſe refundi dona, quodammodò amiſſũ reputans, quod ingratus acceperit: qua de re vide latiùs Bernard. Serm. contrà vitium ingratitudinis. NISI HIC ALIENIGENA: à quo proinde minus gratitudinis exſpectandum fuerat quia minùs de Deo inſtructus erat. Quod plerumque contingere ſolet, quia conſiderant magis indigni ſinceri beneficium. Vnde Bernardus ... : Felix, qui ſe alienigenam reputans, etiam pro quibuſque minimis ... non ... gratias, gratuitum ... quidquid alieno impenditur ...

19. ET AIT ILLI. SVRGE. Nam veneratio ... cum à ... ſe vſque ... in faciem iacebat. VADE, ... ſacerdotibus ... ; ... & omnibus, qui ad ... populo ... perfundetur. QVIA FIDES TVA, qua cum ceteris credidit ... , *Ite oſtendite vos Sacerdotibus*, TE SALVVM FECIT, a lepra. Nam quamuis ... Samaritanus etiam animo fortaſſis ... iuſtificationem ... tamen eò Chriſtus ... Fidem ergo ... potiſſimum ... , & quid poſſet, declarandam ... . Allegoricè exponit hanc hiſtoriam Aug. ſtin lib. 2. Quæſt. Euang. quæſt. 40. & ... Greg. 5. Moral. c. 11 alias ... qui per *leproſos* ſignificari voluit hæreticos, & per *lepram* hæreſim. Nam vt lepra ... coloribus variat, atque maculat ... veris falſa permiſcet: Vnde & Chriſtum præceptorem vocauerunt, & ad ſacerdotes miſſi ſunt quorum eſt cura ... hæreticos ... Vide latius præcipuè Aug.

20. INTERROGATVS AVTEM A PHA-

RISÆIS, qui ſæpè audiuerant eum prædicantem appropinquare regnum Dei, cuius tamen nullum apparebat indicium. QVANDO VENIT, id eſt, venturum eſſet, ſeu venire oporteret, REGNVM DEI? quo glorioſus & palam omnibus dominabitur. Somniabant enim tunc Iudæi mundanum quoddam regnum, ſicut & nunc, in quo Deus per Chriſtum, & ipſi cum eo cæteris imperarent nationibus. Moribus itaque Phariſæorum ſatis congruum videtur, vt hoc potiùs irridendi quàm diſcendi cauſa interrogauerint. Quibus reſpondit: NON VENIT, ſeu veniet, REGNVM DEI CVM OBSERVATIONE; ita ſcilicet, vt antequam veniat, obſeruandis ſignis ſciri poſſit, quando venturum ſit, quia ex improuiſo vnicuique & omnibus ſuo tempore aderit. Nam illa ſigna aduentus ſui, quæ Chriſtus cap. 21. tradit, non ſunt ſigna, quibus aduentus diu antè præſciatur, ſed quibus præſens agnoſcatur.

21. NEQVE DICENT, de illo regno aut Rege eius: ECCE HIC, AVT ECCE ILLIC, ſcilicet in determinato aliquo loco aut ciuitate regnum illud quærendum eſt. Nam quamuis hæretici poſſint primum Chriſti aduentum, & regnum eius in hoc mundo fallaci quadam ſimilitudine effingere, quam ob cauſam prædixit Dominus, Matth 24. verſ. 23. eos dicturos, *Ecce hic eſt Chriſtus, ecce illic*: ſecundus tamen aduentus Regis, & regni eius, tam erit manifeſtus, dicente Pſalmo 49. *Deus manifeſtè veniet*, vt circa illum fallacia aut fictio habere non poſſit locum. Porrò ne nihil ad quæſtionem Chriſtus attinuiſſe videretur, tranſilit à futuro regno ad præſens, quod futuri typus & inchoatio eſt, quemadmodum Matt. 17. de vero Elia interrogatus, tranſilit ad Ioannem, eius figuram. Dicit igitur, ECCE REGNVM DEI INTRA VOS EST. q. d. Quid opus eſt obſeruare tempus, ac locum regni Dei, cùm ſit intra vos? Cur quæritur foris, quod intùs quæri debet, & inueniri poteſt. Cur exſpectatis venturum, quod iam adeſt? quia vbicumque eſt animus diligens iuſtitiã, ſuperior opibus, voluptatibus, honoribus mundi, & cibi eſt regnum Dei. Quo ſenſu cùm dicit, *intra vos eſt*, non neceſſariò procedit de reali inexiſtentia, quaſi reuerâ in Phariſæis regnum illud fuiſſet. ſed de natura regni illius, quod de ſe ſpirituale & inuiſibile eſt. In hunc fere ſenſum Theophyl. & Beda, dum Deum per fidem bonamque conuerſationem intra nos regnare docent. Neglectis itaque Phariſæis contemptoribus,

22. AIT AD DISCIPVLOS SVOS, vt eos doceret eâ, quam habebant, ſalutis occaſione frui, dum cum ipſis in corpore verſaretur, tamquam Rex regni illius, quod intra ipſos eſſe dixerat, ſed fide credendus: VENIET DIES, QVANDO DESIDERETIS VIDERE VNVM DIEM FILII HOMINIS, id eſt, vel vno die præſentia me. frui quemadmodum iam fruimini, vt à me inſtructionem conſolationem & animi robur accipiatis: ET NON VIDEBITIS, me per aſſumptionem à vobis ablato. Quibus verbis eos armat non ſolum ad patientiam, ſed etiam ad viuendum ex fide, poſtquam ab eis ablatus fuerit. Quæ ſequuntur in hoc Cap. explicata ſunt diuerſis locis apud Matth. præter illud verſ. 32.

32. MEMORES ESTOTE VXORIS LOT, quid videlicet illi acciderit, dum amicorum, & rerum pereuntium amore contra Angeli vetitum retrò reſpexit. Nempe quia conſequente mox vltione diuina vnà cum Sodomis periit in ſtatuam ſalis commutata: vt ita hominibus cautionem ac documentum præberet, quo ſapiant aliquid, vnde illud cauerent exemplum inquit Auguſt. 16. de Ciuitat. cap. 30. Illud autem eſt iuxtà mentem Chriſti hoc loco, vt memores illius exempli caueamus, ne capti amore rerum, quas cum mundo perire neceſſe eſt, cùm eas ſaluas eſſe volumus, & ad eas animo reſpicimus, vnà cum illis Dei iudicio opprimamar & pereamus

CAPVT XVIII.

DICEBAT AVTEM ET PARABOLAM, id eſt, ſimilitudinem, ex qua intelligeremus, à minori ad maius, QVONIAM OPORTET, id eſt, quòd oporteat, SEMPER ORARE, iuxta illud Apoſtol. 1 ad Theſ. 5. v. 17. *Sine intermiſſione orate* Per quæ quidã tantùm ſignificari putant, non debere nos deſperare, etſi non ſtatim obtineamus, nam, inquiunt ſaltem ſomno oratio interrumpi debet. Sed preterquam quòd illa perſeuerantia magis frequẽtibus verbis indicatur, maior certè orandi aſſiduitas hoc verbo *ſemper*, iuxtà antiquos ſignificata eſt, vt videlicet quantum fieri poteſt, numquam oratio interrumpatur. Vnde Anna dicitur orationibus & obſecrationibus ſeruire Domino die ac nocte: & de vidua Apoſt. *Inſtet orationibus die ac nocte*. Et Cæcilia non diebus, neque noctibus ab oratione ceſſabat: & Martinus inuictum ab oratione ſpiritum non relaxabat. Itaque Aug. Ep. 121. c. 9. & alijs locis, docet continuam orationem eſſe continuum deſiderium. continuè enim orat, qui continuè deſiderat, etſi non moueat labia, nec flectat genua. Baſilius verò in Regula 37. fuſius diſputata, ad ſemper orandum plus requirit, vt videlicet in medio occupationum & fori, deſiderium illud mẽte Deo exponatur: quomodo hoc Sanctos intellexiſſe, eorum vita probat, quæ non aliud eſſe ſolet, quantum infirmitas humana permittit, niſi perpetua quædã oratio. ET NON DEFICERE: Græcum μὴ ἐκκακεῖν. alij vertunt *non animo concidere*, vel *ſuccumbere*, ſubtrahẽdo præ tædio & ſucceſſus deſperatione orandi ſtudium, ſi non ſtatim ſequatur effectus.

2. DICENS: IVDEX QVIDAM ERAT, &c. QVI DEVM NON TIMEBAT, id eſt, qui nec Dei timore, nec hominum verecundiâ mouebatur, vt ius ex officio diceret, ſiue cui neque conſcientiæ cura erat, neque famæ.

3. VIDVA AVTEM QVÆDAM ERAT. Vidua & hîc & alibi in Scripturis poni ſolet velut exhortationis exemplum ad ſuſcipiendum orandi ſtudium, vt notat Aug. Ep. 121 cit. c. 16. & patet in Anna Samuëlis matre, & illa filia Phanuel, Lucæ 2. & 1 ad Thimoth 5. v. 5. Quid autem, inquit Aug. in hoc operis genere in viduis electum eſt, niſi deſtitutio & deſolatio? Quapropter ſi ſe omnis anima intelligat in hoc ſæculo deſtitutam, ac deſolatam, quamdiu peregrinatur à Domino, profectò quamdam viduitatem ſuam Deo defenſori aſſiduâ & intenſiſſimâ precatione commendat Hac ergo de cauſa viduæ perſonam Chriſtus inducit, dicentem: VINDICA ME, id eſt, defende me (non enim videtur hic ſumi in ſignificatione vleiſcendi) DE ADVERSARIO MEO, qui mecum litigat, & opprimit iuſtitiam cauſæ meæ, opibus, gratia, & violentiâ. Petit itaque, vt ſibi ius ex officio dicat, & ita liberetur.

4. ET NOLEBAT PER MVLTVM TEMPVS, defectu non poteſtatis, ſed bonæ voluntatis, idque contrà officium iudicis, vtpotè cuius eſt etiam non rogatis ſubuenire oppreſſo, iudicare pupillo, defendere viduam, vt eſt Iſaiæ 1. verſ. 18. Poſtea autem dicebat:

5. QVIA MOLESTA EST MIHI HÆC VIDVA, VINDICABO ILLAM, id eſt, ius illi dicendo liberabo eam ab inuidia, NE IN NOVISSIMO, Græce εἰς τέλος in *finem*, id eſt, aſſiduè, ſemper; Syrus *omni tempore*, quo modo ſumitur Pſal. 78. verſ. 5. & Pſal. 2. verſ. 1. VENIENS, id eſt, pergens mihi eſſe moleſta, SIGILLET ME, quod propriè, ſicut & Græcum ὑπωπιάζῃ ſignificat plagis liuidum reddere, hic autem per metaphoram ſignificat maledictis obloqui, & famam lædere: quod vltimum refugium eſſe ſolet mulierum, quæ paſſæ ſunt iniuriam, vel certe tædio aures obtundere, quomodo intellexit Beda & Aug. lib. 2. Quæſt. Euangel. quæſt. 45 & Epiſt. cit. c. 8.

6. AIT AVTEM DOMINVS, ſimilitudinem hanc accommodaturus ad propoſitum: AVDITE, QVID IVDEX INIQVITA-

TIS. id eſt in quos, qui ſcilicet impius erga Deum, impudens in homines, nec iuſtitiam adminiſtrans intuitu iuſtitiæ, ſed pro commodo, vel incõmodo ſuo DICIT, nempe quòd vindicabit illam, prædicandi ſcilicet aſſiduitate, ac tædio victus: nã hoc ſolùm in verbis eius attendi vult.

7. DEVS AVTEM, qui clemens eſt, qui propenſus in oppreſſos, qui fons iuſtitiæ, ac miſericordiæ, qui precum aſſiduitate non obtunditur, ſed delectatur, vt occaſionem habeat citò ſubueniendi, NON FACIET VINDICTAM ELECTORVM SVORVM, id eſt, non vindicabit, ſeu liberabit à violentiâ, quâ premuntur fideles & electi, quos ille non auerſatur, vt ille iudex, ſed ab æterno eligendo dilexit. CLAMANTIVM AD SE, id eſt, non ſimpliciter rogantium, ſed ex totis animæ viſceribus clamãtium pro liberatione: neque tantùm ſingulis diebus ſed DIE AC NOCTE: quo vehemẽtiſſimæ & perſeuerantiſſimæ preces ſignificantur; nam ſingula verba ſpirant emphaſin, & argumẽtum à minori ad maius peti indicant. ET PATIENTIAM HABEBIT IN ILLIS? Græcè *ἐπ' αὐτοῖς*, *ſuper illis*, id eſt, Sempérne longanimis erit, ac patienter feret iniurias eorum differendo liberationem, quam petunt? Quo ſenſu dicitur Eccleſ. 35. v. 22. *Dominus non elongabit, ſed iudicabit iuſtos, & faciet iudicium: & fortiſſimus nõ habebit in illis patientiam?* Reſpondet autem Chriſtus interrogationi ſuæ:

8. DICO VOBIS, QVIA CITO FACIET VINDICTAM ILLORVM, eos à malis omnibus liberando. Non quòd ſtatim eis precantibus ſubueniat; ſic enim periret precum perſeuerantia, ad quam hortatur: ſed quia ne momento quidem tardat vltra articulum temporis, quo recta ratio, id eſt, iuſtitia & veritas Dei dictauerit eſſe ſubueniendum. Sed quia, vt Aug. notat Serm. 30. De verbis Dom. c. 1 ſi fides deficit, perit etiam oratio, & maximè orationis perſeuerantia, hinc Chriſtus adiicit: VERVNTAMEN FILIVS HOMINIS VENIENS, ad faciendam vindictã, ſeu ad liberandum ſimul & ſemel electos ſuos ab acerbiſſimis quæ tunc erunt tribulationibus, & quæ maximè poſcent, vt aſſiduæ orationi vacent, PVTAS? Græcè, *ἆρα*, *num*, ſiue *verum*, quo etiam ſæpè ſumitur illud, *putas*, in Scripturis, vt ſuprà c. 12. v. 42. & Matth. 24. v. [illegible]. INVENIET FIDEM IN TERRA, ſeu in hominibus? quâ interrogatione figura fidei raritatem ſignificat, vt Theophylact. notat; non tam in [illegible] interitum quaſi tunc Eccleſia fidelium [illegible] critura ſit, quem peruerſiſſimum eſſe ſenſum docet Aug. lib. 2. contrà Gaudẽtium, c. 6. Nam Donatiſtæ ex hoc loco probare conabantur, apoſtaſiam totius orbis factam eſſe. Itaque idem Aug. duplici sẽſu hoc exponere ſolet; vel de fide formata per charitatem, vt hoc dictum ſit propter iniquorum abundantiam bonorumque paucitatem, iuxtà illud Domini, *Quoniam abundabit iniquitas refrigeſcet charitas multorum*: vel de fide perfecta, quâ montes transferuntur atque ita difficilis eſt in hominibus, inquit, vt in ipſis quoque admirabilibus Sanctis, ſicut ipſo Moyſe, inueniatur aliquid. vbi trepidauerint, vel trepidare voluerint, [illegible] efficaciſſima eſt ad orandum & impetrandum. Vtrumque ſenſum tradit libro De vnit. Eccleſiæ. c. 15 poſtremum loco [illegible] contrà Gaudentium & latius Serm. [illegible] de verbis Domini c. 1. Cùm ergo docuiſſet Dominus orationẽ eſſe debere perſeuerãtẽ, nunc vt doceret eſſe debere humilẽ,

9. DIXIT AD QVOSDAM, Phariſæos videlicet, de ſuperbia maximè notabiles, QVI IN SE CONFIDEBANT, TAMQVAM IVSTI, ſupple, *eſſent*, vt Græcè additur. id eſt, qui confidebant, ſeu confidenter ſibi perſuadebant, ſe eſſe iuſtos: nam Græcè eſt, *πεποιθότας ἐφ' ἑαυτοῖς* *perſuaſi in ſeipſis*, id eſt, qui ſibi perſuaſerant, &c. ET ASPERNABANTVR CÆTEROS, tamquam iniuſtos, arbitrati videlicet ſe ſolos eſſe iuſtos. Superbia enim vult eſſe ſingularis, peruersè appetens id, quod Deo maximè proprium eſt, vt ſcilicet vnus omnibus

nibus excellat, de quo Aug. lib. De vera religione, cap. 45. Et hæc eſt cauſa, cur ſuperbos Auguſt. communiter per vnicornes intelligat. Hanc ſuperbiam etiam ipſo nomine Phariſæi præferebant, tamquam ſeparati à reliquis. Ad hos ergo dixit PARABOLAM ISTAM: quæ fortaſſis res verè geſta fuit, ſed ad hoc propoſita, vt inde tamquam ex parabola aliquid ſimile pro omnibus orantibus eliciatur.

10. DVO HOMINES ASCENDERVNT IN TEMPLVM, tamquam in monte ſitum, vt iſto corporali aſcenſu monerentur oraturi, mentem ſimul ad Deum eleuandam eſſe, cùm orationis non poſtrema pars ſit mentis in Deum eleuatio. VNVS PHARISÆVS, opinione ſanctitatis ſuæ tumens, ET ALTER PVBLICANVS, peccator publicus, & agnoſcẽs ſe eſſe talem.

11. PHARISÆVS STANS, ſuperbè & arroganter, quaſi iure ſuo de propria iuſtitia cum Deo diſſertaturus; nã ſublimitas animi etiam in corpore ſuam ſimilitudinem operatur & operari ſolet: HÆC APVD SE ORABAT, id eſt, hæc loquebatur in corpore ſuo cum Deo: nihil enim orabat à Deo, prout oratio poſtulationem ſignificat, vt notat Auguſt. Serm. 36. cit. DEVS GRATIAS AGO TIBI, QVIA NON SVM, per tuam ſcilicet gratiam præſeruatus (nemo enim veraciter agit gratias alicui, niſi agnoſcat eius beneficium) SICVT CÆTERI HOMINVM Diceret ſaltẽ, *ſicut multi homines.* Quid eſt, *ſicut cæteri hominum,* niſi *ſicut omnes præter me?* Ego iuſtus ſum, cæteri peccatores, prout hoc extendit Auguſt. ibid. quibus in verbis multipliciter peccabat. Primò, quia verbo tenùs agens Deo gratias, reipſa ſibimet placebat in donis Dei, quod in viris etiam bonis ſuperbiæ germen eſſe ſolet. Secundò, quia non ſolùm ſibi placebat, ſed etiam cæteris omnibus ſe cum quodam contemptu præferebat, adeóque ſub ſpecie gratiarum actionis laudabat: omnis autem qui ſe exaltat, etiamſi vera dicat, offendit, vt Amb. Serm. 3. in Pſal. 118. v. 5. Tertio, quia falsò ſe peccatorum numero eximebat: nam illa verba, RAPTORES, INIVSTI, &c. vim habent enumerationis omnium vitiorum, etiam ſuperbiæ, (pauca enim tangens, relinquit reliqua:) cùm tamen illa deſtrueret, quidquid reliqua eius iuſtitia ædificauerat, vt ait S. Paulinus Ep. 58. apud Aug. ideóq; falſa fuit hæc oratio. Quartò addit, VELVT ETIAM, ſeu qualis eſt etiam, HIC PVBLICANVS, vt videlicet ex illis cæteris raptor & iniuſtus. Nam eum tamquam digito oſtendens, iubet Deum animaduertere, quantùm inter ſe & illum interſit. Qua in re cõtinetur intolerabilis ſuperbia cum temerario iudicio coniuncta: ſuperbiæ eſt enim, inſultare peccatori, vt notat Aug. in Pſ. 93. & inſignis temeritatis, hominem condemnare, externo geſtu pœnitentem. Cùm ergo ſe laudaſſet, quòd declinaſſet à malo, nunc vlteriùs enumerat, quę fecerit bona, vt vtrimq; ſe iuſtum oſtenderet.

12. IEIVNO BIS IN SABBATO, id eſt, quáque ſeptimanâ, de quo dictum Matt. 28. verſ. 1. Phariſæos autem ſecundam & quintam hebdomadæ diem ieiunio dedicaſſe tradit Epiph. Hæreſi 6. DECIMAS DO OMNIVM, QVÆ POSSIDEO, in eleemoſynas videlicet erogando, vt Auguſt. in Pſalm. 146. Neque enim omnium omninò rerum decimas propriè dictas Sacerdotibus dare tenebantur. Obſeruat autem idem Auguſt. tum illo Serm. 36. tum lib. de Spiritu & littera, c. 13. Phariſæum ſe tantùm laudaſſe, nihil verò omninò à Deo petiiſſe, tamquam ſcilicet nihil Deo indigeret ampliùs, ſiue ad peccati cuiuſcumque remiſſionem, ſiue ad conſeruandam, augendam, perficiendamque iuſtitiam. Vnde rectè loco quodam Ambroſ. Phariſæus arrogans in prece, iactans innocentiæ, præſumptor gloriæ, exprobrator miſericordiæ, (fortè miſeriæ) prædicator ſui, criminator alieni, qui magis conueniret (id eſt, debitum ſuis meritis poſceret) quàm rogaret Deum.

13. ET PVBLICANVS A LONGE STANS, id eſt, longè ab altari & ſanctis locis, conſcientiâ id operante, quâ agnoſcebat, ſe

per diſſimilitudinem morum longè eſſe à Deo, & ſalute, NOLEBAT, quia non audebat, NEC OCVLOS quidem AD CÆLVM LEVARE; multò minùs aliud quidpiam audaciùs cum Deo facere, quod Cypr. De Orat. Dominica in initio adſcribit verecundiæ; attollere verò oculos impudentiæ: SED PERCVTIEBAT PECTVS SVVM, vt peccata intus incluſa teſtaretur, iuxtà Cyprian. ibid. vt ea contereret, iuxtà Auguſt. in Pſal.31. tunſio enim pectoris, inquit, obtritio cordis eſt: deniq; vt euidẽti pulſu occultum caſtigaret peccatum, & à ſe pœnas exigeret, iuxtà eumdem, Serm.8. & 36. de verbis Domini. Hæc enim omnia importat pectoris tunſio, quam natura pœnitentes docuit, tum Iudæos olim, tum deinde Chriſtianos, vt patet infrà, cap.23. verſ.48. Qui ritus olim tam familiaris erat Chriſtianis, vt ſimulatque audirent verbum, *Confiteor*, etiam pro laude vſurpatum, pectus tunderent, teſte Auguſt. Serm. illo 8. DICENS: DEVS PROPITIVS ESTO MIHI PECCATORI. Quibus paucis verbis & peccati confeſſio, & veniæ petitio exprimitur, & Spiritus ſancti infuſio poſtulatur: nam, vt Auguſt. Epiſt. 57. Spiritus ſanctus inhabitat propitius. Itaque quidquid ad iuſtificationem eſt neceſſarium, iſto compendio comprehenſum eſt. Vnde quia cor contritum & humiliatum Deus non deſpicit, meritò pronuntiat Chriſtus:

14. DESCENDIT HIC, è templo, IVSTIFICATVS AB ILLO, id eſt, præ illo, phraſi Hebræis vſitata, ſeu magis quàm ille, prout Aug. legit multis locis, nempe quia Phariſæus opinione dumtaxat ſua, externáque ſpecie, Publicanus reuerà coram Deo iuſtificatus deſcendit. Ratio eſt, QVIA OMNIS, QVI SE EXALTAT, ſicut fecerat Phariſæus orando, HVMILIABITVR, quia ipſa eius oratio talis facta ei fuerat in magnum peccatum: & qui ſe humiliat, ſicut Publicanus, EXALTABITVR: nam ipſa eius iuſtificatio magna exaltatio fuit.

CAPVT XIX.

ET INGRESSVS PERAMBVLABAT IERICHO, id eſt, plateas obibat ciuitatis, animas, vt videtur, quærens perditas, ſicut medici ægrotorum domos obire ſolent.

2. ET ECCE VIR NOMINE ZACHÆVS, nomen eſt Syriacè à munditie deductum: ET HIC PRINCEPS ERAT PVBLICANORVM. Gr. ἀρχιτελώνης, quaſi dicas Archipublicanus, ſeu Publicanorum plurium præfectus, ad quem tamquam ad quæſtorem primarium, vectigalia publica inferiores Publicani deferrent, vendicat Auguſt. Serm.36. De verbis Dom. ET IPSE DIVES, quia, vt idem ait, multos preſſerat, multis abſtulerat, multa cõgeſſerat: & inde habebat diuitias; quãquam v.8. indicet eum etiã iuſtis facultatibus diuitẽ fuiſſe.

3. ET QVÆREBAT VIDERE IESVM, QVIS ESSET, ſecundùm faciem, quem iam dudum *ex* rumore, & ſecundùm virtutem & ſapientiam nouerat: ET NON POTERAT PRÆ TVRBA, quæ Ieſu ambulanti circumfundebatur, QVIA STATVRA PVSILLVS ERAT.

4. ET PRÆCVRRENS ASCENDIT IN ARBOREM SYCOMORVM. Si per ω mega, ſcribatur, vt eſt in textu Lucæ συκομωρέα, ſonat ficum fatuam; ſi per o micron, vt plerumque fit, ficum moro ſimilem: quam deſcribit Dioſcorides lib.1. cap.182. eſſe guſtus inefficacis, hoc eſt ignaui & fatui; vnde Syrus *ficum inſipidam* transfert: Plinius lib.13. cap.7. arborem moro ſimilem folijs, magnitudine, aſpectu, & *Ægyptiam ficum* vocat Auguſt. Serm.8. de verbis Apoſtoli, c.3. teſtatur eam in Africa, aut omninò nuſquam, aut ratò inueniri, in Iudæa eſſe frequentem. Moralem ſenſum puſillæ ſtaturæ Zachæi, & aſcenſus eius in lignum, vide ibidem apud Auguſtin. & Ambroſ. in hunc locum, & Greg.27. Moral. cap. vlt. Ieſus igitur ei dixit:

5. ZACHÆE FESTINANS DESCENDE, omni ſcilicet cunctatione, ac tergiuerſatione poſtpoſitâ; quod ideò dicit, ne con-

ſcientiâ forſan territus trepidaret præ verecundia ſtatus publicani talem virum hoſpitio recipere: QVIA HODIE IN DOMO TVA OPORTET ME MANERE, id eſt, hoſpitari decreui: non quòd alia non eſſent hoſpitia, ſed quia quamuis você inuitantis Zachæi Dominus non audiuerat, viderat tamen affectum eius, inquit Ambroſ. quem etiã verbis deprompſiſſet, niſi conſcientia peccatorum & infamia publica obſtitiſſet. Iſta igitur humanitate præuentus, & anxietate ſua liberatus,

6. FESTINANS DESCENDIT, ET EXCEPIT ILLVM GAVDENS, id eſt, magna animi alacritate, libentiſſimè, tamquam magno affectus honore & beneficio, præter omnem opinionem. Vbi Maldonatus apertè confirmari putat, facienti quod in ſe eſt, Deum gratiam non denegare, poſſeque hominem ſe ſe aliquo modo ad gratiam diſponere. Sed multum fallitur: hoc enim ipſum, quòd Zachæus Dominum videre voluit, nẽpe cuiuſmodi eſſet, ſeuerus an placidus, ad quem peccator fidenter poſſet accedere, gratiæ tribui debet, ſicut Auguſt. tribuit Serm. 8. de verbis Apoſtoli, cap. 3. & 4. Vidit Dominus, inquit, ipſum Zachæum: viſus eſt (Zachæus) & vidit. Sed niſi viſus eſſet, non videret, quos enim prædeſtinauit, illos & vocauit. Et hinc eſt, quòd Concilium Arauſicanum, cùm definiuiſſet c. vlt. in omni opere bono non nos incipere, & poſtea per Dei miſericordiam adiuuari, ſubiicit: Vnde manifeſtiſſimè credendum eſt, quòd & illius latronis, & Cornelij Centurionis, & Zachæi, qui ipſum Dominũ ſuſcipere meruit, illa tam admirabilis fides non fuit de natura, tamquam ſcilicet incipiente illud opus bonum: veriſſimum eſt enim illud Scripturæ, & generaliſſimum Ieremiæ 30. v. 21 *Applicabo eum, & accedet ad me. Quis enim iſte eſt, qui applicet cor ſuum, vt appropinquet mihi?* Itaque quod Maldonat. quoſdam iuuari iudicat, ſequentes Chriſtum, alios eum præcurrentes, non poteſt cum doctrina Auguſtini, ex Scriptura hauſta, conſiſtere, cui conformiter & Proſper contrà Collatorem, cap. 7. de Chriſto. Præparauit, inquit, ſibi eius animum, cuius elegit hoſpitium. Vide ibi latiùs.

7. ET CVM AVDIRENT OMNES, turba ſcil. tota præſens, MVRMVRABANT, quòd, cum tota vrbe oberraſſet, & quaſi quæſiuiſſet hoſpitium, tandem tamen AD HOMINEM PECCATOREM DIVERTISSET, publicum ſcil. quales habebantur Publicani. Quamquam Tertul. l. 4. contrà Marcionem, c. 37. Zachæum putat fuiſſe gentilem, quod & Cyprianus Epiſt. 63. & Ambroſ. lib. 1. Offic. cap. 30. ſentire videtur, vt proinde cauſa murmurationis etiam fuiſſet acceſſus ad gentilem hominem, & quidem talem.

8. STANS AVTEM ZACHÆVS, tamquam refutaturus murmur turbæ ægrè ferentis ingreſſum Ieſu, DIXIT AD DOMINVM, ECCE, &c. q. d. Fateor, peccator fui, ſed ecce emendationem meam, quia DIMIDIVM BONORVM MEORVM DO PAVPERIBVS, id eſt, dare paratus ſum, & iam quaſi aſſignans do. Nam quòd quidam exponunt, *do*, id eſt, dare ſoleo, videtur repugnare verſui 9. Vnde & plerique auctores tunc illam mutationem factam eſſe cenſent, Theophyl. Auguſt. & alij. ET SI QVID ALIQVEM DEFRAVDAVI, id eſt, per iniuſtitiam & calumniam, vt Græcum indicat, extorſi, REDDO QVADRVPLVM: q. d. Alterum dimidium mihi ſeruo, non vt fruar, ſed vt debita mea ſoluam, reddens quadruplum, vt Auguſt. Serm. cit. & Tract. 5. in Epiſt. Ioan. Non enim habet gratiam liberalitas, ſi iniuria perſeuerat, quia non ſpolia, ſed dona quæruntur, inquit Ambr. nec dimittitur peccatum, niſi reſtituatur ablatum, vt Auguſt. Epiſtola 54. Quadruplum autem reddit, propter pleniſſimum ſtudium iuſtitiæ, ſua cuique tribuentis, cui non ſufficit reddere æquiualens, vt notat Bernardus Sermon. 1. De omnibus Sanctis. Quod enim Lex Exodi 32. verſ. 1. de ſolis ouibus ablatis

conſtituerat, ipſe in formulam generalem faciendæ reſtitutionis traxit, vt abundè damnum omne reſarciret, quod quantum eſſe poſſet, ei incertum erat. Quod autem aliqui hinc conſequens eſſe putant, eum nihil ſibi reſeruaſſe, non firmiter videtur colligi: cùm enim eſſet diues, potuit etiam poſt quadrupli reſtitutionem aliquid ſupereſſe.

9. ET AIT IESVS AD EVM, vt aliquam ipſi Zachæo ſecuritatem & conſolationē daret, ac turbæ cauſā redderet, cur ad peccatorem diuertiſſet, vt notat Aug. citat. Serm. c. 5. QVIA HODIE SALVS DOMVI HVIC FACTA EST, quia videlicet patrifamilias & conſequenter domui, in quam ſalus primùm intrauit, cùm Chriſtus intrauit: tunc enim auaritiæ & fraudibus renuntiauit Zachæus: vnde de illo ſolo ſubjicit Chriſtus, EO QVOD ET IPSE, .i. etiam ipſe Zachæus, cuius eſt hæc domus, quantumuis eum vos deſpiciatis, FILIVS SIT ABRAHÆ, nimirum verus filius Abrahæ, non ſolùm genere, ſed maximè fidei & iuſtitiæ imitatione: quo ſenſu Chr. negat Iudæos eſſe filios Abr. Ioan. 8. v. 39. & 44.

10. VENIT ENIM FILIVS HOMINIS. Cauſam aſſignat ſalutis eius, vnde videlicet peccator publicus & infamis poſſit eſſe factus filius Abrahæ, vt notat Proſper, loco ſuprà citato contra Collatorem, nimirum eò quòd ipſe Filius hominis in mundum veniſſet, vt eum cum cæteris tamquam ouem errantem, QVÆRERET ET SALVVM FACERET, QVOD PERIERAT, id eſt, vt ad iuſtitiam & ſalutem reduceret eos, qui peccatis ſuis perierant, vt ita videlicet, quem agnoſceremus à Chriſto quærente ſaluum eſſe factum, ſciremus à quærente præuentum, inquit, Proſper. Senſum allegoricum huius hiſtoriæ, vide apud Aug. Serm. 7. citat. & Theophyl. in Luc.

11. HÆC ILLIS AVDIENTIBVS, tam plebe videlicet quàm diſcipulis. Vnde videntur hæc præ foribus eſſe dicta, vbi populus egreſſum Domini exſpectabat, ADIICIENS DIXIT PARABOLAM, quā ſanare volebat quorumdam carnalem exiſtimationem, quam tangit ſequentibus verbis, EO QVOD ESSET PROPE IERVSALEM, vt pote quæ à Iericho non niſi ſeptem circiter horis diſtabat: ET QVIA EXISTIMARENT, QVOD CONFESTIM, ſimulátque Ieroſolymam vrbem Regiam, perueniſſet, REGNVM DEI, glorioſum, quod Deus Chriſto ſuo per Prophetas promiſerat, & de quo toties ipſemet, etiam tamquam iam appropinquante, mentionem fecerat, MANIFESTARETVR, Chriſto ſcilicet mox occupaturo ſolium regium, in vrbe Regia, ad quam tendebat. Carnale namq; regnum terreno ſimile ſomniabant, vt patuit in filiis Zebedæi Matth. 20. verſu 21. Hanc opinionem tollit hâc parabolâ, docens eos regnum illud in longinqua regione, in cœlo videlicet, inchoandum, nec niſi in reditu ſuo manifeſtandum in terris: interim verò iis, qui participes eius eſſe vellent, hîc negotiandum eſſe. Eſt autem parabola hæc ei, quæ narratur Matth. 25. de talentis, valde ſimilis, & eumdem ſcopum habens; alio tamen tempore, & loco, & occaſione dicta, & in quibuſdam circumſtantiis narrationis diuerſa.

12. HOMO QVIDAM NOBILIS, Chriſtus Dominus, iuxta Auguſtin. libro 2. Quæſt. Euang. quæſt. 46. quia ſecundùm diuinam naturam ex Deo Patre natus; ſecundùm humanam, ex regia progenie Dauid, rebúſque à ſe mirabiliter geſtis nobilitatus: ABIIT IN REGIONEM LONGINQVAM, per aſcenſionem in Cœlum; quæ regio, & loco, & rerum conditione à terris remotiſſima eſt: quamquam & longitudo abſentiæ vſque ad iudicij diem nomine longinquitatis inſinuatur. ACCIPERE SIBI REGNVM, cuius poſſeſſio ei poſt aſcenſionem data eſt, prout luculenter deſcribitur Daniel. 7. verſu 13. & 14. ET REVERTI, tempore opportuno, quod erit in nouiſſimo die. Sed antequam diſcederet,

13. VOCATIS DECEM SERVIS SVIS: quo numero denario tota multitudo mi-

niſtrorum Eccleſiæ ſignificatur; ponitur enim certus numerus pro incerto: DEDIT EIS DECEM MNAS, vt ex iis ſinguli acciperent vnam, ſicut patet infrà ex verbis ſeruorum rationem domino reddentium. Significantur autem diuerſa dona, quæ miniſtris ſuis tradidit. Porrò *Mna*, Græcè, Latinis dicitur *Mina*, & ſignificat libram pecuniariam Atticam, conſtantem duodecim vnciis & ſemi, id eſt, centum drachmis; nam vnica continet octo drachmas. Mina verò Hebraica continebat duas libras & dimidiam, vt teſtatur Ioſephus libro 14. Antiquit. capite 13. aliàs 12. in initio, & indicatur Ezech. 45. v. 12. vbi dicitur, quod viginti ſicli, & viginti quinq; ſicli, & quindecim ſicli (hoc eſt in vniuerſum ſexaginta ſicli) mnam faciant. Nam duo ſicli faciunt vnciam, & viginti quatuor ſicli vnam libram. Itaque Mna valde diuerſa eſt à talento; ſed ad idem ſignificandum in parabola aſſumitur. ET AIT AD ILLOS: NEGOTIAMINI, laborando in vſu pecuniæ, & lucrum adferendo, DVM VENIO, id eſt, donec reuerſus fuero. Deſtruit ergo opinionem non ſolùm de inſtante jamiam regno, ſed etiam de regno ſuauiter ac molliter ſine laboribus ſibi deferendo.

14. CIVES AVTEM EIVS, inter quos natus, & educatus, & conuerſatus fuerat, nempe Iudæi, maximéque Ieroſolymitani, ODERANT EVM, dum cum illis viueret: ita vt etiam tum palàm dicerent, *Non habemus Regem niſi Cæſarem*; eáque de cauſa eum interficerent, dicentes Pilato, *Noli ſcribere Rex Iudæorum*. Itaq; idem odium obſtinatâ voluntate proſequentes, eo iam in cœlum profecto, MISERVNT LEGATIONEM, ſeu Legatos, POST ILLVM, DICENTES, nō illi, ſed aliis, id eſt, dantes eis in mandatis, vt toti nationi Iudaicæ denuntiarent iſtud: NOLVMVS HVNC, quem præ contemptu nec nominare dignantur, REGNARE SVPER NOS, quem vidiſtis velut indignum à nobis exturbatum & crucifixum. Factum eſt hoc, quando Apoſtolos perſecuti ſunt, & cæſis denuntiauerunt, ne in nomine Ieſu cuiquam loquerentur, quando Paulo datæ ſunt epiſtolæ à Pontificibus in Damaſcum, vt Chriſtianos vinctos perduceret in Ieruſalem.

15. ET FACTVM EST, VT REDIRET, in patriam ſcil. ſuam, ACCEPTO REGNO, id eſt, poſtquam regnum ſuum in cœlis inchoaſſet & accepiſſet: quia in manifeſtiſſima & eminentiſſima claritate redituras eſt ad iudicium ille, qui eis humilis apparuit, vt Aug. q. 36. Quæ verò de ratione cum ſeruis poſita hîc ſequuntur, vide in c. 15. Matt. Aliqua tamen eſt differētia: nam ſicut hic in ſeruis inæqualitas laboris & induſtriæ, fuit, ita & inæquale datur eis præmium. Primus enim dicit;

16. MNA TVA DECEM MNAS ACQVISIVIT, ſeu lucrifecit: quaſi dicat. Non ego per induſtriam meam, ſed per gratiam tuam decem mnas acquiſiui: quo numero maximum lucrum ſignificatur, ſicut per *quinque* duplo minùs. Quia de cauſa gratulando dicit Dominus:

17. EVGE SERVE BONE. Quæ vox eſt laudantis & applaudentis, perindè ac ſi diceres, *rectè, præclarè ſe res habet*; componitur enim ex, *Eu*, id eſt, benè, & *Ge*, enclitico: QVIA IN MODICO, Græcè ἐν ἐλαχίστῳ, *in minimo*, in vna ſcilicet mna, FVISTI FIDELIS: ERIS, Græcè ἴσθι, *eſto*, ſeu *ſis*, POTESTATEM HABENS SVPER DECEM CIVITATES, ſuper plurimas videlicet animas, eas maximè, quibus cauſa ſalutis fuiſti. Hinc Pſalm. *Ieruſalem ædificatur vt ciuitas*: & Ambr. Ciuitates illæ ſunt animæ, quibus iure præponitur, qui pecuniam Domini, hoc eſt eloquia DEI mentibus hominum fœnerauerit. Nam ſicut Angeli, inquit, præſunt, ita & hi, qui vitam meruerint Angelorum: q. d. Chriſtus, Eſto ex primis proceribus & præfectis regni mei. Alteri verò, qui minùs priore laborauerat, inſignem tamen & ipſe fructum fecerat, dicit:

19. ET TV ESTO SVPER QVINQVE CIVITATES, parem videlicet ſtudio eius honorem præfecturæ tribuens: quo præ-

mium exprimitur accidentale, in Matth. verò fit mentio præmij eſſentialis, quando dicitur, *Intra in gaudium Domini tui.*

20. Quod verò tertius dicit, ſe habuiſſe mnam REPOSITAM IN SVDARIO, idẽ eſt quantũ ad ſenſum intentum cum eo, quod dicitur apud Mar. *Abſcondi talentũ tuum in terra.* Vide dicta de excuſatione ſerui illius, & increpatione Dñi, loco Mat. cit.

27. VERVNTAMEN, id eſt, verùm: q. d. Ignauum quidem ſeruum ſic plectendum eſſe iudico, verùm INIMICOS MEOS ILLOS, genere ſcilicet ciues meos, animo verò hoſtes infenſiſſimos, longè grauiùs tractari volo. Nimirum ADDVCITE EOS HVC ET INTERFICITE ANTE ME, Græcè κατασφάξατε ἔμπροσθέν μου, *iugulate coram me.* Quo ſignificatur æterna & irreparabilis pœna Iudæorum infidelium; quòdque ipſi, adeòque omnes reprobi, inſpectante cum Sanctis Chriſto, in infernum latâ damnationis ſententiâ demergendi ſunt.

41. ET VT APPROPINQVAVIT, Ieroſolymæ, ciuitate ſcil. iam in conſpectu poſitâ, cùm deſcenderet ex monte Oliueti, FLEVIT SVPER ILLAM, id eſt, propter illam, cùm perpenderet, hinc eius ingratitudinem, obduratamq; cæcitatem, illinc verò impendentium calamitatum magnitudinem. Fleuit ergò intimo compaſſionis affectu, in mediis feſtiuis acclamationibus & gaudiis, vt oſtenderet non ſibi honorem illum, ſed ſalutẽ ciuitatis eſſe cordi. Hoc contigit eodẽ loco ac tempore anni, quo poſtea Romani caſtra poſuerunt, vt patet ex Ioſepho l. 6. De bello Iud. c. 3. & 4.

42. DICENS: QVIA; illud, *quia* Latinè redundat ex phraſi Græca, vt alibi ſæpiùs: SI COGNOVISSES ET TV. Gregor. Hom. 39. vult eſſe ſermonem conditionalem, ſicut ſonat, ideòque ſupplendum (*fleres & tu*; nihil enim reſpondet illi conditioni. Sed facilior videtur eſſe poſſe ſenſus optatiuus, nulla indigens ſuppletione: quaſi diceretur, O ſi cognouiſſes etiam tu, videlicet ſicut ego, & hæc turba diſcipulorum meorum. Græcum enim εἰ pro *vtinam*, ſæpè ſumitur, ſicut in tranſlatione Græca LXX. apertiſſimum eſt, Ioſue 8. verſu 8. & Iob 16. verſ. 4. provt notauit Olimpiodorus. Vtinam igitur cognouiſſes; ſed quid? nempe, QVÆ AD PACEM TIBI, ſupple pertinent: nam illud, *quæ*, Græcè pluralis numeri eſt, & ita intelligunt ferè Græci, Origen. Homil. 38. in. Luc Euthym. ac Theophyl. *Pacis* autem nomine, Hebraico more intelligitur ſalus ac proſperitas: q. d. Vtinã intelligeres ea, ex quibus ſalus tua ac proſperitas dependet, nempe Saluatorem tuum præſentem, fidem ac prędicationem meam: & quidem IN HAC DIE TVA, quâ te Deus adhuc benignis oculis aſpicit, dum te per me ipſum, tamquam humilem & manſuetum Regem, ad ſalutem tuam viſitat. Abruptus eſt ſermo, ſicut flentium, & ex intimo pectore gementium eſſe ſolet, quibus affectus vehementiam interrumpit orationem: NVNC AVTEM ABSCONDITA SVNT AB OCVLIS TVIS, id eſt, ignota tibi ſunt, ſupple ea quæ faciunt ad pacẽ & ſalutem tuam: Nimirum quia mentis oculos claudis, ne agnoſcas. Non enim hoc dicitur ad leuandam culpam eius, ſed ad arguendum ſtuporem.

43. QVIA VENIENT DIES IN TE, ET CIRCVMDABVNT, id eſt, in quibus circumdabunt TE INIMICI TVI VALLO. De Romanis loquitur, qui ducibus Tito & Veſpaſiano totam ciuitatem vno cõtinuo vallo circumcinxerunt, triginta nouem ſtadiorum longitudine, tridui labore, ita vt nemini pateret introitus vel exitus. Hinc orta fames intolerabilis, qua de re vide Ioſeph lib. 6. De bello Iudaico c. 13. Et hoc eſt, quod adiicit, exponendo, ET CIRCVMDABVNT TE. Græcè aliud verbum eſt à præcedente καὶ περικυκλώσουσί σε, id eſt, *& in circuitu te cingent*: ex quo ſequitur, quòd COANGVSTABVNT TE VNDIQVE, id eſt, ad illas anguſtias te redigẽt, vt fame & miſeriis pereas. Nã hinc præcipuè factum eſt, vt toto obſidionis tempore vndecies centena millia perierint.

44. Et ad terram proſternent te, id eſt, ſolo te æquabunt ac deſtruent, te et filios tvos, id eſt, cum ciuibus ſeu incolis tuis: Et non relinqvent lapidem svper lapidem, id eſt, lapidem lapidi cohærentem. Phraſis hyperbolica eſt, nihil aliud ſignificans, niſi extremam eius euerſionem ac deſolationem q.d. funditùs deſtrueris. Quod cōpletum eſſe teſtis eſt Ioſephus l.7. c. 8. vbi dicit Cæſarem iuſſiſſe totam funditùs erui ciuitatem ac templum. Itaq; ciuitatis ambitum ita complanauere diruentes, vt qui ad eam acceſſiſſent, inquit, habitatam aliquando eſſe vix crederent. Relictæ tamen fuerunt tres turres, & muri pars occidentalis, vt eſſet indicium poſteris, qualem ciuitatem expugnaſſet. Poſtea tamen & illa deſtructa ſunt, ciuitate in alium locum tranſlata, vt perfectiùs Chriſti prophetia impleretur. Eo qvod non cognoveris tempvs visitationis tvæ, quo ſcilicet te Deus per filium ſuum viſitauit, doctrináque & miraculis ad pacem & ſalutem prouocauit. Quo ſignificat cauſam perditionis eius fuiſſe ingratitudinem, & impietatem in Filium Dei.

Caput vigeſimum explicatū eſt partim apud Matthæum, partim apud Marcum.

Caput vigeſimum primum ſimiliter explicatum eſt partim apud Matth. partim apud Marcum.

Capvt XXII.

19. Hoc facite: quod ſcilicet in hac actione à me fieri videris, & vos ipſi facitis. Nam antiqui Patres referunt illud, *hoc*, non ad ſolam actionem Chriſti, ſed etiam nonnumquam ad actionem diſcipulorum, vt ex Cyrillo patet lib.12. in Ioann. cap.58. *Hoc* igitur *facite*, id eſt, actis Deo gratiis frangite corpus meum, conſecrate, & in ſacrificium offerte, ipſi comedite, aliis diſtribuite. Per quod ex conſequenti etiam aliis præceptum ſumendi poſuit; ſicut conſtituendo Apoſtolos iudices, per illa verba, *Quorum remiſeritis peccata, &c.* impoſuit aliis obligationem confitendi: q.d. Mens mea non eſt, vt hoc ſemel à me, & vobis dumtaxat fiat, ſed vt perpetuò in Eccleſia mea frequentetur. Nam his verbis Apoſtolos ordinauit Sacerdotes, eiſque poteſtatem ſacerdotalem dedit, quæ ad iſtas omnes actiones ſe extēdit. Quid autem inter iſta ſit ſemper neceſſarium, quid mutationem aut diſpenſationē admittat, Eccleſiæ, Spiritu ſuo imbutæ, iudicandum relinquit. In meam commemorationem, id eſt, in mei memoriam ſeu recordationē, vt Græcum εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν ſonat. Quid verò hoc ſit, exponit Apoſtolus 1. ad Cor.11. v.26. explicans eadem verba: *Quotieſcumque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat.* Vt ſenſus verborum Chriſti iuxtà Apoſtolum ſit, Hoc facite in gratam memoriam mortis meæ, quā pro vobis redimendis paſſus ſum: non nudam & ſterilem memoriam, vt per eam in amorē & gratitudinem erga me concitemini.

20. Hic est calix novvm testamentvm in sangvine meo. Græcè deeſt verbum, *Eſt*, quod Latinus causâ claritatis expreſſit. Sed commodiùs poſitum fuiſſet poſt vocem, *Calix*, hoc modo; *Hic calix eſt nouum teſtamentum, &c.* quomodò Paulus poſuit 1.ad Corint.11. Nam calix eſt ſubjectum propoſitionis. Quæ verba quia paulò obſcuriora ſunt, Caluinus & Beza velut regulam proponi volunt, per quam verba clariſſima Matthæi & Marci exponantur, hoc eſt, obſcurentur, contra veriſſimam & æquiſſimam regulam S. Auguſt. lib.2. de Doctr. Chriſtiana, qui vult obſcura ex clarioribus eſſe explicāda. Cùm igitur alij Euangeliſtæ clariſſimè dicant, ſine vllo tropo, *Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti* (quæ in nullo differunt à forma corporis apertiſſima, *Hoc eſt corpus meum*, niſi quòd ſanguinem ad nouum teſtamentum pertinere dicant:) verba Lucę in eumdem ſenſum exponenda ſunt. Et ſanè vix ab illis differunt, niſi quòd verba Lucæ poſtponant vocem, *ſanguine*, poſt *nouum teſtamentum*;

Matthæus verò & Marcus præponant. Senſus igitur genuinus,& ſimplex eſſe videtur: Hic calix, quem manibus teneo, eſt inſtrumentum authenticum, quo ſancitur & obſignatur nouum teſtamentum *in ſanguine meo*, id eſt, per ſanguinem, ſeu ratione ſanguinis mei, quē calix iſte continet:nam per illum propriè teſtamētum nouum confirmatū eſt. Nullus igitur hîc tropus eſt,neq;in voce, *calix*, quaſi continens ponatur pro contento (nam ipſe calix in ſanguine,id eſt, per ſanguinem, ſeu ratione ſanguinis, quem continet phraſi Hebraicâ,eſt propriè teſtamentum:) neque rurſus in voce, *teſtamentum*. Nam illa dupliciter accipitur;primò,pro voluntate ſeu diſpoſitione vltima teſtatoris,quomodo ſumitur in Matth.& Marco: ſecundò, pro inſtrumento, in quo continetur, vel quo probatur,vel ſancitur iſta voluntas, & ita ſumitur hîc, & apud Paulum. Quo ſenſu Gen.17.v.13.dicitur circumciſio eſſe pactum, hoc eſt, vt explicatur v.11. ſignum pacti ſeu fœderis: & de eadem Eccleſ.44.v.21.dicitur. *In carne eius ſtare fecit teſtamentum*. Ex quo patet, in eundē prorſus redire ſenſum verba Lucæ & Pauli cum verbis Matth. & Marci. Nam ſiue dicas, ſumpto in manu calice, Hic eſt ſanguis meus,quo ſancitur & cōfirmatur teſtamentum nouum: ſiue dicas, Hic calix ratione ſanguinis mei, quem continet, eſt ſignaculum ſeu inſtrumentum, quo ſancitur & confirmatur teſtamentum nouum,idem planè ſignificatur. Vide latiùs dicta Matth.26. QVI PRO VOBIS FVNDETVR, Græcè τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυνόμενον; quæ præcedentibus iuncta ſic verbo tenùs ſonant,Hic calix in ſanguine meo pro vobis effuſus, niſi quòd pro, *effuſus*, eſt participium præſentis temporis, quo Latini hîc carent,q.d.qui calix funditur, ſcilicet iam in cœna. Itaq; clariſſimè indicatur, Latinum, *qui*, non poſſe referri ad *ſanguinem*, ſed ad *calicem*, ſeu *poculum*. Vnde Euthymius expreſsè dicit: Quod pro vobis effunditur,ad *poculum*, inquit, referendum eſt. Quòd ſi ipſe calix pro Apoſtolis,&,vt Matth. ait, pro multis,ſeu pro multorum ſalute, in remiſſionem peccatorum,in ipſa cœna effundebatur,perſpicuum eſt,verum Chriſti ſanguinem in illo calice fuiſſe,cùm vinum non fuerit pro hominum ſalute in remiſſionem peccatorum fuſum, & verum ſacrificium tunc fuiſſe oblatum:non enim ait, *fundetur vobis*, ſcilicet, ad bibendum,ſed *pro vobis*, nempe Deo. Malè habet hoc Bezam,qui ſolœciſmum maluit adſcribere Euangeliſtæ, quàm veritatem fateri. Vnde contra omnium librorum fidem vertit, *Hoc poculum eſt nouum iſtud teſtamentum, per ſanguinem meum,qui pro vobis effunditur*: doletque non reperiri codices, qui iſti corruptelæ faueant. Quæ ſequuntur vſque ad verſ.28. expoſita ſunt partim Matth.26. partim.20.

29. ET EGO DISPONO VOBIS, id eſt, idcircò, quia conſtanter mihi in tribulationibus adhæſiſtis,aliis me deſerētibus, ego viciſſim decerno vobis in præmium, REGNVM illud beatiſſimum cælorum, tanquam hereditate poſſidēdum, quod vobis à conſtitutione mundi paratum eſt, SICVT DISPOSVIT MIHI PATER MEVS, id eſt, quemadmodum illud idem regnum glorioſum mihi Pater in præmium tribulationum decreuit, vt ego ibi caput, vos membra ſitis.

30. VT EDATIS ET BIBATIS, non ſeparatim à me,vt ſerui ſolēt,ſed SVPER MENSAM MEAM, id eſt, vt tanquam primi proceres regni mei veris omnis generis deliciis ac voluptatibus mecum perfruamini, videlicet vt laborum, ita & honoris, quietiſque ſocij, iuxtà Apoſtolum 2. ad Corinth. 1. verſ. 7. ET SEDEATIS SVPER THRONOS,&c. de quo vide Matth. 19. verſ. 28. Spectant tamen hæc eo, vt deſinant de primatu in hoc mundo, aliiſque rebus friuolis contendere, qui tantùm ſibi in futuro præmium repoſitum eſſe ſcirent.

31. AIT AVTEM DOMINVS, vt ſcirent ante regni illius adeptionem multas tribulationes eſſe adhuc ſufferendas, & ita

lætitiam

lætitiam eorum temperaret, nec ſecuritatem ſibi ſponderent ex iſta permanſione cum Chriſto: SIMON, SIMON. Quâ ſubitâ conuerſione ad ſolum Simonem, tacitè dirimit contentionem diſcipulorum de primatu, ipſum indicans futurum caput, vtpotè qui confirmare deberet reliquos. Repetitio autem nominis attentioni eius excitandæ, & affectui ſuo tamquam ſeriò loquentis indicando ſeruit. ECCE SATANAS, tãquam aduerſarius veſtræ omnium ſalutis, EXPETIVIT VOS, id eſt, depopoſcit vos à Deo ad tentandum & vexandum, ſicut olim expetiuit Iob, nimirum VT CRIBRARET, id eſt, concuteret atque agitaret: vnde Cyprianus Epiſt. 8. legit, VT VEXARET; vt ita videlicet fidem vobis excuteret, SICVT TRITICVM, ſcilicet cribratur, & agitatur in vanno aut cribro, quod etiam Satanas paulò pòſt magna ex parte aſſecutus eſt.

32. EGO AVTEM ROGAVI PRO TE, peculiariter tamquam pro capite cæterorum, per quem reliquos ad ſalutem adducere decreui: VT NON DEFICIAT, id eſt, non penitùs eradicetur & extinguatur, FIDES TVA. Nam quamuis cribrandus & concutiendus eſſet vſque ad negationem Chriſti, quam ore fecit, fidem tamen internam, quâ ad iuſtitiam corde creditur, non amiſit; ſicut arbor folia vi tempeſtatis abjicit, non tamen vitam in radice permanentem, vt ſentit Ambroſ. in verſ. 12. Pſalm. 43. & explicat Theophylact. Et hoc quidem perſonale fuit Petri priuilegium, de quo Aug. libro de Corrept. & gratia cap. 8. Quando, inquit, rogauit, ne fides eius deficeret, quid aliud rogauit, niſi vt haberet in fide liberrimam, fortiſſimam, inuictiſſimam, perſeuerantiſſimam voluntatem? Sed quia confirmare fratres, quod ſequitur, ad officium paſtoris pertinet, & proinde perpetuum eſſe debet: hinc iuxtà ſenſum antiquorũ impetrauit ei, & aliud priuilegium, ad ſucceſſores propagandum, vt videlicet tamquam caput Eccleſiæ numquam nec ipſe, nec ſucceſſores eius in docenda vera fide deficerent, iuxtà illud Leonis Serm. 3. de aſſumptione ſua ad Pontificatum. In Petro omnium fortitudo munitur: & illud Bernardi Epiſt. 190 ad Innocent. Dignum arbitror, ibi potiſſimùm reſarciri damna fidei, vbi non poſſit fides ſentire defectum. Cui enim alteri ſedi dictum eſt aliquando, EGO ROGAVI PRO TE, &c. ET TV ALIQVANDO CONVERSVS à peccato negationis tuæ, inquit Theoph. quamquam alius percommodus poſſit eſſe ſenſus, vt illud, *aliquando*, iungatur cum, CONFIRMA FRATRES TVOS, & illud *conuerſus*, non ſignificet conuerſionem ad pœnitentiam, ſed ad eos, quos confirmaturus erat, hoc ſenſu: Et tu aliquandò, cùm opus fuerit, & aliquos in fide nutantes videris, ad eos cõuerſus, confirma illos: quomodò dicitur Pſalm. 84. verſ. 7. *Deus tu conuerſus*, ſcilicet ad nos, *viuificabis nos*. Cùm antẽ Petrus audiens ſe cribrandum, & in fide periclitaturum, animoſiùs de ſe multa promitteret, negationem ſui Chriſtus ei prædixit, & mox conditiones inſtantis temporis clariùs explicans, dixit omnibus diſcipulis:

35. QVANDO MISI VOS, prædicaturos in Iudæa regnum cælorum, SINE SACCVLO ET PERA, id eſt, ſine pecunia & cibo, ſeu viatico; continens enim vtrobique pro contento ponitur: nam pro ſacculo Græcè eſt βαλάντιον *marſupium*, ſeu loculi: NVNQVID ALIQVID DEFVIT VOBIS, ſcilicet ad viuendum neceſſarium? q.d. Nihil omninò, eo quòd in mei fauorem & amorem omnia vobis liberaliter ab auditoribus ſuppeditarentur.

36. SED NVNC, talia inſtant tempora, vt in odium mei etiam vobis nocituri ſint: vt meritò qui habet ſacculum pecuniâ refertum, TOLLAT, id eſt, ſumat illum ſecum, quò abire voluerit: SIMILITER ET PERAM, ſupple, qui habuerit, tollat illam, ſeu ferat ſecum. Sic enim diſtinguendum eſſe textus etiam Græcus clarè indicat: ET QVI NON HABET, gladium ſcilicet, quod ex ſequentibus repetendum eſt, VENDAT TVNICAM

SVAM, ET EMAT GLADIVM. Quibus verbis non reuocat doctrinam olim datam, neque præcipit ſumere ſacculum, aut peram, aut vti gladio, vtpotè quòd paulò poſt etiam prohibuit, ſed ſolummodò deſcribit, vt Euthymius obſeruat, temporis iamiam inſtantis & perſecutionis accelerationem, in qua, ſi humanâ prouidentiâ nitendum eſſet, meritò ſacculo, & perâ, & gladiis cum iactura veſtium comparatis, ad vitæ tuendæ præſidium vti deberent. Cauſam reddit:

3. DICO ENIM VOBIS, quantumuis vobis videatur incredibile, QVONIAM ADHVC, id eſt, præter omnia mala, in me impleta & implenda, etiã illud, quod cæterorum caput eſt, oportet impleri in me; nam illud, *adhuc*, magnam emphaſim ſpirat: ET CVM INIQVIS, id eſt, inter iniquos & ſceleratos, DEPVTATVS EST, quia more iniquorum tractatus, dum inſtar latronis captus, flagellatus, damnatus, & in medio latronum velut coryphæus eorum crucifixus eſt. ETENIM EA, QVÆ SVNT DE ME, prædicta ſcilicet per Legem & Prophetas, FINEM HABENT, id eſt, iamiam perficienda & conſummanda ſunt. Vnde ſequenti die ex cruce proclamauit, *Conſummatum eſt*.

38. AT ILLI DIXERVNT: Dñe ECCE DVO GLADII HIC. Multi ſatagunt inuenire, vnde gladij in familia Chriſti. Sed nihil mirum, ſi in domo hoſpitis, & ſtrata cœnacula habentis, conſequẽter locupletis, eſſent duo gladij. Vide alias cauſas in verſum 51. c. 26. Matt. Satis autem patet, Apoſtolos non intellexiſſe verba Chriſti. Vnde Chriſtus etiam reſpondet: SATIS EST, non ad confirmãdam eorum opinionem, quaſi dicere vellet, duos gladios ſufficere ad ſui defenſionem; ſed *ſatis eſt*, videlicet verborum hac de re. Eſt .n. modus abrumpendi ſermonem, vt cùm dicimus, *Bene habes, Satis eſt*; quo ſignificamus nos ampliùs de re nolle loqui. Quem ſenſum tradit Theoph. Applicat hunc locum allegoricè Bernard. lib. 4. de conſiderat. c. 4. ad duos gladios, quos habet Eccleſia: ſpiritalem, manu Sacerdotis; materialem manu Imperatoris, & militis exerendum.

43 APPARVIT AVTEM ILLI ANGELVS DE CÆLO CONFORTANS EVM, id eſt, addens ei animum in iſta extrema anguſtia inſtantis paſſionis, quando humanam naturam, ſolatium tam diuinum quàm humanũ deſtituerat. Veriſimile eſt autem confortationem iſtam ab Angelo factam, ſuggerendo ei fructum, qui ex paſſione ad gloriam Patris illuſtrandam, & ipſi Chriſto, & toti humano generi ſequeretur. Demonſtrari verò voluit hac Angeli confortatione fructum orationis perſeuerantis, ne fruſtrà oraſſe videretur, quando paſſionis tranſlationem impetrare non potuit. ET FACTVS IN AGONIA, id eſt, anxietate, timore, & lucta animi ſecum. Nam *Agonia* propriè eſt ille angor animi, quo quis trepidat & æſtuat, qui in certamen deſcenſurus eſt. Itaque Lucas vno verbo exprimit id quod alij dixerunt pluribus, *contriſtari, pauere, tædere, triſtem eſſe vſque ad mortem*, ex horrore ſcilicet inſtantis paſſionis. PROLIXIVS ORABAT, quia tertiò ad orationem rediit: nam omnes tres orationes Lucas tamquam vnam perſtringit.

44. ET FACTVS EST SVDOR EIVS, SICVT GVTTÆ SANGVINIS, id eſt, ſanguineæ, quia guttæ quidem veræ erant, ſed aquæ, mixtæ tamen ſanguine, non purus ſanguis; quod ſignificatur illâ particulâ ſimilitudinis, DECVRRENTIS IN TERRAM: quo indicat, ſudorem illum copioſiſſimè fluxiſſe. Gr. eſt *θρόμβοι αἵματος*, *grumi ſanguinis*, quo ſignificantur guttæ craſſiores. Ideóque putant quidam iſtum ſudorem miraculo tribuendum. Sed quia Græcũ ſemper vſurpatur ſimpliciter pro guttis, nõ eſt improbabile naturaliter hoc contigiſſe ſiue hoc fecerit anxietas ac metus in delicatiſſima cõplexione corporis rari & ſanguinis ſubtilis; metus enim & æſtuatio animi vehemens ſudorem exprimere ſolet: ſiue potiùs animi fortitudo eum expreſſerit, luctando contra timorem. Animus enim fortis dum vehemen-

ter aduerſus anxietates ac timores inſurgit, etiam ſudorem exprimit.

Capvt XXIII.

Coepervnt avtem illvm accvsare: cùm ſcil. Pilatus eum cõdemnare noluiſſet, niſi audita cauſa, vt conſtat ex Ioan. 18. verſ. 30. & 31. Itaque tria crimina ei obiiciunt, omnia politica, magni momenti eorum iudicio futura apud iudicẽ ethnicum, qui quæſtiones de ſabbato, de ceremoniis, de traditionibus non multùm curaturus videbatur. Primum eſt, hvnc invenimvs, id eſt, non finximus nos, non audiuimus ex alijs, ſed reipſa per nos-ipſos deprehendimus, svbvertentem gentem nostram: Græcè διαστρέφοντα, *peruertentem*, id eſt nouæ doctrinæ prędicationes educentem populum Iudaicum. Secundum eſt, Et prohibentem tribvta dare, ſeu dari, Cæsari Romanorum. Tertium, Et dicentem se Christvm. Quo nomine ſatis intelligebatur conditio Principis Iudæorum; ſed inuidię creandæ cauſa, quò clariùs pateret eum læſæ maieſtatis eſſe reum, addunt Regem esse, quaſi videlicet vtrumque molitus eſſet, Principatum Iudęæ Cæſari ereptum, cùm regni gloria in ſe transferre, vt loquitur Cyril. 12. in Ioan. c. 7. Omnia tria erant falſa in ipſorum ſenſu. Primum neglexit Pilatus, quia videbatur ſpectare Iudaicam ſuperſtitionẽ: ſecundum dependebat à tertio, tamquam à cauſa ſua. Vnde inter illos duos articulos Græcè nulla eſt coniunctio: hoc modo, *Prohibentem dare tributa Cæſari, dicentem ſe Chriſtum, &c.* id eſt, quòd dicat ſe eſſe Chriſtũ Regem. Hoc ergò poſtremum nonnihil inquirendum cenſuit in ipſo prætorio, ſed mox egreſſus dixit ad Principes Sacerdotvm, foris exſpectantes reſponſum.

4. Nihil invenio cavsæ, propter quam ſcil. morte plectendus ſit, Græcè expreſſiùs οὐδὲν αἴτιον, *nullum crimen*, ſcil. mortis, ſeu morte dignum: ſicut v. 22. dicitur, *Nullam cauſam mortis inuenio.*

5. At illi invalescebant, ſcilicet clamoribus, quemadmodum ſolent ii, quos veritas deſtituit, vt importunitate extorqueant, quod ratione nõ poſſunt, dicentes, commovet popvlvm, ad ſeditionem, doctrinæ nouitate, vt potè docens per vniversam Ivdæam, provt totam terram promiſſionis comprehendit, Incipiens a Galilæa, ſicut patet hoc Mat. 4. v. 13. & Lucæ 4. v. 14. *Galilæa* meminerunt, vt Pilato ſuſpicionem affectati regni injiceret, recordando ſeditionis Iudæ Galilæi, & nuper ſectatorum eius, quorum ſanguinem Pilatus cum ſacrificiis miſcuerat Lucæ 13. verſ. 1. Vsqve hvc, Iudææ & regni metropolim, tamquam illam creſcente multitudine inuaſurus. Verum nec iſtam accuſationem magnifecit Pilatus, vt qui ſciret non ad ſeditionẽ, ſed ad virtutem commouiſſe populum. Vnde ab illo moleſto & inuidioſo iudicio ſe liberare volens, audita mentione Galilææ,

7. Vt cognovit, qvod de Herodis potestate esset, id eſt tãquã Galilęus ducatione, Herodi ſubditus, qui Tetrarcha erat Galilææ, Pilatus verò Præſes Galilææ propriè dictæ tantùm; natiuitas enim Chriſti in Bethleem non videtur multum innotuiſſe: Remisit evm ad Herodem; quãuis non teneretur. Agebatur enim de reo in Iudæa capto, & accuſato de delicto, tamquam ibidem commiſſo, de quo non erat Herodis extra ditionẽ ſuam diiudicare. Fecit hoc ergò ſpecie honorandi Herodẽ, ſed reuerâ ſui ipſius cauſa. Porrò Herodes iſte Antipas dictus eſt, qui & Ioannẽ Bapt. occidit filius Herodis Magni infãticidę, ſub quo Chriſtus natus fuit. Qvi et ipse Ierosolymis erat Illis diebvs, Paſchatis celebrandi cauſa ſicut omnibus Iudæis præceptũ erat. Nam Herodes iſte patre proſelyto natus, religione Iudæus erat.

8. Herodes avtem, viso Iesv gavisvs est, &c. Et sperabat signvm aliqvod videre, id eſt, miraculum aliquod, quo curioſitatem ſuam paſceret:

quod ſibi, pro dignitate perſonæ ſuæ, & officio Iudicis, quod ſuſtinebat, non dubitabat ſibi concedendum eſſe, vt faciliùs liberaretur. Quia in re peccato tentationis Dei peccauit: nam & Aug. l. 10. Confeſſ. cap. 35. In ipſa religione tentatur Deus, cùm ſigna & prodigia flagitantur, non ad aliquam ſalutem, ſed ad ſolam experientiam deſiderata.

9. INTERROGABAT AVTEM EVM MVLTIS SERMONIBVS, ad eiuſmodi curioſitatem & vanitatẽ ſpectantibus. AT IPSE NIHIL ILLI RESPONDEBAT, quia ad cõſtantiam Chriſti pertinebat, non reſpondere, vbi res non poſtulabat, imò vbi curioſitas & ineptia interrogantis reſponſo indigna erat: Quam conſtantiã commendat Cyprian. De carnalibus Chriſti operibus. Non potuit, inquit, vel altitudo poteſtatum ad interrogata extorquere reſponſum. Multò minus decebat, vt cœleſtia ſigna coràm illo ederet, qui præſtigiis ſpectandis addictior erat, quàm diuinæ virtutis miraculis venerandis.

10. STABANT AVTEM PRINCIPES SACERDOTVM, &c. CONSTANTER, id eſt, pertinaciter, ACCVSANTES EVM: verẽtes videlicet, ne ſi interrogatis Herodis, nihil ad ſuum ſcopum facientibus, ſapiẽter reſponderet, vel ſigna faceret, dimiſſus elaberetur. Vnde mirabile fuit hoc ſilentium, quod nec principis beneuoli auctoritate, nec talium accuſatorum improbitate, nẽque contẽptu & irriſione aulicorum, mox inde ſecuta, rumpi potuit.

11. SPREVIT AVTEM ILLVM HERODES, tamquam hominem aggreſtem, vel potiùs ſemifatuum, qui cùm maximè opus eſſet, nihil in propriam cauſam ad propoſitum, vel facere, vel dicere nollet. CVM EXERCITV SVO, id eſt, ſatellitio, quo cingebatur ſeu cum comitatu, ſatellitibus, nobilibus, pediſſequis: ET ILLVSIT INDVTVM VESTE ALBA; quo loquendi modo ſignificatur, illuſionem iſtã factam fuiſſe in eo, quòd albam veſtem ferret. Sed Gręca ſic legunt, καὶ ἐμπαίξας, περιβαλὼν αὐτὸν ἐσθῆτα λαμπρὰν, *& cùm illuſiſſet, induiſſetque ipſum veſte alba, remiſit eum Pilato*: quibus verbis, ſicut & Syriacâ tranſlatione, ſignificatur aliis modis antè illuſum fuiſſe, riſu videlicet, ſannis, ſcommatibus. Vox quoque Græca non ſignificat propriè *albam*, ſed *ſplendidam & elegantem*, qualis eſt Iacobi 2. quæ v. 2. vertitur *candida*, & v. 3. *præclara*, & opponitur veſti *ſordidæ*: vnde Syrus vertit *coccineam*; ſed qualiſcumque coloris fuerit, adhibita videtur fuiſſe, illudendi Ieſu causâ, tamquam fatui, non facinoroſi, in quo regni affectatio potiùs ridenda eſſet, quàm timenda, vel plectenda.

12. ET FACTI SVNT AMICI HERODES ET PILATVS, eo quòd vnuſquiſque alterius iuriſdictioni detuliſſet, & ſe mutuò honoraſſent: nam Chriſtus, vt ſignificaret ſe reconciliaturum eſſe per crucem duos populos, Iudaicum & Gentilem, interficiens inimicitias in ſemetipſo, ex abundanti duos iſtos principes inter ſe diſſidentes eiuſdem ſuæ paſſionis occaſione conciliare voluit, vt notat Ambroſius in Lucam. Itaque Pilatus dixit Iudæis,

14. OBTVLISTIS MIHI HVNC HOMINEM, QVASI AVERTENTEM POPVLVM à religione veſtra, à tributis Cæſari dandis, à Cæſare; & ecce ego NVLLAM CAVSAM INVENI EX HIS, IN QVIBVS EVM ACCVSATIS, quia videlicet doctrina eius populum compoſitum & morigerum eſſe facit: Principum iura confirmat, Cæſari, quod Cæſaris eſt, reddi iubens nec regnum eius contentioſum, aut ſeditioſum eſt, ſed ad teſtimonium perhibendum veritati.

15. SED NEQVE HERODES, ſupple vllam inuenit in eo mortis cauſam, ſeu crimen, quia, NIHIL DIGNVM MORTE ACTVM EST EI, id eſt, nihil ab Herode factum eſt contrà eum, quo ſignificauerit re, vel verbis eſſe morte dignum, ſed ſolùm illuſione.

16. EMENDATVM ERGO ILLVM DIMITTAM: Gr. caſtigatũ, παιδεύσας, quod

v. 22. vertit *corripiam eum*, id eſt, virgis, aut flagellis tamquã pœnã mitiori eum caſtigabo: quam pœnã Romani criminibus non capitalibus adhibebant. Fecit hoc Pilatus iniuſtè quidẽ, ſed tamen, vt Iudæorum furori aliquo modo ſatisfaceret, quorũ animos Ieſus offenderat.

27. SEQVEBATVR AVTEM ILLVM TVRBA MVLIERVM, QVÆ PLANGEBANT, manibus videlicet pectus, vel femora tundendo, crines vellendo, & ſimilibus ſignis dolorem præferendo: hoc enim propriè eſt plangere: ET LAMENTABANTVR EVM, id eſt, fletu & lugubri ſermone vicem eius deplorabant. Solet enim ſexus infirmior pro illis etiam, qui morte digni ſunt, in lachrimas commoueri, & damnatorum exitus pro naturæ communis conſideratione, miſereri, inquit Leo Sermon. 10. de Paſſione. Quãquam hæc doloris teſtimonia ex innocẽtiæ & beneficentiæ eius recordatione profluxiſſe veriſimile eſt.

28. CONVERSVS AVTEM AD ILLAS, corporaliter, DIXIT: FILIÆ IERVSALEM, id eſt mulieres Ieroſolymitanæ, vſitatã Hebræis phraſi, NOLITE FLERE SVPER ME, tamquam impotente & miſerabili, ſicut deflebant. Vnde idem Leo, Planctum, qui damnatis promiſcuè impenditur dedignabatur Dominus ſibi impendi, quia non decebat luctus triumphum, nec lamenta victoriam. Adde quòd calicem paſſionis vſque ad fæces bibere voluit, dum & illud ſolatij genus reiicit, quod ex aliorum commiſeratione & cõpaſſione obuenire ſolet. Eſt autem prohibitio, verbis quidem abſoluta, ſed ſenſu comparatiua: q.d. Nolite tam flere ſuper me, quàm SVPER VOS IPSAS, &c. cuiuſmodi & illa, *Miſericordiam volo, non ſacrificium*, vt alibi dictum eſt: ET SVPER FILIOS VESTROS, huius peccati auctores & hæredes: vnde Scriptura, *Super fatuum plora, deficit enim ſenſus*. Quamquam præcipuè fletum imperare videatur, propter ſupplicij magnitudinem, quod eis impendebat. Nam rationem fletus reddit:

29. QVONIAM ECCE VENIENT DIES, obſidionis futuræ per Romanos, IN QVIBVS DICENT, homines, & maximè mulieres BEATÆ STERILES ET VENTRES, &c. ET VBERA, QVÆ NON LACTAVERVNT. Per hæc tria idem quidem ſignificatur, ſed cum magna exaggeratione, videlicet perquàm beatas eſſe mulieres, quæ liberis careant, quorum ſcilicet calamitatibus non torqueantur. Nam intolerabilior ſolet matribus eſſe dolor de afflictione filiorum, quàm de propria.

30. TVNC INCIPIENT DICERE MONTIBVS, præ malorum tunc præſentium magnitudine, & impendentium exſpectatione ac metu. CADITE SVPER NOS; ET COLLIBVS: OPERITE NOS. Eadem & iſta ſunt familiari Hebr. repetitione: q.d. Vtinam vel montium ruinis opprimeremur, vel hiatu terræ abſorberemur, vt quamuis horrendo, celeri tamen mortis genere eriperemur malis. Significat enim Chriſtus homines tunc mortem deſideraturos, quæ fugit ab eis: nam, vt prædixit Matt. 24. v. 2. erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi, vſque modò, neque fiet. Iuſtè autem hæc paſſuros Iudæos declarat ſubiecta pulchra ſimilitudine.

31. QVIA SI IN VIRIDI LIGNO HÆC FACIVNT, id eſt, ſi tam dira Deo permittente & iudicante perpetrantur in me, qui velut arbor virens & fœcunda, gratia, iuſtitia, & bonorum operum fructibus plenus, exciſione & combuſtione minimè dignus ſum, IN ARIDO QVID FIET? id eſt, quid ęquum eſt fieri in gentem iſtam Iudaicam, quæ propter impietatem, & omnis boni ſterilitatem, velut arbor arida, nonniſi ignis pabulum eſſe debet? Eſt enim ſimilis locutio, qualis 1. Petri 4. v. 18. *Si iuſtus vix ſaluabitur*, id eſt, non ſine magnis tribulationibus; *impius & peccator vbi parebunt?* Porrò quãuis nonnulli hæc ſuprà dicta extendãt ad pœnas æternas, in quibus ſine dubio hæc verba etiam maximè vera ſunt, directè tamen videtur Chriſtus ad Ieroſo-

lymitani excidij calamitatem reſpicere.

34. Pater dimitte illis, non ſolùm pœnã tantæ iniuriæ, tam meæ quàm tuæ, ſed etiam culpam. Nam his verbis impetrauit Iudæis non tantùm veniam, ſi pœnituerint, ſed etiam fidem & agnitionem tanti peccati & cõuerſionem, vt pœniterent. Vt enim Cyprian. Serm. de Paſſione, Chriſto orante, malignantium perfidia demùm credidit & intellexit: nam effectus illius orationis fuit, quòd tot millia ſtatim crediderunt, & quòd vſque ad quadraginta duos annos tẽpus pœnitentiæ reliquis dilatũ fuit, vt Hier. quæſt. 8. ad Hedibiam. Ita facto muniuit præceptum, quod Matth. 5. dederat: *Orate pro perſequentibus vos:* ſicuti Iſaiæ 53. prædictum erat, *Et pro tranſgreſſoribus rogabit.* Non enim sciunt quid faciunt, quantum ſcelus perpetrent, ſe ſcil. Dominum gloriæ, Filium Dei crucifigere. Eandem ignorantiam allegat Petrus, Actor. 3. v. 17. *Scio quia per ignorantiam feciſtis, ſicut & Principes veſtri.* Quę quidem in plurimis erat ſupina & craſſiſſima; in multis, maximè Principibus, affectata: quarum illa nonnihil culpam minuit, hæc eatenus ſaltem veniæ locum facit, quia hominem reddit magis miſerabilem, vt potè penè deſperatum; ideòque magis diuinæ opis indigum qui rebus deſperatis ſuccurrere ſolet. Quæ conſideratio maximè in illis locum habet ſi qui ſcientes & prudentes Filium Dei occiderunt, iuxta illud quod in parabola dixerunt: *Hic eſt hæres, venite occidamus eum.* Hi enim maximè neſciebant, quid facerent, quia maximè ignorabant ſuam in ſuo ſcelere miſeriã, ac cæcitatem: nam vt Auguſt. Serm. 61. De tẽpore, neſciebant à diabolo, horum facinorum incentore, grauiorem perſecutionem pati, quàm Chriſto inferebant. Valet ergò talis ignorantia in eorum, ſi non excuſatiõe, ſaltem commiſerationem.

39. Vnvs avtem de his, qvi pendebant, latronibvs. An vnus tantùm, an vterque initio blaſphemauerit, diximus in Cap. Matth. 27. v. 44.

40. Respondens avtem alter, Ieſu ſcil. ad conuitia obmuteſcente, Increpabat evm dicens: Neqve tv times Devm, hoſtem conuitiantium, & miſeris inſultantiũ, vel, vt aliqui, Deum, hunc ipſum ſcil. Chriſtum pendentem in cruce, quem in loci, & temporis, & omnium circumſtantiarum ſumma iniquitate Deum eſſe, non ſolùm admirabili fide credidit, ſed etiam conſtantiſſimè confeſſus eſt. Multò enim magnificentius fuit: quòd hominem inter extrema ſupplicia deficientem, Deum credidit, quàm ſi inter virtutũ opera, inquit Aug, credidiſſet. Porrò emphaticum eſt illud, *Neque tu:* quaſi diceret. Vt non timeant Deum, qui nos circumſtant Principes & Iudæi, an non ſaltem times Deum, qvod, ſeu quia: In eadem damnatione es? id eſt, cùm in eodẽ, quo ipſe, ſis ſupplicio, morti ſcil. ac iudicio Dei proximus? Nam mors & iudicium Dei impendens per ſe vrget ad coërcendam linguæ petulantiam, amplectendamque pœnitentiam: conſortium verò pœnæ cum ipſo Deo inuitat ad veniam. Itaque verba iſta cauſam continent, cur Deum præ cęteris timere debeat, Ne autem ſicut eamdem Chriſto damnationem, ita & eamdem damnationis cauſam ei tribuiſſe putaretur, diſcernendo adijcit:

41. Et nos qvidem ivste, ſupple in eadem damnatione crucis ſumus: nam digna factis recipimvs, dignam latrociniis noſtris mercedem. Hæc poſt fidem, eſt peccati agnitio & confeſſio, & iuſtæ pœnæ approbatio: vnde nihil vetat eſſe quamdam ſatisfactionem pro peccatis, quæ includat præeuntem cordis pœnitentiam. Hic vero nihil mali gessit, id eſt innocentiſſimus eſt, & conſequenter iniuſto ſupplicio damnatus. Itaque verba iſta continent aliam rationem temperandi à blaſphemiis (bis enim inhumanum eſt & moribundo & innocenti maledicere) mirabilem conſtantiam ſpirant in defenſione Ieſu, dum

non veretur & Pilatum, & Scribas, & Sacerdotes, & omnes Iudæos ſupplicij auctores, coram adſtantes iniuſtitię damnare. Vt meritò dixeris, ſimul fuiſſe præſtantiſſimum actum charitatis, ſiue erga Chriſtum, ſiue erga fratrem, quem de peccato tanta libertate corripuit, vt Gregor. 18. Moral. cap. 23. aliàs 25. Per tales ergo actus jam ſtrata via ad reconciliationem, magnâ ſpe & fiducia obtinendi orans,

42. DICEBAT AD IESVM: DOMINE, rerum omnium (quem enim antè Deum crediderat, nunc tamquam Dominum ſumma dominij ſignificatione inuocat) MEMENTO MEI. Maxima in iſto verbulo pœnitentis elucet verecundia: non enim liberationem à cruce, non regni participationem, ſed ſolam ſui memoriam aliquam poſtulat. CVM VENERIS IN REGNVM TVVM. Ergo Regem credit, & Saluatorem, à quo ſalutem petit, & regnum eius à turpiſſima crucis morte incipere, ac proinde non eſſe de hoc mundo, ſicut coram Pilato Chriſtus dixerat. Quæ omnia tam magna ſunt, vt & Apoſtolos ipſos fide & notitia ſuperauerit, vt notat Ambr. Serm. 50. Hinc non mirum, ſi etiam fuerit vberior gratia quàm precatio, Dn̄o plus tribuente, quàm alter rogauerat, vt idem notat. Itaque

43. DIXIT EI IESVS, ad conuitia ſurdus, ad preces attentiſſimus: AMEN DICO TIBI, id eſt, aſſeuerantiſſimè tibi tamquam verum ac certum affirmo. Nimirum, vt tam conſtanti affirmatione latronem ad perſeuerantiam aduersùs diffidentiam moribundis infeſtam, roboraret: HODIE, id eſt, non aliquando, vt tu petis tantùm, ſed hac ipſa die, non ſolùm tui memor ero, ſed MECVM ERIS, tamquam ſocius conſolationis, qui nunc es ſocius patientiæ & paſſionis, IN PARADISO, id eſt, in loco voluptatis & amœnitatis, vbi ſunt animæ iuſtorum poſt hanc vitam. Nam Græcis & Latinis *Paradiſus*, Hebræis פרדס *Pardes*, propriè ſignificat hortum fructiferis arboribus conſitum, id eſt, pomarium, vt vertitur Eccleſ. 2. verſu 5. Vnde locus ille voluptatis, in quo Deus Adamum collocauerat, *Paradiſus* à Sept. vocatus fuit, vbi alia Hebraica vox generaliùs hortum ſignificat. Hinc itaque extenſo per metaphoram vocabulo, ſicut locus animarum impiarū poſt hanc vitam vocatus eſt *Gehenna*, à valle filiorum Ennom Ieroſolymis proxima, ita locus beatorum, vbi quiete & firmiter viuunt, vocatus eſt *Paradiſus*, non ſolùm à Iudæis, ſed & à Chriſtianis; ſiue ille eſſet limbus Patrum ante reſurrectionem Chriſti, ſiue nunc regnum cœlorum poſt reſurrectionem. Vnde Auguſt. lib. 12. De Geneſi ad litt. cap. 34. *Paradiſum* exponit, vel ſinum Abrahæ, vel generaliter locum, vbi ſunt animæ iuſtorum. Is autem locus tunc erat limbus Patrum, qui propter præſentiam Chriſti, & manifeſtationem diuinitatis eius, non ſolùm locus quietis, ſicut & antea fuerat, ſed etiam voluptatis & deliciarum, ac proinde regnum Chriſti fuit. Notat autem Auguſt. Tract. 31. in Ioann. Chriſtum iam in cruce ſignificaſſe id, quod facturus eſt cum viuis & mortuis, alios poſiturus ad dexteram, alios ad ſiniſtram. Nam ipſa crux tribunal fuit, quia in medio iudex; hinc latro, qui credidit, liberatus, illinc alter, qui inſultauit, damnatus eſt. Porrò ex hoc Chriſti facto meritò docet Eccleſia, quòd in ipſo mortis articulo pœnitentiam Dei benignitas non aſpernatur. Nec enim ſerum eſt, quod verum eſt; nec irremiſſibile, quod voluntarium, de quo apud Cyprianum Sermon. De Cœna Domini. Vnde Dominus toti Eccleſiæ hîc publicum, vt notat Ambroſius, condidit teſtamentum, tacitè ſcilicet ſimul omnibus, qui in extremis conuertuntur, cum latrone promittens indulgentiam & ſalutem.

46. ET CLAMANS VOCE MAGNA, in argumentum magni roboris, vehementis affectus, denique ſummæ fiduciæ in Patrem, ne vel propter inſultationes aliorū, dicentium, *Confidit in Deo, &c.* vel propter

orationem, quam præmiſerat, *Deus meus vt quid dereliquiſti me?* in deſperationem actus putaretur, ſicut impiè putauit Caluinus, confidentiſſimè ait: PATER, quæ vox eſt intimi amoris, & coniunctionis, & fiduciæ, IN MANVS TVAS, id eſt, tibi, ſeu in manus prouidentiæ, potentiæ, & bonitatis tuæ, COMMENDO SPIRITVM MEVM, id eſt, animam meam, iamiam ſeparandam à corpore, depono, vt eam excipias, cuſtodias, & veluti depoſitum ſuo tempore reddas. Vnde Theoph. in Matt. Ambr. hîc, & alij notant ſignificationem depoſiti in verbo tam Græco quàm Latino, quod propriè etiam voce Hebraïcâ Pſal. 30. verſ. 6. ſignificatur, vnde hæc verba Chriſti ſumpta ſunt. Porrò tam Hebraïcè quàm Græcè eſt futurum, *commendabo*, id eſt, iamiam ſpiritũ meum deponam, & ſic verba continent prædictionem rei ſtatim futuræ; ſic tamen, vt ſimul præſentem ſupplicationem inuoluant. Hoc autem piè moriendi exemplum Chriſtus præbere voluit, vt credẽtes ſpiritum noſtrum eſſe immortalem, eum quaſi depoſitum quoddam reſurrectionis beneficio reſumendum, eius manibus, id eſt, curæ, cuſtodiæ, defenſioni contra malignos ſpiritus cum fiducia deponamus: de quo Cyrill. lib. 12. in Ioann. cap. 36. & lib. 2. ad Reginas.

47. VIDENS AVTEM CENTVRIO, QVOD FACTVM FVERAT, id eſt, quæ fiebant, vt eſt verſu ſeq. Vnde Matth. 27. v. 54. habetur, *Viſo terra motu, & his, quæ fiebant:* inter quæ præcipuè erat id, quod Marcus expreſsè notat, quia ſic clamans expiraſſet, id eſt, quòd poſt tantum clamorem, ſtatim expiraſſet. Hoc enim ſignum erat, eum non neceſſitate, ſed propria voluntate animam deponere, ſicut hoc prædixerat Ioan. 10. v. 18. Vnde etiã Pilato res iſta Mar. 15. miraculo fuit, vt obſeruat Aug. 4. de Trin. c. 13. GLORIFICAVIT DEVM, confitendo id, quod res erat (Deus. n. veritas eſt, & ideò confeſſio veritatis, maximè ſi fiat amore veritatis, quædam Dei glorificatio eſt) DICENS: VERE HIC HOMO IVSTVS ERAT, id eſt, innocens à calumniis ei impactis. Impoſitum autem ei fuerat quàm maximè, quòd blaſphemaſſet, aſſerendo ſe Filium DEI. Iuſtum ergo fatendo, & conſequenter veracẽ, tacitè cõfitetur eum eſſe verè Filium Dei, ſicut Matth. clarè dixit. Quamquam dici poſſit hanc eſſe confeſſionem diſtinctam ab illa altera:

48. ET OMNIS TVRBA PERCVTIENTES PECTORA REVERTEBANTVR, inſignum pœnitentiæ, de indignitate tanti facinoris conceptæ. Quid enim tundere pectus, inquit Auguſt. niſi arguere, quod latet in pectore, & euidenti pulſu occultum caſtigare peccatum?

CAPVT XXVI.

13. ET ECCE DVO EX ILLIS, quos ſcilicet verſ. 9. commemorauerat, IBANT IPSA DIE, qua ſcilicet mulieres ad monumentũ venerant & rediuerant, hoc eſt ipſa vna ſabbati ſeu Dominica, (reſpicit enim ad v. 1. vnde dependent omnia hucuſq; narrata.) IN CASTELLVM, id eſt, pagum: hoc quippe Græc. κώμην ſignificare ſolet, quamquam & villam ſubinde ſignificet, quomodo vertitur Marci 16. verſ. 12. vt fortaſſis hæc villa fuerit per modum caſtelli munita in pago: QVOD ERAT IN SPATIO STADIORVM, Græcè ἣ ἀπεῖχεν, quod diſtabat, ſtadiis SEXAGINTA AB IERVSALEM, id eſt, ſeptem milliaribus cum dimidio, prout milliare ſignificat mille paſſus. Nam *Stadium* eſt octaua pars milliaris, hoc eſt, continet centum & viginti quinque paſſus: nam ſexaginta ſtadia continent ſeptem millia paſſuum & quadringentos, hoc eſt ſeptem milliaria cum dimidio, ſeu iter horarum circiter duarum cum media. NOMINE EMAVS. Hæc poſtea NICOPOLIS dicta fuit, ciuitas Palæſtinæ, vt Hier. de locis Heb. vbi dicit Cleopham ex hoc loco fuiſſe.

15. ET FACTVM EST, DVM FABVLARENTVR, Græcè eſt idem verbum, quod verſu præcedente, ἐν τῷ ὁμιλεῖν, dum colloque-

colloquerentur, ET SECVM QVÆRERENT, id eſt, ſe mutuò rogarent de rebus illis, quæ acciderant circa Ieſum, & quorum alter altero melius meminerat. ET IPSE IESVS, de quo ſcilicet loquebantur, APPROPINQVANS IBAT CVM ILLIS, comes viæ, qui tamquam viator paulò celeriùs incedens, eos aſſecutus erat.

16. OCVLI AVTEM EORVM TENEBANTVR, per aliquod impedimentum, NE EVM AGNOSCERENT. Hoc enim impedimento prohibebantur, ne dignoſcerent propriam Chriſti ſpeciem ab aliena; ſiue hoc contingeret offuſâ oculis caligine, ſiue humore, ſiue per aërem interiectum, ſiue quòd aliqua pars Corporis Chriſti ſpecies non emitteret. Vnde Aug. lib. 3. De conſenſu cap. 25. ſentit effigiem Chriſti non fuiſſe mutatam. Vide dicta Marci 16. v. 12. Porrò vt oculi, ita & aures tenebantur, ne familiarem eius vocem agnoſcerent. Apparuit autem in ſpecie hominis peregrini, appoſitè ſcilicet ad eorum animi ſtatum, quia reſurrectio eius erat ipſis peregrina, iuxta Gregor. in Euangel. Quod fecit non fallendi causâ, ſed ſeſe occultandi, vt vlcere eorum inter colloquendum detecto, eos ſanaret, ad dulciùs innoteſceret. Cùm ergo rogaſſet, qua de re loquerentur, & cur triſtes eſſent, Græcè σκυθρωποί, vultu triſti & inamæno, quaſi tactus eorum malo & conſolaturus eos,

18. RESPONDENS VNVS, CVI NOMEN CLEOPHAS, qui maritus fuit Mariæ, quæ dicitur Cleophæ, Ioann. 19. v. 25. quamquam alij alium hunc Cleophani fuiſſe volunt: ſocium eius vocatum eſſe Simonem, docet Baſil. in c. 6. Iſaiæ: TV SOLVS PEREGRINVS ES IN IERVSALEM, id eſt, tu ſolus es inter omnes peregrinos Iudæos, qui hoc Paſchali feſto Ieruſalem appulerunt: ET NON COGNOVISTI, id eſt, qui ignores ea, quæ his diebus contigerunt? Itaque illud, *ſolus*, quamuis verbo tenus iungatur cum *peregrinus*, quantum ad ſenſum, tamen, magis coniungitur cum, *non cognouiſti*. Supponūt autem eum coniicere debuiſſe, qua de re loquerentur; eo quòd res illa tam ſtupenda, & recens, & vulgata eſſet, vt in omnium ore verſaretur: vel certè eum audiuiſſe partem ſermonis ipſorum, & tamen non intellexiſſe, de quo homine ſermo eſſet.

19. QVIBVS ILLE DIXIT: QVÆ? vt ita totam animi ſui infirmitatem proderent, quam curare poſſet. ET DIXERVNT: DE IESV NAZARENO: Græcè clariùs τὰ περὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναζαρηνοῦ, *ea quæ ſpectant ad Ieſum Nazarenum*: QVI FVIT [illegible]ENS IN OPERE, id eſt, miraculis & ſanctitatis operibus, ET SERMONE, doctrinæ ſcilicet auctoritate, & eloquentiæ efficacia, ad docendum & perſuadendum, CORAM DEO, qui aliquoties ei teſtimonium perhibuerat, ET OMNI POPVLO. Nam populus, quidquid frenderent Phariſæi, ſemper magni fecit Ieſum, dum paſſim clamaret: *Numquam ſic apparuit in Iſraël; Propheta magnus ſurrexit in nobis, bene omnia fecit*, &c. Itaque narrant hîc publicam de Ieſu exiſtimationem, vt eò mirabilior & miſerabilior appareat hiſtoria de indigna tanti viri morte. De diuinitate mortui nihil dicunt, vel quod ipſimet fluctuarent, vel non crederent, iuxtà verſ. 12. vel ne peregrino eſſent riſui.

20. ET QVOMODO TRADIDERVNT EVM PILATO PRÆSIDI, tamquam executori ſæuitiæ ſuæ, non arbitro cauſæ, vt loquitur S. Leo. IN DAMNATIONEM MORTIS, id eſt, ad mortem, ad quam eum latâ ſententiâ damnauerunt. Vnde in initio nihil à Pilato inquiri voluerunt, ſed ſtatim velut apertè reum, & conuictum, & damnatum, morte plecti.

21. NOS AVTEM SPERABAMVS, QVOD REDEMPTVRVS ESSET ISRAEL, à iugo Gentium, quæ ſpes erat vulgi Iudæorum: quamquam quia hi à Chriſto iam inſtructiores erant, intelligi poſſet à ſeruitute diaboli, peccati, & legis. Benè autem vrget Aug. Serm. 140. De tempore, c.

Euang. GGg

2. verbum *ſperabamus*: O diſcipuli, inquit, ſperabatis? ergo iam non ſperatis. Vnde tum ibi, tum Præfat in Pſalm. 96. docet eos ſpe ſuâ excidiſſe; adeóque arguiſſe quodammodò ſeipſos, quòd ex illo redemptionem ſperaſſent; ſed tamen quia triſtes erant, doluiſſe eum ſine culpa occiſum, quia nouerant innocentem, prout loquitur Tract. 9. in Ioan. Tract. verò 103. ſicut & Sermon. citat. docet eos non tantùm ſpem illam, ſed etiam ipſam fidem abieciſſe, quâ in eum antè crediderant; nam ſpes illa redemptionis Iſraël amiti ſine fidei iactura non poterat. ET NVNC SVPER HÆC OMNIA, id eſt, præter hæc omnia, quòd ſcilicet damnatus, crucifixus, & mortuus eſt, TERTIA DIES EST HODIE, QVOD HÆC FACTA SVNT, id eſt, ex quo hæc facta ſunt, & facta perſeuerant, ipſo mortuo remanente. Nam hæc verba videntur continere rationem, cur dixiſſent, *Sperabamus*, quaſi tacitè innuerent, ſe non ſine ratione ſpem abieciſſe.

22. SED ET MVLIERES QVÆDAM, EX NOSTRIS, condiſcipulis Ieſu, ſcilicet Maria Magdalene & Maria Cleophæ, TERRVERVNT NOS, Græcè ἐξέστησαν ἡμᾶς, obſtupe fecerunt, & quaſi extra nos conſtituerunt. Pertinet enim magis ad magnitudinem admirationis, quàm timoris, eo quòd referrēt mulieres, quòd Angeli dixiſſent, EVM VIVERE. Nam nec ipſæ quidem mulieres primâ vice credebant eum reſurrexiſſe, ſed ex monumento ſublatum eſſe, vt patet Ioan. 20. v. 22. quod & Apoſtoli verum eſſe putauerunt, ibid. v. 8. Et iſtud ſignificant etiam hoc loco, dum dicitur:

24. ABIERVNT QVIDAM EX NOSTRIS AD MONVMENTVM, Petrus & Ioannes, periculum facturi, vtrum mulieres vera nuntiarent: ET ITA INVENERVNT, SICVT MVLIERES DIXERVNT, ſcilicet de monumento, quod apertum eſſet, & vacuum. IESVM VERO NON INVENERVNT vt proinde argumentum aliquod eſſe poſſet, eum reuerà viuere, & reſurrexiſſe: ſunt enim verba hæſitantium, neſcientium, quid ſentire deberent, inter exiguam ſpem aliquam, metúmque vacillantes.

25. ET IPSE DIXIT AD EOS, cùm iam totum animi ſui ſtatum ſimpliciter declaraſſent: O STVLTI, qui dictis magis mulierum quàm Angelorum mouemini, magiſque mortis horrore, quàm tot reſurrectionis prædictionibus ducimini; nam hoc non eſt ſapiētiæ: ET TARDI CORDE, id eſt, difficiles ac ſegnes, quia duri corde, vt eſt apud Marc. c. 16. v. 14. AD CREDENDVM IN OMNIBVS, id eſt, omnibus, Hebraicâ phraſi, QVÆ LOCVTI SVNT PROPHETÆ, nempe de ignominia, paſſione, morte reſurrectione. Nam quæ de regno Chriſti prædicta erant, facilè credebant, vt patet Luc. 9. v. 11. & maximè Matth. 20. v. 21. Ideò autem dicit, *Quæ locuti ſunt Prophetæ*, quia quæ Chriſtus ipſe de morte & reſurrectione ſua prædixerat, & Angeli mulieribus nuntiauerant, ea ipſa Prophetæ vaticinati ſunt. Pungit Iudæos itaque acerbis illis verbis, vt eos attentiores redderet ad ea, quæ tamquam doctor aliquis ex Prophetis dicturus erat: nec tamen adhuc ſe agnoſci ſinit, vt eorum fidem de ſe magis ex Scripturis firmaret, nec inter docendū mens eorum ab attentione vel fide auocaretur.

26. NONNE HÆC, quæ vos ipſi narraſtis paſſum eſſe Ieſum, OPORTVIT PATI CHRISTVM, ſcilicet ſecundùm vaticinia Prophetarum, quomodo explicat illud, *oportet*, ipſe Dominus, Matth. 26. verſ. 54. ET ITA, mediante morte, & conſequenter reſurrectione, INTRARE IN GLORIAM SVAM, ei tamquam Deo propriam, à Prophetis prædictam, & paſſione promeritam? q. d. Tantùm abeſt, vt propter mortis ignominiam de illo diffidere ac deſperare debeatis, vt potiùs è contrario hoc vobis firmiſſimum argumentum eſſe debeat, eum eſſe verè Chriſtum, & redemptorem Iſraël, cùm hæc omnia Prophetæ de vero Chriſto vaticinati ſint.

27. Et incipiens a Moyse, libris Moyſis, & deinceps omnibvs Prophetis; omnes enim de ipſo parenter aut latenter prophetant: Interpretabatvr illis, qvæ de ipso erant in omnibvs Scriptvris; nam iſto modo videtur oratio eſſe ordinanda.

28. Et appropinqvavervnt castello, qvo ibant, nempe Emaunti, vt expreſſum erat verſu 13. Quo refelluntur ij, qui ſignificari hîc putant caſtellum multò propinquius Ieroſolymis: Et ipse finxit se longivs ire, id eſt, compoſuit ſe & præ ſe tulit, tamquam longiùs iturus. Excuſat hoc Aug. à mendacio ſaltem facti lib. 2. Quæſtion. Euangel. quæſt. vlt. & lib. contra mendacium c. 13. quia aliquid Chriſtus per hoc factum ſignificauit: nam quæ ad aliquid figurandum dicuntur, aut fiunt, non ſunt mendacia, vt patet in fabulis, & parabolis, & comœdiis. Significauit autem, quòd longiùs poſtea per aſcenſionem ſuper omnes cœlos iturus eſſet, nec tamen diſcipulos deſerturus. Ita Auguſtinus: ſed res faciliùs expediri poteſt. Nam cùm facta pleraque de ſe indifferentia ſint, nec ex natura ſua certam veritatem afferant, ſicut verba, ad multos fines referri poſſunt. Compoſuit ergo ſe ita Chriſtus, quaſi vlteriùs perrecturus, partim, vt prouocaret alios ad ſeſe retinendum & hoſpitalitatem exercendum; partim, vt reuerà pergeret, ſi eum non retinerent. Vtrumq; fieri poteſt ſine vllo mendacio.

27. Et coegervnt illvm, inſtantiſſimè ſcilicet rogando. Nam eodem modo componebat ſe quaſi longiùs iturus, vt ab iis initiaretur, & difficilem ſe inuitantibus præbuit, vt magis vrgeretur. Itaque exemplo ſuo docuerunt, peregrinos non ſolùm inuitandos ad hoſpitium, ſed etiam trahendos, vt Gregor. Homil. 23. in Euangel. dicentes: Mane nobiscvm Domine, &c. Vnde veriſimile fit, coactionem illam inſtantia precum factam eſſe, & allata opportuna ratione diei iam inclinatæ ad occaſum: quomodo 2. Reg. 13. dicitur Abſalon coëgiſſe Regem, vt dimitteret filios ſuos. Ciuiliter itaque acquieſcens precibus eorum, intravit cvm illis, Græcè *εἰσῆλθε τοῦ μεῖναι σὺν αὐτοῖς*, *intrauit vt maneret cum illis*, videlicet ea nocte hoſpitaretur. Ex quibus verbis & inuitandi modo non incongruè colligunt quidam, veram eſſe ſententiam Hieronymi, qui tum l. De locis Hebr. tum Epiſtol. 27. dicit hanc domum fuiſſe Cleophæ, & à Chriſto Domino in Eccleſiam conſecratam, nempe ipſa celebratione ſacræ Euchariſtiæ. Nam

30. Dvm recvmberet cvm eis, ad menſam, accepit panem, et bene dixit, ea benedictione, de qua ſermo eſt apud Euangeliſtas in inſtitutione Euchariſtiæ. Hoc enim probant, tum omnes ſimiles circumſtantię, acceptio panis, benedictio, fractio, diſtributio, effectus conſecutus; tum etiam conſenſus antiquorum; Theophyl. hîc, Hieronym. Epiſt. cit. Aug. Sermon. 140. De tempore cap. 3. & lib. 3. De conſenſu cap. 35. Bedæ, & aliorum.

31. Et aperti svnt ocvli eorvm remoto ſcilicet impedimento, quo tenebantur, ne eum agnoſcerent, vt ibidem Aug. Vnde etiam libro 1. De nuptiis capite 5. & aliis diuerſis locis docet, primorum parentum oculos poſt peccatum apertos dici, Geneſ. 3. non quòd antè nihil viderent, ſed quia aliquid tunc animaduertere cœperint, quod antè non aduerterant. Et cognovervnt evm, ſcilicet *in fractione panis*, vt eſt verſu 35. hoc eſt, cum panem de manibus ipſius porrigentis ſumerent, & manducarent: hoc enim ſignificat panis fractio, iuxta illud Apoſtoli 1. ad Corinth. 10. verſu 16. *Panis quem frangimus, nonne participatio Corporis Domini eſt? Fractionis* enim nomine Lucas reliqua intelligere ſolet, maximéque vſum ſacro ſanctæ Euchariſtiæ, quæ iuncta eſt fractioni, vt patet Actor. 2. v. 42. & 46. Quod autem cognouerunt Dominum tunc potiùs quàm

antea, contingit quidem Domini voluntate, ſed tamen certi myſterij cauſa ad commendandum ſcilicet ſanctiſſimum illud Sacramentum, vt notat vtroque loco Aug. v. 30. citans, quia per illud nos Dominum in agnitionem ſui congregare, nullus debet ambigere, inquit Epiſt. 59. quæſt. 8. ET IPSE EVANVIT EX OCVLIS EORVM, non quidem quòd vmbra eſſet, aut phantaſma, ſed per poteſtatem animæ ſuæ glorioſæ in corpus ſuum, non ampliùs apparuit. Vnde Hier. Epiſt. 61. & Epiphan. Hæreſi 42. tribuunt hanc diſparitionem poteſtati Dei, nimirum, vt, quemadmodum diſcipuli in colloquio, & factis eius cognouerant veram reſurrectionem, ita & ex diſparitione agnoſcerent rediuiui corporis alias qualitates, quod ſubſtantiâ quidem eſſet verum corpus, agilitate tamē & ſubtilitate ſpiritale.

32. ET DIXERVNT AD INVICEM, confirmantes ſibi alio argumento, verè ſibi Chriſtum apparuiſſe: NONNE COR NOSTRVM ARDENS ERAT IN NOBIS? id eſt ardebat affectu? Nam omnis quidem ſermo Dei ignitus eſt, qua de cauſa per Ieremiam dicit cap. 32. v. 20. *Numquid non verba mea ſunt quaſi ignis?* & Pſalm. 118. *Ignitum eloquium tuum vehementer:* præcipuè tamen ſermo, quem Chriſtus proprio ore profert. Pungit enim, rapit, vrit, inflammat, relinquit ſcintillas & aculeos in animis auditorum. DVM LOQVERETVR IN VIA, &c. q. d. Nonne iam facilè eſt coniicere, vnde iſte ardor nobis afflatus fuerit, quem in eius colloquio ſentiebamus?

33. ET SVRGENTES, à menſa, EADEM HORA, id eſt, ſine mora, eodem momēto; REGRESSI SVNT IN IERVSALEM, vt quantociùs diſcipulorum animos ſua teſtificatione erigerent deſperationem ac triſtitiam abſtergerent: ET INVENERVNT CONGREGATOS VNDECIM, Apoſtolos, ET EOS, QVI CVM ILLIS ERANT, id eſt, & cæteros diſcipulos, qui cum Apoſtolis tunc Ieroſolymis morabantur.

34. DICENTES, iſtis duobus intrantibus, tamquam geſtientes præ gaudio: nam illud, *dicentes*, eſt Græcè quarti caſus, λέγοντας, & refertur ad eos, qui cum vndecim erant, non ad illos duos redeuntes ex Emaunte. Proinde ſe fruſtrà fatigaut hîc aliqui, diſputando, vnde iſti duo ſcire potuerint, Chriſtum apparuiſſe Simoni, & ideò fingentes alium iſtum Simonem eſſe quàm Petrum. QVOD SVRREXIT DOMINVS VERE, id eſt, realiter, in proprio corpore, ſine vlla dubitatione, ita vt in poſterum controuerſiæ cauſa ablata ſit: ET APPARVIT SIMONI, ſeu Petro. Vnde Aug. lib. 3. de conſenſu c. 25. probabiliter, inquit, creditur, poſteaquam Petro apparuit, deinde apparuiſſe iſtis duobus. Ipſi ergo viciſſim NARRABANT, QVÆ GESTA ERANT IN VIA, &c.

36. DVM AVTEM HÆC LOQVVNTVR, antequam ſcilicet narrationem ſuam finiuiſſent, ſtetit Ieſus in medio eorum, adhuc recumbentium, vt Marcus: nam eadem eſt hæc apparitio cum ea, quam narrat Ioann. capite 20. v. 19. & Marcus cap. 16. v. 14. vt ibidem latiùs diximus, & cauſam dedimus, cur apud Marcum tantùm vndecim Apoſtoli nominentur, cùm deeſſet Thomas, & adeſſent alij multi. Ergo in medio ſtetit, tamquam paſtor in medio ouium diſſipatarum vt ab omnibus faciliùs videretur & audiretur, idque ſubitò ſine vllo indicio præuio aduentus, oſtiorum, feneſtræ, aut pedum ſtrepitu; nam hoc inſinuatur verbo, STETIT, ET DICIT EIS: PAX VOBIS, conſuetâ ſalutationis humaniſſimæ formula, tamquam largitor veræ pacis hominum cum Deo, & inter ſe. Quid autem *Pax* ſignificet, illaque ſalutationis formula, explicuimus ad verſ. 12. cap. 10. Matth. EGO SVM, qui ſcilicet ex forma corporis, & ſono vocis vobis notus ſum. Ex quo rectè colligitur, Chriſtum eadem corporis forma apparuiſſe, vel certè eadem voce locutum eſſe, qua priùs ſic enim loquimur familiaribus, qui nos

aut non vident, aut dubitant, quiſnam adſit. Vnde ſimili modo Magdalena cognouit Ieſum, ſimul atque voce ſolita dixiſſet *Maria*, ſtatimque reſpondit *Rabboni*, id eſt, Magiſter mi: NOLITE TIMERE, ex hoc repentino & inuſitato aſpectu mei, vtpote à quo nihil vobis timendum ſcitis. Voluit ergo Dominus pro ſua benignitate timorem ab eis auertere: ſed infirmitate, ſuauitati ſalutationis præualente,

36. CONTVRBATI ET CONTERRITI EXISTIMABANT SE SPIRITVM VIDERE, incorporale ſcilicet dæmonium, inquit Hieronym. Præfat. libri 18. in Iſaiam, idque ex Euangelio Nazaræorum. Solent enim dæmones etiam amicorum ſimulare effigiem, vel potiùs ſpiritum bonum ipſius Ieſu, vt qui vel corpore in ſpiritum conuerſus fuiſſet, vel ſecundùm animam phantaſticè appareret. Vnde infrà Dominus reſponſione ſuâ non tam probat, ſe reuerà eſſe illum, quàm ſe non eſſe ſpiritum. In illam opinionem lapſi videntur fuiſſe, eo quòd ſe intrà clauſa parietum improuiſus infunderet, vt putat Ambr. Quamobrem,

38. DIXIT EIS: QVID TVRBATI ESTIS, velut ex apparitione ſpiritûs improuisò ſe ingerentis? ET COGITATIONES, variæ, dubiæ, anxiæ, à re præſenti & veritate alienæ, ASCENDVNT IN CORDA VESTRA? Aſcendunt, inquit myſticè Auguſt. Serm. 145. De tempore, quia cogitationes iſtæ terrenæ ſunt: ſi enim cœleſtes eſſent, deſcenderent in cor non aſcenderent.

39. VIDETE MANVS MEAS ET PEDES, ſeruantes videlicet adhuc clauorum veſtigia: nec enim alia ratio eſt, cur potiùs manus & pedes, quàm alias corporis partes oſtenderet. Vnde Ioann. 20. verſu 20. addit etiam oſtendiſſe latus, quod adhuc magis patet ibidem v. 27. Hinc conſtans antiquorum ſententia eſt, Chriſtum poſt reſurrectionem in manibus, pedibus, & latere ipſa vulnera ſeruaſſe, ſeu paſſionis notas, non vlceroſas & ſanguinolentas, ſed ſanas, vt patet ex Auguſt. Tract. 121. in Ioann. Cyrillo lib. 12. in Ioann. cap. 58. Leone Sermon. 1. de Aſcenſione, & aliis. Quæ vulnera etiam cœlo inferre maluit, vt Deo Patri pretium noſtræ libertatis oſtenderet, iuxtà Ambroſ. æternúmque ſuæ victoriæ trophæum circumferret. Nam, vt optimè Aug. lib. 22. de Ciuit. cap. 20. non ſunt deputanda vel appellanda vitia, virtutis indicia. Non enim deformitas in eis, ſed dignitas erit, & quædam quamuis in corpore, non corporis, ſed virtutis pulchritudo fulgebit. QVIA EGO IPSE SVM, id eſt, ipſiſſimus ego totus, non ſolùm ſecundùm ſpiritum, ſed & ſecundùm corpus. Vnde Tertull. cap. vlt. lib. 4. contra Marcionem: Ego ſum, quem ſcilicet corporeum retro noueratis. Nam eo tendit tota hæc Chriſti demonſtratio, vt eum verum corpus habere intelligerent. Itaque adiecit: PALPATE, quaſi dicat. Si vidiſſe non ſufficiat, etiam manibus contrectate me, vt probent ſibi manus veſtræ, ſi mentiantur oculi veſtri, inquit Auguſtin. ET VIDETE, id eſt, diligenter attendite oculis, vt veritas corporis mei viſu ſimul & tactu vobis explorata ſit. Nam illis, quibus in poſterum tamquam teſtibus credere debebant cæteri, voluit ſuæ carnis veritatem euidentiſſimâ veritate demonſtrari, vt idem Aug. Epiſt. 120. cap. 9. Vnde Ioann. Epiſt. 1. cap. 1. *Quod vidimus oculis noſtris, & manus noſtræ contrectauerunt*, &c. Palpare ergo & videte, QVIA SPIRITVS CARNEM ET OSSA NON HABET, non quomodolibet; nam veriſimile eſt quòd & illa aſſumere poſſit: ſed SICVT ME VIDETIS HABERE, hoc eſt habet carnem & oſſa vitaliter, & eo modo quo ego. Quod vt argumentum præbeat veræ reſurrectionis in vero humano corpore, videtur diſcrimen corporis rediuiui: & à ſpiritibus aſſumpti, viſu, tactúque poſſe diſcerni, ſi non euidentia Mathematica, ſaltem humana & morali, qualis ab humanis ſenſibus exſpectari poteſt.

40. ET CVM HOC DIXISSET, OSTENDIT EIS, id eſt, contrectandas præbuit, MANVS ET PEDES, habentes adhuc vera foramina clauorum, vt Euthym. Cyril. in Catena & Beda. Vnde Ioann. 20. Thomas iubetur etiam digitum inferre. Diſcipulos enim reuerà contrectaſſe, expreſsè dicit Aug. in Pſal. 147. & lib. De vnit. Eccleſiæ

cap. 10. quod ex verbis 1. Ioann. 1. verſu 1. iam citatis ſit valde veriſimile.

41. Adhvc illis non credentibvs, nempe præ gavdio, vt ſequitur: nam iſtud cum verbo, *non credentibus*, iungendum eſſe ex Græco & Syriaco perſpicuum eſt, & ita legit Auguſt. in Pſam. cit. Non credebant autem, quòd verâ reſurrectione à mortuis in vero ſuo corpore rediuiſſet, quamuis ſpiritum Ieſu ſibi loqui iam crederent. Cauſa incredulitatis erat non obſtinata volontatis duritia, ſed gaudij, & rei magnitudo, ne videlicet temerè rem tantam credendo, gaudio poſtea amiſſo miſeriores fierent. Nam, vt Auguſtin. ibidem optimè dicit quę multùm læta ſunt, vix creduntur. Dubitatio quædam veluti tardiùs credentis, condit voluntatem tenentis. Neceſſe eſt, vt homo plus gaudeat cùm venerit, quod deſperatum eſt. Hinc ad ipſum gaudium quoque condiendum & augendum, noluit etiam ſe ſtatim cognoſci à diſcipulis, euntibus in Emaüs. Ita Auguſtin. Simile quid habemus Geneſ. 45. verſ. 26. de Iacob, non credente Ioſephum viuere, quod maximè optabat. Et mirantibvs, præ rei nouitate & magnitudine. Pulcherrimè autem docet S. Leo Serm. 1. de Aſcenſ. Deum ideò haſce credendi hæſitationes, cunctationes ac dubitationes in Apoſtolis permiſiſſe, ne dubitaretur à nobis, vt tot videlicet oſtenſionibus roboraremur ad fidem. Diſcipulis igitur dixit: Habetis hic aliqvid, qvod mandvcetvr? in quo ſcilicet experimentum veri & viui hominis præbeam? Et hæc humana & moralis, non metaphyſica probatio eſt. Nam quo pacto homo inter homines ſe verum humanum corpus probet habere, niſi colore, figura, cicatricibus, carnium & oſſium oſtenſione, tactu, ſermone, eſu & potu?

42. At illi obtvlervnt ei partem piscis assi, vt qui piſcatoribus familiaris eſſet, & ex cœna reliquus, & ideò partem, non integrum, et favvm mellis. Myſticas vtriuſque cibi cauſas vide apud Greg. Homil. 24. in Euangelia.

43. Et cvm mandvcasset coram eis, circumſtantibus, attentiſſiméque ſpectantibus. Vera fuit iſta manducatio, quia vi corporis viuentis, viuis inſtrumentis cibi comminutio, & in verum ſtomachum traiectio, non tamen vera nutritio, vel in corpus eius conuerſio, nec ex egeſtate, ſeu eſurie, ſed poteſtate facta. Nam, vt Aug. Epiſtol. 49 quæſt. 1. futuræ reſurrectionis corpus, imperfectæ poteſtatis erit, ſi cibos ſumere non potuerit imperfectæ felicitatis, ſi cibis eguerit. Sed aliter abſorbet aquam terra ſitiens, aliter Solis radius cadens. Quibus verbis cibum ab immortali corpore manducatum ſtatim conſumi indicat, non in corpus verti. Porò nulla in hac manducatione mentio benedictionis, vt intelligeremus fuiſſe manducationem communem. Benedictio autem comeſtioni numquam à Chriſto adhibita legitur, niſi ad miraculum. Vide dicta v. 30. Et svmens relegvias, dedit eis: tum vt certiùs de comeſtionis veritate conſtaret, cuius reliquias habuiſſent; tum vt teſtes eſſent, ſe cum rediuiuo comediſſe. Nam hîc impletum videtur, id quod Petrus ait. Act. 10. verſ. 41. Ieſum manifeſtatum, *non omni populo, ſed teſtibus præordinatis à Deo, nobis, qui manducauimus, & bibimus cum illo, poſtquam reſurrexit à mortuis.*

44. Et dixit ad eos. Hîc duo grauiſſima adiungit ſuæ reſurrectionis teſtimonia, prædicationem ſcilicet ſuam, quam eis ad memoriam reuocat, & vaticinia Prophetarum: Hæc svnt verba, qvæ locvtvs svm ad vos, id eſt, hæc, quæ contigerunt, ipſi & vos experti eſtis, de mea paſſione, morte, ſepultura, reſurrectione, ſunt ipſiſſima illa, quæ diu prædixi vobis, ſi recordamini; Cvm adhvc essem vobiscvm, in carne ſcilicet mortali, conſortio infirmitatis humanæ, in qua eſtis & vos, inquit Aug. Tract. 64. in Ioan. & Greg. Homil. 24. in Euang. Vnde nihil eſt hoc contra præſentiam Chriſti in ſanctiſſima Euchariſtia. Qvoniam necesse est impleri omnia, &c. Deus enim, qui illa prædixit, non poteſt falli. Qvæ svnt scripta in lege Moysi, et Prophetis, et Psalmis de me. Vbi Chriſtus

ſequitur vſum Hebræorum veterum, qui libros ſacros diuidebant, teſte. Hieron in Prologo galeato, in Legem, Prophetas & Hagiographa, ſub quibus in primis continentur Pſalmi: alioqui Pſalmi ſubinde comprehenduntur ſub Prophetis, vt ſuprà verſ. 27.

45. TVNC APERVIT ILLIS SENSVM, id eſt mentem, τὸν νοῦν vt eſt Græcè, cor ſcilicet intùs illuminando, vt nunc tandem euentuum, cum Scripturis, quas ſæpè audiuerant, conſonantiam animaduerterent, & intelligerent, & guſtarent. Quo datur intelligi, Scripturarum intelligentiam eſſe Spiritus ſancti donum. Apertis igitur ſenſibus diſcipulorum.

46. DIXIT EIS: QVONIAM SIC SCRIPTVM EST. Quâ loquendi formulâ indicatur, eum protuliſſe diuerſa Scripturæ loca; quaſi dixiſſet, ſic ſcriptum eſt per Iſaiam, ſic per Ieremiam, ſic in Pſalmis: ET SIC OPORTEBAT CHRISTVM PATI, prout ſcilicet hæc iſta loca vaticinantur. Nimirum Chriſtus, ne quid fallaciter cum carnalibus diſcipulorum ſenſibus egiſſe putaretur, maiore documento Scripturarum eos de veterum librorum teſtificatione firmauit, vt Auguſtin. notat 4. contrà Fauſtum, cap. 2. & lib. De vnit. Eccleſiæ cap. 10. Nam vt idem ait. Tractat 2. in Epiſt. Ioan firmitas fidei in eo eſt, quia omnia, quæ euenerunt in Chriſto, prædicta ſunt.

47. ET PRÆDICARI IN NOMINE EIVS, id eſt, vice, iuſſu, & auctoritate eius, POENITENTIAM. Nam & ipſe pœnitentiam prædicare cœpit, Apoſtolis eam loco ſuo prædicare præcepit, & in hoc ipſo eius auctoritate vſi ſunt, iuxtà illud Apoſt. 2. ad Corinth. 5. *Pro Chriſto legatione fungimur: obſecramus pro Chriſto, reconciliamini Deo.* ET REMISSIONEM PECCATORVM, veluti fructum pœnitentiæ, vi paſſionis Chriſti & reſurrectionis accipiendum. Nemo enim poteſt benè agere pœnitentiam, niſi qui ſperauerit indulgentiam, inquit Ambr. lib. 1. de pœnit. c. 1. IN OMNES GENTES, id eſt per omnes nationes, prout tam Iudæos quam Gentiles comprehendit. Nam hoc explicat, addendo, INCIPIENTIBVS, prædicatoribus, AB IEROSOLYMA, iuxtà vaticinium Iſaiæ c. 2. *De Sion exhibit Lex, & verbum Domini de Ieruſalem.* Porrò ſæpè obſeruat Auguſtin. vt videre licet lib. De vnit. Eccleſiæ, Tract. 2. in Epiſt Ioan. & in Pſalm. 147. hîc Chriſti verbis totum Chriſtum eſſe expreſſum. Nam cum dixit, *Neceſſe eſt impleri omnia, quæ ſcripta ſunt de me, & ſic oportebat Chriſtum pati, &c.* deſignauit ſemetipſum, tamquam Eccleſiæ ſuæ, ſeu corporis ſui caput & ſponſum, per quem acciperetur remiſſio peccatorum: illis verò, *In omnes gentes incipientibus ab Ieroſolyma*, deſignauit, vbi corpus capitis illius, hoc eſt, vbi ſponſa ſua, ſeu Eccleſia ſua Catholica quærenda ſit, in qua illa remiſſio peccatorum acciperetur, nempe non in parte aliqua, vt de illa dicatur, vt hæretici dicunt, *Ecce hic, & ecce illic*, ſed in omnibus gentibus diffuſæ cuius fides ab Ieruſalem exodium ſumpſit, & paulatim totum orbem occupauit. Nam & hoc ad veram Eccleſiam diſcernendam certiſſimum ſignum eſt.

48. VOS AVTEM TESTES ESTIS HORVM. Vbi deſignat, quod ſit officium Apoſtolorum futurum, nempe teſtificari ea, quæ oculis ſuis viderant, mortem, & reſurrectionem Chriſti, idque in Ieruſalem, & in omni Iudæa, Samaria & vſque ad vltimum terræ, vt dicitur Act. 1. verſ. 8. Vnde videntur hæc verba, licet à Luca hîc ſubiecta, ſpectare ad diem Aſcenſionis. Vt autem tanto muneri ſitis idonei.

49. EGO MITTO, id eſt, breui in Pentecoſte miſſurus ſum, PROMISSVM, Græcè ἐπαγγελίαν, *promiſſionem*, PATRIS MEI IN VOS, id eſt Spiritum ſanctum, quem & olim Pater meus per Prohetas, & nuper per os meum promiſi me miſſurum, ad vos docendos, & roborandos. VOS AVTEN SEDETE IN CIVITATE, id eſt, deinceps manete in Ieruſalem, quod Græcè additur; nam inde lex, ſeu prædicatio

Euangelica miſſo Spiritu ſancto incipere debebat: QVOAD VSQVE INDVAMINI VIRTVTE EX ALTO, id eſt, donec fortitudine animi cælitùs per Spiritum ſanctum afflatâ roboremini, ablatâ preſtinâ illâ infirmitate, ac timiditate teſtificandi nomen & fidem meam. Explicantur iſta verba clariùs Act.1.v.4. & 8.

50. EDVXIT AVTEM EOS, ſaltem Apoſtolos, illis quidem conſpicuus, cæteris verò Iudæis inuiſibilis, FORAS, nempe extra Ieruſalem, idque in ipſo, vt videtur, die Aſcenſionis, IN BETHANIAM: vbi erat domicilium Magdalenæ & Marthæ. Proinde videtur ex Bethania poſteà in montem Oliueti, vnde aſcendit, reuerſus eſſe: nam iſte mons erat medio circiter itinere inter Ieruſalem & Bethaniam. ET ELEVATIS MANIBVS, non in cœlum, per modum precantis, ſed ſuper eos, quibus benedictionis gratia erat impertienda: nam ille erat antiquus benedicendi ritus, vt patet Leuit. 9. v. 22. ſicut & nunc fit adhibitio ſigno crucis, tamquam fonte omnis noſtræ benedictionis. Quæ cæremonia ab Apoſtolica manauit traditione, & fortaſſis ab hoc ipſo facto Chriſti, vt non ſolùm recentiores aliqui ſentiunt, ſed etiam. S. Hieron. in v.19. c. 66. Iſaiæ, vbi dicit, quòd hoc ſignum *Tau*, nobis ad Patrem aſcendens Dominus dereliquit, ſiue in frontibus noſtris poſuit. BENEDIXIT EIS, tamquam Sacerdos ab illis abiturus. Quæ benedictio non inanis fuit, ſed vim dedit, quæ eos vſque ad aduentum Spiritus ſancti cuſtodiret.

51. Inter benedicendum autem RECESSIT AB EIS, ET FEREBATVR IN COELVM, non diſparendo, ſeu euaneſcendo, vt in cæteris apparitionibus, ſed paulatim ſurſum ſe attollendo, illis videntibus, donec tandem nubes eum ſecluderet ab oculis eorum, vt narratur Act.1.v.9. Faciem habebat versùs occidentem, ſicut ex vltimis veſtigiis pedum eius patet, quæ aſcenſurus petræ veluti ceræ impreſſit, & adhuc ibi cerni dicuntur.

52. ET IPSI ADORANTES, Chriſtum iam nubibus ſuſceptum in cœlum, iuxtà mandatum Domini, REGRESSI SVNT IN IERVSALEM; idque CVM GAVDIO MAGNO, de glorificatione ſcilicet Domini ſui, iuxtà illud Chriſti: *Si diligeretis me gauderetis vtique, quia ad Patrem vado*; itemque de imminente aduentu Spiritus ſancti, cuius effectus iam prægustauerant.

53. ET ERANT SEMPER IN TEMPLO, omni ſcilicet die, temporibus opportunis, LAVDANTES ET BENEDICENTES DEVM, quia Chriſtum ſuum glorificaſſet, & eiuſdem gloriæ ſpem ſibi dediſſet. Quæ verba nonnulli referunt ad tempus, quo iam acceperant Spiritum ſanctum: nam Lucas ſimiliter Act.2. verſ.46. & Actor. 3. v. 1. narrat Apoſtolos perduraſſe vnanimiter in templo. Quibus fauet, quòd ante aduentum Spiritus ſancti inſinuetur, Apoſtolos domi in cœnaculum manſiſſe. Theophyl. tamen, Beda, & alii, valde veriſimiliter putant, hæc contigiſſe ſtatim poſt Aſcenſionem, etiam ante Pentecoſten, quod ſeries narrationis videtur poſtulare. Nec enim cogit illa Scriptura Act. 1. vt ſemper domi in cœnaculo detuliſſe credantur.

FINIS.

IN EVANGELIVM IESV CHRISTI SECVNDVM IOANNEM.

PRÆFATIO.

IOANNES *Euangeliſta patrem habuit Zebedæum, matrem Salomonem, vt ex Matth. 27. verſ. 56. collocato cum Marci 15. verſ. 40. colligitur: namque ad illo dicitur mater filiorum Zebedæi, ab hoc vocatur Salomone. Frater fuit Iacobi, Maioris vulgò dicti, qui primus Apoſtolorum ab Herode, non Tetrarcha Galilææ, vt putauit Maldonatus, ſed Herode Agrippa Rege occiſus eſt. Oriundus fuit à Bethſaida, Galilææ oppido non ignobili, & à Chriſto Domino adoleſcens, ac penè puer, inquit Hieronym. libro 1, contrà Iouin. ad Apoſtolatum vocatus eſt, ſicut ætas arguit: nam, vt idem Hieronym. ibidem ait, ſicut & in Catalogo, vitam vſque ad ſexageſimum octauum poſt Chriſti paſſionem annum produxit. Virginem fuiſſe Tertullian. lib. De monogamia, cap. vlt. teſtatur,* Chriſti ſpadonem *vocans, latè contrà Iouin. Hieronym. qui eum nominat* Maritum & Virginem. *Ex quo fortaſſis loco fluxit, quòd Auctor Prologi in Tract. Auguſt. in Ioan. Beda, & alij, putant eum à nuptiis iam deſponſis reuocatum, Chriſto ſingulariter dilectum fuiſſe, & familiarem, probant recubitus in ſinu Ieſu, fiducia interrogandi Chriſtum de proditore, quòd Petrus non audebat, Mater Domini in tutelam eius tradita. Vnde ſeipſum ſæpiùs nominat diſcipulum, quem diligebat Ieſus. Vide cap. 19. verſ. 26. cap. 20. verſ. 2. Cauſam eſſe tradit Hieron. ibidem, perpetuam virginitatem; cuius plura vide apud eumdem priuilegia. Poſt Aſcenſionè Chriſti, Aſiam ei ad prædicandum Euangelium obtigiſſe teſtis eſt Iren. libro 3. cap. 3. Euſeb. in Hiſtoria. & alij paſſim: quod & Apocalypſis ad ſeptem Aſiæ Eccleſiæ, velut eius curæ commiſſas, ſatis indicat. Propriè tamen Epheſiorum Epiſcopum fuiſſe iidem docent Scripſit poſt omnes cæteros Euangeliſtas Euangelium ſuum, & quidem, vt Theophyl. Dorotheus, & alij inferioris notæ auctores, in Pathmos inſulà; vt verò Iren. libro 3. cap. 1. Euſeb. lib 5. cap. 8. & alij volunt, Epheſi. Niſi ita concilientur, vt in Pathmos ſcripſerit, Epheſi ediderit, ſicut quidam volunt, idque anno primo Neruæ Imperatoris. Scripſit autem rogatus ab Aſiæ Epiſcopis, duabus de cauſis. Primò, vt Cherinti & Ebionis hereſes, contrà Chriſti diuinitatem emergentes, refelleret, qui Chriſtum*

purum hominem fuiſſe, & ante Mariam non fuiſſe dicebant. Secundò, quod cæteros Euangeliſtas vnius tantùm anni, quo Chriſtus paſſus eſt, poſt Ioannis videlicet carcerem, geſta, & quidem ferè humana narraſſe deprehenderet. Vnde & ſuppleuit prætermiſſa, & quæ diuinitatem Chriſti præcipuè ſpectant, proſecutus eſt. Itaque indicto fratribus ieiunio, vt Hieron. Præfat. in Matth. & vt alij, addunt, fulguribus & tonitruis præuiis, ſicut alter Moyſes, & verus filius Boanerges, altiſſimum illud proœmium intonuit, In principio erat verbum, &c. *Quod quidam Platonicus olim aureis litteris conſcribendum, & per omnes Eccleſias in locis eminentiſſimis proponendum eſſe dicebat, teſte Auguſt. 10. de Ciuit. c. 27. Ex omnium ſenſu ſcripſit Græcè, quamuis Epiphan. Hæreſ 30. teſtetur illud Hebraice tranſlatum, Tyberiade in Iudæorum ſecretoribus penetralibus olim ſeruatum fuiſſe.*

CAPVT PRIMVM.

IN PRINCIPIO. Duo precipui iſtius loci ſunt ſenſus. Primus eſt, vt IN PRINCIPIO, idē ſit, quod in Patre, qui eſt principium, ſeu origo & Filij, & Spiritus ſancti, & cauſa rerum omnium: cui commodiſſimè iungitur, ERAT, vt ſenſus ſit, Filium, ſemper fuiſſe in æterno omnium principio. Nam, vt optimè Cyrill. lib. 1. in Ioann. Si in principio erat, quæ mens poterit vmquam vltra illud, *Erat*, contioilare; aut quando illud, *Erat*, mente ita tenebimus, vt cogitationes noſtras non antecedat? Ita & Hilar. lib. de Trinit. & Auguſt 6. de Trinit. c. 2. Secundus eſt, IN PRINCIPIO, temporis, quo eſſe cœpit, quidquid factum eſt, & ante quod nihil factū eſt, ERAT, id eſt, iam tum erat, & veraciter atque immutabiliter ſubſiſtebat, Nam iſto verbo, *Erat*, includente quodammodò in ſenſu ſuo particulam, *Iam*, denotatur quædam anteceſſio ante principium illud temporis. Vnde Auguſt. loco cit. exponit, ante omnia. Quæ vis verbi præclarè exprimitur Prou. 8. Nam quod v. 22. dixerat, *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum*, mox explicat: *antequam quidquam faceret, antequam terra fieret, nondum erant abyſſi, & ego iam concepta eram; ante omnes colles, ego parturiebar.* Significatur ergo æternum eſſe Verbum, ſeu principio carens; ita vt iſtis tribus vocabulis, *In principio erat*, falſum conuincatur illud, quod iactabant Ariani: Erat aliquando, quando non erat. Nam, vt acutè Ambroſ. lib. 1. De fide, cap. 5. indefinitè tenditur, *Erat*. Quinquid excogitaueris, erat Filius: quod enim iam erat in principio, non includitur tempore, non principio præuenitur. Itaque reſpicere videtur Euangeliſta & ſupplere initium Geneſis: qu. d. In principio illo temporis, quo Deus creauit cœlum & terram, non creauit Verbum, quo cætera creabantur, ſed ipſum iam tunc erat ante cœlum & terram.

VERBVM, Græcè λόγος, quod ab antiquis, variis modis redditur: ab aliquibus *Ratio*, à multis *Sermo*, quod Eraſmo & Nouatoribus maximè placet. Sed omnibus in Eccleſia Catholica præfertur, & antiquis, ac recentioribus celeberrimum eſt, *Verbum*: & meritò, quia alieniſſimum à compoſitione, quam *Sermo* includere, vel admittere videtur, vtpotè pluribus conſtans verbis: quæ multitudo ex imperfectione, vel loquentium, vel audientium proficiſcitur. Ratio quoque neque reſpectum ad principium ſignificat, neque ad opera, quæ verbo fiunt; ſicut vtrumque notat Auguſt. lib. 83. Quaſt. qu. 63. quorum vtrūque ſignificatur nomine *Verbi*. Addit Baſil. in principium huius Euāgelij, *Verbum* hîc dici, non Filium, quia ex mente proceſſit, quia citra carnalem affectionem natus eſt, quia imago eſt geni-

toris, totum in ſeipſo genitorem oſtendēs. Verbum quippe perfecta imago eſt eius, cuius eſt verbum. Non enim de externo Verbo, quod propriè dicitur Vox, ſed de interno agitur, quod Cogitationem dicimus. Sed cogitationis nomen horret Euāgeliſta, ne aliquid volubile credatur in Deo, vt Auguſt. 15. de Trinit. cap. 16. Eſt autem Græcè additus articulus ὁ λόγος, *illud Verbum*, vt articuli adiectione, inquit Chryſoſt illud à reliquis ſepararet: q. d. In principio iam erat illud Verbum Dei, primum, diuinum, increatum, quo creaturæ omnes dictæ & creatæ ſunt.

ET VERBVM ERAT, id eſt, & idē iſtud Verbū iam tum in principio ſubſiſtebat, APVD DEVM, Græcè τὸν θεὸν, *illum Deum*, celeberrimum Iſraëli, à Patribus prædicatum, cuius erat hoc verbum. Significatur ergò hîc; Primò, Verbum iſtud fuiſſe Verbum ipſius Dei. Cùm enim verbum non poſſit eſſe niſi dicentis, & nihil eſſet præter Deum, neceſſe eſt fuiſſe, verbum Dei, tamquam dicentis, & proinde Patris. Secundò, & præcipuè, Verbum perſonâ diſtingui ab illo Deo, cuius Verbum eſt, id eſt à Patre, vt notauit Theophil. Cyrill. Baſil. & quotquot antiqui locum hunc tractauere. Quomodo enim, inquit Cyrillus, quod vnum numero eſt, id eſt, vna perſona, ipſum apud ſeipſum eſſe intelligeretur? Tertiò, Verbum, non vt conceptum humani animi, in Patre eſſe, tamquam accidens in ſubiecto, ſed vt perſonam diſtinctam per ſe ſubſiſtere. Idcirco enim vſus eſt, *apud*, potiùs, quàm *in*. Vnde Theophyl. & Hilar. lib. 2. de Trinit. reddunt, *cum Deo*. quo ſignificatur idem, quod *apud Deum*, ET DEVS ERAT VERBVM. Græcè articulus additur *Verbo*, & non *Deo*, vt indicetur, *Verbum* eſſe ſubiectum, & *Deus* prædicatum, hoc modo: *Et illud verbum erat Deus*. Quo inuerſo loquendi modo vſus eſt, propter concinnitatem ſermonis, maximè, Hebraici, vt ſcilicet vox *Deus*, quæ finis fuerat ſententiæ præcedentis, eſſet initium ſequentis; quemadmodum hoc fit quater ſtatim v. 4. & 5. Porrò magnâ conſideratione non addidit articulū voci. *Deus*, vt indicaret, non ſumi hîc pro perſona, vt paulò antè ſed pro natura communi; vt ſenſus ſit: Verbum erat Deus, ſicut ille, apud quem erat, alius non aliud, eiuſdem cum illo naturæ, ac deitatis, idem cum illo. conſubſtantialis, ac ſimpliciſſimus Deus, vt notat Cyrillus. Ex quo patet, primâ ſententiâ expediri quæſtionem, an ſit Verbum, nempe in principio, ſeu ab æterno: ſecundâ, quo modo ſit perſona, ſcilicet à Patre diſtincta: tertiò, quid ſit, nempe Deus. Omnia verò tria pulchro compendio in vnam ſummam colligens, addit.

2. HOC ERAT IN PRINCIPIO APVD DEVM, id eſt, hoc idem Verbum, quod Deum eſſe dixi, erat in principio apud Deum, cuius verbum eſt, tamquam ſcilicet vnus cum eo Deus. Cauſa duplex talis epilogi eſt: prima, ne quis tria illa pronunciata de diuerſis verbis intelligeret; vno videlicet, quod ſit internum Deo Patri; altero, quòd illi interno ſimillimū ſit, & vocetur Filius Dei, tamquam verbum verbi, & ſplendor ſplendoris, & imago imaginis, vt Eunomiani putarunt, teſte Cyrillo libr. 1. in Ioan. cap. 4. Secunda cauſa eſt, eaque præcipua, quam vrget & explicat S. Hilar. lib. 2. de Trinit. ne contrà Moyſen, nouum Deum, ideóque plures Deos cum Gentilibus introducere videretur, dicendo, *Deus erat Verbum*. Statim enim explicat, Hoc ERAT, &c. id eſt, hoc idem Verbū Deus vnus & verus erat apud Deum, cuius Verbum eſt. Explicatâ igitur Verbi æternitate, diſtinctione, naturâ, nunc ad opera eius tam creanda, quàm reſtauranda pergit.

3. OMNIA PER IPSVM FACTA SVNT. Compendio exprimit quidquid Moyſes fusè initio Geneſis deduxerat, quia ad opus redemptionis, nouo Teſtamento proprium, feſtinabat. *Omnia*, igitur, id eſt, vt explicat Paulus ad Coloſſ. 1. verſ. 16. *Vniuerſa in cœlis & in terra, viſibilia & inuiſibilia*, nullo penitus extra

Deum excepto. Cùm enim dicit *Omnia*, ſine dubio præter eum, qui ſubiecit ei omnia, ſicut idem Apoſtolus argumẽtatur 1. ad Corinth. 15. v. 27. *Per ipſum* verò facta ſeu creata ſunt, non vt per miniſtrum, per organum, per inſtrumentum, ſicut Ariani ſenſerunt, ſed per efficaciſſimum, omnipotens, & coæternum Patri Verbum, quo Deus Pater dixit: *Fiat & Factum eſt.* Cùm enim verbum non niſi à dicente ſit, ſignificatur tantùm per iſtud, *Per*, poteſtatem faciendi, ſicut & ipſam eſſentiam, Filio à Patre cõmunicatam, ſed ab æterno. Non enim putandum eſt, cùm in Geneſi ſcribitur, *Dixit Deus fiat lux*, &c. temporalem aliquem ſonum, aut dictionem, aut iuſſionem ſignificari; ſed denotatur æternus conceptus, ſeu Verbum Patris de vniuerſis condendis, cuius effectus temporalis tunc effluxit, quando fieri debuiſſe, in illo verbo continetur. Æternum quippe eſt hoc ipſum in verbo Dei, quando fieri aliquid debeat, vt Auguſtin. libr. 1 De Geneſ. ad litt. capite 2. Porrò ex hoc, quòd per Verbum omnia dicuntur facta, rectè colligitur, ipſum Verbum non eſſe factum, ſicut colligunt ferè veteres aduerſus Arianos, Auguſtin. Tractat 1. Cyrill. lib. 1. cap. 5. & alij: ſicut enim ſeipſo non poteſt eſſe prius, ita nec per ſeipſum fieri. Vt autem de omnibus cæteris creatis nulla fieret cauillatio per exceptiones, aut commodas diſtributiones, id, quod affirmatiuè dixerat, generaliſſimè exprimit negatiuè: ET SINE IPSO FACTVM EST NIHIL, neque corporaliũ neque ſpiritualium. Quo iugulantur Platonici, & Manichæi: illi, quia corporalia per Deos minores, id eſt, per Angelos; hi, quia mũdum corporeum per principium malum factum ſentiebant: contra quos Aug. tum Tract. 1. in Ioan. tum 12. de Ciuitat. cap. 20. Porrò illud, *ſine*, quamdam concomitantiam ſignificat, vt alia intelligatur perſona ſocia, nempe Pater, vt Hylar. q. d. Sine eo à Patre nihil factum eſt. QVOD FACTVM EST. Iungendũ eſt præcedentibus, ſicut iungit Nazianz. Orat. 5. de Theologia, Hieron. diuerſis locis, Chryſoſt. & alij. Itaque tamquam explicationis ergò adiectum eſt, vt faciliùs intelligeres, quænam per ipſum facta cenſeantur, nempe omnia, quæ facta ſunt: ſic enim nulla difficultas eſt in excludendo ab ea generalitate Patrem & Filium, & præcipuè Spiritum ſanctum; itemque peccatum. Illi namque non ſunt facti, qui æterni; hoc non fit, quia fieri nequit, vt pote defectus ab eo quod eſt. Auguſtin. tamen & Cyrill. in Ioann. Athanaſ. aliique multi veteres, iungunt ſequentibus, hoc modo: *quod factum eſt: in ipſo vita erat:* quod Auguſtin. exponit Tract. 1. in Ioan. & 5. De Geneſ. ad litt. cap. 14. res creatæ erant vita, antequam fierent, non in ſeipſis, ſed in Verbo, ſeu in Sapientia Dei, tamquam in arte viuente, quâ factâ ſunt. Porrò quomodo hoc exordio Ioan. interficiantur plurimæ hæreſes, Arriana, Sabelliana, Photiniana, Eunomiana, Manichæa, vide Ambroſ. libr. 1. De fide cap. 5.

4. IN IPSO, ſcilicet Verbo, VITA ERAT. Quod Chryſoſt & Cyrill. videntur cauſaliter intelligere, reſpectu vitæ naturalis creaturarum, quam cauſat creãdo & gubernando: recentiores verò plerique reſpectu vitæ ſpiritualis & æternę, quã attulit hominibus. Rectiùs Auguſt. Tract. in Ioan. & aliis multis locis, exponit hunc & ſequentem adhuc verſum de vita eſſentiali Verbi Dei. *In principio* ergò *vita erat*, quia ipſemet vita erat, ſicut infrà dicit, *Ego ſum vita*, quia eſt ipſa ſcilicet æterna & viuens Sapientia, & Veritas. Nec refert, quòd *in ipſo* eſſe dicatur; ſic enim & cap. 5. verſ. 25. dicit, *Sicut Pater habet vitam in ſemetipſo*, quia ipſe eſt vita ſua, vt Auguſt. notat loco De Geneſi citato. ET VITA, illa eadẽ diuina Sapientia, ERAT LVX, non quorumcumque animalium, ſed HOMINVM, quia ad imaginem Dei facti rationalem habent mentem, qua poſſunt videre ſapientiam Dei, æternámque veritatem. Ita Auguſt. Tract. 1. Hanc enim lucem ęternę ſapien-

tiæ vidit, quiſquis æternam Dei legem vidit, ex qua ſapienter viuendo vitam ſuam format. Quia verò ſtulta hominum corda, quæ peccatis, terreniſque deſideriis aggrauata lucem illam videre non poſſunt, putare poſſent lucem illam ſibi abſentem eſſe, addit:

5. ET LVX, iſta æternæ Veritatis & Sapientiæ, IN TENEBRIS LVCET, id eſt, in tenebroſis & cœcis peccatorum cordibus. Vt enim crebrò explicat & appoſitè Auguſtin. ſicut homini cœco præſens eſt Sol, ſed ipſe Soli abſens eſt, ſic omnis ſtultus, id eſt, impius & iniquus cœcus eſt corde. Præſens eſt illa Sapientia, & veluti cœco Sol, ideóque oculis eius abſens eſt. Hinc eſt ergò, quod TENEBRÆ, id eſt, homines peccatis tenebrati, EVM NON COMPREHENDERVNT, id non perceperunt, nempe quia immundos habebāt oculos. Beati enim mundo corde, quoniam ipſi Deū videbunt. Tollantur ex animo impedimenta peccatorum & affectuum terrenorum, & videbis ſapientiam, quæ præſens eſt, quia Deus eſt ipſa Sapientia, inquit Auguſtin. His ergò de diuinitate Verbi Dei præmiſſis, & tenebris eum non comprehendentibus, accedit ad œconomiam diuinæ prouidentiæ, qua mundum in notitiam iſtius lucis adducere voluit.

6. FVIT HOMO MISSVS A DEO, & proinde diuinæ auctoritatis pondus ad teſtificandum habens, quam ei conciliauerat miraculoſa natiuitas, vita ſolitaria, victus auſteritas, conuerſationis innocentia, prędicationis libertas & efficacia: CVI NOMEN ERAT IOANNES, diuinitus videlicet impoſitum ante circumciſionem, & ipſa ſua etymologia gratiam Dei ſonans.

7. HIC VENIT IN TESTIMONIVM, VT TESTIMONIVM PERHIBERET DE LVMINE, id eſt, cauſa miſſionis & aduentus eius fuit, vt teſtaretur iſtius lucis carne veſtitæ præſentiam in hoc mundo. Nam quamuis Sol corporeus non indigeat lucerna, vt videatur, lux tamen illa animi mundi, ſapientia Dei, per ſe inacceſſibilis eſt cordibus maximè tenebroſis. Itaque prędicatione ſua teſtimonium ei perhibuit Ioannes, quòd ipſe eſſet lux & Sapientia Dei; vt ſic omnes, qui non poſſent eam capere, eáque contemplando & amando frui, eius auctoritate moti, ſaltem CREDERENT PER ILLVM, Ioannem. Fides enim, nondum re perſpectâ innititur teſtificationibus fide dignis; fide iam habitâ, mundatur paulatim animus, vt tandem videre poſſit, quod credidit.

8. NON ERAT ILLE LVX, illa increata, Sapientia ſcilicet Dei, ſed potiùs, lucerna ab illa luce accenſa, ſicut vocatur c. 5. SED VT TESTIMONIVM, &c. q. d. Non erat lux, ſed teſtis ac præco lucis: non Sol, ſed lucifer, ſolis præcurſor. Quod tam ſollicitè inculcat, vt ſuſpicionem tolleret, quæ aliquando fuerat, Lucæ 3. v. 15. quòd ipſe eſſet Chriſtus. Itaque illud lumen, de quo perhibuit Ioannes teſtimonium, ab æterno.

9. ERAT LVX VERA: primigenia, ſumma, ſubſtantialis, non lucis particeps, ſed ipſe fons luminis ſpiritualis, quia ipſa ILLVMINAT OMNEM HOMINEM VENIENTEM IN HVNC MVNDVM, id eſt, naſcentem: ergò & ipſum Ioannem. Hæc autem illuminatio dupliciter intelligi poteſt fieri: primò per creationem mentis rationalis, velut oculi interioris, ſicut Auguſtin. exponi poſſe tradit lib. 4. De peccatorum meritis cap. 25. præſertim ſi attendamus, nihil omninò, veri, qualecumque ſit, agnoſci ab humanâ mente poſſe, niſi iudicet iuxta regulas quaſdam immutabiles quas ſupra mentem ſuam omnis anima rationalis ſcriptas videt in libro lucis illius, quæ æterna veritas dicitur, vt Aug. ſæpè tradit, & in primis lib. 14. de Trinit. cap. 15. lib. De vera religione cap. 39. & alibi. Secundò intelligi poteſt, vt Auguſtin. plerumque intelligit, de illuminatione pietatis, quâ anima per gratiam verè fit ſapiens & iuſta. Nam quamuis homo audiat dicentem hominē vel Angelum, vt tamen ſentiat & cognoſcat, credendo & amando verum eſſe, quod dicitur, illo lumine intus mens eius

aſpergitur, quod in æternum manet, vt idem loco. De peccat. meritis citato, vbi dicit, hunc locum exponendum eſſe negatiuè, quia ſcilicet nemo illuminatur, niſi ab iſta luce: q. d. Cui ſoli competit illuminare omnes, qui illuminantur.

10. IN MVNDO ERAT, eſſentiâ, potentiâ, præſentiâ, non mundo quaſi concluſus, ſed vti continens mundum: ET MVNDVS PER IPSVM FACTVS EST, tamquam per artem viuentem & ſubſiſtentem omnipotentis artificis, quæ regit opus, quod fecit: ET MVNDVS, id eſt, ſed mundus in illis creaturis, quæ eum agnoſcere debuiſſent, EVM (quod refertur Græcè non ad lucem ſeu lumen, quod præceſſit, ſed ad perſonam verbi, quod Græcè maſculinum eſt λόγον) NON COGNOVIT, cœcitate mentis, quâ poſt peccatum tenebrata eſt, impediente, ne auctorem ſuum agnoſceret; illa præſertim agnitione, qua Deus agnoſci, & amari, & coli à creatura ſua debet.

11. IN PROPRIA VENIT, id eſt, in mũdum à ſe factum, præcipuéque in Iudæos carne cognatos venit, per Incarnationem, inquit Auguſtin. Tract. 2. nempe qui inuiſibilis per diuinitatem in mundo erat, viſibilis & palpabilis per humanitatem fieri voluit, vt quemadmodum Athanaſ. de corporali aduentu verbi Dei dicit, homo hominum ſenſus in ſenſibilia defixos præoccuparet. Nimirum, vt ita homines humana ſolùm cogitantes, quocumque ſenſus ſuos conferrent, ibi ſe anticipari, & vndecumque inſinuari veritatem ſibi animaduerterent. ET SVI, id eſt, Iudæi, quos vt populum peculiarem ſibi adſciuerat, Deuteron. 32. verſ. 9. item *ſui*, quia contribules eius & cognati, vt Auguſt. EVM NON RECEPERVNT, per fidem, id eſt, noluerunt in eum veluti creatorem domus ac liberatorem ſuum credere, vt mox exponitur; imò reiecerũt eum. Ne verò à nemine prorſus receptus eſſe, & Iudæorum incredulitas fidem, qua Deus in promiſſis ſuis fidelis eſt, euacuaſſe putaretur, adiecit à quibuſdam receptum, & quanto fructu.

12. QVOTQVOT AVTEM RECEPERVNT EVM, quod quomodo fiat, ſtatim explicat: credendo ſcilicet IN NOMINE EIVS, id eſt, in ipſum, prout ſe inter homines cognoſcendum & nominandum exhibuit, videlicet in Ieſum Chriſtum Filium Dei; DEDIT EIS POTESTATEM FILIOS DEI FIERI, hoc ipſo, receperunt eum, ſeu crediderunt in eum. Nam, clarè & breuiter Auguſtin. lib. 1 ad Bonifac. capite 3. datur poteſtas, vt Dei filij fiant, qui credunt in eum, cùm hoc ipſum datur, vt credant in eum. Hoc autem ſolet communiter intelligere Auguſtin. de fide viua & operatoria per charitatem, quæ ſcilicet non ſteriliter credit, ſed facto oſtendit ſe verum putare, quod credit. Et tunc poteſtas illa eſt actui ſuo coniuncta. Et verſus ſequens erit explicatio, qualis illa fides, qua fiunt Filij Dei, eſſe debeat, regenerationi ſcilicet iuncta. Intelligi tamen poteſt de poteſtate ab actu ſeparata, & conſequenter de fide inchoata: nam per illam ad baptiſmum regenerationis ducimur, & orando ex fide impetramus ſpiritum pœnitentiæ & charitatis, qua conſtituimur Filij Dei. Et tunc ſequens verſus erit enumeratio eorum, quæ præter fidem illam requiruntur, videlicet qui non ſolùm crediderunt in nomine eius, ſed etiam,

13. QVI NON EX SANGVINIBVS, maris & fœminæ, conceptûs materiam ex concocto ſanguine ſubminiſtrantium, vt Auguſtin. Tract. 2 Quòd plenius explicat, NEQVE EX VOLVNTATE CARNIS, id eſt, concupiſcentia mariti, qui non humana non carnali, non concupiſcentiali, & immundiſſima generatione, SED EX DEO NATI SVNT, id eſt, ex ſanctiſſima illa diuina voluntate. *Voluntariè enim genuit nos Deus verbo veritatis*, vt eſt Iacobi 1. Vnde Auguſt. apud Proſperum Sent. 301. Iuſtus ex Deo, non ex hominibus naſcitur, quoniam renaſcendo, non naſcendo fit iuſtus. Vnde etiam renati Filij Dei vocantur,

14. Et verbvm, illud ſcilicet, de quo hactenus locutus ſum. Ponitur vel *Et* pro *Nam*, quantum ad ſenſum modus exponitur, quo in propria venerit, & ſimul ratio datur tantæ gratiæ hominibus collatæ, quâ filij Dei fierent, nempe quia illud ipſum æternum Verbum ineffabili quodam amoris exceſſu, Caro factvm est, id eſt, homo, ſicut vnanimiter Patres explicant, Cyrill. Augu. & alij, per ſynecdochen ſcilicet pro toto ponendo partem, eamque viliorem, vt Chriſti humilitatem magis oſtenderet, & ne carnis nomen, quaſi indignum aliquid refugiſſe videretur, inquit Augu. Epiſt. 120. capite 4. Similes locutiones in Scripturis frequẽtes ſunt, vt Lucæ 3. verſ. 6. *Videbit omnis caro ſalutare Dei.* Itaque ad commendãdam extremam Dei dignationem, ſummum oppoſuit infimo, nobiliſſimum abiectiſſimo, verbum omnipotens & beatiſſimũ infirmiſſimæ miſerrimæque carni; ſic tamen, vt *Caro*, non ſignificet ſic, neque partem naturæ humanæ, neque naturam humanam, neque perſonam humanam, ſed hominem, quia Verbum non pars naturæ, non natura, non perſona, ſed homo *factum eſt*, Sic, vt Verbum, ſeu perſona Verbi ſubſiſtens, in natura diuina ſimul ſit verè homo, id eſt, ſubſiſtens per modum perſonæ in natura humana. Ita quippe verba iſta librata ſunt, vt vno ictu omnes hæreſes de Chriſto perimantur. Nam neque dicitur, verbum factum eſſe, quod putabant Ariani; neque verbum in carnem mutatum, quod Appollinariſtæ; neque carnem in verbum, quod alij: neque verbum & carnem in naturam tertiam, quod Eutichiani: neque verbum carnem ſibi tantummodò coniunxiſſe; neque perſonam hominis ſumpſiſſe, quod Neſtoriani; neque in carnem veniſſe, ſicut ad Prophetas & Sanctos olim venit: ſed verbum carnem, ſeu hominem factum eſſe: vtrâque ſcilicet naturâ in vnitatem perſonæ coaleſcente, ita vt verbum ſit caro, ſeu homo, eademque perſona verbum ſimul & homo. Et habitavit in nobis, id eſt, Verbum iam caro factum [illegible] terris viſum eſt, & cum hominibus conuerſatum, vt explicat Baruch cap. 3. verſ. 38. ne ſcilicet propter magnitudinem excellentiæ ſuæ hominum conſortium dedignatus fuiſſe putaretur. Quamquam Cyrill. 1. in Ioann. capite 16. & libro de Incarnat. vnigeniti capite 23. velit eſſe explicationem particulæ præcedentis, vt ſignificetur, quòd Verbum non ita ſit caro factum, vt mutatum fuerit in carnem, vel cum carne in naturam tertiam, ſed vt in illa non ſibi confuſa, permixtáve, ſed diſtincta, velut in templo animato corporaliter habitauerit. Et vidimvs Græcè ἐθεασάμεθα, *ſpectauimus*, ſcilicet oculis corporalibus, tamquam teſtes oculati admirandum ſpectaculum, gloriam eivs, id eſt, maieſtatem diuinitatis eius, per humanam naturam coruſcantis, non qualem Prophetæ, Moyſes, Angeli habuerunt, ſed qvasi vnigeniti a Patre, id eſt, talem, qualis decebat Filium Dei Patris vnigenitum. Itaque *Gloria* ſignificat illam maieſtatem, ſiue ſplendorem diuinitatis occultæ, quæ vel in facie relucebat, vt Hieron. cap. 9. Matth. vel etiam in veſtibus, vt in transfiguratione, vel per miraculorum magnitudinem ſe prodebat vt infrà cap. 2. verſ. 11. Et illud *quaſi*, non ſimilitudinis nota eſt, ſed confirmationis, ac determinationis indubitatæ, vt loquuntur Chryſoſtom. & Theophyl. ſignificans, tamquam, id eſt, verè, quemadmodum dicit Apoſtolus, *Vt filij lucis ambulate*, id eſt, tamquam qui verè filij lucis ſitis. Vnde Auguſt. in Pſalm. 125. ſcribit eſſe ſubinde notam proprietatis, vt quando dicitur, *Fecit ſicut vir bonus, ſicut Senator*, &c. Plenvm gratiæ et veritatis, *Plenum* Græcè Nominatiuus eſt, πλήρης χάριτος, & referendus eſt ad *Verbum caro factum*, ita vt quæ ſequuntur (*vidimus gloriam eius*, &c.) parentheſi includantur. Itaque Verbum caro factũ, erat plenum gratiæ, non ſolùm quatenus ipſa diuinitas in eo habitabat corpora-

liter, ſed etiam quia ipſe fons omnium gratiarum Spiritus-ſancti in ipſum cũ tota plenitudine, gratię tam gratum faciẽtis, quam gratis datæ, ſine menſura effuſus erat, ita vt in nos plenitudo eius redundaret. Legem quippe nobis gratiam mutauit, timorem in amorem. ET VERITATIS, quia vt eſt 1. Ioann. 5. Chriſtus eſt veritas, & ita veritas, vt totum in illo verum fuerit, vera anima, vera caro, verus homo, verus Deus, vera natiuitas, vera paſſio, vera mors, vera reſurrectio, vt Auguſt. Tract. 8. in Ioan. Hinc conſequenter, plenum veritatis, in verbis ſine mendacio in conuerſatione ſine peccato; plenum veritatis in rebus, quia omnes vmbras ac typos, omnes promiſſiones veteris Legis impleuit, iuxta Apoſtolum, 2. ad Corinthios 1. verſ. 20.

15. IOANNES TESTIMONIVM PERHIBET DE IPSO, id eſt, non ſolùm nos, quod vidimus, teſtamur, ſed & Ioannes à Deo miſſus, tantæque auctoritatis, vt Chriſtus eſſe putaretur, teſtando. CLAMAT, id eſt, non clanculum, non obſcurè, non trepidè: ſed magnâ cum libertate profeſſus eſt: HIC ERAT, QVEM DIXI, id eſt, Hic eſt ille, de quo prædixi antequam vidiſſem eum, vt patet Lucæ 3. v. 16. QVI POST ME VENTVRVS EST, iamiam ſcilicet ad prædicandum, quia iam ab eo baptizatus fuerat. ANTE ME FACTVS EST, id eſt, mihi antepoſitus eſt dignitate, vt Auguſt. Tract. 3. QVIA PRIOR ME ERAT, id eſt, æternitate prior, dignitate præſtantior. Vtroque enim modo *Prior* accipi poteſt, vt & temporis præceſſionem ſignificet, & naturæ tam diuinæ, quam humanæ præcellentiam. Vnde Ambroſ. 3. de fide c. 5. Prior me erat, æternitatis eſt; ante me factus, honoris. Interpoſito breuiter Ioannis teſtimonio, pergit declarare illam, quam dixerat, plenitudinem gratiæ & veritatis.

16. ET DE PLENITVDINE EIVS: qu. d. Tanta fuit eius plenitudo, vt de redundantia fontis illius: NOS OMNES ACCEPIMVS, quidquid ſcilicet habemus gratiæ & veritatis, ad benè viuendum & prædicandum id, quod vidimus. Sunt enim verba non Baptiſtæ, ſed Euangeliſtæ, vt ſentit Chryſoſt. & Cyrill. libro 1. cap. 20. Sed quid eſt illud, quod accepimus? nempe gratiam fidei, remiſſionis, iuſtitiæ, quâ hîc ex fide viuimus; ET GRATIAM PRO GRATIA, id eſt, & inſuper gratiam vitæ æternæ pro iſta gratia iuſtitiæ, hoc eſt, mercedem pro meritis, quæ contulit gratia. Ita vtramque partem exponit Auguſt. Tract. 3. & lib. de corrept. & gratiâ cap. 13. & aliis diuerſis locis: nam & Apoſtolus gratiam Dei vocat vitam æternam. Idem tamen Auguſt. in Pſalm. 81. Cyrill. & Chryſoſt. & ferè Græci exponunt, *gratiam*, propriè dictam & beneficentiſſimam noui Teſtamenti, *pro gratia*, id eſt, loco gratiæ veteris Teſtamenti. Nam & illa gratia, id eſt, beneficium peculiare, & gratuitum Dei fuit iuxtà Pſalm. *Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis.* Cui ſenſui per commodè ſubiungit, quaſi rationem reddens ſententiæ præcedentis.

17. QVIA LEX, quæ docet ac præcipit benè viuere, PER MOYSEM DATA EST, tamquam donum gratuitum & magnum, erudiendo, coërcẽdo, ſeu in officio continẽdo, & ad Chriſti fidem & gratiam præparando populo Iudaico: SED GRATIA illa propriè dicta, quâ Lex impleri poteſt, ET VERITAS, quæ per cæremonias & ſacrificia, terrenáque promiſſa, velut per vmbras & typos figurata prophetabatur, PER IESVM-CHRISTVM FACTA EST, id eſt, reuelata, præſtita & præſens exhibita, veterum vmbrarum vſu & obſeruatione ſublatâ. Ita Aug. lib. 22. contra Fauſtum cap. 6. Nam, vt ait etiam lib. 17. cap. 6. gratia pertinet ad charitatis plenitudinem, veritas ad prophetiarum impletionem: de quo & vide lib. 19. cap. 18. Et quaſi aliquis diceret, Ergóne Moyſes, qui Deum vidit, non reuelauit & præſtitit veritatem? Reſpõdet:

18. DEVM NEMO, mortali carne circum-

cumdatus, VIDIT VMQVAM, ſicuti eſt, ſiue ſecundùm ſubſtantiam, & lucem illam diuinitatis incircumſcriptam. Quicumque enim Deum vidiſſe dicuntur, Iacob, Moyſes, Elias, Iſaias, imagines quaſdam viderunt, non ipſam eſſentiam Dei, vt latè Iren. lib. 14. cap. 37. & Aug. Epiſt. 112. VNIGENITVS: quia ſolus & vnicus ex Patre genitus eſt, vt potè tam perfectè & plenè de Patre expreſſus, vt alteri verbo non poſſit eſſe locus, vt notat Athanaſ. pro decretis Conc. Nicæni. FILIVS, tamquam ex vero conſubſtantialis genitus. Nam ſine conſubſtantialitate genitum verbum vt cunque dici poſſet, ſicut à nobis gignitur, non tamen Filius, QVI EST IN SINV PATRIS, id eſt, in intimo charitatis paternæ & naturæ ſecreto, inquit Ambr. lib. de benedictionibus Patriarch. cap. 11. Deſignatur itaque Filius eſſe in Patre, & eiuſdem naturæ cum Patre, vt notat etiam Cyrill. in hunc locum, & conſequenter omnia Filio, tamquam in vltimo Patris ſecreto commoranti, eſſe certa atque perſpicua, vt Chryſoſt. IPSE NARRAVIT, id eſt, ipſe tamquam ſolus ad hoc idoneus palàm retectis omnibus vmbris ac figuris, explicuit, & velut, ſpectanda exhibuit: quaſi tacitè diceret, propterea nemo præcedentium hoc potuit, quia non viderant fontem ſecretorum diuinorum.

19. ET HOC EST TESTIMONIVM IOANNIS. Multi exponũt, *Et*, pro, *etiam*, ſeu inſuper, quaſi aliud à præcedente Ioannis teſtimonium proferret: ſed v. 27. ſatis indicat eſſe idem, ſed latiùs cum omnibus aliis circumſtantiis expreſſum. Itaque redit ad explicaddum hoc teſtimoniũ Ioannis, quod interruperat. Perhibitum autem ab eo tunc fuit, QVANDO MISERVNT IVDÆI AB IEROSOLYMIS, Cõcilium ſcilicet ſupremum, quod Sanedrin vocabatur, & Ieroſolymis reſidebat: nam illius erat de nouis doctrinis, ſectis & prophetis iudicare, ne fraus ſubreperet, vt alibi diximus. Fuit ergo hæc ſolemnis legatio, & proinde neceſſario à Magnatibus miſſa, quia miſſi fuerunt, dignitate & ſtatu, SACERDOTES ET LEVITÆ, qui poſt ſummum Pontificem erant præcipuę perſonæ in Republ. Iudaica. Sectâ verò erant Phariſæi, vt patet verſ. 24. VT INTERROGARENT EVM: TV QVIS ES? videlicet perſonâ, qualitate, officio? ſic enim quantùm ad iſta tria explicant ſe poſtea ipſi Legati. Cauſa mittendæ legationis videtur tangi à Luca cap. 3. verſ. 15 quòd dubitarent, an ipſe eſſet Chriſtus, nimirum ob varias cauſas ſuprà datas, & inter cætera, quia auſus eſſet baptizare, inquit Aug. Itaque eos ſtatim in ingreſſu interrogaſſe, an eſſet Chriſtus, patet ex reſponſo Ioannis, quia

20. CONFESSVS EST, palàm, diſertiſque verbis, & NON NEGAVIT, id eſt, non retractauit. Nam affirmando & negando idem exprimit, vt & verſ. 3. diximus: ET CONFESSVS EST, quæ repetitio ad conſtantiam pertinet, quâ confeſſus eſt, QVIA NON SVM EGO CHRISTVS, vt exiſtimatis. Quo audito interrogauerunt de perſona, an ſaltem

21. ELIAS ES TV? qui Chriſti præcurſor eſſe debet. Nam Scribarum doctrina erat, vt eſt Matth. 17. verſ. 10. quòd Eliam oporteret primùm venire, antequã veniret Chriſtus: confundebant enim primum aduentum cum ſecundo. Nec abſurda erat hæc quæſtio: videbant quippe eum habitatione deſerti, vitæ auſteritate, zonaque pellicea Eliæ ſimilem. Cùm negaſſet, quærunt de qualitate eius: PROPHETA ES TV? Græcè ὁ προφήτης, *ille Propheta*, nempe promiſſus à Moyſe, Deuteron. 18. *Prophetam de fratribus tuis, ſicut me, ſuſcitabit tibi Dominus.* Qui quidem erat ipſe Chriſtus; ſed Iudæi eum tunc ab eo diſtinguebant, ſicut & nunc: qui ſenſus ferè eſt Græcorum, Cyrill. libro 1. cap. 14. Chryſoſt. & diſcipulorum eius. Aug. tamen hîc & Gregor. Homil. 7. in Euangel. generaliter intelligunt vnum de antiquis Prophetis, qualem putant alii Matth. 16. eſſe etiam ipſum Chriſtũ. ET RESPONDIT: NON. Nempe

ſiue illum iam dictum, ſiue etiam generaliter alium. Non quaſi ſignificare vellet, ſe eſſe pluſquam Prophetam, ſicut Dominus vocauit eum diu poſtea, Matth. 11. quia talis propria laus minùs quadrabat in eius humilitatem: ſed quia mens interrogantium erat, Prophetas illos intelligere, qui verbis & factis Chriſtũ futurũ prænuntiabant: qualis non erat Ioannes ſed qui digito demonſtraret præſentem.

22. DIXERVNT ERGO EI: QVIS ES, VT RESPONSVM DEMVS HIS, QVI MISERVNT NOS? Affirmatiuum ſcilicet, cui per negatiuum reſponſum Ioannis, aſſerentis quis non eſſet, non poterat ſatisfieri. Iudicibus igitur publicè ex officio interrogantibus palàm reſpondens, AIT: EGO VOX CLAMANTIS IN DESERTO, &c. quæ vide Matth. 3. v. 3. explicata. Nam illud DIRIGITE VIAM, &c. idem eſt, quod *rectam facite viam*.

24. ET QVI MISSI FVERVNT, ERANT EX PHARISÆIS, ſectâ ſcilicet, ac proinde præcipuæ in Repub. auctoritatis, vt atteſtatur Ioſephus. Quamquam & alia poteſt eſſe ratio expreſſæ illius circumſtantiæ, vt ſcilicet pateret, cur interrogauerint id, quod ſequitur.

25. QVID ERGO BAPTIZAS SI TV NON ES CHRISTVS, NEQVE ELIAS, NEQVE PROPHETA? Phariſæi quippe cùm ablutionibus, tamquam ſibi traditis abundarent, & eorum imitatione cæteri Iudæi, ſicut patet Marci 7. verſ. 3. & 4. iudicabant audaciæ eſſe, vt hîc loquitur Auguſtin. baptiſmum pœnitentiæ in remiſſionem peccatorum inducere. Nam, vt idem ait libro 3. contra Donatiſtas cap. 9. nulli Prophetarum, nulli prorſus hominum in Scripturis diuinis legimus conceſſum eſſe, baptizare in aqua pœnitentiæ, in remiſſionem peccatorum, quod Ioanni conceſſum fuit: quâ mirabili gratiâ ſuſpendens corda populorum, viam præparabat Chriſto Domino remiſſionis datori. Itaque de baptiſmo illo videntur vulgò maximam habuiſſe opinionem: vnde & Matth. 21. non auſi fuerunt Phariſæi negare Baptiſmum Ioannis eſſe de cælo. Quò fortaſſis impulerant eos verba Prophetarum, Ezech. 36. v. 25. *Effundam ſuper vos aquam mundam*: & Zachariæ 13. v. 1. *In die illa erit fons patens domui Dauid*, &c. Quæ de baptiſmo diuinitùs inſtituendo intelliguntur. Proinde

26. RESPONDIT IOANNES: EGO BAPTIZO IN AQVA, mera ſcilicet & nuda, ſiue interioris hominis regeneratione; qu. d. Rectè ſentitis, baptiſmum nonniſi diuinæ auctoritatis eſſe, imò ad Chriſti tempora pertinere, ſed non arrogo mihi officium eius, quia baptiſmus meus præter aquam nihil habet, inquit Chryſoſt. MEDIVS AVTEM VESTRVM STETIT, id eſt, in medio veſtrûm, ſeu inter vos conuerſatus eſt, vt quando inter Doctores duodennis ſedit, quando paulò antè baptizatus fuit, QVEM VOS NESCITIS, cuius ſit dignitatis atque conditionis.

27. IPSE EST, QVI POST ME VENTVRVS EST: Græcè ὁ ἐρχόμενος, *venit*, publicè prædicaturus, & miracula facturus, id eſt, qui iamiam adeſt, cuius videlicet aduentum, & prædicationem, & maximè baptiſmum præcurro, tamquam longè perfectiorem meo futurum. Nam eo reſpici notant hîc Græci, Chryſoſtom. Cyril. & Theophil. Vnde & alteram partem reſponſionis Ioannis expreſsè ſupplet Matth. capite 3. verſ. 11. *Ipſe vos baptizabit in Spiritu ſancto, & igne*, baptiſmo ſcilicet longè diſſimili, cuius meus eſt tantùm rudimentum & præambulum. CVIVS EGO NON SVM DIGNVS, VT SOLVAM, &c. quod infimum eſt famulorum in heros miniſterium, vt ſic magnitudinem ſanctitatis, ac dignitatis eius exprimeret. Vide Matth. 3.

28. HÆC IN BETHANIA FACTA SVNT, non illâ, quæ eſt propè Ieruſalem, vbi Mariæ & Marthæ domicilium, ſed alia TRANS IORDANEM, ſcilicet eadem, quæ *Bethabara*, id eſt, domus tranſitus, quia ibi vel flumen vulgò traiiciebatur, vel ab Iſraëlitis olim traiectum erat. Vnde antiqui ſcriptores qui-

dam malunt legi *Bethabora*; ſed tamen omnia exemplaria Græca, Latina, Syriaca, conſtanter legunt *Bethania*. VBI ERAT IOANNES BAPTIZANS, quia propè deſertum erat, & confluxu populi propter traiectum abundabat.

29 ALTERA DIE, id eſt, poſtridie eius dei, quo ſatisfecerat legationi Iudæorum, VIDIT IOANNES IESVM VENIENTEM AD SE, è deſerto poſt ieiunium, vt Ioanni occaſionem demonſtrandi ſe præberet: iam enim baptizatus fuerat, vt ex eo colligitur, quòd paucis diebus pòſt Ieſus cum diſcipulis iuit ad nuptias in Cana Galilææ, c. 3. v. 1. ET AIT, circumſtantibus, de Ieſu adhuc abſente, ECCE AGNVS DEI, Græcè *ὁ ἀμνὸς, ille agnus*, videlicet verè innocens, verè victima immaculata à Moyſe figurata. Nam ille agnus Paſchalis in figuram innocentiæ Chriſti debebat eſſe ſine macula; in typum ſexus, aut animi virilis, maſculus; in ſignum iuuenilis ætatis, in qua crucifixus eſt, agniculus. Dicitur autem, *Dei*, quia Deo per mortem offerendus pro ſalute hominum. Nam ad illum effectum & finem exprimendum addit, ECCE QVI TOLLIT, id eſt, qui portat tamquam hoſtia humeris ſuis impoſitum à Deo, PECCATVM MVNDI, id eſt, totius mundi delicta. Alludit enim ad prophetiam, quæ dicit Iſaiæ. 53. *Poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum: iniquitates eorum ipſe portauit, ipſe peccata multorum tulit.* Vnde & 1. Petri 2. *Peccata noſtra ipſe pertulit in corpore ſuo ſuper lignum.* Quamquam & portando abſtulerit. Bis autem repetit, *Ecce*, q. d. Ecce hic eſt, de quo vobis locutus ſum; hic eſt, qui in Spiritu ſancto baptizans, peccata remittit, quod ego non feci; & conſequenter hic eſt Redemptor mundi. Nam ſtatim applicat ei id, quod ſuprà v. 15. dixerat.

31. ET EGO NESCIEBAM EVM, nempe in deſerto, antequam ad baptizandum miſſus eſſem. Quod ideo dicit, ne fortè gratiæ, familiaritati, aut cognationi aliquid dare videretur, ſed tantùm diuinæ reuelationi, vt Chryſtom. & Theophyl. SED, cùm mihi & aliis eſſet incognitus, VT À ME MANIFESTETVR IN ISRAEL PROPTEREA VENI EGO IN AQVA BAPTIZANS, vt videlicet populo, prædicationis, & baptiſmi mei nouitate excitato, ſimul hâc occaſione adueniret ipſe Chriſtus, & ſic Patris voce, Spiritus ſancti deſcenſu, meâ demonſtratione oſtenderetur, & agnoſceretur in Iſraël.

32. ET TESTIMONIVM PERHIBVIT IOANNES. Verba ſunt Euangeliſtæ ſubitò interpoſita teſtimonio Ioannis quo proſequens ſuum ſermonem dicebat, VIDI SPIRITVM DESCENDENTEM, &c. quod contigit inter baptizandū Chriſtū.

33. ET EGO NESCIEBAM EVM, in deſerto ante miſſionem meam, vt diximus. Nam quamuis in genere Chriſtum veniſſe ſciret, neſciebat tamen facie & determinatè, quis eſſet. SED QVI MISIT ME BAPTIZARE IN AQVA, ſine Spiritu-ſancto, ILLE MIHI DIXIT, hoc tamquam ſignū eius internoſcendi ſtatuens: SVPER QVEM VIDERIS SPIRITVM DESCENDENTEM ET MANENTEM, HIC EST QVI BAPTIZAT IN SPIRITV SANCTO, id eſt, qui non meram aquam, vt ego, ſed ſimul Spiritum ſanctum ſuper baptizatos effuſurus eſt. Difficultas tamen manet, quomodo Ioannes dicatur eum neſciuiſſe, quando quidē ipſe, Chriſto ab baptiſmum accedente, ante deſcenſum Spiritus ſancti diceret, *Ego à te debeo baptizari.* Reſpondet Chryſoſtom. vt ſupra inſinuauimus, antequam veniret ad baptiſmū Chriſtus, ſciuiſſe Ioannem, quòd Chriſtus in mundum veniſſet, quòd in Spiritu ſancto baptizaturus eſſet, vt ſatis indicatur Matth. 3. verſ. 11. & 12. Neſciuiſſe tamen, quiſnam eſſet, quia facie ignotus erat. In ipſo verò acceſſu Chriſti ad baptiſmum, reuelationem interiorem accepiſſe, quis eſſet, & ideo baptiſmo prohibuiſſe; eodémque tempore ad maiorem reuelationis certitudinem, ſignum externum eius internoſcendi ei eſſe datum, vt per hoc poſſet de ipſo aliis teſti-

monium perhibere. Auguſtinus rem aliter expedit, videlicet Ioannem non neſciuiſſe perſonam Chriſti, neque hoc ſignum ei propterea datum, ſed neſciuiſſe qualitatem iſtam, quòd ipſe eſſet, *qui baptizaret in Spiritu ſancto*, id eſt, quòd in baptiſmo non miniſter, qui baptizat, exhibens miniſterium, ſed ipſe Chriſtus det Spiritum ſanctum in miniſterio etiam ſeruorum ſuorum. Ita latè toto Tractatu quinto & ſexto in Ioannem & aliis diuerſis locis. Vnde illud eiuſdem Auguſt. Baptizet Petrus, baptizet Paulus, baptizet Iudas, hic eſt, qui baptizat in Spiritu ſancto.

34. ET EGO VIDI SPIRITVM, ſcilicet deſcendentem & manentem, ſicut mihi prædictum fuerat; non ad ſanctificationẽ Chriſti, qui in vtero matris Spiritu ſãcto plenus erat, ſed in ſignum: ideóque hoc ſigno agnito, teſtimonium perhibui & adhuc perhibeo: QVIA HIC EST FILIVS DEI. Nam & hoc diſertis verbis Pater cœleſtis, voce de cœlo lapsâ cum Spiritu ſancto deſcendẽte, denũtiauerat, Matt. 3.

35. ALTERA DIE, id eſt, poſtridie teſtimonij illius proximè perhibiti Chriſto. Eſt hoc tertium Ioannis teſtimoniũ. Nam primum fuit coram Legatis Iudæorum; ſecundum poſtridie, quod iam proximè explicatum eſt à verſ. 29. huc vſque: tertium iam præſens, quod proinde contigit ſecundo die poſt primum teſtimonium coram Legatis datum. RESPICIENS IESVM AMBVLANTEM, domum versùs, vt paret ex ſequentibus; (videtur enim Chriſtus rurſum Ioannis cõcionibus cum turba interfuiſſe;) DIXIT: ECCE AGNVS DEI, Deo ſcilicet pro redemptione mundi immolandus, vt ſic iterum iterumque inculcaret eum eſſe, non ſolùm Filium Dei, ſed & mundi redemptorem. Quo audito, diſcipuli duo Ioannis SECVTI SVNT IESVM, vt in pleniorem eius notitiam & familiaritatem ſe inſinuarent.

38. CONVERSVS IESVS, vt quos intùs gratiâ ſuâ iam præuenerat, etiam foris humanitate præueniret, fiduciamque loquendi daret, DICIT EIS: QVID QVÆRITIS? me ſequendo, QVI DIXERVNT EI RABBI: Honoris, ac dignitatis apud Hebræos nomen eſt, magis quàm apud Latinos, aut Græcos, *Magiſter*; à multitudine ſcilicet ac magnitudine ſcientiæ, ac virtutis deriuatum. Vnde etiam Magnatibus tribui ſolet. Indicant ergò ſe diſcendi causâ veniſſe tamquam à Doctore fide digniſſimo. VBI HABITAS? id eſt, hoſpitaris, tamquam peregrinus? nec enim circa Iordanem Chriſtus, Galilæus educatione, habebat domicilium.

39. DICIT EIS: VENITE ET VIDETE, vltrò ſcilicet comiter inuitans ad hoſpitium, & conſequenter ad colloquium, quo inſtruerentur. Itaque APVD EVM MANSERVNT DIE ILLO, id eſt, reſiduo illius diei, quæ declinauerat, vel etiam noctem ſequentem, vt Aug. Tractat. 7. Nam HORA ERAT QVASI DECIMA, ab ortu Solis, & conſequenter duabus circiter horis ante Solis occaſum.

40. ERAT AVTEM ANDREAS VNVS EX DVOBVS, Alterum putat Epiphan. Hæreſi 51. & indicat quoque Chryſoſt. fuiſſe vnum ex filius Zebedæi, nempe ipſum Euangeliſtam.

41. INVENIT HIC PRIMVM, antequam ſcilicet vllum alium notum, FRATREM SVVM SIMONEM, quem Epiphan. ætate minorem fuiſſe, quàm Andream tradit. Vnde non poteſt Petrus alibi primus vocari, quòd cæteros ætate præcederet, vt hæretici volunt. ET DICIT EI: INVENIMVS, quod verbum eſſe animæ deſiderantis, & celitùs aduentum exſpectantis rei diu quæſitæ, notat Chryſoſt. cum ſuis. MESSIAM (QVOD EST INTERPRETATVM CHRISTVS, id eſt vnctus.) Intelligit illum antonomaſticè Meſſiam, ſeu vnctum, quem gens Iudaica præſtolabatur. Cùm enim & Sacerdotes, & Reges, & Prophetæ in illa gente vngerentur, vnus tamen expectabatur Meſſias, Chriſtus, ſeu vnctus, qui per illos omnes præfigurabatur, vt Aug. 12. contrà Fauſtum, cap. 44.

ET INTVITVS EVM IESVS, eo ſcilicet modo, quo Deum decet, inquit Cyrill. qui corda ſcrutatur & renes, & omnia perſpecta habet, præſentia & futura, TV ES, id eſt vocaris SIMON FILIVS IONA, ſeu, vt dicitur Matth. 16. v. 17. *Bar Iona*, id eſt filius. Ioannis Nam *Iona* quamuis per ſe, vt integra dictio, ſignificet columbam, tamen contractum hic videtur ex *Iohanna*, ſeu *Iohannan* quod Syriacè ſignificat *Ioannem*: q. d. Chriſtus id, quod olim dixit Deus Moyſi: *Iam ex nomine noui te, etiamſi numquam viderim* TV VOCABERIS CEPHAS. Syriacum eſt, ſed terminationem habet hîc Græcam, ſignificans *Petram*; de quo vide dicta Matth. 16. vocaberis ergò *Cephas* nomine ſcilicet maioris auctoritatis, & conſequenter alius eris: non enim nudum nomen, ſed rem potiſſimum ſignificatam pollicetur. Id quod hîc promittit, poſtea in Apoſtolorum vocatione impoſuit, vt patet Marci 3. v. 16. Nominis verò rationem, & quàm aptè ei conueniat, explicuit Matth. 16. vocabulo ipſo commodè ſignificans, inquit Cyrillus hîc, quod in eo, tamquam in petra lapidèque firmiſſimo, ſuam eſſet ædificaturus Eccleſiã, quaſi apud Matth. dixiſſet ei Chriſtus; *Tu es Petrus*, id eſt, tu verè ſecundùm nomen tuum petra es, &c. Quemadmodum 1. Reg. 25. verſ. 25. dicit Abigail de Nabal, *Secundùm nomen ſuum ſtultus eſt*.

43. IN CRASTINVM, poſtridie ſcilicet eius diei, quo Petrus adductus fuerat, VOLVIT EXIRE IN GALILÆAM, vt nuptiis intereſſet, ſicut ſequitur c. 2. Erat enim Chriſtus adhuc in Iudæa circa Iordanem, vbi iſta contigerunt. ET INVENIT PHILIPPVM, ſiue in itinere, ſiue in ipſa iam Galilæa, ET DICIT EI IESVS: SEQVERE ME. Quibus verbis eum ad indiuiduam ſequelam vocatum fuiſſe, videtur inſinuare Aug. lib. 2. De conſenſu cap. 17. Et proinde Philippus ante Petrũ & Andream & filios Zebedæi vocatus fuiſſet: nam iſti non hîc, ſed aliquandiu poſtea vocati ſũt, ad hoc, vt Chriſto inſeparabiliter inhęrerẽt, ſicut patet Matt. 4

44. ERAT AVTEM PHILIPPVS A BETHSAIDA: quam alibi in Galilæa ad lacum Tyberiadis fuiſſe diximus. Antè erat vicus, cui vrbis ſpeciem addidit Philippus Tetrarcha, Herodis filius, & nomen ei à Iulia Cæſaris filia impoſuit, vt Ioſephus 18. Antiquit. cap. 3. CIVITATE ANDRÆÆ ET PETRI. Quo inſinuatur, eum ab illis ſuis concionibus inſtructum de Chriſto antè fuiſſe, vt Theophyl. vel certè eorum exemplo permotum tam citò ſecutum eſſe.

45. INVENIT PHILIPPVS, iam vocatus à Domino, NATHANAEL, ET DICIT EI: INVENIMVS IESVM, &c. multo videlicet ſtudio quæſitum, vt Cyrill. Porrò *Nathanaël* fuiſſe in Scripturis ſacris, & conſequenter de Meſſia eruditum, notat Aug. & plerique Interpretes. Vnde eruditioni eius ſe accommodans Philippus, vt ſcilicet attentiorem, & auidiorem redderet, adiecit: QVEM SCRIPSIT MOYSES, &c. Proinde Nathanaël tamquam Legis & Prophetarum peritus reſpondet:

46. A NAZARETH POTEST ALIQVID BONI ESSE? Et quidem tantum, quantum eſt Meſſias? Quod ideò dicit, eo quòd à Galilæa, iuxta Phariſæorum opinionem, Propheta non ſurgeret, vt eſt cap. verſ. 52. & maximè quia Scripturæ Meſſ[illegible] ex Bethleem venturum prædicunt, vt Græci hîc notant, & Hieron. in c. 65. Iſaiæ. DICIT EI PHILIPPVS, cùm nodum illum ſoluere non poſſet: VENI ET VIDE, quid boni à Nazareth prodierit. Tacitè autem inſinuat, eum poſt initum cum eo ſermonem, & experientiam virtutis eius ſibi aſſenſurũ, vt Cyrill. vt potè quòd ineffabilis quædam gratia, inquit, in verbis Chriſti fuerit, quibus auditorum animi allicerentur. Cùm ergò vidiſſet Ieſus Nathanaël, ait:

47. HIC EST VERE ISRAELITA. Cauſa additur, IN QVO DOLVS NON EST, hóc eſt, quia ſine dolo & fuco candidus & ſincerus. Non ideò ergò dicitur

veri Iſraëlita, quia verè ex ſtirpe Iacob, vel quia ratio nominis Iſraël ei verè competit; ſed quia verus imitator morum Iſraël ſeu Iacob, qui Geneſ. 25. v. 2. vocatur *vir ſimplex*, Græcè ἄπλαστος, ſine fictione & fuco. Hoc ei dixit Dominus accedenti, ita vt audiret; quo ſcilicet, oſtenderet ſe eius interiora noſſe. Itaque Nathanaël neque laude captus, neque in adulationem effuſus, reſpondet magna cum ſimplicitate, quaſi ſuboffenſus:

48. VNDE ME NOSTI? Cùm nihil mecum conſuetudinis fuerit. Dominus verò, vt non temerè ſe de occultis eius locutum ſignificaret, duo alia, quæ putabat Nathanaël occultiſſima, ei manifeſtat, ſcilicet à Philippo vocatum, & ſub arbore fici ſe eum vidiſſe: PRIVSQVAM PHILIPPVS TE VOCARET, CVM ESSES SVB FICV, vbi ſine arbitris te putabas cum ſolo Deo eſſe, atque tractare, VIDI TE, tamquam præſens vtrique negotio. Sed Aug. ad allegoriam trahere ſolet, hoc ſenſu: Cùm eſſes in vmbra mortis, vt Adam, qui foliis ficulneis ſe ſuccinxit, miſericorditer te reſpexi. His ergò duobus motus Nathanaël, quòd ſcilicet videret abſentia tamquam præſentia, occulta cordis tamquam publica, reſpondet:

49. RABBI, TV ES FILIVS DEI, ille verus & genuinus, vt ſatis indicat Aug. Quamuis Chryſoſt. putet vocari *Filium Dei* vulgari modo, adoptiuum ſcilicet: TV ES REX ISRAEL, ille videlicet Prophetis promiſſus, ab Iſraël exſpectatus. Vtraque enim vox & *Filius & Rex*, articulum præpoſitum habet, quo in vſu linguæ Græcæ denotari ſolet, quod propriè & ſingulariter tale eſt, vt Cyril. annotat. Nam eum fuiſſe confeſſum articulũ fidei, Chriſtus indicat, dum reſpondet:

50. QVIA DIXI TIBI: VIDI TE SVB FICV, CREDIS, ſcilicet me Doctorem, me Filium Dei, me Regem Iſraël Meſſiã: MAIVS HIS VIDEBIS, id eſt, maiora fidei argumenta ad cauſandã tuam fidem, quàm reuelationem iſtam occultorum.

51. ET DICIT EI, Nathanaëli, ita tamen, vt ſimul omnibus præſentibus; nam ideo mutat numerum: AMEN, AMEN, ſeu certò certiùs, DICO VOBIS, VIDEBITIS COELVM APERTVM ET ANGELOS DEI ASCENDENTES ET DESCENDENTES SVPER FILIVM HOMINIS, in miniſterium eius, vt inde intelligatis eſſe eum Deum Angelorum, Regem cœlorum, ideóque Deum verum. Quando hoc impletum ſit, laborant omnes Interpretes. Aliqui in baptiſmo, & ſtatim à ieiunio factum volunt; ſed illa iam peracta erant: alij pòſt, etſi non ſit ſcriptum. Veriſimile eſt id, quod docet Chryſoſt. in reſurrectione, maximéque aſcenſione contigiſſe, quando Angeli apparuerunt in miniſterium Chriſti. Quod olim ſignificatum fuit in illa viſione Iacob, Geneſ. 28. ad quam Chriſtus alludit. Nam petra, cui indormiuit & quam vnxit Iacob, ſignificabat Chriſtum, vt Aug. lib. 12. contrà Fauſtum, cap. 26. Vbi moribus hanc doctrinam accommodans, docet Angelos eſſe prædicatores Chriſti, qui aſcendunt, cùm ad intelligendam eminentiſſimam diuinitatem eius, excedunt vniuerſam creaturam: deſcendunt, cùm ſibi & aliis infirmitatem ob oculos ponũt. Porrò Nathanaëlem iſtum aliqui Bartholomæum Apoſtolum fuiſſe cenſent. Aug. Tractat. 7. negat, dum negat iſtum Apoſtolum electum fuiſſe, quia eruditus & peritus Legis erat. Volebat autem Chriſtus idiotas eligere, & infirma mundi, vt confunderet fortia.

CAPVT II.

1. ET DIE TERTIA, quam ipſam quidam putant fuiſſe craſtinum, quo volebat ire in Galilæam, vt eſt c. 1. v. 43. Sed ſic Chriſtus debuiſſet eâdem die cum diſcipulis vſque in Cana migraſſe a Iordane, Philippum & Nathanaëlẽ vocaſſe, & interfuiſſe nuptiis, cùm iter facilè bidui ſit interiectum. Itaque tertiâ die à profectione in Galilæam, vt Orig. in Ioan. NVPTIÆ FACTÆ SVNT

IN CANA GALILÆÆ, inferiore, quæ minor dicebatur, vt Hieronym. in Locis Hebraicis. Nam erat & alia Cana in Phœnicia prope Sidonem. Prima, de qua hîc eſt ſermo eſt, erat patria Nathanaëlis, vt eſt c. 21. verſ. 2. ET ERAT MATER IESV IBI, quia Cana erat valde vicina Nazareth. Vnde veriſimiliter colligunt fuiſſe nuptias iſtas alicuius cognatorum.

2. VOCATVS EST AVTEM ET IESVS, vt vulgaris, ac notus: idque vt miraculo viam ſterneret, vt confirmaret aduerſus hæreticos, quòd ipſe fecerit nuptias, inquit Aug. Denique vt intemperantiam nuptiarum adſtringeret, inquit Epiphan. Hæreſi 51. ET DISCIPVLI EIVS, illi quatuor, quos ſibi paulò antè adſciuerat, & ſi qui forſan alij.

3. ET DEFICIENTE VINO, Græcè ὑστερήσαντος, *cùm defeciſſet*; nempe penitus. Quod & verba præciſa Matris Domini indicant, VINVM NON HABENT, deſponſati ſcilicet & conuiuæ. Quæ nuda indicatio neceſſitatis, modeſta petitio erat apud virum prudentem & humanũ, compatientem hoſpitum ſuorum verecundiæ. Nam & verba Virginis ex tali compaſſione proueniſſe notat Bern. Sermon. 1. in hoc Euangelium. Defectus etiam fortaſſe, ex paupertate natus fuit, vel alio caſu, qui miſericordiã mereretur.

4. ET DICIT EI IESVS: QVID MIHI, ET TIBI EST MVLIER? Nomen eſt non correptionis, ſed ſexus, præſertim iam nuptiis apti, vt patet Geneſ. verſu 22. & notat Hieronym. in c. 4. ad Galat. & Aug. tum hîc, tum lib. De fide contra Manichæos cap. 22. vbi addit etiam mulierem dici, quia peperit: Epiphan. Hæreſi 79. ne plus quàm mulier putaretur, quæ pepererat Filium Dei. *Quid* ergo *mihi & tibi eſt*, id eſt, quid mihi tecum in hoc negotio, non abſolutè, ſed quãtùm ad horam faciendi, quam Pater, qui omnia tempore ſuo facit, in ſua notitia & poteſtate collocauerat. Quæ hora quia ad nullius inſtantiam præueniri debuit, hinc feſtinatio matris erat adhuc importuna, vt notat Ambroſ. Serm. 26. in Pſal. 118. & ante eum Iren. libro 3. cap. 18. Nam iſtam rationem dicti ſui reddit ipſe Dominus: NONDVM VENIT HORA MEA, à Patre ſcilicet præcognita, præfinita, vt idem Iren. quæ meritò præferri debebat horæ, quæ placuerat matri. Itaque non repulit, ſed diſtulit matrem, meritóque precibus eius ſatisfeciſſe putari debet, quia dicendo, *nondum*, tempus quidem miraculi non adeſſe, ſed tamen mox adfuturum inſinuat, & ſe voluntatem habere, cuius exequendi horam exſpectat. An autem ſerior hora præſtituta fuerit, quia neceſſitas antè magis innoteſcere debebat; vt miraculi conſtaret ratio & fructus, iuxtà Chryſoſt. an verò quia nondum omnia ad miraculum patrandum erant à miniſtris parata, non ita conſtat. Nam forſan mater præſagiens quod futurũ eſſet, & vt viam miraculo ſterneret,

5. DICIT MINISTRIS, tamquam de Domini affectu & mente ſecura: QVODCVMQVE DIXERIT VOBIS, FACITE; quia conijciebat eum operâ miniſtrorum aliquâ in re vſurum. Porrò ex iſtis verbis ad miniſtros, quaſi ex aliqua auctoritate dictis, ſicut & ex eo, quòd verſu 1. ſimpliciter dicitur mater Ieſu fuiſſe ibi, nullâ inuitationis mẽtione, ſicut de aliis; non improbabiliter colligas eam ibi non tam cõuiuã egiſſe, quàm adſtitiſſe notis in præparatione ac directione cõuiuij nuptialis.

6. ERANT AVTEM IBI LAPIDEÆ HYDRIÆ SEX, aquis ſcilicet plenę, SECVNDVM PVRIFICATIONEM IVDÆORVM, id eſt, iuxta ritum purificationis Iudæis vſitatæ: de qua vide Marc. 7. verſu 3. & 4. Lauabant enim ſe ſæpè Phariſæi, non tam ad abſtergendas immunditias legales, quæ etiam lotis durabant ferè vſque ad veſperam, quàm ex traditionibus Phariſaicis inductas, CAPIENTES SINGVLÆ METRETAS BINAS VEL TERNAS, aliæ ſcilicet binas, aliæ ternas, vt hîc Aug. indicat. Eſt autem *Metreta* nomen Græcum, Μετρητὴς à μετρεῖν *Metiendo*, dictum, ſignificans menſuram

certam, quæ Hebraicè dicitur Bathus in liquidis, Ephi in aridis. Quantum præ-ciſè iuxtà noſtras menſuras continuerit, auctores variant. Probabiliter ſentiunt, qui dicunt fuiſſe idem, quod amphoram Romanam, vas ſcilicet quod tam in lōngitudine, quàm latitudine continebat pedem Romanum, ita vt contineret ſextarios Romanos quadraginta octo, Hebræos verò ſeptuaginta duos. Quod conforme eſt S. Epiphanio lib. De menſuris & ponderibus: ita vt appenderit circiter libras octoginta. Alij multò maiorem faciunt, librarum octo & centum.

7. DICIT IIS IESVS, id eſt, miniſtris: idque ideò iuxtà Chryſoſtom, vt ipſos miraculi teſtes haberet, qui aquam hauſiſſent, ne qua fraus vel preſtigium putaretur, ſi ipſe hydrias impleuiſſet. Simulátque igitur eas impleuerunt, vt miraculum eſſet euidentius, abſque mora, ſine verbis, ſine ſignis eas conuertit, dicens miniſtris:

8. HAVRITE NVNC, iam ſtatim, ne quis putet morā temporis, naturę vi, vel artificio hominum conuerſas. Ex quo verbo *Hauriendi* colligunt quidam, hydrias ſupernè apertas fuiſſe. ET FERTE, guſtandum ſcilicet, ARCHITRICLINO, id eſt, conuiuij pręfecto, *Triclinium* enim erat cœnaculum conuiuij à tribus lectulis ſeu thoris conuiuialibus dictum. Vnde ſubinde Græci Συμποσίαρχον vocant, itémque alio vocabulo Οἰνόπτην. Illius erat loca conuiuis dare, conuiuium obire, ac diſpicere, quid eſſet opus, nec cum cæteris diſcumbere. Illi ergo tamquam ſobrio & guſtus integri, ac teſti idoneo miraculi, vinum ferri iubet.

9. VT AVTEM GVSTAVIT ARCHITRICLINVS, AQVAM VINVM FACTAM, id eſt, aquam, quæ iam mutata erat in vinum, ſeu vt guſtauit vinum, quod ex aqua factum erat, Non quaſi illam mutationem guſtando deprehenderit; ſed ſenſus eſt materialis: nam, vt ſequitur, NON SCIEBAT, VNDE ESSET, ſeu vnde proueniſſet hoc vinum: MINISTRI AVTEM SCIEBANT, QVI HAVSERANT AQVAM, id eſt, quia hauſerant aquam puram; habet enim vim cauſæ. Itaque vocato ſponſo, tamquam domino domûs, dicit Architriclinus:

10. OMNIS HOMO PRIMVM BONVM VINVM PONIT, initio videlicet menſæ, cùm palati integritas ſaniſſimè de vini bonitate iudicat: ET CVM INEBRIATI FVERINT, id eſt, exhilarati (neque enim ſemper in malam partem hoc verbum ſumitur, maximè Hebraicè,) TVNC ID, QVOD DETERIVS EST; quia palato iam infecto, fraus illa vini deterioris ſubſtituti non animaduertitur. In quo elucet mundi īndoles, qui ineſcandi gratiâ meliora præponit, vt mox viliora deceptis obtrudat. TV AVTEM SERVASTI BONVM VINVM AQVE ADHVC, contra commune ſcilicet hominum iudiciū: ſunt enim verba humaniter reprehendentis. Hîc relinquit intelligendum Euangeliſta, ſponſum hoc negaſſe, miniſtros rogaſſe, rem totam inclaruiſſe.

11. HOC FECIT INITIVM SIGNORVM IESVS, hoc primum ex manifeſtis miraculis: nam natiuitas ex Virgine occulta fuerat, ideóque non fuerat ſignum. Notat hoc Euangeliſta, ne fides adhiberetur iis, quæ circūferuntur pueri Chriſti miracula. Neq; enim fuiſſet opus Ioannis teſtimonio, ſi iam ipſe miraculis claruiſſet, vt obſeruat Euthymius. ET MANIFESTAVIT GLORIAM SVAM, diuinitatis ſuæ, ſeu vnigeniti à Patre, vt eſt verſu 14. cap. 1. Nam aquam in vinum ſuâ poteſtate mutare illius ſolius eſt, qui omni anno hoc facit in vitibus, vt Aug. & Chryſoſt. Quapropter eo viſo, firmius quàm antea CREDIDERVNT IN EVM DISCIPVLI EIVS, ſuprà nominati, qui ei, non relictis quidem omnibus (niſi fortè Philippum exceperis) ſed ſtudio audiendi adhærebant: quales multi poſtea diſcipuli extra Apoſtolos fuerunt, de quo Aug. lib. 2. De conſenſu cap. 17. Allegoricè Chriſtus aquam inſipidam Legis Moſaicæ in vinum Euangelicum mutauit,

mutauit. Vide Cyrill. l. 2. in Ioan. c. 26. & de hydriis latiſſimè Aug. Tract. 9.

12. POST HOC DESCENDIT CAPHARNAVM IPSE, ET MATER, ET FRATRES EIVS, qui recenſentur Matth. 13. verſu 55. & Marci 6. v. 3. Cauſam aliqui fuiſſe putant, vt in ciuitate populos à docere inciperet, & inclareſceret: ſed ad hoc non ſolet adducere matrem, multò minus fratres. Forſan rectiùs diceretur, eum ex cauſa familiari Capharnaum deſcendiſſe, ſicut antea in Cana: vt quia ſciebat ſe ſuóſq; Nazarenis inuiſos futuros; quippe qui mox eum dè monte præcipitare voluerunt, matri & cognatis ſuis ab eorum improperiis, ac furore totam ſedem prouideret, quò ſubinde ſe reciperent. Quâ de causâ IBI MANSERVNT NON MVLTIS DIEBVS, quia videlicet

13. PROPE ERAT PASCHA IVDÆORVM, nempe primum poſt Baptiſmum Chriſti, qui contigerat ante ieiunium menſe Ianuario: ideóque ASCENDIT IESVS IEROSOLYMAM; partim vt legi ſatisfaceret de celebrando Paſchate quotannis, partim vt auſpicaretur legationem ſuam prędicando, eámque miraculis aſſerendo. De expulſione vendentium ex templo, vide dicta Matth. 21. verſ. 12. & ſeqq.

18. RESPONDERVNT ERGO IVDÆI: QVOD SIGNVM OSTENDIS NOBIS, QVIA HÆC FACIS? id eſt, quo miraculo oſtendis hanc auctoritatem tibi competere, vt exturbes cum ignominiâ ex templo eos, quos Sacerdotes admiſerunt? Similis quæſtio eſt Matth. 21. verſ. 23. *In qua poteſtate hac facis?* Tendit autem eò, vt eum publicæ poteſtatis vſurpatorem, adeóque ſeditioſum eſſe oſtendant, niſi diuinitùs acceptam probet. Et quia de auctoritate circa templum agebatur, promittit ipſis ſignum circa templum, modò ipſi materiam darent.

19. RESPONDENS ergo IESVS: SOLVITE TEMPLVM HOC, &c. Prædicentis eſt, non iubentis, vt Cyrill. lib. 2. c. 32. qu. d. Scio vos occidendo me, corpus ab anima ſeparaturos, in quibus velut in templo habitat plenitudo diuinitatis corporaliter: ſed ego IN TRIBVS DIEBVS EXCITABO ILLVD, propriâ ſcilicet virtute, vt Cyrillus notat, reſurgens à mortuis intrà triduum. Appoſitiſſimum fuit reſponſum Chriſti: nam ſiue intelligerent ipſi de tẽplo materiali, ille, qui tantæ poteſtatis eſt, vt hoc diſſolutum intrà triduum erigat, profectò multò magis potuit etiam templum ab iniuriis vindicare: ſiue de templo corporis eius, hæc ipſa reſurrectio eſſe debebat eis, ſicut etiam poſteà reuerà fuit, ſignum peremptorium veri Chriſti, diuinæque poteſtatis eius, quâ hoc fecit. Cui ſigno multa millia Iudæorum crediderunt. Et iſta cauſa eſt cur iſtud ſignum eis ſæpè Chriſtus dederit, vt infrà Ioan. 8. verſu 28. & Matth. 12. verſu 39. vocatur ſignum Ionæ Prophetæ.

20. DIXERVNT ERGO IVDÆI, neutrum intelligentes: QVADRAGINTA ET SEX ANNIS ÆDIFICATVM EST TEMPLVM HOC. Non poſſe hoc intelligi de templo Salomonis videtur, eo quòd illud non niſi ſeptem circiter annis ædificatum fuerit, 3. Reg. 6. verſu 38. Itaque pleriſque veteres hoc intelligunt de templo ſecundo, quod ædificatum fuit ſub Cyro, vſque ad annum ſextum Darij Regis, vt eſt 1. Eſdræ 6. v. 15. Ita Euſeb. libro 8. De demonſtr. Euangel. Chryſoſt. Theoph. in Ioann. & Hieronym. in c. 9. Danielis. Sed hi omnes coguntur includere multos annos, quibus ab opere ceſſatum fuit: vt proinde falſum ſit, tot annos impenſos fuiſſe templi ædificationi. Vnde, vt verba Iudæorum vera ſint, quos credibile eſt vulgò notam protuliſſe veritatem, intelligenda ſunt de templo tertio, quod Herodes ſtruere cœpit anno regni ſui decimo octauo, ſcilicet captâ Ieroſolyma, qua erat annus Iulianus vigeſimus ſeptimus. Abſoluit autem magnam exterioris templi partem annis octo: ſed reliqua ſtructura durauit vſque ad tempora Neronis, laborantibus in eo octodecim millibus operariorum, ſicut teſtatur Ioſephus libro 15. Antiquit. cap. 14.

& lib. 10. cap. 8. Si igitur computentur anni ſtructi templi illius à 27. Iuliano vſque ad 15. Tiberij, quo Chriſtus baptizatus eſt, & hæc à Iudæis audiuit; incidemus in 73. Iulianum, qui præciſè conſtituunt quadraginta ſex annos. Quod autem quidam huic rei opponunt, Herodem non ſtruxiſſe templum nouum, ſed tantũ ampliaſſe & ſublimaſſe, falſum eſt. Expreſsè enim dicit Ioſephus, erutis veteribus fundamentis, noua: poſuiſſe.

21. ILLE AVTEM DICEBAT DE TEMPLO CORPORIS SVI, id eſt, de templo, quod erat corpus ſuum, quod vocatur & ab Apoſtolo *templum Spiritus ſancti*. Quomodò verò myſticè numeri illi quadraginta ſex annorum conueniant ſtructuræ Corporis Chriſti in vtero matris, vide Aug. lib. de Trinit. cap 3. & lib. 83. Quæſt. Euang. quæſt 56.

22. CVM ERGO RESVRREXISSET, &c. RECORDATI SVNT DISCIPVLI, QVIA HOC DICEBAT, id eſt, quòd hoc dixiſſet Chriſtus, & quid ſibi verba illa vellent, quæ nec ipſi antea videntur intellexiſſe, ET, euentu cum illa prædictione collato, CREDIDERVNT SCRIPTVRÆ, tamquam quæ reſurrectionem ipſius Chriſti prædixiſſet; ET SERMONI, QVEM DIXIT IESVS, id eſt, crediderunt eum per iſta verba prædixiſſe mortem & reſurrectionem ſuam, & vera eſſe, quæ dixerat.

23. CVM AVTEM ESSET IEROSOLYMIS IN PASCHA, id eſt, in diebus Paſchalibus, qui ſeptem erant numero, atque etiam omnes vocabantur Paſcha. Vt autem ipſum diem magis ſpecificaret, adiicit, IN DIE FESTO, id eſt, in ipſa ſolemnitate azymorum, ſeu prima die, quæ ſequebatur veſperam agni immolati, erátque decima quinta menſis primi, ac peculiariter vocabatur feſtum Paſchæ, vt patet Leuit. 23. v. 5. & infrà c. 13. v. 1. MVLTI CREDIDERVNT IN NOMINE EIVS, id eſt, in eum, Hebraicâ phraſi. Exodi 14. verſ. vlt. id, quod Latinus tranſtulit, *crediderunt Domino & Moyſi ſeruo eius*, Hebraicè eſt, *crediderunt in Dominum & in Moyſen*.

24. IPSE AVTEM IESVS NON CREDEBAT SEMETIPSVM EIS, id eſt non eis ſe ſuáque committebat, ſeu non confidebat illis iiſdem, qui crediderant, tamquam legitimis diſcipulis, committendo ſcilicet eis vel animi ſui ſecreta, vel doctrinæ ſuæ myſteria, vel perſonam ſuam. Ludit enim eleganter in verbo *Credendi*, vſurpando illud in duplici ſenſu, ſicut fit in nomine *Mortuos*, Matth. 8. v. 22. EO QVOD IPSE NOSSET OMNES. Non quòd illi fictè credidiſſent, vt aliqui volũt; Scriptura enim teſtatur contrarium: ſed quòd ſciret, quinam conſtantes, quinam inconſtantes eſſent, quibus proinde fidendum, à quibus cauendum. Idque non alieno teſtimonio ſciebat, IPSE ENIM SCIEBAT, QVID ESSET IN NOMINE, hoc eſt ipſum animum hominis penetrabat, ſciens quid ibi lateret, vel inconſtantiæ, vel fallaciæ, vel perfidiæ. Plùs enim nouerat artifex, inquit Aug. Tract. 11. quid eſſet in opere ſuo, quàm ipſum opus, quid eſſet in ſemetipſo Vnde Cyril. lib. 2. c. 32. vult hîc ſignificatam eſſe ab Euangeliſta Chriſti diuinitatem, tamquam cordium arcana peruadentis.

CAPVT III.

1. INter illos autem credentes, ERAT HOMO (quod Hebræi pro *quidam* ponere ſolent, vt in Leuitic. frequens eſt) EX PHARISÆIS, ad credendum difficillimis, NICODEMVS NOMINE, PRINCEPS IVDÆORVM, id eſt, vnus ex principibus, ſiue nobilitate, ſiue opibus, ſiue magiſterio, vt verſu 10. Nemo enim vnus extra Pontificem erat Princeps omnium Iudæorum tunc temporis. Notantur hæc ab Euangeliſta, tamquam cauſæ eius, quod ſequitur.

2. HIC VENIT AD IESVM NOCTE, vt ita ſcilicet Magiſter in Iſraël pudori ſuo, & Princeps grauitati perſonæ ſuæ, & Phariſæus metui Iudæorum conſuleret, ne in odium cæterorum incurreret. Sci-

MVS QVIA A DEO VENISTI MAGISTER, id eſt, in eum finem, vt ſis Magiſter Iſraëlis. Cauſa huius perſuaſionis eſt, quia NEMO POTEST HÆC SIGNA FACERE, &c. NISI FVERIT DEVS CVM EO, id eſt, niſi virtute Dei opitulantis, vtpotè quæ excedunt omnes creatæ naturæ vires. Cùm ergo illis tamquam ſigillis Dei obſignes doctrinam tuam, neceſſe eſt te à Deo veniſſe magiſtrum. Quâ præfatione ſignificat ſe ſincerè ad diſcendum veniſſe. Non indicat autem Euangeliſta, quid; ſed ex reſponſo Chriſti colligitur, eum rogaſſe aliquid, vel de Rege Meſſia, vel de regno Dei, quod Chriſtus prædicabat: nam

3. RESPONDIT IESVS: NISI QVIS, qua phraſi neminem excipit, non adultum, non infantem, non aliqua præuentum neceſſitate, vt Ambroſ. l. 2. de Abraham c. 11. RENATVS FVERIT DENVO, id eſt, iterum. Nam quamuis Græcum ἄνωθεν, Cyrill. & alij multi Græci, exponant *de ſuper* ſeu *ſupernè*: Chryſoſt. tamen quando dicit etiam ſumi poſſe ἐξάρχης, id eſt, pro *iterum*, atteſtatur noſtræ tranſlationi, & Syriacæ, & reſponſo Nicodemi. NON POTEST VIDERE, id eſt, poſſidere, REGNVM DEI. Quomodo dicimus *Hæreditatem cernere*, pro adire; q. d. Ad regnum Dei adeundum, de quo quæris, non eſt ſatis prima natiuitas, ſed opus eſt ſecũda. Quod cùm Nicodemus carnaliter intelligeret, & iudicaret impoſſible, vtpote non agnoſcens, vt Aug. ait, niſi vnã natiuitatem ex Adam & Eua, Chriſtus non dedignatur apertiùs explicare.

NISI QVIS RENATVS, Græcè γεννηθῇ, *generatus* ſeu *genitus* FVERIT EX AQVA, tanquam principio materiali ſubeunte vicem matris, ET SPIRITV SANCTO vice patris, ſeu principij actiui, reſpectu iſtius generationis. Nam iſta verba continent explicationem iſtius, *denuò*, ſicut illa, NON POTEST INTROIRE IN REGNVM DEI, explicant, quid ſit *videre regnum Dei*. Eſt ergò hæc periphraſis baptiſmi, quem ea de cauſa Apoſtolus vocat *lauacrum regenerationis & renouationis Spiritus ſancti: lauacrum*, propter aquam; *regenerationis*, propter Spiritum ſanctũ. Nam aquam & Spiritum ſanctum hîc eſſe diſtincta, & vnum non eſſe explicationem alterius, quaſi dictum eſſet ex aqua, hoc eſt, Spiritu ſancto, ſicut vult Caluinus, probat vnanimus Patrum conſenſus, qui ſemper intellegerunt his verbis ſignificatum, aquæ baptiſmum eſſe neceſſarium ad ſalutem, idque etiamſi Spiritus ſancti ſanctificatio præceſſit. Nam hac de cauſa cùm familia Cornelij Centurionis iam accepiſſet Spiritum ſanctum, Petrus tamen diuini præcepti memor, inquit Cyprian. Epiſtol. 72. præcepit eam aqua baptizari. Vnde ipſe Petrus dixit Act. 10. v. 47. *Numquid aquam quis prohibere poteſt, vt non baptizentur hi, qui Spiritum ſanctum acceperunt, ſicut & nos?* Inſtituitur ergò hîc baptiſmus: nam ſtatim v. 26. dicitur Ieſus baptizaſſe, & explicatur vis eius in eo ſita, quòd hominem de nouo generet, vt regni cœleſtis capax fiat. Vndè indirectè ſignificatur, hominem, ex prima generatione ita corruptum eſſe, vt à regno Dei naſcatur alienus alienus, & proinde ſub peccato & ira Dei. Niſi ergò ita renatus fuerit, NON POTEST INTROIRE IN REGNVM DEI, & conſequenter ſaluus eſſe, quia nulla ſalus extra regnum Dei, ſicut Aug. diuerſis locis exponere ſolet contrà Pelagianos, volentes hominem ſine baptiſmo intrare quidem non poſſe in regnum Dei, ſalutari tamen poſſe. Hæc ergò neceſſitas baptiſmi, tamquam medij neceſſarij, ad ſalutem in regno Dei aſſequendam, iuſtè impoſita fuit, quia, vt Aug. l. De corrept. & gratia c. 10. iam omnes damnatione tenentur obſtricti. Vnde etiamſi nullus liberaretur, iuſtum Dei iudicium nemo iuſte reprehenderet. Itaque arbitrij diuini, fuit quã vellet ſalutis recuperãdę viam inſtituere: idque eo iuſtiùs, quòd ſi quibus deeſſet per ignorantiam inuincibilem, nemo inde ad lapſum, vel perditionem impelleretur, ſed tantùm non à lapſu erigeretur. Quia

verò Nicodemus adhuc totus hærebat in natiuitate carnali, explicat Chriſtus ſe loqui de diuitate ſpirituali. Nám.

6. QVOD NATVM EST EX CARNE, ex patre & matre ſecundùm carnem generantibus, CARO EST, id eſt, corporeũ, carneum, habens eſſe tantùm humanum, ſimile ſcilicet principio generationis ſuę: SED QVOD NATVM EST EX SPIRITV, nempe ſancto, SPIRITVS EST, id eſt, accipit eſſe ſpirituale, fit Spiritus particeps, Spiritui regeneranti ſimile.

7. NON MIRERIS igitur. Eſt illatio ex ſuperioribus: q. d. Noli igitur mirari verba mea: non enim diſputamus de natiuitate carnis, quæ iterari nequit; ſed de natiuitate Spiritus, qua homo ex carne natus carneus fiat, ex Spiritu ſpiritus ſeu ſpiritualis, & ex Deo Filius Dei, vt cap. 1. verſ. 12. & 13. Addit & alteram cauſam, cur minùs miretur, dum non intelligeret natiuitatem Spiritus: quia

8. SPIRITVS VBI VVLT SPIRAT. Quod Cyrill. l. 2. c. 44. Chryſoſt. & Theophyl. intelligunt de vento: Ambroſ. verò libr. 2. de fide c. 3. & Aug. hic rectiùs de Spiritu ſancto, quem Gregor. Bernard. aliique multi Latini ſecuti ſunt, multi etiam Græci præceſsêre. Ventus enim nec vult, nec ignoratur, vnde veniat, aut quò vadat. Itaque *Spiritus*, népe ſanctus de quo præceſſerat, *vbi vult ſpirat*, id eſt, afflat, quos voluerit, deuidens ſingulis, provt vult, Apoſtolus loquitur, variiſque donis imbuens. Alludere enim videtur ad eos, qui in veteri Teſtamento variis modis à Spiritu acti ſunt, ſicut induit Gedeonem, Sampſonem, Saülem, Prophetas. ET VOCEM EIVS AVDIS, id eſt, eius effecta percipis exteriora, dum loquitur futura per Prophetas, myſteria per ſapientes, operatur mira per ſanctos: SED NESCIS, VNDE VENIAT, AVT QVO VADAT, id eſt, interiorem acceſſum, receſſumque Spiritus, dum hominem vel corrigit, vel deſerit, non intelligunt homines. SIC EST OMNIS, QVI NATVS EST EX SPIRITV, id eſt, ſic agitur cum eo, qui renaſcitur ex Spiritu ſancto & aqua. Quia occultiſſimo modo illabitur cordi eius, & inhabitans transformat eum in iuſtum, ſanctum, Filium Dei & ſpiritualem, & ſimiliter occultiſſimo modo deſerit. Quod cùm Nicodemus, tamquam Phariſæus corporalibus intentus, nihilo magis intelligeret, reſpondit ei DOMINUS.

10. TV ES MAGISTER IN ISRAEL, ET HÆC IGNORAS? Notaus videlicet eius imperiam, qui ſe cæteris de magiſterio præferebat, inquit Aug. 1. de peccatorum meritis c. 31 Idque vt ita deprimeret factum eius, qui intelligentiam rerum diuinarum impedit, vt idem hîc notat. Nam Scripturæ ſacræ, quas Nicodemus alios docebat, inculcans ſæpiùs regenerationem Spiritus, vt patet Ezech. 36. verſ. 25. 26. & Pſalm. 50. verſ. 9. atque aliis locis.

11. AMEN DICO TIBI, QVIA QVOD SCIMVS, de natiuitate Spiritus, non opinionibus, aut coniecturis, ſed certiſſimâ ſcientia, HOC LOQVIMVR, ET QVOD VIDIMVS TESTAMVR. More enim hominum loquimur, inquit Chryſoſt. apud quos oculatus teſtis perſuaderet maximè, quamuis eius ſcientia viſum ſuperet. ET TESTIMONIVM NOSTRVM NON ACCIPITIS, id eſt, mihi teſtanti non creditis. Notat enim in Iudæis generaliter incredulitatem: q. d. Vis ſcire, quomodo poſſint hæc fieri? crede & intelliges. Nã homines incapaces, non intelligendi ſubtilitas, ſed credendi ſimplicitas tutiſſimos facit, inquit Auguſtinus.

12. SI TERRENA DIXI VOBIS, de creata regeneratione Filiorum Dei per ternũ elementum, tamquam hominum mortalium captui accommodatâ; ET NON CREDITIS: QVOMODO, SI DIXERO VOBIS CÆLESTIA, CREDETIS? de generatione ſcilicet increata Filii Dei, de proceſſione Spiritus ſancti, cæteriſque altiſſimis myſteriis, provt exponit Chryſoſt. & Cyrill. Itaque eum tacitè ad credendum dictis allicit, ſpe diſcendi longè ſublimiora.

13. Et nemo ascendit in cælvm, &c. Quæ verba ſic accipit Aug. loco de peccat. meritis citato, quem & ſequitur Gregor. l. 27. Moral. c. 8. aliàs 11. & Beda. vt explicet Chriſtus, quomodo poſſint hæc fieri, id eſt quomodo fiat ſpiritualis hominis regeneratio, nempe eo modo, vt homo ex terreno fiat cæleſtis. Hoc autem nemo adipiſci poteſt, niſi Filio hominis, tamquam membrum ſuo capiti, incorporetur: vt, quandoquidem caput, & corpus Eccleſiæ vnus eſt Chriſtus, idem ipſe aſcendat, qui deſcendit de cœlo. Non minùs tamen commodus poteſt eſſe ſenſus, vt ratio detur ſententiæ præcedentis, cur ſcilicet ſibi, quem à Deo magiſtrum veniſſe dixerat Nicodemus, etiam cæleſtia dicenti præ omnibus magiſtris & Prophetis credere deberet, quia videlicet ſolus ipſe eſſet homo ſimul & Deus; vt ita fideliſſimè teſtari poſſet in terra, quæ in cælis viderat. Quomodo & c. 1. v. 18. dixit Euangeliſta: *Deum nemo vidit vmquam: vnigenitus qui eſt in ſinu Patris, ipſe enarrauit.* Ita Chryſoſt. cum ſuis; nec non Cyril. Porrò idem Chriſtus aſcendiſſe & deſcendiſſe, & eſſe in cælo dicitur, propter vnionem duarum naturarum in vnam perſonam; ex qua fit, vt vtriuſque naturæ proprietates, ſeu idiomata, eidem perſonæ tribui poſſint. Itaque *nemo aſcendit in cælum*, id eſt, nullus hominum in cælo fuit, quòd aſcendendo fieri ſolet, vt ibi cæleſtia contemplaretur, niſi ille, qvi descendit de cælo, aſſumendo in vnitatem perſonæ naturam humanam, ratione cuius ita in terris videbatur eſſe, ac ſi reuerâ deſcendiſſet, nempe Filivs hominis, qui ſic exiſtens ſimul homo ac Deus deſcendendo non deſeruit cælum, ſed est in cælo, non minùs quàm in terrâ. Nam iſtam vnitatem perſonæ in duabus naturis hîc ſignificatum eſſe, omnes citati, etiam Aug. fatentur. Cùm ergo hæc ratio credendi ſibi petita eſſet ex diuinitate, nunc alterum ſubiicit ex humanitate.

14. Et sicvt Moyses exaltavit, id eſt, ſignum ſeu vexillum quoddam ab omnibus conſpiciendum in haſta eleuauit, serpentem, æneum, in deserto, ſcilicet omnis, qui à ſerpentibus ignitis morſus eum aſpiceret, ſanaretur; quod viro Legis perito intelligendum relinquit: ita exaltari, id eſt, ſublimem in cruce eleuari, oportet Filivm hominis, extra muros ciuitatis, velut in deſerto, vt ſimili ratione.

15. Omnis, qvi credit in ipsvm, id eſt, qui in eum crucifixum oculis mentis, ſeu fidei intuitus fuerit, credendo ſcilicet eum iſto modo ſuum, & mundi eſſe Saluatorem, non pereat, peccato, quo tamquam morſu & veneno ſerpentis ſauciatus eſt, sed habeat vitam æternam. Itaque Dominus ſe ſerpenti æneo, tamquam veneno carenti, comparat, quia in carnem ſuam non peccatum tranſtulit, tamquam venenum ſerpentis; ſed tamen tranſtulit mortem, per quam fuit ſimilis peccatoribus: vt eſſet in ſimilitudine carnis peccati pœna ſine culpa, per quam in carne peccati, id eſt, in peccatoribus, & culpa ſolueretur & pœna, inquit Aug. 1. de peccat. meritis cap. 32. Sed quænam cauſa tam ignominioſæ exaltationis in cruce? non fatum, non culpa crucifixi, non infirmitas Dei, ſed amoris immenſitas: quod verbis valdè emphaticis ſubiungit:

16. Sic enim Devs dilexit mvndvm, id eſt, tantopere Deus Pater dilexit genus humanum, vt non Prophetam, non Angelum, ſed Filivm svvm, ſibi proinde conſubſtantialem, eumque non vnũ è multis, ſed vnigenitvm proinde pretioſiſſimum, & chariſſimũ non venderet, aut pro re pretioſa commutaret, ſed gratis ſolo amore impulſus, daret, ad incarnandum, ad crucifigendum. Non vt ſibi vel Filio inde fructus accreſceret, ſed vt omnis, cuiuſcumque ſexus, nationis, conditionis, quantiſcumque peccatis vulneratus, qui rem facillimam dumtaxat fecerit, hoc eſt, qvi credit in evm, fide ſincerâ & verâ, quæ faciat id, quod faciendum credit, non pereat, &c.

Nam per fidem, velut radicem omnis boni, accipit poteſtatem Filium Dei fieri, vt ſuprà dixit: quo ipſo eſt heres vitæ æternæ, Cuius rei cauſam vlteriorem reddit.

17. NON ENIM MISIT DEVS FILIVM SVVM IN MVNDVM, id eſt, hominem fieri, quò fieret pars huius mundi, eo fine, VT IVDICET MVNDVM, id eſt, vt, quẽadmodum merebatur mũdus, iuſtam ſententiam damnationis in eum ferat, ſed vt è ſtatu dãnationis, SALVETVR MVNDVS PER IPSVM, merito ſcilicet paſſionis, & mortis eius, per illam iam dictã fidem: cuius fidei momentũ & vim inculcãs, addit:

18. QVI CREDIT IN EVM legitima ſcilicet fide, quæ per dilectionem operatur, NON IVDICATVR, illo iam dicto iudicio damnationis, ſed potiùs à damnatione, in qua natus eſt, liberatur. QVI AVTEM NON CREDIT, quid dicturum ſperas, inquit Aug., niſi, ille iudicatur? Ampliùs dicit, IAM IVDICATVS EST: q.d. inquit, Nondum apparuit iudicium, & nempe iam factum eſt, quia dãnationi obnoxius natus eſt, ſententia damnationis iam olim in Adamum, & omnes peccatores latã: à qua per ſolam fidem in Chriſtũ tamquam vnicum ſalutis adipiſcendæ auctorem liberari poteſt. Hoc ipſo ergò, quo non credit, iudicatus & damnatus manet, ſicut erat, QVIA NON CREDIT IN NOMINE VNIGENITI FILII DEI, id eſt, quia reiicit vnicum, quod ſupererat ſalutis remedium, fidem in Saluatorem.

19. HOC EST AVTEM IVDICIVM, id eſt, hæc eſt origo iudicij & condemnationis eius, QVIA LVX, vnigenitus ille Filius Dei, VENIT IN MVNDVM, eo fine ſcilicet, vt omnis, qui crederet, illuminaretur: & tamẽ DILEXERVNT HOMINES MAGIS TENEBRAS, ignorantiæ ſuæ, errorum, in quibus nati & educati fuerunt, QVAM LVCEM, æternæ veritatis, quã illuminari poſſent, id eſt, quàm me qui vt infrà c. 12. v. 46. dicit, *lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat* Nihil ergò mirum, ſi damnantur, quia manent in tenebris, ſtatuque damnationis, in qua iam erant: & inſuper non credendo luci, peccatum inexcuſabile committunt Sed vnde illa auerſatio lucis? ERANT ENIM EORVM MALA OPERA. Nam,

20. OMNIS, QVI MALE AGIT, ODIT LVCEM, veritatis, & conſequenter me, qui ſum veritas, ET NON VENIT AD LVCEM: non quod eam propter ſeipſam oderit; nam omnibus per ſe amabile eſt ſcire veritatem: ſed propter quamdam proprietatem veritatis, videlicet, VT NON ARGVANTVR OPERA EIVS. Vt enim optimè Aug. libr. 10. Confeſſ. c. 23. Oderunt homines veritatem propter eam rem, quam pro veritate amant. Amant eam lucentem, oderunt, redarguentem: amant eam, cùm ſeipſam indicat, & oderunt eam, cùm eos ipſos indicat. Inde retribuet eis, vt, qui ſe ab ea manifeſtari nolunt, & eos nolentes manifeſtet, & eis ipſa non ſit manifeſta.

21. QVI AVTEM FACIT VERITATEM, id eſt, qui operatur id quod verũ, rectum, & iuſtum eſt, ſiue ſecundùm Legem Dei: nã, vt dicit Pſal. 118. v. 142. *Lex tua veritas*, & iterum v. 86. *Omnia mandata tua veritas:* VENIT AD LVCEM, id eſt, delectatur manifeſtatione veritatis, vt per eam, & ſecũdùm eam MANIFESTENTVR OPERA EIVS, id eſt, vt pateant per opera omnibus tam ſibi quàm aliis, QVIA IN DEO, id eſt ſecundùm voluntatem & legem Dei, SVNT FACTA. Nam talibus veritas detecta non eſt formidini, ſed conſolationi: quia Deo illuminante abſcondita tenebrarum, laus erit vnicuique à Deo, ipſo iudice, qui veritas eſt dicente benè operantibus: *Euge ſerue bone, &c.* Quamuis ergò recentiores plerique hæc intelligant de operibus futuris, vt per lucem ad quam venit, intelligat, qualia eſſe debeant, quæ facere decernit: textus tamen à v. 19. huc vſque euidenter poſtulat, vt de operibus iam factis intelligatur.

22. POST HÆC VENIT IESVS IN TERRAM IVDÆAM, id eſt, ex Ieroſolymis, vbi tempore Paſchatis hoc colloquium

cum Nicodemo peractum fuit, tranſit in campeſtrem Iudæam, ſeu agrum Iudaicum, ET ILLIC BAPTIZABAT, id eſt, baptizare cœpit; nam antè non legit baptizaſſe. Baptizauit autem in primis diſcipulos ſuos, maximéque Petrum, prout agnoſcit Auguſtin. Epiſt. 108.

23. ERAT AVTEM ET IOANNES BAPTIZANS IN ÆNNON IVXTA SALIM: quod Hieron. Epiſt. 126. ſcribit eſſe Ieruſalem, ſicut aliqui videntur putaſſe, ſeu oppidum iuxtà Scythopolim, quod & *Salem* dicitur Geneſ. 33. v. 18. Et in libro de locis Hebraicis dicit eſſe iuxtà Iordanem. Nec refert, inquit vtrùm *Salim* an *Salem* nominetur, cùm vocalibus in medio litteris perrarò vtantur Hebræi, & pro voluntate lectorum atque varietate regionum eadem verba diuerſis ſonis, atque accentibus proferantur. Quæ quidem ab eruditiſſimis illius gentis ſe didiciſſe profitetur. QVIA AQVÆ MVLTÆ ERANT ILLIC, vtpotè iuxtà Iordanem. Ex quo etiam colligitur, Ioannem totius corporis immerſione baptizaſſe. Sicut & Chryſoſt. colligit eum vſque ad incarceratiõné baptizaſſe, ex verbis ſequentibus.

24. NONDVM ENIM ERAT MISSVS IOANNES IN CARCEREM: nam ille erat ter minus functionis eius à Deo præſtitutus,

25. FACTA EST AVTEM QVÆSTIO EX DISCIPVLIS IOANNIS, id eſt, contentio mota per diſcipulos Ioannis, CVM IVDÆIS DE PVRIFICATIONE, id eſt, de præſtantia baptiſmatum Ioannis & Chriſti diſcipulis ſcilicet Ioannis efferentibus baptiſmum ſui magiſtri, Iudæis, baptiſmum Chriſti Itaque.

26. VENERVNT AD IOANNEM, cum iſta controuerſia, vt eam arbitrio ſuo dirimeret, vel potiùs vt querelam apud eum deponerent, dicentes: RABBI. In quo verbo adulationem latêre, notant hîc aliqui, vt ſcilicet tamquam magiſter honorem ſuum tueretur. QVI ERAT TECVM TRANS IORDANEM, vbi quoque à te ipſe baptizatus eſt, CVI TESTIMONIVM PERHIBVISTI, ſcilicet illud, de quo cap. 1. verſ. 27. & 29. & maximè 32. quaſi diceret, quem tu ipſe, cùm ignotus eſſet, celebrem rediddiſti, ECCE HIC (ô rem ſcilicet indignam!) BAPTIZAT, id eſt, tuum vſurpat officium, ET OMNES VENIVNT AD EVM, vt baptizentur ab eo, & audiant eum, tamquam qui præcellat auctoritate & gloriâ: tamquam dicerent, ille tuæ auctoritati & celebritati non parùm detrahit, cùm minimè deberet.

27. RESPONDIT IOANNES: NON POTEST HOMO ACCIPERE QVIDQVAM, poteſtatis, adminiſtrationis, officij, NISI FVERIT EI DATVM DE COELO, id eſt, niſi detur ei aliunde, ſcilicet à Deo. Indicare enim vult, ſe non poſſe arrogare ſibi id, quod ſibi de cœlo non eſſet datum, vt ſe ſcilicet præponeret Chriſto. Nam

28. IPSI VOS TESTIMONIVM MIHI PERHIBETIS, nempe immediatè antè v. 26. QVOD DIXERIM: NON SVM EGO CHRISTVS: SED QVIA MISSVS SVM ANTE ILLVM, vt tamquam præcurſor & præco, parem viam eius. Nihil igitur mirum, ſi omnes, me relicto, veniam ad eum, & baptiſmus eius præferatur meo. Vt ergo vberiùs declaret Chriſtum magis quàm ſe honorandum eſſe, addit ſimilitudinem.

29. QVI HABET SPONSAM, ille ſolus SPONSVS EST, ad quem tamquam dominum ſponſa pertinet, & ſolus vt ſponſus honorandus, AMICVS AVTEM SPONSI, QVI STAT ET AVDIT, id eſt, cuius officium eſt ſtare paratum ad miniſterium ſponſi, & tacitè auſcultare colloquia ſponſi cum ſponſa, GAVDIO GAVDET PROPTER VOCEM SPONSI, id eſt, magnoperè lætatur, quòd audiat ſponſum cum ſponſa colloquentem, tantùm abeſt, vt hoc ægrè ferat, vel ſeipſum loco ſponſi honorari velit. Quo ſignificat, Chriſtum verum ſponſum eſſe Eccleſiæ, ſe verò amicum ſponſi: proinde ſe non ægrè ferre debere, quòd homines ad Chriſtum accurrerent, tamquam ſponſa ad ſponſum, ſed potiùs gaudere debere. HOC ERGO

GAVDIVM MEVM IMPLETVM EST, cùm ſcilicet ex vobis iam intelligo populum ad Chriſtum turmatim fluere. Ille enim finis fuit legationis meæ, vt tamquam ſponſi paranymphus ſponſam ei coniungerem.

30. ILLVM OPORTET CRESCERE, exiſtimatione, concurſu hominum eum colentium, miraculorum gloriâ, famæ, ac nominis celebritate; vt quemadmodum ipſe Deus eſt, ita etiam à toto orbe habeatur. Nam hiſce modis iuxtà prophetiam Danielis 2. verſ. 35. Chriſtus tamquam lapis abſciſſus de monte ſine manibus, id eſt, natus ex Virgine ſine cooperatione humana, factus eſt mons magnus, & impleuit vniuerſam terram. ME AVTEM MINVI, id eſt, minoris fieri, quantùm ad illa ſupradicta: ſicut lux luciferi fulgentis in nocte minui videtur oriente Sole, vt explicat Cyrillus. Nam cùm antè Chriſtus eſſe putaretur, diſcipulis floreret magno concurſu hominum coleretur, omnia illa Chriſto præſente ceſſarunt. Quia

31. QVI DESVRSVM VENIT, id eſt de cœlo, vt verſ. ſeq. hoc eſt, vt explicat Cyrillus, qui ex ſuperiori germinauit radice, ſeu ex ſublimi & ineffabili Patris ſubſtantia, ille SVPER OMNES EST, id eſt, omnibus hominibus maior eſt: vt proinde iuſtũ ſit ipſum creſcere, & omnibus celebrioré fieri. QVI EST DE TERRA, id eſt originẽ ex limo terræ ducit, DE TERRA EST, id eſt terrenus eſt, terram refert, terram ſapit, ſi naturæ conditionem ſpectes, vt Aug. Quòd ſi ſpectes etiam gratiam, ſemper ſeruat ſuæ originis mediocritatem, habétque gratiam homini creato & terrigenæ commenſuratam: ET DE TERRA LOQVITVR, id eſt, doctrina eius non eſt altior, quàm quę ex terrenis principiis humaniſque ſenſibus deduci queat: qualem enim habet originem & naturam, talem ſermonem & doctrinam. QVI DE COELO VENIT, ex Deo ſcilicet Patre natus, vt iam diximus, SVPER OMNES EST, naturâ, intelligentiâ, doctrinâ, ſermone.

32. ET QVOD VIDIT, ET AVDIVIT, ſcilicet in cœlo apud Patrem, apud quem videre & audire eadem ſunt, certiſſimáque rei notitiam ſignificãt, HOC TESTATVR, tamquam teſtis oculatus rerum ſibi compertiſſimarum, quantumuis humanam intelligentiam ſuperent. Et tamen cùm ille talis ſit, & tam diuina doctrina eius, TESTIMONIVM EIVS NEMO ACCIPIT, id eſt, nemo ei credit. Quod Auguſt. intelligit de reprobatis; nam ſtatim adiicit, aliquos credidiſſe. Alij exponunt, quòd nemo accipiat eius teſtimonium ſuis viribus, quia Dei donum ſit. Chryſoſt. Hom. 29. itemque Cyril. *Neminem* pro paucis explicant, vt Baptiſta exaggeret magnam hominum incredulitatem, maximè apud diſcipulos conquerentes, quòd omnes ad Ieſum confluerẽt.

33. QVI verò ACCIPIT TESTIMONIVM EIVS, credens eius doctrinæ, hîc SIGNAVIT., Græcè ἐσφράγισεν, id eſt, tamquam ſigillo impreſſo & appenſo approbauit, QVIA DEVS VERAX EST. Nam quemadmodum ille, qui Deo teſtanti credere detrectat, ſi non verbis, certè reipsâ mendacem facit Deum, vt eſt 1. Ioann. 5. v. 10. ita vice verſa qui Deo credit, reipſa profitetur Deum eſſe veracem, quia nemo credit, niſi ei, quem verum dicere putat. Probat autem ſententiam ſuperiorem.

34. QVEM ENIM MISIT DEVS, Pater ſcilicet, in mundum, VERBA DEI LOQVITVR, atque ita verbis non hominum, ſed ipſius Dei credit, ipſumque Deum veracem eſſe ſua fide profitetur. Porrò ita dicit, *verba Dei loquitur*, vt ſignificet; eum nihil niſi diuinum & à Patre traditum loqui: ſecùs ac Prophetæ, qui ſubinde ſua & humana loquebantur. Quod ex eo oſtendit, quia NON AD MENSVRAM DAT DEVS SPIRITVM, illi ſcilicet, quem Deus miſit, ſeu Filio ſuo: hoc eſt, vt Aug. exponit, cæteris quidem hominibus datur Spiritus ſanctus, ad dona eius ad certam menſuram, pars videlicet vni, pars alteri, dum iuxtà Apoſtoli doctrinã, alij datur per Spiritum ſermo ſapientiæ, alij

alij ſermo ſcientiæ, alij, &c. ſed Chriſto dedit ſine menſura profuſiſſimè omnia Spiritus ſancti dona, & in ſummo gradu. Totus enim fons Spiritus ſancti, qui areſcere non poteſt, in eum effuſus eſt, vt Hieron in c. 11. Iſaiæ; qua de cauſa ſuprà dictis eſt *plenus gratiæ & veritatis*, omneſque theſauros ſapientiæ, & ſcientiæ in eo abſconditos eſſe docet Apoſtolus: & S. Thomas cum Theologis, Chriſti gratiam eſſe infinitã, & conſequenter immenſam, ſeu non ad menſuram. Ratio eſt, quia

35. Pater diligit Filivm, intellige vt Pater Filium, non vt dominus ſeruum: vt vnigenitum, non vt adoptatum, ſicut notat Auguſtin. Et, ex iſta vnigeniti Filij ſui dilectione, veluti cauſa, omnia dedit in manv eivs, id eſt, in eius arbitrio & poteſtate poſuit omnia: non ſibi auferendo, ſed ſuam cum ipſo communicando poteſtatem. Vt autem ſciremus, quo fructu teſtimonium Filij acciperemus, credendo in eum, addit:

36. Qvi credit in Filivm, illâ fide, quæ obedit doctrinæ quæ creditur, habet vitam æternam, in certa ſcilicet ſpe, atque animi diſpoſitione, ſicut fructum in arbore. Vnde plerique illud, *habet*, exponunt, certiſſimè habebit in tempore ſuo. Qvi avtem incredvlvs est Filio, Græcè ὁ δ' ἀπειθῶν, *qui eſt inobediens*, ſcilicet ſiue non credendo, ſiue non faciendo, quod credit. Ex quo intelligitur non fidem nudam paulò antè ſignificatam eſſe. Non videbit vitam, id eſt, non aſſequetur vitam æternam. Ex quo rectè colligas, non ſufficere ad ſalutem fidem in Deum, in prouidentiam Dei, in Saluatorem, ſed fidem in Filium Dei incarnatum eſſe neceſſariam: Sed ira Dei manet svper evm, illa ſcilicet ira, quæ iam antè ſuper eum eſſe cœperat per peccatum, quo nati ſumus omnes filij iræ, vt Auguſtinus. Nam nec ab ea, quæ per proprias iniquitates adiecta eſt, quiſquam liberari poteſt, niſi per fidem Filij Dei.

Capvt IV.

1. **V**T ergo cognovit Iesvs, qvia avdiervnt Pharisæi, &c. Quo loquendi modo ſignificatur Ieſum id recenter didiciſſe, ſcilicet vel aliorum relatione, vel propriâ obſeruatione. Nam alio qui ipſe omnia futura ab æterno nouerat. Vnde & Apoſtolus: *Didicit ex iis, quæ paſſus eſt, obedientiam*: quæ aliter cognoſcitur per experientiam, aliter per ſapientiam.

2. Qvamqvam Iesvs non baptizaret, ſuis ſcilicet manibus, sed discipvli eivs. Quod Tertullian. l. De baptiſmo, c. 11. intelligit de baptiſmo Ioannis; ſed rectiùs Auguſt. & Cyril. accipiunt de Baptiſmo Chriſti, quo diſcipuli baptizabant, præbendo ſcilicet miniſterium, Chriſtus verò præbendo adiutorium maieſtatis, vt Aug. Nimirũ quia ipſe erat, non ſolùm qui intùs baptizabat in Spiritu ſancto, vt prædixerat Ioannes, cap. in verſu 33. ſed etiam quia ipſius iuſſu, auctoritate & nomine, exteriùs baptizabant diſcipuli. Cauſa huius rei fuit, vt functioni maiori, maiorémque requirenti ſcientiam & gloriam, vacaret, doctrinæ ſcilicet prædicandæ, ſicut & Paulus 1. ad Corinth. verſ. 17.

3. Reliqvit Ivdæam, vt ſuperbæ æmulationi Phariſæorum aliquantiſper cederet. Nam, vt cognouit Ieſus eorum ſcientiam, quâ didicerant, eum plures diſcipulos facere, cognouit etiam eorum inuidentiam: non enim hoc propterea didicerant, vt eum ſequerentur, ſed vt perſequentur, inquit Aug. Et abiit itervm in Galilæam. Hæc enim fuit ſecunda profectio eius in Galilæam. Nam prima fuit, quando poſt baptiſmum & oſtenſionem ſui à Ioanne factam, venerat in Cana Galilææ.

4. Oportebat avtem evm transire per Samariam, non ipſam vrbem metropolim, quæ eodem nomine vocabatur, ſed ipſam prouinciam, quæ

media iacet inter Iudæam ſtrictè dictam, & Galilæam.

5. VENIT ERGO IN CIVITATEM SAMARIÆ, id eſt, territorium cuiuſdam ciuitatis, vt patet ex v. 9. QVÆ DICITVR SICHAR, tempore ſcilicet Chriſti, corrupto iam vocabulo. Eſt enim eadem, quæ in veteri Teſtamento vocatur *Sichem* vel *Sichima*, vt teſtatur Hieronymus in Epitaphio Paulæ. Et iuxtà Ioſephum 11. Antiquit. c. vlt. erat caput, ſeu metropolis regionis Samariæ. Erat autem ſita IVXTA PRÆDIVM, QVOD DEDIT IACOB IOSEPH FILIO SVO, vt patet Geneſ. 48. verſ. 22. Vbi dicit Iacob ſe dare Ioſepho partem vnam, quam tulerat de manu Amorrhæi in gladio & arcu ſuo, id eſt quam iure belli acquiſiuerat.

6. ERAT AVTEM IBI: in illo ſcilicet prædio, FONS IACOB. Infrà vocatur *puteus*, quia ſcilicet erat vtrumque. Nam, vt Auguſtin. vbi aqua de terra manat, *Fons* dicitur. Sed ſi in promptu & ſuperficie ſit, *Fons* tantùm dicitur: ſi autem in alto & profundo ſit, ita *Puteus* vocatur, vt fontis nomen non amittat. Dicitur ergo fons Iacob, quia ille puteum foderat, donec inueniret ſcaturiginem fontis, quæ puteum aquis impleret. IESVS ERGO FATIGATVS EX ITINERE, ſecundū humanam naturam, vtpotè qui pedibus iter fecerat, vt ad vitam laborioſam nos erudiret, inquit Chryſoſt. SEDEBAT SIC, fatigatus ſcilicet & anhelus. Quamquam Syrus illud, *ſic*, omittat, indicans nihil eſſe aliud niſi encliticam particulam, quę connectit antecedens cum conſequente, cuiuſmodi Belgis admodum familiaris eſt; SVPRA FONTEM, Græcè clariùs, ἐπὶ τῇ πηγῇ, ad, ſeu *iuxta fontem*. Quod ex phraſi Hebraica venit, quâ, *ſupra*, ſæpiſſimè ſumitur pro *iuxta*: vt, *Supra flumina Babylonis, illic ſedimus & fleuimus, &c.* Quamquam hîc intelligi poſſit, eum ſediſſe ſuper fontis peripheriam ſeu extremam & ſupremam oram, quæ in circuitu fontis, ſiue putei erat. HORA ERAT QVASI SEXTA, & proinde circiter meridiana, quâ æſtus eſt maximus, & fatigati maximè cibo & potu, quiete & refrigerio, indigent.

7. VENIT MVLIER DE SAMARIA, id eſt Samaritana, ſeu de Samaria regione oriunda. Nam illud, *de Samaria*, iungendum eſt cum, *mulier*, non cum, *venit*, quia venerat de Sichar proxima. DICIT EI IESVS, collocutionis initium faciens ab ipſa re, quam mulier tractabat, vt ei retia tenderet.

8. DISCIPVLI ENIM EIVS ABIERANT, &c. à quibus alioqui operam ſedandæ ſitis petere potuiſſet. Datur enim ratio, cur à muliere petierit.

9. DICIT ERGO EI MVLIER: QVOMODO TV IVDÆVS, &c. cùm ſcilicet ex habitu, témque ſermone, eum Iudæum eſſe cognouiſſet, vt Chryſoſt. & Cyril. notant. Nam Samaritani origine erant Babylonij, qui characteribus vtebantur antiquis, & valde diuerſis à characteribus Iudæorum, teſtibus libris, quia adhuc extant, & Hieronym. Præfat. in libros Reg. Ita & dialectus eorum diuerſa fuit à Iudaica. NON ENIM COÜTVNTVR IVDÆI SAMARITANIS. Verba ſunt mulieris tacitè exprobratis Chriſto tranſgreſſionē Iudaicæ conſuetudinis, & auerſationem Iudæorum à Samaritanis: q. d. Quâ fronte petis à me bibere, cùm Iudæi non habeant commercium cum Samaritanis? Intellige in menſa, cibis, potu, & vaſculis, quibus illa miniſtrantur, vt notat Auguſt. Nam Iudæi Samaritanos habebant pro gentilibus, cum quibus quidē ciuiliter verſabantur, contractúſque miſcebant (vnde & hîc diſcipuli à Samaritanis emunt cibos:) non tamen comedebant, aut bibebant cum illis, vt patet Act. 11. v. 3. verentes videlicet ne pollverentur. Porrò præter illam generalem cauſam, erat alia duplex ratio auerſionis Iudæorū à Samatitanis. Prima, quia olim terram Iſraëlitis promiſſam Samaritani occupauerant, vt patet 4. Reg. 17. Secunda, quia gentiles ritus Moſaicis miſcuerāt, volētes Iudaicę religionis videri,

Et iſta cauſa fuit, cur Iudæis olim ædificantibus templum, Samaritani ſimul ædificare voluerint, Sed cùm repulſi eſſent, primò quidem ædificationem omni conatu impediuerunt, 1. Eſdræ 4. Deinde proprium templum in monte Gariſim exſtruxerunt, vbi per proprios Sacerdotes, non Leuitici generis, ſua ſacrificia offerebant, eóque deſertores legis Iudaicæ transfugiebant, vt teſtis eſt Ioſephus libro 11. Antiquitat. cap. 4. Quod ergo hæretici ſunt Catholicis, hoc Samaritani Iudæis, quos vtique magis quàm gentiles auerſamur. Vnde Chriſto Domino tamquam maximũ opprobrium obiiciunt: *Numquid bene dicimus, quia Samaritanus es; & dæmonium habes?* Chriſtus ergo volens Chriſtianam communicationem inter Iudæos & Samaritanos à modicis initiis introducere, extincto odio & diſcordiâ, religioniſque diuerſitate, vnde odium naſcebatur.

10. DIXIT EI: SI SCIRES DONVM DEI. Quod Auguſt. & ferè veteres, intelligunt Spiritum ſanctum. Nam illud donum videtur Chriſtus intelligere, quod ſtatim ſe daturum promittit, nempè aquam viuam. Si ergò ſcires, quod ſit illud donum, quod ab eo peti debet, ac dari ſolet ET QVIS EST, QVI DICIT TIBI, &c. id eſt, ſi ſcires me eſſe Chriſtum Filium Dei, tanti doni largitorem, TV FORSITAN PETISSES AB EO: Græcum, ἄν, non eſt dubitantis, ſed potiùs affirmantis. Vnde Interpretes, *forſitan*, vertiſſe videtur, vt ſignificaret, etiam illo cognito manſurum fuiſſe mulieri liberum petere. ET DEDISSET TIBI, id eſt, non recuſaſſet tibi, quamuis Iudæus, ſicuti tu illi recuſas, AQVAM VIVAM: per quam intelligit Spiritum ſanctum, qui inſtar aquæ ſitim terrenorum bonorum extinguit, concupiſcentiam refrigerat, animam fœcundam facit, mentem ſenſu pietatis humectat. *Viua* verò, quia viuentes viuificat. Mulier autem intelligebat adhuc corporaliter aquam non ſtagnantem quidem, ſed de fonte ſcaturientem. Vnde reſpondet.

11. DOMINE. Attenderat enim verba, *Si ſcires, quis eſt, &c.* Ex quibus, ſicut ex ſermonis grauitate & manſuetudine, obſeruabat eum eſſe perſonam grauem & eminentem, cùm antè ſatis contemptim Iudæum vocaſſet: NEQVE IN QVO HAVRIAS, HABES. Græcè οὔτε ἄντλημα ἔχεις. *neque hauſtrium habes*, id eſt ſitulam: ſub qua & funem, quo illa trahitur, intelligit. Ideóque addit: ET PVTEVS ALTVS, ſeu profondus eſt, ita vt ſine eo non poſſis ad aquam pertingere. VNDE ERGO HABES AQVAM VIVAM? tamquam potiorem videlicet hac, quæ hauritur ex hoc puteo. Nam propter potioris aquæ promiſſionem, adiicit:

12. NVMQVID TV MAIOR ES PATRE NOSTRO IACOB? vt aliquid præſtantius mihi dare poſſis? Patrẽ verò vocat Iacob, quia idem Ioſephus ibidem teſtis eſt, quòd Samaritani videri vellent Iudæi, maximè cùm res Iudæis proſperæ cederent. QVI DEDIT NOBIS PVTEVM iſtum tamquam appendicem prædij, v. 5. Nam de quo Samaritani occupabant ſortem tribus Ephraim, in qua erat Samaria. ET IPSE EX EO BIBIT, ET FILIVS EIVS, quod ſignum eſt bonitatis aquæ: ET PECORA EIVS, quod ſignum eſt abondantiæ, vt notat Theophil. q.d. Non ſolùm dulcis fuit hominibus bibentibus, ſed etiam ita copioſa, vt multitudini pecorum ſuffecerit. Hàc igitur aquâ non habuit Iacob potiorem. Cum ergò mulier ex perſonæ excellentia aquæ bonitatem colligeret, ad mentem eius reſpondet Chriſtus:

OMNIS QVI BIBIT EX AQVA HAC, huius videlicet, aut ſimilis putei, ſitiet iterũ, quia ſitim non niſi ad tempus ſedat. Quod Auguſt. verum eſſe declarat etiam de illa aqua, quæ per aquam putei ſignificatur, videlicet de voluptatibus huius mundi: non enim ſitim cupiditatis extinguunt, ſed inflammant acrius. QVI AVTEM BIBERIT EX AQVA, QVAM EGO DABO EI, id eſt, quem ego Spiritu ſancto meo potauero, NON SITIET IN ÆTERNVM, quia æterna beatitudine, tam corpore quàm anima, ſatiabitur. Nam de vita æterna hoc exponit Auguſt. ſicut & verſus ſequens, poſtulat. Tunc enim propriè, vt Iſaias, *Non eſurient, neque ſitient amplius*: tunc, vt Pſalm. *Inebriabuntur ab vbertate domus tuæ*: tunc ſatiabitur in bonis deſiderium eorum.

Modum autem eius expliquans, ait:

14. SED AQVA, QVAM EGO DABO EI, FIET IN EO, id eſt, non extrinſecus haurietur, ſed in ipſis eius viſceribus fiet FONS AQVÆ, non ſtagnantis, aut dormientis, ſed viuæ, videlicet SALIENTIS IN VITAM ÆTERNAM. Metaphora eſt à fonte ducta, qui tam altè ſcaturit aquam, quàm eſt altum principium eius. Principium autem huius aquæ Deus eſt, qui eſt æternitas & vita æterna. Vnde aqua illa in animis hominum ad Deum vſque & vitam æternam ſalit, quia Dei & vitæ æternæ poſſeſſores facit. Mulier verò adhuc non intelligens donum Dei, ſed carnalibus hærens cogitationibus, ait:

15. DOMINE, DA MIHI HANC AQVAM, tam excellētem, VT NON SITIAM, NEQVE VENIAM HVC HAVRIRE; ſitire enim moleſtum, huc venire laborioſum, ad quem laborem, inquit Aug. indigentia cogebat & infirmitas recuſabat.

16. DICIT EI IESVS: VOCA VIRVM, ſeu maritum tuum, ET VENI, hoc eſt redi iterum, HVC. Quod Cyrill. ei dictum putat propter ruditatem eius, vt ſit quædam increpatio mulieris. Quò tendit etiam Auguſtini explicatio, quamuis ipſe myſticè per *Virum* intelligat mentem ſeu intellectum, qui inſtar viri regit partem ſenſitiuam tamquam mulierem, vt ſenſus ſit: Relictis ſenſibus adhibe, inquit, intellectum, quem docearis. Valde veriſimile eſt, Chriſtum duo ſpectaſſe in hiſce verbis. Primum, vt, quia carebat viro, occaſione reuelationis rei ſecretæ perduceret eam ad agnoſcendum, quiſnam eſſet. Secundum, vt eam hoc artificio ad pœnitentiam impudicæ vitæ diſponeret, ſine qua nemo ad aquam illam accipiendam idoneus eſt.

17. RESPONDIT: NON HABEO VIRVM, quia ſciebat illegitimum virum non eſſe virum, cùm interim turpitudinem ſuam hâc ambidextrâ locutione diſſimularet. Laudat Chriſtus ingenuitatem veracis confeſſionis, dicens: BENE DIXISTI. Sed mox ſupplet, quod illa celauerat, verum ſenſum eius aperiendo.

18. QVINQVE ENIM VIROS HABVISTI, legitimos, vnum poſt alterum. Quæ communis eſt antiquorum & recentiorum explicatio. Nam qui eam tot ſimul viros habuiſſe putat Maldonatus, non poteſt rationem dare, cur peculiariter de præſenti dicat, NON EST TVVS: Hoc VERE DIXISTI, id eſt, hoc ſenſu verè dixiſti, *Non habeo virum.* Hinc ergò agnoſcere à longè incipiens, quis eſſet, qui loqueretur ſecum, ait:

19. DOMINE, VIDEO QVIA PROPHETA ES TV, reuelando mihi rem tibi naturaliter occultam, cùm ſis peregrinus. Prophetarum eſt enim non ſolùm futura prædicere, ſed & preſentia, ſi naturaliter arcana ſunt: cuius exemplum eſt 4. Reg. 5. verſ. 26. Simul itaque mulier fatetur peccatum, & Chriſtum agnoſcit, ſaltem tamquam Prophetam, vt notat Rupertus & ante illum Cyril. Itaque arreptâ hâc occaſione, ſtatim proponit ei tanquam Prophetæ quæſtionem tunc maximè controuerſam inter Samaritanos & Iudæos, vt eam ſibi enodaret.

20. PATRES NOSTRI, communes Iudæorum, & Samaritanorum, ſcilicet Iacob & priſci Patriarchæ, IN MONTE HOC, Gariſim, qui proximus erat ciuitati. Sichem, vt patet Iudic 9. verſu 7. In cuius montis latere erat puteus Iacob, iuxtà quem Chriſtus ſedebat, teſte Hieronym. Epiſt. 27. ADORAVERVNT, id eſt, ſacrificare conſueuerunt, vt patet Geneſ. 33. v. 20. Nam ferè, in montibus ſacrificabant antiqui, vt ipſo ſecretioris & altioris loci ſitu mens faciliùs in Deũ ſuſtolleretur. Vnde toties dicuntur Iudæi ſacrificaſſe in excelſis: & ipſum templum in monte ædificatum fuit, & Chriſtus in monte oblatus. Subintelligit autem mulier Samaritanos Patrum ſuorum exemplum ſequi, ædificato ſcilicet etiam ibi templo: quamquam reuerâ illud ex æmulatione quâdam ibi extructum fuerit, vt narrat Ioſephus 11. Antiquit. cap. vltim. qui tamen lib. 13. cap. 17. tradit illud poſt annum ducenteſimũ ſub Hircano Pontifice, aliquot annis ante natum Chriſtum, fuiſſe deſolatum. Vnde rectè mulier mentionem facit, non templi, ſed montis tantùm. Nam, vt Tertull. 4. contra Marcionem, ſemper ſibi placentes erant Samaritani de monti-

bus & puteis Patrum. Vnde Amos 6. verſu 1. *Væ qui confiditis in monte Samariæ.* ET VOS, IVDÆI DICITIS, QVIA IEROSOLYMIS EST LOCVS, VBI ADORARE OPORTET, id eſt, ſacrificate: Nam iuxtà legem generaliter quidem adorari poterat extrà Ieroſolymam non tamen prout hoc verbum ſignificat illum peculiarem adorationis cultum per ſacrificia prout & ſumitur Geneſ. 22. verſ. 5. *Ego & puer, poſtquam adorauerimus.* Nam Lex Deuteron. 12. verſu 14. & 25. iubebat offerri ſacrificia tantùm in loco quem elegerat Deus, qui antea fuerat locus tabernaculi. Sed cùm tabernaculo ſucceſſiſſet templum, Iudæi interpretabantur eum locum eſſe Ieroſolymam; Samaritani Gariſim. Deciſa fuerat aliquando iſta antiqua controuerſia à Ptolomeo Philometore, Ægypti rege, ad quem partes prouocauerant, & ſententia pro Iudæis lata. Qua de re Ioſephus 13. Antiquit. cap. 6.

21 DICIT IESVS: MVLIER CREDE MIHI. Rem enim incredibilem tam Iudæis quàm Samaritanis prædicebat, quæ fide percipienda erat: QVIA VENIT HORA, id eſt, in propinquo tempus adeſt, QVANDO NEQVE IN MONTE HOC, NEQVE IN IEROSOLYMIS ADORABITIS PATREM, id eſt, neutri, imò nulli certo loco adſtricti eritis. Non enim vult adorationem ab illis locis excludere, ſed à locis determinatis abſoluere: ſignificans conſequenter, totam illam quæſtionem iamiam fore ſuperuacaneam, eo quòd lex noua & cultus nouus promulgandus eſſet, qui nec Ieroſolymam, nec Garaſim poſtularet. Mox tamen, quantùm ad præſentem cultum, præfert Iudæos Samaritanis.

22. VOS ADORATIS QVOD NESCITIS: quod inuerſo modo dici poſſet: *Vos neſcitis quod adoratis.* Nam & cum Deo vero Deos Gentium colebant, vt eſt 4. Reg. 17. v. 33. & proinde non Deum verum, qui non niſi vnus eſt, colebant & in loco ritúque colendi aberrabant. Non enim ritu ex lege præſcripto, ſed humanitùs adinuento adorabant Deum, vt ibidem patet v. 34. Nos Iudæi, ex quorum perſona loquitur, ADORAMVS QVOD SCIMVS, Deum ſcilicet verum, loco diuinitùs præſcripto, ritu legitimo, QVIA SALVS, id eſt Chriſtus ſalutis auctor, EX IVDÆIS EST, quia Iudæis ſeu tribui Iudæ promiſſus, & inde natus eſt. Quomodo exponit & S. Leo Epiſt. 72. Cyril & alij. Datur itaque ratio, cur Iudæi adorarent quod ſcirent, nempe quia indignum erat, vt Chriſtus auctor ſalutis, humano generi naſceretur ex gente, cui conſtaret Dei cognitio, & verus cultus eius: ne alioqui & ipſe putaretur vel magiſter, vel diſcipulus erroris. Cùm ergò hanc breuem ſententiam interieciſſet, perficit ſenſum verſu 21. inchoatum.

23. SED VENIT HORA, ET NVNC EST, quia aduentu Chriſti patefacto, iamiam imminebat QVANDO VERI ADORATORES (per quos omnium Interpretum Iudicio, Chriſtianos intelligit, quia verum Deum vero & per ſe deſiderato cultu colunt,) ADORABVNT PATREM, id eſt, externo ritu etiam ſacrificabunt Deo. Nam de vero ſacrificio & loco eius, Samaritana interrogauerat. Cùm ergò Chriſtus eodem verbo *Adorandi* vtatur, iuſta & digna præſcriptio eſt, vt ad ſenſum interrogantis pertineat ſenſus reſpondentis, vt ait Tertull. 4. contra Marcionem c. 38. IN SPIRITV ET VERITATE. Quæ verba duobus modis legitimè intelligi poſſunt. Primò, vt ſpiritus opponatur carni, & veritas figuris: & ita per vtramque particulam, ſacrificium noui Teſtamenti, totúſque cultus Chriſtianus opponetur Iudaico. Primò, quia Iudaicus, vt talis ſeu vt veteris Teſtamenti, erat carnalis, conſiſtens in ablutionibus & ſacrificiis carnalibus, bonáque ſpectans carnalia. Nam ſi quid ſpiritûs ei coniunctum erat, hoc tradebat ex nouo Teſtamento. Secundò, omnia illa ſacrificia erant typica, id eſt, figuræ rerum futurarum. Sacrificium verò Chriſtianorum, quamuis etiam externum ſit, precipuè tamen ſpirituale eſt. Nam quòd ibi exteriùs apparet, minùs præcipuum eſt: præcipuum verò, ex parte obiecti, eſt id, quod fide creditur, ſeu Chriſtus ipſe qui offertur; ex parte ſacrificantis, ſunt ſpirituales actus fidei & charitatis, & inuiſibilis conſecratio, vt meritò dicatur cultus iſte eſſe in Spiritu & veritate. Quo

ſenſu hæc exponunt Cyrill. lib. 2. cap. 93. & Chryſoſt. & Euthymius in hoc locum. Alter exponendi modus eſt, quem etiam tradit D. Thom. in Ioannem & Theophyl. vt adoratio in ſpiritu ſit Chriſtianorum, & opponatur cultui Iudaico, qui, vt diximus, totus erat corporalis & carnalis: adoratio in veritate cultui Samaritano, qui multis falſitatibus & erroribus admixtus erat. Et ita neutro modo cultus externus, ſeu ſacrificium externum excluditur ab adoratione in ſpiritu & veritate, ſicut hæretici volunt. Nam etiam quod in ſacrificio Chriſtianorum externum eſt, non per ſe Deo placet, ſed quatenus ab interna & ſpirituali, & verâ pietate proficiſcitur. Vnde etiam de ipſo ſacrificio crucis dicit Apoſtolus ad Hæbreos 9. v. 14. quòd per Spiritum ſanctum Chriſtus ſeipſum obtulit immaculatum Deo. Patet ergò poſſe planè ſacrificium eſſe externum, & tamen ſimul in ſpiritu. NAM ET PATER TALES, QVÆRIT, QVI ADORENT EVM, id eſt: nam Deus omnium Pater tales quærit adoratores, qui ſcilicet in ſpiritu & veritate eum adorent. Quod ſi tales quærit, cur ergò, inquies, cultum Iudaicum tam carnalem & vmbraticum inſtituit? Cur bona tantùm carnalia promiſit? Reſpondetur, Rudi & carnali populo, & carnalibus bonis addictiſſimo, ad tempus correptionis cultum illum aptauit, vt ad fidem Chriſti, verúmque cultum, & vera bona à Deo expetenda erudiretur.

24. SPIRITVS EST DEVS: Syrus addit cauſam, *enim*, quæ ſubaudiri debet: datur enim ratio, cur tales adoratores Deus quærat, quia ſcilicet Deus eſt, ſpiritus purus, & incorporeus, & ideò, EOS, QVI ADORANT EVM, IN SPIRITV ET VERITATE, OPORTET ADORARE; vt ita ſit proportio inter adorationem & adoratum, Deus enim cùm ſpiritus ſit, delectatur hoſtiis ſpiritualibus, & veritas hoſtiis non typicis aut mendacibus, ſed veris, quia tales hoſtiæ per ſe placent. Vnde Tertull. lib. De orat cap. 10. Debet eſſe oratio de tali ſpiritu miſſa, qualis eſt ſpiritus ad quem mittitur: neque enim agnoſci poterit à Spiritu ſancto ſpiritus inquinatus, aut triſtis à læto, aut impeditus à libero. Nemo aduerſarium recipit, nemo niſi comparem ſuum admittit.

25. DICIT MVLIER, cùm verba non omninò aſſequeretur, nec ſolutam quæſtionem putaret: SCIO QVIA MESSIAS VENIT. Præſentis temporis eſt, quo venire debet, ſeu breui venturus eſt, vt reſpiciat ad Chriſti verba, verſu 21. Nam Samaritani recipiebant Pentateuchum, vbi Chriſti aduentus prophetatur, & rumor tunc erat popularis de aduentu Meſſiæ. CVM ERGO VENERIT ILLE, NOBIS ANVNTIABIT OMNIA, de loco & ritu adorationis, ſopitâ omni inter nos contentione.

26. DICIT EI IESVS: EGO SVM, ſcilicet Meſſias, ego, inquam QVI LOQVOR TECVM: q. d. Oportet ergò te hæſitationem tuam ſoluere, mihique docenti credere. Et his dictis.

27. CONTINVO VENERVNT DISCIPVLI, ex Sichar, emptis cibis, ET MIRABVNTVR, tantum ſcilicet humanitatem, QVIA CVM MVLIERE LOQVEBATVR, Samaritanâ, & tam abiectâ, prout exponit Cyrill. & Chryſoſtom. Vnde & Auguſt. Bonum mirabantur, non malum ſuſpicabantur. Quamuis expoſitio Cypriani lib. de ſingularitate Clericorum, non inconcinna videatur, miratos fuiſſe, quòd non cum hac vel alia quapiam, ſed ſicuti verba ſonant, *cum muliere loquebatur*, cum extranea & ſine arbitris; hoc enim videtur fuiſſe ei inſolitum. Cùm ergò ſoleant admirantes cauſam rei quærere, NEMO TAMEN DIXIT: QVID QVÆRIS illa, AVT QVID LOQVERIS CVM EA, eo quòd tantâ eſſent erga magiſtrum reuerentiâ, vt non dubitarent rectè ab ipſo fieri, quidquid fieret.

28. RELIQVIT ERGO, quia ſcilicet audiuerat & crediderat eum eſſe Meſſiam, vt notat hîc Aug. Stupefacta igitur admiratione, & incenſa adore fidei, RELIQVIT HYDRIAM SVAM, omni curâ rei familiaris abiectâ, ET ABIIT IN CIVITATEM, vt Meſſiam, quem inuenerat, aliis euangelizaret, vt Aug. In quo elucet exemplum hominis verè conuerſi, ac diuinitus inſpirati. Itaque dixit:

29. VENITE, ET VIDETE HOMINEM QVI DIXIT MIHI OMNIA, QVÆCVM-

QVÆ FECI, etiam occultiſſima. Quo modo loquendi vſa eſt, vel quia plura Chriſtus ei dixiſſet, quàm hîc ſcripta ſint, vel quia dixerit ei id, quod in eius vita præcipuum erat; vnde nihil dubitabat, quin noſſet & reliqua. Ita præparat auditores ad fidem, inquit Cyrill. NVNQVID IPSE EST CHRISTVS? Non dubitans, ſed dubitantis modo loquitur, ne de re tanta imperita & infamis præiudicare videretur, eóque vehementiùs traheret, quò minùs præ ſe ferebat hoc velle. Cùm autem diſcipuli itinere, æſtu, ieiunio fatigatum ad comedendum inuitaſſent,

32. DICIT EIS: EGO CIBVM HABEO MANDVCARE, id eſt, me oportet alium cubum manducare. Cuiuſmodi phraſi Græcâ dicitur & alibi, *Baptiſmo habeo baptizari*, pro, oportet me meo perfundi ſanguine. QVEM VOS NESCITIS, quę verba cum intelligerent de vulgari cibo, ſicut mulier de vulgari aqua, explicat eis Ieſus, non per circuitū ſicut mulieri, ſed apertè,

34. MEVS CIBVS, quo ſcilicet mens mea inſtar cibi reficitur, ſuſtentatur, delectatur: nam, vt Pſal. 18. *Iudicia Dei deſiderabilia ſuper aurum & lapidem pretioſum multum, & dulciora ſuper mel & fauum.* VT FACIAM VOLVNTATEM EIVS, QVI MISIT ME, idque tantâ inſtantiâ, VT PERFICIAM, ſeu omni ex parte conſummen, OPVS EIVS, ab eo mihi impoſitum. Hoc autem opus erat, hominum ſalutem procurare exemplo & merito, prædicatione & paſſione Hîc propriè de doctrina & prædicatione ſermo eſt. Nimirum docet exemplo ſuo, diſcipulos Magiſtros orbis futuros, & Paſtores eius, vt hominum ſalutem proprij corporis commodis præferant, vt obſeruat Cyrillus.

35. NONNE VOS DICITIS, QVOD ADHVC QVATVOR MENSES SVNT, ET MESSIS VENIT? id eſt, Nonne quatuor menſibus adhuc abeſt meſſis? q. d. maximè conſtat. Ex quo colligas, hæc dicta eſſe circa menſem Februarium, vel finem Ianuarij, cùm meſſis incideret in menſem circiter Maium, vtpotè inter Paſcha & Pentecoſten, vt patet Leuit. 23. ECCE DICO VOBIS, Correctio eſt, pro, *ſed ego dico vobis*: LEVATE OCVLOS VESTROS, ſiue mentis, ſiue corporis: nam reſpicit partim ad Iudæos, Legis & Prophetarum lectione præparatos ad fidem; partim ad propinquam Samaritanorum aduentantium conuerſionem. ET VIDETE REGIONES, QVIA ALBÆ SVNT IAM AD MESSEM, maturæ ſcilicet inſtat ſpicatum flaueſcentium, quæ Euangelij prædicatione veluti falce demetantur, & in Eccleſiam transferantur: q. d. inquit Aug. Vos quatuor menſes computatis ad meſſem vſque, ego meſſem aliam albam, & maturam, & paratam vobis oſtendo.

36. ET QVI METIT, Prædicator ſcilicet Euangelij, ille non gratis laborat, ſed MERCEDEM ACCIPIT, id eſt, accipiet à Domino meſſis, ſuo tempore, ſcilicet vitam æternam. Neque hoc tantùm, ſed ET CONGREGAT FRVCTVM, quem demeſſuit, homines ſcilicet conuerſos; idque non in horreum corporale, ſed IN VITAM ÆTERNAM, hoc eſt, duplici gaudio perfruetur, & eſſentiali & accidentali, quia ſalutem & ſuam lucrabitur, & aliorum, VT, iſto modo, ET QVI SEMINAT SIMVL GAVDEAT, ET QVI METIT, hoc eſt, & ſatores & meſſores. Satores autem ſunt Moyſes & Prophetæ teſte Aug. vtpotè qui gentem Iudaicam præſeminauerant & excoluerant.

37. IN HOC ENIM EST VERBVM TVVM, id eſt, eatenus namque eſt verum illud tritum prouerbium, quo vulgò dicitur, ALIVS EST QVI SEMINAT, ET ALIVS EST QVI METIT, ad ſignificandum, alium laboraſſe, & alium eius laboribus frui. Accommodat enim illud Chriſtus ad Prophetas, & ad Apoſtolos ſequenti verſu. Videlicet quia

38. EGO MISI VOS METERE, in Iudæa, dixerat enim iam eis, *Ite ad oues, quæ perierunt, domus Iſraël*: QVOD VOS NON LABORASTIS: quod exponit, quia ALII

LABORAVERVNT, Moyſes, Patriarchæ, & Prophetæ, quia præfigurauerunt fidem noſtram, & diſſeminauerunt in terra aduentũ Filij Dei, vt Aug. & Iren. libro 4. cap. 40. rudemque populum ad aliquam diſciplinam redegerunt, in quo maximè labor fuit: ET VOS IN LABORES EORVM INSTROISTIS, id eſt; quod illorum labore creuerat, meſſuiſtis: in quo minùs laboris, plus voluptatis, vt Chryſoſtom. Nam ille cultus præuius Legis & Prophetarum cauſa fuit, vt eunuchus ille Act. 8. facillimè in curru Philippo crederet, & iuxtà Iren. & Auguſtin. vt ſubitò tot millia Iudæorum res omnes ſuas venditas ad pedes Apoſtolorum poſuerint, quod in Gentibus non fiebat. Vnde Iren. ibid. c. 41. notat, ideò Paulum dicere, *Plus omnibus laboraui*, quia in Gentibus prædicauit, indiſciplinatis, rudiſſimis, vaticinia Prophetarum & Scripturas ignorantibus, quibus in prædicando iuuari potuiſſet.

39. EX CIVITATE ISTA MVLTI CREDIDERVNT PROPTER VERBVM MVLIERIS, &c. Cui veriſimile eſt addidiſſe mulierem, quòd ſe dixiſſet Chriſtum eſſe. Nam alioqui ex ſecretorum reuelatione tantùm ſequebatur, Prophetam eſſe. Cùm verò poſtea plures credidiſſent, dixerunt mulieri:

24. QVIA IAM NON PROPTER TVAM LOQVELAM CREDIMVS, id eſt, non propter tantùm. Non enim ſignificant ſe fidem priorem abieciſſe, ſed auxiſſe; tacita quippe latet in verbis comparatio. IPSI ENIM AVDIVIMVS, ex ore eius, ſcilicet id, quod ſequitur: ET ideò etiam indubitanter credendo, SCIMVS QVIA HIC EST VERE SALVATOR, non Iſraëlis tantùm, ſed MVNDI totius. Credendo autem Saluatorem mundi conſequenter credebant mundum indigere ſaluatione, & proinde peccato perditum eſſe.

44. POST DVOS DIES EXIIT INDE, ex Sichar Samaritanorum, ET ABIIT IN GALILÆAM, perambulaturus ſcilicet prouinciam reliquam, præteritâ ſuâ Nazareth, quamuis eſſet in Galilæa. Nam illius ratio ſubiungitur? QVIA PROPHETA IN PATRIA SVA HONOREM NON HABET: de quo diximus Matth. 13. verſ. 57.

46. ET ERAT QVIDAM REGVLVS, Græcè nunc eſt βασιλικός, *Regius*, Regij generis vel dignitatis, vt vult Chryſoſt. vel potiùs de aula Regia, ſcilicet Herodis, qu. d. quidã Aulicus, vel Palatinus, vt Hieron. in v. 1. c. 56. Iſaiæ. Noſter videtur legiſſe βασιλίσκος, id eſt, *Regulus*: nam inter Regulum & Regium Græcè non eſt differentia, niſi vnius litteræ. Senſus enim in idem redit, fuiſſe ſcilicet. Præfectum aliquem Regium ſub Herode Antipa, qui ſubinde Rex, ſubinde Tetrarcha Galilææ dicitur. Hic ergo famâ excitatus.

47. ABIIT AD EVM. in occurſum eius iam aduentantis circà fines Galilææ: ET ROGABAT EVM, VT DESCENDERET, ET SANARET, &c. INCIPIEBAT ENIM MORI. Nam putabat Dominum arte curare: ars verò poſtulat medici præſentiam ad explorandum ægroti ſtatum, idque antequam moriatur; nam poſt mortem, nullum artis remedium. Vnde & v. 49. vrget, vt feſtinet, antequam moreretur. Tales erant & illi, qui Marci 5. verſ. 5. dicebant Archiſynagogo: *Filia tua mortua eſt, quid vltrà vexas Magiſtrum*; id eſt, artificem ſeu medicum.

48. DIXIT ERGO IESVS: NISI SIGNA ET PRODIGIA VIDERITIS, NON CREDITIS. Quibus verbis reprehendit, vel incredulitatem Reguli, vel imperfectionem fidei eius, quam verbis ſuis expreſſerat: tacitè opponens eum, cæteróſque Iudæos Samaritanis, qui tam facilè, nullis viſis prodigiis aut ſignis, crediderant. Nam duritiæ Iudaicæ proprium fuit, ſigna petere, teſte Apoſtolo, & ad Corinth. 1. v. 21. *Quoniam & Iudæi ſigna petunt. Signa* autem & *Prodigia* in Scripturis ferè pro iiſdem vſurpantur.

50. DICIT EI IESVS: VADE, id eſt, nihil

nihil opus eſt, vt deſcendam ego tecum, quia FILIVS TVVS VIVIT, id eſt, ſanus & incolumis eſt; depulſo mortis & periculo & initio. Itaque idem ſermo Chriſti erat & prophetia de re abſente, & imperium ſanitatis. Erat enim propoſito operatoria, efficiens id; quod enunciat, qualis eſt illa; *Hoc eſt corpus meum.* Nam vtraque deſignat rem in facto eſſe, quæ præſupponit fieri. CREDIDIT HOMO, non dicit in Ieſum, ſed SERMONI, QVEM DIXIT EI IESVS, illum ſcilicet eſſe verum, quòd viueret filius, quocumque modo hoc contigiſſet, ſiue naturaliter Chriſto rem reuelante, ſiue ſupernaturaliter ipſo faciente. Sed poſteà, cùm intellexiſſet, quòd eâdem horâ febris eum reliquiſſet, quâ Chriſtus hoc dixerat, videlicet horâ ſeptima, quæ eſt hora prima poſt meridiem;

53. CREDIDIT IPSE, videlicet abſolutè Ieſum eſſe Chriſtum Filium Dei. Hoc enim eſt totius fidei principium ac fundamentum, dicente Euangeliſta cap. 20. verſ. vlt. *Hæc ſcripta ſunt, vt credatis, quia Ieſus eſt Chriſtus Filius Dei.*

54. HOC ITERVM SECVNDVM SIGNVM FECIT IESVS, CVM VENISSET, &c. Hyperbaton eſt: nam illud *iterùm* non eſt iungendum cum *ſecundùm*, ſed cum *veniſſet*, hoc ſenſu: *Hoc ſecundum ſignum fecit, cùm iterùm*, ſecunda vice, *veniſſet in Galilæam.* Nam primò in Galilæam veniens, mutauerat aquam in vinum, idque in Cana, nunc ſecundò veniens, fecit ſecundum miraculum, ſanans Reguli filium, idque in eadem Cana Galilææ, prout colligitur ex v. 46. prout etiam ſentire videtur Auguſt. lib. 4. de conſenſu cap. 10.

CAPVT V.

1. POST HÆC ERAT DIES FESTVS IVDÆORVM, Paſcha ſcilicet, vt ſentit Iren. libro 2. c. 39. idque ſecundum à baptiſmo Chriſti; quamuis Chryſoſt. & Cyrill putent fuiſſe Pentecoſten: ET ASCENDIT IESVS IEROSOLYMAM, iuxtà Legem, idque ſecunda vice poſt baptiſmum, vt idem Irenæus.

2. EST AVTEM IEROSOLYMIS PROBATICA PISCINA, quaſi dicere, pecuaria piſcina, ſiue quòd ad portam pecoris, ſeu gregis eſſet ſita, de qua mentio eſt 2. Eſdræ 3. verſ. 1. ſiue quòd lauandis pecoribus & hoſtiis ſeruiret, vt vult Hieron. de locis Hebraïcis. *Piſcina* autem propriè eſt lacus piſces continens, quod Viuarium dicimus; ſed transfertur ad amplas congregationes aquarum, etſi piſcibus careant, ſiue ſeruiant natationi, ſiue aliis vſibus. Vnde Græcè eſt hîc κολυμβήθρα, *Lauacrum*, ſeu *Natatoria*, vt vertitur c. 9. v. 7. QVÆ COGNOMINATVR HEBRAICE, id eſt illo idiomate, quo tunc Hebræi vtebantur, quod erat Syro chaldaicum, BETHSAIDA quod ſignificat *domum piſcationis*, vt ita cum *Piſcina* conueniat. Sed Græcè legitur Βηθεσδὰ *Bethſeda*, quo ab Hieron. & Interprete Arabe exponitur, *domus miſericordiæ*, ſicut & Hebraicè ſonat, propter miſericordiam ſcilicet Dei ſanantis ægros in iſta piſcina; QVINQVE PORTICVS HABENS, in circuitu ſuo, quæ ambulandi cauſa extra pluuiam ædificari ſolent. Seruiebant autem ad recipiendos ægros, qui ſanatis cauſa illic exſpectabât, ſicut patet ex v. 3.

4. ANGELVS AVTEM DOMINI DESCENDEBAT SECVNDVM TEMPVS, Deo cognitum, hominibus incertum. Nulla enim fuiſſet cauſa ibi continuò hærendi in porticu, ſi certis temporibus, ſiue Pentecoſtes, vt Cyrill. ſiue in Kalendis, ſiue aliis feſtis determinatis, Angelus in piſcinam deſcendiſſet: ET MOVEBATVR AQVA, Græcè, ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ, *turbabat aquam* Angelus, ſtrepitu ſcilicet, excitato, vt eſſet ſignum, Angelum deſcendiſſe. Quod notat Cyril & Ambroſ. libro de iis, qui initiantur c. 4. Ex quo etiam intelligi datur, virtutem illam ſanandi diuinitùs aquis inditam fuiſſe, cùm Angelus moueba aquam. Nihil enim pertinet ad naturalem vim ſanandi, & quidem quamcumque infirmitatem, aquæ

motus, & ab Angelo factus. Similiter ſi tanta vis fluxiſſet ab hoſtiis in piſcina lotis, vel à ligno, vnde crux fabricata eſt, in piſcinæ fundo poſita, vt aliqui fabulantur; fuiſſet perpetua, nec opus fuiſſet aquæ motu. ET QVI PRIOR DESCENDISSET IN PISCINAM, &c. tamquam diligentior. Quo innuit, quòd ſi poſtea quis veniſſet, non ſanaretur, vt Aug. notat. Et hoc virtutis non naturalis, ſed inditæ à Deo ſignum: qui ipſa beneficij raritate voluit illud reddere commendatius, tamquam verè miraculoſum.

5. ERAT AVTEM QVIDAM HOMO TRIGINTA ET OCTO ANNOS HABENS IN INFIRMITATE SVA, & proinde infirmitatis incurabilis, ac deſperatæ. Non tamen ſignificatur eum, tandiu in porticibus iacuiſſe. Paralyſim fuiſſe ſuadet v. 7. & 8. Hunc ergo rogauit Ieſus:

6. VIS SANVS FIERI? Non quaſi de hoc dubitari poſſet, ſed vt excitaret eum in actuale deſiderium, & ſpem ſanitatis, & ita attentus fieret ad miraculum, & miraculi auctorem. Nam hoc dicendo tacitè inſinuabat, ſe in ſua poteſtate habere aliquem ſanandi modum. Vnde ſimiliter æger exponendo miſeriam ſuam, HOMINEM NON HABEO, & tacitè inuocabat opē Chriſti. Quapropter dicit ei:

8. SVRGE, ita imperat, vt vires conferat. Non enim operis imperium tantùm fuit, ſed operatio ſanitatis, inquit Aug. vnde ſtatim effectus ſecutus eſt. Et quia ſabbati dies erat, dicebant ei Iudæi:

10. NON LICET TIBI TOLLERE GRABBATVM TVVM, id eſt, ferre lectum, quo ferebaris, quia videbatur contra Legem, Ierem. 17. v. 21. *Nolite portare pondera in die ſabbati*. Quod & Nehemias, 2. Eſdræ 13. v. 15. ſe prohibuiſſe teſtatur. Cùm autem rectè monere viderentur.

11. RESPONDIT EIS: QVI ME SANVM FECIT, ILLE MIHI DIXIT, &c. id eſt, non ſponte feci, ſed illius mandato ceſſi, cui tam pertinax morbus momento ceſſerat: q. d. religioni ſibi fuiſſe, præcepto tantæ virtutis non obedire, & grabbati portatione mirabile Dei opus in ſe oſtendere, non tam violando quàm ſacrando ſabbatum.

12. Illi verò repleti inſipientiâ, INTERROGAVERVNT EVM, non quis eum ſanum feciſſet; nam ex hoc intellexiſſent eum eſſe, qui fecit ſabbatum, & proinde diſpenſare poſſe in Lege ſabbati: ſed QVIS EST ILLE HOMO? tantæ ſcilicet præſumptionis, vt non obſtante Lege, DIXERIT TIBI: TOLLE GRABBATVM, &c. Tam ſcilicet ſuperſtitioſè addicti erant externæ cæremoniæ, vt nullo caſu obſeruationem eius prætermittit poſſe crederent, zelo quodam Legis, ſed non ſecundùm ſcientiam.

13. IS AVTEM, &c. NESCIEBAT QVIS ESSET, vt quem neque nomine ſciret, nec antè vidiſſet, neque monſtrare præſentem poſſet. IESVS ENIM DECLINAVIT A TVRBA CONSTITVTA IN LOCO, prope ſanatum: idque ne præſentiâ ſuâ, vel laudem popularem quærere videretur, vel iram inuidorum magis exaſperaret, prout notat illud quidem Ambroſ. hoc verò Cyril.

14. POSTEA, cùm iam & miraculi rumor, & Iudæorum tumor defeciſſet, INVENIT EVM IESVS IN TEMPLO, gratias videlicet agentem Deo, pro præſtito beneficio; ET DIXIT ILLI: ECCE SANVS FACTVS ES, IAM NOLI PECCARE, Græcè μηκέτι ἁμάρτανε, *nec amplius pecces*. Quibus verbis ſignificat, & ſe conſcium eſſe vitæ ipſius præteritæ, & propter eius peccata morbum accidiſſe, vt Aug. l. de fide & operibus c. 20, NE DETERIVS TIBI ALIQVID CONTINGAT. Peccata enim iterata propter ingratitudinem, maiorem pœnam accerſunt. Itaque tum beneficij accepti memoriâ, tum futurorũ malorũ metu, eum in ſanitate confirmat.

15. ABIIT ILLE HOMO, ET NVNTIAVIT IVDÆIS, QVIA IESVS ESSET, quo nomine iam palam innotuerat, QVI FECIT EVM SANVM. Dixit autem hoc, non vt proderet, ſed benefactorem gratus diuulgaret.

16. PROPTEREA, id eſt, propter hunc prætextum ſoluti ſabbati, PERSEQVEBANTVR EVM, ad mortem, vt patet ex verſ. 18. Vera autem cauſa erat inuidia.

17. IESVS AVTEM RESPONDIT: PATER MEVS VSQVE MODO OPERATVR, id eſt, à mundo condito ad hunc vſque diem, nullo ſabbati diſcrimine, operatur. Continuationem enim quamdam oſtendit operis eius, quo vniuerſam creaturam continet & adminiſtrat, inquit Aug. 4. Geneſ. c. 12. Itaque tacitè indicat, eos non intelligere, quomodò Deus dicatur requieuiſſe die ſabbati: nempe ſic vt iam nouam naturam vlteriùs nullam conderet, non autem vt, quod condiderat, continere & gubernare ceſſaret. ET EGO OPEROR. Vtrobique ſupplenda eſt vocula ſimilitudinis: q. d. *Sicut Pater meus vſque modò operatur, ita & ego operor*, id eſt, vſque modò diſponens, regens cum eo cuncta, nulla ſabbati ratione habita. Ex quo intelligendum reliquit, ſe Deum eſſe, & auctorem ſabbati; & nihil mirandum, ſi etiam hoc vnum opus in ſabbato feciſſet, & grabatum portare in ſabbato iuſſiſſet. Hic ergò magis exacerbati,

18. MAGIS QVÆREBANT EVM IVDÆI, ſeu Principes Iudæorum INTERFICERE: QVIA NON SOLVM SOLVEBAT SABBATVM, iuxtà eorum opinionem, SED ET PATREM SVVM DICEBAT DEVM, longè ſcilicet alio modo, inquit Auguſt. quàm homines qui etiam Patrem Deum, inuocabant inter Iudæos. Naturâ igitur, non adoptione intelligebant ab eo dici Patrem ſuum Deum; ÆQVALEM SE FACIENS DEO, id eſt quando quidem æqualem ſe faciebat Deo. Quo ſignificatur eos inde collegiſſe, quòd Patrem ſuum naturalem, Deum diceret, quia æquabat ſe Deo, non verbo ſcilicet ſolo, ſed operibus aſſerendo ſibi perpetuam adminiſtrandi mundi poteſtatem eamdem cum Patre, prout obſeruat Chryſoſt. Nam iſta verba, *& ego operor*, indicant & perſonarum diſtinctionem, & earum æqualitatem in auctoritate, & oratione.

19. RESPONDIT ITAQVE IESVS, vberiùs declaraturus verba quibus offenſi fuerant: NON POTEST FILIVS A SE FACERE QVIDQVAM, NISI QVOD VIDERIT PATREM FACIENTEM, id eſt Filius nihil omninò à ſe ipſo poteſt facere, ſed hoc tantummodò, quod videt Patrem non feciſſe, ſed facere: ita ſignificans ſe Filiũ Dei accipere à Patre, quemadmodum naturam, ita etiam ſcientiam faciendi, non aliud quippiam, ſed idem omninò numero opus, quod facit Pater. Vt proinde non indicetur hìc imitatio, ſed ſimultanea vtriuſque operatio: atque ita conſequenter intelligant ſe accuſari non debere de ſabbato violato, niſi & Pater accuſetur, inquit Cyril. q. d. Ego numquam curaſſem paralyticum iſtum in ſabbato, niſi vidiſſem hoc Patrem facere: QVÆCVMQVE ENIM ILLE FECERIT, circa creaturas, HÆC ET FILIVS SIMILITER FACIT, id eſt, non alia, ſed hæc eadem numero, non diſſimiliter, ſed ſimiliter facit, vt inquit Aug. proinde pari maieſtate, potentia, ſcientia, auctoritate. Nec illa verba, *Non poteſt Filius*, inferunt imbecillatem in Filio, quia ſimiliter Pater facere non poteſt ſine Filio. Vnde iſtud, *Non poſſe*, quandò tribuitur Deo, eſt naturalis perfectionis atque virtutis, à qua recedere non magis poteſt, quàm à natura ſua, iuxtà illud Apoſtoli, *Negare ſeipſum non poteſt.* Vnde Auguſt. contrà ſermonem Arrianorum. c. 14. Non deficienter Filius non poteſt, ſed potenter, non enim deficientis eſt, ſed in eo, quòd de Patre natus eſt, permanentis.

20 PATER ENIM DILIGIT FILIVM, amore infinito, quantùm diligi poteſt: ac proinde vult ei omne bonum, & conſequenter OMNIA DEMONSTRAT EI, QVÆ IPSE FACIT, id eſt, communicat ei omnem ſcientiam faciendi quidquid ipſemet facit. Illud enim *demonſtrare Patris*, eſt generare ipſius, & ipſum *videre Filij*, eſt naſci, quia naſcendo videt, inquit Auguſtin. Tract. 21. Nam ipſa viſio eſt Filius, & ipſa ſcientia & ſapientia Patris eſt Filius: ET MAIORA HIS, ſcilicet ſanatione paralytici, DEMONSTRABIT EI OPERA. Non quaſi antea non demonſtraſſet, ſed humano more per futurum loquitur, quia de futuro opere ſermo eſt. Et reuerà, quia demonſtratio illa æterna

eſt, & non minus futurum, quàm præſens & præteritum de illa enunciari poteſt. Sicut enim ſemper Pater Filium generat, & generauit, & generabit, & Filius ſemper naſcitur, natus, ac naſciturus eſt; ita Pater Filio ſemper demonſtrat, demonſtrauit, ac demonſtrabit. VT VOS MIREMINI, etiam increduli & refractarij, vt patet infrà, c. 9. v. 32. & cap. 11. v. 48. Explicans autem, quænam ſint illa opera maiora, addit:

21. SICVT ENIM PATER SVSCITAT MORTVOS, ET VIVIFICAT, id eſt, ſicut Pater poteſtatem habet ſuſcitandi, & vitæ reſtituendi, tempus enim præſens, quo vtitur, perpetuitatem quamdam ſignificat: SIC ET FILIVS VIVIFICAT, ſeu poteſtatem habet reuocandi ad vitam, QVOS VVLT. Quo ſignificatur æqualitas, non tantùm poteſtatis, ſed etiam libertatis, ne Filius putetur non ſua electione, ſed aliena, velut miniſter Patris demonſtrantis operari, vt Aug. Eoſdem enim viuificat Pater & Filius eadem poteſtate, eadem voluntate.

22. NEQVE ENIM PATER IVDICAT QVEMQVAM. Videtur eſſe alia probatio verſus 20: maiorum ſcilicet operum, quę Pater Filio demonſtrabit, ex quibus appareat eſſe Deus, nempe quia cùm iudicium orbis terrarũ in æquitate ſit maximè proprium Deo, tamen PATER NON IVDICAT, ſeu iudicabit, QVEMQVAM, per ſuæ præſentiæ manifeſtationem: SED OMNE IVDICIVM DEDIT FILIO, vt tamquam Iudex omnibus appareat, & iudicium ſecũdùm viſibilem Iudicis maieſtatem, & exteriorem iudicij formam exerceat. Non tamen propterea deſinet tam Pater, quàm Spiritus ſanctus, occulto ſecundùm diuinitatem iudicio vnà cùm Filio, & per aduentum Filij hominis iudicare, vt Aug. 20. de ciuit. cap. 30. & lib. 1. de Trinit. cap. Vbi ſic explicat, quaſi dixiſſet: Patrem nemo videbit in iudicio, ſed omnes Filium.

23. VT OMNES HONORIFICENT FILIVM, carne veſtitum, SICVT HONORIFICANT PATREM, æquali ſcilicet honore ac veneratione: vt qui tunc Patri apparebit æqualis. Cùm enim Iudici honor debeatur, dies etiam iudicij in Scripturis celebratur, vt dies gloriæ & maieſtatis Ieſu. QVI NON HONORIFICAT FILIVM NON HONORIFICAT PATREM, quia vt eadem natura & maieſtas vtriuſque, ita & honor eſſe debet. Vnde in primis contumelia Filij cadit in Patrem, QVI MISIT ILLVM, non vt ſeruum, ſed vt Filium ſuum, per quem honoratur ab hominibus. Itaque tacitè perſtingit Iudæos, à quibus contumelioſè tractabatur Filius, cuius Patrem honorare videbantur. Mox autem adiicit, quis fructus ſequatur eos, qui vtrumque honorificauerint.

24. QVI VERBVM MEVM AVDIT, fide excipiendo, & moribus obediendo doctrinæ meæ: hoc eſt enim verè audire, obedire: ET CREDIT EI, QVI MISIT ME, tamquam Filium ſuum, per quem homines doceri voluit (Filio autem docenti credi non poteſt, niſi ſimul credatur Patri: qui eum ſe miſiſſe teſtatus eſt:) HABET VITAM ÆTERNAM, id eſt, eam ſuo tempore certiſſimè habiturus eſt. Quod per antitheſin Hebræis familiarem declarat: ET IN IVDICIVM NON VENIT, id eſt, in damnationem non incidit, inquit Auguſtinus. Vnde ipſe legit, *non veniet*. De qua ſententia vide ſuprà cap. 3. verſ. 18. SED TRANSIIT A MORTE AD VITAM. Quod Præteritum ſimiliter multi pro Futuro poſitum eſſe volunt, propter rei certitudinem: atque ita erit repetitio ſententiæ præcedentis, & *mors* intelligetur æterna in pœnis, eo quòd nulla maior & peior ſit mors, quàm vbi non moritur mors, vt Aug. libr. 6. de Ciuit. cap. 12. In Commentario tamen huius loci intelligit tranſitum à morte infidelitatis ad vitam iuſtitiæ fidei. Et ſic dabitur ratio, cur in iudicium, ſeu damnationem non ſit venturus, quia ſcilicet hîc fide iuſtificatus fuit. Itaque conſequenter addit.

25. AMEN AMEN DICO VOBIS, QVIA VENIT HORA, ET NVNC EST. Quo indicat ſe de præſenti tempore loqui. Vnde id, quod ſequitur, QVANDO MORTVI, Chryſoſtom. cum ſuis exponit de mortuis, quos Chriſtus paulò pòſt in vitam reuocauit ante paſſionem: Aug. verò de mortuis ſpiritu, qui AVDIENT VOCEM FILII DEI, per gratiam intùs loquentis ad cor; ET QVI AVDIERINT, VIVENT. Non addit, *ſi voluerint*, ſed abſolutè *viuent*, quia vox illa infallibiliter frangit duritiam cordis, & facit viuere. Ideò quippe ſe audiri facit, vt duritia cordis primitùs auferatur.

26. SIC VT ENIM PATER HABET VITAM IN SEMETIPSO, ita ſcilicet vt viuere ſuum in illo ſit, & non aliundè participatum à vita, quæ non ſit ipſe; ſed ita eam habet in ſemetipſo, vt ipſa vita ſibi ſit ipſe, inquit Aug. Tract. 19. SIC DEDIT ET FILIO, per æternam generationem, HABERE VITAM IN SEMETIPSO: non vt participando habeat vitam, ſicut lucerna habet lucem, & anima ſapientiam; ſed ſic, vt ipſe ſit ipſa vita. Quaſi proinde diceret, inquit Aug. ibid. Pater genuit Filium, qui naſcendo vita eſt, ſicut Pater eſt vita gignendo.

27. ET POTESTATEM, ſeu auctoritatem, DEDIT EI, tamquam Filio hominis, IVDICIVM, generale & nouiſſimum, viſibili formâ, FACERE; idque ideo, QVIA FILIVS HOMINIS EST, id eſt, quia præterquam quòd idem Deus, ſimul tamen etiam homo eſt. Nam, vt Aug. rectum eſt, vt iudicandi ſuum Iudicem videant. Et quia iudicandi ſunt boni & mali, formâ, ſerui videbitur à bonis & malis, forma, Dei ſolis ſeruabitur bonis.

28. NOLITE MIRARI HOC, tamquam videlicet incredibile eſſet id, quod de ſpirituali viuificatione, & iudicandi poteſtate dixi, QVIA VENIT, id eſt, aduentat, HORA. Non addit *& nunc eſt*, ſecuti antea dixerat, quia loquitur hîc de reſurrectione nouiſſima, quæ in fine ſæculi futura eſt, vt notat Aug. IN QVA OMNES, tam iuſti quàm iniuſti, QVI IN MONVMENTIS SVNT. Quod non poteſt intelligi de mortuis tantùm ſpiritu, ſicut v. 25. ſed de mortuis carne, vt intelligit Aug. Nam, vt Tertull. De reſurrect. c. 37. Monumenta nihil aliud, quàm cadauerum ſunt ſtabula. A maiori autem parte intelligit omnes, etiamſi monumentis caruerint. AVDIENT VOCEM FILII DEI, id eſt, ſentient vim & effectum vocis, quæ iuſſu Filij Dei per Archangelum ad mortuos fiet. Quam vocem Apoſtolus, *nouiſſimam turbam*, vocat & aliquod euidentiſſimum ac præclariſſimum aduentùs Dominici ſignum eſſe, vt alibi ex Auguſt. diximus.

29. ET PROCEDENT, de abditis ſuis receptaculis, in quibus mortuorum tam corpora quàm animæ delituerunt, QVI BONA FECERVNT IN RESVRRECTIONEM VITÆ, id eſt, quam vita æterna comitabitur: QVI VERO MALA, IN RESVRRECTIONEM IVDICII, id eſt, damnationis. Vt autem oſtenderet iudicium illud nouiſſimum iuſtum futurum, addit:

30. NON POSSVM EGO, ſiue vt Filius hominis, ſiue vt Filius Dei, A MEIPSO FACERE QVIDQVAM, quod non acceperim à Patre, & quod & Pater per me non faciat, ne quidem ipſum iudicare alios. Sed SICVT AVDIO, à Patre eſſe iudicandum, SIC IVDICO, ſeu iudicabo, & non aliter. Nam vt Deus, non minùs ſapientiam quàm naturam à Deo accepit, cui etiam vt homo voluntatem ſuam conformem facit. ET propterea IVDICIVM MEVM IVSTVM EST, perinde, ac ſi Pater ipſe illud pronunciaret, QVIA NON QVÆRO VOLVNTATEM MEAM, quæ ſcilicet mihi propria ſit, & à voluntate Patris aliena, SED VOLVNTATEM EIVS, QVI MISIT ME: quam tamquam regulam in omnibus ſequor, inquit Cyrill. adeóque voluntas illius etiam mea eſt. Et quia tam magnifica de ſeipſo prædicando, fidem ſibi derogare videbatur, præoccupat obiectionem.

31. Si ergo testimonium perhibeo de me ipso, quis, qualis, & quantus ſim, ſine aliis argumentis, testimonium meum non est verum, iuxtà humanum cenſendi modum, id eſt, non idoneum, non legitimum, aut fide dignũ, quia nemo in cauſa propria idoneus teſtis eſt, vt exponit Athanaſ. contrà Sabellij gregales: non enim, inquit, fide dignum videtur, neque recepti moris eſt, vt homo de ſeipſo teſtimonium perhibeat.

32. Alius est, qui testimonium perhibet de me, inter homines, ſcilicet Ioannes Baptiſta; de cœlo verò Deus Pater. Vnde vtriuſque teſtimonium ſtatim diſtinctè profert. Et scio, etiam citrà illorum teſtificationem, quia verum est, &c.

33. Vos, proceres Iudæorum, vltrò misistis ad Ioannem, tamquam dignum arbitrati, cui fides adhiberetur: et testimonium perhibuit veritati, id eſt, non amicitiæ, non gratiæ datum, ſed ab ipſa veritate expreſſum, etiam poſtpoſitâ propriâ gloriâ, & dum negauit ſe eſſe Chriſtum, & aſſeruit de me, *Ecce agnus Dei, &c.* itémque, *Hic eſt Filius Dei*, Ioan. 1. verſ. 34.

34. Ego autem non ab homine, quantũcumque magno, testimonium accipio, quaſi illius indigerem. Quo tacitè ſignificat ſe ſuper homines eſſe Deũ, qui ſeipſum non ſolùm ipſa ſua veritate, ſed etiam ſignis ac miraculis prodere poſſit. Sed hæc dico, de Ioannis teſtimonio, non propter me, ſed vt vos salvi sitis, illi ſaltem credendo, quem vos ipſi vobis tamquam Prophetam & maximæ auctoritatis iudicem conſtituiſtis. Ne autem teſtimonium Ioannis eleuaſſe videretur, adiungit:

35 Ille erat, non lux quidem, quod Deo proprium eſt, Ioan. 1. ſed lucerna, ab illo fonte luminis accenſa, ardens charitate, et lucens doctrinâ, ac ſermone: sed vos voluistis ad horam, id eſt, ad breue tempus, exultare in luce eius, magno cum feruore & gaudio eum recipiendo, atque ad eius conciones & baptiſmum accurrendo. Indirectè verò taxat eorum inconſtantiã, quòd tam citò ab illo feruore refrixerint, dum vitia eorum perſtringeret Ioannes, & hominem vulgarem teſtaretur eſſe Chriſtum.

36. Ego autem habeo testimonium maius Ioanne, id eſt, teſtimonio Ioannis, ipſa ſcilicet opera mea mirabilia, quæ nemo calumniari poteſt ad gratiam eſſe facta, ſicuti de humanis teſtimoniis poteſt. Opera enim testimonium perhibent de me, id eſt, clariſſimâ voce teſtantur, quia Pater misit me, per Incarnationem in mundum. Nimirum quia Chriſtus patrabat ea tamquam à Patre, & cum Patre, & in Patris nomine, & ad hanc ipſam veritatem confirmandam: quibus modis Deus teſtis falſitatis eſſe non poteſt. Ita ferè Cyril. lib. 3. in fine. Præter hæc verò,

37. Et qui misit me Pater, id eſt, etiam ipſe Pater verus Deus, ipse testimonium perhibuit de me. Quod aliqui intelligunt de teſtimonio per eadẽ Chriſti opera; alij de teſtimonio per Scripturas ſacras: aptiùs Chryſoſtom. de teſtimonio, quod cælitus in baptiſmo dedit, dicendo: *Hic eſt Filius meus dilectus*, &c. Neque vocem eius vmquam audistis, terribilem ſcilicet, qualis olim in monte Sinai audita fuit, neque speciem eius vidistis, ignem ſcilicet & lampades: & fulgura. Alludit ad verba Deuteron. 18. verſ. 16. vbi cùm territus populus diceret, *Vltrà non audiam vocem Domini; & ignem hunc maximum ampliùs non videbo, ne moriar;* ſtatim ſubiicit Deus: *Benè omnia ſunt locuti. Prophetam ſuſcitabo eis*, ſcilicet Chriſtum, *& ponam verba mea in ore eius*, &c. quaſi diceret hìc Chriſtus: Obtinuiſtis iam id, quod olim ex timore petiſtis, vt ſcilicet non ampliùs horribilem illam Patris vocem audiretis, nec ſpeciem horribilem videretis: ſed non vultis audire Prophetam, quem ipſe vobis promiſit, & vos audi-

teros ſpoſpondiſtis. Hoc eſt enim id, quod adiicit:

38. Et verbvm eivs, ſeu mandatum, quod tunc impoſuit Deus, de illo ſcilicet Propheta audiendo, non habetis in vobis manens, dum illud implere vultis; quia quem miſit ille tamquam Prophetam, quem audire deberetis, hvic vos non creditis.

39. Scrvtamini Scriptvras, Cyril. putat eſſe Indicatiuum; ſed rectiùs Chryſoſtom. & alij accipiunt, vt ſit Imperatiui modo, hoc ſenſu: Diligenter excutite myſteria Scripturarum. Quod ideò dicit, quia velamen adhuc ſuper cor habentes, quod in ſolo Chriſto cognito euacuatur, inhærebant litteræ, ſicut & nunc, & Scripturarum cortices rodebant. Qvia vos pvtatis in ipsis vitam æternam habere, id eſt, in ipſis inueniri poſſe rationem obtinendæ vitæ & ſalutis æternæ; quod tamen numquam fiet, niſi in eis Chriſtum inueniatis: Et illæ svnt, qvæ testimonivm perhibent de me. me ſcilicet eſſe illũ Chriſtum vobis promiſſum. Nam anima, ſcopus & finis omnium Scripturarum veterum eſt Chriſtus: vnde Act. 10. v. 43. *Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibēt.*

40. Et tamen, non-obſtante perſpicuâ Scripturarum atteſtatione, non vvltis venire ad me per fidem, me tamquam Chriſtum recipiendo: quibus verbis malitiam voluntatis accuſat, velut cauſam ignorantiæ & cæcitatis. Ne verò per hoc magiſterij celebritatem affectaſſe videretur, præoccupat obiectionem.

41. Claritatem, ſeu gloriam, ab hominibvs profectam, non accipio, id eſt, non requiro humanas laudes, quaſi eis ego delecter.

42. Sed cognovi vos, qvia dilectionem Dei non habetis: q. d. Sed ſcio, quid cauſæ ſit, cur mihi nolitis credere, tametſi munito mille teſtimoniis, videlicet quia nulla vobis cura eſt, vt Deum diligatis; & ita quod ei gratum eſt, faciatis. Nam

43. Ego veni in nomine Patris mei, id eſt, ſemper profeſſus ſum me à Patre miſſum, me ipſius mandata dicere & facere, me omnia ipſius nomine & auctoritate gerere; Et tamen non accipitis me, ne quidem Dei Patris reuerentiâ vel auctoritate permoti, in argumentum: quòd eum non diligatis. Si alivs venerit, id eſt, cùm alius venerit, vt legunt Iren. & Cyprian. Eſt enim prædictio rei abſolutè futuræ, ſed conditionaliter expreſſæ, propter dependentiam à libero arbitrio, cuius euentus ambiguus eſſe ſolet. *Si ergo alius venerit* in nomine svo, id eſt, ſuâ ſolius auctoritate priuatâ nixus, nullis teſtimoniis munitus, ſuam quærens, non Dei gratiã, illvm accipietis. Quod veteres, vt Iren. libro 3. c. 25. Hieron. quæſt. 11. ad Algaſiam, & in Abdiam Prophetam, Cyrill. Chryſoſtom. & alij, exponunt de Antichriſto. Aperit autem cauſam aliam, cur ſe non reciperent, imò receptionem ſui quodammodò redderent impoſſibilem, quamdiu illa praua affectio duraret.

44. Qvomodo vos potestis credere, in me tamquam Chriſtum, & Filium Dei, qvi gloriam ab invicem accipitis, id eſt, qui gloriam humanam & vanam quæritis, quæ conſiſtat tantùm in hominum opinione & ſermone: Et gloriam, qvæ a solo Deo est, quæ nititur ſolo Dei, ſeu ipſius veritatis occulto teſtimonio, non qværitis? Hic ergo fuit ſcopulus Phariſæorum, inanis gloria, quam vt aſſequerentur ab hominibus, externam ſanctitatem in omni conuerſatione oſtentabant. Ne verò eam amitterent, Chriſto eos reprehendenti in omnibus repugnabant: nam & doctrina eius hanc peſtem capitalem funditùs ex animo exſcindi iubet. Ne autem ſe Moyſis patrocinio tutos putarent, cuius præcepta aſſiduè crepabant.

45. Nolite, inquit, pvtare, qvia ego accvsatvrvs svm vos apvd Patrem, tamquam qui ſolus vobis con-

trarius ſim: EST QVI ACCVSAT VOS MOYSES, IN QVO VOS SPERATIS, id eſt, ipſe Moyſes, quem putatis vos habere contumaciæ veſtræ patronum, vtpotè cuius zelo me perſequimini, ipſe accuſat vos, tamquam qui ſitis & ipſi increduli. Quod declarat, addendo:

46. SI ENIM CREDERETIS MOYSI, CREDERETIS FORSITAN ET MIHI. Vbi illud, *forſitan*, reſpondet Græco ἄν, quod ſonat *vtique*, vel certè redundat Latinè, inſtar expletiuæ particulæ. DE ME ENIM ILLE SCRIPSIT. Vbi quidem præcipuè Chriſtus reſpicit ad locum Deuteron. 18. v. 16. ſed ſic tamen, vt ſignificet Moyſem non vno aut altero loco, ſed paſſim & ex propoſito de ſe, imò nihil niſi propter ſe ſcripſiſſe, prout notat Aug. lib. 16. contra Fauſtum cap. 22. in fine.

47. SI AVTEM ILLIVS, quem tanti facitis, & in auctoritatem recepiſtis, LITTERIS NON CREDITIS, ea, quæ de me etiam apertè pronuntiauit, in alios detorquendo ſenſus: QVOMODO VERBIS MEIS CREDETIS? hominis videlicet recentis, & de ſe teſtimonium perhibentis, quod vulgo inualidum eſſe creditur, & quem contemnitis?

CAPVT VI.

POST HÆC, multis videlicet interiectis de miſſis Apoſtolis, de nece Ioannis Baptiſtæ, & ſimilibus. Nam ea, quæ proximè ſuperiori Cap. deſcripta ſunt, contigerunt in Paſchate, vel certè, vt alij, in Pentecoſte, vt ad verſ. 1. c. 5. diximus: ſequentia verò circa Paſcha ſequens, vt patet hîc verſu 4. hoc eſt, interiecto vel anno integro, vel circiter decem menſibus: ABIIT TRANS MARE GALILÆÆ, quod idem eſt cum lacu ſeu ſtagno Geneſareth: Hebræi enim, & Scriptura, magnas congregationes aquarum vocant maria, vt Hieronym. in cap. 47. Ezech. QVOD EST TIBERIADIS, ſcilicet mare, ita vocatum, quia adiacet Tiberiadi, quæ ciuitas ab Herode Tetracha, in amicitiam Tiberij Cæſaris recepto, condita fuit, & Tiberij nomine vocata, vt Ioſeph. 18. Antiquit. cap. 3.

2. ET SEQVEBATVR EVM, itinere pedeſtri, vt Marcus c. 6. v. 33. MVLTITVDO MAGNA, quæ, vt idem ait, præuenerat Dominum, propter impeditiorem ſcilicet nauigationem: QVIA VIDEBAT SIGNA SVPER HIS, &c. quibus erant rapti in admirationem & amorem Domini, vt ab eo auelli non poſſent.

3. SVBIIT ERGO IN MONTEM IESVS, vt ibi requieſceret à turba, vt ait Marcus loco citato, ET IBI SEDEBAT CVM DISCIPVLIS, quietis captandæ cauſâ.

4. ERAT AVTEM PROXIMVM, ſeu propinquum, PASCHA, tertium à baptiſmo Chriſti, ſicut plerique docent: nec difficultatem habent in eorum ſententia, qui Chriſtum quarto Paſchate à baptiſmo ſuo paſſum eſſe tradunt. DIES FESTVS IVDÆORVM, quod adjicit emphaticè, ad indicandam eximiam feſti Paſchalis celebritatem.

5. CVM SVBLEVASSET ERGO OCVLOS IESVS, vt illis moris eſt, qui longè lateque proſpicere volunt. Sed antequam hoc faceret, multa præceſſerunt, quæ ab aliis tanguntur Euangeliſtis. Priùs enim deſcendit de monte, excepit eos, docuit, ſanauit, Soléque ad occaſum vergente, monitus à diſcipulis de turba dimittenda, iuſſit eos turbam paſcere; & cùm negarent ſe poſſe, tunc tandem DIXIT AD PHILIPPVM, tanquam ad eum, qui fortaſsè minùs quàm cæteri diuinæ fideret prouidentiæ: VNDE EMEMVS PANES? id eſt, vnde comparabimus pretium, vt emamus? Non enim de loco agitur; nam in proximis villis emi potuiſſe indicant diſcipuli apud Marcum.

6. HOC AVTEM DICEBAT TENTANS EVM, id eſt, explorans, vtrùm deficientibus humanis mediis ad Chriſti omnipotentiam & prouidentiam recurreret, idque non vt ſibi, ſed vt Philippo propria fidei imbecillitas innoteſceret, IPSE ENIM SCIEBAT, QVID ESSET FACTVRVS; ne quis fortè ſuſpicetur eum ex igno-

ignorantia, vel inopia conſilij interrogaſſe.

7. Respondit Philippvs: Dvcentorvm denariorvm panes non ſvfficivnt. Qui, ſi fuerint denarij maiores, valentes didrachmo, ſeu duobus Regalibus Hiſpanicis, æſtimatis nunc ad ſex circiter ſtuferos, eſſent ſimul centum & viginti floreni, ſeu quinquaginta quos vocant Patacones, hoc eſt, ſtuferi bis mille quadringenti: ſin autem denarij minores, qui dimidio minoris, hoc eſt, vnâ drachmâ ſeu Regali æſtimahtur, eſſent ſexaginta florenti, ſeu mille ducenti ſtuferi. Ex quo facilè patet, eos non potuiſſe ſufficere ad cibanda quinque millia virorum, præter mulieres & paruulos. Porrò ex eo, quòd apud Marcum dicunt diſcipuli, *Euntes emamus ducentis denariis panes*, colligunt quidam Apoſtolos tunc illam ſummam in communi præſto habuiſſe, & conſequenter eos fuiſſe affectu valde liberali, vt qui omnia in refectionem multitudinis effundere vellent. Quamquam alij ironicam locutionem fuiſſe malunt: q. d. Præcipis nobis rem impoſſibilem, qui ſcias tantas non eſſe nobis pecunias. Cùm ergo Chriſtus rogaſſet, iuxta Marcum, *Quot panes habetis? ite & videte;* & ipſi hoc recognouiſſent, reſpondit omnium nomine Andræas.

9. Est pver vnvs hic, id eſt, adoleſcens. quem alij volunt fuiſſe vnum de turba, qui multitudini cibos venales ferret; alij adoleſcentem Apoſtolis deſeruientem, eo quòd Chriſtus iuſſiſſet eos recognoſcere, quot panes ipſimet haberent: Qvi habet qvinqve panes, &c. sed hæc qvid svnt inter tantos? Græcè *εἰς τοσούτους*, *inter tot*, ſeu *tam multos?* ſignificans omne humanum præſidium hîc deficere.

11. Accepit ergo Iesvs panes, vt ſe miraculi iſtius & multiplicationis auctorem oſtenderet, et cvm gratias egisset, Deo Patri pro beneplacito faciendi tantum miraculum in ſalutem hominum tum corporalem cum ſpiritualem. Euang. Matth & Marc. inſinuant hanc gratiarum actionem per aſpectum in cœlum: Ioanne verò ſub ea comprehendit etiam benedictionem, non Dei, ſed panum: nam Lucas expreſsè dicit, *Benedixit illis*: & Marcus, *Benedixit & fregit panes*; ad effectum ſcilicet multiplicationis. Distribvit discvmbentibvs, non per ſe, ſed miniſterio diſcipulorum, vt Græca hîc, & alij Euangeliſtæ ſuis locis dicunt: Similiter et ex piscibvs qvantvm volebant, ad plenam refectionem. Porrò facta eſt hæc multiplicatio panum, non de nouo creando, ſed materiam præiacentem aëris in panes vertendo, vt Iren. l. 3. c. 11. vt ita declararet, inquit, ſe eſſe eumdem, qui omnia ex nihilo creauerat. Multiplicauit eos autem, partim in manibus ſuis, vt Auguſt. hîc, partim in manibus diſcipulorum, vt Chryſoſt. partim in manibus diſcumbentium, vt Hilar. 3. de Trinitat. Vnde Ambroſ. in Lucam ea coniungit, in manibus diſtribuentium & comedentiũ.

12. Vt avtem impleti, ſeu ſaturati svnt, dixit discipvlis svis: Colligite qvæ svperavervnt, id eſt, quæ ſuperfuerunt, fragmenta; primò, vt extaret memoria abundantiæ ſuauitatis Domini, quòd ipſe vberior ſit in dando, quàm humanæ mentis anguſtia in ſperando; ſecundò, vt magis commendaretur miraculi magnitudo; tertiò, ne pereant: id enim & œconomia bonorum Domini, & reuerentia erga eius liberalitatem poſtulat.

13. Collegervnt ergo, et impleVervnt dvodecim cophinos, &c. id eſt, caniſtra ſeu corbes (non enim ſignificat hîc menſuræ genus, ſicut aliquando) fragmentorvm, non ſolùm ex panibus, ſed & ex piſcibus, vt Marcus addit. Itaque multò plus ſuperfuit, quàm antequam comediſſent: quod non patuiſſet, niſi fragmenta recondi iuſſiſſet. Myſticum ſenſum huius miraculi vide accuratè apud Aug. Tract. 25. in Ioann. Homines ergo attoniti miraculo dicebant:

14. QVIA HIC EST VERE PROPHETA, QVI VENTVRVS EST IN MVNDVM, id eſt, hic eſt verè Meſſias, ſeu Chriſtus, de quo dixerat Moyſes, Deuter. 18. *Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus, ſicut me:* nam ad illum locum, qui in ſynagoga notiſſimus erat, alludere videtur.

15. IESVS ERGO CVM COGNOVISSET, QVIA VENTVRI ESSENT, animo ſcilicet non diutiùs incitato, ſed planè terreno, vt Auguſtin. idque quia iam inter ſe egerant vel conſtituerant, VT RAPERENT EVM, illatâ vi, quia inuitum nouerant, ET FACERENT EVM REGEM, terrenum ac temporalem, qualem plurimi ipſorum Meſſiam expectabant, qui totum orbem ſibi ſubiugaret; FVGIT, Græcè ἀνεχώρησε, *ſeceſſit*, quia ſubduxit ſe clanculùm, cùm turbam dimiſiſſet, vt Marcus, ITERVM IN MONTEM, quia ex montis vertice in eius planiora deſcenderat, inquit Aug. IPSE SOLVS, vt orationi vacaret, ſimúlque faſtum honoris & poteſtatis ſæcularis declinaret. Vnde cùm Matth. dicat Chriſtum in montem aſcendiſſe, vt oraret, Ioann. verò eum fugiſſe; vtrumque concilians Aug. lib. 2. De conſenſu cap. 54. dicit ſignificari magnam nobis eſſe cauſam orandi, quando eſt cauſa fugiendi.

22. ALTERA DIE, &c. TVRBA, QVÆ STABAT TRANS MARE, eodem videlicet loco, quo diſcipuli conſcenderant nauem, circa montem, vbi ſaturati fuerant, vbi etiam pernoctaſſe videntur, VIDIT QVIA NAVICVLA, &c. Græcè ἰδὼν ὅτι πλοιάριον ἄλλο οὐκ ἦν, *poſtquam vidit, quia ibi non eſſet alia nauicula*, &c. Quo indicatur aliquid in fine iſtius periodi eſſe ſubaudiendum, videlicet quòd, cùm hoc vidiſſet turba, quæſiuerit Ieſum; vel certè iungendum ei eſſe verſum 24. qui multis interpoſitis ſuppleat orationem. Nã ſicut hîc exprimitur, planè manca eſt.

23. ALIÆ VERO SVPER VENERVNT NAVES, eodem videlicet die, dum adhuc exſpectarent Ieſum, IVXTA LOCVM, VBI MANDVCAVERANT PANEM (quod iungendum eſt cum verbo, *ſuperuenerunt*, non cum, *Tiberiade*,) GRATIAS AGENTE DOMINO; quod ideò rurſus inculcat, vt nobis magnam Chriſti gratitudinem ergà Patrem pro beneficiis nobis exhibitis in exemplum commendaret.

25. ET INVENERVNT EVM TRANS MARE, nullius ſcilicet nauigij adminiculo (nam illud, *trans mare*, adfertur tãquam cauſa admirationis) DIXERVNT EI: RABBI, QVANDO HVC VENISTI? Potiùs quærendum erat, *quomodo*? Vnde quidam curioſam fuiſſe quæſtionem annotant, cùm hoc non multùm attineret ſcire: niſi fortè potiùs per illud, *quando*, ſignificatum velint, ſe non ſemper obſeruaſſe, an intraret in aliquã nauem. Chriſtus autem, neglectâ eorum quæſtione, ſeuerè corripit ſtudiũ, quo ſe ſequebãtur.

26. Quia, inquit, QVÆRITIS ME, NON QVIA VIDISTIS SIGNA; & tamen verſu 2. dicitur, quòd *ſequebatur eum multitudo magna, quia videbant ſigna*. Vnde neceſſe videtur, quòd iſti de quibus hoc v. 26. non ampliùs quæſiuerint eum, propter ſigna, vt ſcilicet eis viſis Chriſto crederent & obedirent, ſed carnali ſaturitatis iterandæ deſiderio; vt ita Chriſtũ, tamquam Regem ſuum, otioſi ſine cura victus & labore ſequerentur. Itaque à cibi corporalis appetitu eos transferre ſatagens ad ſtudium rerum ſpiritualium, ſicut antea Samaritanam ab aqua corporali ad ſpiritualem, dixit eis:

27. OPERAMINI NON CIBVM, QVI PERIT, id eſt, operam & ſtudium impendite, vt comparetis cibum: non qui inſtar corporalis conſumatur, & in ſeceſſum emittatur, vt Matthæus loquitur; qua phraſi dicit Paulus, *Salutem veſtram operamini*: SED QVI PERMANET IN VITAM ÆTERNAM, non ſolum, quia in ſe incorruptibilis eſt, ſed etiam quia effectus eius & fructus eſt, vt homo in æternum beatè viuat. Qui cibus, ne longè petendus videretur, QVEM, inquit, FILIVS HOMINIS DABIT VOBIS: intellige non nauſeanti-

bus,ſed deſiderantibus,& ipſo deſiderio ad accipiendum præparatis. Nam his verbis tacitè inuitat ad illum cibum à ſe quærendum HVNC ENIM,ſupple Filium hominis, PATER SIGNAVIT, Grecè ἐσφράγισεν, *ſigillauit*: quod Auguſt. exponit tamquam ſigno ſeu ſigillo impreſſo ſe gregauit à cæteris, quia ſcilicet non ſolùm Filius hominis, ſed etiam Filius Dei eſt. Vnde conſequenter Hilar. libro 8. de Trinitat.& Cyrill. expreſſionem Paternæ diuinitatis in Filio his verbis ſignificatam accipiunt. Character enim & imago Patris eſt Filius Dei, qui Filio hominis in eodem ſuppoſito iunctus eſt. Hæc ergo ratio eſt, cur tantæ auctoritatis ſit Filius hominis,in talem cibum dare poſſit. Vnde alii exponunt, *ſignauit*, ſeu ſigillauit, id eſt, quaſi ſigillo impreſſo & oppoſito ei auctoritatem dedit, nempe coniungendo diuinitatem humanitati, miraculis quaſi ſigillis eam confirmando. DEVS, quia diuina Patris virtus in hac re maximè enituit.

28. DIXERVNT ERGO: QVID FACIEMVS, ſeu facere debemus, VT OPEREMVR OPERA DEI? Deo ſcilicet grata,vt cibum illum à te commendatum comparemus? Reſpiciunt enim ad verba Chriſti dicentis, *Operamini cibum*, &c. Itaque Chriſtus non multa & laborioſa ſed vnicum tantùm, & facile opus inculcans, quod eſt initium & fundamentum omnium bonorum operum, dixit eis:

29. HOC EST OPVS DEI: id eſt, Deo gratum, & ab ipſo Deo in vobis operandum, inquit Aug. VT CREDATIS IN EVM, QVEM MISIT ILLE, id eſt, in me; ſed modeſtiæ causâ vtitur tertiâ perſonâ.

30. DIXERVNT ERGO EI: QVOD ERGO TV FACIS SIGNVM, VT CREDAMVS TIBI? q. d. Signa tua præcedentia, quæ vel audiuimus, vel iam proximè vidimus, non ſufficiunt, vt in omnibus tibi credâmus, ac te tamquam Meſſiam miſſum à Deo, tantique cibi largitorem, recipiamus. Sunt enim verba ex improbitate profecta, parui facientium præcedens Chriſti miraculum, vt Aug. Tract. 25. Ideò quippe ſubiungunt

31. PATRES NOSTRI, ſexcenta ſcilicet millia hominum MANDVCAVERVNT MANNA IN DESERTO, omnium ſcilicet frugum ſterili, idque per annos quadraginta, quibus in deſerto vagati ſunt. Confirmant verba ſua per Scripturam, quæ dicit: *Panem de cœlo*, id eſt, cœleſtem cœlitus datum, DEDIT EIS MANDVCARE. Senſus igitur eorum eſt: Miraculum, quod Patribus noſtris à Moyſe præſtitum eſt incomparabiliter maius fuit illo, quod tu proximè feciſti; nec tamen Moyſes propterea poſtulauit, vt in ſe tamquam in Meſſiam crederemus: quod ſignũ ergo tu facis, vt tibi credamus? Porrò מן, *Man*, & inde deductum ... *Manna*, non eſt nomen ſignificans *paratum*, vel etiam *donum*, vt aliqui recentiores volunt, ſed eſt pronomen interrogatiuum ſignificans, *quid*, & conuerſum in nomen iſtius cibi vt latiùs diximus in C. Exodi 16. & ex eiuſdẽ c. 15. manifeſtiſſimè colligitur.

32. DIXIT ERGO EIS IESVS: NON MOYSES DEDIT VOBIS PANEM DE COELO, id eſt, cœleſtem: non enim aliter panis de cœlo vocatus fuit, quàm quia non ex terra, ſed ex nubium regione depluit; quomodo dicitur Pſal. 27. *Tonuit de cælo Deus*: SED PATER MEVS, & conſequenter ego, DAT VOBIS PANEM DE COELO VERVM, id eſt, verè cœleſtem. Eſt enim antitheſis, inter Moyſen & Patrem ſuum, & conſequenter ſeipſum; & inter panem & panem. Aug. tamen & Cyrill. panem verum dici volunt, duplici ex cauſa: vnâ, quia non figura eſt, ſed res ipſa per *Man* figurata: alterâ quia verè dat vitam mundo, vt mox ſequitur. Intelligit autem hunc panem eſſe ſeipſum, qui de cœlo deſcendit in terram, quando Filius Dei per Incarnationem homo factus eſt: nam ex duobus effectibus probat eſſe panem de cœlo verum.

33. PANIS ENIM DEI EST, id eſt, nam ille eſt panis verè diuinitus ac cœleſtis, QVI DE COELO DESCENDIT, id eſt, qui non ſolùm vt manna mittitur alienâ auctoritate, ſed qui ipſemet ſuâ voluntate deſcendit, non de nubibus, ſed de vero cœlo, vbi Deus habitat, ſeu de ſinu PATRIS ET QVI DAT VITAM, ſcilicet beatam, MVNDO, id eſt, orbi vniuerſo qui illo pane paſcitur. Itaque

carnales carnalia cogitantes dixerunt:

34. DOMINE, DA NOBIS SEMPER PANEM HVNC, vt ſcilicet ſine morte, tali pane in otio fruamur. Vt ergò ſomnium illud de cibo vulgari eis excuteret, aperit, quis ille panis ſit.

35. EGO SVM PANIS VITÆ, id eſt, ſum ille panis viuificus, per manna figuratus, qui dat vitam mundo. Modum autem & manducandi panem illum, & viuificandi explicans, addit: QVI VENIT AD ME NON ESVRIET, id eſt, qui mihi crediderit, aſſequetur ſaturitatem illam vitæ æternæ. Nam ne quis carnaliter iſta verba intelligeret, alio modo eumdem ſenſum exprimit, ET QVI CREDIT IN ME NON SITIET VMQVAM. Vnde Auguſtin. Tract. 25. *Qui venit ad me*, inquit, hoc eſt, quod ait, *Et qui credit in me*: & quod dixit, *Non eſuriet*, non intelligendum eſt, *non ſitiet vmquam*. Vtroque enim ſignificatur illa æterna ſatietas, vbi nulla eſt egeſtas.

36. SED DIXI VOBIS: QVIA ET VIDISTIS ME, & conſequenter ſigna plurima, quæ à me poſtulatis, vt credatis mihi; ET tamen NON CREDITIS, verbis meis & ſignis. Vt ergò aperiret eis altius ſecretiuſque principium fidei, quàm ſigna viſibilia, & quòd, quamuis ipſi non crederent ſibi, non tamen defuturi eſſent, qui crederent, addit:

37. OMNE QVOD DAT MIHI PATER, id eſt, quemcũque cuiuſcumque conditionis Pater mihi, tamquam homini hominum mediatori, ſaluandum tradidit, AD ME VENIET, id eſt, reipsâ indeclinabiliter mihi crede: quia quos Deus ab æterno ſaluandos prædeſtinauit, hos ſine dubio ſecundùm illud propoſitum ſuum vocabit. Nam illos ſolos Chriſto homini Pater dat, quos elegit atque prædeſtinauit. Vnde Act. 13. verſ. 48. *Crediderunt quotquot erant praordinati ad vitam æternam*. Itaque his verbis non deſperationem eis iniicit, ſed tacitè monet, ad illius auxilium eſſe recurendum, qui dat Filio & facit credere, & credendo venire ad Filium, cum magna fiducia ſperando ſe eſſe ex eorum numero, quos Pater Filio dedit. Qua de re latiùs Auguſt. libr. de dono perſeuerantiæ. ET EVM QVI VENIT AD ME, credendo, NON EIICIAM FORAS, illum repellendo à meo contubernio, vel bonorum meorum ſocietate. Et quaſi quæreres, inquit Auguſtin. quare non eiiceret eum foras, cauſam reddit:

38. QVIA DESCENDI DE CÆLO, per Incarnationem ſuſcipiens hominem, NON VT FACIAM VOLVNTATEM MEAM, humanam, voluntati Patris diſſentaneam, SED VOLVNTATEM EIVS QVI MISIT ME, vt ſcilicet non velim vt faciam quidpiam, quòd non velit Pater, ſed id ipſum prorſus quod Pater: nihil enim æquius eſt, quàm vt legatus legantis voluntatem ſequatur. Sed quænam iſta voluntas Patris?

39. HÆC EST ENIM VOLVNTAS EIVS, QVI MISIT ME, PATRIS, VT OMNE QVOD DEDIT MIHI, ex decreto præſtinationis eius ſaluandum, NON PERDAM EX EO. Quod Tertull. lib. de reſurrectione carnis cap. 34. intelligit de ipſa corporis reſurrectione; vt ſignificetur non ſolùm corpus eſſe reſurrecturum, ſed etiam nihil omninò corporis periturum, nec capillum, nec oculum, nec dentem inquit, ideoque dici NON PERDAM EX EO, SED RESVSCITEM ILLVD IN NOVISSIMO DIE. Auguſtin tamen & Cyrill. ſignificari volunt, quòd neminem ex electis perditurus ſit, ſeu eiecturus foras, ſicut præmiſerat, imò etiam poſt mortem eos ſuſcitaturus in die iudicii, & æterna ſalute etiam corporis ſaluaturus. Quod clariùs explicat, repetendo,

40. HÆC EST AVTEM VOLVNTAS PATRIS, QVI MISIT ME. Aug. & Cyrill. legunt, *enim*, vt reddatur ratio præcedentium, VT OMNIS QVI VIDET FILIVM, id eſt qui Filium attentè conſiderauerit, oculis, ſiue corporis, ſiue mentis: quæ viſio fidem præcedere debet, & ſine conſenſu voluntatis eſſe poteſt, ideoque addit: ET CREDIT IN EVM, conſentiendo verum eſſe, quod proponitur, Nam, vt Proſper lib. 2. de vocat. gentium c. 26. Virtus nolentium nulla eſt: nec poteſt aſſeri, vel fidem, vel ſpem, vel charitatem eis ineſſe, quorum ab his bonis conſenſus alienus eſt. HABEAT, meo beneficio & meritis, VITAM ÆTERNAM. Quibus verbis explicat,

quid ſit non eiici foras, & non perdi. Ne verò tanta vitæ æternæ bona noſtræ vetuſtatis & mortalitatis deformitas deſperaret, ſubiungit: ET EGO RESVSCITABO EVM, ad pleniſſimam etiam corporis immortalitatem, per quam vita illa æterna compleatur. Cùm ergò murmurarent de eo, quòd dixiſſet,

41. EGO SVM PANIS VIVVS id eſt, vitæ, prout habetur v. 35. itémque QVI DE CÆLO DESCENDI, tamquam non eſſet more mortalium genitus, ſed quaſi Angelus de cælo originem traheret, compeſcuit eos Ieſus, dicendo:

43. NOLITE MVRMVRARE IN INVICEM., Græcè μετ' ἀλλήλων *cum inuicem*, ſeu *inter vos mutuò*: q. d. Verba illa mea nullam continent murmurandi materiam, ſed in vobis culpa eſt, qui caretis lumine illo diuino, ad intelligenda vel credenda verba mea neceſſario, quia

44. NEMO POTEST VENIRE AD ME, id eſt, credere in me, ſicut hoc explicat Chriſtus ipſe infrà verſ. 64. & 65. & Aug. diuerſis locis obſeruat, NISI PATER, QVI MISIT ME, TRAXERIT EVM, ad me ſcilicet hoc eſt, ad credendum mihi. Fit autem ille tractus non foris, ſed intùs in corde: & quidem, vt Proſper contra Collat. cap. 14. diuerſiſſimis modis, ſiue contemplatione elementorum, ſiue prædicatione rerum geſtarum, ſiue electione, ſiue timore gehennæ, ſiue aliquâ lætitiâ, ſiue aliis innumerabilibus modis. Sed reuerâ iſti trahendi modi, vel externi tantùm ſunt, vel diſpoſitiui ad verum tractum; qui propriè in eo ſitus, quòd cor mutetur, vt id diligat quod antè faſtidiebat: quod nō fit, niſi per mutationem amoris, ſicut Proſper ibidem indicat, & apertiùs lib. de vocatione Gentium c. 17. vbi dicit: Qui ergò veniunt, amore ducuntur: dilecti enim ſunt, qui & dilexerunt, & quod eos voluit Deus velle, voluerunt. Et Aug. Tract. 26. in Ioan. Nolite cogitare, inuitum trahi, trahitur animus & amore. Porrò in voce *trahendi* inſinuatur quædam repugnantia in eo, qui trahitur, ſaltem ante tractum: omnis enim voluntas, quæ ex non credente fit credens, ex ipſa naturæ corruptione, & voluntatis auerſione, faſtidium ac difficultatem in credendo percepit, quam tollit ipſe tractus, dum ex nolente volentem facit. Itaque tacitè Iudæos his verbis hortatur, vt non murmurarent de verbis ſuis, ſed ad Deum conuerterentur ſupplices, à quo trahi deberent, vt ſe intelligerent. Probat autem id, quod de Deo trahente dixerat, auctoritate Scripturæ.

45. EST SCRIPTVM IN PROPHETIS, Iſaiæ 54. v. 13. vt ibi obſeruat Hieron. ET ERVNT OMNES DOCIBILES DEI, Græcè *docti Dei*, ſeu à Deo: pro quo eſt in Iſaia, *Ponam filios tuos doctos à Domino.* Quo ſignificat tempore noui Teſtamenti vniuerſos filios Eccleſiæ docendos eſſe, non ſolùm voce extrinſecùs inſonante, ſed à Deo intùs incrementum dante: nam vt Aug. Et ſi ab hominibus audiunt homines, quod tamen intelligunt (id eſt credunt) intus datur, intus coruſcat, intus reuelatur. Quantâ verò efficaciâ à Deo doceantur, conſequenter aperit Chriſtus: OMNIS QVI AVDIVIT A PATRE, ET DIDICIT; quæ duo vel idem ſunt, prout accipit Aug. De prædeſtinatione Sanctorum, c. 8. vel certè *audire* informationem intellectus tantùm pertinet, *diſcere* ad tractum voluntatis. Omnis ergò talis, non ſolùm poteſt venire ad me, quaſi Deus tantùm tribuat per gratiam, poſſe ſi velut; ſed VENIT AD ME, id eſt, credit reipſa, vbi iam & poſſibilitatis profectus, & voluntatis affectus, & actionis effectus eſt, inquit Auguſt. De gratia Chriſti, c. 14.

46. NON QVIA PATREM VIDIT QVISQVAM: q. d. Non debetis ex verbis meis imaginari, quòd Pater velut ludi magiſter diſcipulos doceat, ita vt eum illi ſecundùm naturam eius videant. Nam, vt Auguſtin. loco De prædeſt. citato, valde remota eſt à ſenſibus carnis hæc ſchola, in qua Pater auditur & docet,

Nimium gratia iſta ſecreta eſt. A qua tamen generali regula ſeipſum excipit Chriſtus, NISI, IS QVI EST A DEO, naſcendo ſecundùm diuinitatem, HIC VIDIT PATREM: vtpotè eiuſdem naturæ, & ſcientiæ cum Patre, in cuius ſinu manet. Cùm ergò redarguiſſet Chriſtus Iudæorum incredulitatem, & eorum murmurationes repreſſiſſet à v. 36. huc vſque, iam tandem redit ad verſ. 35. vt pergat in explicatione iſtius panis & fidei.

47. AMEN, AMEN DICO VOBIS, qua geminatâ vtitur aſſertione, vt ſolidiùs confirmet fidei efficaciam: QVI CREDIT IN ME, HABET VITAM ÆTERNAM, quia habet pignus vitæ æternæ certiſſimum, illam ipſam fidem, quæ per dilectionem operatur: vel *habet vitam æternam*, ipſum Chriſtum, qui eſt vita æterna, & per talem fidem in corde habitat, vt Auguſt. & Cyril. Cui congruit id, quod ſequitur.

48. EGO SVM PANIS VITÆ, &c. q. d. Ego enim ſum (datur quippe ratio ſententiæ præcedentis) *panis vitæ*, ſupple æternæ: hoc eſt, viuificus, quia vitam æternam in me credentibus, & per fidem manducantibus præbeo, hìc inchoando, poſtea conſummando. Quod antitheſi mannæ vberiùs declarat.

49. PATRES VESTRI MANDVCAVERVNT MANNA, non quatenus erat figura Chriſti, quia ſic erat eſca ſpiritalis, vt Apoſtolus, ſed vt cibum merè corporalem: ET MORTVI SVNT, corpore, nec virtute mannæ poſſunt reuiuiſcere, cùm tamen ad corporalem vitam tuendam datum eſſet.

50. HIC verò EST PANIS DE CÆLO DESCENDENS, per Incarnationem, vt ſuprà explicuimus v. 32. & 33. Loquitur autem in tertia perſona, aut modeſtiæ causâ. aut vt panem præſentem præterito efficaciùs opponeret. Deſcendit autem in eum finem, VT SI QVIS EX IPSO MANDVCAVERIT, ita nempe, vt per fidem, vi dilectionis operantem, eum ſibi incorporauerit. Nam ex eo fit, vt, cùm ille ſit iuſtitia, & ſanctitas, homo eum diligens, iuſtus, ſanctuſque fiat, iuſtè ſanctéque operetur, & ita NON MORIATVR, ſcilicet in æternum, neque animæ, neque corporis morte, quia vi panis illius etiam corpora vitaliter ſuſcitanda ſunt. Ex quo patet excellentia panis iſtius ſuprà manna. Rationem autem aſſignat tantæ præcellentiæ, quia

51. 52. EGO SVM PANIS VIVVS, in me ipſo, per quod inſinuat nihil mirum eſſe, ſi ſit etiam viuificus aliorum, qui ipſum credendo diligendóque manducauerint. Nam à v. 29. hucuſque, fidem in ſe tamquam in Deum, & hominem cõmendauit. Cùm enim Chriſtus v. 27. promiſiſſet eis, ſe panem quemdam, quem Sacramentum corporis ſui intellexerat, daturum eſſe, vt eos ad tantum myſterium intelligendum aptiores redderet, ſtatim à v. 29. explicare incœpit hucuſque rem iſtius Sacramenti, hoc eſt, deſcenſum de cælo per Incarnationem, & fidem illius deſenſus cõmendare tamquam maximè neceſſariam. Nam vt optimè S. Leo Serm. 6. de Ieiunio ſeptimi menſis docet, fruſtrà de corpore & ſanguine in Euchariſtia ſatagimus ſi contrà illa in propria Chriſti perſona diſputamus: hoc enim ſumitur, quod fide creditur. Iſto igitur ſtrato fundamento, tranſit iam hìc Chriſtus ad manducationem ſui, non ſolùm ſpiritualem per fidem, ſed etiam realem per Sacramentum: & ideò futuri temporis verbo vti incipit, dicendo: ET PANIS, QVEM EGO DABO. Vbi reſpicit ad illa verba ſua v. 27. *quem Filius hominis dabit vobis*, per quæ Sacramentum corporis ſui, id eſt, Euchariſtiæ promiſerat. Sed antequam illud accuratiùs explicaret, neceſſariò præmittenda, & munienda erat apud iſtos incredulos ſuæ incarnationis fides, vtpotè cui Sacramentum Euchariſtiæ prorſus nititur. Itaque ſermo iſte Chriſti à pane Euchariſtiæ incipit, & in illum deſinit: manducationem interim ſpiritualem per fidem Incarnationis recto ordine præmittens

corporali, in quam ſemper collimat. Quæ etiam ratio eſt, quòd cùm de Incarnatione eſt ſermo, illam attribuat Patri, non Filio hominis, dicendo v. 32. *Pater meus dat vobis panem.* Euchariſtiã verò tam hîc, quàm v. 27. tribuit filio hominis, quia Incarnationis Filius hominis vt talis, non cauſa, ſed effectus eſt. Euchariſtiam verò ipſe Filius hominis dedit, dum panem ſumpſit in manibus, vertitque in corpus ſuum. Itaque PANIS, QVEM EGO DABO vobis in cibum in vltima ſcilicet cœna mea, CARO MEA, EST, id eſt, corpus meum. Eſt enim differentia inter *Corpus* & *Carnem*, quòd corpus præter carnem, etiam oſſa, neruos, venas, reliquamque ſtruem comprehendat. PRO MVNDI VITA, ſupple, danda; Grecè enim clariùs, *dabo*, hoc modo: *Quam ego dabo pro mundi vita*, ſcilicet in cruce, vt Euthim. & Theophilact. Quod addit, vt per hoc indicaret, ſe non figuram, vel ſimilitudinem carnis ſuæ in cœna daturum eſſe, ſed veram carnem ſuam, illam ipſam, quam erat & in mortem daturus. Qua de cauſa & in cœna dixit, *Corpus meum quod pro vobis tradetur*, ſcilicet in mortem, & generis humani redemptionem.

53. LITIGABANT ERGO IVDÆI AD INVICEM, Grecè ἐμάχοντο πρὸς ἀλλήλους *pugnabant*, inter ſe contendentes, aliis ſcilicet affirmantibus, aliis cum ſtomacho contradicentibus: QVOMODO HIC POTEST SVAM CARNEM DARE AD MANDVCANDVM? Intelligebant enim eam more aliorum ciborum fruſtatim diſcerpendam, vt notat Aug. Tract. 27. Quæ cauſa fuit, vt, cùm ſe ſæpius *Panem* appellaſſet nihil offenſi fuerint facilè ſuſpicantes metaphoram aliquam ibi latere poſſe: ſed cùm dixit illum ipſum panem, quem eis daturus eſſet, eſſe carnem ſuam, ſcandalizati ſunt, dicendo: *Quomodo poteſt hic*, &c. Vbi *Hic* contemptum ſpirat. *Quomodo* verò eſſe vocem Iudaicam, notat Cyrill. & incredulitatis eſſe ſignum, Chryſoſtom. & alii. Quòd ſi tantum modò figuram carnis ſuæ, vel nudum panem Chriſtus eis promiſiſſet, vt Caluiniſtæ volunt, facillimè totam contentionem vno verbo ſedare potuiſſet, dicendo ſe carnem ſuam figuratè daturum, ſicut manna figuratè ſpiritualis cibus fuerat; & aqua ſpiritualis potus. Sed quia rectè intellexerãt verba de vera carne Chriſti, hinc auget ſententiam præcedentem, grauiſſimáque confirmatione manducationi carnis ſuæ, quam horrebant, etiam ſanguinis ſui potum adiungit, quo Iudæis nihil magis illicitum, ac belluinum videri poterat, vt potè quibus vſus omnis ſanguinis, nedum humani, interdictus erat.

54. DIXIT ERGO EIS IESVS: qu. d. inquit Aug. Quomodo quidem edatur, & quis modus ſit manducandi iſtum panem ignoratis; verumtamen NISI MANDVCAVERITIS CARNEM FILII HOMINIS, id eſt, meam humanam, quam oculis veſtris cernitis, ET BIBERITIS EIVS SANGVINEM Hac ipſa carnis & ſanguinis differentia inſinuãs, ſe ſacroſanctum quoddam conuiuium, non ſolùm carnis, ſed & ſanguinis inſtituturum: ad quam inſtitutionem adhuc futuram cùm reſpiciat, verba non niſi poſt illud tempus obligationem manducandi & bibendi adferebant. Porrò ſenſus huius propoſitionis compoſitæ non eſt diſiunctiuus, quaſi ſenſus eſſet: *Si vel non manducaueritis, vel non biberitis*, &c. Sic enim alterutrius ſpeciei prætermiſſio eſſet illicita quod hæretici volunt: ſed ſenſus eſt copulatiuus vniuerſalis, etiam ſecùndum rigorem Dialecticum. Nam illud, *Niſi* includit negationem, idem valens quod, *Si non*, & repeti debet etiam in ſecunda parte propoſitionis compoſitæ: quaſi diceretur hoc modo: *Si non manducaueritis carnem Filij hominis, & non biberitis eius ſanguinem*, &c. hoc eſt, ſi nec manducaueritis carnem, nec biberitis ſanguinem, NON HABEBITIS VITAM, ſupple, *æternam*, vt ipſe Chriſtus mox exponit, & Auguſt. obſeruat, ne ſcilicet putarent de vita temporali eſſe ſermonem. IN VOBIS, id eſt, non perſeuerabitis in vita, vt ſit vobis æterna. Vitam enim iam habere ſupponuntur illi qui iſto cibo & potu vti debent: nam mortuis non ſeruit cibus aut potus, vt reuiuiſcant; ſed viuentium vita, vt perſeueret, illis nutriri debet, vt Baſil. lib. 1. de Baptiſmo,

& Catholici Doctores paſſim notát Datur ergo hîc præceptum, ſub pœno mortis æternæ, vtendi hoc Sacramento, reipſa vel certè deſiderio, ſi neceſſitas rem excludat; non tamen vtendi hâc vel illâ ſpecie, vt ſatis diximus. Vt autem non ſolùm pœna cerreret faſtidientes, ſed etiam vtilitatis magnitudine alliceret, adiungit.

55. Qvi mandvcat, id eſt manducauerit in poſterum, meam carnem, et bibit, ſeu biberit, mevm sangvinem, eo ſcillicet modo, quo manducari, ac bibi debet, vt ſpritualis manducatio per dilectionem fidei cum corporali coniungatur. Quo ſenſu Auguſtin. ait: Qui non manet in Chriſto, & in quo non manet Chriſtus, nón manducat & bibit, licet premat dentibus Sacramentum corporis & ſanguinis Domini. Habebit vitam æternam, iam ſcilicet in ſe manentem & perſeuerantem, vi talis cibi & potus, vt potè qui quemadmodum eſt viuus, ita etiam viuificus. Intellige autem, niſi alio ex capite ſit defectus, quomodo tales propoſitiones vniuerſales intelligi debent, quemadmodum & de Baptiſmo patet Matth. 28. & de inuocatione, ad Rom. 10. Quia verò perfecta vita æterna non eſt ſolius animæ, ſed & corporis, de illa ſubiicit: Et ego resvscitabo evm, glorioſum eiuſdem carnis & ſanguinis mei virtute, in novissimo die, quando mors Chriſti, & Sacramenta eius, finem, plenámque perfectionem in electis conſequentur. Nam, vt præclarè docet Cyrill. lib. 4. cap. 14. & 15. non ſolùm animæ, ſed & corpora noſtra ex manducatione reali corporis & ſanguinis Domini, immortalitatis incorruptionem trahunt. Quod & ante ipſum docuit Iren. libro 5. c. 2. & lib. 4. cap. 34. Quam viuificationis efficaciam non ſtatim in hac vita exerit caro & ſanguinis Chriſti, ſed ſolùm in nouiſſimo die: ne ſcilicet propter remouendam mortis moleſtiam, delicatiùs crederetur in Chriſtum. Nam, vt Auguſt. lib. 2. De peccat. meritis, c. 31. ſic homines mortem iſtam timent, vt non ob aliud felices dicerent eſſe Chriſtianos, niſi quod mori omninò non poſſent. Sic verò tali beneficio carni quædam felicitas quidem adderetur, ſed minueretur fidei fortitudo, quæ per contemptum mortis ad immortalitatem tendit.

56. Caro enim mea vere est cibvs, id eſt, non metaphoricè, non allegoricè, non miſticè, ſed reipsâ & verè cibus & potus ſũt, & proinde verè & realiter more cibi & potus manducanda & bibenda, vt vita ſeruetur, roboretur, augeatur. Hoc ergo addit, tamquam cauſam præceptæ manducationis; & bis repetit illud, *Verè*, ne quis ænigmaticum & parabolcum ſermonem eſſe crederet, vt Chryſoſt. & Euthymius notant. Probat hoc ex effectu cibi & potus qui eſt vniri & commiſceri viuenti; Nam

57. Qvi mandvcat meam carnem, et bibit mevm sangvinem, in me manet, et ego in illo, non ſolùm per fidem & charitatem, volontatiſque vnitarem ſed etiam naturali quadam & corporali vinione, ſeu commixtione, ſicut Chryſoſt. Homil. 16. ad populum Antioch, Hilar. lib. 8. de Trinit. & accuratiſſimè Cyril. lib. 10. in Ioan. c. 13. & lib. 4. cap. 17. explicat hoc exemplo liquefactæ ceræ, quæ alteri ceræ liquefactæ ita commiſcetur, vt vnum quid cum ea effici videatur. Hæc autem vnio eſt cauſa vitæ; quod ſequentibus verbis tradit.

58. Sicvt misit me vivens Pater, quando me hominem fecit, diuinitatem humanitati coniungendo: Et ego vivo propter Patrem, quia vt Deus, à viuente viuens genitus ſum; vt homo, vitam diuinitatis eius, & omnis gratiæ ab eo accepi: ita et qvi mandvcat me, manducandò carnem meam, ratione cuius factus ſum cibus ſub ſpecie panis. Inſinuat igitur ſe totum eſſe etiam ſub illa ſpecie, quæ manducaturi cui propterea etiam totum effectum vtriuſque ſpeciei tribuit, dicendo, et ipse id eſt, etiam ipſe; vivet propter me, quia ſcillicet vitam meam habet in ſe, ſeu mihi viuenti per manducationem meę carnis vnitus eſt. Hîc ergo abſoluit Chriſtus probationem verſus 55. qu. d. hoc modo: Caro mea verè eſt cibus: cibus vnitur, miſceturque manducanti, vnio verò vitam tribuit; ergo qui manducat meam carnem, habet vitam

vitam æternam. Itaque rediens ad ſententiam primam verſ. 33. occaſione cuius tanta dixerat, concludit ſermonem.

59. HIC EST ILLE PANIS, QVI DE CÆLO DESCENDIT, ſeu delapſus eſt (eſt enim præteriti temporis) quia per Incarnationem quantum ad rem contentam, panis iſte quaſi præparatus & coctus fuit: NON SICVT MANDVCAVERVNT PATRES, &c. id eſt, non ſicut manna, ſeu non talis eſt panis, qualis manna, quod manducauerunt Patres veſtri, ET MORTVI SVNT, id eſt, & per hoc non potuerunt à morte, ſiue corporis, ſiue animæ liberari. QVI verò MANDVCAT HVNC PANEM, VIVET IN ÆTERNVM, de quibus de v. 49. 50. & 52. Hoc interim hîc notandum, quòd manducationi ſub ſola ſpecie panis non minùs vitam æternam adſcribat, quàm ſi ſub vtraque ſpecie ſumeretur.

60. HÆC DIXIT IN SYNAGOGA, id eſt, in loco publico, in conuentu omnium, DOCENS IN CAPHARNAVM, celebri ciuitate. Quæ circumſtantiarum expreſſio eò facit, vt mirabilis ille ſermo plus fidei haberet, nec à quoquam confictus putaretur.

61. MVLTI ERGO AVDIENTES EX DISCIPVLIS EIVS, id eſt, ex ſeptuaginta diſcipulis, vt patet ex verſ. 67. & 68. DIXERVNT: DVRVS EST HIC SERMO, id eſt, intellectu & creditu difficilis. Tertullian. de reſurrect. cap. 36. exponit, intolerabilis. Nam ideò ſubiungunt, QVIS POTEST EVM AVDIRE? id eſt, cuius aures eum ferre poſſent, dum ſe dicit de cœlo deſcendiſſe, carnémque humanam comedendam, & ſanguinem bibendum præcipit? Nam hoc ipſum carnaliter intellectum horrorem incutit. Has duas murmurationis cauſas intelligens Ieſus, & ordine refutans,

62. DIXIT EIS: Hoc VOS SCANDALIZAT? id eſt, hoc vos offendit, & à me alienos facit?

63. SI ERGO VIDERITIS FILIVM HOMINIS ASCENDENTEM in cœlum, ſuprà omnem naturæ creatæ poteſtatem. VBI ERAT PRIVS; antequàm de cœlo deſcenderet: Idem enim ſuppoſitum eſt, quod & antè propter incommutabilem diuinitatem in cœlo erat, indéque humanitatem aſſumendo deſcendit, & quod poſteà per eamdem humanitatem aſcendit. Eſt autem apoſiopeſis, ſeu reticentia, hoc modo ſupplenda: Quid tunc dicetis? an adhuc ſcandalizabimini verbis meis, quibus dixi, me de cœlo deſcendiſſe? Sic ergo tollit primam offenſionis cauſam. Nunc ad ſecundam, quâ putabant carnem eius more ferarum dentibus eſſe laniandam, vt Auguſtin. Tractatu 11. & Cyril. hîc.

64. SPIRITVS EST, QVI VIVIFICAT, CARO NON PRODEST QVICQVAM. Quæ verba à Chryſoſtomo cum ſuis, itémque Aug. in Pſalm. 98. ſic exponuntur, vt ſignificent, carnalem intelligentiam eorum de modo manducandi, nihil ad vitam prodeſſe, ſed ſpiritualem, quâ caro Chriſti reipsâ quidem, ſed tamen in Sacramento, non ſolâ fide, ſed non ſine fide, atque dilectione manducanda eſt. Cui ſenſui congruè ſubiungitur: VERBA QVÆ EGO LOCVTVS SVM VOBIS, SPIRITVS ET VITA SVNT, id eſt, non ita carnaliter, vt ſuſpicamini, intelligi debent, ſed tradunt res ſpirituales, æternam vitam adferentes. Non quaſi de manducatione carnis figuratâ, metaphoricâ, vel per ſolam fidem loqueretur, vt hæretici ſomniant; ſed quia de manducatione veræ carnis, non tamen carnali, non mortuæ, non diſcerpendæ, non in propria ſpecie, ſed ſub ſpeciebus panis tectæ. Idem tamen Aug. Tract. 27. in Ioan & l. 10. de Ciuitat. c. 24. & ex profeſſo Cyrill. in hunc locum, explicant etiam aliter, vt ſcilicet Chriſtus aſſignet veram cauſam viuificationis, quam carni ſuæ ſæpiùs attribuerat. *Spiritus eſt qui viuificat*, id eſt, diuinitas mea carni coniuncta, eſt illa, quæ vitam, de qua locutus ſum, tribuit, per ipſam carnem meam: *caro* verò ſola, ſeu à ſpiritu diuinitatis ſe-

parata, *non prodeſt quidquam*, ad viuificandum. Cui ſenſui Auguſtin. dicit ſimilem eſſe ſententiam Pauli: *Scientia inflat*, ſola ſcilicet ſine charitate, *charitas verò ædificat*, etiam per ſcientiam. Itaque hoc ſenſu directè tradidiſſet Chriſtus modum, quo caro ſua vitam tribuit, ſcilicet per ſpiritum: conſequenter verò eam non ſic edendam eſſe, vt putabant, quemadmodum editur caro, mortua animalium, ſed ſicuti ſpiritu animata, non carnali, ſed ſpirituali modo, nempe ſub Sacramento. Spiritualis enim talis caro ſpirituali modo edenda eſt. Itaque VERBA QVÆ EGO LOCVTVS SVM, de manducanda carne mea, SPIRITVS ET VITA SVNT, ſeu ſpiritus viuens, vt præceſſerat, id eſt, ſunt ſpiritualia, & ſic vitam adferunt, vel ſunt de ſpiritu viuificante per carnem intelligenda, non de carne per ſe ſumptâ; quam vobiſcum fateor non prodeſſe quidquam.

Ad quid ergò, inquies caro manducatur, ſi ſpiritus ſolus ad hoc ſufficit? Reſp. 1. Quia caro viuificans homini viuificando magis congruit. 2. Quia inæſtimabilis dignitatis eſt, ipſiſſimi corporis & ſanguinis Chriſti ſumptione concorporeum & conſanguineum Chriſto fieri. 3. Quia maximi momenti eſt, ad fructum partæ redemptionis aſſequendum, ipſiſſimo pretio redemptionis, hoc eſt, carni & ſanguini Chriſti pro nobis datis vniri. 4. Quia hoc efficaciſſimum eſt ad ſanandam in nobis ſæuientem membrorum legem, ipſi carni Chriſti, ab omni cupiditate alieniſſimæ, coniungi & commiſceri.

65. SED SVNT QVIDAM EX VOBIS, QVI NON CREDVNT, mihi docenti, & ideo verba mea non intelligunt. Intelligentia enim ex fide naſcitur, iuxtà illud Iſaiæ 7. ſecundùm LXX. *Niſi credideritis, non intelligetis*, quaſi diceret, incredulitas quorumdam eſt cauſa murmurationis, non ſermonis duritia: SCIEBAT ENIM AB INITIO, id eſt, non ſolùm poſt expertam murmurationem, ſed ab initio conuerſationis diſcipulorum ſecum ſciebat, QVI ESSENT NON CREDENTES, ex diſcipulis, ET QVIS, impulſus illo ſpiritu incredulitatis, TRADITVRVS, ſeu proditurus ESSET EVM. Nam, vt S. Leo Serm. 11. De Paſſione, nihil vmquam verborum Domini cordi eius inhæſit. Hunc ergo inſinuat Euangeliſta hoc Chriſti ſermone ex incredulitate fuiſſe ſcandalizatum, & alienato animo tandem in proditionem erupiſſe.

66. ET DICEBAT: PROPTEREA DIXI VOBIS, quia ſcilicet quidam ex vobis non credunt mihi, QVIA NEMO POTEST VENIRE AD ME, hoc eſt, credere in me, NISI FVERIT EI DATVM A PATRE MEO, vt credat: nam eſt explicatio eius, quod dixerat verſ. 44. *Niſi Pater meus traxerit eum*, quia, vt Aug. lib. 1. ad Bonifac. cap. 3. Ille trahitur ad Chriſtum, cui datum fuerit à Patre, vt credat in Chriſtum.

67. EX HOC, tempore iſtius duri ſermonis, MVLTI DISCIPVLORVM EIVS ABIERVNT RETRO, Græcè ἀπῆλθον εἰς τὰ ὀπίσω, *abierunt ad ea, quæ retro*, hoc eſt, ad priſtinum vitæ modum, quem deſeruerant. Quod magis explicat, addendo: ET IAM NON. Græcè, οὐκέτι, *& non ampliùs*, CVM ILLO AMBVLABANT ſicuti ſolebant. Vbi Auguſtinus notat in Pſalm. 54. primam hæreſim in diſcipulis Chriſti velut ad duritiem ſermonis ipſius factam eſſe: intellige circa Euchariſtiam. Chriſtus ergo ne turbari vel angi videretur eorum diceſſu.

68. DIXIT AD DVODECIM, qui remanebant: NVM QVID ET VOS VVLTIS ABIRE? offenſi doctrina mea, vt quæratis alium doctorem? quaſi inſinuans, hoc per ſe licere. Qua libertatis & optionis permiſſione ſignificabat, quòd ipſe illis, non illi Chriſto eſſent neceſſarij, vt Auguſtin. notat Tract. 11. vt videlicet ita magis eos ad remanendum accenderet, omnibúſque pateret, quòd neque vi, neque ignorantia, neque verecundia retineretur, ac denique vt ſequentem confeſſionem eliceret.

69. RESPONDIT ERGO PETRVS, nomine totius collegii Apoſtolici, cuius caput erat, vt Cyrill. notat, & cuius ſententiam explcratam ſe habere putabat: DOMINE, AD QVEM IBIMVS, te relicto? quaſi diceret, non inueniendum eſſe ſimilem: cuius ratio ſequitur quia VERBA ÆTERNÆ VITÆ HABES, id eſt non dura, non quæ ferri queant, vt alij putant, ſed verè diuina & viuifica, quibus qui obtemperant, vitam æternam aſſequentur. Alludit enim ad verba Chriſti 63. & tacitè refutat murmur infidelium. Vnde adiungit:

70. ET NON CREDIDIMVS, iam antè, tum Ioanni teſtificanti, tum tibi, & intelligentia fidem conſequente, etiam COGNOVIMVS, ex factis tuis mirabilibus, QVIA TV ES, CHRITVS FILIVS DEI VIVI: Græcè ὁ χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ θεοῦ, ille Chriſtus, ille Filius Dei viui & veri, vt obſeruat Cyr. Quibus paucis verbis ſummam fidei Chriſtianæ complectabatur, inſinuans ſe verba Chriſti quantumuis minùs intellecta, vel dura maieſtatis intuitu amplecti tamquā veraciſſima Chriſtus verò emendans Petrum, quatenus indicauerat omnes credere, ne fortè viſa poſtea proditione Iudæ, ſe quoque deceptum fuiſſe ſuſpicarentur, reſpondit:

71. NONNE EGO VOS DVODECIM ELEGI, in domeſticos & Apoſtolos, & tamen EX VOBIS VNVS DIABOLVS EST? id eſt, diabolicum, mihique aduerſantem animū gerit? Neminem exprimit, vt omnes ſolliciti eſſent ac timerent, iuxtà Aug. & Cyrill.

72. DICEBAT AVTEM, id eſt, notabat his verbis, IVDAM SIMONIS, ISCARIOTEM, de quo dictum Matth. 10. HIC ENIM ERAT TRADITVRVS EVM, id eſt, magnum illud ſcelus proditionis commiſſurus, CVM ESSET, id eſt, quamuis eſſet VNVS EX DVODECIM, electis ad Apoſtolatum. Quod autem Deus tam exiguum numerum duodenarium nouit eſſe ſine malo, hoc ad exemplum noſtræ patientiæ valere voluit, quoniam neceſſe erat, vt inter malos viueremus: vt Auguſtin. in Pſalm 54.

CAPVT VII.

1. POST HÆC AMBVLABAT IESVS IN GALILÆAM, Græcè *in Galilæa*, ſicut paulò poſt etiam, *in Iudæa*: & ſignificatur quòd perambularet oppida Galilææ, declinando Iudæam ſtrictè dictam in qua templum erat & Paſcha debebat celebrari. Cauſa erat, QVIA QVÆREBANT EVM IVDÆI INTERFICERE, propter rationem aſſignatam c. 5. v. 16. & 18. quæ etiam tangitur hoc cap. 7. verſu 20. & 21. Itaque datur hîc ratio, cur non perrexerit in Iudæam ad Paſcha celebrandum, quod cap. 6. v. 4. proximum fuiſſe dixerat, nempe periculum vitæ. In quo, vt Auguſt. infirmitati noſtræ exemplum præbere voluit, pericula prudenter declinandi, quand o non poſtulat charitas, vt vita profundetur.

2. ERAT AVTEM IN PROXIMO DIES FESTVS IVDÆORVM Græcè ἑορτὴ, *feſtum Iudæorum*: non enim erat vnus dies, ſed durabat per ſeptem continuos dies, Leuit.

17. Dicebatur autem SCENOPEGIA Græcè Σκηνοπηγία, hoc eſt *tabernaculorum fixio*, quia menſe ſeptimò ſub dio in tabernaculis habitabant, in memoriam habitationis per quadraginta annos in deſerto, & protectionis diuinæ. Vnum erat ex feſtis tribus, quibus debebant comparere coram Domino, vt patet Deuter. 16. v. 16.

3. DIXERVNT AVTEM AD EVM FRATRES EIVS; quo nomine ex conſuetudine Scripturarum vocantur quilibet conſanguinei, vt notat Aug. Fratres ergò ſiue ex parte matris verè cognati eſſent ſiue ex parte Ioſeph eſſe putarentur. TRANSI HINC, &c. q. d. Quid hîc in Galilæa obſcurus deliteſcis? Sunt enim verba reprehendentium, & ipſâ reprehenſione exhortantium, vt iret IN IVDÆAM, Ieroſolymam ſcilicet tanquam ad theatrum mundi, vt indicatur fuiſſe Act. 2. verſ. 5. VT ET DISCIPVLI TVI, id eſt, ſtudioſi doctrinæ tuæ, quos illic tibi conciliaſti, neque teſequuntur quaqua verſum, VIDEANT OPERA TVA, QVÆ FACIS, admiranda, hoc eſt, vt etiam ibi eadem facias mirabilia, quæ videant.

4. NEMO QVIPPE IN OCCVLTO QVID FACIT, id eſt, nemo aliquid præclarum faciens, latebras quærit, aut quærere debet ET QVÆRIT IPSE IN PALAM ESSE, id eſt, ſed è contrario deſiderat publico in-

noſcere SI HEC FACIS, id eſt, quando quidem opera tam admiranda perpetras, MANIFESTA TEIPSVM MVNDO, id eſt, redde te celebrem vniuerſis hominibus, Ieroſolymam proficiſcendo, vt ſcilicet ibi à Sacerdotibus & Scribis approberis.

5. NEQVE ENIM FRATRES EIVS CREDEBANT IN EVM, tamquam Chriſtum, quem ſe eſſe aſſerebat: quamuis id verum eſſe deſiderarent, propter gloriam, quæ inde ad ſe redundaret. Nam ex humanæ gloriæ deſiderio eos hæc verba dixiſſe notat Auguſtinus.

6. DIXIT EIS IESVS: TEMPVS MEVM, mihi opportunum, vt proficiſcar in Iudæam & mundo manifeſter, NONDVM ADVENIT: TEMPVS AVTEM VESTRVM, proficiſcendi Ieroſolymam, SEMPER EST PARATVM, id eſt, opportunum, vt pote quibus ibi nihil periculi imminet: nam hanc rationem ſubiicit:

7. NON POTEST MVNDVS ODISSE VOS, quia nulla in vobis odij cauſa eſt, vt pote quorum vita & ſermo non multùm à mundi moribus diſcrepat: ME AVTEM ODIT, QVIA TESTIMONIVM PERHIBEO DE ILLO, id eſt, teſtor ac doceo, QVOD OPERA EIVS MALA SVNT. Talis autem veritas reprehenſionis odium parit, quia vt Cyrill. animus voluptate deditus grauiter fert, ſi à voluptate reuocetur. Et quantumuis omnes homines ament veritatem lucentem, oderunt tamen redarguentem, amant eam, cùm ſe ipſam indicat; oderunt eam, cùm eos ipſos indicat, vt. Auguſt. 10. Confeſſ. 23. Ideò igitur.

8. VOS ASCENDITE AD DIEM FESTVM, EGO AVTEM NON ASCENDO. Et tamen conſtat ex verſu 10. eum aſcendiſſe. Itaque Porphyrius apud Hieronym. libr. 2. contra Pelagianos, hinc arguebat Chriſtum inconſtantiæ, quòd tam citò mutaſſet propoſitum. Laborant autem plerique, vt hæc concilient. Cyrill. negat eum aſcendiſſe, celebrandi ſcillicet feſti cauſâ: Auguſtin. Tract. 28. exponit eum non aſcendiſſe gloriæ ſuæ cauſâ, ſicut fratres ei conſulebant. Sed expeditior ſolutio eſt, quam ibidem Auguſtin. ſuggerit, & ipſe textus indicat: quia non aſcendit ad diem feſtum illum, hoc eſt ad primum vel ſecundum diem feſtiuitatis; ſed aſcendit ſequentibus diebus vt indicatur verſu 14. Vel faciliùs adhuc dici poteſt, quando dicitur, *non aſcendo*, illud Latinum; *non*, poni pro eo, quod in Græco eſt, οὔπω, *nondum*: nam Græcè habetur hîc eadem vox, quæ verſu 6. vbi dicit, *Tempus meum nondum aduenit*; & quæ habetur hoc eodem verſu; MEVM TEMPVS NONDVM IMPLETVM EST, quod ſcilicet ergo propterea exſpecto. Quo impleto.

10. TVNC ET IPSE ASCENDIT, cùm ſcilicet feruor Iudæorum aliquantulum fortaſſe deferbuiſſet, vt minore cum periculo venire poſſet. Aſcendit autem, NON MANIFESTE, SED QVASI IN OCCVLTO: quia neque rectâ viâ profectus eſt, ſed per diuerticula & deuia, tranſmiſſo ſcilicet Iordane per Peræam, vt ex colatione Euangeliorum colligitur: neque cum notabili comitau, vt aduentui ſuo celebritatem adimeret.

IVDÆI ERGO, Principes ſcilicet, QVÆREBANT EVM IN DIE FESTO, vt eum apprehenderent, ET DICEBANT: VBI EST ILLE? Quam eſſe vocem contemptus, notat Chryſoſt. cum ſuis.

12. Et MVRMVR MVLTVM, id eſt, multa muſſitatio, variæ ſcillicet variorum ſententiæ erant, IN TVRBA DE EO.

13. NEMO TAMEN, eorum, qui defenderent eum, PALAM, Græcè παῤῥησίᾳ, *liberè* ſeu cum *libertate*, LOQVEBATVR DE ILLO: nam, vt Auguſtin. *ſeducit turbas*, clariùs ſonabant; *bonus eſt*, preſſiùs ſuſurrabant, PROPTER METVM IVDÆORVM, Principum, quibus eum inuiſum eſſe ſciebant.

14. IAM AVTEM DIE FESTO MEDIANTE, hoc eſt, cùm eius iam eſſet medium, quarto ſclicet feſtiuitatis die, qui inter ſeptem medius eſt, ASCENDIT IESVS IN TEMPLVM publicè ſcilicet, ET præſentibus ibi inimicis, DOCEBAT. Vt ſatis hinc pateat, antea exempli noſtri cauſâ, eum, vt diximus, latuiſſe; nunc verò diuinæ ſuæ poteſtatis oſtendæ cauſâ prodiſſe, vt vtrumque notat Auguſtin. Tract. 29.

15. ET MIRABANTVR DICENTES:

Qvomodo hic litteras ſcit, Scripturas ſcilicet ſacras, quas alligat, ac diuina myſteria, cvm non dicerit? quia multi nouerant, inquit Aug. vbi natus, quemadmodum fuiſſet educatus, quem tamen nunquam viderant litteras diſcentem.

16. Respondit Iesvs: Mea doctrina, quam vobis trado: non est mea. Quam apparentem contradictionem ſoluit Athanaſ. Sermon. 2. contra Arianos, & breuiùs Aug. hoc loco, cum dicit: Doctrina Chriſti ipſius erat, quia Chriſtus erat verbum, in quo omnes theſauri ſapientiæ abſconditi; & ipſius non erat, quia verbum neceſſe eſt, vt alicuius ſit. Quid verò tam tuum, quàm tu, & rurſum, quid tam non tuum, quàm tu, ſi alicuius es, quod es? Vnde & Chriſtus adiicit, sed eivs qvi misit me, id eſt, Patris, à quo ſicut eſſentiam, & ſcientiam, & ſapientiam, ita & doctrinam accepi. Vide cap. 8. *Sicut me docuit Pater; hæc loquor.*

17. Si qvis volverit eivs volvntatem facere; conformando voluntatem & facta ſua præceptis Dei, cognoscet de doctrina vtrvm ex deo sit: intellectus enim bonus omnibus facientibus eum. Nam, vt Auguſt. quæſt. 96. ſuper Exodum, Priùs oportet verbis Dei reddere faciendi ſeruitutem, vt ad intelligentiam earum rerum, quæ ipſo præcipiente fiunt, merito deuotionis iſtius ipſe perducat? An ego a meipso loqvar, id eſt, an mea doctrina humano ſenſu inuenta ſit, Deóque contraria? Hoc enim dicit, *à meipſo*, ita ſcilicet vt non ſit ex Deo, quod neceſſe eſt Deo eſſe contrarium. Nam

18. Qvi a semetipso loqvitvr, tamquam auctor atque inuentor doctrinæ ſuæ, gloriam propriam qværit, id eſt, affectat gloriam proprij ingenii & inuentionis, vt inde ab hominibus in pretio habeatur; Qvi avtem qværit gloriam eivs, qvi misit evm, Dei ſcilicet, quemadmodum me vbique facere videtis, hic verax est. Inmediatè dicendum erat, *hic à ſeipſo non loquitur*, & conſequenter, *verax eſt*, deferens auctori ſuo id, quod ei debetur: et inivstitia, id eſt, impoſtura iniuſta, quâ ſtudio adulandi allat aliquem, non est in eo. Nullam enim adulãdi vel fallendi cauſam habet, ſed doctrinam Dei, ſiue gratam ſiue ingratam, auditoribus ſine diſſimulatione tradit. Et hactenus de primo capite Iudaicæ accuſationis, quòd Patrem ſuum diceret Deum: nunc ad alteram quòd legem Moyſi & ſabbatum violaret.

19. Nonne Moyses dedit vobis legem, et nemo ex vobis facit legem? q. d. Nonne vos ipſi ſoluitis legem Moyſis, cuius tranſgreſſionem mihi obiicitis? vt videlicet hoc modo in ipſoſmet accuſantes crimen obiectum regerat. Sed in quo Iudæi non ſeruarent legem, non ita liquet aut conuenit. Chryſoſt. Cyrill. & Aug. intelligunt eos non ſeruare Legem, eò quòd innocentem occidere vellent, quod lex prohibet: verſui tamen 22. videtur magis congruere, vt neminem eorum intelligat facere legem illam, de qua ſermo erat, de non violando ſabbato vt pote in quo tota illa natio hominum circumcidebat, cum tamen hoc ſit violare ſabbatum, iuxtà ſententiam illam, quâ putabant à Chriſto ſabbatũ violari, hominem ſanitati reſtituendo.

20. Qvid ergò me qværitis interficere? ſcilicet ob violatum ſabbatum, cum ipſi vos non minus in eo rei ſitis? Quę verba cum eſſent ad Principes; Respondit tvrba, putans & in ſe eſſe coniecta, & ſe criminis illius ream agi: Dæmonivm habes, mendacii ſcilicet, & calumniæ iſtius auctorem: qvis noſtrum te qværit interficere? Quibus inconditis turbæ turbatæ verbis, tamquam ex conſuetudine hominum irritatorum dictis, Dominus in veritate tranquillus reſpondit ſine maledicto:

21. Vnvm opvs feci, ſanando vnum hominem languidum in ſabbato, et omnes miramini: alii indignantes atque damnantes, vt v. 23. alii ſaltem mirum iudicantes, quòd non alio die hoc fecerim, vt ſic nulla in me caderet reprehenſio.

22. Propterea, vt hanc tum indignationem vobis auferam, attendite, ſcilicet id, quod vobis dicam: Moyses dedit

VOBIS CIRCVMCISIONEM, id eſt, mandatum de circumciſione, vt patet Leuit. 12. verſu 3. vbi dicit, *Die octauo circumcidetur infantulus*: quibus verbis circumciſio in Legis ſecramentum tranſiuit: NON QVIA EX MOYSE EST, tamquam primo promulgandæ circumciſionis auctore, SED EX PATRIBVS, Abraham, Iſaac, & cæteris Moyſe vetuſtioribus Patriarchis: ET IN SABBATO, etiam à Moyſe vobis præcepto, CIRCVMCIDITIS HOMINEM, ſi videlicet dies octauus natiuitatis eius in ſabbatum inciderit. His præmiſſis argumentatur aduersùs eos Chriſtus in hunc modum:

23. SI CIRCVMCISIONEM ACCIPIT HOMO IN SABBATO, quæ ex ſuo genere ſeruile quoddam opus eſt, præſertim cùm ei coniungitur, quæ coniungi ſolet, medicinalis illa chirurgia ad ſanandum vulnus neceſſaria, vt Cyrill. notat, VT NON SOLVATVR LEX MOYSI, id eſt, ita vt tamen per hoc non violetur lex de obſeruando ſabbato: MIHI INDIGNAMINI, QVIA TOTVM HOMINEM, id eſt, toto corpore paralyſi diſſolutum, SANVM FECI IN SABBATO? Cùm ſcilicet ſit hoc longè remotius ab opere ſeruili, vt pote ſolo iuſſu factum, ſine vlla membri præciſione, vel medicinæ, vel faſciarum applicatione. Itaque

24. NOLITE IVDICARE SECVNDVM FACIEM, id eſt, ſecundùm acceptionem facierum ſeu perſonarum, hoc eſt, non ex æquitate cauſæ, ſed ex odio, amore, aut alio affectu ergà perſonam, ad cauſæ meritum non pertinente: q. d. Nolite ex fauore Moyſen vel vos abſoluere; ex odio me condemnate: ſed SED IVSTVM IVDICIVM IVDICATE, non ex cauſæ meritis conceptum. Quo tacitè eis reuocat in memoriam legem Dei, quæ ferè eiſdem verbis expreſſa eſt, Deuteron. 1. verſ. 16. & 17.

25. DICEBANT ERGO QVIDAM EX IEROSOLYMIS, Grecè, ἐκ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν, *Ieroſolymitanis*, quibus videlicet magis perſpecta erant Principium ſuorum conſilia: NONNE HIC EST, QVEM QVÆRVNT INTERFICERE? &c. Sunt verba mirantium, vt Aug. notat, quâ tandem potentiâ fieret, vt non teneretur; imò nec verbum ei diceretur quem anteà Principes tantâ ſæuitiâ perſequebantur. Et cùm dubitarent, an hoc fieret ex eo, quòd agnoſcerent eum eſſe Chriſtum, reſpondent ſibi ipſis.

27. SED, &c. q. d. Non eſt hoc veriſimile, quia HVNC SCIMVS VNDE SIT, hoc eſt, nouimus eius patrem & matrem, vt eſt ſuprà cap. 6. verſ. 42. CHRISTVS AVTEM CVM VENERIT NEMO SCIT, id eſt, ſciet VNDE SIT, id eſt, ex quibus parentibus. In quam perſuaſionem inducti ſunt, forſan ex verbis Scripturæ malè intellectis, vt ex illo Iſaiæ 53. *Generationem eius quis enarrabit?* & illo Michææ 5. *Egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis*; & ſimilibus, quæ de ipſius diuinitate loquuntur.

28. CLAMABAT ERGO IESVS IN TEMPLO DOCENS ET DICENS: ET ME SCITIS, nomen, faciem, conuerſationem; ET VNDE SIM SCITIS, id eſt, quibus, vt putatis, parentibus, quâ patriâ natus, vbi educatus. verumtamen adhuc occultior mihi origo: QVIA A MEIPSO NON VENI. Vbi per, *veni*, ſignificat ſuâ ſe quidem voluntate veniſſe, ſed dadendo, *non à meipſo*, indicat hoc ſuũ *velle* & *venire* ab alio deriuari. Quam ob cauſam congruè dicitur *miſſus*: miſſio enim origo eſt legationis. Ideóque adiicit: SED EST VERVS, abſolutè & in omnibus, quia & verus Deus, & verus Pater, ex quo omnis paternitas in cœlo & in terra nominatur, & verum habens Filium, verus in dictis, in promiſſis, in factis. Hic ergo per omnia verus & verax MISIT ME, de cœlo in terram: per quòd incarnationem ſuam indicat: QVEM VOS NESCITIS, ſupple ex verſu ſeq. quòd ab ipſo ſum, &c. qu. d. inquit Auguſtinus. Vnde ſim ſcitis & vnde ſim neſcitis: inſinuans ſecundùm carnem ſe illis notum eſſe potuiſſe & gente & patriâ, ſecundùm diuinitatem vero incognitum.

29. EGO SCIO EVM, QVIA, ſeu quòd, AB IPSO SVM, id eſt ſcio me ET IPSE ME MISIT, per Incarnationem. Nam vt Auguſtinus magnificè vtrumque monſtrat ir *ab ipſo ſum*, quia Filius de Patre natus, *& ipſe me miſit*, quia principii generantis auctoritate incarnatus.

30. QVÆREBANT ERGO EVM APPREHENDERE, aliqui ſcilicet de turbâ verbis illis irritatâ, vt videtur colligi ex verſu 32. vtpotè quia putabant ſe magiſtratui gratum facturos, vel quia ab eo apprehendendi facultas iam antè data fuerat: ET NEMO MISIT IN EVM MANVS, QVIA NONDVM VENERAT HORA ILLIVS, quia teneri & pati decreuerat. Itaque occulta Domini virtus conatum eorum cohibebat. Cùm ergo multi alij de turba propter multitudinem ſignorum crederent, & Phariſæi timerent, ne eum omnes ſequerentur, dixit Ieſus eis, qui miſſi fuerant ad eum apprehendendum:

33. ADHVC MODICVM TEMPVS VOBISCVM SVM, id eſt, quantumuis inter vos conſtitutum ſit, me apprehendere, velitis, nolitis, adhuc modico tempore inter vos conuerſabor, & illo peracto, propriâ ſponte mea, VADO AD EVM, QVI MISIT ME, per mortem, reſurrectionem & aſcenſionem in cælum.

34. QVÆRETIS ME. Hoc multi intelligunt de quæſitione in malum: q. d. Etiam poſt diſceſſum meum quæretis extinguere me, & nomen meum, ſed NON INVENIETIS: & ita conſequenter exponi deberent ſequentia: quia VBI EGO SVM, ſeu ero tunc, VOS NON POTESTIS VENIRE. Et iſte ſenſus ſatis congruit verſui 21. Capitis ſeq. vbi eadem verba illo ſenſu repetuntur. Chriſtus ipſe tamen c. 13. v. 33. repetit eadem ſua verba apud Apoſtolos, & exponere videtur de quæſitione etiam in bonum. Itaque ſenſus eſſe poterit etiam ille, ſine præiudicio ſenſus præcedentis: Vbi in cælum aſcendero, plerique veſtrûm compuncti quæretis, optabitiſque præſentiam meam corporalem, vt me docentem audiatis, & ſigna videatis; ſed non inuenietis. Ita ferè Auguſt. ET VBI EGO SVM. Illud, *Et*, eſt cauſaliter accipiendum, pro *Nam*, vbi ego tunc ero, & iam etiam ſum, propter diuinitatem eiuſdem ſuppoſiti, vos NON POTESTIS, ſeu poteritis tunc VENIRE, quamdiu ſcilicet mortali corpore grauati me quæſieritis. Iudæi ergo cùm hoc non intelligerent,

35. DIXERVNT AD SEMETIPSOS, id eſt, inter ſe: QVO, id eſt, in quem alium locum orbis terrarum ITVRVS EST? Non enim apprehendebant rudes homines eum de cælo loqui. NVMQVID IN DISPERSIONEM GENTIVM ITVRVS EST, id eſt, ad diſperſas toto orbe terrarum Gentes? Quomodò & 1. Petri 1. v. 1. Gentilitas vocatur *Diſperſio Ponti, & Galatiæ, &c.* quia Gentes non vnam regionem, ſicuti Iudæi terram Chanaan, ſibi aſſignatam habebant. ET DOCTVRVS GENTES? Græcè vtrobique eſt Ἕλληνας, *Græcos*, per quos intelligebant reliquas nationes hominum præter Iudæos. Nam ex eo tempore, quo Græci rerum potiti fuerant, diuidebant Iudæi totum orbem in Iudæos & Græcos, vt patet ex Apoſtolo ſæpiùs in Epiſt. 1. ad Romanos.

37. IN NOVISSIMO AVTEM DIE MAGNO FESTIVITATIS: quem aliqui ſeptimum fuiſſe putant; ſed quia Scriptura non notat in feriis Scenopegiæ diem ſeptimum fuiſſe magnum, imò nec ab operè ſeruili fuiſſe feriatum, hinc veriſimilius eſt, deſignari octauum, qui proprio nomine dicebatur *Dies Cœtus atque Collectæ*, quia totus populus eo die confluebat, tamquam poſtridiè domum diſceſſurus. Vnde & Salomon die octauo dedicationis dicitur feciſſe collectam. Hic ergo dies octauus Scenopegiæ, quia Leuit. 23. v. 36. vocatur celeberrimus, atque ſanctiſſimus, meritò debet intelligi eſſe dies magnus feſtiuitatis: in quo propter frequentiſſimum auditorium, & iamiam dimittendum, Chriſtus velut viaticum daturus, STABAT, tamquam rem maximè ſeriam aſſerturus; & ex intimo animi ſenſu loquens, CLAMABAT, vt faciliùs ab omnibus exaudiretur: SI QVIS SITIT, id eſt, vehementer deſiderat, ſalutem, beatitudinem, & ſummum; bonum quia ſitientium appetitus

vehementiſſimus eſt: VENIAT AD ME, tamquam ad fontem publicum, vnde nemine prohibente, refocillationem ſuæ ſitis; hoc eſt, ſalutem hauriat. Alludere videtur ad locum Iſaiæ 55. verſ. 1. *Omnes ſitientes venite ad aquas.* ET BIBAT, potum ſalutis, quem ego ei propino, Spiritum videlicet ſanctum, qui ita ſitim eius implebit, vt nullam vmquam inopiam paſſurus ſit. Vt autem intelligerent, quid ſit venire ad ſe, explicando ſubiungit:

38. QVI CREDIT IN ME (credendo enim venitur, non credendo diſceditur) SICVT DICIT SCRIPTVRA, diuerſis locis, magnam Spiritus & gratiæ abundantiam promittens hominibus, vt videre licet Iſaiæ 58. verſ. 11. Ioëlis 2. v. 28. & aliis locis, FLVMINA AQVÆ VIVÆ, id eſt, multiplicia Spiritus ſancti, & gratiarum dona abundanter, inſtar fluminum, FLVENT DE VENTRE EIVS, id eſt, non ſolùm ipſum intùs reficient, ſed etiam ex animo eius, ſeu intimis eius ſenſibus per omne genus ſanctæ operationis in alios erumpent. Hunc eſſe ſenſum Euangeliſta ipſe exponit, dum teſtatur hoc eſſe dictum DE SPIRITV, QVEM ACCEPTVRI ERANT CREDENTES, vt potè qui dona ſua profuſiſſimè inſtar fluminum in credentes fuſurus erat in Pentecoſte.

39. NONDVM ENIM ERAT SPIRITVS DATVS, viſibiliter ſcilicet, & cum tanta plenitudine, ſignorumque & effectuum gloriâ Nam, vt Auguſt. omnes Prophetæ, & iuſti Spiritum ſanctum olim acceperant: ſed modus quidam futurus ſignificatur donationis huius, qui omninò antè non apparuerat. Cauſa erat, QVIA IESVS NONDVM ERAT GLORIFICATVS, per crucem ſeu mortem, vt Chryſoſt. cum ſuis: itemque Hieronym. Epiſtol. ad Hedibiam, quæſt. 9. Sed rectiùs Auguſt. intelligit glorificationem per reſurrectionem, & aſcenſionem in cælum, quando exaltatus fuit ad dexteram Patris. Vnde Chriſtus ipſe ait: *Si non abiero, Paracletus veniet ad vos; ſi autem abiero, mittam eum ad vos.* Cauſa dilationis iſtius fuit quia inordinatum videbatur glorificare Eccleſiam, ſeu membra Chriſti, antequam capitis glorificatio completa eſſet. Quò reſpexit S. Petrus, Act. 2. verſ. 33. *Dextra igitur Dei exaltatus* (id eſt, glorificatus) *& promiſſione Spiritus ſancti acceptâ à Patre, effudit hunc, quem vos videtis, & auditis.* Sic enim patuit, tantam donorum profuſionem eſſe fructum victoriæ, & glorificationis Chriſti: Cùm ergo turbâ inter ſe diſſentiente, miniſtri fuiſſent à Phariſæis reprehenſi, cur Ieſum non adduxiſſent captiuum, cauſam reddiderunt: quia

46. NVMQVAM SIC LOCVTVS EST HOMO, hoc eſt, cum tanta eloquentia, & efficacia, & vi ſpiritus: nam ex ſolo concionandi modo aliquid diuinum in eo latêre iudicarunt.

47. RESPONDERVNT PHARISÆI, cæteris magis implacabiles: NVMQVID ET VOS, qui nobis miniſterio & clientelà eſtis obſtricti, SEDVCTI ESTIS, verborum eius pulchritudine, vt ei tamquam Prophetæ, vel Meſſiæ adhæreatis;

48. NVMQVID EX PRINCIPIBVS ALIQVIS, auctoritate ſcilicet præcellentibus, AVT EX PHARISÆIS, ſanctitate aut Legis peritiâ eximiis, CREDIDIT IN EVM, quos ſcilicet tutò ſequi poſſitis? Errore enim ſæculari arbitrabantur, ex perſonis fidem, non ex fide perſonas æſtimari oportere, vt Tertullian. de Præſcript. cap. 5. Sed Chriſtus in illis initiis non multos ſapientes ſecundùm carnem, potentes aut nobiles vocauit, qui ſua auctoritate alios prouocarent, ne diuitiis, potentia, honore, fauore, ſæculari ſapientia, homines ad ſe traduxiſſe videretur.

49. SED TVRBA HÆC, QVÆ NON NOVIT LEGEM, & ideò non ſeruat eam, neque in credendo, neque in agendo, dum iſtum loco Prophetæ vel Meſſiæ tam facilè contra Legem recipiunt, MALE-

DICTI SVNT, iuxtà id, quod Lex dicit Deuter. 27. verſ. 26. *Maledictus, qui non permanet in ſermonibus legis huius.*

50. DIXIT NICODEMVS ILLE, QVI VENIT AD EVM NOCTE: Ideóque tunc non incredulus quidem, ſed adhuc timidus, nunc verò paulò conſtantior, vt qui auderet eorum furorem ſaltem ad examen reuocare:

51. NVMQVID LEX NOSTRA IVDICAT HOMINEM, NISI PRIVS, &c. id eſt, Numquid lex Dei quemquam condemnari ſinit inauditum, vt AB IPSO, præſente ſcilicet, cauſa eius diligenter cognoſcatur, vtrùm reus ſit, an non; quantumcumque multos habeat accuſatores? vt notat Baſilius in Moralibus, reg. 54. c. 5. Quod & Iudæos obſeruaſſe patet ex forma condemnandi Suſannam, itemque Romanos, ex Act. 25. v. 16. Hinc & Deuter. 13. v. 14. ſollicitè & diligenter Lex veritatem quæri iubet, antequam ad punitionem procedatur. Itaq; Nicodemus non tam Ieſum defendit, quàm Legem, vt ei efficaciùs proſit: credebat enim, inquit Auguſt. quia ſi tantummodò eum vellent patienter audire, fortè ſimiles miniſtris credentibus fierēt.

52. RESPONDERVNT, ET DIXERVNT EI, ferociùs cum conuitio: NVMQVID ET TV GALILÆVS ES? vt ſcilicet propter communem patriam ei faueas? vel potiùs ſenſus videtur: Numquid, & tu ex diſcipulis eius es? Nam, vt poſteà diſcipuli glorioſo nomine dicti ſunt Chriſtiani, ita anteà probroſo videntur dicti Galilæi, quia plerique tales erant, & quia Chriſtus ipſe in Galilæa educatus fuit. Vnde ancilla Lucæ 22. probat Petrum eſſe diſcipulum Chriſti, quia Galilæus erat: & Iulianus Apoſtata morti proximus exclamabat, *Viciſti Galilæe.* SCRVTARE SCRIPTVRAS, ET VIDE QVIA A GALILÆA PROPHETA NON SVRGIT, Græcè ἐγήγερται, *ſurrexit*, id eſt, deprehendes nullum hactenus Prophetam ex Galilæa prodiiſſe, & proinde neque hunc eſſe Prophetam vel Meſſiam. Ineptum planè argumenti genus: ſic enim & Eliæ auctoritatem eleuare potuiſſent, dicendo, quòd ex habitatoribus Galaad Propheta non ſurgeret; & omnium eorum, qui primi ex aliqua gente excitantur. Interim conſilium Nicodemi illum ſucceſſum habuit, vt reuerteretur VNVSQVISQVE IN DOMVM SVAM, re videlicet infectâ, & nihil decernendo aduersùs Ieſum.

CAPVT VIII.

1. IESVS AVTEM, tamquam carens hoſpitio, nemine illud offerente, PERREXIT IN MONTEM OLIVETI, in hortum ſcilicet Gethſemani, ſitum ad latus occidentale montis Oliuarum: nam illic Chriſtum frequenter conueniſſe cum diſcipulis ſuis teſtatur Ioannes infrà cap. 18. verſ. 2. idque ad orandum & pernoctandum ſub dio, vt colligitur ex Luc. c. 21. v. 27. & ex hiſtoria paſſionis.

2. ET DILVCVLO ITERVM VENIT IN TEMPLVM, vbi pridie docuerat. Cùm ergo adduxiſſent ei mulierem, DEPREHENSAM IN ADVLTERIO, in ipſo ſcilicet facto per teſtes, ita vt negari non poſſet; dixerunt ei:

5. IN LEGE MOYSIS MANDAVIT NOBIS HVIVSMODI, mulieres, LAPIDARE. Lex Leuit 20. v. 10. quàm Deuter. 22. v. 22. tantùm decernit pœnam mortis nullâ factâ mentione lapidationis: ſed verſimile eſt Iudæos, ſiue ex regula interpretandi Scripturas, ſiue ex traditione, extendiſſe lapidationem cuius fit mentio loco Deuteron. cit. in verſu, tam antecedente, quàm ſequente, etiam ad mœchos: de quo latiùs diximus in locum Leuitic. allegatum. TV ERGO QVID DICIS? Non tamquam Iudex, ſed tamquam Magiſter ac Doctor.

6. HOC AVTEM DICEBANT TENTANTES EVM, hoc eſt, non diſcendi, ſed experimentum ſumendi cauſâ, vtrùm aliquid ex ore eius elicerent: VT POSSENT ACCVSARE EVM, nempe vt, ſi lapidandam cenſeret, famam manſuetu-

dinis apud populum amitteret, imò aduerſùs finē propoſiti ſui agere videretur, qui dixerat ſe veniſſe,non vt iudicet mundum c. 3. v. 17. ſin autem non lapidandam diceret,eum Legi, vel traditioni, & conſequenter cathedræ Moyſis contrarium clamarent. IESVS AVTEM INCLINANS SE DEORSVM, DIGITO SCRIBEBAT IN TERRA, in pauimento ſcilicet templi, ſeu in pulueribus eius formando characteres,quia ſub dio erat. Quid ſcripſerit, alij aliud coniectant. Ambroſ. putat eum ſcripſiſſe id, quod habetur Matt. 7. v. 3. *Quid autem vides feſtucam in oculo fratris, &c.* D. Thomas in Comment. cum aliis, ſentit eum ſcripſiſſe idem,quod ore dixit, *Qui ſine peccato eſt veſtrûm, &c.* Cauſa, cur ſcriberet, iuxtà Aug. lib. 4. de conſenſu c. 10. fuit, vt ſignificaret illos in terra ſcribendos, non in cælo. Euthymius tamen & alij quidam putant Chriſtum ſcribendo, & quaſi aliud agendo, iudicium iſtud declinare voluiſſe, & captioſam quæſtionem à ſe auertere, adeóque contemnere. Vnde editio Complutenſis addit in Græco, μὴ προσποιούμενος, *diſſimulans*, ſeu quæſtionem non ad ſe trahens, quemadmodum prudentes viri nonnumquam facere ſolent. Cui benè reſpondet id quod ſequitur:

7. CVM ERGO PERSEVERARENT INTERROGANTES, EREXIT SE. Quo inſinuatur, Chriſtum non niſi coactum importunitate reſpondiſſe. Perſeuerabát autem interrogare, quia & ipſi ſuſpicabantur eum tergiuerſati tamquam perplexum. DIXIT EIS: QVI SINE PECCATO EST VESTRVM, id eſt, ex vobis. Per quod omnes intùs ad interiorem iudicem reuocat, tacitéque ſignificat eos non minoribus criminibus obnoxios eſſe. PRIMVS IN ILLAM LAPIDEM MITTAT, qu. d. Mulierem quidem dignam lapidatione iudico, ſed non eſt congruum vt in illa punienda Lex impleatur à puniendis; vt videlicet tranſgreſſor tranſgreſſorem iudicet, inquit Aug. Itaque neque Legem læſit, nec mulierem damnauit, ſed ita temperauit reſponſionem, vt & iuſtitiæ de vindicta criminis, & Legi ac manſuetudini ſatisfaceret, & ferociam accuſantium deprimeret.

8. ET ITERVM SE INCLINANS, SCRIBEBAT IN TERRA, tamquam rediens ad opus præmeditatum, quod ipſi interruperant, idque vt clementiſſimus Iudex daret eorum verecundiæ ſpatium recedendi, vt notat Hieron. libro 2. contra Pelagianos.

9. AVDIENTES AVTEM, & iſta altiſſimâ iuſtitiæ regulâ tamquam telo percuſſi, inquit Auguſt. quia videlicet redarguti propria conſcientia, VNVS POST VNVM EXIBANT, pudore profitendi ſe ſine peccato, & timore audiendi peiora; INCIPIENTES A SENIORIBVS, eo quòd ipſi plura haberent crimina, qui diutiùs vixerant, vel quia priores vim ſententiæ intellexerant, quaſi prudentiores, vt Ambroſ. Epiſtol. 58. ET REMANSIT SOLVS IESVS, ET MVLIER IN MEDIO STANS, nempe coram Ieſu, Apoſtolis, & auditorio.

10. ERIGENS AVTEM SE, DIXIT: VBI SVNT, QVI TE ACCVSABANT? Quo ſignificat ſe cum Scribis & Phariſæis hactenus egiſſe, tamquam cum accuſatoribus, non iudicibus. Vnde etiam dixerat, *primus lapidem mittat*, eo quòd hoc ſoleret eſſe teſtium, non iudicium. Eáque de cauſa facilius etiam fuerat accuſatores ab inſtantiæ ſeueritate compeſcere, quàm Iudices à condemnatione rei conuicti. NEMO TE CONDEMNAVIT? id eſt, te nemo lapidauit, iuxtà ſententiam condemnationis à me latam? Non enim agebatur de conuincendo, ſed de puniendo crimine.

11. NEC EGO TE CONDEMNABO. Quibus verbis, inquit Ambroſ. Epiſt. 76. dimittitur mulier, non abſoluitur, quia deerat accuſator, non quia innocens approbatur. Quid ergo quererentur Iudæi, qui priores à perſecutione criminis, & ab executione ſupplicij deſtiterunt? Et quando quidem accuſatore

deficiente liber fit reus, addit Ieſus: VADE, libera quidem à ſupplicio, ſed IAM AMPLIVS NOLI PECCARE: vt ſe homini peperciſſe, non hominis culpam ſibi placuiſſe monſtraret, inquit Auguſt. Epiſt. 54.

12. ITERVM ERGO LOCVTVS EST EIS IESVS, id eſt, perrexit ſermonem à Iudæis interruptum facere, videlicet ad populum, qui verſ. 2. dicitur ad eum veniſſe DICENS: EGO SVM LVX MVNDI, non ſolùm quatenus ſum Sapientia & Veritas, in æternum manens, ſed etiam quatenus in carne viuo. Nam de verbo incarnato dixit Iſaias, cap. 9. *Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam*, & Chriſtus ipſe cap. 9. verſ. 5. *Quamdiu ſum in mundo, lux ſum mundi*. Itaque *ſum lux mundi*, ſeu mentium humanarum, ita vt illa lux per verba, per conuerſationem, per mores per totam corporis compoſitionem reſplendeat, adeóque vt per ſenſus etiam externos hominum obſeruari, & morum regula eſſe poſſit: & ideò, QVI SEQVITVR ME, verbo, doctrinâ, & exemplo prælucentem conuerſationi ſuæ, NON AMBVLAT IN TENEBRIS, id eſt, non viuet in erroribus aut peccatis; vtrumque enim damnat ac tollit doctrina, & conuerſatio mea: SED HABEBIT LVMEN VITÆ, æternæ inquit Auguſt. cùm ſcilicet ad metam ambulationis ſuæ peruenerit. Nam, vt eſt Pſal. 35. *Apud te eſt fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*.

13. DIXERVNT EI: TV DE TEIPSO TESTIMONIVM PERHIBES: ideóque TESTIMONIVM TVVM NON EST VERVM, quemadmodum ſcilicet tu dixiſti cap. 5. v. 25. Sed tunc loquebatur ad hominem, hoc eſt ſecundùm morem inter homines vſitatum; vbi propter ſuſpicionem falſitatis, quæ ex amore ſui naſci ſolet, homini de ſe teſtificanti non creditur: quem morem tunc Dominus non tamquam omni ex parte verum probauit; ſed ſaltem circa ſe Phariſæorum cauſâ admiſit, vtens aliis notioribus de ſe teſtimoniis. Hîc verò totam auctoritatem ſuam, etiam ratione diuinitatis ſibi competentem proferre volens, docet caſum dari, in quo rectiſſimè ſuo de ſe vti poſſet teſtimonio: ita tamen vt *teſtimonium ſuum verum ſit*. Ratio eſt, QVIA SCIO, id eſt, accuratiſſimâ cognitione comprehendo, VNDE VENI, nempe ex ſinu Patris in hunc mundum, tamquam Deus ex Deo; ET QVO VADO, iterum ſcilicet ad Patrem abſolutâ diſpenſatione legationis meæ. Quibus verbis breuiter complectitur omnino de ſe credenda, videlicet & ſe Deum eſſe ex Deo, & initium ac finem incarnationis ſuæ, ac proinde ſibi maximè credendum eſſe: quia, vt Chryſoſt. Deus ſibi ipſi idoneus teſtis eſt: &, vt Aug. lumen idoneum eſt, vt & alia demonſtret & ſe. VOS AVTEM NESCITIS, VNDE VENIO, AVT QVO VADO, id eſt, ignoratis originem & egreſſum meum ex Patre, & regreſſum ad Patrem.

15. VOS SECVNDVM CARNEM IVDICATIS: id eſt, ſecundùm ſuggeſtionem carnis, & affectuum carnalium veſtrorum: itemque ſecundùm infirmitatem carnis meæ oculis veſtris conſpicuam pronuntiatis de me. EGO verò NON IVDICO QVEMQVAM, ſupple, ſecundùm carnem, ſicut ſupplet Aug. id eſt, nihil pronuntio de me, aut de aliis ex affectu carnali, & ex iis, quæ ſolis ſenſibus foris apparent. Proinde

16. SI IVDICO EGO, id eſt, teſtificor quippiam de me, aut aliis, IVDICIVM MEVM VERVM EST id eſt, teſtimonium illud meum legitimum eſt, & non ſuſpectum. Nam, & præcedentia & ſequentia apertè poſtulant, vt *Iudicare* & *Iudicium* pro *Teſtari* & pro *Teſtimonio* ſumantur. QVIA SOLVS NON SVM, qui ſcilicet teſtimonium de me perhibeo: SED EGO, ET QVI MISIT ME PATER, hoc eſt, quia duo ſumus.

17. ET IN LEGE VESTRA SCRIPTVM EST, QVIA DVORVM HOMINVM, nihil in ſe diuinitatis habentium, TESTI-

MONIVM VERVM EST, id eſt, pro vero, & legitimo recipiendum eſt, ita vt ei ſit ſtandum: quantò magis teſtimonium Patris & meum? Alludit enim ad locum Deuter. 19. Nunc verò

18. EGO SVM, QVI TESTIMONIVM PERHIBEO DE MEIPSO, ET PATER. Quibus verbis explicat id, quod dixerat verſ. 16. nempe duos eſſe, qui de ſe teſtimonium perhibeant, ſeipſum ſcilicet tamquam Deum, & Patrem ſuum; quorum vterque per os humanę naturę Chriſti, & per opera mirabilia de Chriſto teſtimonium ferebat.

19. DICEBANT ERGO EI: VBI EST PATER TVVS? ſatis animaduertentes de alio Patre, quàm de Ioſeph eſſe ſermonem: diſſimulant tamen, & quaſi per ludibrium rogabant, vt clariùs expreſſum in calumniam trahant. RESPONDIT IESVS, pàlàm eis exprobrans ignorantiam, occultè autem ſatisfaciens quæſtioni, vt calumniæ non pateret locus: NEQVE ME SCITIS, ſicuti putatis, NEQVE PATREM MEVM. Quamuis enim eum noueritis aliquatenùs ſub ratione Dei; non tamen ſub ratione Patris mei: quaſi diceret, inquit Aug. Dicitis, *Vbi eſt Pater tuus?* quaſi iam me ſciatis, & quaſi totum hoc ſim, quod videtis. SI ME SCIRETIS, id ſcilicet, quod potiſſimùm ſum ſecundùm diuinitatem meam, & præſertim ſecundùm proprietatem diuinitatis meæ perſonalem; FORSITAN ET PATREM MEVM SCIRETIS. Pro, *forſitan*, eadem vox Græca ἂν infrà, c. 14. v. 7. transfertur, *vtique*: *Patrem meum vtique cognouiſſetis*, hoc eſt ſciretis me æternum habere Patrem, qui me ex vtero ante luciferum genuit æqualem ſibi: non enim poteſt intelligi in diuinis Filius ſine Patre, neque contrà.

21. DIXIT ERGO ITERVM EIS IESVS, quia in peruerſa voluntate apprehendendi eum perſeuerabant: EGO VADO, ex hoc mundo ad Patrem, q. d. Non ſitis anxij de me tollendo, non diu hærebo inter vos: moriar enim breui; ſcelere quidem veſtro, ſed ſponte mea: ET QVÆRETIS ME, non deſiderio, ſed odio, inquit Aug. vt eradatis nomen meum de terra viuentium, ET IN PECCATO VESTRO, odij mei, MORIEMINI. Vbi ſententiam condemnationis eis prædictam eſſe ex ore veritatis, notat idem Aug. quamuis nonnulli hoc tantùm dictum eſſe velint ratione periculi, in quo verſabantur. ET QVO EGO VADO, per mortem regnaturus apud Patrem, VOS NON, ſeu numquam, POTESTIS VENIRE, impediti ſcilicet illo odij & incredulitatis peccato.

22. DICEBANT ERGO IVDÆI, ad ſe inuicem muſſitantes: NVMQVID INTERFICIET SEMETIPSVM, QVIA DIXIT: QVO EGO VADO (quibus verbis videbatur ſignificari ſpontaneus, ac propriæ actionis voluntatis diſceſſus) VOS NON POTESTIS VENIRE. Intelligebant enim hæc quaſi dixiſſet: Interficiendo me ipſum, effugiam manus veſtras. Nuper c. 7. v. 35. aliam coniecturam multò benigniorem ex iiſdem verbis fecerant; vtramque verò, quia ignorabant eum habere poteſtatem ponendi animam ſuam.

23. ET DICEBAT EIS, id eſt, & addebat Ieſus verbis ſuis; non enim tam eſt reſponſio, quàm continuatio ſermonis præcedentis, cui Euangeliſta illam impiam coniecturam Iudæorum interpoſuerat: VOS DEORSVM ESTIS, id eſt, de terra, & ita terram ſapitis, terrenis cogitationibus impleti; EGO DE SVPERNIS SVM, id eſt, de cœlo ex Patre natus, ideóque cæleſtia loquor & ſapio. VOS DE MVNDO HOC ESTIS, & proinde pleni iis, quæ in hoc mundo corrupto ſunt, concupiſcentiâ carnis, concupiſcentiâ oculorum, & ſuperbiâ vitæ; EGO NON SVM DE HOC MVNDO, quia à mundi vitiis & concupiſcentiis eius, vanitate & prauitate prorſus liber.

24. DIXI ERGO VOBIS, meritò ſcil. quia tales eſtis, QVIA MORIEMINI IN PECCATIS VESTRIS. Nam ex illa mundana prudentia eorum naſcebatur acerbiſſimum iſtud odium in Ieſum: ex odio incredulitas, quæ fidem in Mediatorem,

vnicum remedium liberationis, excludebat. Nam hoc eſt quod addit: SI ENIM NON CREDIDERITIS, quod eos non facturos præuidebat, & prædixerat, tacitè ſuggerens modum, quo poſſent à peccatis liberari; quaſi diceret, ex oppoſito: Ergo ſi credideritis, non moriemini in peccatis veſtris. Atque ita in ſpem aliquã reuocauit eos, qui erant ex eis crediturí: non enim omnes erant reprobi, vt hîc Aug. QVIA EGO SVM, abſolutè. Reſpicit enim ad locum Exodi 3. v. 14. vbi Deus admirabile nomen ſuum exprimens, dicit Moyſi: *Ego ſum qui ſum.* Quo nomine docet Aug. propriè ſignificari immutabilitatem eſſe diuini, & conſequenter æternitatem, infinitatem, &c. hoc eſt, eſſe diuinum principio & fine carens. Hoc enim propriè dicitur eſſe, quod numquam mutatur, id eſt, cuius futurum numquam tranſit in præteritum, ſed ſemper eſt. Vnde iſtud, *Niſi credideritis, quia ego ſum*, idem eſt quod, *Niſi credideritis, quia ego ſum Deus*, vt fuſiùs Aug. Vide dicta Exodi 3. Quia verò Chriſtus non explicauerat, quidnam vel quiſnam eſſet, putantes aliquid ſubaudiri, dicebant ei:

25. TV QVIS ES? quibus reſpondit: PRINCIPIVM, QVI ET LOQVOR VOBIS, id eſt, principium omnium creaturarum, qui etiam per aſſumptam humanitatem vobis loquor, provt exponit Ambroſ. l. 3. de fide c. 4. & aliis locis, Aug. ſæpiùs, Proſper, Bernard. & alij Latini. Sed textus Græcus omnes, maximè recentiores torquet, in quo illud, *principium*, eſt quarti caſus, & pro *qui* eſt, *quia*, vel, *quòd*, τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν. Neque poteſt referri ad *principium*, tamquam relatiuum eius, quia genere differunt. Itaque Aug. Tract. 28. in Ioan. dicit Chriſtum reſpondere non ad verba, ſed ad mentem Iudæorum, qui dicendo & interrogando, *Tu quis es?* tacitè rogabant, Quem vis te eſſe credamus? quibus reſpondet Chriſtus: *Principium*, ſupple, me credite. Quæ conſtructio quia durior eſt, hinc alij aliis multis modis, ſed à Latino textu valde recedentibus, difficultatem expedire conantur. Dicendum videtur, illud ἀρχὴν Græcè poni aduerbialiter, vt ſubaudiatur præpoſitio κατὰ, quemadmodum ſubauditur, quando dicunt τὸ τέλος, id eſt, *finem*, pro *tandem*, *denique*, *in fine*. Et ita ſenſus erit: *A principio*, ſupple, *ego ſum*, quia omni tempore prior ſum, apud quem non eſt fuiſſe vel fore, ſed immutabiliter ſemper eſſe: *qui*, vel *quia* (in idem enim redit) etiam *loquor*, ſeu dico hoc ipſum *vobis*, quando dixi, *Ego ſum.* Hic ſenſus Græci textus videtur commodiſſimus, & vulgato textui maximè vicinus, & vix differt ab illo primo ſenſu Ambroſ. Auguſt. & aliorum antiquorum, qui non tam verba Græca, quàm ſenſum reddiderunt.

27. MVLTA HABEO VOBIS LOQVI, id eſt, quæ de vobis loquar & expoſtulem ET IVDICARE, id eſt, imò propter quæ vos meritò condemnare poſſem (ingratitudinem enim & incredulitatem eorum præcipuè notat;) SED QVI MISIT ME, VERAX EST, q. d. Sed omiſſis omnibus illis, hoc vnum vobis dicam, ad redargutionem infidelitatis veſtræ, quod Pater, qui miſit me, verax eſt: ET EGO, QVÆ AVDIVI AB EO, HÆC LOQVOR IN MVNDO, id eſt, & nihil loquor in hoc mundo, niſi quæ à verace audiui; ac proinde neceſſe eſt, veram eſſe doctrinam meam, cui tamen credere & obedire recuſatis.

27. ET NON COGNOVERVNT, QVIA PATREM EIVS DICEBAT DEVM, id eſt, non obſeruarunt, ſeu non intellexerunt, quòd de Deo tamquam Patre ſuo naturali loqueretur: neſcientes videlicet, quid ſibi vellet in illis verbis, verſu 25. Quod promittit eos aliquando cognituros, addendo:

28. CVM EXALTAVERITIS FILIVM HOMINIS, in cruce, provt explicat ipſe Euangeliſta cap. 12. verſ. 33. TVNC COGNOSCETIS, ex miraculis in paſſione contingentibus, ex ſucceſſu euentuum prædictorum, ex ſigno Ionæ Prophetæ,

hoc eſt, reſurrectione, & ex mirabilibus, quæ poſt aſcenſionem acciderunt, QVIA EGO SVM, id eſt, me Deum eſſe æternum, & immutabilem. Et ne putaretur Pater, ſubiungit provt notat Auguſtin. ET A MEIPSO FACIO NIHIL: id eſt, cognoſcetis, me non eſſe primum actionum mearum principium, ſed eſſe Deum de Deo, à quo habeo omnia, quæ ſum, & facio; QVIA SICVT DOCVIT ME PATER, HÆC LOQVOR. Docuit autem Pater, quatenus ſciens ſcientem genuit: nam quemadmodum illi gignendo dedit, vt eſſet, ſic gignendo dedit, vt noſſet. Non enim ſic docuit, quaſi indoctũ genuerit, ſed in natura ſimplici veritatis, hoc eſt eſſe, quod noſſe, vt Aug. Tract. 40. ET QVI MISIT ME, id eſt, cuius auctoritate tamquam paternâ incarnatus ſum, MECVM EST, id eſt, non receſſit à me, etſi non ſimul incarnatus ſit: ET NON RELIQVIT ME SOLVM, id eſt, miſit quidem, ſed non dimiſit, ſeu non deſeruit me, neque ſecundùm diuinitatem, neque ſecundùm humanitatem. Cuius rei argumentum, ac ſignum eſt, QVIA QVÆ PLACITA SVNT EI, FACIO SEMPER, cum ipſo ſcilicet vt Deus, cuncta componens, & ordinans, & gubernans ſine intermiſſione, tamquam eiuſdem cum ipſo voluntatis & operationis: vt homo verò nihil volens, aut faciens à paterna voluntate diſſentaneum Ex quo patet, quàm accuratè, quàm ſtudioſè, ac ſollicitè Chriſtus omnia ſua deferat Patri tãquam principio ac fonti. Vt ita nos doceret rem grauiſſimam maximéque neceſſariam, videlicet vt animus noſter, Deo tamquam principio ſemper inhæreat, & ad illum cuncta referat, ne aliquid ſibi reſeruando, vel ſibi placendo, quodammodo ſibi ſuum fiat principium, & per ſuperbiam cadat, vt Aug. 14. de Ciuit. cap. 13. Cùm ergò ei loquenti multi crediddiſſent, dicebat eis Ieſus:

31. SI VOS MANSERITIS IN SERMONE MEO: id eſt, perſeueraueritis in fide, & obedientia verborum meorum, VERI DISCIPVLI MEI ERITIS, ideſt tunc verè merebimini nomen diſcipulorum, quia fructum ac fidem diſcipulatus aſſequemini, vitam ſcilicet æternam, iuxtà illud, *Qui perſeuerauerit vſque in finem, hic ſaluus erit.* Qui enim credunt, & in tempore tentationis recedunt, non merentur nomen diſcipulorum Chriſti. Quo vero fructu futuri ſint diſcipuli exponit, addendo:

32. ET COGNOSCETIS VERITATEM, proficiendo ad rerum creditarum intelligentiam. Fides enim eſt, inquit Auguſt. credere, quod non vides; veritas (ſeu cognitio veritatis) videre, quod credis: qui eſt fructus fidei. ET VERITAS, credita, atque cognita, LIBERABIT VOS, id eſt, ex ſeruis liberos faciet, ſicut Græcum ἐλευθερώσει ſonat, libertate ſcilicet propriè dictâ, & oppoſitâ ſeruituti, quà concupiſcentiis peccatorum dominantibus ſeruitis; vt videlicet deinceps Deo, non timore pœnæ, ſicut ſerui, ſed ingenuo amore ipſius Dei, ſeu iuſtitiæ ſeruiatis. Ita plerumque Auguſtinus vt Serm. 48. de verbis Domini, lib. 1. operis imperf. contrà Iulianum, & aliis locis. Quem ſenſum & ipſa cohærentia verborum ſequentium poſtulat: nam illi ex Iudæis, qui increduli remanſerant, audito nomine liberationis,

33. RESPONDERVNT EI: SEMEN ABRAHÆ SVMVS, ET NEMINI SERVIVIMVS VMQVAM. Quod ſi de ſe intelligant, verum dicunt, quia Romanorum non erant ſerui, ſeu mancipia, ſed politico iure ſubditi & ingenui: ſin de maioribus, ſplendidum mendacium fuiſſe teſtatur ſeruitus Ægyptiaca & Babylonica. QVOMODO TV DICIS: LIBERI ERITIS? quaſi ſcilicet liberi non ſimus, vel antè non fuerimus, quando quidem libertas, de qua tu loqueris, non ſit niſi à ſeruitute. Quod cùm Chriſtus refutare potuiſſet, etiam iuxtà carnalem eorum intellectum; oſtendere tamem maluit, ſe non de corporis, ſed animi libertate loqui.

34. RESPONDIT ergò: AMEN AMEN, id eſt, quàm veriſſimè, DICO VOBIS (nam ſuperlatiuum, ſeu exceſſum. Hebræi ſæpè repetitione eiuſdem vocis exprimere ſolent:) QVIA OMNIS QVI FACIT PECCATVM, ſiue de cætero ſit corpore ſeruus, ſiuè liber, SERVVS EST PECCATI, dominantis arbitrio eius. Nam peccato perpetrato non ſolùm non poteſt homo viribus ſuis inde liberar per remiſſionem peccati, ſed etiam deſiderio peccandi ita tenetur obſtrictus, vt niſi gratia retineat, in alia deinceps peccata præcipitetur: quod Apoſtolus vocat *regnare peccatum*, ac *dominari peccatum*. Vbi nomine *Peccati* certum eſt intelligi imperioſam illam concupiſcentiam, quæ ſeruos ſuos ſemper ad peccata ſollicitat, & certiſſimè impellit niſi vi maiore gratiæ compeſcatur: & eam hoc quoque loco intelligi Auguſt. tradit. Ab hac ergo peccati ſeu concupiſcentiæ peccandi ſeruitute liberantur illi, quos veritas per potentem gratiam, ſeu iuſticiæ oppoſitę delectationem liberos facit: quæ libertas arbitrii, & oppoſita ei ſeruitus, luculentè deſcribitur ab Apoſtolo, ad Roman. 6. v. 12. vſque ad finem, & 2. Petri 2. v. 16. Vt autem magis eos terreat, explicat conditionem talis huius ſeruitutis & libertatis, adhibitâ ſimilitudine ex iure politico.

35. SERVVS AVTEM NON MANET IN DOMO, IN ÆTERNVM, id eſt, hæc eſt conditio ſeruorum, vt non ſemper maneant in familia, ſicuti filius iure ſuo tamquam heres, ſed eiicitur, aut venditur cùm domino placuerit. Relinquit autem eis tacitè ſupplendam alteram ſimilitudinis partem, nimirum, ita iuſto Dei iudicio ſeruus peccati ex domo Dei eiicitur. Nam in huius rei figuram Iſmaël tamquam ſeruus eiectus fuit, iuxta illud Scripturæ, *Eijce ancillam & filium eius*. Iſaac verò tamquam filius eſt retentus.

36. SI ERGO VOS FILIVS, id eſt, ego, qui ſum veritas illa, de qua antè locutus fui, LIBERAVERIT ab iſta ſeruitute peccati, cui obſtricti eſtis, VERE LIBERI ERITIS, non ſolùm libertate ciuili, de qua gloriamini, ſed libertate verâ animi: quæ in eo ſita eſt, vt homo neque concupiſcentiæ peccatorum in ſe dominanti, & conſequenter neque dæmoni, ſed ſoli Deo per charitatem ſinceram, tamquam filius ſerdiat.

37. SCIO QVIA FILII ABRAHÆ ESTIS, Grecè σπέρμα, *ſemen Abrahæ*, reſpicit enim ad verba illorum, v. 33. vt retundat eorum gloriationem de patre Abraham: SED QVÆRITIS ME INTERFICERE, QVIA SERMO MEVS NON CAPIT IN VOBIS, id eſt, non inuenit locum in corde veſtro. Retenta eſt enim phraſis Græca οὐ χωρεῖ ἐν ὑμῖν, tam inuſitata, quam Latina, quâ tribuitur ſermoni id, quod cordibus conueniebat. Significabat enim eos propter ſeruiturem peccati, non capere ſermonem ſuum, ſeu ſermonem non capi ab eis: quo ſenſu alibi dicitur, *Non omnes capiunt verbum hoc*.

38. EGO QVOD VIDI APVD PATREM MEVM LOQVOR, hoc eſt, Veritatem vidi, veritatem loquor, inquit Auguſt. & ſimili modo, vos, QVÆ VIDISTIS APVD PATREM VESTRVM FACITIS, dum ſcilicet quæritis me interficere, & ſermonem meum repellere. Relinquit eis tacitè ſubſumendum: ſed non vidiſtis hoc apud vel in Abraham, ergo ille non eſt pater veſter, ſed alius aliquis ſceleratior. Quam argutationis tacitæ vim cùm Iudæi ſatis intelligerent.

39. RESPONDERVNT: PATER NOSTER ABRAHAM EST, apud quem ſcilicet nihil mali exempli vidimus. DICIT EIS IESVS: SI FILII ABRAHÆ ESTIS, legitimi, & benedictionis eius hæredes, OPERA ABRAHÆ FACITE, quia veri filii Abrahæ cenſentur, non filii carnis, ſed filii promiſſionis, ſeu gratiæ Dei; hoc eſt, non qui ex Abraham carne nati ſunt, ſed qui per gratiam Dei, renati imitantur fidem & opera Abrahæ, ſicut docet Apoſt. ad Rom. 4. & ibid. cap. 9. v. 7. & 8. & ad Galat. 3. v. 7.

40. NVNC AVTEM QVÆRITIS ME INTERFICERE, &c. HOC ABRAHAM NON FECIT. Ergò non poteſtis iactare vos eſſe filios Abrahæ genuit nos, ſed potiùs ad dedecus veſtrum degeneres.

41. VOS FACITIS OPERA PATRIS VESTRI, id eſt, opera conſentanea operibus

patris veſtri, nempe alterius quàm Abrahæ, qui homicida non fuit: quem patrem eorum intelligit eſſe diabolum, vt ſequitur verſu 44. ſed eum antè non clarè exprimit, quàm eos à filiatione tam Abrahæ, quàm Dei excludiſſet. Itaque cùm animaduerterent de carnali generatione, ſed de ſpirituali Chriſtum loqui, hoc eſt, non de carnis propagatione, ſed de vitæ inſtitutione, inquit Auguſt. ſciréntque idololatriam in Scripturis *fornicationem* vocari, quando Diis falſis & multis anima tamquam proſtituta ſubiicitur; DIXERVNT EI: Nos ex FORNICATIONE NON SVMVS, id eſt, non ex fornicatoribus ſeu idololatris, ſed ex veri Dei cultoribus: proinde VNVM PATREM HABEMVS, videlicet DEVM, quem tamquam patrem religionis noſtræ, verùmque Deum colimus & imitamur. Nihil habes igitur, quod nobis obiicias de patre noſtro, neque ſecundùm carnem, neque ſecundùm ſpiritum.

42. DIXIT ERGO EIS IESVS: SI DEVS VESTER PATER ESSET, adoptione, & vos germani filii Dei, DILIGERETIS VTIQVE ME, qui ſum Filius Dei naturalis. Non eſt enim filii adoptiui filium eiuſdem patris naturalem odiſſe, aut non diligere: EGO ENIM EX DEO PROCESSI, vt Filius vnicus, vt æqualis, vt verbum Patris, ait Auguſt. ET VENI, in mundum per Incarnationem: NEQVE ENIM A MEIPSO VENI, proprio ſcilicet conſilio, ſecluſo Patre, SED ILLE ME MISIT.

43. QVARE LOQVELAM MEAM NON COGNOSCITIS? hoc eſt, ſi Deus eſt pater veſter, vt glorimini, cur non agnoſcitis linguam ſeu idioma meum, cùm ſit diuinum, vt potè & patris veſtri, & fratris veſtri? nam conterranei, & præcipuè domeſtici, linguam ſuam inuicem familiariſſimè intelligunt: QVIA, id eſt, niſi quia, (eſt enim magis increpatio, quàm reſponſio) NON POTESTIS AVDIRE SERMONEM MEVM, id eſt præ animi auerſione, & odii magnitudine, me neque loquentem ferre poteſtis. Vnde ſapientiæ 2. v. 15. dicent Iudæi de Chriſto: *Grauis eſt nobis etiam ad videndum, quoniam diſſimilis eſt aliis vita illius*, &c.

Quapropter vt apertiùs vobis loquar.

44. VOS EX PATRE DIABOLO ESTIS, non creatione, aut generatione, aut adoptione; quibus modis dicuntur in Scripturis filii alicuius, ſed morum imitatione, vt Aug. quomodo omnes credentes vocantur filii Abrahæ. Vnde & Chriſtus quaſi rationem redderet iſtius filiationis, ſubiungit: ET DESIDERIA PATRIS VESTRI, de me occidendo iam diu meditata, VVLTIS FACERE, ea ad effectum deducendo. Explicat autem duo tantùm genera deſideriorum diaboli, quæ Iudæi accuratè exprimebant, homicidium & mendacium. Nam ILLE HOMICIDA ERAT AB INITIO, hominis ſcilicet conditi, quia primis parentibus peccatum perſuadendo, totum genus humanum occidit, iuxta illud Sapientiæ 2. *Inuidia diaboli mors introiuit in orbem terrarum.* Vnde eodem homicidii amore docuit paulo pòſt Cain occidere fratrem ſuum, quia, vt Baſil. Homil. de Inuidia, illam artem nemo adhuc hominum illo tempore excogitauerat. Deinceps vero ipſe eſt, qui bellis & homicidiis infinitis totum orbem impleuit & implet. ET IN VERITATE, id eſt amore poſſidendæ, dicendæ, & faciendæ veritatis, NON STETIT, id eſt, non permanſit. Ergo in veritate fuit aliquando, ſed non ſtando ac perſeuerando, de veritate lapſus eſt, vt notat hîc Aug. Significatur enim mutatio eius in deterius, à veritate ad fraudes & mendacia. QVIA NON EST VERITAS IN EO. Signum redditur, non cauſa eius, quòd in veritate non ſtetit, vt idem notat 11. de Ciuit. c. 14. q. d. Quod ex eo perſpicuum eſt, quia nunc in affectu eius non eſt veritas, eo quòd eam non diligat, neque in dicendo, neque in faciendo. Inſinuat ergo eum creatum fuiſſe in veritate: neque enim fieri poteſt, vt à Deo extra veritatem creetur. Ergo cum nunc in eo non ſit veritas, meritò arguitur, non quòd in veritate non fuerit, ſed quòd in ea non ſteterit, id eſt, perſeuerauerit. Itaque CVM LOQVITVR MENDACIVM, quod ſit, quandocumque aliquis contrà id, quod ſentit, loquitur voluntate fallendi, prout definit Aug. in Enchiridio. cap. 22. EX PROPRIIS LOQVI-

LOQVITVR, quia diabolus non aliunde mendacium accepit, ſicut ille, cui ab alio perſuadetur mendacium. Hunc enim ſenſum Chriſtus ipſe declarat, addens: QVIA MENDAX EST, id eſt, quia diligit mendacium. Sic enim diſtinguitur *Mentiens* à *Mendace*, quòd Mentiens eſt etiam, qui mentitur inuitus; Mendax verò amat mentiri, atque habitat animo in delectatione mentiendi; mentiens videlicet ſolâ mentiendi fallendique libidine, vt Aug. lib. De mendacio c. 11. & 14. ET PATER EIVS, ſupple mendacij, quod præceſſit, hoc eſt, eſt primus auctor, & inuentor mendacij, vtpotè quod ipſe à nemine didicit, quàm à ſeipſo, & ſtatim primis parentibus perſuaſit, Nam, vt idem Aug. Quomodo Deus Pater genuit Filium veritatem, ſic diabolus lapſus genuit quaſi filium mendacium; & ideò eſt pater mendacij, ſicut Deus eſt pater veritatis.

45. EGO AVTEM, quomodo textus Græcus & Auguſt. QVIA VERITATEM DICO, NON CREDISTIS MIHI. Significatur ergo ſumma peruerſitas eorum, quòd ideò ei non crederent, quia dicebat veritatem, cùm è contrario magis vnicuique credendum ſit, quia veritatem dicit. Contingere autem hoc ſolet ex odio dicentis, & ex amore vitij, quod arguitur. Adfert hoc Chriſtus argumentum, quòd ſunt filij diaboli, qui amat mendacium.

46. QVIS EX VOBIS ARGVET ME DE PECCATO? id eſt. Quis redarguet, ſeu argumentis conuincet de vllo peccato, maximè mendacij, aut falſitatis in dicendo ac docendo? ſupple, vt propter hoc non videamini mihi credere. Si autem VERITATEM DICO VOBIS, irrefragabilem, QVARE NON CREDITIS MIHI? cùm ſcilicet nullam cauſam non credendi mihi, nec ex doctrina, nec ex verbis, nec ex moribus meis prætexere poſſitis: q.d. Quare non creditis, niſi quia non ex Deo, ſed ex parte diabolo eſtis, cui inuiſa eſt veritas? Hanc enim cauſam tacitè tangit, quando ſubiungit.

47. QVI EX DEO EST, tamquam Patre per imitationem, & animi morúmque ſimilitudinem, VERBA DEI AVDIT, id eſt, ea libenter accipit, tamquam auribus, affectui, & moribus ſuis conſona. PROPTEREA AVTEM VOS NON AVDITIS, id eſt, non recipitis ac diligitis verba Dei, QVIA EX DEO NON ESTIS, SED EX PATRE DIABOLO. Quod ideò dicit, non vt propterea excuſabiles viderentur, ſed vt de illa peruerſitate compuncti, aures audiendi à Deo peterent.

48. RESPONDERVNT ERGO IVDÆI, quaſi laceſſiti hâc inuidiâ: NONNE BENEDICIMVS NOS, id eſt, optimo iure dicere ſolemus inter nos: numquam enim leguntur hoc expreſsè obiecisse Chriſto; quamquam nihil vetet, ſæpiùs obiectum fuiſſe, licet non ſit ſcriptum, vt notat Chryſoſt. QVIA SAMARITANVS ES TV, origine, affectu, religionis Moſaicæ, & gentis contemptu, moribus, ET DÆMONIVM HABES, quod ſcilicet tibi & verba illa inſpirat, & ſigna in te perpetrat; Itaque quia Chriſtus negauerat eos eſſe ex parte Abraham, & aſſeruerat eſſe ex diabolo; reddunt ei in vtroque conuitiando talionem, dicendo eum eſſe ex infami ſtirpe Samaritanorum, & à diabolo agitari. Primam calumniam, quia notoriè falſa erat, negligit: ad ſecundam verò, quæ atrociſſima erat, & omnem detrahebat fidem dictis factiſque ſuis, reſpondit Ieſus ſummâ cum manſuetudine & clementia, qui ſummâ eum vehementiâ improbitatem eorum redarguerat, vt vtrumque notat Chryſoſt.

49. EGO DÆMONIVM NON HABEO, id eſt, nihil mihi cum dæmone commercij, SED HONORIFICO PATREM MEVM id eſt, in omnibus gloriam Dei Patris mei ſpecto ac tueor, etiam dum vos homicidas ac mendaces non ſino filios Dei atque Abrahæ vocari: ET INHONORASTIS ME, tantâ me afficiendo contumeliâ, vt non poſſitis atrociori.

50. EGO AVTEM, ne me putetis con-

tumeliis veſtris angi, NON QVÆRO GLORIAM MEAM, id eſt, non admodum curo, non affecto, non propugno: EST QVI QVÆRAT, ſupple, *gloriam meam.* Intelligit Patrem, inquit Aug. ET IVDICET, id eſt, vlciſcatur contumelias meas, vt non putetis eas vos impunè laturos. Itaque neglectis contumeliis eorum, pergit aſſerere fructum doctrinę ſuæ, quaſi connectens hæc v. 31. & 32. ex quibus poſtrema Iudæorum contradictio nata fuerat.

51. SI QVIS SERMONEM MEVM SERVAVERIT, fide & opere, MORTEM NON VIDEBIT IN ÆTERNVM, id eſt, non experietur mortem æternam: ſub inſinuans mortem quidem temporalem viſurum, ſed ab ea tranſiturum ad vitam æternam.

52. DIXERVNT ERGO IVDÆI, quaſi audito ingenti paradoxo: NVNC COGNOVIMVS, certo certiùs, QVIA DÆMONIVM HABES, cuius inſtinctu tantam arrogantiam ſapientia verba loqueris. Nam ABRAHAM MORTVVS EST, ET PROPHETÆ, qui tamen ſermonem Dei ſeruauerunt: ET TV DICIS, maiora quaſi arrogans verbis tuis, quàm Deus ſuis: SI QVIS SERMONEM MEVM SERVAVERIT, &c. quæ Chriſti verba ipſi quaſi de morte temporali dicta arripuerant.

53. NVMQVID TV MAIOR ES PATRE NOSTRO ABRAHAM? &c. Conſequentia poſtulabat, vt dicerent: Numquid tu maior es Deo? & qui te audiunt, maior es Abraham, & Prophetis? ſicut Chryſoſtom. notat: ſed contenti ſunt dicere, *Numquid tu maior es Abraham?* &c. eo quòd per abſurdum illis videretur, eum vel Abrahamo & Prophetis maiorem dici. Neceſſe enim erat eum, qui ſuâ auctoritate quemquam ad vitam reuocat, eſſe maiorem eo, qui neceſſitate moritur: ET PROPHETÆ MORTVI SVNT, id eſt & Prophetis, qui mortui ſunt. QVEM TEIPSVM FACIS, per ipſam tuam iactantiam?

54. RESPONDIT IESVS, ad illud ſcilicet, quod proximè præcedit, *Quem teipſum facis?* SI EGO GLORIFICO ME IPSVM, id eſt, ſi ego verbis illis magnificis propriam gloriam capto, me ipſum laudando, ſicut vos putatis, GLORIA MEA NIHIL EST, id eſt, inanis eſt, quia ex parte laudantis, nullius omninò apud homines auctoritatis eſt, nec veram gloriam inter homines facit: ſed EST PATER MEVS, QVI GLORIFICAT ME: oraculis Prophetarum, teſtimoniis de cœlo, miraculis indubitatis, teſtando vera eſſe, quæ dico, & me talem eſſe, qualem dico. Quòd ſi quæritis, quis ſit Pater meus? is, inquam, eſt, QVEM VOS DICITIS, QVIA DEVS VESTER EST, ne fortè putetis teſtimonium eius à vobis repudiari poſſe. Significat igitur ſe eſſe Filium illius Dei naturalem.

55. ET, pro *ſed*, NON COGNOVISTIS EVM, neque vt Patrem meum, neque vt glorificantem me ſignis ac miraculis: EGO AVTEM NOVI EVM, vtpotè Filius eius naturalis. Quod iterum arrogantiæ videri poterat; ſed non ita arrogantia caueri debet, vt veritas relinquatur, inquit Auguſtin. ideóque addit: ET SI DIXERO, QVIA NON SCIO EVM, ERO SIMILIS VOBIS MENDAX, quia contra mentem meam, & conſcientiam loquar, more veſtro, qui veritati etiam agnitæ reſiſtitis, & non agnitam vos ſcire dicitis. SED SCIO EVM, cuius ſignum eſt, quia SERMONEM, id eſt, mandata, EIVS SERVO: tacitè indicans eos non ſeruare, ideóque non cognouiſſe Deum, & mendaces eſſe. Nam, vt aptiſſimè dicitur 1. Ioan. 2. v. 3. & 4. *In hoc ſcimus, quoniam cognouimus eum, ſi mandata eius obſeruemus. Qui dicit ſe noſſe eum, & mandata eius non cuſtodit, mendax eſt.* Amotâ igitur iactantiæ opinione, iam ex ipſo Abraham oſtendit, eum non ægrè laturum fuiſſe, quòd ei præferretur.

56. ABRAHAM PATER VESTER, quē mihi obiicitis, EXVLTAVIT, id eſt, geſtiuit, ſeu ſummo affectu deſiderauit, VT VIDERET DIEM MEVM. Quod Aug. nonnumquam exponit de illo die, qui nullo finitur craſtino, nullo præuenitur heſterno, hoc eſt, de ipſa æternitate, in

qua Filius coæternus eſt Patri, prout loquitur lib. De peccat orig. cap. 17. Sed verisimilius eſt per Hebraiſmum, diem Christi vocari tempus, quo vixit mortalis in hoc mundo, quòd Abraham videre deſiderauit; quia deſiderauit videre vicinam ſalutem, & omnium Gentium benedictionem in ſemine ſuo, hoc eſt Chriſto. Ex quo colligit Aug. ibid. fuiſſe Abraham fide Incarnationis eius imbutum. VIDIT, reipsâ, inquiunt aliqui recentiores, Deo ſcilicet illi reuelante in limbo, vbi tunc degebat. Sed communis veterum interpretatio eſt, Chriſtum loqui de viſione, vel per fidem, vel per particularem & propheticam reuelationem. Itaque eum vidiſſe diem Chriſti, quando Filium immolare voluit, atque arietem cornibus inter vepres hærentem vidit: vterque enim Chriſti patientis typum geſſit. Ita Chryſoſt. Theophil. itémque Iren. c. 14. & 15. Vel vidiſſe, quando iuſſit, vt ſeruus poneret manum ſuam ſub femore eius, & iuraret per Deum cœli. Quo ſignificabat Deum cœli de femore ſuo naſciturum, vt Aug. tum hîc, tum loco ſuprà citat. ET GAVISVS EST, propter beneficii propheticè præuiſi magnitudinem. Quo indicat ſe Abrahamo longè maiorem eſſe, vt Chryſoſt.

57. DIXERVNT ERGO IVDÆI, exiſtimantes hoc dici de corporali viſione per oculos carnis: QVINQVAGINTA ANNOS NONDVM HABES, ET ABRAHAM VIDISTI, qui tot ſæculis vixit. Supponunt enim Chriſtum vidiſſe Abrahamum, tamquam tempore cæteaneum. Colligit ex his verbis Iren. 2. l. 2. c. 40. Chriſtum tunc temporis exceſſiſſe annum quadrageſimum, & quinquageſimo propinquaſſe. Sed argumentū eſt inefficax; vtuntur enim numero longè maiore annorum, quàm reuerâ Chriſtus exegerat, vt efficaciùs eum refutarent.

58. DIXIT EIS IESVS: ANTEQVAM ABRAHAM FIERET, Grecè πρὶν γενέσθαι, *factus* ſeu *natus eſſet*, EGO SVM. Quo vocabulo, *Eſſendi*, conſtans & immobilis æternitas eius exprimitur: ideóque non dicit, *fui*, aut *eram*, ſed *ſum*: ſicut olim dixerat Deus ad Moyſen, *ego ſum, qui ſum*. Vnde & Aug. hîc notat illud, *fieret*, ad humanam facturam; *ſum*, verò ad diuinam ſubſiſtentiam pertinere, omnis ſcilicet temporis & mutationis expertem.

59. TVLERVNT ERGO LAPIDES VT IACERENT IN EVM, tamquam in blaſphemum, iuxtà Legem Leuitic. 24. verſu 16. vbi tales iubentur lapidari. Intelligebant enim eum aſſerere voluiſſe iſtis verbis diuinitatem ſuam. IESVS AVTEM ABSCONDIT SE, inuiſibilem ſe reddendo inſidiatoribus, vt notant Theodorus Heracleñſis in Catena Græca, & ex illo Theophil. & Euthym. ET, ſic inconſpicuus per medium eorum, provt additur Grecè & Syriacè, EXIVIT DE TEMPLO. Nam alioqui in templo omnibus præſentibus non erat locus abſcondendi ſe in atrio templi.

CAPVT IX.

1. ET PRÆTERIENS, per viam, in ipſo ſcilicet egreſſu de templo, (indicat enim Euangeliſta, iſtâ ſermonis continuatione, paulò pòſt eâdem die hoc magnum miraculum editum fuiſſe, vt iam non verbis, ſed rebus ipſis probaret Iudæis diuinitatem ſuam) VIDIT HOMINEM CÆCVM A NATIVITATE, & proinde naturalibus remediis incurabilem.

2. ET INTEROGAVERVNT EVM DISCIPVLI: QVIS PECCAVIT, HIC, AVT PARENTES EIVS, &c. id eſt, cuius peccato factum eſt, vt hoc ſingulare malum cæcitatis ei infligeretur? Nam quamuis noſſent nulli malo obnoxiū futurum fuiſſe genus humanum, niſi peccatum originale præceſſiſſet, ſuſpicabantur tamen particularia quæque mala non obuenire cuiquam, ſine particulari vel ſuo, vel parentum delicto. Tollit hanc falſam ſuſpicionem, reſpondendo.

3. NEQVE HIC PECCAVIT, NEQVE PARENTES EIVS, ſupple vt cæcus naſceretur, vt notat Aug. & Chryſoſt. Nam quamuis prima tranſgreſſio ſit fons generalis omnium miſeriarum noſtrarum, cauſa tamen proxima, cur hoc vel iſtud huic vel illi obtingat malum, non eſt ſemper proprium vel parentum peccatum, ſed in diuerſis valdè diuerſa eſt, & aliquando (ſicut in hoc

cæco) cauſa eſt, VT MANIFESTENTVR OPERA DEI IN ILLO, ſcilicet ſanando: hoc eſt, ideò cæcitas hæc iuxtà vitioſam diſpoſitionem, vel materiæ, vel generantium, obtingere permiſſa eſt, vel etiam inflicta eſt, vt occaſio daretur operandi illuſtre miraculum, quo Dei poteſtas, & bonitas glorificetur. Quod quia per ipſum Chriſtum explendum erat, addit:

4. ME enim OPORTET OPERARI OPERA EIVS QVI MISIT ME, id eſt, Dei Patris opera, quæ ſcilicet mihi tamquam legato ſuo edenda præcepit, vt per ea homines ad fidem & ſalutem adducam. Nam de operibus legationis, vitæque temporalis Chriſti ſermonem eſſe, patet ex eo, quòd ſequitur: DONEC DIES EST VENIT NOX, QVANDO NEMO POTEST OPERARI. *Diem* vocat præſentis vitæ tempus; *Noctem*, mortem: quia ſicuti dies hominibus ad operandum opportuna eſt, nox verò importuna; ita & vita mortalis Chriſti deſtinata erat implendæ per ipſum legationi, à morte verò ceſſandum.

5. QVAMDIV SVM IN MVNDO, id eſt, in vita hac mortali, LVX SVM MVNDI, doctrinâ, conuerſatione, & moribus exemplar vitæ Euangelicæ me præbendo, & intùs gratia, foris miraculis perſuadendo.

6. HÆC CVM DIXISSET EXPVIT IN TERRAM, ET FECIT LVTVM EX SPVTO, ET LINIVIT SVPER OCVLOS EIVS, quo ſcilicet etiam videntes faciliùs excæcantur, quam cæci ſanantur: vt ita magis vim miraculoſam ſuæ operationis oſtenderet, vt Chryſ. notat Hom. in Epiſt. 1. ad Corinth. Idem verò obſeruat hîc, ſicut & Iren. lib. 5. c. 13. Chriſtum hoc facto probare voluiſſe, ſe eumdem eſſe, qui totum hominem ex luto fecerat, dum partem, quam imperfectam reliquerat ex eodem luto perfecerat. Miſcuit autem ſputum, vt oſtenderet quàm ſalutaris eſſet, & medica caro ſua.

7. ET DIXIT EI: VADE LAVA IN NATATORIA SILOE, Grecè εἰς τὴν κολυμβήθραν, *in piſcina*, vt vertitur cap. 5. verſ. 2. ſeu in lauacro Siloë. Eſt autem *Siloë* fons ad radices montis Sion, qui non iugibus aquis (hoc eſt perpetuis) ſed incertis horis diebuſque ebullit, & per terram concaua & antra cum magno ſonitu venit, prout Hieron. in verſ. 6. c. 8. Iſaiæ dicit, ſe non dubitare poſſe, eò quòd in illa prouincia habitaret. Hic autem ſumitur *Siloë* pro piſcina, ſeu receptaculo aquarum ex illo fonte tandem confluentium: QVOD INTERPRETATVR MISSVS, quia deriuatur ex Hebraico verbo שלח *Scalach*, id eſt, *Miſit*. Significare voluit Euangeliſta interpretationem iſtam ad rem præſentem ſpectare, ſiue quia nunc ſanandus eſſet cæcus, cùm fuiſſe eò miſſus, vt canit Nonnus & Euthim. ſiue vt indicaret Siloën figuram eſſe Chriſti, qui peculiariter tamquam fons omnis illuminationis & gratiæ noſtræ, à Patre miſſus eſt, vt Aug. & Theoph. Vnde vlteriùs idem Aug. notat cæcum à natiuitate ſignificare genus humanum; aquas Siloë, baptiſmum Chriſti. ABIIT ERGO ET LAVIT, nihil hæſitans in fide, nihil in obedientia, nihil diſputans, ad quid lutum, ad quid lotio, vt perpendit Chryſoſt. Ideòque VENIT, id eſt, rediit, VIDENS, vt ſcilicet gratias ageret curatori ſuo. Quo inſinuatur, ſicut & v. 11. quòd lauando, hoc eſt, non niſi abſolutâ lotione, viſum fit conſecutus. Poſt diſceptationem igitur aliquam populi, de modo & auctore miraculi iſtius.

13. ADDVCVNT EVM AD PHARISÆOS, QVI CÆCVS FVERAT, tamquam ad Iudices, qui eo diligentiùs interrogato, & re accuratiùs perpenſâ, de tam publico miraculo iudicarent.

14. ERAT AVTEM SABBATVM, &c. Quo indicat hanc fuiſſe illis dubitãdi cauſam de veritate miraculi, & vtrum probandum, an improbandum eſſet, quia videbatur religioni ſabbati repugnare. Quam falsã opinionem vt Chriſtus ex Iudæis tolleret, conſtãtiſſimè in ſabbatis miracula operatus eſt, Phariſæis verò, aliis aliud ſentientibus.

17. SCHISMA ERAT INTER EOS, hoc eſt diſſidium in opinionibus. Vt ergò aliquid certi elicerent, vel fortè etiam vt calumniandi miraculi anſam captarent, ſi cæcus ipſe Chriſtum vel reprehenderet, vel eum laudando, cauſam eiiciendi ſe ex ſynagoga præberet, DICVNT CÆCO ITERVM:

Tv qvid dicis de illo, &c. hoc eſt, quid hominis eum eſſe putas? bonum an malum? Ille autem conſtanter, quod ſentiebat, expreſſit: qvia Propheta est; ſciebat enim Prophetas olim miracula faciendo, populumque diuina docendo, probauiſſe ſe eſſe ſeruos Dei: nec enim quidquam ſublimius adhuc de Chriſto nouerat.

18. Non credidervnt ergo, qvia cæcvs fvisset, donec vocaverunt parentes. Per quod Chryſoſtom. indicari notat, eos multis modis miraculum tegere & abolere voluiſſe, Sed illa eſt veritatis natura, vt vnde magis oppugnatur, inde magis confirmetur.

19. Et interrogaverunt eos, primò quidem, Hic est filivs vester? vt ſcilicet primò conſtaret, vtrum idonei eſſent ad ferendum teſtimonium. Deinde, qvem vos dicitis, qvia cæcvs natvs est? ordinatiſſimum eſt enim, vt antè conſtet de ægritudine, vt inde pateat veritas curationis. Ex quo fit, vt, qui etiam nunc noua miracula explorant, antè omnia inquirant de veritate ægritudinis, Tertiò interrogant: Si cæcus natus fuit qvomodo ergo nvnc videt, cùm hoc ſit naturaliter impoſſibile; Conſequens eſt enim, vt explorata infirmitate, modus curationis indigetur, vtrū ſit naturalis, an ſupernaturalis. Ad duo priora reſpondent affirmatiuè, tertium tergiuerſando declinant, dicendo:

21. Nos nescimvs; quia id tam exploratè non cognouerant, vtpote qui curationi eius non interfuerant: ipsvm interrogate, ætatem habet: q.d. Nullus magis idoneus iſtius rei teſtis eſſe poteſt, quàm ipſemet, qui neque puer eſt, neque deſipit. Ita cautè & verè à ſe amouent reſponſionis periculum, quia filius minori inuidia, & maiori fide, rem totam prædicare poterat. Itaque cauſam talis reſponſi indicans Euangeliſta v. 22. dicit eos timuiſſe, ne extra synagogam fierent, id eſt, timuiſſe anathema, ſeu interdictionem ab ingreſſu ſynagogæ, multoque magis templi. Vnde id videtur fuiſſe Iudæis olim, extra ſynagogam fieri, quòd nunc Chriſtianis, excommunicari. Audito igitur, quod eſſet filius eorum, & cæcus natus.

24. Dixervnt ei: Da gloriam Deo, id eſt, glorifica Deum, confitendo ſimpliciter veritatem, quaſi præſente Deo. Videtur fuiſſe phraſis & modus adiurandi aliquem, vt hanc gloriam & honorem deferret Deo, quatenùs reuerendo maieſtatem, & omni ſcientiam eius, palàm mallet confiteri veritatem, quàm coram eo mentiri, vt patet Ioſue 7. verſ. 19. Scopus tamen Phariſæorum fuit, vt negaret ſe beneficium à Chriſto accepiſſe, vt notat Chryſoſtom. & Auguſtin. idque hoc fingendo ſibi aliunde conſtare, quia videlicet nos, tamquam litterati & ſancti viri, & talis rei competentes iudices, certò scimvs, qvia hic homo peccator est, id eſt, ſceleſtus & impius, cui proinde nullà ratione poteſt adſcribi curatio tua.

25. Dixit illis: Si peccator est, nescio, quia nullum eius rei argumentum habeo: vnvm scio, qvia cæcvs cvm essem, modo video, ſupple, ipſius beneficio; nam tacitè redarguit Phariſæos q.d. Res ipſa loquitur, vtrum peccator, an Propheta ſit, qui hoc mihi fecit. Nam ſic acceperunt Phariſæi reſponſum eius, quando dixerunt,

26. Qvid fecit tibi? Qvomodo aperuit, &c. tot iteratis per cunctationibus nihil aliud captantes, niſi vt in narrando non conſtaret ſibi, & ita fides eius vacillaret. Ille pertæſus ſuperfluas interrogationes audire, reſpondit eis:

27. Dixi vobis iam, &c. Nvmqvid et vos vvltis discipvli eivs fieri, ſcilicet ſicut ego? Eſt enim hæc confeſſio diſcipulatus ſui, & ſimul ſalſa irriſio Phariſæorum, vtpote quos ſciebat, præ ſuperbia, & odio Ieſu nihil ignominioſius ſibi ducere, quàm diſcipulos eius fieri.

28. Maledixervnt ergo ei, Græcè ἐλοιδόρησαν, *conuitiati ſunt ei*, irritati ſcilicet tantâ mendici libertate, et dixervnt, ſequentibus verbis ei conuitiantes: Tv discipvlvs illivs sis. Quod maledictum eſt, inquit Auguſtin. ſi cor diſcutias loquentium, non ſi verba perpendas. Quidquid enim eo animo profertur, vt alter afficiatur

contumeliâ, maledictum eſt ; licet verbum per ſe non videatur contumelioſum, vt ait Baſil. Interogatione breuiori 24. Nos AVTEM MOYSI DISCIPVLI SVMVS, qua particula aduerſatiua indicant Ieſum Moyſi eſſe contrarium. Cauſam addunt, cur Moyſem præferant :

29. NOS SCIMVS, ex ſacris ſcilicet litteris eruditi, QVIA MOYSI LOCVTVS EST DEVS vt proinde dubitari nequeat, nos Deum ipſum ſequi, infallibiles quandò Moyſis doctrinam ſequimur : HVNC AVTEM NESCIMVS VNDE SIT, hoc eſt, vnde ad nos venerit, & conſequenter vnde, tã docendi auctoritatẽ ſeu miſſionem, quàm doctrinam ipſam acceperit, à Deo, an à ſeipſo. Ille nihil turbatus maledicto, intrepidè reſpondit:

30. IN HOC ENIM MIRABILE EST, QVIA VOS, &c. id eſt, enim-verò mirabile quiddam in hac re contingit, quòd vos viri, tam perſpicaces ac docti, neſciatis vnde ſit : ET APERVIT MEOS OCVLOS, id eſt tamen aperuit, ſiue cùm tamẽ aperuerit oculos meos. Obliquè enim perſtringit eos, quòd ex miraculo tam illuſtri nihil moti adhuc miſſionem Ieſu ſibi ignotam eſſe fingerent, Probat autem eos hoc ſcire debere.

31. SCIMVS AVTEM, nos etiam idiotæ, ex communi & publica hominum ſententia, QVIA PECCATORES DEVS NON AVDIT, id eſt, non exaudit, vt ſequitur: nam Græcè vtrobique idem verbum eſt, ἀκούει : SED SI QVIS DEI CVLTOR EST, non verbis tantum, ac ceremoniis, ſed qui per obedientiam mandatorum eius, VOLVNTATEM EIVS FACIT, HVNC EXAVDIT. Quæ cæci ſententia difficultatem habet: nam conſtat peccatores non ſolùm in temporalibus, ſed etiam in ſpiritualibus multis exaudiri à Deo, vt patet ex Publicano : imò & ad miracula facienda, Matth. 7. v. 22. Vnde Auguſt. tum hîc, tum Homilia 43. c. 5. & lib. 2. contra Epiſt. Parmeniani cap. 8. ex profeſſo docet, hanc ſententiam eſſe hominis nondum intùs illuminati. Si quis tamen eam, vt generaliter veram accipere velit, exponenda, eſſet quòd Deus non exaudiat peccatores, ad facienda huiuſmodi miracula, quibus probent innocentiam ſuam, & ſe, doctrinamque ſuam eſſe à Deo : nam de iſtis agebatur. Subſumit autem cæcus.

32. A SÆCVLO NON EST AVDITVM, &c. q. d. Sed in tot ſignis, & in primis, in hoc tanto miraculo, quod ad confirmationẽ innocentiæ, & auctoritatis ſuæ edidit, palã eſt eum eſſe exauditũ à Deo: Ex quo concludit:

33. NISI ESSET HIC A DEO, ſcilicet miſſus & approbatus, tamquam cultor & obſeruator voluntatis eius, NON POTERAT FACERE QVIDQVAM, nempe tale vt iam diximus. Quaſi concluderet : ergò ille homo non eſt pecaror, ſed cultor Dei, &c.

34. RESPONDERVNT ET DIXERVNT EI: IN PECCATIS NATVS ES TOTVS, non ſolùm anima peccato infecta, ſed etiam corpore abominabilem ſtatum animæ teſtante : nam, vt Chryſoſt. & Theophyl. notant, conuitium eſt, quo ei cæcitatem exprobrant : ET TV, ita corpore & anima maledictus, DOCES NOS, Legiſperitos & ſanctitatis cultores ? Cùm ſcriptum ſit, *Peccatori dixit Deus : Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtamentum meum per os tuum?* ET EIECERVNT EVM FORAS, extra conclaue. Nam ſimul è ſynagoga hunc eiectum fuiſſe, non eſt veriſimile, quia nondum profeſſus erat eum eſſe Chriſtum.

35. ET CVM INVENISSET EVM IESVS, DIXIT EI, ad conſolandam, & compenſandam illam ignominiam : TV CREDIS FILIVM DEI, miſſum ſcilicet in mundum ? Nam cæcus intelligens illam quæſtionem includere, quòd eſſet aliqua perſona viſibilis, quæ eſſet, Filius Dei, reſpondit :

26. QVIS EST, DOMINE, ſcilicet ille Filius Dei, VT CREDAM IN EVM ? Eſt vox hominis non diffidentis, ſed parati credere, ſeu vt Chryſoſt. loquitur eſt vox animæ valde deſiderantis, & inquerentis, vt eum veritatis amatorem fuiſſe intelligas.

37. DIXIT EI IESVS, non id, quod breuius erat & clarius, *Ego ſum*, ſicut Samaritanæ dixerat ; ſed quod erat modeſtius & ad incitandum efficacius, in tertia perſona : ET VIDISTI EVM quando abſterſa cæcitate, in gratiarum actionem rediuiſti. Quo verbo reuocat ei memoriam præſtitæ ſanitatis. Sed quia illud, *vidiſti*, adhuc

dubium erat verbum, addit manifeſtiùs: Et qvi loqvitvr tecvm, ipse est.

38. At ille ait: Credo domine. Compendioſè profitens, & Deum habere Filium, & eum eſſe incarnatum, ſeu hominem factum, adeóque ipſum eſſe Ieſum, qui loquebatur. Et procidens adoravit evm, fidem ſuam non verbo tantùm, ſed & opere proteſtando. Itaque adoratio hæc fuit, fidei quam profitebatur, congrua; hoc eſt, adoratio latriæ, ſoli Deo debita.

39. Et dixi Iesvs, circumſtantibus ſcilicet occaſione cæci, animo iam videntis, ſic tamen, vt ad corporalem eius illuminationem & cæcitatem alludat: In ivdicivm ego in hvnc mvndvm veni, id eſt, veni vt faciam iudicium, ſeu diſcretionem hominum in duas contrarias partes: ita videlicet, vt qvi non vident, animo, ſimpliciter ſcilicet ignorantes res ſaluti ſuæ neceſſarias, & ignorantiã ſuam agnoſcentes, videant, id eſt, per fidem illuminentur; Et qvi vident, ſua ſcilicet opinione, ſicut exponit Chriſtus v. 41. hoc eſt, qui ſibi perſuadent, omnia ſe noſſe, nec indigere doctrina mea, cæci fiant, id eſt, animo excæcentur per incredulitatem. Nam talibus, cuiuſmodi Phariſæi erant, contigit id, quod Apoſtolus de Philoſophis dicit, *Dicentes ſe eſſe ſapientes, ſtulti facti ſunt.* Itaque illud *in iudicium*, & particula, *vt*, non ſcopum, aut finem aduentus Chriſti in hunc mundum ſignificat, ſed effectum potiùs, ſeu conſecutionem: nam proprio vitio excæcati ſunt ſuperbi ex ipſa luce, id eſt, doctrina & miraculis Chriſti.

40. Et avdiervnt qvidam ex Pharisæis, qui eum quaquauersùm ſequebantur, vt obſeruarent, quid diceret, atque faceret, et dixervnt ei: Nvnqvid et nos, id eſt, etiam nos, qui Legis peritia excellimus, vt aliorum doctores, cæci svmvs, per aduentum videlicet tuum, omni ſcientiæ noſtræ luce priuati? Videbant enim ſe notari, ideóque rogant, vt rem paradoxam & per ſe abſurdam, quemadmodum putabant, clariùs exprimat.

41. Dixit eis Iesvs: Si cæci essetis, corpore, inquit Chryſoſt. & Theophyl. Sed multò rectiùs exponitur, vt ſit antitheſis ad id, quod ſequitur, *dicitis, quia videmus.* Itaque ſi cæci eſſetis, iudicio ſcilicet veſtro, id eſt, ſi vos cæcos eſſe aduerteritis, cæcóſque fateremini, vt exponit Auguſt. peccatvm non haberetis, id eſt, iam videretis: nam ipſa cæcitas, ſeu incredulitas eorum, peccatum erat. Ideò autem peccatum non haberetis, quia cæcitatis conſcii ad me medicum ſanandi curreretis. Nvnc vero dicitis, qvia videmvs, id eſt, perſuaſi eſtis vos eſſe ſapientes, nec indigere vllius doctrina. Peccatvm vestrvm manet, id eſt, perfidia & incredulitas, qua me repellitis, tamquam non neceſſarium, perſeuerat in vobis, ſine vlla venia, aut excuſatione.

Capvt X.

Amen, amen dico vobis, Phariſæis in primis: nam ex v. 19. & 21. videtur hic ſermo occaſione cæci paulò antè ſanati habitus, vt ſcilicet Chriſtus declararet, non eſſe veros paſtores ouilis Dei, qui excluderent eos à ſynagoga, qui eum Meſſiam eſſe faterentur. Qvi non intrat per ostivm, viâ ſcilicet regiâ, in ovile ovivm, sed ascendit alivnde, per feneſtram ſcilicet, aut fracto pariete, ille fvr est, et latro, ille iudicari ſolet fur & latro: *fur*; qui id quod alterius eſt, ſuum eſſe putet, *latro* verò, qui quod eſt furatus, occidat, inquit Auguſtinus.

2. Qvi avtem intrat per ostivm, viâ legitimâ, pastor est ovivm, id eſt, per hoc tamquam primum & capitale argumentum oſtendit reipſa ſe paſtorem eſſe. Alterum autem argumentum eſt, quòd

3. Hvic ostiarivs aperit, non furi, aut latroni. Loquitur enim Chriſtus

de ouili, quaſi magni patrisfamilias, in qua quiſpiam conſtitutus eſt, qui claues omnium portarum curet. ET OVES VOCEM EIVS AVDIVNT, id eſt, diſcernunt eam, tamquam vocem veri paſtoris ſui, eique obediunt; non ſic voci furis, aut latronis: ET PROPRIAS OVES VOCAT NOMINATIM, id eſt, ſuas ſibique propriè commiſſas, ſigillatim ad ſe vocat, vt curet ſingulas, ET EDVCIT EAS, ad paſcua, non ad lanienam, ſicut fur & latro. Hæc ſunt alia tria indicia veri paſtoris.

4. ET CVM PROPRIAS OVES EMISERIT ANTE EAS VADIT, id eſt, præcedit eas, vt eis viam monſtret ad paſcua, & defendat in periculis. Hoc eſt ſextum veri paſtoris argumentum. Septimum verò, ET OVES ILLVM SEQVVNTVR. Cauſa eſt, QVIA SCIVNT VOCEM EIVS, id eſt, quia aſſuetæ ſunt ſibilis & ſonis eius.

5. ALIENVM AVTEM, furem ſcilicet, aut latronem, tamquam aliena voce ſibi loquentem, NON SEQVVNTVR.

6. HOC PROVERBIVM DIXI EIS IESVS, id eſt, hanc parabolam, ex vulgari vſu deſumptam. *Prouerbium* enim alioquin breuis eſt & vulgò trita ſententia: *Parabola* verò prolixior ſermo multumque figuratus, & ideò etiam plerumque obſcurus. Atque hac de cauſa Phariſæi & Iudæi NON COGNOVERVNT, QVID LOQVERETVR EIS, id eſt, quid ſibi vellet ille ſermo, ſeu quem ſenſum innueret. Per quod indicatur, eos cognouiſſe, quòd eſſet parabola ex rebus ruſticis petita, ſed ſenſum eius ignoraſſe. Voluit itaq; Chriſtus in hac parabola delineare conditiones veri paſtoris ouilis ſui, ſeu Eccleſiæ ſuæ: Primò, quòd intrat per oſtium, non aſcendens aliunde, id eſt, non intrudens ſe in ſuperiorem locum regendi, ſicut fur clanculum & per fraudes, vel ſicut latro per violentiam. Tali ergo oſtiarius Chriſtus, vel Spiritus ſanctus aperit. Oues voci eius obediunt, & ille nominatim nouit & vocat ſingulas ad ſe gratia ſua, tamquam quas nominatim deſcriptas habet in libro vitæ, ſingularúmque curam gerit. Præcedit eas exemplo vitæ bonæ, & oues eum imitantur, quia ſciunt vocem eius, vt qui potenter eas ad imitationem ſui voce, & moribus, & gratia prouocet. Porrò per *Oues* hîc intelliguntur non omnes fideles, quemadmodum Ioann. vlt. nec omnes iuſti, ſed ſoli electi, ſicut patet verſ. 14. 15. 16. 26. & 27. & in primis 28. Nam quamuis ouile ſit tota Eccleſia, non tamen ita vocatur, quòd omnes & ſolas continet oues, ſed quia oues, id eſt, electi, præcipua Eccleſiæ membra ſint ſtabilia, & propter quos Eccleſia inſtituta eſt, & vnde ouilis nomen ſortitur.

7. DIXIT ERGO EIS ITERVM: EGO SVM OSTIVM OVIVM, de quo ſcilicet in parabola locutus ſum. Cùm autem oſtium ſit, per quod ingrediuntur tam oues, quam paſtores, dicitur Chriſtus *Oſtium*, quia per illum oues habent aditum ad populum Dei, & conſequenter ad ſalutem & vitam æternam, quia per fidem eius, per meritum, per inſpirationem: rurſum per illum ingrediuntur alii paſtores, quia per auctoritatem eius, ſiue de cœlo immediatè datam, ſiue legitima ſucceſſione tranſmiſſam.

8. OMNES QVOTQVOT VENERVNT, ſcilicet à ſeipſis, non per me, ſeu per auctoritatem meam; vel, quod idem eſt, quotquot venerunt non miſſi, provt exponit Auguſtin. 16. contrà Fauſtum, cap. 12. Non enim notantur hîc Moyſes & Prophetæ, quia miſſi ab ipſo, & per ipſum venerunt, & ipſum prædicauerunt: ſed de illis loquitur, qui non miſſi, ſed ſua ſponte venientes, ſe duces ouibus ad beatitudinem exhibere voluerunt, de quibus Ierem. 14. verſ. 14. & 15. & cap. 23. verſu 21. Tales ergo FVRES SVNT, ET LATRONES, quia vel doloſè, vel violentè in ouile aſcendunt, vt oues inſtar furum ſibi vindicent, & inſtar latronum in exitium præcipitent. Sed NON AVDIERVNT EOS OVES, vel nullo modo, vel non

non perſeueranter, vt Aug. hîc. Efficit enim Deus prouidentia & inſpiratione ſua, vt eas oues prædeſtinatæ ſaltem finaliter exhorreant.

9. EGO SVM OSTIVM. Repetitione confirmat ſermonem, & ſimul explicat: SI QVIS INTROIERIT PER ME inſpiratione & auctoritate mea, ſeu *per me*, intùs vocantem, & exteriùs auctoritatem dantem, SALVABITVR. Per quod ſatis indicat, ingreſſum illum etiam per gratiam internam debere fieri. Multi enim Chriſti quidem auctoritate accipiunt præfecturam in ouili; ſed non ſaluantur quia non ſpiritu eius vocante, ſed ſpiritu cupiditatis, vel ambitionis impellente proſiliunt ad gubernacula: ET INGREDIETVR, ſecundùm fidem interiùs contemplando res diuinas, ET EGREDIETVR, externa officia operando; & vtrouis modo PASCVA INVENIET, id eſt, pabulum, quo & ſe & gregem reficiat. Vel *ingredietur* in Eccleſiàm, *& egredietur*, deſcendendo ex hoc mundo in cæleſtem gloriam, vbi paſcitur Iſraël pabulo æternæ veritatis. Vtrumque ſenſum dat Aug. Quamquam *Ingredi* & *Egredi* ſignificare ſoleat in Scripturis totam hominis conuerſationem, vt clarè patet Act. 1. v. 21. & Pſalm. 120. v. 8. q. d. Quocumque ſe vertet, proſperè aget, & paſcua inueniet.

10. FVR NON VENIET, NISI FVRETVR, id eſt, ſui commodi cauſa, vt oues à Deo abſtrahat, & faciat ſuas; ET eas MACTET, veneno prauæ doctrinæ occidendo; ET PERDAT, æterna perditione. E contrariò verò EGO VENI, vt oues VITAM HABEANT, iuſtitiæ per fidem in hac vita, ET ABVNDANTIVS HABEANT, æternam in futuro, vt Auguſt. Tract. 45. Ratio autem curæ tam beneficæ & ſalutaris, ſubiicitur: quia

11. EGO SVM PASTOR BONVS, q. d. Non ſolùm ſum oſtium, per quod ingrediantur alii, ſed etiam ipſe *ſum Paſtor*, & quidem *bonus*. Quod non diceret, inquit Aug. niſi eſſent & paſtores mali, fures ſcilicet & latrones, aut certè mercenarii. Bonum ergò ſe eſſe paſtorem, oſtendit ex proprietate eius: quia BONVS PASTOR ANIMAM SVAM DAT PRO OVIBVS SVIS, id eſt, vitam ipſam, multò magis commoda temporalia profundere paratus eſt pro ſalute ouium ſuarum, ſi neceſſitas earum hoc poſtulet. In quo perſpicua differentia eſt ab iis, qui fures ſunt & latrones. Sed quia non nulli ſunt veri paſtores quantùm ad auctoritatem, non quantùm ad effectum paſtoralem, etiam ab illis ſe diſcernit, addendo.

12. MERCENARIVS AVTEM, ET QVI NON EST PASTOR. Quis in cortice parabolæ *Mercenarius* ſit, perſpicuum eſt, ille ſcilicet, cuius non ſunt oues, ſed mercede ad hoc officium paſcendi conducitur: cuius conditio eſt, vt pericula à lupis imminentia parum curet, quia non illi, ſed domino oues pereunt. Vnde pulchrè alicubi Auguſt. Viles habent oues, quia non emerunt eas. In te autem ſignificata *Mercenarius* eſt, qui paſcit oues, non ſalutis earum vel Dei cauſâ, ad quem pertinent, ſed mercedis & ſui commodi gratiâ ſua ſcilicet quærens, non quæ Ieſu Chriſti: ET QVI NON EST PASTOR, ouium, ita ſcilicet, vt earum ſalutem tamquam proprii gregis, & ſuam ipſius quærat; quales mercenarios paſtores præclarè deſcribit Iſaias, cap. 56. v. 10. & 11. VIDET LVPVM VENIENTEM, id eſt, pſeudo doctorem, ſicut hoc exponit Apoſt. Act. 20. v. 26. *Intrabunt poſt diſceſſum meum lupi rapaces*; quos ſtatim explicat eſſe eos, qui abducunt diſcipulos poſt ſe. Ponit autem Chriſtus ſpeciem pro genere: nam ſub *lupis* intelliguntur etiam ſchiſmatum, & quarumlibet perſecutionum, ac periculorum auctores. ET DIMITTIT OVES ET FVGIT, abiectâ curâ & protectione earum. De cuiuſmodi paſtoribus Tertullian. lib De coronâ militis, cap. 1. Noui paſtores eorum in pace leones, in prælio ceruos. ET LVPVS RAPIT OVES, per falſas doctrinas. ET DISPERGIT, per diuiſiones & perſecu-

tiones, quæ paſtoris præſentia & protectione diſſipari potuiſſent.

13. MERCENARIVS AVTEM FVGIT, QVIA MERCENARIVS EST, hoc eſt; quia ſolam mercedem, ſeu compendium ſuum ſpectat, ET NON PERTINET AD EVM DE OVIBVS, id eſt, non ei cura de earum ſalute, ſed mercede dumtaxat ſua. Cuiuſmodi paſtoris ſenſus & voces ſunt, *Quod moritur, moriatur; & quod ſuccidítur, ſuccidatur*, vt eſt apud Zachar. c. 11. Vnde de talibus dicit Spiritus Dei, *O paſtor & idolum, derelinquens gregem!*

14. EGO SVM, non fur, non latro, non mercenarius, ſed PASTOR BONVS. Quod declarat duobus argumentis, cognitione ouium, & animæ ſuæ profuſione: ET COGNOSCO MEAS, id eſt quia ſingularium conditionem diſtinctiſſimè noui, non ſterilli cognitione, ſed vt eis ſubueniam: eſt enim hæc cognitio æternæ electionis, ac dilectionis, iuxtà quam dicit alibi, *Ego ſcio quos elegerim*: & Apoſtolus, *Nouit Dominus qui ſunt eius.* ET COGNOSCVNT ME MEÆ, tamquam paſtorem & ſaluatorem ſuum: infirmæ quidem vt medicum; proficientes vt ductorem; tentatæ vt adiutorem; valentes vt nutritorem. Quam cognitionem paſtoris ſui, vt oues habeant, dicit Ambroſ. libro 3. De virginibus: Si vulnus curare deſideras, medicus eſt; ſi febribus æſtuas, fons eſt; ſi grauaris iniquitate, iuſtitia eſt, ſi auxilio indiges, virtus eſt; ſi mortem times, vita eſt; ſi cœlum deſideras, via eſt; ſi tenebras fugis, lux eſt; ſi cibum quæris, alimentum eſt. Vt autem declaret, quam ſi affectuoſa illa mutua paſtoris & ouium cognitio, explicat hoc adiectâ ſimilitudine, & quaſi per parentheſin interpoſitâ.

15. SICVT ME NOVIT PATER, ſupple, ſic ego noſco in meas: ET ſicut EGO AGNOSCO PATREM, ſupple, ſic cognoſcunt me meæ (ita enim videntur hæc membra inter ſe conferenda) hoc eſt, ſicut nouit me Pater Filium ſuum, ita vt delectiſſimum habeat, curet & ſeruet, ſic ego cognoſco oues meas: & viciſſim, ſicut ego noui Patrem, ita vt eum gratiſſimè agnoſcam omnium bonorum meorum fontem; ſic oues meæ nouerunt me, vt ſuprà explicuimus. Itaque illud, *ſicut*, ſimilitudinem, non æqualitatem ſignificat, & reſpicit illa verba verſu 14. quæ præceſſerunt, *Cognoſco meas, & cognoſcunt me meæ. Sicut nouit me Pater*, &c. ET ANIMAM MEAM PONO PRO OVIBVS MEIS, id eſt, vitam ipſam pro eis liberandis profundo; quod ſignum conſommatæ dilectionis. Nam, vt Chriſtus dicit, *Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt animam ponat quis pro amicis ſuis*: quod ipſe pro inimicis fecit. Vt autem ſcirent Iudæi, quænam ſint illæ oues, adiicit.

16. ET ALIAS OVES HABEO, id eſt, habeo autem & alias oues à Patre mihi traditas, ſcilicet ex Gentibus, dicente Patre ad Chriſtum, Iſaiæ 49. *Parum eſt, vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob, & faces Iſraël conuertandas. Ecce dedi te in lucem Gentium*, &c. QVÆ NON SVNT EX HOC OVILI, id eſt, ex populo Iſraël, vt exponit Auguſtinus. Vocantur autem *Oues*, vel per anticipationem, quia oues erunt, vel potiùs ratione prædeſtinationis Dei. ET ILLAS OPORTET, iuxtà decretum æternum Patris, ME ADDVCERE, ad ouile meum, ſeu Eccleſiam meam, nempe per diſcipulos meos; Nam Chriſtus per præſentiam corporalem non fuit miniſter, niſi circumciſionis: ET VOCEM MEAM AVDIENT, obediendo prædicationi meæ, per ora diſcipulorum meorum reſonanti. Et ita FIET VNVM OVILE, id eſt, grex, μία ποίμνη, vt eſt Græcè, ex duobus ſcilicet populis, Iudaico & Gentili, ET VNVS PASTOR ego ſcil. ipſe Chriſtus, tamquam lapis angularis, faciens vtraque vnum, ſicut præclariſſimè prophetarum hoc eſt apud Ezech. cap. 37. v. 21. que ad 25.

17. PROPTEREA ME DILIGIT PA-

TER, QVIA, iuxta mandatum eius vt eſt verſu ſequenti, EGO PONO ANIMAM MEAM, ſcilicet pro diligendis ouibus, ſeu hominibus, quos mihi ſaluandos dedit. Ita tamen eam pono, vt ITERVM SVMAM EAM: non reſumitur autem *anima* niſi quæ à corpore ſeparata fuerit; vt proinde *ponere animam*, ſit idem quòd eam emittere. *Iterum* autem *ſumere*, eſt eam propriâ auctoritate & virtute corpori reſtituere; ſic enim ſeipſum Chriſtus exponit:

18. NEMO TOLLIT, id eſt tollet, EAM A ME, inuitô ac nolente: SED EGO PONO EAM A MEIPSO, id eſt, ſponte, quando & quomodo voluero. Quod fecit non ſolùm, quia ſe ſponte ad crucem tradidit, ſed etiam quia ſponte mortuus, ex diuinitatis auctoritate; cùm virtute propriâ diuinitùs viuere potuiſſet, vt ex illo magno clamore morientis patuit. ET POTESTATEM HABEO, plenam ac liberam, PONENDI EAM ET SVMENDI EAM, id eſt, moriendi & reſurgendi, ita vt nemo me inuitum poſſet vel occidere, vel in morte retinere. Hoc MANDATVM ACCEPI A PATRE MEO: quod refer ad, *ponere animam*, ſeu ad paſſionem; nam ad reſurrectionem non erat dandum mandatum. Hoc autem ipſum mandatum non fuit inuito, ſed volenti & conſentienti datum. Inſinuat autem mandatum Patris non intuliſſe ſibi neceſſitatem, ſed integram ſibi reliquiſſe arbitrii libertatem.

19. DISSENSIO ITERVM FACTA EST INTER IVDÆOS. Nam prior diſſenſio facta fuerat cap. præcedent. v. 16. Idem enim verbum eſt hîc Grecè, quod ibi, ſcilicet ſchiſma: PROPTER SERMONES HOS, parabolicos, quos non intelligebant. VNDE DICEBANT MVLTI: DÆMONIVM HABET, QVID EVM AVDISTIS? &c.

22. FACTA SVNT AVTEM ENCÆNIA, id eſt, feſtum Encæniorum: quod ita dicitur quaſi feſtum innouationis quia eſt feſtum renouatæ dedicationis ſtructuræ ſacræ. Quidam Græci intelligi putant dedicationem templi primi, ſtructi per Salomonem; ſed illius dedicatio fiebat menſe ſeptimo, non hyeme Chryſoſt. ac Thophil. accipiunt dedicationem templi ſecundi, per Zorobabel erecti poſt captiuitatem: fiebat enim menſe duodecimo, ſcilicet Adar, reſpondente noſtro partim Februario, partim Martio. Veriùs eſt intelligi de aniuerſaria dedicatione altaris facta per Iudam Machabæum, quæ incidebat in 25. menſis Caſleu, id eſt noui, reſpondentis noſtro Nouembri, ac Decembri, & proinde HYEMS ERAT, de quo feſto vide 1. Machab. 4. v. 59. & 2. Machab. 10. v. 15. & ſeqq. vbi deſcribitur modus celebrandi, inſtar feſti Tabernaculorum.

23. ET AMBVLABAT IESVS, non recreandi ſui, ſed docendi causâ, quaſi paratus, ſi ſe offerret opportunitas IN TEMPLO. Quòd ne putares fuiſſe vel in ipſa æde ſacra, vel in loco ſacrificii, vbi hoc dedecuiſſet, addit explicandi cauſa, IN PORTICV SALOMONIS: per quam intelligit atrium, non Sacerdotum, ſed populi ſub dio cinctum porticu, ita vt à parte totum nominetur: & quia eodem loco ſtructum erat, quo illud Salomon olim ſtruxerat, dicebatur *Porticus Salomonis*. De quo atrio Salomonis agit Ioſephus lib. 8. Antiq. c. 2.

24. CIRCVMDEDERVNT ERGO EVM, quaſi nacti opportunitatem inſignem, dum ab aliis rebus vacaret: ET DICEBANT. QVOVSQVE ANIMAM NOSTRAM TOLLIS? id eſt, quamdiu nos ſuſpenſos, ac dubios tenendo enecas? SI TV ES CHRISTVS, Patribus promiſſus, DIC NOBIS PALAM, ſine parabolis, & verborum inuolucris: quaſi inſinuantes, hanc eſſe cauſam, cur hactenus ei non credidiſſent, & auditâ veritate ſe credituros: verùm vt Aug. notat, non veritatem deſiderabant, ſed calumniam præparabant. Itaque.

25. RESPONDIT EIS: LOQVOR VOBIS, id eſt, iam diu dixi vobis, ſupple

me eſſe Christum, & non creditis, q. d. Non oritur hoc ex obſcuritate verborum meorum, ſed ex incredulitate veſtra. Cauſa autem, cur non hîc palàm dicat, *Ego ſum Chriſtus*, prima eſt, quia, vt dixi, non quærebant veritatem, ſed calumniam; vt ſi aſſereret, quod res erat, accuſarent eum quòd ſe faceret Chriſtum Regem, ſicut ei in paſſione obiectum fuit. Secunda, quia operibus id probare malebat, quàm nudis aſſertionibus; reſeruans reſponſionem talem in terminis publico conſilio Sacerdotum, quando coram iudicibus ad exemplum noſtrum palàm veritatem profeſſurus erat. OPERA QVÆ FACIO IN NOMINE PATRIS MEI, id eſt, voluntate, & auctoritate & virtute Patris mei, tamquam ſuperantia omnem creaturæ poteſtatem, HÆC TESTIMONIVM PERHIBENT DE ME, ſupple, quis ego ſim.

26. SED NON VOS CREDITIS, neque verbis, neque operibus. Cauſa eſt, QVIA NON ESTIS EX OVIBVS MEIS, id eſt, ex prædeſtinatis ad vitam æternam, ſed potiùs ad interitum, provt exponit Aug. Cuius rei cauſa cùm non poſſit eſſe niſi culpa hominum, tacitè taxat obduratam eorum malitiam, propter quam diuinâ gratiâ deſtituti erant. Probat autem eos non eſſe ex ouibus ſuis, ex conditionibus verarum ouium.

27. OVES MEÆ, id eſt, prædeſtinatæ, & mihi ad ſaluandum datæ, VOCEM MEAM AVDIVNT, id eſt, obediunt credendo mihi. Nam *Audire* ſubinde ſignificat nudam perceptionem vocis Dei, ſiue exteriorem, ſiue etiam interiorem, vt, *Hodie ſi vocem eius audieritis*, &c. Subinde aſſenſum & obedientiam reſpectu vocis Dei, vt, *Locutus ſum, & non audiſtis*, &c. provt & hîc ſumitur. Porro dicendo, *vocem meam audiunt*, ſignificat ſe ouibus priùs loqui, eáſque ad ſe conuertere; quòd clariùs indicat addendo: ET EGO COGNOSCO EAS, non ſterili ſolius mentis cognitione, ſicut & hædos nouit, ſed ſimul affectus, quâ trahuntur oues ad paſtorem, ET SEQVVNTR ME, verbum meum ſcilicet credendo, & exemplum operando. De tali cognitione loquitur Apoſtolus ad Galat. 4. v. 9. *Cum cognoueritis Deum, imò cogniti ſitis à Deo*: per quod ſignificat ipſam cognitionem Galatarum à Deo, tamquam paſtore cognoſcente oues ſuas, proueniſſe. Ne verò parui facerent, eſſe ouem Chriſti eúmque paſtorem ſequi ſubiicit.

28. ET EGO VITAM ÆTERNAM DO EIS, in præmium, quo nullum maius bonum ouium excogitari poteſt, ET NON PERIBVNT IN ÆTERNVM, propria aliqua voluntatis mutabilitate vel defectu. Sic enim eis dabitur vita æterna, vt ne quidem per proprium velle ab ea excidere poſſint: nam eis perſeuerandi poſſibilitas & voluntas, diuinæ gratiæ largitate donatur, vt latiùs Aug. de Corrept. & gratia c. 12. Inſinuat autē eos è contrario in æternum perituros, eò quòd non eſſent ex ouibus ſuis, vt notat Aug. Tract. 48. ET NON RAPIET EAS QVISQVAM, non fur, non latro, non mundus, non caro, non dæmones, non proſpera non aduerſa, DE MANV MEA, id eſt, de poteſtate mea, qua proteguntur: quod addit, ne aliena vi, fraudibus aut inſidiis, à Chriſto auelli poſſe putarentur. Ne verò mirarentur tantam ſuam poteſtatem in tanta carnis infirmitate, rationem reddit: quia

29. PATER MEVS QVOD DEDIT MIHI, id eſt, id, quod dedit mihi Pater gignando, vt eſſem videlicet vnigenitus Filius Dei, MAIVS OMNIBVS EST, id eſt, potentius omni re creata: ET NEMO POTEST RAPERE violentè oues, DE MANV PATRIS MEI, ſupple; ergò nec de mea. Ratio ſequitur v. 30. Porrò Græcè ſenſus eſt facilior in maſculino, Pater qui dedit mihi, ſeruandas ſcilicet oues, maior omnibus eſt. Nemo autem poteſt rapere de manu Patris; ergò nec de mea. Conſequentiam illam probat, quia

30. EGO ET PATER VNVM SVMVS,

natura diuina, & conſequenter poteſtate & voluntate: nam vbi vnitas, adeoque identitas, ibi nulla prorſus diſparitas. Notant autem communi conſenſu Interpretes & Patres, Auguſtin. Oration. De quinque hæreſibus, Hieron. cap. 6. Iſaiæ. Ambroſ. lib. de Spiritu ſancto, & alij paſſim, illud *Vnum*, deſignare identitatem ſubſtantiæ ſeu naturæ; *ſumus*, diſtinctionem perſonarum. Vnde Auguſt. Epiſt. 174. docet his verbis ſignificari, Filium eſſe ὁμοούσιον, Patri, id eſt, eiuſdem indiuidualis ſubſtantiæ. In quem ſenſum & Iudæi hoc acceperunt, cùm viſus eſt eis blaſphemaſſe; quod nullo modo iudicaſſent, ſi tantùm ſignificatam exiſtimaſſent concordiam voluntatis.

31. SVSTVLERVNT ERGO LAPIDES IVDÆI, VT LAPIDARENT EVM, tamquam blaſphemum. Intellexerunt enim Iudæi, inquit Auguſtin. quod Ariani non intelligunt. Senſerunt enim non poſſe dici, Ego & Pater vnum ſumus niſi vbi eſt æqualitas Patris & Filij, Chriſtus antem intrepidè.

32. RESPONDIT EIS, blandiuſculè, vt furorem eorum ratione temperaret: MVLTA OPERA BONA OSTENDI VOBIS, id eſt, multis beneficiis vos affeci. nam *Oſtendere bona*, vel *mala*, apud Hebræos eſt benè vel malè facere, vt patet Pſalm. 70. verſ. 20. & Pſalm. 59. v. 5. *Oſtendiſti populo tuo dura*: EX PATRE MEO, id eſt tamquam virtute Patris mei facta; quem ſemper tamquam operum meorum, & miſſionis principium agnoui, & proinde probant me eſſe Filium eius. PROPTER QVOD EORVM OPVS ME LAPIDATIS? id eſt, ad lapidandum vos præparatis?

33. RESPONDERVNT IVDÆI: DE BONO OPERE, id eſt, propter bonum opus, NON LAPIDAMVS TE, SED DE BLASPHEMIA, quam te admiſiſſe probamus: ET QVIA, (illud, *&* eſt exegeticum ſeu declaratiuum, pro, *id eſt*: nam hæc ipſa eſt blaſphemia, quam deſignare volunt) TV HOMO CVM SIS, FACIS, id eſt, iactas & prædicas TE IPSVM DEVM. Benè enim intellexerant, quòd verbis verſu 30. poſitis ſe verum Deum aſſeruiſſet: ſed illo principio nitebatur error ipſorum de blaſphemia, quòd nemo poſſet eſſe ſimul homo & Deus, Exiſtimantes forſan hoc aliter non poſſe fieri, quàm per conuerſionem diuinæ naturæ in humanam, aut humanæ in diuinam, aut per commixtionem vtriuſque in aliquam ſubſtantiam tertiam. Vnde Auguſtin. Tractat. 18. in Ioan. In homine non intelligebant Deum: carnem videbant, Deum neſciebant, habitaculum cernebant, habitatorem ignorabant: caro illa templum erat, Deus inhabitabat intùs; per vnionem ſcilicet naturæ diuinæ ac humanæ in eamdem perſonam. Quamobrem Athan. pro decretis Conc. Nicæni notat eos potiùs ſermonem conuertere debuiſſe hoc modo: Cur tu Deus cùm ſis, homo factus es? Nam opera, ſicut & verba, eum Deum eſſe declarabant.

34. RESPONDIT EIS, non negando ſe Deum eſſe, ſicut omninò facere debuiſſet, ſi fuiſſet falſum; ſed tuendo verba ſua, argumento à minori: NONNE SCRIPTVM EST IN LEGE VESTRA, id eſt in ſacra Scriptura à vobis in auctoritatem receptâ, & proinde vobis irrefragabili: nam *Lex* hic notam Scripturam comprehendit, ſicut & infrà, cap. 15. v. 25. quamuis ſæpiùs vſurpetur pro ſolo Pentateucho, vt Lucæ vlt. v. 44. QVIA EGO DIXI, DII ESTIS? Verba ſunt ex perſona Dei ad iudices dicta, quos vti proteſtatis, ita & nominis ſui participes fecit, vt ſint tamquam Dij quidam terreni in adminiſtranda iuſtitia.

35. SI ILLOS DIXIT DEOS, AD QVOS SERMO DEI FACTVS EST, id eſt, quos Deus in illo Pſalmi loco compellat, ET NON POTEST SOLVI SCRIPTVRA, id eſt, erroris redargui, vel irrita reddi, quaſi malè, vel blaſphemè homines mortales appellauerit Deos.

36. QVEM PATER SANCTIFICAVIT, ſanctitatem, quia ipſemet ſanctus eſt, communicando ei, hoc eſt ſanctum per eſſentiam gignendo, prout exponit Aug. Nam hæc ſanctificatio videtur præcedere miſſionem in mundum, quam ſubiungit; & proinde non videtur ita conuenienter intelligi de ſanctificatione humanæ naturæ ſiue per gratiam, ſiue per vnionem diuinæ

naturæ cum humana, ſicut aliqui interpretantur. VOS DICITIS: QVIA BLASPHEMAS: QVIA DIXI, FILIVS DEI SVM? Vos dicitis me blaſphemare, eo quòd me dixerim eſſe Filium Dei? q. d. Immeritò hoc dicitis: longè quippe iuſtius eſt, vt ille quem Pater ſanctum genuit, vocetur Filius Dei, & conſequenter naturâ Deus, quàm illi, quos Deus alloquitur, & exiguam aliquam diuinæ proprietatis participationem habent, prout Auguſtin. per antitheſes aliquas declarat. Probat autem ſe à Patre ſanctificatum:

37. SI NON FACIO OPERA PATRIS MEI, id eſt opera Patri propria, ſeu quæ non poſſunt alteri adſcribi, quàm Patri, NOLITE CREDERE MIHI, aſſerenti me vnum eſſe cum Patre. Nam vis argumenti in eo ſita eſt, quòd quorum eadem ſunt numero opera, illi vnum idémque ſint neceſſe eſt. Quæ veritas, quia in hac vita valde remota eſt ab hominum clarâ cognitione, remittit eos ad operum teſtimonium.

38. SI AVTEM FACIO, ſcilicet opera Patris mei, miracula, quæ à nemine fieri poterant, niſi à Deo Patre: ſimul verò palàm erat, ea quoque à Chriſto fieri propria auctoritate: ET SI MIHI NON VVLTIS CREDERE, propter verba ſcilicet mea, OPERIBVS CREDITE, id eſt, propter opera mihi credite, vt per opera COGNOSCATIS ET CREDATIS, id eſt, cognoſcatis credendo; neque enim clarè ex operibus cognoſci poteſt, ſed tantùm credendo: QVIA PATER IN ME EST, ET EGO IN PATRE, per naturam Nam iſta verba idem continent, quod illa ſuperiora, *Ego & Pater vnum ſumus*. Vnitas enim iſta in eo ſita eſt, quòd perſonæ in ſe mutuò ſint ratione vnius indiuiduæ eſſentiæ: nam per illam intimam in habitationem, ſeu circumínceſſionem, fit vt ſingula ſint in ſingulis, & omnia in ſingulis, & ſingula in omnibus, & omnia in omnibus, & vnum omnia, vt loquitur Auguſt. lib. 6. de Trinit. c. 10.

39. QVÆREBANT ERGO EVM APPREHENDERE quia videbant eum perſiſtere in eo, quod dixerat: ET EXIVIT DE MANIBVS EORVM. Quo inſinuatur eum iam penè apprehenſum è manibus elaſum eſſe, ſiue ipſâ fiduciâ egreſſionis, ſiue etiam occultâ diuinitatis virtute eos cohibente.

40. ET ABIIT ITERVM TRANS IORDANEM, vt per abſentiam eius ſed aretur indignatio, IN LOCVM, VBI ERAT IOANNES BAPTIZANS PRIMVM, hoc eſt in Bethania ſeu Bethabara, de quo cap. 1. verſu 28. nam poſteà Ioannes migrauit in Ænnon iuxta Salim, vt eſt capite 3. verſu 23.

41. MVLTI DICEBANT, admoniti ſcilicet ipſo loco, in quo Ioannes baptizauerat: QVIA IOANNES QVIDEM SIGNVM FECIT NVLLVM, ſupple, & tamen ei credidimus; q. d. Quanto iuſtius eſt, vt ei credamus, qui innumeris maraculis verba ſua confirmat?

42. OMNIA AVTEM QVÆCVMQVE DIXIT IOANNES DE HOC, Ieſu ſcilicet, VERA ERANT, id eſt, vera eſſe ipſo euentu demonſtratum eſt. Hoc eſt ſecundum argumentum credendi. Itaque duobus illis adducti, ſcilicet miraculis Ieſu, & teſtimonio Ioannis in memoriam reuocato, MVLTI CREDIDERVNT IN EVM; quod ſcilicet eſſet Chriſtus Filius Dei.

CAPVT XI.

1. ERAT AVTEM QVIDAM LANGVENS, Græcè ἀσθενῶν, *ægrotus*, LAZARVS, diſtinctus tamen ab illo mendico, de quo Lucæ 16. A BETHANIA, quæ quid ſit, ſtatim adiicit, explicationis cauſâ: DE CASTELLO MARIÆ ET MARTHÆ, hoc eſt, de pago ſeu vico, in quo habitabant; quomodo Bethſaida dicitur ciuitas Andreæ & Petri, cap. 1. verſ. 44. Deſcribit tam exactè circumſtantias, vt miraculum omnium celeberrimum credibilius fieret.

2. MARIA AVTEM ERAT, QVÆ VNXIT DOMINVM VNGVENTO, id eſt, liquore odorifico. In quo atteſtatur Ioannes Lucæ narranti hanc concionem cap. 7. vt ſic diſtingueretur hæc Maria ab aliis eodem vocatis nomine.

3. MISERVNT ERGO SORORES EIVS, nuntium è Bethania trans Iordanem: nam luctus earum, & cura infirmi, & ſexus conditio & fiducia in Ieſu, ſatis erat, ne ipſæmet

proficiſcerentur, vt notat Chryſoſt. DICENTES, id eſt, cum mandato dicendi ei præſcriptis verbis nomine ſuo: DOMINE ECCE QVEM AMAS INFIRMATVR. Tacitè ipſum & verecundè, & prudenter prouocantes ad ſanandum: nam ſuper omnes preces ægri, & amicorum eius, eſt amor benefactoris. Vnde Auguſtin. Amanti ſatis nuntiaſſe; non enim amas & deſeris. Scopus earum fuit, eius aduentum impetrare, qua in re quædam fidei imperfectio fuit, non ſperantium ſolo iuſſu ab abſente conferri poſſe ſanitatem, ſicut hoc patet clariùs infrà verſ. 21. & 32.

4. AVDIENS AVTEM IESVS, DIXIT EIS, ſororibus per eumdem illum internuntium: INFIRMITAS HÆC NON EST AD MORTEM, quia nec mors ipſa eius erat ad mortem, ſed admiraculum, inquit Aug. hoc eſt, infirmitas iſta non adfert ei mortem talem, qualem vos timetis, vt ſit vltimus terminus vitę huius mortalis, quia iam iam reſuſcitandus eſt: SED PRO GLORIA DEI inflicta eſt hæc infirmitas: quòd explicat addendo, VT GLORIFICETVR FILIVS DEI, id eſt, vt credatur & celebretur, tamquam Patri æqualis & verus Deus, PER EAM, ſupple, infirmitatem, non mortem, vt ex Græco patet.

5. DILIGEBAT AVTEM IESVS MARTHAM, &c. Quod addit, tum vt redderet rationem verſus terrij, tum vt indicaret Lazarum ad vitam reuocatum eſſe non tantùm ex amore Lazari, ſed etiam ſororum eius: tum denique vt hinc diſceremus, non mirari vel ægrè ferre, ſi viri boni, Deóque dilecti moribus & incommodis affligantur, vt Chryſoſtom. monet.

6. VT AVTEM AVDIVIT, MANSIT IN EODEM LOCO DVOBVS DIEBVS, vt intereà & moreretur, & ſepeliretur Lazarus, ne quiſquam calumniam ſtruere poſſet miraculo. Poſteà verò dixit:

7. EAMVS IN IVDÆAM, id eſt, in ſortem tribus Iudæ & Benjamin; nam tunc agebat vltrà Iordanem, vt colligitur ex cap. 10. v. 40. Cùm ergo diſcipuli eum ab itinere, periculo lapidationis obiecto deterrerent.

9. RESPONDIT IESVS, NONNE DVODECIM SVNT HORÆ DIEI, ab ortu ſcilicet ad occaſum Solis? æſtate quidem longiores, hyeme breuiores, vt Aug. lib. de vera relig. c. 45. Liranus & multi poſt ipſum, putant prouerbium fuiſſe, prout & nunc vulgò vſurpatur, quo ſignificetur Iudæos mutari poſſe, vt quod vna hora diei voluerint, alia nolint: ſed ſequentia iſti ſenſui difficulter aptantur. Aug. ſenſu magis myſtico, quàm litterali per *Diem* intelligit Chriſtum, per *Horas* Apoſtolos duodecim, quos Chriſtus moneat non debere ſibi dare conſilium, ſed potiùs ſe ſequi, ſicut horæ ſequuntur diem, non contrà. Videtur Chriſtus ſignificare velle duodecim eſſe horas diei, hoc eſt, certis horis ſpatium diei eſſe definitum; ita vt, SI QVIS AMBVLAVERIT IN DIE, quacumque ſcilicet hora eius, etiam vltima, NON OFFENDAT, pedibus, QVIA adhuc LVCEM VIDET.

10. Die autem finito, ſtatim SI AMBVLAVERIT IN NOCTE, OFFENDIT, defectu ſcilicet lucis. Qua ſimilitudine ſignificatum vult ſuæ quoque vitæ mortali, tamquam diei ſuo certum ſpatium à Deo præfinitum, quod nullus perſecutionibus minui poſſit, Illius diei adhuc aliquid ſupereſſe, quo in Iudæam tutò ambulare poſſit: ſed cùm nox, hoc eſt, tempus paſſionis, & occaſus vitæ aduenerit, tunc offenſionis, quæ à Iudæis immineat, periculum eſſe. Ita Rupertus, quem alij multi ſecuti ſunt.

11. POST HÆC DIXIT EIS, cùm eos hoc ſuo ſermone ſecuros de periculo reddidiſſet: LAZARVS AMICVS NOSTER DORMIT, SED, VADO, &c. de mortuo tamquam de domiente loquitur, partim modeſtiæ cauſa, ne reſuſcitationem apertè promittendo, ſe ipſum iactare videretur; partim vt indicaret tantam eſſe facilitatem reſuſcitandi Deo, quanta eſt nobis excitandi dormientem de lecto, vt Auguſtin.

12. DIXERVNT ERGO DISCIPVLI: SI DORMIT, SALVVS ERIT, quia, vt Tertull. lib. de Anima cap. 43. Somnus probator valetudinis, hoc eſt; vt Aug. Somnus ægrotantium, eſt ſalutis indicium. Itaque tacitè ſignificant, non eſſe proinde opus, periculoſum iter ſuſcipere.

13. Dixerat avtem Iesvs de morte eivs: quæ *Somnus* dicitur in Scripturis, & mortui ſubinde *Dormientes*, quia. vt Aug. 4. de Anima capite 18. Conſanguineus, id eſt, cognatus, ſeu affinis eſt lethi ſopor: nimirum non ſolùm, quia omnes inſtar dormientium ad vitam reſurgent, ſed etiam vt Ambroſ. de reſurrect. quia poſtquam ab ipſius mundi laboribus requietum fuerit, vigor nobis viuacior refundetur.

14. Tvnc ergo, cùm videret eos præ ruditate non intelligere, dixit eis manifeste, ſine alluſione vel metaphorâ: Lazarvs mortvvs est, q. d. Somnus, de quo locutus ſum, mors eius eſt.

15. Et gavdeo propter vos, vt credatis, qvoniam non eram ibi. Rectiùs ordo verborum eſt: *Gaudeo, quoniam non eram ibi propter vos vt credatis.* Cauſa ergo gaudij erat, quòd non eſſet ibi, quia precibus & ploratu amantium permotus fuiſſet, vt eum vel à morte præſeruaret, vel ſtatim ſuſcitaret: neutrum conueniebat, propter vos, vt credatis. Loquitur de fidei incremento, quæ experſpectis fidei euidentiſſimis argumentis magis firmatur. Cùm ergo dixiſſet Chriſtus, Eamvs ad evm, & diſcipuli forſan adhuc trepidare viderentur,

16. Dixit Thomas, qvi dicitvr Didymvs, id eſt, alio nomine Græco etiam appellabatur *Didymus*. Nam ſicut primus Apoſtolorum vocatur *Cephas* & *Petrus*, vtroque nomine idem ſignificante, ita iſte dicebatur *Thomas* & *Didymus*, & vtrumque ſignificat geminum ſiue gemellum: Ad condiscipvlos, minùs alacres: Eamvs et vt moriamvr cvm eo, quia non obſtantibus verbis Domini, putabat & ipſum, & diſcipulos certum mortis periculum adituros. Verba ſunt ergo viri conſtantis iuxtà Bedam & Rupertum, Chriſtumque diligentis potiùs quàm timidi, ſicut putauit Chryſoſtom. & Theophyl. quaſi per ironiam fuiſſent dicta.

17. Venit itaqve, et invenit evm qvatvor dies iam in monvmento habentem, vt proinde facilè quinque diebus aut ſex fuerit mortuus: nec enim eodem die maximè ab amantibus ſepeliri ſolent. Permiſit hoc, vt & mors eſſet probatior, & miraculi gloria illuſtrior. De quibus diebus quatuor, vide myſticè Auguſt.

18. Erat avtem Bethania ivxta Ierosolymam. Quod addit, vt rationem reddat confluxus Iudæorum ex Ieroſolymis, vt potè quæ non abeſſet, niſi stadiis qvindecim, id eſt, quaſi duobus milliaribus Italicis, ſeu duobus milibus paſſuum: nam *Stadium*, continet centum viginti quinque paſſus, ita vt octo ſtadia conſiciant mille paſſus, hoc eſt, milliare Italicum, & tria milliaria circiter iter vnius horæ. Propter hanc ergo propinquitatem.

19. Mvlti ex Ivdæis venerant, officij cauſâ; vt consolarentvr eas, verborum humanitate, Ex quo colligitur Lazarum & ſorores eius non vulgares fuiſſe perſonas, quibus huiuſmodi officia maximè poſt quintum aut ſextum diem impendi non ſolent, ſed fuiſſe, vel diuitiis, vel nobilitate conſpicuas.

20. Martha ergo, &c. occvrrit illi, tamquam hoſpiti ac Domino, honoris atque amoris cauſâ: Maria avtem domi sedebat, excipiens Iudæos conſolatores ſuos, & ab eis detenta.

21. Dixit Martha: Domine, si fvisses hic farter mevs non fvisset mortvvs, Eadem ſunt, & verba ſororis, v. 32. quibus & modeſtè luctum ſuum exprimunt, & Domini potentiam, & benignitatem, ad arcendam à fratre ſuo mortem; quamuis in eo deficiant; quòd potentiam eius ad potentiam corporalem adſtringant. Et quia verba ſpeciem querelæ præ ſe ferebant, mitigat eam addendo,

22. Sed et nvnc scio, etiam fratre mortuo, qvia qvæcvmqve poposceris a Deo, dabit tibi Devs, etiamſi popoſceris, vt frater mortuus ad vitam redeat. Non audet hoc directè petere, propter rei magnitudinem. Vnde neminem legimus, hoc à Chriſto petiiſſe, relinquit igitur rem iudicio eius, vt notat Auguſtin. Quamquam non deſint, qui putent Martham de reſuſcitatione deſperaſſe, vt probabiliter colligitur ex verſ. 24. & 39. & iſta verba huius verſus, *Nunc ſcio*, &c. dicunt intelligi,

intelligi, quòd Chriſtus impetraturus eſſet quidlibet, ad hoc, vt oſtenderet ſermonem ſuum v. 4. ad ſorores tranſmiſſum (ſcilicet *Infirmitas hac non eſt ad mortem* verum eſſe. Vnde vt Chriſtus ſenſum eius explicaret Marthæ.

23. DIXIT ILLI: RESVRGET FRATER TVVS. Quod eùm modeſtiæ causâ ambiguè dictum eſſe, & Martha de reſurrectione generali intelligeret, vt quæ præſentem ſperare non auderet.

25. DICIT EI IESVS: EGO SVM RESVRRECTIO ET VITA, id eſt, non opus eſt vt poſcam à Deo: ego ipſe ſum auctor reſurrectionis, & fons vitæ mortuis, qui eos exſuſcito, vitamque tribuo, quibus volo. Intelligit autem vitam eam, quæ vera vita eſt, æterna ac beata: nam vita communis bonis & malis includitur in nomine *reſurrectionis*. Vt autem oſtenderet, quâ ratione fieri quis poſſet particeps tanti boni, vtrumque explicat: QVI CREDIT IN ME, quidquid, & quo modo credendum eſt, ET IAMSI MORTVVS FVERIT, carne, ſicut Lazarus mortuus eſt, provt ſupplet Auguſtinus VIVET iterum carne immortaliter: & ita non turberis de fratre tuo iam mortuo vtpote qui crediderat in me. Et hoc quidem de iam mortuis; nunc de viuentibus.

26. ET OMNIS, QVI VIVIT, adhuc in corpore, in hoc ſæculo, ET CREDIT IN ME, etamſi moriatur ad tempus propter mortem corporis, NON MORIETVR IN ÆTERNVM, propter vitam beatam ſpiritus, & immortalitatem reſurrectionis. Promittit itaque credentibus in ſe, mortuis quidem reſurrectionem vitæ, viuentibus verò immortalitatem: ita vt & illi quidem recuperent vitam hi numquam amittant. CREDIS HOC? quæ interrogatio eſt ad credendum prouocatio. Cùm verò Martha verba Chriſti non ſatis intelligeret.

27. AIT ILLI: VTIQVE DOMINE, EGO CREDIDI, iam pridem, QVIA, id eſt, quòd, TV ES CHRISTVS FILIVS DEI VIVI. De quibus verbis dictum Matth. 16. v. 16. q. d. Hoc autem credendo, ego conſequenter credidi, quòd tu ſis reſurrectio & vita, &c. vt Auguſt. Et ita patet appoſitum eſſe reſponſum Marthæ.

28. ET CVM HÆC DIXISSET, ABIIT, ET VOCAVIT MARIAM SOROREM SVAM, iuſſa ſcilicet à Domino; quòd breuitatis causà ſuppreſſit Euangeliſta. Vocauit autem eam SILENTIO, id eſt, clàm ſubmiſſa voce, ne Iudæi intelligerent, ac turbam teſtem ad miraculum contra conſuetudinem ſuam Chriſtus aduocaſſe videretur, DICENS: MAGISTER ADEST. Antè vocauerat eum *Dominum*: ex quo aduertas promiſcuè à diſcipulis vocatum fuiſſe *Magiſtrum* ac *Dominum*, non ſolùm ab Apoſtolis, quibus infrà c. 13. v. 13. dicit, *Vos vocatis me Magiſter & Domine*, &c. ſed etiam ab aliis.

29. ILLA VT AVDIVIT SVRGIT CITO, præ amoris vehementia, & moræ impatientia, oblita luctus, vrbanitatis, ac decori erga conſolatores circumſtantes:

30. NONDVM ENIM VENERAT IESVS IN CASTELLVM, id eſt, in pagum Bethaniæ. Cauſa erat, quod Lazarum ſuſcitaturus erat, cuius monumentum, ſicut communiter omnium Iudæorum, extra oppida, & vicos eſſe ſolebant. Sequentibus verò eam Iudæis.

32. CECIDIT AD PEDES EIVS, nihil morata præſentium Iudæorum turbam, & malè de Chriſto ſentientium. Vnde videtur magis perſpectam habuiſſe dignitatem Ieſu, & feruentiùs amaſſe, quàm ſoror: nam vitæ contemplatiuæ ſtudium, cui vacabat, plus in ea pepererat deuotionis reuerentiæ, humilitatis: ET DICIT EI, DOMINE SI FVISSES HIC, &c. Poſt quæ pauca verba videtur tacuiſſe, & rem lachrymis magis egiſſe, quàm verbis.

33. IESVS AVTEM VT VIDIT EAM PLORANTEM, &c. INFREMVIT SPIRITV, id eſt, in ſemetipſo, vt verſ. 8. ſeu

in nullum circumſtantium fremendo. Et autem *Fremitus*, ſonitus quidam indignantis, qui flatu oris repreſſo fit: quo modo congruè dicitur Marci 14. v. 6. quòd Apoſtoli fremebant in Magdalenam. Fremitum autem Chriſti fuiſſe contra peccatum, vnde mors nata eſt, putat Aug. alii contra mortem; alii contra diabolum mortis auctorem; alii non improbabiliter contra Iudæorum incredulitatem, propter quos mors Lazari permiſſa fuerat. Sed quia *Fremere* ſubinde ſumitur generaliùs, cùm & mare & leo fremere dicantur, videtur per fremitum ſignificari quidam lugentis condolentiſque affectus: quòd & Euangeliſta indicat, dum eum ſignificat expreſſum eſſe ex lacrymis Mariæ, & Iudæorum. Vnde quaſi explicans id quod dixerat, addit: ET TVRBAVIT SEIPSVM, motu triſtitiæ & compaſſionis, tamquam radice fremitus iſtius, quem etiam vſque ad lacrymas exteriores permiſit. Porrò dicendo, *turbauit ſeipſum* ſignificat eum non turbatum illis motibus ex naturæ infirmitate, ſicut nos, ſed à ſeipſo, tamquam talium affectionum arbitro, quia in illius poteſtate erat, ſic vel ſic affici, vel non affici: vbi enim ſumma poteſtas eſt, inquit Auguſt. ſecundùm voluntatis nutum tractatur infirmitas. Hæc autem turbatio affectuum, qui hominem interiorem reddunt impacatum, in illa viſione æternæ pacis nulla erit, vt Aug. 14. de Ciuit. c. 9.

34. ET DIXIT: VBI POSVISTIS EVM, humano modo cum hominibus agens, etſi non ignoraret, vt ſcilicet miracula patrando ordinatè fieret locus. Ideóque & exoratus lacrymis illud fecit, ne ſe ingreſſiſſe videretur.

35. ET LACRYMATVS EST IESVS veram triſtitiam ſinens in vera eius ſigna prorumpere. Nam, vt Auguſt. loco cit. in quo verum erat hominis corpus, & verus hominis animus, non erat falſus humanus affectus. Cauſa triſtitiæ, & lacrymarum erat mors amici Lazari, quæ verum in ſe malum erat: de quo triſtari & lacrymari moderatè voluit, cum lacrymantibus, vt ſe verum hominem, & humanum oſtenderet: nam abſque compaſſione nullius commiſeratione tangi, inclementiam & immunitatem quamdam feram indicat. Immodeatè verò lamentari mulierum eſt, non viri ſapientis, vt Baſil. Hom. 4. & Theoph.

36. DIXERVNT ERGO IVDÆI, viſis lacrymis: ECCE QVOMODO, ſeu quantopere, AMABAT EVM, amore ſc. lacrymas exprimente in viro tam graui & conſtante. Hi colligunt inde amoris magnitudinē, alii verò virtutis impotentiā: quia

37. QVIDAM EX IPSIS DIXERVNT non ſatis benè affecti Domino: NON POTERAT HIC, QVI APERVIT OCVLOS CÆCI NATI, FACERE, VT HIC NON MORERETVR? cùm ſit facilius morbum arcere, vel ægrotum ſanare, quàm cæco nato viſum reſtituere; & eum inuitum fuiſſe lacrymæ teſtentur.

38. IESVS ERGO RVRSVM FREMENS. Particula, *ergò*, deſignat cauſam fremitus eius à præcedentibus pendere. Fremuit ergò præ dignitate in improbitatem illam, quâ beneficia ipſa vertebant in improperium, & affectus ſui humanitatem in incredulitatem poteſtatis eius. Fremuit igitur IN SEMETIPSO, quia ſonum indignationis intra ſemetipſum cohibuit. ERAT AVTEM SPELVNCA, non, vti Chriſti ſepulchrum, ſuprà terram ex lapide exciſa, ſed deorſum tendens, vt ſatis colligitur ex eo, quòd LAPIS, quo claudebatur non erat aduolutus oſtio ſed SVPERPOSITVS ERAT EI, ſpeluncæ: quæ proinde videtur fuiſſe ſimilis foueæ, cuius os eſſet æquale terræ, ſic tamen vt gradibus in eam deſcenderetur, quemadmodum adhuc extare dicitur.

39. AIT IESVS: TOLLITE LAPIDEM. Sed cur vel ipſe non ſuſtulit imperio ſuo, vel immoto lapide Lazarum eduxit? Reſpondetur, Primò, ne res tota ſpectrum magicum videretur; ac dicerent non eſſe Lazarum, ſicuti de cæco dixerunt. Secundò, vt Iudæi, vel oculis ſuis

crederent, qui mente credere nolebant, Remouent ergò ipſi lapidem, vident cadauer, fœtorem ſentiunt, inſtitas rumpunt, non poſſunt negare defunctum, quem vident reſurgentem. Vident ſigna mortis, & vitæ munera: dumque conantur, ipſo labore emendantur, ſicut hæc expendit Ambr. lib. de fide reſurrect. DICIT EI MARTHA, SOROR EIVS, QVI FVERAT MORTVVS, ideóque teſtis magis idonea quatriduanæ mortis. DOMINE IAM FOETET. Tacita eſt ac modeſta prohibitio, ne fœtor erumpens ſenſum eius, & adſtantium offenderet. Nam videtur putaſſe. Quòd ſolùm amici videndi causâ lapidem iuſſiſſet amoueri, neque ſperaſſe quatriduani mortui & fœtentis reſuſcitationem: nam hac de cauſa, tamquam parum tenacem fide ac memorem, reprehendit eam dicens:

40. NONNE DIXI TIBI: QVONIAM SI CREDIDERIS, VIDEBIS GLORIAM DEI? id eſt, opus præclarum, quo glorificetur & celebretur Deus. Dixit hoc autem, quando per nuntium tranſmiſit ſimilia verba v. 4. Quamuis alii putent hoc ei dictum verſ. 23. & 25. vbi dicitur, *Reſurget frater tuus*, &c. quod reipſa idem eſt, quod videre gloriam Dei reſuſcitâtis. Addit autem, SI CREDIDERIS, quia poteſt hanc gloriam Dei infirmitas fidei impedire: ſicut impediuit in Petro, quandò videns ventum validum, cœpit mergi. Itaque confirmat hîc Chriſtus Marthæ fidem non nihil labaſcentem: ſicut & fidem Iairi, Lucæ 8. v. 50. *Crede tantùm, & ſalua eris.*

41. TVLERVNT ERGO LAPIDEM, quia ſcilicet Dominus pergebat vrgere amonitionem lapidis. Intereà verò dum amotus eſſet & ſepulchrum quiſque inſpiceret, fœtoremque hauriret, vt nulla poſſet eſſe dubitatio de mortuo ibi condito IESVS ELEVATIS SVRSVM OCVLIS, tamquam alloquens Patrem ſuum (oculos enim in eos figimus, quos alloquimur) & illi omnia accepta referens, dixit, PATER GRATIAS AGO TIBI, QVONIAM AVDISTI ME, de Lazaro ſuſcitando. Quod quamuis petiiſſe non legatur, voluiſſe tamen, ac deſideraſſe, certum eſt, Non ſolùm autem preces, ſed & deſiderium pauperum, & preparationem cordis eorum exaudit Dominus, vt eſt, in Pſalmo 9. v. penult-

42. EGO AVTEM SCIEBAM, QVIA SEMPER ME AVDIS, in omnibus, quæ vel poſtulo, vel volo: q. d. Non eſt mihi hoc nouum, vel inopinatum, SED PROPTER POPVLVM, QVI CIRCVMSTAT, DIXI, verba ſcilicet illa, quòd gratias ago tibi: idque eo fine, VT CREDANT, QVIA TV ME MISISTI; vt qui per hoc ipſum videbunt, me tantum opus tua auctoritate & poteſtate feciſſe, cui hoc adſcripſi, antequam fieret. Loquitur in his omnibus ſecundùm formam hominis.

33. HÆC CVM DIXISSET, VOCE MAGNA CLAMAVIT, vt omnibus conſtaret ſe eſſe, qui ſuſcitabat, figuramque daret illius tubæ, & vocis magnæ, quâ ſuſcitabit mortuos in nouiſſimo die, vt hîc notat Theophyl. & Ambroſ. libr. de de fide reſurrectionis: LAZARE, quæ eſt vox ſignificans compoſitum ex corpore & anima, & ſuppoſitum: quamuis hoc iam non eſſet, tamen Dei eſt vocare ea, quæ non ſunt, tamquam ea, quæ ſunt, quia vocando facit vt ſint. Proprio autem nomine vocat Lazarum, ne, inquit Amb. loco cit. alius pro alio ſuſcitatus videretur, aut fortuita magis reſurrectio, quàm imperata videretur. Per illam ergò vocem. LAZARE, ſuſcitatus eſt: per iſtam verò, VENI FORAS, iam viuus ex antri profundo, vel latere ad oſtium prodire iuſſus: Itaque.

44. STATIM, nulla interpoſitâ morâ poſt vocem clamantis, quaſi in momento in ictu oculi, ſic Apoſtolus dicit futuram omnium reſurrectionem, PRODIIT, de ſepulchro, LIGATVS MANVS ET PEDES INSTITIS, id eſt, faſciis quibuſdam, iuxtà ritum Iudaicum ſepeliendi mortuos, qui tangitur infrà cap. 19.

verſ. 40. *Sed* quomodò proceſſit ligatis pedibus? Reſpondet Auguſt. hîc & Baſil. Hom. 4. fuiſſe miraculum in miraculo, potentiam ſcilicet Dei hoc operatam eſſe, non vires Lazari. Nam etiam FACIES ILLIVS SVDARIO ERAT LIGATA, vt obuinctis oculis videre non poſſet quò vel quà pergeret. Simili ſudario ligatam fuiſſe faciem Chriſti patet cap. 20. verſ. 7. DIXIT EIS IESVS: SOLVITE EVM, omnibus faſciis ſepulcralibus, ET SINITE ABIRE, liberum quò voluerit; idque vt conuerſatio inter homines eſſet veritatis confirmatio. Miraculosè ergò prodit, vt pote qui nunc foris conſtitutus, adhuc ambulare non poſſet. Iuſſit Chriſtus per alios eum ſolui, cum verbo ſolo potuiſſet, quia non ſolet miraculum adhiberi in iis, quæ poſſunt ab hominibus fieri, vt ſcilicet non ſint vacua ſapientiæ ſuæ opera, vt eſt Sapientiæ 14. verſu. 5.

45. MVLTI ERGO EX IVDÆIS QVI CONVENERANT, CREDIDERVNT IN EVM, euidentiâ miraculi, & ſimul gratiâ intùs perſuadente conuicti.

46. QVIDAM EX IPSIS, ſimiliter miraculi ſpectatoribus, ABIERVNT AD PHARISÆOS. Quo inſinuat eos neque ſic credidiſſe in Chriſtum, ſed inſuper rem ad Phariſæos detuliſſe, malo ſcilicet animo, ne ampliùs gloria Chriſti creſceret: videntur enim ex illis fuiſſe, qui v. 37. notantur. Cùm ergò res conſultatione digna videretur.

47. COLLEGERVNT PONTIFICES CONCILIVM, Græcè ἀρχιερεῖς, *ſummi Sacerdotes*; penes quos ſolos congregandi concilii poteſtas erat. Videntur fuiſſe, Caiphas & Annas, qui nominantur Lucæ 3. v. 2. vbi & cauſas diximus, cur plures vocentur ſummi Pontifices, cùm non niſi vnus ex diuino inſtituto præeſſe deberet. Conſilium autem intelligit illud magnum ſeptuaginta duorum virorum; ad quod cauſæ grauiſſimæ de religione & Republica referebantur, qualis cauſa videbatur hæc eſſe de Chriſto. ET PHARISÆI, non auctoritate, ſed inſtigatione: nam illi vt tales, nulla pollebant poteſtate in clerum Iudaicum, ſed tantùm quorumdam rituum, & externæ ſanctitatis profeſſione eminebant. ET DICEBANT: QVID FACIMVS, quòd hominem toties apprehendere conati, huc vſque non apprehendimus? Continent enim verba tacitam ignauiæ ſuæ reprehenſione: QVIA HIC HOMO, quem propter contemptum, nec nomine dignantur, MVLTA SIGNA FACIT? quibus videlicet magis magiſque clareſcit in dies, populaque fit gratus & mirandus.

48. SI DIMITTIMVS EVM SIC, hoc eſt, vt ſine obſtaculo quæ quantáque voluerit, faciat miracula, OMNES CREDENT IN EVM, tamquam in Chriſtum Regem. Quo ſanè confitentur maximam fuiſſe miraculorum vim in perſuadendo fidem & è contrario duritiam fuiſſe obſtinatiſſimam in repellendo. Plus enim perditi homines cogitabant, quomodo nocerent, vt perderent, quàm quomodo ſibi conſulerent, ne perirent, inquit Auguſt. ET VENIENT ROMANI, tamquam aduersùs eos, qui deſerto Cæſare alium Regem ſuſcitauerimus; nam hoc ipſum ei poſteà coram Pilato obiecerunt: ET TOLLENT NOSTRVM LOCVM, templum, ciuitatem, totamque Iudæam ſibi vſurpabunt, ET GENTEM, in alium locum transferendo, ſicut olim fecerunt Babylonii. Ita inuidia & odio prætexunt ſalutem Reipublicæ, cùm ſatis intelligerent nihil terreni regni Chriſtum quærere, intelligere deberent, eum qui ſuſcitabat mortuos, pericula viuorum poſſe diſpellere, nec propter incerta pericula certam claramque veritatem opprimendam eſſe.

49. VNVS AVTEM EX IPSIS CAIPHAS NOMINE, CVM ESSET PONTIFEX ANNI ILLIVS (non quòd annui eſſent Pontificatus tunc temporis ſed quòd per auaritiam Romanorum Præſidum frequenter perſonæ mutarentur) DIXIT EIS, tamquam Præſes concilii.

maiori loquens auctoritate & libertate, vel, vt Chryſoſt. ait, maiori impudentia: Vos NESCITIS QVIDQVAM, ad expediendas res perplexas. Indicat enim eos variaſſe opinionibus, tamquam inopes conſilij.

50. NON COGITATIS QVIA EXPEDIT VOBIS, Græcè ὑμῖν *nobis*, id eſt, longè ſatius eſt, ſeu magis expedit (habet enim vim comparatiui) ad omnium noſtrum & Reipublicæ ſalutem, VT VNVS HOMO, ſiue nocens, ſiue innocens, MORIATVR PRO POPVLO, id eſt, occidatur à nobis pro ſalute populi: ET NON TOTA GENS PEREAT, id eſt, potiùs quàm vt illo ſuperſtite tota natio Iudaica à Romanis excidatur. Hæc fuit mens Caiphæ falſa & impia, politico ſpiritu concepta, cui propoſitum eſt quibuſcumque mediis temporalem Reipublicæ ſtatum ſaluum eſſe velle, eóque colere & prætextu obumbrare impietatem ſuam.

51. HOC AVTEM A SEIPSO NON DIXIT, id eſt, proprio inſtinctu, quatenùs videlicet veram ſententiam continebat: nam quatenùs falſam iam dictam, planè hoc dixit à ſemetipſo, quia ex odio in perſonam, SED CVM ESSET PONTIFEX ANNI ILLIVS: in quo Deus reſpiciebat ſacram ſacerdotij à ſe inſtituti vnctionem ac dignitatem, PROPHETAVIT. quatenùs Spiritus ſanctus ita verba eius moderatus eſt, vt veram prophetiam, mente neſciente, imò errante, proferret. Nam Caiphas dicendo. *Vos neſcitis quidquam*, eorum ſtupiditatem deſpiciebat: Spiritus ſanctus verò ſignificabat rei prophetatæ notitiam nemini ex ſeipſo loquentis in mentem venire poſſe. Caiphas dixit, *expedit vobis*, non *nobis*, quia non ipſi, ſed aliis erat fructus ex paſſione obuenturus, dixit, *vt moriatur*, non *vt occidatur*, quia ſceleſta illa innocentis interfectio non eſt, quæ profuit, ſed mors eius dixi, *pro populo & non tota gens*, vt ſenſus ad Iudæos non coarctaretur, ſed vniuerſus orbis comprehendi poſſet, cùm tamen ipſe omnia contrario modo intelligeret. Vnde exponit breuiter Euangeliſta, quidnam prophetauerit, videlicet, QVOD IESVS MORITVRVS ERAT PRO GENTE, Iudaica, quam Caiphas ſolam intelligbat, vt Auguſt. notat.

52. ET NON TANTVM PRO GENTE, ſcilicet illa Iudaica moriturus erat, quam etiam ob cauſam Dei inſtinctu aſſumpta fuerant per Caipham verba generalia: SED VT FILIOS DEI, non ex iuſtificatione, ſed ex Dei prædeſtinatione (non enim adhuc crediderant, QVI DISPERSI ERANT, per vniuerſum mundum in variis populis & erroribus) CONGREGARET IN VNVM, non locum, ſed in vnum corpus, ſeu Rempublicam, quæ eſt Eccleſia, vt ita fieret vnum ouile & vnus paſtor.

53. AB ILLO ERGO DIE COGITAVERVNT, id eſt, cummuni conſilio firmiter decreuerunt, vt Græcum συνεβουλεύσαντο indicat, arripientes auidè Caiphæ ſententiam, non vt vaticinium, quod & ipſi ignorabant: vt ſed prudentiſſimum, ad arcendum temporale malum, conſilium, VT INTERFICERENT EVM, quantumuis innocentem. Nam anteà in hoc tantùm tumultuariè & ſigniter incubuerant.

54. IESVS ERGO, ſciens decretum eorum: IAM NON IN PALAM AMBVLABAT, more hominis cauens ſibi, inquit Auguſt. & more iuſti cauens etiam aliis: ne vel illos magis exaſperaret, vel ſe ſtudio in periculum præcipitaret, cùm nondum veniſſet hora ſua: SED ABIIT IN REGIONEM IVXTA DESERTVM Iudææ, non procul à Iordane, IN CIVITATEM, QVÆ DICITVR EPHREM, Græcè Ἐφραὶμ, *Ephraim*. Vrbs obſcura eſt; nam quamuis aliqui putent fuiſſe *Ephron*, de qua prima Machab. 5. verſ. 46. minùs eſt veriſimile, quia erat vltra Iordanem. Veriùs eſt eſſe *Ephron*, de qua 2. Paralip. 13. verſ. 19. quæ erat prope Bethel in tribu Ephraim.

55. PROXIMVM AVTEM ERAT PASCHA IVDÆORVM, quartum prædicationis Chriſti, in quo & crucifixus eſt: ET ASCENDERVNT MVLTI IEROSOLYMAM DE REGIONE, id eſt, ex tota terra promiſſionis, VT SANCTIFICARENT SEIPSOS, id eſt, purificarent, ſeu mundarent per aliqua ſacrificia, pro pecatis oblata: de cuiuſmodi ſanctificatione præuia ſecundùm præſcriptum ante,

comeſtionem agni Paſchalis, fit mentio 2. Paralip. 30. v. 18.

56. QVÆREBANT ERGO IESVM, vt qui ſoleret feſtum iſtud multis diebus ad docendum præuenire, ET COLLOQVEBANTVR: QVID PVTATIS, QVIA NON VENIT? Græcè τί δοκεῖ ὑμῖν, &c. *Quid videtur vobis an non veniet ad diem feſtum?* Eſt enim interrogatio hominum, qui de aduentu eius incerti ſunt, idque propter illud mandatum, de quo ſequitur, Chryſoſt. tamen cum ſuis, itémque Auguſt. Rupertus, & alij, putant eos hoc malo animo quæſiuiſſe, vt eum ſcilicet iuxtà mandatum Pontificum comprehenderent.

CAPVT XII.

HIſtoria conuiuij huius latè explicata eſt Matth. 26. Solùm obſeruandum, quòd dicitur de Iuda, murmuraſſe eum de vnguenti effuſione, tamquam nociua pauperibus.

6. NON QVIA DE EGENIS PERTINEBAT AD EVM, Græcè οὐχ ὅτι περὶ τῶν πτωχῶν ἔμελεν αὐτῷ, *non quia de pauperibus ei cura erat?* SED QVIA FVR ERAT, in vſum priuatum rapiens, quæ in communem Chriſti & Apoſtolorum dabantur. Vnde Baſil. de hac furti ſpecie loquens in Conſtitut. Monaſticis, caput. 35. Societatis, inquit, expilatio eſt, rei cuiuſcumque & vndecumque in priuatum vſum ſeuocatio; & qui id facit, alter Iudas eſt. ET LOCVLOS, ſeu marſupium, HABENS ſuæ fidei creditos, EA QVÆ MITTEBANTVR, Græcè τὰ βαλλόμενα, *quæ conijciebantur*, ſcilicet intrò in loculos, PORTABAT, tamquam diſpenſator & œconomus familiæ Chriſti: non tamen, vt videtur, pro libitu ſuo, ſed iuxtà iuſſum Domini, qui videtur adminiſtrationem loculorum ſib ſeruaſſe, tam quoad dandas eleemoſynas, quàm res familiare. Nam ideò putabant diſcipuli, cap. 13. veſ. 29. Chriſtum dicendo, *Quod facis, fac citiùs*, iuſſiſſe vt aliquid emeret neceſſarium, vel egenis daret. Porrò hinc & ex cap. ſeq. patet, non ſic Chriſtum ſectatum eſſe paupertatem, quin aliquid in communi poſſideret, quod ei à piis viris, vel mulieribus, vt eſt Lucæ 8. verſ. 3. offerebatur; non impuram eleemoſynam ſed in ſtipendium, tamquam, naturali iure debitum iis, qui prædicant Euangelium. Patet item, hoc non repugnare mandato de deponenda ſollicitudine in craſtinum, quam prohibet Matth. 6. verſ. vlt.

9. COGNOVIT ERGO TVRBA MVLTA, QVIA ILLIC EST, id eſt, quòd eſſet Ieſus in Bethania: ET VENERVNT, NON PROPTER IESVM TANTVM, SED VT LAZARVM VIDERENT, id eſt, curioſitatis, non charitatis causâ: vt Aug. experiri ſcilicet volentes videndo, & interrogando, an verum eſſet, quod ſana narrabat. Et quia Lazari celebritas, & publica conuerſatio & continua præſentia reuiuiſcere faciebat quotidie miraculum, mirabili inuidiâ & cæcitate ducti.

10. COGITAVERVNT VT ET LAZARVM INTERFICERENT, vnâ ſcilicet cum Ieſu, ne etiam Ieſu occiſo, propter Lazarum ſuperſtitem in ipſum mortuum crederent, ſicut propter ipſum credebant in viuentem; vel ne Lazari ſuperſtitis præſentia eſſet perpetua redargutio impietatis ipſorum. Sed ſtulta erat hæc cogitatio, & ſæuitia; Dominus enim qui ſuſcitare potuit mortuum, etiam poſſet occiſum, inquit Auguſt. Tract. 58. in Ioan.

12. IN CRASTINVM AVTEM, id eſt, poſtridie illius cœnæ, quæ erat dies quinta ante diem feſtum Azymorum, ſeu Paſcha, incidens in diem, quem dicimus Dominicum, ſeu primam ſabbati, eratque decima menſis primi, quâ die agnus Paſchalis deligebatur, & in locum immolationis ducebatur, immolandus in Pachate, iuxtà Legem Exodi 12. v. 3. Quam figuram implendo Chriſtus eadem die Ieroſolymam intrare voluit. TVRBA MVLTA, QVÆ VENERAT AD DIEM FESTVM, iam inſtantem partim purificationis, partim agni maturè præparandi causâ, CVM AVDIVISSENT, QVIA VENIT IEROSOLYMAM, id eſt, quòd veniret, & iam eſſet in itinere.

13. ACCEPERVNT RAMOS PALMA-

RVM, &c. vt cum inſignijs victoriæ ipſum feſtiuè, & quaſi triumphantem, Ieroſolymam introducerent, iumento vectum, more eorum, qui inaugurantur. Porrò de hac introductione, vide dicta latè Matth. 21.

17. TESTIMONIVM ERGO PERHIBEBAT, cæteris ſcilicet præſentibus, qui non viderant miraculum, TVRBA, QVÆ CVM EO, &c. id eſt quæ oculis ſuis ſpectauerat ſuſcitationem Lazari totámque rei geſtæ ſeriem.

18. PROPTEREA ET OBVIAM VENIT EI TVRBA. Vbi Euangeliſta dat rationem, cur totus populus obuiam Chriſto effuſus fuerit, quod nunquam anteà contigerat, nempe quia fama tanti miraculi totam ciuitatem impleuerat.

19. PHARISÆI ERGO, tamquam rebus deſperatis indigniſſimè ferentes populi fidem in Chriſtum, tantámque gloriam eius DIXERVNT AD SEMETIPSOS, id eſt inter ſe; erubeſcebant enim coram aliis fateri, ſe irritis conatibus ſuis ab eo eſſe ſuperatos VIDETIS QVIA NIHIL PROFICIMVS, omni noſtrâ contradictione, reſiſtentiâ, mandatis; ECCE MVNDVS TOTVS POST EVM ABIIT, credendo eum, & confitendo Meſſiam, ſpretis nobis: q. d. Opus eſt celeri & ſeueriore remedio. Verba ſunt enim hominum hyperbolice exaggerantium mali magnitudinem, vt ſe acuant ad exequendum quantociùs occiſionis decretum.

20. ERANT AVTEM QVIDAM GENTILES, Græcè vocantur *Ἕλληνες*, *Græci*, qui phraſi Scripturæ noui Teſtamenti ſolent Iudæis opponi. Chryſoſt. itémque Cyril. putant eos de Iudaiſmo ſuſcipiendo cogitaſſe, hoc eſt vt proſelyti fierent, QVI ASCENDERANT Ieroſolymam, templi viſendi causâ, quod pro ſui veneratione & ſanctitate per vniuerſum mundum honorabatur; vt 2. Machab. verſ. 11. VT ADORARENT IN DIE FESTO, non ſolùm precibus, ſed & ſacrificiis per Sacerdotes offerendis. Nam hoc factitatum fuiſſe patet ex ſacrificiis, quæ Heliodorus ethnicus obtulit, ibid. verſ. 35. Hinc enim erat & atrium Gentium, vbi orare ſinebantur Deum Iſraëlis.

21. HI ERGO ACCESSERVNT AD PHILIPPVM, ſiue primum obuium, ſiue aliunde notum, ſiue in extrema turba verſantem, vt, ſi quid forte eſſet Domino concionanti nuntiandum, viâ per turbam tamquam auctoritate diſcipulatûs ſui factâ, nuntiaret. ET ROGABANT EVM: DOMINE, VOLVMVS IESVM VIDERE, quòd propter circumfuſam vndique turbam non poterant. Hoc ipſum verò erat argumentum propenſi animi in Ieſum: nam ſic etiam Zachæus voluit tantummodò videre Ieſum non alloqui ex ſycomoro. Per alios verò acceſſum quærere, erat ſubmiſſionis, reuerentiæ, & honorificentiæ non exiguæ. Sciebant enim Iudæos, ipſúmque Chriſtum Gentilium conſortium declinare.

22. VENIT PHILIPPVS, ET DICIT ANDRÆÆ, tamquam ſeniori, priùs vocato, maioris auctoritatis. Ratio communicandi rem Andrææ fuit, quia præter conſuetudinem & Chriſti præceptum, Gentiles ad eum adducere, videbatur Philippo eſſe maioris momenti. Re verò intellecta,

23. IESVS RESPONDIT, tam Apoſtolis quàm Gentilibus à longe audientibus; nec enim aliud eis reſponſum dediſſe legitur: VENIT, ſeu inſtat, HORA VT CLARIFICETVR FILIVS HOMINIS, id eſt vt ego multò illuſtriùs quàm inter Iudæos, breui glorificer inter Gentiles; quod iſte accurſus iſtorum ad me ſignificat. Itaque tacite indicat, gratam ſibi eſſe viſitationem iſtorum, qui tamquam Gentium primitiæ nomine omnium profitebantur, Chriſti conſpectum ſibi fore acceptiſſimum. Sed quia iſta glorificatio non niſi morte ſua præeunte, fieri poterat, explicat hoc Chriſtus familiari ſimilitudine.

24. AMEN, AMEN DICO VOBIS, NISI GRANVM FRVMENTI CADENS IN TERRAM, id eſt, ſeminatum, MORTVVM FVERIT, terræ ſcilicet humore & calore reſolutum, ac putrefactum, IPSVM SOLVM MANET, vnicum ſcilicet, & ſterile, &

ſine fructu: nam ei opponitur, quòd mortuum MVLTVM FRVCTVM AD FERT, nempe pro vno grano plurima. Relinquit ſupplendam alteram ſimilitudinis partem, hoc vel ſimili modo; ita ego, ſi mortuus fuero, inſtar vnici grani, meſſem ingentem, fidem & ſalutem omnium Gentium prolaturus ſum. Nam, vt Auguſtin. Chriſtus eſt granum illud mortificandum, & multiplicandum: mortificandum in infidelitate Iudæorum, & multiplicandum in fide omnium populorum. Porrò exhortans omnes ad iſtius paſſionis ſectanda veſtigia, vt ſicuti tribulationis, ita & clarificationis Chriſti participes eſſe poſſint, addit.

25. QVI AMAT ANIMAM SVAM, hoc eſt ſemetipſum, videlicet in hoc mundo, ſicut ex ſequenti parte ſupplendum eſt. *Amat* autem ſic *animam ſuam*, qui non niſi huius mundi ſibi quærit commoda, & fugit incommoda: *odit* autem, qui huius mundi auſteritates & afflictiones non fugit propter iuſtitiam. De qua ſententia vide latiùs dicta Matth. 10. verſu 39.

26. SI QVIS MIHI MINISTRAT, id eſt, ſi ſe miniſtrum meum profiteri, velit, ME SEQVATVR, id eſt, imitetur, vt Auguſt. in odiendo ſcilicet animam ſuam in hoc mundo. Chriſtus enim pro nobis paſſus eſt, inquit Sanctus Petrus, relinquens nobis exemplum, vt ſequamur veſtigia eius; & ideo Petro miniſtrorum primo dicit, *Sequere me.* Sed quâ mercede? Ne timeat animam ſuam à morte interituram, quia VBI SVM EGO, id eſt, breui ero, in æterna ſcilicet & ineffabili gloria apud Patrem ILLIC ET MINISTER MEVS ERIT, eiuſdem conſors gloriæ, beatitudinis, & honoris; nam hoc quaſi explicans ſubiungit: HONORIFICABIT EVM PATER MEVS, illo ſcilicet honore maximo, vt ibi ſit adoptatus, vbi eſt Filius vnicus & naturalis, non æqualis factus diuinitati; ſed conſociatus æternitati, inquit Auguſt. Vbi enim benè erit ſine illo? aut quando eſſe malè poterit cum illo? Factâ autem paſſionis inſtantis mentione ſubiicit:

27. NVNC ANIMA MEA TVRBATA EST, id eſt paſſionis, horrore & mœrore concuſſa, adeóque iſtis affectibus inquietata. Nec verò ab alio quopiam turbata eſt, ſed, vt Cap. præced. dixit, *turbauit ſeipſum* quia animo præmeditato, ſuppliciorum & paſſionis amaritudinem ſibi propoſuit, eóſque affectus non neceſſitate, ſed electione voluntatis induit, vt latiùs dictum in Cap. 26. Matth. Huiuſmodi autem turbatio videtur Chriſto non hîc tantùm, ſed totius vitæ decurſu ſæpè contigiſſe, quoties ſubiret animum paſſionis inſtantia. Nam inde ſunt illa verba apud Lucam cap. 12. v. 50. *Baptiſmo*, ſcilicet ſanguinis mei, *habeo baptizari: & quomodo*, id eſt, quantopere, *coarctor animo, vſque dum perficiatur?* Cuius anguſtiæ exemplum hîc editum, voluit vt inde coniiceremus, quod frequenter animo pateretur. ET QVID DICAM? Patri, id eſt, Quid rogabo eum? Sunt enim verba anxii & deliberantis; cui in hominibus, infirmis, quorum figuram in ſe exprimere voluit, primùm occurrere ſolet liberatio ab anguſtiis. Quid ergò rogabo; SALVIFICA ME EX HAC HORA? id eſt, an iſtud petam, vt liberes me ab hac inſtantis paſſionis anguſtia? Videtur enim aptè legi poſſe interrogatiuè, ſicut inſinuat Theophyl. Quamquam ſi aſſertiuè legatur, vt Aug. & alij legunt, exponi poteſt eo modo, quo orationem Chriſti in horto fuſam pro transferendo calice expoſuimus. SED PROPTEREA VENI IN HORAM HANC vt ſcil. non ſalue ex ea, ſed moriar. Importunum eſt autem onus aliquod aggredi, & cùm ad rem venitur tergiuerſari. Eſt enim correctio naturalis iſtius deſiderij, quo paſſionem horrebat: q. d. Non hoc rogabo Patrem, ſed iſtud potiùs:

28. PATER CLARIFICA, Græcè *δόξασον*, *glorifica*, NOMEN TVVM ſiue vitâ, ſiue morte meâ Eſt enim ſimile illi, quod in paſſione dixera *Fiat voluntas tua.* VENIT ERGO VOX DE COELO, ET CLARIFICAVI, id eſt, iam glorificaui nomen meum, tot ſcilicet mirabilibus in vita tua, ET ITERVM CLARIFICABO, per mortem

&

& exaltationem tuam. Ex illis enim fides & cultus Patris inter Iudæos propagatus fuerat; vt ideo dixerit poſteà, *Ego te clarificaui ſuper terram*: ex his verò etiam religio eius inter Gentiles propaganda.

29. Cùm ergò quidam putarent TONITRVVM ESSE FACTVM, propter vocis magnitudinem, & quia non niſi inarticulatum ſonum exceperant: alii verò minùs hebetes exiſtimarent, ANGELVM EI LOCVTVM ESSE, cuius miniſterio vox tam excellens nomine Patris ſonuiſſet.

30. RESPONDIT IESVS: NON PROPTER ME HÆC VOX VENIT, vt per eam inſtruar de ignotis, vel conforter in aduerſis, quaſi turbatus; SED PROPTER VOS, vt inde diſcatis, me eſſe miſſum à Deo, me non eſſe aduerſarium eius, me eſſe curæ ipſi, me gloriam eius quærere. Statim autem explicat, quid ſibi vox illa voluerit, hoc eſt, modum quo clarificatus eſſet Pater, dicendo:

31. NVNC IVDICIVM EST MVNDI, id eſt, iamiam inſtat tempus, quo cauſa humani generis definienda eſt. Intellige non in malum, per iuſtum iudicium condemnationis, ſed in bonum pro mundo, aduersùs Principem huius mundi, quem ipſe captiuum tenebat. Nam explicans id, quod dixerat, NVNC, inquit, PRINCEPS HVIVS MVNDI, diabolus (non quaſi cœli terræque dominus ſit, inquit Auguſtin. abſit; ſed *mundi*, id eſt, hominum in mundo habitantium, quibus vniuerſis peccati perſuaſione dominatus eſt) EIICIETVR FORAS, ex cordibus hominum tamquam ex arce, quam occupauit. Fecit hoc Deus, dum eum priùs iuſtitiæ, deinde potentiæ ſuæ vinculis alligauit. Iuſtitiæ quidem; iuſtum enim erat, vt quia diabolus meritò tenebat eos, quos peccati reos conditione mortis obſtrinxerat, hos per eum meritò dimitteret, quem nullius peccati rem immeritò pœnâ mortis afficit. Hac iuſtitia victus, & hoc vinculo vinctus eſt fortis, vt vaſa eius diriperentur, inquit Aug. lib. 13. de Trinit. c. 15. Merebatur enim omnium amittere ſeruitutem, dum vnius nihil debentis perſequitur libertatem, vt ait S. Leo Serm. 8. de Paſſione. Poſtea verò vinculis poteſtatis alligat diabolum, quàndo eum iuſtè innocenti ſanguine victum, potenter eiicit in baptiſmo extra corda hominum, & coërcet eum, ne ampliùs intùs tyrannicè Dei electis dominetur, ſed tatummodò foris oppugnet.

32. ET EGO SI EXALTATVS FVERO A TERRA, id eſt, nam ego cùm in crucem actus fuero (datur enim ratio verſus præcedentis, explicando modum, quo Princeps ille à principatu ſuo in homines deiiciendus erat) OMNIA, quæ, poſſidebat, & ex quibus eiicitur foras, inquit Auguſtinus, hoc eſt, omnes nationes, vel omnia hoſpitum genera, ſiue in linguis omnibus, ſiue in ætatibus omnibus, ſiue in gradibus honorum omnibus, ſiue in artium licitarum & vtilium profeſſionibus omnibus, prout idem explicat; non enim omnibus omninò indiuiduis hominibus loquitur, propter id, quod ſequitur, TRAHAM AD MEIPSVM, vt ſim caput eorum, & illi membra mea, hoc eſt, vt in me credant, & mihi amore cohæreant: nam talem eſſe tractum Dei, patet Ioan. 6. v. 44. Hoc verò non in omnibus omninò contingit. In verbo autem *Trahendi* indicatur & poteſtas gratiæ trahentis, & vis diaboli reſiſtentis, & infirmitas eius qui trahitur.

33. HOC AVTEM, de ſua exaltatione, DICEBAT, SIGNIFICANS QVA MORTE ESSET MORITVRVS, id eſt, quo mortis genere. Videtur enim hæc phraſis apud Iudæos fuiſſe vſitata ad ſignificandam mortem crucis, ſicut apud nos ſignificat ſuſpendium; nam, vt ex verſu ſequenti patet, Iudæi ſic ſtatim intellexerunt. Niſi dicamus eos in verbis eius intellexiſſe id, quod facere cogitabant; vt eis verborum iſtorum obſcuritatem apperuerit, non infuſâ ſapientiâ, ſed ſtimulatâ conſcientiâ, vt ſentit Auguſt.

34 Respondit turba: Nos avdivimus ex Lege, id eſt, ex ſacris litteris; prout & Pſalmi ſuprà nomine *Legis* vocati ſunt, quia Christus manet, id eſt, manebit, viuet, regnabit in æternvm, iuxta illud Pſalmi; *Tu es Sacerdos in æternum*: & illud Iſaiæ 9. v. 7. *Super ſolium David, & ſuper regnum eius ſedebit amodo & vſque in ſempiternum*; de quo & Danielis 7. verſ. 14. & aliis locis. Et qvomodo tv dicis: Oportet exaltari filivm hominis? id eſt, quomodo ergò dicis te Filium Hominis (ſciebant enim eum ſic ſe vocare ſolitum, vel ſic ſe in ſuperiori ſententia vocaſſe, etſi Euangeliſta non expreſſerit) in cruce moriturum? cùm videlicet vna ex parte te pro Chriſto geras, & nunc pro Chriſto receptus ſis; & ex altera parte, mori repugnet Chriſti æternitati. Ex quo patet, eos exiſtimaſſe Meſſiam ſuum in æternum victurum. Qvis est iste Filivs hominis, quem in cruce moriturum eſſe dicis? Quo tacitè videntur indicare velle, ipſum proinde non eſſe verum Chriſtum.

35. Dixit ergo eis Iesvs, non reſpondens ad quæſtionem, quia importunum erat; ſed potiùs fidem verbis ſuis habendam ſuadens: adhvc modicvm, id eſt, adhuc exiguo tempore, Græcè ἔτι μικρὸν χρόνον, *ad modicum tempus*, lvmen in vobis est, ſeu vobiſcum eſt, hoc eſt, ego qui inſtar lucis vobis monſtro viam veritatis in credendis & agendi verbo & exemplo, non diu vobis adero, ſed breui moriar. Ambvlate, in me credendo, & conſequendo, dvm lvcem habetis, me ſcilicet vobis præſentem, & prælucentem. Nam quod Chryſoſtom. cum ſuis, itémque Rupertus putant vitam vniuſcuiuſque vocari *Lucem*, mortem verò *Tenebras*, non congruit præſenti loco, vt patet ex verſu ſequente. Vt non vos tenebræ, errorum, excæcationis, & obdurationis, comprehendant: Et qvi ambvlat in tenebris, nescit qvo vadat. Nec enim viam videt, vel terminum viæ, ideóque errat, offendit, præcipitatur. Relinquit ſupplendam alteram partem ſimilitudinis: Ita qui ambulat in mentis errore & cæcis animi ſui affectibus, viam vitæ neſcit & in æternæ morti exitium præceps ruit. Proinde.

36. Dvm lvcem habetis, me ſcilicet adhuc præſentem ac docentem, credite in lvcem, ita ſcilicet, vt de veritate & virtute doctrinæ meæ, quamuis non intellectæ, non dubitetis, vt filii lvcis sitis, ſeu eſſe poſſitis. Fides enim integra, & indubitata, eſt certiſſima ad filiationem Dei via, quamuis non ſit completa eius forma. Hæc locvtvs est Iesvs, et abiit, et abscondit se. Græcè ἀπελθὼν ἐκρύβη ἀπ' αὐτῶν, *cùm abiiſſet, fuit abſconditus ab eis.* Nempe abiit veſperi in Bethaniam, vt tradit Marc. c. 11. v. 11. & Matth. c. 21. v. 17. idque clam æmulis ſuis, ne ſciretur, vbi nocte diuerſaretur, ad euitandas eorum inſidias.

37. Cvm avtem tanta signa fecisset, in tanta ſcilicet multitudine, & magnitudine, & varietate, & virtute, idque coram eis, vt nullus eſſet tergiuerſandi locus, non credebant in evm. Principes intelligit maximámque turbæ partem. Ex quo facilè intelliges, cur tanto ſtudio inculcauerit Chriſtus, vt in ſe tamquam in lucem crederent.

38. Vt sermo Isaiæ impleretvr, hoc eſt, ita vt prophetia eius impleretur; euentum enim, non cauſam denotat *vt*: non enim quia hoc dixit Iſaias, idcirco non crediderunt, ſed quia non erant credituri, ideò præuidit atque prædixit vt ait Chryſoſtomus, qvem dixit, id eſt, prædixit ſancti Spiritus afflatu de Iudæis iſtis. Voluit enim Deus hoc propterea prænuntiari, ne multos perplexos teneret tanta incredulitas ergà Meſſiam, ipſis promiſſum & exſpectatum. Domine, qvis credidit avditvi nostro? id eſt, quàm rarus

eſt, qui credidit rebus auditis ex nobis, hoc eſt Euangelio, quod ex nobis prædicantibus auditum eſt, vt exponit Apoſtolus ad Roman. 10. verſu 16. Et ipſe Propheta exponens auditum illum, ſeu rem auditam, adiicit: ET BRACHIVM DOMINI, id eſt, Chriſtus Dominus, qui *Brachium* dicitur (quia virtus Patris eſt, & verbum eius, per quod omnia facta ſunt, vt declarat Auguſtinus, quia per verbum fit operatio) CVI REVELATVM EST? id eſt, quàm raris per fidem agnitum eſt! Et quia dixerat, quòd non crediderant, iam auget ſermonem, quaſi cauſam eius reddens:

39. PROPTEREA NON POTERANT CREDERE, QVIA ITERVM DIXIT ISAIAS, non quaſi prædictio Iſaiæ, ſed quia res prædicta erat cauſa illius impotentiæ, excœcatio ſcilicet & obduratio voluntatis; vt ſenſus proinde ſit, Non poterant credere, propter cœcitatem ſuam, quam prædixit Iſaias. Nam ſuperiore v. 38. prædixerat Iſaias tantummodò incredulitatem Iudæorum, hîc verò reddit cauſam eius, & quidem talem, vt cum eâ fides non poſſit conſiſtere. Mentis enim excœcatio, & voluntatis obduratio talis eſt, vt quamdiu durat, nullo modo admittat fidem: eſt enim credendi impotentia, non prauia voluntati, quaſi quæ iam volentem credere impediat; ſed in ipſa firmiſſima & voluntaria voluntatis determinatione conſiſtens, ideóque quam maximè culpabilis. Sic itaque dictum eſt, *non poterant*, vbi intelligendum eſt, quòd nolebat; quemadmodum dictum eſt de Deo, *Negare ſeipſum non poteſt.* Sicut ergò quòd Dominus negare ſeipſum non poteſt, laus eſt voluntatis diuinæ, ita quòd illi non poterant credere, culpa eſt voluntatis humanæ, inquit Auguſtin. Tract. 53. in Ioann. Ecce dico, & ego, inquit ibidem, quòd qui tam ſuperbè ſapiunt, vt ſuæ voluntati viribus tantùm exiſtiment eſſe tribuendum, vt negent ſibi eſſe neceſſarium diuinum adiutorium ad benè viuendum, non poſſunt credere in Chriſtum, ſcilicet tamquam in mediatorem, in Saluatorem, in adiutorem. Nam illa eſt propriè fides in Chriſtum; & illi directè repugnabat illa Iudaica, Itémque Pelagiana ſuperbiſſima præſumptio de viribus & iuſtitia ſua. Non poterant ergò credere, non quia mutari in meliùs homines non poſſunt, ſed quamdiu talia ſapiunt, non poſſunt credere, vt Auguſtinus ibidem docet. Porrò quæ ſequuntur verſ. 10. de execratione & obduratione, explicata vide Matth. 13. verſ. 14. & 15. Nam ibi quod dicitur, *Incraſſatum eſt cor, & oculos ſuos clauſerunt*, hîc verò, *excæcauit*, &c. ſignificatur excœcationem atque obdurationem & ad homines & ad Deum referri. Vt intelligeremus in vno eodémque opere, aliud venire de aſtutia ſuadentis, aliud de nequitia volentis, aliud de iuſtitia punientis; dum diabolus ſuggerit, homo conſentit, Deus deſerit, vt docet Aug. 21. contrà Fauſtum c. 9.

41. HÆC DIXIT ISAIAS, QVANDO VIDIT GLORIAM EIVS, id eſt, maieſtatem Chriſti in illa glorioſa viſione, ET LOCVTVS EST DE EO, Chriſto in mundum venturo, in quem Iudæos poſt tanta ſigna præuidit non credituros. Nam Iſaiæ. 6. vbi illa viſio deſcribitur, habetur etiam v. 10. illa prædicatio excœcationis. Vidit autem Iſaias ſub ſpecie corporali ſignificatiuo modo glorioſam quamdam repræſentationem ſanctiſſimæ Trinitatis, & conſequenter etiam Filii Dei: nam illa verba apud Iſaiam. *Quem mittam?* ſunt verba Dei Patris, qui de miſſione Filii ſui in mundum ſingulariter ſibi competente loquitur. Et quia Filius ex omnium perſonarum aſſenſu incarnatus eſt, hinc ſubiungitur, *Et quis ibit nobis?* Cui reſpondit Iſaias, nomine Filii Dei ſeparatum offerens, *Ecce ego mitte me*, prout appoſitè exponit Athanaſ. in illud Euangelii, *omnia mihi tradita ſunt.* Nam illa quæ ſequuntur apud Prophetam, *Excæca cor populi eius*, &c. non ſatis aptè quadrant in perſonam Prophetæ, niſi prout figuram gerebat Filii Dei: vt hanc

ob cauſam rectè dicat Euangeliſta Iſaiam hoc dixiſſe, QVANDO LOCVTVS EST DE EO, ſcilicet Chriſto Filio Dei.

42. VERVMTAMEN ET, id eſt, etiam EX PRINCIPIBVS, ſeu optimatibus, & Rempublicam gubernantibus, MVLTI CREDIDERVNT IN EVM: inſinuans etiam ex vulgo credidiſſe in eum, tamquam Deum incarnatum, ac Meſſiam. Addidit hoc per modum correctionis v. 37. ne quis nullum omninò Iudæorum putaret crediďiſſe. SED tamen PROPTER PHARISÆOS, profeſſos hoſtes Ieſu, NON CONFITEBANTVR, id eſt, non ſe gerebant publicè pro diſcipulis eius, celantes ſe in ipſum credere, VT E SYNAGOGA NON EIICERENTVR, ſicut conſtitutum erat c. 9. v. 22. Quamuis ergò maior eſſet poteſtas Principum, quàm Phariſæorum, tanta tamen erat auctoritas horum & gratia apud plebem, vt nec Principes eos auderent offendere.

43. DILEXERVNT ENIM GLORIAM HOMINVM, quæ ex conuentibus, & conſeſſibus in ſynagoga, & ex primis cathedris proficiſcitur, MAGIS QVAM GLORIAM DEI, id eſt, gloriam quæ eſt à ſolo Deo, vt explicatur c. 5. verſ. 44. vel, vt Apoſtolus ad Rom. 4. v. 2. gloriam, quæ eſt apud Deum, quam ſcilicet Deus promiſit, ac tribuit confeſſoribus veritatis. Nam alioqui *Gloria Dei* etiam dicitur, quâ glorificatur Deus; ſed de illa non videtur hîc agi.

44. IESVS AVTEM CLAMAVIT, id eſt, clara ac libera voce, non obſtantibus Phariſæis, profeſſus eſt, vt ſcilicet re ipſa confitendi fiduciam doceret, QVI CREDIT IN ME, NON CREDIT IN ME, id eſt, non tantùm credit in me, quem abiectum hominem putatis, SED etiam IN EVM, QVI MISIT ME, hoc eſt, in Patrem. Cùm enim nemo credat in Chriſtum, niſi qui crediderit eum eſſe Filium Dei, neceſſe eſt, vt hoc ipſo credat & in Patrem. Similis eſt locutio cap. 9. *Mea doctrina non eſt mea, ſed eius, qui miſit me*, Addidit hoc, vt metum ac pudorem detraheret illis, qui non confitebantur, vt, quia non erubeſcant in Patrem, tamquam Deum credere, ſcirent nihil cauſæ eſſe, cur non etiam in ſe crederent, vtpote qui eſſet Filius eius æqualis.

45. ET QVI VIDET ME, id eſt, per nonnullam fidei intelligentiam, perſpectam habet naturam ac dignitatem meam, VIDET EVM, QVI MISIT ME, quia vna eſt, & inſeparabilis vtriuſque natura, iuxtà id, quod ſuprà dixit, *Ego & Pater vnum ſumus*. Adde quia nec Filius ſub ratione Filii intelligi poteſt, niſi intelligatur ſimul & Pater.

46. EGO LVX IN MVNDVM VENI, id eſt, ego cùm eſſem lux æterna in principio apud Deum, per aſſumptam hominis naturam in mundum veni, vt videlicet mundo lucis, ſeu Solis orientis officium præſtarem. Tacitè enim inſinuat, vt Auguſtin. notat, totum mundum in tenebris iacuiſſe. Qua de cauſa adiicit: VT OMNIS, QVI CREDIT IN ME, obediendo ſcilicet doctrinæ meæ, tamquam radiis lucis, IN TENEBRIS NON MANEAT, erroris, & iniquitatis, & mortis æternæ, in quibus iam erat.

47. ET SI QVIS AVDIERIT VERBA MEA, auribus corporis, ET NON CVSTODIERIT, credendo obediendo, ſeruando, Græcè legitur μὴ πιστεύσῃ, *& non crediderit*, ſcilicet fide per dilectionem operante, EGO NON IVDICO EVM, id eſt non condemno eum, ſcilicet nunc in præſenti ſæculo vt ſupplet Auguſtin. & Euthymius. Cauſam reddit, NON ENIM VENI, VT IVDICEM MVNDVM, SED VT SALVIFICEM, id eſt, ad ſalutem reuocem, MVNDVM: q. d. Nunc in hoc aduentu meo tempus eſt miſericordiæ, poſteà erit iudicii. Itaque ne ſe propterea impunem fore putaret, ſubiicit:

48. QVIS SPERNIT ME. Quid hoc ſit, explicat ſequentibus verbis, ET NON ACCIPIT VERBA MEA; nam qui non credit verbis Chriſti, ſpernit eum, & afficit iniuria, HABET QVI IVDICET EVM, id eſt, qui condemnet & puniat,

SERMO, QVEM LOCVTVS SVM, quem Auguſt. intelligit ipſum verbum Dei, ſeu Chriſtum, quem ipſe annuntiabat; ſed commodius videtur intelligi poſſe, eſſe ipſam Chriſti prædicationem. ILLE ergò ſermo IVDICABIT EVM IN NOVISSIMO DIE, quia præbebit materiam iudicandi, cauſamque damnandi, ideóque tamquam teſtis dignum æternis ſuppliciis eſſe clamabit, propter contemptum ſui.

49. QVIA EGO EX MEIPSO NON SVM LOCVTVS, id eſt, propriâ priuatáque auctoritate, ſed Dei Patris, quia QVI MISIT ME PATER, IPSE MANDATVM DEDIT, QVID DICAM, ET QVID LOQVAR. Quæ duo vel idem ſunt, vel, ſi quid diſcriminis eſt, *Dicere* ſignificat meditatam orationem, ſed *Loqui* ſermonem familiarem: vt ſic indicaret nullum prorſùs verbum ſibi excidiſſe, multò minùs fictum, quod non Pater ſibi præſcripſerit & præceperit. Itaque reddit rationem, cur ſermo ſuus eos iudicaturus ſit, qui non crediderunt.

50. ET SCIO QVIA MANDATVM EIVS VITA ÆTERNA, id eſt, via ad vitam æternam, & cauſa eius credentibus & obedientibus, iuxtà illud Chriſti, *Si vis ad vitam ingredi ſerua mandata*, Qua cauſali phraſi dicitur Prouerb. 16. verſ. 24. *Dulcedo animæ ſanitas oſſium*, id eſt, lætitia animi eſt cauſa ſanitatis QVÆ ERGO EGO LOQVOR, SICVT DIXIT MIHI PATER, SIC LOQVOR, id eſt, ſicut præſcripſit & iuſſit me ea ſecundùm naturam humanam loqui. Et proinde qui ſpernit ſermonem, quem loquutus ſum, ſpernit eum, qui miſit me.

CAPVT XIII.

1. ANTE DIEM FESTVM PASCHÆ. Non dicit *Ante Paſcha*, nam hæc ablutio pendum facta eſt Paſchate, iam inchoato, vt pote illâ veſperâ quâ agnus immolatus fuerat: ſed dicit, *Ante diem feſtum Paſchæ*, Græcè vno verbo πρὸ τῆς ἑορτῆς, *ante feſtiuitatem*, ſeu ante lucem feſtiuitatis Paſchalis. Diſtinxit illa duo accuratè Moyſes, Leuit. 23. v. 5. *Menſe primo, quartadecimâ die menſis ad veſperum, Phaſe Domini eſt, quintadecimâ die menſis huius, ſolemnitas Azymorum Domini eſt.* Quæ diſtinctio obſeruatur & Numer. 28. verſ. 16. & vtroque loco eſt in LXX. eadem vox Græca, quæ hîc. SCIENS IESVS, ab æternitate tamquam Deus, ab initio conceptionis, vt homo, QVIA VENIT HORA, diuinitùs conſtituta, VT TRANSEAT EX HOC MVNDO AD PATREM, per mortem, & ſubſequentem reſurrectionem, & aſcenſionem; mors enim ſola non fuiſſet eſſe tranſitus. Porrò alludit ad nomen Hebraicum *Paſcha*, tranſitum vel tranſultum ſignificans, quod quodammodo non Euangeliſta hîc interpretatur, vt notat Auguſt. Tract. 55. CVM DILEXISSET SVOS, Apoſtolos, ſeu familiares; nam toto tempore conuerſationis ſuæ nihil eis niſi dilectionis officia verbis & factis exhibuerat: IN FINEM DILEXIT EOS, id eſt, vſque in finem vitæ ſuæ, imò etiam in finem vſque dilectionis: quia nihil eius dilectioni addit potuit, dum & ſummo humilitatis officio, quod mentibus eorum præcipuè commendabat, pedes eorum lauit, & Sacramentum corporis & ſanguinis ſui eis præbuit, & ſermone nihil niſi amorem ſpirante eos conſolatus eſt, ac denique animam ſuam pro eis poſuit, quâ nulla eſt alia maior charitas, vt eſt c. 15. verſ. 13. Ita Auguſt.

2. ET COENA FACTA, id eſt, abſoluta. Hanc aliqui intelligunt legalem, ſed agni Paſchalis: ſed illa ſtando fiebat, iuxtà Legem: Chriſtus autem dicitur hîc ſurrexiſſe à cœna. Intelligit ergò cœnam communem, ſeu ordinariam quæ poſt eſum agni Paſchalis, ſi quis largiore cibo indigeret, apponebatur, & propriè *Cœna* dicitur. Illa ergò finita, quamuis menſa, ciborúmque reliquis nondum ſublatis, vt qui vellet, adhuc comedere poſſet. CVM DIABOLVS IAM MISISSET IN COR, id eſt, ſuggeſſiſſet, imò perſuaſiſſet. Quod additur, non ad excuſationem, Iudæ ſed ad ſceleris exaggerationem nam antè ſæpiùs videtur Iudas meditatus VT TRADERET EVM inimicis, ſed benignitate & delinimentis pietatis Chriſti reuocatus fuiſſe, donec diabolus ei hoc perſuaderet, vt notat Ambroſ.

Hoc ergò adiici Euangeliſta, ad deſignandũ exceſſum humilitatis Chriſti, quòd etiam illi non dedignatus eſt pedes lauare, cuius manus iam præuidebat in ſcelere, inquit Aug. tam execrando. Multò autem magis magnitudo iſtius humilitatis elucet ex magnitudine maieſtatis eius, de qua ſequitur.

3. SCIENS, QVIA OMNIA DEDIT EI PATER IN MANVS, id eſt, cùm non eſſet ignarus ſe Dominum vniuerſorum conſtitutum, quibus vti poſſet ad miniſterium ſuum, ET QVIA A DEO EXIVIT, id eſt, ex Deo natus homo apparuit, ET AD DEVM VADIT, per aſcenſionem in cœlum. Quæ ideo notat Euangeliſta, vt ſciremus Chriſtum humilem fuiſſe electione & voluntate non ignorantiâ ſui, vt Bernardus Serm. 42. in Cantica. Cùm ergò tantum ſe eſſe ſciret, tamen.

4. SVRGIT A COENA, id eſt, à menſa, cibis adhuc appoſitis inſtructâ, ET PONIT VESTIMENTA SVA non omnia, vt videtur Origenes Tomo 32. in Ioan. putauiſſe, ideóque linteo fuiſſe, ſuccinctum, ſed tunicam exteriorem & laxiorem, quam propriè vox Græca ἱμάτιον ſignificat, vel certè pallium. Nam plures veſtes geſſiſſe Chriſtum præter tunicam inconſutilem, manifeſtè patet Ioan. 19. verſ. 23. & Matth. 27. verſ. 35. ET CVM ACCEPISSET LINTEVM ; PRÆCINXIT SE, eodem illo linteo ad extergendos diſcipulorum pedes. Fecit hæc omnia, vt expeditior eſſet ad iſtud miniſterij genus, plenéque formam ſerui acciperet, nec alio miniſtro indigeret; ideóque tam minutè hæc deſcribuntur, vt omnibus magis admirabilis appareret humilitas.

5. DEINDE MITTIT AQVAM IN PELVIM, manibus ſcil. ſuis. Vbi Tertull. notat Chriſtũ vti voluiſſe linteo, vrceo, pelui, & ſimilibus inſtrumentis, quæ à Diis Gentilium adinuenta creduntur, quia meras vtilitates, & certa ſubſidia, & honeſta ſolatia neceſſitatibus vitæ humanæ procurant vt ab ipſo Deo inſpirata credantur, proſpectore, & inſtructore, & oblectatore hominis ſui. ET COEPIT LAVARE, id eſt, ſe compoſuit ad lauandum, vel certè iſtis verbis rem priùs in genere ex primit, vt deinde ad ſingularia deſcendat. Non enim aliquos antè lauit, & poſteà venit ad Petrum, vt putat. Orig. qui à Iuda initium factum docet; ſed à Petro, tamquam Apoſtolorum primo, lauando cœpiſſe videtur, vt Auguſt. Tractat. 59. & Bernard. Sermon 2. de cœna Domini, & ferè Latini. PEDES DISCIPVLORVM, quia diſcalceati videntur inceſſiſſe. Pedes autem elegit potiùs, quàm manus aut caput, quia in iis lauandis eſt maior humilitas, & affectuoſior charitas. Pedes ſubinde clarioribus hoſpitibus lauari ſolitos ante conuiuium, ſatis colligitur ex Lucæ 7. verſ. 44. Transtulit hunc ritum Chriſtus in finem conuiuij, vt ſignificaret ſe ſacratiorem eis adhuc parare cœnam. Quid ſingula ſignificent allegoricè, vide Aug. in fine Tract. 55. in Ioan.

6. VENIT ERGO AD SIMONEM PETRVM, vt ab illo inchoaret illud humilitatis officium. ET DICIT EI PETRVS, expauescens videlicet ad perſonæ magnitudinem, & inauditum illud abiectionis exemplum: TV MIHI LAVAS PEDES? Singula verba ſpirant emphaſin, quam expendens Auguſt. ait, Quid eſt *Tu*? quid eſt *Mihi*? quid eſt *Pedes*? Cogitanda ſunt potiùs, quàm dicenda, ne fortè quod ex his verbis aliquatenùs dignum concipit anima, non explicet lingua. Ita ille. Habent autem vim, tum recuſantis præ reuerentia, tum increpantis Chriſtum, quòd rem ſe indignam facere videre.

7. RESPONDIT IESVS: QVOD EGO FACIO, TV NESCIS MODO. Nam, vt Cyrillus, Petrus putabat ad quamdam ſolummodò corporis quietem, vt fieri ſolet, lotionem iſtam adhiberi, ad mitigandum ſcilicet laborem itineris, aut ſtationis, aut ſordes abluendas: SCIENS AVTEM POSTEA: cùm receptis veſtibus accubuero, & poſtea cùm Spiritus ſanctus vos docuerit omnem veritatem. Tunc enim diſcipulis inſinuatum eſt, lotionem iſtam fuiſſe fidei myſterium, & humilitatis inſigne, vt loquitur l. 3. de virginibus. Vtrumque explicat & primum quidem licet obſcurè verſ. 10. alterum verò verſ. 14. & 15.

8. Dicit ei Petrus, præter nimiam quamdam & pietatis gloriam ergà Dominum reuerentiam, arbitratus grauari humilitatem ſerui, ſi ſibi obſequium Domini patienter admitteret, inquit Ambroſ. quia, vt notat Cyrill. lib. 9 cap. 4. in Ioan. mirabilis horroriſque plena res erat videre Filium Dei ad ſuos pedes proſtratum. Cui ſimilia habet Auguſtin. Tractat. 56. Itaque Petrus Dominici facti altitudine exterritus, ait: Non lavabis mihi pedes in æternvm, hoc eſt, inquit Auguſtin. numquam hoc feram, numquam hoc patiar, numquam hoc ſinam: hoc quippe in æternum non fit, quod numquam fit. Quæ Petri recuſatio, quia ab eius fide, à reuerentia, à dilectione, ab humilitate proficiſcebatur, excuſabilis erat ante ſeueram illam Chriſti comminationem; imò laudabilis, quia etiam ciuili honeſtati maximè congruebat. Respondit Iesvs: Si non lavero te, id eſt, ſi pertinaciter te non permiſeri lauari, non habebis partem mecvm, in menſa, in conſortio, in familia, in regno: q. d. nihil mihi tecùm ampliùs commune erit. Non quòd humilis illa & verecunda Petri recuſatio, quæ præceſſerat, tantam pœnam mereretur, ſed pertinax illa inobedientia meruiſſet illam, ſi preſtitiſſet, vt inſinuat Cyrill. & Baſil. in procœmio lib. De moribus. Qui verò intelligunt Chriſtum minari quòd niſi eum lauerit à peccatis venialibus præcedentibus, non ſit habitaturus partem cum Chriſto, eo quòd nihil inquinatum intrare poſſit in regnum Dei; ſenſum dant myſticum, non litteralem.

9. Dicit ei Simon Petrvs, adhuc vehementior in admittendo, quàm fuerat in detrectando; quia amore & timore perturbatus, inquit Auguſtin. plus expaueſcebat Chriſtum ſibi negari, quàm vſque ad pedes ſuos humiliari: Domine non tantvm pedes meos, sed et manvs, et capvt, ſupple, lauari ſino potiùs, quàm non habeam partem tecum. Ex quo patet eum anteà potiùs ex amore & obſeruantia, quàm ex in obedientia lotionem recuſaſſe.

10. Dicit ei Iesvs: Qvi locvtvs est v.g. in balneis, ille non indiget, nisi vt pedes lavet, vtpotè qui facillimè propter contactum terræ iterum inquinantur, ſi vel tantillum egreſſus fuerit, sed est mvndvs totvs, præter pedes videlicet, quos ſolos habet opus lauare, inquit Auguſt. Hæc eſt igitur prima pars ſimilitudinis, cui Chriſtus adiungit alteram: Ita et vos diſcipuli mei, mvndi estis, toti ſcilicet, hoc eſt ita & vos loti eſtis, à peccatis omnibus per baptiſmum, prout exponit Auguſtin. vel per fidem & obedientiam ſermonis mei, vt inſinuat Chriſtus, c. 15. v. 3. Relinquit ſupplendum ex præcedientibus, hoc vel ſimili modo: vt proinde non indigeatis, niſi vt vobis lauentur pedes. Itaque tranſiliit ſubitò Chriſtus à lotione pedum corporali ad ſpiritualem, quam ex Chriſti mente ſignificabat. Vnde etiam *Pedes*, eodem interprete Auguſtin. ſignificant humanos affectus, ſine quibus in hac mortalitate non viuitur. Nam per illos terrenis rebus afficitur in quotidiana conſeruatione, & ſordibus peccatorum venialium inquinamur, ita vt ſubinde non tam puluere aſpergi, quàm luto oblinïri videantur, inquit Homil. Sed non omnes, vno videlicet Iuda excepto, quia numquam mundatus, vel certè poſt mundationem mutatus fuerat. Hæc, iuxtà Cyrillum, fuit quædam correptio & quidem prima Iudæ, vt ſtimulo conſcientiæ percuſſus, conſilio prodendi reuocaretur.

12. Postqvam ergo lavit pedes eorvm. Quo inſinuatur, cæteros, exemplo Petri eruditos, lotioni conſenſiſſe. Dixit eis: Scitis qvid fecerim vobis? id eſt, quo conſilio, quâ ſignificatione lauerim pedes veſtros? Interrogat ignorantes vt attentiores reddat ad explicationem, quam ſuprà v. 7. promiſerat Petro.

13. Vos vocatis me, Magister. Vocatiuus eſt, ſicùt & illud, et Domine, quamuis Græcè ſit vtrumque Nominatiuus: et bene dicitis quia verum dicitis svm etenim. Veritas enim & ſapientia Dei eſt, quæ docet hominem ſcientiam, quæ doctrix eſt diſciplinæ Deiquæ ita

omni gente primatum habet, quæ omnium ſublimium & ſuperborum colla propria virtute calcat. Ergo nec arroganter Chriſtus hoc ſibi tribuit, quia verè competit: nec iactanter, quia Deus, quantumcumque ſe laudet, non poteſt ſe extollere. Nec hoc faciendo, illi vitium eſt, ſed nobis beneficium, vt latiùs declarat Auguſt. Tract. 58.

14. SI ERGO EGO LAVI PEDES VESTROS DOMINVS ET MAGISTER, multò profectò magis ET VOS ſerui atque diſcipuli, DEBETIS ALTER ALTERIVS PEDES LAVARE. Eſt enim argumentum à minori, hoc eſt, à minùs veriſimili ad maius; vel, ſi rem ipſam ſpectes, à maximo ad minimum. Non tamen de ſola pedum ablutione ſermo eſt ſed de quibuſuis humanitatis obſequiis, atque miniſteriis cum quandam obiectione conjunctis. Et quia hæc lotio externa pedum ex Chriſti mente ſignificabat, mundandos eſſe terrenos affectus ſeu maculas leuiores, tanquam pulueres pedum iis, qui corpus & ſanguinem Domini ſuſcipere debent: hinc vlteriùs ſub lotione obſequia ſpiritualia comprehendit, quibus delicta proximorum lauare debemus, ſiue orando, ſiue docendo, ſiue increpando, ſiue exemplariter conuerſando, ſiue pecata in ſe admiſſa dimittendo, vt ſatis indicat Auguſt. & Beda. Vtroque ergò modo & ſenſu Chriſtus in hoc facto ſuo nobis exemplum dedit, vt ſignificat. v. 15.

15. EXEMPLVM ENIM DEDI VOBIS. Ne quis verò ſuſpicaretur Apoſtolos & miniſtros Chriſti, propter legationis ſuæ ſublimitatem, à talibus abiectis obſequiis eximendos, ſubiicit duas prouerbiales ſententias.

16. NON EST SERVVS MAIOR DOMINO SVO, &c. vt proinde non dedignari debeat, quod non dedignatus eſt eius dominus: ſed potiùs hoc ipſum ad gloriam ei valere & ſufficere debet, quòd humilitati magiſtri ſui ac domini æquetur, vt Tertull. in Scorpiaco, c. 9.

17. SI HÆC SCITIS, BEATI ERITIS, non ſola cognitione, ſed SI etiam FECERITIS EA, quia, vt Apoſtolus ait, *Non auditores Legis iuſti ſunt apud Deum, ſed factores Legis iuſtificabuntur.* Verùm quia ſciebat aliquos ex ipſis facturos, ea que ſciebant, beatóſque futuros, aliquem autem non; hinc ad illorum conſolationem, huius autem correptionem, addit:

18. NON DE OMNIBVS VOBIS DICO, quòd facturi ſitis ea vel beati futuri: EGO SCIO QVOS ELEGERIM ad beatitudinem quaſi diceret. Eſt enim aliquis inter vos, qui neque beatus erit, neque faciet ea. Ita Auguſtin. & quaſi aliquis quæreret: Cur ergò eum inter tuos domeſticos eſſe permiſiſti? Reſpondet obiectioni: VT ADIMPLEATVR SCRIPTVRA, id eſt, voluntas Dei per Scripturam expreſſa, qua decretum fuit, vt infidelitatem & proditionem vnius permitterem. Poſſet tamen etiam exponi de electione ad Apoſtolatum, hoc ſenſu: Ego noui, qui & quales ſint & quales ſint futuri, quos in Apoſtolos meos elegi: non enim vel præſentis, vel futuri ſtatus eorum ignarus hoc feci, ſed vt adimpleretur Scriptura, quæ dicit: QVI MANDVCAT MECVM PANEM, id eſt, qui eodem mecum cibo alitur & mēſa fruitur (per quod familiariſſima coniunctio ſignificatur) LEVAVIT CONTRA ME CALCANEVM, id eſt, calce me petet, ſeu calcitrabit contra me, vel potiùs calcaneo, ſed pede inter pedes poſito, me ſupplantabit. Eſt enim metaphora, vel ab equo dolosè dominum calcibus vulnerante, vel potiùs ab homine luctante, qui induſtria quadam, pede ſuo ſupplantat aduerſarium. Vtroque modo ſignificatur fallacia proditoris Iudæ, qui ſub ſpecie diſcipuli & pacis, oſculo magiſtrum tradidit. Vnde LXX. legunt Pſalm. 40. *Magnificauit ſuper me ſupplantationem*, id eſt magnam fecit ſupplantationem, quia mirum in modum decipit. Hæc ſecunda fuit Iudæ admonitio,

19. A MODO Græcè ἀπ' ἄρτι, *ex nunc*, DICO VOBIS, PRIVS QVA FIAT, quòd ſcilicet à domeſtico meo ſupplantandus ſum: VT CVM FACTVM FVERIT, CREDATIS, QVIA EGO SVM, is ſcilicet, qui ſum, id eſt, vt credatis, quia ſum verus Deus,

cuius

cuius nomen proprium eſt *Eſſe*, de quo Exodi 3. v. 14. Prædicit ergò eis proditionem à proprio diſcipulo futuram, ne eam videntes poſteà fieri, putarent eum ignarum fuiſſe, & vacillarent in fide diuinitatis eius. Probatio enim diuinitatis, veritas eſt diuinationis, inquit Tertull. in Apologet. Sed quia dicere poſſet aliquis infirmorum, ſi Apoſtolis in tam humilibus officiis verſandum eſt, quâ ratione tuebuntur auctoritatem ſuam, cùm ab omnibus contemnendi videantur? occurrit Chriſtus.

20. QVI ACCIPIT SI quem MISERO, ME ACCIPIT, &c. q. d. Homines in eis Deum ipſum veneraturi ſunt, & proinde auctoritas eorum pendebit, non à pompa viſibili, ſed ex reſpectu ſuo, & Patris ſui, quorum perſonam gerunt. Nam ſuperiorum quidem eſt humilia obſequia non detractare, ſed inferiorum eſt, eos propterea non minoris facere.

21. CVM HÆC DIXISSET IESVS, amanter, placidè, & cum totius animi quiete, TVRBATVS EST; non tamen immediatè poſt illa dicta: nam interpoſita fuit tota inſtitutio ſanctiſſimæ Euchariſtiæ, vt patet ex Lucæ cap. 22. quam Ioannes hîc prætermittit, tamquam ſufficienter ab aliis Euangeliſtis expreſſam. Itaque quòd Matth. ſequentia in Ioanne verba narrat, tamquam ante Euchariſtiæ inſtitutionem à Chriſto dicta, vti videtur anticipatione. Quamuis Auguſt. lib 3. De conſenſu, c. 1. putat hæc immediatè ſequentia Chriſti verba eadem cum iis, quæ narrantur apud Matth. & Marcum, tamquam ante Euchariſtiæ inſtitutionem prolata: quâ inſtitutâ continuauerit ſermonem de eodem Iuda, ſicut narrat Lucas, c. 22. v. 21. & 22. & 23. vbi interrogant inter ſe diſcipuli, quis hoc eſſet facturus: cui interrogationi docet Aug. ſubiungendum eſſe id, quod Ioannes hîc dicit verſ. 23. *Erat ergo recumbens*, &c. Sed, vt antè monui, faciliùs videtur dici poſſe, quod Matthæus & Marcus antipatione vſi fuerint in narrando, & omnia illa de Iuda poſt Euchariſtiæ inſtitutionem dicta fuerint. Cùm ergò Chriſtus mentem ſuam conuertiſſet ad imminentem iam paſſionem, & præcipuè ad facinus Iudæ, quod iamiam executurus erat, TVRBATVS EST SPIRITV, id eſt, animo ſuo: poteſtate ſcilicet, non infirmitate, quia ſponte turbauit ſeipſum, vt Aug. Tract. 60. Nam affectum humanum in ſeipſo ſuâ poteſtate commouit, motu ſcilicet doloris, de duritia & perditione Iudæ, vt eum efficaciùs reuocaret. Quam ob cauſam etiam cùm ante bis eum occultè perſtrinxiſſet, nunc tandem tertiò PROTESTATVS EST, id eſt, palàm conteſtatus eſt, & apertè affirmauit, conſtanti etiam vtens aſſeueratione, AMEN, AMEN.

22. ASPICIEBANT ERGO AD INVICEM DISCIPVLI, partim ſtupentes rei nouitate & atrocitate, partim vt obſeruarent, ſi quod indicium in aliquo, ex voce vel vultu appareret, vtpote HÆSITANTES DE QVO DICERET. Lucas addit eos quæſiuiſſe inter ſe, quis eſſet hoc facturus; imò Marcus etiam eos ſingulos rogaſſe Dominum, *Numquid ego ſum?*

23. ERAT ERGO RECVMBENS VNVS IN SINV IESV, quod infrà v. 25. dicitur, *Suprà pectus Ieſu*, vt notat Auguſt. Quid quid enim eſt inter ſtomachum & brachia, *Sinus* vocari ſolet. Nam Orientales plerumque recumbebant ad menſam in lectulis, ſeu thoris conuiualibus, eo ſitu, vt in cubitum ſiniſtrum incumberent, & reliqua corporis inferior extrorſum in longum protenderetur. Ex quo ſitu fiebat, vt caput eius, qui ſecundus accumbebat, reſpiceret pectus, aut vmbilicum primi & ſic deinceps de cæteris. Sic ergò cùm Ioannes accumberet Chriſto proximus, poſterior pars capitis eius reſpondebat ſinui, ſeu pectori Chriſti. QVEM DILIGEBAT IESVS. Hac periphraſi ſeipſum ſignificat Euangeliſta, modeſtiæ causâ nomen ſuum ſuprimens. Quod Scriptoribus ſacris eſſe familiare, Moyſi, Matthæo, Paulo, tradit Auguſt. Porrò hæc dilectio Chriſti ergà Ioannem

erat familiarior, quidam vſus eius, & quædam peculiaris beneuolentiæ demonſtratio, quia iunior erat & virgo, & morum fortaſſe verecundiâ, & ſuauitate ſingulari, vt multi ſentiunt. Hâc ergo attentâ Ioannis cum Chriſto familiaritate, & loci propinquitate,

24. INNVIT HVIC SIMON PETRVS (vnde conſtat eum à Chriſto fuiſſe remotiorem, fortaſſis è regione, vt facilius innuere potuerit) ET DIXIT EI, hoc eſt, innuendo, ſeu nutu dixit, non aliquid ſonando, vt notat Auguſt. nam ſi aliquid verbo dixiſſet, non erat opus innuere, Vnde Græcè tantùm eſt, *νεύει οὖν τούτῳ*, *innuit huic* Petrus, vt ſcilicet interrogaret, QVIS EST, DE QVO DICIT? ſcire auidus, non quòd de ſeipſo timeret, vt aliqui putant; quia conſtat eum de ſeipſo fuiſſe confidentiſſimum: ſed vt pro ſuo amore, ac zelo impediret.

25. ITAQVE CVM RECVBVISSET ILLE, Græcè *ἐπιπεσὼν*, *cùm incidiſſet*, ſeu *recidiſſet*, SVPRA PECTVS IESV; erexerat enim ſe aliquantulum, ſed innuente Petro reclinauit ſe iterùm ad pectus Ieſu, eo ſitu, quo ſuprà diximus: DICIT EI, ſecretò & quaſi in aurem: DOMINE QVIS EST: Cui reſpondit:

26. ILLE EST, CVI PANEM INTINCTVM PORREXERO, id eſt, buccellam panis, vt eſt verſ. 27. inſtar offulæ condimento intinctam, quæ beneuolentiæ cauſa ſubinde alicui dari ſolet. ET CVM INTINXISSET PANEM, DEDIT IVDÆ, & eo facto manifeſtè proditorem Ioanni deſignauit. Porrò hæc buccella non fuit corpus Domini, vt tradit Aug. tum Tract. 62. tum aliis locis, & Concil. Bracarenſe tertium Can. 1. nam Iudas cum cæteris Apoſtolis corpus Domini acceperat, ſicut Lucam euidentiſſimè narrare dicit Auguſtinus.

27. ET POST BVCCELLAM, acceptam & comeſtam, ſimulato animo quaſi gratum habendo ſignum iſtud beneuolentiæ, INTROIVIT IN EVM SATANAS, vt ſibi iam traditum pleniùs poſſideret, tamquam dominus videlicet cogitationum & voluntatum eius, in quem priùs intrauerat, vt deciperet, inquit Aug. Cauſam addit Hieron. in Epiſt. ad Epheſ. quia tunc, inquit, vel maximè diabolo in poteſtatem damur, quando nec humanitate, nec clementia, nec manſuetudine eius vincimus, quem indignè odimus. Nimirum Iudas cùm animaduerteret, vel indicio illo buccellæ ſe Ioanni eſſe proditum, vel etiam cæteris coapoſtolis per illa verba, *Tu dixiſti*, quæ ſunt apud Matth. exacerbatus in Chriſtum, obſirmauit prorſus animum ad perficiendum ſcelus, quod pactus erat. ET DIXIT EI IESVS, videns animum eius ad executionem paratum: QVOD FACIS, id eſt, facere paras, FAC CITIVS. Vox eſt non iubentis, ſed ſinentis, non trepidi, ſed parati, qui oſtenderet ſe moram non facere traditori, & ſic paternam exequi voluntatem, vt facinus nec impelleret, nec timeret, prout explicat S. Leo Serm. 7. de Paſſione, cui conſentit Aug. Tract. 62. Ceſſit enim Ieſus his verbis, vt poſſet Iudas; non egit, vt vellet: q. d. Non impedio, per me licet, vt facias, imò vt citiſſimè facias. Eadem phraſi dixit Iudæis, *Soluite templum hoc*: & Eliſæus filiis Prophetarum importunè vrgentibus, vt mitteretur aliquis ad quærendum Eliam: *Mittite*: & Cyprian moriturus dixit Proconſuli: *Fac quod tibi præceptum eſt*, vt Auguſtinus refert.

28. HOC AVTEM NEMO SCIVIT DISCVMBENTIVM, &c. ne Ioannes quidem: quia quamuis proditorem ſciret, non tamen ea nocte, & iam ſtatim perpetrandum eſſe ſcelus. Vel certè Ioannes in eo numero ſeipſum non comprehendit, ſicut nec Iudam. Ex quo colligere licet, quanta fuerit & Iudæ hypocryſis, omnia diſſimulantis, & Apoſtolorum ſimplicitas in malo, & Chriſti benignitas in Iudam. Nam ex iſtis tribus capitibus factum eſt, vt in nullius mentem cadere poſſet alicuius mali ſuſpicio.

30. CVM ERGO ACCEPISSET ILLE

BVCCELLAM, qua tamquam ſigno Ioanni ſe indicatum ſuſpicabatur, vtpote quem aliquid interrogaſſe, vel locutum eſſe viderat, EXIVIT CONTINVO, ſpecie exequendi præcepti Dominici; ſed reuera furore quodam actus, diabolo admouente calcaria. Vnde Cyrill. curſim & greſſu præcipiti Iudam ſe proripuiſſe tradit, diabolo videlicet timente, ne morando daretur locus pœnitentiæ, & quaſi è temulentia mentem ſuam rectiùs cogitando eriperet. Qui & addit, diabolum quoque timuiſſe, ne Eucharistia ſumpta ſcintillam aliquam illuminationis in animo eius accenderet. Nihil enim vetat corpus Domini etiam indignè ſumptum præter legem quaſi miraculo aliquid correctionis operari; qualem effectum tribuit Aug. baptiſmo in homine abominante baptiſmum, lib. 4. Confeſſ. cap. 4. ERAT AVTEM NOX, quæ appoſitè ſignificabat Iudæ tenebras cui occiderat Sol iuſtitiæ, vt Auguſtin. lib. 2. de Cain & Abel, c. 4. Cùm ergò ſupradictis verbis, *Quod facis*, &c. Iudam Chriſtus è familia ſua ablegaſſet, ſicut olim Ioſeph Ægyptios, ne quis adeſſet alienus agnitioni mutuæ, cœpit ab hoc tempore ſuauiſſimis verbis viſcera charitatis ſuæ, & quaſi animam ſuam in diſcipulos effundere: nam ideò vtitur particula illa continuatiua.

31. CVM ERGO EXIISSET, Iudas nocte tempeſta, DIXIT IESVS, familiariùs tamquam ab eo liberatus, coram quo minùs conueniebat has intimæ dilectionis margaritas effundere. Erupit itaque in hæc verba: NVNC CLARIFICATVS EST, id eſt, glorificatus, ſeu clarus & celebris effectus, eſt, FILIVS HOMINIS, cæleſti videlicet doctrina & admirandis miraculis: ET DEVS CLARIFICATVS EST IN EO, id eſt, glorioſè inclaruit per Filium Hominis, tum quòd illa ſemper ad Deum Patrē retuliſſet; tum quòd manifeſtum eſſet, vt fatebatur Nicodemus, neminem poſſe hęc ſigna facere, niſi Deus eſſet cum eo: cuius proinde virtus & bonitas per ea clareſcebat.

32. QVOD SI DEVS CLARIFICATVS EST IN EO, id eſt, ſi hactenus glorificatus fuit per Filium hominis: ET DEVS CLARIFICABIT EVM IN SEMETIPSO, id eſt iam viciſſim tempus inſtat, vt Deus illuſtrem & glorioſum faciat Filium hominis, ſeu humanitatem eius IN SEMETIPSO, id eſt, per ſeipſum, quia Deus in ipſo exiſtens, & ſubſiſtens in perſona, glorioſum faciet, declarans eum eſſe Filium Dei, idque CONTINVO, etiam in media paſſionis imminentis ignominia; maximè verò per glorioſam reſurrectionem, & aſcenſionem in cœlum, quæ ſtatim conſequentur. Vtrumque tangit Chryſoſtomus.

33. FILIOLI, tenerrimè ſcilicet dilecti. Videtur enim vox blandientis? quamuis etiam ſignificare poſſet, eos adhuc teneilos eſſe, qui adhuc quaſi vberibus Chriſti lactati nondum poſſent perfectiora portare. Quo ſenſu Apoſtolus vocabat Galatas *Filiolos*, quos iterùm parturiebat, donec formaretur in eis Chriſtus. ADHVC MODICVM VOBISCVM SVM, id eſt, vobiſcum more mortalium, & cum iſta familiaritate conuerſabor. QVÆRETIS ME, id eſt, præſentiam meam corporalem, vt ex ea ſolatium & adiutorium hauriatis in tribulationibus ingruētibus: ET SICVT DIXI IVDÆIS, ſupple, ſic etiam vobis dico, prout infrà ſequitur: QVO EGO VADO, ad poſſidendam gloriam meam in cœlo, VOS NON POTESTIS VENIRE, id eſt, non poteſtis me ſequi. Sed quia aliquando ſecuturi erant, adiicit explicationis causâ: ET VOBIS DICO, MODO. Vbi illud, *modò*, coniungi poteſt vel cum *dico*, vel potiùs cum *venire*, vt ſenſus ſit: Non poteſtis eò nunc venire, ſed poſtea ſequimini; ſic enim videtur exponere hæc verba Chriſtus ipſe Petro v. 36. Ratio, cur non poſſent, erat, eò quòd gloriæ illius participatio multis laboribus ac diſcurſibus, imò morte ac paſſione ipſorum comparanda erat, ad quam tolerandam nondum erant ſatis fortes. Sic enim tamquam infirmitatis ſuæ no-

tam accepit ea verba Petrus verſ. 37.

34. MANDATVM NOVVM DO VOBIS, hoc vnicum ſcilicet, ex quo tamquam compendio diſcatis, quam viuendi formam me abſente inter vos tenere debeatis, videlicet VT DILIGATIS INVICEM, non verbo ſcilicet, neque linguâ, ſed opere & veritate. Nam vt regulam quandam mutuæ iſtius dilectionis haberent, adiicit: SICVT DILEXI VOS, VT ET VOS DILIGATIS INVICEM, hoc eſt, dilectione non carnali, ſed ſpirituali, vt Auguſtinus Tract. 65. dilectione, quâ temporalem vitam, & incolumitatem, & commoda, æternæ ſaluti proximorum poſt ponatis ſicut ergo meá poſtpoſui veſtræ. Sed cur *nouum* vocat hoc *mandatum*, cùm mandatum dilectionis ab initio fuerit? Diuerſæ rationes à Doctoribus tum antiquis, tum nouis excogitatæ ſunt. Auguſtinus quia innouat hominem à vetuſtate. Sed Chriſtus videtur nouitatem non in dilectione, ſed in ipſo dilectionis mandato, quaſi nouiter dato, conſtituere. Vnde alij volunt nouum dici, quòd hucuſque non ſit datum. Sed hoc non videtur eſſe verum, vt patet ex illo magno præcepto dilectionis Dei & proximi toties inculcato. Alij aliter rem expediunt. Veriſimiliùs videtur poſſe dici, *mandatum nouum do*, quaſi dixiſſet: Mandatum de nouo do vobis, vt diligatis inuicem, hoc eſt, meo exemplo, ſingularique affectu & ſtudio, meo denique nomine inſtauro & commendo vobis præceptum dilectionis mutuæ. Nam inde eſt, quòd Paulus illam vocat ad Galat. 6. *Legem Chriſti*; Ioannes, teſte Hieronym. *Praeceptum Domini*: à quorum vtroque propterea tantopere inculcatum fuit. Proinde addit Chriſtus:

35. IN HOC COGNOSCENT OMNES, QVIA DISCIPVLI MEI ESTIS, q. d. Non ex ieiuniis, vitæque auſteritate, vt diſcipuli Ioannis; non ex veſtitûs genere, & obſeruantiis corporalibus, vt Phariſæi; non ex certis philoſophiæ placitis, vt Philoſophi; non ex miraculis, linguis, ſacramentis, prophetiis, ſcientia, fide, vel quocumque dono, quod habere poſſunt & mali: ſed ex ſola dilectione tamquam genuino ſymbolo diſcipulatus mei, cognoſcemini ad me pertinere. Nam ſine charitate reliqua omnia nihil proſunt, vt Auguſtinus ex Apoſtolo 1. ad Corinth. 13. Vnde Tertull. in Apolog.cap.39. Vel maximè dilectionis operatio notam nobis inurit penes quoſdam. Vide, inquiunt, vt ſe inuicem diligunt. Hæc ergò genuina nota eſt, non Chriſtianiſmi, non profeſſionis Chriſti, non Eccleſiæ, ſed veri; hoc eſt ſinceri, & boni Chriſtiani. Cùm autem Petro nihil altiùs inhæreret, quàm quòd dixiſſet Chriſtus, *Quò ego vado vos non poteſtis venire*; hinc quaſi taxatus de infirmitate à Domino, ait:

36. DOMINE, QVO VADIS? quò ſcilicet non poſſum te ſequi? RESPONDIT IESVS, potiùs ad mentem Petri, quàm ad verba; nam animo ſequendi hoc interrogauerat, vt Chryſoſt. & Auguſt. notant: QVO EGO VADO, per mortem ad regnum Dei, NON POTES ME SEQVI MODO, quia vires tibi deſunt ad paſſionem pro nomine meo tolerandam: SEQVERIS AVTEM POSTEA, quando & exemplo meo, & Spiritu ſancto infuſo, mortis terrorem diceris ſuperare, & omnia bona & mala tépo̅ralia contemnere.

DICIT EI PETRVS, impatiens quòd Chriſtus de ſe vel tantillum ſubmiſsè ſentiret; nam plenus præſumptione virium ſuarum, nihil putabat eſſe tam difficile, quod non ſuâ animoſitate ſuperaret? QVARE NON POSSVM TE SEQVI MODO? q. d. Eſtne aliquod incommodum, aut periculum vitæ, quod impediat? ANIMAM MEAM, hoc eſt vitam, quæ præ omnibus rebus diligitur, PRO TE PONAM, quanto magis reliqui? *Pellem enim pro pelle, & cuncta quæ habet homo, dabit pro anima ſua*, vt eſt Iob 2. Dixit hoc Petrus bono quidem animo, ſed virium ſuarum ignaro: putabat

enim hoc poſſe, quod ſe velle ſentiebat. Nam charitas quidem eius erga Chriſtum vera erat, ſed adhuc inualida quæ multum creſcere debebat, vt Auguſt. lib. De gratia & libero arbitrio c. 17.

38. RESPONDIT EI IESVS: ANIMAM TVAM PRO ME PONES? q. d. Multùm abeſt. Non enim tibi ſatis erit amore vitæ tuæ conſeruandæ fugere, vel confeſſionem nominis mei ſilentio declinare, ſed NON CANTABIT GALLVS, id eſt, non erit tempus gallicinij, DONEC TER ME NEGES, ſeu negaueris. Qua de re diximus latiùs Matth. 26. verſu 33. Solùm hîc notandum, prædictionem iſtam trinæ negationis fuiſſe primam, & contigiſſe domi, quam & Lucas narrat cap. 22. Illa verò, quam narrat Matthæus & Marcus contigit poſtea in itinere versùs montem Oliueti, cùm nondum Petri præſumptio eſſet ſatis compreſſa prædictione Chriſti.

CAPVT XIV.

CVm ergò videret Dominus, diſcipulorum animos prædictione tum proditionis ſuæ, & imminentis mortis, tum negationis Petri, qui omnium animoſiſſimus videbatur, conſternari, & puſillanimes fieri, occurrit motibus illis:

1. NON TVRBETVR COR VESTRVM, timore, vel mœrore ex dictis meis. Modum verò comparandi roboris & præſidij aduersùs inſtantes difficultates ſuggerens, CREDITIS, inquit, IN DEVM. Supplenda eſt ex idiotiſmo Hebraico particula ſimilitudinis: q. d. Sicuti ex Lege Moyſis inſtructi creditis in vnum Deum, ita, & in me credite tamquam in eumdem Deum & Filium Dei, & quidem incarnatum. Nam hoc totum illis verbis indicat, vt Cyrill. notat. Fidem enim diuinitatis, quæ ſub Lege explicitè prædicabatur, non ad alium Deum transferendam eſſe docet, ſed ad plures perſonas extendendam. Itaque tacitè monet Chriſtus, vt oculos mentis in diuinitatem ſuam figant: nam ita fore ne turbarentur, quidquid ei tandem accideret. Ne verò ad illam domum Patris, quò Chriſtus migrabat, hoc eſt, ad regnum Dei, putarent non poſſe peruenire, niſi eos, qui ſummâ eſſent virtute, & animi robore præditi, & ab omni lapſu alieni, adiicit:

2. IN DOMO PATRIS MEI MANSIONES MVLTÆ SVNT, quia magna illa beatitudinis aula non ſolùm capax eſt innumeræ multitudinis, ſed in ea quoque diuerſiſſimi ſunt beatitudinis, honorum & dignitatum gradus. Vtrumque enim notari & loci capacitatem, & gloriæ cuiuſque differentiam, obſeruat Cyrill. SI QVO MINVS, Græcè εἰ δὲ μή, *ſi autem non*, hoc eſt alioquin, prout vertitur verſ. 11. q. d. Si non eſſent multæ manſiones, quibus excipi poſſetis, ego DIXISSEM VOBIS, ſcilicet non eſſe, neque lactaſſem vos inani ſpe obtinendæ manſionis alicuius, QVIA VADO PARARE VOBIS LOCVM, id eſt, quia diſceſſurus ſum veſtri causâ, vt videlicet, quia cœlum hactenus hominibus inacceſſibile fuit, introitum eius vobis aperiam ad capiendam poſſeſſionem eius. Nam alioqui quantum ad prædeſtinationem, regnum & locus regni, vnicuique paratus eſt à conſtitutione mundi, vt eſt Matth. 25. v. 34.

3. ET SI, id eſt, cùm vel poſtquam, ABIERO, ET PRÆPARAVERO VOBIS LOCVM, ITERVM VENIO, ad iudicium omnium, ET ACCIPIAM VOS AD MEIPSVM, id eſt, in conſortium meum introducam, VT VBI SVM, EGO, in domo ſcilicet & gloria Patris, corpore & animâ glorificatus, ET VOS SCITIS, eiuſdem gloriæ & beatitudinis participes: q. d. Digreſſus à vobis non diu abiero, nec obliuiſcar veſtri, ſed citò rediturus ſum. Quod maximè valebat ad eos à turbatione recreandos. Porrò ſub aduentu ad iudicium, Chriſtus more ſuo aduentum ad vnumquemque in morte, qua ex hac vita ſingulos educit, intelligere ſolet, vt alibi dictum.

4. ET QVO EGO VADO, SCITIS, ex iis, quæ proximè & ſæpiùs dixi, nempe ad Patrem in cœlum, in gloriam meam: ET VIAM SCITIS, quâ ego illuc profecturus ſum, ſcilicet, per mortem meam. Nam

& vtrumque eis prædictum fuerat. Sed quia, iuxta Auguſt. 14. De Ciuit. cap. 7. habemus inabdito mentis quarumdam rerum notitias, quas videmur ignorare, vel quia inde non cogitamus, vel non recordamur, vel modum non ſatis penetramus, hinc Thomas dicit:

5. DOMINE, NESCIMVS QVO VADIS: ET QVOMODO POSSVMVS VIAM SCIRE? Nam ſicuti motus, ita etiam via ſpeciem ſumit à termino: q. d. Tu dicis nos vtrumque ſcire; nos vtrumque neſcimus. Quamobrem Chriſtus latentem diſcipulorum ſcientiam eis ad memoriam reuocans, & pleniùs eos inſtruens.

6. DICIT EI, vtrumque ſcilicet explicans, & viam, & terminum viæ: EGO, vt homo ſcilicet, & mediator Dei ac hominum, SVM VIA, illa ſcilicet de qua quæritis, tam mihi ipſi, quàm aliis. Nam Chriſtus ſibi quidem via fuit, quia propriæ paſſionis merito intrauit in gloriam ſuam, & Patris, vt patet Lucæ cap. 23. v. 33. & ad Philip. 2. Aliis verò via eſt, doctrinâ, exemplo, & merito, quia non niſi per ipſum habemus acceſſum ad Patrem. Maiorem obſcuritatem habet, quod adiicit ET VERITAS ET VITA. Plerique recentiores probabiliter volunt eſſe maiorem explicationem viæ q. d. Ego ſum Via Veritatis & Viæ: Via vera, non fallax, non erratica, Via, quæ ſine errore ducit ad vitam æternam. A qua interpretatione non abhorret Hilar. libr. 7. de Trinitat. Cui ſenſui appoſitè ſubiungit, NEMO VENIT AD PATREM, tamquam ad terminum viæ, (ſic enim explicat, quò vadat) NISI PER ME, id eſt, per doctrinam meam, cui obtemperet; per conuerſationem, quam imitetur; per mortem, quâ redimatur. Sed quia ſingulis vocubis valdè emphaticè eſt additus Græcè articulus ἡ ὁδὸς, &c. *illa Via*, *illa Veritas*, *illa Vita:* videntur ſingula in abſtracto meritò de Chriſto explicari poſſe, præſertim quia ei ſic propriiſſimè conueniunt. Itaque Auguſt. tum hîc tum alibi, plerumque vult his duobus vocabulis explicari terminum viæ nempe diuinitatem Chriſti, quam eamdem habet cum Patre ſuo; primo verò verbo explicari ipſam viam, ſcilicet, humanitatem eis. Creatur quippe rationalis in ſum terminum, ſub ratione veritatis & vitæ conſideratum, propriè & principaliter tendit, quia nihil anima fortiùs deſiderat, quàm veritatem & vitam, quorum vtrumque Deus eſt. Vnde & eius beatitudo non eſt aliud, quàm immortale, nullâ modeſtiâ interpellante, de ipſa ſola, per quam vera ſunt omnia, veritate gaudium, vt Auguſt. lib. 10. Confeſſ. cap. 13. Itaque Tractat. 69. Chriſtus, inquit, ibat ad veritatem, ibat ad vitam. Ibat ergò ad ſeipſum, per ſeipſum. Et nos quò imus, niſi ad ipſum? (id eſt, ad fruitionem vitæ & veritatis, ſeu diuinitatis eius) & quà imus, niſi per ipſum? Ipſe igitur ad ſeipſum per ſeipſum, nos ad ipſum per ipſum; imò vtrique ad Patrem, qui eadem cum ipſo Veritas & Vita eſt, ſeu idem & vnus Deus. Nam ne alium vitæ terminum induxiſſe videretur, quàm Patrem, addit iuxtà hunc Auguſtini ſenſum, *Nemo venit ad Patrem, niſi per me.* Et quia cauſari poſſent diſcipuli, ſe quidem iam ipſum ſcire, quod ſit Veritas & Via ad quam venire debeant, ſed ſe Patrem eius ignorare, tollit eis hanc excuſationem.

7. SI COGNOVISSETIS ME ſecundùm diuinam naturam meam, ET PATREM MEVM, id eſt, etiam Patrem, VT QVE COGNOVISSETIS, quia propter diuinæ naturæ identitatem non poteſt natura Filij cognoſci, niſi & natura Patris cognoſcatur. Imò nec vna perſona ſina altera cognoſci poteſt, tum quia diuina natura propter ſummam ſimplicitatem eius, cum qua perſonalitas identificatur, non niſi tota videri poteſt: tum quia ratio perſonæ, ſeu proprietas perſonalis eſt relatiua; quò ſit, vt qui vnam videat, videat & alteram ET COGNOSCETIS EVM, cùm Spiritus ſanctus breuì in vobis complebit cognitionem Dei, ac perſonarum diuinarum; imò ET VIDISTIS EVM, quatenus naturam ſeu diuinitatem meam, ex doctrina & mirabilibus operibus meis, & ex reuela-

tione Patris credidiſtis, & vtcumque cognouiſtis: nam illa eadem eſt ipſiſſima natura Patris. Adde, quòd iam omnes Apoſtoli per reuelationem cognouerant Chriſti eſſe Filium Dei viui; prout Petrus profitetur Matth. 16. Non poteſt autem Filius agnoſci ſub ratione Filij, niſi agnoſcatur Pater:

8. DICIT EI PHILIPPVS: DOMINE OSTENDE NOBIS PATREM, id eſt, exhibe eum oculis noſtris corporalibus præſentem, quem nos vidiſſe dicis. Arripit enim Chriſti verbum, quo omnes Patrem vidiſſe dixerat, non audens apertè reſpondere, quòd non ita eſſet: q. d. Fac vt quod dicit, verum ſit, & eum clarè demonſtra: ET SVFFICIT NOBIS, hoc eſt, & nihil aliud vltrà quærimus, vtpote qui te iam ſatis nouimus atque vidimus. Quamquam Cyrill. & nonnumquam Aug. hoc ita exponant, vt id ſufficere velit Philippus ad plenam beatitudinem, quæ in perfecta Dei viſione ſita eſt.

9. DICIT EI IESVS, vt declararet eius inexcuſabilem imperitiam: TANTO TEMPORE VOBISCVM SVM, docendo vos verbis, & operibus, quis ego ſim, ET NON COGNOVISTIS ME? per hoc indicans non ſolùm eos Patrem, ſed ne ſe quidem cognouiſſe, quem oculis videbant, maximéque ſe cognoſcere putabant. Ratio eſt, quia QVI VIDET ME VIDET ET PATREM. Non quòd ipſe eſſet Pater ſimul & Filius, quòd in Sabellianis Catholica fides damnat: ſed quòd tam ſimiles ſint Pater & Filius, vt qui vnum nouerit, ambos nouerit, inquit Auguſt. Nam propter naturæ vnitatem, vno intuitu côiunctim videntur Pater & Filius; propter perſonarum verò ordinem, conſequenter. Inſinuat ergò duas in ſe eſſet naturas, eo ipſo, quo ſignificat ſe ab illis non videri, etiamſi corporalibus oculis hominem viderent. QVOMODO TV DICIS, id eſt, quomodo igitur tam imprudenter, & imperitè loqueris, vt dicas, OSTENDE NOBIS PATREM? qui Patrem tam quoad naturam, quàm proprietatem perſonalem in me ipſo videre potuiſti. Quod tamen ſi nondum intelligitis, an ſaltem.

10. NON CREDITIS, (Græcè οὐ πιστεύεις, *non credis*, vt ſolum Philippum alloquatur) QVIA EGO IN PATRE, ET PATER IN ME EST, propter vnam & eandem vtriuſque naturam? q. d. Non credis quòd ergo & Pater vnum & idem ſumus, tamquam duæ perſonæ vnius naturæ? Probat hoc autem ab effectis, quia VERBA, QVÆ EGO LOQVOR VOBIS, A ME IPSO NON LOQVOR, ita ſcilicet, vt non à Deo Patre. Nam quamuis Filius haberet in ſe principium loquendi, hoc ipſum tamen habebat à Patre. PATER AVTEM IN ME MANENS (quo ſignificat ſe ita à Patre proceſſiſſe, vt tamen ab eo non ſit diuulſus aut ſeparatus) IPSE FACIT OPERA, tam verbo ſcilicet, quæ loquor, quàm miracula, quæ facio. Per quod manifeſtum relinquit, inquit Ambroſ. lib 3. de fide c. 5, quòd vnum omnino opus Patris & Filij credere debeamus, & conſequenter inſeparabilem eſſe vtriuſque naturam, quâ Filius ſit in Patre, & Pater in Filio; quod probandum ſuſceperat.

11. NON CREDITIS, igitur mihi affirmanti, QVIA EGO IN PATRE, ET PATER IN ME EST? Neque enim ſi ſeparati eſſemus, inſeparabiliter operari vlla ratione poſſemus, inquit Auguſtin. ALIOQVIN, ſi ſcilicet verbis minùs creditis, PROPTER OPERA IPSA, mirabilia, CREDITE, quæ in teſtimonium huius veritatis edidi, quod ego & Pater vnum & idem ſumus, hoc eſt vnus Deus, & conſequenter, ego in Patre & Pater in me. Nam opera euidenter probant Chriſtum eſſe Deum, partim omnigena ſua varietate & magnitudine, propter quod dicit c. 15. ſe opera feciſſe, quæ nemo alius fecit: partim ex facientis auctoritate, quia faciebat ea non tam rogatu, vt alii Sancti, ſed iuſſu & imperio ſuo, tamquam euidenti propriæ virtutis teſtimonio: partim quia ad hanc ipſam veritatem adſtruendam ea faciebat. Quod ſi adhuc iſta non ſufficiant, addo adhuc aliud potentius.

12. AMEN DICO VOBIS, QVI CREDIT IN ME, iſtud ſcilicet credens quod aſſerui, me eſſe in Patre, & Patrem in me, ſeu me eſſe Filium Dei conſubſtantialem Patri, OPERA miraculoſa, QVÆ EGO FACIO, quæ ego homo mortalis hactenus, feci, ET IPSE FA-

CIET, q.d. Non ſolum mihi eſt illa facultas patrandi miracula, ſed quod amplius eſt eam etiam aliis dabo, vt & ipſi inde colligant ſanam eſſe fidem ſuam de diuinitate mea, & hoc aliis perſuadeant. Imò MAIORA HORVM FACIET, id eſt, maiora his: Primò, amplitudine, quia Chriſto prædicante pauci Iudæi miraculis crediderunt, diſcipulis verò omnes Gentes. Secundò, quodam faciendi modo, quia Chriſtus fimbriâ ſuâ, Petrus etiam vmbrâ ſuâ ſanauit ægrotos. vtrumque modum tangit Auguſtin. Tertiò, etiam difficultate faciendi: Chriſtus enim quatriduo mortuum & fœtentem, nonnulli Sancti etiam multis annis defunctos ſuſcitarunt. Quartò, viſibilia miracula Chriſtus ferè circa corpus fecit, diſcipuli etiam circa animas dum viſibiliter Spiritum ſanctum impoſitione manuum dederunt. Nec tamen propterea Sancti ſunt maiores Chriſto, quia per Sanctos illa eadem fecit Chriſtus; quod in ſequentibus ſignificat, QVIA EGO AD PATREM VADO, ſeſſurus ad dexteram eius in gloria Patris, tamquam Dominus omnium.

13. ET propterea QVODCVMQVE PETIERITIS PATREM IN NOMINE MEO, id eſt, per me & propter merita mea inſinuans diſcipulos hæc maiora per inuocationem Dei Patris interpoſito Chriſto nomine facturos, ac facere debere, HOC FACIAM, vnà ſcilicet cum Patre exaudiens & faciens, tamquam auctor iſtorum operum mirabilium: VT GLORIFICETVR PATER, tamquam originalis effector iſtorum operum maiorum, IN FILIO, id eſt, per Filium, tamquam per mediatorem, vtpote cuius inuocatione facta ſint: deinde tamquam per artem omnipotentis Dei Patris æqualem, quâ facta ſunt. Indicat ergò finem miraculorum eſſe g. iam, quâ glorificatur Pater in Filio, & viciſſim Filius in Patre, quoniam vnum ſunt Pater & Filius, & neuter ſine alterutro facit, vt Auguſt. Vt verò ſcirent etiam ipſum Chriſtum inuocari poſſe, & non ſolum Patrem per Chriſtum, vt quidam heretici arbitrati ſunt, ſubiungit opportunè.

14. SI QVID PETIERITIS ME IN NOMINE MEO, id eſt, propter memetipſum, & gloriam nominis mei, HOC FACIAM Quamquam Græcè deſit illud, *me*, vt ſit tantùm repetitio ſententiæ præcedentis, aſſeuerandi cauſa, quia ritum orandi hactenus inuſitatum introducebat, per merita ſcilicet incarnationis ſuæ. Hoc FACIAM, tamquam æqualis Patri, idque non minùs, ac ſi eſſem preſens corpore. Quomodò verò huiuſmodi promiſſio intelligenda ſit, dictum eſt Matth. 7. verſ. 7. Et hactenus quidem reſpondit ad quæſtiones Thomæ & Philippi; nuc pergit eos conſolari & hortari.

15. SI DILIGITIS ME, MANDATA MEA SERATE, id eſt, operibus explete ea, quia obſeruatio mandatorum non ſolùm eſt ſignum dilectionis, ſed etiam effectus, ita neceſſarius, vt pereat dilectio, niſi in opus erumpat. Vnde 1. Ioan. 5. v. 3. *Hæc eſt charitas Dei, vt mandata eius cuſtodiamus.*

16. ET EGO, ſi hoc feceritis, non ero immemor veſtri, ſed ROGABO PATREM, tamquam homo, ſeu mediator Dei & hominum: quomodò etiam nunc interpellat, & orat pro nobis, teſte Apoſtolo ad Rom. 8. verſ. 34. Non tamen ſupplex, & cum lacrymis, quemadmodum in diebus carnis eius conueniebat; ſed glorioſus, vt aduocatus noſter aſſidens Patri. ET ALIVM PARACLETVM DABIT, Spiritum ſanctum ſcilicet. Quo oſtendit & ſe Paracletum, ſeu conſolatorem eſſe, ſed alium, quia perſona non natura diſtinctum Adde, *alium*, propter quemdam diſtinctum quoque conſolationis modum, quia Chriſtus vt homo, ſuos conſolabatur præſentia & operatione verborum ſenſibili; Spritus ſanctus verò præſentiâ & operatione ſpirituali; quatenus amittentes temporalia, & æterno & ſempiterno gaudio perfrui facit, vt Auguſt. lib. 1. de ſermone in monte. Quam Spiritus ſancti operationem clariùs explicat addendo, vt MANEAT VOBISCVM IN ÆTERNVM: nam Chriſti corporis paracleſis, non niſi paucorum annorum fuerat. Et quamuis ipſe quoque æternus & internus fidelium conſolator ſit, tamen ſicuti Patri potentia, &

Filio

Filio ſapientia; ita Spiritui ſancto bonitas ac fauor, atque amor, & conſequenter quæ ſunt amoris & conſolationis, per quamdam appropriationem, tribui ſolent. Promittitur autem hîc eis Spiritus ſanctus, cùm tamen eum iam haberent, quia pleniùs & ſuperabundantiùs & manifeſtiùs eis infundendus erat, vt latiùs Auguſtinus.

17. SPIRITVM VERITATIS, id eſt, meum: Chriſtus enim veritas eſt, à quo Spiritus ille procedit: vel *Spiritum veritatis*, id eſt, veracem, phraſi Hebraicâ, ſeu veritatis auctorem, ac doctorem; quomodò dici ſolet *Spiritus erroris & mendacij*. QVEM MVNDVS, id eſt, mundi dilectores, ſeu homines mundani, mundo addicti, NON POTEST ACCIPERE, quãdiu ſcilicet mundus eſt, ita nempe vt ſimul mundum diligat & à Spiritu ſancto inhabitetur. Nam amor mundi, & amor ille per quem Spiritus ſanctus animum inhabitat, ex diametro repugnant, QVIA NON VIDET EVM, oculis corporis: imò NEC SCIT EVM, id eſt, non cognoſcit, aut intelligit, aut guſtat eum, iuxtà illud Apoſtoli, *Animalis homo non percipit ea, quæ ſunt Spiritus Dei.* Stultitia enim eſt illi, & non poteſt intelligere, vtpote rerum temporalium amore cæcus & nauſeans Vos AVTEM COGNOSCITIS EVM, credendo, & vtcumque videndo naturam eius, & guſtando ſuauitatem eius. Ratio eſt, QVIA APVD VOS MANEBIT familiariter, atque perſeueranter. Ne verò putarent ita manſurum, quemadmodum apud hominem, inquit Auguſt. hoſpes viſibiliter manere conſueuit, expoſuit addendo: ET IN VOBIS ERIT: q. d. Non ita viſibiliter vobiſcum manebit, vt ego, ſed in ipſis veſtris animis habitabit. Et hæc eſt ratio, cur eum cognoſcerent, qui i cognoſci, quemadmodum cognoſcendus eſt Spiritus ſanctus, non poteſt à nobis, ſi non ſit in nobis.

18. NON RELINQVAM vos, per diſceſſum meum, ORPHANOS, id eſt, velut filios patre orbatos: nam ſuperiùs paterno, tenerrimóque affectu eos *Filiolos* appellauerat. VENIAM AD VOS, id eſt, iterùm redibo: quod dicit, non ſolùm quia incœpit eis eſſe diuinitate propinquior, vt quidam exponunt, ſed veniam, id eſt, redibo etiam corporaliter. Reſpicit enim ad reſurrectionem poſt diem tertium futuram, vt Auguſtinus & Euthymius exponunt.

19. ABHVC MODICVM, ſcilicet tempus erit, ET MVNDVS ME IAM NON VIDET, id eſt, non amplius videbit, quia ſcilicet formam ſuam viſibilem Chriſtus ſubtraxit mundo per mortem, nec eam videndam & contrectandam reddidit poſt reſurrectionem, niſi tantùm diſcipulis ſuis. Propter quod addidit, VOS AVTEM VIDEBITIS ME, id eſt, breuî poſt mortem videbitis, QVIA EGO VIVO, hoc eſt, viuam ſeu reuiuiſcam à morte, ET VOS VIVETIS, id eſt, reuiuiſcetis mecum, participes facti & immortalitatis & diuinitatis meæ. Hæc eſt tertia conſolandi ratio; nam ſecunda continêbatur verſ. 18. Iam addit quartam:

20. IN ILLO DIE, Quod multi referunt ad diem Pentecoſtes; alij ad tempus à reſurrectione ad aſcenſionem vſque: ſed multò rectiùs cum Cyrillo, Auguſtinus & aliis, refertur ad diem æternæ beatitudinis; tunc enim propriè videbimus, & cognoſcemus contemplando, quod nunc credimus. Nam, hoc eſt, quod dicit: IN ILLO DIE VOS COGNOSCETIS, per ſpeciem ſcilicet & euidentiam, QVIA EGO SVM IN PATRE MEO, tamquam verus Patris Filius, eiuſdem omninò cum ipſo ſubſtantiæ. Tunc etiam cognoſcetis, quòd ET VOS IN ME eſtis, tamquam corpus in capite, & palmites in vite per incarnationem meam: ET EGO IN VOBIS, tamquam caput in membris, influens, regens, ſanctificans ea. Tria itaque myſteria indicantur perfectè cognoſcenda, Trinitatis, Incarnationis, & Sanctificationis, quæ capita ſunt totius doctrinæ diuinæ.

21. QVI HABET MANDATA MEA; mente & notitia retinendo, ET SERVAT

EA, operibus implendo: vnde Auguſt. Qui habet in memoria, & ſeruat in vita; qui habet in ſermonibus, & ſeruat in moribus; qui habet audiendo, & ſeruat viuendo, ILLE EST QVI DILIGIT ME, maximè ſi ſeruat ea, ſtudio atque animo mihi placendi: nam ea pro iuſſione facere, ſeruientis eſt; ſtudio verò placendi, diligentis. QVI AVTEM DILIGIT ME, DILIGETVR A PATRE MEO: nam Pater diligit eos, qui diligunt Filium ſuum, quem ipſe omnium maximè diligit, iuxtà illud cap. 16. v. 27. *Ipſe Pater amat vos, quia vos me amaſtis.* ET EGO, vnà cum Patre, DILIGAM EVM, tamquam iam amicum, ego enim diligentes me diligo: ET MANIFESTABO EI MEIPSVM, per reuelationem, non humanitatis meæ, quam cernitis, ſed diuinæ eſſentiæ meæ, vt Aug. 4. de Trinit. c. 19. idque in præmium iſtius dilectionis mei.

22. DICIT EI IVDAS, NON ILLE ISCARIOTES: vtpote qui iam exiuerat, ſed alius, frater ſcilicet Iacobi, dictus Thaddæus & Lebbæus, ſcriptor Epiſtolæ Canonicæ, & Catholicæ, vt Auguſt. DOMINE, QVID FACTVM EST, id eſt, quid cauſæ, vnde fit, QVIA MANIFESTATVRVS ES NOBIS TEIPSVM, ET NON MVNDO? Cui Chriſtus ita reſpondet, vt ſignificet etiam aliis præter Apoſtolos hanc manifeſtationem obtingere poſſe; dixit enim ei generaliſſimè.

23. SI QVIS DILIGIT ME, quicumque tandem ille fuerit, SERMONEM MEVM, ſeu doctrinam & præcepta mea, SERVABIT. Charitas enim neceſſariò & indeſinenter coniunctam habet præceptorum obſeruantiam, vt ait Baſil. lib. 2. de baptiſmo, c. vltim. quia hæc eſt proprius & immediatus, & adæquatus effectus dilectionis, vſque adeò vt nec dilectio ſine iſto effectu, nec iſte effectus ſine dilectione eſſe poſſit, vt ſignificatur v. ſeq. & hac de cauſa, PATER MEVS DILIGET EVM, ſicut & ego: nam ſermo pluralis, qui ſequitur, ſatis indicat, quòd etiam ſe comprehendat. ET AD EVM VENIEMVS, Pater & ego, intellige per incrementum dilectionis, & conſequenter inhabitationis; quia non omnes quos Deus inhabitat, inhabitat æqualiter, vt Aug. Epiſt. 57. quia paulatim perficit in proficientibus inhabitationẽ ſuam. ET MANSIONEM APVD EVM FACIEMVS, faciendo eum in eadem dilectione, & bonis operibus perſeuerare. Nam dicendo, *Faciemus manſionem*, ſeu ſtabilem inhabitationem, ſignificat ſe futuros cauſam perſeuerantiæ, dando ſcilicet ſuis electis non ſolùm, vt poſſint perſeuerare, ſed vt reipſa perſeuerent. Relinquit autem intelligendum, quòd ſe illis apud quos manet, manifeſtaturus ſit, & ita ſimul habes expoſitam cauſam, cur ſe ſuis manifeſtaturus ſit, & non alienis, quos Iudas *mundum* appellauerat; nimirum quòd hi diligant, illi non diligant, vt notat Auguſtinus.

24. QVI NON DILIGIT ME, SERMONES MEOS, id eſt, mandata mea, NON SERVAT. Quibus vt maiorem adiiceret auctoritatem apud eos, qui ſuam diuinitatem nondum ſatis plenè cognitam habebant, ideò addit: ET SERMONEM, QVEM AVDISTIS, NON EST MEVS, quia ipſemet Filius, qui loquebatur, non eſt ſuus, ſed Patris. De quo vide c. 7. v. 16. Dominus enim tamquam ſtudioſiſſimus Paternæ auctoritatis, & obſeruantiſſimus ordinis ex origine ſibi competentis, paſſim in omni occaſione inculcat ſe ſuáque à Patre eſſe, tamquam qui ſit verbũ Patris.

25. HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, APVD VOS MANENS, id eſt, dum his tribus annis viſibiliter vobiſcum conuerſatus ſum. Quo ſubindicat ſe iamiam corpore diſceſſurum.

26. PARACLETVS AVTEM SPIRITVS SANCTVS, QVEM MITTET PATER IN NOMINE MEO, id eſt, propter me, quia ſcilicet propter merita mea, & preces meas, vt eſt verſ. 16. Item *In nomine meo*, id eſt, loco meo, qui vices meas impleat, conſolando, docendo, &c. iuxtà eumdem verſum 16. vbi Spiritus ſanctus vo-

catur *Alius Paracletus*. ILLE VOS DOCEBIT OMNIA interna inſpiratione, atque illuſtratione inſinuando menti veſtræ ſcientiam. Doctrinam enim, ſeu ſcientiam non auditus, aut memoria, ſed intellectus rerum facit. Nihil enim prodeſt multa vel audiuiſſe, vel legiſſe, niſi intellexeris quæ vel legeris, vel audieris, vt Ambr. Serm. 10. verſ. 1. in Pſal. 118. ET SVGGERET VOBIS OMNIA, vt vobis vel oblita, vel etiam retenta tempore ſuo in mentem veniant, Quod ad peculiarem Spiritus ſancti directionem pertinere agnoſcit, & Proſper Epiſt. ad Demetriadem, & Auguſt. lib. 4. de doctrina Christiana. QVÆCVMQVE DIXERO, Græcè εἶπον, *dixi*, ſeu *dixerim*, VOBIS ſupplet, apud vos manens. Opponit enim doctrinam interiorem Spiritus ſancti exterioribus verbis ſuis, vt videlicet ita conſoletur eos, ſi quæ minùs à ſe dicta intelligerent, vel poſteà obliuioni traderet.

27. PACEM RELINQVO VOBIS, id eſt, commendo vobis diſceſſurus, tamquam teſtamentum meum, ſupremamque voluntatem, provt notat Aug. Tract. De ouibus, c. 13. Quam pacem clariùs explicans, PACEM, inquit, MEAM, hoc eſt ſpiritualem, internam, diuinam, quæ includit tria: primò, pacem, ſeu reconciliationem, & amicitiam hominis cum Deo: ſecundò pacem, ſeu tranquillitatem hominis in ſeipſo: tertiò, pacem, ſeu concordiam hominis cum hominibus; quarum poſterior ordine, ſemper ex priore naſcitur. Sed quia parum prodeſſet pacem iſtam extremâ voluntate nobis commendari, niſi eam ipſemet cordibus heredum ſuorum infunderet, ideo addit: DO VOBIS. Et adhuc clarius differentiam tum pacis ſuæ, tum modi donandi notat: NON QVOMODO MVNDVS DAT, pacem, EGO DO VOBIS. Pax enim huius mundi eſt, vt homines in rebus huius mundi nihil aduerſi ſentiant, hoc eſt, vt mundo & bonis eius ſine moleſtia litium, & bellorum perfruantur, inquit, Auguſt. Quæ pax ferè malis artibus acquiritur, & externa eſt, breuis, lubrica, fallax, imò pernicioſa. Et hanc ipſam pacem mundus verbis quidem optare poteſt, non autem dare; ſicut Chriſtus pacem ſuam internam, ſtabilem, perpetuam, & complementum omnis humani deſiderij, vt doctiſſimè & fuſiſſimè tradit Aug. lib. 19. de Ciuitate, c. 12. & ſeqq. NON TVRBETVR COR VESTRVM, audita mentione diſceſſus mei, NEQVE FORMIDET, tamquam ab omni auxilio deſerendi. Nam.

28. AVDISTIS, QVIA EGO DIXI VOBIS, iam ante verſu 2. & 3. & 18. & 19. VADO, id eſt, hinc abeo ad Patrem per mortem ſubſtrahendo vobis viſibilem ſpeciem meam: ſed iterum VENIO AD VOS, tum perſecuturum continuò reſurrectionem, tum verò maximè per exhibitionem perpetuæ præſentiæ meæ in cœlo. SI DILIGERETIS ME, ſincero illo amore amicitiæ, qui non ſpectat proprium commodum, ſed id, quod amico placet, & bonum eſt, vt declarat Cyrill. in hunc locum, GAVDERETIS VTIQVE, QVIA AD PATREM VADO, id eſt, gauderetis de diſceſſu meo ad Patrem. Ratio eſt, QVIA PATER, ad quem vado, MAIOR ME EST; & proinde non poteſt illa profectio ad Patrem mihi cedere niſi ad maiorem honorem, gloriam, dignitatem, fœlicitatem, de qua mihi congratulandum eſſet. Significat ergò amori diſcipulorum quo Chriſtum diligebant, multum amoris proprij fuiſſe permixtum, ex quo de diſceſſu triſtabantur. Porrò dicitur hîc Pater maior Filio, non ratione perſonæ, quatenus Pater eſt origo Filij, vt quidam voluerunt; quia hoc non tollit æqualitatem eorum: ſed ratione humanitatis, per quam ſolam ibat ad Patrem. Per illam igitur Filius minor eſt, non Patre ſolo, ſed etiam Spiritu ſancto, imò & ſeipſo, inquit hîc Auguſtinus quia maior eſt forma Dei, quæ amiſſa non eſt, quàm forma ſerui, quæ accepta eſt.

29. ET NVNC DIXI VOBIS me ſcilicet iterum ad Patrem, & rediturum, PRIVSQVAM FIAT: VT CVM FACTVM

FVERIT, CREDATIS; non id, quod videritis eſſe factum, quia fides eſt argumentum non apparentium: ſed vt credatis, quod credendum eſt de me, videlicet quia ego ſum, prout ſuppletur cap. 13. verſ. 19. Vel vt credatis quòd ſum Filius Dei, qui potuit hoc facere, cùm prædixit; & prædicere, antequam faceret. Non quaſi antè non crederent, ſed vt tunc crederent fide auctâ, non nouâ; aut certè fide refectâ, cùm reſurrexit, quæ cùm moreretur, defecerat. Fides enim illa, quæ tunc, quando loquebatur diſcipulis, erat parua, & cùm moreretur, iam penè nulla, aut nulla, viſis euentis reuixit, & credenda credidit, vt idem exponit. Nam, vt ex Tertull. diximus, probatio diuinitatis, veritas eſt diuinationis.

30. IAM NON MVLTA LOQVAR VOBISCVM, mortalis cum mortalibus. Cuius rationem dat Chriſtus: VENIT ENIM PRINCEPS MVNDI HVIVS, id eſt, diabolus, princeps non cœli & terræ, ſed mundi, hoc eſt peccatorum, ſeu amatorum huius mundi: Vnde & Paulus ad Epheſ. 6. v. 12. cùm dæmones vocaſſet *Rectores mundi*, expoſuit, addendo *tenebrarum harum*, id eſt, cæcorum amatorum mundi. Venit ergò, ſeu iamiam veniet princeps ille, vt ſcilicet per ſe ſuoſque me interimat, imò etiam examinet animi mei & vitæ ſtatum. Hoc enim omnibus hominibus circà finem vitæ contingere auctor eſt S. Baſilius in Pſalm. 7. vt ſi quid peccati habeant, detineantur. Ideóque Chriſtus addit, ET IN ME NON HABET QVIDQVAM, id eſt, nihil iuris, vt me occidat, quia nihil peccati, ſiue proprij, ſiue ex parente tracti: meritum enim mortis peccatum eſt. Quia verò iure quæri poſſet, quâ de causâ ergò morieris? præoccupat Chriſtus: ſed

31. SVRGITE, ex menſa; diſcumbens enim diſcumbentibus loquebatur: EAMVS HINC, ad locum, vnde ſum tradendus in mortem: q. d. Ecce me paratum offero ad mortem: vltrò ſine merito ſubeundam. Non enim his dictis ſtatim ſurrexit & abiuit, vt patet ex cap. 18. verſ. 1. EAMVS egò HINC, VT COGNOSCAT MVNDVS, ex hoc ſcilicet, quòd ſponte me offero aduerſariis meis, QVIA DILIGO PATREM, id eſt, quòd morior non infirmitate, non aliquo reatu, non ſatanæ violentia, non futuri euentus ignorantia, ſed purè ex Patris dilectione, itémque ex obedientia mandati eius. Nam illam tangit addendo: ET SICVT MANDATVM DEDIT MIHI PATER, moriendi ſcilicet in cruce, SIC FACIO. Quemadmodum enim valde inculcauerat diſcipulis, coniungendam eſſe dilectioni mandatorum obſeruationem, ita hîc vtriuſque ſe exemplum ſtatuit. Sic ergò videtur hic verſus conſtruendus, vt illud *Surgite*, &c. præcedat, & vnus ſenſus ex toto illo verſu fiat, ſicut videtur intelligere Aug. tum hîc, tum libr. 2. De peccatorum meritis, cap. 29. & 31. Cyrill. tamen & Chryſoſtom. cum ſuis, ſtatuunt in illis vltimis verbis, *Surgite*, &c. nouam ſententiam. Sed prius videtur nobis eſſe veriſimiliùs.

CAPVT XV.

1. EGO SVM VITIS. Hîc iam incipit hortari diſcipulos, quod valde neceſſarium erat, ne ſe vmquam ab ipſo, quamuis hinc diſcedente, hoc eſt ab eius fide, & amore, auelli paterentur. EGO igitur SVM VITIS, id eſt, ſimilis viti (eſt enim locutio allegorica,) ſecundùm humanam naturam quidem, ſed quatenus vnitam Deo. Nam quamuis vitis & palmites vnius naturæ eſſe debeant, hoc eſt, humanæ; Chriſtus tamen influentiam vitis ſuis palmitibus non præſtaret, niſi ſimul Deus eſſet, vt notat Aug. VERA, ratione effectus ſcilicet, quia longè nobiliùs & perfectiùs influit in palmites ſuos hominis, ſuccum, vigorem, alimentum, vitam, quàm vitis naturalis in ſarmenta ſua. Cuiuſmodi ſenſu vocatur ipſe Ioan. 1. v. 9. *Lux vera*, & Ioan. 9. *Panis viuus*, Non quòd verè ſit corporalis illa lux, vel

panis, ſed quia tam verè, imò longè veriùs & perfectiùs illuminat & nutrit, quàm lux, aut panis. ET PATER MEVS AGRICOLA EST, id eſt, cultor viris & palmitum. Nulla quippe arbor tanta indiget cultura, atque vitis. Et quamuis ipſe Chriſtus, vt Deus, etiam agricola ſit, vtpote vnum cum Patre, conuenientiùs tamen hoc Patri tribuebat, tum ad decorem parabolæ, in qua vitis & agricola diſtingui ſolent, tum quia ipſum nomen Patris prouidentiam quamdam ſonat.

2. OMNEM PALMITEM IN ME NON FERENTEM FRVCTVM, id eſt, omnem hominem mihi, ſeu corpori meo, tamquam viti inſitum per fidem & fraternitatis amorem (permiſcet enim hîc Chriſtus parabolam cum re ſignificata) *non ferentem fructum*, in operibus ſcilicet iuſtitiæ, ſed ſola fidei & religionis profeſſione, tamquam pampinis contentum TOLLET EVM, id eſt, compage vitis ſuperabit tamquam inutilem palmitem. Quod fit vel eum deſerendo, vt per hæreſes, vel ſchiſmata ab Eccleſia ſeparetur, in pœnam ſterilitatis, vel etiam morte tollendo. ET OMNEM QVI FERT FRVCTVM, PVRGABIT EVM, putando & reſecando ſuperflua, VT FRVCTVM PLVS AFFERAT. Fit hæc purgatio non ſolùm internis, externiſque admonitionibus, & increpationibus, ſed in primis per aduerſitates, tribulationes, & perſecutiones, variáſque tentationes, per quas tollit ab eis Deus ignorantiam, cupiditatem animalem, timores, amoréſque ſæculares, deſideria inania, curas ſuperfluas: idque, *vt fructum plùs afferat*, quia appetitus huiuſmodi vitioſi in quos vites cordis effunduntur, diſtinent animum, & à fructibus pietatis impediunt Hanc generalem parabolam applicat iam præſentibus.

3. IAM VOS MVNDI ESTIS, id eſt, iam vos non ſolùm mihi tamquam viti inſerti eſtis ſed etiam purgati palmites, PROPTER SERMONEM, QVEM LOCVTVS SVM VOBIS, id eſt, per doctrinam Euangelicam, vobis à me traditam. Nam illa quoque eſt vnum falcis genus, quo Deus vtitur ad purgandos palmites. Iam hinc vſque ad verſ. 12. inſtantiſſimè ſeptem argummentis hortatur diſcipulos, vt in iſta vite per dilectionem Dei perſeuerent.

4. MANETE IN ME, perſeuerando in fide, in charitate, in bonis operibus; nam etiam purgati palmites ſubinde ad priora relabuntur, & à vite ſeparantur: ET EGO IN VOBIS, id eſt, vt ſic ego viciſſim poſſim perpetuò vitam & vigorem in vos influere. Deus enim non deſerit, ſi non deſeratur, vt piè ſemper ſanctéque viuatur, inquit Auguſtin. libr. de natura & gratia cap. 26. Neceſſitatem autem huiuſce permanſionis, & continui influxus ſui declarat iſta ſimilitudine SICVT PALMES NON POTEST FERRE FRVCTVM A SEMETIPSO, id eſt, ſeparatim à vite & ex ſe ſolo, NISI MANSERIT IN VITE, id eſt, ſed tantùm ſi manſerit, & manendo vixerit, de radice ex ea ſuccum trahens: SIC NEC VOS, NISI IN ME MANSERITIS, credendo ac diligendo. Quæ permanſio opus eſt quidem liberi arbitrij ſed ſic tamen, vt occultiori quâdam gratiâ Deus in hominis animo operetur, vt in Chriſto manere velit: ne vel hoc ipſum ſuis viribus homo tribuat, & non gratiæ Dei. Vt autem apertiùs explicaret totam hanc parabolam, repetit Chriſtus, EGO SVM VITIS, ET VOS PALMITES.

5. QVI MANET IN ME, ET EGO IN EO, id eſt, ita, vt & ego viciſſim in eo maneam, per continuum gratiæ meæ influxum, HIC FERT FRVCTVM MVLTVM, quia illa ſtabilitas iuſtitiæ perſeuerans nullum tempus irritum, vel vacuum à bonis operibus eſſe ſinit. Qui verò à iuſtitia excidunt, & poſteà reueruntur, multos dies fructibus vacuos ducunt: ſimiles videlicet Nazaræis, quorum dies, Num. 6. verſ. 12. cenſebatur irriti, ſi caſu aliquo, tempore ſuæ ſanctificationis fuiſſent contaminati. QVIA SINE ME, id eſt, ſine ſucco, ſeu auxilio gratiæ meæ faciente, vt faciatis (non enim ſignificatur hîc auxilium ſine quo non, ſed auxilium quo fit opus. quale eſt auxilium Chriſti, vt docet Auguſt. lib. de correpr. &

gratia c. 2.) NIHIL POTESTIS FACERE, id eſt, nullum fructum vitæ dignum, ſiue nullum opus bonum, nec paruum, nec magnum, nec facile, nec difficile poteſtis non ſolùm non perficere, ſed nec facere, prout hæc omnia vrget Aug. contrà Pelagianos diuerſis locis, & in primis lib. 2. ad Bonif. c. 8. Nam per illud, *Nihil*, initium finemque omnis boni operis comprehendit. Quod Apoſt. clariùs ait, *Deus eſt qui operatur in vobis & velle, & perficere*.

6. SI QVIS IN ME NON MANSERIT, non ſolùm fide, ſed etiam dilectione & operibus bonis, MITTETVR FORAS SICVT PALMES, id eſt ſicut ſarmentum infructuoſum à vite, ſeu Eccleſiæ communione ſeparabitur, hoc eſt omni ſucco gratiæ, fidei, ſpei ſpoliabitur, eo modo, quo dictum eſt verſu 2. ET ARESCET, vtpote omni humore gratiæ amiſſo, quemadmodum ſarmentum humi abiectum areſcere ſolet, ET COLLIGENT EVM, meſſores Angeli, quos dicit Chriſtus alligaturos zizania in faſciculos ad comburendum Matth. 13. verſ. 30. & 41. Vnde & hîc verbum, *colligent*, videtur pluralitatem eorum, qui colliguntur, indicare, & pro *eum*, Græcè eſt *eos*. ET IN IGNEM MITTENT ſicut aridis ſarmentis congruit. Nam, vt Auguſt. vnum de duobus palmiti congruit aut vitis, aut ignis: ſi in vite non eſt, in igne erit. Ne quis autem in igne ſine afflictione futuros putaret, vt quidam ſomniarunt, ſubiicit, ET ARDET, hoc eſt, ita vt mox & perpetuum ardeat. Significatur enim & ignis vehementia ſtatim inflammantis ſarmentum aridum, & eiuſdem ardoris perpetuitas. Hinc & Matth. 25. ignis æternus, in quem diſcedere iubetur, exponitur per *Supplicium æternum*, quod Auguſt. legit *Combuſtionem æternam*; ne quis putaret huiuſmodi in Scripturis ad terrorem dumtaxat commemorari, non ad ſupplicij veritatem.

7. SI MANSERITIS IN ME, tamquam fructuoſi palmites per dilectionem mihi inſerti, atque coniuncti, ET VERBA MEA IN VOBIS MANSERINT, non ſolùm memoriâ, ſed animi affectione & obſeruatione. Nam, vt Auguſtin. tunc dicenda ſunt verba eius in nobis manere, quando facimus, quæ præcepit, & diligimus quæ promiſit. Hoc addidit Chriſtus, vt ſignificet deprecationes ſolas parum ad impetrandum valere, niſi operum acceſſione farciantur, vt loquitur Cyprian. lib. De opere & eleemoſyna. QVODCVMQVE VOLVERITIS, PETETIS, intellige quod congruit manenti in Chriſto velle. Non enim par eſt, qui manet in Chriſto, petat aliquid, quod non congruat Chriſto, vt Auguſtin. ait, vel quod non placeat Deo, vt Cyrill. Vnde 1. Ioan. 5. verſ. 14. quaſi explicationis loco dicitur *Quodcumque petierimus ſecundùm voluntatem eius, audit nos*. FIAT VOBIS, id eſt impetrabitis. Vide dicta c. ſuperiori, & Matth. 7. v. 7. & 8.

8. IN HOC CLARIFICATVS EST PATER MEVS, id eſt, in hoc glorificabitur pater meus, ſeu gloria eius in eo ſita eſt, VT FRVCTVM PLVRIMVM AFFERATIS, bonorum operum, tam in vobiſipſis, quam in aliis. Vnde Chriſtus ipſe Matth. 5. v. 16. quaſi explicans, quod hîc dixit, *Sic luceat*, inquit, *lux veſtra coram hominibus, vt videant opera veſtra bona, & glorificent, &c.* ET EFFICIAMINI, id eſt, & ſitis iſto modo, ſeu iſtâ permanendi in me ſtabilitate, bonorùmque operum fœcunditate, MEI DISCIPVLI, veri, & germani. Qua phraſi dixerat. c. 8. v. 31. *Si manſeritis in ſermone meo, verè diſcipuli mei eritis*. Verè enim diſcipulus eſt, qui obtinet effectum & finem diſcipulatus Chriſti.

9. SICVT DILEXIT ME PATER, amore videlicet maximo ſummum illud humanæ naturæ conferendo beneficium, vt ſit in perſona vnita Deo: quam mirabilem ſuſceptionem nulla eius opera bona meruerunt, ſed ex ea omnia ſuo tempore profluxerunt, vt notat Auguſt. ET EGO, hoc eſt, ita & ego DILEXI VOS, magno illo beneficio, quo vos elegi de mundo, mihique tamquam viti palmites inſerui, Apoſtolos feci, &c. Similitudo enim, non æqualitas ſignificatur. MANETE igitur IN DILECTIONE MEA, iſta ſcilicet, qua ego

voſ diligo, hoc eſt, manete in gratia mea, ſeu beneuolentia mea, vt Aug. Non enim loquitur de dilectione Chriſti paſſiua, ſed actiua; vnde & Interpres noſter vertit, *dilectione mea*, non *mei*: q. d. Curate igitur, vt digni maneatis iſtâ dilectione meâ, quâ dilexi vos, quæque vobis omnium bonorum cauſa eſt. Modum autem docens, quo poſſent permanete in dilectione, ſeu gratia ſua, adiungit:

10. SI PRÆCEPTA MEA SERVAVERITIS, MANEBITIS IN DILECTIONE MEA, id eſt, pergam vos diligere. Nam obſeruatio mandatorum, quamuis in nobis eſſe non poſſit, niſi nos dilexerit DEUS, gratiam obſeruandi tribuendo, iam tamen exhibita, in eadem dilectione & gratia Dei nos permanere facit. SICVT ET EGO PRÆCEPTA PATRIS MEI SERVAVI, quatenus homo, factus obediens vſque ad mortem. Et hac de cauſa MANEO IN EIVS DILECTIONE, eâ ſcilicet, quâ ipſe me diligit: vt idem Aug. notat.

11. HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, VT GAVDIVM MEVM IN VOBIS SIT, hoc eſt, vt tale veſtrum gaudium ſit, quale meum, vt ſcilicet iiſdem de rebus, quibus ego gaudeo, & vos gaudeatis, gloriâ Dei, & profectu proximi, &c. ita Cyrill. Sed quia eſt oppoſitio inter *gaudium meum*, & *gaudium*, *veſtrum*, congruentior videtur expoſitio Auguſt. *vt gaudium meum*, quo ego gaudeo, *in vobis ſit*, id eſt, permaneat de nobis, ſicut eſſe cœpit. Sic enim dicimur in aliqua regaudere, quæ nobis placet. Et hîc ergò tacitè hortatur, vt ſibi fide & dilectione coniuncti maneant, quæ eſt Chriſto materia gaudij, quam dignatur habere de nobis: ET GAVDIVM VESTRVM, quo vos in me, ſeu de me gaudetis, non ſolùm augeatur, ſed IMPLEATVR, id eſt, conſummetur in æterna mecum beatitudine. Quid eſt enim gaudium noſtrum, quod dicit implendum, inquit Auguſt. niſi eius habere conſortium? Iam hinc patet primum argumentum ad permanendum cum Chriſto v. 4. ſumptum eſſe à ſterilitate: ſecundum verſu 5. à fœcunditate: tertium verſu 6. à pœnæ magnitudine: quartum v. 7. à promiſſa vtilitate: quintum verſu 8. à gloria Dei: ſextum v. 9. à dilectione Chriſti, cui ingrati eſſe non debent: ſeptimum v. 11. à mutuo amantis & redamantium gaudio. Et quia per hæc ſatis eos de dilectione Dei inſtituerat, iam pergit ad inculcandam dilectionem proximorum.

12. HOC EST PRÆCEPTVM MEVM, id eſt, peculiariter meum, quia mihi præcipuè cordi eſt, &, vt paulò antè inculcatum eſt, præcipuè obſeruatum volo. Nam c. 14. vocauerat *Mandatum nouum*, tamquam non fuiſſet antè mandatum; hîc *meum*, tamquam non ſit aliud eius mandatum, inquit Aug. VT DILIGATIS INVICEM, non quolibet modo: nam & homines ſe mutuò, vt homines diligunt, ſed SICVT DILEXI VOS, ratione ſcilicet tam finis, quàm modi diligendi. Finis diligendi eſſe debet, vt fruatur Deo: modus verò, vt non ſolùm temporalia bona, ſed etiam vita ſaluti eorum poſtponatur. Nam ad vtrumque Chriſtus præceſſit exemplo ſuo. Quem dilectionis modum ſtatim explicat.

13. MAIOREM HAC DILECTIONEM, id eſt, maius dilectionis opus, NEMO HABET, ſcilicet erga amicos, VT ANIMAM SVAM PONAT PRO AMICIS SVIS, id eſt, vt vitam impendat pro iis, quos diligit. Vitâ enim inter omnia, quæ alterius causâ contemni poſſunt, nihil habet homo pretioſius. Dicendo autem, *pro amicis*, tacitè ſignificat, ſicut & verſu ſeq. ſe animam pro diſcipulis tamquam amicis poſuiſſe: cùm tamen Apoſtolus ad Roman. 3. commendat charitatem Chriſti, quia pro impiis & inimicis mortuus eſt. Nempe quia vtrumque verum eſt: pro amicis quidè, quia iam amici reipſa erant quando pro eis Chriſtus ſe in mortem tradidit: pro inimicis verò, quia per mortem Chriſti etiam ipſi diſcipuli, cùm fuiſſent inimici, facti fuerant amici. Non ergò his verbis præfert Chriſtus di-

lectionem amicorum dilectioni inimicorum, vſque ad mortem; ſed mortem pro amicis toleratam præfert omnibus aliis dilectionis operibus, quæ iiſdem amicis exhibentur. Nam eodem modo dicere potuiſſet: Maiorem dilectionem nemo habet, vt animam ſuam ponat quis pro inimicis ſuis. Quamquam non ſit improbabile *Amicos*, hic poni generaliter pro iis, qui diliguntur ab aliquo, ſiue ex parte ſua redament illi, & amici ſint ſiue non: & ita occaſione illius verbi, *Amicis*, tranſitum Chriſtus faceret ad declarandum, quo pacto Apoſtoli amici ſui eſſe poſſint. Sed prior ſenſus videtur eſſe probabilior, quia textus connexio ſatis indicat Chriſtum de propriè dictis amici loqui, quales eſſe dicit diſcipulos verſu 14. & 15.

14. Vos AMICI MEI ESTIS, id eſt, eritis (hoc enim poſtulat verbum ſubiunctiui modi, quod ſequitur) SI FECERITIS QVÆ EGO PRÆCIPIO VOBIS: hæc enim non fiunt, niſi Chriſtum, qui nos amauit, redamando, iuxta illud cap. 14. verſu 21. *Qui amat mandata mea, & ſeruat ea, ille eſt, qui diligit me.* Porrò, *eritis*, intelligit permanenter, ſeu permanebitis: iam enim erant amici, vt patet verſu ſequente.

15. IAM NON DICAM VOS SERVOS, Græcè οὐ ἔτι ὑμᾶς λέγω, *non dico*, id eſt, non vos habeo loco ſeruorum, QVIA SERVVS NESCIT, ſeu neſcire ſolet, QVID FACIAT DOMINVS EIVS, id eſt, quid, quo conſilio facere decreuerit. Non enim eis ſecreta domini conſilia communicari ſolent. VOS AVTEM DIXI AMICOS, QVIA OMNIA myſteria ad ſalutem hominum pertinentia. QVÆCVMQVE AVDIVI A PATRE MEO, tamquam mediator & legatus ad eos miſſus, NOTA FECI VOBIS. Cùm tamen paulò pòſt dicat: *Multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modò.* Verùm, vt Auguſtin notat, propter rei certitudinem vtitur præſenti tempore dicendo ſe nota feciſſe etiam ea, quæ nouerat iamiam ſe nota eſſe factu-rum. Hoc ergò vtitur tamquam ſigno amicitiæ, quia, vt idem ait Serm. 21. De verbis Domini. Illum in amicitiam recipimus, cui omnia noſtra conſilia refundere audemus. Vt autem intelligerent magnitudinem illius beneficii, quo gratis eis obtigerat illa prærogatiua amicitiæ, ſubiungit:

16. NON VOS ME ELEGISTIS, in amicum, vel præceptorem, vel dominum, SED EGO ELEGI VOS, vt me amaretis & ſequeremini. Sed quomodo? inquies: Nonne Apoſtoli elegerunt Dominum, & omnibus bonis huius ſæculi prætulerunt? Reſpondet Auguſtin. lib. De prædeſtinat. Sanctorum cap. 17. & lib. De gratia & libero arbitrio cap. 18. ideo hoc dici, quia non elegerunt eum, vt eligeret eos, ſed, vt eligerent eum, elegit eos. Nam gratia Dei præuenit voluntatem eorum, vt ei crederent, eum eligerent, diligerent, ſequerentur. ET POSVI VOS, id eſt, conſtitui vos iam electos, VT EATIS, in mundum vniuerſum, ET FRVCTVM AFFERATIS, ET FRVCTVS VESTER MANEAT, id eſt, fructum afferatis non periturum, ſed permanſurum in vitam æternam; nempe tam in vobis ipſis prædicantibus, quàm iis, quibus Euangelium vitæ æternæ prædicabitis. Ex hoc autem conſequetur, VT QVODCVMQVE PETIERITIS PATREM IN NOMINE MEO, DET VOBIS, quod & v. 7. dixerat. Nam fructus iuſtitiæ quò eſt vberior eò dat maiorem fiduciam impetrandi.

17. HÆC MANDO VOBIS, ea ſcilicet, quæ à v. 12. huc vſque dicta ſunt; eſt enim concluſio præcedentium. Hæc igitur idcirco dixi vobis, VT DILIGATIS INVICEM, eo ſcilicet modo, quo ego vos dilexi, animam meam pro vobis ponendo, & gratuitis beneficiis præueniendo. Stabilito igitur amore in eos mutuo, pergit eos armare aduersùs odia & perſecutiones mundi.

18. SI MVNDVS VOS ODIT, non ſit vobis hoc nouum aut moleſtum, ſed ſola-

tij loco, SCITOTE, QVIA ME PRIOREM VOBIS ODIO HABVIT, id eſt, priùs quàm vos, quamuis innocentem Filium Dei qui mundum perpetuis affeci beneficiis. Recuſat enim eſſe in corpore, qui non vult odium mundi ſuſtinere cum capite, inquit Auguſt.

19. SI DE MVNDO FVISSETIS, id eſt, ſi eſſetis de numero mundanorum hominum, moribus & vitâ illis ſimiles, in quibus, videlicet nihil regnat niſi concupiſcentia carnis, concupiſcentia oculorum, ſuperbia vitæ: MVNDVS QVOD SVVM ERAT, DILIGERET, tamquã ſibi ſimiles, quia ſimilitudo eſt cauſa amoris. QVIA VERO DE MVNDO NON ESTIS, neque propriis cupiditatibus mundi immerſi, neque lactandis alienis cupiditatibus ſeruientes, SED EGO, per gratiam meam, ELEGI VOS DE MVNDO, fide, moribus, ſtudio vos ſequeſtrando ab eorum numero, qui diligunt mundum: PROPTEREA ODIT VOS MVNDVS, tamquã ſibi diſſimiles, quorum vitâ & moribus tacitè redarguitur. Hoc autem ne vobis moleſtum videatur, aut nimis iniquum, remedij loco.

20. MEMENTOTE SERMONIS MEI, QVEM DIXI VOBIS, tum c. 13. tum Matth. 10. NON EST SERVVS MAIOR DOMINO SVO, id eſt, non ſolet pluris fieri: vt proinde nec indignari, nec grauari debeatis, ſi ea ſeruis toleranda ſint, quæ priùs tolerare dignatus eſt Dominus. Qua propter: SI ME PERSECVTI SVNT, ET VOS PERSEQVENTVR, quia, vt Matth. 10. v. 25. dicitur, *Si patrem familias Beelzebub vocauerunt, cùm ei longe maior debeatur reuerentia: quantò magis domeſticos eius?* SI SERMONEM MEVM SERVAVERVNT, id eſt, doctrinam, monita, præcepta mea, ET VESTRVM SERVABVNT. Vbi à contrario ſenſu relinquit intelligendum: Atqui meum non ſeruauerunt, ſed contempſerunt, ergò & veſtrum. Vt proinde non debeat vobis mirum videri, aut animum veſtrum deijcere.

21. SED HÆC OMNIA, quæ dixi de odio & perſecutione veſtri, de contemptu ſermonis veſtri, inquit Aug. FACIENT VOBIS PROPTER NOMEN MEVM, id eſt, non aliqua culpa veſtra, ſed quia me in vobis odio habebunt, me in vobis perſequentur. Quod quia maximæ erat iniuſtitiæ, ideò tamquam maximi ſolatij, & patientiæ cauſam eis ſuggerit: quia tantò beatiores, qui propter nomen hoc meum iſta patiuntur, quantò miſeriores, qui propter hoc nomen iſta faciunt. Ideò autem facient hæc vobis propter nomen meum, QVIA NESCIVNT EVM QVI MISIT ME, id eſt, eum, cuius perſonam gero in peragendo iſto magno incarnationis & legationis meæ myſterio, Patrem ſcilicet, & conſequenter me eſſe Filium eius, ab eo miſſum. Quibus verbis non excuſat eos, ſed potiùs taxat eorum affectatam ignorantiam, & incredulitatem, prout probat verſus ſequens.

22. SI NON VENISSEM, ad Iudæos, quibus promiſſus fui, ET NON LOCVTVS EIS FVISSEM, id eſt, non prædicaſſem eis, eáque prædicatione probaſſem multis modis me eſſe Filium Dei, & miſſum à Deo, PECCATVM NON HABERENT, non quodlibet, cum etiam ante aduentum Chriſti pleni eſſent multis magniſque peccatis; ſed peccatum intelligit incredulitatis quo in eum tamquam in Chriſtũ coram poſitum & probatum non crediderunt, vt Aug. tum hîc, tum l. 3. ad Bonifac. c. 3. & conſequenter intelligit peccatum odij, & perſecutionis Chriſti vſque ad ipſum decidium, vt idem l. De gratia & libero arbitrio c. 2. NVNC AVTEM EXCVSATIONEM NON HABENT DE PECCATO SVO, quia detractus eſt eis penitus omnis prætextus ignorantiæ, ex quo familiare eſt hominibus dicere, Si ſciuiſſem, feciſſem, vt idem notat. Nam vſque adeò manifeſtum fuit, eos noluiſſe credere, vt ſtudio non credendi ignorare affectauerint eum eſſe Filium Dei.

23. QVI ME ODIT, in natura, in doctrina, in conſiliis reformandi homines, in operibus, ET PATREM MEVM ODIT, cuius auctoritate miſſus ſum, & loquor,

& me vti Chriſtum gero; quia ſcilicet eiuſdem eſt naturæ, doctrinæ, conſilij, operum. Quæ verba interſerit duobus verſibus idem tractantibus, ne leue peccatum eorum eſſe putaretur.

24. SI OPERA NON FECISSEM IN EIS, ſeu coram oculis ipſorum, QVÆ NEMO ALIVS FECIT, tam ſcilicet admiranda, tam multa, tam aſſidua, tam hominibus vtilia, tantâ poteſtate & facilitate: quas conditiones operum hîc meritò ponderat Aug. quia Prophetæ multa quoque miranda patrarunt, ſed nemo vmquam Prophetarum ſimilia fecit; vt ſanè maximam gratiam & beneuolentiam auctori ſuo conciliare debuiſſent, vt idem ait l. De vtilitate credendi, cap. 16. PECCATVM NON HABERENT, tantæ videlicet pernicaciæ & ingratitudinis, cui nullum aliorum hominum peccatum æquiparari poteſt: nam huiuſmodi opera Chriſtum etiam facturum eſſe Prophetæ vaticinati fuerant, vt magis & hinc eſſent inexcuſabiles. NVNC AVTEM ET VIDERVNT, ſupple ex ſequentibus, *Et me & Patrem*: Me quidem in proprio corpore, mirandis operibus probantem, me eſſe Filium Dei, & beneficiorum magnitudine, vultus maieſtate, ſermonum benignitate ad viciſſitudinem amoris prouocantem: Patrem verò, quatenùs viderunt non poſſe iſta à quoquam fieri, niſi eſſet Deus cum eo, ET tamen his non obſtantibus, ODERVNT ET ME ET PATREM MEVM, qui per me virtutem & operationem, & benignitatem ſuam exercuit. Hoc autem nullâ quidem culpâ meâ contingit.

25. SED VT ADIMPLEATVR SERMO, QVI IN LEGE EORVM SCRIPTVS EST, id eſt, in Scripturis illi populo datis, & ab eo in pretio habitis: ita ve propriæ legis, de qua ſuperbi ſunt, cenſurâ perſtringantur, QVIA ODIO HABVERVNT ME GRATIS, id eſt, abſque vlla omninò cauſa; ſed ex inuidia, puráque malitia. Citat autem verba Pſal. 34. vbi Dauid ex perſona Chriſti loquebatur.

26. CVM AVTEM VENERIT, &c. Hoc addit, vt ſignificet illud odium, quod mendaciter à Iudæis Dei zelo palliatum fuerat, non ſemper ſine redargutione manſurum, ſed ſuo tempore conuincendum. CVM ergò VENERIT PARACLETVS, QVEM EGO MITTAM VOBIS, quo ſignificat Spiritum ſanctum à ſe procedere, quia diuinæ perſonæ non mittuntur, niſi à principio à quo procedunt, A PATRE, mihi per generationem communicante mittendi poteſtatem, ſimúlque mittente. Quod poſterius quia obſcuriùs ſignificatum fuerat, ne putaretur Pater mittendi poteſtatem à ſe in Filium tranſtuliſſe, adiûgit SPIRITVM VERITATIS, id eſt, Spiritum Filij, qui eſt veritas in Patre ſubſiſtens, vel *veritatis*, id eſt, veracem, veritatiſque doctorem. QVI A PATRE PROCEDIT, tamquam primo originali principio ſimul mittente, ILLE TESTIMONIVM PERHIBEBIT DE ME, de diuinitate mea, de innocentia mea, quod ſine culpa, imò bene meritus, odia & perſecutiones tolerauerim. Incœpit hoc teſtimonium perhibere, Primò inuiſibiliter, cùm repentè mutauit mentem Centurionis, & per ipſius os teſtatus eſt in paſſione, *Vere Filius Dei erat iſte*. Secundò viſibiliter, in die Pentecoſtes, cùm tantâ efficaciâ teſtificatus eſt, vt millia Iudæorum fidem diuinitatis & innocentiæ Chriſti receperint. Quæ teſtificatio Spiritus ſancti, quia non tantùm intùs in cordibus Iudæorum, ſed & per os diſcipulorum facta fuit, hinc addit:

27. ET TESTIMONIVM PERHIBEBITIS, de eadem diuinitate & innocentia mea: ſicut eos efficaciſſimè & luculentiſſimè feciſſe teſtatur caput 2. & 3. Actorum vnde Actor. 4. verſu 20. dicunt, *Non poſſumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui*, QVIA AB INITIO MECVM ESTIS, à baptiſmate ſcilicet Ioannis vſque in diem aſſumptionis, ſicut explicat S. Petrus Act. 1. v. 21. q. d. Iure veſtro, & meritò id poteritis teſtimonium reddere, vt qui ab initio mihi familiariter

iuncti, & ingreſſum egreſſúmque meum obſeruantes, habetis totam vitam meam, & innocentiam exploratiſſimam.

CAPVT XVI.

1. HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, de odio veſtri & perſecutionibus, & Iudæorum incredulitate, VT NON SCANDALIZEMINI, id eſt, vt non offenſi tot aduerſitatibus tamquam in exſpectatis, à fide mea, vel à patientia, vel ab officio vobis impoſito decidatis. Nam, vt Cyrill. quod inexpectatum & præter opinionem ſubitò irruit, magnos etiam plerumque animos turbat. Tela verò præuiſa minùs feriunt. Itaque duo perſecutionum genera grauiora proponit; vnum pertinens ad ſummam ignominiam, alterum ad maximam pœnam.

2 ABSQVE SYNAGOGIS, Græcè vno verbo *ἀποσυναγώγους*, *exortes ſinagogæ*, FACIENT VOS, expellendo ſcilicet vos à ſynagogis, tamquam ſeductores, & Iudæis execrabiles. Neque hoc tantùm; SED VENIT HORA, ſeu breui aderit, VT OMNIS, QVI INTERFICIT VOS, ARBITRETVR SE OBSEQVIVM PRÆSTARE DEO, vt pote credens, quòd deſerant Deum Iſraël, quotquot conuertuntur ad me, zelo ſcilicet incitatus non ſecundùm ſcientiam. Prædicitur enim hîc perſecutio Apoſtolis imminens, non à Gentilibus, qui diis ſeu dæmoniis obſequium ſe præſtare credebant, cùm hoc faceret; ſed à Iudæis, verum Deum colentibus, vt obſeruat Auguſt.

3. ET HÆC FACIENT VOBIS, QVIA NON NOVERVNT PATREM, ſub ratione Patris mei, hoc eſt, quia non nouerunt Deum verum eſſe Patrem meum; nouerant enim eum ſub ratione Dei, Chriſto eis dicente cap. 8. v. 54. *Quem vos dicitis, quia Deus veſter eſt?* NEQVE ME, tamquam Filium eius incarnatum.

4. SED HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, id eſt, prophetice hæc omnia prædixi, vt CVM VENERIT HORA, tempus ſcilicet, quo reipſa vobis accident, EORVM REMINISCAMINI, QVIA EGO DIXI VOBIS, id eſt, recordemini me vobis ea prædixiſſe, vt ita veritas vaticinij mei fidem diuinitatis meæ confirmet vobis, armetque ad patientiam.

5. HÆC AVTEM VOBIS AB INITIO NON DIXI. Et tamen Matth. 10. v. 17. & ſeqq. ſimilia eis prædicta legimus. Vnde quidam putant illa fuiſſe à Matthæo per anticipationem temporis dicta, quia prædicta tantùm tempore paſſionis: ſed hoc perabſurdum eſt, vt patet ex Matth. 11. v. 1. Itaque Aug illud. *Hæc*, refert ad id, quod prædixerat de Paracleto mittendo. Sed reuerà contextus omninò videtur poſtulare, vt illud. *Hæc*, huius verſus referatur ad eadem, ad quæ refertur illud, *Hæc*, quod habetur verſ. 3. itémque 4. de iiſdem enim loquitur; & certum videtur, quòd priora ad perſecutiones referantur. Itaque, *Hæc*, intelligit proximè prædicta de eiectione à ſynagogis, de morte ipſorum Apoſtolorum determinatè, & quidem tanta cum rabie, vt obſequium ſe putent præſtare Deo. Nam prædictiones apud Matth. generales ſunt, & de omnibus quidem diſcipulis Chriſti; hæ verò ſpeciales. QVIA VOBISCVM ERAM, hoc eſt, quia præſentia mea corporalis faciebat, vt non eſſet tunc adhuc neceſſarium, tum quia impediebam, ne acciderent vobis, tum quia non erat opus ante tempus vos terrefacere. ET NVNC, Græcè *νῦν δὲ*, *nunc verò*, VADO AD EVM, QVI ME MISIT, & proinde non expedit vltrà differre id, quod præſcire vobis neceſſarium eſt, ET NEMO EX VOBIS INTERROGAT ME. Verba ſunt quaſi mirantis eorum taciturnitatem: q. d. Cùm audiatis me hinc diſcedere, mirum eſt neminem veſtrum ampliùs inſtare interrogando, QVO VADIS? id eſt, in quem locum, qua de cauſa, quo conſilio, quo fructu, quid facturus, &c. ſicut ab abeuntibus amici ſolent.

6. SED QVIA HÆC LOCVTVS SVM, de diſceſſu meo, & malorum acerbitate, TRISTITIA IMPLEVIT COR VESTRVM,

ita vt attoniti ſitis, & de aliis rebus interrogare, vel cogitare non occurrat, vel non lubeat. Eſt enim ſuauis excuſatio taciturnitatis eorum, vt Cyrill. Notauit. Vt ergò tolleret mœrorem ex animis eorum, ſubiungit.

7. SED EGO VERITATEM DICO VOBIS: EXPEDIT VOBIS, VT EGO VADAM, q. d. Abſentia mea corporalis non debet vobis eſſe mœrori, ſed magno potiùs ſolatio, cùm vobis ſit futura vtiliſſima. Ratio eſt, SI ENIM NON ABIERO, PARACLETVS, id eſt, conſolator ille toties iam à me promiſſus vobis, NON VENIET AD VOS, vt vos eximiis copioſiſque donis ſuis perfundat, & in virtute perficiat. Cauſa triplex huius dilationis. Prima, quia placuit Deo, vt ad plenitudinem gratiæ ſpiritualis etiam Apoſtoli paulatim pertingerent, vt latè Tertull. libr. de velandis virginibus c. 1. Secunda, vt diſtinctè, ac ſigillatim myſterium trium perſonarum mundo innoteſceret, vt indicat hîc Auguſtinus Pater per mundi creationem ac gubernationem, Filiique miſſionem; Filius per carnis aſſumptionem; Spiritus ſanctus per viſibilem donorum profuſionem. Tertia, vt abundantia Spiritus ſancti in homines oſtenderetur eſſe fructus mortis & glorificationis Chriſti, prout indicatur Ioan. 7. verſ. 39. Ideóque & hîc ſubiungit, SI AVTEM ABIERO, reſuſcitatus in cœlum MITTAM EVM AD VOS, vt & certiſſimi ſitis de aduentu eius futuro, & vt glorificationis mortiſque meæ fructum agnoſcatis. Quæ verò etiam in publicum vtilitas inde conſecutura ſit, conſequenter explicat.

8. 9 ET CVM VENERIT ILLE, ARGVET MVNDVM DE PECCATO, &c. Locus admodum perplexus, in cuius enodatione duæ ferè ſunt ſententiæ celebriores. Prima Aug. & Bedæ, cui ex parte Cyrillus adhæret. Secunda Chryſoſtomi cum ſuis. Aug. quidem intelligit quòd Spiritus ſanctus ARGVET MVNDVM, id eſt, perſpicuis argumentis conuincet mundum ſeu mundanos homines, DE PECCATO incredulitatis, QVIA, vt ſequitur, NON CREDIDERVNT IN ME, quod de Iudæis potiſſimùm intelligitur iuxtà v. 22. c. 15. ET DE IVSTITIA, Id eſt, per iuſtitiam, ſcilicet credentium: quia inquit, fidelium comparatio infidelium eſt vituperatio, quòd eam non ſint imitati. Quem ſenſum Auguſtin. ex eo colligit, quia ſermone ad Apoſtolos credentes conuerſo, rationem ſubiungit:

10. QVIA AD PATREM VADO, ET IAM NON VIDEBITIS ME. Iuſtitia enim Apoſtolorum, & fidelium omnium in eo ſita eſt, vt credant in eum, quem non vident.

11. DE IVDICIO AVTEM, id eſt, de condemnatione: quia mundus cum ſuo principe damnatur, quem imitatur QVIA PRINCEPS HVIVS MVNDI IAM IVDICATVS, ſeu dãnatus, EST. Quæ interpretatio quia aliqua ex parte durior videtur, hinc aliis magis placet ſententia Chryſoſtomi, qui exponit, quòd Spiritus ſanctus ARGVET, ſeu perſpicuè conuincet MVNDVM, tam Iudæos quam Gentes, DE PECCATO, infidelitatis, quo non credunt in Chriſtum, ET DE IVSTITIA ipſius Chriſti, id eſt, conuincet Chriſtum eſſe iuſtum & innocentem; imò omnis iuſtitiæ in hominibus auctorem. Quod ex eo demonſtrabitur, QVIA AD PATREM VADO, ET IAM NON VIDEBITIS ME, in iſta ſcilicet carnis infirmitate & contemptu, vt priùs. Nam antea habebat aliquid, quod incredulitati ſuę prætexere poſſent. Sed poſtquam reſurrexit, & tamquam Deo gratiſſimus aſcendit ad Patrem glorioſus, nihil fuit excuſationis reliquum, quin eum & innocẽtem & iuſtum, & omni humano generi iuſtitiæ auctorem eſſe crederent, per cuius fidem, & ipſi homines iuſtificari poſſent. DE IVDICIO autem conuincet mundũ, & ſcilicet ſe iudicio, ac damnationi obnoxium eſſe intelligat, QVIA PRINCEPS HVIVS MVNDI, diabolus, cui tamquam principi mundus peccati merito ſubiectus, IAM IVDICA-

TVS EST, id eſt, damnatus à Deo, quatenus ſuo in homines dominio per iuſtitiam Chriſti ſpoliandus, & iudicio ignis æterni irreuocabiliter deſtinatus eſt. Per hæc autem oſtendetur etiam mundum cum ſuo principe damnandum eſſe, qui eum adhuc ſuperbum & impium imitari voluerit. Vtitur autem præterito tempore pro futuro, quod iamiam inſtabat.

12. ADHVC HABEO MVLTA VOBIS DICERE, id eſt, dicenda, ſeu explicanda, & vt S. Leo Sermon. 2. de Pentecoſte, enarrenda. Vt proinde non ſignificet aliam eis veritatem ac doctrinam eſſe prædicandam, inquit idem ſed eamdem enucleatiùs percipiendam. Et hæc ſunt profundiora, quæ in ipſis rebus etiam reuelatis continentur. SED NON POTESTIS PORTARE MODO: id eſt, intelligere, propter capacitatem veſtram quæ per illam Spiritus ſancti affluentiam tollenda eſt. Vt enim nonnulla myſteria, quæ creduntur, etiam intelligantur, non eſt ſatis fidelem eſſe, ſed profeciſſe oportet in Spiritu. Quare vt eos redderet non deſperando frigidiores, ſed deſiderando capaciores, ſpem certam facit, eorum cognitionem eis per Spiritum ſanctum eſſe tradendam.

13. CVM AVTEM VENERIT ILLE SPIRITVS VERITATIS, id eſt, verax, vel *veritatis*, id eſt, Filij Dei, qui eſt Veritas, & à Veritate, quia Deus de Deo, DOCEBIT VOS, abſque verborum inuolucris, per infuſa vobis dona ſcientiæ & ſapientiæ (nam per illa fit ipſe homo intrinſecus capacior) OMNEM VERITATEM, non de futuris euentibus, vel de occulti naturalis philoſophiæ difficultatibus, ſed omnem veritatem eorum quæ ad inſtruendam Eccleſiam, & ad perficiendos homines in fide & bonis motibus erunt neceſſaria hoc eſt, quidquid veritatis in verbis atque inſtitutis meis, & in Scripturis latet. Nam eorum intellectus à Spiritus ſancto eis datus eſt; & in illis, comprehenditur quidquid ad fidem & bonos mores inſtruendos, & ad Eccleſiæ gubernationem requiritur. Itaque ſingulis perſonis ſua aſſignat munia, vt Verbum caro factum diſciplinam veritatis traderet ore ſuo. Spiritus verò ſanctus eiuſdem intelligentiam daret; partim vt ſic homo ab externo auditu incipiendo, ad rerum ſcientiam ordine quodam proficeret: partim, ne, ſi Spiritus ſanctus ſine externo Verbi incarnati miniſterio nouas veritates reuelaſſet, occaſionem maiorem inde arriperent hæretici, ſicut quidam poſteà fecerunt, dicendi hæc vel illa nouæ fidei myſteria ſibi à Spiritu ſancto de nouo eſſe inſpirata. Qua de re vide latiùs Auguſtinum Tract. 97. & 98. Dans verò rationem, cur *Spiritum veritatis* appellaſſet, & ſimul occurrens errori, quoquis putare poſſet Spiritum, qui docturus erat omnem veritatem, quam Filius nondum explicuiſſet, eſſe maiorem Filio, vel aliena & contraria doctrinæ fidei doctorum, opportunè ſubiicit: NON ENIM LOQVITVR A SEMETIPSO, quia non eſt à ſemetipſo, & proinde nihil loquetur veritati ſeu Filio, à quo eſt diſſentaneum. Nam ſicuti de ſemetipſo dixerat cap. 14. v. 10. *A me ipſo non loquor*, hoc eſt nihil præter Patris voluntatem, nihil à me inuentum, Patrique contrarium; ita etiam de Spiritu veritatis, SED QVÆCVMQVE AVDIET, LOQVETVR, id eſt, nihil præterquam quod audiet, ſeu quod intelliget, ſeu accipiet ex me. Nam ab illo audiet, à quo procedit. Audire autem illi eſt ſcire; ſcire verò eſſe. Quia ergò non eſt à ſemetipſo, ſed à Filio, conſequenter à quo eſt illi eſſentia, ab illo & ſcientia & locutio: ab illo igitur & audientia, quæ nihil eſt aliud quàm ſcientia, prout hæc tractat Auguſtin. ET QVÆ FVTVRA SVNT, maximè ea, quæ ſpectant ad pericula fidelium vitanda, fidémque confirmandam ANNVNTIABIT VOBIS, id eſt, longè antè prædicet. Per quod, interprete Chryſoſt. animos eorum excitauit, quia ad nihil tam cupidum eſt humanum genus quam ad futura cognoſcenda.

14. ILLE ME CLARIFICABIT, id eſt, celebrem gloriſúmque reddet toto orbe terrarum, ſecundùm naturam & humanam & diuinam quia reuelabit fidelibus,

quanta ſit virtus, & potentia diuinitatis Chriſti. Hoc autem dixit Spiritum facturum, quod Apoſtoli per Spiritum facturi erant; QVIA DE MEO ACCIPIET, ET ANNVNTIABIT VOBIS, id eſt, quia id, quod annuntiabit vobis, ſcilicet omnem etiam de futuris rebus veritatem, *accipiet de meo*, hoc eſt de me, ſeu de plenitudine & infinito theſauro diuinitatis & ſapientiæ meæ. Per quod ſignificat Spiritum ſanctum, & à ſe procedere, & ſibi conſubſtantialem eſſe. Vtrumque notat Cyril. Ne verò crederetur Filius dixiſſe, quod hoc, *ſuum*, de quo Spiritus ſanctus acciperet haberet à ſe, & ita detraxiſſet aliquid Patris gloriæ, ſubiicit:

15. OMNIA QVÆCVMQVE HABET PATER, potentiam, ſapientiam, veritatem eſſentiam, quæcumque ſcilicet in illa ſimplici diuina natura multipliciter & ſimpliciter continetur. Per hoc autem, quòd non dicit, *Deus*, ſed *Pater*, inſinuat illud *Omnia*, de iis intelligi debere, quæ ſunt naturæ, non perſonæ, quia perſona habet naturam; vt ſic Sabellianis error excludatur; ſicut notauit Didymus libr. 2. de Spiritu ſancto. MEA SVNT, non gratiâ, ſed naturâ, non aliquid quaſi mihi iam exiſtenti donatum poſſidendo, ſed naſcendo. Itaque PROPTEREA, id eſt, hoc ſenſu, DIXI: QVIA DE MEO ACCIPIET, nimirum ne vllo modo videar mihi quidquam omninò vindicare, quod non habeam à Patre. In quo lucet mirabiliter quantopere, & quàm accuratè deferat Filius Patri, etiam ſecundùm diuinam naturam. Sed quid miramur, ſi defert Patri, qui ſubditur etiam matri? vt Ambr. lib. 2. in Lucam.

16. MODICVM, id eſt, puſillum adhuc temporis ſpatium eſt, ET IAM NON VIDEBITIS ME, id eſt, poſt quod non ampliùs me videbitis conuerſantem vobiſcum, quia ſcil. per mortem ſubtrahar oculis veſtris: ET ITERVM ſupple, ſimile quid continget videlicet MODICVM temporis erit, ET VIDEBITIS ME, id eſt, quo exacto rurſus rediuiuum me videbitis. Itaque primum illud, *modicum*, complectitur tempus, quod reſtabat vſque ad paſſionem, paucarum ſcilicet horarum: ſecundum verò, *modicum*, complectitur tempus, à morte vſque ad reſurrectionem. Ita ſentiunt Cyrill. & Auguſt. qui Tractat. 101. hoc exponens: Poſt polulum, inquit, paſſus eſt, & non viderunt eum: rurſus poſt paululum reſurrexit, & viderunt eum. Nam phraſis iſta, *modicum & ſignificat, poſt modicum*, ſicut patet Aggæi, 2. verſ. 7. *Adhuc vnum modicum eſt, & mouebor*, &c. Oſeæ 1. v. 4. *Adhuc modicum, & viſitabo ſanguinem*. Quod benè notandum, propter diuerſos ſenſus, in quos hæc verba trahuntur. QVIA VADO AD PATREM, id eſt, quia iamiam inſtat tempus, quo per mortem & reſurrectionem intercedentem mihi eundum eſt ad Patrem. Et ſic datur ratio vtriuſque; breuis interualli, ſcilicet mox ſublatæ, & ſtatim redditæ viſionis: idque ſiue *ire ad Patrem*, accipitur pro aſcenſione quam mors & reſurrectio debebant, vt diximus antecedere, ſiue etiam vt aliqui malunt, pro ipſa immortali reſurrectione, ſed minùs congruè ad iſtam phraſin Scripturæ. Cùm ergò diſcipuli non intelligerent, quid ſibi vellent iſta verba, quæ obſcuritatem adferebant eò, quòd tamquam prophetica nondum eſſent impleta, dixit Dominus:

20. AMEN AMEN DICO VOBIS. Eſt vehementiſſimè confirmantis, per illam repetionem: quod frequentiùs in Euangelio ſecundùm Ioannem inuenitur, quia, vt Ambroſ. in Pſalm. 40. ipſo maximè de cæleſtibus, & profundis myſteriis eſt locutus. QVIA PLORABITIS ET FLEBITIS VOS, ſcilicet poſt illud primum *modicum*, quando per mortem auferar à vobis: MVNDVS AVTEM, Iudæi amici huic mundo, interfectores mei, GAVDEBIT. Lætati enim ſunt occiſo Chriſto, quando diſcipuli ſunt contriſtati, inquit Aug. SED TRISTITIA VESTRA VERTETVR IN GAVDIVM, poſt illud ſecundum *modicum*, quandò me iterum videbitis ex mortuis reſuſcitatum. Itaque non explicat Chriſtus quæſtionem diſcipulorum, neque quid eſſet illud *modicum*, neque quando im-

plendum, vtpote quod illos ex euentu potiùs diſcere volebat: ſed explicat, quid ipſis interim eſſet euenturum. Porrò viciſſitudinem illam gaudii poſt eorum tantam triſtitiam declarat ſimilitudine.

21. MVLIER CVM PARIT, &c. ſupple, *ſicut*, quod apud Hæbræos ſæpiſſimè ſupprimitur, quemadmodum & ſequenti verſu deeſt, *Ita*, vel eius loco poſitum eſt, *Igitur*: q. d. Triſtitiam, doloréſque capietis in morte mea, ſed quales ſunt dolores puerperarum, qui lætitiæ cauſa ſunt, omnem non ſolùm triſtitiam, ſed etiam memoriam eius abſorbentis. Sic igitur.

22. ET VOS NVNC QVIDEM TRISTITIAM HABETIS, id eſt, mox habebitis in paſſione, & morte mea, poſt primum ſcilicet illud modicum, quandò non videbitis me: ITERVM AVTEM VIDEBO VOS, ſtatim à morte & ſepultura mea, poſt ſecundum illud modicum exactum, ET GAVDEBIT COR VESTRVM, id eſt, ex intimo corde gaudebitis de me immortaliter reſuſcitato, ſicut patet Ioan. 20. ET GAVDIVM VESTRVM NEMO TOLLET A VOBIS, id eſt, nemo tollere poterit; & proinde perpetuum erit de me viuo, florente, ac triumphante. Significat enim quòd reſurgens à mortuis non morietur ampliùs & mors illi vltrà non dominabitur, ſicut Auguſt. & Chryſoſt. notant. Porrò idem Auguſtin. alio ſenſu ab eo, quem priùs dederat, & poſt illum Beda, accipiunt illud primum modicum pro tempore à morte vſque ad aſcenſionem, poſt quam non eſſent ampliùs viſuri Chriſtum; ſed triſtes futuri in miſeriis & laboribus huius mundi, ſecundum verò modicum accipiunt tempus totum vſque ad reſurrectionem vniuerſalem, poſtquam eum iterùm viſuri erunt, & æterno, & incorruptibili gaudio gauiſuri in cœlo. Et intelligunt conſequenter diem, in quo Lumine gloriæ illuſtrati nihil interrogabunt ampliùs, ipſa ſcilicet manifeſtatione æternæ veritatis ſcientes omnia. Sed ad primum ſenſum continuandum conuertendo ſubiicit Chriſtus:

23. ET IN ILLO DIE, id eſt, illo tempore, quo reſuſcitatus fuero, NON ROGABITIS QVIDQVAM, id eſt, non interrogabitis me amplius. Reſpicit enim ad diem Pentecoſtes, quo Spiritus ſancti lumine illuſtrat nihil opus habuerunt ampliùs, os Chriſti ſecum loquentis conſulere. Ita Chryſoſt. & ferè Græci. AMEN, AMEN DICO VOBIS, SI QVID PETIERITIS PATREM, poſt ſubtractam vobis præſentiam meam corporalem, IN NOMINE MEO, id eſt, per me tamquam redemptorem mediatorem, & caput. Nam vt redemptor, ſanguine ſuo nos emit, & meritis ſuis omnia ſaluti noſtræ neceſſaria nobis procurauit: vt mediator, inſuper in dextera Dei Patris interpellat pro nobis: vt caput noſtrum, ipſemet in membris ſuis accipit illa, quæ petimus. Quâ ratione dicit Pſalmus, *Accepiſti dona in hominibus*. Quæ tria ſimul iuncta ineffabilem obtinent vim ad impetranda poſtulata. DABIT VOBIS. De cuiuſmodi promiſſionum intelligentia iam ſæpè diximus.

24. VSQVE MODO NON PETITIS QVIDQVAM IN NOMINE MEO, id eſt, hactenus non petiuiſtis quidquam à Patre in nomine meo, tamquam redemptoris, mediatoris, & capitis veſtri; quia vt rectè Cyrill. hic orandi ritus priſcis omnibus ignotus fuit, quia nondum peracta redemptio, neque conſeſſus ad dexteram, neque dignitas capitis ei delata fuerat. Vnde nec Chriſtus Apoſtolis illum orandi ritum niſi iamiam moriturus tradidit, vt Patri poſt glorificationem ſuam offerretur: quem propterea Eccleſia ex hac Domini inſtitutione in omnibus ſuis precibus frequentat. Itaque deinceps PETITE, in nomine ſcilicet meo, ET, experti talis efficaciam petitionis, ACCIPIETIS, VT GAVDIVM VESTRVM SIT PLENVM, tum in hac vita impetrando poſtulata, quæ ad ſanctificationem veſtram faciunt, tum in futura, quæ ad glorificationem. *Gratiam* enim *& gloriam dabit Dominus*, vt eſt Pſal. 83.

25. HÆC IN PROVERBIIS LOCVTVS SVM, VOBIS, id eſt, tamquam per prouerbia & parabolas, ſermone videlicet ob-

ſcuriore, & qui non facilè à diſcipulis capiebatur, vt Cyrill. quia ferè de rebus futuris locutus fuerat, de orando in nomine ſuo, de abitu & reditu ſuo, de Patre & Paracleto, de illo modico, &c. Sed ne vos contriſtet ſermonis obſcuritas. VENIT HORA, CVM IAM NON, &c. SED PALAM DE PATRE ANNVNTIABO VOBIS, id eſt, de Deo & rebus diuinis diſſeram vobis apertiſſimè. Reſpicit enim ad illos dies quadraginta, quibus poſt paſſionem cum ipſis conuerſatus eſt, & ad miſſionem Spiritus ſancti, qui eos docturus erat omnia. Primum Chryſoſt. ſecundum notat Auguſtinus.

26. IN ILLO DIE, ſeu tempore, peractâ ſcilicet redemptione, & obtentâ mediatoris & capitis iam glorificati dignitate, IN NOMINE MEO PETITIS, quia tunc cœpit ille modus orandi inualeſcere: ET NON DICO VOBIS, QVIA EGO ROGABO PATREM DE VOBIS. Non quaſi ſignificet Chriſtus, ſe nullo modo in cœlis pro eis rogaturum, cùm conſtet eum hoc facere ex cap. 8. ad Rom. verſ. 34. & ad Heb. 7. verſ. 25. & ibid. cap. 9. verſ. 24. ſed ſignificat ſe iam nolle facere mentionem illius interpellationis ſuæ, ne putarent diſcipuli nullam omninò habendam eſſe rationem à Patre precum etiam ſuarum propriarum, ſed aliquid ampliùs ſe ad eorum conſolationem velle dicere, videlicet quòd etiam ſe non petente impetrabunt.

27. IPSE ENIM PATER AMAT VOS, vt proinde vltrò ex iſto amore aures eius attentæ ſint ad preces veſtras. Significat ergò merita tam diſcipulorum, quam Chriſti ad eumdem fructum orationis obtinendum concurrere; tantùm abeſt, vt, quòd hæretici dicunt, meritis noſtris merita Chriſti obſcurentur: ſicut nec precibus noſtris preces Chriſti & bonitas Dei obſcurantur, quando ad eumdem effectum concurrunt, ſicut concurrebant, cùm diceret Deus 4. Reg. 20. verſu 6. *Protegam vrbem iſtam propter me, & propter Dauid ſeruum meum.* Ideò autem Pater amat vos, QVIA VOS ME AMATIS, id eſt, quia genuinis eſtis diſcipuli, & amici mei quamuis eos iam antè Pater amore ſuo præueniſſet, vt amici fierent: ET CREDITIS, QVIA EGO A DEO EXIVI, id eſt, quòd ex Deo tamquam Verbum & Filius natus ſum, iuxtà illud Eccleſ. 24. *Ego ex ore Altiſſimi prodiui.*

28. EXIVI A PATRE, æternâ generatione naſcendo tamquam verus Filius eius ET VENI IN MVNDVM, naturam humanam aſſumendo ex Virgine: ITERVM RELINQVO MVNDVM, corporali diſceſſione, ET VADO AD PATREM, per aſcenſionem in cœlum.

29. DICVNT EI DISCIPVLI: ECCE NVNC PALAM LOQVERIS, &c. id eſt, nullo parabolico & obſcuro ſermone nobis loqueris de amore Patris, de exitu & reditu tuo, præſtans ſcilicet, id quod initio promiſiſti, palàm te locuturum. Putabant enim ſe iam plenè intelligere ea, quæ Chriſtus loquebatur, cùm reuerà multum eis deeſſet.

30. NVNC SCIMVS, ex hoc ſcilicet perſpicuo ſermone tuo, QVIA SCIS OMNIA, vt illa ſcias, NON OPVS EST TIBI, VT QVIS TE INTERROGET, id eſt, vt ubi quæſtionem ſuam proponat, quam diſſolui velit: quia ſcilicet priuſquam interrogatis, ipſius interrogantis noſti voluntatem. Quod ex eo colligebant, quia cùm vellent eum paulò antè interrogare, quid eſſet quod eis dixerat, *Modicum & non videbitis me, &c.* ipſe præueniendo interrogationem eorum, diſſoluerat quæſtionem, prout hæc notant Auguſt. & Chryſ. IN HOC, id eſt, ex hoc argumento, quòd noſti omnia CREDIMVS, QVIA A DEO EXISTI, id eſt, quòd ſis genuinus Filius Dei; quia ſolius Dei eſt omnia etiam abſcondita cordis noſſe, vt Hilar. l. 6. de Trin. Cyril. & Theophyl. in hunc locum. Quæ verba diſciplorum cùm tacitam gloriationem continere viderentur, quaſi perfectâ iam eſſent fide, reprimit eos aliquantulùm Chriſtus, fidei infirmitatem oſtendendo.

31. MODO CREDITIS tranquillo videlicet rerum ſtatu, abſente periculo: ſed.

32. ECCE VENIT HORA, ET IAM VENIT. Primum illud *Venit*, eſt præſentis temporis,

temporis, ſecundum verò præteriti: quo vis orationis augetur, q. d. Breui tempus aderit, imò ecce nunc adeſt. Iudas enim cũ cohorte iam ſe parabat. VT DISPERGAMINI VNVSQVISQVE IN PROPRIA, id eſt, in ſuum quiſque locum, vbi tutiùs conſultiuſque eſſe putet Quo ſignificatur non ſola fuga diſcipulorum, ſed confuſa eorum diſperſio, iuxtà Scripturam ad quam hîc alludit, & quam poſtea citat, *Percutiam paſtorem, & diſpergentur oues.* ET ME SOLVM RELINQVATIS, inter hoſtium manus: ſicut factum oſtenditur Matth. 26. verſ. 56. quaſi eis diceret; Tunc apparebit, quàm virilis ſit veſtra fides de Filio Dei, quæ ſic formidine deiecta ſuccumbet. Quam fidem ſtatim iterum confirmat, addendo: ET, pro *ſed*, vel *quamquam*, NON SVM SOLVS, neque nunc, neque tunc, QVIA PATER MECVM EST, qui mihi ſit præſidio in omni tribulatione, vtpote à me inſeparabilis.

33. HÆC LOCVTVS SVM VOBIS, de fidei veſtræ infirmitate & fuga, VT IN ME PACEM HABEATIS, id eſt, vt diſcatis contra omnes aduerſitates eſſe ſtabiles in fide ac dilectione mei, ſine ſcandalo, ſine perturbatione, ſine fluctuatione. Accipi enim videntur hîc *Pax*, pro illo animi ſtatu, quo in maximis periculis tranquillus & inconcuſſus permanet. Itaque quamuis diſcipuli poſtea his verbis non obſtantibus ſcandalizati ſint, fructum tamen ſuum Chriſti verba poſt aſcenſionem habuerunt, quando etiam fugiendo ſtabiles manſerunt, vt Aug. hîc. Nam IN MVNDO PRESSVRAM HABEBITIS, id eſt, tribulationes, quamdiu in eo vixeritis: SED CONFIDITE, mundum à vobis eſſe ſuperandum, QVIA EGO, cui fide & amore cohæretis, VICI MVNDVM. Non autem ſoli mihi vici, ſed maximè vobis: q. d. Magnum quidem habebitis aduerſarium, ſed maiorem auxiliatorem me, qui vici mundum, quia principem eius diabolum vici. Quod præteriti temporis verbo dicit, quia certiſſimò & iamiam futurum erat. Itaque idem hîc ait Euang.

Chriſtus, quod poſtea Ioannes Apoſtolus Epiſtola prima, cap. 4. verſ. 4. *Viciſtis mundum, quoniam major eſt, qui in vobis eſt, quàm qui in mundo.*

CAPVT XVII.

1. HÆC LOCVTVS EST IESVS: ET SVBLEVATIS OCVLIS IN CŒLVM, externo orantis habitu. Nam ita ſe voluit hîc exhibere precatorem, vt meminiſſet noſtrum ſe eſſe Doctorem, vt Aug. Docuit autem nos orando, omnem fructum doctrinæ à Deo pro diſcipulis expectandum, ac petendum eſſe, omnemque ſpem aduersùs pericula in Deo ponendam. Dixit ergò: PATER VENIT HORA, ignominioſæ paſſionis, ac mortis meæ, CLARIFICA FILIVM TVVM, id eſt, glorifica me, manifeſtando toti mundo innocentiam, ac dignitatem meam; perinde, ac ſi diceret: Iam tempus eſt, quo Filius tuus tuâ glorificatione maximè opus habet, quando tam abiecta mors eſt ſubeunda, vt niſi perſpicuis miraculis declaraueris eum innocentem & Filium tuum eſſe, ab omnibus impoſtor, ac ſceleratus habendus ſit. VT FILIVS TVVS CLARIFICET TE, id eſt, vt gloria mea in te velut fontem & auctorem redundet. Quo ſignificat gloriæ humanitatis ſuæ deſiderium non in ſe ſiſtere, ſed pergere in debitum finem ſuum, gloriam Patris. Quibus verbis velut parentheſi circumſcriptis adiungit ad præcedentia.

2. SICVT DEDISTI EI POTESTATEM, &c. Latet hyperbaton in verbis iſtis, quæ ſic collocanda ſunt & iungenda præcedentibus: *Clarifica Filium tuum, vt omne, quod dediſti ei, det eis vitam æternam, ſicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis*, id eſt, per glorificationem ſuam omnibus, quos ei morte ſuâ ſaluandos tradidiſti, vitam æternam largiatur, quandoquidem per incarnationem dediſti ei tamquam homini poteſtatem & imperium omnis carnis, ſeu totius humani generis. Significat itaque eſſe conſentaneum rationi, vt, cui poteſtas in omnes homines data ſit, ipſe

quoque eis credentibus vitam æternam tribuat.

3. HÆC EST AVTEM VITA ÆTERNA, id eſt, in eo ſita ratio aſſequendi vitam æternam, eſt enim locutio cauſalis, non formalis, VT COGNOSCANT TE SOLVM DEVM VERVM. Græci communi conſenſu, Cyrill. Chryſoſt. Theophyl. & alij ita exponunt, vt illud, *Solum*, non afficiat ſubiectum propoſitionis, ſcilicet *Te*, quaſi ſenſus eſſet: Cognoſcant te ſolum eſſe Deum verum, ſed potiùs prædicatum, ſcilicet *Deum*: quemadmodum & dictio, *Verus*, illud efficit, hoc modo, Cognoſcant te eſſe illum ſolum verum Deum, ſeu illum, qui ſolus eſt verus Deus. Quod aptiùs Græcè ſignificatur, vbi inter, *te*, & *ſolum*, interiectus eſt articulus *τὸν μόνον*. Itaque ſignificatur eſſe tantùm vnum verum Deum, ad diſtinctionem falſorum deorum, & Patrem eſſe illum ſolum verum Deum. Quo tamen non ſignificatur, ſolum Patrem eſſe illum ſolum verum Deum, ſeu illum, qui ſolus eſt verus Deus. Et hoc eſt, quod dici ſolet, illud, *Solum*, non excludere aliam perſonam, ſed aliam naturam. ET, vt cognoſcant, QVEM MISISTI IESVM CHRISTVM. Ordo verborum eſt, Et vt cognoſcant Ieſum, quem miſiſti, eſſe Chriſtum, illum promiſſum mundi redemptorem, qui ſuo merito vitam æternam largiatur. Significat igitur his verbis, vitæ æternæ comparandæ rationem in duobus conſiſtere: in fide vnius veri Dei, & in fide Chriſti mediatoris. Loquitur autem more ſuo tamquam homo, qui Patri tamquam diuinitatis fonti, quidquid diuinum eſt, adſcribere ſolet, ideóque illi nomen Dei tamquam proprium tribuere. Quod & Paulus imitatus eſt pluribus locis, vt 1. ad Timoth. 1. verſ. 5. 1. ad Corinth. 8. verſ. 6. *Vnus vobis Deus Pater, ex quo omnia, & vnus Dominus Ieſus*: Item ad Epheſ. 5. verſ. 5. Aug. tamen videtur hunc locum in ſenſu formali accipere, quòd vita æterna in eo ſita ſit, vt Pater & Chriſtus cognoſcatur vnus ſolus Deus, hic inchoatè, poſteà perfectè.

4. EGO TE CLARIFICAVI, ſeu glorificaui, SVPER TERRAM vita, doctrinâ, ac prædicatione gloriæ tuæ, tamquam fontis omnium, & oſtenſione ſignorum ex nomine tuo: OPVS CONSVMMAVI, QVOD DEDISTI, ſeu commiſiſti, MIHI VT FACIAM, opus ſcilicet humanæ redemptionis, quod propter rei iamiam futuræ certitudinem, tamquam præteritum exprimit, quamuis mors adhuc ſubeunda ſupereſſet.

5. ET NVNC CLARIFICA ME, &c. q. d. Hactenus ergo te commiſſæ redemptionis executione glorificaui, nunc eâ abſolutâ deinceps GLORIFICA ME APVD TEMETIPSVM, in cœlis, CLARITATE, QVAM HABVI APVD TE, PRIVSQVAM FIERET MVNDVS, id eſt, gloriâ non alienâ, aut aduentitia, inquit Cyrill. ſed propriâ ac naturali, quam habui apud te ab æterno. Petit hìc igitur, vt ſtatim ab ignominioſa morte Deus glorificet humanam ſuam naturam, glorioſâ, ideóque Dei dignâ reſuſcitatione, & exaltatione ad dexteram Patris, vt ſic à toto mundo verus Deus agnoſcatur, quemadmodum ab æterno fuerat. Nam iſtâ gloriâ ad tempus in mundo caruerat, dum formam ſerui acceperat. Orationem iſtam Chriſti impletam fuiſſe ſignificat Paulus ad Philipp. 2. verſ. 2. Et hactenus Chriſtus orauit pro ſe; nunc pro Apoſtolis vſque ad v. 20. vbi deſcendit ad omnes ſecuturos fideles, quemadmodum obſeruat, & prolixè tradit Auguſtinus Tractatu 106. in Ioannem, Itaque.

6. MANIFESTAVI NOMEN TVVM HOMINIBVS, non quo Creator dicitur cœli & terræ, ſed quo Pater Filij ſibi æqualis, quem ex mundi perditi delectione miſit in mundum. Nam, vt Aug. In hoc, quòd fecit hunc mundum, cælo terráque conſpicuum, etiam ante quam imbuerentur in fide Chriſti, notus omnibus gentibus Deus: in hoc autem quod non eſt iniuriis ſuis cum falſis diis colendus,

notus in Iudæa Deus : in hoc verò, quòd Pater eſt huius Chriſti, per quem tollit peccata mundi, hoc nomen eius priùs occultum omnibus, nunc manifeſtauit eis, QVOS DEDIT EI DE MVNDO, id eſt quos ex promiſcua peccatorum multitudine ſe legit, ſaluandóſque Chriſto tradidit. De Apoſtolis ſermo eſt : TVI ERANT, æterna electione, ET MIHI EOS DEDISTI, tamquam homini & redemptori docendos, iuſtificandos, & ad æternam ſalutem perducendos. Nam tamquam Dei, non minùs erant ab æterno Filij, quàm Patris, vt hîc Auguſt. & Cyrill. ET SERMONEM TVVM, quem eis prædicaui, SERVAVERVNT, fide & obſeruatione, hoc eſt non inanis in eis excolendis opera mea, & gratia tua fuit.

7. NVNC COGNOVERVNT, QVIA OMNIA QVÆ DEDISTI MIHI, id eſt, quæcumque dico & facio, ABS TE SVNT, in me latenter operante, non à principe dæmoniorum, vt Iudæi calumniati ſunt. Ita Græci. Auguſtin. tamen hoc de natura diuina intelligit quaſi dixiſſet, cognouerunt, quia abs te ſum. Simul enim Pater dedit omnia, quando genuit eum, qui haberet omnia. Sed ſequentia magis poſcunt priorem ſenſum; nam quaſi exponeret, quæ ſint illa, quæ Pater ei dederit, addit:

8. QVIA VERBA, QVÆ DEDISTI MIHI, id eſt, doctrinam quam mihi promulgandam tradidiſti, DEDI EIS, clarè omnia annuntiando : ET IPSI ACCEPERVNT, credendo operéque complendo. Et ideo videlicet cognouerunt, omnia mea abs te eſſe, quia vt c. 7. dixit verſ. 17. *Si quis voluerit voluntatem eius facere, cognoſcet de doctrina, vtrùm ex Deo ſit.* Et conſequenter COGNOVERVNT VERE, QVIA A TE EXIVI, tamquam Filius à Patre ſecundùm diuinam naturam : & præterea, CREDIDERVNT, QVIA TV ME MISISTI, hominem mundi ſaluatorem, hoc eſt, crediderunt me verum Deum Filium tuum & verum hominem. Hâc ergò quaſi commendatione Apoſtolorum præmiſſa, vt faciliùs impetraret, nunc orationem pro eis fundit.

9. EGO PRO EIS ROGO, tamquam mediator hominum : NON PRO MVNDO ROGO. Vbi *Mundum* intelligit, inquit Aug. eos, qui viuunt ſecundùm concupiſcentiam mundi, & non ſunt in ea ſorte gratiæ, vt ab illo eligantur ex mundo, hoc eſt, intelligit reprobos. SED PRO HIS, QVOS DEDISTI MIHI, ex mundo eripiendos, eruditione, protectione, gratia. Ideo autem pro eis rogo, QVIA TVI SVNT, æterna ſalutis electione. Quod perinde eſt ac ſi diceret : Æquum eſt, vt peculiarem curam geram, vt orem, vt à te exaudiar pro eis, quos tantopere tibi charos eſſe iſta electione declaraſti.

10. ET MEA OMNIA TVA SVNT, hoc eſt, quemadmodum certè omnia, quæ mihi dediſti, ſiue naturaliter tamquam Deo per generationem, ſiue donatione temporali tamquam homini, ſunt ac manent tua, ET TVA, quæcunque ſecundùm diuinitatem habes, quam ſolam habes, MEA SVNT, quia mihi vel generatione tamquam Deo, vel donatione tamquam homini data. Per hanc ergò parentheſin interpoſitam exponit, quo ſenſu dixerit ſæpius. *Quos dediſti mihi*, nempe per incarnationis diſpenſationem, ne quia Pater Apoſtolos dedit, putaretur amiſiſſe, quos dedit, inquit Auguſt. Nam & antequam darentur, erant Filij, & poſtquam dati ſunt, permanebant Patris, propter naturæ diuinæ, honoris bonorúmque omnium vnitatem. ET CLARIFICATVS SVM IN EIS. ſubaudi, *quia*, quod ante parentheſin poſitum eſt. Datur enim duplex ratio cur oret pro eis : prima, quia tui ſunt; altera, quia clarificatus ſeu glorificatus ſum in eis, quatenus ſcilicet mundo licet repugnante crediderant Chriſto, & mandatis eius obediuerant.

11. ET IAM NON SVM IN MVNDO, id eſt, iam verò breuî non amplius ero pro viſibilem præſentiam in mundo, quia iam iam moriturus, ET HI IN MVNDO SVNT, id eſt, adhuc permanent multis periculis

expoſiti, præſentiáque mea, qua cuſtodiebantur, orbati, ET, ſeu quia, EGO AD TE VENIO, per mortem & reſurrectionem. Sic enim exponit inquit Aug. cur dixerit, *Et iam non ſum in mundo* Itaque hoc verſu dat rationem, cur iam oret pro Apoſtolis magis quàm antè. Igitur PATER SANCTE, & proinde fons omnis ſanctitatis, quam eis peto, SERVA EOS, in gratia, quam conſecuti ſunt, IN NOMINE TVO, id eſt propter honorem nominis tui, QVOS DEDISTI MIHI, id eſt, quos mihi homini in hoc mundo argenti ſeruandos dederas. Explicat autem modum, quo ſeruari eos deſiderat: VT SINT VNVM, ſpiritu, voluntate, charitate, ita ſcilicet, vt credentium permaneat cor vnum & anima vna, SICVT ET NOS, vnũ ſumus & permanemus inter nos, vt videlicet iſta voluntaria eorum vnio, quædam naturalis noſtræ vnitatis imago ſit, inquit Cyrill. Nam illud, *Sicut*, non eſt æqualitatis, ſed ſimilitudinis ſignificatiuum.

12. CVM ESSEM CVM EIS, corporaliter conuerſando (loquitur enim quaſi iam diſceſſiſſet, qui mox diſceſſurus erat) EGO SERVABAM EOS, in illa animorum vnitate, IN NOMINE TVO, tamquam cui id à te iniunctum erat. QVOS DEDISTI MIHI, CVSTODIVI, tuendo eos à periculis non ſolùm animæ, ſed & corporis, vt ſtabiles & ſalui in ſua vocatione perſiſterent: quâ cuſtodiâ meâ protectus, NEMO EX EIS PERIIT, morte vel æternâ, vel corporali. Nam & de corporali Chriſtum loqui patet ex cap. 18. verſu 9. vbi ſignificat hæc verba impleta eſſe, quando Apoſtoli liberè abire permiſſi ſunt. Ab illo verò ſpirituali caſu, in quẽ Chriſto patiente inciderant, eiuſdem gratiâ liberati ſunt, vt non eſſet æternus. NISI FILIVS PERDITIONIS, id eſt, perditioni à te deſtinatus, quia perditione per ſuam culpam dignus. Sic enim *Filius mortis & gehennæ* dicitur, quia morte gehennáque dignus eſt, & ei propterea deſtinatur. VT SCRIPTVRA IMPLERETVR, hoc eſt, periit autem non negligentiâ meâ, ſed vt Scriptura impleretur, quâ prædictum erat eum propter ſcelera à te perdendum. Itaque per iſta omnia ſignificat ſe per fũctum eſſe omnibus partibus officij ſui, neminem ſua negligentia, ſed propria culpa periiſſe, ſicut hoc ipſum prædictum fuerat.

13. NVNC AVTEM AD TE VENIO, ideóque non ampliùs eos corporali præſentia, doctrina & protectione ſeruaturus. Supplendum autem: Itaque rogo, vt eos tu ſerues. Pendet enim ſermo à verſu præcedenti, & vtroque ſimul datur ratio verſus vndecimi, cur ſcilicet pro eis nunc roget, nimirum quia æquum ſit, vt iam deinceps Pater ipſe ſibi commendatos tueatur; quaſi quodammodò excuſaret importunas preces ſuas. ET HÆC LOQVOR IN MVNDO, commendando eos cuſtodiæ tuæ, dum adhuc in mundo ſum VT GAVDIVM MEVM, quo de me tamquam protectore ſuo gaudent, HABEANT IMPLETVM IN SEIPSIS, intelligendo ſe tibi eſſe curæ, nec minùs me præſente per Spiritus ſancti cuſtodiam protegi, quàm præſente. Ita ferè Chryſoſt. Sed duriùs videtur vocatus *gaudium meum*. Itaque rectiùs videatur gaudium Chriſti vocari materiam gaudij mei, quod ſcilicet res eò deducta eſſet, vt poſſet diſcipulos hactenus paruulos à viſibili pędagogia ablactare, & quaſi emancipare, atque inuiſibili protectioni Spiritus ſancti committere. Vel denique, vt Aug. gaudium Chriſti intelligit illud, quod Chriſtus eis infuderat, nempe gaudium vnitatis animorum, quod hic in eis inchoatum erat, ſed in cœlo tandem in illa æterna pace & beatitudine implebitur.

14. EGO DEDI EIS SERMONEM TVVM, doctrinam, quam in mundo prædicari iuſſeras, ſupple, eúmque credendo, & obediendo receperunt. ET MVNDVS EOS ODIO HABVIT, cuius cauſa eſt, QVIA NON SVNT DE MVNDO, affectionibus, ſtudiis, actionibus, hoc eſt, quia mundo, vita, & moribus diſſimiles ſunt, SICVT ET EGO NON SVM DE MVN-

do: quam ob cauſam & ego ipſe mundo inuiſus ſum.

15. Non rogo, vt tollas eos de mvndo, id eſt, ex hac mortali vita (videtur enim mundus hîc accipi aliter, quam in præcedentibus:) hoc enim nec ipſis expedit, vtpote quibus eſt vtile odiis dilectionem reddere, odiáque charitatis officiis ſanate; nec aliis, quorum iniquitas dilectione, & obſequio debet ad meliora conuerti: sed vt serves eos a malo, peccato ſcilicet, quod ſolum & propriè malum eſt. Nam à mundo affligi non eſt malum; ſed afflictioni ſuccumbere, vt ſcilicet vel odiis irratus vicem reddas, vel officia dilectionis prætermittas, vel ſufferentiam amittas, mundúmque repetas.

16. De mvndo non svnt, ſicuti dictum eſt verſ. 14. Repetit hoc tamquam rationem impetrandi id, quod mox petit: q. d. Quandoquidem igitur iſti non ſint de mundo.

17. Sanctifica eos, ad opera religionis diuinique cultus eos ſegregando, cõſecrando, atque idoneos faciendo, tamquam miniſtros noui Teſtamenti, in veritate, id eſt, non ſanctitate legali Iudæorum, quæ erat vmbra veritatis, non apparentis, qualis eſt Paganorum, ſed veræ per Spiritum ſanctificationis internum Talis enim ſanctitas eſt accuratiſſimè conformis veritati, ſeu verbo Dei, & hoc eſt, quod adiicit: Sermo tvvs veritas est, quia omnis expers mendacij & falſitatis.

18. Sicvt tv me misisti in mvndvm, vt ſanctitatis, veritatiſque operatione, & prædicatione eſſem lux mundi, ſimiliter et ego misi eos in mvndvm, vt & ipſi illa ſanctificatione veritatis præparati, ſint vtroque modo lux mundo mundi.

19. Et pro eis ego sanctifico meipsvm id eſt, conſecro & offero me tibi tamquam hoſtiam viuam & ſanctam per actualem mei immolationem, quam iamiam in cruce paro; ſic enim exponit hoc verbum *ſanctificandi*, Chryſoſt. & Græci: idque Pro eis, ſanctificandis ſcil. vt sint et ipsi sanctificati, id eſt in terriori Spiritus ſancti vnctione conſecrati, & præparati Deo, non figurali & vmbratica ſanctitate, nec etiam apparenti, & in ſpeciem per hypocriſin, ſed in iuſtitia & ſanctitate veritatis.

20. Non pro eis avtem rogo tantvm, id eſt, pro Apoſtolis iſtis præſentibus, sed et pro eis qvi credityri svnt per verbvm eorvm, id eſt, per prædicationem eorum per vniuerſum mundum. Poſtulat autem eis id ipſum, quod ante pro Apoſtolis poſtulauerat, videlicet.

21. Vt omnes, poſtquam crediderint, vnvm sint, inter ſe velut membra vnius corporis, vnione animorum, & charitatis glutine conſtricta, sic vt tv Pater in me, et ego in te, ſupple, vnum ſumus quemadmodum ſupplet Aug. Nam idem hîc rogat pro omnibus, quod v. 11. pro Apoſtolis, vt ſint vnum ſicut & nos, ſcilicet vnum ſumus vnitate naturæ, & voluntatis & amoris mutui. Quod vt magis explicaret, adijcit, vt et ipsi in nobis vnvm sint q. d. Vt vnum, inquam, ſint, non qualibet animorum conſenſione ad iniquitatum & ſcelerum ſocietatem, ſed *in nobis*, id eſt in Deo, ſed vnitate nobis conſentanea, diuinæ ſcil. charitatis & pietatis. Itaque etiam hîc, vt ex Cyrill. diximus, illud, Sicut, imitationem quamquam diuinæ vnitatis, non æqualitatem ſignificat; nam ad tantam vnitatem non non poteſt creatura pertingere. Vt credat mvndvs, id eſt, vt cæteri homines, adhuc infideles, hac vnionis & concordiæ ſuauitate tacti, etiam ipſi credant, qvia tv me misisti, quod erat ſumma & legationis, & prædicationis Apoſtolorum. Itaque petit, vt ille ſit fructus vnitatis Chriſtianorum, propagatio fidei Chriſtianæ. Proinde cùm Chriſtus oraſſet primò pro Apoſtolis, deinde pro cæteris, qui per ipſos crediderant, vt eſſent vnum; his tandem verbis etiam pro illis orat, qui increduli erant, vt & ipſi crederent.

22. Et ego claritatem, qvam dedisti, mihi, dedi eis. Hanc claritatem Auguſt. intelligit immortalitatem, quam prædeſtinando iam dederit: Chryſoſt. verò celebritatem nominis per opera mirabilia,

Conuenientiùs Cyrill. libr. 11. in Ioan. c. 16. & 17. *claritatem*, intelligit diuinitatem: qua potiſſimùm Chriſtus clarus & glorioſus eſt, QVAM DEDISTI MIHI: homini, eam humanitati in vnitatem perſonæ copulando, DEDI EIS, Apoſtolis, omnibuſque per eos credituris. Tunc autem dedit eis, quando corpus & ſanguinem ſuum, diuinitati vnitum, eis in cibum & potum dedit, vt ſic conſequenter ſupremæ iſtius naturę diuinæ participes fierent. VT SINT VNVM, ſupple nobiſcum: nam vnitatem eorum inter ſe per amorem mutuum iam antè eis apprecatus fuerat. Hîc ergò loquitur de vnitate longè ſublimiori, qua ſcilicet ſint vnum etiam cum Deo, SICVT ET NOS VNVM SVMVS, id eſt, vt participent & illam vnitatem ex nobis, qua nos vnum ſumus. Quo verò pacto hoc fiat, ſtatim explicat, vt ſcilicet EGO IN EIS, ſim per carnem meam & ſanguinem, corporaliter & realiter ab eis ſumptum, ET TV IN ME, per diuinitatem tuam, eidem carni & ſanguini realiter vnitam: VT iſto modo SINT CONSVMMATI IN VNVM, id eſt, ſint conſummati vnùm, Græcè τετελειωμένοι εἰς ἕν, *perfecti in vnum*: ſicut alibi dicitur, *Erunt duo in carne vna*, ſeu *in carnem vnam*, id eſt, erunt duo vna caro. Significatur ergò, quòd illa vnitas cum Deo, quam Chriſtus habet, quatenùs natura eius humana eſt vnita diuinitati, communicetur & nobis; per hoc ſcilicet, quòd nos realiter eidem humanitati, cui diuinitas copulata eſt, comedendo bibendóque commiſcemur.

23. VT COGNOSCAT MVNDVS, ex illa ſtabili vnione eorum cum Deo & inter ſe, QVIA TV ME MISISTI, quem illi tantæ ſuæ vnitatis auctorem colunt: & cognoſcat etiam, QVIA DILEXISTI EOS, vt pote quos tantis donis cœleſtibus cumulaueris, SICVT ET ME DILEXISTI, quatenus me omnibus theſauris donorum, ipſáque diuinitate mihi vnita plenum exhibuiſti mundo. Itaque ſignificatur hîc maxima quædam ſimilitudo Chriſtianorum, licet inæqualis cum Chriſto, idque tam in intima illa vnitate cum Deo, quàm in cauſa vnitatis, videlicet dilectione Dei, vt pote quæ tali eſt erga ipſos, qualis erga Chriſtum, & erga ipſos propter Chriſtum dilectum. Quæ ſimilitudo cùm pertineret ad præſentem vitam, pergit eis petere & aliam, pro futura.

24. PATER, QVOS DEDISTI MIHI, VOLO VT VBI SVM EGO, id eſt, deſidero ac peto, vt in regno tuo, vbi ego breui poſt aſcenſionem meam ero, ET ILLI SINT MECVM eiuſdem gloriæ ſtatim à morte mecū participes, vt Cyrill. VT VIDEANT CLARITATEM, MEAM tam diuinitatis meæ, quàm humanitatis. Vtrumque promiſit Iſaias, quando dixit c. 33. v. 17. *Regem in decore ſuo videbunt oculi eius.* Nam in illius fruitiua viſione conſiſtit beatitudo primariò, in huius, ſecundariò: & ita adimplebimur in omnem plenitudinem Dei: QVAM DEDISTI MIHI, diuinam naturam humanæ copulando, humanámque omnium bonorum plenitudine glorificando: QVIA DILEXISTI ME, purâ gratiâ tuâ, ANTE MVNDI CONSTITVTIONEM, id eſt, ab æterno qua phraſi æternitas in Scripturis ſignificari ſolet. Significatur hîc ergò gratuita dilectio Dei eſſe fontem ineffabilis iſtius benefic[ij], quo diuinitas humanitati Chriſti in vni[ta]tem perſonæ coniūcta eſt: nam, vt Aug. lib. De prædeſtinat. Sanctorum c. 15. Ea gratia fit ab initio fidei ſuæ homo quicumque Chriſtianus, qua gratia homo ille ab initio factus eſt Chriſtus. Et ita conſequenter ſignificat, hanc viſionem charitatis ſuæ in gloriam Patris, tamquam fontis omnium redundaturam.

25. PATER IVSTE, quo epitheto indicat ignorantiam, ſeu incredulitatem, qua MVNDVS, hoc eſt dilectores mundi, maximéque Iudæi, NON COGNOVIT PATREM, iuſto Dei iudicio eis permiſſam vel inflictam: EGO AVTEM TE COGNOVI, tam vt homo, quàm vt Deus, perfectiſſima cognitione: ET me reuelante, HI COGNOVERVNT, QVIA TV ME MISISTI, hoc eſt, vt Cyrill. quòd tua voluntate tamquam Filius tuus pro ſalute hominum in mundum venerim. Cauſam ergò iſtius notitiæ indicans, addit:

ET NOTVM FECI EIS NOMEN TVVM, exteriùs prædicando, & interiùs gratiam

Spiritus ſancti infundendo, qua cognoſcant nomen tuum,quòd ſcil. ſis Pater Verbi tui, & Spirator Spiritus tui: ET NOTVM FACIAM, vberiùs poſt paſſionem, maximéque in æterna gloria, VT DILECTIO, QVA DILEXISTI ME, hominem deſtinando ac perducendo ad ſupremum cognitionis tui ac dilectionis & gloriæ gradum, qui effectus eſt ſummæ dilectionis Dei, IN IPSIS quoque SIT, hoc eſt, ad ipſos quoque deriuetur, & erga ipſos in æternum perſeueret, ET EGO IN IPSIS, hoc eſt, inquit Auguſt. quia ego in ipſis ſum, tamquam caput in membris, ita videlicet, vt & ego & ipſi tamquam caput & membra vnum ſimus. Datur enim hîc ratio ſeu cauſa diligendi cæteros homines, quia ſunt membra mediatoris. Alij per *dilectionem, qua dilexiſti me,* intelligunt ipſum Spiritum ſanctum, qui eſt amor Patris, & Filii, ita vt Chriſtus hîc petat à Patre, vt ipſe Spiritus ſanctus quoque ſit in fidelibus ſuis per claram eius viſionem atque ita compleatur in eis beatificæ viſionis obiectum, idque propterà, quia ſunt membra Chriſti. Prior ſenſus Auguſt. videtur congruentior.

CAPVT XVIII.

1. HÆc cvm dixisset, egressvs est, ita ſcilicet, vt non antè, quàm his dictis egreſſus ſit. Poterant tamen & alia quædam interponi, vt quod Matthæus dicit, hymnum fuiſſe dictum in gratiarum actionem, & ſi quæ cum illis in via ſermocinatus eſt. TRANS TORRENTEM CEDRON, Græcè τῶν Κέδρων *Cedrorum,* quaſi à Cedris ita diceretur. Sed corrupta eſt lectio; nullæ enim ibi Cedri, quæ potiùs montibus gaudent: ſed eſt nomen proprium torrentis, qui inter montem Oliuarum ad Orientem ſitum, & inter Ieroſolymam ad Occidentem, fluit per mediam vallem Ioſaphat, quæ & vallis Hennon, ſeu Gehennon dicitur. Et ita Chriſtus hîc adimpleuit figuram Dauidis, qui fugiens Abſalonem mœſtus tranſiuit Torrentē Cedron 2. Reg. 15. VBI ERAT HORTVS pertinens ad villam ſeu prædium Gethſemani de qua Matthæus.

2. SCIEBAT AVTEM ET IVDAS LOCVM Quod addit, ne putetur Chriſtus latebras quæſiuiſſe, cùm ſe receperit in locum familiarem, vbi eum ſciebat Iudas quærendum: QVIA FREQVENTER CONVENERAT ILLVC. Quod Lucas dixit, *Ibat ſecundùm conſuetudinem in montem Oliuarum;* in cuius radice hortus ille ſitus erat.

3. IVDAS ERGO CVM ACCEPISSET COHORTEM, non Iudæorum, ſed militum, idque à Præſide tamquam ad capiendum reum, ſeruato ordine legitimæ poteſtatis, vt nullus capientibus vel tenentibus auderet obſiſtere, vt notat Aug. ET, præter milites, cùm accepiſſet etiam, A PONTIFICIBVS, ſeu Principibus Sacerdotum vt eſt Græcè, ET PHARISÆIS, quos aliqui vocant Scribas & Seniores populi, quia plerique ſectâ Phariſæi erant, MINISTROS, quibus vtebantur, partim in priuatis, partim in publicis negotiis, quales ſunt ſatellites. Hos adiunxerunt, vt quibus magis fiderent, quàm ethnicis militibus. VENIT ILLVC CVM LANTERNIS ET FACIBVS, vt ſi faces ex aëris intemperie extinguerentur, iterum ex lanternis accendi poſſent, ET ARMIS gladiis & fuſtibus, vt Matth.

4. IESVS ITAQVE SCIENS OMNIA QVÆ VENTVRA ERANT SVPER EVM, nequis eum imprudentem putet in manus inimicorum incidiſſe, PROCESSIT, Græcè ἐξῆλθεν, *egreſſus eſt*, ſcilicet horto, vel ad aggrediendum ſe parans proceſſit obuiam eis ET DIXIT EIS: QVEM QVÆRITIS? Cui reſpondent; IESVM NAZARENVM, quo nomine vulgò vocabatur. Itaque quia non dicunt, Quærimus te, ſignificatur iſto reſponſo, eos quamuis præſentem & loquentem nec dum agnouiſſe, ac proinde ſignum Iudæ tunc nondum fuiſſe exhibitum, vt quidam putant. Vnde etiam.

5. STABAT IVDAS CVM IPSIS, exſpectans opportunitatem eius tradendi, finito colloquio, ac diſſimulans ſe de illorum eſſe ſocietate, vt quaſi caſu in eos incidiſſe videretur.

VT ERGO DIXIT EIS: Ego svm, ABIERVNT RETRORSVM, ET CECIDERVNT, id eſt retrorſum repulſi in tergum ceciderunt, vnius videlicet vocis non increpatione, non

comminatione, ſed maieſtate, veluti turbine proſtrati. Nam illa verba, *Ego ſum*, diuinitatis confeſſionem continent, quâ eis voluit manifeſtiùs quodămodò diuinitatis ſuæ virtutem exhibere, vt meritò S. Leo dicat Serm. 1. de Paſſione: Quid iam poterit maieſtas eius iudicatura, cuius hoc potuit humilitas iudicanda? Hoc igitur ſuæ virtutis ſpecimine exhibito, ſciens quid magis ſuſcepto myſterio conueniret, in hac poteſtate, inquit Leo, non perſtitit, ſed perſecutores in facultatem diſpoſiti ſceleris redire permiſit.

7. ITERVM ERGO INTERROGAVIT: QVEM QVÆRITIS? ILLI AVTEM DIXERVNT perſonæ ipſis: vt videtur, adhuc ignari vel ignominiâ caſus ſui eam nolentes confiteri, rurſùm non dicunt, *Te quærimus*; ſed IESVM NAZARENVM. Vnde patet manifeſtiſſima miracula in illos ipſos peccatores edita conuerſioni non ſufficere, niſi interna Dei gratia cor emolliat.

8. RESPONDIT IESVS: DIXI VOBIS, QVIA EGO SVM, id eſt, me eſſe. Quæ verba continent tacitam exprobationem ſtuporis eorum, quòd præſentem, claréque ſe profitentem non agnoſcerent; & imbecilitatis eorum, quòd non comprehenderent. Nam ad oſtendam illam imbecilitatem eorum, ſuamque maieſtatem & volontariam comprehenſionem, vno verbo eos proſtrauerat, SI ERGO ME QVÆRITIS, SINITE HOS ABIRE, liberos & illæſos. Quæ verba continent efficax præceptum, ſeu potiùs efficacem operationem, quâ diſcipulos ab eorum manibus vindicauit. Nam illo factum eſt, vt nec Petrum ferociter pugnantem, nec poſtea in medio ſui deprehenſum, nec Ioannem ſub cruce, nec quemquam aliorum aprehenderint. Quo iterùm oſtendit, ſe liberum abire poſſe ſi vellet. Cauſa huius dimiſſionis Apoſtolorum erat, quòd ipſum ſolum nunc pati Apoſtolos teſtes paſſionis eius eſſe conueniret: effectus verò, vt ſic.

9. IMPLERETVR, id eſt, ne falſus videretur, SERMO QVEM DIXIT cap. præced. v. 12. vbi expoſitus eſt.

10. SIMON ERGO PETRVS defenſionis ſui Domini auiditate, & maiore quam fas erat commotione, quia fretus, inquit Chryſoſt. his quæ facta erant ſcilicet eorum proſtratione, PERCVSSIT PONTIFICIS SERVVM, ferotiùs inſtantem, inquit Leo, ET ABSCIDIT AVRICVLAM EIVS DEXTERAM. Quo notat illos ſignificari Aug. lib. de agone Chriſtianorum c. 29. qui audire non poſſunt quod dexterum eſt, id eſt, res bonas.

11. DIXIT ERGO IESVS PETRO, compeſcens impetum eius vitioſum quidem, ſed qui ſeuire virtuti poſſet, moderatus. Nam, vt Aug. lib. 22. contra Fauſtum c. 70. Animæ virtutis capaces, & fertiles præmittunt ſubinde vitia, quibus indicent, cui virtuti potiſſimùm ſint accommodatæ, ſi fuerint præceptis excultæ, quale quid, & in Moyſe contigiſſe docet occidente Ægyptium Vterque enim oſtendebat ſibi non deeſſe animum defendendi innocentes. Compeſcit autem Petrum inter cætera etiam hac ratione: CALICEM, QVEM DEDIT MIHI PATER, &c. id eſt, hanc patiendi ſortem quam mihi Pater veluti calicem bibendum miſcuit, non ſuſpiam? q. d. Patiarne cuiuſquam humanitate aut ſtudio ab hoc, tam acceptabili Dei beneficio me prohiberi? Quo animi ardore dicitur in Pſal 115. ex perſona Martyrum: *Quid retribuam Domino pro omnibus, quæ retribuit mihi? Calicem ſalutaris accipiam.*

12. COHORS ERGO ET TRIBVNVS, Græcè χιλίαρχος, id eſt. *Præfectus mille virorum.* Ex cuius præſentia colligunt qui dam non malè totam cohortem, vel magna ex parte ad fuiſſe, quam conſtitiſſe volunt mille, & paulò pluribus capitibus: timebant enim virtutem eius, fautorum multitudinem, tumultumque aliquem plebis. COMPREHENDERVNT IESVM, ET LIGAVERVNT ſecuritatis ſuæ, ipſius ignominiæ causâ, tam quam ſceleratum.

13. ET ADDVXERVNT EVM AD ANNAM, non ex profeſſo, cùm ad Caipham eundum eſſet, ſed ex occaſione domus Annæ, quæ occurebat, vt Aug. in itinere, nempe quaſi triumphum ducentes, inquit Chryſoſt. & præ voluptate de tali captiuo geſtientes, vt oculos Annæ tali ſpectaculo paſcerent. ERAT ENIM SOCER CAIPHÆ,

qui

qui proinde Annam tamquam patrem honorabat, propter affinitatem ac dignitatem viri. Itaque ſimul Caiphæ hac in re gratum facere voluerunt. QVI ERAT PONTIFEX ANNI ILLIVS, qua de re, ſicut & de verſu 14. alibi dictum eſt. In quo verſu 14. latet tacita tranſitio. Significat enim Ieſum ab Anna ad Caipham, tamquam verum tunc Pontificem traductum eſſe. Nam & vox, *Pontifex*, ſæpiùs in ſequentibus abſolutè poſita eum ſignificat, qui abſolutè Pontifex erat, hoc eſt, Caipham. Nam Annas non niſi ſocer Caiphæ Pontificis vocatur verſ. 13. & Matth. ſatis clarè ſignificat examen ſequens in domo Caiphæ eſſe factum, nempe cap. 26. verſ. 57. & ſeqq.

15. SEQVEBATVR AVTEM IESVM SIMON, ET ALIVS DISCIPVLVS, QVI ERAT NOTVS PONTIFICI: & hac notitia fretus nihil ſibi euenire poſſe, auſus eſt introire CVM IESV IN ATRIVM PONTIFICIS, hoc eſt, in aulam, vt Græcè; εἰς τὴν αὐλὴν, non enim hîc intelligitur locus ſub dio. Quis diſcipulus ille fuerit, contenditur: Chryſoſt. Ioannem Euangeliſtam fuiſſe putat; alij alium ex diſcipulis non Apoſtolis, quod circumſtantiæ illius temporis reddunt valdè veriſimile. Auguſtinus rem incertam eſſe dicit, eo quòd nomen tacetur: maximéque facit pro iis, qui putant non eſſe Ioannem, quia Ioannes ſe ſignificans, addere ſolet *quem diligebat Ieſus*, vel ſimile quid. Quæ hîc de Petri negationibus ſequuntur, expoſita ſunt Matth. 26.

19. PONTIFEX ERGO. Continuat hîc ſermonem cum v. 13. & 14. vbi de Pontifice Caipha loqui cœperat, eúmque occaſione Petri interruperat. INTERROGAVIT IESVM DE DISCIPVLIS SVIS, quos in collegium nouæ ſectæ ſibi cooptaſſe videbatur. Noua autem ſodalitia Principibus ſuſpecta eſſe ſolent, maximè apud Iudæos, vbi iam tumultuatum fuerat contrà Cæſarem à quibuſdam. Sed quid defenſio illa facilis erat, vt qui non niſi duodecim pauperes, & inermes ſecum duceret; rogauit eum in primis DE DOCTRINA EIVS, vt qui nouam, vel clanculariam, ſuſpectamque doctrinam ac dogmata inferret.

20. RESPONDIT IESVS: EGO PALAM LOCVTVS SVM MVNDO, id eſt, publicè, quibuſlibet, idque Ieroſolymis in totius mundi theatro: EGO SEMPER DOCVI IN SYNAGOGA, in illis locis, vbi templum non erat, Ieroſolymis verò etiam IN TEMPLO, QVO OMNES IVDÆI CONVENIVNT. Nam, & ſynagogæ, & templum, non erant loca occultæ ſuſpectæque doctrinæ inſuſurrandæ: ET IN OCCVLTO LOCVTVS SVM NIHIL, quod ſcilicet occultatum vellem, cùm contrà de ſeorſim enarratis dixerim, quod in aure auditis, publicate ſuper tecta, vt Epiphan. Hæreſi 45. Vnde Aug. Ergò hoc ipſum, quod ab ipſo docebatur occultè, quodammodo non dicebatur in occulto, quia non ita dicebatur, vt ab eis, quibus dictum fuerat, taceretur, ſed ita potiùs, vt vſquequaque prædicaretur.

21. QVID ME INTERROGAS? cum iuxtà iura tribunalium, reus pro ſua cauſa loquens non faciat fidem. Nam, vt Ambroſ. Epiſt. 20. Teſtis verus eſt, qui non ſibi; ſed aliis fert teſtimonium. INTERROGA EOS, QVI AVDIERVNT, QVID LOCVTVS SIM IPSIS. Acriter reſpondet ad repellendam calumniam quæſitam de doctrinâ clanculariâ; non tamen arroganter, quia fretus publicâ veritate. Nam, vt Chryſoſtom. id veritatis maximum eſt argumentum, cùm quis inimicos in eorum, quæ dicit, teſtimonium adducit. Nec tales longè tibi quærendi ſunt, quia ECCE HI SCIVNT, QVÆ DIXERIM EGO. Digito oſtendebat quoſdam præſentes, vt Cyrill. qui eum audierant. Nam olim quidam ex miniſtris eum audientes retulerant, *Numquam ſic locutus eſt homo.* Cùm ergò inter medios inimicos conſtitutus ac deſertus ab omnibus dediſſet hoc reſponſum, non minùs æquum quàm forte, intrepidum ac liberum,

22. Vnvs assistens ministrorvm, apparitorum, qui captum tenebat, dedit alapam Iesv. Quòd fieri ſolet manu apertâ, idque in faciem; viriſque fit magis contumeliæ causâ quàm doloris. Colaphi fiunt etiam pugno, & in alias capitis, colli & corporis partes. Dicens: Sic respondes Pontifici? id eſt, tam ſuberbè, tam contumaciter, tantæ dignitatis Præſuli, tu reus & tam abiectus?

23. Respondit Iesvs, quaſi qui ſe factis vindicare non poſſet, verbis conſtanter pergens aſſerere innocentiam ſuam, maximè vbi arguebatur improbitatis admiſſæ in Pontificem: Si male locvtvs svm, testimonivm perhibe de malo, id eſt, oſtende quid malè à me prolatum ſit in Pontificis dignitatem. Quo nos docet, vt Cypr. ait Epiſtol. 65. Sacerdotes veros legitimè & plenè honorari debere, dum circa falſos Sacerdotes ipſe talis exiſtit, vt videlicet nequidem eis malè locutus videri velit. Si avtem bene, qvid me cædis? innocentem, coram iudicibus conſtitutum, tu miniſter, citra ſententiam? quibus modis peccabat iſte miniſter. Hoc ergò facto explicuit Chriſtus doctrinam ſuam de præbenda altera maxilla percutienti. Demonſtrantur enim, inquit Aug. maxima illa præcepta patientiæ, non oſtentatione corporis, ſed cordis præparatione facienda: fieri enim poteſt, vt alteram maxillam viſibiliter præbeat, & iratus. Quantò ergò meliùs & reſpondet vera placatus, & ad perferenda grauiora tranquillo animo ſit paratus? Tunc igitur reipſa etiam implenda ſunt, cùm ſpes eſt; quòd fatiganda, & ad pœnitentiam commouenda ſit improbitas patientiâ ſufferentis, vt Tertull. de patientia c. 8.

24. Et misit evm Annas ligatvm ad Caipham. Coniunctio, *Et*, ponitur pro, *autem*, quod Hebræis propter inopiam particularum valdè familiare eſt, & Græcus Aoriſtus ἀπέστειλεν, *miſit* pro *miſerat*, quemadmodum & v. 26. *abſcidit* pro *abſciderat*. Nam propter interruptam hiſtoriam negationum Petri, ad quam redire volebat, quædam neceſſariò erant repetenda, ea ſcilicet quæ habentur v. 25. Qua ratione & illam Chriſti miſſionem ad Caipham repetit, vel potiùs clariùs explicat id; quod antè tantùm inſinuauerat. Quam ſententiam apertè docet S. Cyrill. & omninò tenenda videtur. Nimis enim perſpicuum videtur ex aliis Euangeliſtis, maximéque Matthæo, omnes negationes Petri in domo Caiphæ contigiſſe, præſertim quia & hîc aliquoties indicatur: præcedentia accidiſſe apud Pontificem, qui tunc abſolutè non erat, niſi Caiphas.

28. Erat avtem mane, primi diei Azymorum, qui incidebat in Lunam decimam quintam: Et ideò ipsi non introiervnt in prætorivm, id eſt, domum Pilati, Præſidis Romanorum, quæ adherebat arci Antonianæ, vt non contaminarentvr, id eſt, ne legaliter immundi fierent ingreſſu domus, vt pote in qua non vitarentur ea, quæ faciebant immundum. Nuſquam ingredi Gentiles domum lege vetitum fuiſſe legitur, vt & hoc videatur fuiſſe traditionis Phariſaicæ, Vnde præpoſteram earum religionem taxans Aug. ô impia, inquit, & ſtulta cæcitas! habitaculo videlicet contaminarentur alieno, & non contaminarentur ſcelere proprio. Sed vt mandvcarent Pascha, cuius manducationem impediebat legalis immunditia. Per *Paſcha* verò intelligitur non agnus Paſchalis, qui iam immolatus fuerat veſperâ præcedente ſed victimæ cæteræ, quæ per ſeptem dies ſolemnitatis Paſchalis magno numero immolabantur, iuxtà Legem Num. 18. v. 19. & 24. cuiuſmodi victimæ etiam *Paſcha* ſeu *Phaſe* vocantur Deuter. 16. verſ. 2. *Immolabis Phaſe Domino Deo tuo de ouibus & bobus*, itemque 2. Paralip. 35. v. 8. 9. Talium igitur victimarum imò nullarum omninò poterant immundi eſſe participes, iuxtà Legem leuit. 22. v. 3. Vt ergò tantæ religioni ipſorum ſubueniret Præſes, egreſ-

ſus foras dixit eis, prout ordo iuſtitiæ poſtulabat:

29. QVAM ACCVSATIONEM ADFERTIS ADVERSVS HOMINEM HVNC? abſurdum videlicet ratus iudicium eos præſumere, & ſupplicium ſibi permitti.

30. RESPONDERVNT, declinando, accuſationem, in qua ſciebant ſe defecturos: SI NON ESSET HIC MALEFACTOR, quem ſcilicet nobis conſtaret eſſe morte dignum, NON TIBI TRADIDISSEMVS EVM, morte plectendum; non videlicet Senatus totius populi Iſraël, eruditione, religione, vitæ integritate clari: quaſi dicerent, meritò tibi auctoritas noſtra ſufficere deberet. Nam tacitè conqueruntur de ipſius erga ſe diffidentia, vt eorum auctoritatem ſecutus Præſes deſineret querere, quid ei obiiceretur, inquit Auguſt. ſed ob hoc tantùm nocentem crederet, quòd ſibi ab eis tradi meruiſſet.

31. DIXIT ERGO PILATVS: ACCIPITE EVM VOS, quia, vt aiebat Feſtus, Præſes item Romanorum, Act. 25. v. 16. Non eſt Romanis conſuetudo damnare aliquem hominem, priùs quàm is qui accuſatur, præſentes habeat accuſatores, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina. ET SECVNDVM LEGEM VESTRAM IVDICATE. Permittit igitur eis occiſionem, ſed ſecundùm legem, inſinuans eis, quòd ſi ex odio, vel inuidia, vel contrà Legis præſcriptum occiderent, pœnæ obnoxios fore.

DIXERVNT ERGO IVDÆI: NOBIS NON LICET INTERFICERE QVEMQVAM, gladij poteſtate nobis adempta per Romanos, vtpote quæ ſupremi iuris eſt, vt S. Thomas & alij: vel certè *Nobis non licet*, &c. in hiſce diebus Azymorum, vt aliqui volunt; propter quam cauſam dicũt Herodem ſeruaſſe Petrum Act. 12. vt poſt Paſcha produceret eum populo.

32. VT SERMO IESV IMPLERETVR, QVEM DIXIT SIGNIFICANS QVA MORTE ESSET MORITVRVS, id eſt, ideò recuſauerunt eum interficere, vt ſic prophetia Chriſti impleretur de morte à Gentibus inferenda, imò & de morte crucis. Nam quamuis & Iudæis crux in vſu eſſet, vt patet Numer. 25. v. 4. tamen Pilatus non permittebat occiſionem, niſi ſecundùm Legem, id eſt, propter aliquod crimen, cui lex ipſorum decerneret mortem; & iuxtà genus mortis, quod decerneret. Blaſphemia autem, quam ei imputabant, iuxtà Legem lapidatione plectebatur; nam crimen rebellionis contra Cæſarem, non pertinebat ad Iudæos punire.

33. INTROIVIT ERGO ITERVM IN PRÆTORIVM PILATVS, ET VOCAVIT IESVM, ſeorſim, vt abſque tumultu examinaret obiecta ei crimina; ET DIXIT EI: TV ES REX IVDÆORVM? Relinquit cætera ei obiecta, quæ à Luca c. 23. exprimuntur, & id vnum arripit, quod læſam Cæſaris maieſtatem ſpectare videbatur. De ſenſu verborum illorum dictum eſt Matth. 27. verſ. 11.

34. RESPONDIT IESVS, non ſtatim fatendo de ſe rem ſibi honorificam, ſed aliquid interiiciens, quo appoſitè ad reſponſionem veniret. A TEMETIPSO HOC DICIS, ſeu interrogas tamquam illam de me opinionem habens, AN ALII DIXERVNT TIBI DE ME? id eſt, an aliorum ſuggeſtione? q. d. Ex tuáne, an ex aliorum ſententia id rogas? Videtur enim Ieſus non adſtitiſſe, quando primam accuſationem inſtituerunt.

35. RESPONDIT PILATVS: NVMQVID EGO IVDÆVS SVM, vt mihi curæ ſit iſtius nationis Meſſiam, vel ſtemmata noſſe? Dixerant enim Sacerdotes eum eſſe determinatè Chriſtum Regem, vt eſt Lucæ 23. & ideò de tali Rege Iudæorum ſermo erat. Inſinuat igitur Pilatus, hoc ab aliis ſibi id fuiſſe ſuggeſtum. GENS TVA, quæ ſimul copioſa affluxerat, ET PONTIFICES TRADIDERVNT TE MIHI, interficiendum. Silens autem quam accuſationem aduersùs eum inſtituiſſent, conatur cauſam concitati tumultus ex ipſomet cognoſcere, interrogando eum: QVID FECISTI?

36. RESPONDIT IESVS, obliquè, &

tamen ſatis apertè ad primam quæſtionem, quæ caput erat totius cauſæ; ita tamen vt ſtatim Pilatum liberet ſollicitudine de læſo Cæſare: REGNVM MEVM NON EST DE HOC MVNDO, id eſt, non eſt de numero regnorum huius mundi, neque illius conditionis, cuius eſt regnum Cæſaris, vt proinde nihil de ipſo læſo timeas. Probat autem à communiter accidente, quia alioqui MINISTRI MEI, ſatellites, milites, exercitus, VTIQVE DECERTARENT, pro me, VT NON TRADERER IVDÆIS, hoſtibus videlicet meis: NVNC AVTEM, q. d. quandoquidem videas hoc non fieri iuxtà conſuetudinem huius mundi, conſequenter liquet, quòd REGNVM MEAM NON EST HINC, id eſt, non habet originem ſuam, neque conditiones ſuas ex hoc mundo.

37. DIXIT ITAQVE EI PILATVS: ERGO REX ES TV? Neceſſe eſt enim eſſe Regem eum, qui habet regnum. RESPONDET IESVS: TV DICIS, QVIA REX, ſeu quòd Rex, SVM EGO. Cæteri Euangeliſtæ ſimpliciter dicunt reſpondiſſe, *Tu dicis*, quæ eſt vſitata Iudæis, ſed modeſta confeſſio rei præſertim honorificæ: quod explicuit Marcus, c. 14. vbi loco eius quod Matthæus dixerat, *Tu dicis*, refert, *ego ſum Rex*, videlicet ab æterno, vt Ambroſ. l. 2. De fide c. vlt. Nam ideò, poſt enuntiatam ſuam regiam dignitatem, ſtatim deſcendit ad natiuitatem temporalem. EGO IN HOC NATVS SVM, ſeu ad hoc, ſicut ſtatim ſequitur; nam Græcè vtrobique eſt eadem vox εἰς τοῦτο: ET AD HOC VENI IN MVNDVM, per natiuitatem temporalem, ſeu incarnationem, (quo tacitè indicat ſe fuiſſe etiam antequam naſceretur in mundo) VT TESTIMONIVM PERHIBEAM VERITATI, Dei, ſeu ipſi Deo, verum eius cultum homines docendo, eorumque vitia, ſeu deflexus à veritate corrigendo. OMNIS, QVI EST EX VERITATE, illa prima, id eſt, omnis, qui eſt ex Deo eum eligente, ſenſumque cognoſcendæ veritatis inſpirante (nam, vt Aug. gratiam hîc commendauit, quæ ſecundùm propoſitum vocat) AVDIT VOCEM MEAM, ſeu prædicationem, id eſt, ei credit, atque obtemperat, tamquam quæ conformis ſit interno ſenſui, quem à veritate ſibi inſpiratum, atque inſitum accepit. Itaque qui non audiunt eam, illi non ſunt ex veritate, nec acceperunt illud diuini beneplaciti beneficium.

38. DICIT EI PILATVS: QVID EST VERITAS? faſtidientis, non diſcere cupientis verba ſunt. Putaſſe enim videtur quòd tamquam Philoſophus de veritate regnóque diſputaret. Itaque nolens iſti rei diutiùs inſiſtere, tamquam quæ non eſſet ſuæ profeſſionis, aut fori, ſimulatque hoc dixiſſet, ITERVM EXIVIT AD IVDÆOS, ET DICIT: EGO NVLLAM INVENIO IN EO CAVSAM, id eſt crimen, de quo eum accuſatis. Satis enim intellexerat regnum, de quo ipſe loquebatur, ſine apparatu, ac mite, non eſſe contrariũ Cæſari. Poſtquam ergò multa interceſſiſſent, Barabbæ poſtulatio, flagellatio, coronatio, illuſio, de quibus latè in Matthæum diximus, Præſes vti volens illa miſerabili flagellati & coronati effigie ad atroces illos animos emolliendos,

CAPVT XIX.

4. EXIVIT ITERVM FORAS, in locum ſcilicet illum, qui v. 13. vocatur *Lithoſtrotos*: erat enim opportunus, vt totum populum inde alloqui poſſet, vt ibi dicemus. Itaque dixit eis: ECCE ADDVCO VOBIS EVM FORAS, VT COGNOSCATIS, publica hac mea & iterata denuntiatione, QVIA NVLLAM INVENIO IN EO CAVSAM; mortis, inquiunt nonnulli: ſed veriùs videtur generaliùs intelligendum eſſe nullam omninò cauſam, ſeu noxam, ne quidem flagellationis, & coronationis iſtius: vt cùm videatis eum innocentem à me tam malè tractatum, tantummodo vt vobis ſatisfacerem, inde colligatis, me non parciturum ei fuiſſe, ſi quam cauſam cruce dignam inueniſſem. Itaque Cyrillus notat

Pilatum hîc ingenuè fateri peccatum ſuum, quòd iniuſte flagellaſſet, & eduxiſſet foras, vt & Iudæi agnoſcerent ita eſſe.

5. Exiit ergo Iesvs, plagis liuidus, flagris conſciſſus, vulnerum cruore, à capite per faciem ad pedes vſque defluente, ſanguinolentus, ſputis horridus, & ad ignominiam portans spineam coronam, et pvrpvrevm vestimentvm, quod ex Græco ἱμάτιον redditur *Pallium*, vt Matth. 5. v. 40. dictum, vt proinde totius corporis liuores & vulnera apparuerint. Eductus eſt ergò, vt Aug. non clarus imperio, ſed plenus opprobrio, idque vt hanc eius miſeriam & ludibria libenter biberent, & vlteriùs ſanguinem non ſitient. Et dicit eis: Ecce homo, id eſt, Ecce ille, cui vobiſcum humana ſaltem natura communis eſt: q. d. Ecce in quem ſtatum redactus eſt ille, quem perſequimini, cuius ſaltem vt hominis, tam miſerabili ſpectaculo commoti, miſeremini. Quæ verba myſterioſa expendens Aug. Si Regi, inquit, inuidetis, iam parcite, quia deiectum videtis, flagellatus eſt, ſpinis coronatus eſt, ludibrioſâ veſte amictus, amaris conuitiis illuſus, alapis cæſus eſt: feruet ignominia, frigeſcat inuidia.

6. Cvm ergo vidissent evm Pontifices, metuentes, ne populus beneficiorum memor ad miſericordiam flecteretur, primi eruperunt in clamores, vt populo eſſent duces, et ministri, qui pro dominorum voluntatibus, à quibus ſtipendium accipiunt, & promotionem ſperant, zelare ſolent, clamabant: Crvcifige, crvcifige: quâ repetitione animi ardorem & auerſionis magnitudinem ſignificant. Dicit eis Pilatvs, offenſus videlicet, tum quòd tam immani ſupplicio nondum placati eſſent, tum verò quòd ſe vi cogere vellent, vt tam iniuſtæ necis auctor eſſet. Itaque dicit eis: Accipite evm vos, ipſi, ſi tam iniuſti ſtis, et crvcifigite, ſi videtur. Eſt enim non concedentis, ſed horrentis crimen: quia, vt Chryſoſt. notat, itémque Cyril. ſunt verba indignantis, monentiſque, vt ipſimet rem tam illicitam perpetrent, inſontem occidendo. Ego enim non invenio in eo cavsam, & proinde non faciam id, quod petitis.

7. Responderunt ei Ivdæi: Nos regem habemvs: q. d. Si tu non inuenis in eo cauſam, iuxtà leges Romanas, nos inuenimus maximam, quam hactenùs ſuppreſſibus, vt intelligas nos non odio, ſed veritate niti. Nam secvndvm legem nostram debet mori, id eſt, mortis reus eſt, qvia Filivm Dei se fecit, ac proinde blaſphemauit: quemadmodum concordi ſententiâ culpam Chriſto imputatam ad blaſphemiam apud cæteros & Euangeliſtas retulerant. Blaſphemis autem decernitur pœna capitis, Leuit. 22. v. 16. & Deut. 13. v. 5. 9. 10. Poſtulant ergò mortem iuxtà Legem, quia Iudæi permiſſi erant à Cæſare ſuis legitibus viuere.

8. Cvm ergo avdisset Pilatvs hvnc sermonem, quòd ſe Filium Dei aſſeruiſſet, magis timvit. Hactenus enim territus fuerat innocẽtia eius, nunc religione; ne non ſolùm iniuſtus in hominem, ſed & impius in Deum eſſet: Ethnicis enim aſſuetus, fabulis, facilè Ieſum eſſe, vel Deum aliquem credidit, quemadmodum Act. 14. v. 10. Lycaones Paulum & Barnabam, vel certè deorum filium. Quò maximè iuuabant notiſſima eius miracula, ſapientia, & in tantis tormentis & ignominiis perferendis tam inuſitata æquanimitas & conſtantia. Quamquam aliunde etiam dici poſſit, eum magis timuiſſe, quòd ſcilicet, vel eũ flagellaſſet, ſicut timuit Act. 16. v. 39. Magiſtratus Philippenſis, audito, quòd Paulus & Barnabas flagellati, ciues eſſent Romani. Itaque rem non carentem fundamento accuratiùs exploraturus, ſeorſim

9. Ingressvs est prætorivm itervm, et dixit ad Iesvm: Vnde es tv? id eſt, quæ origo tua ſeu de quibus parentibus, cæleſtibus, an terrenis? Videtur enim magis de parte, quàm de patria quæ-

rere. Iesvs avtem responsvm non dedit ei: tum quia Pilatus ſatis nouerat innocentiam eius, quòd ad abſoluendum ſufficiebat: tum quia didicerat etiã, quantùm ſatis erat, id ipſum, quod quærebat, cùm audiuerat, *Regnum meum non eſt de hoc mundo*: nam profundioris explicationis, quòd eſſet Filius Dei ab æterno, incapax erat. Pilatus ſe contemni ratus

10. Dicit ei, cum ſtomacho: Mihi non loqveris? Iudici videlicet tuo? Nam quòd illud, *Mihi*, inuoluat, ſtatim explicat: Nescis qvia potestatem habeo crvcifigere te, &c. poteſtatem, non æquitatem, inquit Auguſt. in Pſal. 118. Spirant enim hæc verba tyrannidem, qui ſignificant eum habere poteſtatem pro libitu vtrumlibet faciendi, vel crucifigendi, vel dimittendi; quam poteſtatem iudices non habent. Itaque Pilatus, quamquam de cætero prudens, hîc apparet impius, dum latroni ſe parem facit; & inſipiens, dum nemini putat iudices etiam ſupremos reddere debere ſententiæ ſuæ rationem.

11. Respondit Iesvs, comprimere volens Pilati iactantiam, qua præ ſe ferebat, penes ſe eſſe vitæ & necis eius arbitrium: Non haberes potestatem adversvm me vllam, neque crucifigendi, neque flagellandi, neque iuris, neque facti, in me tamquam Filium Dei, nisi tibi datvm esset desvper, id eſt ſupernè de cœlo, peculiari ſcilicet Dei conſilio permittentis. Agitur enim de illa poteſtate, de qua dictum fuit Iudæis, *Hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum*: Quæ poteſtas per illam Dei permiſſionem non abſtergit peccatum in eo, cui datur. Propterea qvi me tradidit tibi, populus videlicet Iudaicus, vt eſt c. 18. v. 35. Maivs peccatvm habet, ſcilicet quàm tu, quia illi inuidendo, tu timendo; illi intentione occidendi, tu conſulendi, & liberandi iniuriam contuliſti: quorum illud iſto longè grauius eſt. Ita plerique. Quamquam videatur notari peccati exceſſus ex parte poteſtatis: nam Iudæi qui Ieſum tradiderant Pilato occidendum, longè certiùs nouerant, quàm ipſe Pilatus, neque ſe, neque Pilatum habere vllam aduersùs eum poteſtatem. Non excuſat igitur hîc Ieſus Pilatum, ſed indirectè accuſat peccati, licet minoris, quod tamen directè ab eo intelligi volebat.

12. Et exinde, Græcè ἐκ τούτου, *ex hoc*, quod exponi poteſt ex illo tempore, vel etiam propter hoc, vt Syrus, ſeu ex hac cauſa, vt Auguſt. quòd ſcilicet Pilatus animaduerteret eum non negaſſe quòd eſſet Filius Dei, ſed potiùs aſſeruiſſe: & inſuper repreſſiſſe intrepidè arrogantiam ſuam; nec illa Dei permiſſione, vel conſulendi intentione excuſatum eſſe peccatum ſuum: Qværebat Pilatvs dimittere evm, ſeriò ſcilicet multóque magis quàm antè. Quod propoſitum ſuum ſtatim prætorio egreſſus palàm declarauit. Nam hac de cauſa animaduertentes Iudæi Pilatum omnibus hactenus allatis argumentis inuictum eſſe ex parte Cęſaris eum aggrediuntur, vbi minùs munitus erat Sicut enim hoſtis clauſos obſidens muros, explorat ac tentat omnem aditum; ita diabolus omnium diſcutit conſuetudines, ventilat curas, ſcrutatur affectus, & ibi cauſas quærit nocendi vbi quemque viderit ſtudioſiùs occupari, vt S. Leo Serm. 7. de natiuitate. Itaque clamabant Ivdæi: Si hvnc dimittis, non es amicvs Cæsaris, id eſt, declaras te inimicum Cæſari, cuius locum tenes, & cuius iura tueri debes: plus enim ſignificant, quàm dicunt, tacitéque accuſationem perfidiæ apud Cæſarem minantur. Quo ſanè nihil apud Pilatum terribilius dici poterat, cuius & ſtatus, & vita inde pendebat. Omnis enim, qvi se Regem facit, non concedente Cæſare, in prouinciis Romani imperij, contradicit Cæsari, id eſt, hoſtis eſt Cæſaris, & perduellionis reus, vtpote lædens maieſtatem & auctoritatem eius. Neminem enim patiebantur Cæſares vſurpare Re-

giam poteſtatem in Iudæa, imò nec nomen, niſi ſuo conceſſu. Quam ob cauſam Archelaus, filius Herodis Magni, grauiter accuſatus fuit, quòd vel paſſus eſſet ſe Regem haberi à militibus ante Cæſaris permiſſum; & ad nomen illud obtinendum Herodes Tetrarcha. Romam profectus eſt.

13. PILATVS AVTEM CVM AVDISSET HOS SERMONES, de læſo Cæſare, cui eum ſuſpectum facere minabantur, ADDVXIT FORAS IESVM, protſus ſuccumbens timori, qui omnibus clamoribus Iudæorum infractus fuerat ſimilis videlicet illis, qui tamdiu pro iuſtitia fortiter certant, quamdiu nullum imminet fortunarum, aut honoris, aut ſtatus, aut vitæ periculum: ET SEDIT PRO TRIBVNALI, id eſt habitu iudicis conſcenſo tribunali ſedet ad ferendam ſententiam, IN LOCO, QVI DICITVR Λιθόστρωτος Græcè, *lapidibus ſtatus*, quòd pauimentum eſſet ſtratum lapidibus, HEBRAICE AVTEM, hoc eſt Syriacè, qua lingua tunc Hebræi vtebantur tamquam vernaculâ, quæ non eſt purè Hebraica, ſed mixta Caldaicæ, diſcrepans multum dialectis ab vtraque, GABBATHA. Quod ſi deducatur à Syriaco, גב, *Gab*, ſignificabit, vt Græcum, viam lapidibus ſtratam: ſin autem ab Hebraico, גבה *Gauách* & *Ganoagh*, ſignificabit altum, ſeu eminentem locum. Erat enim porticus in modum pontis lapidei frequentibus arcubus ſupra plateam publicam exſtructa, ac ſubdialibus inambulationibus ornata; per quam à Pilati palatio in Antoniam arcem, & inde in templum tranſitus erat, vt Andrichomius in ſuo Theatro Terræ ſanctæ, vbi dicit peregrinis adhuc oſtendi arcum lapideum, cum hac inſcriptione *Tolle, Tolle, Crucifige*. Ex hoc loco populum Præſides Romani alloqui ſolebant, vt commodiſſimè ab omnibus videri & audiri poſſent. In hoc ergò etiam tribunal portatile poſitum fuit, quod Pilatum aliquando in ſtadio collocaſſe, pro renata, notat Ioſephus lib. 18. Antiquit c. 4. & Florum ante Regiam lib. 2. De bello Iudaico cap. 14.

14. ERAT AVTEM PARASCEVE, quæ eſt dies præcedens ſabbatum, ſeu feria noſtra ſexta, *Paraſceue*, dicta quaſi præparatio, quòd eâ die præpararentur pro ſabbato ſequente ea, quæ ipſo ſabbato præparari non poterant. PASCHÆ, id eſt, incidens in Paſcha, ſeu Paſchales dies, HORA QVASI SEXTA, id eſt, circiter ſexta: quod quo pacto congruat Marco, qui dicit, *Erat hora tertia, & crucifixerunt eum*, ibi latius diximus. ET DICIT IVDÆIS: ECCE REX VESTER. Quæ verba videntur eſſe irridentis, partim Iudæos, ſi eſſet iſte Rex ipſorum Chriſtus; partim Ieſum, ſi non eſſet: ſimulque miſericordiam commouentis tali ipſius ſpectaculo, qui tam malè tractatus erat, videlicet, vt ita; ſiue eſſet Rex ipſorum, ſiue non eſſet, liberaretur.

15. ILLI AVTEM CLAMABANT: TOLLE, TOLLE, CRVCIFIGE EVM. Spirant verba odium acerbiſſimum omniſque motæ impatientes animos: quaſi dicerent id, quod eſt Sapientiæ 2. *Grauis eſt nobis etiam ad videndum, aufert enim ex oculis noſtris*. DICIT EIS PILATVS: REGEM VESTRVM CRVCIFIGAM? tantæ præſertim innocentiæ, & tam benè de vobis meritum? Quæ verba ponderans Cyrill. Tantæ, inquit apud vos opinionis eum crucifigam? Quid enim ei exæquari poteſt? imò verò quid in eo minus Filio Dei atque Rege; Et expoſitionem complens Auguſtin. Adhuc, inquit, timorem, quem de Cæſare ingeſſerant, ſuperare conatur, de ignominia eorum volens eos frangere, quos de ignominia Chriſti mitigare non potuit: ſed timore mox vincitur, RESPONDERVNT PONTIFICES, qui ad omnia iſta inſana reſponſa populo duces fuerent: NON HABEMVS REGEM, NISI CÆSAREM. Itaque ex odij magnitudine renunciant hîc publicè Meſſiæ ſibi diuinitùs promiſſo, & innumerabilibus beneficiis commendato, in quo tota ipſorum religio fundata erat & conſequenter renuntiant Moyſi & Prophetis, dum natiuæ ſuæ libertati ethnici hominis ſeruitutem præferunt. Vt meritò prædixerit Daniel cap. 7. v. 26. *Non erit eius populus, qui eum negaturus eſt*: & Oſeæ c. 1. verſ. 9. *Non populus meus vos, nec ego Deus veſter*. Quamobrem iure, quod Cyrill. notat, in Cæſaris, quem elegerant poteſtatem tradi-

ti ſunt, & in innumerabiles belli calamitates præcipitati.

16. TVNC ERGO TRADIDIT EIS ILLVM, &c. Non auſus vltrà reſiſtere, quia, vt Aug. apertiſſimè contra Cæſarem venire viderentur, ſi Regem ſe non habere, niſi Cæſarem, profitentibus, alium Regem vellet ingerere, dimittendo impunitum eum, quem propter hos auſus ei occidendum tradiderant. Porrò tradidiſſe eis dicitur, cum tamen Romanis militibus traditus ſit quia videlicet tradidit eum voluntati eorum, ſeu adiudicans fieri petitionem eorum, vt Lucas. De crucifixione, tituliquè verbis, vide Matthæum. Cùm ergò crucifixiſſent eum, impoſuit titulum.

20. HEBRAICE, GRÆCE, ET LATINE. Lucas Græcam linguam primo loco poſuit, neglecto ſcilicet vero ordine, quem talem fuiſſe, vt hîc adſcribitur, aſſerunt qui eum viderunt Romæ. Itaque Latina, tamquam quæ dignior Romano Præſidi videretur, capiti proxima fuit, in medio Græca, poſtremo Hebraica à capite remotiſſima: ad præfigurandum, quòd Latini ſeu Eccleſia Latina futura eſſet Chriſto proxima, tamquam Eccleſia principalis, vt loquitur Cyprian. & caput eius: Græci medij, Hebræi remotiſſimi, ac tandem vltimis temporibus Eccleſiæ accenſendi. Interim ex illius tituli dignitate tres iſtæ linguæ diuinis officiis conſecratæ ſunt.

21. DICEBANT ERGO PILATO, &c. NOLI SCRIBERE, REX IVDÆORVM. Duplex petitæ mutationis cauſa fuit: vna, ignominia ſua; ſentiebant enim ſibi apertè exprobrari, quòd Regem ſuum Meſſiam crucifixiſſent, quemadmodum reuerâ hoc eis Pilatus exprobratum videtur voluiſſe: altera gloria Chriſti, cui & morienti inuidebant; titulus enim iſte ſpeciem potiùs trophæi, quàm damnationis præ ſe ferebat. Itaque ſcribi volunt: QVIA IPSE DIXIT, REX SVM IVDÆORVM, hoc eſt, quòd ſibi illam dignitatem vſurpauerit. Talem enim crucifixiſſe fuiſſet vice verſâ Iudæis glorioſum, Ieſu ignominioſum.

22. RESPONDIT PILATVS, QVOD SCRIPSI, SCRIPSI, hoc eſt, nolo immutare, maneat ſcriptum, quod ſcripſi. Perſtitit ergò Pilatus, tum ex naturali iudicio, quia non licebat hoc ei; nam vt Apuleius in Floridis, Proconſulis tabella, ſententia eſt, quæ ſemel lecta, neque augeri littera vna, neque minui poteſt: tum diuino inſtinctu, quia Spiritus ſanctus voluit indelebilem illam veritatem toti mundo innoteſcere. Vt enim Cyril. Stabile & ſuper calumniam eſt Chriſti regnum: &, vt Hieron. Inuitis etiam Iudæis, Ieſus eſt Rex Iudæorum, hoc eſt Imperator credentium & confitentium.

23. MILITES ERGO ACCEPERVNT VESTIMENTVM EIVS ET FECERVNT QVATVOR PARTES, non tot integra veſtimenta diuidendo, ſed ea ſcindendo: VNICVIQVE MILITI PARTEM. Vnde apparet, inquit Aug. quatuor fuiſſe milites, qui in eo crucifigendo Præſidi paruerunt. ET TVNICAM, interiorem, ſupple, acceperunt: nam vox χιτὼν propriè veſtem corpori adhærentem ſignificat. ERAT AVTEM TVNICA INCONSVTILIS, vnde nec diſſui poterat, DESVPER CONTEXTA PER TOTVM, id eſt, à ſummo ad imum vſque vno continuo ductu texta. Opus fuiſſe B. virginis Euthym. tradit, & apud pleroſque receptum eſt. Cuiuſmodi tunicis pauperes Galilæos indui ſolitos, vt pote ex vulgari materia docet Iſidorus Peluſiota libro 1. Epiſtol. 47.

24. DIXERVNT ERGO: NON SCINDAMVS EAM, ne prorſus fiat inutilis; veſtis enim texta ſciſſione in fila diſſoluitur: SED SORTIAMVR DE ILLA CVIVS SIT vt vel vnus ſaltem commodum inde ſentiat. Hoc autem eos reipsâ feciſſe declarat allato vaticinio: VT SCRIPTVRA IMPLERETVR, id eſt, ita vt impleretur. Non enim ſignificatur cauſa, quam ſpectauerint milites, ſed euentus: nam ipſi ex auaritia, Deo tamen occultè dirigente, ſcindit eam, noluerunt PARTITI SVNT VESTIMENTA MEA, cætera, ET SVPER VESTEM MEAM id eſt, ſuper vnam veſtium mearum, tunicam ſcilicet, MISSERVNT SORTEM, Ex quo non ſequitur, ſortem non eſſe miſſam ſuper cætera veſtimenta (nam ex Marco conſtat hoc eſſe factum) ſed ſuper iſtam ita ſortem eſſe miſſam, vt diuiſa non fuerit. Prædicta ſunt.

ſunt iſta minuta, ne quis ſcandalum ex tanta Chriſti nuditate & ignominia pateretur. Agebantur autem occultiori inſtinctu Dei ad myſteria præſignanda. Nam *Tunica* ſignificabat, auctore Auguſtinus in Pſalm. 21. & Epiſtol. 171. charitatem, quæ verè deſuper eſt contexta per totum, quia ex charitate Dei charitas proximi gignitur, nec ipſa diuidi poteſt, vt charitas Dei ſit ſine charitate proximi; nec ſchiſmata aut diuiſiones in Eccleſia facit, aut fieri ſinit. Vnde Cyprian. per illam eamdem tunicam intelligit ſignificari Eccleſiam, quæ velut veſtis adhærens Chriſto, ſic vna eſt, vt diuidi nequeat: ſed qui eam deſerit, non tam eam ſcindit in partes, quàm ab ea ſeipſum abrumpit, eam integram relinquens. Nec magno myſterio caret, quòd dicitur. *Sortiamur de illa, cuius ſit;* charitas enim, & eſſe de Eccleſia, ſorte obtingunt: quia ſicut ſortis euentus non eſt in noſtra poteſtate; ſed eum caſus adfert, ſic gratia Domini charitatem adferens, & Eccleſiæ inſerens, non quaſi ex mercedis merito, ſed ex Dei voluntate defertur, vt Ambr. Exhortatione ad Virgines.

25. STABAT AVTEM IVXTA CRVCEM IESV MATER EIVS. Ex quibus verbis colligitur primò amoris ardor, quo incitata per medias inſolentium hominum turbas vſque ad ipſam crucem ſecuta ſit filium, neque ſexum morata, nec opprobria inſultantium tamquam matri crucifixi, neque periculum: quæ parata erat, inquit Ambroſ. l. 10. in Lucam, & ſuâ morte publico muneri redemptionis mundi aliquid, ſi Deo placuiſſet, addere. Secundò, animi conſtantiâ, vt quæ non deliquio ceciderit quemadmodum pictores nonnulli fingunt, ſed viriliter ſteterit. Stabat enim, inquit idem Ambroſ. fugientibus viris intrepida. Stabat non degener mater ſpectaculo, piis ſpectans oculis vulnera filij, quia ſpectabat non pignoris mortem, ſed mundi ſalutem. Tertiò, doloris magnitudo ex cōpaſſione tormentorum filij nata, propter quam plerique Patres, Cyrill. & alij, hic impletum volunt Simeonis vaticinium, *Tuam ipſius animam pertranſibit gladius*, id eſt, doloris magni-

tudo. ET SOROR MATRIS EIVS, ita propter affinitatem dicta, quia ſoror Ioſeph, mariti B. Virginis; quæ ſoror vocabatur MARIA CLEOPHÆ. Vbi ſubaudiri poteſt, vel *filia* vel *mater*, vel, quod veriſimilius eſt, *vxor*. Hæc vocatur à Matth. & Marco *Maria Iacobi & Ioſeph*, ſcilicet mater. ET MARIA MAGDALENE, quæ quidem mulieres dicuntur apud Mathæum à longè ſtetiſſe, hic autem iuxta crucem: ſed vtrumque ſucceſſiuè fieri potuit, vt primò propè ſteterint, deinde receſſerint.

26. CVM VIDISSET ERGO IESVS MATREM, ET DISCIPVLVM STANTEM, QVEM DILIGEBAT, propter virginitatem & ſapientiæ profundum, vt Hieron. contra Iouinianum, & in capit. vlt. Zachariæ. Adde, vt alij, propter morum ſuauitatem, verecundiam ætatis teneritudinem. Nam dilectio iſta maior videtur ſignificare maiora familiaritatis & beneuolentiæ indicia, quæ exhiberi illis ſubinde ſolent, qui minori dilectionis æſtimatione diliguntur. DICIT MATRI SVÆ, hoc ipſo ſe genuinum filium eius declarans, quòd ipſius curam non deſerat, vt Paulinus Nolanus notat Epiſt. 38. MVLIER, non matrem vocat, tum ne altiùs viſcera dilectionis & doloris concuteret, tum quia alium ei jam filium adoptabat, ECCE FILIVS TVVS, erit iſte tibi deinceps meo loco, qui ſcilicet tuis obſequiis obſtrictus erit eo iure, quo filius maternus. Videtur autem nutu oculorum vel capitis Ioannem deſignaſſe, ſicut ſtatim ſimili nutu matrem, quando

27. DEINDE DICIT DISCIPVLO, ECCE MATER TVA, cuius ſcilicet deinceps curam geres tamquam matris tuæ, eadem videlicet dilectione, ſollicitudine, ac reuerentiâ. Ioanni ergò præ cæteris matrem commendat, tamquam putam puro, virginem virgini, ſapientiſſimam ſapienti. Cum quo enim virgo habitare debebat, niſi cum eo, quem filij heredem, integritatis ſciret eſſe cuſtodem? inquit. Ambr. lib. De inſtitut. Virginum. Qui notat Epiſtol. 82. Chriſtum hic condidiſſe domeſticum teſtamentum, exemplo ſuo nos inſtituendo, vt à filiis impendatur cura parent-

tibus: tamquam lignum illud, vbi erant fixa membra morientis, etiam cathedra fuerit magiſtri docentis. ET EX ILLA HORA ACCEPIT EAM DISCIPVLVS IN SVA, Græcè εἰς τὰ ἴδια, *in propria* (eſt quarti caſus pluralis numeri) hoc eſt in domum ſuã, in qua habitabat, & conſequenter in curam ſuam, tamquam matris ſuæ. Vnde aliqui exponunt, *in ſua*, id eſt, in rerum ſuarum numerum, tamquam adoptans eam ſibi in matrem ſuam. Vnde non miror, inquit Ambr. eodem loco, Ioannem præ cæteris locutum diuina myſteria, cui præſto erat aula cæleſtium Sacramentorum.

28. POSTEA IESVS SCIENS, QVIA OMNIA CONSVMMATA SVNT, *omnia*, quia maxima pars. Vnde Aug. Omnia, quæ fieri oportebat, antequam Dominus acciperet acetum ac traderet ſpiritum, vt CONSVMMARETVR SCRIPTVRA, illa ſcilicet quã Pſaltes in perſona Chriſti verbis præteriti temporis prædixerat futurum, *Et in ſiti mea potauerunt me aceto*; DIXIT, cui verbo iungendum eſt illud aduerbium, *poſteà*, quod præceſſit. SITIO, verã ſcilicet ac naturali ſiti, quæ ſanguinem exhauſtum: doloréſque & cruciatus ſequi ſolet, vt Cyrill. quia humor conſumitur. Indicatam eam voluit, non vt ſolamen potûs obtineret, quod ſibi negatum iri præſciebat, ſed partim vt humanæ naturæ, ſuppliciique veritatem patefaceret, cuius naturales effectus patiebatur: partim, vt etiam iſtud, quod Pater ex præuiſa Iudæorum malitia ei patiendum decreuerat, pateretur, cuius occaſionem eis iuſta de cauſa offerre voluit.

29. VAS ERGO ERAT POSITVM ACETO PLENVM. Pro, *Vas*, Hilarius legit *Concham*, quod certum eſt genus vaſis. Loquitur autem Euangeliſta tamquam de re vſitata: poni enim ſolebat *Acetum*, non ad potandum, ſed partim ad addendas vires, ſi quis in illis tormentis animo deficeret (quem vſum etiamnum habet) partim ad ſiſtendum ſanguinem, ex vulneribus defluentem, quâ vi pollere acetum tradit Dioſcorides, & alij paſſim. Eumdem vſum habet *Spongia*, quæ aderat, non ſolùm vt vehiculum eſſet aceti, ſed in primis, quia & ipſæ ſanguinem ſiſtunt, de quo Plinius libr. 31. capit. 11. Recentes ſpongiæ diſcutiunt, molliunt, mitigant; veteres conglutinant vulnera. Item, ſanguinis profluuium ſiſtunt, ex aceto, aut frigidâ. Illi autem Romani milites abutentes illis inſtrumentis ad illudendum morienti, SPONGIAM PLENAM ACETO, HYSSOPO CIRCVMPONENTES. Locus eſt perdifficilis; cui enodando ſex aut ſeptem expoſitiones adhibentur. De ſpongia plena aceto, iuxta prædicta non eſt difficultas; ſed quomodo hyſſopo circum poſuerunt? Guilielmus Eſtius ſuſpicatus eſt pro ὑσσώπῳ Græcè legendum eſſe ὑσσῷ, pro quo Latini ex Græco *Goſſum* dicunt, & ſignificat pilum ſeu iaculum; & ſic idem eſſet ὑσσῷ *circumponentes*, quod Marcus dixit, *circumponentes calamo*, & Matthæus, *impoſuit arundini*: ſed nulla exemplaria, nulli veteres ſuffragantur. Alij igitur putant *Hyſſopum*, licet ſit herba perquam humilis, fuiſſe in Palæſtina tam magni caulis, vt inſtar arundinis ſeruire potuiſſet ad admouendã ſpongiam ei circumpoſitam ori ſitibundo. Conjectura iſta videtur nimis audax, & ſine fundamento vllius qui de herbis iſtud præſcripſerit. Quare alij cenſent hyſſopum ſimul cum ſpongia fuiſſe calamo circumpoſitam, & ſimul admotam ori, provt ſatis apertè ſentiunt Chryſoſt. Theophil. & ante illos Hilar. ſiue ipſa herba per hyſſopum intelligatur, quæ vnà cum ſpongia calamo circumligata fuerit, vt Aug. ſiue ſuccus ex illa herba aceto mixtus, vt putauit Nonnus: quæ tamen poſtrema ſententia verbis Scripturæ difficulter aptari poteſt. In tanta loci obſcuritate non improbabile eſſe puto illud, *Hyſſopo*, Græcè ὑσσώπῳ, poſitum eſſe pro οἰσύπῳ quod ſignificat lanam ſuccidam, hoc eſt, ſudore & ſordibus ouium plenam. Quæ ſuccida eundem planè vſum habet, quem ſpongiæ, vt Plinius loco citato, in vulnerum curatione, & ſuccidæ lanæ vicem implent. Et l. 29. c. 2. Succidæ plurima præſtant remedia ex oleo vinóque aut aceto, provt quæque mulceri mordeciue opus ſit. Porrò *Hyſſopum* pro *Oiſipo* poni, vitio ſcriptorum, frequentiſſimum eſt apud omnes penè Medicos, Latinos &

Græcos, Celſum libr. 5. cap. 19. apud Galenum ſæpiùs, apud Trallianum cap. de Podagra, Paulum Æginetam, & alios.

30. CVM ERGO ACCEPISSET IESVS ACETVM, non ſuâ causâ, vt qui inde non eſſet refocillandus, ſed propter nos, vt pro nobis iſta tormenti acerbitate ſatisfaceret. Vnde Ambroſ. in Pſalm. 118. Meam amaritudinem bibit Chriſtus, vt mihi gratiæ ſuæ refunderet ſuauitatem. DIXIT: CONSVMMATVM EST, Græcè τετέλεσται, *perfectum eſt*, quidquid ſcilicet in Scripturis prædictum eſt, ita vt nihil remanſerit, quod antequàm moreretur, fieri adhuc oporteret, inquit Auguſtinus. Nam mors, de qua non loquitur, adhuc ſupererat: qu. d. Quidquid mihi in hac mortalitate conſilium Dei decreuit aut faciendum aut tolerandum, completum eſt, non eſt quod diutius viuam, ſupereſt nunc vt moriar. Itaque tamquam ad hoc expectaret, ait Auguſtinus. lib. 3. De conſenſu capit. 18. vt perfectum in illo eſſet, quod de illo prophetatum erat, qui vtique, cùm vellet moreretur, INCLINATO CAPITE, in pectus, quâ parte liber erat, Græcè actiuè κλίνας τὴν κεφαλὴν, *inclinans caput*, ſcilicet ipſemet vi actiuâ, antequam moreretur, quod in cæteris morientibus & pendentibus poſt mortem contingit pondere naturali, TRADIDIT SPIRITVM, in manus Patris, cui ſpiritum ſuum commendauerat; nam ad illa verba Chriſti alludi videtur. Vtraque clauſulâ, & inclinationis & traditionis, ſignificatur poteſtas mortis, non neceſſitas; eúmque eſſe vitæ ac mortis dominum, qui ſua voluntate moreretur, ſimulátque impletis omnibus non amplius neceſſe erat viuere, prout hæc animaduertunt Chryſoſt. ac Theoph. in primiſque Auguſtinus. Quis, inquit, ita dormit, quando voluerit, ſicut Ieſus mortuus eſt, quando voluit? Ad quod ſignificandum iam olim prophetauerat Iacob Patriarcha de Ieſu in perſona Iudæ: *Catulus leonis Iuda ad prædam fili mi aſcendiſti*, crucem: *requieſcens*, à laboribus & doloribus mortalitatis, *accubuiſti vt leo*, quia vt fortis tua voluntate, non infirmus neceſſitate mortuus es. Quod maximè demonſtratum fuit illo clamore magno, de quo alij Euangeliſtæ; nam iſte contigit poſt verba, *conſummatum eſt*, & immediatè ante inclinationem capitis.

31. IVDÆI ERGO (QVONIAM PARASCEVE ERAT, id eſt, dies proximè præcedens ſabbatum tamquam præparatorius) VT NON REMANERENT IN CRVCE CORPORA SABBATO ſequente, ſi videlicet diu vitam protraherent, vt plerumque fiebat. Non enim, vt Auguſtinus crucifigi, hoc erat occidi, ſed diu viuebatur in cruce: non quia longior vita eligebatur, ſed quia mors ipſa protendebatur, ne dolor citiùs finiretur (ERAT ENIM MAGNVS, id eſt, percelebris, DIES ILLE SABBATI) propter concurſum ſecundæ feriæ Paſchalis & Sabbati; nam Paſcha durabat ſeptem dies. Ne ergò tantus dies deformitate cadauerum pendentium, vel inquietudine ſepelientium dehoneſtaretur, præſertim quia Deuteron. 21. verſu 22. generaliter præceptum erat, ne permaneret cadauer in ligno, ſed eadem die ſepeliretur, ROGAVERVNT PILATVM, VT FRANGERENTVR EORVM CRVRA, quo citiùs morerentur, tum doloris magnitudine, tum ſanguinis exundantia, vt Cyril. tum denique, quia vt tradit Plinus libr. 11. capit. 45. in vtriuſque genu commiſſura, dextera læuáque à priori parte gemina quædam buccarum inanitas ineſt, qua perfoſſa, ſeu iugulo, fugit ſpiritus. Crurifragium iſtud diſtinctum à cruce ſupplicium erat, non pars vel appendix eius: vnde extra ordinem apud Iudæos adhibebatur accelerandæ mortis cauſa, propter dictam rationem.

32. VENERVNT ERGO MILITES: ET PRIMI QVIDEM FREGERVNT CRVRA, id eſt eius, qui primò crucifixus erat, quem Euthymius & alij à dextris fuiſſe volunt: poſt quem venerunt ad ſecundò crucifixum, ac denique ad Ieſum, qui vltimò affixus fuerat, vt ſcilicet eodem ordine extinguerentur, quo crucem adierant, & ſic in mora patiendi eſſent pares.

33. AD IESVM AVTEM CVM VENISSENT, VT VIDERVNT EVM IAM MORTVVM, præuento videlicet carnificis offi-

cio, inquit Tertull. in Apologet NON FREGERVNT EIVS CRVRA, quia cauſa crurifragij deerat; quod ſignificatum fuit per illam cauſalem orationem, *vt viderunt*, id eſt, quia viderunt eum mortuum.

34. SED VNVS MILITVM, ſubdubitans fortaſſis num mortuus eſſet, inquit Cyril. & ita hoc ictu perficere volens, ſi non eſſet, LANCEA LATVS EIVS APERVIT, Græcè ἔνυξε, *pupugit*, id eſt, pungendo perforauit & aperuit. Quod pictores notant dexterum; ſed quo fundamento, certè neſcio. Non abſimile verò eſt, fuiſſe ſiniſtrum militemque cor petiiſſe, vt ictu letali moreretur, ſi quid vitæ ſupereſſet: ET CONTINVO EXIVIT SANGVIS ET AQVA, vtrumque magno miraculo. Nam ſanguis, vt Ambroſ. poſt mortem in noſtris corporibus congelaſcit. Vnde & Euthym. A mortuo homine, etiamſi millies quis eum pupugerit, non exibit ſanguis, multò verò minus, aqua vera: nam procul dubio veram fuiſſe declarat Innocentius III. in decretalibus de Celebrat. Miſſarum. Quod enim hæretici quidam dicunt in pericardio aquam contineri, falſum eſſe docent Medici peritiſſimi, qui aſſerunt humorem eſſe colore flauum, ſapore amarum, adeòque bilioſum.

35. ET QVI VIDIT, id ſcilicet quod proximè narratum eſt, TESTIMONIVM PERHIBVIT, ſeu perhibet, ET VERVM EST TESTIMONIVM EIVS, tamquam teſtis oculati, & ſancti Spiritus impulſu iſtud litteris commendantis, qua periphraſi in tertia perſona, modeſtiæ causâ ſeipſum deſcribit. ET ILLE SCIT, QVIA VERA DICIT, id eſt, benè ſibi conſcius eſt ſe vera dicere, ideóque hoc teſtatur, VT ET VOS CREDATIS, id, quod narrauit. Qua tantâ inculcatione indicat, ſe in rem reuerâ valdè ſolitam, & miraculoſam narraſſe, quæque magnum myſterium contineret. Quod explicans Hieron. in cap. 48. Iſaiæ, putat *Aqua & Sanguine* Baptiſmum & Martyrium ſignificari: Tertull. Carm. contra Marcionem lib. 2. c. 4. *Aqua* Baptiſmum, *Sanguine* Eccleſiam: ſed rectiùs Cyrill. Chryſoſtom. & in primis Auguſtinus notant *Aquâ* exprimi Baptiſmum, *Sanguine* Euchariſtiam. Per aquam, inquit Chryſoſt. regeneramur, ſanguine & carne nutrimur. Et quia illud Sacramentum eſt maximè neceſſarium, hoc verò præcellentiſſimum, hinc ſub duobus illis omnia reliqua intelliguntur. Vt rectè Auguſt. dixerit, ex Chriſti latere Sacramenta Eccleſiæ promanaſſe: itemque Eccleſiam Chriſti coniugem, ex eius mortui latere originem traxiſſe, ſicut Euam ex latere Adæ dormientis.

36. FACTA SVNT ENIM HÆC, non temerè, non caſu, non militum conſilio, ſed profundiore Dei directione, VT SCRIPTVRA IMPLERETVR, quæ de agno Paſchali figuraliter prædixit: OS NON COMMINVETIS, Græcè συντριβήσεται, *Comminuetur*, EX EO, agno, quem manducabatis. Quo ſignificabatur, ita Chriſtum à Iudæis malè tractandum, vt tamen nullum oſſium eius confringeretur, vt cauſa myſtico ſenſu ſubtraheretur iis, qui Eccleſiam cupiunt in partes diſcindere, vt ait Athan. Tract. de corporali aduentu Verbi.

37. ET ITERVM ALIA SCRIPTVRA DICIT, quæ etiam ex parte aliqua per iſtam lateris apertionem implenda erat: VIDEBVNT IN QVEM TRANSFIXERVNT. Vbi prædicitur & transfigendus, & videndus: primùm hîc, alterum in die iudicij implendum erit, prout ſatis indicatur Apocalypſis 1. verſ. 7. Vnde & Auguſtinus, hinc docet promitti, Chriſtum in ea, quâ crucifixus eſt, carne venturum. Quamquam ſatis aptè quoque intelligi poſſit prædictum, quòd Iudæi videbunt oculis fidei Chriſtum transfixum in die Pentecoſtes, & poſteà quandò ſuper eos effuſus eſt ſpiritus precum & pœnitentiæ, quo planxerunt eum planctu, quaſi ſuper vnigenitum, prout habetur Zachariæ 12. vnde locus iſte ſumptus eſt.

38. POST HÆC ROGAVIT PILATVM IOSEPH, &c. DISCIPVLVS OCCVLTVS, hactenus videlicet, quem tamen Lucas teſtatur fuiſſe virum bonum & iuſtum: vt intelligamus eum ſic occultaſſe diſcipula-

tum, vt non peccauerit. Hic ergò tot mirabilibus in morte factis, & ipſâ paſſionis iam peractæ virtute roboratus, è latebris prorupit, nec detrectauit odiis exponere animam ſuam, in obſequium Domini. Reliqua de ipſo vide apud Matthæum.

39. VENIT AVTEM ET NICODEMVS, corpore iam depoſito, prout indicatur verſ. præcedenti, quo dicitur Ioſeph tuliſſe corpus Ieſu. QVI VENERAT AD IESVM NOCTE PRIMVM: quo inſinuatur, & poſteà ſæpiùs veniſſe, vt diſcipulus fieret, quod notat Auguſtinus. Hic ergò ſumptâ ſimili audaciâ venit, FERENS MIXTVRAM MYRRHÆ ET ALOES, id eſt, myrrham & aloën mixta, ea ſcilicet aromata, quæ maximè corpora ſeruare ſolent, inquit Chryſoſt. Nam *myrrhæ* lacryma, quæ *Stacte* vocari ſolet, & *Aloë* ſummâ ſua amaritudine maximè reſiſtunt putredini. Videtur hoc tamen iuxtà Iudæorum conſuetudinem magis pompæ causâ flagitatum, quàm vt diu corpus ſeruaretur. Nam adhoc exenteratio, aliáque magna cura neceſſaria eſt, QVASI LIBRAS CENTVM, vt quaſi vnguentis corpus inuolutum fuiſſe videatur. Quâ copia demonſtrauit ipſe ſui affectus magnitudinem, ſed Chriſtus ſeruauit ſine aromatum ſubſidio corpus incorruptum, glorioſæ reſurrectionis acceleratione. Sepelierunt autem Chriſtum in horto propinquo, PROPTER PARASCEVEN IVDÆORVM, iamiam ſcilicet deſinentem in ſabbatum, quo operari non licebat, corpus remotiùs transferendo. Cætera alibi dicta ſunt.

CAPVT XX.

1. VNA AVTEM SABBATI, id eſt, prima die ſeptimanæ, quæ eſt Dominica, MARIA MAGDALENE, vnà cum cæteris mulieribus. Illa tamen hîc ſola exprimitur, quia vt Cyrill. ipſa feruentior, cæteriſque dux fuit, & princeps ad opus pietatis. Nam alias ſimul adfuiſſe inſinuat ipſa v. 2. dum dicit, *Neſcimus*, &c. VENIT MANE, CVM ADHVC TENEBRÆ ESSENT, non illæ denſiores, ſed quales in crepuſculo matutino, cælo iam albeſcente, quod Marcus dixit, *valde mane*, Lucas *valde diluculo*, ET VIDIT LAPIDEM SVBLATVM A MONVMENTO. Modus expoſitus eſt apud Matthæum.

2. CVCVRRIT ERGO, quia ſcilicet vidit lapidem ſublatum, monumentum vacuum, & Angelos dicentes eum viuere, ſicut narrant illi, qui in Emaus proficiſcebantur. Ex quo liquet, Magdalenam & mulieres narraſſe quidem Apoſtolis reſurrectionem; non tamen ex propria ſententia, ſed tamquam ex ore Angelorum. Et cùm verba iſta viſa eſſent Apoſtolis ſicut delitamentum, vt ait Lucas ibid. c. 24. v. 11. mulieres eis conſentientes, ſuam ſententiam apertè protulerunt, dicendo: TVLERVNT DOMINVM DE MONVMENTO. Hoc autem Magdalena præcipuè ad Simonem detulit, quia de illo dictum eis fuerat ab Angelis apud Matth. *Dicite diſcipulis eius & Petro*: ad Ioannem verò, quia cum ipſo iuxta crucem ſteterat; putabat enim hæc illis duobus magis curæ futura ad corpus amiſſum requirendum. Cùm ergò præ ardore rei cognoſcendæ currerēt ſimul,

4. ILLE ALIVS DISCIPVLVS PRÆCVCVRRIT CITIVS, Petro, tamquam ætate iunior, corpore agilior, ac robuſtior.

5. ET CVM SE INCLINASSET. Apud Lucam vertitur idem verbum *procumbens*; oſtiolum enim erat perquam humile, ita vt ſepulchrum ab homine erecto inſpici non poſſet. Quod facilè intelligitur, conſideratâ monumenti formâ, quam deſcripſimus Matth. 28. VIDIT POSITA LINTEAMINA, quibus corpus totum inuolutum fuerat, luce per oſtiolum iſtud ſe nonnihil diffundente. NON TAMEN INTROIVIT, ſiue præ timore, vt Euthymius, ſiue præ reuerentia.

6. VENIT ERGO PETRVS, & audacior atque curioſior, vt rem tantam penitùs exploraret, INTROIVIT IN MONVMENTVM, ſpeluncam ſcilicet, ET VIDIT LINTEAMINA POSITA, Græcè κείμενα, *iacentia*, tamquam exuuias, certiſſimáque teſtimonia corporis abſentis.

7. ET SVDARIVM, &c. SEPARATIM IN-

VOLVTVM, ſeu complicatum, IN VNVM LOCVM, quaſi ex profeſſo aliquis omnia ſic ordinaſſet; in argumentum videlicet, vt Chryſoſt. notat, quod non perturbatè & feſtinanter à furibus ablatum eſſet, relictis ſindonibus pretioſis, ſed quòd cum auctoritate, omnique ſecuritate Dominus reuerà ſurrexiſſet, nulliſque terrenis ampliùs exuuiis indigeret.

8. TVNC ERGO INTROIVIT ET ILLE DISCIPVLVS QVI VENERAT PRIMVS AD MONVMENTVM: ET VIDIT, ET CREDIDIT, oculis ſcilicet ſuis. Sed quid vidit, quid credidit? Reſpondet Auguſtinus, cui Theophyl. conſentit. Vidit inane monumentum, & credidit id, quod dixerat Magdalena, eum de monumento ſublatum eſſe argumentis veræ reſurrectionis aduersùs eam detortis. Hoc autem eos credidiſſe, rectè probat Auguſtinus, ex eo, quod ſequitur,

9. NONDVM ENIM SCIEBANT. SCRIPTVRAM, QVIA, ſeu quòd, OPORTEBAT EVM A MORTVIS RESVRGERE. Nam iſta ignorantia non cauſat fidem reſurrectionis, ſed potiùs infidelitatem. Et ideò quandò reſurrectionem ab ipſo Domino audiebant, quamuis apertiſſimè loqueretur, ex ignorantia tamen Scripturarum, & conſuetudine audiendi ab illo parabolas, non intelligebant, aliquid aliud eum ſignificare credebant.

10. ABIERVNT ERGO ITERVM DISCIPVLI AD SEMETIPSOS, ad domicilium vbi habitabant, & vnde ad monumentum cucurrerant, vt Auguſtinus inter ſe ſcilicet mirantes, quod factum fuerat, vt eſt apud Lucam. Cùm ergò rediiſſent Apoſtoli domum, & cæteræ mulieres eſſent à ſepulchro remotiores,

11. MARIA STABAT AD MONVMENTVM: infirmiorem enim ſexum fortior figebat affectus. Stabat autem FORIS, extra monumentum, in modum quærentis, & identidem cogitantis quò tandem ablatum eſſe poſſet corpus Domini ſui, PLORANS, non quòd interfectus eſſet, ſed quòd corpus inueniri poſſe deſperaret, vt cuius non ſolum vita iam ſubtracta eſſet, ſed nec memoria remaneret, vt Auguſt. Itaque ſatagens, INCLINAVIT SE ET PROSPEXIT IN MONVMENTVM, iterùm ſcrutans locum in ſpem contra ſpem nec Apoſtolis, nec oculis ſuis credentum putans, ſicut euenire ſolet iis, qui anxiè rem amatam perditamque quærunt.

14. ET VIDIT DVOS ANGELOS, in præmium illius conſtantis deſiderij, quos Apoſtoli non viderant, vt Chryſoſt. notat, IN ALBIS, veſtibus, plenos ſcilicet ſplendoris ac lætitiæ, SEDENTES, VNVM AD CAPVT, &c. in ipſo nempe ſepulchrali lapide, quaſi menſa, in qua corpus Domini iacuerat, tamquam excubitores, vt ſub tanta cuſtodiæ dignitate non crederet Magdalena Dominum ab hominibus potuiſſe furto tolli, vt Hier. Epiſt. ad Hedibiam, quæſt. 5.

13. DICVNT EI ILLI: MVLIER, QVID PLORAS? quaſi dicerent, Noli plorare, quæ gaudere potiùs debeas, vt Auguſt. & Cyril. Sunt enim verba mixta obiurgationi & conſolationi. DICIT EIS, quaſi neſcientes interrogaſſent: TVLERVNT DOMINVM MEVM, id eſt, corpus Domini mei parte pro toto poſitâ, vt vulgò fieri ſolet: & quod maioris cauſa doloris eſt, NESCIO VBI POSVERVNT EVM, vbi mira apparet affectus vehementia, quòd nihil territa talibus viris, tali loco, tali veſte, intrepidè eos alloquatur.

14. HÆC CVM DIXISSET, huc atque illuc faciem conuertens, nihil aliud niſi Dominum ſuum quærens CONVERSA EST RETRORSVM, velut à tergo etiam circumſpectaret: non quòd veſtigium quærendi extaret, vel ſtrepitum Domini accedentis audiens, vel certè, vt Chryſoſtom. eo quòd Angeli vultu, motu, geſtu, ſurrectu ſe Dominum videre ſignificarent. ET VIDIT IESVM STANTEM, à tergo, ſed NON SCIEBAT QVIA IESVS EST, non quòd alia eſſet eius quàm vera forma, & vultus, ſed quòd oculi Mariæ tenerentur, ne cum agnoſcerent, quatenus vera forma Ieſu imperfectè in oculos eius ferebatur; eo ferè modo, quo fieri ſolet, quando à longè, vel per tenebras mode-

ratas hominem etiam notum ſpectamus. Idem Iudicium de voce In qua apparitione accommodauit ſe Chriſtus ſtatui eius, ita vt quidem appareret primùm Mariæ Magdalenæ, vt eſt Marci 16. v. 9. quia vehementiſſimè amabat; ſub ſpecie tamen incognita, quia eum viuere non credebat. Cùm ergò Ieſus ſuauiter ei ſe inſinuare vellet, rogauit:

15. QVEM QVÆRIS? q. d. Nonne me vides præſentem? ILLA EXISTIMANS, QVIA HORTVLANVS ESSET. Non quòd ſarculum, aut ligonem haberet, vt vulgò pingitur, ſed ex vulgari veſtitu, & ex loco, in quo erat, arbitrata eſt hortulanum eſſe, qui, vt Tertullian. curam ibi gereret, ne lactucæ ſuæ frequentiâ commeantium læderentur. DICIT EI: DOMINE, pro more gentis horans hominem, inquit Aug. à quo beneficium poſtulabat, SI TV SVSTVLIT EVM, de quo iam dixit, *Tulerunt Dominum meum*: vel enim putabat eum audiuiſſe ſermonem præcedentem, vt quia à tergo ſtetiſſet; vel amoris vehementiâ exiſtimabat omnem hominem hoc cogitare, quod ipſa cogitabat: DICITO MIHI, VBI POSVISTI EVM, vt cui fortè non placuit mortuum in horto tuo ſepultum fuiſſe. Dicito itaque mihi, ET EGO EVM TOLLAM, ſine tuo ſumptu, labore, vel horti noxâ, alio loco eum conditura.

16. DICIT EI IESVS, voce conſuetâ, vt familiaris familiarem compellans proprio nomine: MARIA, q. d. Non agnoſcis me, à quo agnoſceris? Itaque ſolitâ voce aures, & gratiâ cor feriente, quaſi de ſomno excitata, & ad ipſum CONVERSA, à quo iterùm corpore auerſa fuiſſe videtur, aliò poſtquam non ſtatim optatum reſponſum retuliſſet; reſpondit ei ſolitâ quoque nuncupatione: RABBONI, id eſt, magiſter, ſeu magiſter mi. Eſt vox erumpens ex vehementia irruentis ſubitò lætitiæ: quaſi diceret, Itanè præſens ades, ad quem tantopere anhelo? Nam talem vim ſubitò rapiendi animam habent verba Chriſti, quæ intùs etiam in cordibus loquitur.

17. DICIT EI IESVS, cùm amplecti vellet veſtigia, ſeu pedes eius, quem agnoſcebat, vt ex his verbis rectè colligit D. Gregor. Homil. 25. NOLI ME TANGERE, NONDVM ENIM ASCENDI, &c. Ratio illa difficilis eſt prohibiti contactus; præſertim cùm paulò pòſt mulieres eum tenuerit, & Apoſtolis palpandum latus ipſe obtulerit. Aug. ſignificari puta vetari contactum eius, eo quòd nondum in corde Magdalenæ aſcendiſſet, vt eum Patri æqualem eſſe crederet; ſed hoc myſticum videtur. Recentiores aliqui ſenſum rationis illius eſſe volunt: Nondum enim diſcedo à vobis, ſed per totos dies quadraginta, antequam aſcendam amplexibus meis ſatiari poteris. Ratio facilis, ſed vetuſtis ignota, & plauſibilior, vereor, quàm verior. Rectiùs, vt arbitror Chryſoſt. cum ſuis diſcipulis, qui hunc ſenſum exſculpunt. Noli me tangere ſolita illa tua corporalis amplexù familiaritate: iam enim excellentioris ſum cōditionis, quàm olim; nondum enim aſcendi quidem ad Patrem meum in cœlos, ſed iamiam immortalis & glorioſus aſcenſurus ſum, quod te fratribus meis renuntiare volo, Pedent enim ratio à ſequentibus. Tacitè itaque & ſine iactantiæ ſpecie docet, quòd non ampliùs tactu corporis, vel mortali terrenóque more excipiendus & colendus ſit, ſed more ſpirituali, ac cæleſti, animo videlicet in cæleſtem eius dignitatem tranſlato. Quamuis verò non abſimile ſit, quod quidem addunt, & quod rem magis explicat, Mariam fidentiùs in ipſos non pedum, ſed corporis amplexus irruiſſe, agentem tamquam mortalem cum mortali, qualis frater eius Lazarus reſurrexerat. Hoc itaque compeſcuiſſe Dominum, eo modo, quo diximus, ideóque doctiorem paulò pòſt cum cæteris, mulieribus pedes eius tenuiſſe. VADE AVTEM AD FRATRES MEOS, diſcipulos; quos non confunditur Fratres vocare, vt ita ſolaretur puſillanimitatem eorum, qui eum deſeruerant: ET DIC EIS: ASCENDO AD PATREM MEVM, id

eſt, renuntia eis me non ſolùm reſurrexiſſe, ſed ſimul me breui aſcenſurum in gloriam Patris mei. Nempe vt ſic mens Apoſtolorum non minùs, quàm Magdalenæ paulò antè, ad immortalem cæliſque dignam reſurrectionem, atque excellentiam cogitandam transferretur AD PATREM MEVM, ET PATREM VESTRVM. Non dicit, *ad Patrem noſtrum*, eo quòd alia ratione eſſe Pater Chriſti, aliâ ipſorum: Chriſti quidem naturâ, ipſorum adoptione, vt Aug. & plerique veterum notant ideóque ex præſentia Filij naturalis apud Patrem, viuaciſſimam ſpem conciperent. DEVM MEVM, ipſius diuinitatis eius coniunctione, ET DEVM VESTRVM, ſolius gratiæ impertitione. Nam cum Deus aliquorum eſſe dicitur, reſpectus habetur ad ſingularem eius erga ipſis prouidentiam.

18. VENIT MARIA MAGDALENE, ſecundo ſcilicet. Nam primo itinere nuntiauerat corpus Domini ſublatum, nunc verò cum ſibi viſum, locutumque: quæ duo itinera cæteri Euangeliſtæ in vnum contrahunt.

19. CVM ERGO SERO ESSET Græcè ὄυσ. ὀψίας, *veſpera*, ne putes mediâ, vel profundâ nocte iſta contigiſſe; nam contigerunt ſtatim ab aduentu redeuntium ex Emaüs. Eadem eſt enim hæc apparitio cum ea, quæ narratur Lucæ 24. v. 36. & ſeqq. itémque Marci 16. v. 14. vnde conſtat recumbentibus Apoſtolis hæc accidiſſe. Vide multa dictis locis. DIE ILLO quo Magdalena præcedentia nutiauerat, videlicet VNA SABBATORVM, id eſt, illa eadem die prima hebdomadæ, ſeu ipſa die reſurrectionis, ET FORES ESSENT CLAVSÆ, &c. Ordo verborum eſt: *Et fores vbi erant diſcipuli congregati, eſſent clauſæ* PROPTER METVM IVDÆORVM, omni videlicet addit accuratiſſimè ad ſecuritatem obſtructo. Nam hoc notatur ad deſignandum miraculum, quo Ieſus intrauit, non cõuenientibus, ſed clauſis ex metu magno oſtiis. Indicatur enim Chriſtus ea non patefeciſſe (Græcè eſt enim θυρῶν. κεκλεισμένων *ianuis clauſis*, ſicut & infrà v. 26.) ſed penetraſſe, quemadmodum agnoſcunt hîc contrà Nouatores, noſtros Hil. lib. 3. de Trinit. Epiphan. Hæreſi 64. Cyrill. Ambroſ. lib. 10. in Luc. & in primis Auguſt. Moli, inquit, corporis, vbi diuinitas erat, oſtia clauſa no obſtiterunt. Ille, quippe eis non apertis intrare potuit, quo naſcente virginitas matris inuiolata permanſit. Quia, vt ait Epiſt. 148. valet Deus de iſta viſibli, atque tractabili natura corporum, quibuſdam manentibus, auferre quas voluerit qualites. Exemplo itaque tacitè docuit Apoſtolos ſimilimodo, clauſo ſepulchro ſe reſurrexiſſe. Cætera vide locis citatis: verſum verò ſequentem Lucæ 24. v. 40. & 41.

21. DIXIT EIS ITERVM: PAX VOBIS, quæ ſalutatio explicata eſt Matth. 10. v. 12. Repetit eam ſecundò, vt turbatos ad primum aſpectum animos confirmaret. SICVT ME MISIT ME PATER, ET EGO MITTO VOS, id eſt, quemadmodum Pater meus diuinâ ſua auctoritate me hominem: ampliſſimâ facultate inſtructum, miſit in mundum ad ſalutem hominum procurandam; ita & ego eadem auctoritate mitto vos, ad eundem finem. Significatur ergò ſimilitudo in miſſione, & in poteſtate miſſorum, non æqualitas: ita vt hiſce verbis eos ordinet quemadmodum Cyrill. ait orbis doctores & diuinorum myſteriorum miniſtros, hoc eſt non ſolùm eos mittit ad euangelizandum pacem, quod iam antè fecerat, ſed etiam ad eam miniſterio ſuo applicandam, ſeu ad peccata remittenda. Nam Pater miſit Chriſtum non ſolùm euangelizare pauperibus, ſed etiam dimittere confractos in remiſſionem, vt eſt Lucæ, 4. v 18 & 19. Confracti autem ſunt homines ex ruina peccati. Datur igitur hîc Apoſtolis poteſtas iuriſdictionis in orbem vniuerſum, tamquam, prærequiſita remiſſioni peccatorum, ſequentibus verò dat ipſam poteſtatem remittendi peccata.

22. HOC CVM DIXISSET, INSVFFLAVIT, id eſt, ſufflauit in eos. Externum enim

ſymbo-

ſymbolum adhibuit ad ſignificandum id quod reipſa operabatur, quando mox adiecit: Accipite, mediante flatu iſto, Spiritvm sanctvm, Cùm autem Spiritus ſanctus ſit quaſi flatus quidam Patris ac Filij, ſignificatum hîc voluit, inſufflando Spiritum ſanctum non ſolius Patris eſſe ſpiritum, ſed & ſuum, vt his verbis ait Aug. & notauit etiam Cyrill. ac Hilar. lib. 4. de Trinit. Atque ita eumdem Spiritum à ſe quoque dari: quorum vtrumque Iſaias indicauerat, c. 57. v. 16. Vt verò oſtenderet Spiritum hîc eis dari, non illuminatè ſecundum quælibet eius dona, ſed ad certos tantum effectus addit:

23. Qvorvm remiseritis pecca-ta. Non dicit quorum remiſſa declarauerìtis, vel per fidem remittenda annuntiaueritis, prout Hæretici volunt, ſed quoqum remiſeritis. Nam remiſſio non eſt nudum miniſterium annuntiandi Euangelij, vel declarandi, ſed inſtar actus iudicialis, quo à miniſtro tamquam à iudice ſententia pronuntiatur, vt ait Trident. Seſſ. 14. c. 6. Remittvntvr eis ſcilicet iudicio Dei in cœlis: quod aliter dicitur apud Matth. *Erunt ſoluta & in cœlo* Itaque his verbis inſinuat, ad illam remiſſionem etiam Deum concurrere, cui eſt proprium ſupremâ poteſtate remittere, Apoſtolorum verò vicariatim, ſeu vicaria poteſtate tantùm. Vnde rectè Ambroſ. lib. 1. de pœnitent. c. 2. Aiunt ſe Domino deferre reuerentiam, cui ſoli remittendorum criminum poteſtatem reſeruent. Imò, inquit, nulli maiorem iniuriam faciunt, quàm qui volunt eius mandata reſcindere, &c. Nam cum ipſe dixerit, *quorum remiſeritis*, &c. quis eſt qui magis honorat, vtrum qui mendatis obtemperat, an qui reſiſtit, &c. Et qvorvm retinveritis, id eſt, quibus remiſſionem negaueritis, ſeu quibus non remittenda conſueritis. Plus enim ſignificatur quam nuda negatio: quod apud Matth. verbo *ligandi* exprimitur. *Quorum* ergò *retinueritis*, vel ad tempus, propter pœnitentiæ immaturitatem, vt paulatim perficiatur, ſiue omninò propter impœnitentiam, retenta svnt, iudicio Dei in cœlis. Vtroque membro ſignificat, non inanem eſſe poteſtatem, ſed effectum habere coniunctum. Cum ergò & remiſſio & retentio Apoſtolorum cenſuræ & iudicio committantur, palàm eſt eos iudices conſtitui, atque ita rectè præcipi omnibus fidelibus, remiſſionem conſequi ſatagentibus, vt peccata Sacerdotibus confiteantur, quatenùs audita peccatorum varietate & qualitate ſciant, cui remittenda, cui retinenda, quis aut quomodo ligandus, aut ſoluendus. Hoc autem eſt iudicium diſcretionis, quo diſcernitur, quis ad beneficium abſolutionis, admittendus, quis repellendus. Sed hoc ſternit viam ad aliud iudicium iuſtitiæ, quo peccata quadam expiatoria caſtigatione & vindicta plectuntur: quod quia præcipuum eſt in hoc tribunali, hinc fit, vt pœnitentes peccata ſua non per modum narrationis ad ſacerdotis informationem tantùm exponere debeant, ſed magis ad ſui accuſationem, ad confuſionem, ad compunctionē, denique ad pœnæ taxationem.

24. Thomas avtem vnvs ex dvo-decim, electis olim ad Apoſtolatum, Qvi dicitvr Didymvs, nomine græco idem ſignificante, quod Hebraicum *Thomas*, ſcilicet gemellum non erat cvm eis, qvando venit Iesvs, aliqua occaſione inde digreſſus, antequam appareret Chriſtus, vt vult Aug. 3. de conſenſu c. 23. Spiritum ſanctum tamen videtur eum cæteris ad remittenda peccata accepiſſe, ſicut olim Eldad & Meldad eum abſentes acceperunt, quia erant inter deſignatos à Moyſe. Num. 11. v. 26. & ſeqq. Cùm ergò Thomas non crederet Dominum reſurrexiſſe, dixit aliis.

25. Nisi videro in manibvs eivs fixvram clavorvm, Græcè, τὸν τύπον τῶν ἥλων, *typum clauorum*, id eſt, formam, ſeu figuram, quam claui manum perforando fecerunt, et mittam digitvm mevm (digitus enim foramini, quod clavus fecerit ferè æqualis) in locvm clavorvm, id eſt, vbi fuerant cla-

ui, Græcè eſt eadem vox quam *fixuram*, verterat. ET MITTAM MANVM MEAM IN LATVS EIVS! manus enim expanſa refert figuram cuſpidis latioris haſtæ: nam hinc colligitur tantæ latitudinis fuiſſe vulnus, quòd in latere accepit, & Apoſtolus oſtendit. Thomas quippe ex eis intellexiſſe videtur, quòd eis oſtendiſſet manus & latus, vt eſt v. 20. ſcil. vulnerum cicatricibus, ſeu foraminibus inſignia. Non enim erant propriè dictæ cicatrices, quæ cum reliqua carne coaluerunt, ſed veræ aperturæ vulnerum, ſine tamen læſione, dolore, deformitate, ideòque præcipuam vulnerum rationem amiſerant. Voluit autem iſtas vulnerum cicatrices certæ diſpenſationis gratiâ in rediuiuo corpore ſeruare, vt eis, quemadmodum Auguſt. ait Epiſt. 43. quos ædificabit in fide non ficta, non aliud pro alio, ſed hoc, quod crucifixum viderant, reſurrexiſſe monſtraret. Eàque de cauſa Thomas rem accuratiùs explorandam cenſuit, verùm eſſent vera foramina, quæ in ſolido veróque corpore fieri ſolent, ne qua fortè ſubeſſet illuſio oculorum. Voluit & cœlo eadem Chriſtus inferre, vt ſummus Sacerdos noſter Deo Patri ſuo pretia noſtræ libertatis oſtenderet, vt notat Ambr. lib. 10. in Luc. NON CREDAM, Græcè reperitur negatio οὐ μή: q. d. Nequaquam credam tam leuiter, vt vos, niſi viſu tactúque rem explorauero. Et adhuc tunc non promittit ſe crediturum, ſed non antè: quod præfacti ſanè & ceruicoſi animi videtur, fidei argumenta pro ſuo arbitratu exigentis, non obſtantibus tot occulatis teſtibus.

26. ET POST DIES OCTO, id eſt, octauo poſt die; iterum ergò primâ ſabbati, ſeu die Dominicâ, quàm Apoſtoli iam tum videntur honori Dominicæ reſurrectionis & congregationibus ſuis deputaſſe: & hanc ob cauſam iure, octauo die congregationis in Eccleſiis fieri notat Cyrillus. ITERVM ERANT DISCIPVLI EIVS INTVS ET THOMAS CVM EIS, quia quamuis non crederet, non tamen ſe credentibus tamquam illuſis ſeparabat. VENIT IESVS IANVIS CLAVSIS, quòd fruſtrà diceretur, ſi vel alius aliunde introitus fuiſſet, vel ianuæ venienti Domino fuiſſent reſeratæ. Itaque conditioni ferociter ſibi poſitæ Dominus humaniter & clementer ſe accommodans, poſt omnium ſalutationem.

27. DICIT THOMÆ: INFER DIGITVM TVVM HVC, ET AFFER MANVM TVAM, &c. Quibus verbis ſuadetur id, quod de forma & latitudine vulnerum iſtorum in manibus & latere diximus, & apertiſſimè conuincit non cicatrices, ſed vera foramina Dominum à reſurrectione ſeruaſſe, non carne repleta, vt feruntur ſtigmata S. Franciſci fuiſſe, ſed aperta. Quia vero Thomæ incredulitas non ex defectu argumentorum, quæ credibilitatem faciunt ſed voluntatis naſcebatur, hinc eum paternè hortatur, NOLI ESSE INCREDVLVS, pertinaciter rei tam conteſtate reluctando, SED FIDELIS, Græcè eſt pluchra alluſio, μὴ γίνου ἄπιςον, ἀλλὰ πιςόν, qualis Latinè, ſi diceretur. Noli eſſe infidelis, ſed fidelis.

28. RESPONDIT THOMAS, fractus rei euidentiâ, & pudefactus Domini humanitate, videtur enim Domino eum vrgente non ſolùm vidiſſet manus & latus, ſed etiam tetigiſſe & pertractaſſe, prout ſentit Auguſtin. & Cyrill. DOMINVS MEVS ET DEVS MEVS. ſupple,

Eſt enim trunca oratio præ affectûs vehementia, quâ agnoſcit & veneratur eum, tamquam qui ſit verè Dominus, ſuus. Græcè ὁ κύριός μου, *ille Dominus*, idem videlicet ipſe, quem, in corpore mortali verſantem ſecutus fuerat, & patientiam viderat. ET DEVS MEVS, id eſt, qui me creauit. Itaque ſimul humanitatem eius veram, ac diuinitatem profitetur in vnam coëuntes perſonam.: vtrumque pleno reuerentiæ & pietatis affectu, vt Ambroſ. quod inſinuatur vocula, *meus* nam, vt Aug. in Pſ. 49. Deus ſuus ei dicitur propriè, quem familiariùs babet Deus, tamquam in mancipio ſuo, tamquam in peculio ſuo.

29. Dicit ei Iesvs: Qvia vidisti me Thoma, credidisti, id eſt, quia ſenſibus viſûs, auditûs, ac tactûs curioſiſſimè me exploraſti; viſus enim quodammodò ſenſus generalis eſt, vt Auguſt. credidisti, ſcilicet me reſurrexiſſe à mortuis, de quo potiſſimùm agebatur, & conſequenter me eſſe Dominum tuum, & Deum tuum, ſeu verum hominem, ac Deum: quæ duo hîc Thomas credidit. Sed quomodo credidit primum eorum, ſi viderit, cùm fides ſit argumentum non apparentium? Reſpondetur, etiam indubitatè viſa credi poſſe, ſi concurrat diuina auctoritas. Deinde non vidit reſurrectionem fieri, ſed factam eſſe certis indicus collegit. Denique etiam viſâ reſurrectione, & contrectato Chriſti reſuſcitati corpore, exiſtamare poterat, ſe phantaſma, vel viſum videre. Nam Petrus Angelum coràm ſe cernens, & ab eo contrectatus, neſciebat quia verum eſt, quod fiebat per Angelum: & Domino ſuper mare ambulante, dicebant diſcipuli, quia phantaſma eſt. Rerum enim ſimilitudines ſubinde tam ſimiles ſunt ipſis rebus, vt difficulter poſſint à rebus ipſis diſcerni, maximè ſi animus ad ſit peruicax: quam peruicaciam credulitas compeſcit ac domat, diuina auctoritate nitens. Veram ergò fidem Thomæ probauit quidem Chriſtus, ſed modum improbauit, quo eam concepit. Quamuis enim & Apoſtoli cæteri viſum habuiſſent concipiendæ fidei ducem, non tamen coniunctam illam palpationem curioſiſſimam rediuiuæ carnis, quam Thomas, non Apoſtoli, tamquam conditionem neceſſariam poſtulauerat. Beati, qvi non vidervnt, non nude, ſed cum adiuncto, et credidervnt, id eſt, qui tametſi nullo ſenſu me explorauerint, tamen crediderunt reſurrectionem, ac diuinitatem meam. Quibus verbis commendat non Apoſtolos cæteros, quod quidam putant, nam & illorum incredulitas & cordis duritia increpata fuit, Marci 16. v. 24. quòd iis qui viderant eum reſurrexiſſe, non crediſſent: ſed eorum, qui ad prædicationem Apoſtolorũ credituri erant, vt Greg. Homil. 26. Nempe quia Deus illum ſibi honorem habere cupit, vt ſimplici ſuæ aſſertioni (hoc eſt veritati reuelanti) acquieſcamus: in quo natura & meritum fidei ſitum eſt. Hoc longè perfectiùs facit, eximièque, vt Cyrill. ait, eum in quem credit honorat, qui præuium ſenſuum ſuorum vſum, vel demonſtrationes naturales, vel ſigna ſenſibilia non exigit. Tales itaque beati dicuntur, quia beatiores aliis: fides enim illorum magis ſpontanea, magis non apparentium, & magis fides.

30. Mvlta qvidem et alia signa, præter ea, quæ toto hoc volumine conſcripta ſunt, fecit Iesvs in conspectv discipvlorvm, tum ante, tum poſt paſſionem, qvæ non svnt scripta in libro hoc: q. d. Ne quis putet ſe hîc accuratam omnium eorum hiſtoriam habere, quæ Ieſus geſſit, ſciat ille multa à me eſſe prætermiſſa.

31. Hæc avtem scripta svnt, vt credatis: ſed iſta pauca ſcripto tradidi, tamquam quæ ſufficiant, vt credatis, quod iſte homo, qui vocatur Iesvs, est Christvs Filivs Dei, id eſt, ſit verus ille Meſſias, qui expectatur Redemptor mundi, ac verus Filius Dei. In quo articulo baſis ac ſumma fidei Chriſtianæ continetur, quique validiſſimè ſignis, non ſolùm à reſurrectione patratis, ſed toto libro narratis adſtruitur, et vt credentes fide ſcilicet aliâ charitatem generante ſanctificati vitam habeatis, id eſt, vitam æternam aſſequamini, reportantes videlicet finem fidei veſtræ, ſalutem animarum, in nomine eivs, id eſt, per eum & propter eum, ſiue ſanguine, merito, & gratiâ eius, iuxta quod ipſe dixit ſup. c. 10. *Oues meæ vocem meam audiunt, & ego vitam æternam do eis.* Hoc ergò epilogo quaſi claudens Euangelium ſuum, ſignificat ſe publicæ vtilitatis, non ambitionis cauſa ſcripſiſſe, vt pote qui plura præclara prætermiſerit, vt Chryſ. obſeruat.

CAPVT XXI.

CVm ergo Ioannes ita concluſiſſet Euangelium ſuum, quantùm ad primarium ſcopum ſuum, aſſerendi videlicet Ieſum eſſe Chriſtum Filium Dei: hic quaſi alio aſſumpto exordio, adiungit aliqua quæ ſpectant viſibilem eius in terris vicarium. Nam vt Ieſus eſt fidei & Eccleſiæ fundamentum principale, cui nituntur; ita vicarius eius miniſtrariale & ſecundarium. Maximè autem fidelium intererat, de vtroque rectè inſtructos eſſe. Itaque

1. POSTEA, id eſt, poſt manifeſtationes duas ſuperiori cap. deſcriptas; nam ideo verſu. 14. huc reſpiciens, addit, *hoc iam tertiò manifeſtatus eſt*: MANIFESTAVIT SE ITERVM, id eſt, manifeſtè ſe rediuiuum præbuit videndum, AD MARE TIBERIADIS, quia iam Apoſtoli in Galilæam conceſſerant, prout moniti fuerant ab Angelo.

3. DICIT EI PETRVS: VADO PISCARI, non lucri, ſed vel otij vitandi cauſa, vel, potiùs victûs comparandi. Nec eis vitio vertendum, quòd ad piſcatum redeant, quia, vt Tertullian. lib. de idololatria, repetunt illud, quod ſine peccato exercetur. Non enim prohibebantur, inquit hîc Auguſt. arte ſua, licita ſcilicet atque conceſſa, victum neceſſarium quærere, Apoſtolatus ſui integritate ſeruata, quando vnde viuerent, aliud non haberent. ET ASCENDERVNT IN NAVEM, quæ fuit non Apoſtolorum præſentium, vt pote qui omnia dereliquerant, ſed vel aliorum diſcipulorum, qui aderant, vel à notis commodato accepta, ET ILLA NOCTE, qua piſcatio feliciùs ſuccedere ſolet, quàm die, eo quòd propter maiores noctis tenebras ac tranquillitatem, piſces minùs videant ac turbentur & aufugiant. NIHIL PRENDIDERVNT, vt magnitudini miraculi daretur locus

4. MANE AVTEM FACTO STETIT IESVS IN LITTORE, tum ne ſtando in aquis ſpectrum eſſe putaretur, tum ad ſignificandum ſe huius vitæ tempeſtates euaſiſſe. NON TAMEN COGNOVERVNT DISCIPVLI, propter dubiam adhuc lucem vel diſtantiam, itémque quia non ex forma ſua, ſed ex miraculo ſuauiùs innoteſcere voluit.

5. DIXIT ERGO EIS IESVS, vt ſermocinandi familiaritate eorum intentionem ad ſe conuerteret, & congruè ad miraculum de laberetur: PVERI, quod aliqui nomen ætatis eſſe volunt, vt idem ſit quod *iuuenes* alij innocentiæ; fortaſſis eſt nomen conditionis, vt idem ſit quod *famuli*: videtur enim homines ſeruiliter laborantes tamquam vir maioris notæ alloqui: NVMQVID PVLMENTARIVM HABETIS? venale ſcilicet. Nam quod Chryſoſt. notat loquitur vt proxenera, qui empturus eſſet aliquid ab eis, quod meridie in foro diſtraheret. Porrò pro *pulmentario*, Græcè eſt προσφάγιον, id eſt, obſonium, ſeu vt verbum ſonat, id, quod comedi ſolet cum pane: quo nihil aliud intelligit, niſi piſces. Quid enim obſonij à piſcatoribus noctu piſcando occupatis quæras, niſi piſces? Quod etiam patet ex reſponſo Ieſu. Cùm enim reſpondiſſent ipſi, NON, ſubijcit:

6. MITTIT IN DEXTERAM NAVIGII RETE, ET INVENIETIS, ſcilicet pulmentarium, quo caretis. Eſt autem *Dextera nauigij* dextrum nauis latus homini in puppe ſtanti: quod latus exprimit, tum ne fortuitò locutus videretur, tum vt iſta piſcatio figuram gereret, piſcationis illius, quæ erit in fine ſæculi, reſpectu bonorum tantùm MISERVNT, ERGO, ET IAM NON VALEBANT ILLVD TRAHERE, id eſt, in nauim ſurſum attollere, PRÆ MVLTITVDINE PISCIVM.

7. DIXIT ERGO DISCIPVLVS, &c. id eſt, Ioannes conſpecta tanta piſcium multitudine, & perpenſa veritate iſtius præditionis, idque ex ſolo iactu ad dexteram: DOMINVS EST, cuius apparationes nuperrimæ, itémque ſimilium miraculorum memoria ei inhærebant: forte & hinc motus ſpeciem eius attentiùs conſi-

derauit, & agnouit. Quo audito Petrus, TVNICA SVCCINXIT SE, Græcè pro tunica eſt ἐπενδύτης, genus veſtis, quod ſuperne, ſeu ſuper alias veſtes inijciunt & induunt, vt pallium, tunica exterior, vel ſimile quid. Hoc ergò iniecit ſibi Petrus honeſtatis cauſa, QVIA NVDVS ERAT, non toto corpore, quod à verecundia Apoſtolica prorſus alienum, ſed reliquo corpore, præter ventrem, quemadmodum ab operariis fieri ſolet: vel nudus comparatione veſtium, quas in communi conuerſatione ferebat. Hanc enim tunicam volunt fuiſſe veſtem lineam, vt Syrus & Nonnus, ſeu cannabinam, ad genua pertingentem, qua ſuperne homines illius condicionis induebantur ſuper ſubuculam, ſeu induſium. ET MISIT SE IN MARE, impatiens deſiderij, negligens captionis, immemor periculi, non tamen immemor reuerentiæ, inquit Ambr. in Luc. perículoſo compendio, religioſum maturauit obſequium, ſerum æſtimans, ſi cum cæteris nauigio perueniret. Itaque Chryſoſtom. hîc notat Petrum & Ioannem proprios referre mores: Ille, inquit, feruentior, hic altior erat, ille vehementior, hic perſpicacior: ideo Ioannes prior agnouit Ieſum, Petrus prior ad eum peruenit.

8. ALII DISCIPVLI NON PROIECERVNT SE IN MARE, ſed NAVIGIO VENERVNT, verſus terram. Cuius quaſi excuſationis duplex ratio hîc datur. Prima, NON ENIM LONGE ERANT A TERRA, SED QVASI CVBITIS DVCENTIS, hoc eſt, trecentis pedibus: q. d. Quia tam propè erant, vt mora illa perexigua videretur. Altera, TRAHENTES, verſus terram, RETE PISCIVM, nauigio funibus alligatum, quia ſcilicet ponderoſius erat, quàm vt in ipſam nauim attolli poſſet. Itaque ſignificat, non eis negligendum fuiſſe rete, piſcibus plenum, ne miraculi gloria obliteraretur.

9. VT ERGO DESCENDERVNT, VIDERVNT PRVNAS POSITAS, operâ videlicet Angelorum, qui & in deſertum acceſſerunt & miniſtrabant Chriſto, Matth. 4. ET PISCEM, ET PANEM, id eſt, piſces & panes (ſingulari poſito pro plurali) quot ſcilicet opus eſſe videretur, ad reficiendos prandio defatigatos, quod eis Dominus pro ſua humanitate præparabat.

10. DICIT EIS IESVS, AFFERTE DE PISCIBVS. Quod eis dixit, ne totum phantaſma, aut illuſio videretur, dum ipſimet piſces captos vident, contrectant aſſant, comedunt.

11 ASCENDIT PETRVS, ET TRAXIT RETE, hoc eſt, cùm nonnihil intraſſet in mare, aſcendendo verſus terram traxit rete PLENVM MAGNIS PISCIBVS, ideóque traxiſſe dicitur, quia præfectus totius piſcationis, ceteris adiuuantibus. ET CVM TANTI ESSENT, id eſt, tot & tam magni (Græcum enim τοσούτων ὄντων, & ad multitudinem, & ad magnitudinem referri poteſt) NON EST SCISSVM RETE, Deo ſcilicet rete tam fragile contra impetum piſcium, ac trahentium roborante. Alludit autem ad aliam piſcationem, qua ante reſurrectionem rete ſciſſum fuerat, vt narratur, Lucæ 5. Nam duabus iſtis piſcationibus tanquam valdè myſterioſis, Auguſtinus, ſignificari tradit duos Eccleſiæ ſtatus; vnum in hoc ſæculo, alterum in fine ſæculi. Nam ideo illa contigit ante reſurrectionem Chriſti, quaſi tempore vocationis humani generis; hæc poſt eam: ibi retia non mittuntur ad dexteram, ſed indifferenter in quodcumque latus, quia colliguntur nunc in Eccleſiam boni & mali; hîc ad dexteram, quia ſoli boni: ibi ſciſſio retium, ſchiſmata Eccleſiarum ſignificans; hîc integritas eorum ſummæ illius futuræ concordiæ imperturbabilem vnitatem: ibi piſces trahuntur in nauiculas duas, id eſt, in Eccleſiam Gentium & Iudæorum, ita vt multitudine pene mergantur, quia multitudo eſt cauſa diſſolutionis diſciplinæ, qua Eccleſiæ deprimuntur; hîc trahantur in littus, id eſt, in ſtationem ſtabilem æternitatis: ibi capiuntur parui & magni; hîc ſoli magni, quia ſoli electi, qui quamuis impares futuri ſint meritis, omnes tamen propter beatitudinis complementum magni erunt. Plura vide præclare apud Auguſtin. Tract. 122. in Ioann. Vbi & multa de illo numero piſcium, *centum quinqua-*

ginta trium, quo ſignificari putat vniuerſitatem beatorum, qui legem per gratiam impleuerunt. Alij putant tot piſces captos, quia, vt Oppianus tradit, tot ſunt genera piſcium diuerſorum; quemadmodum & alij tradunt, tot eſſe genera animalium terreſtrium, exceptis reptilibus: vt ſignificetur quod Dominus per nouiſſimam piſcationem redimet electos ex omni tribu, & linguâ, & populo, & natione. Nec illud caret myſterio, quòd poſt hanc piſcationem ſequatur prandium, quia refectio æternitatis collectis piſcibus, conſequetur. Vide cætera apud Auguſtinum etiam in Pſal. 49. & lib. 83. Quæſtionum, qu. 57. Cùm ergò Ieſus eos ad prandium inuitaſſet,

12. NEMO AVDEBAT DISCVMBENTIVM INTERROGARE EVM: TV QVIS ES? Non quòd timerent importunitate eum offendere, ſed SCIENTES, QVIA DOMINVS EST, hoc eſt, propter nimiam euidentiam veritatis, inquit Auguſtinus, quæ nec dubitare quemquam ſinebat: interrogatio enim ſupponit ignorantiam, vel dubitationem. Dubitando ergò verebantur ei iniuriam facere: tam erat euidens ex forma, voce, præcedenti miraculo, & ex modo agendi eſſe Ieſum.

13. ET VENIT IESVS, poſtquam cæteri accubuiſſent, adiunxit ſe poſtremum, & tamquam hoſpes conuiuas ſuos excepturus: ET ACCIPIT PANEM ET PISCEM, ſingulis diſtribuens quantum ſatis. Simul Ieſum comediſſe circumſtantiæ videntur poſtulare, maximè ſpectatis locis Actuum Apoſtolicorum, c. 1. verſu 4. & c. 10. v. 41.

14. HOC IAM TERTIO MANIFESTATVS EST, id eſt, hac iam tertiâ vice apparuit, DISCIPVLIS SVIS, ſcilicet in vnum congregatis. Primùm quidem c. 20. v. 19. vnâ ſabbatorum, quâ reſurrexerat, idque abſente Thomâ: Secundò verò poſt dies octo ibidem v. 36. Denique hîc. Seorſim verò ſingulis multis apparuerat, Mariæ Magdalenæ, mulieribus, Petro, duobus diſcipulis euntibus in Emaüs, &c.

15. CVM ERGO PRANDISSENT, DICIT SIMONI PETRO IESVS, nempe illi tamquam particulari perſonæ, quam propterea Euangeliſta, & nomine gentilitio & alio per Chriſtum impoſito, coniunctim vocat *Simonem Petrum*. Chriſtus verò adhuc diſtinctiùs addit nomen Patris, dicendo, SIMON IOANNIS, ſupple *fili*, quod prorsùs idem eſt cum eo, quod Matth. c. 16. dixit, *Simon Bariona*, pro *Iohanna*, id eſt, *fili Ioannis*. Vnde & hoc loco Syriacè eſt *Bariona*. Tot cautionibus Chriſtus nos munire voluit, ne, vt Hæretici fingunt, omnibus diſcipulis commune eſſe putaremus id quod hîc Petro tribuit. Dicit ei itaque adhuc eum ſeparando à reliquis: DILIGIS ME PLVS HIS, aſſidentibus? Voluit enim eum amoris vicarium conſtituere, inquit Amb. in Luc. nempe in paſcendo docendóque grege ſuo: à quo tot offendicula paſtoribus ingeruntur, dum alij infirmi, alij tardi, alij ſegnes, alij lenes, alij proterui, alij duri, ac procaces aduerſus paſtorem ſunt, vt nemo conſtanter iſta ſit [illegible]peraturus, niſi in quo amor Chriſti multum ſuperauerit, DICIT EI: ETIAM DOMINE. Putaretur interrogationi Dominicæ omni ex parte annuiſſe, niſi adderet, TV SCIS QVIA, ſeu quòd AMORE. Quod Ambroſ. putat eſſe iuſiurandum: ſed verius eſt, Petrum ita loqui, quòd ſibi diffideret, totúmque iudicium Chriſto committeret. Supprimit autem, PLVS HIS, qu'a hoc reſpondit, quod de ſeipſo ſciebat, qui cor alterius noſſe non poterat, inquit Auguſt. Tractat. 124. Noluit ergò iterum eſſe mendax de ſe præſumendo, vt ante paſſionem. Suffecit ei, teſtimonium perhibere cordi ſuo; non debuit eſſe iudex cordis alieni, vt idem ait Sermon. 24. De Sanctis. PASCE igitur: infert enim hoc Chriſtus ex reſponſione Petri: q. d. Si diligis me, paſce, vt notat Aug. Quid eſt autem aliud, *Si diligis me, paſce oues meas*, inquit, idem, quàm ſi diceretur, Si me diligis, non te paſcere cogita, ſed oues meas: ſicut meas paſce, non ſicut tuas: gloriam meam in eis quære, non tuam: dominium meum, non tuum: lucra mea, non tua: ne ſis in eorum ſocietate, qui pertinent ad tempora periculoſa, ſeipſos amantes. Porrò nomine actus deſignat po-

teſtatem, *Paſce* id eſt, paſtorem age, ſicuti dicimus, *Rege prouinciam iſtam*, id eſt, ſis rector aut gubernator eius. *Paſcere* autem non eſt ſolùm cibum præbere ſeu docere ſed præeſſe, præire, tueri, compeſcere, caſtigare, hoc eſt, regere, quod Græcâ voce ποιμαίνειν, apertè ſignificatur, & ita vertitur Matth. 2. cap. *Qui regat populum meum Iſrael*, & Pſalm. 2. & Apocal. 19. *Ipſe reget eos in virga ferrea.* Vnde Auguſt. Chriſtus oues paſcendas, hoc eſt, docendas regendaſque, committit. AGNOS MEOS, ſic & ſecundo loco textus Latinus repetit *Agnos meos*, pro quo Græci videntur legiſſe *Ouiculas*, vt colligitur ex Ambroſ. in Lucam, quamuis nunc legatur *Oues*, amiſſo vno iota πρόβατα, Pro προβάτια. Itaque per *Agnos*, bis repetitos, ſignificantur duo populi, Iudaicus & Gentilis: per *Oues*, verò Epiſcopi & Paſtores, tamquam matres agnorum. Vel commodiùs *Agni* primo loco ſignificant ſimplices fideles; *Ouiculæ* ſecundo loco Preſbyteros, velut minores paſtores; *Oues* verò Epiſcopos. Quod autem non dicit, *Paſce has aut illas oues*, ſed abſolutè & indiſcretè *meas*, vniuerſas intelligit: omnes videlicet quę quo quomodo dicuntur *meæ*, vt notat Bernard. 2. de conſiderat c. 8. Cui non planum, inquit, non deſignaſſe aliquas, ſed aſſignaſſe omnes. Nihil excipitur, vbi diſtinguitur nihil. Itaque illud, *Paſce agnos, & oues meas*, idem eſt ac ſi diceret, Sis paſtor vniuerſi gregis, ſeu ouilis mei, hoc eſt, totius Eccleſiæ meæ, tam filiorum, quàm patrum; tam fidelium, quàm omnium paſtorum, ſeu Epiſcoporum. Quod officium cum ſit ordinarium, ac tamdiu neceſſarium, quàm erit ouile, profectò iiſdem iſtis verbis eandem poteſtatem omnibus Petri legitimis ſucceſſoribus tribuit. Trinum verò illud examen amoris alludit quidem ad trinam eius negationem, vt notat Auguſt. & Cyrill. ſed tamen ſignificauit incenſo, ſtabili, ac perfecto Chriſti amore ad paſcendum opus eſſe; terna enim inculcatio perfectionis indicium eſt. Vnde etiam ter committit ei gregem ſuum, vt indicet commiſſæ rei magnitudinem, ac definitum committentis conſilium.

17. CONTRISTATVS EST PETRVS, QVIA DIXIT EI TERTIO, &c. verens videlicet, ne fortè etiam hîc falleretur, ſicut ante paſſionem, quandò multa de ſe promiſerat. Quam rationem triſtitiæ videtur notare Aug. Serm. 49. de verbis Domini: Contriſtatus eſt, inquit, quaſi ille, qui videbat conſcientiam negationis, videret fidem confitentis, timendo ſcilicet, quòd illa deeſſet conſcientiæ ſuæ. Nam de omni ſcientia Chriſti nullo modo dubitabat, dicendo, DOMINE TV NOSTI OMNIA, tanquam Deus meus, etiam ſecreta cordium: proinde TV SCIS QVIA AMO TE, prout mea mihi dicat conſcientia. Cùm ergò Petrus valdè ſibi diffideret, conſolatur eum Chriſtus declarando ſe non diffidentem interrogaſſe, ſed veram eſſe reſponſionem eius, vt notat Cyrill.

18. AMEN, AMEN DICO TIBI: CVM ESSES IVNIOR, ætate, CINGEBAS TE, ET AMBVLABAS VBI VOLEBAS, expeditus videlicet ac liber, CVM AVTEM SENVERIS, quo Græci obſeruant ſignificari eum tunc fuiſſe mediæ ætatis, prout etiam ex annis, quibus ſuperuixit, colligitur, EXTENDENS MANVS TVAS, in crucem, hoc eſt, crucifigeris, inquit Aug. ALIVS TE CINGET, id eſt, cingulis cruci adſtringet, Tunc enim Petrus ab alio cingitur, cùm cruci adſtringitur, inquit Tertull. in fine Scorpiaci. Quo indicare videtur magis funibus in cruce ſuſpenſum, quam clauis affixum fuiſſe. ET DVCET QVO TV NON VIS, ad mortem ſcilicet, propter naturalem mortis abhorreſcentiam, quam tamen conſtantia voluntatis vicit. Vnde Auguſt. Ad mortis moleſtiam nolens ductus eſt, ſed ab ea volens eductus eſt: nolens ad eam venit: ſed volens eam vicit, & reliquit hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult mori, vſque adeò naturalem, vt eum B. Petro, nec ſenectus auferre potuerit. Propter nos autem conſolandos etiam hunc in ſe affectum Chriſtus oſtendit, quandò dixit, *Pater, ſi fieri, poteſt, tranſeat à me calix iſte*: ſed affectus ille virtutis magnitudine ſuperari debet. Vnde idem: Sed moleſtia quantacumque ſit mortis, debet eam vincere vis

amoris. Nam ſi nulla eſſet mortis moleſtia, non tam magna eſſet martyrum gloria. Qua de re præclarè Tertull. in fine Apologet. Planè, inquit volumus pati, (martyrium) verùm eo more, quo bellum miles. Nemo quippe libens patitur, cùm & trepidare & periclitari ſit neceſſe: tamen & præliatur omnibus viribus, & vincens in prælio gaudet, qui de prælio querebatur, quia & gloriam conſequitur,& prædam.

19. HOC AVTEM DIXIT, SIGNIFICANS QVA MORTE, hoc eſt, quo mortis, ſeu interfectionis genere, CLARIFICATVRVS ESSET DEVM, hoc eſt, glorificaturus, extenſione ſcilicet manuum & cinctione, hoc eſt, cruce. Nam ille eſt hominis crucifixi habitus: quod quia fiebat propter ſolam fidem & pietatem in Chriſtum Deum, hinc mors iſta in magnam Dei claritatem, ſeu gloriam ceſſit. ET CVM HOC DIXISSET, finiendo in iſtis verbis, *ducet quo non vis*, ne Petrus per ſuum non velle detrectaret paſſionem, ſurrexit Chriſtus, & progreſſus, quaſi ad abitum ſe parans, DICIT EI: SEQVERE ME, tamquam diſcipulus doctorem, nunc quidem greſſu corporali, ſed tamquam ſymbolo, quo intelligas tibi ſequendum eſſe exemplum meum. Nam vt Cyrill. ænigmaticè oſtendit veſtigia Chriſti, id eſt, paſſionem crucis Petro ſequendam eſſe, vt quamuis duceretur quò non vellet, appetitu carnis; ſimul tamen voluntariè procederet ad ſupplicium, ſicut Chriſtus ſuis perſecutoribus obuiam proceſſit. Vnde & Petrus ex Romano elapſus carcere, cùm ex Chriſto ſibi obuio audiuiſſet, *Venio Romam iterum crucifigi*, quo crucem ſibi ſubeundam eſſe Petrus monebatur, ſponte ſua ad carcerem reuerſus eſt, vt Ambr. Orat contra Auxentium.

20. CONVERSVS PETRVS, id eſt, retrò reſpiciens, an & cæteri ſequerentur, VIDIT ILLVM DISCIPVLVM SEQVENTEM, QVEM DILIGEBAT IESVS, præ cæteris teneriùs & familiariùs, vt Auguſt. Tract. 119. Itaque curioſus ſciendi, quid etiam Ioanni tam dilecto eſſet obuenturum, & arbitratus Ioannem hoc velle quidem, ſed non audere ſciſcitari, vt Chryſoſtom. notat,

21. DIXIT IESV: DOMINE, HIC AVTEM QVID? ſupple, *facturus* aut *paſſurus eſt*? Satis enim intellexerat, quid Chriſtus ſibi innuiſſet: q. d. Num & iſtum ſimiliter ducet alius, quò non vult, an verò vt filius, delicatus tenereque dilectus ſuauiori viâ ad te migrabit?

22. DIXIT EI IESVS: SIC EVM VOLO MANERE, Textus Syriacus & Græcus & plerique Commentatores Græci, itemque quinque aut ſex exemplaria Latina legunt, *Si eum volo manere*, & tunc ſenſus clarus eſt. Noſtra Vulgata editio eumdem ſenſum habet, vt ſit ſermo conditionalis non affirmatiuus, hoc modo: *Eſto*, vel ita ſit, vel ſtatuamus quòd eum ſic velim manere ſine morte, DONEC VENIAM, adiudicandum, QVID AD TE, pertinet hoc curioſiùs inquirere? Retundi enim curioſitatem eius notat Chryſoſtom. Ita ſolemus tractare eos, qui impertinenter rogant, vt vel taceamus, vel eos ambiguos, relinquamus. Quo pacto nonnulli exponunt & iſtud Matth. 20. *Volo & huic nouiſſimo dare, ſicut & tibi*, vt non ſignificet ſe diſpares merito æquare velle præmio, quod Deus non ſolet facere, etſi poſſit, ſed tantùm adductione alicuius caſus oſtendere libertatem ſuam: q. d. Quid ſi velim huic nouiſſimo dare, ſicut & tibi, quid habes quod conqueraris? An non licebit mihi quod volo facere? TV ME SEQVERE, hoc eſt, tuum eſt mortem, exemplumque meum cogitare & ſequi, non aliena ſcrutari.

23. EXIIT ERGO SERMO iſte, ſeu rumor iſte percrebuit, INTER FRATRES QVIA DISCIPVLVS ILLE NON MORITVR, id eſt, numquam moreretur. Cùm enim Petri mortem à Domino prædictam eſſe ſentiret, Ioannis verò ſuſpenſam, videbatur Chriſtus inſinuaſſe, eum immortaliter victurum, vtpote vſque ad ſecundum aduentum, Domini ſuperſtitem, & conſequenter ſemper. Quod multò pronius erat iudicare, ſi Chriſtus verbis affirmatiuis vſus fuerit; *Sic enim volo manere*, &c. Hanc

Planè autem opinionem refellit Euangeliſta: ET NON DIXIT EI IESVS: NON MORITVR; SED SIC EVM VOLO, &c. QVID AD TE? hoc eſt, verbis iſtis reliquit rem ſuſpenſam, vt pote non abſoluens orationem in iſtis verbis *donec veniam*; ſed coërcens Petri curioſitatem per hoc, quod inſuper adjecit, *quid ad te?*

24. HIC, de quo iſte ſermo percrebuerat, EST DISCIPVLVS, QVI TESTIMONIVM PERHIBET DE HIS ET SCRIPSIT HÆC id eſt, eſt ille diſcipulus qui teſtatur paulò antè, imò toto libro narrata eſſe vera ſuumque teſtimonium ſcripto conſignauit, tacitè indicans ſine expreſſione proprij nominis illum de quo exierat ille ſermo, eſſe ſcriptorem huius Euangelij. Vult enim coronidem imponere, fidemque conciliare toti libro. ET SCIMVS, non ego tantùm, ſed & alij. QVIA VERVM EST TESTIMONIVM EIVS, quod ſcripſit: ſic enim ſcriptor eſt, vt ſimul teſtis ſit, non famâ auditæ ſed oculis perſpectæ veritatis

25. SVNT AVTEM ET ALIA, præter narrata MVLTA, QVÆ FECIT IESVS, ſupple, ſicut ſuppleuit ſuperius cap. 20. v. 30. quæ non ſunt ſcripta in libro hoc, ſed ab aliis Euangeliſtis memoriæ tradita, vel omninò prætermiſſa: SI SCRIBANTVR PER SINGVLA, ſeu ſigillatim, NEC IPSVM ARBITROR MVNDVM CAPERE POSSE EOS, QVI SCRIBENDI SVNT, LIBROS. Locutio eſt hyperbolica, vt Euthym. & Cyril. & ante illos tradit Auguſt, quo ſignificatur ingentem futurum librorum numerum, & conſequenter factorum Ieſu. Nihil enim totâ vitâ mortali dixit, aut fecit, quod non eſſet diuinum, & ſcriptione digniſſimum. In talibus autem hyperbolis non eſt mendacium, quia tametſi locutio fidem rerum excedat, non tamen hoc volumus ſignificatum, quod verba ſonant: ſed tantummodò rem, quam ita augemus: aut minuimus, eſſe vehementer magnam aut paruam. Sic ſuprà c. 10. v. 19. Phariſæi dicunt, *Ecce mundus totus poſt eum abijt.* Vnde Auguſt. hoc loco rem explicans, ait. Saluâ rerum fide plerumque verba excedere videntur fidem; quod fit quandò aliquid augetur vel extenuatur, nec tamen à tramite veritatis aberratur: quoniam ſic verba rem, quæ indicatur, excedunt, vt voluntas loquentis nec fallentis appareat: qui nouit quouſque credatur, à quo vltrà quàm credatur, eſt vel minuitur loquẽdo, vel augetur.

FINIS.

SERIES VITÆ IESV-CHRISTI IVXTA ORDINEM TEMPORVM.

HACTENVS explicuimus ſingulorum Euangeliſtarum contextum, nullâ habita ratione temporis, vel ordinis, quo ſingulæ res geſtæ ſint: nunc operæ pretium me facere exiſtimaui, & valde gratumque Lectoribus ſtudioſis, ſi, quàm breuiſſimè fieri poteſt, ſeriem rerum geſtarum iuxtà ordinem ætatis Chriſti ob oculos ponerem vt vna hiſtoriæ facies appareat, quæ alioquin non mediocriter confuſa & intricata eſt. Ætatem autem diſtinguamus in pueritiem, quæ ſe

extendat vſque ad baptiſmum, & in virilem: & hanc rurſum in præludium prædicationis vſque ad primum Paſcha; & in quatuor annos prædicationis & conuerſationis vſque ad aſcenſionem in cælum.

Ætas puerilis.

1. ITaque Deus, cùm Verbum, quod erat in principio, & ab æterno, Deus apud Deum etiam carnem fieri decreuiſſet, vt narratur c. 1 Ioan. v. 1. & ſeqq. regnante Herode miſit Angelum Gabrielem, qui nuntiaret Zachariæ pariturum Eliſabeth filium Ioannem, præcurſorem Chriſti: & ſexto menſe poſt ad Mariam Virginem, quæ grauida viſitat Eliſabetham. Paritur Ioannes & circumciditur: vſus linguæ redditur Zachariæ, qui benedicit Deum, prout hæc narrantur Luc 1. à v. 5 vſque ad 79.

2. Hinc Ioſeph docetur ab Angelo vxorem eſſe grauidam de Spiritu ſancto, Matth. 1. v 19. & ſeqq. Naſcitur paulò poſt Chriſtus in Bethleem Lucæ 2. verſ. 1. Et genealogia eius pertexitur per Salomonem, Matth. 1. v. 1 & alia per Nathan, Lucæ 3. v. 23.

3. Natus annuntiatur paſtoribus, & circumciditur octauo die, Lucæ 2. v. 1. vſque ad 22. Sex diebus interiectis, adoratur à Magis, Matth. 2. v. 1. & poſt impletos adhuc viginti ſex dies purgationis Mariæ, ſiſtitur in Ieruſalem in templo, Lucæ 2. v. 22. vſque ad 39.

4. Hinc Ioſeph ab Angelo admonitus fugit cum eo in Ægyptum, & poſt infantes occiſos & aliquot annorum moram, redit in Nazareth Galilææ, Matth. 2. v. 13. vſque ad finem.

5. Quotannis cum parentibus aſcendit Ieroſolymam, & annos natus duodecim manſit inter Doctores in templo. Reuerſus obedit parentibus, creſcens vt ætate, ita & ſapientia vſque ad annum ætatis ferè trigeſimum, Lucæ 2. v. 41. vſque ad finem capitis.

Ætas Virilis ante primum Paſcha poſt Baptiſmum.

1. INſtante tempore prędicationis Chriſti, anno xv. Tiberij Cęſaris, Ioannes pręcurſor prędicatione, & baptiſmo pœnitentiæ excitat omnium animos ad exſpectandum Chriſti aduentum, ipſumque Chriſtum baptizat, voce Patris eum Filium ſuum declarante. Matth. 3. v 1 vſque ad finem, Lucæ 1 v 1 & ſeqq Ioan. 1. v. 6. 7. 8. Baptizatus itaque ducitur à Spiritu ſancto in deſertum; vbi ieiunat quadraginta dies, luctaturque cum diabolo Matth. 4 v 1 & ſeqq Marci 1 v 12. & Lucæ 4 v. 1. Intereà Ioannes Phariſæis ad ſe miſſis profitetur ſe non eſſe Chriſtum, Lucæ 3. v. 15. & fuſius Ioan. 1. v 19. & ſeqq.

2. Poſtridiè Ieſus ex deſerto reuerſus digito oſtenditur à Ioanne eſſe Agnus Dei. Repetit hoc teſtimonium poſtridiè. Ieſum ſequitur Andreas, qui adducit Simonem. Sequenti die occurrit Philippo, qui Nathanaëlem attrahit, Ioan. 1. v. 19. vſque ad finem capitis.

3. Hinc tendit in Canam Galilęę, vbi aquâ in vinum mutatâ deſcendit Capharnaum cum ſuis Inde Ieroſolymam inſtante Paſchate, vbi ementes vendentesque templo pellit, Ioan. 2. v 1 vſque ad 23.

Annus primus Prędicationis à primo Paſchate ſequente Baptiſmum, vſque ad ſecundum.

1. HOc ipſo primo Paſchate prędicanti Ieroſolymis multi credunt, propter ſigna, quæ faciebat Quo tempore Nicodemus noctu inſtituitur. Ioan 2. v. 23 & c. 3. vſque ad v. 22 Hinc in Iudæam diſcedit, baptizans per diſcipulos ſuos: cumque hominum affluxum moleſtè ferrent diſcipuli Ioannis, docet eos Ioannes Chriſtum creſcere debere ſe autem minui, Ioan. 3. vſque ad finem capitis

2 Non multò poſt, Herodes reprehenſus à Ioanne, conijcit eum in carcerem: quod tres Euangeliſtæ incidenter

narrant, Matthæus, c 14 v 3 Marcus c 6. v. 17. & Lucas c. 3 v. 19. ſed nullus ſuo loco. Quo audito Ieſus ſeceſſit à Iudæa in Galilæam, Matth. 4. v. 12. Marci 1. v. 14. & Ioannis 4. v. 1. Tranſiens autem per Samariam mulierem Samaritanam, & populum per biduum docet. Inde digreſſus poſt biduum à Galilæis honorifice excipitur & in Cana filium reguli febricitantē ſanat, ibid. Ioan. 4 à v 4. vſque ad finem capitis.

3. Ex Cana declinans patriam ſuam Nazareth, habitaturus venit Capharnaum. Hinc peragrat Galilæam prædicando, vocans ad mare piſcātes Petrum & Andreā, itemque Iacobum & Ioannem, edito captorum piſcium miraculo, Matth. 4. v. 13. vſque in finem, Marci 1. v 5. & Lucæ 5. v 1. & ſeqq. Cum iſtis ingreditur Synagogam Capharnaum: ac dæmonium eijcit, Petri quoque ſocrum febricitantem liberat, creſcentéq; famā veſperi ad ianuam plurimos ſanat, Marci 1. v. 21. Lucæ 4. v. 31. & aliquid Matth. 8. v. 14. Manè deſcendit Capharnao in deſertum: hinc in Galilæam, prędicando atque ſanando, Marci 1. v. 45. & Lucæ 4. v. 42.

4. Preſſus turbis iubet fretum traijci, reijcitque quemdam à diſcipulatu ſuo, Matth. 8. verſ. 18. Inter traijciendum obdormit, ortamque tempeſtatem verbo ſedat, ibidem verſ. 24. & Marci 4 v. 36. & Lucæ 8. v 23. Freto traiecto duos dæmoniacos apud Geraſenos à dæmonibus liberat, quibus porcos inuadere, & in ſtagnum præcipitare permittit, vt Matth. & Lucas ibidem conſequenter, Marcus verò c 5. v. . & ſeqq.

5. Redit manè ad Capharnaum, vbi paralyticum per tectum demiſſum ſanat, vnde digreſſus vocat Mathæum à telonio, & in conuiuio diſcipulos Ioannis & Phariſæos docet, Matth. 9. v. 1. & ſeqq. Marci 2 verſ. 1 Lucæ 5. verſ 18. Deinde à Iairo ad filiam curandam vocatus, in via ſanat tactu fimbriæ Hęmorrhoiſſam, & domi filiam à morte ſuſcitat, Matth 9. v. 18 Marci 5 v. 22. & Lucæ 8. v. 41. Et inde diuertens, duos ſanat cæcos, ex alio mutum eijcit dæmonium, quod Matth. cap. 9. verſ. 27 conſequenter narrat.

Annus ſecundus Prædicationis à ſecundo Paſchate vſque ad tertium poſt Baptiſmum.

1. POST aſcendit Ieſus Ieroſolymam, ad diem feſtum Paſchatis, vbi ad Probaticam piſcinam ſanat eum, qui triginta octo annos infirmus fuerat, factumque in Sabbato latè tuetur, Ioan. 5. v. 1. vſque ad finem capitis.

2. Hinc cum diſcipulis per ſata tranſit, cumque ſabbato ſpicas illi vellerent, & ipſe paulò poſt manū aridam ſanaſſet, vtrūque reprehendentes Phariſęos refellit, Matth. 12. v. 2. Marci 2. v. 25. vſq; ad finē, & initio c. 3. itēque Lucæ 6. v. 1.

3. Cùm propterea eum vellent perdere, ſecedit ad mare, turbam è mari docens, morboſque curans, Matth. 12. verſ. 15. Marci 3. v. 7.

4. Paulò poſt turbis relictis aſcendit in montem, in oratione pernoctat, eligit ex diſcipulis duodecim Apoſtolos, ad quos ac turbam longum vnum ſermonem habet, Chriſtianæ perfectionis compendium, qui dicitur *Sermo Domini in monte*, Matth toto c. 5. 6. & 7. Marci 3. v. 13. Lucæ 6. v. 12 vſque in finem capitis.

5 Deſcendens è monte in agrum Capharnaum, mundat leproſum Mat 8. v 1. Marci 1 v 40 Lucæ 5. v. 12. Vrbē ingreſſus paralytici liberat ſeruum Centurionis, Matth 8. v 5 Luc. 7 v 1. Vnde digreſſus ad oppidum Naim, ſuſcitat filium vnicum mulieris viduæ Lucæ ibid. v 11.

6. Iterum Ioannes è carcere mittit diſcipulos ſuos ad Ieſum, qui Ioannem ex multis capitibus laudans, taxat impœnitentiam Iudæorum, maximè Corozain, Bethſaïdæ, Capharnai. Matth. 11. v. 2. vſque in finem capitis, Lucæ 7 verſ 18. vſque ad 36 Hinc prandens apud Simonem Phariſæum peccata dimittit Magdalenæ, Lucæ 7. v. 36.

7. Capharnaï ſanat dęmoniacū cœcum & mutum: quā occaſione, calumniantes

opera ſpiritus ſancti Phariſæos, & ſignum de cælo quærentes latè refellit, Matth. 12 v. 22. vſque ad 46. Lucæ 11. v. 14. vſque ad 33. & Marci 3. v. 22. vſque ad 31.

8. Interea cognati aduolant, vt eum tanquam furioſum tenerent, Marci 3. v. 21. Cumque nuntiaretur eorum aduentus, vt eum conuenirent, docet omnes facientes voluntatem Dei eſſe matrem & fratres ſuos, Matth. 13 verſ. 46. Marci 3. v. 31. Lucæ 8. verſ. 19.

9. Hinc ad mare egreſſus multis parabolis, ſeminis, zinaniorum ſinapi, fermenti, theſauri, margaritæ, ſegenæ, docet turbas. Matth. 13 v. 1. vſque ad 53. Marci 4. v. 1. vſque ad 35. Lucæ 8. v. 4. & cap. 13 v. 18. Inde in Nazareth proficiſcitur vbi ſcandalizantur in eius concione, imò eijciunt eum è ciuitate, Matth. 13. v. 53 Marci 6. v. 1. vſque ad 7. Lucæ 4. v. 16. vſque ad 31. Pergit deinceps circuire vicos Galilææ, ſuppeditantibus vitæ neceſſaria mulieribus quas ſanauerat, Lucæ 8. v. 1

10. Apoſtolos præceptis inſtruit, mittitque binos ad prædicandum: qui prædicant, ſanant, vngunt infirmos oleo, Matth. toto c. 10. Marci 6. v. 7. vſque ad 14. Lucæ 9. v. 1. vſque ad 7. Interea & ipſe Ieſus Galilæos docendo peragrat, Matth. 11. v. 1. & Herodes ad famam Ieſu putat Ioannem à ſe occiſum, eſſe reſuſcitatum, Matt. 14. v. 1. Marci 6. v. 14. Luc. 9 v. 7.

11. Reuerſis à prædicatione Apoſtolis, ſecedit cum eis Ieſus in deſertum, trans mare Galilææ, vbi paſcit quinque millia virorum, quinque panibus, ac duobus piſcibus. Sub veſperam iuſſis Apoſtolis transfretare ipſe fugit in montem, vnde quarta vigilia veniens ſedat tempeſtatem, Matt. 14. v. 13. Marci 6. v. 30. vſque ad 53. Lucæ 9. v. 10. Ioan. 6. v. 1. vſque ad 22.

12. Exiens nauim in terram Geneſareth, ſanat omnes malè habentes etiam fimbriæ tactu, Matt. 14. v. 14 34. Marci 6. v. 53. alterâ verò die in ſynagoga Capharnaï occaſione patrati miraculi de panibus, longo ſermone docet ſe eſſe panem vitæ, carnem & ſanguinem ſuum eſſe manducandum & bibendum Ioan. 6. v. 22. vſque ad finem capitis.

Annus tertius Prędicationis à tertio Paſchate ſequente Baptiſmum, vſque ad quartum.

HOc Paſchate, quod Ioannis 6. v. 4. indicatur, Chriſtus vel non aſcendit Ieroſolymam, eo quòd eum Iudæi quærerent interficere, vel certè continuò reuerſus eſt in Galilæam, Ioannis 7. v. 1. vbi ſcribæ cum eo diſputant de lotione manum, atque obſeruatione traditionum. Vnde digreſſus in fines Tyri & Sidonis filiam Cananææ liberat à dæmonio: & ad mare rediens multos infirmos ſanat, atque inter cæteros ſurdum ſimul, ac mutum, Matt. 15. à v 1. vſque ad 32 Marci toto c. 7.

2. Mox ſeptem panibus, paucíſque piſcibus quatuor millia virorum cibat. Poſt quod miraculum venit in partes Magedan & Dalmanuthæ, vbi Phariſæi ſignum de cœlo petunt, quibus repulſis transfretans monet cauendum à fermento Phariſæorum ac Sadducæorum. Matth. 15 à v. 23. vſque ad v. 31 c. 16. & Marci 8. à v. 1. vſque ad 22. vbi Marcus conſequenter addit, apud Bethſaidam cæco extra vicum educto lumen eſſe reſtitutum.

3. Hinc apud Cæſaream Philippi Petri fidem exquirit & laudat, ædificandæque Eccleſiæ Petram futurum pollicetur: ſed mox paſſionem, ac mortem Ieroſolymis dicit ſibi ſubeundam, vnicuique verò geſtandam eſſe crucem ſuá. Octauo pòſt die transfiguratur in monte: vnde deſcendens eijcit dæmonium è lunatico, quod diſcipuli non potuerant. Inde digreſſus in Galilæam prædicit iterum paſſionem ſuam ac reſurrectionem, quæ omnia conſequenter narrantur, Matth. 16 à v. 13. vſque ad v. 23. c. 17. & Marci 8. à v. 27. vſque ad v. 31. c. 9. & Lucæ 9. à v. 18 vſque ad 46.

4. Ingreſſus Capharnaum pro ſe & Petro didrachmum ſoluit, Matth. 17. v. 23. Vnde ortâ contentione de primatu inter

diſcipulos, eorum ambitionem comprimit, aduocato puero, multáque prædicit de ſcandalo puſillorum cauendo, peccatiſque condonandis, exemplo Regis adducto, ineuntis rationem cum ſeruis Matth. 18. toto. c. Marci 9. v. 32 vſque ad finem, Lucæ 9. v. 46. vſque ad 51. & quædam cap. 7 v. 1. vſque ad 5.

5. Scenopegiâ inſtante noluit cum cognatis in Iudæam aſcendere ſed paulo poſt occultè aſcendit à Galilæa in Iudæam. Matth 19 v. 1. Marci 10 v. 1. & latius Ioan. 7 v 2. In itinere cùm Samaritani negaſſent ei hoſpitium, reprimit in diſcipulis vindictæ cupiditatem, imò Samaritanum obuium cum nouem aliis à lepra ſanat, eumque laudat, Lucæ 9. v. 51. & c. 17. verſ. 11.

6. Feſto Scenopegiæ mediante intrat Ieruſalem, tantâ docens efficaciâ, vt miniſtri ad eum capiendum miſſi ipſi caperentur Vnde cùm in montem Oliueti veſpere receſſiſſet, reuerſus manè mulierem in adulterio deprehenſam è Iudæorum manibus in terra ſcribens liberat: qua occaſione docet, quis ipſe ſit, & qui Iudæi; an eorum pater Abraham, an diabolus: vnde iam iamque lapidaturis manibus eorum elabitur. Mox verò præteriens cæcum à natiuitate, luto oculis illito die ſabbati eum ſanat, multáque de paſtore bono, de mercenario, de ouibus ſuis diſſerit, prout hæc omnia narrantur conſequenter per Ioan. toto c. 7. 8. 9. ac 10.

7. Egreſſus Ieroſolymis peragrat Iudæam deſignans alios ſeptuaginta duos diſcipulos, quos binos præmittit in omnem locum quò venturus erat, inſtruens eos ferè ſimilibus, quibus aliquantò antè Apoſtolus inſtruxerat: reuerſos docet modeſtiam, Patrique ſuo gratias agit, Lucæ 10. v. 1. vſque ad 25. & aliquid, Matth. 11. v. 25. vſque ad finem.

8. Hinc Scribam arrogantiorem docet, quis eius proximus ſit exemplo Samaritani. Paulò poſt in Bethania hoſpitio exceptus, Mariæ otium Marthę negotiis præfert. Deinde diſcipulos orare docet, *Pater noſter, &c.* maximéque perſeuerantiam orationi eſſe adhibendam, Lucæ 10. à v. 25. ad v. 14. cap. 11.

9. Inuitatus ad prandium à Phariſæo carpit eorum præpoſterum munditiæ ſtudium, hypocriſin, aliáque vitia ſæpiùs *Væ*, ingeminans Lucæ 11. v. 37 vſque ad finem. Deinde hereditatis diuiſionem à ſe reijcit, ab auaritia, & à ſollicitudine rerum temporalium reuocans multis argumentis, Lucæ 12. à v 13 vſque ad 5. Quæ verò vſque ad finem capitis ibidem ſequuntur, eodem tępore ſubiuncta videtur quamuis & aliis locis, & occaſionibus pleraque dicta ſint.

10 Deinde cùm ei nunciatum eſſet de Galilæis à Pilato occiſis, prouocat omnes ad pœnitentiam, ne inſtar ficus infructuoſæ excidantur: mulierem ab octodecim annis inclinatam erigit, murmuranteſque comprimit: cæteros verò auditores inſtruit parabolis grani ſinapis, ac fermenti. Inde per caſtella Iudææ tendens in Ieruſalem, cùm rogaretur, an pauci eſſent ſaluandi, docet per anguſtam portam nitendum eſſe, cuius oſtio ſemel clauſo fruſtrà pulſarent. In ipſa die monitus, vt ab Herode ſibi caueret, reſpondit mortem ſibi in Ieruſalem eſſe ſubeundam: quam ſæpe voluerit inſtar gallinæ congregare, Lucæ 13. toto capite.

11. Ad prandium vocatur à principe Phariſæorum, curat hydropicum, quod ſimilitudinibus ſibi licere oſtendit docens conuiuas, non aucupandum eſſe primum locum, nec inuitandos eſſe diuites, ſed pauperes, ac debiles. Subijcit parabolam cœnæ magnæ, ad quam vocati excuſant ſe variis prætextibus. Deinde exemplo ædificantis turrim explicat, quantum requiratur in eo, qui velit eſſe diſcipulus ſuus, Lucæ 14. toto capite.

12 Murmurantibus deinde Phariſæis, quòd reciperet peccatores, tribus parabolis ouis, drachmæ & filij perditi eos refellit: quorum deinde taxatâ auaritiâ prouocat eos ad eleemoſynam, adductis exemplis villici diffamati ac diuitis epulonis, Lucæ toto c. 15. ac 16.

13. Deinde hyeme in Encæniis diſputat in porticu Salomonis cum Iudæis ſe circumſtantibus: cumque vellent eum lapidare & apprehendere, abiit trans Iordanem Ioan. 10. vſque ad 40.

14. Confluentibus hîc ad eum Iudæis, docet ac ſanat turbas: diſputatque cum Phariſæis de coniugij firmitate, diuortio, cælibatu, Ioan 10. v. 41. & 42. Matth. 19. à v. 1. vſque ad 13. Marci 10. à v. 1. vſque ad 13 Ibidem vetat à ſe arceri paruulos, quibus manum imponens benedixit. In via verò diues adoleſcens à ſequendo Chriſto deterretur propoſitâ paupertate, quâ occaſione tradit, quanta diuitibus ſit difficultas intrandi in regnum Dei, quanta felicitas futura eorum, qui propter Chriſtum omnia dereliquerint, Matth. 19. à v. 13. vſque ad finem, Marci 10. à verſ. 13. vſque ad 31. Lucæ 18 à v. 15. vſque 31. Eodem verò tempore adducta parabola operantium in vinea diſcipulos docet, ſæpè primos fieri nouiſſimos & contrà, vt Matthæus attexit initio capitis 20.

15. In finibus adhuc Iudææ conſtitutus accipit nuntium de infirmitate Lazari, quem cum ſciret eſſe mortuum, tendit in Bethaniam vbi eum quatriduanũ ſuſcitat, Quo miraculo multis credentibus, mors eius decernitur à Pontificibus & Iudæis. Itaque Ieſus abiit in fines Iudææ iuxtà deſertum in ciuitatem Ephrem, Ioan. 11. à v. 1. vſque ad 55

16. Inſtante Paſchate tendit Ieroſolymam præmonens diſcipulos de cruce & morte ibidem ſubeunda, & ſecutura reſurrectione. Quò audito regnum inſtare putantes duo filij Zebedæi, per matrem petunt, vt conſeſſum à dextris, ac ſiniſtris ſibi concederet. Stomachantes illam ambitionem, Apoſtolos humilitatem docet: tempus notat Ioan. c. 11. v. 55. hiſtoriam verò Lucas c. 18. v. 31. Matthæus capitis vigeſimi, verſu 17. vſque ad 29. & Marcus cap. 10. v 32 vſque ad 46.

17. Pergens Ieſus ingreditur Iericho, vbi excipitur hoſpitio à Zachæo, & ſalutem illius domui factam annuntians, adiũgit parabolam de ſeruis negotiantibus, Lucæ 19. v. 1. vſque ad 28. & mox egreſſus duobus cæcis reſtituit viſum, Matth. 20. verſ. 29. Marci 10. verſ. 46 Lucæ 18. verſ. 46. Hinc venit Bethaniam ante ſex dies Paſchæ, Ioan. 12. verſ 1. Poſtridie fit ei cœna in domo Simonis leproſi, Lazaro ſimul accumbente, Martha miniſtrante, Maria vnguentum effundente, quam ob cauſam diſcipulorum murmur compeſcitur, Matth. 26. verſ. 6. Marci 14. verſ. 3. Ioan. 11. verſ. 2.

18. In craſtinum, hoc eſt, die Dominica è Bethania profectus aſello per mõtem Oliueti, turbis acclamantibus, *Hoſanna in excelſis*, tendit Ieroſolymam, Matth. 21. verſ. 1. Marci 11. verſ. 1 Lucæ 19. v. 29. Ioan. 12. v. 12. Ciuitati proximus deflet ac prædicit exidium eius, Lucæ 19. v. 45.

19. Ingreſſus vrbem, templo vendentes eijcit, cæcos claudoſque ſanat, & indignantibus Phariſæis os obturat, Matth. 21. v. 12. Marci 11. v. 15. Lucæ 19. verſ. 45. Interim Iudæis frendentibus gentiles deſiderant videre Ieſum: qua occaſione glorificatur à patre, voce cælitus delapſa, & ipſe nonnulla ad Iudæos diſſerit, Ioan. 12. v. 20. vſque ad finem cap.

20. Veſpere vrbe egreditur in Bethaniam, manè verò die ſequente, id eſt, feria ſecunda rediens maledicit ficui. Diè in docendo tranſacta redit iterùm veſperi in Bethaniam. Matth. 21. v 17. Marci 11. v. 11.

21. Poſtridiè, hoc eſt, feria tertia cùm rediret Ieroſolymam, diſcipuli mirantur ficum aruiſſe. Itaque docet eos vim fidei & orationis, Matth. 21. v. 20. & ſeqq. Marci 11. v. 20. In templum veniens, ac de poteſtate, qua iſta faceret, interrogatus, perſtringit Iudæos: quòd enim ſcientes nollent agnoſcere, propoſitiſque parabolis tranſlationem regni Dei à Iudæis ad Gentes prædicit, Matth. 21. v. 23. vſque ad finem, & initio capitis 22. vſque ad v. 15. Marci 11. v. 27. vſque ad finem, & initio cap. 12. Lucæ 20. v. 1. vſque ad 20.

22. Hinc irati cùm manibus eum capere non auderent, conantur capere in ſermo-

ne, obtundendo eum vafris quæſtionibus, de cenſu Cæſari ſoluendo, de coniugio poſt reſurrectionem, de mandato maximo in lege: quibus ſolutis proponit eis, & ipſe quæſtionem de Chriſto, an eſſet Filius Dauid, Matth. 22. v 15. vſque ad finem, Marci 12. à v 13. vſque ad 38. Lucæ 20. à v. 21. vſque ad 45.

23. Tunc, cùm iuſſiſſet Phariſæos tamquam ſuper cathedram Moyſis ſedentes audiri, grauiſſimè inuehitur in eorum vitia, vindictam comminatus diuinam, & octies *Væ* ingeminans, latè toto cap. 23. Matth. breuiter vero Marci 12. v. 38. & Lucæ 20 v 45. Poſt quem ſermonem ſedens contra gazophylacium prefert eleemoſynam viduæ pauperis, duo ſcilicet minuta muneribus diuitum, Marci 12 v. 41. Lucæ 21. v. 1.

24. Templo egreſſus ſub veſperam diſcipulis ſtructuram eius mirantibus, prædicit excidium eius; vnde in montem vſque progreſſus Oliueti, cum ſediſſet ex aduerſo, dat ſigna conſummationis, tam Ieruſalem, quàm totius ſæculi, addens tamen eſſe incertum diem aduentus ſui, adeòque omnibus vigilandum eſſe, quod declarat parabolis decem virginum, ſeruorumque negotiantium, Matth 24. toto cap. & 25. vſque ad v. 31. Marci toto c. 13. Lucæ c. 21 à v 25. vſque ad finem: quibus deinde formam iudicij generalis ſubiungit Matth. 25. verſu 31 vſque ad finem.

25. Feria quarta manè prædicit poſt biduum Paſcha futurum, & ſe agendum in crucem, Matth. 26. v. 1 Marci 14 v 1. & 2 Lucæ 22 v. 1 & 2 Eadem verò die paciſcitur Iudas cum Principibus Sacerdotum, & cum Iudæis magiſtri ſui proditionem, Matth 26. v. 3. itémque 14. Marci 14. v. 10 Lucæ 22. v. 2.

26. Feria denique quinta diſpulos duos mittit ad parandum ſibi Paſcha, dans eis indicium inueniendæ domus hominem amphoram aquæ baiulantem Matth. 26. v. 17. Marci 14 v 12. Lucæ 22. v. 7. vſque ad 14. Atque hic ſequitur quartum Paſcha prædicationis, in quo & mortuus eſt: ita vt elapſi fuerint à baptiſmo eius vſque ad mortem, tres anni completi, & fere tres menſes.

QVARTVM PASCHA.

SERIES PASSIONIS CHRISTI.

Mors, & Reſurrectio vſque ad Aſcenſionem eius.

1 FEria quinta ſub veſperam, qua incipiebat dies primus Azymorum ſeu feſtum Paſchatis, comedit cum diſcipulis in Cœna agnum Paſchalem Matth. 26 v. 20. Marci 14 v 16 Lucæ 22. v 14 qua cœna abſoluta lauit eorum pedes, Ioan. 13. v. 1. vſque ad 21 Et mox inſtituit, ac tradit eis Sacramentum Corporis & Sanguinis ſui, Matt 26 Marci 14 v. 22. Luc. 22. v. 17.

2 Deinde prædicit ab vno eorum hac ipſa nocte ſe prodendum eſſe, quod Matt. cap 26. verſ 2. & Marc cap. 14. v. 18. anticipando velut ante cœnam narrant. Lucas verò cap. 22. v 21. & Ioan. cap. 13: v 21. ordine recto poſt cœnam. Itaque Iudas bucellâ intinctâ deſignatus præceps egreditur. Ioan cit cap. 13 v 26. Hic prædictionis occaſione diſcipuli contendunt inter ſe, quis eorum videretur eſſe maior, & conſequenter à proditione alienior: quorum ſtudium præpoſterum commendata eis humilitate reprimit, Luc. 22. v. 24 vſque ad 31 additóque mandato nouo mutuæ dilectionis Ioan. 13. v. 34.

3 Hinc pro Petri fide ſe oraſſe dicens, iactanti conſtantiam ſuam prænunciat trinam negationem Luc. 22 v 31 vſque ad 38 Ioan. 13 v. 36 vſque ad finem. Poſt huiuſmodi triſte vaticinium humaniſſimè conſolatur & erigit eorum animos prolixo ſermone, Ioan. toto cap. 14. 15. & 16. quem compleuit oratione ad Patrem fuſa pro Apoſtolis, & pro omnibus crediturís, ibid toto c. 17

4. Dehinc egreſſus domo verſus montem Oliuarum, omnes ſcandalum eadem nocte paſſuros prædicit, Petróque arrogantiùs, iterum glorianti, cum cæteris

grauiùs peccaturum, Matth. 26. verſu 31. vſque ad 36. Marci 14. v. 37 tranſitoque torrente Cedron, venit in hortum villæ Gethſemani, Matth. 26. verſu 36. Marci 14. verſu 32. Lucæ 22. verſu 39. Ioan. 18. verſ. 1.

5. Hic aſſumptis tribus Apoſtolis ſummam animi triſtitiam patefacit, ter orat, ſanguinem ſudat, de cælo confortatur, dormientes excitat, prædicit adeſſe proditorem, obuiam ei procedit, Matth. 26. v. 3. vſque ad 50. Marci 14. v. 22. vſque ad 45. Lucæ 22 verſu 39. vſque ad 47. Cùm totam turbam proditioni adiunctam, vno verbo proſtrauiſſet, Ioan. 18. v. 5. excipit oſculum Iudæ, vetat Apoſtolos capi: capitur ipſe, Petrùſque Malchi auriculam amputans, atque ipſi Iudæi reprehenduntur Matth. 26. verſ. 49. vſque ad 56. Marci 14. v. 45. Lucæ 22. v. 47. vſque ad 54. Ioan. 18. v. 10. Quibus viſis fugiunt diſcipuli, atque adoleſcens aliquis tumultu excitatus, abiectâ ſindone, profugit nudus, Matth. 26. verſu 56. Marci 14. verſu 50.

6. Captus Ieſus Annæ primùm ſiſtitur, hinc ad Caïpham ducitur, quo & Petrus eum ſecutus per alium diſcipulum intromittitur. Hinc primùm examinatus Ieſus de doctrina & diſcipulis, liberéque reſpondens alapam accipit à miniſtro, Ioan. 18 v. 13. vſque ad 25. Deinde falſis teſtibus impetitus & Pontificis admiratione confeſſus ſe eſſe Chriſtum, reus mortis decernitur, Matth. 26. v. 37. vſque ad 66. Marci 14. v 55. vſque ad 65.

7. Dum hæc fiunt, Petrus ad ignem agnitus ab ancillis miniſtriſque ter ſplendidè negat ſe noſſe Chriſtum, donec gallo cantante ad ſe reuerſus fleuit amarè Matt. 26 v. 69. vſque ad finem, Marci 14. v. 66. vſque ad finem, Lucæ 22. v. 55. vſque ad 63. Ioan 18 v. 17. Ieſus verò iam condemnatus variis ludibriis exagitatur, Matt. 26. v. 67. & 68 Marci 14. v 65. Lucæ 22. v. 63.

8. Manè iterum ſiſtitur concilio, & perſiſtens in confeſſione quòd eſſet Chriſtus, iteratò condemnatur, Lucæ 22. v. 66. vſque ad finem, atque ita interficiendus & vinctus à toto concilio ducitur ad Pilatum, Matth. 27 v . Marci 15 v. 1. Lucæ 23 v. 1. Ioan. 18 v. 28.

9. Videns ergò eum damnatum eſſe Iudas, & pœnitentiâ ductus, laqueo ſe ſuſpendit, abiectis priùs in templum argenteis, quibus ager figuli emitur in ſepulturam peregrinorum, Matthæi 27 v 3

10. Cùm verò Iudæi Ieſum accuſare detrectarent, vt qui iudices eius fuiſſent, Pilatus autem nollet eum occidere niſi causâ cognita, Ioan. 18 v 29 vſque ad 33. tandem accuſant, eum de variis, & potiſſimùm quòd ſe Chriſtum Regem eſſe diceret. Lucæ 23. v 2. De quo latius & ſeorſim à Pilato interrogatus fatetur ſe Regem eſſe, non tamen quales ſunt Reges huius mundi, Matth. 27 v. 11. Marci 15. v. 2. Lucæ 23. v. 3 & maximè Ioan. 18. v. 33. vſque ad 38.

11. Egreſſus Pilatus renuntiat ſe nullam inuenire in eo mortis cauſam Lucæ 23 v. 4 & Ioan. 18. v. 38. Cum verò adhuc obtunderent aures Præſidis accuſando, ſemel falſus Ieſus nihil amplius reſpondit, non ſine magna Præſidis admiratione, Matth. 27. v. 12 vſque ad 15. Marc 15 v. 3. Tandem noua calumnia clamauit eſſe turbatorem populi à Galilæa vſque Iudæam. Quo audito, quòd eſſet Galilæus, vt Pilatus à cauſa moleſta ſe expediret, mittit eum ad Herodem Tetrarcham Galilææ, qui ſpretum albiſque indutum remiſit ad Pilatum, Lucæ 23 à v 5 vſque ad 12.

12. Rurſus igitur Pilatus eum innocentem eſſe etiam Herodis iudicio denuntians, profitetur ſe eum dimiſſurum, adhibitâ nonnulla caſtigatione, Lucæ 23. v. 13. ante quam tamen alium liberandi modum tentat, componendo eum cum Barabba homine facinoroſo vix dubitans innocentem præ latrone ex eorum votis eſſe liberandum: ſed multum licet renitente Præſide ac diſputante, Barrabas prælegitur, Ieſus ad crucem poſtulatur, Matth. 27. v 15. Marci 15. v. 6. Lucæ 23. v. 17. Ioan. 18. v. 39.

13. Spe itaque fruſtratus Pilatus Ieſum iubet flagellari: quo facto à tota militum cohorte exuitur, ſpinis coronatur, illuditur, populo à Pilato oſtenditur, vt miſero illo ſpectaculo flecterentur, Matth. 27. v. 26. Marci 15. v. 15. Ioann. 19. v. 1. Sed indomitâ ferociâ pergunt eũ ſuccenſente Pilato ad crucem poſcere. Vt verò clamores ſuos etiam ratione fulcirent, dicunt eum eſſe mortis reũ, eo quòd ſe Filiũ Dei feciſſet. Quo examinato cùm Pilatus eũ ex timore vellet dimittere, inuidiam læſæ maieſtatis Cæſaris ei cõcitant: quâ fractus Pilatus tandem iniuſtitiæ dedit manus, ſedens pro tribunali, vt eum damnaret, Ioann. 19. v. 7. vſque ad 14.

14. Sedens igitur iam in procinctu ad ferendam ſententiam monetur ab vxore, vt à negotio iuſti iſtius abſtineret, Matth. 26. v. 19. Itaq; Pilatus iterùm diſceptans pro eius liberatione, vt eſt Ioan. 19. v. 14. & 15. tandem nihil proficiens lauat manus coràm omni populo: quo ſanguinis eius reatum ſibi filiiſque ſuis imprecante, iudicat fieri petitionem eorum, tradens eum crucifigendum, Matth. 27. verſ. 24. & 25. Lucæ 23. verſ. 24.

15. Damnatus ducitur à militibus cruce onuſtus extra ciuitatem: quo cùm veniſſent, crucem, vt expeditiùs incederet, Simoni Cyrenæo imponunt, Matth. 27. v. 31. Marci 7. v. 20. & 21. Lucæ 23. v. 26. Cùm verò turba populi, ac mulierũ lamentãtium ſequeretur, ad eas cõuerſus prædicit vltionem ipſis, ac earum filiis imminentem, Lucæ 23. v. 27. vſque ad 33.

16. Ad montem Caluariæ vbi venit, propinatur ei vinum myrrhatum felle mixtum; guſtatum verò quale eſſet noluit bibere, Matthæi 27. verſ. 33. & 34. Marci 15. verſ. 22. & 23. Hinc crucifigitur oratque pro crucifixoribus, Lucæ 23. v. 33. & 34. Cruci additur titulus cauſæ, Matth. 27. verſu 37. Marci 15. verſu 26. Lucæ 23. verſ. 38. Ioann. 19. verſ. 19. quem ſcriptum Pilatus non vult mutare, Ioan. 19. v. 20. & ſeqq. Vt verò maior eſſet ignominia, crucifiguntur cum eo hinc & inde duo latrones, Matthæi 27. v. 38. Marci 15. verſ. 27. Lucæ 23. v. 33. Ioan. 19. verſ. 18.

17. Milites partiuntur inde coràm ipſo veſtimenta eius, Matth. 27. verſ. 35. Matth. 15. v. 24. Lucæ 23. v. 34. Ioann. 19. v. 23. & 24. Populus verò ſpectans, & Pontifices, & milites ei inſultabant morienti, variáque exprobrabant, Matt. 7. v. 39. vſque ad 44. Marci 15. v. 29. vſque ad 33. Lucæ 23. v. 35. Cùm verò & alter latronum hoc faceret, alter eum reprehendit, Ieſum agnoſcit Dominum ſuum, & ab eo paradiſi promiſſionem impetrat, Lucæ 23. v. 39. vſque ad 44. Hinc matrem adſtantem cruci commendat diſcipulo præſenti, quem diligebat, Ioann. 19. v. 15. & ſeqq.

18. Interim dum hæc fierent, ab hora ſexta, quâ crucifigebatur, factæ ſunt tenebræ vſque ad horam nonã, Matth. 27. v. 45. Marci 15. v. 33. Lucæ 23. verſ. 44. circa quam horam exclamauit, *Eli, Eli*, Matthæi 27. v. 46. Marci 15. verſu 34. Cúmque eodem tempore dixiſſet, *Sitio*, Ioan. 19. v. 28. milites hoc in riſum vertentes, acetúmque offerentes, interpretantur eum *Eliam* inuocare, Matth. 27, v. 47. Marci 15. v. 35. Lucæ 23. v. 36. Accepto aceto dixit, *Conſummatum eſt*, Ioan. 19. v. 30. Iterùm verò clamans voce magnâ, *In manus tuas commendo ſpiritum meum*, inclinanſque caput expirauit, Matth. 27. v. 50. Marci 15. v. 37. Luc. 23. v. 47. Ioan. 19. v. 30.

19. Interim velum templi ſciſſum eſt, terra mota, petræ diruptæ, ſepulchra aperta ſunt: ex quibus Centurio agnoſcit Filium Dei: cæteri tundentes pectora reuertuntur, Matth. 27. v. 51. vſque ad 55. Marci 15. v. 38. & 39. Lucæ 23. v. 45. & iterùm 47. & 48. Iudæi verò propter inſtans ſabbatum impetrant, vt crucifixorum crura frangerentur: quod fit latronibus, non Ieſu, quia iam mortuo: ſed lancea aperitur latus eius, Ioann. 19. v. 31. vſque ad 38.

20. Itaq; iam veſpere Ioſeph ab Ari-

mathæa obtenta veniã deponẽdi corporis, illud condit aromatibus, ſindone inuoluit, adiutus à Nicodemo ſepelit in horto, in monumẽto ſuo nouo, obſeruantibus locũ mulieribus, Matth. 27. v. 55. Marci 15. v. 42. vſq; ad finem, Luc. 23. v. 50. vſq; ad finẽ, Ioan. 19. v. 38. vſque ad finẽ. Poſtridiè, hoc eſt ipſo die ſabbati, cum cõſenſu Pilati, Phariſæi ſigillo muniunt os ſepulchri, & cuſtodes apponũt, ne furto ſublatus reſurrexiſſe diceretur, Matth. 27. v. 56. vſque ad finem.

Reſurrectio.

21. VEſperi finito ſabbato mulieres parãt aromata, & poſtridiè prima ſabbati, hoc eſt die Dñica ſummo manè, albeſcente iam cœlo veniunt ad monumẽtum, vt corpus vngerent, Matt. 28. v. 1. Marci 16. v. 1. Lucæ 24. v. 1. Ioã. 20. v. 1. Appropinquantibus Angelus deſcendens cũ terrę motu tollit lapidem à ſepulchro, & ſedit ſuper eum: quo cuſtodes exterriti fiunt velut mortui, Matt. 28. verſ. 2. Marci 16. verſ. 3.

22. Mulieres iubet animo ſecuro eſſe, nuntianſque Ieſum ſurrexiſſe, hortatur ingredi (quod & fecerunt) vt videant locum corpore vacuũ, & hoc diſcipulis annuntient, Matt. 28. v. 5. Marci 15. v. 3. Lucæ 24. v. 3. Illæ conſternatæ egrediuntur monumento, & mox inueniunt duos Angelos, qui eis idem dicunt, eaſq; increpant paulò duriùs, Lucæ 24. v. 4. vſque ad 9. Nũtiant illæ Apoſtolis, corpus eſſe ſublatum, & Angelorum viſionem ſibi apparuiſſe, qui dicũt Ieſum viuere. Quare Petrus & Ioannes currũt, vt rem explorent, & non inuento corpore, verè illud ſublatum eſſe credunt, Lucæ 24. verſ. 9. vſque ad 13. Ioann. 20. v. 2. vſque ad 10.

23. Maria cum Apoſtolis reuerſa perſtat plorans in quærendo corpore, videt duos Angelos, & mox ipſum Dominum, putans eſſe hortulanum, Marci 16. v. 9. Ioann. 20. v. 11. vſque ad 18. Quod cùm Apoſtolis narratura in vrbem cũ cęteris mulieribus feſtinaret, obuium habuerũt omnes Ieſum, Matth. 28. verſ. 9.

24. Intereà cuſtodes in vrbem veniũt acceptâque pecunia ſpargunt corpus à diſcipulis furto ſublatum, Matthæi 28. v. 11. vſque ad 16. Cùm vero necdum crederẽt Apoſtoli mulieribus, apparet Dominus Petro, Lucæ 24. v. 34. necnon duobus diſcipulis euntibus in Emaüs, Marci 16. v. 12. & fuſiùs Lucæ 24. v. 13. vſq; ad 36. qui cùm reuerſi in Ieruſalem Apoſtolis cõgregatis apparitionem illam narrarent, eâdem illâ die, primâ ſabbati, ſeu dominicâ veſperi, ſtetit Ieſus in medio eorum abſente Thoma, oſtenditque eis manus, ac latus, denique comedit cum eis, ac bibit, Marci 16. v. 14. vſque ad 19. Luc. 24. v. 39. vſque ad 50. Ioan. 20. v. 19. vſque ad 24.

25. Cùm autẽ Thomas Apoſtolis non crederet, octauo poſt die eidẽ apparet, ac Thomæ manus, ac latus palpandum offert, Ioan. 20. v. 24, vſq; ad 30. Deinde diſcipuli in Galilęam ex mãdato Domini profecti vident eum piſcantes ad mare Tiberiadis: prandent cũ eo; & Petrus totius ouilis, hoc eſt Eccleſiæ, curã accipit, Ioann. 21. v. 1. vſque ad 24. Denique vident eum in mõte ſibi per eum conſtituto in Galilæa, Matth. 28. v. 16. vbi docet eos omnem poteſtatem ſibi eſſe traditam. Baptiſmi formam tradit, ſignaque credentes ſecutura, ibid. v. 16. & Marci 16 v. 11. vſque ad 19.

Ad extremũ conuerſatus cum eis per dies quadraginta locutuſque de regno Dei, die tandem quadrageſimo educit eos in Bethaniam, montémque Oliueti, & repreſſa eorum curioſitate de tempore quo reſtitueretur regnum Iſraeli, eleuatis manibus benedicens eis, aſcendit in cœlum, Marci 16. verſ. 19. Luc. 24. v. 50. Actor. 1. v. 6. & ſeqq. Vbi iam ſedet ad dexterã Patris cooperans prædicatoribus Euãgelij ſui, ſermonemque confirmans ſequentibus ſignis, Marci 16. verſ. 19. & vltimo.

FINIS.

650879

INDEX.

A

AB præpoſitio pro, *Præ*, Luc. 18. v. 14.
Abilina ab Abila ciuitate dicta, Luc. 3. v. 1.
Ab Abraham cur inchoëtur genealogia Chriſti, Matth. 1. v. 2.
Abraham pater credentium, Luc. 16. v. 22.
Abraham quomodo diem Chriſti vidit, Ioann. 8. v. 56.
Abundantia bonorum affectuum profert fructũ, conuenientem, Matth. 12. 35.
Abnegare ſeipſum diuerſimodè ſumitur, Matth. 16. v. 24.
Abominationem deſolationis quidam putant Antichriſtum, Matth. 24. v. 15. Aliæ opiniones, ibid.
Abſolutio ſacramentalis non eſt pura declaratio peccati remiſſi, Ioan. 20. v. 23. Eſt actus iudicialis præſupponens cognitionem accuſatoriam, ibid.
Accuſationem accuſatione grauiori pellit Chriſtus, Matth. 15. v. 2.
Acetum cur parauerant, & cur quæritur audito *Eli Eli, &c.* Matth. 27. v. 48.
Adam quomodo Dei Filius, Luc. 3. v. 38.
Adar menſis, cui menſi noſtro reſpondeat? Ioan. 10. v. 22.
Adoleſcẽs quis ſecutus Chriſtum, Marc. 14. v. 51.
Adomim latrociniis celebre, Luc. 10. v. 29.
Adoptiuus filius non odit naturalẽ, Ioan. 8. v. 42.
Adorare pro ſacrificare, Ioan. 4. v. 20. & 23.
Aduentus Chriſti toti mundo erit conſpicuus, Matth. 24. v. 17.
Aduentus Chriſti duplex, Matth. 17. v. 12.
Aduentus Chriſti duplex à Iudæis confuſus, Ioan. 1. v. 21.
Aduentus Chriſti ad iudicium particulare in morte vniuſcuiuſque, Ioan. 4. v. 3.
Adultera ad Chriſtum adducitur, Ioann. 8. v. 2. & ſeqq.
Adulterium non eſt cauſa ſufficiens ad vxorem dimittendam, & aliam ducendam, Matth. 19. v. 9.
Ægypto quid profuerit confugium Chriſti, Matth. 2. v. 13. Quamdiu ibi manſerit incertum, Matth. 2. v. 15.
Æs vocatur omnis pecunia, Marc. 12. v. 41.
Affectare ſigna præcellentiæ non decet, Matth. 21. v. 6.
Affectum dantis potiùs reſpicit Deus, quàm rei datæ magnitudinem, Matth. 10. v. 42.
Affectus terreni mali, Matth. 13. v. 15.
Affectus vitæ melioris per ſollicitudinem ſæculi extinguitur, Matth. 13. v. 22.
Affectibus proprijs valedicendum, Matt. 16. v. 24
Affectus humanos cur Chriſtus aſſumpſerit, Matth. 26. v. 36.
Affirmandi modus modeſtus, Matth. 26 v. 25.
Afflictiones parato animo non ſuſcipiens non eſt dignus nomine Chriſtiani, Matth. 10. v. 38.
Agnus veſpere ſolitus comedi, Matth. 26. v. 20. Immolari verò circiter horâ tertiâ pomeridianâ. ibid.
Agnus paſchalis præfigurabat Chriſtum, Ioann. 1. v. 29.
Per *Agnos* bis repetitos deſignantur duo populi, Iudaicus & Gentilis: per *Oues* Epiſcopi & Paſtores, Ioan. 15. v. 21.
In Agro cur paſſus eſt Chriſtus, Matt. 17. v. 31.
Alabaſtrum non à menſura, ſed à materia dictũ, Luc. 7. v. 37.
Alapa & *Colaphus* quî differant, Ioan. 18. v. 22.
Albedo veſtium Chriſti in transfiguratione erat fulgor tranſparentis luminis, Matth. 17. verſ. 2.
Alienam infirmitatem tolerare & curare Chriſtus docet. Matth. 26. v. 41.
Aliis faciendum quod nobis fieri volumus, Matth. 7. v. 12.
Allegorica explicatio ſanatorum cæcorum, Mat. 20. v. 31. Ficus, Matth. 21. v. 19. Culicis & cameli, Matth. 23. v. 42.
Aloë ſua amaritudine reſiſtit putrefactioni, Ioã. 19. v. 39.
Altare Thymiamatis in ſanctuario, non in Sancta ſanctorum fuit, Luc. 1. v. 9.
Amare animam ſuam in hoc mundo, quid? Ioan. 12. v. 15.
Ambitionis cupiditas taxatur & amputatur, Luc. 14. v. 7. & ſeqq.
Ambitioſa contentio diſcipulorum, Matth. 18. v. 1. Quæ eius cauſa? ibid. Eius repreſſio v. 3. Matth. 20. v. 24.
Amen, Amen, pro certo certius, Ioan. 1. v. 51. & Ioan. 8. v. 34.
Amicitia ſincera non quærit proprium commodum, ſed amici; Ioan. 14. v. 28.
Amicus vocatur amico animo inuitatus, Matth. 22. v. 12.
Amor Chriſti erga ſuos electos, Ioan. 13. v. 1.
Amor ſui impedit amorem Chriſti, Matth. 10. v. 39.
Amor diuitiarum quàm periculoſus? Matth. 19. v. 28.
Anabaptiſtæ refelluntur, Marci 16. v. 16.
Andreas frater Petri, Matth. 10. v. 2.
Andreæ Apoſtoli auctoritas apud Ieſum, Ioann. 12. v. 12.
Angariare quid? Matth. 5. v. 41.
Angelum cuſtodẽ habent homines, Matt. 8. v. 10

EEee ij

Angeli cuſtodis officium, Matth.18. v.11.
Angeli Chriſto miniſtrant, Matth.4. v.11. Item Ioan.21. v.9.
Angelorum miniſterium circa animas iuſtorum, Luc.16. v.22.
Angeli miniſterio lapis reuolutus à ſepulchro, Matth.28. v.2.
Angeli cur meſſores? Matth.28. v.20.
Angelis in quo erunt homines ſimiles in cælo, Matth.22. v.30.
Angelus cur in templo, iuxta altare, & à dextris apparuerit Zachariæ? Lucæ 1. v.11.
Inter bonorum & malorum Angelorum apparitiones diſcrimen, Lucæ 1. v.11.
Anima hominis non eſt proprij, ſed alieni iuris, nempe Dei, Lucæ 12. v.28.
Anima ſumitur pro vita temporali, Matth.6. v.25. Aliæ eius acceptiones, Matth.10. v.39.
Anima diligens iuſtitiam & dominans paſſionibus eſt ſpiritualis regina, Lucæ 17. v.21.
Anima deſolata comparatur viduæ, Luc.18. v.3.
Animæ humanæ immortalitas, Lucæ 13. v.46.
Ex hac colligitur reſurrectio, Matth.22. v.32.
Animi dantur Apoſtolis, Matth.28. v.20.
Animus hominis Deo ſemper inhærere debet, Ioan.8. v.29.
Annas Pontifex quinque filios habuit Pontifices, Lucæ 3. v.2.
Annas ſocer Caïphæ Pontificis, Ioan.12. v.13.
An ſimul cum Caïpha Pontif. geſſerit, Luc.3. v.2.
Annæ propheriſſæ caſtitas virginalis, coniugalis, & vidualis, Luc.2. v.36. & 37.
Annorum Chriſti computus vulgaris æquo breuior, Lucæ 3. v.23.
Annus Iulianæ correctionis quo natus eſt Chriſtus, ibid.
Annulus ornatus hominis liberi & locupletis, Lucæ 15. v.22.
Ante mundi conſtitutionem, pro ab æterno, Ioan. 17. v.24.
Antequam quid importet, Matth.1. v.18.
Antichriſti aduentus prædicitur, Ioan.5. v.43.
Apex de lege non cadit quin impleatur, Lucæ 16. v.17.
Apoſtolus quid ſignificet, Matth.10. v.1.
Apoſtoli cur duodecim, Matth.10. v.2. Eorum nomina, ibid. & verſ. ſeqq. Suſtinent perſonam Chriſti, Matth. 10. v. 40. Conſtantia probatur, Matth.14. v.24.
Qua ratione Chriſtus iis omnia nota fecerit, Ioan.15. v.15.
An elegerint Chriſtum? Ioan.15. v.16.
Non erant de mundo, & qua ratione? Ioan.18. v.14. & 16.
Sunt lux mundi duobus modis, Ioan.17. v.18.
Turbantur ex verbis Chriſti, Matth.15. v.14.
Ordinantur orbis doctores, & myſteriorum Dei miniſtri, Ioan.10. v.21.
Ordinantur Sacerdotes, Luc.22. v.19.
Comparantur ouibus, ſerpentibus, columbis, Matth.10. v.16.
Datur illis poteſtas iuriſdictionis quoad forum poli, Ioan.20. v.21.
Prohibentur arma ferre. Matth.10. v.10.
Eorum munus & officium, Luc.24. v.48.
Apoſtolorum præcipui, cæteriſque capaciores, Matth.17. v.1. Fides eorum imperfectior quàm eſſe debuiſſet, Matth. 17. v.18. Magis Chriſto familiares, Ioan.26. v.37.
Apoſtolorum piſcatio, Ioan.21. v.11.
Apoſtoli interrogant arcana ratione familiaritatis, Matth.24. v.3.
Apoſtolus quiſq; ſuum thronum habebit, Matt. 19. v.28.
Apparitionum ordo, Matth. 28. v.5.
Apud, præpoſitio diſtinctionem ſaltem perſonalem importat, Ioan.1. v.1.
Aquæ in vinum per Chriſtum conuerſæ allegoria, Ioan.2. v.11.
Aqua è latere Chriſti profluens, vera fuit, Ioan. 19. v.34.
Aquæ & ſanguinis fluxus è cadauere, miraculoſus eſt, ibid.
Aquæ & ſanguinis è latere Chriſti fluentis allegoria, Ioan.19. v.35.
Arbor bona & mala quæ dicatur? Matth.7. v.17.
Arcana ad regnum cœlorum ſpectantia clarè cur Apoſtolis expoſita? Matth.13. v.11.
Archelaus quando regnauit in Iudæa? Matth.2. v.22.
Archiſynagogus pro ſynagogæ præfecto, Luc.13. v.14.
Architriclinus conuiuij præfectus, quod eius officium? Ioan.2. v.8.
Ardor deſiderij in cæcis clamantib' Mar.20. v.31.
Argumenta ſeptem inducentia ad permanendum in Chriſto, Ioan.15. v.11.
Argumentatur Chriſtus à maiori, Matth.11. v.4. à minori, Matth.12. v.12. item v.36. & c.18. v.14. à conceſſis, Matth. 12. v. 27. à ſimili, Matth.12. v.29. ex illo principio, *propter quod vnum quodque eſt tale*, Matth.23. v.18.
Argumentum Chriſti ineluctabile ex naturis rerum petitum, Matth.12. v.33.
Argumentum Chriſti pro reſurrectione ex Scriptura deſumptum examinatur, Matth.22. v.32.
Arrogantia non ita cauenda vt veritas relinquatur, Ioan.8. v.55.
Arti magicæ imputant Phariſæi expulſionem dæmoniorum, Matth.9. v.34.
Articulus voci, *Deus*, additus, indicat eam ſumi pro perſona, Ioan.1. v.1.
As, quid? Matth.10. v.29.
Aſinam cur quæri curauerit Chriſtus? Matth.21. v.3. Simul etiam habuit aſinum, ibid. v.5.
Aſcenſio Chriſti cum aliquot circumſtantiis deſcribitur, Luc.24. v.51.
Aſſumptio pro aſcenſione, Luc.9. v.15.

Aſſumptus ad cœlum cur dicatur Chriſtus? Marc.16. v.19. quo fine? ibid.
Aſtutia eſt vitioſa prudentia, Luc.16. v.8.
Atrium gentium in templo Hieroſolymitano, Ioan.12. v.20.
Auaritiæ cunctatio amputatur, Luc.6. v.38. & Luc.12. v.15.
Auctoritatem & fidem conciliaturum ſe Apoſtolis Chriſtus promiſit, Marc.16. v.17.
Auctoritatem publicam iudicis Chriſtus non contemnit, Matth.26. v.63. & c.27. v.14.
Audire pro obedire, Ioan.5. v.24. & c.10. v.27.
Audire & diſcere, quomodo differant? Ioan.6. v.45.
Aue, qualis ſalutatio, & quid ſignificet, Lu.1. v.28
Aures audiendi ſunt ipſum donum obediendi, Luc.14. v.35.
Auſteritas Ioannis adſcribitur dæmoni, Matt.11. v.18.
Auxilium Dei adeſt creſcente periculo, Matt.14. v.27.
Azymorum dies ſeptem, Luc.2. v.43.
Azymis Chriſtus vſus eſt inſtituendo SS. Sacramentum, Matth.26. v.17.

B.

BAptiſmus pro martyrio vſurpatur, Ioan.12. v.27.
Baptiſmus Ioannis, Matth.3. v.11. Is in magna opinione apud Iudæos, Ioan.1. v.25. Eius inefficacia ad ſpiritualia dona conferenda, Ioan.1. v.26. & 33.
De baptiſmo Ioannis quæſtio, Matth.21. v.25.
De baptiſmo Ioannis & Chriſti contentio, Ioan. 3. v.11.
Baptiſmi materia & forma, Matth.28. v.19.
Baptiſmi aqua in regeneratione ſubit vicem matris, Spiritus ſanctus, patris, Ioan.3. v.5.
Baptiſmus paruulorum, Marci 16. v.16.
Baptiſmus pro paſſione vſurpatur, Luc.12. v.50.
Bartolomæi etymologia, Matt.10. v.3.
Batus menſura decimam partem Cori continens, Lucæ 16. v.5.6.7.
Beatitudo conſiſtit primario in fruitiua viſione Dei, Ioan.17. v.24. Cur vita dicatur, Matth. 25. v.26.
Beatitudines Euangelicæ, Matth.5. v.3.
Beatitudo æterna cur cœna appelletur, Lucæ 14. v.17.
Beelzebub vnde dicatur, Matth.10. v.25.
Bellum duplex prædicitur, Matth.14. v.6.
Quæ bella præceſſerint excidium Ieroſolymitanum, Matth.24. v.7.
Belli ſeu diſſenſionum non cauſa, ſed occaſio fuit Chriſtus, Matth.10. v.34.
Belli filiæ peſtis & fames, Matth.24. v.7.
Benedicitur Chriſtus, Matth.21. v.9.
Benedictio panis eſt ipſa conſecratio, Matth.26. v.26.
Benefactores etiam inuitos laudare debemus, Marci 7. v.36.
Beneplacitum Dei, eſt lex omnis æquitatis, Matt. 11. v.26.
Benigniſſima via primò tentanda, Matt.18. v.15.
Benignitas ſumma Dei ſibi factum reputantis, quod Eccleſiæ membris factum eſt, Matt.25. v.35. & pro fratribus pauperes agnoſcentis, etiam dum ſedet in throno iudicis, ibid. v.40.
Bethania duplex, quarum vna dicitur Bethabara, Ioan.1. v.28.
Bethania caſtellum Mariæ & Marthæ, quantum diſtet Ieroſolymâ, Ioan.11. v.18.
Bethleem domus panis interpretatur, Lucæ 2. v.4.
Bethphage villula Sacerdotum, Matth.21. v.1.
Bethſaida vbi ſita, Ioan.1. v.44. item Matth. 11. v.21.
Bezæ errores notantur, Matth.3. v.12. item cap. 10. v.2.
Binarius numerus ſuperfluitatem denotat, Lucæ 3. v.11.
Binarii numeri allegoria, Lucæ 10. v.1.
Bini cur Apoſtoli enumerentur, Matth.10. v.2.
Blaſphemia Spiritus quæ non remittitur, Matth. 12. v.31.
Blaſphemis decreta fuit pœna mortis, Ioan.19. v.7.
Boni & mali paſtoris diſcrimen, Ioan 10. v.11.
Bonus naturâ ſuâ vnus eſt Deus, Matth 19. v.16.
Brachium Domini, pro Chriſto vſurpatur, & cur, Ioan.21. v.38.
Buccella Iudæ porrecta non fuit Euchariſtia, Ioan.13. v.26.
Byſſus molliciem denotat, Luc.16. v.19.

C.

CÆci diuulgant miraculum Chriſti contra eius præceptum, Matth.9. v.31.
Cæcitas cordis peccatum eſt, pœna & cauſa peccati, Matth 13. v.15. Differt ab obduratione cordis, ibid.
Cæcus ſanatur, Matth.20. v.29.
Cælum pro Dei memoria, ſeu libro vitæ ſumitur, Lucæ 10. v.20.
Cæna Paſchalis ſtando, vſualis recumbendo peragebatur, Ioan.13. v.2.
Cænaculum, in quo Chriſtus celebrauit Paſcha, poſtmodum conuerſum in Eccleſiam Apoſtolorum, Marci 14. v.15
Cæremoniæ Eccleſiæ in Extrema-vnctione, Marci 6. v.13.
Cæſari an ſoluendum tributum, Matth.22. v.21.
Cadaueri cur ſe Chriſtus comparet, Mat.24. v.18
Cain occidendo fratrem, diabolum imitatus eſt, Ioan.8. v.44.
Cainan an in Chriſti genealogia interſerendus, Lucæ 3. v.36.
Caiphas Pontifex Annæ Pontificis gener, Luc.3. v.2. Eius prophetia expenditur, Ioan.11. v.51.

Caïphas eſt cognomen Principis Sacerdotum, à quo Pontificatum acceperat, Matth. 26. v. 3. adiurat Chriſtum, v. 63. proponit duo grauia accuſationis capita, ibid.
Calceamenta quid allegoricè ſignificent, Lucæ 15. v. 22.
Calceos, non ſandalia prohibet Chriſtus, Matt. 10. v. 10.
Calix in Scriptura quid? Matth. 2. v. 22.
Caluinus exploditur, Matth. 13. & 14. v. 26. 28. 29. 36. item 21. v. 19. item 22. v. 11. item 26. v. 26. 29. item 27. v. 46. Marci 5. v. 33. & 34.
Caluini iuſtitia imputatiua exploditur, Lucæ 1. v. 6.
Temere Apoſtolos carpit, Lucæ 9. v. 55.
Temerè etiã reprehendit Eccleſiam, Luc. 11. v. 8.
Eius dogma de deſperatione Chriſti impium, Lucæ 23. v. 16.
Eius error circa baptiſmi materiam refellitur, Ioan. 3. v. 5.
Item eius error de præſentia Chriſti in Euchariſtia, Ioan. 6. v. 53.
Calumniæ Iudæorum, Matth. 27. v. 42.
Cana duplex, vna minor, alia maior, propè Sidonem, Ioan. 2. v. 1.
Canes miſericordiores hominibus impiis, Lucæ, 16. v. 21.
Capharnaum, Matth. 4. v. 13. quare vocetur Chriſti ciuitas, Matth. 9. v. 1. vbi ſita, Matt. 11. v. 21.
Capillorum cuſtodiam Deus habet, Matth. 10. v. 30.
Capitalis ſupplicij poteſtas Iudæis abblata, Matth. 27. v. 2.
Caput Ioannis dimidio regni Herodiadi potius, Marci 6. verſ. 23. in conuiuium allatum, verſ. 27.
Caro quo ſenſu dicatur nihil prodeſſe, Ioan. 6. v. 64.
Caro Chriſti quomodo verè cibus, & ſanguis verè potus, Ioan. 6. v. 56.
Caro pro homine integro vſurpatur, Ioan. 1. v. 14.
Caſleu menſis cui menſi noſtro reſpondeat, Ioan. 10. v. 32.
Caſtitas nuptiis præfertur, Matth. 19. v. 12.
Caſtratio ſui quæ bona, quæ mala, Matth. 19. v. 12.
Cathedra Moyſi quid, Matth. 23. v. 2. non permittebat Phariſæos docere aliena à ratione, verſ. 3.
Cedron torrens vbi fluat, Ioan. 18. v. 1.
Centurio fuit gentilis, Matth. 8. v. 10. Confitetur Chriſtum Filium Dei, Lucæ 23. v. 47.
Charitas facilis eſt, & omnia facilitat, Matth. 11. v. 30.
Charitatis refrigerium quæ cauſabunt, Matth. 24. v. 12. Eius venenum ſpes temporalium, Matth. 10. v. 21.
Chriſtus nunquam benedixit cibis, niſi cùm ſingulare miraculum operari vellet, Matth. 26. v. 26.
Chriſtum ſe eſſe multi mentiti ſunt, & adhuc mentientur, Matth. 24. v. 25.
Chriſtus non tribus guttis ſanguinis circa cor Virginis, ſed in vtero virginali conceptus, Lucæ 1. v. 31.
In Chriſti conceptione Deus ſupplebat vices viri, Lucæ 1. v. 35.
Illa cur Spiritui ſancto appropriata, Luc. 1. v. 35.
Chriſtus cur fructus ventris virginalis dicatur, Lucæ 1. v. 14.
Cur *Oriens* appelletur, Lucæ 1. v. 78. & 79.
Quot diebus in vtero hæſerit, Lucæ 2. v. 6.
Chriſtus minor ætate S. Ioanne, maior in regno cælorum, Matth. 11. v. 11.
Cur dictus Emmanuel, Matth. 1. v. 23.
Qualiter plenus veritate, Ioan. 1. v. 14. item cap. 3. v. 34.
Acquiſiuit ſucceſſu temporis notitiam experimentalem, Ioan. 4. v. 1.
A Patre, ſicut eſſentiam, ita ſapientiam & doctrinam accepit, Ioan. 6. v. 16.
Chriſtus Filius Dei naturalis, vnigenitus. Matt. 2. v. 17.
Ductus à ſpiritu in deſertum, Matth. 4. v. 1.
Cur ieiunauit quadraginta diebus, ibid.
Cur eſuriit, v. 2. verè tranſlatus à diabolo, v. 8.
Sanat omnem morbum, Matth. 4. v. 21. & 24.
Perfecit legem veterem. Matth. 5. v. 32.
Docuit ſicut poteſtatem habens, Matth. 7. v. 29.
Cur tetigit leproſum, quem mundauit, Matth. 8. v. 1.
Sedat tempeſtatem, Matth. 8. v. 26.
Sanat dæmoniacos, v. 28. paralyticum, Matth. 9. v. 2.
Comparatur medico, Matth. 9. v. 12.
Sponſo, v. 15.
Reſuſcitat filiam Archiſynagogi, v. 25.
Sanat duos cæcos, v. 30.
Item vnum cæcum, Marci 8. v. 24.
Cæcum & mutum, Matth. 21. v. 22.
Mutum & ſurdum, Marci 7. v. 32.
Lunaticum, Marc. 9. v. 17.
Manum aridam, Matth. 12. v. 10.
Cæcum à natiuitate, Ioan. 9. v. 6. & ſeqq.
Sanat ab epilepſia ſeu morbo comitiali, Marci 9. verſ. 19.
Chriſtus cur à Ioanne baptizatus, Mat. 3. v. 12. 13.
Chriſtus excellenter præ aliis vnctus, Lucæ 5. v. 11. & 26.
Maternum nomen in comparatione cæleſtis propinquitatis abiecit, Matth. 12. v. 50.
Pro Chriſto qui ſe venditarint, Matth. 24. v. 5.
Quos diſcipulos baptizauit, Ioan. 3. v. 5. & 6.
Lauit pedes diſcipulorum à Petro incipiendo, Ioan. 1. v. 5. & 6.
Digito ſcripſit in terra, quid & cur ita ſcripſe-

rit, Ioan.12. v.15. & ſeqq.
Eſt oſtiũ ouilis,& qua ratione,Ioan.10.v.7.& 9.
Paſtor bonus, ibid.v.11. & 14.
Via, veritas & vita, Ioan.14. v. 6.
Comparatur gallinæ, Matth.23. v. 37.
Fulguri Matth.24.v. 27.
Cadaueri, v. 28.
Eſt caput martyrum, Matth.26.v. 66.
Chriſtus,aliter in ruinam, aliter in reſurrectionem multorum poſitus, Lucæ 2.v. 34.
Eſt lux Gentium, & gloria Iſraëlitarum, ibid. v. 32.
Eius diuinitas ex arcanorum notitia oſtenditur, Ioan. 2. v. 24.
Non profecit ſapientia aut gratia habituali, Lucæ 2. v. 40. & 52.
Liberè & ſpontaneè paſſus, Ioan. 10. v. 18. & cap.14. v.31.
Pro Iudæis perſequentibus orauit, Luc. 23.v.34.
Illius orationis efficacias, ibid.
Clauis,non funibus fuit crucifixus,Mat.27.v.35.
Et cum corona, ibid.
Item facie verſus occidentem, dorſo in Iudæam, ibid.27. v. 35.
Et nudus, ibid.
Cum eo crucifixi duo latrones, ibid. 38.
Corroborat Apoſtolos, Matth.28.v. 20.
Factus eſt mons magnus implens totam terram, Daniel 2. celatus Ioan. 3. v.30.
Hominibus aperuit portas cæli Ioan.14. v.2.
Paſſus eſt feriâ ſextâ, primo die azymorum, Ioan. 19. v. 14 & 31.
Eſt Eccleſiæ ſponſus, Ioan 3. v.29.
Caput Eccleſiæ ex Iudæis & Gentilibus collectæ, Lucæ 24. v. 48.
Eſt redemptor, mediator, & caput fidelium, Ioan. ib. v. 23.
In Galilæam bis profectus, & quando, Ioan. 4. v.3 & 54.
Appellatur ſalus, quia ſalutis auctor, ibid. v. 22.
Eſt ſaluator non Iſraëlis tantum, ſed totius mundi, ibid.v.42.
Eſt Filius Dei non adoptiuus,ſed naturalis,Ioan. 5.v. 18.
In Emaüs conſecrauit poſt reſurrectionem, Luc. 24. v.30.
Cibus non ex natura ſua coinquinat hominem, ſed per accidens, Matth.15. v. 11.
Circumciſio tranſiit in legis Sacramentum, Ioan.7. v. 22.
Poterat fieri domi & extra templum, Lucæ 2.v. 59.
Ciues ciuibus inuidere naturale, Matth.13. v. 57. Lucæ 2. v. 4.
Ciuitas Dauid duplex, Lucæ 2. 4.
Clamor immundi ſpiritus ex duabus cauſis,Marci 1. v 23.
Per *Claues* intelligitur ſuprema poteſtas,Matth. 16.v. 19.
Cœli quomodo aperti, Matth.3.v. 16.
Cogitationes terrenæ aſcendere, cæleſtes deſcendere dicuntur, Lucæ 24. v. 38.
Cognatorum Chriſti infirmitas, Marci, 4. v.21.
Cohors facilè fuit quingentorum militum, Matth. 27. v. 27.
Communio ſub vtraque ſpecie non omnibus præcepta, Ioan. 6. v. 54.
Complacere quid,Matth.3. v. 17.
Concilium Iudæorum,Matth.20.v.17.
Concilium vniuerſum conſtabat 27. iudicibus, Matth. 27.v.1 eius nequitia, Matth.28. v. 12. infelix aſtutia, v.13.
Conciliorum auctoritas,Matth.18. v.20.
Conciliantur Euangeliſtæ,Matth.20.v.29. item 21.v. 41. item 28. v. 17. Marc. 9. v.39. item 15. v.25.
Concordia commendatur, Matth.18. v 19.
Confitentium Deum præmium, Matth.10. v. 32.
Confiteri & profiteri fidem, diuerſa, ib.
Confiteri pro laudare, Matth. 11.v. 25.
Confeſſionis fidei ante Reges & Præſides exemplum, Matth.26. v.63.
Coniugium à Deo inſtitutum, Matth.19.v.4. & quidem ita, vt vnus vnam vxorem habeat ibid.
Coniunctio coniugalis arctiſſima, Matth. 19. v.5.
Coniuges vna caro, ibid. v.5. & 6.
Coniuges, quorum ætates iunctæ centenarium numerum excedunt, nequeunt filios procreare,iuxta Aug.Lucæ 1.v. 7.
Conſanguinei vocantur fratres, Ioan.7. v. 3. & 5.
Conſcientia quoque bona trepidabit in extremo iudicio Matth. 25.v.4.
Conſcientiæ munditiæ primò ſtudendum, Mat. 25. verſu 26.
Conſolatio pauperum, Marci 12. v. 44.
Conſolatio electorum,Matth.24. verſu 33.
Conſolatio pro ſeruis Chriſti, Matth. 27. verſ. 61.
Continentiæ donum dat Deus, & quomodo, Matth. 19. v. 11.
Contumelia grauiſſima ſpuere in faciem alicuius, Mat.26.v.67.
Conuiuia celebrabant antiqui in cœna, Matth. 43.v.6.
Corbona quid? Matth 27 v 6.
Correctio fraterna, Matth 16. v. 15.
Quomodo inſtituenda, ibid.
Correctionis 4. gradus,Matth 18. v 16.
Cor totum opponitur cordi diuiſo & languido Matth 22 v. 37.
Quomodo diſtinguatur ab anima & mente ibid.
Per creaturam iurans hoc ipſo Deum teſtem citat, Matth.13 v.22.
Cornu potentiam & robur deſignat,Luc.1. v. 69.

Coronatio Chriſti non eſt facta iuſſu Pilati, Matth. 27.v.8.
Cor mundum, Matth. 5. v. 8.
Corpus & caro quomodo differant, Ioan. 6. v. 51.
Corpus pars vilior, Mat. 10.v. 28.
Corui trans maria ſentiunt cadauer, Matth. 24. v. 28.
Corus menſura continens decem cados, ſeu ephi, Lucæ 16. v. 5 & 6.
Creaturæ in Deo ſunt vita ab æterno, Ioan. 1. verſ. 3.
Credendi verbum dupliciter vſurpatur, Ioan. 2. verſ. 24.
Credendorum de Chriſto ſumma, Ioan. 8. v. 13.
Crimina tria à Iudæis Chriſto obiecta coram Pilato, Lucæ 23. v. 2.
Crux Chriſti eſt omnium benedictionum fons, Lucæ 24. v. 50.
Crucem ſibi baiulauit Chriſtus, Matth. 27. v. 32. idque ad ludibrium & myſterium, ibid.
Crucis ſupplicium quibus decerni ſolitum, Matth. 27. v. 23. Quare hoc petierint Pontifices, ibid.
Crurifragium non fuit ordinaria pœna crucifixorum, Ioan. 19. v. 14. & 31.
Crucis ſignum cur apparebit in extremo Iudicio, Matth. 24. v. 30. eam viderent qui lamentabuntur, ibid.
Crudelitas conſerui debitum exigentis, Matth. 28. v. 28.
Culpabilis ignorantia taxatur, Matth. 24. verſ. 39.
A Curioſitate futurorum reuocantur Apoſtoli, ibid. v. 3. & 30.

D

DÆmon quomodo mutus dicatur, Matt. 9. v. 32.
Dæmon cur cœli volucribus comparetur, Mat. 13. v. 19.
Fit occultiſſimus per hæreſes, v. 25.
Dæmonibus tormentum eſt, eos relinquere, quos obſident, Matt. 8. 29.
Cur petierint mitti in gregem porcorum, v. 30.
Dæmonis confeſſio & teſtimonium verum, ſed adulatorium, Marci 1. v. 24. ei etiam vera dicenti non eſt credendum, v. 25. eius rabies, v. 26.
Dæmonis maleficio cæcus & mutus ſanantur, Matth. 12. v. 21.
Dæmones nequiſſimi non eiiciuntur niſi per orationem & ieiunium Marci 9. v. 28.
Dæmones ſeptem eiecti ex Maria Magdalene, Marci 16. v. 9.
Dæmones per ordines diſtributi, Luc. 13 v 21.
Dæmonum miniſterium circa animas reproborum, Lucæ 16. v. 22.
Damnati an diligant carnaliter viuos propinquos, ibid. v. 28.
Dare gloriam Deo, quid? Ioan. 9. v. 24.
Datum & Commendatum quomodo differant, Lucæ 12. v 48.
Dauid excuſatur, Mat. 12. v. 4.
Dauidis filius Chriſtus cur ſpecialiter dictus, Matth. 1. v. 1.
Emphaticè bis conſequenter Rex dicitur ibid. verſ. 5.
De pro *Ex*, ibid. v. 20.
Non deffendit ſe Chriſtus, & quare, Matth. 26. v. 54.
Delectus ciborum malè reprehenditur ab hæreticis, ibid. v. 11.
Deliciis terrenis immerſus animus, cæcos reddit homines ad res diuinas, Matth. 13. v. 15.
Demonſtrare, pro generare, & videre, pro naſci, Ioan. 5. v. 20.
Denariorum duplex genus, Luc. 7. v. 41.
Item Ioan. 6. v. 7.
Deprecatio parum impetrat, niſi operum acceſſione farciatur, Ioan. 15. v. 7.
Deſcendenti fidem non habuiſſent, qui reſurgenti credere noluerunt, Mat. 27. v. 45.
Deſcendere de cruce cur noluit Chriſtus, Mat. 27. v. 42.
Deſcriptio aduentus Dei ad iudicium, Matth. 28. v. 5.
Deſperatio non fuit in Chriſto, Mat. 27. v. 46.
Dei proprium nomen eſt, *eſſe*, Ioan. 13. v. 19.
Deus eſt in mundo per eſſentiam, potentiam, & præſentiam, Ioan. 1. v. 10.
Deus non deſerit, niſi deſeratur, Ioan. 15. v. 4.
Dei vnitas exponitur, Ioan. 17. v. 8.
Deus non amittit dominium rerum, quas alius dat, ibid. v. 10.
Deus inæqualiter inhabitat iuſtos, Ioan. 14. verſ. 23.
Deus quo ſenſu peccatores non audiat, Ioan. 9. v. 31.
Deus vocat ea, quæ non ſunt, tamquam ea quæ ſunt, Ioan. 11. v. 43.
Deus continuò operatur, conſeruando & gubernando mundum, non tamen violat ſabbatum. Ioan 5. v. 17.
Deus multis titulis dicitur verus, Ioan. 7. v. 28.
Deus ſolus nouit abſcondita cordis humani, Ioan. 16. v. 30.
Dei permiſſio non abſtergit peccatum permiſſario, Ioan. 19. v. 11.
Deus magis timendus, quàm homines, Matth. 10. v. 18.
Deus ſi falli, aut mentiri poſſet, omnipotens non eſſet, Lucæ. 1. v 17.
Deus Iſrael exponitur Diis gentium, ibid v 62.
Deus cur dicatur Dominus virtutum, exercituum, Sabaoth. ibid.
Deus fœneratori & creditori comparatur, Lucæ 7. verſ. 14.

Deus appellatus homo, quia hominum amator, Lucæ 14. v. 17.
Deus pœnitentibus blanditur Lucæ 15. v. 20.
Deus vult ſua dona in ſe refundi, Lucæ 17. v. 18.
Dextrum nauigij quid, Ioan. 21. v. 6.
Diabolus primum hominem ſeducendo, totum genus humanum occidit, Ioan. 8. v. 44.
In veritate fuit, ſed in ea non ſtetit, ibid.
Eſt pater mendacij, & qua ratione, ibid.
Tentat Chriſtum, Matth. 4. v. 3.
Cur petiit lapides in panes conuerti, ibid.
Spiritualiter facit homines mutos & cæcos, Matth. 12. v. 22.
Maiori ſeruet odio contra eos, è quibus pulſus eſt, ibid. v. 44.
Cur princeps huius mundi appelletur, Ioan. 12. v. 31 & cap. 14. v. 30.
Examinat ſtatum vitæ cuiuſuis hominis circa mortem, Ioan. 14. v. 30.
Ei cur dicatur ignis præparatus, Matth. 25. v. 41.
Dicere & loqui, quomodo differant, Ioan. 12. v. 49.
Dies, pro tempore vitæ præſentis: nox pro morte ſumitur, Ioan. 9. v. 4.
Dies Chriſti, pro tempore, quo vixit hic mortalis, Ioan. 8. v. 56.
Dies cœtus ſiue collectæ celeberrimus, Ioan. 7. v. 37.
Dies feſti incipiebant à veſpera in veſperam, Matth. 26. v. 17.
Dies feſtus Iudæorum ſumitur antonomaſticè pro Paſchate, Ioan. 5. v. 1.
Diem qualiter Romani diuidebant, Matth. 20. v. 2.
Diffidentiæ ſollicitudo amputatur, Lucæ 5. v 38.
Dilectio amicorum & dilectio inimicorum comparantur, Ioan. 15. v. 13.
Dilectio eximia paſtoribus Eccleſiæ neceſſaria, Ioan. 21. v. 15.
Dilectio qua Chriſtus dilexit Patrem, eſt heroica, Ioan. 14. v. 31.
Dilectio qua Chriſtus dilexit oues ſuas, quàm eximia, Ioan. 10. v. 15
Dilectio Dei nullum à ſe riuulum extra ſe duci patitur, Matth. 22. v. 37.
Dilectio fraterna eſt ſymbolum diſcipulatus Chriſti, Ioan. 13. v. 35.
Dilectio perit, niſi in opus erumpat, Ioan. 14. v. 15.
Dilectionis mutuæ præceptum cur dicatur nouum, Ioan. 13. v. 34.
Dilectionis motus & finis, Ioan. 15. v. 12.
Dilectio diuina eſt fons omnium beneficiorum, Ioan. 17. v. 24.
Dilectionis proximi mandatum præfertur omnibus ſacrificiis, Marci 12. v. 33.
Dilectio alia prior, alia poſterior collatione beneficii, Luc. 7. v. 42.
Dilectio ſui non propter Deum, non eſt vera ſui dilectio, Matth. 22. v. 39.
Diligendi amici & inimici, Matth. 5. v. 43. & 44.
Diligendus ſuper omnia cur Deus? Matth. 22. v. 37
Dionyſiana Epocha non planè exacta, Lucæ 3. v. 23.
Diſcipulatus Chriſti quid poſtulat, Lucæ 14. v. 33.
Diſcipuli Chriſti baptizant baptiſmo non Ioannis, ſed Chriſti, Ioan. 4. v. 2.
Vocantur Galilæi, Ioan. 7. v. 52.
Sal terræ, Matth. 5. v. 13.
Lux mundi, v. 14.
Ciuitas ſupra montem poſita, ibid.
Lucerna, v. 15.
Oues inter lupos Matth. 10. v. 16.
Cur ita eſurient Matth. 12. v. 1.
Cur non ieiunarent vt diſcipuli Ioannis, Matth. 9. v. 15.
Comparantur panno rudi, & vtribus antiquis, v. 16.
Fiunt Apoſtoli, Matth. 10. v. 18.
Contenti eſſe debent, ſi ſint ſicut magiſtri, ibid. v. 24.
Eorum ruditas, Matth. 15. v. 32.
Cor obcæcatum, Marci. 6. v. 52.
Diſcipuli Chriſti nomen non meretur, qui patrem doctrinæ Chriſti præfert, Matth. 10. v 37.
Diſcipuli Ioannis narrant miracula Chriſti cum quadam æmulatione, Matth. 11. v. 3.
Eorum infirmitati conſulit S. Ioannes, ibid.
Eorum incredulitas prudenter diſſimulatur à Chriſto. v. 4.
Diſcipuli proficiſcentes in Emanus cur Chriſtum non noſcerint, Lucæ 16. v. 24.
Fide in Chriſtum & ſpe exciderant, Lucæ 24. v. 21.
Diſcipulus verus eſt qui finem diſcipulatus aſſequitur, Ioan. 15. v. 8.
Diſpenſationis diuinæ fuit Chriſti apprehenſio, non neceſſitatis, aut infirmitatis, Matth. 25. v. 46.
Ditioribus magis datur, pauperibus ſemper aufertur, Matth. 13. v. 12.
Diuinitas Chriſti variis prodigiis ſignificata in morte eius, Matth. 27. v. 55.
Agnita [illegible]is, v. 52.
Diuitiæ quare fallaces, Matth. 13. v 22.
Non poſſidentur à nobis pleno iure, Lucæ 16. v. 12.
Diuites inuitare an prohibitum, Lucæ 14. v. 12. & ſeqq.
Diuitibus quare difficile intrare in regnum cœlorum, Matth. 19. v. 23. & 24.
Diuitis epulonis & Lazari hiſtoria, Lucæ 16. v. 19. & ſeqq.
Docendi rege diue officio præcellens non exſtimet ſe cæteris præſtantiorem, Matth. 23. v. 11.
Doctrina Euangelica comparatur grano ſina-

pis, Matth. 13. v. 31.
Fermento, propter virtutem, v. 31.
Theſauro abſcondito, propter inæſtimabile pretium eius, v. 44.
Ea non eſt iactanter oſtendenda, Mat. 13 v. 44.
Comparanda eſt cum rerum etiam cariſſimarum iactura, ibid.
Doctrinam Chriſti obſtupeſcunt turbæ, Matth. 7. v. 29.
Dominari in malam partem ſumitur, Matth. 20. v. 25.
Dominicus dies ab Apoſtolis ſanctificatur, Ioan. 20. v. 26.
Dominis duobus ſeruire nemo poteſt, matth. 6. v. 24.
Dominus meſſis eſt Chriſtus Matth. 9. v. 38.
Dominus cur abſolutè vocari voluit Chriſtus; Matth. 13 v. 3.
Donum Dei, quo auditur, non omnes habent Matth. 11. v. 15 & cap. 13. v. 9.
In quo conſiſtat iſtud donum, ibid.
Dona Dei quâ lege dentur, Matth. 25. v. 20. & ſeqq.
Dona huius vitæ quamuis ſint maxima, parua tamen ſunt reſpectu futuræ, Matth. 25. v. 20.
Donis auctis augentur rationes donorum, Luc. 12. v. 48.
Dormitare & dormire quomodo differant, Mat. 25 v. 5.
Dotes corporis glorioſi in ſe expreſſit Chriſtus, Matth. 17. v. 2.
Drachma quid? Matth. 17. v. 20.
Didrachmus quid? ibid.
Dubium Apoſtolorum explicatur, Matth. 18. v. 17.
Duodenarius numerus vniuerſitatem ſignificat, matth. 19. v. 28.
Duplicia veſtimenta & calceamenta prohibentur portare Apoſtoli, matth. 10. v. 10.
Duritiam Iudæorum increpat Chriſtus, matth. 11. v. 16.

E

ECce rem nouam facere indicat, matth. 1 v. 20. & miram, Matth 3. v. 5.
Eccleſia ſuper Petrum ædificanda promittitur, Ioan. 1. v. 42.
Comparatur vineæ, Matth. 20. v. 1.
Sponſæ, Matth. 22. v. 1.
Impletur Gentibus, v. 10.
Semper diabolo inuicta erit Matth. 16. v. 18.
Numquam à fide deficiet, Luc. 18. v. 8.
Eius viſibilitas, Matth. 28. v. 20.
Aliquando ex vndis huius ſæculi ad littus educetur, matth. 13. v. 48.
Orationes ad Deum fuſas concludit cum particula, *Per Chriſtum Dominum noſtrum*, aut æquivalentem, Ioan. 16. v. 24.
Eccleſiæ Latinæ præ cæteris principalitas figuratur, Ioan. 19 v. 20.
Eccleſiaſtica poteſtas, matth. 18. v. 17. 18.
Eclypſis quæ contigit patiente Chriſto ex quatuor capitibus miraculoſa, Matth. 27. v. 47.
Durauit tribus horis continuis, ibid.
Effigies Chriſti qualiter manſerit eadem, Marc. 16. v. 12.
Electi ad regnum cœlorum pauci, matth. 20 v. 16.
Suis viribus relicti fallentur in fine orbis, matth. 24. v. 24.
Vocantur *Oues*, matth 25. v. 32.
Electio diſcipulorum Chriſti ab ipſo facta, Ioan. 15 16.
Eleemoſynæ quâ conſideratione fieri debeant, matth. 5. v. 40.
In abſcondito, matth. 6. v. 2. & ſeqq.
Vt à Deo pendantur, Marc. 12. v 43.
Earum obligatio ex duobus capitibus naſcitur, Luc. 3. v. 11.
Sunt optimum remedium auaritiæ, Luc 11. v. 41
Quomodo omnia faciant munda, ibid.
Eliam pro *Eli* intellexerunt milites, Matth. 27. v 47.
Elizabeth cognata Virginis Mariæ, & quoto gradu, Luc. 1. v. 36.
Emanuel non eſt proprium nomen Chriſti, Luc. 1. v. 31.
Emaus caſtellum poſteà Nicopolis dictum, Luc. 24. v. 13.
Encæniorum feſtiuitas, Ioan. 10. v. 22.
Ephrem ciuitas, quæ, & vbi ſita, Ioan. 11. v. 45.
Epiſcopi & doctores Chriſtiani figurantur per Scribas, & Phariſæos, matth. 23. v. 2.
Epiſcopis & Superioribus præcipuè vigilandum, Matth. 24. v. 45.
Epiſcopi aut Presbyteri officio nihil in hac vita laborioſius, periculoſius, matth. 24. v. 46.
Eremitarum princeps Ioannes Baptiſta, matth. 3. v. 1.
Errores Iudæorum circa Meſſiam vt filium Dauid. matth. 22. v. 42.
Errores vulgi circa perſonam Chriſti, Matth. 16. v. 14.
Eſt quid ſignificet, matth. 26. v. 26.
Eſt, *eſt*; *non*, *non*, quid ſignificent, matth. 5. v. 37.
Eſuriit naturaliter Chriſtus, matth. 21 v. 18.
Eſurire iuſtitiam, quid, matth. 5. v. 6.
Et pro quia, Lucæ 3. v.
Et coniunctio cauſaliter ſumpta, Ioan. 1. v. 14.
Euangeliſtæ qui dicantur, in Præfat. pag. 2.
Frequenter diſtincta tempora coniungunt, Lucæ 2. v. 19.
Non errauerunt, Matth. v. 6.
Eorum diuerſitas ad quid conducat, matth. 5. v. 11.
Euangelica doctrina eſt falx, quâ Deus purgat palmites vitis, Ioan. 15. v. 3.
Euangelium quid ſignificet, in Præfat. pag. 2.
Cur à pluribus ſcriptum, pag. 9.

Habet initium à denuntiatione pœnitentiæ, Marc 1. v. 1.
Eius prædicatio comparatur ſagenæ in mare miſſæ. Matth. 13. v. 47.
Eius progreſſus à paruis initiis in prodigioſam magnitudinem, Matth. 13 v. 32.
Euangelium Ioannis quâ occaſione conſcriptum, & vbi, Præfat.
Prima verba eius à Platonico aureis literis ſcripta, ibid.
Quo idiomate primitus euulgatum, ibid.
Frequenter continent repetitionem vocis *Amen*. Ioan. 16. v. 20.
Euchariſtia quid ſignificet; Matth. 26. v. 26.
Vnde dicta, ibid. v. 27.
Inſtituitur à Chriſto, Lucæ 22. v. 19. & ſeqq.
Cur in fine cœnæ inſtituta. Matth. 26 v. 26.
Cur ſub bina ſpecie, panis azymi & vini, ibid.
Cur Chriſtus primus ſumpſerit. ibid.
Eius excellentia ſupra manna, Ioan. 6. v. 50. & 51.
Eſt viuorum ſpiritualiter, non mortuorum cibus, Ioan. 6. v. 54
Præceptum eam ſumendi ibid.
Eius ſumptio cauſat immortalitatem, ibid. v. 55.
Sub vnica ſpecie ſumpta viuificat, ibid. v. 58. & 59.
Eius effectus, vt eſt ſacrificium, & vt Sacramentum, Matth. 26. v. 28.
Eunuchorum tria genera Matth. 19. v. 12.
Excidentes à iuſtitia comparantur Nazaræis contaminatis Ioan. 15. v. 3.
Excidium Ieruſalem typus fuit excidii orbis, Matth. 24. v. 3.
Excommunicatio Matth. 18. v. 17. 18.
Excuſatio omnis ceſſabit in extremo iudicio. Matth. 22. v. 12.
Excuſatio pigritiæ Matth. 25. v. 24.
Exemplo ſuo hortatur Chriſtus Apoſtolos ad patientiam, Matt. 10. v. 25
Ad manſuetudinem. Matth. 11. v. 29.
Exercitus Herodis propter occiſum Ioannem Baptiſtam deletus Mat. 16. v. 14
Exſpectatio perpetua feruentiores ad pietatem facit. Matth. 24. v. 16
Expoſtulatio Chriſti de iniurioſo ſecum agendi modo. Matth. 26. v. 55.
Exprobratio grauiſſima Dei in die iudicii. Matth 25. v. 41.
Expulſio dæmonum, quæ in Apoſtolis probatur, in Chriſto reprehendi non poteſt, Matth. 12. v. 27.
Extra ſynagogam fieri, Iudæis idem, quod Chriſtianis excommunicari, Ioan. 9. v. 21.
Extremæ Vnctionis materia & miniſter, Marc. 6. v. 13.
Sacramentum inſinuatur, ibid.

F

FAbrilem exercuit Chriſtus, Matth. 14. v. 55.
Fabulari, pro colloqui, Lucę 24. v. 15.
Faciem firmare, pro firmiter proponere, Lucæ 9. v. 15.
Faciem videre, quid? Matth. 18. v. 10.
Facienti quod in ſe eſt per vires naturæ, non debetur gratia, Lucæ 19. v. 6.
Factus ante, pro præpoſitus, &c. Ioan. [illegible]. v. 45.
Fæminæ, præſertim hæredes familiarum, cenſibus ſubiectæ, Lucæ 2. v. 5.
Fæminæ quatuor cur intextæ genealogiæ Chriſti, Matth. 1. v. 4.
Fama Chriſti ad gentes vicinas permanauit, Matth. 15. v. 22.
Fama reſuſcitatæ filiæ Archiſynagogi cur narretur diffuſa per totam regionem, Matth. 9. v. 26.
Familiaritas contemptum parit, Matth. 13. v. 57.
Familiaritas Chriſti cum Apoſtolis, Matth. 26. v. 29.
Faſtus gloriandi in titulis reprimitur, Matth. 23. v. 8.
Feſtuca & Trabis nomine quid intelligatur, Matth. 7. v. 3.
Feſtum Paſcale durabat ſeptem diebus, Matth. 26. v. 5.
Fictio Chriſti ſimulantis ſe longiùs ire, non fuit mendacium, Lucæ 24. v. 28.
Ficus infructuoſa populum Ieroſolymitanum deſignat, Lucæ 13. v. 6.
Manſit ſterilis per triennium prædicationis Chriſti, ibid. v. 9.
Anno quadrageſimo à paſſione Chriſti per Romanos exciſa, ibi.
Cur in ficu fructus quæſierit Chriſtus extra tempus. Matth. 21. v. 19
Et quare ei maledixerit, ibid.
Fides eſt credere quod non vides; veritas videre quod credis, Ioan 8. v. 32.
Fides inchoata & perfecta, otioſa & operatoria, Ioan. 1. v. 12.
Fides ſincera & vera, facit quod faciendum credit, Ioan. 3. v. 16. 18. & 36.
Fides indubitata eſt via ad filiationem Dei, Ioan. 11. v. 36.
Fides in Chriſtum eſt neceſſaria ad ſalutem, Ioan. 3. v. 18. 19. & 36.
Otioſa non ſufficit, Matth. 19. v. 16. Marci 16. v. 16. Ioan. 15. v. 2.
Fides diſcipulorum an Chriſto moriente defecerit, Ioan. 14. v. 29.
Fidem diuinitatis amiſerunt Apoſtoli, Matth. 26. v. 31.
Fides à Deo perficienda Marci 6. v. 22.
Fide impetrat miraculum Marci 5. v. 34.
Per fiduciam illud operatur Marci 9. v. 22.

Fides patratrix miraculorum quid includat, Matth. 17. v. 18.
Fides per lampades ſignificatur, Matth. 25. v. 8.
 Cur grano ſinapis comparetur, Matth. 17. v. 19.
 Quæ coniuncta habere debeat; v. 20. Item cap. 21. v. 21 & 22.
 Ante fidem nemo bonus, Matth. 22. v. 10.
 Eſt magis neceſſaria quàm baptiſmus, Marci 16. v. 16.
Fides centurionis, Matth. 8. 9.
Fides magna mulieris, Matth. 15. v. 28.
Fidei cur potiùs tribuatur ſanitas, quàm aliis virtutibus, Matth. 8 v. 19.
Fidem nullius niſi Gentilium admiratus eſt Christus, Matth. 15. v. 28.
Fidei meritum vnde potiſſimum oriatur, Ioan. 20. v. 29.
Fides & viſio eiuſdem obiecti non repugnant, ibid.
Fideles ante baptiſmum, & poſt eum, mores docendi ſunt, Matth. 28. v. 20.
 Qua ratione faciant opera maiora quam Chriſtus, Ioan. 14. v. 12.
 Sunt membra mediatoris tanquam capitis, Ioan 17. v. 26.
Fidelis & prudens cur debeat eſſe diſpenſator, Matth. 24. v. 25.
 Eius merces, Matth. 25 v. 20.
Fidelium comparatio eſt infidelium vituperatio, Ioan. 16. v. 8. & 7.
Fieri pro naſci, Ioan. 8 v. 54.
Filiatio legalis in genealogiis, attenta Lucæ 3. verſ. 23.
Filius dicitur creatione, generatione, adoptione, aut imitatione. Ioan. 8 v. 44.
Filius ſub ratione filij cognoſci nequit non cognito Patre, Ioan. 12. v. 45.
Filius Dei qua ratione Verbum dicatur, non Sermo, nec Ratio, Ioan. 1. v. 1.
 Eius à Patre diſtinctio perſonalis, ibid. & v. 3. Item cap. 5. v. 18.
 Eius cum Patre conſubſtantialitas, ibid. & cap. 5. v. 19. & ſeqq.
 Non eſt verbum verbi, ſplendor ſplendoris, imago imaginis, Ioan. v 1.
Filius Dei naturalis Chriſtus, Matth. 14. v. 31.
Filius τοῦ ἀνθρώπου, id eſt hominis, cur dicatur Chriſtus, Matth. 8. v. 19.
Filij Dei, pro prædeſtinatis, etiam nondum iuſtificatis, Ioan. 11. v. 52.
Filius Dei veniet ad iudicium inſtar furis, Matth. 24 v. 42 & 44.
Filius Dei quomodo neſciat diem iudicij, Matth. 24. v 36.
Filij Abrahæ qui verè cenſendi, Ioan, 8. v. 39. & 40.
 Quo modo fiant, Matth. 3. v. 9.
Filius prodigus reuerſus, peccatorem conuerſum deſignat, Lucæ 15. v. 14.
 Eius parabola exponitur allegoricè, Lucæ 15. v. 32.
Filius huius ſæculi quis dicatur, item quis *Filius Lucis*, Lucæ 16. v. 8.
Filij ſapientiæ pro ſapientibus, Matth. 11. v. 19.
Filius dicitur & nepos, Matth. 1. v. 1.
Filios Iudæorum vocari Apoſtolos, Matth. 12 verſ. 27.
Filiis curam parentum Chriſtus ſuo facto commendauit, Ioan. 19, v. 27.
Fimbria, quid? Matth. 23. v. 5.
Fimbriam veſtimentorum Chriſti tangentes non ſunt ſuperſtitioſi, Matth. 14. verſ. 36. Marci 5. v. 27.
Figuris clauorum iungunt Iudæi tela linguarum Matth. 27. v. 40.
Flagellatio à Romanis pro criminibus non capitalibus adhibebatur, Lucæ 23. v. 16.
Flagellatio Chriſti immanis fuit, Matth. 27 verſ. 26.
Facta à Romanis, ibid. v. 27.
Fontis & putei diſcrimen accidentale, Ioan. 4. v. 6.
Foris quare ſtaret B. Virgo, & Chriſti cognati, Matth. 12. v. 46.
Forma Euchariſtiæ explicatur, Matth. 26. v. 26. & 28. Eius verba aperti ſſima, ibid. v. 26.
Forma ſalutandi Hebræorum, Matth. 10. v. 12. item cap. 28. v. 9.
Forſitan non ſemper dubitationem importat, Ioan. 4. v. 10.
Forum in parabobola quid ſignificet, Matth. 20 verſ. 4.
Fractio panis vſum Euchariſtiæ deſignat, Lucæ 24. v 30. Matth. 26. v. 26
 S. Franciſci ſtigmata fuerunt carne repleta, Chriſti non, Ioan. 20. v. 27
Frater fratrem tradet in mortem, Matth. 10. v. 2.
Fratres ſumus naturâ & doctrinâ, Matth. 23. verſ. 8.
Fratres dicuntur omnes cognati, Matth. 12. verſ. 56.
Fratres Chriſti quatuor, Matth. 13. v. 35.
Fratres ſuos vocat Chriſtus Apoſtolos, Matth. 28. v. 10.
Fratri ſine liberis defuncto, alter debebat ſemen ſuſcitare, Matth. 22. v. 23.
Fremitus quid ſit, Ioan 11 v. 33.
Fructus centeſimus, ſexageſimus, trigeſimus quibus attribuendus, Matth. 13. v. 23.
Fructus pœnitentiæ, Matth. 3 v. 8.
Fructus defectu non à labore deſiſtendum eſt, Matth. 4 v. 26.
Fructus iuſtitiæ quò vberior, eò maiorem præbet fiduciam, Ioan. 15. v. 16.
Fruitiua viſio humanitatis Chriſti eſt beatitudo ſecundaria, Ioan. 17. v. 24.
Fugâ cur Chriſtus ſibi conſuluerit, Matth. 2. verſ. 13.

Fuga Apoſtolorum, Matth. 26. v. 56.
Non fuit ſine cauſa Marci 14. v. 52.
Quando eis licita, imò precepta, Matth. 10. v. 23.
Quanta feſtinatióne fugiendum, Matth. 24. v. 17. & 18.
Fulgor faciei Chriſti in transfiguratione venit ab intrinſeco, Matth. 17. v. 2.
Fur & Latro quomodo differant, Ioan. 10. v. 1.

G

GAbbatha quid ſignificet, & vnde deriuetur, Ioan. 16. v. 13.
Gabriel quid ſignificet? Lucæ 1. v. 26.
Mariam alloquitur, Ioſephum admonet, paſtores inſtruit, Lucæ 2. v. 9.
Galilæa duplex, ſuperior, & inferior, Lucæ 1 v. 26.
In Galilæa potiùs quàm in Iudæa cur Chriſtus poſt reſurrectionem apparuerit, Matth. 28. verſ. 7.
Galilæorum dogmata, Lucæ 13. v. 1.
Galilæi ab Herode inter ſacrificandum peremptі, ibid. & cap 23. v. 5.
Galilæus vocatus eſt Chriſtus contemptus cauſâ, Matth. 26. v. 69.
Gallicinium quid? Matth. 26 v 34.
Gallina cur pullos regat, Matth. 23. v. 37.
Cur ei Chriſtus comparetur, ibid.
Gaudium fidelium impletur adeptione beatitudinis, Ioan. 15. v. 11.
Gaudium cur maius ſupra vna oue inuenta, Matth. 18. v. 13.
Gazophylacium quid? Marci. 12. v. 41.
Gehenna vallis filiorum Ennom prope Hieruſalem, Luc 23. v. 43.
Gehennæ nomen vnde deductum, Matth. 5. v. 22.
Geminata dictio apud Hebræos æquiualet ſuperlatiuo, Ioan. 8. v. 34.
Gemitus Chriſti, Marc 7. v. 34.
Genealogia Chriſti apud Luc. & Matth. diuerſa, Lucæ 3. v. 23.
Genealogia Ioſeph quomodo ad Chriſtum pertineat, Matth. 1. v. 16.
Generatio carnalis & ſpiritualis, Ioan. 1. v. 13.
Generationem Dei æternam nemo nouit niſi Pater, Matth. 11. v. 27.
Generatio Iudæorum non tranſibit, quin veniat dies iudicij, Matth. 24. v. 33.
Geneſareth ſtagnum vocatur mare Galilææ & Tiberiadis, Ioan. 6. v. 1.
Gentes & Iudæi ſignificantur per duos filios Zebedæi Matth. 21. v. 32.
Gentium vocatio prædicitur, ibid. v. 43.
Item cap. 22. v. 9. Rurſum cap. 26. v. 13.
Genua perfoſſa mortem adferunt, Ioan. 19. verſ. 31.
Geraſeni, qui? Matth. 8. v. 28.
Gethſemani hortus ad latus occidentale montis, Oliueti, Ioan. 8. v. 1.
Gladij poteſtas Iudæis adempta per Romanos, Ioan. 18. v. 31.
Gladius pro bello, Matth. 10. v. 34.
Gladius vnde Petro, Matth. 26. v. 51.
Studioſe ab eo geſtatus ad defenſionem Chriſti, ibid.
Gladius qualis Mariæ animam pertranſiuerit, Lucæ 2. v. 35.
Gloria Dei eſt finis miraculorum Chriſti & Sanctorum, Ioan. 14. v. 13.
Gloriam Dei noluit celari Chriſtus, Marc 5. v. 3.
Gloriandum non eſt homini, quòd Deus ei loquatur, Lucæ 12. v. 20.
Græcorum nomine gentiles omnes intelligantur Ioan. 7. v. 35.
Grani ſinapis conditiones, Matth. 13. v. 31.
Grano frumenti Chriſtus ſe aſſimilat, Ioan. 12. v. 24.
Gratia pro gratia, rependitur, Ioan. 1. v. 16.
Gratiâ plena dicitur Maria aliter, quàm alij Sancti, Lucæ 1. v. 28.
Gratia Dei præueniens, Ioan. 15. v. 16.
Gratiæ gratis datæ dantur hominibus, vt ex eis profectum faciant, Matth. 25. v. 14.
Gratia ſecundum propoſitum, commendatur, Ioan. 18 v. 37.
Gratia Chriſti efficax facit vt faciamus, Ioan. 14. v. 5.
Gratiæ Chriſti efficacitas frangit cordis duritiem, Ioan. 6. v. 1.
Gratiæ neceſſitas ad bene operandum, Ioan. 15. v. 5.
Gratiæ interioris cor mollientis neceſſitas, Ioan. 18. v. 7.
Gratis aliquem odiſſe quid? Ioan. 13. v. 25.
Gratitudo vltra internum affectum poſtulat externa officia, Lucæ 17. v. 18.

H

HÆdi reprobos cur ſignificent, Matth. 25. v. 33.
Hæres qualiter ſit Chriſtus, Matth. 12. v. 38.
Hæreſis prima circa Euchariſtiam tempore Chriſti, Ioan. 6. v. 67.
Hæreſes variæ circa incarnationem Verbi refelluntur, Ioan. 1. v. 14.
Hæretica machinatio comprehenditur ſub portis inferi, Matth. 16. 18.
Quæ adhuc? ibid.
Hæretici ante finem mundi exorituri deſignantur, Matth. 24. v. 11.
Non ſunt audiendi cùm Eccleſiam apud ſe eſſe dicunt, v. 27.
Sunt falſi Prophetæ, Matth. 7. v. 15.
Refutantur, Matth. 3. v. 1. 4 5. cap. 4. v. 6. cap. 6. v. 6. cap. 7. v. 16 cap. 11. v 21. cap. 35. v. 9. & 11. cap. 16. v. 19. cap. 17. v. 12. cap. 26. v. 26. & 27. Marci 9. v. 37.
Hæreticorum mira diſcordia, Matth. 26. v. 26.
Ineptia, v. 27.

Hebræi frequenter vtuntur coniunctione &, pro autem, Ioan. 18. v. 24.
Ex ſola traditione Phariſaica non introierunt in prætorium, ibid. v. 28
Hebraica vocabula cur retinuerunt Euangeliſtæ, Matth. 2. v. 46.
Herba miraculoſa ad ſtatuam æneam Chriſti, Marci 5. v. 34.
Herodes cur vulpes appellatus, Lucæ 13. v. 32.
Herodis reuerentia in Ioannem, Marci 6 v. 20.
Eius crudelitas occaſio Ioanni Baptiſtæ ſecedendi in deſertum, Lucæ 1. v. 80.
Eius, & vxoris, & ſaltratricis funeſtus exitus, Marci 16. v. 27.
Herodes plures fuerunt, Matth. 2. v. 1.
Sub quorum primo conceptus eſt Ioannes Baptiſta, ab altero decollatus, Luc 1. v. 5. vt vnus Rex fuerit, Marci 6. v. 14.
Herodes Magnus nouem vxores ſimul habuit, Lucæ 3. v. 1.
Herodes Tetrarcha Galilææ, Antipas dictus, Lucæ 23. v. 7.
Tentauit Deum petendo ſignum à Chriſto, ibid. v. 8
Illuſit Chriſtum albâ veſte indutum, ibi. verſ. 10.
Factus eſt Pilato amicus, & vnde, ibid. v. 12.
Herodias qualis fuerit Marci 6. v. 17.
Occaſionem captabat occidendi Ioannem, v. 19.
Hoc non deſignat panem, Matth. 26 v. 26.
Hodie & cras, pro exiguo tempore, Lucæ 13. v. 32. & ſeqq.
Homo ad imaginem Dei factus, Ioan. 1. v. 4.
Sumitur pro virio, Lucæ 12. v. 14
Homines auidiſſimè deſiderant præſcire futura, Ioan. 16. v. 13.
Hominum ſalus proprij corporis commodis præferenda, Ioan. 4. v. 34.
Homines qua ratione dicantur plantatio Dei vel diaboli, Matth. 15 v. 13.
Honor ſequitur fugientem, fugit ſequentem, Matth. 23. v. 12.
Sub Honore omnis externus cultus intelligitur Matth. 15. v. 8.
Honor parentibus debitus qualiter deferendus, Matth. 15. v. 4.
Horarum diuerſa acceptio, Matth. 20. v. 3.
Hora accipitur pro tempore, Matth. 26. v. 40.
Hora ſeptima apud Iudæos, eſt prima poſt meridiem, Ioan. 4. v. 50.
Qua horâ Chriſtus crucifixus, Marci 15. v. 25.
Horror paſſionis in Chriſto, Matth. 26. v. 39.
Eum ſupprimit, v. 45.
Hoſpes Apoſtolorum, dignus eſſe debet illis morum integritate, Matth. 10. v. 11.
Non mutandus, ibid.
Cur inträndo ſalutari debeat, v. 12.
Honor eius & fructus, v. 40.
Hoſpitalitas vt exercenda in Prophetas & iuſtos, Matth. 10. v. 41.
Hoſtia pro peccato in purificatione, immediatè offerebatur pro immunditia matris, mediatè pro originali peccato prolis, iuxta Auguſt. Lucæ 1. v. 24.
Hoſtiæ Paſchales cæſæ numero 256500. Matth. 21. v. 12.
Humana iudicia parui facienda, quia ſæpè falſa, Lucæ 16. v. 15.
Humanæ naturæ conditio, Matth. 14 v. 30.
Humanæ naturæ ſigna probatiua, Lucæ 24. v. 41.
Humilitas & manſuetudo addiſcenda exemplo Chriſt. 11. v. 29.
Illæ duæ virtutes ſunt magna pars iugi Chriſti. ibid.
Humilitas neceſſaria, Matth. 18. v. 4.
Humilitate proſapiæ Chriſti, offenduntur Iudæi, Matth. 13. v. 57
Humiles hoſpitio excipiendi, & qua mercede, ibid. v. 5.
Humilium contemptus grauiter punietur, ibid. v. 18.
Hyperbolica locutio mendacium non continet, Ioan. 21. v. 25.
Hypocriſin præcipuè exprobrat Chriſtus Phariſæis. Matth. 23 v. 12.
Cur præſente turba ibid.
Hypocrita quis dicendus, Lucæ 13. v. 15.
Hyſſopus quid, & quomodo ei circumpoſita ſpongia aceto plena, Ioan. 19. v. 29.

I

IAcobus quis fuerit præſens transfigurationi, Matth. 17. v. 1.
Iacobus Zebedæi filius cur maior dicatur, Matth. 10. v. 3.
Iacobus Alphæi filius cur dictus minor, frater Domini, Ieroſolymorum Epiſcopus, Auctor vnius Epiſtolæ ex canonicis, Matth. 10. v. 3.
Iactantiam fugere docemur à Chriſto, Marci 7. v. 33.
Ianitoris officium in Eccleſia, Marci 13 v. 34.
Idiomatum communicatio in Chriſto, Ioan. 3. verſ. 34.
Iechonias idem cum Eliacim & Ioachim, Matth. 1. v. 11.
Ieiunium commendatur Matth. 6. v. 16.
Ieiuniis Deus colitur contra Caluinum, Lucæ 2. v 17
Ieruſalem ciuitas ſancta, Matth. 4 v. 5.
Item cap. 27 v. 53.
Sæpiùs expugnata, Matth. 24. v. 15.
Ieroſolymitana cædes per Romanos illata, à Chriſto prædicitur, Lucæ 19. v. 43.
Et rurſus c. 23. v. 29 & ſeqq.
Ieſu etymologiam tradit Angelus, Matth. 1. verſ. 21.
Ieſus Magiſter fuit & Dominus, Ioan. 13. v. 26.

Habuit perfectum dominium ſuarum paſſionum, Ioan. 11. v. 33.
Reddit ſe inuiſibilem perſecutoribus, Ioan. 8. verſ. 59.
Quo ſenſu dicat, ſe in occulto nihil locutum fuiſſe, Ioan. 18. v. 20.
Coronatur coronâ ſpineâ, Ioan. 19. v. 5.
An ligonem geſtauerit apparens Magdalenæ, Ioan. 20. v. 15.
Cur non permiſerit ſe ab ea tangi, v. 17.
Penetranda oſtium intrauit ad diſcipulos, verſ. 19.
Ianuis clauſis intrat ad Apoſtolos, v. 26.
Poſt reſurrectionem cum Apoſtolis manducauit, Ioan. 21. v. 13.
Ter apparuit Apoſtolis congregatis, v. 14.
Apparuit Petro elapſo è carcere Romano prædicitque ſe iterùm Romæ crucifigendum in Petri perſona, v. 19.
Ignis maximè penetrantis eſt actiuitatis & propter quid ponatur, Matth. 25. v. 41.
Vſurpatur pro charitate, Lucæ 12. v. 49.
Ignis æternus damnatos affligit & vrit, Ioan. 15. v. 6.
Igne ſaliri damnatos, quid ſit, Marci 9. v. 48.
Ignorantia affectata valet in commiſerationem, non in excuſationem, Luc. 23. v. 34.
Ignorantia Iudæorum Chriſtum crucifigentium craſſa & ſupina, ibid.
Illuminationis & excæcationis conſilium quomodo ſcrutandum, Matth. 11. v. 26.
Illuſio Chriſti ad ſummum crudelitatis & contumeliarum omnium faſtigium peruenit, Matth. 27. v 30.
Imitandus Chriſtus, non tantùm in ferenda cruce, ſed etiam in modo ferendi, Matth. 10. v. 38.
Immortalitas animæ, Matth. 22. v. 32.
Impedimenta charitatis, Matth. 19. v. 21.
Imperatiuus pro futuro, Matth. 13. v. 14. Item Ioan. 2. v. 19.
Imperioſa poteſtas in Gentilibus, Matth. 20. verſ. 25.
Imperium Chriſti abſolutiſſimum, Matth. 22. v. 44.
Impij omnes vocantur hypocritæ Hebraica proprietate, Matth. 24. v. 51.
Impij & iniqui homines ſunt cæci corde, Ioan. 9. v. 4.
Impoſitione manus ſæpè vſus Chriſtus, Marci 7. v. 32. Item cap. 8. v. 23.
Incarnationem Filij Dei nulla opera meruerunt, Ioan. 15. v. 9.
Incredulitas hominum fidem Dei non euacuat. Ioan. 1. v. 11.
Incredulitas Iudæorum, Marci 9. v. 18.
Increpatus à Domino cur Amicus vocetur, Matth. 23. v. 11.
Inebriatio pro exhilaratione in Scripturis vſurpatur, Ioan. 2. v. 10.
Inexpectatum ſubitò irruens etiam magnos turbat, Ioan. 16. v. 5.
Infernalium pœnarum grauitas, Marci 7. v. 47.
Infernus per tenebras cur deſignetur, Matth. 8. verſ. 12.
Infirmitas Apoſtolorum erigitur, Matth. 26. verſ. 31.
Ea qualiter vincatur, v. 41.
Ingratitudo Iudæorum, Matth. 11. v. 20.
Ingredi & Egredi pro conuerſari in hoc mundo, Ioan. 10. v. 9.
Inimici diligendi, Matth. 5. v. 43. Item cap. 16. v. 49.
Iniuriæ tolerandæ & remittendæ, Matth. 5. v. 41. Item cap. 17. v. 35.
Earum tolerantiam & obliuionem docet Chriſtus, Matth. 26. v. 25.
Innocentia Chriſti mirabilis, Matth. 26. v. 61.
Integritas animi, mater eſt honeſtatis corporalis Matth. 23. v. 26.
Interpretandum nihil eſt in deteriorem partem, Marci 9. v. 39.
Interrogat Chriſtus ea, quæ ſciebat, & quare? Matth. 21. v. 20.
Interrogatio dubitationem plerumque ſupponit, Ioan. 21. v. 12.
Interrogatio nō ſupponit ignorantiam interrogantis, Ioan. 6. v. 6. item cap. 21. v. 34.
Iuuenire animam ſuam, quid? Matth. 10. v. 39.
Iuuenire gratiam apud Deum, Lucæ. 1. v. 30.
Inuidia Scribarum, Matth. 21. v. 15.
Inuitati ad nuptias, qui? Matth. 22. v. 3.
Et qui inuitantes, ibid.
Ioannes Baptiſta in vtero ſanctificatus, Lucæ 1. v. 15. Quo anni tempore conceptus, ibid. v. 24.
Eius exultatio in vtero, v. 41. Sex menſibus Chriſto ſenior, Lucæ 1. v. 36. Tam per paternam, quàm maternam lineam fuit de ſtirpe ſacerdotali, ibid. v. 5.
Eius encomium, Ioan. 1. v. 6.
Eſt lucerna ardens & lucens à Deo accenſa, Ioan. 15. v. 35.
Eius cum Elia comparatio & ſimilitudo, Luc. 1. v. 16. & Ioan. 1. v. 21.
Quo ſenſu negauerit ſe Prophetam eſſe, ibid.
Quomodo Chriſtum neſcierit, Ioan. 1. v 31. & 33
Tria ipſius de Chriſto teſtimonia, Ioan. 1. v. 35.
Ipſius habitatio, Matth. 3. v. 1. Veſtitus, Eſca, v. 4. Cur eum non laudet Chriſtus in præſentia diſcipulorum, Matth. 13. v. 7.
Certatim in deſerto inuiſitur, ibid. Eius conſtantia, ibid. Cur plus quàm Propheta, v. 9.
Cur comparetur Angelo, Matth. 11. v. 10.
Totidem menſibus cœpit ante Chriſtum prædicere, quot ante Chriſtum natus eſt, ibid.
Nullus eo maior, & quomodo quæ, v. 11.

Quomodo ſit Elias officio, Matth. 11. v. 14.
Item cap. 17. v. 11.
Eius laus, Matth. 11. v. 15.
Eius auſteritas, v. 18.
Vitâ irreprehenſibili præ ſe ferebat iuſtitiam. Matth. 21 v. 32.
Orandi formulam diſcipulis præſcripſit, Lucæ. 11. v. 1.
Eſt terminus Legis & Prophetarum, Lucæ 16. v. 16.
Ioannis Euangeliſtæ parentes, patria, vocatio, virginitas, ætas, &c. Præfat.
Eius & Petri natiua indoles deſcribitur, Ioan. 21. v. 7.
Specialiter à Chriſto dilectus, & cur, Ioan. 13. v. 23. cap. 19. v. 26. cap. 21. v. 20.
Ei Chriſtus proditorem inſinuauit, Ioan. 13. v. 26.
Ei matrem Virginem moriens commendat, & cur, Ioan. 19. v. 27.
Edoctus à B. Virgine circa nonnulla myſteria, ibid.
Falsò creditur non moriturus, Ioan. 21. v. 23.
Ionas columbam ſignificat, & ſumitur pro Ioanne, Ioan 1. v 42.
Ioſeph quomodo filius Heli & Iacob, Lucæ 1. v. 23.
Iure coniugij pater Chriſti, Lucæ 2. v. 33. & 48. Non naturâ, Luc. 3. v 23.
Eius prompta obedientia, Matth. 1. v. 24.
Ante Chriſti paſſionem & prædicationem mortuus Lucæ 2. v. 34.
Ioſeph ab Arimathæa ſe occultando in diſcipulatum non peccauit, Ioan. 19. v. 38.
Affectus ſui magnitudinem demonſtrauit effectu, v. 39.
Ira quantum peccatum Matth. 5. v. 22.
Iracundia Dei in Iudæos, Matth. 24. v. 22.
Iſraëlita verus quis cenſendus, Ioan. 1. v. 47.
Iter ſabbati, quid? Matth. 12. v. 1.
Iudææ ſitus altior, quàm Galilææ, Lucæ 2. verſ. 34
Eam vectigalem quis primus fecerit, Matth. 22. v. 17.
Iudæi cur vſurpent nomina Græca, Matth. 10. verſ. 3
Iis cur primò prædicandum, v. 4.
Quare vocentur oues paſcuæ Dei, & quare perditæ, v. 6.
Eorum errores circa Meſſiam, Matth. 22. v. 42.
Cur comparentur calamo quaſſato, & lino fumiganti, Matth 12. v. 20.
Ligno arido, Lucæ 13. v. 31.
Liberati à dæmoniacis, Matth. 12. v. 45.
Filiis, & Gentes canibus, Matth. 15. v. 26.
Ab eis auferetur regnum Dei, Matth. 21. verſ. 43
Eorum negligentia & ingratitudo, Matth. 22. v. 4 & 6.
Quomodo perditi fuerint, v. 9.
Eorum defectio ſalus facta eſt Gentibus, v 8.
Habent velamen ſuper cor, Ioan. 5. v. 39.
Eorum concilium aduerſus Chriſtum congregatur, Ioan. 11. v. 47. & ſeqq.
Eorum graue peccatum incredulitatis, Ioan. 15 v. 22. & 24.
Chriſtum occidendo Deicidij peccatum perpetrarunt, ibid.
Permiſſi ſunt ſuis legibus viuere, Ioan. 19 verſ. 7.
Grauiùs peccauerunt in Chriſtum, quàm Pilatus, ibid. v. 11.
Publicè renuntiauerunt Meſſiæ ſibi promiſſo, ibid. v. 15.
Sub finem mundi conuertendi, Matth. 23. verſ. 39.
Iudas cur vocetur Iſcariotes, Matth. 10. v. 4.
Murmurat de effuſione vnguenti, Ioan. 12. verſ. 6.
Fuit œconomus collegij Apoſtolici, ſeu familiæ Chriſti, ibid.
Peculium ſibi parabat, ex quo aliquando à Chriſto ſeparatus viueret, Matth. 26. v. 8.
Eius cor vt intrauerit ſatanas, v. 14
Vult compenſare iacturam, quam credebat ſe feciſſe in effuſione vnguenti, v. 15.
Eius impudentia, v. 23. & 50.
Vocatur à Chriſto diabolus, Ioan. 6. v. 71.
Filius perditionis, & cur, Ioan. 17 v. 12.
Sumpſit Euchariſtiam cum aliis, Ioan. 13. v. 26
Cur ſe ſuſpenderit Matth. 27. v. 5.
Iudas Thaddæus ſcriptor epiſtolæ Catholicæ, Ioan. 14. v. 22.
Iudicis officium, oppreſſo ſubuenire, iudicare pupillos, &c. Lucæ 18 v. 4.
Iudicium nouiſſimum & vniuerſale, Ioan. 5. v. 28. & ſeqq.
Iudicium aliud generale, aliud particulare, Lucæ 12. v. 36.
Generale coniungetur reſurrectioni mortuorum, Matth. 12 v. 41
Tempus eius incertum, Matth. 24. v. 36. 42. 50. Item cap. 25. v. 5.
Quomodo Filio ignotum, Matth. 24 v 36.
Ad illud ſemper parati eſſe debemus, ibid. v. 42.
Iudicium omne Chriſto à Patre datum, Ioan. 5. v. 22.
Iudicium auctoritatis habebunt, qui Chriſtum ſequuntur, Matth 16 v. 28
Iudiciorum Dei altitudo in Tyriis & Sidoniis, Matth. 11. v. 2.
Iudiciorum ſeu tribunalium tria genera apud Hebræos, Matth. 5. v. 21.
Iudicium malignum & temerarium vetatur, Matth. 7. v. 1.
Iugum Dei ferre quid? Matth. 11. v. 29. Portatu facile, v 30.

Iuramentum turpe non obligat, Matt.6 v.26.
Iuramento omninò abſtinendum, Matth.5.v.34 Eius vſus quando bonus, v.37.
Iuramentum aliquod per creaturas, iuxta Phariſæos obligabat, & quod, Matth.23 v.18
Iurans per templum & altare non tenebatur iuxta Phariſæos, Matth 23 v 8
Secus qui iurabat per pecuniam oblatam, ibid
Iuſtificati ſubinde relabuntur in peccata, Ioan. 15. v.4
Iuſtificationes & mandata an differant, Lucæ 1 v.6.
Iuſtitia pro omnium virtutum perfectione ſumitur, Lucæ 1.v.75.

L

Labor & onus hominis in quo conſiſtat, Matth 11. v.28.
Lacus Galilææ vocatur mare Matth 8 v 24.
Lampades accenſæ quid ſignificent, Matth. 25. v 1.
Quomodo aptabuntur, v 7
Lana ſuccida eumdem habet effectum, quem ſpongià, Ioan 19 v.29.
Lapis qui eſt caput anguli, Chriſtus, Matth 21 v 42.
Lapis offenſionis quando ſit Chriſtus, Matth 21. v.44.
Latrones duo cum Chriſto cur crucifixi, Matth 27. v 38.
Ambo in initio conuitiati ſunt, v.44
Latronis boni fides & charitas commendatur, Lucæ 23. v 40.41.& 42.
Paradiſus a Chriſto ei promiſſus quis? v 43.
Latus Chriſti perfoſſum, dextrumue fuerit, an ſiniſtrum, Ioan 19 v.34.
Laus humana non poteſt quæri tamquam merces bonorum operum Matth 6 v 1.
Lazarus Marthæ & Mariæ frater ægrotat, Ioan. 12. Ioan 11 v 1.
Moritur in Bethania, v. 14.
Reſuſcitatur a Chriſto, v. 43. & ſeqq.
Quot diebus manſerit exanimis, v. 17.
Ipſius ſepulchrum qualiter conſtructum, an nunc extet, v. 38.
Quomodo proceſſerit è monumento ligatis pedibus, v. 44.
Cur per alios ſolui iubeatur, ibid.
Eum cum Chriſto occidere voluerunt Iudæi, & cur, Ioan. 12. v. 10.
Lectio ſacra prædicationi præmitti ſolita, Lucæ 4. verſ. 1.
Legatio S. Ioannis Baptiſtæ, Matth. 11. v. 2.
Legationis Apoſtolicæ ſumma, Matth. 10. v. 7.
Legio quid, Matth. 26 v. 53.
Lepra Iudaica coloris magis quàm valetudinis vitium Lucæ 17. v. 14.
Leproſus cur vocaretur Simon Matth. 26. v. 6.
Leproſi extra communem hominum conſortium, Lucæ 17. verſ. 12.
Cur ad ſacerdotes miſſi à Chriſto, Lucæ 17 v 14.
Nouem peccarunt ingratitudine, Lucæ 17. v 14.
Eorum mundatorum hiſtoria allegoricè exponitur, ibid. v. 19.
Leuare calcaneum, Ioan. 13. v. 18
Lex pro vniuerſa Scriptura veteris Teſtamenti, Ioan. 10. v 34. & cap. 12. v. 34.
Lex noua vt facilis, Matth. 11. v. 30
Lex vrgens & premens Iudæorum, Matth. 21, verſ. 31.
Promittebat temporalia, Euangelium ſpiritualia, Lucæ 16. v. 16.
Legem adimpleuit Chriſtus quadrupliciter, Matth. 5. v. 17.
Leges poſitiuas interpretandi ratio, Matth. 12. verſ. 8.
Legis doctor, legis peritus, Matth. 22. v 35.
Tentat Chriſtum de lege, Lucæ 10. verſ 25. & ſeqq.
Libelli repudii forma, Matth. 5. v 31.
Liberalem fecit Herodem temulentia & libido, Matt. 6. verſ. 23.
Libertas à peccato in quo conſiſtat, Ioann. 8. verſ. 34.
Libertati Iudaicæ fauebant Phariſæi, Matth 22. verſ. 16.
Liberum arbitrium fons omnis coinquinationis, & ſanctitatis, Matth 15. v. 18.
Libido quam ſit crudelis, Marc. 6. v. 25 & 26.
Librorum ſacrorum diuiſio in legales, propheticos & hagiographos, Lucæ 24. v 44.
Limbus Patrum ab inferno damnatorum diſtat, Lucæ 16. v. 26.
Lingua Latina, Græca & Hebraica, diuinis officiis conſecratæ, Ioan. 19 v. 20.
Illarum trium, quibus expreſſus eſt crucis titulus, allegoria, ibid.
Lites fugiendæ, Matth. 5. v. 40.
Lithoſtrotos ſignificat locum lapidibus ſtratum Ioan. 19 v. 13.
Loculorum cuſtodiam Chriſtus Iudæ commiſit, Ioan. 12. v. 6.
Locus & tempus natiuitatis Chriſti accuratè exponitur, Matth. 2. v. 1.
Locus nouiſſimus pro humillimo, Lucæ 14. v. 8 9. & 10.
De eo pertinaciter contendere, vitioſum eſt, ibid.
Locus iudicij, Matth. 25. v. 32.
Locuſtæ quid? Matth 3 v. 4.
Longanimitas Dei, Matth. 21. v. 36. & cap. 25. v. 19. Item cap. 26. v. 10.
Loqui ex ſeipſo, quid? Ioan. 7. v. 17. & 18.
Loquendo cur Chriſtus ſanauerit manum aridam, Matth. 12. v. 13.
Lotio pedum vſitata hoſpitibus Ioan. 13. v. 5.
Eius allegorica expoſitio, ibid. v. 14.
Lubenter redit diabolus ad eos, quos ſemel poſſe-

dit, Marci 9. v. 24

Lucas Euangeliſta patriâ Antiochenus, arte medicus, & pictor egregius, pinxit Chriſtum, Mariam, & Petrum Lucæ Præfat. An fuerit ex 72 Chriſti diſcipulis, ibid.
Vbi, & quo idiomate ſcripſit Euangelium, ibid.
Quando,& qua occaſione ſcripſit, ibid.
Cur eius Euangelium Paulus ſibi appropriat, ibid.
Quibus Gentibus Chriſtum annuntiauerit, ibid.
Suam diligentiam in conſcribendo Euangelium commendat, & pſeudo-Euangeliſtarum negligentiam taxat, Lucæ 1. v. 2.
Luciferi ſplendor ex oriente Sole minuitur, Ioan. 3 v. 30.
Lucui tibicines adhibebant antiqui, Matth. 9. verſ. 23
Ludibriis mordaciſſimis impetitur Chriſtus, Matth. 26. v 67. & 68. Item cap. 27 v. 39.
Lumbi præcingendi, & lucernæ accendendæ, Lucæ 12. v 35.
Lugentes conſolabuntur, Matth. 5. v. 5.
Lunaticus quis dicatur, Marci 9. v. 17.
Lupi in veſtimentis ouium ſunt hæretici, Matth. 7. v. 15.
Lupis comparantur perſecutores Apoſtolorum, Matth. 10. v. 16.
Lux vera quid? Ioan. 1 v. 9.
Lyſanias non fuit Herodis filius, Lucæ 3. verſu 1.

M

Magnificare pro magnum prædicare, Lucæ 17. v. 15.
Magdalenæ pœnitentia, Lucæ 7. v 38.
Fides & dilectio, ibid. v. 47. & 50.
Magdalum caſtellum Galilææ iuxta mare Tiberiadis, Lucæ 8. v 2.
Magi qui, vnde & quando venerint, Matth 2. v. 1. inuenerunt Chriſtum in ſtabulo, v. 11
Magicam arte n in Chriſto conuincere tentant falſi teſtes, Matth. 26. v. 61.
Magiſtratus Eccleſiaſticus & ciuilis curauit apprehendi Chriſtum, Matth. 26 v. 47.
Magiſter qualiter, quis ſit & vocetur, Matth 23. v. 8.
Magiſtros probos vix imitamur, improbos etiam improbiter ſuperamus Matth 23 v. 15.
Maiorum facta tribuuntur filiis, Matthæi 23. verſ. 35.
Maiorum peccata quando, & quàm iuſtè puniantur in filiis, Matth. 23. v. 35.
Maledictio parentum ſuper filios, miros effectus habet, Matth. 27 v 25.
Maldonatus refellitur, Matth 12. v 1.
Maledictum quid ſit? Ioan 9. v. 28.
Per Malum antonomaſticè intelligitur Diabolus, Matth 13 v. 19.
Mammona iniquitatis pro diuitiis iniuſtis, Lucæ 16. v 9.
Mammona quid? Matth. 6. v. 24.
Mandata Dei tranſgredi grauius eſt quàm traditiones Phariſaicas, Matth 15. v 3.
Mandata hominum qualia improbet Chriſtus, Matth. 15 v. 9.
Mandata 2. tabulæ cur ſola adoleſcenti proponit, Matth 19. v. 16.
Mandatum maximum dilectio, Matth. 22 v. 37.
De dilectione proximi in quo ſimile priori, Matth. 22. v. 36.
Mandata præpoſitorum obſeruanda, Matth. 23. v. 2 .
Cur mandatum non ſit homini, vt ſe diligat ibid.
Mandatum moriendi Chriſto datum, & ab eo liberè acceptatum, Ioan 10. v 18.
Manducatio ſpiritualis Sacramenti præmittenda, Ioan. 6 v 51 & 55.
Manducatio vera abſque vera nutritione, Lucæ 24. v. 43.
Manichæorum & Platonicorum error refellitur, Ioan. 1 v 3.
Manere in Chriſto, quid? Ioan 15. v 5. & ſeqq
Manna in deſerto datum Iudæis à Deo, Ioan. 6. v. 31.
Cur vocetur panis de cœlo, Ioan. 6. v 32.
Manſiones variæ tam in cœlo quàm in inferno, Lucæ 16. v. 12.
Manſuetudo Chriſti, Matth. 26 v. 49.
Manſuetus Chriſtus, Matth 21 v. 5. eius ſignum, ibid.
Manus, pro poteſtate, Ioan. 10. v. 28.
Manum mittere ad aratrum, Lucæ 9. v. 62.
Manipulus ſpicarum offerri ſolitus ſecundo die azymorum, hoc in feſto Paſchatis, Matth 12. v 1.
Manum emortuam Chriſtus ſanat, Matth. verſ. 10.
Manus Domini, pro poteſtate, Lucæ 1 v. 66.
Manuum eleuatio benedicentibus familiaris, Lucæ 24 v. 50.
Marcus Euangeliſta quis fuerit, in Præfatio. pag. 407.
Probabilius eſt fuiſſe diſcipulum Petri, pag. 408.
Scripſit, Græcè, pag 409.
Mare Mediterraneum ab occaſu Iudææ, Lucæ 12 v. 54.
Mare quomodo ceſſerit veſtigiis Chriſti, Matth 14. v 24.
Maria antonomaſticè Virgo, Lucæ 1 v. 2.
Maria quid ſignificet, ibid.
Cur dicatur deſponſata Ioſepho, cùm fuerit nupta? ibid & Lucæ 2. v 5.
Quo ſenſu Dominus erat cum ea? Luc 1 v. 28
An & quando virginitatem perpetuam vouerit? Lucæ 1 v. 34
An intercfuerit partui Elizabethæ? Luc. 1 v. 46.

Mariæ prudentia, modeſtia, taciturnitas, Lucæ 2. v. 19. & 51.
Mariæ Virginis conſtantia, compaſſio, & amor, Ioan. 19. v. 25.
Maria Cleophæ vndè ſit dicta, ibid.
Maria Magdalena adſtat cruci, ibid.
Mariæ Virginis maiores cur non apertè recenſeantur in genealogia Chriſti, Matth. 1. 3. verſ. 16.
Maria & Ioſeph ex eadem familia, ibid.
Cur deſponſata fuerit, v. 18.
Cur eam Ioſeph dimittere voluerit, v. 19.
Magis beata, quia mente quàm quia carne Chriſtum tulit, Matth. 12. v. 49.
Maria Magdalena ſoror Lazari & Marthæ, Matth. 26. v. 7.
Eius opes & effectus, v. 9.
Humanitas, fides, charitas, v. 10.
Eius cum Chriſto familiaritas, v. 12.
Pietas in Chriſtum, Matth. 27. v. 56.
Dux cæterarum piarum mulierum, Matth. 28. v. 1.
Martyrem Chriſti facit non pœna, ſed cauſa, Matth. 10. v. 39.
Martyrium, ſicuti bellum, dulce inexpertis, Matth. 20. v. 22.
Matthæus ſcripſit Hebraicè in Præfat. Matth.
Ante omnes alios, ibid.
Poſtponit ſe Thomæ, Matth. 10. v. 3.
Matthæi vocatio, Matth. 9. v. 9.
Martha ſenior Mariâ Magdalenâ & Lazaro, Lucæ 10. v. 38.
Maxilla altera quomodo præbenda percutienti vnam, Ioan. 18. v. 23.
Maxillam dexteram percutienti quomodo præbenda & altera, Matth. 5. v. 4.
Medio comparatur Chriſtus, Matth. 9. v. 12.
Medium ſeu intimum terræ cur appelletur cor terræ, inferiora terræ, Matth. 12. v. 40.
Medico credere eſt eius præcepta ſequi, Matth. 21. v. 22.
Memoria iudicii à Chriſto commendata, Matth. 24. v. 42.
Merita Chriſti non obſcurantur noſtris meritis, Ioan. 16. v. 27.
Mercenarius quis dicendus, Ioan. 10. v. 12.
Sine meritis præparatur, ſed non datur regnum cœlorum, Lucæ 12. v. 33.
Menſibus lunaribus vtebantur Hebræi, Matth. 26. v. 17.
Mendacium loquitur, qui voluntate fallendi, contra mentem loquitur, Ioan. 8. v. 44.
Mendax & mentiens quomodo differant, Ioan, 8. v. 44.
Menſura bona, conferta, coagitata, ſupereffluens exponitur, Lucæ 6. v. 38.
Meſſis apud Iudæos circa menſem Maium, Ioan. 4. v. 35.
Meſſis multa populi Iudaici, Matth. 9. v. 37.
Metreta menſura æqualis batho in liquidis vel ephi in aridis, Ioan. 2. v. 6.
Æquiualet amphoræ Romanæ, ibid.
Metempſychoſis, Marci 6. v. 14.
Militum circa Chriſtum petulantia, Matth. 27. v. 27. ſæuitia, 29.
Militum crucifigentium Chriſtum numerus, Ioan. 19. v. 23.
Milites inſtruuntur ſalutariter, Lucæ 3. v. 13. & 14.
Mina, ſeu mna quot drachmas quoque ſiclos contineat? Lucæ 19. v. 11.
Miraculoſa piſcium captura, Ioan. 21. v. 7. & ſeq.
Eius allegorica expoſitio, Ioan. 21. v. 11.
Miraculorum Chriſti multitudo & excellentia, Ioan. 15. v. 24.
Miraculorum examinatores, de ægritudinis veritate inquirunt, Ioan. 9. v. 19.
Miraculo falſum approbare non poteſt Deus, Ioan. 5. v. 36.
Miracula ſine neceſſitate non operatur Deus, Matth. 15. v. 32.
Miracula ſigilla veritatis, Marci 16. v. 17.
Cur non ſemper fiant, ibid. Apoſtolorum miracula non terrifica, ſed benefica, v. 18.
Miraculum vana eſt fiducia, ſi fidei non adſit vita proba, Matth. 7. v. 22.
Miraculis confirmat Chriſtus ſuam doctrinam, Matth. 8. v. 1.
Miracula reſuſcitatæ filiæ archiſynagogi, ſanatæ hemorroïſſæ, cæcorum & muti, expoſita allegoricè & tropologicè, Matth. 9. v. 22. Sanatorum cæcorum, Matth. 20. v. 31.
Miraculorum virtutem dat Chriſtus Apoſtolis, Matth. 10. v. 1.
Miraculorum Apoſtolorum ſunt magis benefica quàm terribilia, Matth. 10. v. 8.
Miratur Chriſtus, Matth. 8. v. 10.
Miſericordia præfertur omni externo Dei cultui, Matth. 12. v. 7.
Miſeretur Chriſtus populi Iudaici, Matth. 9. v. 36.
Miſericordiam volo non ſacrificium, Matth. 9. v. 13.
Miſeratio Dei ſumma erga peccatores, Matth. 18. v. 27.
Miſſio paſtorum Eccleſiæ quænam legitima, Ioan. 10. v. 7.
Miſericordiæ operibus cur ſpecialiter ſalus tribuatur, Matth. 25. v. 35.
Miſeriæ humanæ condolet Chriſtus, Marci 7. verſ. 34.
Miſſio in diuinis ſupponit proceſſionem, Ioan. 15. v. 26.
Mites qui poſſidebunt terram futuræ vitæ, Matth. 5. v. 4.
Modus quo Deus fideles ſuos probat, Matth. 14. v. 27.
Modeſti Chriſti in voce & moribus, Matthæi 12. v. 19.

Morbus recumbendi ad menſam apud Orientales, Ioan. 13. v 23.

Mula aſinaria, quid? Matth 18. v. 6.

Monumenta cur inhabitabant dæmones, Matth. 8. v. 28.

Montana Iudææ & montana Galilææ, Lucæ 1. verſ. 39.

Mons Oliueti, Matth. 27. v. 1. diſtabat à Ieruſalem mille paſſibus, ibid.

Ad montes cur fugiendum, Matth. 24. v. 16

In montibus orare ſolitus Chriſtus, Matth. 17. verſ 1.

In quo monte contigerit transfiguratio, Matth 17. verſ. 1.

Mors Chriſti extremis tribulationibus vindicata, Matth. 24. v. 21.

Mors cur ſomnus appellatur, Matth. 22. v. 32. & Ioan. 11. v. 11 & 13.

Mors Chriſti conſummatio appellatur, Lucæ 13. v 32.

Mors alia temporalis, alia æterna, Ioan. 8. v. 51.

Mortalia delicta non omnia æqualia, Ioann. 19. verſ. 11.

Morientibus pietatis exemplum præbuit Chriſtus, Matth. 27 v 50.

Mortui tres à Chriſto reſuſcitati, eius rei allegoria, Lucæ 7. v 15.

Mortui ſciunt ea, quæ à viuis geruntur, Lucæ 16. verſ. 25.

Mortua puella cur dormire dicatur, Matth. 9. verſ. 24.

Morti adiudicati ligabuntur, Matth 27 v 2.

Mortuorum corpora condiendi mos, Matth 26. verſ. 12

Moyſes authoritate Dei inſtituit cathedram, Matth. 23. v 2.

Moyſes & Elias cur præ cæteris apparuerint in transfiguratione, Matth. 17 v. 3. Cur de morte & paſſione Chriſti tunc diſſeruerint, ibid.

Moyſes Dei eſſentiam in hac vita non vidit nec alius purus homo, Ioan 1. v. 18.

Moyſes & Prophetæ fuerunt ſatores: Apoſtoli meſſores, Ioan. 4. v. & ſeqq

Moyſes de Chriſto prophetauit paſſim, Ioan. 5. v. 46.

Mulier nomen ſexus, non corruptionis, Ioan 2 . v. 4.

Mulieres morientem Chriſtum non deſeruerunt ſicut Apoſtoli, Matth 27. v 55 Earum ſtudium commendatur, ibid. Ingreſſæ ſunt monumentum, Matth. 28. v. 8.

Mulieribus primo nunciata reſurrectio, Matth. 28. verſ. 9.

Mulier pro corrupta ſumitur, Matth. 11. v. 11.

Multa pro infinitis, Matth 10. v. 13.

Multiloquium inane fugiendum in orationibus, Matth 6 verſ. 7

Pro multis cur ſe moriturum dixerit Chriſtus, & non pro omnibus, Matth. 20. verſ 28 item 26. verſ. 28.

Mundus totus in tenebris ignorantiæ ſub aduentum Chriſti, Ioan. 12. v 46.

Mundus ſumitur pro mundi dilectoribus, Ioan. 14. v. 17. item 15 v. 19.

Mundus multifariam ſumitur, Ioan. 17. v. 14. & 15.

A mundo affligi non eſt malum, Ioan. 17 v 15.

Mundi fraudulenta indoles, Ioan. 2. v 10.

Mundus peccato perditus Saluatore indiguit Ioan 4. v. 42.

Mundus mari cur comparetur, Matth. 13. v. 47.

Munerum à Magis oblatorum ſignificatio, Matth. 2. v. 11

Munus filiorum quomodo prodeſſet parentibus, Matth. 5. v. 5.

Mutilatio membri diuina lege prohibita, Matth. 19. verſ. 12.

Mutuum dandum abſque vſura, aut ſpe patris beneficij, Lucæ 6. v 35.

Myrrha à putredine præſeruat, Ioan. 19. v. 39.

Myſtica explicatio ſanatio ſurdi & muti, Marci 7. verſ. 33.

Myſtica expoſitio irriſionum & pœnarum Chriſti, Matth 27. v. 30.

Myſticè explicata miracula Apoſtolorum, Marci 16. v. 17

N

Naaman Syri fides & gratitudo, Lucæ 4 v. 27.

Naim ciuitas vbi ſita? Lucæ 7 v 11

Nardum ſpicatum & foliatum, Matth. 26. v. 7.

Natiuitas Chriſti duplex, vna æterna, alia temporalis, Lucæ 1. v 35.

Natura corrupta renititur diuinæ tractioni, Ioan. 6. verſ. 44.

Naturæ vnitas cum perſonarum pluralitate in Deo, Ioan. 10 v. 30.

Natum pro concepto ponitur, Matth. 1. v 20.

Nauium & retium allegoria, Lucæ 5. v. 11.

Nauis, venti, pauor diſcipulorum allegoricè explicata, Matth 14 v 23.

Nazaræorum abſtinentia, Lucæ 1. v 15.

Nazarenus vnde dictus Chriſtus, Matth. 2. v 23.

Neceſſitas non habet legem, Matth. 12 v 3.

Negationes Petri omnes in domo Caiphæ contigerunt, Ioan. 18. v. 24.

Negare Chriſtum quid, & eius pœna Matth. 10 v 33.

Negligentia Apoſtolorum taxatur, Matth. 26 verſ. 40.

Neomenia quale feſtum, Matth. 11. v 1.

Neſciri à Deo quid, Matth 25 v 12.

Neſtorij hæreſis exploditur, Lucæ 1 v 41.

Nicodemus ad Chriſtum de nocte receſſit, & cur? Ioan 3. v 1 & 2.

Nicodemus feruorem Iudæorum in Chriſtum mitigat, Ioan. 7 v 50 & ſeqq.

Nihil in anima æ facultatem irrepere debet, quod eius erga Deum dilectionem excludat, Matth 22. verſ. 37.

Nimis læta vix creduntur, Lucæ 24 v. 41.
Niniuitæ quomodo condemnabunt Iudæos, Matth. 12. v. 41.
Niſi, ſæpè non eſt exceptiuum, ſed aduerſatiuum, Matth 12. v. 39.
Noctis poſtrema pars quæ, Matth 14. v. 5.
Diuidebatur in quatuor partes, ibid.
Noctibus morari ſolebat Chriſtus in monte Oliueti, Matth 24. v. 1.
Nocte congregati Scribæ & ſeniores, Matth. 26. verſ. 57.
Nomen pro auctoritate, iuſſu, & vice, Lucæ 24. verſ. 47.
Nomen Dei quomodo ſanctificetur, Matth 6. v 9.
Nomen Dei per Chriſtum hominibus manifeſtatum, quod? Ioan. 17. v. 6.
Nomina à Deo imponuntur rebus conſentanea, Ioan. 1. v. 42.
Nathanael in Scripturis eruditus, Ioan. 1. v. 45.
Chriſtum confitetur Filium Dei. Ioan. 1. v. 49.
An idem cum Bartholomæo Apoſtolo, Ioan. 1. verſ. 51.
Nomine proprio compellat diabolus Chriſtum, Marci 1. v. 24
Noſcendi verbum ſæpè pro dilectione & approbatione vſurpatur, Matth 7. v. 21.
Nouo in ſepulchro cur poſitus Chriſtus, Matth 27. verſ. 60.
Erat illud inſtar cubiculi quadrati, ibid.
Nubes cur tres perſonas glorioſas texerint in transfiguratione, Matth. 17. v. 5.
Nubibus tamquam curru triumphali vehetur Chriſtus in extremo iudicio, Matth. 24 v. 30.
Numerus certus pro incerto, Lucæ 3. v. 11.
Numero denario vniuerſitas exprimitur, Matth 25. v. 1.
Numerus certus pro incerto, Matth 18. v. 22. Matth. 19. v 29.
Numerus certus pro incerto, Matth 12. v. 45. item 25 verſ. 23.
Nummi ſignabantur imagine Principis, Matth. 22. verſ. 20.
Numiſmata magna vel parua cudebant Romani pro ratione cenſus, Matth. 22 v. 19.
Quantus fuit denarius qui Romanis perſoluebatur, ibid.
Nuptiale conuiuium, quo homines ſpiritualiter paſcuntur, Matth 22 v. 1.
Ad nuptias ſpirituales venire eſt credere, Matth. 22 v. 3.

O

Obedientia abſolutiſſima iniungitur reſpectu Phariſæorum, Matth 23.
Obedientiæ promptiſſimæ exemplum in Matthæo, Matth 9 v. 9
Obedire Chriſti mandatis eſt eum confiteri, Matth. 10 v 32.
Oblationes templo & altari non ſunt ſanctiores, Matth 23 verſ. 17.
Obſcurè loquitur Chriſtus in pœnam incredulitatis, Matth. 13. v. 13.
Obſcuriora per clariora exponi debent, non contra, Lucæ 22. v 20.
Obſeruatio ſabbati incipiebant poſt occaſum, Matth. 27 v. 57.
Obſeſſiones diabolicæ non ſemper contingunt propter actualia peccata obſeſſorum Marc, 9 v 20.
Obſtetrix in Chriſti natiuitate nulla præter matrem interuenit, Lucæ 2. v. 7.
Obſtinatio maxima Iudæorum, Matth 11 v. 25.
Obumbrare, Lucæ 1. v. 35.
Occaſio ad quærendam cauſam & fructum mortis Chriſti, Matth. 17. v 46.
Qua occaſione Ieſus per Iudam proditus, Matth. 26. verſ 6.
Occidendi Chriſtum cauſæ, Matth. 21. v. 38.
Occiſio puerorum, Matth 2. v. 16.
Fuerunt numero quatuordecim millium, v. 18.
Occulta vitia non mox detegenda, Matth. 26. v. 50.
Octauius cur Cæſar dictus, & cur Auguſtus, Lucæ 2. v. 1.
Oculi Apoſtolorum beati & quare, Matth. 13. verſ. 16.
Oculis corporis videntes miracula non ſemper vident oculis cordis, Matth. 13. v 13
Oculorum ſubleuatio inter orandum frequens, & cur, Ioan. 17. v. 1
Oculorum apertio non præſupponit omnimodam cæcitatem, Lucæ 24. v. 40.
Oculus malus Hebræis ſignificat inuidiam, Matth. 20 v 15.
Oculos pro mente vt intellectum & voluntatem continent, Lucæ 11. v. 36.
Oculus ſcandalizans eruendus, Matth. 5. v. 29.
Oculus pro oculo eruendus, v 38. ſi ſit nequam, Matth. 6 v. 23.
Odium mundi ſuſtinendum ad exemplum Chriſti, Ioan 15 v. 18.
Offenſæ hominum in homines incomparabiliter minores, quam offenſæ in Deum, Matth. 18. verſ. 28.
Oleo charitas comparatur, Matth 25. v. 2. vel bona opera, ibid.
Oleum lenit, fouet, ſanat vulnera, Lucæ 10 verſu 34.
Oliueti mons inter Hieruſalem & Bethaniam medius, Lucæ 24 v. 50
Omniſcientiam ſuam manifeſtat Chriſtus, Matth. 21. verſ. 3.
Onus incumbens principatui Eccleſiæ, Matth. 20. verſ 26.
Opera bona quomodo occultanda, Matth. 9. v 31.
Opera miraculoſa Chriſti clarè probant eius diuinitatem, Ioan 14 v 11.
Opera omnia Chriſti redundant in miſerorum vtilitatem, Marc 7 v. 37.

Opera præcepta poſſunt eſſe meritoria, Lucæ 19. v. 10.
Opera ſupererogationis conſuluntur cum ſpe mercedis, Luc. 6. v. 38.
Opera Trinitatis ad extra ſunt indiuiſa, Ioan 14. v. 10.
Operarij pauci qui Euangelium prædicent, matth 9. v. 37.
Operarios bonos mittere & facere eſt Chriſti, matth 9. v. 38.
Ex operibus cognoſcendi pſeudo-prophetæ, matth. 7. v. 16.
Orandum in abſcondito, matth 6. v. 5 & 6. matth. 26 v 36.
Orandum vt fugæ neceſſitas non veniat hyeme, vel ſabbato & quare, matth. 24. v. 20.
Orandum ſine intermiſſione, Lucæ 18 v. 1.
Oratio ad Patrem dirigenda per Chriſtum, Ioan 14. v. 14.
Oratio Chriſti pro Apoſtolis & eorum ſucceſſoribus, Ioan. 17. v. 20.
Oratio cum religione mutatur. Lucæ 11 v. 5.
Oratio dominica exponitur, matth. 6. v 9
Oratio & ieiunium fidei adiungi debent, matth 17. v. 20.
Orationes à Chriſto funduntur in cælis pro fidelibus, Ioan. 16. v 26.
Orationis conditiones. Lucæ 11. v 9.
Orationis neceſſitas, matth. 6 v. 8
Orphanus denotat filium parentibus orbatum, Ioan. 14. v. 18.
Oſanna quid ſignificet, matth 21. v. 9.
Oſtendere, pro facere, Ioan 10. v. 32
Oſculi ſignum cur elegerit Iudas, matth 26. v. 48.
Otio paratur aditus diabolo, matth. 12. v. 44.
Eſt ornamentum ei gratiſſimum, ibid
Otium punitur, matth 25. v. 18
Otioſum verbum quid, matth 12 v. 36
Oues à paſtoribus paſcendæ ex amore Chriſti, Ioan. 21. v. 15
Oues Chriſti vniuerſum ſubiiciuntur Petro tamquam paſtori, ibid.
Oues, pro Epiſcopis: *Ouiculæ*, pro minoribus Presbyteris, ibid.
Oues paſtorem ſuum cognoſcunt, Ioan. 10 v. 14.
Oues pro ſolis electis ſubinde in ſcriptura ſumuntur, Ioan. 10. v. 6 & 26.
Ouibus nihil ſimplicius, innocentius, matth. 10. v. 16

P

PAcifici cur filij Dei, matth. 5. v. 9.
Pallia cur poſita ſuper aſinum, matth. 21 v. 7.
Palmitem ferentem fructum Deus purgat, & qualiter, Ioan 15 v. 2.
Panis à Chriſto benedictus, matth 26. v. 26.
Panum multiplicatio quomodo à Chriſto facta in deſerto? Ioan. 6. v. 11.
Panis nomine quid intelligatur, matth. 6. v. 11.
Panis pro cibo quocumque ſumitur, Luc. 14. v. 1.
Panes propoſitionis, matth 12. v. 4.
Parabola de filio prodigo, Lucæ 15. v. 15. & ſeqq.
Parabola de villico iniquitatis exponitur, Luc. 16 v. 1. & ſeqq.
Parabola de Phariſæo & Publicano orantibus, Lucæ 18. v. 10. & ſeqq.
Parabola de drachma perdita, Lucæ 15 v. 8.
Parabola inuitatorum ad cœnam, Luc 14. v 17 & ſeq.
Parabola de decem virginibus, matth. 25. v. 1.
De talentis, v. 14
Parabola de oue perdita allegoricè exponitur, Lucæ 15. v. 2. & ſeqq.
Parabola incidentis in latrones, in via Hierichontina, Lucæ 10. v 29.
Applicatur lapſui generis humani, Lucæ 10. v. 35.
Parabola quid? matth. 13. v. 3.
Cauſæ vtendi parabolicis ſermonibus, ibid & v. 15.
In Parabolis loqui, id eſt obſcure, matth 13. v. 3.
Parabola de ſemine & verbo Dei, ibid v. 19.
De bono ſemine & zizania, v. 24.
De grano ſinapis, v 31.
De fermento. v 33.
De Theſauro abſcondito, v 44.
De margarita & ſagena miſſa in mare, v. 47.
De homine rege. matth. 18. v. 23.
De denario diurno, matth 20. v 1.
De duobus filiis, matth. 21 v. 28.
De patrefamilias, v. 3.
De homine Rege matth. 22. v 1.
De ſeruo fideli, matth. 24. v. 45.
De ſemine, matth. 4. v 27.
Paracletus conſolatorem denotat, Ioan. 14 v. 14.
Paradiſus locum voluptatis & amœnitatis denotat, Lucæ 23. v. 43.
Bono latroni à Chriſto promiſſus, quis? ibid.
Paraſceu quid ſignificet, matth 27. v 62.
Paruulos benedicendi conſuetudo, matth. 19. verſ. 13.
In quo imitandi, ibid. v 14.
Parentes quomodo odio habendi? Lucæ 14. verſ. 24.
Parentum erga Chriſtum reuerentia & veneratio, Lucæ 2 v 50.
Paruulis in quo debeamus eſſe ſimiles, matth. 16. v 3.
Paſcere quid importet, Ioan 21. v. 15.
Paſcha celebrandi ritus. matth. 26. v. 17.
Vox Paſcha explicatur, matth. 26 v. 1.
Paſcha primum poſt Chriſti baptiſmum & ieiunium, Ioann. 2. v. 13.
Paſcha ſecundum poſt Chriſti baptiſmum, Ioan 5. v. 1.
Paſcha tertium à baptiſmate Chriſti, Ioann. 6. verſu 4.
Paſcha quartum à baptiſmate Chriſti, Ioan. 11. v. 55. & Ioan. 13. v. 1.

Paſcha tranſitum, ſiue tranſſultum ſignificat, Ioan. 13. v. 1.
Paſcha pro diebus Paſchalibus, qui erant ſeptem, Ioan. 2. v. 23.
Paſchæ feſtum pro primo die azymorum, ibid.
Paſcha vſurpatur pro victimis tempore Paſchali offerendis, Ioan. 18. v. 28.
Paſſionum Chriſti & noſtrarum diſcrimen, Matth. 26 v. 8.
Paſſionem ſuam cur prædixit ſæpiùs Chriſtus, Matth. 16. v. 1
Paſſeres & abiectiſſimæ quæque res diuina prouidentia reguntur, Matth. 10. v. 29.
Paſſionem ſuam cur & quando palàm prędixit Chriſtus Apoſtolis, Matth. 16. v. 21.
Paſtoris veri indicia, Ioan. 10. v. 3. 4. & 6.
Paſtoribus Eccleſiæ ſemper adeſt Chriſtus, Matth. 28 v. 20.
Pater & Spiritus ſanctus an cum Chriſto iudicaturi, Ioan. 5. v. 22.
Pater eſt maior Chriſto, vt homine, non vt Deo, 14. v. 28.
Pater æternus docuit Filium, quatenus ſciens ſcientem genuit, Ioan. 8. v. 28.
Pater multis modis glorificauit Chriſtum, ibid. v. 54.
Pater cur vocetur Deus, Matth. 6. v. 9.
Pater æternus principium Filij & Spiritus ſancti, Ioan. 1. v. 1.
Pater noſter qualiter nominetur Deus, Matth. 23. verſ. 9.
Patientia Chriſti admirabilis, Matth. 26. v. 8.
Patientia Chriſti diuinitatis argumentum, Matth. 27. v 40.
Patientia commendatur, Matth. 5. v 41.
Patrem & matrem pluſquam Chriſtum amans non eſt dignus nomine diſcipuli Chriſti, Matth. 10. v. 37
Patres tam in lege naturæ quàm Moſaïca per Chriſtum iuſtificati anticipatiue, & ex limbo per eius deſcenſum liberati, Lucæ 1. v 71.
Patria Chriſti triplex, Matth. 13. v. 54.
In ea pauca fecit miracula, v. 58.
Erat iis indigna, ibid.
Paulus Apoſtolus quâ ratione plus omnibus laborauit, Ioan. 4. v 38.
Pauperibus factum, reputat Deus ſibi factum, Matth. 25. v. 40.
Pauperibus promiſſum regnum, Matth 11. v. 5.
Pauperibus opes diſtribuendæ, Matth. 19. v 21
Pauperes cur ſemper ad manum habebimus, Matth. 26 v. 11.
Paupertas ſpiritus in quo conſiſtit, Matth. 5 v. 3.
Pax Chriſti commendatur, Marci 9 v 49
Pax Chriſti & pax mundi qualiter differant? Ioan. 14. v. 27.
Pax finis omnium deſideriorum, Matth. 10. v 12.
Pace dignus ſi quis ſit, illam recipiet: ſin minus, ea ad Apoſtolos redibit, Matth. 10 v 13.
Pax mundi nequitia impunita, Matth. 10. v. 34.
Pax ſumitur pro omni proſperitate mentis & corporis, Marc. 5. v. 34.
Peccantium in Chriſtum pœna in hoc ſæculo & futuro, Matth 21. v. 44.
Peccatum dimittendum ſemper & quomodo, Matth. 18. v. 22.
Peccata creſcere in immenſum non ſinit Deus, Matth. 23. v. 32.
Vbi peccatum abundauit, ſuperabundauit gratia, Marci 16. v. 9
Peccatum antonomaſticè appellatur malum, Ioan. 17 v. 15.
Peccare in cœlum, Lucæ 14. v. 14.
Peccata iterata propter ingratitudinem grauiora, Ioan. 5. v. 14
Peccatrix pro meretrice, Lucæ 7 v. 37
Pecuniam in loculis ferre prohibentur Apoſtoli, Matth. 10. v. 9.
Pedes allegoricè ſignificant humanos affectus, Ioan. 13. v 10.
Pelagianorum error circa baptiſmi neceſſitatem, Ioan. 3. v. 5
Pœnitentiam in Iuda quid excitauerit primo, Matth. 26 v. 50.
Pœnitentiam non agit qui indulgentiam non ſperat, Lucæ 24. v. 47.
Pœnitentia eſt plus quàm noua vita Matth 11. v. 21.
Pœnitentiam prędicat Ioannes, Matth. 3. v. 8. ab ea incipit etiam Chriſtus, Matth. 4. v. 17
Pœnitentiæ Iudæ quid defuerit. Matth. 27. v. 30.
Peregrini non ſolùm inuitandi, ſed & cogendi ad hoſpitium. Lucæ 24. v. 29.
Peræa Herodi ſubiecta, Lucæ 13 v 31.
Perfectio Chriſtiana in quo conſiſtat, Matth. 19. v. 21.
Pericula vitanda, vbi charitas non poſtulat vitam profundi, Ioan. 7. v. 1
Periurium veterum, Matth. v. 33
Perſeuerantia ſola coronatur, Matth 10 v. 32.
Perſeuerantia commendatur, Matth 24 v. 13
Perſonarum diuinarum vna ſine reliquis cognoſci nequit, Ioan. 14 v. 7
Petenti dandum, Matth. 5 v. 42
Petite & dabitur vobis quomodo intelligatur, Matth. 7 v. 7
Petrus & Andreas vocantur, Matth 4 v. 18
Quare piſcatores hominem, v. 19
Petrus cur nominatim exprimatur, Matth. 28 v. 8
Eius humilitas & timor, Lucæ 5 v. 8
Cur primus Apoſtolorum dicatur, Matth 10 v 2.
Collegii Apoſtolorum caput, Ioan. 6 v. 69
Eius ætas, Ioan. 21 v 18
Iunior Andræa fratre ſuo, Ioan. 1 v. 41
Baptizatus à Chriſto, Ioan. 3 v. 22
Fit paſtor Eccleſiæ, Ioan. 21 v 15.
Feruentioris fidei quàm alii, Matth. 16 v. 16
Item cap. 26 v. 33.

Alia ipſius encomia, ibid.
Eius confeſſio quàm perfecta, ibid.
Myſterium iſtius nominis, v. 18.
Fundamentum ſecundarium totius Eccleſiæ, ibid.
Eius primatus, v. 19.
Aſperitùs à Chriſto reprehenditur, Matth. 16. verſ. 23.
Cur voluerit fieri tria tabernacula, Matth. 17. verſ. 4.
Eius triplex peccatum, Matth. 26. v. 33.
Feruor, v. 51.
Obedientia, v. 52. Audacia v. 58.
Negat diſcipulatum Chriſti & fidem Chriſtianam, v. 70.
Mendacio adiecit perjurium, v. 72.
Galli cantu admonetur pœnitentiæ, v. 75.
Ei è carcere Romano fugienti apparet Chriſtus, Ioan. 21. v. 19.
Immeritò à Caluino reprehenditur, Matth. 14. v. 28.
Laudatur à SS. Patribus, ibid.
Ardor dilectionis eius, ibid.
De quo dubitauerit, v. 31.
Phœnicia duplex, Matth. 15. v. 22.
Phares & Zaram cur ambo memorentur, Matth. 1. verſ. 3.
Phariſæi hypocritæ ex duplici titulo, Matth. 15. v. 7. Item cap. 22. v. 10.
De iis benè prophetauit Iſaias, ibid.
Eorum opera contraria voluntati Dei, v. 3.
Tentant Chriſtum, Matth. 19. v. 3.
Phariſæi & Sadducæi ſectæ capitaliter inter ſe contrariæ, Matth. 16. v. 6.
Eorum doctrina cur fermento comparetur, ibid. verſ. 6.
Cum debuiſſent primi credere Ioanni, ne quidem ſecuti ſunt exemplum publicanorum, & meretricis, Matth. 21. v. 32.
Phariſæi & Scribæ pleríque fuerunt ſimul ex ordine Leuitico, ac Sacerdotali, Matth. 23 v. 2.
Iis ferè incumbebat gubernare populum & magiſtratum gerere, ibid.
Phariſæi ne minimum conatum faciebant ad obſeruanda præcepta legis, ibid.
Gloriam humanam ſemper aucupabantur, v. 5.
Phylacteriis amplioribus vtebantur, quàm cæteri, ibid.
Affectabant prima loca in conuiuiis, v. 6.
Paratos credere in Chriſtum reuocabant, verſ. 12.
Hypocritæ, v. 15. Cæci ſeu ignorantes, v. 16. Auari, v. 18.
Stulti, v. 17. Pleni fraudibus & iniuſtitia, verſ. 25.
Calumniantur, Matth 9. v. 34. c. 12. v. 3. & 24.
Diſputando vexant diſcipulos Chriſti, Marc. 9. v. 13.
Vanæ gloriæ cupidi, Ioan. 5. v. 44.
Phariſæi Chriſtum imitantis multiplex ignorantia, Lucæ 7. v. 39.
Phariſæis pietatis larua detrahitur, Matth. 23. v. 1.
Grauiſſimè perſtringuntur, ibid.
Interrogant non vt diſcant, ſed vt carpant, Matth. 12. v. 10.
Eorum adulatio, Matth. 22. v. 16.
Nequitia, v. 18.
Philippus ante alios Apoſtolos ad indiuiduam ſequelam à Chriſto vocatus, Ioan. 1. v. 43.
Phylacteria quid? Matth. 23. v. 5.
Piger ſeruus quomodo puniendus, Matth. 25. v. 26.
Pilatus gubernator Iudææ à Tiberio conſtitutus, Matth. 27. v. 2.
Eius impietas & inſipientia taxatur, Ioan. 19. verſ. 10.
Fuit Iudææ Præſes per annos decem, Lucæ 3. verſ. 1.
Anno tertio præfecturæ eius Chriſtus prędicare cœpit, ibid.
Suberat Pręſidi Syriæ inſtar procuratoris, ibid.
Voluit Chriſtum abſoluere, Ioan. 18. v. 38. cap. 19. v. 4. & 5.
Excuſabat Chriſtum de affectata Regis dignitate, Matth. 27. v. 12.
Aggrauat ea, quæ objiciebantur, vt reſponſum & defenſionem eliceret, v. 13.
Miratur vehementer manſuetudinem Chriſti, v. 14.
Conatur Chriſtum liberare, verſ. 17. 18. 19. 20. 26.
Idem conatur eius vxor, v. 19.
In quo peccauerit, v. 22.
Populum facit teſtem ſuæ innocentiæ, v. 23.
Non poteſt excuſari, v. 24.
Cur manus lauerit, ibid.
Non tulit ſententiam mortis in Chriſtum, verſ. 26.
Piſcatores hominum feriari, & pœnitentiæ vacare ſubinde debent, Lucæ 5. v. 2.
piſcina Probatica Ieroſolymitana, Ioannis 5. verſ. 2.
Plauſus & fama ex beneficiis non quærenda, Marci 7. v. 16 cap. 8. v. 26.
Plenilunium erat moriente Chriſto, Matth. 27. v. 45.
Eo tempore naturaliter non poteſt fieri eclypſis Solis, ibid.
Plenitudinem ſpiritûs habuit Chriſtus, Matth. 12. v. 18.
Plenitudo gratiæ Chriſti, Ioan 1. v. 14.
Porphyrius Chriſtum inconſtantiæ arguit, ſed perperam, Ioan. 7. v. 8.
Porticus Salomonis, Ioan. 10. v. 23.
Paraſceue quid? Ioan. 19. v. 14. & 31.
Præcepta antiquæ Legis quatenus importabilia,

bilia, Matth 23 v. 4.
Præcepta Dei quomodo facilia, Matth. 11.v.30.
Præceptor plus importat quàm Doctor, Lucæ 17. v. 13.
Præceptorum aſperitas temperatur ſpe promiſſionis, Matth.10.v. 4.
Præceptum de non ferendis perâ, calceamentis, quò pertineat, Matth. 10.v.10.
Precibus nullus erit poſt iudicium locus, Matth. 25. v.10.
Prædeſtinationis myſterium, Matth. 11.v.21.
Prædeſtinationis certitudo, Ioan. 6.v.37.
Ea cognita debet eſſe cauſa diligentiæ, Matth. 24 v. 25.
Eſt gratuitum Dei donum, ibid.
Prædicitur Petri martyrium, Ioan. 21.v.18.
Prædicabitur Euangelium in vniuerſo orbe, antequam finis mundi veniat, Matth 24 v.14.
Prædicatores Euangelij digni ſunt ſuſtentatione ſua, Matth. 10. v.10
Prælati Eccleſiæ qualiter præeſſe debeant. Matth. 20. v.26.
Præſentia realis corporis Chriſti in Euchariſtia, Ioan.6.v.26.
Præſidibus tradentur Apoſtoli, Matth. 10.v.18.
Præſumptio quid ſit, & vnde oriatur, Matth. 4. verſ. 7.
Præſulum Eccleſiæ præcellent beatitudinis gradus, Matth.24.v.47.
Non debent abuti ſuâ poteſtate, v. 49.
Nec patrimonium Chriſti prodigere, ibid.
Eorum authoritas, Matth.18.v.17.& 18.
Præteritum pro futuro propheticè vſurpatum, Lucæ 1.v. 68.cap.2.v.31.
Prætorium non intrauerunt Iudæi, Matth 27.v.11.
Quid ſit, v. 27.
Eius ingreſſus an manducaturis Paſcha prohibitus, Ioan.18.v.28.
Pretium ſanguinis non poterat conuerti in vſum templi, Matth. 27.v.7.
Prima ſabbati cur vocetur dies Dominus, Matth. 28 v. 1.
Primogenitus non reſpicit ſecundo genitum, Lucę 2.v.7.
Primus locus pro honoratiori ſumitur, Lucæ 14. v.8.9. & 10.
Principes ſacerdotum ſuo facto arguit Iudas, Mat. 27.v.4.
Principes ſacerdotum apparatu & pompâ ſuâ putabant Chriſtum terrere, Matth. 21.v 25.
Eorum mendacium, v.27. Auctoritas, v.23.
Principes ſacerdotum qui, Matth.2.v.14.
Prodigia in Chriſti paſſione multa ſignificant, Matth.29 v.51 & 52.
Proditionem ſui cur prædixerit Chriſtus, Matth. 29.v.21. Cur Prophetæ, v.56.
Profectus quem faciunt homines, cur & vnde diuerſus, Matth 13. v.23.
Profectus hominis fit paulatim, Marc.4.v.28.
Proles in vtero matris 276. diebus, id eſt, menſibus nouem, & diebus ſex, Lucæ 2. v.6.
Promulgari non vult Chriſtus ab Apoſtolis ſublimem de ſua diuinitate fidem, Matth.16. verſ. 20. Nec transfigurationem, Matth. 17. verſ. 9.
Propheta cur ſine honore in patria ſua, Lucæ 4. v.24.
Prophetæ non tantùm futura, ſed & præſentia arcana vident, Ioan. 4.v.19.
Prophetæ omnes de Chriſto prophetauerunt, Lucæ 1. v.70.
Prophetam non perire extra Hieruſalem quo ſenſu verum, Lucæ 13.v.38
Propheta pro doctore Euangelij, Matth. 10. verſ. 41.
Prophetia tribus mundis impletur, Matth. 2. verſ. 15.
Propoſitio operatoria quid demonſtret, Matth.26. v. 26.
Prouerbium & parabola quomodo differant, Ioan. 10. v. 6.
Proſelytus quis? Matth 23.v.15.
Prouidentia diuina cur citiùs bello Iudaico finem impoſuerit Matth 24.v.22.
Prouiſio rerum futurarum quatenus permiſſa, Matth.6.v.34.
Proximus quis dicendus, Lucæ 10. v. 36.& 37.
Pſalmos quinque legere ſolebant Iudæi poſt comeſtum agnum Paſchalem, Matth. 26. verſ. 30.
Pſeudo-Euangeliſtæ ante Lucam conati ſunt Euangelium ſcribere, ſed non potuerunt complere, Lucæ 1. v 1.
Pſeudo-Chriſti habebunt ſuos pſeudo-Prophetas, Matth. 24.v.24.
Pſeudo-prophetarum nomine comprehenduntur hæretici, ibid.
Edent pſeudo-miracula, ibid.
Pſeudo-paſtores non audiuntur ab ouibus, Ioan. 10. v. 8.
Publicani qui? Matth. 5.v.46.
Publicani & meretrices præcedent Scribas & Phariſæos in regno cœlorum, Matth. 21. verſ. 31.
Publicanos & peccatores Chriſtus recipit, Lucæ 15. v.1.
Publico latroni poſtponitur Chriſtus, Matth. 27. v.21.
Publicos defectus publicè reprehendit Chriſtus, alias non, Marci 9. v. 28.
Pugilatium frequens vſus apud veteres, Lucæ 1. v. 63.
Pulmentarium quid. Ioan. 21. v. 5.
Puluerem de pedibus cur excuterent Apoſtoli, ſi non recipiebatur Euangelium, Matth. 10.verſ. 14.
Purgationis legi non obligabatur Virgo Deipara, Lucæ 2.v.22.
Purgatorium adſtruitur, Matth 12 v.32.
Purpura cultum æternum deſignat, Lucæ 16. v. 19.

Puſillus grex fidelium Chriſto paſtori ſubditus, Lucæ 12. v 32.
Puteus Iacob in latere montis Garizim, Ioann. 4. v. 20.

Q

QVadrans idem quod teruncius, & quanti valeat, Marci 12. v. 42.
Quaſi, dubitatiuè pro circiter, Lucæ 3. v. 23.
Quaſi, non ſemper ſimilitudinem, ſed ſubinde proprietatem denotat, Ioan. 1 v. 14.
Quarta vigilia noctis quid, Matth. 14. v. 25.
Quatuor generibus beatorum, totidem genera miſerorum opponuntur, Luc, 6. verſ. 24. & ſeqq.
Sine querela incedere, non excludit culpas veniales, Lucæ 1. v. 6.
Querimonia naturæ derelictæ, Matth. 27. verſ. 49.
Quæſtionibus captioſis conantur Phariſæi Chriſtum tentare, Matth 22. v. 15.
Quia, in Scripturis frequenter redundat, Lucæ 4. verſ. 21.
Quia, phraſi Hebraica quandoque redundat, Matth. 16 verſ. 7.
Quies Chriſti poſt labores, Matth. 24. v. 3.
Quinquaginta annos non habuit Chriſtus, contra Irenæum, Ioan. 8. v. 57.

R

RAbbi honoris, ac dignitatis nomen à ſcientia & virtute deſumptum, Ioan. 1. verſ. 38.
Rabboni quid ſignificet, Ioan. 20. verſ. 16.
Racha quid? Matth. 5. verſ. 22.
Rachelis nomine intelligitur regio Bethleem, Matth. 2. verſ. 18.
Roma an nomen proprium, ibid.
Ramos de oleis & palmis cur cædunt Iudæi, tranſeunte Chriſto, Matth. 21. verſ. 8.
Ratio reddenda etiam verbi otioſi, Matth. 12. verſ. 30.
Rebus & verbis Chriſtus docuit, Matth. 18. v. 2.
Redemptio captiuitatem reſpicit, & ſoluto pretio peragitur, Lucæ 1. v. 68.
Regem ſe dicere Chriſtus poterat in Romano imperio, ſine læsâ Maieſtate, Matth. 27. verſ. 11.
Regem terrenum expectant Iudæi, Matth. 22. verſ. 42.
Regeneratio triplex, Matth. 19. verſ. 28.
Reges impii *vulpes* appellentur, Lucæ 13. verſ. 32.
Regia auctoritate vtitur Chriſtus, Matth. 12. verſ. 12.
Regiam magnificentiam plebeiâ humilitate temperat Chriſtus, Matth. 21. v. 3.
Quomodo fecerit ne ridicula videretur, ibid.
Regina Sabæ quanta, Matth. 12 verſ. 42.
Geſſit typum Eccleſiæ gentium, ibid.
Regio Iudæorum in vaſtitatem redigenda, Matth. 23. verſ. 38 Subtrahente Chriſto gratiam & protectionem, verſ. 39.
Regis titulum apud Iudæos nulli licebat aſſumere abſque Romanorum conceſſione, Ioan. 19. verſ. 12.
Regnum cœlorum quomodo vim pati dicatur, Matth 11. verſ. 12.
Regnum Dei quid? Matth. 3. verſ. 2 cap 6. v. 10. cap. 13. verſ 24. & 31.
Regnum Chriſti inchoatum, propagatum, completum, Lucæ 1. v 33. & 34.
Regnum Chriſti quo ſenſu non fuerit de hoc mundo, Ioan. 18. verſ. 36.
Regnum Dei ſtatim manifeſtandum putabant Iudæi, Matth. 21. v. 9.
Regnum Chriſti ſtabile, & ſuper calumniam, eſt, Ioan. 19. v. 22.
Regulus venit ad Chriſtum pro ſanitate filii, Ioan. 4. verſ. 47. Reprehenditur eius incredulitas, verſ. 48
Reliquiarum cultus ſtabilitur, Matth. 14. verſ. 36. Marci. 5. verſ 33.
Repetitio nominis attentioni excitandæ ſeruit, Lucæ 22. verſ. 31.
Repetitio conſtantiam denotat, Ioan 1. verſ. 20.
Reprehenſio odium parit, Ioan. 7. verſ. 7.
Reprobi ſignificantur nomine *mundus*, Ioan. 17. verſ. 9.
Repudij libellus cur permiſſus, Matth. 5. verſ. 31.
Eius cauſæ, verſ. 12.
De repudio vxorum controuerſia, Matth. 16. verſ. 3.
Eſt contra naturam & legem, verſ. 6.
Permiſſum propter duritiam Iudæorum, v. 8.
Reproborum condemnatio, Matth 25 v. 41.
Reprobatio propter negligentiam vtendi domis Dei, Matth. 25 verſ. 29.
Rerum ſimilitudines difficulter à rebus diſcernuntur, Ioan. 20. v. 25.
Reuerentia Herodis in Ioannem, Marci. 6. verſ, 20.
Populi in Chriſtum, Marci. 9. v. 14.
Diſcipulorum, Marci. 10. v. 32.
Reſpondere, pro ſermonem ordiri vel proſequi, Matth. 11. verſ. 25.
In reſurrectione corpora integrè reſumenda, Ioan. 6. v 39.
Poſt reſurrectionem miſſi multi Prophetæ ad prædicandum, Matth. 23. v. 34.
Multi doctores, ibid.
Reſurrectionem imperare, Dei eſt: poſtulare hominum, Lucæ. 7. v. 14.
Reſurrectionis ſignum in Iona præfiguratum, Matth 12. v. 49.
Reſurrectio mortuorum moriente Chriſto, Matt. 17. verſ. 52.
Reſurrectionis Chriſti futuræ fama, Matth. 27. verſ. 63.
Eam conati ſunt impedire vel obſcurare Iudæi, verſ. 64.

Eius fidem quomodo adſtruat Angelus, Matth. 20. verſ. 6.
Eiuſdem illuſtre ab inimicis teſtimonium, verſ. 11.
Reſurrectionis fides erat apud Iudæos, Marci 6. verſ. 14.
Circa reſurrectionem error, Matth 22. v. 29.
Eam cur quidam non crederent, Marci 16. verſ. 13.
Retium refectio quid ſignificet, Matth 4. v. 21.
Rete Apoſtolorum piſcantium poſt Chriſti reſurrectionem non ſcinditur multitudine piſcium.
Eius rei allegoria, Ioan. 21. v. 11.
Rex & regnum correlatiua ſunt, Ioan. 18.
Rex qualis fuerit Chriſtus, Matth. 12. v. 17.
Cur ſe Regem vocet, Matth. 25. v. 34.
Romani Conſules ſub quibus natus eſt Chriſtus. Lucæ 5. v. 23.
Romani Imperatores vocantur Cæſares, & Auguſti: Sicut apud Syros ſolent Principes appellari Antiochi: apud Perſas Arſacidæ: apud Philiſtæos Abimelech: apud Ægyptios Pharaones, & Ptolomæi, Lucæ 2. v. 1.
Romanus Pontifex ſuccedit Petro in munere Paſtorali, Ioan. 21 v. 24.
Eius in fide indefectibilitas, Lucæ 22. verſu. 32.

S

Sabbati rigidi obſeruatores non fuerunt Phariſæi, Matth 27. v. 62.
Sabbatinis diebus Chriſtus potiſſimùm miracula patrabat, Ioan 9. v. 14.
Sabbato licet homini cuiuſuis rationis beneficium præſtare, Matth. 12. v. 12.
Sabbaton ſecundo primum, quid? ibid. v. 1.
Sabbaton ſignificat quietem, ibid. v. 1.
Aliæ eius ſignificationes, ibid. Eius dominus eſt Chriſtus, v. 8.
Sabbato offerebantur & præparabantur ſacrificia, Matth. 12 v. 12.
Sabbato quæ opera fieri licitè poterant, Lucæ 13. v. 15. & 16.
Sabbato ſpicas vellere an licuerit, Lucæ 1. v. 2.
Sabbatum paſchale vocatur magnus dies ſabbati, Ioan. 19. v. 31.
Sabbatum pro ſeptimana, Lucæ 18 v. 12.
Sabbatum violabant in templo ſacerdotes, mactando animalia, ligna ferendo Matth. 12. verſ. 5.
Sabellianorum hæreſis refellitur, Ioan. 14 verſ 9. & Ioan. 16. v 15.
Sacerdotes honorare Chriſtus exemplo ſuo docuit Ioan. 18. v. 23.
Sacerdoti cur ſe oſtendere debuerit ſanatus à lepra, Matth. 8 v. 4.
Sacerdotio an & quomodo fungi potuerint pater & filius, Marci 1. v. 26.
Sacramentarij refutantur. Matth. 26. v. 16.
Sacrificia Iudaica merè carnalia, & typica, Ioan. 4. verſ. 21.
Sacrificia olim in montibus offerri conſueta & cur? ibid v. 20.
Sacrificium nouæ Legis in ſpiritu & veritate offertur, ibid. v. 23. & ſeqq.
Sacrificium nouæ Legis inſtituitur, Lucæ 22. verſ. 20.
Sacrificium nouæ Legis ſtabilitur, Matth. 26. verſ. 28.
Sadducæi cum corpore ſimul extinguebant animas, Matth. 22. v. 32.
Sadducæi tentant Chriſtum, ibid. v. 23.
Oppugnant reſurrectionem, ibid.
Salim ſeu Salem oppidum diſtinctum à Ieruſalem, Ioan. 3. v. 23.
Sal infatuatum ad nihil vtile, Lucæ 14. v. 35.
Salis qualitates, Marci 6. v. 48. 49.
Sapientiæ ſymbolum, ibid.
Sal ſymbolum ſapientiæ, matth. 5. v. 13.
Salutare, pro ſaluatore, Lucæ 1. v. 47 item pro ſalute, Lucæ 2. v. 30.
Samaria inter Iudæam & galilæam media Ioan. 4. verſ. 4.
Samaria vrbis & prouinciæ nomen, ibid.
Samaritani erant Gentiles, Matth. 10 v. 5.
Samaritani origine Babilonij, Ioan. 4. v. 8. volebant videri Iudæi, Ioan 4. v. 9.
Iudæis ob duas potiſſimùm cauſas inuiſi, ibid.
Samaritanorum cum Iudæis diſcordia, Lucæ 9. v. 53. & Lucæ 10. v. 33.
Sanctificare, pro immolare, Ioan. 1 v. 19.
Sanctum non licet dare canibus, Matth. 7. v. 6.
Senedrin concilium de nouis Prophetis exorientibus iudicabat, Ioan. 4. v. 1.
Sanadrin quid, Matth. 10. v. 7.
Sanguinis pro fluuio laborans mulier, Marci 5. v. 25.
Fimbriam veſtimenti cur tetigerit, v. 17.
Maxima eius fides, v. 28.
Eam celari noluit Chriſtus, v. 30 32.
Sanitatem conferunt Apoſtoli, Marci 6 v. 13.
Sapientibus huius mundi quomodo abſcondita, myſteria regni cœlorum, Matth 11. v. 25.
Satanas quid? Matt. 4. v. 10.
Satanas iuratus hominum aduerſarius, Matth. 12. v. 16.
Auidiſſimus conſeruandi ſui regni, ibid.
Satum genus menſuræ, Matth. 13. v. 33.
Scandali vitandi cauſa, pati oportet iacturam temporalium, Matth 17. v 26.
Scandalizare quid, Matth. 11. v. 6.
Eius mala, v. 7.
Scandalizare in Chriſto quid, Matth. 8. v. 6.
Scandalizati in quo fuerint Apoſtoli, Matth. 26. verſ. 34
Scenopegiæ feſtiuitas durabat per ſeptiduum, Ioan. 7. v. 2.
Sciſſio veſtimentorum ſignificabat doloris magnitudinem, Matth 26 v. 65.
Vetita ſummo ſacerdoti, ibid.

HHbb ij

Scribæ & Phariſæi comparantur pueris in foro. &c. Matth. 11. v. 16.
Eorum moroſitas, v. 17.
Scribæ & Phariſæi per omnia loca diſperſi habitabant, Matth. 15. v. 1.
Cùm non poſſunt Christum carpere, carpunt diſcipulos, ibid.
Cur acriùs tuerentur traditiones ſeniorum, quàm leges Dei, ibid.
Inter manducandum crebrò lauabant manus, v. 2.
Cæci erant & duces cæcorum, Matth. 23 verſ. 4.
Scribæ Iudæorum qui & quales, Matth. 2. verſ. 4.
Scripturarum intelligentia eſt Spiritus ſancti donum, Lucæ 24. v. 45.
Sectæ tres apud Iudæos, Matth. 3. v. 7.
Securis ad radicem, ibid. v. 10.
Securitas ſupina ſalutis ante iudicium, Matth. 24. v. 37.
Etiam in medio maximorum malorum, v. 36.
Sedere ad dextram quid, Matth 22. v. 44.
Sedere Christo proximum, quid eſſet neſciebat mater filiorum Zebedæi, Matth. 22 v. 22.
Semipelagianorum error circa gratiæ neceſſitatem, Lucæ 11 v. 57.
Semitæ Domini quomodo rectæ fieri dicantur, Matth. 3. v. 3.
Sententia Dei numquam mutanda, Matth. 25. verſ. 46.
Separatio Christi à diſcipulis, Matth. 11. v. 1.
Separatio electorum à reprobis, Matth. 25. verſ. 31.
Sepelire patrem quid. Matth. 8. v. 21.
Septuaginta duo diſcipuli eliguntur, Lucæ 10. v. 1.
Eorum munus Apoſtolico inferius, ibid.
Dæmonia expellunt & morbos ſanant in nomine Christi, Lucæ 10. v. 17.
Sepulchra Iudæorum è ſaxis exciſa plerumque erant ſuper terram, Matth. 23. v. 26.
Sepulchra Prophetarum & iuſtorum cur magnificis ſtructuris ornarent Phariſæi, Matth. 23. v. 29.
Quid per hoc viderentur velle, v. 31.
Sepulchrum cur ab Angelo mulieribus apertum fuerit, Matth. 28. v. 2.
Eo clauſo & ſigillo inuiolato inde exiuit Christus, ibid.
Sepultura apud Iudæos extra urbem ad vitandas immunditias, Lucæ 7. v. 12.
Sequentium Christum merces, Matth. 19. v. 28.
Sequi pro imitari. Matth. 10. v. 38.
Sereptanæ viduæ fides & charitas commendatur, Lucæ 4. v. 27.
Sermo Christi operatorius, Ioan. 4. v. 50. & Ioan. 11. v. 41.
Sermo diuinus quàm efficax, Lucæ 24. v. 13.
Sermo Domini in monte, Matth. 5. v. 2.
Serpens æneus in deſerto exaltatus figura Christi crucifixi, Ioan. 3. v. 15.
Serpentina prudentia id Apoſtolis, Matth. 10. verſ. 16.
Serpentinæ prudentiæ eſt ſubſtrahere ſe perſequentibus per fugam, Matth. 10. v. 21.
Seruus piger priuatur ſuo talento, Matth. 25. verſ. 28.
Seſſio tranquillitatem & auctoritatem Iudicis ſignificat, Matth. 19. v. 18.
Seueritas magna Dei in iudicio, Matth 25. verſ. 11.
Sexus fæmineus non eſt vitium, Matth 22. verſ. 30.
Sexuum diuerſitas erit in reſurrectione, Matth. 22. v. 10.
Sicera, quid ſit? Lucæ 1. v. 15.
Sichar olim dicta Sichem metropolis aliquando Samariæ, Ioan. 4. v. 5.
Sicut, non importat æqualitatem ſed ſimilitudinem, Ioann. 17. verſ. 11. & 21. & Ioan. 20. v. 21.
Sicut, ſignificat ſimilitudinem non æqualitatem, Matth. 5. v. 48.
Non habet vim accuratæ ſimilitudinis, Matth. 6. v. 12.
Sidon primogenitus Chanaan, Matth. 15. verſ. 22.
Sigilla, quibus confirmanda eſt prædicatio Apoſtolorum, ſunt miracula, Matth. 10. v. 8.
Sigillo publico obſignatum ſepulchrum Christi, Matth. 27. v. 66.
Sigillum, quo Deus ſignauit Christum, quale, Ioan. 6. v. 27.
Signa de cœlo quæ ſint, Matth 12. v 38.
Petuntur à Christo, ibid.
Signa præceſſura excidium Ieruſalem & totius mundi, Matth. 24. v. 5 6 &c.
Signi crucis formatio à Christo inſtituta. Lucæ 24. v. 50.
Signum & miraculum, in quo differant? Ioan. 2. v. 11.
Signum inſtantis euerſionis Ieruſalem, Matth. 24. v. 15.
Silentium diabolo vero dicenti cur imponat Christus, Marc. 1. v 25.
Siloë fons ad radices montis Sion, Ioann 9 verſ. 7.
Siloë interpretatur miſſus, ibid.
Simeon non fuit ſacerdos, ſed Laicus, Lucæ 2. v. 25.
Simon cananæus vnde ſic dictus. Matth. 10. v 4.
cur zelotes, ibid.
Simon Phariſæus an à leproſo diuerſus. Lucæ 7. v. 36.
Simplicitas columbina in Apoſtolis, Matth 10. v. 16.
Sindon, quid ſit? Matth. 27 v 59.
Sinus Abrahæ, ſiue limbus Patrum, Lucæ 16. v. 22.

Sinus Patris quid? Ioan.1.v 18.
Sion mons prope Ieroſolymam, Matth 21.v.5.
Sitis Chriſti morientis vera fuit & naturalis, Ioan. 19.v.28.
Situs corporis in comedendo apud veteres, Matth. 26.v.20.
Sodoma exemplum celebratiſſimum ſcelerum & ſuppliciorum, Matth.11.v 23.
Solemnitates tres, quibus omne maſculinum apparere debebat coram Domino quotannis, Lucæ 2.v.41.
Soli ſummi Sacerdotes poterant conſilia congregare, Ioan.11.v.47.
Solitudinem amat oratio, Matth.14.v 23.
Solitudo quærenda ad deflenda peccata, Matth.26. v.75.
Sollicitudo nimia vetatur circa vitam, victum & veſtitum, Matth 6.v.25.
Sol, luna, ſtellæ, myſticè explicatæ, Matth.24. verſ. 29.
Sol retraxit radios patiente Chriſto, Matth.27.v. 45.
Solus cur voluerit eſſe Chriſtus, Matth.14.v.62.
Somnus qualis, & à quo immiſſus vxori Pilati, Matth.27.v.19.
Soror pro affine vſurpatur, Ioan.19 v.25.
Sors an ſuper omnia Chriſti veſtimenta à militibus miſſa, Ioan.19 v.24.
Spelunca Bethleemitica, Lucæ 2.v.7.
Speculatores qui & vnde dicti, Marci 6 v.27.
Spinea corona iuxta Chriſti tempora, Matth. 27.v. 29.
Spiritualia dona vendi non poſſunt, Matth. 10. v. 8.
Spiritui ſancto appropriantur amor & fauor, Ioan. 14.v.26.
Spiritui ſancto cur attribuatur conceptus Mariæ, Matth.1.v.18.
Cur in ſpecie columbæ, Matth.3.v.16.
Spiritus blaſphemia quid ſit, Matth.12.v.31.
Spiritus ſancti acceſſus & receſſus hominibus occultus, Ioan.3.v.8.
Spiritus ſanctus ante Chriſti glorificationem quomodo non datus, Ioan.7.v.39
Spiritus ſanctus appellatur donum & aqua viua, & cur, Ioan. 4.v.10 & 12.
Spiritus ſanctus Chriſto ſine menſura, reliquis per menſuram datus, Ioan.3.v.34.
Spiritus ſanctus cur Spiritus veritatis dicatur, Ioan. 14.v.17 & Ioan.16.v.13
Spiritus ſanctus eſt flatus Patris & Filii, Ioan. 20. v.22.
Spiritus ſanctus non eſt factus, Ioan 1. v 3. à Filio procedit, Ioan.15.verſ.26. & Ioan.16. verſ.13. & 14.
Spiritus ſanctus quomodo docuit Apoſtolos omnem veritatem, Ioan.16.v 13.
Ei adſcribuntur ea quæ Apoſtoli ipſo inſpirante ante patrarunt, Ioan.16 v.14.
Spongia ſiſtit ſanguinem, Ioan.19.v.29.
Sponſo iuuenes, Sponſæ virgines honoris cauſa adhibebantur, Matth.25.v.1.
Sportæ capaciores cophinis Matth.15 v.32. vnde tot in deſerto, ibid.
Spuere in faciem alicuius contumelia grauiſſima, Matth.26.v 6.
Stadium continet 125. paſſus, id eſt octauam partem miliaris, Lucæ 24.v.13.
Stare cum Chriſto, quid? Matth 2.v.24.
Stater idem quod *Siclus*, Matth.17.v.29.
Stella magorum. Matth.2.v 2.
Non apparuit eis per totum iter, ibid.v.9.
Non fuit vera ſtella ibid
Sterilitas apud Iudæos probroſa, Lucæ 1.v.25.
Stola prima. pro toga priſtina, Lucæ 15.v 22.
Sudor Chriſti ſanguineus an naturalis, Lucæ 22 v. 44
Suggillare. pro obloqui aut infamare. Lucæ 18.v.5.
Sumptionis Euchariſticæ vtilitates variæ, Ioan. 6. v.54.
Superbè aliquid ſibi tribuens à Deo deprimetur, Matth.2.v.12.
Superbiâ & aſperitate nihil inquietius, Matth. 11. v.22.
Superbia debet cæcitate & peccatis inde conſequentibus frangi, Matth 14.v.13.
Superbia impedit rerum diuinarum intelligentiam, Ioan.5.v.10.
Superbia ſingularitatem appetit, Lucæ 8.v 9.
Superſtitioſè minima obſeruabant Phariſæi & ſine conſcientiæ remorſu grauiſſima prætereibant, Matth.2. v. 24.
Supra, pro iuxta, Ioan 4 v 6.
Suſpenſos voluit Chriſtus eſſe omnes de die iudicii, Matth.21.v.33.
Suſtentatio qualiter debeatur Euangelii miniſtris, Matth 10.v.10.
Sycomorus ſpecies fici moro ſimilis, Luc.19.v.4.
Symbola minimæ & maximæ rei apud Iudæos, Matth.23.v 24.
Synagogæ cura Michaeli & Gabrieli demandata, Lucæ 13.v.7.
Synedrion ex quibus conſtiterit, Matth 26.v 3.
Syriaco ſermone locutus Chriſtus, Matth.18.v.6.

T

Talentum quid? Matth 18.v 24.
Tau denotat ſignum crucis, Lucæ 24.v.50.
Tauri & altilia quid notent, Matth 22.v.4.
Telonium quid? Matth.9 v.9.
Tempeſtas à Chriſto ſedata tropologicè & allegoricè expoſita, Matth.8.v.27.
Templi atrium triplex, Matth. 21.v.12.
In templo quæ venderentur, ibid.
Templi & Synagogæ diſtinctio, Matth.4.v.23.
Templi eximia pulchritudo eiuſque deſcriptio, Matth 24.v 21.
Eius ſtructura penitus deſtructa v 2.
Templi Ieroſolymitani ſanctitas & generatio etiam apud gentes, Ioan.2 v.20.
Templi immanis profanatio, Matth.24.v.2.

INDEX.

Templo maior eſt Chriſtus Matth. 12. v. 6.
Templum ab Herode ædificatum per annos 46. Ioan. 2. v. 20.
Templum à Samaritanis exſtructum in monte Garizim, Ioan. 4. v. 8.
Quando illud deſtructum fuerit. Ioan 4. v. 20.
Templum Ieroſolymitanum bis terve defenſum, Matth. 24 v. 15.
Templum Iudæorum typus Eccleſiæ noui Teſtamenti. Matth. 21. v. 12.
Quomodo fieret ſpelunca latronum. v. 13.
Templum non verò arcem Sion cur intret Chriſtus Matth 21 v. 12.
Templum pro Chriſti humanitate Deitatis habitaculo, Ioan. 2. v. 19. & 21.
Temporalia quæri poſſunt, Matth. 6 v. 33.
Temporibus diuerſis cur inuitentur homines ad nuptias Matth. 22. v. 4.
Tempus nouæ legis appellatur annus Domini acceptus, Lucæ 4 v. 19.
Tempus vitæ Chriſti à Deo definitum, Ioan. 11. verſ. 10.
Tenebræ crepuſculares, Ioan. 20. v 1.
Tenebræ patiente Chriſto toto orbe fuerunt, Mat. 27. v. 45.
Triplex in illis miraculum, ibid.
Tentari Chriſtum & tentationes eius quid ſignificent, Matth. 4. v 1.
Tentari plerumque vtile, Matth. 6. v 13.
Tentationi non ſuccumbere effectus orationis, Matth 26. v. 41.
Ter cur Chriſtus orauerit, Matth. 26. v. 53.
Terra bona triplex eſt ſicut & mala, Terræmotus deſcendente Angelo, Matth. 28. v. 2.
Terræmotus magni ante captam Ieruſalem, Mat. 24. v. 7.
Terrenarum rerum amore neglexerunt Iudæi credere, Matth. 22. v. 4.
Terret Chriſtus ingratos & impœnitentes Iudæos, Matth. 12 v. 43.
Tertulliani error de tempore paſſionis Chriſti, Lucæ 3. v. 1.
Teſtamentum duplex celebre, Matth. 26. verſ. 57. Vetus non eſt propriè teſtamentum, ibid.
Teſtamentum dupliciter ſumitur Lucæ 21. verſ. 20.
Teſtes falſi, ſed qui veri apparerent, contra Chriſtum quærentur, Matth. 26. v. 59.
Teſtimonium Chriſti de ſe ipſo qualiter non ſit verum, Ioan. 5 v. 31.
Teſtis non pro ſe, ſed pro aliis fert teſtimonium, Ioan. 18 v. 21.
Tetrarcha & Tetrarchia quid? Marci. 6. v. 4.
Tetrarchia pro quarta regni parte, Lucæ 3. v. 1.
Thadæus alias vocatus Iudas & Lebbæus, Matth. 10. v 3.
Theophylus cui Lucas Euangelium & Acta dedicauit, quiſnam? Lucæ 1. v 3.
Theſaurizandum in cælo, Matth. 6. v. 20.
Thomas Apoſtolus an abſens acceperit poteſtatem abſoluendi, Ioan 20. v. 24. Eius tarditas in credendo reſurrectionem, Ioan. 20. v. 25. An vulnera Chriſti contractauerit manu, Ioan. 20. v. 28. Chriſti humanitatem & diuinitatem cum perſonæ vnitate credidit, ibid.
Thomas & Didymus ſynonyma ſunt ſignificantia gemellum, Ioan. 11. verſ. 16. & Ioan. 20. vr. 24.
Thomæ etimologia, Matth. 10. v 3.
Tiberias vrbs ad Herodem honorem Tiberii Cæſaris condita, Ioan 6. v. 1.
Tiberius ab Auguſto adoptatus, ei in imperio ſucceſſit, Lucæ 3. v. 1.
Timor & gaudium mulierum exeuntium de monumento vnde ortum, Matth. 28. v 8 & 10.
Timor reuerentialis. Lucæ 7. v. 16.
Titulus crucis Chriſti triplici idiomate conſcriptus & quo ordine, Ioan. 19 v. 20.
Torcular quid ſignet, Matth 21. v. 33.
Totum pro parte, Matth 10 v. 40.
Trachonitis regio aſpera & ſaxoſa, Lucæ 3. v 1.
Tractio diuina non fit foris in corpore, ſed intus in corde, Ioan. 6 v. 44.
Tractio omnium ad Chriſtum & per Chriſtum exaltatum, Ioan 12. v. 32.
Traditiones aſſeruntur, Matth. 28 v. 20.
Traditiones diuinæ agnoſcendæ, Lucæ 1. v. 2.
Traditiones Eccleſiaſticæ aſſeruntur, Matth. 15. verſ. 9.
Traditiones ſeniorum, onera importabilia, Matth. 23. verſ. 4.
Qui per templum iurat, etiam iurat per Deum, Matth. 23. v. 21.
Traditionum Phariſæorum origo & authoritas, Matth. 15. verſ. 3 Multæ friuolæ, turpes & contra verbum Dei, ibid. procedebant ex ignorantia Matth. 23 v 16.
Traditum Chriſto imperium tamquam homini. Matth. 11. v. 27.
Vel per generationem æternam, ibid.
Traducere quid ſignificet, Matth. 1. v 19.
Transfiguratio fuit mutatio externæ ſpeciei, Matt. 17. verſ. 2.
Tribulationis igne ſaliendi ſunt iuſti, Marci 9. verſ. 48.
Pro *Tribunali ſedere* quid? Ioan 19 v. 13.
Tribunus quot milites ſub ſe haberet, Ioan. 18. verſ. 12.
Tribus linguis cur ſcripta cauſa ſupplicii Chriſti, Matt. 27 v. 37.
Tributis cur faueret Herodes, Matth. 22. v. 16.
An liceret ea ſoluere controuerſum, v 17.
Triclinium quid ſit, & vnde dictum, Ioan. 2. v. 8. & Lucæ 7. v. 38.
Trinitatis myſterium exprimitur, Lucæ 4. v. 8.
Tripudium filiæ Herodiadis in conuiuio, Marci 6. verſ. 22.
Triſtitia in gaudium conuertenda, Ioan. 16. v. 20.
Triſtitiam cur Chriſtus in ſe excitauerit, Matth. 26. verſ. 37.

Non turbauit ea gaudium beatificæ viſionis, verſ. 38.
Triſtitia ſomnum prouocat, Matth. 26. v. 43.
Triticum ſunt boni, *palea* mali, Matth. 3. v. 12.
Tumultus quare timebatur in die feſto, Matth. 26. verſ. 5. quomodo euitatus etiam in die feſto, v. 1. & 6.
Tunica Chriſti allegoricè ſignificat charitatem & Eccleſiam, Ioan. 19 v. 24.
Tunica Chriſti inconſutilis à B. Virgine contexta, ibid.
Tunica inferiorem veſtem ſignificat, Ioan. 19. v. 23.
Tunica Petri fuit exterior chlamys ſeu pallium, Ioan 21. v. 7.
Ex qua materia fuerit confecta, ibid.
Tunſio pectoris pœnitentibus familiaris, Lucæ 18. v. 13. & Lucæ 23. v. 48.
Turris in Siloë corruens nonnullos oppreſſit, Lucæ 13. v. 4.
Tyrus & Sidon numquam in poteſtatem Hebræorum venerunt, Matth. 15. v. 21.
Tyrus vbi ſita, Matth. 11. v. 21.

V

Vanitatis cupiditas vitanda, Lucæ 4. v. 42.
Væ æternæ miſeriæ comminationem denotat, Lucæ 6. v. 24.
A vectigali cur immunis Chriſtus, Matth 17. verſ. 25.
Velum duplex in templo, Matth. 27 verſ. 51. eius ſciſſio quid ſignificet, ibid.
Venia danda iis, qui nos offenderunt, ex animo, Matth. 18. v. 35.
Venire ad Chriſtum pro credere in Chriſtum, Ioan. 6. v. 37. & ſeqq.
Ventrem quod intrat, qualiter non inquinet animam, Matth. 15. v. 17.
Ventilabrum quid ſignificet, Matth. 3. v. 12.
Verba Chriſti in nobis manere quid? Ioan. 15. v. 7.
Verba Dei audiens & faciens ſimilis viro ſapienti qui ædificat domum ſuam ſuper petram, Matth. 7. verſ. 24.
Verba imperatiua interdum ſumuntur permiſſiuè, Ioan. 13. v. 27.
Verbi diuini conſubſtantialitas cum dicente, Ioan. 6. v. 46.
Verbi diuini æternitas oſtenditur, Ioan. 1. verſ. 1. & 3.
Verbum Dei ſuſcipientes comparantur viæ publicæ, petræ, terræ ſpinoſæ, terræ bonæ, Matth. 13. v. 19. 20. 21. 22. 23.
Verbum diuinum non eſt inſtrumentum aut miniſter Patris increando, Ioan. 1. v. 3. quâ ratione illuminat omnem hominem, Ioan. 1. v. 9.
Verbum phraſi Hebraica vſurpatur pro re dicta, Lucæ 1. v. 37. & Lucæ 2. v. 15.
Veritas diuinationis probatio eſt diuinitatis, Ioan. 14. v. 29.
Veritas per ſe omnibus amabilis; per accidens odibilis malis, Ioan 3. v. 20.
Veritas quomodo per Chriſtum facta, Ioan. 1. verſ. 17.
Veritatis cognitæ præuaricatio grauis, Lucæ 12. verſ. 47.
Veritatis & ſinceritatis amans Chriſtus, Matth. 22. verſ. 16.
Vermis corporeus damnatos torquebit, Marci 9. verſ. 47.
Veſpere pro nocte, Matth. 28. v. 1.
Veſtes plures præter tunicam gerebat Chriſtus, Ioan. 13. v. 4.
Veſtigia pedum Chriſti aſcendentis impreſſa petræ, Lucæ 24. v. 51.
Veſtimenta quæ & quare ſtrauerint occurrentes Chriſto, Matth. 21 v. 8.
Veſtis nuptialis in quo conſiſtat, Matth 22. v. 11.
Veſtitus mollibus quis? Matth. 11. v. 8.
Vetus lugendi & pœnitendi ritus, Matth. 11. verſ. 21.
Vexatio dat intellectum, Lucæ 15 v. 7.
Via plana myſticè exponitur, Lucæ 3. v. 5.
Via ſalutis arcta, Matth. 7. v. 14.
Via ſanctorum pro Chriſto propalata, Lucæ 14. verſ. 17.
Via virtutis vocatur anguſta porta, Lucæ 13. verſ. 24.
Victorias ſuas Deo Titus adſcribebat, Matth. 24. v. 22.
Videre & audire apud Deum idem ſunt, Ioan. 3. v. 32.
Viduarum facultates exhauriebant Iudæi, Matth. 23. v. 14.
Circa viduas hypocritæ negotiari ſolent & fœlicius aucupantur, ibid.
Vigilare quomodo debeant Chriſtiani ſemper. Matth. 24. verſ. 44. Matth. 25. verſ. 13. Marci 13. v. 35. & 37.
Vigiliæ noctis tres horas ſingulæ continent, Lucæ 12. v. 38.
Villicus & villicatio, Lucæ 16. v. 1.
Villicus iniquitatis, Lucæ 16. v. 8.
Vinculorum nomine quid intelligatur, Matth. 16. verſ. 19.
Vindicare pro defendere, Lucæ 18. v. 3. 7. & 8.
Vinea quid ſignificat, Matth. 21. v. 33.
Vini in vulneribus grandis efficacia, Luc. 10. v. 34.
Vinum acetoſum Chriſto datum, Matth. 27. v. 34. quod tamen optimum ſolebat dari damnatis ad mortem, ibid.
Vinum aqua temperatum, Matth. 26. v. 23.
Sumitur metaphoricè, v. 29.
Viperæ ſunt hæretici, Matth 3. v. 7.
Phariſæi, Matth. 12 v. 7.
Virginis decem, Matth. 25. verſ. 1 imprudentia quorumdam, verſ. 2. earumdem anxietas, ſed ſera, v. 11.
Virginitatis laus, Matth 22 v. 3.
Viribus propriis non fidendum, Matth 26 v. 35.
Vir myſticè denotat rationem, quatenus reget

appetitum, Ioan. 4. v. 16.
Virtus & maieſtas Dei ad iudicium venientis in quo conſiſtat, Matth. 24. v. 3.
Virtus ſola defunctorum comes, Lucæ 12. v. 20.
Virtutis Chriſti magnitudo, Marci 9. v. 19. & 25.
Viſitatio Dei facienda in die iudicii, Matth. 22. v. 11.
Viſitatio ſubinde in bonam, ſubinde in malam partem ſumpta, Lucæ 1. v. 68.
Viſus eſt ſenſus generalis iuxta Auguſtinum, Ioan. 20. v. 29.
Viſus porta luxuriæ, Matth. 5. v. 28.
Vita actiua & contemplatiua, Lucæ 10. v. 42.
Vita æterna acquiritur duobus potiſſimum mediis, Ioan. 17. v. 3.
Vita æterna hæreditas & præmium, Matth. 25. verſ. 34.
Vita ſola æterna, eſt dicenda vita. Matth. 19. verſu 16.
Vita temporalis poſtponenda confeſſioni nominis Chriſti, Matth. 10. v. 39.
Vitis veræ appellatio quam congruè Chriſto competat, Ioan. 15. v. 1.
Vitulus ſaginatus occiſus Chriſtum immolatum denotat Lucæ 15. v. 23.
Vna ſabbati primam diem poſt ſabbatum ſignificat, Ioan. 20. v. 1.
Vnctio Chriſti in conceptione parata, in baptiſmo demonſtrata, Lucæ 4. v. 18.
Vnctione ſanant Apoſtoli, Marci 6. v. 13.
Vnctio Regum, Sacerdotum, & Prophetarum Chriſti vnctionem figurabat, Ioan. 1. v. 41.
Vnguentum multiplex, Matth. 26. v. 7.
perfuſio eius non maculabat, ibid.
Cur caput Chriſti eo perfuſum, & pedes? ibid.
per Vnicum eiectum ex conuiuio nuptiali quid ſignificetur, Matth. 22. v. 14.
Vnione hypoſtatica rerum omnium imperium Chriſto traditum, Matth. 21.
Vnitas Chriſti cum Deo, communicatur Chriſtianis, Ioan. 17. v. 22.
Vnitas Dei in Trinitate perſonarum, Matth. 28. v. 19.
Vniuerſales locutiones conditionem implicitam plerumque imbibunt, Ioan. 6. v. 55.
Vocari pro eſſe, Matth. 1. v. 3.
Vocatum eſſe non ſufficit, niſi quis vocatione ſua dignè ſe gerat Matth. 22. v. 11.
Voce magna cur Chriſtus clamauerit, emittendo ſpiritum, Matth. 27. v. 50.
Vocis Dei loquentis effectus, Matth. 14. v. 27.
Volo pro præfero, Matth. 2. v. 17.
Voluntas ſigni & voluntas efficax, Matth. 23. verſ. 37.
Voluntatis malitia eſt cauſa ignorantiæ & cæcitatis Ioan. 5. v. 40.
Vox Chriſti, *Ego ſum* turbam proſtrauit, Ioan. 14. v. 9.
Vox magna toto mundo perſonabit, miniſterio Angelorum in extremo iudicio, & quare? Matth. 24. v. 31. Matth. 25. v. 6.
Vt, euentum non cauſam ſignificat. Matth. 1. v. 22. Matth. 2. v. 25 Matth. 5. v. 16. Matth 8. v. 17. Matth. 13. v. 13. Matth. 21. v. 5. Ioan. 12. v. 38.
Vulnera paſſionis manſuerunt in corpore Chriſti glorioſo. Lucæ 24. v. 39.
Vulnerum Chriſto inflictorum quantitas & figura, Ioan. 20. v. 25. & 27.
Manſerunt in corpore glorioſo, & manent etiam nunc in cœlis, ibid.
Vuluam adaperire, periphraſis eſt primogeniti, Lucæ 2. v. 23.
Vxorem dimittere, aut dimiſſam ducere mœchari eſt, Lucæ 6. v. 18.
Vxorem fratris ſui viuentis duxit Herodes, Marci 6. v. 18.
Vxoris Loth in ſtatuam ſalis commutatæ allegoria, Lucæ 17. v. 32.
Vxor quatenus pro Chriſto deſeri poſſit, Matth. 19. v. 29.

Z

ZAcarias pater Ioannis Baptiſtæ non fuit ſummus ſacerdos, Lucæ 1. verſ 5. & 9. peccauit dubitando de teſtimonio Angeli, & ob id loquela & auditu mulctatus ad tempus, Lucæ 1. v. 20. 22. & 62.
Zacarias qui occiſus? Matth. 23. v. 35.
Zachariæ prophetia quomodo ex Ieremia, Matth. 27. v. 9.
Zachæus à munditie dicitur, Lucæ 19. v. 2.
Eius ſtatura puſilla eius aſcenſus in Sicomorum, Lucæ 19. v. 2.
Zelus Apoſtorum pro quiete ſui Domini, Matth. 19. v. 13.
Zizania ſunt hæretici, Matth. 13. v. 25. ſimilia ſunt tritico. v. 29. poſſunt indicari, quando de ſtabilitate frumentorum ſecuritas manet, ibid.
Cur permittenda ſunt creſcere vſque ad conſummationem ſæculi. v. 30.
Cur in faſciculos alligenda, ibid.
Zorobabel & Salatiel apud Lucam & Matthæum diuerſi, Lucæ 3. v. 27.
Zuinglius refutatur, Matth. 26. v. 26.

FINIS.

Suppl. Palat. B 497